

1/2 1/2 = 129
TEOLOGIA PRACTICĂ

LITURGICA
BISERICEI ORTODOXE
CURSURI UNIVERSITARE

DE

Dr. VASILE MITROFANOVICI

fost profesor p. o. teologia practică la facultatea teologică din Cernăuți

PRELUCRATE, COMPLETATE ȘI EDITATE

DE

Prof. Dr. TEODOR TARNAVSCHI

ȘI ACUM DIN NOU EDITATE ȘI COMPLETATE

DE

Dr. ÎN TEOLOGIE ȘI FILOSOFIE

NECTARIE NICOLAE COTLARCIUC

ARHIEPISCOP ȘI MITROPOLIT AL BUCOVINEI
fost profesor universitar pentru Teologia practică

CERNĂUȚI, 1929

EDITURA CONSILIULUI EPARHIAL ORT.-ROM. DIN BUCOVINA

TEOLOGIA PRACTICĂ

LITURGICA
BISERICII ORTODOXE

CURSURI D. N. R. S. T. A. R. S.

DR. VASILE MITKOPOL

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN CERNĂUȚI

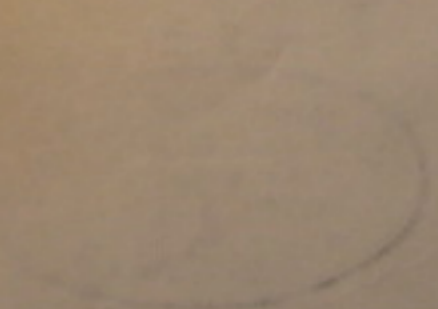
DR. D. TEODOR TÂMBULEA

DR. ACUȚI ION POPESCU

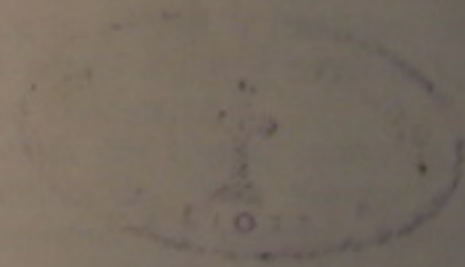
DR. IN. STANCU

NECȚARIE NICOLAE GOLTARCI

TRADUCERE DE NICOLAE GOLTARCI

Facultății de Teologie
pe lângă Universitatea din Cernăuți.

PREFATĂ

Pământul moldovenesc răpit de Austrieci la 1775 și numit Bucovina cuprindea bisericește o parte mică a Mitropoliei Moldovei, mai ales ținutul Sucevei, apoi episcopia de Rădăuți, care era în întregime pe acest teritoriu și o parte a episcopiei Hotinului. Numai episcopia Hotinului a fost vremelnică. Cunoscut e episcopul Neofit dela 1768—1771. Încă în anul 1771, deci numai 4 ani înainte de destrucchierea Bucovinei dela trupul Moldovei, aflăm iarăși eparhia Hotinului prin o pastorală arhierescă a Mitropolitului Gavril Calimah al Moldovei trecută sub cărmuirea episcopului de Rădăuți Dositei Cherescul.

Candidații de preoție din acele vremuri își făceau pregătirea în regiunile acestea prin cele mănăstiri sau în particular pe la preoți și se prezentau apoi episcopilor lor supunându-se unei „ispitiri“.

Încă de pe timpul domnilor Moldovei, mult înainte de răpirea Bucovinei, exista o școală clericală în mănăstirea Putna. Aice se pregăteau candidații pentru starea preoției. În această școală a urmat cursurile teologice episcopul Bucovinei Isaia Baloșescul.

Școala aceasta din Putna, cunoscută în arhivele bucovinene sub numirea de „curs teologic“, a fost strămutată din această mănăstire. La înființarea Consistoriului în anul 1781, nu se mai amintește de ea. Dar Episcopul Rădăuților Dositei Cherescul acum episcop al Bucovinei, îngrijorat de pregătirea candidaților la preoție, ceru cu nota de 1 Ianuarie 1784 No. 21 ex 1783, un „Clerisey-Seminarium“ și anume în mănăstirea Horecea de lângă Cernăuți. Aceasta cerere o făcu episcopul cu prilejul când cercurile oficiale erau preocupate cu organizarea învățământului și se discuta înființarea școlilor „normale“ din Suceava și Cernăuți.

Guvernul austriac era potrivnic ideii acesteia a Episcopului Dositei și-l invită pe acesta ca să trimită mai bine tineri în Galiția sau la Carlovăț, ca să-și facă studiile acolo.

După mai multe tratative guvernul austriac a admis ca să se aducă din Carlovăț un profesor pentru a organiza o școală clericală la Suceava. Acest profesor, Daniil Vlahovici, a deschis în anul 1786 o școală clericală la Suceava. El însuși, la școala normală de acolo, învăță limba moldovenească.

Episcopul cu Consistoriul său stăruiau mereu ca școala clericală să fie mutată dela Suceava la Cernăuți, ca să fie sub supraveghierea lor nemijlocită. Dar abia în anul 1789, după moartea lui Dositei Cherescul și după ce Daniil Vlahovici a fost ales episcop, s'a făcut această mutare. Școala a rămas tot sub conducerea Episcopului Vlahovici dar de aici înainte îl ajutau doi „preparanți”. Limba de predare era cea românească cu toate că conducătorul era sârb.

Această școală a fost transformată în anul 1826 într'un „Institut Teologic” numit și „Seminar Teologic”. Institutul teologic considerat acum școală de studii superioare teologice, a înlocuit la cursuri și examene, limba românească cu limba latină. Din acest institut a eșit un număr însemnat de clerici distinși.

La anul 1875 se înființă la Cernăuți universitatea și atuncia „Seminarul teologic” care avea profesori foarte bine pregătiți pentru cariera lor, a fost încadrat acestei universități ca „Facultate de Teologie Ortodoxă”. Universitatea fiind germană, guvernul austriac a admis provizor până la noi dispozițiuni, la Facultatea de Teologie limba română ca limbă de predare. Totuși la 2 catedre s'a introdus cu timpul limba germană și o catedră a fost dublată făcându-se la ea și cursuri ucrainene. Dar în toiul acestor frământări politice, de care n'a putut fi scutită nici facultatea noastră, prudenta conducătorilor acestei Facultăți a făcut ca provizoratul să se prelungească până în zilele în care Dumnezeu ne-a ajutat să ne întoarcem la patria mamă, când s'a românizat și întreaga Universitate. Facultatea noastră teologică a rămas în felul acesta păstrătoarea vechilor tradiții românești.

La „Institutul Teologic” toate disciplinele teologice lipsind manuale, se predau sub formă de dictat. Profesorii își dictau cursurile. Din dictatele acestea se formau caietele de prelegeri ale elevilor cari la finele anului, erau examinați din acest material dictat. Aceste „Prelegeri” s'au păstrat în

mare parte, dându-ne posibilitatea de a cunoaște din cuvânt în cuvânt cursurile ținute de profesorii „Institutului Teologic”.

Unii dintre profesori și-au complectat aceste prelegeri și le-au publicat. Mai ales după ce Institutul de Teologie s'a fost transformat în Facultate, profesorii ca să corespundă noiei situații, au compus manuale din disciplinele teologice. Așa astăzi avem manuale foarte valoroase aproape din toate științele teologice, dacă nu tipărite cel puțin litografiate. Ele acumulează eforturi de decenii în continuă desăvârșire a științei teologice cultivate la Institutul teologic și la Facultatea de teologie din Cernăuți.

Noi, la timpul său profesor pentru Teologia practică cu limba de predare română, la Facultatea de Teologie pe lângă Universitatea din Cernăuți ne-am fost făcut planul să edităm cursurile și manualele din toate disciplinele Teologiei practice, adică odigetica, catehetica pentru care compusesem ca parte primă permergătoare, o pedagogie creștină, apoi omiletica și liturgica. În scopul acesta revedeam cursurile mereu, cercetându-le și complectându-le, făcându-le modificările, cari se impun și coordonându-le și așa speram să aduc toate aceste discipline într'un sistem și să le public. Provedința nu ne-a lăsat să ne continuăm frumoasa profesiune de profesor și chemat la scaunul episcopal apoi Mitropolitan, nu ne-am putut realiza planul. Ce am lucrat vom căuta, cu timpul, să edităm. De atunci datează și rezultatul lucrării de față.

Teologia practică a fost predată în Institutul teologic și în limba română, și „prelegerile” s'au tot amplificat. Acest material a servit ca baze și la compunerea manualelor, care astăzi sunt tipărite în toate ramurile Teologiei practice.

Așa sunt „Prelegeri” manuscrise din catehetică încă dela Institutul Teologic, de un profesor Tarnovietchi. Aceste „Prelegeri” au fost apoi continuate, prelucrate, compuse și publicate de docentul Arhimandrit Iuvenal Stefanelli. Prelegerile din Omiletică au fost compuse și tipărite de profesorul Vasile Mitrofanovici și până astăzi, cu toate scăzătorile ei, nu avem la Români o omiletică mai completă și mai bună. Tot Vasile Mitrofanovici în „Prelegerile sale academice” litografiate, ne-a lăsat o „Odigetică”. Este o pastorală în înțeles mai restrâns. Profesorul titular Dio-

nisie Ieremiev are meritul de a fi compus acum o foarte bună „Pimenică“, care după cum mărturisește în prefață, a luat ca bază acele prelegeri, de „Odigetice“ ale lui Mitrofanovici. E bine așa. Autorul putea acum să plece dela alte sisteme pentru a expune principiile pastorale, pimenice sau odigetice. Dar Prea Cucernicia Sa a preferit sistemul tradițional dela Facultatea de Teologie din Cernăuți, și în acest fel, de a continua opera înaintașilor, ceea ce îi face toată cinstea.

Științele teologice sunt conservatoare prin natura lor. Nu e bună mania de inovațiuni, reforme și invențiuni noi. Teologul are a conserva, a păstra, a argumenta mai temeinic, a completa, a întregi ceea ce antecesorii ne-au lăsat bun. Se pot face și descoperiri noi întru argumentarea adevărului, care încă numai unul poate fi și acesta este revelat de Dumnezeu.

Facultatea Teologică din Cernăuți sub acest raport își are tradiția sa și aceasta trebuie cultivată și de aici înainte și respectată de toate generațiile de profesori și studenți, dacă vrem să rămână o instituție de valoare și importanță după cum o avea în trecut. Nesocotirea chemării istorice a acestei instituțiuni ar putea să producă dezechilibru în evoluția, în desfășurarea ei, dezechilibru care poate avea urmări funeste pentru dezvoltarea normală și rodnică a instituțiunii și a bisericii noastre. Inovațiunile și invențiunile ușor făcute pot aduce adesea dezastru. Ceea ce cred necesar să cerem generațiunilor tinere și viitoare, e ca să se păstreze continuitatea în muncă și respectarea tradiției în învățatură și pildă, respectând trecutul și nu răsturnându-l. Opera de creație trebuie conservată, amplificată și desăvârșită.

Călăuzit de aceste vederi ne-am hotărât să publicăm lucrarea de față. Antecesorii mei la catedra de Teologie practică și anume Vasile Mitrofanovici și Teodor Tarnavski au fost între cei mai distinși profesori universitari din Cernăuți și ei au adus disciplina liturgică la perfecție.

Vasile Mitrofanovici ne-a lăsat sub titlul de „Prelegeri academice din „Liturgică“, opul litografiat, iar Teodor Tarnavski cu cultura lui vastă și spiritul lui critic, l-a prelucrat întregit și publicat ca manual. Această operă este o adevărată enciclopedie pe terenul liturgic ortodox. Literatura

nu numai la români, ci la toate națiunile ortodoxe, nu cunoaște alt manual mai complet mai sistematic și de mai mare valoare științifică decât acesta. Vasile Mitrofanovici și Teodor Tarnavski sunt creatorii științei liturgice la Români și opera lor a rămas neîntrecută până acuma. Cartea nu se mai găsește prin librării și la Fondul nostru bisericesc, editorul ei, s'a epuizat. Simțindu-se lipsa acestei cărți mai ales acuma când în țara se înființează noi Facultăți și atâtea Academii și Seminarii Teologice, ne implinim pe de o parte un act de pietate și de admirație față de antecesorii noștri, dacă edităm din nou acest op, iar pe de altă parte publicația de față e menită să aducă un real serviciu studiilor noastre teologice și să umple un gol.

Opera aceasta a primit aproape în întregime forma în care țineam cursuri auzitorilor mei încă pe când eram profesor universitar. Întregirile noastre înlătură lipsuri constatate de noi. La aceasta se adaugă un șir de îndreptări pe cari le credem necesare, iar pe de altă parte am suprimat păreri învechite și cari nu au actualitate. Deși unele părți le-am schimbat sau îndreptat, am observat ca să nu sufere fondul întregii lucrări și după puțină am respectat și forma în care a fost turnată mai întâi.

În special am adăos și întregit următoarele :

§ 1. Problema Liturgice, § 3 Istoria și originea cultului, § 7 Ființa Cultului, § 9 Necesitatea cultului și a formelor (prelucrare), § 20 Întregiri, la literatură, § 30 Anul bisericesc, § 51 Sărbătorile legale, § 52 Ajunarea, § 64 la fine, Materialul și 65 fine, § 93 Definițiunea etc. a rugăciunii, § 96, § 98, § 99 (explicații și întregiri de formule), § 123 limba liturgică și acțiuni sacre, § 133 Liturgica specială, § 140 Măsurarea timpului, § 160 Urme de ritual vechi, § 220 Originea D-zească a sf. taine, § 231 Rânduiala la prepararea sf. mir, § 233 Efectele euharistiei, § 260 Penitenți etc. § 268 Ministrul și subiectul cununiei (prelucrat).

Cetitorul va remarca adesea asperități de stil și limbă. În privința limbei vor mai fi multe scăderi. Credeam și aici să păstrăm ce e tradițional, ce e bisericesc, ce duhul evlavios al înaintașilor noștri a introdus ca un suflu de colorit arhaic frumos la noi, chiar cu riscul că vom fi criticați.

În multe locuri nici nu s'ar putea întrebuința expresii noi fără să nu fie periclitat adevăratul înțeles. Vom fi recunoscători celor ce-mi vor îndrepta privirile asupra eventualelor defecte și le vom păstra la arhiva manualului pentru urmașii noștri, ca să țină cont de ele la o nouă ediție.

Împărțirea materiei am căutat să o păstrez și recomand și editorilor posteriori, să nu o schimbe. Haina schimbându-se poate fi în detrimentul organismului.

Recunosc, cartea aceasta are proporții prea vaste pentru un manual ce ar avea să servească studenților în teologie cari sunt grăbiți a-și aduna cunoștințe indispensabile pentru ca să treacă la examene. Ar fi admisibil o scurtare din acest punct de vedere. Dar e necesar ca și candidații de preoție să fie informați despre întreaga materie a acestei discipline. Titularii catedrei vor îndruma elevii să aleagă partea necesară pentru examene și partea care rămâne să o întrebuințeze în viața practică, ca păstori de suflete.

Știința cultului ortodox e vastă, dar și frumoasă și interesantă în variantele ei aspecte. Cătorul va afla satisfacție pentru munca obositoare de a fi citit acest op și din multele, variatele și vastele materii, tot își va îmbogăți real cunoștințele.

Am crezut de bine să păstrez în acest op și chipurile autorilor și cu scurtele lor biografii.

Voiu fi și în spiritul antecesorilor autori, Vasile Mitrofanovici și Teodor Tarnavschi dacă dedic această carte venerabilei Facultăți de Teologie de pe lângă Universitatea din Cernăuți, la care toți autorii acestui op ca profesori titulari au lucrat neobosit și cu mândrie, distingându-se prin activitatea lor științifică, și îi doresc să țină și în viitor sus prestigiul științific după cum l-au îndrumat vrednicii noștri antecesorii, cărora să le păstrăm o călduroasă și vecinică amintire.

*Cernăuți, în Reședința Noastră Metropolitană
la anul Domnului 1929.*

Nectarie

Arhiepiscop și Mitropolit

VASILE MITROFANOVICI

VASILE MITROFANOVICI

Născut în anul 1831 la Budeniț în Bucovina, și-a făcut studiile liceale la Cernăuți. După absolvirea Institutului Teologic din acest oraș s'a specializat pentru Teologia practică la Universitatea din Viena. La 1856 a fost chirotonit în preot și i s'a încredințat suplinirea catedrei de Teologia practică la Institutul Teologic din Cernăuți. La 1859 a fost numit administrator parohial la Vicovul de sus, ca să facă practică în păstoria sufletească. În anul 1861 a devenit profesor agregat, iar în anul 1864 profesor titular la catedra de Teologie practică a Institutului teologic cernăuțean. În temeiul Universitatea din Cernăuți în 1875, a fost numit profesor universitar titular al Facultății pe Teologie de pe lângă acea Universitate. În anii 1876/77 și 1882/83 a fost Decan al acestei Facultăți. În 1879 primi demnitatea de Doctor în Teologie honoris causa, iar în 1880 demnitatea de arhipresviter staurofor. A fost și deputat în Parlamentul din Viena. A murit în anul 1888 la Marienbad, suferind de o boală de inimă.

TEODOR TARNAVSCHI

TEODOR TARNAVSCHI

Născut la 16 August 1859 în Vijnîța, și-a făcut la Cernăuți, studiile liceale și apoi cele teologice, la Facultatea de Teologie. S'a perfecționat în Teologia practică la universitățile din Viena și München. În anul 1885 a fost promovat doctor în teologie. La 1884 a fost numit prefect de studii la Seminarul Clerical din Cernăuți, la 1886 hieconit în presviter și numit cooperador la biserica sf. Nicolae, apoi în 1891, la biserica sf. Paraschiva. În 1891 a fost numit și suplinitor al catedrei pentru Teologia practică, vacantă după moartea prof. Vasile Mitrofanovici. În 1893 s'a abilitat și a fost numit docent privat, iar în anul 1896 profesor universitar titular pentru catedra de Teologie practică la Facultatea de Teologie din Cernăuți. În anul 1904/5 a fost Rector al Universității și primi în 1904 demnitatea de arhipresviter staurofor. În anii 1898/9, 1900/01 și 1902 și 1903 a fost Decan al Facultății de Teologie. A fost comandor al ordinului „Coroana României”, Inspector diecezan, deputat în dieta Bucovinei etc. A murit la 1 Ianuarie, 1914.

TEODOR TÂMBULEA

Teodor Tâmbulea, născut în anul 1864, în satul Tâmbulea, județul Iași, a fost un mare învățat și scriitor român. A absolvit cursurile Școlii Normale din Iași și a lucrat ca profesor în diverse școli din țară. A scris numeroase opere de literatură științifică și populară, fiind cunoscut în special pentru lucrările sale de istorie și geografie. A fost membru al Societății Științifice din Iași și al Societății de Științe Literare și Artistice din Iași. A murit în anul 1928, în Iași.

NECTARIE
ARHIEPISCOP ȘI MITROPOLIT

NECTARIE
ARHIEPISCOP SI MITROPOLIT

Născut la 7/19 Februarie 1875 în Stulpicani, jud. Câmpulungului Moldovenesc, a absolvit liceul la Suceava, iar Facultatea de Teologie la Cernăuți, obținând diploma de licență și doctorat, apoi a absolvit facultatea de filosofie, luând doctoratul din istoria, filologia română și filosofie. S'a înscris apoi și a studiat la Universitățile din Viena, Bonn, Würzburg și Muniha. La 1901 a fost numit profesor suplinitor la liceul I de stat, în 1902 trecu ca funcționar la biblioteca Universității, iar 1903 ajunsese bibliotecar, în 1918 director al acestei biblioteci. Între timp s'a hirotonit în diacon la 1901 la catedrala din Cernăuți iar în presviter în anul 1914. A fost numit docent universitar în anul 1915, iar în 1919 Protopresviter și profesor titular, în 1921 dându-i-se demnitatea de Arhipresviter staurofor. A funcționat ca Decan al Facultății de Teologie în 1920—1921. În primul și al treilea Parlament al României întregite a reprezentat Universitatea Cernăuțeană ca senator al ei. În 1923 a fost hirotonit în Arhimandrit mitrofor, la 29 Martie 1923 a fost ales de Marele Colegiu, Episcop al Cetății Albe-Ismail, a fost hirotonit apoi la Iași în Episcop, investit la 10 Mai și instalat la 20 Mai 1923. La 7 Noemvrie 1924, a fost ales de Marele Colegiu, Arhiepiscop de Cernăuți și Mitropolit al Bucovinei și Hotinului, iar la 9 Noemvrie, investit de M. S. Regele Ferdinand I în această demnitate, și instalat apoi în scaunul Mitropolitan din Cernăuți, la 10 Noemvrie, 1924.

a murit în luna august 1932

Cuvântul premergător al ediției Mitrofanovici-Tarnavschi.

PRECUVÂNTARE.

După o muncă de mai mulți ani mi-a succedat în fine a prelucra prelegerile postume ale profesorului Dr. Vasile Mitrofanovici despre Liturgica bisericii ortodoxe astfel ca să le pot publica. Predându-le acumă publicității, țin de datoria mea a mă exprima mai întâi cu puține cuvinte despre raportul lor cu manuscriptul original al autorului.

Acest manuscript cumpărat de fondul religios gr.-or. al Bucovinei și predat mie din partea Preavenerabilului Consistor Arhiepiscopal spre prelucrare și publicare i-a servit repausatului profesor Dr. Mitrofanovici mai bine de trei decenii ca bază pentru prelegerile sale academice. Că în cursul acestui răstimp manuscriptul a trebuit să primiască multe schimbări și adausuri e ceva ce se explică de sine. Schimbările și adausurile aceste autorul parte le-a făcut pe manuscriptul cel vechiu, parte le-a alăturat lui pe coale separate și țedule micuțe. Unele partii, cari cu timpul au devenit iligibile, le-a transcris el apoi în anii mai târzii, anexând însă și la dânsese o mulțime de intercalări fragmentare și note marginale de regulă într'o scrisoare micuță și foarte adeseori iligibilă. Chiar forma aceasta exterioară a manuscriptului explică indeajuns greutatea lucrării mele. Sub astfel de împrejurări chiar însaș transcrierea manuscriptului și înșirarea și dispozițiunea materiilor era pentru mine acumă imbinată cu multă muncă, la aceasta s'a mai adaos, că o seamă de partii n'au fost defel tratate, altele iarăș tratate într'un mod nesuficient sau pe baza părerilor învechite ori a izvoarelor incorecte. Cele dintâi au trebuit compuse, celelalte completate, resp. corespunzător schimbate și îndreptate. Așa am anexat eu operei profesorului Mitrofanovici următorii paragrafi compuși de mine, și anume § 9 (Raportul Liturgiceii cătră celelalte discipline teologice), § 12 (Izvoarele și științele auxiliare ale Liturgiceii), §§ 13, 14 și 15 (Literatura Litur-

gice), § 20 (Ierarhia jurisdicțiunii după orânduire dumnezeiască), § 77 (Traducerea cărților bisericești în limba slavonă și română), § 142 (Prânzânda sau rânduiala tipicilor) și § 143 (Mezooarele sau mijloaceurile), pe când paragrafii 8, 11, 27, 29a, 29b, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 57, 59, 62, 63, 72, 74, 76, 78, 79, 80, 81, 83, 95, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 147, 151, 156, 166, 167, 200, 207, 218, 219, 220, 221, 232, 256, 260, 270, 274, 275, 281, 282 și 283 au primit parte adaosuri mai mari ori mai mici, parte au fost schimbați și îndreptați conform rezultatelor științei teologice de astăzi. Mai ales §§ 37, 80, 103, 106, 109 și 151 au trebuit prelucrați mai după întreg cuprinsul lor.

Precum cuprinsul singuriților paragrafi așa am trebuit să controlez și izvoarele și citatele din literatură cu atâta mai vădit, cu cât am constatat la ele multe lacune și incorectități, pe cari am trebuit să le îndeplinesc, resp. să le îndrept. Lucrul acesta mi-a cauzat mai ales deaceia muncă mare, pentru că eu mărturiile din opurile sf. părinți și ale scriitorilor bisericești am trebuit să le comparez cu originalul, citându-le mai toate după I. P. Migne, *Patrologiae cursus completus*.

Relativ la dispozițiunea cuprinsului lucrării profesorului Mitrofanovici aș și avea de observat, că am căutat să o păstrez cât se poate neatinsă, adăogând și schimbând numai ceea ce era neapărat de lipsă. Deși b. o. riturile serviciilor divine, fiind obiect propriu al Ritualisticeii, nu încap în Liturgică, eu totuș spre a nu șterge cumva cu eliminarea lor caracterul specific al operei autorului le-am publicat în opul de față. Totașă, luând în considerare, că disciplina Liturgiceii ortodoxe nu dispune încă de o împărțire organică deplin mulțămitoare a materiei sale vaste, am păstrat mai peste tot și împărțirea ce a dat-o autorul Liturgiceii sale, cu toate că și aceasta nu corespunde în toată privința. Așa b. o. împărțirea Liturgiceii speciale în învățătura despre cultul public comun și despre cel privat (sf. sacramente și sf. sacramentalii) nu se poate susține; căci și administrarea sacramentelor și a sacramentaliilor e după natura sa o acțiune oficială și adeseori publică a liturgului ortodox, e un *λαϊκὸν ἔργον*,

un oficiu public, căruia de regulă nu-i lipsește nici publicitatea externă.

Având opul de față a servi candidaților de teologie ca manual de studiu am aflat de bine, ca acele materii cari mi-au părut necesare pentru studiul candidaților și sunt de importanță pentru scopul examenului să fie tipărite cu litere mai mari, pe când celelalte materii, cari nu sunt așa de importante sau cari conțin ritul singuritelor rânduielei liturgice, să fie tipărite cu litere mai mici.

Pentru erorile de tipar, cari nu le-am indus în „Corrigenda“ la finea cărții, scăpându-le din vedere, rog pe binevoitorul cetitor de scuză.

Predând lucrarea de față publicității nutresc dorința, ca ea să contribuie la dezvoltarea și progresul cunoștinței științifice a cultului bisericeii noastre, al acelei științe teologice, care până acuma în biserica noastră prea puțin a fost cultivată și promovată.

Deie Domnul, ca repausatul autor al lucrării de față să afle câți se poate de mulți urmași pe terenul literaturii liturgice atât de sărmâne în biserica noastră și ca numele lui de acuma înainte și peste hotarele țării noastre să se numiască de toți teologii ortodocși cu laudă și onoare.

Cernăuți, Martie 1909.

Prof. Dr. Teodor Tarnavschi

TABLA DE MATERII.

INTRODUCERE.

	Pagina
§ 1. Problema Liturgiei	1
§ 2. Direcția preotească a lui Christos și a bisericii. — Cultul creștin-ortodox	1
§ 3. Istoria și originea cultului	3
§ 4. Instituțiunea cultului creștin-ortodox	6
§ 5. Desvoltarea ulterioară a cultului creștin-ortodox	9
§ 6. Cultul Testamentului vechiu în raport cu al Testamentului nou	11
§ 7. Ființa cultului	13
§ 8. Scopurile și necesitatea cultului creștin-ortodox	16
§ 9. Necesitatea cultului și a formelor în cult	19
§ 10. Formele cultului	21
§ 11. Necesitatea simboalelor în cult	24
§ 12. Calitățile formelor cultului ortodox	25
§ 13. Noțiunea Liturgiei și deosebirea ei de alte discipline înrudite	33
§ 14. Referința Liturgiei către celelalte discipline teologice	34
§ 15. Prețul și folosul Liturgiei	37
§ 16. Necesitatea și modul tratării științifice a Liturgiei și împărțirea ei	39
§ 17. Izvoarele și științele auxiliare ale Liturgiei	42
§ 18. Scurtă ochire asupra literaturii Liturgiei ortodoxe	44
1. Timpul patristic	44
2. Evul mediu până la secolul XVI	47
§ 19. Literatura Liturgiei în biserica ortodox-orientală dela secolul XVII până în timpul prezent	53
§ 20. Literatura Liturgiei în biserica occidentală dela secolul XVII până în timpul prezent	68

PARTEA I.

Liturgica generală.

Cap. I.

Cerințele și condițiunile pentru executarea rânduielilor liturgice.

§ 21. Împărțire	80
---------------------------	----

SECȚIUNEA I.

Persoanele liturgice.

§ 22. Ierarhia bisericească în general	80
--	----

ARTICOLUL I.

Ierarhia hirotonei.

- § 23. Ierarhia hirotonei bazată pe orânduirea dumnezească 82
 § 24. Ierarhia hirotonei bazată pe orânduirea omenească 85

ARTICOLUL II.

Ierarhia jurisdicțiunii.

- § 25. Ierarhia jurisdicțiunii după orânduire dumnezească 88
 § 26. Ierarhia jurisdicțiunii după orânduire omenească 89

ARTICOLUL III.

Servitorii bisericești.

- § 27. Acoluții, exorciștii, ostiarii și psalți bisericești vechi 95
 § 28. Presviterii și diaconiștii bisericești vechi 100
 § 29. Cantorii și servitorii bisericilor în ziua de astăzi 103

SECȚIUNEA II.

Timpurile liturgice sau anul bisericesc.

- § 30. Împărțire 104

ARTICOLUL I.

Despre duminică.

- § 31. Numirea și cauzele serbării duminice 108
 § 32. Modul serbării duminice 111

ARTICOLUL II.

Despre sărbătorile domnești, ale Maicei Domnului și ale sfinților mai aleși.

Subarticolul I.

Sărbătorile domnești.

- § 33. Împărțire 117
 § 34. Nașterea după corp a Domnului nostru Isus Christos 117
 § 35. Tăierea împrejur a Domnului nostru Isus Christos 122
 § 36. Arătarea Domnului nostru Isus Christos 126
 § 37. Întâmpinarea Domnului nostru Isus Christos 130
 § 38. Duminica stălpărilor sau a florilor 134
 § 39. Duminica învierii din morți a Domnului nostru Isus Christos 135
 § 40. Înălțarea la cer a Domnului nostru Isus Christos 142
 § 41. Duminica cincizecimii sau a pogoririi Duhului sfânt 144
 § 42. Schimbarea la față a Domnului nostru Isus Christos 148
 § 43. Înălțarea onoratei și de viață făcătoarei cruci 149

Subarticolul II.

Sărbătorile Maicei Domnului.

- § 44. Trecere 154
 § 45. Nașterea preasfintei Născătoare de Dumnezeu 155
 § 46. Intrarea în biserică a preasfintei Născătoare de Dumnezeu 157
 § 47. Bunavestirea preasfintei Maice a Domnului 154
 § 48. Adormirea preasfintei Născătoare de Dumnezeu 159
 § 49. Adunarea preasfintei Născătoare de Dumnezeu 162

Subarticolul III.

Sărbătorile sfinților mai aleși.

- § 50. Trecere 164
 § 51. Sfinții, ai căror serbare e obligatorie în biserică noastră 165

ARTICOLUL III.

Despre ajunări sau posturi.

- § 52. Despre ajunare în general 183
 § 53. Ajunarea patruzecimii 185
 § 54. Ajunarea sfinților apostoli 192
 § 55. Ajunarea Născătoarei de Dumnezeu 194
 § 56. Ajunarea înainte nașterii Domnului nostru Isus Christos 196
 § 57. Ajunările de o zi 198

ARTICOLUL IV.

Despre zilele morților.

- § 58. Împărțire 202
 § 59. Sămbăta lăsatului de carne 202
 § 60. Sămbăta a 2, a 3 și a 4 a marelui patruzecimii 203
 § 61. Sămbăta înainte de pogorirea Duhului sfânt 204

SECȚIUNEA III.

Locurile liturgice.

- § 62. Împărțire 205
 § 63. A. Despre biserică. — Numirea și numirile bisericești sau ale locașului dumnezeesc 207
 § 64. Forma, direcțiunea și situațiunea bisericilor 209
 § 65. Stilurile de construire ale bisericești 212
 § 66. Părțile principale ale bisericești și întocmirea ei în timpul vechiu 215
 § 67. Altarul și obiectele din el 219
 § 68. Naosul bisericești 224
 § 69. Pronaosul bisericești 230
 § 70. B. Paraclise sau capele 231
 § 71. C. Campanariile 233
 § 72. D. Tinterimele 235

SECȚIUNEA IV.

Pagina

V Despre lucrurile liturgice.

- § 73. Noțiunea și împărțirea lor 237

ARTICOLUL I.

Despre simboalele naturale ale cultului creștin.

- § 74. Impărțirea simboalelor naturale. — Lumânarea 238
 § 75. Tămăia 241
 § 75. Pâinea și vinul, apa, untuldelemn și sf. mir 243

ARTICOLUL II.

Vasele bisericesti sau liturgice și alte obiecte necesare cultului.

- § 77. Noțiunea și împărțirea 245
 § 78. Vasele bisericesti în special 245

ARTICOLUL III.

Despre veșmintele bisericesti sau liturgice.

- § 79. Noțiuni generale și împărțire 251
 § 80. Veșmintele bisericesti în special 254

ARTICOLUL IV.

Despre cărțile bisericesti.

- § 81. Impărțire. — Cărțile bisericesti compuse din părți ale sf. scripturi 263
 § 82. Cărțile bisericesti compuse de sf. părinți sau de alți bărbați pioși 264
 § 83. Traducerea cărților bisericesti în limba sârbă și română 270

ARTICOLUL V.

Sfintele icoane.

- § 84. Noțiuni generale. — Intrebuintarea bisericesti a icoanelor 273
 § 85. Infățișarea sf. cruci 279
 § 86. Infățișarea pe icoane a sf. treimi 283
 § 87. Infățișarea pe icoane a Maicii Domnului și a ingerilor 287
 § 88. Infățișarea sfinților Testamentului vechiu 288
 § 89. Infățișarea sfinților Testamentului nou 289
 § 90. Steagurile sau praporii bisericesti 291

ARTICOLUL VI.

Despre sf. relicvii sau moaște.

- § 91. Noțiunea, introducerea, dezvoltarea și modul onorării relicviilor în biserică 293

Cap. II.

Formele generale comune rânduielilor liturgice.

- § 92. Impărțire 297

SECȚIUNEA I.

Pagina

Formele generale esențiale (fundamentale) comune diferitelor rânduieli liturgice.

ARTICOLUL I.

Rugăciunea liturgică sau bisericesti.

- § 93. Conceptul și împărțirea rugăciunii liturgice 297
 § 94. Raportul rugăciunii către cultul ortodox și pozițiunea ei în acesta 302
 § 95. Caracterizarea generală a rugăciunilor bisericesti ortodoxe 304
 § 96. Formulele de rugăciuni bisericesti începătoare comune mai multor rânduieli liturgice 306
 § 97. Formulele de rugăciuni bisericesti încheietoare comune mai multor rânduieli liturgice 309
 § 98. Rugăciunile începătoare comune mai multor rânduieli liturgice 314
 § 99. Simbolul credinței 324
 § 100. Rugăciunea „Născătoare de Dumnezeu” 327
 § 101. Ectenia 328
 § 102. Rugăciunile încheietoare comune mai multor rânduieli liturgice 330

ARTICOLUL II.

Cântarea liturgică sau bisericesti.

- § 103. Conceptul și împărțirea cântării liturgice 331

Subarticolul I.

Cântarea relativ la materie sau text sau Poezia religioasă.

- § 104. Felurile diferite ale cântărilor bisericesti în general 332
 § 105. Psalmii 333
 § 106. Intrebuintarea prezentă a psalmilor 335
 § 107. Celelalte cântări biblice 337
 § 108. Imnele sau cântările compuse de creștini pioși 338
 § 109. Imnologia în biserică ortodoxă 347

X

Subarticolul II.

Cântarea cu privire la ton sau muzica religioasă.

- § 110. Legile fundamentale și împărțirea muzicii vocale 373
 § 111. Istoria cântării bisericesti 375
 § 112. Continuare 380
 § 113. Continuare 388
 § 114. Continuare *Români* 394
 § 115. Continuare 399
 § 116. Executarea cântării bisericesti în general. — Modurile cântării melodice și executarea ei în special 404

ARTICOLUL III.

Pagina

Cetirea sf. scripturi.

§ 117. Fundamentele istorice	412
§ 118. Originea pericopelor bisericești	415
§ 119. Punctele de vedere generale pentru alegerea pericopelor ce se citesc la sf. liturghie	419
§ 120. Scopul întrebuirii liturgice a bibliei în general și a pericopelor în special	422

ARTICOLUL IV.

Predica.

§ 121. Menirea predicii în cult și raportul ei către dânsul	424
§ 122. Disciplina bisericeii în privința predicii în timpul vechiu creștin	426
§ 123. Locul predicii	428

SECȚIUNEA II.

Formele generale necesare (accesorii) sau insoțitoare comune diferitelor rânduieli liturgice.

§ 124. Impărțirea, importanța și necesitatea formelor acestora	431
§ 125. Însemnarea cu sf. cruce	432
§ 126. Binecuvântarea	435
§ 127. Impunerea mânilor	439
§ 128. Pozițiunea corpului la actele cultului	440
§ 129. Rădicarea mânilor și punerea lor cruciș pe piept	446
§ 130. Descoperirea și acoperirea capului	448
§ 131. Îndreptarea feței spre răsărit	451
§ 132. Sărutarea sfântă sau a iubirii	451

PARTEA II.

Liturgica specială.

§ 133. Problema și împărțirea Liturgice speciale	454
--	-----

Cap. I.

Cultul public comun adică rânduielile bisericești publice comune sau rânduielile bisericești fixe, staționare.

§ 134. Definiția și împărțirea	455
--	-----

SECȚIUNEA I.

Rânduielile bisericești publice comune de toate zilele.

ARTICOLUL I.

Cele șapte laude bisericești.

§ 135. Baza istorică a celor șapte laude bisericești	456
§ 136. Cuprinsul celor șapte laude în biserica cea veche	459

Pagina

§ 137. Participarea la laudele bisericești în biserica cea veche	462
§ 138. Sensul și simbolica celor șapte laude bisericești	463
§ 139. De ce s'a fixat numărul șapte pentru laudele dumnezeiești	466
§ 140. Măsurarea timpului	467
§ 141. Timpul plinirii laudelor bisericești în ziua de astăzi	468
§ 142. Ora a noua	470
§ 143. Vecernia	472
§ 144. Pavecernița	479
§ 145. Mezonoptica	481
§ 146. Utrenia	483
§ 147. Ora întâia	491
§ 148. Ora a treia	492
§ 149. Ora a șasea	493
§ 150. Obednița sau rânduiala tipicilor	494
§ 151. Mezoorele sau mijloaceurile	496

ARTICOLUL II.

Sf. liturghie.

§ 152. Trecere	497
§ 153. Conceptul sacrificiului. Sacrificiile Testamentului vechiu	498
§ 154. Sacrificiul lui Christos pe cruce și sacrificiul euharistic	500
§ 155. Numirile, ființa și însemnătatea sf. liturghii	502
§ 156. Timpul serbării sf. liturghii	506
§ 157. Cele necesare pentru serbarea sf. liturghii	509
§ 158. Ministrul sf. liturghii	510
§ 159. Liturghiile bisericeii ortodoxe răsăritene	514
§ 160. Urme de ritual vechiu al liturghiei	521
§ 161. Părțile liturghiei sf. Vasile cel Mare și a sf. Ioan Gură-de-aur	524
§ 162. Rânduiala liturghiei sf. Ioan Gură-de-aur. Proskomidia	526
§ 163. Rânduiala liturghiei chemaților sau a catehumenilor	534
§ 164. Rânduiala liturghiei credincioșilor	552
§ 165. Continuare	566
§ 166. Continuare	589

SECȚIUNEA II.

Rânduilele bisericești publice comune săptămânale.

§ 167. Trecere	602
§ 168. Rânduilele bisericești ale duminicii	602
§ 169. Rânduilele bisericești în celelalte zile ale săptămănei	609

SECȚIUNEA III.

Rânduilele bisericești publice comune anuale.

§ 170. Trecere. Impărțirea sărbătorilor anuale	612
--	-----

ARTICOLUL I.

Pagina

Rânduielele bisericesti la sarbatorile cele mari anuale comune tuturor acestor sarbatori.

§ 171. Vecernia cea mica	614
§ 172. Privigherea de toata noaptea	615
§ 173. Vecernia cea mare la privigherea de noapte	617
§ 174. Liba	618
§ 175. Binecuvantarea panilor, a graului, vinului si untului de lemn	619
§ 176. Utrenia cea mare la privigherea de noapte	621
§ 177. Sf. liturghie la sarbatorile cele mari	623

ARTICOLUL II.

Rânduielele bisericesti la sarbatorile cele mari anuale proprii numai unor din aceste sarbatori.

§ 178. Trecere	623
--------------------------	-----

Subarticolul I.

Rânduielele bisericesti la unele sarbatori mari anuale nemutabile.

§ 179. Rânduielele bisericesti la nasterea Domnului nostru Isus Christos	624
§ 180. Rânduielele bisericesti la aratarea Domnului nostru Isus Christos	633
§ 181. Rânduielele bisericesti la inalțarea onoratei crucei	639
§ 182. Rânduielele bisericesti la bunavestirea Nascatoarei de Dumnezeu	642

Subarticolul II.

Rânduielele bisericesti la sarbatorile mari anuale mutabile.

§ 183. Impartire	644
----------------------------	-----

I.

Rânduielele bisericesti ale timpului premergator patruzecimii.

§ 184. Rânduielele bisericesti in duminica vameșului si a fariseului	645
§ 185. Rânduielele bisericesti in duminica fiului celui pierdut	646
§ 186. Rânduielele bisericesti in duminica lasatului de carne	647
§ 187. Rânduielele bisericesti in sambata inaintea duminicii lasatului de carne	648
§ 188. Rânduielele bisericesti in sambata branzei si in duminica lasatului de branza	648

II.

Rânduielele bisericesti in timpul patruzecimii.

§ 189. Impartire	651
----------------------------	-----

A. Rânduielele bisericesti ale ajunarii celei mari in general.

§ 190. Vecernia si Pavecernita in duminicile ajunarii celei mari	651
§ 191. Mezonoaptea de toate zilele, Utrenia si Ora intaia in ajunarea cea mare	652

Pagina

§ 192. Ora a treia si a șasea in ajunarea cea mare	654
§ 193. Ora a noua, Obednița si Vecernia in ajunarea cea mare	655
§ 194. Pavecernița in ajunarea cea mare	657
+ § 195. Liturghia darurilor mai inainte sfințite	658
1. Conceptul, dezvoltarea istorică și motivele așezării liturghiei darurilor mai inainte sfințite	658
2. Prepararea sfintei pâni pentru liturghia darurilor mai inainte sfințite	662
+ § 196. Rânduiala sf. liturghii a celor mai inainte sfințite	663
<i>B. Zilele mai insemnate ale postului sau ajunarii celei mari.</i>	
§ 197. Săptămâna intaia a ajunarii celei mari	672
§ 198. Sâmbăta săptămânei dintai a ajunarii celei mari	673
§ 199. Duminica intaia a ajunarii celei mari	674
§ 200. Duminica a doua a ajunarii celei mari	676
§ 201. Duminica a treia a ajunarii celei mari	677
§ 202. Duminica a patra a ajunarii celei mari	679
§ 203. Joia a cincia a ajunarii celei mari	680
§ 204. Sâmbăta a cincia a ajunarii celei mari	681
§ 205. Duminica a cincia a ajunarii celei mari	683
§ 206. Săptămâna a șasea a ajunarii celei mari	685
§ 207. Cele dintai trei zile ale săptămânei patimelor	689
§ 208. Joia cea mare	692
§ 209. Vineria cea mare	696
§ 210. Sâmbăta cea mare	699

III.

Rânduielele bisericesti in timpul cincizecimii.

✓ § 211. Rânduielele bisericesti in ziua invierii Domnului sau in duminica pastelor	703
✓ § 212. Rânduielele bisericesti in săptămâna luminată	710
§ 213. Rânduielele bisericesti după săptămâna luminată până la inalțarea la cer a Domnului	712
✓ § 214. Rânduielele bisericesti la inalțarea la cer a Domnului si in duminica a șaptea după paști	715
✓ § 215. Rânduielele bisericesti in duminica cincizecimii si in cea a tuturor sfinților	716

Cap. II.

Rânduielele bisericesti particulare sau rânduielele bisericesti periodice.

§ 216. Trecere	718
--------------------------	-----

SECȚIUNEA I.

Despre sf. sacramente sau misterii.

ARTICOLUL I.

Despre sf. sacramente in general.

§ 217. Conceptul, insemnătatea și sublimitatea sf. sacramente	719
---	-----

	<u>Pagina</u>
§ 218. Ministrul sf. sacrameinte	720
§ 219. Primitorul sf. sacrameinte	722
§ 220. Originea dumnezeiască a sf. taine	723

ARTICOLUL II.

Despre sântele sacrameinte in special.

I.

† Sfântul sacrament al botezului.

§ 221. Conceptul botezului	724
§ 222. Partea vizibilă a botezului	725
§ 223. Ministrul botezului	727
§ 224. Subiectul botezului	728
§ 225. Timpul și locul botezului	733
§ 226. Nașii	737
§ 227. Numele celui ce se botează	739
§ 228. Obligămintele preotului față cu moașa	739
§ 229. Ritul botezului	740

II.

† Sfântul sacrament al mirului.

§ 230. Observări generale	751
§ 231. Ritul sf. sacrament al mirului	754

III.

† Sfântul sacrament al euharistiei sau al comunicăturei.

§ 232. Conceptul sf. euharistii	771
§ 233. Efectele euharistiei	772
§ 234. Partea vizibilă a sf. euharistii	773
§ 235. Ministrul sf. sacrament al euharistiei	774
§ 236. Subiectul sf. sacrament al euharistiei	775
§ 237. Răstimpul primirii sf. sacrament al euharistiei	780
§ 238. Ritul împărțirii cu sf. euharistic	783

IV.

† Sfântul sacrament al pocăinței.

§ 239. Conceptul sfintei pocăinți	784
§ 240. Partea vizibilă a pocăinței	784
§ 241. Ministrul sf. sacrament al pocăinței	785
§ 242. Subiectul pocăinței	785
§ 243. Disciplina penitențială în biserica ortodoxă din timpurile cele mai vechi până în ziua de astăzi	788
§ 244. A) Obligămintele ministrului pocăinței înainte de mărturisirea păcatelor	801
§ 245. B) Obligămintele ministrului pocăinței la mărturisirea păcatelor	802

I.

Pagina*Obligămintele spiritualului în general.*

§ 246. Spiritualul ca judecător. — Modul ascultării mărturisirii	803
§ 247. Continuare. — Întrebările	804
§ 248. Continuare. — Judecata spiritualului asupra mărturisitorului	808
§ 249. Continuare. — Deslegarea	810
§ 250. Spiritualul ca învățător	812
§ 251. Spiritualul ca medic	814
§ 252. Continuare. — Epitimile	814

II.

Obligămintele spiritualului în special.

§ 253. Trecere	817
--------------------------	-----

1.

† Tratarea specială a unor penitenți după stările lor interne.

§ 254. Tratarea păcătoșilor ocazionali	818
§ 255. Tratarea păcătoșilor din dafină și a celor recidivi	819
§ 256. Tratarea indușmăniților și a celor obligați la restituțiune	820

2.

Tratarea specială a unor penitenți după stările lor externe.

§ 257. Tratarea copiilor	821
§ 258. Tratarea penitenților bolnavi	822
§ 259. Tratarea penitenților surzi și muți	824
§ 260. Penitenți pioși și scrupuloși	824
§ 261. C) Obligămintele ministrului pocăinței după mărturisirea păcatelor	826
§ 262. Timpul și locul mărturisirii	829
§ 263. Ritul mărturisirii	830

V.

† Sfântul sacrament al preoției.

§ 264. Observări generale	831
§ 265. Ritul hirotesilor premergătoare preoției	835
§ 266. Ritul hirotoniei în diacon și în presviter	836

VI.

† Sfântul sacrament al cununiei.

§ 267. Conceptul și partea vizibilă a cununiei	838
§ 268. Ministrul și subiectul cununiei	839
§ 269. Căsătoriile mixte	843
§ 270. Timpul și locul cununiei	844
§ 271. Ritul sf. sacrament al cununiei	846

Sfântul sacrament al cleougerii (sf. maslu).

§ 272. Observări generale	849
§ 273. Ritul sf. cleougerii	852

SECȚIUNEA II.

Despre sf. euhologii sau sacramentalii.

§ 274. Trăcere	854
§ 275. Conceptul euhologiilor	855
§ 276. Scopul și efectele sacramentaliilor	856
§ 277. Diferința între euhologiile bisericesti și sf. sacramente	857
§ 278. Originea sacramentaliilor	858
§ 279. Ministrul și subiectul euhologiilor bisericesti	859

ARTICOLUL I.

Euhologiile relative la lucruri.

+ § 280. Sfințirea apei	860
§ 281. Consacrarile	864
§ 282. Rânduiala ce se face la temeliala bisericii	864
§ 283. Sfințirea bisericii	865
§ 283. Sfințirea anghinului, a vaselor, veșmintelor, steagurilor și clopotelor bisericesti, a crucii și a icoanelor	875
§ 284. Sfințirea ținerimului	876
§ 285. Sfințirea casei și a altor obiecte, cari sunt omului de lipsă spre susținere sau îi periclitează susținerea	877

ARTICOLUL II.

Euhologiile și sfințirile relative la persoane.

§ 286. Sfințirea și consacrarile persoanelor bisericesti	880
§ 287. Sfințirea arhidiaconului și a protopresviterului	880
§ 288. Rânduiala la facerea rasafurului și a chipului celui mic	880
§ 289. Rânduiala la chipul sau schisma cea mare	884
§ 290. Sfințirea igumenului	886
§ 291. Sfințirea arhimandritului	885

ARTICOLUL III.

Euhologiile relative la viața omului și la întâmplările ei felurite.

+ § 292. Impărțire	887
§ 293. Euhologiile bisericesti cu prilejul nașterii unui prunc	887
§ 294. Euhologiile bisericesti la nevoi generale și particulare	891
§ 295. Procesiunea sfântă	891
§ 296. Peregrinajele sfinte	893
§ 297. Euhologiile bisericesti la moartea unui creștin	894
§ 298. Euhologiile bisericesti relative la pomenirea morșilor	903
§ 299. Prescripțiile bisericesti și ale statului cu privire la înmormântări și la locul de înmormântare	906

INTRODUCERE.

§ 1. Problema Liturgiei.

Prin diregătoria didactică a bisericii, despre care tratează omilelica și catehetica sau scurt zis didactica pastorală, se împărțesc oamenilor adevărurile revelațiunii. Creștinii trebuie să primească deslușire despre ființa lui Dumnezeu, despre natura și voia Lui cea sfântă. Ei trebuie să-și cunoască bine menirea lor atât aici pe pământ, cât și dincolo în cer. Ei trebuie să cunoască mijloacele necesare pentru a putea duce o viață virtuoaasă și plăcută lui Dumnezeu. Ei trebuie să fie făcuți atenți la pericolele în privința credinței și a vieții lor religios morale. Apoi trebuie să se deștepte în ei o dorință fierbinte după harul lui Dumnezeu, după grația Lui. Trebuie să dorească să se îndrepte în mod real și să se sfințească cu adevărat. Deci creștinii trebuie să tindă după căință și îndreptare și după sfințenie adevărată.

Păstorul de suflete a învățat principiile și cunoștințele necesare unei corecte administrări a diregătoriei didactice, din didactica pastorală. El are, nevoie însă, să-și câștige și acele cunoștinți, cari sunt necesare pentru a putea administra conștiincios și rodnic diregătoria cea mai sfântă a păstorului de suflete, diregătoria sacerdotală, adică a funcției preoțești, în înțeles mai restrâns.

Principiile și regulele pe cari trebuie să le observe, sau să le aplice preotul în exercitarea diregătoriei preoțești, alcătuiesc cuprinsul și problema acelei științi pastorale, care se cheamă Liturgica.

§ 2. Diregătoria preoțească a lui Christos și a bisericii. — Cultul creștin=ortodox.

Omul, numai prin puterea lui însuș, n'a putut să se mântuiască nici măcar de o parte a urmărilor păcatului stră-

moșesc, adică de întunerecul minții, de neștiință și de răfăcire în lucruri religioase ¹⁾, cu atât mai puțin a fost în stare să se mântuiască de însuși păcatul și de culpa lui și să restabilească uniunea sa cu Dumnezeu ²⁾. Spre a putea aceasta, se cerea, ca lumina adevărului și a revelațiunii dumnezeiești să se aște de nou acolo, unde se întunecase, acolo, unde se stânse, să se reaprindă și ca natura cea alterată a omului să se restaureze, să se pătrundă iarăși de spirit și de viață dumnezească.

Aceasta o făcu Fiul lui Dumnezeu cel unul născut, trimis de Părintele ceresc spre mântuirea genului omenesc. Fiul lui Dumnezeu însă, făcu aceasta nu numai deșteptând în om conștiință morală nouă, mai înaltă, prin vestirea adevărilor celor mai sublime, dară mai ales ștergând culpa păcatului prin ascultarea sa deplină ³⁾ și prin uniunea sa intimă cu genul omenesc. Această ascultare, Dumnezeu o manifestă prin întreaga sa viață pământească, căci întreaga viață a lui Isus pe pământ a fost o neîntreruptă supunere voiei lui Dumnezeu, a fost ascultarea cea mai perfectă către Dumnezeu. Fiul lui Dumnezeu realizează mântuirea genului omenesc, mai ales prin actul cel mare, cu care și-a încheiat viața pământească, prin moartea sa de pe cruce. În această moarte se manifestă momentul cel mai înalt al ascultării și al sacrificării de sine. Prin această ascultare de bună voie și prin sacrificiul morții sale împăcătoare, rescumpărătoare, sau mântuitoare, deveni Christos mijlocitorul nostru la Dumnezeu Tatăl (I. Tim. 2, 5), arhiereul nostru (Evrei 5, 10; 6, 20; 9, 11; Ps. 110, 6), și mântuirea lui însăși deveni izvor etern, nesecat, de îndreptare, de îndurare și de dar pentru toți ceice ascultă de El.

Dară pentruca această operă a Mântuitoriului, — care se numește dirigătorie, sau servirea lui arhierască, sau

¹⁾ Vezi: V. Mitrofanovici, Omiletica bisericii dreptcred. răsărit. Cernăuți 1875, p. 1.

²⁾ „Pre fratele nostru va rescumpăra omul, nu va da lui Dumnezeu prețul lui de rescumpărare. Și prețios este prețul rescumpărării sufletului lor și se va lăsa de el în etern”. Ps. 49, 8, 9.

³⁾ „Precum pentru neascultarea unui om mulți s'au făcut păcătoși, așa și pentru ascultarea unuia mulți se vor face drepti”. Rom. 5, 19.

preotească ¹⁾ — să se susțină și să se continue, și pentruca de roadele mântuirii lui Christos, să se împărtășiască toate popoarele până la finea timpurilor și fiecare individ în parte, a instituit Christos biserica sa. În biserica creștină viează Christos în etern, în ea se continuă necurmat activitatea preotească mântuitoare a lui Christos, în ea se realizează indeosebi onorarea și adorațiunea lui Dumnezeu, luminarea, îndreptarea și sfințirea credincioșilor și se comunică omenirii darul dumnezeesc, ce i l'a adus Christos.

Însă continuarea activității preotești a lui Christos nu se realizează numai prin influență dumnezească imediată și nevizibilă, ci precum s'a arătat Christos pe pământ în mod vizibil, și în mod vizibil a lucrat și a implinit mântuirea, așa voește El, ca mântuirea aceasta să se și continue în mod vizibil, adică prin forme externe, și astfel să se și comunice omenirii roadele și darurile ei. Totalitatea acestor forme constituie cuprinsul cultului ²⁾ creștin-ortodox sub care se înțeleg acele forme instituite de Christos și de biserica lui, prin cari, cu mijlocirea organelor îndreptățite ale bisericii, se realizează în om mântuirea adusă de Christos și fructele ei, sfințirea omului și uniunea lui cu Dumnezeu; se manifestează în extern religiunea internă, adică onorarea și adorarea internă a lui Dumnezeu, din partea comunităților, a membrilor lor, precum și a bisericii întregi, și se susține și se propagă această religiune ³⁾.

§ 3. Istoria și originea cultului.

Religiunea în genere este legătura omului cu Dumnezeu. Ea ar fi ceva prea abstract, dacă nu s'ar manifesta printr'un

¹⁾ Comp.: Ep. c. Evrei 7, 24; Mărturisirea ortodoxă... partea I. răsp. la întrebarea 47; Православно-догматическое Богословие Макария. Томъ III. С.-Петербург. 1851. pag. 152; Melchisedec, Teologia dogmatică a bisericii ortodoxe-catolice de răsărit. Publicată în limba română pentru școalele mai înalte clericale din principatul Moldovei, 1855, p. 224.

²⁾ Cultus vine dela colere, a îngriji de ceva, a stima, a adora pe cineva. În acest înțeles din urmă s'a întrebuințat cuvântul cultus de Romani, spre a însemna adorațiunea zeilor în general, a religiunii și a religiozității dimpreună cu toate cele ce pretinde aceasta dela om în raportul lui cu zeitatea (Comp. Cicero, De nat. deor. I. II și Seneca, epist. 94. la I. Lüft, Liturgik, oder wissenschaft. Darstellung des kath. Cultus. I. Band, Mainz 1844, pag. 38).

³⁾ Comp. I. Lüft, l. c. p. 41 și Wetzer und Welte, Kirchenlexikon oder Encyclopädie der kath. Theologie. 2. Aufl. 3. Bd, 1884, p. 1233—1234.

cult. Cultul e deci în prima linie manifestarea concretă a religiunii.

Cultul își are originea în credința pe care oamenii au avut-o și o au în D=zeu, care îndrumază și conduce toate lucrurile la adevărata lor țintă. Știința mai ales Max Müller, un scriitor de primul rang pe terenul acesta a dovedit că nu există nici un popor fără religie și fără cult. Dar acum și Plutarh a zis: „este mai ușor a zidi o cetate în aer, decât a funda un stat fără cult religios”¹⁾.

Religiunea și cultul în sensul cel mai general al cuvântului e deci, un fenomen universal în omenire. Prin cult își exprimă oamenii sentimentele lor de mulțumire și respect.

La păgâni, credința într'un singur D=zeu, este desfigurată prin credințe în o multime de zei și zeițe. Unii dintre păgâni ca Asirienii și Babilonenii²⁾ au adorat și adoră încă, planetele, (soarele, luna, stelele), un cult cunoscut sub numele de Sabeism. Alte popoare odorau pământul, marea și chipuri făcute cu mâna: idoli, un cult cunoscut sub numele de „Fetișism”. Materialul din care se făceau idoli era diferit. De regulă era aurul, argintul, lemnul sau peatra, din care își construiau ei Fetișii lor. Alte națiuni păgâne ca Egiptenii adorau și adoră animalele. Nici din lumea fizică, nici din cea transcendentală, n'a rămas nimic ce păgânii să nu fi încercat să zeifice. Numai lui D=zeu celui adevărat nu i-au dat cultul ce i se cuvine.

Și modul cultului păgân e corespunzător naturei lor depravate. În cultul religios păgân, aflăm actele cele mai destrăbălate și desfrânate, așa d. e. în cultul Cibelei, al lui Baal, al lui Bachus, al Venerei, etc.

Ceremoniile cari însoțeau cultul lor erau crude, așa ardearea sau alte feluri de sacrificii de oameni, cum se întrebuntau la Egipteni³⁾. Arabi, Fenicieni, etc. S. Scriptură (III.

¹⁾ Contra Coloten, Sprinzel, Fundamental-Teologie, 1876. p. 129. — Mironescu, Memoriu asupra facultății de Teologie. p. 26.

²⁾ În Asiria — regatul Medic și Chaldaic — era așazicând patria și leagănul religiunii politice a naturii. Căstă preoțească conducea cultul religios și poporul credea că preoții lor pot să cunoască voința zeilor și să îmbunătățească sau să înrăutățească soarta oamenilor după cursul stelelor.

³⁾ La Egipteni, cei dintâi regi întemeiază orașul Memfis și durară și un templu mare, regulând cultul zeilor.

Imp. 12. 28) ne povestește: că „preoții lui Baal, se tăiau cu cuțitele până ce se umpleau de sânge”. La Indieni constă cultul din rugăciuni, purificațiuni, jertfe, pelerinagii, post, milostenie, pocăință și la bătrânețe viața de sihăstru; și astăzi e datină că se ciuntesc, se ard, își fac diferite semne în față, la pulpe, la brațe. Ei țin încă la datina, că, după moartea bărbatului, ard femeia rămasă.

Din cele expuse, e evident, că în cultul păgân, nu există nimic, care să ridice pe om, de la cele pământești la cele cerești. Din contră, tot felul de necuviință se află în cultele lor.

Cultul monoteist.

Cultul unui Dumnezeu se află abia la poporul evreu, căruia prin profetii T. V., i s'a revelat credința într'un singur Dumnezeu. Acest cult e adică așa de vechiu ca și neamul omenesc. Fiii protopărinților genului omenesc aduc lui Dumnezeu ca sacrificii, daruri din roadele muncii lor. S. Scriptură ne informează că în timpul lui Enos, fiul lui Sit, oamenii se închinau și chemau numele lui Jehova. Oamenii au început deja a se aduna în locuri anumite și a aduce lui Dumnezeu, rugăciuni și jertfe. (Gen. IV. 26).

Apoi din urmașii lui Adam Abel fu ucis, și urmașii lui Cain s'au depărtat de calea cea plăcută lui Dumnezeu, Numai urmașii lui Sit, păstrară după putință, credința și cultul adevărat. Dar, și dintre aceștia, cei mai mulți fură ademeniți, cu timpul, de Cainiți și de exemplele lor rele și se dădură la răutăți. Adorarea lui Dumnezeu cea adevărată se mai susținu prin Noe, dar, și din urmașii lui căzură mulți căzură la idolotrie.

Cultul lui Dumnezeu, intrucât se susținu în puritatea lui la patriarhii T. V., consta esențial din sacrificii însoțite de invocațiuni și rugăciuni. (Gen. XII, 8). Așa va fi fost și sacrificiul lui Abel, al lui Noe, al lui Avraam și Iacob. În orice caz acestea închipuiau marele sacrificiu, ce avea să-l aducă odată Isus Christos pe muntele Golgota.

În epoca postdiluviană, se distinse, prin pietate, Avraam. Pe acesta deci, îl alege Dumnezeu ca să fie depozitarul revelațiunilor mântuitoare. Ca patrie îi promise Du-

mnezeu atât lui, cât și urmașilor lui, Canaanul. Cultul lui Dumnezeu luă acum forme simple. În locurile unde primeau revelațiuni, construiau altare, cari erau niște înălțimi făcute din pietre și pământ. (Gen. XII. 7-8). Mai rădicară și un fel de pietre monumentale, peste cari turnau untdelemn, ungându-le și sfințindu-le lui Dumnezeu. În Genesă, citim că Jacob fugind de fratele său Esau, făcu la Bethel un vot, că dacă Dumnezeu îi va ajuta să se întoarcă sănătos în patrie, va face un sanctuar. Succesându-i aceasta, își împlini promisiunea depărtând din cortul său mai întâi toți idoli, apoi se duse la Bethel cu familia sa și acolo înălță un altar.

Așa dară, după cum ne spune Arheologia (Onciul p. 563), cultul Dumnezeesc, în timpul patriarhilor, consta din rădicare de altare, de pietre monumentale, din sacrificii, rugăciuni, promisiuni, tăerea în prejur și din jurăminte.

După ce urmașii lui Jacob deveniseră în Egipt, un popor numeros și după ce acesta fu scos de aici de Moisi, și după ce la muntele Sinai, fu declarat de popor ales al lui Dumnezeu, nu mai putu satisface cultul cel simplu de până atunci. Formele cultului divin de pe timpul patriarhilor fură determinate, fixate și regulate prin legi pozitive. Acest cult, cu toate elementele esențiale, se proclamă de Moisi ca modul de adorare al lui Dumnezeu, formând așa un cult complet. Apoi se construiește un templu. Acesta se inzestrează cu toate obiectele și aparatele necesare. Se institue o stare sacerdotală, se hotărăsc sărbători și se arată modul cum au să se serbeze. Scurt, așa se institue un cult mosaic ca un întreg organic, care poartă în sine caracterul unei adevărate adorațiuni divine, fiindcă Moisi îl formează după instrucțiunile date de Iehova.

§ 4. Instituțiunea cultului creștin ortodox.

Baza cultului ortodox a pus-o Isus Christos însuș. Christos a instituit sf. euharistie și serbarea ei sub forma pâinii și a vinului (Mat. 26, 27; Mc. 14, 22; Lc. 22, 19; I. Cor. 11, 23), a așezat misterul botezului (Mat. 28, 19), al pocăinței (Mat. 18, 18) și al preoției, poruncind apostolilor, ca să lucreze și să împărtășiască misteriiile

mântuirii, și investindu-i cu puterea necesară (Mat. 28, 19; Mc. 16, 15; Ioan 20, 21, 22; Efes. 4, 11; I. Cor. 1, 17; fapt. ap. 20 28). Christos binecuvântă, impune mânilor la binecuvântare (Mat. 19, 15; Lc 24, 50) și promite deosebit dar acelorora asupra cărora se vor pune mânilor (Marcu 16, 18). El însuș se roagă. Nopti întregi petrece în rugăciune (Luca 6, 12; 22, 41); rădică, la rugăciune, ochii spre cer (Ioan 17, 1), ingenunchie la rugăciune (Luca 22, 41); cade, la rugăciune, cu fața la pământ (Mat. 26, 39), umblă la biserică (Ioan 2, 13; Marcu 3, 1), răvnește pentru onoarea casei lui Dumnezeu (Ioan 2, 13), invață modul, cum să ne rugăm (Matei 6, 5; Luca 11, 2; recomandă rugăciunea comună (Mat. 18, 19), indeamnă la rugăciune (Luca 11, 9; 22, 40; Mat. 26, 41), invață în templu Marcu 6, 2; Ioan 7, 15), observă serbarea sâmbetei și a sărbătorilor, precum și datinele la aceste (Mat. 26, 18; Marcu 6, 2; Ioan 7, 14, și ajunează nu numai El însuș (Mat. 4, 2), dară declară ajunarea de faptă bună și demnă de urmat (Mat. 6, 16), căreia îi atribue efecte minunate (Mat. 17, 21; Marcu 9, 29).

Exemplul și poruncile lui Christos relative la cult, nu numai se împliniră cu conștiință și cu fidelitate de sf. apostoli, dară și ei, în privința cultului, făcură orânduiri pozitive (I. Cor. 11, 2. 34). Cântarea psalmilor și a imnelor, cetirea sf. cărți, vestirea cuvântului dumnezeesc, rugăciunea comună și aducerea sacrificiului celui necrunt, erau, pe timpul apostolilor, părți principale ale serviciului dumnezeesc (I. Cor. 14, 26; Col. 3, 16; Efes. 5, 19; I. Tim. 4, 13; fapt. ap. 20, 7; Rom. 10, 17; I. Tim. 2, 23; fapt. ap. 2, 42; I. Cor. 10, 16, 17; I. Cor. 11, 23-26). Așisderea se întimpină, în serviciul dumnezeesc apostolic, impunerea mânilor (fapt. ap. 8, 17; 19, 6), plecarea genunchilor (fapt. ap. 7, 60; 9, 40), rădicarea mânilor (I. Tim. 2, 8), descoperirea capului la bărbați (I. Cor. 11, 4), sărutarea sfântă (I. Cor. 16, 20; II. Cor. 13, 2; Rom. 16, 16), luminarea solemnă a locului de adunare (fapt. ap. 20, 8).

Cine voia să primiască botezul își mărturisia mai întâiu credința și, căindu-se de păcate, primia botezul intru numele sf. treimi spre iertarea păcatelor, luând spre întărirea

credinței, prin ungere și darul sf. Spirit (fapt. ap. 2, 38; 8, 37; II. Cor. 1, 21). Cei ce se căiau de păcatele lor, își mărturiseau aceste (fapt. ap. 19, 18; Iacov 5, 16) și astfel primiau iertare; iară păcătoșii mari se scoteau din comunitatea creștinilor și iarăși se primiau întrânsa, dacă, supunându-se la exerciții de căință, aduceau fructe demne de căință (I. Cor. 5, 5; II. Cor. 2, 6; I. Tim. 1, 19). Celor bolnavi li împărțeau preoții misterul sf. maslu, prin ungere cu unt-de-lemn și prin rugăciune, spre curățirea sufletului de păcate și spre întărirea corpului (Iacov 5, 14). Pentru vestirea cuvântului dumnezeesc, pentru administrarea sf. sacramente și, în genere, a actelor sfinte și pentru ocărmuirea bisericii, așezau apostolii, prin rugăciune și impunerea mânilor, episcopi și presviteri, iară pentru serviciul la mese comune și pentru îngrijirea săracilor, precum și pentru ajutorarea la plinirea celor sfinte, diaconi (fapt. ap. 14, 23; 6, 1-6; I. Tim. 5, 22). La început, se adunau apostolii în scopul rugăciunii și al cântării psalmilor și imnelor, în templul din Ierusalim și în sinagogele Iudeilor, ca locuri ale serviciului dumnezeesc al testamentului vechiu (fapt. ap. 13, 14; 14, 3; 18, 4; 19, 8), iară pentru plinirea actelor liturgice proprii creștinilor, cu deosebire pentru aducerea sacrificiului celui necrunt, se adunau ei în locuinți particulare și mai ales în case mai mari ale creștinilor (Luca 24, 33; fapt. ap. 1, 13; 2, 46; 12, 12; 20, 7; Rom. 16, 5; Col. 4, 15). Pentru serviciul dumnezeesc și îndeosebi pentru serbarea sf. euharistii se adunau creștinii pe timpul sf. apostoli în toată ziua, iară mai ales în ziua Domnului sau Duminica, ce se numia și ziua întâia a săptămânii (fapt. ap. 20, 7; I. Cor. 16, 2). Afară de Duminica se petreceau ca sărbători pe timpul apostolilor: ziua morții și a învierii lui Christos și cincizecimea, adică ziua pogoririi Spiritului sfânt (fapt. ap. 2, 1; 20, 16; I. Cor. 5, 8; I. Cor. 16, 8). Ca deosebite ore de rugăciune, pe timpul apostolic, se înseamnă în sf. scriptură ora a treia, a șasea, a noua (a 9, a 12, și a 3 de acuma) și miezul nopții (fapt. ap. 2, 15; 10, 9; 3, 1; 16, 25). Cu euharistia era împreună cina cea comună sau de iubire (I. Cor. 11, 13; fapt. ap. 2, 42; Iuda v. 12).

§ 5. Desvoltarea ulterioară cultului creștin-ortodox.

După timpul sf. apostoli până la împăratul Constantin cel Mare, rămase cultul creștin aproape în aceeași stare, în care se afla el pe timpul apostolilor. Acest timp era timp de asuprire și de persecuțiune și, așadară, în el nu se putea lucra la construirea deplină a edificiului cultului și, în general, nu se putea da cultului creștin acea plinătate, ce o aflăm în el în timpurile mai târzii. Biserica creștină a trebuit să devină mai întâiu la pozițiune externă liberă, sigură, și apoi deabia a putut să-și desvoalte și să-și perfecționeze cultul său, cu atât mai vârtos, că această desvoltare era condiționată de referinți externe, de revelațiuni nouă ale spiritului și vieții creștine, de momente istorice și amintiri ce le produsera timpurile ulterioare. Dară cultul, în timpurile cele prime ale creștinismului, nici n'avea lipsă de multe forme externe. Primul foc al entuziasmului, puterea minunată a credinței celei vii apropierea imediată a istoriei sfinte și suflarea mai simțibilă a Spiritului dumnezeesc, toate aceste făceau, că la început era de prisos un cult deplin desvoltat.

Dobândind biserica, prin împăratul Constantin cel Mare, pace, a dat ea întregi formațiuni liturgice acea plinătate și acel ornament, ce se cuvine miresei lui Dumnezeu celui viu. Serbarea sacrificiului euharistic se amplifică cu ceremonii pioase, cu cari îl vedem plinindu-se, cea mai mare parte, și în ziua de astăzi. Acelaș lucru se întâmplă și cu celelalte misterii. Case dumnezești se rădicară pretutindeni și se ornară cu icoane sfinte. Anul împărțindu-se în Duminici, în sărbători și în zile de lucru, în timp de ajunare și de căință, deveni aducere aminte progresivă de adevărurile sublime ale creștinismului. Scurt, religiunea lui Christos învinse lumea, și aceasta cu bucurie primi influința ei salutară asupra tuturor referințelor vieții omenești.

Insă, cum că această perfecționare a cultului este exclusiv de competența bisericii, se înțelege de sine, după cele zise în paragraful premergător. Căci mai întâiu, cultul e acel element, în care și prin care biserica își implinește o parte esențială a menirii sale dumnezești, și, prin urmare, numai

ea poate fi chemată a regula și conserva modul cel adevărat al plinirii cultului și al adorațiunii lui Dumnezeu, dând creștinilor garanție, că, precum în învățătura cea adevărată, așa nu rățesc ei nici în modul cel adevărat al adorațiunii lui Dumnezeu. Sau, cum s'ar aști și s'ar conserva în cult unitatea necesară, dacă el nu s'ar regula și conduce de centrul unității, adică de biserică? Deci, acuma, cu privire la această împrejurare cultul, formațiunea, regularea și conducerea lui nu poate să se lase în sama altora, ci el trebuie să se considere ca una dintre cele mai importante afaceri ale bisericești, ca un obiect al îngrijirii și al activității ei institutive și conducătoare ¹⁾.

În realitate Biserica a și îngrijit totdeauna de cult și acesta, așa precum îl avem acuma în biserică, s'a dezvoltat din părțile și formele sale fundamentale, cari provin dela Christos și dela apostoli, numai în biserică. Acuma sinodul din Laodicea rânduește, ca toți să zică rugăciunile cele întărite de sinod, și nu altele nouă, ca rânduiala lor să se observe neschimbată și ca nimeni, orișicine ar fi, să nu compună alte rugăciuni ²⁾. Și sinodul din Cartago rânduește, „ca rugăciunile cele întărite în sinod, ori rugăciunile introducătoare, ori cele încheietoare, ori rugăciunile punerii înainte (ale binecuvântării), ori punerile mâinii (rugăciunile hirotoniei și cele pentru iertare), de toți să se isprăvească, și nici într'un chip să nu se zică altele în contra credinței, ci să se zică cele ce s'au adunat de cei mai înțelepți” ³⁾. Spre a se executa aceste hotăriri, se compuseră, cu timpul, cărți bisericești, cari cuprindeau rânduielele serviciilor dumnezești și de cari bisericele erau îndatorite a se folosi întru împlinirea rânduelilor liturgice. Cu deosebire îngrijeau păstorii bisericilor pentru serviciile dumnezești premergătoare sf. liturgii și pentru sf. liturgie însăși, al cărei cuprins esențial se conserva neschimbată în decursul timpurilor. Numai partea externă, neesențială a ceremoniilor și a rânduelilor bisericești, depindea de

¹⁾ Comp. I. Lüft, Liturgik, 1. Band. p. 66—68.

²⁾ Vezi: Can. 18 al sin. din Laodicea, și anume explicarea canonului acestuia (Σύνταγμα τῶν θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων... ὑπὸ Γ. Παύλου καὶ Μ. Πότλου, Ἀθήνησιν 1853, p. 188).

³⁾ Can. 114 al. sin. de Cartago.

libertatea episcopilor și de aici se explică faptul că diversele biserici locale aveau liturgia lor proprie. Dară și de această libertate nu făceau episcopii mai târziu întrebuintare și așa acuma în jumătatea a II. a secolului IV. vedem la răsărit în generală întrebuintare liturghia sf. Vasile, care apoi s'a prescurtat de sf. Ioan Gură-de-aur. La apus, hotărî sinodul din Roma, sub episcopul Gelasiu din secolul V., ca liturgia să nu se supună la nici un fel de schimbare.

În urma acestor stăruinți ale păstorilor bisericești în direcțiunea cultului dumnezeesc serviciile bisericești și-au conservat pe deplin cuprinsul și rânduelile esențiale predate bisericești de s. apostoli.

§ 6. Cultul testamentului vechiu în raport cu al testamentului nou.

Precum religiunea testamentului vechiu era numai chipul și umbra bunăților celor viitoare ¹⁾, așa și cultul lui avea numai caracter tipic sau simbolizător, care își afla realizarea în Isus Christos și în sacrificiul testamentului nou. Cultul testamentului vechiu n'avea însemnătatea prin sine însuși, ci numai într'atât, încât închipuia opera mântuirii plinite de Isus Christos. De aici urmează, că cultul testamentului nou e superior celui al testamentului vechiu; și că cel ultim stă cătră cel dintâiu, în raport ca chip (tip) către realizarea sa, ca umbră cătră lumină.

Acest raport a fost și cauza, că cultul testamentului vechiu n'a trecut cu toate instituțiunile sale în cultul testamentului nou, cuprinzând acesta locul celui vechiu. Această abogațiune s'a făcut prin o deciziune răspicată a sinodului apostolic din Ierusalim. Învățătorii iudeo-creștini adevărați prețindeau dela păgânii cari voiau să primească legea lui Christos, tăierea împrejur după datina lui Moisi și observarea legii lui, căci dealmintrelea, nu se vor putea mântui. Făcându-se ceartă în privința acestei chestiuni se adunară apostolii și

¹⁾ Ebr. 10, 1: „Căci legea având umbra bunurilor viitoare, iară nu însuși chipul lucrurilor, nici odată nu poate cu aceleași sacrificii cari se aduc pururea în toți anii, să facă desăvârșiți pre cei ce se apropie”. (Comp. Ebr. 8, 5 și Colos. 2, 17).

preoții în Ierusalim, către cari vorbind Petru, zise între altele: „Acuma dară ce ispițiți pre Dumnezeu a pune pe cerbicea învățăceilor jugul, cari nici părinții noștri, nici noi n'am putut să-l purtăm. Ci prin darul Domnului nostru Isus Christos credem, că ne vom mântui, ca și aceia”. Deci după multă cercare și în acord cu Spiritul sfânt, deciseră apostolii, presviterii și toată adunarea, ca mai mult să nu se pună nici o greutate peste păgâni, fără numai cele de lipsă ¹⁾, înțelegându-se aici sub greutate legea ceremonială a testamentului vechiu dimpreună cu instituțiunile sale. Astfel, pelângă credință în darul mântuitor al Domnului nostru Isus Christos, se prezintă legea ceremonială a testamentului vechiu cu instituțiunile sale ca o greutate superfluă, abrogându-se atât ea cât și preoția și sacrificiul ei și ocupând locul ei o preoție și un sacrificiu nou. „Iară acuma mai bună servire a dobândit, încât este mijlocitorul unui mai bun așezământ, care spre mai bune făgăduinși s'a așezat. Că de ar fi fost cel dintâiu fără de prihană, nu s'ar fi cerut loc pentru un al doilea” ²⁾.

Dară deși cultul testamentului vechiu s'a abrogat de cel nou, totuși fiind testamentul vechiu introducerea istorică la testamentul nou și stând ambele testamente către o altă în raport reciproc, n'a rămas testamentul vechiu fără de influență asupra formațiunii și desvoltării cultului testamentului nou. Așa vedem, că unele forme, ceremonii și simboale, precum rugăciunea comună, cântarea, cetirea sf. cărți, binecuvântarea și sfințirea, plecarea genunchielor și starea dreaptă la rugăciune, impunerea mânilor, tămâierea și altele deasemenea forme și ceremonii ale cultului, precum și simboalele naturale, cum e b. o. pânea, apa, lumina tămâia ș. a., sunt comune cultului dumnezeesc iudaic și celui creștin. Cauza acestei aparițiuni e, că religiiile testamentului nou îi sunt comune cu religiunea testamentului vechiu, unele idei fundamentale, că unele forme și simboale ale cultului au caracter general omenesc și natural, că la introducerea formelor cultului nu se ia în considerare numai idea religioasă, ce o

¹⁾ Fapt. ap. c. 15, v. 1-9.

²⁾ Ebr. 8, 6.

reprezintă formele, ci și natura și necesitatea oamenilor, cari în toate timpurile și sub toate climatele, în formele lor fundamentale își sunt egali. Pentru aceea întâlnim, în cultele tuturor religiunilor timpului nou și celui vechiu, oarecari forme comune și aceasta e chiar, o prerogativă a cultului creștin, că el se află în posesiune de forme, cari sunt sfințite prin întrebuintarea miilor de ani, și cari, născându-se de odată cu religiunea, nici nu se vor pierde cândva. Acestea sunt simboalele, cari nu aparțin creștinismului, iudaismului ori păgânismului, ci omului ca atare.

Astfel e deplin justificată primirea unor forme din cultul iudaic ori păgân în cel creștin.

§ 7. Ființa cultului.

Spre a înțelege ființa cultului, trebuie să deosebim partea sa dumnezească și partea sa omenească. Partea dumnezească a cultului conține aceia ce săvârșește preotul ca locușitor al lui Dumnezeu. Partea omenească a cultului însă, e aceea, care apare ca activitate a comunității creștine sau și a preotului ca reprezentant al comunei. Prima parte e obiectivă și a doua e partea subiectivă a cultului.

Ființa cultului după partea sa obiectivă sau dumnezească e o continuă mijlocire a mântuirii genului omenesc mântuit obiectiv de Christos.

Prin păcatul strămoșesc s'a rupt firul de comunicațiune plin de fericire, dintre Dumnezeu și om. Omenirea s'a încărcat cu culpa și înzădar tindea după adevăr, înzădar caute mântuire, încunjurată fiind de o natură, care însași geme sub blăstămul păcatului. Deci trimise Dumnezeu, vecinic milostiv fiind, pe unul născut fiul său. Prodata lui a fost ca să vestească adevărul cel vecinic să ștergă culpa (vina și pedeapsa cea vecinică). să mijlocească ajutorul grației dumnezești, curățind natura de blăstămul păcatului sub care gemea. Aceasta era prodata operei de mântuire și El a implinit-o, deșteptând în om conștiință morală nouă mai înaltă prin vestirea adevărilor celor mai sublime și mai ales ștergând culpa păcatului prin ascultarea sa deplină,

care și-a ajuns culmea în actul cel mare, cu care și-a încheiat viața sa pământească, prin moartea sa de pe cruce.

Deci ca mântuirea realizată obiectiv a genului omenesc să fie mijlocită omenirii până la împlinirea timpurilor, a întemeiat Christos biserica sa, care își împlinește prodata sa prin cultul așezat de Christos și încredințat bisericii spre administrare. Acest cult cuprinde toate lucrările mântuirii, pe care însuși Christos le-a împlinit.

1. Christos se sacrifică Tătlui ceresc în continuu pentru păcatele omenirii. 2. Biserica vestește încă evangelia, sau cuvântul lui Dumnezeu, prin predică. 3. Ea împărtășește sf. Duh și mulțimea darurilor sale continuu în sfintele sacrameinte și 4. Curățește prin sacramentalii natura, de blăstămul sub care geme.

Precum moartea lui Christos pe cruce a fost centrul operei de mântuire, astfel și în cultul creștin, jertfa lui Christos, sau sf. liturgie cu sf. eucharistie formează punctul de culminațiune al cultului ortodox.

De oarece cultul, după partea sa obiectivă, constă în mijlocirea mântuirii și a darurilor ei genului omenesc, se numește el cult sacramental sau harismatic.

Prin acest cult se împlinește în noi împăcarea și uniunea noastră cu Dumnezeu; sfințirea noastră, și prin uniunea noastră cu Dumnezeu ne facem părtași vieții vecinice. De aceea formează cultul ortodox, după partea lui cea dumnezească sau obiectivă, idea principală sau fundamentală. Fără de acest element, cultul ar fi lipsit de toată sfințenia mistică, de putere mai înaltă și de caracteristica sa și n'ar fi cult creștin. Prin elementul harismatic toate actele și părțile cultului își capătă însemnătatea lor adevărată și îndeplinirea sau așazicând, perfecțiunea lor.

Cultul ortodox e după partea lui obiectivă un fapt real, continuat în vecie, al mântuirii omenirii. Căci este sărbarea prezenței celei reale a lui Christos (la liturgie) în biserică și a comuniunii noastre cu el și chiar pentru aceea este el și reala, vizibila aparițiune și reprezentațiune a bisericii ortodoxe.

Ființa cultului după partea lui subiectivă sau omenească.

Scoboririi lui Dumnezeu la om, în realizarea mântuirii și în cultul sacramental, trebuie să-i corespundă și devotamentul omului față de Dumnezeu. Omul trebuie să previe grației oferite lui în cultul sacramental, să o primească cu mulțămită și să conlucreze cu ea.

Deci dar; toate lucrările omenești vizibile săvârșite sub conducerea bisericii la cult, constituie partea omenească sau subiectivă a cultului. Această parte a cultului o putem deci numi cult subiectiv sau latreutic.

De acesta se țin efectele, care le produce cultul sacramental în aceia, cari nu-i pun nici un impediment în cale. Aice numărăm:

1. Credința creștină, care constă în cunoștința adevărului etern (dumnezeesc) și în convingerea vie despre realitatea lui obiectivă. Această credință, caută, unde există în adevăr, să se prezinte în confesiune. Exprimând creștinul credința aceasta sau mărturisind-o, urmează el, pe de o parte, unei necesități interne, neevitabile, pe de altă parte, ascultă de porunca expresă a lui Christos¹⁾.

Mărturisirea aceasta a credinței conține sau întregul cuprins al adevărilor revelate, ex. mărturisirea simbolului credinței sau numai oarecari părți, ex. în predică:

2. Credința vie produce recunoștința maiestății și mărireii lui Dumnezeu, a sfințeniei și dreptății sale. Fructele acestei recunoștințe sunt respectul adânc și admirarea; ambele se exprimă în adorarea, lauda și glorificarea lui Dumnezeu.

3. Simțământul de respect și admirare ne determină să adorăm și sfinții lui Dumnezeu și anume: atât ingerii, cât și toți sfinții.

4. Nedespărțit de simțământul respectului și admirării ființei cei mai depline e simțământul, ce-l are omul când privește la sine. Aice observă el slăbăciune, neputință și natură păcătoasă. Această conștiință îl apasă pe om și îl determină la mărturisirea păcatelor sale.

¹⁾ Mat. 10, 32. 33. Luca 12, 8.

5. Cu simțământul slăbiciunii și al neputinței, stă în strânsă legătură și simțământul omului că are nevoie de ajutor. Acest simțământ își află expresiune vie în rugăciunea religioasă.

Toate aceste expresiuni formează cuprinsul ființial al cultului latreutic sau subiectiv.

§ 8. Scopurile și necesitatea cultului creștin-ortodox.

I. Primul scop al cultului bisericii ortodoxe este manifestarea în extern a religiei interne, adică a adorațiunii interne a lui Dumnezeu din partea comunităților, a membrilor lor și a bisericii întregi. Ca ființi corporal-spirituale simțim necesitatea, ca aceea ce ne mișcă și ne pătrunde sufletul, adică gândurile și simțămintele noastre să le manifestăm în extern, prin cuvinte și prin acte.

Pentru aceea acum, în lucrurile de toate zilele se arată prietenia, iubirea și mulțămirea prin semne și expresiuni externe; și pentru aceea bucuria erupse în salt, durerea, în plâns, și omul se simte mai ușurat, dacă astfel satisface simțământului său. Și nu numai aceea ce-l mișcă și-l pătrunde adânc, nu poate omul să fină ascuns în sine, ci și aceea despre ce e convins cu tărie. El se simte îmboldit a comunica, a descoperi numaidecât și altuia o astfel de convingere internă.

Aceasta are valoare și relativ la religiune și la simțămintele religioase. Cu atât mai vârtos, cu cât acestea ating cele mai adânci coarde ale inimei și pătrund pre om cu mai multă putere, decât alte simțăminte. Omul simte necesitatea, ca să-și exprime numai decât, în extern, credința, vieța sa religioasă, pietatea, adorațiunea, lauda și premărirea sa de Dumnezeu și mulțămirea sa către Dumnezeu, simțământul păcătoșeniei sale, al dependenței sale de Dumnezeu, al dorului inimei sale după Dumnezeu. Pentru aceea vedem pe oamenii cei dintâi aducând lui Dumnezeu sacrificiu ca expresiune a simțămintelor lor de mulțămită, de dependență și de adorațiune, și în cele mai adânci deșerturi ale lumii păgâne dăm de ruine de temple și de altare ca tot atâtea argumente despre adevărul propozițiunii, că unde e vieța religioasă, acolo se află și manifestări externe ale acelei vieți, adică forme de

cult și datine religioase. Și astfel, după cursul natural al lucrurilor în lume, al vieții spirituale și al dezvoltării ei, nu numai omul sau creștinul singur, dară și comunitatea religioasă, toți membrii ei trebuie să simțiască necesitatea de a-și manifesta în extern credința, vieța religioasă, pietatea și adorațiunea, lauda și premărirea de Dumnezeu, dependența de Dumnezeu, mulțămirea către Dumnezeu și speranța în Dumnezeu, adresându-se în rugăciune, pe lângă Dumnezeu și către îngerii și sfinții lui Dumnezeu și mărturisind în public, că ei sunt creștini și membri ai aceleiași comunități bisericești, și exprimând participarea pioasă, unul pentru altul, în rugăciune de cerere pentru cei vii și pentru cei morți, aceea ce tot la un loc e un scop al cultului creștin-ortodox: scopul latreutic, (dela λατρεία), în care constă și ființa cultului după partea sa omenească sau subiectivă.

II. Al doilea scop al cultului bisericii ortodoxe este susținerea și propagarea credinței și a vieții creștine-ortodoxe, edificarea credincioșilor, care scop se numește edificator sau și didactic. Precum aceea ce mișcă și pătrunde pe om, caută să se manifesteze în extern, așa și cele externe influențează asupra celor interne, înviorându-le și întărindu-le. Cu deosebire se poate zice această despre cultul bisericii ortodoxe, carele, prin formele și actele sale externe, influențează într'un mod puternic asupra credinței și vieții creștine.

Dacă se roagă creștinul, laudând și premărind pre Dumnezeu, atunci se cufundă spiritul lui tot mai mult în privirea însușirilor celor sublime ale lui Dumnezeu, și, pătrunzându-se de ele, se întărește întru dânsul credința lui în Dumnezeu cel mare și prea puternic, pietatea și adorațiunea lui către dânsul. Dacă exprimă creștinul în rugăciune simțământul păcătoșeniei și al dorinței de a se împăca și a se împreuna cu Dumnezeu, atunci se potentează într'insul și se înalță tot mai mult conștiința lui despre această păcătoșenie și dorință. Și nu se întărește credința, nu se înviorază simțămintele pietății, ale adorațiunii și ale mulțămitei creștinului către Dumnezeu, dacă în zile de sărbători și în timpuri sfinte i se pun în vedere revelațiuni și semne ale darului și ale bunătății nefinite a lui Dumnezeu, ori momente sublime din vieța acelor sfinți, cari au excelat prin credință entuziasmată, prin religiositate profundă și prin deplinătate morală? În acesie revelațiuni și momente, vorbește spiritul istoriei și puterea exemplului cu un viers fermecător, minunat; aici devine cultul, așa zicând, o tradițiune vie de pietate și

religiositate și o predică stabilă, influențând asupra credinții și vieții creștine cu binecuvântare. Și ce elemente de deșteptare religioasă, de întărire și de luminare nu zac în rugăciunile și cântările bisericești, în lecțiunile ei biblice, în simbolica actelor sfinte ale cultului și, în special, în predică, care e mijlocul cel mai ales de deșteptare, susținere și propagare a credinței și a vieții creștine! În fine, ce putere întăritoare nu exercită asupra credinții și a vieții individuale comunitatea adunată în unul și același loc sfânt, spre lauda și premărirea lui Dumnezeu! Adunarea într-o biserică, ce ne separă de toată comunicațiunea pământească a vieții, și așa zicând, ne introduce în liniștea misterioasă a unei lumi mai înalte, conștiința apropierii lui Dumnezeu, în general toată suflarea dumnezească, ce respiră în casa lui Dumnezeu, toată atmosfera sfântă, ce ne înconjură aici, trebuie să înalte aproape fără voia lui, spiritul la Dumnezeu și la cele dumnezeiești și să umple inima de simțăminte sfinte. Și dacă servitorul lui Dumnezeu plinește serviciile cele sfinte, dacă toți cu credință și pietate își înalță ochii la s. euharistic, sau cufundați în adorațiune și în conștiința slăbiciunii și a dependenței lor, se pleacă la pământ, cine poate să rămână neafins de spiritul pietății, ce se manifestează aici? Pietatea tuturor numai decât mișcă pe fiecare, deșteaptă în el simțăminte asemănătoare, îl înalță, îl edifică.

Ori din care parte am privi cultul, aflăm în el o mulțime de elemente, prin cari se deșteaptă, se susține și se propagă credința și viața religioasă. El e mijlocul cel mai potrivit prin care se deșteaptă, se susține și se propagă spiritul, credința și viața creștină. Dela cultul bisericești se revărsă în inima, în viața popoarelor, religiositatea. Cultul cuprinde inima poporului și o stăpânește. Numai religiositatea bisericească poate prinde rădăcini adânci în inima poporului. Dacă oarecând s'ar părăsi bisericile de mulțimea poporului, dacă oarecând s'ar stinge pietatea pentru cele sfinte, atunci repede s'ar pierde și religiositatea poporului. Pentru aceea a cultivat biserica cultul dumnezeesc cu așa de mare îngrijire, și acesta, cu elementele sale edificatoare, a produs la antecesorii noștri, acea profundă și sinceră pietate și religiositate, care o admirăm și acuma și pentru care mărturisesc atâtea monumente menite nu numai pentru lauda și premărirea lui Dumnezeu, dară și pentru mântuirea temporală a omenirii.

III. Al treilea scop al cultului bisericești ortodoxe e realizarea în om a mântuirii aduse de Christos și a roadelor ei binecuvântate, sfințirea omului și uniunea lui cu Dumnezeu. Condițiunea funda-

mentală pentru câștigarea mântuirii și a fructelor ei e uniunea cu Christos.

Prezum Christos a putut realiza mântuirea numai prin intruparea și viețuirea sa pe pământ, așadară prin uniunea sa cu omul; așa și omul numai atunci se va face părtaș de darul mântuirii, dacă se va supune voiei și legii lui Christos, dacă va fi în deplin acord cu învățătura și viața lui Christos și va impropria meritele lui Christos. Numai în această uniune cu Christos va deveni opera lui Christos, a noastră, mântuirea adusă de Christos, a noastră, sacrificiul și meritul lui Christos va întregi sacrificiul nedeplin al voiei noastre și numai prin uniunea cu Christos vom ajunge la uniunea cu Dumnezeu Tatăl.

Iară această uniune cu Christos se realizează mai întâiu prin credința, care lucrează în iubire, prin viață creștină virtuoasă, prin rugăciune și, în legătură cu aceste, prin darurile creștine de mântuire, adică prin misterii — și mai ales, prin misterul cel mare al euharistiei și prin sărbarea lui. Sărbarea misteriilor se plinește pe terenul cultului, și din acest element al lui urmează scopul cultului, despre care e aici vorba și pe care îl numim *harismatic sau sacramental*. Prin realizarea acestui scop se împlinește în noi împăcarea și uniunea noastră cu Dumnezeu, sfințirea noastră, și prin uniunea noastră cu Dumnezeu, ne facem părtași de viața adevărată. Astfel desfășurându-se scopul harismatic al cultului din ideea și ființa creștinismului și a mântuirii, formează el ideea principală sau fundamentală, ființa cultului creștin-ortodox după partea lui cea dumnezească sau obiectivă. Fără de acest element, cultul ar fi lipsit de toată sfințenia mistică, de putere mai înaltă și de caracteristica sa și n'ar fi cult creștin. Din contră, tocmai elementul harismatic al cultului formează punctul de culminațiune al serviciului dumnezeesc și prin el capătă și celelalte acte și părți ale cultului însemnătatea lor adevărată și îndeplinirea sau așazicând perfecțiunea lor.

§ 9. Necesitatea cultului și a formelor în cult.

Întrebarea despre *necesitatea cultului* stă în strânsă legătură cu întrebarea despre *ființa și scopurile cultului*. Deci urmând cea dintâiu din aceasta de pe urmă, nu o vom desfășura aici îndeosebi, ci vom constata numai că cultul este o necesitate.

Pentru a-și ajunge scopul său, cultul are trebuință de forme. Forma cultică e un semn din sfera simțurilor, care așazicând bate la ochi și care cuprinde în sine o idee creștină ortodoxă. De atari semne uzează biserica spre a mijloci grația mântuirii și spre a da expresiune externă atât grației mijlocite și primite, cât și sfințeniei interne.

Necesitatea formelor în cultul ortodox rezultă din mai multe circumstanțe :

1. Întâiu rezultă dela necesitatea formei în genere. E doară cert, că, existența și însușirea unui lucru atunci o putem cunoaște temeinic, dacă acest lucru ni se prezintă oare cum în aparența lui. Și felul aparenței lui e tocmai forma lui. Aceasta e o lege naturală și această lege nu o desconsideră nici însuși Dumnezeu. Ba din contră, istoria ne arată că El însuși se supune acestei legi și se revelează omenirii în o formă corespunzătoare naturei simțuale a omului. El s'a arătat fie personal, fie prin acte sau prin cuvinte revelându-se, și la plinirea timpurilor, în forma cea mai deplină atât pe sine însuși cât și voea sa cea prea sfântă, atunci când Dumnezeu a apărut ca om și a săvârșit mântuirea neamului oamenesc în mod vizibil și când a întemeiat o biserică vizibilă spre a continua opera sa de mântuire.

2. Al doilea, e evidentă necesitatea formei și dacă privim cultul însuși și anume atât după partea sa obiectivă, cât și după partea sa subiectivă.

a) În privința obiectivă, cultul — după cum am văzut deja — e o mijlocire continuă a mântuirii pentru oameni. Această continuă mijlocire poate să se săvârșească numai în mod vizibil, precum s'a săvârșit și însăși operă de mântuire de Christos. Deci și grația trebuie împărtășită într'o formă oarecare. Apoi și omul trebuie să primească grația și să conlucreze cu ea — și spre acest scop îi e numai decât necesară convingerea, să știe când și unde i se mijloceste grația și apoi care grație i se comunică. Aceasta e posibil, numai dacă i se prezintă oare cum grația într'o formă externă.

b) Apoi și dacă privim cultul din punct de vedere subiectiv apar formele ca ceva necesar. Omul preface grația

primită mai întâi în o viață internă corespunzătoare. Aceasta cere — după cum am văzut — să se manifesteze în extern. Precum puterea de viață a unui copăcel nu rămâne închisă în lăuntru, ci se manifestează formând frunze, flori, fructe, așa nu poate rămâne ascunsă nici acea putere a ideilor și simțămintelor religioase, ci caută să se exteriorizeze. Unul ce se roagă adânc, pică de sine în genunchi. El singur îndeplinește o formă și influențează și asupra altora.

§ 10. Formele cultului.

Cultul nu poate să fie lipsit de forme, căci formele sunt expresiunea sau manifestarea adorațiunii. Pentru aceea tot cultul, toată adorațiunea și venerațiunea are formele sale. Iară formele cultului ortodox sunt următoarele :

1. Cuvântul sau limba, care servește parte, ca mijloc, spre a propune lui Dumnezeu simțămintele proprii, parte, spre a comunica aproapelui aceste simțăminte, parte, spre a-l face aplecat pre acesta la aceea, ce ni pătrunde inima. Limba învață, edifică și împrăstie neînțelegerile sau înțelegerile false; exprimă credința în modul cel mai lămurit și ferește de superstițiune; deșteaptă și întărește simțămintele cele mai sfinte ale pietății și e mijlocul cel mai potrivit și cel mai frumos, de a manifesta iubirea noastră către Dumnezeu.

Iară cuvântul se împărțește în cuvânt ca atare, sau vorbire și în cântare. Cuvântul ca vorbire e expresiunea ideii line, moderate, iară cântarea e expresiunea ideii pătrunse de simțământ. Amândouă formele aceste au aflat în cultul bisericesc chiar dela începutul creștinismului cea mai varie și extinsă aplicațiune așa, că nici o rânduială liturgică (nici un serviciu dumnezeesc) nu apare fără de a fi însoțit de cuvânt în ambele sale forme.

2. Actul. Cuvântul e mai mult expresiunea rațiunii, a spiritului gânditor. Acțiunea e o expresie a sufletului ce voește — scurt a voiei. Voia e baza vieții religio-morale, de aceea și actul în care se exprimă această viață trebuie să apară în cult. Cu cuvântul „act” în înțeles mai larg se înseamnă toată acțiunea omenească mai ales externă, și așa în acest înțeles sunt acie acuma și funcțiu-

nile îndeplinite numai prin cuvânt, precum rugăciunea, cântarea, predica ș. a.; în înțelesul mai îngust, se înseamnă cu cuvântul „act” o acțiune liturgică determinată, care e o parte a unei întregimi în cultul dumnezeesc, precum sfințirea, consacrarea darurilor la sf. liturgie, turnarea apei la botez, ungerea cu sf. mir ș. a. d. Actele sfinte ale cultului dumnezeesc creștin își au baza atât în scopurile cultului cât și în instituțiunea și exemplul lui Christos și al apostolilor, și apar în cult și independente de alte forme, dară mai adeseori, în legătură cu cuvântul.

3. Simbolul. (σύμβολον, semn) are două însemnări principale: una pe terenul dogmatic și alta pe cel liturgic. Pe terenul dogmatic se numește învățătura creștină, scurt și precis formulată, simbolul sau mărturisirea credinței, pentru că învățătura e un semn, prin care o confesiune a credinței se deosebește de alta. Simbolica așadară pe terenul dogmatic creștin, e propunerea învățăturilor diferitoare dogmatice ale diverselor confesiuni creștine. Pe terenul liturgic, se înțelege sub simbol orice formă liturgică, prin care, în puterea raportului de analogie, se indică și se înseamnă o idee religioasă, un dar dumnezeesc, un ce nevăzut, spiritual, mai ales dacă cu acesta totodată e împreună o putere sau un efect mai înalt. Simbolica liturgică își ia substratul, parte dela acțiuni omenești, precum e binecuvântarea, sfințirea, impunerea mânilor ș. a. d., parte dela produsele naturii externe, precum e pâinea, vinul, apa, untul de lemn, tămăia ș. a. Dară și obiectelor ce pe terenul liturgic servesc necesității, precum veșmintelor, vaselor și altor lucruri bisericesti, li întipărește simbolica o însemnare mai înaltă, spre a înconjura astfel tot cuprinsul cultului cu idei și amintiri sfinte și edificatoare. De simbol se deosebește tipul (τύπος), care e un semn ce indică ceva ce de abia are să se întâmple, așadară ceva viitor. Tipul e deci un simbol profetic. De aceste simboale tipice erau multe în testamentul vechiu, terenul lor propriu, deoarece testamentul vechiu era o înțelegere profetică a testamentului nou. De înțelesul natural, ori simbolic, al formelor cultului, se deosebește înțelesul lor mistic (μυστικός, μυστικὸς, închis, tainic), adecă un înțeles închis sau mai adânc, care, pe lângă înțelesul natural ori

simbolic, se pune în formele cultului. Explicarea mistică a formelor cultului e pe terenul cultului aceea ce e explicarea alegorică pe terenul exegesei¹⁾.

Formele amintite ale cultului, adecă cuvântul, actul și simbolul, nu sunt în cult despărțite așa, cum se propun în știință și cum trebuie să se propună pentru mai bună înțelegere, ci uneori se combină într'olaltă mai multe din ele, adeseori tustrele și se împreună într'o formă. Așa se combină adeseori cuvântul cu actul, ori actul cu simbolul, ori cuvântul și actul cu simbolul.

Din aceste trei forme principale se cuprind toate formele și acțiunile cultului ortodox. Aceste sunt însă de două feluri, și anume: 1. esențiale, adecă astfel de forme, cari sunt organe reale de idei și simțăminte religioase și de împărtășire a darurilor mântuirii și 2. neesențiale, adecă astfel, cari reprezintă numai acțiuni însoțitoare la punerea în lucrare a formelor esențiale. La cele dintâi se numără: rugăciunea, cântarea, predica ș. a.; la cele de pe urmă se numără: însemnarea cu sf. cruce, plecarea genunchiilor, rădicarea mânilor și a brațelor ș. a. Formele cele dintâi se numesc și acte de cult sau acte sfinte; iară cele de pe urmă, dacă au caracter de acte, se numesc ceremonii²⁾ (cerimonii) sau dafine sfinte³⁾, sau și acte simbolice, dacă au caracter simbolic. Mai multe forme ori acte sfinte

¹⁾ Comp. I. Lüft, l. c. p. 355.

²⁾ Cuvântul „ceremonie” se explică în multe moduri. Așa deduc unii cuvântul acesta dela caerus, atât cât sanctus, alții dela „Ceres”, zina fructelor, iarăși alții dela alte cuvinte. Cea mai usitată explicare e aceea, care deduce cuvântul acesta dela „Caere”, un oraș, în Turcia, în cotro după Liviu (Lib. V. c. 1), la asediarea Romei prin Gali, fugiseră vestalele și preoții dimpreună cu statuetele zeilor. În aducere aminte de această întâmplare se numără din acest timp toate funcțiunile divine ale păgânilor romani „Caeremoniae sau Caerimoniae (munia)” Comp. I. Lüft, l. c. pag. 360.

³⁾ Cuvântul ceremonie sau cerimonie se întrebuințează adeseori și în înțeles mai extins spre a însemna cu el toate actele sfinte, cari manifestează în extern religiunea internă. Cf. Wetzer und Welte's Kirchenlexikon 3. Band, pag. 18, unde cetim: Cerimonie, kirchliche (von car, tun; Varicek, Etymologisches Wörterbuch der lateinischen Sprache pag. 34) ist jede zur würdigen Darstellung und Ausprägung, der lateinischen Sprache pag. 34) ist jede zur würdigen Darstellung und Ausprägung, sowie zur Weckung und Belebung der inneren Religion geeignete, äußere Handlung, jeder religiöse Gebrauch, so daß Bellarmin (de sacram. 2, 29) selbst das Opfer eine Cerimonie nennt.

combinat într'un unic act liturgic în sine încheiat, se numesc în totalitatea lor, rit sau rânduială, d. e. ritul sau rânduiala botezului, a cununiei, a eleoungerii, ritul vecerniei, al utreniei etc. Cu cuvântul „rit“ se înseamnă și proprietatea deosebită a actelor liturgice cum ni se înfățișează ea în diferitele biserici, și de aceea se vorbește despre ritul bisericii ortodoxe, al bisericii latine, al bisericii armene etc.¹⁾

§ 11. Necesitatea simboalelor în cult.

Întrebarea despre necesitatea acelor două forme ale cultului, cari se prezintă ca organe ale lăuntrului omului, adică a cuvântului și a actului, după cum am arătat mai sus e identică cu întrebarea despre scopurile și necesitatea cultului în general și așadară aici poate să fie vorba numai despre necesitatea simboalelor și a actelor simbolice. În privința aceasta însă observăm următoarele:

Simboalele sunt în cult aceea ce sunt tropii în limbă și ce sunt asemănările în predică. Ele sunt în cult forma plastică sau în general forma simțuală a unei idei religioase. Precum nu se încălzește un auzitor prin simpla enumerare a părților celor mai frumoase ale unei regiuni și precum nu se mișcă el prin acea predică, ce expune într'un limbaj uscat îndurările lui Dumnezeu, așa și o inimă religioasă nu se simte atrasă, dacă nu întâmpină în cult învățături simbolice, dacă credința, speranța și iubirea ei nu se prezintă lumii externe într'un fel de învățură, prin care se dă fan-taziei un câmp mai larg de mișcare și expresiunii înseși, mai multă căldură, profunditate și vioiciune.

Apoi nu numai modul de învățat al lui Christos, dară înseși și învățăturile creștinismului conțin o mulțime de simboale. Așa însuș Christos se numește lumina lumii, învierea și viața; apostolii se numesc așisderea lumina lumii și sarea pământului și toată viața creștină se numește umblare în lumină. Și cât de adeseori nu se întrebuințează cuvântul „cruce“ în limba simbolică și câtă mulțime de în-fățișări simbolice nu conține toată viața lui Christos? Așiș-

¹⁾ Comp. I. Lüft, l. c. p. 359 și Ign. Schüch, Handbuch der Pastoral-Theologie 3. Auflage. Linz, 1876 pag. 301—302.

derea se mișcă învățătura despre Dumnezeu-Tatăl, Fiul și Duhul sf., despre activitatea celor trei persoane dumnezești, precum și alte învățături în cercul icoanelor. În fine Christos însuș s'a folosit de acte simbolice spre scopuri liturgice, și astfel a introdus și a sfințit El în cult, întrebuințarea lor¹⁾.

Dacă e așadară, ca cultul să-și impliniască prodata în tot cuprinsul său; ca el să reprezinte și să propună spiritul întreg și raporturile cele felurite ale credinței și tipul vieții creștine, faptele complinite ale istoriei și simțămintele secolelor întregi; dacă e, ca cultul să cuprindă pre omul întreg în toate activitățile sale, atunci nu e de ajuns numai singur cuvântul nici chiar în îmbelșugarea cea mai perfectă a cuprinsului său. Pentru aceasta se cere o putere expresivă mai mare, care va satisface numai atunci dacă cuvântului îi vor veni întru ajutor și forme și acte externe, limba plastice și a simbolice²⁾.

§ 12. Calitățile formelor cultului ortodox.

Formele cultului ortodox, ca să corespundă scopurilor cultului, trebuie să aibă oarecari calități, și anume ele trebuie să fie:

1. Adevărate, adică fiecare formă a cultului ortodox să fie expresiune sau manifestare a unui cuprins religios ce există în realitate, fie cuprinsul acesta o faptă complinită, o învățură dogmatică, un moment religios.

Forma cultului trebuie să-și aibă rădăcina în religiunea, în confesiunea, căreia-i servește, și așadară să nu fie numai o ceremonie deșartă, un mecanism sec, ci să fie manifestarea acelei religiuni, revelațiunea și mijlocirea darurilor ce se cuprind în ea. Dară, în fiecare biserică, au ideile religioase propria lor caracteristică, fiecare biserică are viața sa proprie, în fiecare biserică se formează încet, un caracter propriu vieții ei, care purcede din ființa ei și pătrunde situațiunile ei feliurite. Deci nu e destul, ca formele cultului ortodox să fie manifestarea ideilor religioase creștine în general, ci, în acest cult trebuie să-și afle expresiunea proprietățile deosebite ale bisericii ortodoxe, ideile religioase proprii bisericii ortodoxe, viața și spiritul religios caracteristic al ei. Creștinul ortodox trebuie să afle în cultul bisericii sale expresiunea credinței sale, a confesiunii sale; în acesta trebuie să

¹⁾ Vezi: Mat. 19, 13; Marc. 8, 7; Luca 24, 50.

²⁾ Comp. I. Lüft, l. c. p. 362, § 131.

se simțiască el, nu ca un străin, ci ca acasă. Dacă ar fi lipsit cultul ortodox de acest caracter concret bisericesc, atunci ar fi el lipsit și de adevăr.

Formele cultului ortodox însă, sunt adevărate, căci prin ele în totalitatea lor se propune cuprinsul întreg, toate adevărurile și toate darurile mântuirii, și în riturile sau rânduelile fiecărei întregimi în sine încheiate a cultului, așa în ritul sf. liturgii, al sf. botez etc., se înfățișează adevărurile și darurile fiecărui act întocmai după învățătura bisericeii ortodoxe ¹⁾.

2. Naturale, adică formele cultului să fie expresiunea curată, conformă ideii. Și cu cât mai bine se exprimă ideile prin formele lor, cu atât mai naturale sunt acestea. Așa se exprimă prin apă, resp. prin cufundare în apă, foarte bine curățirea omului de păcatul strămoșesc, sau prin impunerea mânilor, la hirotonie, binecuvântarea ce se împărtășește celui ce se hirotonește, sau prin plecarea genunchiilor, la rugăciune, omagiul intern și umilinta și dependența omului celui slab și păcătos dela Dumnezeu cel nefinit, prea puternic și prea sfânt. Această naturalitate e perfectă, numai când formele cultului sunt conforme și naturei deosebite și proprietății oamenilor, pentru cari sunt ele menite și de cari au ele să se întrebuinteze. Și pentru că modul privirii și al exprimării popoarelor după diferența climatelor și a proprietăților naționale și după gradul culturai timpului e diferit, pentru aceea și biserica la instituirea formelor cultului deapaurarea a luat în considerare împrejurările amintite.

Răsăriteanului cu fantazia sa mai vioaie și cu simțământul său mai lesne atâțător, îi place mai multă abundență de simboale decât apuseanului, care se caracterizează prin mai multă liniște externă, și pentru aceea biserica apuseană are forme de cult mai simple, decât cea răsăriteană. Astfel face și un timp și o națiune față de arta și cu administrarea bisericească a cultului, mai multe pretențiuni, decât o națiune de pe o treaptă de cultură mai inferioară ²⁾.

Totuș, considerațiunea indicată poate să afle loc numai cu privire la formele neesențiale și nu și cu privire la formele ființiale sau esențiale ale cultului.

¹⁾ Comp. Ig. Schüch, Handbuch der Pastoral-Theologie. 3. Aufl. Linz 1876. pag. 302 u. I. Lüft, I. c. p. 388.

²⁾ Comp. I. Lüft, I. c. p. 393.

Așișderea prefinde caracterul naturalității formelor cultului, ca să nu se simbolizeze prea mult, sau, unei forme simbolice să nu i-se deie ori ce explicare simbolică ori mistică, ce ni place. În privința aceasta, stă lucrul așa, ca și cu o oglindă. Aceasta place, dacă redă cu fidelitate trăsăturile feței și nu place, dacă schimonosește acele trăsături sau chiar le arată așa, că nu se cunosc defel. În simbol trebuie să se prezinte ideia, ce se inseamnă prin el, ca într'o oglindă. Fantazia lesne să afle punctele de analogie. Acolo, unde aceste puncte de analogie nu se înfățișează de sine și în mod natural, nu e la loc încercarea, de a simboliza și prin așa o încercare nu se ajunge scopul explicării. — Mai departe formele cultului trebuie să fie :

3. stabile și uniforme. Sub stabilitate se înțelege acea calitate a cultului, în urma căreia există în biserică forme determinate pentru fiecare parte a cultului, iară sub uniformitate se înțelege acea calitate a cultului, în urma căreia există în toată biserica unele și aceleași forme determinate pentru fiecare parte a cultului. Că formele cultului creștin ortodox trebuie să fie stabile, rezultă mai ales din împrejurarea, că cultul e manifestarea credinței și a vieții bisericeii și dacă credința, adevărul nu poate să fie ceva mobil sau schimbăcios, ci numai unul și acelaș, neclintit, imobil, stabil și etern, atunci și cultul în formele sale fundamentale sau ființiale trebuie să fie stabil.

Așișderea nu-i place omului în lucruri religioase, schimbarea. Aceasta jignește simțul lui față cu cele sfinte, față cu credința lui în autoritatea dumnezească și în imobilitatea adevărului dumnezeesc. Precum religiunea însăș nu e ceva efemer, așa prefinde omul, ca și formele religiunii să fie mai pe sus de toată schimbarea gustului, a timpurilor și a proprietăților lor, a modei. Apoi ideia vechimii formelor cultului exercită o influență etică însemnată asupra omului. Peste formele cultului au trecut secole și mii de ani, ba unele sunt așa de vechi, ca și omenirea însăș. Spiritul istoriei zace asupra lor. În acele tonuri și melodii, în acele dafine și simboale, cu cari onorăm noi pre Dumnezeu, chiar în acelea au adus lui Dumnezeu milioane de credincioși omagiul credinței și al adorațiunii lor, în ele și-au revărsat ei simțămintele pietății lor, prin ele au primit ei întărire spirituală. În ele s'au rugat strămoșii noștri, pentru aceea ni sunt ele sfinte și nouă, strănepoților. Și astfel se sfințesc formele cultului prin întrebuintarea lor în decursul seculilor și prin ideia menirii lor, devenind demne de

de venerațiune. Și cum ar putea cultul fără de forme stabile, să-și impliniască scopurile sale, să mijlociască continuitatea istorică între spiritul și viața religioasă a prezentului cu spiritul și viața religioasă a trecutului?

Din unitatea credinței și a adevărului creștin și din neschimbabilitatea acestuia, urmează în general și uniformitatea formelor cultului în toate timpurile și în toate locurile, ori unde se află biserici ortodoxe.

Și ce influență etică exercită această uniformitate și universalitate a cultului! Ce mângâiere pentru creștinul ortodox, dacă vede că chipul în care laudă și premărește pe Dumnezeu nu numai e sfânt de istoria secolelor, dară că în acest chip se premărește Dumnezeu pretutindeni în biserica ortodoxă; ce satisfacțiune pentru acest creștin simțindu-se ca acasă pretutindeni, ori unde numai se află o biserică ortodoxă, ori unde locuiesc frați de aceeaș credință! — Pentru aceea biserica, dimpreună cu unitatea credinței, deapănarea cu deciziune a căutat a conserva și uniformitatea cultului. Acuma sf. apostol Paul exprimă aceasta, când zice: „Toate cu cuviință și după rândueală să se facă¹⁾”. Și iarăși: „Nevoiți-vă a păzi unirea spiritului întru legătura păcii. Un trup și un spirit, precum și chemați sunteți într-o nădejde a chemării voastre. Un domn, o credință, un botez, un Dumnezeu și Tatăl tuturor, care e peste toate și prin toate și întru voi toți²⁾”. — Astfel se exprimă și sf. părinți. Așa zice sf. Ignatie: „În adunările voastre să fie o rugăciune, un cuget, o speranță în iubire și în bucurie sfântită: un Isus Christos. Veniți așa dară toți la un loc, într-o biserică și la un altar, la un Isus Christos³⁾”. Iară în alt loc zice: „Sărguiți-vă a vă împărtași cu o euharistică, căci unul e trupul Domnului nostru Isus Christos și unul potirul în unirea sângelui lui, un altar precum și un episcop împreună cu presviterii și diaconii⁴⁾”. Pentru aceea aflăm în biserică, chiar dela începuturile ei până acuma, aceleași părți componente și forme, precum și preste tot aceeaș rânduială a întregului serviciu dumnezeesc.

Cu toate că stabilitatea și uniformitatea cultului e necesară, totuș pe de altă parte, tendința lui cea practică prefinde ca nici stabilitatea, nici uniformitatea să nu fie absolută, ci, ca acolo, unde cere interesul practic, așadară în acele forme și părți, cari stau cu omul în nex individual sau particular, să nu se mărginiască libertatea subiectivă, ci să

¹⁾ I. Cor. 14, 40.

²⁾ Efes. 4, 3.

³⁾ Ignat. epist. ad Magnes. c. 7; vezi și can. 114 al sin. din Cartago.

⁴⁾ Ignat. epist. ad Philad. c. 4; comp. și epist. ad Ephes. c. 20.

află loc o acomodare la necesitatea particulară, care împreună cele stabile cu cele mobile și schimbătoare. Căci, precum în general, puterii active a spiritului în viața lui progresivă, nu se poate pune stavilă; așa în decursul timpului și pe terenul bisericesc, se înființează noi revelațiuni și diferite grade de dezvoltare a vieții creștine, diferite moduri de privire estetice și simbolice. Unele instituțiuni, datine bisericești și forme, cari au servit unei necesități sau unui scop timpural, încetând necesitatea sau schimbându-se împrejurările și modul de privire, au pierdut condițiunile existenței, devenind nu numai nefolositoare, dară chiar și stricăcioase. — Așisderea pot pe terenul cultului să devină necesare schimbări în lucruri, cari stau în nex imediat cu individul sau cu popoare întregi, și în cari lucruri pe alte terenuri s'au făcut acuma modificări însemnate. Eventualitatea ultimă privește mai cu samă limba, care și pe terenul liturgic, învechindu-se și devenind de neînțeles în unele expresiuni, trebuie să se modifice, adoptându-se în multe cazuri, limba mai dezvoltată și modurile de expresiune mai înțelegibile. Biserica în toate timpurile a și făcut pe terenul cultului acele modificări, cari s'au pretins de oarecare necesitate adevărată, scoțând din întrebuințare unele datine bisericești și forme liturgice, iară altele introducându-le sau modificându-le, precum s'a întâmplat cu agapele sau ospetele obișnuite după serbarea liturgiei, cu disciplina relativă la ca-tehumenat și la penitență, cu introducerea unor rugăciuni și cântări în liturgie chiar după prescurtarea ei de sf. Vasile cel Mare și de sf. Ioan Chrysostom. Aici se naște așadară întrebarea, cari forme ale cultului sunt stabile sau imobile ori neschimbabile, și în cari se poate face schimbare? În privința aceasta se pot așeza următoarele principii ca îndreptare:

Stabile și neschimbabile sunt acele forme ale cultului, cari sunt instituite de însuș Isus Christos și de sf. apostoli, cari după natura lor sunt esențiale și organe ale darului dumnezeesc, cu cari stă în legătură reală împărtașire de bunuri ale mântuirii și cari, expres, sau pe tăcute, s'au orânduit ori s'au primit de biserică și sunt în generală întrebuințare. Iară supuse

schimbării sunt acele forme ale cultului și datine bisericești, cari, privind la partea externă neînțințială a ceremoniilor și a rânduielilor bisericești, stau în nex imediat cu credincioșii și în cari prin împrejurări și referințe externe în decursul timpurilor s'au făcut modificări însemnate. La formele cultului supuse schimbării se poate număra d. e. limba liturgică, modul cântării sau melodia acesteia în unul sau alt text al rânduielilor bisericești ș. a. d., iară la datinele bisericești supuse schimbării se poate număra b. o. cetirea evangeliilor și facerea cetenielor pe cale la petrecerea morților spre biserică, facerea panihidei după înmormântare în casele celor rămași, rânduielile ce se face la sfințirea casei ș. a. d.

Însă, deși unele forme ale cultului și datine liturgice sunt schimbătoare, totuș niciodată să nu se facă fără de o necesitate recunoscută și ordinea existentă și continuitatea istorică să nu se strice și să nu se desființeze în biserică, după capriciile variabile ale spiritului timpului, poate chiar și spre scandela credincioșilor. Și atunci când s'ar recunoaște necesitatea schimbării, să se facă ea cu mare cruțare și cu multă circumspecțiune. Căci prin reforme și schimbări liturgice — mai ales omițându-se ceva — se simte omul lovit în ființa sa cea mai internă, în simțămintele sale cele mai delicate. Crescut în sânul bisericii sale și nutrit de instituțiunile ei, omul e deprins cu ele din copilărie și în general pătruns de adâncă pietate către cultul bisericii sale, către instituțiunile ei. Ele sunt organele simțămintelor sale celor mai sfinte, și adeseori tot modul de cugetare și de simțire e concrescut cu dânsule. Deci cât de lesne se apleacă omul, făcând preotul schimbări întru cele liturgice, la bănuială și la neîncredere! Apoi din neîncredere, și pentru că se simte atacat întru cele mai sfinte lucruri, se simte el necesitat, a lua acele instituțiuni față cu preotul, în apărare. Așisderea cât de felurit e gradul cultivei, cât de felurite sunt opiniunile și modurile de cugetat nu numai în părțile diferite ale bisericii generale, dară și ale unei comunități și cât de mult se îngreue prin aceste împrejurări schimbările liturgice.

În privința aceasta e necesar a avea răbdare și a căuta și a afla pentru schimbare timpul favorabil. Preotul de-
apururea să fie pătruns de reverință către spiritul sublim al cultului bisericesc și deoarece acesta trebuie să fie expresiunea și manifestarea religiunii interne, formându-se din pietatea internă și din convingerile religioase ale poporului, să stăruiască a cultiva poporul, a sădi în el noțiuni bune, corecte despre religiunea creștină și despre modul închinării lui Dumnezeu și astfel a-l prepara pentru schimbarea, ce se intenționează. Astfel nu se va lua nemică poporului, ci i-se va da. În general trebuie să luăm în considerare, că cultul în multe privinți poartă caracterul timpului și că așadar unele sau vor cădea acuma de sine, sau vor trece în alte forme, îndată ce în direcțiunea timpului se va înființa o stare nouă a lucrurilor¹⁾.

4. Formele cultului trebuie să fie frumoase. Sub „frumos” se înțelege înfățișarea ideii, a celor suprasimțuale, a celor bune și adevărate într-o formă simțuală perfectă. Fiind obiectul religiunii creștine ideia binelui și a adevărului, a celor dumnezeiești și suprasimțuale și având aceste să se înfățișeze omului în cult, stau cele frumoase cu cultul în cea mai strânsă legătură. Mijloacele, prin cari se înfățișează în cult, ideile, cele bune și adevărate, sunt parte arta cu tot aceea ce servește spre ornarea sau împodobirea obiectelor cultului, parte executarea cultului. Iară arta este sau cea a senzului intern, adecă poezia, sau cea a senzului extern, adecă arta sunetelor ori muzica și arta formelor, adecă plastica, ori sculptura, apoi pictura și arhitectura. Pentru ca arta pe terenul cultului să-și ajungă scopul, trebuie ca pe lângă calitățile sale generale, să fie, în producțiunile sale, curat creștină și demnă. Ea trebuie să exprime ideile și faptele credinței creștine, precum și mișcările inimii credincioase în forme corecte și intuitive, să reprezinte caracterul propriu bisericii creștine și în special al bisericii ortodoxe și să înfățișeze spiritul ei, viața ei, formele acestei vieți, precis și fără de schimbare. Apoi trebuie ca și acelea ce servesc spre ornarea obiectelor cultului, să corespundă scopului lor, și în privința aceasta se cere oarecare plinătate și varietate,

¹⁾ Comp. I. Luft, l. c. p. 378—386.

împreună cu simplitate. Omul se simte satisfăcut pe deplin numai prin oarecare varietate și plinătate ce angajează fantazia și prin care se nutrește simțământul lui, dezvoltându-se întru toată puterea sa. O cântare fără de varietate și amplexare, o biserică deșartă lipsită de ornamente corespunzătoare, un serviciu dumnezeesc fără de acte și simboale diferite nu vor atrage pre om, îl vor lăsa rece și fără de mișcare internă. Cultul așadară nu poate să fie lipsit de varietate și plinătate, dară aceasta să nu degenereze în încărcătură, în împoțănare, ci în privința aceasta, să se facă aceea ce cer prescripțiile bisericești și necesitatea și astfel se va observa și principiul simplității, care în împreună cu varietatea și plinătatea e un atribut al cultului creștin și al artei, care e în serviciul lui, precum și al tuturor acelor lucruri, ce servesc spre ornarea obiectelor cultului.

Așisderea depinde frumuseța formelor cultului de executarea cultului și în privința aceasta se cere, ca cultul să se execute în mod demn și solemn. Demnitatea se manifestează prin seriozitate și liniște, prin evitarea a tot ce e ordinar, ușor, repede schimbător și mișcător. De oarece cultul are a aduce aminte numai de ideile cele mai înalte, sfinte și serioase și deoarece în cult toate au scopul de a deșteptă simțăminte sfinte, pentru aceea cele ordinare și ușoare resping și produc scandală, și pentru aceea să se evite în cult tot ce poartă semnele și caracterul lor.

Solemnitatea formelor liturgice constă în înălțare peste cele de rând sau peste cele ce se întâmplă în toate zilele și are baza în scopul cultului, care are să înalte pe credincioși în sferile cerești și cugetările lor să le îndrepte la Dumnezeu. — Formele cultului ortodox să fie în fine:

5. Clare și lămurite, adică ele să se înțeleagă de toți. Cultul creștin nu și-ar ajunge scopul, dacă formele lui ar fi ieroglife, ce s'ar înțelege numai de puțini inițiați, căci chiar pe înțelegerea cuprinsului formeii sau pe claritatea ei se bazează influența cea mare, ce o exercită cultul asupra spiritului credincioșilor. Însă, pentru ca însemnătatea formelor liturgice să o înțeleagă nu numai clerul ce le execută, ci și poporul credincios, trebuie numai decât ca el se informeze despre această însemnătate cum și despre tot cuprinsul cultului.

§ 13. Noțiunea Liturgice și deosebirea ei de alte discipline înrudite.

Știința teologică, care tratează despre cultul creștin se numește liturgică. Liturgica (λειτουργική ἐπιστήμη, scientia liturgica) e așadară propunerea științifică și explicarea cultului oarecării biserici, și Liturgica ortodoxă e propunerea științifică și explicarea cultului bisericii ortodoxe după tot cuprinsul lui, nu numai a diferitelor lui părți organice și a formelor lui, dară și a cerințelor și condițiunilor pentru executarea lui și a acestei executări însăși¹⁾.

Numirea „liturgica“ vine dela cuvântul λειτουργία, care însemna, la Elinii vechi, un oficiu public sau un lucru public, precum și orice serviciu, ce era dedicat statului sau binelui comun.

În Atena, cetățenii se socoteau onorați în chip deosebit, dacă erau chemați a executa un lucru public relativ la cultura poporului sau la adorațiunea lui Dumnezeu. Astfel de lucruri publice erau: γυμναστική, supravegherea și conducerea reprezentărilor gimnastice; χορηγία prepararea și conducerea danțurilor solemne; ἐστίασις, ospătarea solemnă a poporului; τριηραρχία, înarmarea și conducerea unei năvi a statului cu trei vâsle. Așa un lucru public, ἔργον τοῦ λαοῦ (λαοῦ), se numia λαϊκὸν ἔργον, officium, munus publicum, executarea lui se numia λειτουργεῖν, execuțiunea însăși, λειτουργημα, executoriul, λειτουργός.

Pentru că oficiile publice ale liturgilor elini erau analoge cu funcțiunile oficiale ale preoților și leviților israeliteni, se întrebuintă în traducerea grecească a sf. scripturi, cuvântul λειτουργία²⁾, spre a însemna cu el oficiul sau serviciul preoților și al leviților din T. V. În acest înțeles se întrebuintează acest cuvânt și la Luca 1, 23 și Evrei 9, 21. Afară de aceea mai înseamnă el în T. N.: 1. chemarea preoțească a lui Isus Christos (ep. c. Evrei 8, 6); 2. subșidiul pentru ajutorarea fraților din Palestina (II. Cor. 9 12); 3. ajutorul conferit apostolului Paul când era în captivitate (ep. c. Filip. 2, 30); în urmă 4. serviciul preoțesc în T. N. (fapt, ap. 13, 2; ep. c. Rom. 15, 16).

¹⁾ Comp. I. Lüft. I. c. p. 2; I. Schüch, Handbuch der Pastoral-Theologie, 3. Aufl. 1876, p. 283 și Д. Смолодовичъ, Литургика . . . Изд. втор. 1861 ст. 2.

²⁾ În testamentul nou se scrie și λειτουργία.

În biserica cea veche se întrebuintă cuvântul „liturgie”, spre a însemna cu el administrarea tuturor serviciilor dumnezeiești în general ¹⁾, mai apoi cu adaosul *μυστικῆ* sau și fără el — spre a se însemna partea cea mai însemnată a serviciului dumnezeesc, serbarea sf. euharistii. Fixându-se rânduiala acestei serbări în scris, se întrebuintă în urmă cuvântul „liturgie” și pentru codicii sau cărțile, cari conțineau rânduiala serbării sf. euharistii. În acest înțeles se vorbește b. o. de liturgia sf. Iacov, a sf. Vasile, a sf. Ioan Gură-de-aur etc.

Liturgica se deosebete de *Ritualistică*, care (ultima) e conducerea la împlinirea diferitelor rânduiele bisericești fără de privire la spiritul actelor bisericești sau la ideile pe cari se întemeiază rânduielele, ce au să se săvârșească. Această conducere are de scop de a pune pe liturg în stare, ca să știe a împlini corect rânduielele bisericești și conform formularelor bisericești. — Liturgica se deosebete de *istoria cultului*, care (ultima) propune origina, dezvoltarea și constituirea succesivă a cultului. — În fine se difereste Liturgica de *teoria cultului*, încât aceasta se ocupă cu așezarea principiilor relative la formarea cultului, arătând din ele și din ființa religiunii, care e cultul cel mai bun și mai potrivit, fără de a lua privire la cultul existent ²⁾.

Raportul
 § 14. Referința Liturgiceii către celelalte discipline teologice.

Liturgica cade în sfera teologiei practice, fiind o parte însemnată a ei, ba fără îndoială, partea cea mai însemnată. Ca atare stă într'un raport strâns cu celelalte discipline ale teologiei practice, formând cu ele un întreg armonios. Referința aceasta a Liturgiceii rezultă din noțiunea și obiectul acestei științe. Pe când scopul principal al catehesei este întemeierea și prima formare a credinței și vieții religioase morale, iară al predicii susținerea mai departe, formarea și

¹⁾ Eusebius, Hist. eccl. L. IV. c. 1; concil. Antioch. can. 4; Athanasius, contra Arianos 74.

²⁾ Comp. I. Fluck, Katholische Liturgik, Regensburg, 1853, I. T., p. 4.

perfecționarea acestei tendinți și vieți, scopul cultului este nemijlocita, reala propunere și mijlocire a credinței și vieții religioase morale și a darurilor dumnezeiești de mântuire. Și precum astfel rezultă dela sine diferența între Catehetică și Liturgică, așa este mai departe invederat, că predica însăși se ține de sfera cultului, pe când învățătura despre administrarea direcției predicatoriale se tratează într'o disciplină teologică proprie, în Omiletică ¹⁾.

Precum între Didactica pastorală (Catehetică și Omiletică) și Liturgică există o deosebire, așa dăm de o diferență și între Liturgică și Odigetia pastorală. Una — cea dintâi — tratează despre administrarea corectă a direcției preoțești, cealaltă, despre administrarea corectă a direcției pastorale. Direcțiilele aceste însă, dacă se și află în strânsă legătură, se deosebesc între ele în multe privinți. Căci pe când ministrul actelor liturgice se infățișează în biserică, spre a da comună expresiune credinței și simțămintelor pietății proprii și a membrilor prezenți, spre a se ruga în numele comunei pentru membrii ei, fiind numai biserica locul activității lui ca preot, păstorul de suflete trebuie să cerceteze pe membrii comunei și afară de biserică, să influențeze totdeauna asupra lor, să umble după dânșii, învățându-i, îndemnându-i, mângăindu-i, pentru că numai așa, viața lor religioasă-morală va putea să se îndrepte, să se întărească și să prospereze.

Cu disciplinele teologiei sistematice, adică cu teologia dogmatică și cea morală, Liturgică stă în cea mai strânsă legătură. Căci cultul întreg se bazează pe credință, și aceasta, în acțiunile cele sfinte și formele cultului, se reprezintă ca act, parte în activitățile sale, precum în adorațiune, parte în adevărurile sale obiective, în ideile și evocările sale. Cultul așadar își are rădăcina în învățăturile cuprinse în Dogmatică și Morală și el mănecă dela aceste, deși are de bază încă și instituțiuni deosebite. Pentru aceea la unele părți ale Liturgiceii, cari se bazează pe învățături dogmatice sau morale, precum la sfintele sacramente, la rugăciune, sacrificiu, adorațiune ș. a., acele învățături vor trebui, în Liturgică, nu numai să se atingă superficial, ci să se

¹⁾ Comp. I. Lüff, l. c., p. 4.

trateze cu deamăruntul și din punct de vedere liturgic. Căci deși tratarea și întemeierea învățături despre sf. sacrameinte, despre sf. sacrificiu, despre datoria de a se ruga și de a se ruga cum se cuvine, aparține Dogmaticii și Moralei, totuși imediata, reala expresiune, acțiunile proprii, prin cari se pun în lucrare acele momente și datorii, formațiunea formală, plastică și executarea cultului dau material propriu, care servește Liturgiceii ca materie și nu mai încap să fie tratat în Dogmatică sau Morală. Așisderea ce se atinge îndeosebi de Morală, apoi în cult nu este vorba numai despre activități ale preotului și ale comunei, ci și despre momente mistice și acte sacramentale, așadară și despre activități ale lui Dumnezeu și ale lui Christos, cari nu se pot ținea de datorii și așadară nu încap în terenul Moralei. În urmă, cultul își are rădăcina și în natura omului și chiar și în natura cea din afară, lipsită de conștiință, și așadară o parte mare a actelor și formelor lui se ține de terenul artei.

Așisderea stă Liturgica în cea mai strânsă legătură cu teologia istorică. Căci cultul este ceva pozitiv dat, ceva ce s'a înființat în decursul timpurilor. Liturgica așadară are să arate pe lângă altele și originea, desvoltarea istorică a cultului; ea are să arate că părțile diferite ale cultului, într'adevăr s'au introdus sau s'au sancționat de Christos și de biserică; are să cerce temeiul, cauza, scopul final al introducerii unei sau altei forme de cult, și cum s'a format ea așa cum ni se înfășează de prezent; are să arate spiritul timpului, în care s'a ivit una sau alta dintre formele de cult — spre a putea cunoaște deplin spiritul, prețul și însemnătatea ei cea adevărată. Ba istoria cultului trece încă peste începuturile creștinismului, deoarece acesta, cele generale omenești și obiceiurile bazate în natura omenească și sancționate prin întrebuintare obștească, le-a primit în cultul său, din cultul iudaic și păgân — lămurindu=le și spiritualizându=le.

Din acestea se vede legătura istoriei bisericești cu Liturgica. Însă partea istorică a Liturgiceii are trebuință de o deosebită tratare. Lăsând Liturgica cercările istorice mai amănunțite și detaliate în seama Arheologiei creștine, pe care o presupune, dă ea să zicem așa, numai rezultatele istorice,

se restrânge la o expunere a momentului istoric cât se poate de scurtă, fără de a altera precisa și clara privire a lucrului, și pune cea mai mare cumpănă pe momentele cele critice privitoare la cuprinsul Liturgiceii ¹⁾.

§ 15. Prețul și folosul Liturgiceii.

Liturgica are preț înalt mai întâiu din punct de vedere științific general. Căci exercitând cultul o influență esențială asupra întregii direcțiuni, asupra întregului caracter al vieții religioase și asupra moralității individului, a națiunii și a societății religioase sau a bisericeii, nu e posibil a aprecia un individ sau o națiune întregă, sau o societate religioasă ori biserică, fără de a cunoaște cultul lor. Propunând Liturgica bisericeii ortodoxe cultul acestei bisericeii cu tot ce se ține de el și explicând părțile lui organice, are preț științific general cu atât mai mare, cu cât biserică ortodoxă e o biserică ce se extinde peste mare parte și multe țări ale lumii și numără multe milioane de credincioși. La aceasta se adaugă și împrejurarea, că biserică ortodoxă e acea biserică, ce a conservat instituțiunile cele mai vechi și mai autentic creștine și din cari s'au desvoltat multe instituțiuni ale altor bisericeii creștine ca din isvorul și dela modelul lor. De aici urmează numai decât însemnătatea cea mare ce o are Liturgica bisericeii ortodoxe pentru fiecare om cult, în deosebi, pentru artă, pentru istoria ei și a culturai în general.

Dară și mai mare preț are Liturgica pentru membrii bisericeii ortodoxe, căci dacă ar cunoaște aceștia rânduielile bisericeii lor, spiritul și înțelesul actelor celor sfinte, ce se plinesc la serviciile dumnezeiești, dacă ar ști de ce se plinesc ele în acest mod, atunci adorațiunea lor de Dumnezeu ar fi cu spiritul și cu adevărul, ar fi ferită de mecanism și de formalism deșert, de superstițiune și de rătăcirii, de care mulți, spre dauna lor sufletească, sunt cuprinși, din cauza neștiinței.

Dară cel mai mare preț îl are Liturgica pentru liturgul însuși ca organ executor al cultului, căci ea îi face posibil de a executa toate actele liturgice nu numai în extern co-

¹⁾ Com. I. Lüth, l. c. I. B., p. 6 și 7.

rect, dară și cu pietate internă. Liturgul creștin trebuie ca ac-
tele liturgice ce le plinește, să le pliniască așa, ca ele să se
pară ca și când ar fi faptul și expresiunea dispozițiunii re-
ligioase individuale a lui însuș, și din toată mișcarea lui
trebuie să se manifesteze adâncă pietate, de care-i pătruns.
Chiar numai tonul, cu care un liturg cetește rugăciunile
prescrise, e în stare a lipsi serviciul de interes sau din
contră a-i da interes înalt; ba chiar numai însăș ținuta li-
turgului, înfățișarea și pășirea lui nu e fără de mare însem-
nătate. Spre a nimeri acestea și a-și împropria tactul cerut
în privința aceasta, trebuie ca, mai înainte de toate,
să fie pătruns de credință, de religiositate, trebuie să fie
orientat asupra ființei cultului, asupra feluritelor forme ale
lui, asupra însemnătății și nexului intern al actelor sfinte
și despre istoria lor. Liturgul, care cunoaște spiritul și înțe-
lesul cultului, al fiecărui act al lui, care cunoaște și cu-
prinsul formelor, ce are a executa, le va executa cu mai
multă demnitate, cu mai mult entuziasm și cu mai multă
edificare, decât altul, carele e tot așa de credincios și reli-
gios, dară e lipsit de înțelegerea cuprinsului literal, istoric și
simbolic al formelor cultului. Cunoștința cultului îi e litur-
gului de mare preț și din punctul de vedere, că el, ca în-
vățător, e dator a învăța pe credincioși și despre cult.
Și învățarea credincioșilor despre cult n'are a se mărgini
numai la o cunoaștere a lui superficială, ci ea trebuie să
mijlocească o cunoaștere solidă și temeinică, introducând pe
credincioși în spiritul cultului. Fără o astfel de cunoaș-
tere a cultului, nu se poate aștepta din partea credincioșilor
o participare a lor la cult zeloasă și rodnică, ci cel mult
numai o participare mecanică, de nu o instrăinare totală de
el. Așisderea, prin o cunoaștere temeinică a cultului, vor fi cre-
dincioșii în stare a respinge atacurile ce se fac asupra cul-
tului din partea străinilor, apărându-se astfel nu numai pe ei
însiși, dară și pe confracții lor mai slabi, de luarea în răs și
de disprețul altora. Însă preotul nu va putea satisface acestui
obligământ dacă nu-și va fi împropiat însuș știință solidă
despre cultul bisericeii sale după tot cuprinsul lui.

În fine, Liturgica e de mare preț și pentru toți aceia
cari sunt chemați la conducerea, controlarea și supraveghe-

rea cultului. Trebuințele religioase ale creștinilor, cărora are a
li servi cultul, sunt după timpuri, locuri și împrejurări foarte
felurite și sunt supuse și schimbării. Prin aceasta se pro-
duce necesitatea, că unele forme liturgice, cari nu mai co-
respund timpului, vederilor și trebuințelor credincioșilor trebuie
să se înlăture, să se transforme și să se înlocuiască cu al-
tele, că datine religioase, cari s'au introdus prin uz, trebuie
să se desființeze. Aceasta adeseori nu se poate face în mod
corespunzător, fără a cunoaște principiile științifice liturgice,
istoria cultului și a fiecărei forme a lui, însemnătatea actelor
cultului, care știință servește ca cel mai sigur îndreptar întru
judecarea importanței formelor cultului și a datinelor religi-
oase și întru deslegarea de chestiuni relative la schimbarea
sau transformarea uneia sau a altei forme liturgice sau datine
religioase¹⁾.

§ 16. Necesitatea și modul tratării științifice a Liturgiceii și împărțirea ei.

Importanța cea mare a cultului, ca organ al spiritului
și vieții creștine și ca mijloc pentru realizarea întregii
economii creștine de mântuire, nexul esențial și intim
al lui cu ființa fundamentală a religiei și a întregii vieți
religioase morale și bisericești, necesitatea de a adora pe
Dumnezeu într'un mod cuvenit și a se ruga în spirit și în
adevăr, necesitatea de a apăra cultul în contra atacurilor ce
se fac asupra lui, importanța cultului ca mijloc prin care
creștinii își manifestează și susțin legătura lor cu Dumnezeu;
toate acestea cer imperios concepțiunea, prelucrarea și pre-
zentarea științifică a materiei liturgice. Aceasta se cere cu atât
mai vârtos, deoarece cultul are ținta sa proprie, obiectul său
propriu, construcțiunea sa tehnică proprie, și deoarece numai
din punctul de vedere al tratării științifice a cultului se poate
dobândi adevărata cunoștință a ființei și spiritului lui și a
fiecărei părți a lui, precum și adevăratul mod al execu-
tării lui.

¹⁾ Vezi: Valentin Thalhofer, Handbuch der kath. Liturgik, Freiburg i.Br.
1883, 1 Band, S. 23.

Ce se atinge însă de modul tratării științifice a Liturgiceii, apoi Liturgica se poate trata în felurite moduri. Pentru aceea vom indica aici modul în care ni e scopul a trata Liturgica de față. Mai înainte de toate se presupune aici, ca și la alte științe, ființa și scopul obiectului, adică al cultului, bazele generale și principiile lui. Apoi cu privire la modul tratării materiilor Liturgiceii, sunt trei raporturi principale, care au să se ieie în considerare și anume: Cuprinsul intern, spiritul sau ființa formelor de cult; apoi formele însăși, dimpreună cu momentul lor simbolic și ritualistic; și, în fine, originea și formațiunea lor istorică. Liturgica de față va demonstra așadară la diferitele forme ale cultului, mai înainte de toate, ființa și scopul lor, raportul lor intern, natural sau posibil cu ființa și cu scopurile fundamentale ale cultului creștin în general, precum și cu principiile credinței și ale vieții creștine. Mai departe va demonstra Liturgica de față formațiunea istorică a formelor cultului, originea și dezvoltarea lor, existența lor actuală și în fine, va demonstra spiritul formelor cultului, ideile și simțămintele, ce se indică prin ele, întrucât corespund ființei și scopului lor și le sporesc pe aceste și cum sunt ele a se executa, spre a corespunde acestui scop.

Cu privire la cele expuse, ființa și scopul formează bazele generale și principiile cultului, partea introducătoare sau introducerea Liturgiceii. Iară ce se atinge de construcțiunea concretă, reală a cultului însuș, Liturgica, în expunerea sa, are a deosebi două părți principale, adică partea generală și specială. În partea generală au a se trata acele forme ale rânduielilor liturgice, care se află sau se repetesc în cultul dumnezeesc mai adeseori și sunt comune mai multor rânduieli liturgice, precum și tot ce se cere pentru executarea cultului dumnezeesc. În partea specială, are să se propună cultul în construcțiunea sa reală, adică în totalitatea sa organică sau în rânduielile sale speciale, și anume, au să se propună aici mai întâiu rânduielile liturgice cele fixe sau staționare și anume mai întâiu rânduielile liturgice de toate zilele, apoi rânduielile liturgice săptămânale și în fine rânduielile liturgice anuale. Apoi au să se propună în Liturgica specială rânduielile liturgice periodice

relative la necesitățile creștinilor și la întâmplări anumite în viața bisericească. Așa dară se va împărți liturgica de față în următorul mod:

Partea I.

Liturgica generală.

CAP. I.

Cerințele și condițiunile pentru executarea rânduielilor liturgice.

Secțiunea I.

Persoanele liturgice.

Secțiunea II.

Timpurile liturgice.

Secțiunea III.

Locurile liturgice.

Secțiunea IV.

Lucrurile liturgice.

CAP. II.

Formele generale comune feluritelor rânduieli liturgice.

Secțiunea I.

Formele generale esențiale (fundamentale) comune feluritelor rânduieli liturgice.

Secțiunea II.

Formele generale neesențiale (nefundamentale sau accesorii) comune feluritelor rânduieli liturgice.

Partea II.

Liturgica specială.

CAP. I.

Rânduielile liturgice ca întregimi în sine încheiate ale cultului fixe sau staționare.

Secțiunea I.

Rânduielile liturgice de toate zilele.

Secțiunea II.

Rânduielile liturgice săptămânale.

Secțiunea III.
Rânduielele liturgice anuale.

CAP. II.

Rânduielele liturgice speciale ca întregimi în sine încheiate perioade relative la necesitățile creștinilor și la întâmplări anumite în viața bisericească.

Secțiunea I.

Sf. misterii sau sacramente.

Secțiunea II.

Sf. euhologii sau sacramentalii.

§ 17. Izvoarele și științele auxiliare ale Liturgiceii.

Izvoarele principale din cari Liturgica ortodoxă scoate parte cuprinsul său propriu, parte materie pentru pătrunderea și explicarea cultului, sunt următoarele :

Mai întâiu *izvoarele mijlocite* :

1. Sf. scriptură, mai ales a T. N. În ea își au baza toate părțile ființiale ale cultului bisericeii ortodoxe. Sf. scriptură a T. N. ni dă deslușire despre instituțiunea cultului creștin și ni indică, cum se execută el în biserica creștină pe timpul apostolilor.

2. Scrierile sf. părinți și scriitorilor bisericești, cari tratează despre obiecte liturgice sau în cari se face amintire de ele, precum și locurile din scrierile scriitorilor păgâni, în cari e vorba de cultul creștinilor, cum b. o. epistola lui Pliniu celui tânăr, proconsulului Bitiniei, către împăratul roman Traian¹⁾. Din literatura patristică se vede clar, că cultul creștin instituit de Isus și introdus de apostoli în comune fundate de ei s'a dezvoltat asemenea unui grăunte sănătos și plin de viață

¹⁾ Adfirmabant autem, hanc tuisse vel culpae suae, vel erroris, quod Christiani essent soliti stato die ante lucem convenire: carmenque Christo quasi Deo, dicere secum invicem: seque sacramento non in scelus aliquod obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria comitterent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent: quibus peractis morem sibi discedendi fuisse, rursusque coeundi ad capiendum cibum promiscuum tamen et innoxium... Epist. 97 (al. 96) Lib. X. n. 7. (C. Plinii Secundi Libri decem. Recensuit notisque illustravit G. Erd. Gierig, Lips, 1802).

chiar în secolele cele prime, într'un pom mare, plin de fructe mântuitoare.

3. Canoanele apostolilor, ale sf. părinți și ale sinoadelor ecumenice și particulare. În ele se cuprinde legislațiunea bisericeii precum relativ la viața și activitatea bisericească în general, așa și relativ la serviciul dumnezeesc în special. Aci se numără și așa-numitele practici ale sinoadelor.

4. Orânduiriile și deciziunile sinoadelor diecezane, îndeosebi ale sinoadelor bisericeii celei mari din Constantinopole, precum și orânduiriile episcopale, afară de sinoade diecezane, relative la cultul bisericeii noastre și epistolele pastorale.

5. Practica cea veche și generală a bisericeii. Izvorul acesta de aceea e important, pentru că, ne fiind pe terenul cultului ortodox toate formele și actele liturgice rânduite prin prescripte exprese și introducere pozitivă, practica bisericească generală dovedește aceea, că oarecare datine religioase, fiind tolerate cu știrea bisericeii, au existență canonică îndreptățită. În praxa bisericească s'au păstrat și se păstrează multe datine religioase, ce nu ni-au fost predate în scris, servind ea adeseori și ca unicul izvor pentru explicarea înțelesului și a însemnării acestor sau acelor forme de cult.

Izvoarele nemijlocite ale Liturgiceii ortodoxe sunt cărțile bisericești, în cari se cuprinde rânduiala plinirii serviciului dumnezeesc public și privat (liturgierul, euhologiu, octoihul, mineiul, etc.) sau cari cuprind norme pentru plinirea serviciului divin (tipiconul; îndeosebit tipicul sf. Sava și al Studiiilor), și cărțile, cari cuprind regulile pentru viața monahală (regulele lui Pachomie, ale lui Vasile cel Mare, ale lui Cassian Romanul).

Cele mai însemnate *științi auxiliare* ale Liturgiceii ortodoxe sunt: Dogmatica și Morala ortodoxă; Patrologia; Sinodologia; Dreptul bisericesc și cu deosebire Arheologia și Istoria bisericească.

Arheologia, ca știință în general, se ocupă cu viața culturală a popoarelor din vechime în totalitatea ei, înfățișând

aceasta vieată după monumentele ce s'au păstrat din vechime, atât cele scrise cât și cele nescrise.

Pentru Liturgică e de importanță atât Arheologia generală, cât și îndeosebi cea evraică și cea bisericească creștină. Cea dintâi, pentru că unele forme și simboale ale cultului ortodox au caracter general omenesc și natural, cele din urmă, pentru că numai cu ajutorul lor se poate explica originea și însemnătatea celor mai multe forme de cult ale bisericii ortodoxe.

Ce se atinge de *Istoria bisericească*, aceasta cuprinde toate părțile vieții bisericești creștine, așadară și viața cultului bisericesc, și din acest punct de privire ea aduce serviciu însemnat Liturgiceii.

În urmă fie amintit, că la științele auxiliare ale Liturgiceii ortodoxe se numără și unile științi profane, și anume: Psihologia, Estetica și Istoria muziceii, a pictureii și a arhitecturicii.

§ 18. Scurtă ochire asupra literaturicii Liturgiceii ortodoxe.

1. Timpul patristic.

În secolele cele prime nu s'a scris mult despre cult, fiind acesta prin forma sa simplă, nouă și vie, înteligibil prin sine însuș. Cu toate aceste dăm și în timpul acesta de scrieri, cari se ocupă cu cultul creștin. Astfel în secolul II. ni dă sf. Iustin Martirul și Filosoful în prima sa apologie, o descriere sumară a cultului creștin¹⁾. Tot din secolul II. datează și scrierea care poartă titlul „Învățătura celor 12 apostoli”²⁾ și care în partea II. conține multe prescripte liturgice, tratând despre botez, ajunare, rugăciune și despre serbarea sf. euharistieii. Aici merită să fie amintită scrierea lui Tertulian „de oratione”³⁾, în

¹⁾ Ἀπολογία πρώτη ὑπὲρ Χριστιανῶν πρὸς Ἀντωνίνον τὸν εὐσεβῆ c. 65—67 la I. P. Migne, Patr. curs. compl. S. gr. T. VI. pag. 427—430.

²⁾ Διαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων ἐκ τοῦ ἱεροσολιμητικοῦ χειρογράφου τῶν πρώτων ἐκδομένων ὑπὸ Φιλοθέου Βροενίου μητροπολίτου Νικομηδείας. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1883.

³⁾ Tertulliani liber de Oratione la Migne, Patr. curs. compl. S. l. T. I. pag. 1245—1304.

care ni dă o explicare a rugăciunii domnești și din punct de privire liturgic, și scrierea lui „de baptismo”¹⁾, unde ni înfățișează amănunțit ceremoniile întrebuintate la botez.

Multe prescripte și formulare liturgice se află și în constituțiunile apostolice, și anume în cartea VII. și VIII²⁾. În aceste cărți și îndeosebi în cartea VIII. dăm de o descriere amănunțită a liturgiceii vechi creștine și a ritului hirotoniilor și al botezului precum și de prescripte hotărâte relativ la serbarea zilelor festive, la observarea timpurilor de rugăciune și la cultul pentru cei răpăosați.

Toate scrierile amintite ni dau numai mărturie despre existența diverselor părți și forme ale cultului în biserica veche creștină, fără de a le înfățișa într'un mod sistematic, și de aceea se și numără mai mult la izvoare ale Liturgiceii.

Prelucrări proprii ale cultului, unde autorii au scris despre sf. liturgie sau feluritele materii liturgice cu scopul de a spori priceperea părților sau formelor cultului, ni înfățișează următoarele scrieri din timpul patristic: *In biserica greacă*:

1. Catehesele mistagogice ale sf. Ciril din Ierusalim (†386)³⁾. În aceste, (sunt cinci) explică sf. Ciril neofitilor destul de amănunțit și într'un mod viu și pătrunzător rânduiala botezului, a mirului și a sf. liturgiceii. Catehesele aceste, un mărgăritar scump pentru știința liturgică, au de scop de a introduce pre neofiti în misterieile credinței creștine, arătându-le care e ființa botezului, a mirului și a sf. liturgiceii și ce însemnare au ceremoniile unite cu plinirea acestor sacramente.

2. Despre ierarhia bisericească⁴⁾. Această operă care lungă vreme s'a atribuit lui Dionisie Areopagitul (Fapt. ap. 17, 34), s'a compus pe la finea secolului IV, sau începutul secolului V., autorul lui nefiind cunoscut.

¹⁾ Tertulliani de baptismo adv. Quintillam liber la Migne, S. l. T. I. pag. 1305—1334.

²⁾ Διατάξεις (διατάξεις) τῶν ἁγίων ἀποστόλων (Constitutiones sanctorum apostolorum) la Migne, Patr. curs. compl. S. gr. T. I. p. 995—1156.

³⁾ Κορύλλου Ἱεροσολιμῶν Ἀρχιεπισκ. Μυσταγωγικαὶ κατηχήσεις la Migne, Patr. S. g. T. 33, p. 1066—1128.

⁴⁾ Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας la Migne, Patr. graec. T. III. pag. 410—584.

Scrierea „despre ierarhia bisericească“ se poate numi cu oarecare drept „cea mai veche Liturgică“, deoarece autorul ei nu numai induce cele mai însemnate rânduieli liturgice, dară le și descrie și le explică într'un mod mistic-speculativ. El descrie și explică ritul botezului, al mirului, al sf. liturgii și al sfințirii sf. mir, apoi ritul hirotoniei episcopilor, presviterilor, diaconilor, ipodiatonilor, lectorilor și al primirii monahilor și în urmă ritul înmormântării.

3. Comentarul liturgic a lui Sofronie, patriarhul Ierusalimului († 644)¹⁾. În acest comentar se explică într'un mod scurt și precis ceremoniile sf. liturgii.

4. Mistagogia lui Maxim Mărturisitorul († 662)²⁾. Opul acesta e — ca și ierarhia bisericească a lui Pseudo-Dionisie Areopagitul — o explicare mistică a multor simboale, expresiuni și acțiuni, cari provin la serviciul dumnezeesc ce se plinește în biserică.

5. Cuvântul lui Anastasie Sinaitul (activ între 640—700) despre sf. liturgie³⁾. În cuvântul acesta Anastasie, carele ca autor, în multă privință aduce aminte de Maxim Mărturisitorul, dă povățuiri, cum credincioșii au să se poarte în biserică pe timpul plinirii sf. liturgii, explicând totodată și unele ceremonii ale acestui serviciu divin.

În *biserica latină* merită să fie amintită de timpul patristic între scrierile, cari se ocupă cultul creștin, mai întâiu scrierea sf. Ambrosie († 397) „de mysteriis“⁴⁾ și apoi cele șase cărți „de sacramentis“⁵⁾ ce i se atribue lui. În cartea „de mysteriis“, se explică ritul înainte de botez,

la botez și după botez, apoi ritul sfințirii apei și în urmă se vorbește de serbarea sacrificiului celui fără de sânge și în special, de prima comunicare. Aceleași materii — dară mai pe larg — se tratează și în cele șase cărți „de sacramentis“, cari, cu toate că criteriile interne vorbesc în contra, chiar și în timpul cel mai nou se atribue de unii, lui Ambrosie.

Felurile materii liturgice se tratează și în epistola f. Augustin († 430) către Ianuarie¹⁾ și în opera sa „de symbolo ad catechumenos“²⁾; așisderea se desfășură materii liturgice în epistolele lui Grigorie celui Mare († 604) către episcopul Ioan din Siracus (Lib. IX. ep. 12), către episcopul Serenus (Lib. XI. ep. 13) și către episcopul Britaniei, Augustin (Lib. XI. ep. 64)³⁾ și în instituțiunile lui Cassian⁴⁾. — Aice se poate aminti și scrierea lui Isidor din Sevilla († 636) „de ecclesiasticis officiis libri duo“⁵⁾, care cuprinde foarte prețioase notițe și explicații relative la cult, folosindu-se de ea, foarte adeseori, scriitorii liturgici occidentali ai evului mediu.

2. Evul mediu până la secolul XVI.

În răstimpul acesta s'au scris în biserică orientală foarte puține opuri liturgice. Până în secolul XIII, părinții din timpul patristic erau unicii călăuzitori ai bisericii pe terenul cultului divin. De abia din secolul acesta începând, dăm de scrieri liturgice în biserică orientală, dară și acum nu de multe. Numai următoarele opuri, cari se ocupă cu cultul creștin, sunt cunoscute din acest răstimp, și anume:

1. Scrierea *μυστική θεωρία* răspândită sub numele

¹⁾ Augustini Ad Inquisitiones Ianuarii Liber secundus, seu Epist. LV la Migne, Patr. lat. T. XXXIII/II p. 214—223.

²⁾ Augustini De symbolo ad Catechumenos tractatus IV, la Migne, Patr. lat. T. XL/VI, p. 627—668.

³⁾ Gregorii Magni Epistolae la Migne, Patr. lat. T. LXXVII/III.

⁴⁾ Ioannis Cassiani De coenobiorum Institutis Lib. I—XII la Migne, S. I. T. XLIX, p. 53—476.

⁵⁾ Isidorus Hispalensis, De ecclesiasticis officiis libri duo la Migne, Patr. lat. LXXVIII.

¹⁾ Σωφρονίου πατριάρχου Ἱεροσολύμων Λόγος περιέχων τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἄριστον ἱστορίαν καὶ λεπτομερῆ ἀφ' ἑξῆς πάντων τῶν ἐν τῇ θεῷ ἱεραουργίᾳ τελουμένων la Migne, Patr. graec. T. 87/III, pag. 3982 sqq.

²⁾ Τοῦ ἁγίου Μαρξίμου τοῦ Ὁμολογήτου Μυσταγωγία περὶ τοῦ τινῶν ἀρίθου τὰ κατὰ τὴν ἁγίαν ἐκκλησίαν ἐπὶ τῆς συνάξεως τελοῦμενα καθέστηκεν la Migne, Patr. gr. T. 91 p. 657—718.

³⁾ Ἀναστασίου τοῦ Σιναιτου Λόγος περὶ τῆς συνάξεως la Migne, S. g. T. 89, p. 825—850.

⁴⁾ Ambrosius, De mysteriis liber unus la Migne, S. I. T. XVI. P. II, p. 390—418.

⁵⁾ Ambrosius, De sacramentis libri sex la Migne, S. I. T. XVI. P. II, p. 418 sqq.

lui German¹⁾. Această lucrare a trecut mai înainte ca operă a lui German I., patriarhul Constantinopolei († 740), ar fi așadară din secolul VIII.; dară ea conține multe, care ni arată aevca, că s'a compus mai târziu și de un alt autor, atribuindu-se de Leo Allatius, lui German II., carele dela anul 1222—1240, era patriarh în Constantinopole. Lucrarea lui German conține o explicare mistică, contemplativă (θεωρία) a sf. liturgii, începând cu proscomidia și fiind cu împărțirea antifodorului. Autorul explică — ca și Sofronie în comentarul său liturgic — ritul liturgiei cu privire la viața, patimele și preamărirea Domnului, văzând în diferitele ceremonii ale s. liturgii momente mai însemnate din opera mântuirii plinite de Christos. La începutul cărții, într'un fel de introducere, e vorba de edificiul bisericeii, de veșmintele și vasele bisericești.

2. Explicarea dumnezeieștii liturgii a lui Nicolae Cavasilas, arhiepiscopul Tesalonicului († 1371)²⁾. Cavasilas, un mistic renumit al bisericeii orientale, explică în opul acesta într'un mod amănunțit însemnarea cea în temă simbolică a acțiunilor și rugăciunilor sf. liturgii, adăugând și unele învățături, cum creștinii au să se poarte, ce viață au să ducă, ca sacrificiul cel fără de sânge să li aducă folos. Această explicare mistică a sf. liturgii, în care Cavasilas se pronunță în contra Latinilor (cap. 29 și 30), e, în biserica orientală, fără îndoială un op liturgic foarte însemnat din evul mediu.

3. Scrierile liturgice ale lui Simeon Tesalonicheanul († 1430), un scriitor bisericesc, despre care călugărul dominican Jacob Goar, zice: vir si ecclesiae romanae fuisset conjunctus, antiquis patribus annumerandus. — Scrierea principală a lui Simeon e o înfățișare a învățături dogmatice și a riturilor sau rânduielilor liturgice ale bisericeii ortodoxe în forma unui dialog între Simeon ca ἀρχιερέως și între un κληρικός. Învățătura dogmatică se tratează în asemănare cu învățătura liturgică numai foarte pe

¹⁾ Γερμανίου Ἀρχ. Κωνσταντ. Ἱστορία ἐκκλησιαστικῆ καὶ μουσικῆ θεωρία la Migne, Patr. gr. T. 98, pag. 333—454.

²⁾ Νικόλαος Καβάσιλας, Ἀρχιεπισκ. Θεσσαλονικῆς, Ἐρμηνεία τῆς θείας λειτουργίας la Migne, S. gr. T. 150 pag. 309—490, cap. 1—53.

scurt (cap. 1—32), luându-se privire numai la erezii³⁾. De cuprins mai bogat, e partea liturgică a scrierii⁴⁾. În partea aceasta, vorbește Simeon mai întâiu despre sf. misterii (cap. 33—293), explicând în secțiunea aceasta⁵⁾, înțelesul simbolic al ceremoniilor împreunate cu ritul sf. sacrameente, apoi cu ritul liturgiei, al sfințirii bisericeii, al sfințirii în lector și ipodicon, al hirotoniei în episcop, al intronizării patriarhului, etc. Mai departe urmează, în secțiunea a doua, foarte interesante expunerii ale lui Simeon despre rugăciunea sfântă⁶⁾. Vorbind mai întâiu despre rugăciune în general și despre datoria creștinilor, a clerului și a laicilor, de a se ruga cât se poate de adeseori, explică Simeon aice, într'un mod foarte amănunțit, ceremoniile unite cu săvârșirea celor șapte laude bisericești, cu tipică și litie, luând adeseori privire și la momentul istoric (cap. 294—359). În urmă, incheie Simeon scrierea sa cu o explicare simbolică a ritului înmormântării, amintind și de pomenirea morților ce se face în ziua a 3, a 9, a 40 și la un an după moartea creștinului (cap. 360—373)⁷⁾.

A doua scriere a lui Simeon, merită pentru creștinii pioși din Creta, e numai de cuprins liturgic. Ea e, în mare parte, un extras din scrierea cea dintâi și poartă titlul „despre locașul dumnezeesc și dumnezeasca liturgie“⁸⁾. În scrierea aceasta, care e un op de mare valoare pentru

¹⁾ Partea aceasta a opului e intitulată Διάλογος ἐν Χριστῷ κατὰ παρῶν τῶν αἰ ἐποῶν la Migne, Patr. gr. T. CLV, p. 34—175.

²⁾ Migne, S. g. T. 155, p. 175—696.

³⁾ Secțiunea aceasta e împărțită în mai multe subdiviziuni cu titluri proprii, și anume: Περὶ τῶν ἱερῶν τελετῶν Migne, Patr. gr. T. 155, pag. 174—238; Περὶ τῆς ἱερᾶς τελετῆς τοῦ ἁγίου μύρου pag. 238—252; Περὶ τῆς ἱερᾶς λειτουργίας pag. 253—304; Περὶ τοῦ ἁγίου ναοῦ καὶ τῆς τοῦτοῦ καθιερώσεως pag. 305—362; Περὶ τῶν ἱερῶν χειροτονιῶν pag. 362—470; Περὶ μετανοίας pag. 470—504; Περὶ τοῦ τῆς ἱερᾶς τελετῆς τοῦ ἁγίου ἔλαιου pag. 504—516; Περὶ τῆς ἱερᾶς τελετῆς τοῦ ἁγίου ἔλαιου pag. 516—536.

⁴⁾ Περὶ τῆς θείας προσευχῆς pag. 536—670.

⁵⁾ Περὶ τοῦ τέλους ἡμῶν καὶ τῆς ἱερᾶς εὐχῆς τῆς κηδείας καὶ τῶν κατ'ἔθος ὑπερνήμεης γινομένων pag. 670—696.

⁶⁾ Titlul complet sună: Ἐρμηνεία περὶ τοῦ θείου ναοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἱερῶν τε περὶ καὶ διακόνων, ἀρχιερέων τε καὶ τῶν ἐν ἑκάστῳ τούτων στολιῶν ἱερῶν περιβάλλεται, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς θείας μυσταγωγίας λόγον ἑκάστη διδούσα τῶν ἐν αὐτῇ τελοουμένων θείως. Migne, S. g. T. 155, p. 697—750.

liturgul ortodox, se explică mai întâiu însemnarea simbolică a locaşului dumnezeesc, a tuturor obiectelor din el și a veșmintelor bisericesti. Apoi urmează o explicare alegorico-mistică destul de detaliată a sf. liturgii, în care, după Simeon, se simbolizează nu numai viața, patimele, moartea și învierea Domnului, dară și șederea lui de-a dreapta Tatălui și a doua lui venire la judecată viii și morții. În urmă, la finea cărții, dă Simeon o explicare scurtă a părților ființiale ale sf. proscomidii.

Afară de aceste două scrieri valoroase ale lui Simeon, se poate aminti aici și scrierea lui „Răspunsuri către mitropolitul Gavriil din Pentapole“¹⁾, care în mare parte se ocupă și cu întrebări liturgice.

4. Opul despre oficiile curții din Constantinopole și ale bisericii celei mari, care se atribuie lui Georgie Codin (Γεώργιος Κωδινός probabil secolul 14) și datează din finea secolului al 14, sau începutul secolului 15²⁾. Acest op e de aceea de însemnătate pentru Liturgică, pentru că induce și descrie oficiul persoanelor liturgice ale bisericii patriarhale și dă adeseori deslușire despre serviciul divin, iară cu deosebire despre anul bisericesc.

Cu mult mai mult decât în biserică orientală s'a lucrat în evul mediu, pe terenul liturgic, în biserică occidentală, unde dăm de o mulțime de opuri liturgice, din cari însă, multe fiind lipsite — ca și cele amintite din biserică orientală — de critica istorică, n'au chiar multă valoare științifică.

Din opurile liturgice ale bisericii occidentale din evul mediu, merită să fie amintite următoarele:

1. „Despre oficiile bisericesti“, opul lui Amalarius, connumit Symphosius, diacon din Metz († 847)³⁾.

¹⁾ Ἀποκρίσεις πρὸς τινὰς ἐρωτήσεις Ἀρχιεπίσκοπος Ἱεροσολύμων αὐτὸν la Migne, S. g. T. 155, p. 829—952.

²⁾ G. C o d i n u s Curop., Περὶ τῶν ὁφεικίων τοῦ παλατίου Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ὁφεικίων τῆς μεγάλης ἐκκλησίας (Grec. și lat. de I. Goar, Par. s 1648 fol.; ediția cea mai nouă de Imman. Bekker, Bonnæ 1839 în Corp. script. hist. Bizant. edit. Niebuhri).

³⁾ De ecclesiasticis officiis libri quatuor la Migne, Patr. lat. T. 105, pg. 985 sqq.

Opul acesta e compus în 4 cărți. În cartea primă e vorba de anul bisericesc, în a doua, despre gradele ierarhice și despre veșmintele bisericesti, în a treia se explică ritul sf. liturgii, iară în a patra, ritul laudelor bisericesti.

2. Scrierea lui Rhabanus Maurus († 856) „De institutione clericorum libri tres“¹⁾. În scrierea aceasta, în care se tratează aproape toată materia liturgică, vorbește autorul, în cartea primă de persoanele și veșmintele liturgice, dând o explicare sumară a ritului sf. botez, al sf. mir, al sf. comunicături și al sf. liturgii²⁾. În cartea a doua vorbește el apoi mai întâiu de orele canonice, mai departe de rugăciune, de ajunări, elemosină, penitență și sărbători și în urmă, de imnele și cărțile bisericesti. Cartea a treia e mai mult de natură omiletică.

3. Opul lui Valafridus Strabo († 849), învățacelul lui Rhabanus Maurus, despre lucruri bisericesti³⁾. Luând Strabo cu deosebire privire la momentul istoric, e opul lui, pentru istoria cultului, de mai mare însemnătate de cât toate opurile liturgice din evul mediu. Lucrurile bisericesti, res ecclesiasticae, despre cari tratează autorul, sunt: Mai întâiu locaşul dumnezeesc (numirile, situațiunea, întocmirea din lăuntru și sfințirea lui), apoi rânduielele sfinte cari se plinesc în biserică, și anume sf. liturgie, al cărei rit se explică totdeauna cu privire la momentul istoric, și laudele bisericesti, și în urmă sf. sacramente, dintre cari mai ales sacramentul botezului se expune mai pe larg, explicându-se ritul lui mai amănunțit.

4. „Giuvaerul sufletului“ a lui Honorius, preotul catedralei din Autun, numit și Henricus solitarius († 1120)⁴⁾.

¹⁾ La Migne, S. I. T. 107/1, pag. 294—420.

²⁾ O explicare mai amănunțită a ritului sf. botez și al sf. liturgii o aflăm în scrierea lui Rhabanus Maurus intitulată „de sacris ordinibus, sacramentis divinis et vestimentis sacerdotalibus“ la Migne, S. I. T. 112, pag. 1177 sqq.

³⁾ De rerum ecclesiasticarum exordiis et incrementis, sive de rebus ecclesiasticis la Migne, Patr. lat. T. 114, pag. 919—966.

⁴⁾ Gemma animae, seu de divinis officiis et antiquo ritu missarum, deque hoiis canonicis et totius anni solemnitatibus libri quatuor la Migne, Patr. lat. T. 112. Sub „gemma animae“ înțelege Honorius serviciul dumnezeesc, care pentru sufletul creștin e aceea ce e piatra scumpă pentru aur: veluti aurum gemma ornatur, sic anima divino officio decoratur.

Scrierea aceasta constă din 4 cărți. În cartea I e vorba de *sf. liturgie*, al cărei rit se explică nu numai mistic cu privire la viața, patimele și premărirea Domnului, ci și din punct de vedere gramatical și istoric, apoi de *locașul dumnezeesc*; și anume de întocmirea și sfințirea lui, și în urmă, de *persoanele liturgice*, de sfințirea și de veșmintele lor. În cartea II, e vorba de *laudele bisericesti*, în cartea III, de *anul bisericesc*, iară în cartea IV, care e o complectare la cele trei cărți dintâi, se înfățișează formularele sf. liturgii pentru întreg anul bisericesc.

5. „Explicarea oficiilor divine“ a lui Ioannes Belet, rector al școlii teologice din Paris, pe la mijlocul secolului XII ¹⁾. Belet tratează în opul său mai întâi despre sf. locuri, timpuri, persoane și lucruri, mai mult în general și pe scurt, apoi despre serviciul divin (laudele bisericesti și sf. liturgie) foarte amănunțit și, în urmă, despre anul bisericesc întru cât acesta influențează asupra ritului serviciului divin.

6. Ca un tel de rezumare a tuturor opurilor liturgice ce s'au scris dela secolul IX începând, ni se prezintă renumitul op „Rationale divinarum officiorum“ al lui Guilielmus Durandi, episcop din Mende în Languedoc († 1296) ²⁾. Acest op, fără îndoială cel mai însemnat din literatura liturgică a bisericii latine în evul mediu, scris într'un mod istoric-critic, a apărut în mai multe edițiuni, bucurându-se de mare autoritate la toți liturgicienii romano-catolici. Numele „Rationale“ l-a dat Durandi cărții sale, pentru că ea înfățișează temeiurile interne (rationes) ale formelor externe de cult. În opt cărți tratează autorul despre toată materia liturgică, despre toate serviciile dumnezeesti împreună cu aceea ce stă în imediat raport cu ele, și anume în următoarea ordine: 1. Locașul dumnezeesc, întocmirea și sfințirea lui; 2. Persoanele liturgice; 3. Veșmintele liturgice; 4. Sf. liturgie și sf. sacrameinte; 5. Laudele bisericesti; 6. Anul bisericesc; 7. Sărbătorile sfinte; 8. Calculul și calendarul bisericii.

¹⁾ Brevis explicatio divinarum officiorum ac eorundem rationum la Migne. S. I. T. 202, pag. 9—167.

²⁾ Guilielmus Durandus, Rationale divinarum officiorum. Impresum Argentin. 1514.

7. Scrierea lui Radulphus de Rivo, decan din Tungern († 1403), de *canonum observantia* ¹⁾. În opul acesta, care pentru liturgicieni e de mare preț, autorul explică ritul laudelor bisericesti și al sf. liturgii, arătând exact care era rânduiala acestor servicii divine în biserica latină în vechime și cari părți ale lor au să se țină de autentice.

8. „Explicarea sf. liturgii“ a lui Gabriel Biel, profesor de teologie din Tübingen († 1495) ²⁾. Deși explicarea canonului sf. liturgii formează partea principală a opului lui Biel, totuș autorul explică și celelalte părți ale liturgiei, tratând și despre timpul și locul serbării euharistice, despre vasele și veșmintele bisericesti. Biel explică ritul liturgiei nu numai din punct de vedere gramatical și istoric, ci și dogmatic și mistic. Cât de mult prețuiau contemporanii autorului, opul lui se vede din împrejurarea, că scrierea lui Biel, curând după apariție, s'a tipărit în mai multe locuri (Tübingen, Basel, Veneția, Lion, Reutlingen ș. i. a.) și s'a editat de mai multe ori.

În urmă, se poate aminti aice:

9. Opul lui Stefan Durant, prezident al senatului din Toulouse († 1589), despre riturile bisericii catolice ³⁾. Opul acesta, fără îndoială o lucrare liturgică foarte însemnată, e împărțit în trei cărți. În cartea primă, tratează Durant despre locașul dumnezeesc, lucrurile bisericesti și despre sfințirea bisericii și a altarului. În cartea a doua explică — urmând lui Durandi — ritul sf. liturgii, iară în a treia, ritul orelor canonice.

§ 19. Literatura Liturgiceii în biserica ortodoxă-orientală dela secolul XVII, până în timpul prezent.

Nici în răstimpul acesta nu s'a lucrat în biserica orientală chiar mult pe terenul Liturgiceii ortodoxe. Cel puțin nu, în secolul XVII și al XVIII. De abia în secolul al XIX,

¹⁾ La Melch. Hittorp. edit. Roman. De cath. ecclesiae divinis officiis ac ministeriis varii vetustorum fere omnium ecclesiae patrum ac scriptorum libri, pag. 633—674.

²⁾ Literalis et mystica canonis missae expositio, Lugduni, 1514.

³⁾ Steph. Durantus, De ritibus ecclesiae catholicae libri tres. Edit. II. Lugduni 1606.

dăm de o literatură liturgică mai avută, care însă tot nu se poate asemăna încă cu literatura liturgică cea fără seamăn de bogată a bisericii occidentale, a celei romano-catolice și a celei protestante. Mai toate opurile liturgice ale bisericii ortodox-orientale din timpul nou și cel mai nou, sunt simple descrieri și explicații ale cultului ortodox, pentru plinirea lui corectă și demnă. Numai puține opuri din acest timp se ocupă cu spiritul și ființa cultului ortodox și iau în considerare și momentul istoric. — Dela secolul al XVII, începând, au scris în biserica ortodox-orientală opuri liturgice mai însemnate, următorii autori:

A. Mai întâiu în biserica greacă:

1. *Ioan Natanail*, presviter în Constantinople, pe la finea secolului XVI și începutul secolului XVII, amintit ca învățător ortodox în actele sinodului din Ierusalim, din anul 1672. Dela el avem o explicație scurtă a ritului sf. liturgii și a ceremoniilor unite cu ritul acesta¹⁾.

2. *Nicolae Bulgaris*, renumitul învățător de filosofie și medicină din Corchira sau Corfu, din secolul XVII. La îndemnul protopresviterului din Corfu, Christodul, a scris Nicolae Bulgaris un op liturgic, care deși arată a avea influența latină, totuși e pentru liturgul ortodox de mare pret. Titlul opului sună: Catehis sfânt, sau explicația dumnezeștii și sfintei liturgii²⁾. În cartea aceasta autorul folosindu-se de forma erotematică, cu întrebări și răspunsuri, tratează într'un mod clar și temeinic o parte însemnată a materiei liturgice. El vorbește mai întâiu despre pregătirea pentru sf. liturgie — amintind aici și despre cele șapte laude bisericesti — apoi despre sf. veșminte, sf. vase, despre locul dumnezeesc și întocmirea lui și în urmă despre sf. liturgie, al cărei rit îl explică amănunțit, luând adeseori prilej să vire la momentul dogmatic și cel istoric.

¹⁾ Περὶ τῆς ἑρμηνείας τῆς ἱερᾶς λειτουργίας ἢ Προθεωρία κεφαλαίου τῆς τῶν ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ γινόμενα σέμβολα καὶ μυστήρια. Edit. II. Venet 1712.

²⁾ Κατήχησις ἱερᾶ ἤτοι τῆς θείας καὶ ἱερᾶς λειτουργίας ἐξηγησις... Παρὰ Νικολάου Βουλγάρου. Ἐπιτοχὸν 1681. Opul lui Nicolae Bulgaris s'a editat de mai multe ori. Ultima dată l-a editat cu îndreptări însemnate, eliminând erorile atinse. Andrei Mavromatis sub titlul: Κατήχησις ἱερᾶ... Νῦν δὲ πάλιν ἐκδοόμενα μετὰ σπουδαίων ὑπὸ Ἀνδρέου Μαρρομάτου Ἐν Κερκύρα 1852.

Manuale de Liturgică au scris:

3. *Dimitrie Darbaris* († 1809). El a editat la Viena, în anul 1803, un manual de Liturgică sub titlul: Manual creștinesc, carele cuprinde scurtă explicație a templului divin, a vaselor și veșmintelor, rânduielilor și misterilor¹⁾. A doua ediție a apărut în anul 1817, a treia tot în Atena în anul 1852.

4. *Panagiotes Rompotis*, fost profesor de teologie la Atena, a scris o Liturgică după toate regulile științifice, edându-o la Atena în anul 1869²⁾. În introducere, Rompotis vorbește de conceptul, izvoarele, științele auxiliare, de metoda și împărțirea Liturgiceii. Apoi trece la partea I-a a Liturgiceii, în care, în 4 capitole, tratează despre istoria cultului creștin, despre locul dumnezeesc și obiectele bisericesti, despre sf. sărbători și despre sf. imnologie. În partea a II-a, care e împărțită în 3 capitole, vorbește autorul despre laudele bisericesti, despre sfânta liturgie și despre celelalte rânduieli liturgice (sf. sacramente și sacramentalii).

5. *G. I. Palamas*. El a scris un manual mic de Liturgică sub titlul Liturgica creștină ortodoxă³⁾, în care, toată materia liturgică se tratează într'un mod scurt, dară precis și clar.

6. *I. E. Mesoloras*, profesor de teologie din Atena. Dela el avem un manual de Liturgică, aprobat de sf. sinod din Atena⁴⁾, în care materia liturgică se tratează cu multă cunoștință de cauză, dară nu destul de cu de-amăruntul. Mesoloras, după o introducere scurtă, în care vorbește de noțiunea, de izvoarele și de folosul Liturgiceii, împărțește cartea sa în trei părți. În partea I. e vorba de locul dumnezeesc și părțile lui, de sf. vase și sf. veșminte, în partea II, de sf. sărbători și sf. imnologie și în partea III,

¹⁾ Δαρβάρης Δ. η μ., Ἐγχειρίδιον χριστιανικόν, περιέχον σύντομον ἐξηγήσαν τοῦ θείου ναοῦ, σκευῶν καὶ ἀμφίων, ἀκολουθιῶν καὶ μυστηρίων. Βιέννη 1803.

²⁾ Χριστιανικὴ Λειτουργικὴ ὑπὸ Π. Ρομπότου. Ἐν Ἀθήναις 1869.

³⁾ Παλαμάς Γ. Ι. Ὁρθόδοξος χριστιανικὴ Λειτουργικὴ. Νῦν δευτέρον ἐκδ. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1886.

⁴⁾ Ἐγχειρίδιον Λειτουργικῆς τῆς ὀρθόδοξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ὑπὸ Ι. Ε. Μεσολοῦρά. Ἐν Ἀθήναις 1895.

de laudele bisericești, de sf. liturgie, de sf. sacramente și sacramentalii.

7. Arhimandritul Ioan Martinos din Atena. El a editat o Liturgică mică ¹⁾ menită pentru laici, în care, foarte pe scurt explică însemnătatea locașului dumnezeesc și a lucrurilor liturgice, apoi ritul liturgiei sf. Ioan Chrysostom și al liturgiei τῶν προηγιασμένων. Mai departe dă Martinos o explicație scurtă a ritului sfințirii bisericești, a rugăciunii domnești și a fericirilor și în urmă amintește deosebirile ce există între liturgia bisericești ortodoxe și liturgiile bisericilor occidentale, a celei latine și calvine.

În urmă amintim, că o parte însemnată a materiei liturgice se tratează și în opul lui Mina Chamudopulos: „Explicarea sf. liturgii” ²⁾, în care autorul vorbește și de locașul dumnezeesc, de întocmirea lui, de lucrurile liturgice și de cele 7 laude bisericești, precum și în manualele de Pastorală ale bisericești grecești, și anume în Pastorală ieromonahului din Ianina Metodie Antrachit (sec. XVIII.) intitulată: „Păstorul oilor cuvântătoare” ³⁾ și în Pastorală editată de arhimandritul Nichitor Kalogeras în Atena, în anul 1883 ⁴⁾.

B. În biserica rusească nu dăm de opuri, în cari cultul bisericești noastre, sau singuritele materii ale lui, să fi fost tratate independent de alte materii până la începutul secolului al XIX. De abia dela secolul acesta înainte s'au scris în biserica rusească opuri curat liturgice. Cele mai însemnate opuri liturgice ale bisericești rusești din acest timp, cari tratează toată sau mai toată materia liturgică, sunt următoarele:

1. Tablă nouă sau explicație mistică a locașului dumnezeesc, a liturgiei și a tuturor serviciilor și lucrurilor bisericești de arhiepiscopul

¹⁾ Ἰωάννου Μαρτίνου Λειτουργική καὶ περὶ Προηγιασμένων καὶ Ἐγκαινίων Χάρων τῶν ἐν τῇ ἀρσασίῳ μαθηρηρίων καὶ πάντος χριστιανοῦ. Ἐν Ἀθήναις 1900.

²⁾ Ἐρμηνεία τῆς ἱερᾶς λειτουργίας ὑπὸ Μήνα Δ. Χαμουδόπουλου. Ἐν Ἀθήναις 1887.

³⁾ Βασίλειος λογικῶν προβάτων ἦτοι περὶ τοῦ καθήκοντος τῷ πνευματικῷ ποιμένι καὶ πᾶσι θεῖ ποιμαίνου τοῦ ἐμπιστευθέν αὐτῷ ποιμένων. Ἐνεκτυπηθὲν 1708.

⁴⁾ Ἡ Ποιμαντικὴ ὑπὸ Νικηφόρου Καλογέρα. Ἐν Ἀθήναις 1883.

Veniamin (Crasnopievcov) ¹⁾. Ediția 1, a apărut în anul 1803. Opul acesta, în care autorul se folosește mai ales de scrierile liturgice ale lui German, patriarhul Constantinopolei, și Simeon, arhiepiscopul Tesalonicului, e o explicație mistică a cultului dumnezeesc și a cerințelor pentru executarea lui și se împărțește în patru părți. *Partea I*: Locurile și lucrurile bisericești; *partea II*: Cultul dumnezeesc public; *partea III*: Persoanele liturgice și în special ritul hirotoniilor și al hirotesiilor și rânduiala sfințirii antiminsului și a bisericești; *partea IV*: Cultul dumnezeesc particular.

2. Explicarea sf. liturgii a profesorului universitar din Moscova, Ioan Dmitrevschi († 1829) ²⁾. Lucrarea aceasta, care a apărut în anul 1804, s'a editat de mai multe ori, ultima dată în anul 1884 ³⁾. În ea, autorul, după ce a vorbit în precuvântare despre sacrificiile în genere și sacrificiul euharistic în special, iară în introducere, despre desvoltarea ritului sf. liturgii din timpurile apostolilor până în secolul al IV, despre liturgiile fixate în scris ale bisericești noastre, despre locașul dumnezeesc și părțile lui, despre veșmintele, vasele și lucrurile liturgice, ni dă o explicație temeinică și foarte amănunțită a ritului sf. liturgii atât din punct de privire istoric și dogmatic, cât și cel mistic.

3. Scrisori despre serviciul dumnezeesc al bisericești orientale-catolice de Andrei Muraviev (St. Petersburg 1836) ⁴⁾, care op s'a tradus și în limba germană de Dr. Edw. Muralt sub titlul: Briefe über den Gottesdienst der morgenländischen Kirche. Leipzig 1838. Cartea lui Muraviev, deși vădește o cunoștință temeinică a autorului, relativ la ritualul și tipicul bisericești noastre, este, cu privire la valoarea științifică, de puțină însemnătate. În

¹⁾ Беніямина, архієпископа Нижегородскаго и Арзамаскаго, Новая Скрижаль или таинственное объяснение о церкви, о литургіи и о всѣхъ службахъ и утваряхъ церковныхъ. Москва 1803. (Издание XIII. И. Коравлева и М. Сиркова. С.-Петербургъ 1870).

²⁾ Изъяснение на Литургію. Составлено Иваномъ Дмитревскимъ. Москва 1804.

³⁾ Sub titlul: Историческое, догматическое и таинственное изъяснение божественной литургіи. Сост. Ив. Дмитревскимъ. С.-Петербург. 1884.

⁴⁾ Письма о Богослуженіи восточной католической церкви. Издание 10. Кіевъ 1873.

ca se tratează numai materia liturgică relativă la serviciul divin, împărțindu-se cartea în 4 capitole. *Cap. I*, despre liturgie și privegheri; *cap. II*, despre serviciul dumnezeesc al patruzecimii și al învierii; *cap. III*, despre sf. sacra-mente; *cap. IV*, despre sărbătorile domnești și rânduiala înmormântării. — În anul 1883 a ieșit la lumină o com-pletare a opului lui Muraviev sub titlul: *Completare la scri-sorile despre serviciul divin al bisericii orientale-catolice, Moscva 1883*¹⁾.

4. „Grija bisericii dreptmăritoare pentru mântuirea lumii exprimată în serviciul ei du-mnezeesc sau lămurirea rânduielilor, funcțiu-nilor, sacramentelor și serviciului dumnezeesc al bisericii dreptmăritoare” de protoiereul S. De-bolschi St. Petersburg 1843)²⁾. Cuprinsul cărții, care e împărțită în 5 capitole cu o introducere, e următorul: In-troducere. a) *Despre biserică* (noțiunea, organizațiunea și activitatea bisericii în scopul mântuirii); b) *Normele serviciului dumnezeesc* (sf. scriptură [evangelia, apostolul și psaltirea] și sf. tradițiune [tipiconul, mineiul, triodul etc.]); c) *Serviciul dumnezeesc în genere* (originea și simbolică serviciului divin, ființa lui etc.); d) *Cuprinsul serviciului dumnezeesc* (sf. sacrameinte și rugăciunea); e) *Condițiile și formele generale ale serviciului dumnezeesc* (din con-dițiile necesare pentru executarea cultului se amintesc aici numai unele, despre celelalte se tratează la alt loc). *Cap. I*. „Grija bisericii dreptmăritoare pentru cei ce intră în sânul ei (pag. 73—121)”. În capitolul acesta se vorbește despre rânduiala liturgică în ziua întâia, când naște femeea, a opta, când se dă pruncului numele și a patruzecoa, când se introduce pruncul în biserică, apoi despre instituițiunea catehumenatului în biserică veche și despre ce-remoniile referitoare la primirea catehumenilor în sânul bise-

¹⁾ Дополнение къ письмамъ о Богослуженіи восточ. кав. церкви Москва 1883.

²⁾ Попечение православи. церкви о спасеніи міра выраженное въ ея богослуженіи или объясненіе обрядовъ, требъ, таинствъ и богослуженія пра-вослави. церкви. С.-Петербургъ 1843. Изд. II. С.-Петербург. 1850; Изд. IV. С.-Петербургъ 1896.

ricei și în urmă despre rânduiala botezului, a mirului și a sf. euharistii. — *Cap. II*. „Grija bisericii dreptmă-ritoare pentru cei ce au intrat acum în sânul ei (pag. 125—305)”. Precum intrarea în legătură cu Du-mnezeu, se începe cu căință și botez și se sfârșește cu sf. comunicătură, așa și înoirea acestei legături în decursul vieții omenești, se săvârșește prin sf. sacrament al pocăinței și al comunicăturii, în care scop servește drept pregătire învăță-tura, rugăciunea și postul. De aceea biserica de-apurarea caută să susțină legătura cu Dumnezeu a celor ce au intrat în sânul ei, prin „*rugăciune, învățătură post, căință și co-municare*”. Conform cu aceasta, se tratează în capitolul II, despre rugăciunea bisericească, despre predică ca parte a cultului, despre post, despre rânduielile liturgice premergă-toare sf. liturgiei și despre rânduiala liturgiei însăși. — *Cap. III*. „Grija bisericii dreptmăritoare pentru fiii ei în special, conform cu chemarea lor în co-munitatea bisericească și cea cetățânească (pag. 306—444)”. În capitolul acesta se tratează despre serviciul dumnezeesc ce se plinește: 1. Pentru membrii casei domnitoare; 2. Pentru membrii clerului (unde, afară de rânduiala chirotoniilor și chirotesuilor, se vorbește și de gradele ierarhice și de veșmintele bisericești); 3. Pentru membrii familiei (rânduiala cununiei) și 4. Pentru membri stării monahale. — *Cap. IV*. „Grija bisericii drept-măritoare de obiectele ce sunt mai ales ne-cesare pentru pietatea și mântuirea credin-cioșilor” (pag. 445—508). În capitolul acesta e vorba de sfințirea locurilor liturgice, în special a bisericii (tratân-du-se aici și despre forma externă și internă a bisericii și despre unele lucruri din ea), apoi de sfințirea feluritelor obiecte particulare ale credincioșilor și în urmă de sfințirea ce se face din cauza oarecăror întreprinderi ale creștinilor și din cauza nevoilor generale. — *Cap. V*. „Grija bisericii pentru cei bolnavi, cei ce trag de moarte și cei morți (pag. 509—528)”. În capitolul acesta din urmă, se vorbește despre serviciul dumnezeesc pentru cei bolnavi și cei răpăosați, în special, despre ritul sf. maslu, al inmor-

mântării și al parastasului. Cartea se încheie cu un registru alfabetic foarte bogat.

Deși dispozițiunea materiei liturgice nu e tocmai nimerită, împărțirea ei fiind de tot artificială, din care cauză îi și lipsește nexul organic, totuș opul lui Debolschi, fiindcă tratează materia liturgică într'un mod temeinic și amănunțit, e de mare folos pentru păstorul de suflete.

5. „Liturgica sau învățătura despre serviciul dumnezeesc al bisericii ortodox-orientale catolice“ a profesorului și protopresviterului Daniil Smolodovici (Edit. II. Chiev, 1861)¹⁾. — Cartea aceasta are o introducere și două părți principale. În *introducere* autorul vorbește de raportul Liturgiceii cătră celelalte discipline teologice, apoi despre noțiunea, obiectul, necesitatea, scopul și împărțirea Liturgiceii. *Partea I (Liturgica generală)* e intitulată „Despre serviciul dumnezeesc în genere“ și se împărțește în 2 capitole. Cap. I. „Noțiunile generale ale serviciului dumnezeesc“, unde autorul, după o *introducere* scurtă despre idea și ființa serviciului divin, vorbește despre formele generale fundamentale ale rânduielilor liturgice, și anume despre rugăciune și cântare; cap. II. „Condițiunile generale ale serviciului dumnezeesc“, unde e vorba de persoanele, locurile și cărțile liturgice și despre acțiunile simbolice întrebuintate la serviciul dumnezeesc. — *Partea II (Liturgica specială)* e intitulată „Despre rânduieli liturgice speciale ale serviciului dumnezeesc“ și se împărțește așisderea în 2 capitole. Cap. I. „Despre rânduielile liturgice fixe, ce se plinesc regulat în biserică“ (rânduielile liturgice de toate zilele, săptămânale și anuale); cap. II. „Despre rânduielile liturgice periodice relative la viața și necesitățile creștinilor“ (despre sf. sacrameinte și sf. sacramentalii).

Deși materia din partea I, e prea scurt și cam superficial tratată, totuș cartea lui Smolodovici, ca prima încercare de a trată Liturgica într'un mod științific, se poate număra cu drept cuvânt între opurile liturgice mai bune ale Rușilor.

6. Ajutor pentru învățarea rânduielii ser-

¹⁾ Литургия или наука о богослужении православн. восточн. кав. церкви проф. и протоіер. Даниіла Смолодовича. Изд. II. Кіевъ, 1861.

viciului dumnezeesc al bisericii dreptmăritoare“ de preotul Constantin Nicolschi (St. Petersburg, 1862)¹⁾. Opul acesta e împărțit în trei părți. Partea I, (p. 1—96) tratează despre locașul dumnezeesc și lucrurile dintr'insul; partea II, (p. 97—140), despre cărțile bisericesti și partea III, (p. 140—805), despre serviciul dumnezeesc. Partea din urmă e iarăș împărțită în 2 capitole; în capitolul I, se vorbește despre serviciul dumnezeesc general (rânduielile liturgice de toate zilele, săptămânale și anuale), iară în capitolul II, despre serviciul dumnezeesc particular (sf. sacrameinte și euhologii). Afară de împărțire, care fără îndoială e greșită, cartea lui Nicolschi e bună. Atâta s'ar putea doară observa, că autorul a folosit prea multe regule tipiconale și prea multe rugăciuni bisericesti ad verbum, îngreuiind astfel foarte, cetirea cărții.

7. Învățătura despre serviciul dumnezeesc al bisericii dreptmăritoare“ de rectorul seminarului spiritual din Moscva, Petru Lebedev (Moscva 1881)²⁾. După o *introducere*, în care se vorbește despre noțiunea Liturgiceii și tema ei, despre raportul Liturgiceii cătră celelalte discipline teologice, despre izvoarele și literatura ei, autorul împărțește Liturgica sa într'o parte generală și una specială. Partea generală: 1. Noțiuni generale despre serviciul dumnezeesc și istoria dezvoltării lui; 2. Formele fundamentale ale serviciului dumnezeesc; 3. Acțiunile simbolice cari însoțesc cultul dumnezeesc; 4. Persoanele liturgice; 5. Condițiunile serviciului dumnezeesc (locurile liturgice, arhitectura bisericască, înfățișările sfinților (iconografia), veșmintele bisericesti, vasele sfinte, cărțile bisericesti). — Partea specială: Cap. 1. Despre rânduielile liturgice ce se săvârșesc regulat în biserică (rânduielile liturgice de toate zilele, săptămânale și anuale); cap. 2. Despre rânduielile liturgice periodice ce să săvârșesc în biserică din cauza unei necesități a creștinilor (sf. sacrameinte și sf. sacramen-

¹⁾ Пособіе къ изученію устава богослуженія православи. церкви Константина Никольскаго. Изданіе III. исправленное и дополненное. С.-Петербург. 1874. — Изд. IV. исправленное и значительно дополненное. С.-Петербург. 1888.

²⁾ Наука о богослуженіи православи. церкви. Составилъ преподаватель московской духовной семинаріи Петръ Лебедевъ, Москва 1881.

talii). — Autorul tratează toată materia liturgicii cam pe scurt (Part. I. 180 pag., part. II. 188 pag.), dară într'un mod științific și cu multă cunoștință de cauză.

8. „Liturgica sau învățătura despre serviciul dumnezeesc al bisericii dreptmăritoare” de preotul Epifanie Nestorovschi¹⁾. Nestorovschi împărtășește Liturgica sa într'o parte generală și alta specială. În partea generală, după o introducere scurtă, tratează despre principiile și formele generale ale cultului ortodox, despre timpurile liturgice, locurile, lucrurile și cărțile liturgice; în partea specială, vorbește de rânduielile liturgice ca întregimi în sine încheiate, cele fixe, cari se săvârșesc regulat, și cele periodice. — Ca manual de studiu, cartea lui Nestorovschi e bună. Tot materialul de învățământ liturgic e tratat într'un mod practic, ușor de priceput cât se poate de scurt, ceea ce e de o importanță mare la un manual de studiu.

Afară de aceste opuri liturgice mai mari, s'au scris în biserica rusească o mulțime de manuale mici de Liturgică, din cari merită să fie amintite manualele lui Cernaiev²⁾, Chitrovo³⁾, Petrov⁴⁾, Choroșunov⁵⁾, Socolov⁶⁾, al episcopului Ermogen⁷⁾, al arhimandritului Gavriil⁸⁾, și manualul lui Alchimovici⁹⁾. — Totașa s'a prelucrat — deși

¹⁾ Литургика или наука о богослуженіи православн. церкви. Часть первая (общая). Курскъ 1895. Часть вторая (частная). Курскъ 1900. Изд. 2. Спб. 1905.

²⁾ А. Чернаевъ, Подробное, систематическое указание состава Литургии, или наука о богослуженіи православн. церкви. Харьковъ 1859.

³⁾ Г. Хитрово, Ученіе православной церкви о богослуженіи или Литургии. Тамбовъ 1869.

⁴⁾ Л. Петровъ, Литургика или ученіе о богослуженіи православной церкви. С.-Петербургъ. 1872.

⁵⁾ Ф. Хорожуновъ, Православная христіанская Литургика. С.-Петербургъ 1877.

⁶⁾ Д. Соколовъ, Ученіе о богослуженіи православн. церкви. С.-Петербургъ. 1885. Cartea lui Socolov s'a tradus în limba germană de G. Morosow sub titlul: Darstellung des Gottesdienstes der orthodox-katholischen Kirche von D. Socolow. Berlin 1893.

⁷⁾ Ермогенъ, епископъ, Литурика или ученіе о богослуженіи православной церкви. С.-Петербургъ. 1884.

⁸⁾ Гавриилъ, архим., Руководство по Литургикѣ или наука о православномъ богослуженіи. Тверь 1886.

⁹⁾ І. Альхимовичъ, Литургика. С.-Петербургъ. 1891.

foarte pe scurt — Liturgica, în cartea ce poartă titlul: „Despre datoriile păstorilor sufletești”¹⁾, în opul lui E. Popov: „Scrisori despre teologia pastorală”²⁾ și numai în treacăt în opul arhimandritului Ciril: „Teologia pastorală”³⁾.

Pe lângă opurile, cari tratează despre toată sau mai toată materia liturgică, trebuie amintite aici și opurile mai însemnate ale scriitorilor ruși, cari tratează numai despre feluritele părți sau materii ale cultului bisericii ortodoxe.

Despre *serviciul divin public în general și despre serbarea sf. liturgii în special* au scris în biserica rusească în timpul nou și cel mai nou: Rojdenstvenschi⁴⁾, Vladislavlev⁵⁾, Neciaiev⁶⁾, Beliusten⁷⁾, mitropolitul Arsenie⁸⁾, episcopul Visarion⁹⁾ și Temnomirov¹⁰⁾.

Despre *serviciul dumnezeesc al bisericii romano-cato-*lice și despre cel al *protestanților* a scris protopresviterul Seredinschi¹¹⁾, iară despre *serviciul dumnezeesc al bisericii vechi creștine*, Smirnov¹²⁾ și Odinzov¹³⁾.

¹⁾ О должностяхъ пресвитеровъ переходскихъ. Изд. I. 1792. Изд. 26. Москва 1861. Opul acesta s'a tradus și în limba română, tipărindu-se sub titlul: „Teologia pastorală sau datorițele preoților” mai întâiu în Buda, în anul 1817, apoi în Sibiu, în anul 1857.

²⁾ По пастырскому Богословію письма протоіереевъ Евг. Попова Пермь 1874.

³⁾ Кирилъ, архим., Пастырское богословіе. С.-Петербургъ. 1853.

⁴⁾ І. Рожденственскій, Изъясненіе Литургии по чину св. Іоанна Златоустаго. С.-Петербургъ. 1860.

⁵⁾ В. Владиславлевъ, Объясненіе богослуженія свят. православн. церкви. Воскресная, всеношная и божественная литургия. 2 части. Тверь 1862. Изд. 2. Тверь 1876.

⁶⁾ В. Нечаевъ, Толкованіе на божествен. Литургию по чину св. Іоанна Златоустаго и св. Василия Великаго. Москва 1884.

⁷⁾ І. Белястинъ, О церковномъ богослуженіи въ 2 частяхъ. С.-Петербургъ 1897.

⁸⁾ Арсеній, митропол. Киевск., Изъясненіе божественной литургии. Изд. 2. Киевъ 1879.

⁹⁾ Виссаріонъ, епископъ, Толкованіе на божествен. Литургию. Изд. 4. С.-Петербургъ. 1895.

¹⁰⁾ Темномъровъ, Н., Ученіе о богослуженіи православной церкви. С.-Петербургъ. 1904.

¹¹⁾ Т. Серединскій, О богослуженіи западной церкви. Статьи 1. 2. 3. 4. С.-Петербургъ. 1849—1856. — Овщественное богослуженіе у протестантовъ, Рига 1889.

¹²⁾ Ф. Смирновъ, Богослуженіе христіанское со времени апостоловъ до IV. вѣка. Киевъ 1879.

¹³⁾ Н. Одинцовъ, Порядокъ общественаго и частнаго богослуженія въ древней Россіи до XVI. вѣка. С.-Петербургъ. 1881.

Scrieri speciale despre *sf. sacramente* au compus Jelebovschi ¹⁾, Almazov ²⁾ și episcopul Ermogen ³⁾, iar *despre anul bisericesc*, Debolschi ⁴⁾.

Cu editarea *liturgiilor vechi* s'au ocupat redacția foii bisericești „Христіанское Чтеніе” ⁵⁾ și profesorul A. Petrovski ⁶⁾, iară cu *descrierea manuscriptelor vechi liturgice*, Crasnoselțev ⁷⁾, Dmitrevski ⁸⁾ și Petrov ⁹⁾.

Despre *tipicul bisericesc* s'au scris în biserica rusească mai multe opuri, dintre cari merită cu deosebire să fie amintite opurile lui Mansvetov ¹⁰⁾, Nicolaievschi ¹¹⁾, Svirilen ¹²⁾ și Rozanov ¹³⁾.

Cu Liturgica stă în strânsă legătură *Arheologia creștină*, care — precum s'a arătat în § 12 — este o disciplină auxiliară foarte importantă a Liturgiceii. Opuri despre *Arheologia creștină* au scris în biserica rusească, Vi-

¹⁾ А. Желебовскій, Краткое объясненіе семи таинствъ Христо-выхъ. С.-Петербургъ. 1900.

²⁾ А. Алмазовъ, Исторія чинослѣдованій крещенія и миропомазанія. Казань 1885.

³⁾ Гермогенъ, епископъ, О святыхъ таинствахъ православи. церкви. Изд. 2. Спб. 1904.

⁴⁾ Г. С. Дебольскій, Дни богослуженія православи. каволич. восточи. церкви. Въ 2 томахъ. С.-Петербургъ. 1840. Изд. 9-е. С.-Петербургъ. 1894.

⁵⁾ Собраніе древныхъ литургій восточныхъ и западныхъ въ переводѣ на русскій языкъ. 5 вып. С.-Петербургъ. 1874—1878.

⁶⁾ А. Петровскій, Апостольскія литургія восточной церкви. Литургія апост. Іакова, Ѳадея, Маріи и св. Марка. С.-Петербургъ. 1897.

⁷⁾ Н. Красносельцевъ, Свѣдѣнія о нѣкоторыхъ литургическихъ рукописяхъ ватиканской библіотеки съ замѣчаніями о составѣ и особенностяхъ богослужебныхъ чинослѣдованій въ нихъ содержащихся. . . Казань 1885. Аісе fie amintită și cartea lui Crasnoselțev: Матеріали для исторіи чинослѣдованія литургіи св. Іоанна Златоуст. Казань 1889.

⁸⁾ А. Дмитревскій, Описаніе литургическихъ рукописей хранящихся въ библіотекахъ православи. востока. Т. I. Толіка. Кіевъ 1895. Т. II. *Евхологія*. Кіевъ 1901.

⁹⁾ П. Петровъ, Описаніе рукописей церковн. археологическаго музея при Кіевской духовн. академіи. Кіевъ 1875.

¹⁰⁾ И. Мансветовъ, Церковный уставъ (типикъ). Москва 1885.

¹¹⁾ В. Николаевскій, Объясненіе устава богослуженія православи. христ. греко-россійск. церкви. С.-Петербургъ. 1885.

¹²⁾ А. Свирѣлинъ, Церковный уставъ съ краткимъ изъясненіемъ богослуженія православи. церкви. Москва 1894.

¹³⁾ Розановъ В., Богослужебный уставъ прав. церкви. Москва 1902.

trinschi ¹⁾, Ladinschi ²⁾ și Lașcarev ³⁾. — Ce se atinge de *arta creștină*, care stând în serviciul cultului ortodox se tratează pe scurt și în Liturgică, apoi au scris despre *arhitectura bisericească* Pocrovschi ⁴⁾, Mansurov ⁵⁾, Condacov ⁶⁾ și Parland ⁷⁾, despre *pictura bisericească*: arhimandritul Christofor ⁸⁾, E. Ridin ⁹⁾, V. Uspenschi ¹⁰⁾ și A. I. Uspenschi ¹¹⁾ și Pocrovschi ¹²⁾, iară despre *poezia și muzica religioasă*: arhiepiscopul Filaret ¹³⁾, I. Florinschi ¹⁴⁾, Razumovschi ¹⁵⁾, Arnold ¹⁶⁾, Potulov ¹⁷⁾, Vosne-

¹⁾ И. Вѣтринскій, Памятники древней христіанской церкви или христіанскихъ древностей. Т. I—V. С.-Петербургъ. 1829—1844.

²⁾ А. Ладинскій, Церковная археологія. С.-Петербургъ. 1873.

³⁾ П. Лашкаревъ, Церковно-археологическ. очерки. Кіевъ 1898.

⁴⁾ И. В. Покровскій, Происхождение древне-христіанской базилики. С.-Петербургъ. 1880. și Памятники христіанской архитектуры особенно византійскіе и русскіе. С.-Петербургъ. 1891.

⁵⁾ Б. Мансуровъ, Базилика императора Константина въ св. градѣ Іерусалимѣ. Москва 1885.

⁶⁾ И. Кондаковъ, Византійскія церкви и памятники Константинополя. Одесса 1887.

⁷⁾ А. Парландъ, Храмы древной Греціи. С.-Петербургъ. 1890.

⁸⁾ Христофоръ, архимандр., Древна христіанская иконографія. Москва 1887 și Ученіе древней церкви о лицѣ Госнода Іисуса Христа. Москва 1885.

⁹⁾ Е. Рѣдинъ, Мозаики Равенскихъ церквей. С.-Петербургъ. 1896.

¹⁰⁾ В. Успенскій, Очерки по исторіи иконописанія. С.-Петербургъ. 1899.

¹¹⁾ Успенскій А. И., Древнія иконы изъ разныхъ церквей и частныхъ собраній. Москва 1905. 2. Подлинникъ иконописный. Москва 1903 și 3. Интересные памятники иконописи. Москва 1902.

¹²⁾ Н. В. Покровскій, Очерки памятниковъ христіанской иконографіи и искусства. С.-Петербургъ. 1900. — Dela acelaș autor: Стѣнныя розписи въ древнихъ храмахъ греческихъ и русскихъ. Москва 1890.

¹³⁾ Филаретъ (архiepiscopъ черниговскій), Историческій обзоръ пѣснопѣвцевъ и пѣснопѣнія греческой церкви. Часть I—III. С.-Петербургъ. 1860. Изд. 2-е. Черниховъ. 1864.

¹⁴⁾ И. Флоринскій, Исторія богослужебныхъ пѣснопѣній православи. кав. восточи. церкви. Кіевъ 1880.

¹⁵⁾ Д. Разумовскій, Церковное пѣніе въ Россіи. Опытъ историко-техническаго изложенія. I. Богослужебное пѣніе древней христіанской церкви; II. О мелодическомъ пѣніи прав. греко-россійской церкви; III. Церковное пѣніе въ Россіи. Москва 1867.

¹⁶⁾ Ю. Арнольдъ, Исторія православи. церковнаго пѣнія вообще, по ученію еллинскихъ и византійскихъ писателей. Москва 1880.

¹⁷⁾ Н. Потуловъ, Руководство къ изученію древнаго богослужебнаго пѣнія. Москва 1884.

senschi ¹⁾ și Metalov ²⁾. — În urmă merită să fie amintite la locul acesta operele liturgice ale protoiereului dela biserica ambasadei rusești din Berlin, Alexie Malțev (А. Мальцевъ), care cu o sârguință rară a tradus în limba germană mai toate cărțile liturgice ale bisericii noastre, înzestrând traduceri sale cu introduceri explicative foarte interesante ³⁾.

C. În biserica ortodoxă română s'au lucrat până acuma pe terenul liturgic științific foarte puțin. Următoarele opuri fie amintite aici:

1. *Invățătura sfântă, adecă sfintei și dumnezeieștii liturgii tâlcuire de pe limba greacă pe limba românească.* De Ieremiia Cacavela Dascal. Cu porunca măriei sale prealuminatului domn Ioan Antioh Constantin Voevoda. Iași 1697.

¹⁾ I. Воснесенскій, О пѣніи въ православныхъ церквахъ греческаго востока съ древнѣйшихъ до новыхъ временъ. Часть I. и II. Кострома 1896.

²⁾ В. Металовъ, Очеркъ исторіи православн. церковн. пѣнія въ Россіи. Москва 1896.

³⁾ Lucrările cele mai însemnate ale lui Malțev sunt: 1. „Die göttlichen Liturgien unserer hl. Väter Johannes Chrysostomus, Basilius des Großen und Gregorius Dialogos. Deutsch und slavisch unter Berücksichtigung der griechischen Urtexte von Alexios Maltzew. Berlin, 1890; 2. Die Nachtwache oder Abend- und Morgengottesdienst der orthodox-katholischen Kirche des Morgenlandes. Deutsch und slavisch unter Berücksichtigung der griechischen Urtexte von A. Maltzew. Berlin, 1892; 3. Die Liturgien der orthodox-katholischen Kirche des Morgenlandes unter Berücksichtigung des bischöflichen Ritus nebst einer vergleichenden Betrachtung der hauptsächlichsten übrigen Liturgien des Orients und Occidents von A. Maltzew. Berlin, 1894; 4. Bitt-, Dank- und Weihe-Gottesdienste der orthodox-katholischen Kirche des Morgenlandes. Deutsch u. slavisch von A. Maltzew. Berlin, 1897; 5. Begräbnis-Ritus und einige spezielle und alterthümliche Gottesdienste der orthodox-katholischen Kirche des Morgenlandes. Deutsch und slavisch von A. Maltzew. Berlin, 1898; 6. Die Sakramente der orthodox-katholischen Kirche des Morgenlandes. Deutsch und slavisch von A. Maltzew. Berlin 1898; 7. Fasten- und Blumen-Triodion nebst den Sonntagliedern des Oktoichos der orthodox-katholischen Kirche des Morgenlandes. Deutsch und slavisch unter Berücksichtigung der griechischen Urtexte von A. Maltzew. Berlin, 1899; 8. Menologion der orthodox-katholischen Kirche des Morgenlandes I. T. Sept.—Febr., II. T. März—August. Deutsch und slavisch unter Berücksichtigung der griechischen Urtexte von A. Maltzew. Berlin, 1900—01; 9. Liturgikon (Служебникъ—Slushebnik) — die Liturgien der orthodox-katholischen Kirche des Morgenlandes unter Berücksichtigung des bischöflichen Ritus von A. Maltzew. Berlin, 1902; 10. Oktoichos oder Parakletike der orthodox-katholischen Kirche des Morgenlandes I—II. Deutsch und slavisch unter Berücksichtigung der griechischen Urtexte von A. Maltzew. Berlin, 1903—04.

2. *Manual de Liturgică sau servirea de Dumnezeu a bisericii ortodoxe.* De arhimandritul Melhisedec, locotenent de episcop al Hușilor (mai apoi episcop al Romanului). Ediț. II. București, 1862.

3. *Liturgica care cuprinde scurta tâlcuire a rânduieșilor liturgice după tipicul bisericii dreptcredincioase a răsăritului.* De parohul Samuil Andrievici (dela 1880—1895 mitropolit al Bucovinei și Dalmației sub numele Silvestru). Cernăuți 1860).

4. *Manual de explicație a sf. liturgii.* De preotul C. Moșescu. Braila 1870.

5. *Liturgica sau serviciul divin al bisericii ortodoxe.* De ieromonahul Gavriil Rașcan. București 1876.

6. *Liturgica bisericii ortodox-catolice* de arhimandritul Iuvenal Stefanelli. București 1888.

7. *Liturgica bisericii dreptmăritoare a răsăritului.* Manual de religiune pentru școalele secundare de Calistrat Coca. Cernăuți 1905.

8. *Liturgica bisericii ortodoxe.* De I. V. Raiculescu cu o precuvântare de Ion Kalinderu. București 1905.

9. Pe scurt se află prelucrată Liturgica și în *Manualul de studiul pastoral* compus de Andrei baron de Șaguna. Sibiu 1872.

10. Tezaurul liturgic al sfintei Biserici creștine ortodoxe de răsărit, cursuri universitare de Badea Cireșeanu, fost profesor de teologie practică la Facultatea de teologie din București.

Opera e împărțită'n trei volume. Toate au apărut în București.

Volumul I tratează despre monumentele și scrierile liturgice răsăritene și apusene, împreună cu autorii lor, dela începutul creștinismului și până astăzi (adecă până'n 1910, când apare volumul I-ii).

Volumul II tratează despre lăcașurile în cari se plinesc actele sfințite, cu istoricul acestor lăcașuri, podoabele lor picturale, persoanele sfințite, servitoare înaintea altarului, precum și cu obiectele trebuincioase în cultul creștin ortodox.

Volumul al III (apărut în 1912) tratează despre actele liturgice, sărbători și serviciile bisericesti.

Afară de opurile aceste cari toate au numai puțin preț științific, s'au scris în biserica română în timpul din urmă și vr'o câte-va monografii liturgice bazate acuma mai mult pe principii științifice. Cele mai de seamă sunt publicate în reviste și anume în Biserica ortodoxă română. Revista sf. Sinod. București.

Candela, Revistă bisericească. Cernăuți.

Revista teologică. Sibiu.

Duminica ortodoxă. București. O revistă prețioasă de de pietate creștină.

Biblioteca Creștinului ortodox, Arad, tipărește studii diferite unele și privitoare la Cult.

Institutul biblic. București, ulterior, Cernica are tratate cu scopul de a da învățături creștine, unele privitoare și la cult.

Cărți de liturgice și de ritual. Diferite. Tipografia cărților biser. București.

Privitor la muzica bisericească.

Catavasierer de I. P. Pasare.

Liturgier de strană, de acelaș.

Anastasimatar, de N. Barcan, toate București. Tip. Cărți bisericești.

Istoria Muzicei la Români de Poslușnic. București. Cartea românească (1928). Gr. Mihai a strâns notițele reșipite și despre muzica bisericească și are o contribuție foarte valoroasă pentru literatura muzicei bisericești în acest op.

§ 20. Literatura Liturgiceii în biserica occidentală dela secolul XVII, până în timpul prezent.

I. În biserica romano-catolică s'a dezvoltat dela secolul XVII începând, pe terenul liturgic o activitate în adevăr demnă de admirațiune.

Mai întâiu s'a făcut începutul cu *colecțiunea și editarea critică a documentelor și izvoarele liturgice*. În privința aceasta s'au distins în secolul XVII și XVIII, prin editarea liturgiilor și altor documente liturgice ale *Grecilor și Orientalilor*: dominicanul Iacob Goar († 1653)¹⁾, distinsul

¹⁾ Iac. Goar. *Ἐσχαλόγιον*, sive Rituale Graecorum cum interpret. lat. glossario et observation. Paris 1647, Venet 1730, 1 tom. fol.

orientalist Eusebius Renaudot († 1720)¹⁾ și maronitul unit Ios. Alois. Assemani († 1768)²⁾, iară prin editarea izvoarelor și documentelor liturgice ale *bisericeii occidentale*: călugării maurini (benedictini) Hugo Menard († 1644)³⁾, Ioannes Mabillon († 1707)⁴⁾ și Edmund Martene († 1739)⁵⁾, apoi cardinalul Iosif Thomasius († 1713)⁶⁾, istoriograful Ludovic Muratori († 1750)⁷⁾, egumenul Martin Gerbert († 1739)⁸⁾, susnumitul Assemani și profesorul Zaccaria († 1795)⁹⁾.

Colecțiunile aceste ale liturgiilor și altor documente liturgice cuprind și comentare, de regulă foarte temeinice.

Cu explicarea istorico-critică a ritului serviciului divin în general sau al sf. liturgiei, al laudelor bisericești, al sacramentelor și sacramentaliilor în special, s'au ocupat în secolul XVII și XVIII, o mulțime de scriitori, dintre care merită să fie amintiți: barnabitul Gavanti († 1638)¹⁰⁾, iesuitul Bonartius (Gutekunst) († 1655)¹¹⁾, Cardinalul Bona († 1764)¹²⁾,

¹⁾ Euseb Renaudot, *Liturgiarum orientalium collectio*. Paris 1716, edit 2. Francof. 1847, 2 tom. 4°.

²⁾ I. A. Assemanus, *Codex liturgicus ecclesiae universalis*, Romae 1749—1766, 13 tom. 4°.

³⁾ Nic. Hugo Menardus, *Sacramentarium Gregorianum illustrat. annot* Paris 1641.

⁴⁾ Ioannes Mabillon, *De liturgia gallicana libri tres*. Paris 1685, 4°. — *Museum italicum seu collect. vet. script. ex bibliothecis italicis eruta*, Paris 1724, 2 tom.

⁵⁾ Edm. Martene, *De antiquis ecclesiae ritibus libri IV*. Antverp. 1736. Opul acesta conține pe lângă documente liturgice și o explicare detaliată a ritului serviciului divin al bisericeii antice.

⁶⁾ Ios. Maria Thomasius, *Codices Sacramentar. nongentis annis vetustiores*. Romae 1680. — *Antiqui libri missarum romanae ecclesiae*, Romae 1691.

⁷⁾ L. A. Muratori, *Liturgia romana vetus...* Venet. 1738, 1 tom. fol.

⁸⁾ Mart. Gerbert, *Vetus liturgia Allemanica*. S. Blassi 1776, 2. tom.

⁹⁾ Ant. Zaccaria, *Bibliotheca ritualis*, 2 tom. Romae 1776.

¹⁰⁾ Barth. Gavanti, *Thesaurus sacrorum rituum seu commentarius in rubricas Missalis et Breviarii*, Romae 1630.

¹¹⁾ Olivarius Bonartius, *De institutione, obligatione et religione horarum can. libri tres*. Duaci 1628, 8°.

¹²⁾ Ioannes Bona, *Rerum liturgicarum libri duo*, Romae 1671. Un op foarte valoros, care a exercitat o influență mare asupra autorilor opurilor liturgice ulterioare, fiind și acuma încă de mare preț. Mai ales trebuie amintită aice edițiunea cu adnotațiunile erudite ale lui Robertus Sala, Turin 1753.

oratorianul Le Brun († 1729)¹⁾, benedictinul Bissus († 1761)²⁾, papa Benedict XIV. (Prosper Lambertini) († 1758)³⁾, parohul Rippel⁴⁾ și dominicanul Kratzer⁵⁾.

Cu Liturgica stă în strânsă legătură Arheologia creștină. Legătura aceasta se vede chiar din opurile autorilor citați mai sus, cu deosebire însă, din acele opuri în cari materia liturgică se tratează preponderant sau exclusiv din punct de privire arheologic. Dintre autorii astorfel de opuri merită, din secolul XVII și XVIII, să fie amintiți următorii: episcopul din Orleans, Gabriel Aubespın (Albaspinaeus † 1630)⁶⁾, profesorul din Mediolanum Ios. Vicecomes (Visconti † 1633)⁷⁾, oratorianul Ioannes Morinus († 1659)⁸⁾, cunoscutul convertit Leo Allatius († 1669)⁹⁾, renumitul oratorian Ludovicus Thomassinus († 1695)¹⁰⁾ și

¹⁾ Pierre Le Brun, Explication littérale, historique et dogmatique des prières et des cérémonies de la messe, Paris 1716, 1 vol. 8°. Ca un fel de continuare a opului acestuia, care s'a tradus și în limba latină de Ioannes Dalmasus în Veneția, în anul 1770, se poate privi opul, care l'a publicat Le Brun sub titlul „Dissertations historiques et dogmatiques sur les liturgies (Paris 1726) și care conține 15 disertațiuni foarte temeinice relativ la Liturgică și Dogmatică.

²⁾ Bernard. Bissus, Hierurgia sive rei divinae peractio, Genuae 1686, 2 tom. fol. Opul acesta conține o explicare amănunțită a ritului sf. liturgii, al lucrurilor bisericești, al sf. sacramente și a altor funcțiuni bisericești.

³⁾ Benedict XIV., De sacramento missae sacrificio, Paduae 1755. Opul acesta a apărut prim dată în limba italiană (1748), apoi de mai multe ori în limba latină.

⁴⁾ Gregor Rippel, Alterthum und Ursprung aller Cäremonien, Straburg 1723. Opul acesta a apărut în mai multe edițiuni. Cea mai nouă, sub titlul „Die Schönheit der katholischen Kirche in ihren heiligen Gebräuchen“, herausgegeben von H. Hemiöben, Mainz 1873. 16. Aufl.

⁵⁾ Aug. Kratzer, De apostolicis nec non antiquis ecclesiarum occidentalium liturgiis, illarum origine, progressu, ordine, die, hora et lingua, caeterisque rebus ad liturg. antiquam pertinentibus liber singularis. August. Vindel. 1786.

⁶⁾ Gabriel Aubespın, Observationes de veteribus ecclesiae ritibus. Paris 1623; Helmstadt 1672.

⁷⁾ Ios. Vicecomes, Observationes ecclesiasticae. 4 vol. (Vol. I 1615; vol. II 1618; vol. III 1620; vol. IV 1626). În volumul I. vorbește Vicecomes (Visconti) de sf. botez, în al II de sf. mir, în al III de sf. liturgie și în al IV de recvizitele necesare pentru sf. liturgie.

⁸⁾ Ioannes Morinus, Commentarius de sacris ecclesiae ordinationibus secundum antiquos et recentiores Latinos, Graecos, Syros et Babylonicos... Paris 1655, fol.

⁹⁾ Leo Allatius, De libris et rebus ecclesiasticis Graecorum, Paris 1646, 4°.

¹⁰⁾ Ludovic. Thomassinus, Vetus et nova eccl. disciplina, Paris 1688, 3 tom. fol.

preoții neapolitani Iul. Laur. Selvaggio († 1782)¹⁾ și Alex. Aurel. Pellicia († 1723)²⁾.

Cât despre literatura Liturgiceii bisericeii romano-catolice în secolul al XIX., apoi și în secolul acesta au apărut în biserica numită o mulțime de opuri liturgice, dintre cari unele tratează toată materia liturgică, altele numai anumite părți ale ei.

1. Toată materia liturgică au tratat-o în opuri curat liturgice sau manuale de Liturgică: Schmid, Marzohl și Schneller, Hnogek, Staudenmaier, Lüft, Fluck, Thalhofer și francezii Gueranger și Bouix.

Franz Xav. Schmidt, mai întâiu subregens în Passau, apoi paroh în Traunstein, a fost cel dintâiu, care în opul său „Liturgik der christkatholischen Religion, Passau 1822—1833, 3 Bde“³⁾ a încercat a trata toată materia liturgică independent și din punct de privire științific. El arată într'un mod clar, dară nu totdeauna temeinic cum s'a dezvoltat în decursul timpului cultul bisericeii romano-catolice și ce înțeles și care însemnare au diferitele acte și forme de cult în organizmul serviciului divin.

Apocope în acelaș timp cu Liturgica lui Schmid a apărut opul lui Jos. Marzohl (paroh) și Jos. Schneller (arhivar): „Liturgia sacra oder die Gebräuche und Alterthümer der katholischen Kirche sammt ihrer hohen Bedeutung u. s. w. Luzern, 1. Th. 1834; 2. Th. 1835; 3. Th. 1857; 4. Th. 1841“. Autorii vorbesc pe baza mărturiilor istorice în opul lor despre locașul dumnezeesc și întocmirea lui, despre sf. sacramente și sf. liturgie, despre anul bisericesc, despre sacramentalii și despre procesiuni, dezvoltând înțelesul formelor de cult cu multă cunoștință de cauză.

De cuprins bogat, dară în privința științifică de mai puțină valoare, este opul răpăusatului profesor din Leitmeritz, Anton Adalbert Hnogek „Christkatholische Liturgik, Prag 1835—1843“. Liturgica lui Hnogek, care se împărțește într'o parte generală și alta specială, cuprinde în cinci tomuri foarte mult material, are însă scăderea, că-i lipsește o legătură organică a materiei liturgice și o tratare științifică a ei.

¹⁾ Iulius Laurentius Selvaggius, Institutiones antiquitatum, christianarum, 5 tom. Mogunt. 1787.

²⁾ Alexius Aurelius Pellicia, De christianae ecclesiae primae, mediae et novissimae aetatis politia (πολιτεία) libri sex, duobus tomis in 8° comprehensis; Neapol. 1777. Celor două tomuri a urmat curând al treilea tom, apărând în treg opul în mai multe edițiuni.

³⁾ Ediția a treia a apărut în an. 1840—42 sub titlul „Kultus der christkatholischen Kirche“.

Mare influență a exercitat asupra autorilor opurile liturgice din timpurile ulterioare. Așa cartea eruditului profesor Dr. Franz Staudenmaier: *Geist des Christenthums dargestellt in h. Zeiten, Handlungen und der h. Kunst*. Mainz, 1835, 2 Bde. In cartea aceasta, care a apărut în mai multe edițiuni și a aflat răspândirea cea mai mare, autorul tratează într'un mod ingenios materia liturgică, desfășurând cu deosebire temeinic materia relativă la anul bisericesc, la sf. liturgie și la arta în cult.

De mare valoare științifică este și opul răpăusatului paroh din Darmstad, Dr. Johann Bapt. Lüft: „*Liturgik oder wissenschaftliche Darstellung des katholischen Kultus*, I. Band. *Allgemeine Liturgik*, Mainz, 1844. II. Bd. 1847". Lüft e cel dintâiu, care a tratat în Liturgica sa despre teoria cultului, desfășurând într'un mod în adevăr științific ființa, formele fundamentale și scopul cultului. Ca lucrare științifică Liturgica lui Lüft are valoare durabilă; de regretat este numai, că partea specială a Liturgiceii n'a apărut. Lüft a tratat însă mai multe materii, cari fac parte din Liturgica specială, în Liturgica generală.

Materia cea bogată a întregii Liturgice a tratat-o în două tomuri, deși nu așa temeinic și independent ca Lüft, dar totuș cu multă cunoștință de cauză, fostul profesor din Giessen, Dr. Jacob Fluk. Opul lui Fluk poartă titlul: „*Katholische Liturgik*, Regensburg, 1853—1855", și e împărțit în trei părți. În partea I. se tratează despre cultul sacramental (sf. liturgie, sacramente și sacramentalii), în a II. despre cultul latreutic (rugăciunea publică, în special orele canonice) și în a III. despre cultul sacramental-latreutic (timpurile și locurile sfinte). Că împărțirea această nu e corectă, se vede acuma chiar din împrejurarea, că sf. liturgie formează centrul a toată *λατρεία* și nu e defel numai de natură sacramentală.

Fără îndoială, cea mai însemnată Liturgică din toate câte au apărut în biserica romano-catolică în timpul nou și cel mai nou, este Liturgica fostului profesor de teologie, Dr. Valentin Thalhoffer († 1891). Opul poartă titlul: „*Handbuch der katholischen Liturgik*, Freiburg i./Br. 1883—1893", și a apărut în două tomuri, fiecare tom împărțit în două semitomuri. Semitomul II. al tomului II. a fost editat după moartea autorului, în anul 1893, de învățăcelul lui Thalhoffer, Dr. Andreas Schmid, profesor universitar din München.

Thalhoffer, care ca nime altul a știut a uni armonic în opul său momentul istoric cu cel practic, oferind liturgilor o carte, care în toată privința li dă deslușire despre toate ce se țin de oficiul lor, împărțește, după o introducere, în care expune foarte pe larg literatura Liturgiceii, Liturgica sa într'o parte generală și alta specială. În partea generală, autorul vorbește în cap. I. despre ființa cultului catolic, în cap. II. despre formele cultului catolic în general, în cap. III. despre formele fundamentale ale cultului, în cap. IV. despre formele accesorii ale cultului, în cap. V. despre simboalele naturale, în cap. VI. despre locașul dumnezeesc și întocmirea lui, în cap. VII. despre vasele liturgice și în cap. VIII. despre veșmintele liturgice. În partea specială, Thalhoffer

tratează în cap. I. despre sf. liturgie, în cap. II. despre orele canonice, în cap. III. despre sf. sacramente și sacramentalii și în cap. IV. despre anul bisericesc.

Din literatura liturgică, mai nouă a Franciei, merită să fie amintite aici cu deosebire opul lui Prosper Guéranger († 1875) „*Institutiones liturgiques*" și opul lui I. Bouix „*Tractatus de jure liturgico*", Paris 1853.

Guéranger a voit să trateze în opul său toată materia liturgică, din cauze neprevăzute însă, n'a adus lucrarea la capăt. Din ea au apărut numai trei tomuri (Paris 1840, 1841, 1851. 8°. Edit. II, 1878); tomul I. și II. cuprind, pe lângă consemnări bogate ale literaturii, o istorie amănunțită a cultului creștin și în special a Liturgiceii, iară în tomul III. se tratează despre obiectele și în special despre cărțile Liturgice. Pretutindeni autorul se arată foarte versat în istoria Liturgiceii și a literaturii ei, o împrejurare, care face cartea lui foarte prețioasă. În senzul și spiritul lui Guéranger a scris Bouix opul său amintit mai sus.

Fiind Liturgica o parte integrantă a teologiei pastorale sau practice, materia liturgică e mai mult sau mai puțin tratată și în manualele de teologia pastorală ale bisericii romano-catolice. Așa au tratat în timpul mai nou Liturgica în opurile lor pastorale: Amberger ¹⁾, Benger ²⁾, Pohl ³⁾, Gassner ⁴⁾, Kerschbaumer ⁵⁾, Schüch ⁶⁾, Ricker ⁷⁾, Renninger ⁸⁾ și Pruner ⁹⁾.

2. Pe lângă opurile, în cari se tratează toată materia liturgică, fie amintite aici și unele opuri mai însemnate din timpul nou, în cari se tratează numai diferite părți sau materii din sfera cultului bisericii romano-catolice.

¹⁾ Dr. Jos. Amberger, *Pastoraltheologie*, Regensburg 1850—1857, 3 Bde, 4. Aufl. 1884.

²⁾ Dr. Mich. Benger, *Pastoraltheologie*, Regensburg 1861—63, 3 Bde; — *Kompendium der Pastoraltheologie*, Regensburg 1868.

³⁾ Dr. Fr. Pohl, *Pastoraltheologie*, Paderborn 1862.

⁴⁾ Dr. A. Gassner, *Handbuch der Pastoral*, Salzburg 1868—1870.

⁵⁾ Dr. Anton Kerschbaumer, *Lehrbuch der katholischen Pastoral*, 3. Aufl. Wien 1874.

⁶⁾ Dr. Ignaz Schüch, *Handbuch der Pastoraltheologie*, 3. Aufl. Linz 1876; 10. Aufl. Innsbruck 1896; 13. Aufl. Innsbruck 1905.

⁷⁾ Dr. Anselm Ricker, *Leitfaden der Pastoraltheologie*, 2. Aufl. Wien 1878.

⁸⁾ Dr. I. Renninger, *Pastoraltheologie*, Freiburg i/Br. 1893.

⁹⁾ Dr. I. Pruner, *Lehrbuch der Pastoraltheologie*. I. B. *Das Priesteramt*, Paderborn 1900. II. B. *Das Lehramt und das Hirtenamt*. Paderborn 1905.

a) *Despre serbarea sf. liturgii, despre istoria și explicarea acestei serbări*, avem scrieri bune dela Lienhart¹⁾, Probst²⁾, Kössing³⁾, Gühr⁴⁾, Platzweg⁵⁾, Lüdke⁶⁾ și Hattler⁷⁾.

b) *Despre laudele bisericesti sau orele canonice* au scris: Allioli⁸⁾, Bole⁹⁾, Probst¹⁰⁾, Schu¹¹⁾ și Roskovany¹²⁾.

c) Scrieri liturgice speciale *despre sf. sacramente și sf. sacramentalii* au compus: despre sf. sacramente: Brenner¹³⁾, Pachmayer¹⁴⁾, Denzinger¹⁵⁾ și Probst¹⁶⁾, iară despre

1) Theo. Lienhart, De antiquis Liturgiis et disciplina arcani. Argentor. 1829.

2) Dr. Ferdinand Probst, Verwaltung der Eucharistie als Opfer, Tübingen 1857, 2. Aufl.; Verwaltung der Eucharistie als Sakrament, Tübingen 1857, 2. Aufl.; Liturgie der ersten drei christlichen Jahrhunderte, Tübingen 1870, iară în doială cel mai bun op ce s'a scris în biserica romano-catolică despre obiectul acesta; Liturgie des vierten Jahrhunderts und deren Reformen, Münster 1893; die abendländische Messe vom fünften bis zum achten Jahrhundert, Münster 1896.

3) Dr. Josef Kössing, Liturgische Erklärung der hl. Messe, Regensburg 1869, 3. Aufl.

4) Dr. Nikol. Gühr, Das hl. Meßopfer dogmatisch, liturgisch und ascetisch erklärt. Freiburg i/Br. 1. Aufl. 1877; 5. Aufl. 1892; 9. u. 10. Aufl. 1907.

5) Karl Platzweg, S. I., Betrachtungen über die hl. Messe für Priester und Laien, Paderborn 1875; 2. Aufl. 1877.

6) Dr. Clemens Lüdke, Erklärung des hl. Meßopfers, Danzig 1882.

7) Fr. Hattler, S. I., Das hl. Meßopfer, Innsbruck 1900, 2. Aufl.

8) Dr. Franz Jos. Allioli, Über die inneren Motive der kanonischen Horen und ihren Zusammenhang, Regensburg 1847; 2. Aufl. 1848.

9) Franz Bole, Die hl. Messe und das Breviergebet in ihrem Organismus dargestellt, Brixen 1883; 2. Aufl. 1888.

10) Dr. Ferd. Probst, Brevier und Breviergebet, Tübingen 1854; 2. Aufl. 1868.

11) Matth. Schu, De horis canonicis diatriba, Trevir. 1864.

12) August. de Roskovany, De coelibatu et Breviario. Opul acesta al episcopului din Neutra Roskovany, a apărut în 11 tomuri, dintre cari trei tomuri (tom. V. Pestini 1861; tom. VIII. 1877 și tom. XI. 1881) se ocupă exclusiv cu laudele bisericesti.

13) Fr. Brenner, Geschichtliche Darstellung der Verrichtung und Auspendung der Sacramente von Christus bis auf unsere Zeit. Bamberg 1818—1824. Din 7 tomuri, în cari opul avea să apară, au ieșit la lumină numai trei tomuri, în cari e vorba de sacramentul botezului, al mirului și al euharistici.

14) Ludw. Pachmayer, Die sieben hl. Sacramente der katholischen Kirche, deren Zeremonien und Bedeutung. München 1844.

15) Henric. Denzinger, Ritus Orientalium, Coptorum, Syrorum et Armenorum in administrandis Sacramentis. Wirzburgi 1863—1864. 2. tom.

16) Ferd. Probst, Sacramente und Sacramentalien in den drei ersten christlichen Jahrhunderten. Tübingen 1872.

sf. sacramentalii: Widmer¹⁾, Grillwitzer²⁾, Bischofberger³⁾, Probst⁴⁾ și Schuler⁵⁾.

d) *Despre anul bisericesc sau anumite părți ale lui* avem scrieri dela Gueranger⁶⁾, Nickel⁷⁾, Liembke⁸⁾, Ming⁹⁾, Kist¹⁰⁾, Nilles¹¹⁾, Linsenmayer¹²⁾, Malkmus¹³⁾ și Kellner¹⁴⁾.

e) În urmă, din scrierile despre *Arheologia creștină* merită să fie amintită cu deosebire opurile lui Binterim¹⁵⁾, Krüll¹⁶⁾, Martigny¹⁷⁾ și Kraus¹⁸⁾, iară din scrierile *despre arta bisericască în general* ori despre *anumite părți ale ei în special* (arhitectura, sculptura, pictura și muzica bisericască)

1) Jos. Widmer, Wesen, Bestimmung und Anwendung der Sakramentalien, München 1823.

2) Alex. Grillwitzer, Die Segnungen und Weihungen der katholischen Kirche nach ihrem Geist und Inhalt, Regensburg 1847.

3) Theobald Bischofberger, De benedictionibus et exorcismus ecclesiae catholicae 1854.

4) Ferd. Probst, Kirchliche Benediktionen und ihre Verwaltung, Tübingen 1868.

5) G. Mich. Schuler, Die kirchlichen Sacramentalien, Bamberg 1867.

6) Prosp. Gueranger, Anné liturgique. Paris 1841. Opul a apărut în mai multe tomuri, dară nu e adus la capăt, tratând Gueranger numai despre timpul bisericesc până la Rusalii.

7) Mich. Nickel, Die hl. Zeiten und Feste nach ihrer Geschichte und Feier in der katholischen Kirche, Mainz 1851.

8) Dr. Heinrich Liembke, Die kirchlichen Quadragesimalfasten... Paderborn 1854.

9) K. Ming, Die kirchlichen Fest- und Feiertage, Schaffhausen 1854.

10) L. Kist, Das christliche Kirchenjahr erklärt und dessen praktische Einführung in's Leben, Mainz 1871.

11) Nic. Nilles, S. I., Calendarium manuale utriusque ecclesiae orientalis et occidentalis, Oeniponti pars I (festa fixa) 1879; pars II (festa mobilia) 1881.

12) Ant. Linsenmayer, Die Entwicklung der kirchlichen Fastendisziplin bis zum Konzil von Nicäa, Freiburg i/Br. 1877.

13) Malkmus, G. I., Das katholische Kirchenjahr, 2. Aufl. Freiburg i/Br. 1890.

14) K. A. Kellner, Heortologie oder das Kirchenjahr und die Heiligenfeste in ihrer geschichtlichen Entwicklung. Freiburg i/Br. 1901; 2. Aufl. 1906.

15) Ant. Jos. Binterim († 1855), Die vorzüglichsten Denkwürdigkeiten der christ-katholischen Kirche, Mainz 1825—1841, 7 Bde, 16 Teile.

16) Friedr. Hon. Krüll, Christliche Alterthumskunde, Regensburg 1856, 2 Bände.

17) L. Martigny, Dictionnaire des antiquités chrétiennes, Paris 1877, édit. 2.

18) Xav. Kraus, Realencyklopädie der christlichen Alterthümer, 2 Bde, Freiburg i/Br. 1882 und 1886.

mai ales opurile lui Iacob ¹⁾, Kreuser ²⁾, Reichensperger ³⁾, Stockbauer ⁴⁾, Heckner ⁵⁾, Garucci ⁶⁾, — Guenebault ⁷⁾, Didron ⁸⁾, Barbier de Montault ⁹⁾, Detzel ¹⁰⁾, — Coussenmaker ¹¹⁾, Schlecht ¹²⁾, Kornmüller ¹³⁾ și Schmid ¹⁴⁾.

II. În biserica protestantă s'au scris dela secolul XVII. până în timpul prezent, așisderea multe scrieri de cuprins liturgic, deși literatura protestantă în privința aceasta din cauze lesne explicabile nu se poate măsura cu cea romano-catolică. Cu deosebire și-au câștigat scriitorii protestanți mari merite pe terenul *Arheologiei creștine*, tratând cultul creștin din acest punct de privire cu multă cunoștință de cauză. În direcțiunea aceasta s'au destins mai ales: Quensted ¹⁵⁾, Nicolai ¹⁶⁾, Bingham ¹⁷⁾,

¹⁾ Dr. Georg Iakob, Die Kunst im Dienste der Kirche, 3. Auflage Landshut 1880.

²⁾ I. Kreuser, Der christliche Kirchenbau, seine Geschichte, Symbolik, Bildnerci, nebst Andeutungen für Neubauten, 2 Bde, 2. Auflage, Regensburg 1860—1861.

³⁾ Aug. Reichensperger, Fingerzeige auf dem Gebiete der kirchlichen Kunst, 1854.

⁴⁾ I. Stockbauer, Der christliche Kirchenbau in den ersten sechs Jahrhunderten, Schaffhausen 1874.

⁵⁾ G. Heckner, Praktisches Handbuch der kirchlichen Baukunst, Freiburg i/Br. 1891.

⁶⁾ Raffaelli Garrucci, Storia della arte christiana nei primi otto secoli della chiesa, Prato 1873—1881, 6 tom.

⁷⁾ L. I. Guenebault, Dictionnaire iconographique, 2 tom. Paris 1845.

⁸⁾ M. Didron, Manuel d'iconographie chrétienne greque et latine, Paris 1845.

⁹⁾ X. Barbier de Montault, Traite d'iconographie chrétienne, 2 tom. Paris 1890.

¹⁰⁾ E. H. Detzel, Christliche Iconographie. Ein Handbuch zum Verständnis der christl. Kunst. 2 Bde, Freiburg i/Br. 1890—1894.

¹¹⁾ Scriptorum de musica medii aevi novam seriem a Gerbertina alteram collegit nuncque primum edidit E. de Coussemaker. Paris 1864—1875

¹²⁾ Raim. Schlecht, Geschichte der Kirchenmusik, Regensburg 1871.

¹³⁾ Otto Kornmüller, Lexikon der kirchlichen Tonkunst, Brixen 1881.

¹⁴⁾ Dr. Andreas Schmid, Der Kirchengesang nach den Liturgikern des Mittelalters dargestellt, Kempten 1900.

¹⁵⁾ I. A. Quenstedt, Antiquitates biblicae et ecclesiasticae, Viteb. 1699.

¹⁶⁾ I. Nicolai, Antiquitates ecclesiasticae, Tubing 1705.

¹⁷⁾ Jos. Bingham, Origins eccles. or the Antiquities of the Christian church, London 1708—1722, VIII vol. 8°. Ediția cea mai nouă Oxford 1878. Fără îndoială cel mai însemnat op arheologic al protestanților, care s'a tradus în limba franceză, germană și latină. Traducerea latină a făcut-o Grischovius sub titlul: Origines sive antiquitates ecclesiasticae; Hallae 1824 sqq. 10 voll. 4°. Un excerpt în limba germană a apărut în Augsburg 1788—1796, 4 tom. 8°. Bingham tratează în opul său despre toate anticitățile religioase, cu deosebire însă de tot minuțios despre anticitățile liturgice.

Pfaff ¹⁾, Schöne ²⁾, Augusti ³⁾, Rheinwald ⁴⁾, Siegel ⁵⁾, Alt ⁶⁾, Neale ⁷⁾, Kliefoth ⁸⁾ și Daniel ⁹⁾.

Mai mult din punct de privire științific au tratat despre cultul creștin în general și cel protestant în special, în opurile lor pastorale: Köster ¹⁰⁾, Harms ¹¹⁾, Marheineke ¹²⁾, Nitsch ¹³⁾, Gaupp ¹⁴⁾, Moll ¹⁵⁾, Otto ¹⁶⁾, v. Zezschwitz ¹⁷⁾, Harnack ¹⁸⁾, Knoke ¹⁹⁾, Krauss ²⁰⁾, Achelis ²¹⁾, ș. a., iară în

¹⁾ Chr. Matth. Pfaff, De liturgiis, missalibus, agendis et libris eccles. orient. et occident. veteris et modernae, Tub. 1718.

²⁾ C. Schöne, Geschichtsforschungen über die kirchlichen Gebräuche und Einrichtungen der Christen, ihre Entstehung, Ausbildung und Veränderung, Berlin 1819—1822, 3 Bde.

³⁾ I. Chr. W. Augusti, Denkwürdigkeiten aus der christl. Archäologie, Leipzig 1817—1831, 12 Bde; „Handbuch der christlichen Archäologie“, Leipzig 1836, 3 Bände.

⁴⁾ F. G. Rheinwald, Die kirchliche Archäologie, Berlin 1830.

⁵⁾ K. Chr. Fr. Siegel, Handbuch der christlich-kirchlichen Alterthümer, Leipzig 1836—1838, 4 Bde.

⁶⁾ Dr. Heinrich Alt, Der christliche Kultus, Berlin 1847. 2. Aufl. 1851, 2 Bände.

⁷⁾ I. Neale, Tetralogia liturgica: sive s. Chrysostomi, s. Iacobi, s. Marci divinae missae. Londini 1849.

⁸⁾ Dr. Th. Kliefoth, Die ursprüngliche Gottesdienstordnung in den deutschen Kirchen lutherischen Bekenntnisses... 2. Aufl. Schwerin 1858—1861, 5 Bde (1. Aufl. 1847).

⁹⁾ Henr. Daniel, Codex liturgicus Ecclesiae universae, Lipsiae 1847—1853, 4 tom.

¹⁰⁾ F. B. Köster, Praktische Theologie, Leipzig 1830.

¹¹⁾ Claus Harms, Pastoraltheologie in Reden an Theologie-Studierende 1830—1834; Neueste Aufl. Gotha 1888.

¹²⁾ Ph. K. Marheineke, Praktische Theologie, Berlin 1837.

¹³⁾ K. I. Nitsch, Praktische Theologie, Bonn 1850.

¹⁴⁾ K. Fr. Gaupp, Praktische Theologie, 1. Teil: Liturgik, Berlin 1848—1852.

¹⁵⁾ C. B. Moll, System der praktischen Theologie, Halle a./S. 1853.

¹⁶⁾ W. Otto, Evangelische praktische Theologie, Gotha 1869.

¹⁷⁾ C. A. v. Zezschwitz, System der praktischen Theologie, Leipzig 1876.

¹⁸⁾ Th. v. Harnack, Praktische Theologie, Erlangen 1877.

¹⁹⁾ K. Knoke, Grundriß der praktischen Theologie, 2. Auflage, Göttingen 1889.

²⁰⁾ Alfr. Krauss, Leitfaden der praktischen Theologie, Freiburg i/Br. 1890—1893, 2 Bände.

²¹⁾ E. Chr. Achelis, Praktische Theologie, 2 Bände, Freiburg i/Br. 1891; 2. Aufl. 1896.

scrieri speciale, din cari unile au apărut sub titlul „Liturgică“: Gass ¹⁾, Vetter ²⁾, Klöpffer ³⁾, Ehrenfeuchter ⁴⁾, Bröcker ⁵⁾, Ebrard ⁶⁾, Hagenbach ⁷⁾, Henke ⁸⁾, Rietschl ⁹⁾ ș. a.

Din publicațiunile mai noi fără a face deosebire la diferitele confesiuni sau biserici, amintesc

Publicațiuni de caracter general=liturgic.

Karl Anton, Angewandte Liturgik. Göttingen 1919. A apărut în „Praktische-theologische Handbibliothek“ (editată de docentul privat F. Niebergall=Heidelberg). [Protest].

I. Braun, Liturgisches Handlexikon, 2. Aufl. Regensburg 1924. O carte de format mic (octav), care, pe 400 pagini, aduce în forma de îndemânatic conspect date despre diferite materii de caracter liturgic. Faptul că, după cum autorul mărturisește în prefață, „după un răstimp de un an a devenit necesară o a doua ediție“, arată cât de folositoare și binevăzută era cartea aceasta. [Rom.=catol.].

I. Felea, Simboluri liturgice. Arad 1924. O scurtă, populară explicație a lucrurilor și acțiunilor liturgice.

Hermogen, Vom Gottesdienst der russisch=ortodoxen Kirche (deutsch v. Max Ranft). Neustadt 1925. Aceasta carte cuprinde pe 123 pagini (oct. mic) o scurtă tratare despre întregul conținut al Liturgicii, însă fără oarecare aparat critic, citând numai foarte pe extins din *Poselianin*, Полн. кругъ госп. празн. despre care se face mențiune în alt loc.

¹⁾ I. C. Gass, Über den christlichen Kultus, Breslau 1815.

²⁾ C. W. Vetter, Die Lehre des christlichen Kultus nach den Grundsätzen der evangelischen Kirche im wissenschaftlichen Zusammenhange, Berlin 1839.

³⁾ F. W. Klöpffer, Liturgik oder Theorie der stehenden Kultusformen in der evangelischen Kirche, Leipzig 1841.

⁴⁾ Fr. Ehrenfeuchter, Theorie des christl. Kultus, Hamburg 1840.

⁵⁾ I. P. C. Bröcker, Der evang.=christliche Gemeindegottesdienst aus der Schrift entwickelt, Hamburg 1843.

⁶⁾ A. Ebrard, Versuch einer Liturgik vom Standpunkt der reformierten Kirche, Frankfurt a./M. 1843.

⁷⁾ K. R. Hagenbach, Grundlinien der Liturgik und Homiletik, Leipzig 1863.

⁸⁾ Dr. E. L. Th. Henke's Nachgelassene Vorlesungen über Liturgik und Homiletik. Herausgegeben von Dr. Zschimmer, Halle a./d. S. 1876.

⁹⁾ G. Rietschl, Lehrbuch der Liturgik, Berlin 1900.

Publicațiuni de caracter special=liturgic.

Ritus missae ecclesiarum orientalium s. Romae ecclesiae unitarum. Edidit Maximilianus princeps regius, Saxonum dux. Ratisbonae, Romae, Neo-Eboraci et Cincinnati 1907—1908.

Publicațiuni cu caracter general liturgic.

Dictionaire d'archéologie chrétienne et de Liturgie par Calerol et H. Leclercq. Paris (până'n 1925, au apărut 8 volume).

Duchesne, Origines du culte chrétien, 5e edit, Paris 1920.

I. H. Strawley, The early history of the liturgy, Cambridge, 1913.

Wetzer und Welte's Kirchenlexikon, der Encyklopädie der katholischen Theologie. Freiburg. Br. 1882 ff.

Realencyklopädie für protestantische Theologie.

PARTEA I. LITURGICA GENERALĂ

CAP. I.

Cerințele și condițiunile pentru executarea rânduielilor liturgice.

§ 21 Impărțire.

Fiecare act liturgic se execută de persoane anume destinate, într'un timp și loc determinat și cu ajutorul oarecărui lucruri determinate. Toate aceste se privesc ca recvizite ori cerinți și ca condițiuni și mijloace necesare la executarea cultului și sunt comune tuturor rânduielilor liturgice. Și fiindcă ele se presupun la executarea fiecărei rânduieli și să zicem așa premerg fiecărei rânduieli liturgice, pentru aceea și tratarea lor teoretică trebuie să premergă tratării rânduielilor liturgice. Deci vom trata întru cele următoare despre cerințele și condițiunile speciale pentru executarea rânduielilor liturgice, și anume despre persoanele, timpurile, locurile și lucrurile liturgice, împărțind capitolul acesta în patru secțiuni.

SECȚIUNEA I.

Persoanele liturgice.

§ 22. Ierarhia bisericească în general.

Întreaga natură a cultului ortodox cere neapărat, ca pentru executarea lui să fie instituite organe anumite, destinate anume spre acest scop prin misiune mai înaltă. Ca atare organe ni se prezintă în biserica lui Christos preoțimea

(cuvântul acesta luat în înțelesul său eminent). ceata preoțească, starea ieratică, rânduiala bisericească (ἱερά τάξις, ἱερά στάσις) sau clerul (κλήρος)¹⁾.

Christos, El însuș Arhiereu²⁾, își alege spre continuarea operii de mântuire prin impunerea mânilor și prin misiune, apostoli și învățăcei și li dăte mandatul și puterea, de a vesti evanghelia și de a lucra cele sfinte. — Și precum Christos alege apostoli, așa și apostolii aleseră episcopi, presviteri și diaconi, cărora li impuneau mâinile (χειροτονία sau χειροθέσια) și întru cari se propaga puterea primită dela Christos³⁾. — Apoi și în timpul după apostoli aflăm existența preoțimii, misiunea și împuternicirea ei mai înaltă, precum și capabilitatea ei exclusivă, de a lucra cele sfinte. Astfel se prezintă preoția ca o instituțiune dumnezească, care, luându-și începutul dela Christos, a existat și există neîntrerupt prin întregul curs al istoriei bisericești până în timpurile prezente⁴⁾.

Însă la o acțiune sfântă precum e lucrarea celor sfinte trebuie să existe o ordine ierarhică și între persoanele investite cu puterea bisericească, trebuie să fie grade hotărâte, pentru ca fiecarele să aibă o sferă de activitate determinată și unul dintr'un grad mai inferior să nu poată intra în afacerile altuia dintr'un grad superior. Acestei necesități se satisface prin *ierarhia bisericească* (ἱερά ἀρχή, putere sau stăpânire sfântă sau spirituală) dimpreună cu gradele ei.

Sub *ierarhie* se înțeleg așa dară acele persoane, cari sunt investite cu puterea bisericească, formând o corporațiune proprie rânduită după grade.

Ierarhia se împarte în ierarhia *hirotoniei* și în ierarhia

¹⁾ Κλήρος, adică soarte, parte, proprietate, așa dară clericii sunt după etimologie, cei aleși prin sorți, sau cei ce sunt proprietatea lui Dumnezeu ori cei ce sunt închinăți lui Dumnezeu (IV. Moisi, 18, 20).—Ministri Dei propterea vocantur Clerici, vel quia de sorte sunt Domini, vel quia ipse Dominus sors, id est pars clericorum est (Hieron. ep. II. ad Nepot.). Duo sunt genera Christianorum. Est autem unum genus, quod municipatum divino officio et deditum contemplationi et orationi, ab omni strepitu temporalium cessare convenit, ut sunt Clerici, et Deo devoti, videlicet conversi. Κλήρος enim graece, latine sors. Inde hujus modi homines vocantur Clerici, id est sorte electi. Omnes enim Deus in suos electi. Omnes enim Deus in suos elegit. (Ibid.)

²⁾ Ep. c. Ebr. 5, 5.

³⁾ Luca 22, 19; fapt. ap. 15, 22.

⁴⁾ Comp. I. Lüft, l. c. 1. B. p. 447.

jurisdicțiunii. Atât una cât și cealaltă se bazează sau pe orânduire dumnezească sau pe cea omenească. Întru cele următoare se vor expune cele necesare relativ la ierarhia bisericească, luându-se în considerare mai întâi ierarhia hirotonei, apoi ierarhia jurisdicțiunii.

Numărându-se la persoanele liturgice și *servitorii bisericești*, se va vorbi în secțiunea de față și despre dânșii.

ARTICOLUL I.

Ierarhia hirotonei.

§ 23. Ierarhia hirotonei bazată pe orânduire dumnezească.

Ierarhia hirotonei bazată pe orânduire dumnezească constă în 3 grade sau trepte, și anume: episcopi, presviteri și diaconi.

Gradul cel mai înalt în biserica lui Christos, chemat spre a lucra cele sfinte, e gradul de episcop. Deși la începutul creștinismului, între numirea *ἐπίσκοπος* (dela *ἐπί* și *σκοπεῖν*, a privighia) și *πρεσβύτερος* (mai bătrân) nu se făcea acea deosebire ce se făcea mai târziu, ci ambele numiri se întrebuintau comun pentru ambele grade; totuș nu e îndoiială, că din început era împreunată cu episcopatul cea mai înaltă demnitate liturgică. Episcopii sunt urmașii nemijlociți ai apostolilor și cei dintâi înaintestătători ai bisericilor, dela cari emană, prin hirotonie, reproducerea spirituală și misiunea preoției. Așisderea episcopii apar la începutul creștinismului ca administratori proprii ai misteriiilor dumnezești, săvârșind lucrările cele sfinte, precum euharistia, botezul ș. a. Pentru aceea față de presviteri sunt superiori și au mai înaltă putere și demnitate¹⁾, și deși aceasta în vechime li se contesta de ereticul Aeriu din Pont, totuș biserica reprobă afirmarea acestui eretic ca o inovație²⁾.

Presviterii de altă parte se privesc ca urmași ai celor 70 (sau 72 după alte texte) de învățăcei și în biserica

¹⁾ Comp. *Clemens Rom.*, ep. I, ad Corinth. n. 46; *Const. apost.* I. II. c. 26 *Tertullian.*, de baptismo, c. 12 și *Ioann Chrysostom.*, hom. 11 in ep. ad Titum.

²⁾ Comp. *Epiphan.*, haer. 75. n. 1.

primă, numai ca ajutători ai episcopilor. Totuș aceasta practică se susținu numai până ce se înmulți numărul credincioșilor, și anume cam până pe la secolul al treilea, pe când în orașele cele mari afară de biserica principală episcopală, se făcură și alte biserici, și tot așa se făcură pe atunci biserici și în orașele mai mici, în târguri și în sate, pe la cari apoi se așezară presviteri și diaconi, cari lucrau cele sfinte în numele episcopului și la porunca lui. Astfel se întâmplă cu timpul, că episcopilor li rămaseră numai acele lucrări liturgice, cari li compet numai lor însiși în puterea caracterului lor preotesesc mai înalt, precum hirotonia, sfințirea mirului și alte anumite sfințiri, pe când celelalte lucrări liturgice cu binecuvântările episcopului, le săvârșiau și presviterii. — Lucrările liturgice unite cu caracterul liturgic presviteresc sunt următoarele: Aducerea sacrificiului celui necrunt și predicarea cuvântului dumnezeesc, săvârșirea sf. misterii, afară de hirotonie și de sfințirea mirului, și săvârșirea sf. euhologii sau sacramentalii, afară de sfințirea bisericilor și a antiminselor¹⁾.

Gradul al treilea în ierarhia hirotonei, care se bazează pe orânduire dumnezească îl formează diaconii. Originea acestei trepte ierarhice se arată în faptele apostolilor, unde cetim: „*Și în zilele acele, înmulțindu-se învățăceii, s'a născut ceartă din partea Elinilor împotriva Evreilor, căci văduvele lor erau nesocotite la împărățirea cea de toate zilele. Atunci cei doisprezece, chemând mulțimea învățăceilor, au zis: Nu este cuviincios, ca lăsând noi cuvântul lui Dumnezeu să servim meselor. Socotiți drept aceea, fraților, dintre voi șapte bărbați mărturișiți, plini de Duhul sfânt și de înțelepciune, pre cari să-i rânduim la acest serviciu. Iară noi întru rugăciune și întru serviciul cuvântului vom petrece. Și a plăcut cuvântul acesta înaintea a toată mulțimea, și au ales pre Stefan, bărbat plin de credință și de Duhul sfânt, și pe Filip, și pe Prohor, și pe Nicanor, și pe Timon, și pe Parmena, și pe Nicolae, proselitul din Antiohia. Pe cari l-au pus înaintea apostolilor și rugându-se și-au pus peste ei mâinile*”²⁾.

¹⁾ Conf. I. *Lūft*, I. c. 1 Bd. p. 450.

²⁾ Fapt. ap. 6, 1—7.

Deci funcțiunea diaconilor cea dintâi era căutarea săracilor. Însă calitățile, cari din capul locului se pretindeau dela diaconi, adică, ca ei să fie plini de Duhul sfânt și de înțelepciune, arată, că ei aveau și alte îndătorii mai înalte, precum e vestirea sau predicarea cuvântului dumnezeesc și împărtășirea botezului, aceea după faptele apostolilor (8, 5-12) îndeplineau și diaconii. Aceștia ajutau la cele sfinte atât pe apostoli cât și pe episcopi, și îngrijiau pentru buna ordine la agape, cari în timpurile cele dintâi, se țineau după serbarea euharistiei, justificând pe deplin numele lor de diaconi, adică servitori dela *διάκονος*, *διακονεῖν*. — Ei duceau euharistia celor absenți ¹⁾, învățau pre catehumeni, luau parte la exercitarea disciplinei penitențiare și, în timpurile persecuțiilor, vizitau pre martiri și pre confesori. Ei supravegheau pre credincioși la plinirea serviciului dumnezeesc și în cazuri de nevoie și excepțional botezau chiar, și vesteau cuvântul lui Dumnezeu ²⁾.

Precum presviterii față de episcopul, așa și diaconii față de episcop și de presviteri stau în raport de dependență întru cele ale oficiului lor. Sf. Ignatie scrie: „Diaconul e subordonat episcopului și presviterilor în grația și în legea lui Isus Christos” ³⁾. Incepând diaconii a ieși din marginile competenței lor, se opuseră sinoadele usurpărilor lor, cu toată puterea. Așa hotărî sinodul dela Nicea (can. 18), ca diaconii să nu deie euharistia presviterilor, să nu șadă înaintea lor, așisderea să nu se împărtășiască înaintea presviterilor și să nu șadă între presviteri, ci să șadă la porunca presviterului ⁴⁾.

Numărul diaconilor era după exemplul apostolilor, în bisericile cele dintâi, fixat la șapte. Sinodul din Neo-Cesarea ⁵⁾ zice, că după canon să fie șapte diaconi la o cetate, fie aceasta și foarte mare. Însă acest canon nu se privi de timpurile următoare ca o hotărîre obligatoare, căci lăfîndu-se biserica, și înmulțindu-se afacerile episcopilor și așisderea și averea bisericilor, se așezară pe la biserici atâți diaconi, câți pretindeau necesitățile bisericilor și câți se puteau susține de biserică, și aceasta în consunare cu canonul 16 al sinodului al 6. ecumenic, care coregînd pre cel din Neo-Cesarea, admite atâți diaconi

¹⁾ Iustinus, Apol. I. pro. Christ. c. 67 și Const. apost. L. 8. c. 13.

²⁾ Comp. Const. apost. L. 2. c. 57; L. 8. c. 13; Origen., hom. 2. in Cant.; Cyrill. Hier., cat. 23, myst. 5; Tertull., de baptismo c. 17; Cyprian., de lapsis; Ambros., Comment. in epist. ad Eph. c. 4.

³⁾ Epist. ad Magnes, c. 2.—Vezi și ep. ad Trall. 2. și Cyprian., ep. 65.

⁴⁾ Vezi și can. 20 al sin. d. Laodic.

⁵⁾ Can. 15.

la o biserică, câți pretinde necesitatea generală a ei. Înainte de sinodul din Nicea, se afla la biserica din Alexandria un număr mare de diaconi, căci episcopul Alexandru în epistola sa către episcopul din Constantinopole numește dintre diaconi nouă, cari se aplecaseră la erezia lui Arie ¹⁾. La biserica cea mare din Constantinopole se aflau în secolul al șaselea, pe timpul împăratului Iustinian, o sută de diaconi, iară în secolul al șaptelea sub împăratul Eraclie, o sută cincizeci ²⁾. În alte biserici numărul diaconilor era variat și nefixat ³⁾. Fără de diacon adică nu se săvârșea un act liturgic mai înalt, și pentru aceea se așezau diaconi și la biserici mai mici. Totuș cu schimbarea unor instituțiuni bisericesti, precum e, serbarea agapelor, catehumenatul, botezul celor vârstnici, penitența publică, se împușină pe la diversele biserici și numărul diaconilor și în biserica occidentală se afla acuma diaconatul aproape numai interimistic ca gradul proxim al presviteratului. Însă în bisericile ortodoxe mai mari, se află încă și acuma adese-ori mai mulți diaconi ca asistenți ai episcopilor și presviterilor.

§ 24. Ierarhia hirotoniei bazată pe orânduire omenească.

La ierarhia hirotoniei bazată de orânduire omenească, se numără în biserica orientală ipo- sau subdiaconatul și lectoratul, de cari trepte nu se face mențiune în sf. scriptură, introducându-se ele mai târziu în biserică.

Ipodiaconii (*ὑποδιάκονοι* sau *ὑπηρέται*) sunt clerici cu un grad mai jos decât diaconii și servitorii celor trei grade ierarhice mai înalte. În biserica occidentală dăm de dânșii pe la mijlocul secolului al treilea, iar în cea orientală, de abia în prima jumătate a secolului al patrulea.

Existența ipodiaconatului în biserica africană, o mărturisește pe la mijlocul secolului al treilea, sf. Ciprian în mai multe epistole ⁴⁾; iar în biserica Romei, exista ipodiaconatul deja pe la anul 250, precum se vede din o epistolă a episcopului roman Corneliu către episcopul Fabiu din Antiohia, în care epistolă se zice, că biserica din Roma are 46 de presviteri, 7 diaconi, 7 subdiaconi, 42 de acoluși și la un loc 52 de exorciști, lectori și ostiari ⁵⁾.

¹⁾ Vezi: Theodoret. hist. eccl. I. I. c. 4.

²⁾ Photii Patriarchae Nomocan. Tit. I. c. 30; Iustiniani Nov. III. cap. I. § 1; Nov. XXII. imper. Heraclii (A. 612) de numero clericorum magnae ecclesiae la Zachariae Ius graec. roman. Pars III. p. 35 și Basilicorum Lib. III. Tit. II. cap. 1 (Nov. 3. c. 1).

³⁾ Conf. Sozomen., hist. eccl. VII. 19.

⁴⁾ Epist. 2. 3. 29. 30. 40. 79.

⁵⁾ Eusebius, hist. eccl. L. VI c. 43.

În biserica orientală ipodiamonii existau pe la mijlocul secolului al patrulea, precum se vede din o epistolă a sf. Atanasie¹⁾ și din canonul 21 al sinodului din Laodicea. Ei se înmulțiră la răsărit de curând așa, că la biserica cea mare din Constantinople se aflau, pe timpul împăratului Iustinian, 90 de ipodiamoni²⁾.

Ipodiamonii la început nu serviau la liturgie, ci după Eusevie³⁾ stau ei în timpul plinirii sf. liturgii la ușele bisericii, spre a lua seama la cei ce intrau și ieșiau din biserică⁴⁾. Ei aveau să păziască ușele bisericii cum se cade, ca nu cumva cineva din cei necredincioși sau din chemați și excomunicați să intre în biserică pe timpul aducerii sacrificiului celui necrunt⁵⁾. Drept aceea erau și cuvintele preotului „Ușele, ușele” îndreptate către dânșii. După canonul 21 al sinodului din Laodicea era oprit ipodiamonilor a se atinge de dumnezeieștile și sfințitele vase. Asemenea era oprit lor, a purta orariul diaconilor⁶⁾. Mai târziu subdiamonii aveau a îngriji pentru sfințele vase, atingându-se de ele, și la începerea liturgiei a le preda diaconilor.

Împrejurarea, că canonul 21 al sinodului din Laodicea oprește ipodiamonilor a se atinge de sfințitele vase, iară mai târziu li se permite a se atinge de vase, se explică în următorul mod: Ipodiamonului i se oprește de sf. sinod a se atinge de sfințitele vase atunci, când în ele se află trupul și sângele Mântuitorului. Însă când sunt ele fără de sfințitele daruri, atunci nu se numesc dumnezeiești și sfințite vase, ci simplu sfinte vase și atunci li e permis ipodiamonilor a se atinge de ele fără de călcarea hotărârii sinodului⁷⁾.

Obligămintele ipodiamonilor din timpurile ulterioare ale bisericii creștine, le descrie într'un mod detaliat Simeon Tesalonicheanul⁸⁾, carele zice: Ipodiamonul păzește ușele

1) Epist. ad. monachos sive ad solitarios; vezi și Const. apost. [L. VIII c. 12]

2) Iustiniani Nov. III. c. 1. § 1.

3) Hist. eccl. L. X. c. 4.

4) Const. apost. L. VIII. c. 11.

5) Comp. Const. ap. L. II. c. 57; L. VIII. c. 10; Autorul opului de eccl. Hier. c. 3.

6) Can. 21 și 22 al sinodului din Laodic.

7) Comp. Венамина, архіеп. Нижегородск. и Арзамаск., Новая Скрижалъ или таинств. объясненіе, о церкви, о литургии Изд. XIII. С.-Петербург. 1870 ст. 316. — Vezi și Mat. Vlastar în explicarea can. 21. al sin. din Laodic. (Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων . . . ἐπιθ. Γ. Α. Ράλλης καὶ Μ. Πόδης, Τ. VI.)

8) Despre sf. hirotonii c. 164.

sfinte, ca să nu intre cineva din cei nevrednici în sf. altar; el ia cu mâna sfințele vase și le așează după rânduială, ca aducând preoții darurile, să le afle găsite; tot ipodiamonul scoate pe catehumeni afară, când diaconul zice: „Câți sunteți chemați ieșiți”; la procesiuni, ipodiamonul ține crucea și merge înainte. Dară și sfeșnicul, ce se află pe sf. masă, și trichirul și lumânările sunt date în seama ipodiamonilor. Drept aceea și pășesc ei la sf. liturgie după diaconi și primesc sf. taine înaintea sf. ușe.

Atât în biserica ortodoxă cât și în cea romano-catolică, în care ipodiamonatul (dela începutul secolului XIII, când Inocențiu III. era episcop în Roma) se numără la gradele mai înalte (ordines maiores), servește această treaptă bisericască numai ca stadiu de trecere la gradul mai înalt, la diaconat.

La gradul cel mai de jos al stării clericale în biserica ortodoxă se numără lectorii sau anagnoștii (lectores, ἀναγνώσται, ceteși). Acuma pe la începutul secolului II, face Iustin Martirul¹⁾ amintire de lectori. Iară Tertulian²⁾ vorbește despre lectorat ca despre un grad de mult existent. Așisderea vorbește despre gradul lectoratului și sf. Ciprian³⁾ și sinodul particular din Antiohia⁴⁾.

În timpurile de mai înainte se pare să fi intrat în unele biserici abuzul, că unii din pruncie, luând tunderea clericală fără de hirotesia episcopului, cetiau de pe amvon, în adunare, sf. cărți. Deci sinodul 7. ecumenic, declarând această deprindere de necanonică, hotări, să nu se mai facă aceasta, ci cel ce voiește să împliniască obligămintele acestui oficiu bisericesc, să ieie hirotesia de anagnost⁵⁾.

Oficiul lectorului consta mai cu seamă în cetirea sf. scripturi, și anume după constituțiunile apostolice⁶⁾, lectorii cetiau din testamentul vechiu cele cinci cărți ale lui Moisi,

1) Apol. I. pro Christ. c. 67.

2) Itaque alius hodie Episcopus, cras alius: hodie Diaconus, qui cras Lector: hodie Presbyter, qui cras Laicus; nam et Laici sacerdotalia munera injungunt. (De praescript. haer. c. 41).

3) Ep. 24. al 29.

4) Can. 10.

5) Can. 14. Vezi și can. 33 al sin. 6. ecum.

6) L. II. c. 57.

cartea Isus Navi, cartea judecătorilor, cărțile împăraților, paralipomena, cărțile întoarcerii (Ezra, Neemia, Ester), cartea lui Iov și a lui Salomon și cele 16 cărți ale prorocilor, iară din testamentul nou, faptele apostolilor și epistolele sf. Paul. Cetirea aceasta se deosebia de cea a diaconului, căci acesta citea evanghelia de pe un loc mai rădicat al amvonului între oarecari formule introducătoare solemne (b. o. „Pace tuturor”, „Alleluia”), pe când lectorul citea sf. scriptură a testamentului vechiu și apostolul, de pe o treaptă mai joasă a amvonului și fără de astfel de formule, începând cetirea simplu numai cu cuvintele: *Τὰδε λέγει ὁ Κύριος.*

Lectorii adeseori erau și psalți sau cantori, interpreți și notari. Deasemenea în unele biserici li era încredințat lectorilor învățământul catehumenilor, în altele iarăși — după opiniunea unor învățați — li era permis a vesti cuvântul lui Dumnezeu¹⁾.

Simeon Tesalonicheanul²⁾ în urmă descrie funcțiunile lectorului în următorul mod: Stând în mijlocul bisericii, cu capul gol, cetește poporului dumnezeieștile scripturi, adică sfintele cuvinte ale prorocilor și ale apostolilor. Dară și în altar intrând ca servitor al altarului, aprinde lumânările și aduce foc preotului (pentru cadelniță, merge înaintea darurilor purtând sfeșnicul și aduce prosoarele și apa cea încălzită. Așisderea grijește de curăția bisericii și de alte trebi bisericesti, cântă imnele dumnezeiești, adică începe canonul, — și pe scurt să zic — este servitorul lucrurilor dumnezeiești în biserică.

ARTICOLUL II.

Ierarhia jurisdicțiunii.

§ 25. Ierarhia jurisdicțiunii după orânduire dumnezească.

La ierarhia jurisdicțiunii după orânduire dumnezească se numără, dacă luăm privire la conducătorii bisericii înzestrați cu puterea diregătoriei pastorale, episcopii și presviterii, dacă luăm însă privire la toate organele instituite în scopul ordinii bune și a disciplinei în biserică, și diaconii.

¹⁾ Comp. A. I. Binterim, Die vorzügl. Denkw. der christ.-kath. Kirche 1. Bd. 1. Th. Mainz 1825. S. 285—295.

²⁾ Despre sf. hirotonii c. 160.

Episcopii — după cum zice apostolul Paul¹⁾ — sunt puși de Duhul sfânt, să păstoriaască biserica lui Dumnezeu.

Presviterii sunt ajutorii sau asistenții episcopilor atât întru administrarea jurisdicțiunii bisericesti interne, cât și a celei externe. Paul îi numește și pre dâșii conducători bisericesti, când scrie către Timotei: „Presviterii ce-și împlinesc bine chemarea de conducător să se învrednicească de indoită onoare...²⁾”. Dară dacă și sunt presviterii conducători ai bisericii, totuși ei exercită puterea diregătoriei pastorale numai în dependență de episcopi, sub privigherea și cu imputernicirea lor.

Diaconii sunt dați episcopilor și presviterilor spre ajutor întru administrarea acelor afaceri bisericesti, din pricina căroră nu se cuvine, ca episcopii și presviterii să neglijeze împlinirea datoriilor pastorale mai înalte. Instituirea celor dintâi 7 diaconi a urmat — după cum cetim în faptele apostolilor³⁾ — din următorul motiv: „Atunci cei doisprezece... au zis: Nu se cuvine, ca noi lăsând cuvântul lui Dumnezeu, să servim meselor. Drept aceea, fraților, alegeți dintre voi șapte bărbați mărturisitiți, plini de Duhul sfânt și de înțelepciune, ca să-i rânduim la acest serviciu“. Din acest punct de vedere se explică și toată sfera de activitate jurisdicțională, pe care diaconii au primit-o în biserică în decursul timpului.

§ 26. Ierarhia jurisdicțiunii după orânduire omenească.

Ierarhia jurisdicțiunii bazată pe orânduire omenească cuprinde pe acei episcopi, presviteri și diaconi, cari prin uz sau prin prescripatele canoanelor ori prin altă hotărîre bisericască au primit oarecari prerogative între semenii lor, cum sunt patriarhii, exarhii, mitropolii, protopresviterii, protodiaconii ș. a.

I. La gradul episcopului, întîmpinăm mai întîi gradul ierarhic al *arhiepiscopului* și *mitropolitului* care e bazat pe orânduire omenească. *Arhiepiscopul* este episcopul cel dintîi sau episcopul scaunului celui dintîi⁴⁾ sau celui

¹⁾ Fapt. ap. 20, 28.

²⁾ I. Tim. 5, 17.

³⁾ 6, 2, 3.

⁴⁾ Comp. Can. 46. al sinod. din Cartago.

distins cu întâietatea onoarei, iară *mitropolitul* nu e numai episcop al eparhiei proprii (arhidiecezei), ci exercită și asupra episcopilor din alte eparhii un fel de putere superioară. Deci aceea e episcopie, unde mitropolitul e episcop, s'a obișnuit a se numi arhiepiscopie spre deosebire de acele eparhii, cari au numai episcopi simpli; de unde apoi de regulă, urmează pentru mitropolit și numirea de arhiepiscop. Numele „mitropolit“ (*μητροπολίτης* dela *μητρόπολις*, orașul matern, orașul mămă, capitala țării) s'a întrebuițat prima dată la sinodul I. ecumenic, spre a însemna cu el pre episcopii metropolelor romane, cari, după datina veche, exercitau o putere oarecare asupra episcopilor din vecinătate. După ce însă imperiul roman și conform cu aceasta și biserica creștină s'a împărțit în *dieceze* și *provincii* sau *eparhii* și mitropolii *din capitalele diecezelor*, cari aveau jurisdicțiune asupra unei dieceze întregi, se numiau unii patriarhi, alții exarhi, a rămas numele de mitropolit restrâns numai cât la episcopul *din capitala provinciei*, sub a cărui jurisdicțiune stau ceilalți episcopi ai provinciei și care de regulă era supus unui patriarh sau unui exarh, în unele locuri însă era și autocefal, cum era bunăoară mitropolitul Chiprului¹⁾. În ziua de astăzi nu se cere numai decât ca mitropolitul să-și aibă reședința în capitala țării, ci episcopul care are drepturile mitropolitane se numește mitropolit.

Mai departe dăm la episcopat, de gradul ierarhic al *exarhilor*. La început se întrebuița cuvântul *ἐξάρχος* (cel dintâi, cel mai mare, șef) în biserică spre a însemna cu el pe acel episcop, care are jurisdicțiune peste un teritoriu bisericesc mai mare. Așa se numesc b. o. în canoanele sinodului din Sardica²⁾, mitropolii cari aveau jurisdicțiune asupra eparhiilor, exarhii eparhiilor, iară în canoanele sinodului IV. ecumenic³⁾, episcopii cari aveau jurisdicțiune asupra diecezelor, exarhii diecezelor. Mai târziu se numiau exarhi numai acești din urmă, adică mitropolii sub a căror jurisdicțiune se aflau dieceze, afară de mitropolii din Roma, Constantinople, Alexandria, Antiohia și Ierusalim, cari au schimbat numele acesta cu numele de „patriarh“. — Unii

¹⁾ Can. 7. al sin. III. ecum.

²⁾ Can. 6.

³⁾ Can. 9.

exarhi aveau putere asupra mitropoliiilor și erau autocefali (cum b. o. exarhii din Efes, Heraclea și Cesarea în Capadocia)¹⁾, alții însă n'aveau nici o putere asupra altor mitropolii, erau numai exarhi fitulari sau onorari, și ca și ceilalți mitropolii erau subordonați patriarhului lor.

Gradul cel mai înalt în ierarhia jurisdicțiunii așezat de biserică este *gradul patriarhilor*. Patriarhii, din început numiți și arhiepiscopi, sunt cei dintâi episcopi între toți episcopii din patriarhat și exercită în acesta dreptul, de a convoca pe mitropolii la sinoadele patriarhale, de a lua pări asupra mitropoliiilor și a le propune sinoadelor lor, etc.

II. Și la gradul presviterului sunt — ca și la episcop — mai multe grade, cari cu timpul se așezară de biserică conform cerințelor ei, și anume: *proto-* sau *arhipresviterii*, *protosincelii*, *igumenii* și *arhimandriții*.

Protopresviter sau *arhipresviter* (*πρωτοπρεσβύτερος, ἀρχιπρεσβύτερος, πρῶτος τῶν πρεσβυτέρων*) se numește cel dintâi între presviteri. De regulă purta titlul acesta, la biserică episcopală preotul cel mai bătrân după hirotonie²⁾. După unii însă se conferia titlul de arhipresviter adeseori nu celui mai bătrân, ci celui mai capabil dintre preoți³⁾. Arhipresviterul la o biserică episcopală avea îndatorirea, de a săvârși cele sfinte când se bolnăvia sau era împiedicat episcopul și așadară era locțiitorul episcopului întru acestia⁴⁾. La început și

¹⁾ Sinodul IV, ecumenic (can. 28) i-a supus însă și pre exarhii acestia patriarhului din Constantinople, lăsându-li numai jurisdicțiunea asupra mitropoliiilor din diecezele lor.

²⁾ Comp. *Gregor. Naz.*, orat. 20; *Leo M.*, ep. 5. ad. Don.

³⁾ *L. Thomassin*, *Vetus et nova eccles. disciplina*... P. II. L. II. c. 3.

⁴⁾ În biserică cea veche, se mai amintesc între coajutorii episcopilor și așa numiți *horepiscopi* sau *episcopi rurali* (*χωρεπίσκοποι* dela *χωρά*, în loc, adică în locul episcopilor, sau dela *χωρά*, sat adică episcopi de sate sau rurali). Ori de aveau ei hirotonia de episcop sau de presviter, e o chestiune de controversă. Îndatorirea lor era de a supraveghia în dependență de episcopul eparhiei, clerul dela țară, indemnându-l la împlinirea strictă a obligămintelor preoțești. Afară de aceea li era permis a aduce în catedrală, în prezența episcopilor și a preoților din oraș, sacrificiul cel necrunt (can. 14. al sin. d. Neo-Cesar.), a sfinți ipodiaconi și lectori pentru bisericile subordonațe lor (can. 10. al sin. d. Ant.) și a da clericilor și mirenilor epistole de pace (*ἐπιστολαὶ συστατικαὶ καὶ εἰρηνικαὶ*) (can. 8. al sin. d. Ant.). Cam pe la secolul X. a încetat instituțiunea horepiscopilor, trecând în cea a decanilor și a protopresviterilor districtuali, (Comp. I. A. Binterim, I. c. 1. Bd. 2. Th. p. 414).

anume până la secolul IV., era la biserica episcopală mai un arhipresviter. Răspândindu-se însă creștinismul și pe la orașele cele mici și pe la țară și cerând trebuința, ca să se așeze presviteri pentru aceste locuri, aflăm dela secolul V. și VI. mai departe mai mulți arhipresviteri, pre unul adecă la biserica episcopală, iară pre alții la țară, și mai ales în orașe mici. Eparhia episcopală se împărți în mai multe ținuturi, și în fiecare ținut se puse câte un arhipresviter ca supraveghetor al preoșimii dintr'o circumscripție și ca conducător al afacerilor bisericești, privitoare la ținuturile respective ¹⁾.

Că protopresviterii și arhipresviterii erau sinonimi, se vede din istoria bisericească a lui Socrate ²⁾ și a lui Sozomen ³⁾, cari întrebunțează ambele numiri despre acelaș subiect, adecă despre presviterul alexandrin Petru. Ieronim ⁴⁾ numește pe supraveghetorul și întâistătătorul presviterilor, diferit de episcop, arhipresviter. Mai târziu se numi protopresviterul și πρωτοπάππας ⁵⁾.

În monahism s'au desvoltat cu timpul din gradul presviteratului, gradele ierarhice ale sincelilor, protosincelilor și arhimandriților.

Sincelii (σύγγελλοι) se numesc acei presviteri, cari locuiesc împreună cu episcopul, avându-și chiliile (κέλλη) lângă chilia episcopului. Oprindu-se adecă episcopilor prin canonul 12 al sinodului VI. ecumenic conviețuirea cu femeile lor, aceștia ca să aibă martori despre viața lor castă primiau pe un membru al clerului nu numai în locuința, dară chiar și în chilia lor. În această legătură socială episcopii aflau nu numai propria siguranță a conștiinței, dară și testimoniu extern înaintea bisericeii; iară sincelii aveau ocaziune a-și câștiga încrederea și iubirea părintească a episcopului. Astfel se generaliză instituțiunea sincelilor chiar și la acei episcopi, cari mai înainte nu avuseseră femei. Mai departe, zăcea în natura acestei legături strânse amicale, că episcopul desco-

¹⁾ Vezi: Wetzer und Welte, Kirchen-Lexikon, 1. B. 1854, S. 407.

²⁾ L. VI. c. 9.

³⁾ L. VIII. c. 12.

⁴⁾ Ep. 4. ad. Rustic.

⁵⁾ G. Codinus *Caroplates*. De offic. Magn. Eccles. edit. I. Goar, Paris 1648. p. 86; vezi și edit. Imman. Bekkeri, Bonae 1839 în Corp. script. hist. byzant. edit. Niebuhrî XIV. p. 95.

perind consoțului său cele mai mari secrete, starea conștiinței și tulburările sale sufletești, acesta se folosia de această ocaziune, spre a influența asupra episcopului. Astfel sincelul deveni și consilierul episcopului, spiritualul și, între împrejurări și conducătorul lui. Oficiul acesta se înalță la rang de demnitate și așa sincelii se numiră mai târziu ochii patriarhului și se priviră ca cei dintâi după episcopul. Nu arareori ei ocupau după moartea episcopului și scaunul lui. Cu timpul se înmulți numărul sincelilor la unul și acelaș episcop, cari apoi viețuiau în casa episcopului, și nu în chilia lui.

Cel mai bătrân și cel dintâi dintre sinceli se numia protosincel. El era proistosul sincelilor și consilierul cel mai intim al episcopului.

Pe la mijlocul secolului VIII. numărul sincelilor era foarte mare, și vaza lor tot crescă până la secolul X.; iară dela secolul X. începu a scădea numărul și influența lor ¹⁾, și astăzi nu mai există funcția sincelilor în biserica ortodoxă. Neexistând această funcție, sincelatul și protosincelatul a devenit în ziua de astăzi numai un titlu de onoare, care se împărtășește călugărilor binemeritați.

Igumenii (ἡγούμενος), și arhimandriții (dela cuvântul egiptean „mandra“ ce înseamnă turmă) sunt conducători ai organizației călugărești sau ai mănăstirilor, diferindu-se într-oaltă numai prin oarecari distincțiuni externe. La începutul monahismului, adunările monahilor, în unele locuri foarte numeroase, de regulă n'aveau în mijlocul lor nici un preot. Așadară spre a nu fi monahii constrânși, de a face călătorie îndelungată până la locul, unde puteau să asiste la serviciul dumnezeesc, se permise adunărilor monahale un preot sau doi, și astfel se hirotoni de regulă conducătorul adunării și acesta încă prezinta episcopului pentru hirotonie pe unul sau pre altul din monahii săi. Mai târziu năzuiră foarte mulți monahi, de a primi hirotonia, și așa se afla acum la finea secolului IV. și începutul secolului V. multe mănăstiri cu preoți dintre monahii săi. Stima episcopilor pentru monahism îi făcea pre aceștia aplicați nu numai de a conferi monahilor hirotonii, dară și deosebite distincțiuni și prerogative, precum

¹⁾ I. A. Binterim, 1. c. 1. Bd. 2. Th. S. 61.

e și hirotesia de lector, care-i compete igumenului în mănăstirea sa ¹⁾.

Dacă între episcopi sunt grade de arhiepiscopi și mitropoliți, exarhi și patriarhi, aceste grade nu privesc preoția căci în privința aceasta toți episcopii sunt într'olaltă egali, ci — cum am zis mai sus — numai jurisdicțiunea și puterea mai înaltă intru referințele cele externe ale bisericeii și ordinea ce trebuie să existe între cei singuriți, chemați la regularea acelor referinți.

Așisderea și gradele felurite între presviteri n'au esențială valoare cu privire la preoție și la lucrarea celor sfinte; și deși gradele diferite ale presviteratului se conferă celor singuriți cu hirotesia din partea episcopului, totuș presviterii sunt egali între ei în privința hirotonei. Înălțimea presviterilor privește numai jurisdicțiunea și puterea mai înaltă intru referințele cele externe ale bisericeii, și constă în prerogative ce li se conced din partea bisericeii, nealterându-se prin aceasta defel caracterul comun preoțesc.

III. La gradul diaconului, dăm de un grad bazat pe orânduire omenească, adecă de gradul arhi- sau protodiaconului.

Arhi- sau Protodiaconii, cari provin chiar din secolul IV., nu sunt alta, decât cei dintâi dintre diaconi și înălțimii stătorii lor. Optat dela Mileve, vorbește despre arhidiaconul Cecilian, ca de o persoană cu mare vază și zice, că Lucila n'a putut suferi dojana lui ²⁾, iară sf. Atanasie se numește de Teodoret ³⁾ ἡγούμενος τοῦ χοροῦ τῶν διακόνων Arhidiaconul avea să sprijiniască pe episcopul în multe afaceri ce se țineau de sfera activității lui, și pentru aceea se alegea ca arhidiacon în regulă nu diaconul cel mai bătrân, ci cel mai capabil.

Acest arhidiacon era după demnitate mai jos decât presviterii, însă după putere și influență îi întrecea pe aceștia, și așa se întâmplă, că patriarhul Anatolie dela Constantinopole, pe la anul 450, fiind nemulțumit cu arhidiaconul său Aetiu, îl hirotoni în presviter, înălțându-l spre a-l înjosi, cum zice episcopul Leo I. din Roma.

Arhidiaconul avea supravegherea asupra diaconilor și clericilor de treapta mai joasă, îngrijia pentru alimentarea și sprijinirea săracilor, conducea învățământul și creșterea clencii

¹⁾ Can. 14. al sin. 7. ecum. — Comp. *Wetzer und Welte, Kirchenlexikon*. I. Bd. p. 69.

²⁾ *Optati Afri Milevitani episcopi de schismate Donatistarum adversus Parmenianum*, Lib. I. c. 16.

³⁾ *Hist. eccl.* L. 1. c. 26.

lor mai fineri și-l sprijinia pe episcopul în afacerile administrațiunii. Fără de testimoniul lui nu se admitea nici unul la hirotonie și adeseori, el reprezenta pe episcopul la sinoade. Pentru aceea arhidiaconul se numia ochiul și mâna episcopului. Mai târziu încetă însă această putere și influență a arhidiaconului și el, afară de biserică, nu mai avea altă oarecare ocupațiune.

La bisericile mai mari, se află pe lângă arhidiaconul și al doilea diacon (δευτερεύων τῶν διακόνων, ὁ δεύτερος τῶν διακόνων), care în caz de împiedicare are a substitui pe arhidiaconul în afacerile lui liturgice, deosebindu-se de altmintrelea de ceilalți diaconi numai într'atâta, că fără privire la timp, în care a primit hirotonia, ocupă între dânsii locul cel dintâi ¹⁾.

ARTICOLUL III,

Servitorii bisericești.

§ 27. Acoluții, exorciștii, ostiarii și psalfii bisericeii vechi.

În biserică cea veche au existat, afară de gradele ierarhice amintite, și servitorii bisericești, cari în biserică răsăritului nu s'au dezvoltat într'un grad deosebit al stării clericale și cari, în forma lor cea veche, au dispărut din biserică, iară funcțiunile lor le îndeplineau mai târziu, parte ipodiaconii, parte preoții, parte și alți servitori ai bisericeii. În biserică apusului însă, și până în ziua de astăzi există grade ierarhice inferioare, ca grade de trecere la gradele mai înalte expuse mai sus. Iară acești servitori sunt următorii:

Acoluții (ἀκολουθεῖν, a urma, a asculta, a servi), despre cari amintesc Tertulian ²⁾, Ciprian ³⁾ și Eusevie. Acesta din urmă istorisește, că episcopii adunați la sinodul din Nicea au fost însoțiți de mai mulți acoluți ⁴⁾. În documentele mai târzii, provin acoluții mai adeseori. Acoluții erau ajutătorii

¹⁾ Vezi: *G. Codinus Curopalata, De offic. Magn. Eccl.* edit. Imman. Bekkeri in *Corpus script. hist. byzantin.*, edit. Niebuhrii XIV. p. 95 și *I. Goar, Euchologion sive Rituale Graecorum* Paris 1647, p. 271... (Ὁ δὲ δευτερεύων τῶν διακόνων ὅταν λείπει ὁ ἀρχιδιάκονος ἐκ τῆς ἐκκλησίας, κρατεῖ αὐτὸς τὸν τόπον αὐτοῦ).

²⁾ *De praescript. haeret.* c. 41.

³⁾ *Dp.* 7. 34 și 59.

⁴⁾ *Eusebius, De vita Constantini* L. 3. c. 8.

mai de aproape ai episcopului și ai preoților, mai ales la procesiuni și ocaziuni solemne; se întrebuintau de aceștia la felurite misiuni; aprindeau lumânările și aduceau vin pentru serbarea sf. euharistii.

Cardinalul Bona descrie serviciul acoluților astfel: „Acolythy debent ceroferarium ferre, luminaria ecclesiae accendere, vinum et aquam ad Eucharistiam ministrare. Olim ex Ordine Romano ferebant patenam, sindonem, sacculos et chrisma ante Pontificem, quando procedebat ad Stationes: vasa sacra Diaconis porrigebant, manutergium portabant, et aquam ad levandas manus ministrabant”¹⁾ De aici se vede că serviciul acoluților bisericii romano-catolice este asemenea celui al ipodiaconilor bisericii ortodox-orientale. „Subdiaconos Graecorum a latinis multum differre, nostrisque Acolythis magis, quam Subdiaconis similes esse”²⁾.

Alt serviciu bisericesc mai de jos era cel al *exorciștilor* (ἐξορκιστής), cari aveau a îngriji pentru energumeni sau cei cuprinși de spirite rele. Puterea de a vindeca pe energumeni și de a scoate din ei pre spiritul cel rău, era din început un dar extraordinar, al Duhului sfânt și nu se împărțășia unui cin bisericesc deosebit, ci de această putere se făceau părtași și laicii. De abia mai târziu, începând a lipsi acest dar extraordinar, se conferia serviciul exorcisării spiritelor celor rele, unor deosebiți servitori bisericești, aceea ce se întâmplă spre finea secolului al treilea. Acești servitori, cari după hotărârea sinodului din Antiohia³⁾ se așezau în treapta lor prin deosebită hiotesie, veghiau în biserici sau lângă biserici asupra energumenilor și asistau pe episcop sau preot la rugăciunea solemnă ce se cetia asupra energumenilor și așisderea la botezul solemn al acestora. Exorcismul nesolemn puteau să-l efectueze ei înșiși. De asemenea exorciștii aveau să învețe pe energumeni, să îngrijiască și pentru trebuințele lor materiale și să poarte cărțile bisericești trebuitoare. Disparând însă disciplina cea veche a energumenilor, și așisderea devenind în biserică practica botezării pruncilor mai mult în uz, decât cea a celor vârstnici, dispăru și cinul exorciștilor în forma sa cea veche. Funcțiunea lor trecu la

¹⁾ I. Bona, Rerum liturgicarum libri duo . . . Paris 1671. L. I. c. 25. p. 521.

²⁾ I. Bona, L. c. p. 516.

³⁾ Can. 10. — Comp. și can. 26 al sinod din Laodicea.

preoți; iară în biserica romano-catolică, există și acuma cinul exorciștilor ca trecere la gradul proxim mai înalt.

Ultimul serviciu bisericesc de grad inferior e cel al *ostiarilor* (ὄστιαριοι θυρωροί, πύλωροι). El își are originea în timpul persecuțiunilor. Episcopul așeza adecă vr'o câteva persoane confidentiale, cari aveau, în secret, să li arete celorlalți credincioși locul și timpul adunărilor liturgice, și cari, la aceste adunări, aveau să deschidă și să închidă ușele. Pentru aceea aceste persoane la început se numiau cursori sau alergători¹⁾. Mai târziu se făcu din acești cursori un oficiu bisericesc deosebit, despre care vorbesc constituțiunile apostolice²⁾, sinodul din Laodicea³⁾ și autorul ierarhiei ecclesiastice⁴⁾. Ostiarii aveau să deschidă și să închidă ușele bisericii, la liturgia credincioșilor, să le păziască pentru ca în biserică să nu intre vre un necredincios și să îngrijiască ca feluritele clase ale catehumenilor, ale penitenților și energumenii să ocupe locurile lor hotărîte în biserică și să le părăsiască la timpul determinat. Cu încetarea disciplinei arcană și a catehumenatului în senzul bisericii antice, au trebuit să dispară din biserica orientală și ostiarii în senzul propriu al cuvântului. Iară acolo, pe unde se mai aflau, aveau a păzi intrarea la biserică și a opri aceasta celor ce prin prezența lor ar fi putut să producă scandală⁵⁾, indeosebi cel dintâi ostiar avea să ocupe locul la ușa bisericii la alegerea episcopilor și la împărțășirea hirotonei, purtând al doilea ostiar, monobambulul⁶⁾, iară unul din ei, paterissa sau to-iagul arhieresc⁷⁾.

Precum pentru cetire se așezară în biserică persoane

¹⁾ Ignatius M., ep. ad. Polyc.

²⁾ L. II. c. 25.

³⁾ Can. 24.

⁴⁾ Cap. 3.

⁵⁾ Vezi: Confessio Metroph. Critop. c. 11. la E. I. Kimmel, Monum. II. 139

⁶⁾ Ὁ δεύτερος ὄστιαριος κρατῶν τὸ μονοβάμβουλόν (fânariul cel mare). Numele din urmă îl derivă unii dela μονὴν λαμπάδα ἄπτειν (Comp. I. Zhishman, Synoden- und Episkopalämter in der morgenländ. Kirche 1867. S. 174), alții dela μόνος și cuvântul latin vulgar *vampola*=flamma. (Cf. A. Maltzew, Fasten- und Blumentriodien. Berlin, 1899. S. LXXXIX).

⁷⁾ Οἱ ὄστιαριοι βασταζοῦν τὴν ῥάβδον τοῦ ἀρχιεπίου (I. Gear, Euchologion . . . p. 117).

anumite, așa și pentru cântare se așezară de curând psalți sau cantori, despre cari vorbesc: autorul epistolei către Antioheni atribuite sf. Ignatie¹⁾, constituțiunile apostolice²⁾, Efrem Sirul³⁾, ș. a. O hotărâre anumită despre cantori și despre cântare se face în canonul 15. al sinodului din Laodicea care sună: „Nu se cuvine, ca în biserică să cânte altul cine=va decât numai canonicestii psalți cei ce se suie pe amvon și cântă de pe membrane”. Sub „canonicestii psalți” se înțelege aici cei primiți în canon sau în catalogul clericilor, așadară cei numărați în cler. Dară deși psalții în biserică veche erau clerici, totuș nu formau un grad ierarhic deosebit cum crede biserică latină, ci erau numai simpli servitori bisericești, pe cari îi putea așeza și presviterul singur⁴⁾.

Imnele ce aveau să se cânte în biserică, le compunea sau le hotăra episcopul, însă melodia sau modul cântării era treaba cantorilor. Dară că și în privința aceasta cantorul nu avea libertatea nemărginită, urmează din cuvintele: „cântă de pe membrane” din canonul indus al sinodului din Laodicea. Cuvintele originale ἀπὸ θυφθέρας ψαλόντων se traduc în limba latină cu: ex codice canunt și se par a însemna psaltirea, adică: cartea psalmilor. Dară cuvântul „θυφθέρα” poate însemna și cartea de note, căci e cunoscut, că Grecii de curând aveau afară de cântarea corală, și cântarea figurală. — Une=ori cantorul începea a cânta o parte a psalmului sau a imnului și comuna cădea cu glasul la capătul versurilor. După acest mod de cântare se numiau cantorii bisericești ὑποβόλαις, monitores, inspiratores sau și succentores (dela succinere, ὑπὲρβόλαις, ὑπακούειν).

Cu desvoltarea cultului și a cântării bisericești se desvoltă cu timpul și instituțiunea psalților și astfel îi vedem pe aceștia lămurindu=se în mai multe ranguri cu deosebite funcțiuni, și anume:

1. *Protopsaltul* (ὁ πρωτοψάλτης, ὁ χοροδότης), care

¹⁾ Ep ad Antioch. c. 12.

²⁾ L. III. c. 11.

³⁾ Sermo in secund. adventum Domini nostri Iesu Christi.

⁴⁾ „Psalmista id est Cantor potest absque scientia Episcopi sola iussione Presbyteri, officium suscipere cantandi, dicente sibi Presbytere: vide, ut quod ore cantas, corde credas et quod corde credis, operibus comprobas. (Can. 10 al sin. din Cartago).

avea a îngriji de învățământul în cântarea bisericească precum și de conducerea personalului coral și de rânduiala (aranjamentul) cântării bisericești. În timpul serviciului dumnezeesc el ocupa locul de mijloc între corul drept și cel stâng.

2. *Cei doi domestici* (οἱ δύο δομέστικοι), cari, ca conducători ai corului celui drept și celui stâng erau, coordinați protopsaltului.

3. *Cei doi primiceri* (οἱ δύο πριμiceri), ai ambelor coruri, dela cari începea numărarea celorlalți psalți.

4. *Arhonul condacelor* (ὁ ἄρχων τῶν κοντακίων), carele în zilele diferiților sfinți și ale sărbătorilor mari, conducea cântarea condacelor.

5. *Cononarhul* (ὁ κονονάρχων sau și πρωτοκονονάρχης), care hotăra părțile canonului și care în general avea să îngrijască de rânduiala rituală a cântării, și

6. *Proximul* (ὁ πρόξυμος), care-i este coordonat cononarhului pentru conducerea cântării bisericești¹⁾.

Afară de servitorii bisericești induși, se mai aflau în biserică cea veche:

1. *Inmormântătorii* (κοπιαταί²⁾, fossarii, fossores), cari aveau a îngriji pentru inmormântarea credincioșilor³⁾. În novela lui Iustinean 43. c. 15, se numesc ei δεκανοὶ ἤτοι λεκτιάρμοι, purtători de năsalie, iară în novela 59. c. 2. δεκανοὶ ἤτοι κοπιαταί, observându=se totodată, că împăratul Constantin cel Mare a fost cel dintâi, care a introdus instituțiunea aceasta, iară împăratul Anastasie a reformat-o. După Codin a încetat ea curând — 2. *Parabolarii* (παράβολον ἔργον κηρίζοντες), cari erau îngrijitori de bolnavi și cari pe timpul persecuțiunilor, iară mai ales la boalele contagioase făceau servicii foarte folositoare⁴⁾. — 3. *Adunătorul poporului* (ὁ λαοσυγκλητής), care avea a îngriji, ca preoțimea și poporul să se adune la biserică la timp convenit. — 4. *Inspectorul asupra întreținerii bune a clădirii bisericei* (κατηγοράρχης), care se numia de unii παραμονάριος, latinește mansionarius, căci trebuia să petreacă pe lângă biserică. Dela παραμονάριος se derivă numele prezent al servitorului bisericesc „palamar”. — 5. *Inspectorul asupra*

¹⁾ Zhishman, Die Synoden- und die Episkopalämter in der morgenl. Kirche 1867. S. 168 sq.

²⁾ Dela κοπίαι (κόπος), a se osteni, a se munci.

³⁾ Primus in clericis Fossariorum ordo est, qui in similitudinem Tobiae sancti sepelire mortuos admonentur. (Hieronym., de sept. ordin. eccl.) — Vezi și Augustin c. Crescent, L. III c. 21 și ep. 241.

⁴⁾ Vezi: Cod. Theodos. Lib. XVI. tit. 2. lex 42. 43 și Cod. Iustin. L. I. tit. 3. lex, 18.

orânduieii la serviciul dumnezeesc (ὁ ἐπὶ τῆς εὐταξίας). Acesta avea chemarea, de a însemna locurile în biserică membrilor destinși ai comuni. 6. Arhonul lumânărilor (ὁ ἀρχὼν τῶν φώτων) care împărția la liturgie în zilele de sărbători lumânări la preoți și la popor. Funcțiunea lui primă era, de a preda celui ce se botează lumânarea aprinsă și a sta pe lângă dânsul 8 zile. — 7. Deputații (οἱ δεσποτάτοι) aveau a preda la adresa lor invitările și ordinile episcopului, a păși la procesiuni solemne înaintea episcopului și a-i face cale, a îngriji pentru susținerea ordinei între cei ce primiau sf. euharistie și a duce sfeșnicile la intrarea cea mică cu sf. evanghelie și la cea mare cu sf. daruri. — 8. Purtătorul de sfeșnice și de lumânări (λαμπαδάριοι κηροφόροι). Simeon Tessalonicheanul zice, că serviciile bisericesti, cum e serviciul deputatului și al purtătorului de lumânări, se împărtășesc prin hirotesia, și anume înainte de hirotesia în lector, însă nu știe de ce nu se împărtășesc pe timpul lui. Iară în biserică Solunenilor puțin mai înainte se obișnuia aceasta și tipicurile cele mai demult prescriu¹⁾. — 9. Păzitorii lucrurilor și tesaurilor bisericesti (θεωροί, νεωκόροι). — 10. Aducătorii tăciunilor (οἱ κημισάτοι, adică cei îmbrăcați cu κημισίον, cămeșă) aduceau cărbuni necesari pentru cădelniță și apă caldă. — Afară de acești servitori bisericesti mai erau în biserică veche și alții precum inspectorul podelei bisericei, amvonului etc., pe cari însă îi trecem cu vederea²⁾.

Dela mijlocul secolului XIV. amintesc documentele bisericesti și de un *ecclesiarh*, care se pare să se fiină de oficiile accesibile numai presviterilor și diaconilor. *Ecclesiarhul*, căruia era subordonat și un *paraecclesiarh*, era așezat numai la biserici mari episcopale sau la mănăstiri, și purta de grijă pentru procurarea lucrurilor necesare la serviciul dumnezeesc, pentru curățirea bisericei, pentru iluminarea ei, pentru așezarea icoanelor în biserică, pentru tragerea clopotelor etc. În biserică provoca la rugăciune, veghea asupra împlinirii acurate a serviciilor dumnezeesti prescrise și a întregității textului aceluia tipicon, care era introdus la biserică respectivă.

Aice aflu de bine să amintesc cu puține cuvinte și despre instituirea presviterelor și a diaconiștelor din biserică veche.

§ 28. Presvitererele și diaconiștele bisericei vechi.

Originea diaconiștelor se trage din timpurile apostolilor, căci acuma st. apostol Paul vorbește de ele (Rom. 16, 1), numind pe Fibi, servitoare a bisericei, οὕσαν διάκονον τῆς ἐκκλησίας, și dă prescripțe acurate relative la alegerea diaconiștelor. Așa zice în epistola I. către Timotei (5, 9): „Si

¹⁾ Simeon Tesalonicheanul c. 156.

²⁾ Compară cu privire la servitorii bisericesti induși: I. Zhishman, I. c. p.

văduva (χήρα, vidua așa se numia diaconișta) să se aleagă cu nu mai puțin de șasezeci de ani, care a fost a unui barbat muere. Întru faptele bune fiind mărturisită, de va fi crescut feciori, de va fi primit pe străini, de va fi spălat picioarele sfinților, de a mângâiat pe cei întristați, de va fi umblat după toată fapta bună ș. m. d. — Dară sf. apostol Paul vorbește și despre presvitere, bătrâne, πρεσβύτεροι¹⁾, și aceasta numire în înțelesul, ca și când presviterele ar avea un serviciu propriu, se află adeseori în documentele bisericesti. — Cât despre raportul presviterelor cu diaconiștele sunt unii²⁾ de opiniunea, că în unele biserici, analog arhipresviterului și arhidiaconului, sta în fruntea diaconiștelor presvitera, πρεσβύτερις sau προκαθήμενη³⁾. Alții⁴⁾ însă cred că între presvitere și diaconișta a existat o diferență esențială și că atât unele cât și altele aveau misiuni proprii și diferite funcțiuni și anume, că presviterele, afară de prezidenție, aveau a conlucra la învățământul catehetic al femeilor, diaconiștele însă afară de acest învățământ aveau încă a îngriji pe femeile sărace sau bolnave ș. a. d.⁵⁾. Însă presviterele ca atari dispărură din biserică, căci sinodul din Laodicea (can. 11) opri ulterioara așezare a lor, pe când instituțiunea diaconiștelor a existat și ulterior, hotărînd d. e. sinodul al 6 ecumenic (can. 48) ca femeia celui ce se ridică la gradul de episcop, mai înainte despărțindu-se de el cu consimțământul ei și al lui, să intre în mănăstire și de se va arăta vrednică, să se înainteze la diregătoria diaconiștei.

¹⁾ Ep. c. Tit. 2, 3.

²⁾ Vezi: C. Schöne, Geschichtsforschungen über die kirchl. Gebräuche... Berlin 1822, 3. B. p. 104; W. Böhm, Christ. kirchl. Alterthumswissensch. Breslau 1836, p. 269 și I. Binterim, 1. c. 1. Bd. 1. Th. p. 439.

³⁾ Ele se numiau „πρεσβύτερις“ cu privire la bătrânețele lor, iară „προκαθήμενα“ pentru că în puterea bătrânețelor lor erau înaintezătoare ale diaconiștelor.

⁴⁾ Vezi: I. Gh. Augusti, Denkwürdigk. aus der christ. Archäologie, 11, B. 1830, p. 216.

⁵⁾ Hugo Grotius comentând locul la Romani 16, 1 zice următoarele: In Iudaea Diaconi viri etiam mulieribus ministrare poterant: erat enim ibi liberior ad foeminas editus, quam in Graecia, ubi viris clausa γυναικωνίτις. Ideo duplici in Graecia foeminarum auxilio ecclesiae opus habuere. Alterae erant πρεσβύτερις sive προκαθήμενα, quae foeminarum mores formabant, et ante Laodiceenam synodum manibus impositis ordinabantur, ut videre est canone XI. Aliae erant διάκονοι, latine etiam Diaconissae, quod Plinius in ep. ad Trajanum vertit ministras, quae feminas pauperes aut aegrotas pecunia atque opera sublevabant.

Ca vârstă canonică se cere dela diaconite, conform prescriptului sf. apostol Paul anul al șasezecelea¹⁾. Inșă dela aceasta orânduire se făcu mai târziu excepție, hotărînd sinodul al 4. ecumenic, (can. 15), ca diaconitele să nu se hirotiesască mai înainte de patruzeci de ani. Aceeaș vârstă se cere și în novela lui Iustinian 123 c. 13., iară în novela 60 c. 6. se cer cincizeci de ani, luând episcopul în cazuri singurite privire la calitatea persoanei²⁾. Și hotărîrea sf. apostol Paul, ca diaconița să fie văduvă, și anume o văduvă, care avusese copii, se privea în timpurile mai târzii de regulă, pentru aceea și starea diaconitelor se numia viduatus și gradus vidualis³⁾; totuș raportează sf. Epifanie⁴⁾ că diaconite pot să se facă fecioare și văduve, cari s'au mărginit numai la o căsătorie sau erau femei ale unui bărbat⁵⁾.

Că diaconitele primiau hirotiesie se vede din canonul 15. al sinodului al IV. ecumenic și din canonul 14. și 40. al sinodului al 6. ecumenic și dacă prin canonul 11. al sinodului din Laodicea se cuprește așezarea sau hirotesia presviterelor, chiar și prin aceasta se documentează existența hirotiesiei.

Iară funcțiunile diaconitelor erau: Diaconitele aveau să prezinte episcopului pe toate femeile, care voiau să aibă intrarea la el⁶⁾; ele îngrijiau pentru văduve și orfani⁷⁾; în cazuri când preotul ori episcopul nu-i da mâna a intra în casele credincioșilor, precum d. e. în timpurile persecuțiunilor, purtau diaconitele grijă în numele episcopului pentru oare cari afaceri ale bisericii. Copilelor neculte dela țară, mai ales celor ce nu puteau înțelege învățătura, li împărtășiau diaconitele învățătura și le informau, cum să se poarte la botez, ce să răspundă la acesta și cum să petreacă după botez. La botezul solemn îngrijiau diaconitele pentru îmbrăcarea și desbrăcarea celei ce se boteza, se pogoriau în vasul de botez și erau nașele celor ce se botezau⁸⁾. Preotul sau dia-

¹⁾ Vezi și Const. ap. I. 3. c. 1.; Basil, can. 24; Sozom. Hist. eccl. I. 7. c. 16.

²⁾ Unde colligere possumus, quod quemadmodum ecclesia isti regulae non praecise semper inhaeserit, ita episcopi sibi libertatem sumserint ordinandi Diaconissas, quacunq; demum aetate idoneas eas judicaverint, si quidem de earum probitate ac virtute satis persuasi fuerint (I. Bingham, Origines sive antiquitates ecclesiae... Verlat. Henr. Grischovii, Halae 1727, T. I. p. 345.

³⁾ Tertullaus, De velland. virginibus.

⁴⁾ Exposit. fidei n. 21, (Migne, Patr. gr, T. XLII, p. 825).

⁵⁾ Διακόνισσα γίνεσθαι παρθένος ἀγνή εἰ δὲ μή τις καὶ χήρα μονόγαμος, πιστή καὶ ταμία. Const. ap. I. VI c. 18. — Iustin. Nov. VI. c. 6.

⁶⁾ Const. ap. L. II. c. 26.

⁷⁾ Const. ap. L. III. c. 7.

⁸⁾ Const. ap. L. III. c. 16.

conul ungea fruntea celei ce se boteza, iar diaconița ungea celelalte membre ale corpului. Intrarea în biserică în partea hotărîită pentru sexul femeesc avea să o păziască diaconița și tot ea avea să închidă ușa la anumite timpuri ale sf. liturgii¹⁾. În biserică avea o diaconiță supraveghierea asupra femeilor²⁾. După Valsamon³⁾ diaconitele să fi avut și oarecari funcțiuni la altar, iară după Epifanie⁴⁾ diaconitele erau servitoare ale bisericii hotărîite, nu de a aduce sacrificiu, sau de a săvirși altă oarecare funcțiune, ci a asista din cauza rușinării femeiești la botez etc. În timpul persecuțiunilor diaconitele trebuiau să viziteze în închisori pe sf. mărturisitori, să-i întărească în credință și prin colecte de bani să caute a spori liberarea lor.

Presvitererele, în urma canonului 11 al sinodului din Laodicea, au încetat în biserică de curând, iară diaconitele se aflau în biserică orientală încă în secolul XII., dispărând apoi și ele⁵⁾.

§ 29. Cantorii și servitorii bisericilor în ziua de astăzi.

În ziua de astăzi cantorii pe la bisericile de rîndse așează fără de hirotiesie și dacă unora li se împărtășește hirotesia e aceasta numai excepție dela regulă. Pentru oficiul cantoratului se prepară la noi finerii candidați în școala cantorală și cei ieșiți din această școală se așează cantori pe la bisericile comunelor parohiale, de protopresviterul districtual în mod provizor, iară din partea Consiliului eparhial în mod definitiv. — Iară pentru serviciul de jos, pe la bisericile rurale, se așează așa numitul pălimar (paramonar) sau paraeclesiarh de parohul local în înțelegere cu consiliul parohial, dintre oamenii de rînd ai comunei respective, așisderea fără de nici o hirotiesie. Dacă așadară cu privire la cantorii și pălimarii bisericilor, în prezent nu se pot ținea în vigoare instituțiunile cele vechi ale bisericii cu gradele ei cele felurite de servitori, apoi să se poarte măcar de grijă, ca oamenii,

¹⁾ Const. ap. L. III. c. 15.

²⁾ Const. ap. L. VIII. c. 28.

³⁾ Const. ap. L. II. c. 28.

⁴⁾ Theodori Balsamonis Responsa ad interrogat. Marci patr. Alexandr. Resp. ad. interrog. 35.

⁵⁾ Haeres 79.

cari se așează în aceste servicii bisericești, să fie bărbați religioși, purtându-se la executarea serviciilor lor cu demnitatea potrivită sfințeniei locului ¹⁾).

Aceasta împrejurare prea puțin se bagă în seamă din partea preoților, admitându-se la serviciul bisericesc adeseori oameni nu numai fără cultură spirituală corespunzătoare, dară și fără de oarecare simț pentru ordine și curăție, oameni, cari prin purtarea lor lipsită de fineță, prin exteriorul lor negrijit, produc scandală la creștinii cu gust ceva mai bun, lipsindu-l serviciul dumnezeesc de plăcerea-i și sublimitatea-i proprie, ce ar trebui să o insufle la toți cei ce iau parte la el. Bănuieli și reproșuri în privința aceasta sunt acuma se poate zice la ordinea zilei, și pentru aceea preoții ar trebui să ieie în privire împrejurările atinse, nu numai la așezarea acestor oameni, dară și după așezarea lor să-și deie toată silința de a înlătura orice necuviință și cauză de bănuială justă, fiindu-le deapurarea aminte, că întru tratarea celor sfinte și din partea servitorilor mai inferiori ai bisericii, să domnească un spirit mai cucernic.

SECȚIUNEA II.

Timpurile liturgice sau anul bisericesc.

§ 30. Împărăție.

Omul, constând din trup și suflet, aparține atât lumii materiale cât și celei spirituale. De oarece el trebuie să se miște în ambele sfere, de aceea trebuie să se țină el atât de timpul fixat de autoritățile statului sau civile, cât și de timpul fixat de biserică. În timpul așa numit civil, omul are să-și îplinească obligămintele civile și grija de binele pământesc. Dar omul mai are să grijască și de binele sufletesc și aceasta o poate face el în acele timpuri, pe cari sf. biserică le-a așezat anume spre acest scop. În aceste timpuri omul trebuie să-și îplinească obligămintele religioș-morale.

Fixarea unor timpuri anume, ca sfinte sau bisericești, își are motivul și dreptul său.

Cultul bisericii drept credincioase e mijlocirea operei săvârșite de Mântuitorul nostru spre mântuirea omenirii și spre preamărirea lui Dumnezeu.

¹⁾ Comp. *W. Augusti*, I, c. 11. Bd, p. 212 și *I. A. Binterim*, I, c. 1. Bd. I. Th. p. 434.

Opera de mântuire a lui Christos însă, nu s'a săvârșit de odată într'un moment, ci în decurs de mai multe mii de ani a fost ea pregătită și în fine, la plinirea timpurilor, s'a adus la îndeplinire. Totașa și mijlocirea mântuirii nu poate afla loc de odată, ci pe încetul, în decursul timpului. E adevărat că în sf. Eucharistie, centrul cultului creștin, apare întreaga viață mântuitoare a lui Christos, și toate fructele mântuirii se împărtășesc în totalitatea lor, omenirii; dar însușirea acestor fructe ale mântuirii și imitarea acestei vieți a Mântuitorului, poate afla loc numai gradat, numai în decursul timpului. De aceea să accentuează și se relevează în cultul bisericii zilnic un moment special al mântuirii, o faptă deosebită, un adevăr deosebit sau un mister oarecare. Se relevează o trăsătură deosebită din viața Mântuitorului și spre scopul împrărierii acestui moment sau acestei trăsături, i se împărtășește omului un har deosebit. Momentele acestea ale mântuirii, cari apar zi de zi, trăsăturile deosebite din viața Mântuitorului, împărtășirea harurilor imbinat cu ele spre realizare, primire și imitare din partea oamenilor, *au trebuit* să dea motiv bisericii la o calculare deosebită a timpului și astfel s'a născut anul bisericesc.

Acesta deci, ființial nu e nimic alta decât mijlocirea gradată, succesivă a mântuirii omenirii: e repetarea și continuarea operei de mântuire a lui Christos sau continuarea vieții lui Christos într'un mod viu, simbolic, spre mântuirea oamenilor și spre preamărirea lui Dumnezeu.

Isus Christos e în biserică prezent și anume în toate trei oficiile sale, cu care a săvârșit opera de mântuire. Oficiul de *arhiereu* exercitat prin sacrificiul morții sale de pe cruce stă în centrul activității lui Christos și dominează deci și toate timpurile. Timpul acesta e centrul tuturor timpurilor. Timpul înainte și după aceea e menit pentru preparare și pentru îndeplinire. Totul ce s'a întâmplat înainte de nașterea lui Christos și după aceasta până la patimile sale și moartea sa, a fost mai ales *activitatea sa profetică*. Ceea ce s'a săvârșit pentru mântuirea oamenilor, însă după moartea sa de pe cruce aparține activității împărătești a lui Christos.

Activitatea arhierească a Mântuitorului e deci centrul vieții sale în biserică și centrul tuturor serbărilor bisericești.

De aceea și e sărbătoarea învierii cu săptămâna cea mare, centrul a toată serbarea bisericească. Totul ce premerge, e preparare, și totul ce urmează e continuare. Pe lângă serbarea învierii lui Christos se înșiră deci și celelalte părți ale anului bisericesc astfel, că înnoirea și repetarea plină de har a oficiului profetic a lui Christos premerge și revelațiunea și dezvoltarea activității sale împărătești, urmează.

Cetirea lecțiilor din evanghelie a așa numitelor pericope, începe de aceea cu Duminica învierii și se cetește așa : dela Duminica învierii până la pogorirea Duhului sfânt se cetește evanghelia s. ap. Ioan. Dela Lunia Rusaliilor începând, se cetește 17 duminici, evanghelia dela Matei cu adaosuri din Marcu. Apoi cetim mai departe, evanghelia dela Luca, mai întâi cu adaosuri și apoi continuând din Marcu. Așadară dela Paști începând, se cetește în decursul unui an, întreaga scriptură a celor patru evangeliști.

După o calculare a anului, așa numitul an de la Marte, începe anul cam dela Paști și ar corespunde anului bisericesc cu cele trei perioade ale anului în care se repetă mântuirea omenirii și anume timpul pentecostarului, timpul octoihului și timpul triodului.

Inceperea anului cu 1 Septemvrie adecă cu serbarea lui Ioan Stâlpnicul nu contrazice celor expuse. Și așa sunt trei perioade ale anului cu sărbători centrale. Prima e nașterea Domnului, căreia îi premerge post și amintirea părinților și strămoșilor lui Isus și care e urmată de botezul, întâmpinarea precum și alte sărbători pregătitoare ale actului mântuirii, și de însemnătate pentru această activitate profetică.

Pregătind apoi biserica spiritul omului cu post și rugăciuni și petrecând dimpreună patimile lui Christos, ne prezintă realizarea mântuirii. Acest moment, moartea lui Christos, e cel mai însemnat și e centrul tuturor sărbătorilor.

Prin el s'a săvârșit mântuirea noastră. De acum începe periodul activității lui Christos ca împărat, e periodul (timpul) victoriei și al triumfului. Acum încă e necesar ca omenirea să se facă partașă de mântuire. Și deci se trimite Duhul sfânt, luând biserica cu aceasta asupra și opera mântuirii.

Anul bisericesc are deci trei părți mari, în cari se manifestă cele trei oficii ale Mântuitorului în șir cronologic.

Aceste trei părți se numesc și cercuri sau cicluri de sărbători deoarece sărbătorile se înșiră pe lângă ele.

Jur împrejurul sărbătorii învierii Domnului ca pe lângă un centru se mișcă tot anul bisericesc ca în cercuri concentrice.

Sărbătorile premergătoare și următoare formează însă și cercuri de sine stătătoare cu centrele lor cari sânt nașterea Domnului și Pogorârea Duhului sfânt.

Anul bisericesc nu are numai însemnătate comemorativă, ci are și o însemnătate subiectivă și obiectivă. Anul bisericesc e, subiectiv, o repetare internă, adevărată ființială. Nu e numai icoana, simbolul, ci e adevăr. E continuarea vieții lui Christos în biserică spre mântuirea oamenilor. „Mântuitorul nu a trăit numai înainte de 19 sute de ani, așa că el deatunci ar fi fost dispărut și noi ne-am aduce aminte de el numai din istorie, ca de un om repaosat; nu, el e vecinic viu în biserică sa“¹⁾ și continuă a vieții, pentru ca să fie viața tuturor, ca toți cei ce trăesc, să nu trăescă numai pentru sine, ci pentru acel, care pentru dânși a murit și a înviat a treia zi. (II. Cor. V. 15). Pentru ca precum El însuși a crescut și s'a dezvoltat până la etatea de bărbat, așa și biserica în totalitate și fiecare membru al ei să crească până la etatea deplină a lui Isus Christos.

Cu aceasta e indicată și însemnătatea obiectivă a anului bisericesc. Viața lui Christos prezentată în har în decursul anului bisericesc are să devie pildă creștinului. El are să și conformeze viața sa cu viața lui Hristos.

Anul bisericesc repetându-se, face un curs cercual, care începe în fiecare an dela început. Ca și un arbore, care, în fiecare an, prin aceeași mișcare a sucului formează un cerc nou, viața credincioșilor primește în fiecare an un adaos nou de plenitudine, se întărește și se apropie de sfințenie.

De aceea anul bisericesc care are menirea să dea deplinătate omului și să-l sfințească, se cheamă și timp sfânt.

De acest timp sfânt se țin zilele menite, de a infățișa credincioșilor faptele mântuirii și adevărurile principale ale

¹⁾ Möhler, Symbolik, p. 300.

descoperirii, și de a li mijloci darurile împreunate cu acele fapte și adevăruri. Aceste zile consfințite mai ales pentru serviciul dumnezeesc, și pentru mântuirea sufletească se numesc sărbători, și înnoirea și serbarea lor regulată în biserică în decursul unui an, formează anul bisericesc creștin.

Anul bisericesc creștin constă mai întâi din zilele instituite spre lauda și preamărirea uneia dintre cele trei persoane dumnezeiești sau *din sărbătorile domnești*. Apoi lauda și preamărirea lui Dumnezeu nu privește numai la Dumnezeu, ci și la organele lui alese, la sfinți, pentru aceea constă mai departe, anul bisericesc din *sărbătorile Maicei Domnului și din sărbătorile sfinților celor mai aleși*. Mai departe, luând biserică în privire slăbăciunea omului și că de adeseori cade el în păcat, a așezat zile de pocăință, împreunate cu ajunare, ca mijloc de căință, și pentru aceea constă anul bisericesc și din *timpul ajunărilor, al posturilor*. În fine, creștinul, ca membru al corpului mistic al bisericii, se adresează la Dumnezeu în rugăciune nu numai pentru sine însuși, dară și pentru alți membri ai bisericii, și pentru cei adormiți întru speranța învierii și a vieții de veci, și pentru aceea constă anul bisericesc și din *zilele morților*.

La sărbătorile domnești se numără și *duminica*, și fiind că ea, să zicem așa, conduce și arată calea anului bisericesc, pentru aceea, tratând aici și despre duminică, vom împărți tratatul despre timpurile liturgice sau despre anul bisericesc, în următoarele articole :

1. Despre duminică ;
2. Despre sărbătorile domnești, ale Maicei Domnului și ale sfinților mai aleși ;
3. Despre ajunări ; și
4. Despre zilele morților.

ARTICOLUL I.

Despre duminică.

§ 31. Numirea și cauzele serbării duminicii.

După ce Dumnezeu împlini opera creațiunii lumii, s'a odihnit în ziua a șaptea de toate lucrurile ce le-a făcut, și

a binecuvântat ziua a șaptea și o a sfințit pe ea ¹⁾; iară mai târziu, Dumnezeu porunci prin Moisi poporului lui Israil, ca el să lucreze șase zile, iară ziua a șaptea, fiind sâmbăta Domnului Dumnezeu, să nu facă nici un lucru, nici el, nici feciorii lui, nici fetele lui, nici servitorii lui, nici servitoarele lui, nici boul lui, nici asinul lui, nici veneticul cel ce locuște cu el. Că în șase zile a făcut Dumnezeu cerul și pământul, și marea, și toate câte sunt întrânsele, și în ziua a șaptea s'a odihnit ; pentru aceea a binecuvântat Dumnezeu ziua a șaptea și o a sfințit pe ea ²⁾.

Ziua a șaptea se numi în testamentul vechiu, sâmbătă sau și sabat, adecă sărbătoare sau zi de odihnă. Iară în ziua ce urmează după sâmbătă, a înviat Christos din morți ³⁾ și pentru aceea învățăceii Domnului serbătoreau această zi și se adunau (ἐν τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων), spre a aduce laudă lui Dumnezeu, numindu-o mai ales ziua Domnului, ἡμέρα Κυρίου, ἡμέρα κυριακή, dies dominica. — Iară motivele, din cari, în testamentul nou, duminica se preferă celorlalte zile ale săptămânii, se expun de sf. Leo cel Mare, episcopul Romei, în următorul mod : Ziua cea dintâi a săptămânii se sfinți prin darurile prețioase, ce le primirăm dela bunătatea lui Dumnezeu. Căci în ziua aceasta și-a luat lumea începutul, în ziua aceasta se omori moartea prin invierea lui Christos și se restabili viața. În ziua aceasta luară apostolii dela Domnul trâmbița, spre a vesti evanghelia la toate popoarele, primind misterul renașterii, ce avea să se împărtășiască lumii întregi. În ziua aceasta, precum mărturisește sf. evanghelist Ioan, după ce a intrat Domnul prin ușele încuiate, la apostolii adunați a suflat asupra lor, zicând : „Luați Duh sfânt“. În fine, în ziua aceasta a venit Duhul sfânt promis apostolilor de Domnul, pentru ca noi prin oarecare regulă cerească să cunoaștem a serba misteriele binecuvântărilor preoțești în ziua aceea, în care ne făcurăm părtași de toate harurile dumnezeiești ⁴⁾

Pentru aceea se și serbează în testamentul nou, și

¹⁾ I. Moisi 2, 3.

²⁾ II. Moisi 20, 8.

³⁾ Mat. 28, 1 ; Marc. 16, 1.

⁴⁾ Leo Magn., epist. decret. 81. c. 1.

anume din timpurile sf. apostoli, ziua dintâi a săptămânii sau duminica, ca ziua Domnului. „In ziua dintâi a săptămânii, zice sf. apostol Paul, *fiecarele din voi să pună la sine, strângând ce se va îndura, ca nu, dacă voi veni, atunci să se facă colecta*“¹⁾. Iară în faptele apostolilor²⁾ cetim: „In ziua întâi a săptămânii³⁾, *adunându-se învățăceii să frângă pâine, Paul, având a purcede a doua zi, vorbia cu dânșii...*“. Că ziua dintâi a săptămânii sau duminică se serba ca ziua Domnului și după timpul sf. apostoli, vedem așisderea din mai multe mărturii. Așa scrie sf. Ignatie din Antiohia către Magnesieni⁴⁾: „Dacă ai ajuns la nouă speranță, apoi nu mai serbați sâmbăta, ci sfințiți ziua Domnului⁵⁾. Căci prin el și prin moartea lui am câștigat viața“. Și sf. Iustin zice: „Duminica (pe care Iustin o numește *τοῦ ἡλίου ἡμέρα*, ziua soarelui, dies solis) ne adunăm cu toții la un loc, pentru că aceasta e ziua, în care Dumnezeu, la crearea lumii, a despărțit dela olaltă lumina și întunericul, și în care Mântuitorul nostru Isus Chrisos a înviat din morți“⁶⁾. În locul acesta se întrebuințează o numire nouă pentru duminică, adecă *τοῦ ἡλίου ἡμέρα*, ziua soarelui. Aceasta numire i-se dete zilei celei dintâi a săptămânii de astrologii păgâni, cari atribuiau celor șapte planete ale sistemului solar ptolemaic, o influență asupra celor șapte zile ale săptămânii și asupra sortii în aceste zile și cari, în conformitate cu aceasta, numiau ziua cea dintâi a săptămânii ziua soarelui. Creștinii păstrară această numire, însă îi deteră alt sens. Așa zice Tertulian, că dacă noi în ziua soarelui (die solis) suntem voioși, se întâmplă aceasta dintr’o altă cauză, și nu din cauza, că ne-am închina

¹⁾ I. Cor. 16, 2.

²⁾ 20, 7.

³⁾ Cuvintele *Ἐν δὲ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων* înscamnă ziua cea dintâi a săptămânii adecă duminica, pentru că Iudeii numărău zilele săptămânii astfel, că le începeau dela sabat.

⁴⁾ Ad. Magn. c. 9.

⁵⁾ Ziua Domnului sau duminica se numește ziua dintâi a săptămânii și de alți scriitori și părinți bisericești vechi. Așa de Tertulian (de corona milit. c. 3), de sf. Dionisie, episcopul Corintului (epist. ad Romanos ap. Euseb. Hist. eccl. L. IV. c. 23), de sf. Ireneu (ep. ad s. Victor, Pap. ap. Euseb. Hist. eccl. L. V. c. 24) și de Origen (hom. 7. in Exod. c. 15).

⁶⁾ Iustin Apol. I. c. 67.

soarelui¹⁾. Și sf. Ambrosie scrie: „Ziua Domnului ni-e nouă venerabilă și solemnă, pentru că în ziua aceasta Mântuitorul, asemenea soarelui celui ce răsare, după ce a imprăștiat întunericul iadului, a strălucit în lumina învierii, pentru aceea ziua aceasta se și numește de fiii lumii, ziua soarelui, căci o luminează Christos, soarele dreptății“²⁾. — Adeseori se numește duminica și ziua a opta³⁾, *ἡμέρα ὀγδοῆ*, octavus dies, dară cuvintele aceste nu privesc la săptămână, ci numai la ziua învierii. Sf. Ioan Chrisostom numește duminica „ziua pâinii“, însemnând prin aceasta numire datina de a frânge în aceasta zi pâinea, adecă a serba sf. euharistie. În fine se numește aceasta zi de o seamă dintre sf. părinți „impărăteasa zilelor“, *βασιλίσα τῶν ἡμέρων*⁴⁾, prin care numire se înseamnă mai vârtos sfințenia și venerabilitatea zilei, fiind ea mai mult un epitheton ornans.

§ 32. Modul serbării duminiceii.

Creștinii cei vechi țineau duminica nu numai de o zi de repaos, dară și de o zi de bucurie, serbându-o mai înainte de toate prin aceea, că *luau parte la serviciul dumnezeesc*⁵⁾. Zelul creștinilor celor vechi în cercetarea serviciului dumnezeesc era așa de mare, că ei nu puteau fi împiedecați dela aceasta, nici prin persecuțiunile și nici prin opririle cele mai aspre din partea păgânilor, precum știm din epistola cunoscută a lui Pliniu, proconsulul Bitiniei⁶⁾,

¹⁾ *Aequae si diem solis laetitia indulgemus, alia longe ratione, quam de religione solis secundo loco ab eis sumus, qui diem Saturni otio et victui decernunt, exorbitantes et ipsi a Iudaico more, quem ignorant, — Tertullian. Apol. c. 16.*

²⁾ *Dominica dies ideo venerabilis est atque sollemnis, quia in ea salvator velut sol oriens, discussis infernorum tenebris luce resurrectionis emicuit, ac propterea illa dies ab hominibus saeculi dies solis vocatur, quod ortus eam sol justitiae, Christus illuminet. — Ambros., serm. 61.*

³⁾ *Διὸ καὶ ἄγομεν τὴν ἡμέραν τὴν ὀγδοὴν εἰς εὐπροσώπην, ἐν ᾗ καὶ Ἰησοῦς ἐκ νεκρῶν καὶ φανερωθεὶς ἀνέβη εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Irenaeus, lib. de Ogdoade (περὶ ὀγδοάδος). Vezi și Hilar. Pictav., Praefat. in explanat. Psalm.*

⁴⁾ Gregor. Naz., Orat. 43.

⁵⁾ *Constituțiunile apostolice* (L. II. c. 59) provoacă pre creștini la participare la serviciul dumnezeesc, zicând: *In ziua învierii, care o numim ziua Domnului, toți să vă adunați neîncetat, spre a duce lui Dumnezeu mulțămită pentru bunătățile primite prin Christos.*

⁶⁾ Plinius, epist. ad Trajan.

și din mărturiile mai multor scriitori vechi ¹⁾. Fiind cineva din creștini împiedecat întru împlinirea acestui obligământ prin boală, prin oarecare necesitate urgentă, prin închisoare sau prin exil, conducătorii bisericilor își dedeau silință, ca măcar sf. comunicătură să li se aducă celor absenți de diaconi acasă ²⁾.

Chiar și monahii părăsiau duminica, când încă n'aveau biserici proprii și preoți, singurătatea deșerturilor și mergeau la serviciul dumnezeesc comun. Și împăratul Constantin cel Mare, oprind prin lege exercițiile militare, ordonă ostașilor creștini, ca aceștia duminica să meargă la biserică, iară celor păgâni, ca ieșind duminica la câmp, să reciteze după depunerea armelor, acele rugăciuni, ce le dictase el mai înainte, spre a le învăța de-arostul ³⁾.

Incepând mai târziu creștinii a lipsi dela serviciul dumnezeesc, atât sf. părinți cât și sf. sinoade pășiră cu mijloace corespunzătoare la stârpirea acestui rău. Așa hotărâște sinodul al VI. ecumenic (can. 80) de acord cu cel local din Sardica (can. 11), că dacă vre-un episcop, sau presviter, sau diacon, sau din cei ce se numără în cler, sau vre-un laic, fără de mare nevoie ar lipsi dela biserică sa, și în trei duminici și săptămâni nu va merge împreună cu ceilalți credincioși la biserică, de va fi cleric, să se caterisiască, iară de va fi laic să se afurisiască. — Spre a se sustrage dela această pedeapsă, unii asistau la sf. liturgie, însă nu rămâneau la ea până la capăt. Pentru aceea se hotărî, că dacă cineva dintre creștini, intrând în biserică, când se săvârșește sf. liturgie și auzind dumnezeieștile scripturi, n'ar aștepta până la sfârșit, nici nu s'ar împărtăși, unul ca acesta trebuie să se afurisiască, ca unul ce cauzează nerânduială în biserică ⁴⁾.

Duminica se distinge prin aceea, că în ea, precum și în timpul dela învierea Mântuitorului până la cincizecime, creștinii se rugau — afară de penitenții publice — stând, și aceasta se făcea pentru învierea Domnului și în semn de bucurie pentru această înviere. — Apoi se distingea du-

¹⁾ Comp. Tertullian., de fuga c. 14 și Apolog c. 7.
²⁾ Iustinus, Apol. I. c. 97; Constit. apost. L. II. c. 57.
³⁾ Comp. Euseb., De vita Constantini L. IV. c. 18—20.
⁴⁾ Can. 9. al sf. apostoli. Vezi și can. 2 al sin. din Antiohia.

minica ca zi de bucurie și prin aceea, că în ea era oprită *ajunarea* ¹⁾, și călcătorii acestei hotărîri erau amenințați cu pedeapsa afurisirii.

Canonul 64 al sf. apostoli sună: „Dacă vre un cleric s'ar afla ajunând în ziua duminicii sau sâmbăta, afară de una numai, să se caterisească, iară de va fi mirean să se afurisească ²⁾. Iară sf. Ambrosie, muștrând pe Maniheii, că ajunau duminica, zice, că aceasta a atâta, cât a nega învierea lui Christos ³⁾. Chiar și monahilor li era oprită *ajunarea* în duminici ⁴⁾ și așisderea și ascetilor ⁵⁾.

Motivul principal al bisericii pentru această hotărîre era privirea la ereticii timpului aceluia, la Marcioniști, Maniheii ș. a., cari, negând că Christos s'ar fi născut cu natură adevărată omenească, socotiau că față cu ortodocșii ar trebui să postiască duminica. Deci acolo, unde nu se presupunea aplecarea la aceste opinii eretice, se tolera *ajunarea* și duminica, precum mărturisește Ieronim ⁶⁾, că după exemplul sf. ap. Paul, unii creștini ai timpului său să fi ajunat duminica și în timpul Rusaliilor.

Se mai distinge duminica ca zi de bucurie și prin aceea, că în ea se *serbau agapele comune* și se *impărția milostenie*, care se strângea după liturgie, între creștinii cei săraci ⁷⁾.

Cât de manifestarea externă a bucuriei creștinilor în zi de duminică, apoi bucuria aceasta se arată în aceea, că creștinii se îmbrăcau în haine mai bune, și anume în haine de culoare albă. Acuma de păgâni se privia culoarea albă ca simbol al bucuriei ⁸⁾, și în sf. Scriptură spiritele curate, cari îl preamăresc pe Dumnezeu, se reprezintă în veșminte albe ⁹⁾. Deci urmând creștinii mai ales privirii celei din urmă, se îmbrăcau duminica în haine de culoare albă, spre a în-

¹⁾ Comp. Constitut. apost. Lib. V. c. 20, și Lib. VII. c. 23.

²⁾ Vezi și can. 18. al sin. din Gangra și can. 56. al sin. VI. ecum.

³⁾ Ambros., de Elia et jejun. c. 10; comp. și ep. 83.

⁴⁾ Cassian., Instit. coenob. L. III. c. 9.

⁵⁾ Epiphani., Exos. d. n. 22.

⁶⁾ Ep. 71. ad. Lucinium, n. 6 (Migne, Patr. I. T. XXII. 671).

⁷⁾ Despre acest uz ultim vorbește — afară de sf. Paul (I. Cor. 16, 2) — și Iustin Martirul (Apologia I. c. 67), apoi Ioan Chrisostom (homilia de elemosynal și fer. Augustin (sermo 46).

⁸⁾ Cicero, De legibus Lib. II.

⁹⁾ Fapt. ap. 10,30; Apocal. 15, 6; 19, 8.

fățișă prin ele ziua de bucurie și curăția spirituală a creștinismului, despre care ni mărturisește Clemens din Alexandria ¹⁾.

Așisderea se arăta bucuria creștinilor duminica și în zilele de sărbători în aceia, că ei ornau și iluminau bisericile, că clerul se îmbrăca în veșminte bisericesti mai frumoase și cântarea bisericească era mai solemnă ²⁾.

Dară deși creștinii cei vechi priviau duminica ca zi de bucurie, totuș se abțineau în ea de toate petrecerile lumești. Iudeii în timpurile acele nu lucrau sâmbăta, dară pentru aceia își petreceau timpul cu jocuri și cu alte desfătări neierzate, și desfrânările lor de sâmbătă deveniră proverbiale, numindu-se „luxus sabbatarius” ³⁾. Sfinții părinți luptau contra acestei daline rele și îndemnau pe creștini, ca să se feriască de ea ⁴⁾. — Dară și din partea păgânilor amenința pe creștini pericolul în privința serbării duminice și a altor sărbători. Acest pericol zăcea în teatrele demoralizătoare ale păgânilor de pe atunci. Sf. Ioan Chrisostom ⁵⁾ le numește adunări diavolești și amenință cu aforisire pe toți cei ce, fiind admoniați, ar merge la teatre sau la jocurile circense, în timpul serviciului dumnezeesc. Și împărații opriră jocurile gladiatorilor în teatre, jocurile circense, vânătoarea și luptele cu animale, și anume împăratul Teodosiu I cel Mare le opri Duminica, iar împăratul Teodosiu II. cel Mic estinse oprirea și la altele sărbători mari, și nu numai pentru creștini, dară și pentru Iudei și păgâni, pentru ca toți să știe, că e timp de rugăciune, și nu timp de petrecere ⁶⁾.

În zilele de duminici erau mai departe oprite toate

¹⁾ Clemens Alex., Paedag. L. II. c. 10.

²⁾ Hinc ergo suaviter modulantium symphoniae resonent; illinc concordēs animorum motus alternent; adornetur luminaribus ecclesia, resplendent virtutibus conscientia, mundetur sordibus Basilicae pavementum, purgetur vitiiis interioris hominis templum. . . Habet enim sancta dies dignitatem suam; habet et mens nostra solemnitatem suam. Illa videlicet, ut a laboriosis hujus mundi negotiis vacetur; ista vero, ut ab aestu terrenae concupiscentiae et ab omnium vitiorum illecebris absterneatur, Illa, ut ornamentis visibilibus splendeat, ista ut virtutibus enitiscat. *Leo Magn., Sermo 15.*

³⁾ Sidonius Apollinar. Epist. lib. I. ep. 2. — Comp. și Augustin., Tractat. IV. c. I. in Ioan.

⁴⁾ Ioannes Chrysostomus, hom. I. de Lazaro; Augustinus, Sermo 9. de decem chordis c. 3. (Migne, Part. I. T. XXXVIII. 75),

⁵⁾ Hom. 6. in Genes.

⁶⁾ Comp. Cod. Theod. Lib. XV. tit. V. de spectaculis. lex 5.

pertratările înainte de judecătoria. Împăratul Constantin cel Mare a fost cel dintâi, care a hotărît prin lege, ca în această zi fiecarele să se rețină de procese, sentințe și pertratări judecătorești, doară dacă extrema necesitate ar impune alta ceva ¹⁾. De asemeni legi emisera împărații Valentinian I. și al II., amenințând cu pedepse pe cei ce ar păși în contra ²⁾. Totuș cerând îndurarea și iubirea cătră aproapele sau privirea la binele public, puteau să se facă pertratări judecătorești în zile de duminici tot așa, ca și în celelalte zile.

În fine erau oprite în ziua duminicilor toate lucrurile meseriașilor și ale artiștilor, iară lucrul câmpului se permise de împăratul Constantin cel Mare pe timpul secerișului la întâmplare de vreme nefavorabilă, spre a împedeca pierderea holdelor ³⁾.

Biserica cea veche se pronunță în privința serbării duminice, ordonând următoarele: Nu se cuvine ca creștinii să serbeze sâmbăta, ci a lucra în acea zi, iară duminica preferindu-o, fiindu-li cu puțință, să serbeze ca creștini, iară de s'ar afla iudaști, fie anatema dela Christos ⁴⁾. Spre a înțelege hotărîrea acestui canon sunt de observat următoarele: Creștinii cei vechi serbau afară de duminică și sâmbăta ⁵⁾. Serbarea bisericească a sâmbetei era în ființă corespunzătoare cu a duminice. Totuș se deosebia ea prin aceea, că creștinii după liturgia săvârșită, la a cărei ascultare nu erau obligați prin oarecare lege bisericească, puteau să se ocupe sâmbăta cu lucrul lor cel de toate zilele, că în această zi nu erau suspendate pertratările judecătorești, jocurile teatrale ș. a. d., și că creștinii în această zi nu se rugau stând. Serbarea sâmbetei însă își avea temeiul parte în împejurarea, că prin ea se credea cu atât mai lesne a se câștiga Iudeii pentru biserica creștină, parte și, că pe când secta Marcioniștilor ajuna sâmbăta, spre a-și arăta ura cătră Dumnezeu Iudeilor, ortodocșii tocmai făceau contrariul, spre a arăta, că ei n'au parte la rătăcirile lui Marcion și ale altor de asemenea secte. Deci cătră aceștia și cătră alții, cari pe lângă duminică ar fi voit să serbeze și sâmbăta aceasta de pe urmă în mod iudaic — precum erau Nazarenii și Ebioniții, era îndreptată hotărîrea sinodului din Laodicea în canonul său 29, cu care se stabilește, ca creștinii să nu serbeze sâmbăta în modul Iudeilor, ci să lucreze în această zi, și dacă o și petrec cu rugăciune, totuș să prefere duminica, serbându-o

¹⁾ Comp. Cod. Theod., Lib. II. tit. VIII de feriis.

²⁾ Ibid Lib. VIII. tit. VIII. de execut. lex 1. et lex 3.

³⁾ Comp. Cod. Justin. Lib. III. tit. XII. de feriis. lex. 3.

⁴⁾ Can. 29. al sinod. din Laodic.

⁵⁾ Despre aceasta mărturisesc Constituțiunile apostolice Lib. II. c. 59; Lib. V. c. 15. 20; Lib. VII. c. 23; Lib. VIII. c. 23, sf. Epifanie, Exposit. fid. c. 24 ș. a.

precum e prescris creștinilor, reținându-se de lucru, dacă li va fi cu puțință, adecă dacă li vor permite împrejurările sau considerațiile coperse. Mai târziu se schimbă împrejurările și înlăturându-se cauza, încetat serbarea sâmbetei.

Creștinii cei vechi la serbarea duminicii se feriau de cele două extreme, adecă de prea mare rigorozitate și de laxitate. Pe lângă aceasta se abțineau în zilele cele sfinte mai ales de păcate și din contra săvârșeau fapte de îndurare. Sf. Ioan Chrisostom zice: „Cea mai frumoasă sărbătoare e conștiința curată. Căci nu mulțimea celor ce se adună la biserică, ci virtutea; nu hainele cele prețioase, ci ornamentul pietății; nu masa cea cu bucate gustoase, ci grija pentru suflet fac sărbătoarea. Cel ce n'are conștiință curată, e la sărbătoarea cea mai solemnă fără de sărbătoare”¹⁾.

Ce se atinge de practica de astăzi a serbării duminicii, ea în ființă e tot aceeaș ce a fost în timpurile vechi. Porunca întâia bisericească din confesiunea ortodoxă a bisericii catolice și apostolice a răsăritului cere, ca fiecare creștin să se roage lui Dumnezeu cu inimă umilită și zdrobită și să ia parte la serviciile dumnezeiești în fiecare duminică și zi de sărbătoare, adecă să asculte utrenia și liturgia, vecernia și cuvântul de învățătură²⁾. Și tot aceasta confesiune explică porunca a patra dumnezeiească întru cât privește ea obiectul în chestiune, în următorul mod: Noi creștinii, în locul sâmbetei ținem ziua duminicii, pentru că în ziua duminicii cu învierea lui Christos domnului nostru, s'a făcut reînnoirea lumii întregi și mântuirea neamului omenesc din sclăvia diavolului. În tot timpul acestei zile suntem dator să lăsăm la o parte toate lucrurile și munca noastră, spre a fi liberi, ocupându-ne toată ziua cu rugăciuni și cu meditațiuni religioase pentru binefacerile, ce ni le-a dat Dumnezeu. Asemenea și servitorii, și selavii, ori cari ar fi, să nu munciască

¹⁾ Ioannes Chrysostomus, De Anna sermo 5. (Migne, Patr. gr. T. LIV. 669 sq). Iară fericitul Augustin zice: „Spiritualiter observat sabbatum Christianus, abstinens se ab opere servili. Quid est enim ab opere servili? a peccato. Et unde probamus? Dominum interroga. Omnis qui facit peccatum, servus est peccati. Ergo et nobis praecipitur spiritualiter observatio peccati. (Tract IV. c. 1. in Ioann).

²⁾ Răspunsul la întrebarea 87: Cări sunt poruncile bisericești? (Partea I. a conf. ort., despre credință).

în acea zi, ci să fie liberi, ca să se ocupe cu lucruri sfinte, înălțând rugăciuni și mărink pe Dumnezeu¹⁾.

ARTICOLUL II.

Despre sărbătorile domnești, ale Maicei Domnului și ale sfinților mai aleși.

Subarticolul I.

Sărbătorile domnești.

§ 33. Împărțire.

În serbarea duminicii se prezintă întreaga istorie a creației lumii și a mântuirii genului omenesc ca într'o icoană, dară pietatea creștinilor simți necesitatea a scoate din totalitate momentele mai însemnate ale acestei istorii și a le petrece în sărbători deosebite. De aici se respiră în decursul timpurilor acel lanț bine încheiat de sărbători bisericești, care-l cunoaștem sub numele de sărbători domnești (ἑορταὶ κυριακαί, δεσποτικάι, festa dominica), la cari afară de sărbătorile instituite întru lauda și preamărirea uneia dintre cele trei persoane dumnezeiești se numără și unele sărbători ale Maicei Domnului. — În cele următoare se vor expune mai întâi sărbătorile domnești cele mari privitoare la una din cele trei persoane dumnezeiești, începând cu nașterea cea după corp a Domnului nostru Isus Christos.

§ 34. Nașterea după corp a Domnului nostru Isus Christos.

Nașterea după corp a Domnului nostru Isus Christos (τὰ θεογέννη, τὰ χριστούγεννα, γενεθλίος ἡμέρα, nativitas, dies natalis, natalitia Christi, natalis Domini corporalis) se serba în biserica occidentală înainte de secolul IV. pe baza unei tradițiuni vechi, în 25. Decembrie²⁾. Aceasta zi să se fi fixat în urma unor cercări în arhivele romane,

¹⁾ Răspunsul la întrebarea 60: Cum trebuie să înțelegem porunca IV.? (Partea III. a conf. ort. despre dragoste).

²⁾ Augustin zice: Diem nativitatis domini octavo Calendarum Ianuarii die consensus tradit Ecclesiae. (De trinit. L. IV. c. 5).

la cari se provoacă chiar Tertulian ¹⁾. Fastele consulare (Fasti consulares) din secolul IV zic lămurit, că Christos s-a născut sub consulatul lui C. Caesar Augustus și al lui L. Aemilius Paulus (754 u. c.) ²⁾ în 25 Decembrie.

În biserica orientală însă, se serba ziua nașterii lui Isus până la mijlocul secolului IV. în aceeași zi cu botezul sau cu arătarea Domnului, în 6 Ianuarie, sub numele de Θεοφάνια sau ἐπιφάνια. Așa zice Cassian, că pe timpul lui „toate provinciile Egiptului sub numele general de epifanie au înțeles atât ziua nașterii lui Christos, cât și botezul lui. De aceea aceste două mistere se serbau nu în două zile deosebite, ca în părțile occidentale, ci deodată în una și aceeași zi” ³⁾. Iară Genadiu din Massilia amintește de un episcop Timoteiu care a scris o carte despre nașterea Mântuitorului, despre care crede, că s-a fi întâmplat în ziua de epifanie ⁴⁾.

Pe la finea secolului IV a început și biserica orientală a serba nașterea Mântuitorului separat de ziua botezului, și anume în 25 Decembrie. Începutul în privința aceasta a făcut biserica din Constantinopole, unde nașterea Domnului se serba în 25. Decembrie prim dată în anul 379, la care ocaziune sf. Grigorie dela Nazianz ținu în favorul acestei serbări o omilie frumoasă ⁵⁾. Nu mult după aceasta se introduse serbarea nașterii Domnului în 25. Decembrie și în biserica din Antiohia, cum se vede aceasta din o cuvântare, ce sf. Ioan Gură-de-aur a ținut-o în Antiohia în 20. Decembrie, 388 (în ziua amintirii sf. Filogonie) ⁶⁾, în care cu-

¹⁾ De censu Augusti, quem testem fidelissimum dominicae nativitatis Romana archiva custodiunt. Tertull., Adv. Marcionem L. IV.

²⁾ Comp. Marzohl u. Schneller, Liturgia sacra oder die Gebräuche und Alterthümer der katholischen Kirche . . . Luzern 1846. 4. Th. p. 147 și Dr. K. a Heinrich Kellner, Heortologie oder das Kirchenjahr und die heiligen Feste . . . Freiburg i/Br. 1901, p. 94.

³⁾ Cassian., Collat. L. X. c. 2.

⁴⁾ Timotheus episcopus composuit librum de Nativitate Domini secundum carnem, quam credit in Epiphania factam (Genadius Massiliensis, Liber de scriptoribus ecclesiasticis c. 58).

⁵⁾ Gregor. Nazianz., hom. 38 in Teophania.

⁶⁾ Cinci zile după cuvântarea aceasta, a ținut Ioan Chrisostom în ziua nașterii Domnului o omilie, în care între altele zice: „Încă nu sunt zece ani, de când ziua aceasta ni se făcu cunoscută, și totuși serbarea ei e prin zelul vostru așa de mărcat.

vântare li vestise auzitorilor săi, că 25. Decembrie ce are să vină se va serba în Antiohia, prim dată nașterea Domnului, care sărbătoare, celor ce locuiesc la apus, din început (ἀνωθεν) li-a fost cunoscută, iară la noi a sosit știrea despre ea deabia de vr'o 10 ani. Mai târziu se serba nașterea Mântuitorului în 25. Decembrie și în biserica egipteană, precum se vede din o cuvântare a episcopului Paul dela Emisa, care se ținu înaintea lui Ciril, episcopul Alexandriei (412—444), și care se află în actele sinodului din Efes. Sub episcopul Iuvenal (425—458) s'a introdus în urmă sărbătoarea nașterii Domnului după datina bisericii occidentale și în biserica din Ierusalim.

Ori de se serba nașterea lui Christos în 25 Decembrie, ca la occidentali, ori în 6 Ianuarie, ca la orientali, începutul serbării ineseși se urmărește până la secolul III., istorisind Nichifor Calist, că adunându-se creștinii din Nicomedia pe timpul persecuțiunii dioclețiane în mare mulțime în biserică, spre a serba ziua nașterii Domnului, un tiran, care timpul acesta îl ținea de foarte potrivit și aceasta ocaziune de potrivită, de ași stâmpăra ura și mânia asupra creștinilor, trimise oameni, cari încunjurând biserica, puseră împrejurul ei foc, în care peri toată mulțimea de creștini în număr de 20.000 ¹⁾. Și sf. Ioan Chrisostom zice, că sărbătoarea nașterii lui Christos e o sărbătoare veche, sfântă tuturor locuitorilor dela Tracia până la Gadeira (Cadix în Spania) ²⁾.

Iară idea acestei sărbători e nașterea Fiului lui Dumnezeu, precum se descrie ea la Luca 2, 1—21 și precum de mai înainte se prezise prin gura profetilor ³⁾.

ca și când ni s'ar fi predat ea din timpuri vechi. Pentru aceea nu va rătăci cel ce o numește totodată nouă și veche; nouă, pentru că deabia acum ajunsese la cunoștința noastră, și veche, pentru că ea repede se egaliză cu sărbătorile mai vechi. Căci precum semințele nobile deodată se cufundă în pământ, și apoi și repede se rădică la mare înălțime și se încarcă cu fructe, chiar așa e și cu ziua de astăzi, care celor ce locuiesc la apus din început li-a fost cunoscută, iară la noi a venit cu puțini ani mai înainte, crescând repede și aducând fructe mărețe, cari le vedem astăzi, deoarece biserica e pentru mulțimea credincioșilor prea îngustă. (Hom. în diem natalem Domini nostri Iesu Christi, la Migne, Patr. gr. T. XLIX p. 351—352).

¹⁾ Nicephorus Callistus, Hist. eccl. L. VII. c. 6.

²⁾ Ioannes Chrysostomus, Hom. în diem natalem Domini nostri Iesu Christi (Migne, Patr. gr. T. XLIX, p. 351—352).

³⁾ Isaia 2, 4; Mich. 4, 2; Ageu 2, 3; Malach. 3, 1 și Dan. 2, 32.

Acest Fiul al lui Dumnezeu etern, dară apărut în timp, trebuie să afle prin naștere spirituală primire în inimile noastre, pentruca să se realizeze întru noi scopul întrupării lui temporale. Precum într-o naștere sa eternă dela Tatăl e Fiul lui Dumnezeu înțelepciunea eternă, strălucirea măririi dumnezeiești, soarele luminii, ce luminează eternitatea¹⁾; așa e el într-o naștere sa temporală lumina, ce prin descoperirea adevărului său²⁾ împrăștie întunericul rătăcirii și al neștiinței în lucruri dumnezeiești, mielul lui Dumnezeu, care ia păcatele lumii, învătătorul întru cunoștința lui Dumnezeu și a menirii noastre, mijlocul între Dumnezeu și oameni, izvorul mângâierii noastre și al oricărei binecuvântări, garanția speranței noastre de fericire întru Dumnezeu, puterea în lupta vieții, ținta și deplinirea fiilor lui Dumnezeu.

Sărbătoarea nașterii Domnului nostru Isus Christos din început se număra de biserică între sărbătorile cele mai mari și creștinii cei vechi o petreceau cu mare pietate. Sf. părinți vorbesc despre ea ca despre o sărbătoare foarte mare, fiind începutul și baza celorlalte sărbători. Așa zice sf. Ioan Chrisostom: „Această sărbătoare e să se serbeze ca sărbătoarea tuturor sărbătorilor și să se țină în mare onoare, și nime nu va rătăci, dacă o va ținea de căpitenia tuturor sărbătorilor. Căci ea e originea și fundamentul epifaniei, al paștelor, al cincizecimii și al înălțării Domnului. Dacă Christos nu s'ar fi născut după trup, apoi nu s'ar fi botezat, aceea e cuprinsul teofaniei; dacă nu s'ar fi născut, nu s'ar fi răstignit, aceea ce e cuprinsul paștelor; dacă nu s'ar fi născut, n'ar fi trimis pe Duhul sfânt, aceea ce e cuprinsul cincizecimii. Așa din această sărbătoare izvoresc celelalte ca felurite râuri dintr'un izvor... Pentru aceea îmi place ziua aceasta așa de tare și vă vestesc iubirea ei, ca să vă fac părtași de ea“³⁾.

Ziua nașterii Domnului se petrecea cu mare solemnitate, fără de ajunare și fără de plecarea genunchilor. Creștinii în mulțime mare mergeau la biserică, spre a lua parte la sf. liturgie, a se împărtăși cu sf. sacrameinte și a asculta cuvântul lui Dumnezeu. Și pentru ca nimene să nu fie împiedecat în exercitarea unor fapte ca acestea, se eliberau sclavii dela lucrurile lor cele de toate zilele și se opriau jocurile, specta-

¹⁾ Apoc. 21, 23.

²⁾ Evr. 1, 1.

³⁾ Ioannes Chrysost., Hom: in beat. Philogonium.

coarele și petrecerile cele publice, iară de altă parte creștinii se îndatoriau la fapte bune ale îndurării¹⁾.

Apoi creștinii serbau nu numai ziua nașterii, dară și ziua premergătoare, și aceasta cu ajunare și cu rugăciuni, la cari luau parte și împărații și de aceea se numesc orele ce în ziua aceasta se cetiau în adunările bisericesti, ore împărătești²⁾. Așisderea în ajunul nașterii Domnului se botezau cei chemași și pentru aceea în ziua sărbătorii ineseși, în loc de „Sfinte Dumnezeule...“ se cânta la liturgie „Câți în Christos v'ați botezat...“.

Și în timpul de față sărbătoarea nașterii Domnului după trup e o sărbătoare mare. În ziua aceasta, după cum cântă biserică se împlinește toată bucuria³⁾. Și pentru ca nașterea Mântuitorului să se petreacă cu demnitate, a orânduit biserică ca timp de pregătire pentru aceasta sărbătoare șase săptămâni de ajunare și rugăciune, cinci zile de înainte-serbare, și nemijlocit înainte de însăș sărbătoare, o zi de ajunare mai aspră, în care servitorii bisericesti salută pe credincioși pe acasă cu icoana nașterii Mântuitorului, vestindu-le nașterea Lui, cu cântarea: „Nașterea ta Christoase, Dumnezeul nostru...“ și binecuvântându-le casele și masa. Precum adecă inimile creștinilor, așa și casele lor să fie la serbarea nașterii Mântuitorului o locuință demnă a nou născutului Mântuitor. Casele să se curețe de toate păcatele, dafinile și ocaziunile și faptele rele, de cuvintele ce le pângăresc, de blăstămăturile, sub care le-a pus păcatul și să se sfintească, ca în ele să se petreacă numai fapte bune, să răsune numai vorbe curate, să se ridice numai cugete lui Dumnezeu plăcute, pentru ca Dumnezeu să locuiască în ele, după promisiunea sa, că unde sunt doi sau trei adunași în numele Lui, acolo și El este în mijlocul lor.

Și timpul în care se serba Nașterea Mântuitorului a fost potrivit pentru aceasta serbare nu numai că pe acest timp s'a născut Mântuitorul și așadară că creștinii simțiau necesitatea, de a serba aniversa-

¹⁾ Comp. Const. apost. L, VIII. 33; Cod. Theod. Lib. XV. tit. V. de spectaculis. lex. 5.

²⁾ Cf. Ed. Muralt, Lexidion der morgenl. Kirche, Leipzig 1838, p. 46.

³⁾ „Ingerii preamăresc în ceruri, oamenii se bucură pe pământ, și toată făptura saltă de bucurie pentru nou născutul Mântuitor“. (Stichira litiei, 25. Decembrie).

sarea nașterii Mântuitorului și a darurilor dumnezeiești împreunate cu dânsa, dară și natura și istoria popoarelor vechi da imbold la o scriere ca aceasta. Înainte de sărbătoarea nașterii Mântuitorului sunt zilele cele mai scurte și nopțile cele mai lungi și dela acest timp încep zilele a crește, iară noaptea a scădea; și astfel și pe timpul arătării lui Christos în lume a fost cea mai mare parte a ei acoperită cu negura necredinței și a idololatriei, cari au început a dispărea înaintea luminei adevărului, ce l-a adus Christos din cer.

Mai departe aflăm în istoria feluritelor popoare sărbători, ce se petreceau în acelaș timp și ce se puteau privi ca prototipuri ale sărbătorii nașterii Mântuitorului. Așa petreceau Iudeii în 25. Chislef (17 Decembrie) sărbătoarea sfințirii templului din Ierusalim, ce se numia și sărbătoarea luminilor, sărbătoarea noului altar, sărbătoarea Asmoneilor¹⁾. Egiptenii petreceau în timpul acela sărbătoarea lui Osiris, zeul soarelui; Perșii, a lui Mitra, așisderea zeul soarelui, și Romanii, saturnaliile, juveniliile și brumaliile; saturnaliile în amintirea evului de aur, când, încetând diferența între stări, toți se bucurau împreună, juveniliile, când părinții dau copiilor, felurite daruri și brumaliile în onoarea zeului soarelui, care pe atunci repurta biruință asupra negurei.

Toate sărbătorile aceste au ceva asemănător cu sărbătoarea nașterii lui Christos, căci precum popoarele vechi petreceau amintirea soarelui, ce dă naturii viață și tuturor fapturilor aduce bucurie și fericire; așa și creștinii onorează pe Christos Dumnezeu, adevăratul soare, lumina cunoștinței, care se arată lumii. În deosebi e sărbătoarea menționată a Iudeilor adevărată icoană a sărbătorii nașterii lui Christos căci precum Iudeii serbau curățirea templului lor prin Iuda, așa și noi onorăm pe Christos, care a curățit toate bisericile de datinele lor cele rele, cele iudevești și cele păgâne, urzind biserică nouă a adevărului Dumnezeu.

La introducerea sărbătorii nașterii lui Christos a avut biserică poate în vedere și unele instituțiuni și datine vechi, și le-a și conservat, dară le-a dat față nouă, corespunzătoare spiritului și ideii sărbătorii, precum sunt d. e. colindele și alte datine în viața poporului creștin.

§ 35. Tăierea împrejur după trup a Domnului nostru Isus Christos.

După legea mosaică se tăia împrejur fiecare prunc de sex bărbătesc în ziua opta după naștere²⁾, spre a însemna legătura ce oarecând o făcuse Dumnezeu cu Israil³⁾. Și Mântuitorul nostru dumnezeesc s'a supus a opta zi după

¹⁾ I. Macav. 4. 27.-61; II. Macav. 10. 1-9; Ioseph. Flavius, Antiquitatum judaicorum libri XX, lib. XII. c. 10.
²⁾ III. Moisi 12,3.
³⁾ I. Moisi 17,11.

nașterea sa acestei datine¹⁾, nu, ca și când legea lui Moisi ar fi avut pentru dânsul putere obligatoare, ci ca să impliniască legea²⁾, arătând că n'a fost călcător al legii, ci implinitorul ei.

Sărbătoarea tăierii împrejur a Domnului e și aniversarea numelui lui Isus, care înseamnă Mântuitor, și prin care s'a revărsat și se revărsă asupra genului omenesc ne-numărate bunătăți dumnezeiești, pentrucă nici un nume altul sub cer nu e dat oamenilor, întru care trebuie să ne mântuim³⁾.

Sf. apostol Paul zice: „Pentru accia și Dumnezeu l'a preainălțat pe dânsul și i-a dăruit lui nume, care e peste tot numele. Ca întru numele lui Isus tot genunchiul să se plece, al celor cerești și al celor pământești, și al celor dedesubt. Și toată limba să mărturisească, că Domn este Isus Christos, întru mărirea lui Dumnezeu Tatăl⁴⁾.. Și într'adevăr numele Isus este mai presus de tot numele. Căci numele lui Isus se exprimă cu pietate de toți creștinii, dându-i-se onoare dumnezească, și numărul celor ce mărturisesc numele lui Christos cuprinde în prezent o mare parte a neamului omenesc ce locuiește pe fața pământului. Iară când „evangelia împărăției lui Dumnezeu se va vesti în toată lumea spre mărturie la toate popoarele⁵⁾; atunci mărirea Fiiului lui Dumnezeu, căruia-i e dată toată puterea în cer și pe pământ, va umplea toate marginile lumii „ca să fie Dumnezeu toate întru toate⁶⁾).

După cuvintele sf. Epifanie, episcopului din Cipru⁷⁾, s'a tăiat Isus Christos împrejur între altele și pentru aceea, ca celor ce ziceau, că Christos s'a întrupat numai după părere, să li arete, că Christos într'adevăr a primit trup omenesc⁸⁾.

Inceputul serbării tăierii împrejur a Domnului nostru Isus Christos datează din secolul IV., căci acum sf. Epifanie,

¹⁾ Luca 2,21.

²⁾ Mat. 5, 17.

³⁾ Fapt. ap. 4, 12.

⁴⁾ Ep. c. Filip. 2, 11.

⁵⁾ Mat. 24, 14.

⁶⁾ I. Cor. 15, 28.

⁷⁾ Lib. I. adv. haeres., haeres, 30.

⁸⁾ Pentru aceea și cântă biserică în ziua tăierii împrejur: „Cel ce pe scaun în chipul focului întru cei de sus împreună cu Părintele cel fără de început și cu dumnezeescul tău Duh bine ai voit a te naște pe pământ din fecioara maica ta cea neispitită de bărbat, Isuse, pentru aceasta te-ai și tăiat împrejur ca un om a opta zi etc.“ (Tropariul sărbătorii).

sf. Amfilohie din Iconium, sf. Grigorie dela Nissa, sf. Ambrosie și alții amintesc de aceasta sărbătoare, și unii din acești sf. părinți au finut în ziua aceasta și cuvântări, cari au ajuns până la noi ¹⁾.

Vechii Romani petrecând în ziua cea dintâi a lui Ianuarie amintirea zeului lor Ianus și ziua principală a saturnaliilor precum și în timpul împăraților începutul anului nou, serbau ziua aceasta cu deosebită solemnitate și bucurie. Amicii și cunoscuții își trimiteau reciproc daruri, numite Strenae, în onoarea zeiței Strena sau Strenia, făceau ospete, nopțile le petreceau cu cântece, cu danțuri și cu glume și aceste bucurii durau mai multe zile după olaltă.

Asteriu dela Amasea scrie într'o omilie, ținută în ziua tăierii împrejur a Domnului, despre aceste petreceri următoarele: Pește tot se aude vuet și șgomot, fiecare fățărăște bucurie... Oamenii se întâmpină cu bucurie, se sărută și și aduc unul altuia daruri... Muzicanții și actorii mai că sparg ușile, spre a căpăta daruri, dacă a trecut un cârd, vine îndată altul, așa se petrece până în seară. Copii umblă pe la cunoscuți cu fructe și alfe mici daruri și pentru aceasta capătă ei mai mari, soldații se îmbracă ca femei și umblă pe strade ș. a. m. d.

Că la astfel de petreceri trebuiau să se treacă marșinele cumpătării și ale buneicuvienții e prea evident; pentru aceea sf. părinți luptau în contra abuzurilor împreunate cu aceste petreceri și spre a împiedica, ca creștinii să ieie parte la ele, orânduiri, ca sărbătoarea tăierii împrejur a Domnului să se petreacă de creștini cu ajunare ²⁾. Sinodul VI. ecumenic oprește petrecerile la așa numitele Kalendae (adecă serbarea păgână a primei zile a fiecării luni) și la cele ce se numesc Vota (adecă serbarea păgână a zeului Pan) și Brumalia (adecă serbarea păgână a zeului soarelui) și în ziua dintâi a lui Martie, și săltările muerilor în public, și îmbrăcarea bărbaților în haine femești și a femeilor în haine bărbătești ș. m. d. ³⁾. Inșă după apunerea păgânismului încetară

¹⁾ In detalil tratează despre începutul serbării tăierii împrejur a Domnului G. Debolschi în opul său „Дни богослужения правосл. каѡ. вост. перкви”. Изд. Т. С.-Петербург. 1882, p. 45.

²⁾ Vezi: Ioannes Chrysostomus, Homil. in Kalendas (contra eos qui noviluniam observant et in civitate choros ducunt). Ambrosius, Serm. 7. și Augustinus, Serm. 197 și 198 de Calendis Ianuariis; cf. contra Faustum 20, 4.

³⁾ Can. 62.

și sărbătorile păgânilor și lipsind cauza desfrânărilor, creștinii petreceau sărbătoarea tăierii împrejur a Domnului nostru Isus Christos nu cu ajunare și cu plecarea genunchilor, ci cu bucurie ca și celelalte sărbători ale Domnului.

În ziua tăierii împrejur a Domnului se serbează și amintirea celui dintru sfinți părintelui nostru Vasile cel Mare, arhiepiscopul Cesareei din Capadocia, carele a repăosat în Domnul la 1. Ianuarie 379. Pentru că după mărturia lui Sozomen ¹⁾ acuma în secolul V se serba afară de pomenirea martirilor și pomenirea episcopilor pioși și a altor bărbați sfinți, cari în viața lor s'au distins în practicarea virtuților, se poate presupune cu tot dreptul, că chiar în acelaș timp se serba și memoria sf. Vasile, a cărui serbare s'a unit curând cu serbarea tăierii împrejur a Domnului. Dacă autenticitatea omiliei lui Amfilohie din Iconium pentru ziua tăierii împrejur a Domnului, intitulată: Εἰς ὁκταμήρον περιτομῆν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ nu s'ar trage la indoială, atunci împreunarea aceasta a sărbătorilor s'ar fi întâmplat chiar la finea secolului IV, căci la finea omiliei acesteia Amfilohie amintește și de sf. Vasile.

Dară aceasta zi afară de însemnătatea sa bisericască are însemnătate și în altă privință, adecă că cu ea se începe și anul civil.

Scopul cel dintâi al religiunii noastre e mijlocirea mântuirii celei eterne; inșă dacă cumpenim influența religiunii creștine asupra tuturor referințelor vieței, dacă cumpenim, că noi legile noastre pătrunse de spiritul umanității și al legalității, drepturile noastre omenești, nobilitarea năravurilor, înflorirea științelor și a artelor, prosperarea binelui public și a culturii generale, instituțiunile noastre umanitare, în scurt tot aceea ce în istoria popoarelor creștine e frumos și sublim și la ce ele în trecut pot privi cu mândrie și cu bucurie, iară în prezent cu mângăiere și liniște, avem a mulțami religiunii creștine; apoi nu se poate nega, că ea e o condițiune esențială și a binelui și a fericirii noastre pământesti. Deci e cu cale, că popoarele creștine încep a număra zilele anului dela nașterea urzitorului religiunii lor celei sfinte, respective dela 1 Ianuarie sau dela tăierea împrejur a Mântuitorului nostru, care sărbătoare stă cu nașterea Mântuitorului în strânsă legătură.

Prima Ianuarie e adecă, în sine, numai o sărbătoare civilă, căci biserica își începe anul cu prima lui Septembrie;

¹⁾ Hist. eccl. L. III. c. 14.

totuș biserica se folosește de însemnătatea anului nou civil pentru viața civilă și felicitând pe credincioșii săi și dorindu-le toată binecuvântarea pământească și cerească îi îndeamnă, ca ei chiar la începutul anului nou, când oamenii își măgulesc cu speranțe înșălătoare de bucurii ce le va aduce el, să cugete și la deșertăciunea bucuriilor lumești și despre seriozitatea dării de seamă ce-i așteaptă în eternitate.

§ 36. Arătarea Domnului nostru Isus Christos.

Apropriindu-se timpul, când Isus Christos avea să-și înceapă misiunea ca învățător, Ioan Inaintemergătorul vestia în anul al 15. al împărăției lui Tiberiu în tot ținutul Iordanului, botezul pocăinței intru iertarea păcatelor ¹⁾, botezând în Iordan pe toți cei ce-și mărturisiau păcatele ²⁾. Dorind deci și Isus Christos ca prin atingerea sa să sfințească natura apelor pentru sfințirea oamenilor și să deschidă ușa cătră botezul noului testament ³⁾, a venit, înainte de a păși în public ca învățător, din Galilea la Iordan, cătră Ioan, ca să fie botezat de dânsul. Ioan nici odată nu văzuse pe Mântuitorul, însă Dumnezeu îi descoperi, că acesta e Mesia, și pentru aceea, cu umilință zise cătră Isus: „Eu trebuie să fiu botezat de tine, și tu vii la mine?” „Lasă acuma” răspunde Isus „că așa se cade nouă să plinim toată dreptatea”. — Atunci cu frică ridică Botezătorul mâna și plinește porunca Mântuitorului. Cel prea sfânt se botează, pământul se bucură, firea apei se sfințește, cerul se deschide, Duhul sfânt se pogoară în chip de porumb și vine peste el, iară din cer resonă vocea zicând: „Tu ești fiul meu cel iubit, intru tine bine am voit” ⁴⁾.

În amintirea acestei întâmplări biserica a așezat sărbătoarea arătării Domnului (τὰ ἐπιφάνια sau τὰ θεοφάνια) în ziua a șasea a lui Ianuarie, în acord cu tradițiunea, în urma căreia în aceasta zi să se fi botezat Mântuitorul ⁵⁾ și cu privire la mărturia evangheliei, în urma căreia Domnul nostru Isus

¹⁾ Luca 3, 3.

²⁾ Mat. 3, 7.

³⁾ Vezi: Ioannes Chrysostomus, Homil. 12 in Matth. n. 3.

⁴⁾ Luca 3, 22—23; Mat. 3, 14.

⁵⁾ Comp. Const. ap. L. V, c. 8. 33.

Christos s'a botezat în vârstă ca de treizeci de ani ¹⁾ și prin urmare că s'a botezat pe lângă timpul nașterii sale.

Această sărbătoare se numește botezul și arătarea Domnului. Căci la botezul Domnului s'a arătat prea Sfânta Treime și anume Dumnezeu Fiul, care din acest timp a început lucrarea pentru mântuirea lumii, Dumnezeu Tatăl, carele a mărturisit din cer despre Christos, zicând: Tu ești fiul meu cel iubit, intru care bine am voit, și Dumnezeu=Duhul sfânt care s'a pogorit din cer în chip de porumb și a întărit astfel cuvântul Părintelui.

Sf. Ioan Gură-de-aur zice: „Dară de ce această descoperire a lui se numește arătare? Pentru că el nu tuturora s'a făcut cunoscut la naștere, ci la botezul său, deoarece el până în aceasta zi nu era cunoscut multimii” ²⁾. — Și sf. Ieronim spune: „Aceasta zi înseamnă botezul, în care pentru Christos se deschise cerurile; ea ni e nouă venerabilă încă și acuma nu pentru nașterea după trup, precum o cred o seamă; căci atunci era el ascuns și încă nu era arătat; însă arătarea se cuvine acestui timp, căci se zice: Acesta e fiul meu cel iubit, intru carele bine am voit” ³⁾.

Biserica occidentală împreună cu amintirea arătării Domnului la botezul lui în Iordan și alte fapte din viața Domnului, și anume: Amintirea minunei făcute de Christos la nunta în Cana Galileii, de unde aceasta sărbătoare se numia și betfanie ⁴⁾, apoi amintirea minunei săturării a 5000 de oameni în pustie, de unde aceasta sărbătoare se numia fagifanie, și amintirea stelei celei minunate ce se arată la răsărit Magilor și-i conduse la Vifleem, spre a se inchina nou născutului Împărat (Mat. 2, 9) ⁵⁾.

¹⁾ Luca 3, 23; vezi și can. 11. al sin. din Neo-Cesarea și can. 14. al sin. VI. ecum.

²⁾ Ioannes Chrysost., Hom. de baptism. Christi.

³⁾ Hieronymus, Lib. I. in Ezech., c. 1.

⁴⁾ Tertia aparitio (Christi) fuit postea similiter eodem die, anno revoluto, cum esset 30 annorum et 13 dierum, sive quando manifestavit se esse Deum per mutationem aquae in vinum, quod fuit primum miraculum apertum, quod Dominus fecit in Chana Galileae, vel simpliciter primum, quod fecit. Et haec apparitio dicitur Bethphania a βῆθη, quod est domus, et φανεια, quod est apparitio, quia ista apparitio facta fuit in domo in nuptiis. De his tribus apparitionibus fit solemnitas in hac die. Sed quia ecclesia non potest perfecte de omnibus unam et eandem diem solemnizare, ideo de stella plene exequitur et aliis aliquid admiscet (Durandus, Ration. divin. offic. Lib. VI, c. 16).

⁵⁾ Hodie illud sacramentum colimus, quo se in hominem Deus virtutibus declaravit, pro eo, quod in hac die, sive quod in coelo stella ortus seu nuncium praebuit: sive quod in Chana Galileae in convivio nuptiali aquam in vinum convertit: sive quod in Iordanis undis aquas ad reparationem humani generis sub Baptismo consecravit.

În prezent, în biserica occidentală închinarea Magilor e idea principală a sărbătorii din 6 Ianuarie, și oarece după tradițiuni, Magii au fost trei regi, pentru aceea sărbătoarea aceasta se numește în biserica numită sărbătoarea celor trei regi, festum trium regum, (festum Magorum, festum stellae). Iară amintirea arătării Domnului la botezul din Iordan se serbează la apus în 13 Ianuarie și amintirea pro-facerii apei în vin se serbează duminica, ce urmează după botezul Domnului.

Începutul serbării arătării Domnului datează cel puțin din secolul III de numai înainte. Constituțiunile apostolice zic de sărbătoarea aceasta: „Sărbătoarea arătării să se serbeze, de oarece în aceasta zi e arătarea dumnezeității lui Christos, mărturisind despre El Tatăl la botez și arătându-se celor prezenți Mângăiatorul Duhul sfânt în chip de porumbș. m. d.¹⁾ Mai departe mărturisesc despre serbarea botezului Domnului Clemens din Alexandria în stromatele sale²⁾, iară Grigorie dela Nazianz, Grigorie dela Nissa, Ioan Christostom, Ambrosie, Ieronim, Augustin ș. a. în cuvântările lor pentru ziua aceasta.

Arătarea Domnului se numără în biserică între cele douăsprezece sărbători mai mari ale ei, petrecându-se precum în vechime așa și în ziua de astăzi cu mare pompă și solemnitate. Creștinii vechii părăsindu-și lucrul cel de de toate zilele, mergeau la biserică spre a lua parte la sf. liturgie, la ascultarea cuvântului dumnezeesc și la împărtășirea cu sf. sacramente. Istoriograful roman din secolul IV Amian Marcellin raportează despre Iulian Apostatul³⁾, că el în Galia în ziua arătării Domnului dimpreună cu ceilalți creștini lua parte la toate serviciile dumnezești; și împăratul Valens în ziua aceasta cu toată curtea sa la biserică, unde sf. Vasile aducea sf. sacrificiu⁴⁾.

Și pentru ca creștinii menționați fără de nici o piedecă să poate lua parte la faptele pioase ale credinței și religio-

cravit: sive quod de quinque panibus quinque millia hominum satiavit (Augustinus, Sermones de tempore, serm. 202). — Vezi și Petrus Chrysol, Sermo de Epiphania et Magis.

¹⁾ Constit. apostolice, L. V., c. 43; vezi și L. VIII, c. 33.

²⁾ Stromat. Lib. 1, 21.

³⁾ Ammianus Marcellinus, Rerum gestarum libri XXXI, lib. XV (edit. Iacobi Gronovii 1693).

⁴⁾ Gregor Naz., Orat. 43 in laudem. Basilii Magni, c. 52.

sității se rețineau de toate privesțele, jocurile și petrecerile cele publice¹⁾. Apoi conform exemplului Mântuitorului, care în ziua aceasta se botează în râul Iordanului, primiau în vechime cei chemați în ziua arătării Domnului, ca și la porogărea Duhului sfânt sf. sacrament al botezului, de unde sărbătoarea aceasta adeseori se numește în ziua luminării ἡμέρα τῶν φώτων, dies luminum, ἁγία φῶτα τῶν ἐπιφανίων²⁾, deoarece și botezul se numia φῶς și φωτισμός, iară cei botezați se numiau φωτισθέντες, φωτιζόμενοι, și deoarece la botezul celor chemați ardeau multe lumânări, cari simbolizau lumina lui Christos, cari luminează pe cei noi botezați. De aceea se și numește în cărțile bisericești duminica înaintea botezului Domnului *duminica înaintea luminării*, iară cea după botez *duminica după lumina*. În amintirea botezului Domnului se făcea în vechime la ajunul spre arătarea Domnului și la arătarea Domnului însaș și sfințirea cea mare a apei, atribuindu-i creștinii acestei ape mare putere și eficacitate.

Despre acestea mărturisește mai ales sf. Ioan Chrisostom, zi-când: „Pentru aceea mulți îndafinează la miczul nopții a acestei sărbători, după ce au scos apă, a o lua acasă și a o ținea un an întreg, pentru că în ziua aceasta s'a sfințit apa. Aice se întâmplă o minune, deoarece apa, ce se scoate astăzi, nu se strică, ci se ține un an întreg și adeseori doi și trei ani după oaltă, fiind ca cea proaspătă; și este sigur, că după atâta timp este ca și aceea, care chiar din fântână s'ar fi scos“³⁾.

Preoții, în ajunul arătării Domnului și la arătarea însaș, vizitează cu crucea în mână, cântând troparul și condacul sărbătorii, locuințele credincioșilor, spre a-i stropi pe ei și locuințele lor cu apă sfințită și așa a propaga și prin casele creștinilor binecuvântarea și sfințirea ce s'a început în biserică. Pe lângă sărbătoarea arătării Domnului, ca pe lângă începerea unui an nou, în care s'a arătat darul mântuitor tuturor oamenilor, vestiau preoții în vechime creștinilor și timpul începerii postului celui mare, ziua paștilor și timpul altor sărbători mutabile.

¹⁾ Const. ap. L. VIII; c. 33; Cod. Iustin. Lib. III, tit. XII, lex. 7.

²⁾ Gregor Naz. Orat. 39, in sancta Lumina.

³⁾ Ioannes Chrysost., Homil de baptism. Christi et de Epiphania (I. P. Migne, Patr. gr. T. XLIX, p. 365).

Sărbarea paștelor o fixa, deoarece în Alexandria pe atunci era astronomia în floare, după un uz străvechiu episcopul Alexandriei conform cu regula așezată la sinodul I din Nicea, și pe lângă arătarea Domnului o vestia capilor diferitelor biserici, iară aceștia o vestiau creștinilor. Cu vestirea timpului paștelor episcopii numiți împreună și oarecari învățători, cari le trimiteau bisericilor în formă de epistole¹⁾. De astfel de epistole pascale (ἐπιστολαὶ ἑορταστικαὶ) se află încă multe, precum d. e. dela Teofil din Alexandria, dela Dionisie, Atanasie și Ciril din Alexandria. Ca o reminiscență a acestor epistole se privesc epistolele pastorale, ce episcopii în ziua de astăzi îndatinează a trimite către diecezanii lor la începerea postului celui mare.

Biserica sărbând botezul Domnului, la care s'a arătat Dumnezeu cel preamărit în trei persoane, întărește credința noastră în acest Dumnezeu, ne învață a mărturisi și a preamări pe Sf. Treime cea de o ființă și în trei persoane și ferește pe cei credincioși de rătăcirea vechilor eretici, a Maniheilor, a Arienilor, a Macedonienilor și a altora, cari negau trinitatea persoanelor a unei dumnezeiri²⁾. De asemenea înfrânge ea și pe cei ce negau adevărata întrupare a Fiului lui Dumnezeu, numind ființa lui cea omenească aparență sau părere, căci după cuvintele bisericeii, Isus Christos a venit la Iordan ca om după ființă, iară nu după părere sau închipuire³⁾.

§ 37. Intimpinarea Domnului nostru Isus Christos.

Sărbătoarea aceasta se petrece în aducerea aminte a mai multor fapte din istoria sfântă, cari stau în legătură între ele. Drept aceea a și primit felurite numiri, după cum adecă la sărbarea ei s'a luat în considerare mai mult una sau cealaltă din faptele respective. Iară faptele, cari au prilejuit înstituirea serbării noastre sunt următoarele:

¹⁾ Eusebius, Hist. eccl. Lib. VII, c. 20; Sozomen., Hist. eccl. Lib. VIII, c. 11; Cassianus, Collat. X, c. 11.

²⁾ Com. Gregor Naz., Orat. 31, theologica 5, De spiritu sancto; Athanasius, Orat. III contra Arian. c. 56. Augustinus, Sermones de tempore, sermo 211.

³⁾ Comp. Stichira 9 la vecernie și Stichira la utremie în 4 Ianuarie și Stichira 5 și 6 la vecernie în 5 Ianuarie. — Pentru aceea și cântă biserica: „In Iordan botezându-te tu Doamne, închinarea treimii s'a arătat. Că glasul Părintelui a mărturisit-te, fiu iubit pe tine numindu-te, și Duhul în chip de porumb a adevărit întărirea cuvântului. Cel ce te-ai arătat Christoase Dumnezeule și lumea ai luminat, mărire tie. (Troparul sărbătorii).

După legea lui Moisi fiecare femeie, care năștea un prunc era necurată patruzeci de zile, iară dacă năștea o pruncă, optzeci de zile și plinindu-se acest timp trebuia să aducă în locul cel sfânt, un miel de un an, curat, pentru arderea de tot și un pui de porumb sau o turturea pentru păcat înaintea cortului mărturiei la preot și rugându-se acesta, o curăția. Iară neaflând femeia din cauza sărăciei un miel, trebuia să aducă două turturele sau doi pui de porumb, unul pentru arderea de tot și altul pentru păcat, și rugându-se pentru ea preotul o curăția¹⁾. — Acestei legi s'a supus și sf. Maria (Luca 2, 22), venind la templu și aducând sacrificiul prescriș, adecă două turturele. De aici a primit sărbătoarea noastră în biserica romano-catolică numele *curățirea sf. Mariei* (festum purificationis B. M.), numărându-se la sărbătorile Maicei Domnului.

La noi sărbătoarea aceasta se numără la sărbătorile Domnului, preamărindu-se în ziua aceasta cu deosebire aducerea lui Isus în templu. După o altă lege a lui Moisi²⁾ era adecă în aducerea aminte de cruțarea întâinăscuților israiliți în Egipt fiecare întâi născut al Israitenilor consacrat serviciului Domnului, dela care obligământ, predându-se îngrijirea pentru serviciul divin mai apoi seminției lui Levi, trebuia să fie răscumpărat cu bani³⁾. Și orânduirii acesteia s'a supus sf. fecioară (Luca 2, 22. 27), spre a corespunde cu privire la Isus tuturor pretențiunilor legii. Ea a adus așadară pe Isus în templu și l'a răscumpărat. Drept aceea apare sărbătoarea aceasta sub numirea de „*aducerea sau prezentarea lui Isus în templu*“. La această aducere s'au întâmplat următoarele: În zilele acelea trăia în Ierusalim un bătrân drept și pios, cu numele Simeon, care dela Duhul sfânt primise promisiunea, că nu va gusta moartea, până ce nu-l va vedea pe Unsul Domnului. Intrând Maria cu pruncul în templu, Simeon a cunoscut îndată, că acela este Mântuitorul lumii, luă pruncul în brațe și binecuvântând pe Dumnezeu, vesti profetic, că pruncul va fi „lumina spre descoperirea neamurilor și mărire poporului Israil“. Impreună

¹⁾ III. Moisi 12, 8.

²⁾ II. Moisi 13, 2.

³⁾ IV. Moisi 18, 15.

cu dreptul Simeon se invrednici a=1 întimpina pe Domnul și prorocița Ana. Ea era văduvă ca la optzeci și patru de ani, care nu se depărta de biserică, ci cu posturi și cu rugăciuni servia lui Dumnezeu ziua și noaptea. Și venind la biserică întru aceeaș oră s'a mărturisit Domnului, și a vorbit pentru dânsul tuturor celor ce aștepta mântuire în Ierusalim ¹⁾.

Dela întâmplarea aceasta, sărbătoarea noastră, care, petrecându-se patruzeci de zile după nașterea Mântuitorului, adecă în ziua a doua a luni lui Fevruarie, se numără între cele douăsprezece sărbători mari domnești ale bisericii noastre, a primit numele de *ὅπαντες* sau *ὅπαπάντες* (occursus), *întimpinare*, pentru că aducând prea sfânta Maică a Domnului și Iosif pe Isus la biserică, Simeon îl întimpina aici.

Sărbătoarea întimpinării Domnului a început a se serba la răsărit cam pe la mijlocul secolului V sub împăratul Marcian ²⁾ (450—457). Înainte de secolul V nu se face amintire de sărbătoarea noastră nici în scrierile părinților grecești nici ale celor latini; căci cuvântările pentru întimpinarea Domnului, cari provin sub numele lui Metodie din Olimp, Ciril din Ierusalim, Grigorie din Nissa ³⁾ și Ioan Chrisostom ⁴⁾ sunt fără doar și poate neautentice și aparțin unui timp cu mult mai târziu. Deși sărbătoarea întimpinării Domnului se serba acuma în secolul V ⁵⁾, totuș până la mijlocul secolului VI. n'a fost această sărbătoare generală și nu se petrecea solemn. Generală și solemnă a devenit această sărbătoare de abia pe timpul împăratului Iustinian (527—565), și anume în următorul mod: La finea anului 541 izbucni în Constantinopole și în părțile învecinate o epidemie cumplită, de care în toată ziua muriau dela 5—10.000 de oameni ⁶⁾.

¹⁾ Luca 2, 25, 36.

²⁾ Cf. Leo Allat. annot. in Method. p. 344.

³⁾ Cuvântarea aceasta e intitulată: *Εἰς τὴν ὅπαντες τοῦ Κυρίου.*

⁴⁾ Omilia aceasta atribuită lui Chrisostom are suprascrisura: *Εἰς τὴν ὅπαντες τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὴν Θεοτόκον, καὶ εἰς τὴν Σοφίαν λόγου.*

⁵⁾ După raportul lui Cedren (Histor. compend. Edit. Paris. 1647. p. 366) a fost introdus sărbătoarea întimpinării Domnului la Antiohia în anul cci de pe vremea împăratului Iustin I. (450—527), și anume în anul 526.

⁶⁾ Evagrius, Hist. eccl. L. IV. c. 29; Baronius, Annales sub anno 544. n. 8.

La această boală înfricoșată, care durase trei luni se adăose și altă calamitate, adecă un cutremur de pământ, care făcu mare stricăciune și omori multime de oameni ¹⁾. În acest timp de urgie Dumnezeu descoperi în vis unui bărbat pios, că nenorocirile de cari e cuprinsă împărăția, vor înceta îndată ce se va așeza serbarea solemnă a întimpinării Domnului. Cuvântul descoperirii dumnezești se primi cu credință și bucurie, și în anul 544 în ziua a doua a lui Fevruarie se petrecu întimpinarea Domnului cu solemnitate. Făcându-se veghiare și procesiune comună și rugându-se poporul lui Dumnezeu, încetară nenorocirile, de cari erau bântuit Constantinopolul, Antiohia și alte orașe ale imperiului grecesc. În aducere aminte de îndurarea lui Dumnezeu se institui drept mulțămită, sărbarea generală a întimpinării Domnului ²⁾, care în biserica răsăriteană până în ziua de astăzi se numără între sărbătorile cele mari domnești.

În biserica romană aceasta sărbătoare s'a introdus în anul 494 de episcopul Romei Gelasiu sub numele „purificatio s. Mariae“, și anume din pricina lustrațiunilor ce se serbau de păgâni în luna lui Fevruarie ³⁾, curățindu-se la ele nu numai zidurile orașului, dară și poporul ⁴⁾. La aceasta sărbătoare, care se numia și Lupercalia, se făcea procesiune în jurul orașului (Amburbium) cu lumânări aprinse și făclii. Gelasiu dete serbătorii însemnare creștină și la aceasta îi oferî indemnul cel mai potrivit istoria evangheliei despre curățirea Maicei Domnului. Această sărbătoare, care în biserica latină, cum am amintit mai sus, se numără la sărbătorile Maicei Domnului, se chiamă și

¹⁾ Despre frica ce cuprinsese pe creștini la aceasta epidemie și la acest cutremur se face aluziune și în cântarea condacului sărbătorii, raportându-se cuvintele din acest condac: „și acuma cu mila Ta ne-ai mântuit, Christoase Dumnezeule“ la mântuirea din calamitățile induse.

²⁾ Nicephor. Callist., Hist. eccl. L. XVII. c. 28.

³⁾ În luna lui Fevruarie se țineau adecă în Roma în onoarea zeului Pan lupercaliale și se serbau solemnități de lustrațiune și curățire, de unde și luna lui Fevruarie (luna de curățire) își are numele (februarie = purgare).

⁴⁾ Secundum mensem Numa dicavit Februo i. e. Plutoni, qui lustrationum potens credebatur, lustrarique eo mense civitatem necesse erat, quo statuit, ut justa (i. e. sacrificia) Diis Manibus solverentur; sed hanc lustrandi consuetudinem bene mutavit religio christiana, cum in mense eodem die S. Mariae plebs universa cum sacerdotibus ac ministris hymnis modulatae vocis per ecclesias perque congrua urbis loca procedit; datosque a Pontifice cuncti cereos in manibus gestant ardentis. (Venerabilis Beda, De temporum ratione cap. XII. de mensibus Romanorum).

festum candelarum sive luminum, das Fest der Lichtmesse, der Lichtweihe oder Mariä=Lichtmeß.

Cu sărbarea întimpinării Domnului mărturisește și înfățește biserica adevărul, că Christos s'a arătat lumii ca om nu după părere, ci în realitate, în contra învățăturilor vechilor erefici, cari negau în Isus Christos ființa omenească, pe care o țineau de nedemnă pentru Dumnezeu și de neadevărată.

§ 38. Duminica stâlpărilor sau a floriilor.

Duminica stâlpărilor, ἡ κυριακὴ τῆς βαΐβορος, ἡ τῶν βαΐων ἑορτή (dominica in palmis, dies palmarum sive florum, pascha floridum, dominica in ramis palmarum) e ziua de amintire a intrării triumfale a lui Isus Christos în Ierusalim puține zile înainte de patimele lui ¹⁾. Duminica aceasta se numia în vechime și „duminica aspiranților la botez“ (competentium), pentru că în ea catehumenii mergeau împreună într'un mod solemn la episcop spre a cere botezul, cu care ocaziune li se da simbolul credinței, ca să-l învețe de arostul. De asemenea se mai numia duminica aceasta și „duminica grațiilor“, căci împărații în aceasta zi făceau mai multe grații în onoarea intrării solemne a lui Isus în Ierusalim ²⁾.

Duminica stâlpărilor sau a floriilor se numără între cele douăsprezece sărbători mari domnești de peste an și despre serbarea ei avem acuma din secolul IV. știri pozitive, amintind de ea sf. Ambrosie, sf. Ioan Chrisostom, sf. Epifanie s. a.

Intrebuințarea ramurilor de finic sau a stâlpărilor de arbori la această sărbătoare e străveche, și se crede că s'ar fi introdus prim dată în Palestina, de unde a trecut apoi în toate părțile. Ioan Chrisostom și Ciril din Alexandria amintesc de uzul acesta, iară călugărița romano-galică Silvia vorbește de el apriat ³⁾. Ramurile sau stâlpările aceste înseamnă

¹⁾ Mat. 21, 1—10; Ioan 12, 12—16.

²⁾ Cf. H. Kellner, l. c. p. 45.

³⁾ După raportul călugăriței romano-galice Silvia, care în timpul sf. Ciril din Ierusalim a cercetat locurile sfinte din Palestina, avem în biserica din Ierusalim să căutăm originea întrebuințării ramurilor de finic în duminica floriilor. Iată ce ni scrie Silvia despre serviciul divin al bisericii din Ierusalim în duminica floriilor: În duminică, cu care începe săptămâna paștelor, s'a săvârșit înainte de amezăzi în biserica

învingerea asupra morții și învierea lui Isus Christos. Această lămurire ni dă însuș troparul sărbătorii ¹⁾, iară fer. Augustin scrie despre însemnătatea stâlpărilor: Ele înseamnă învingerea, căci Domnul cu moarte pre moartea a stricat și cu semnul de învingere al crucii a biruit pe diavolul, ca pe împăratul morții ²⁾.

§ 39 Duminica învierii din morți a Domnului nostru Isus Christos.

Iudeii petreceau și petrec încă și în ziua de astăzi, în aducerea aminte de liberarea lor din sclăvia Egiptului și de cruțarea celor întâinăscuți ai lor de ingerul morți, în luna lui Nisan, sărbătoarea lor cea mai mare, numită pascha, care dura șapte zile. La începutul sărbătorii: adică la 14 Nisan, care corespunde lunei lui Martie și care pică cam la un loc cu luna plină după equinocțiul primăverii, era obligat fiecare părinte să junghie un miel de un an, care se frigea la foc și se mânca în casă, iară mai târziu lângă templu ³⁾. În decursul celor șapte zile ale sărbătorii nu li era permis Iudeilor a mânca pâne dospită ⁴⁾, ci numai azime, și pâne dospită nici nu se afla în casele lor ⁵⁾. De aceia se numia la Iudei

mai mare de pe Golgotha mai întâi serviciile dominicale de rând. La ora a 7 din zi însă, vra să zică cam la 1 oră după amezăzi, s'a adunat tot poporul împreună cu episcopul pe muntele olivelor și anume acolo, unde e peștera, în care Domnul îndatina a învăța poporul. Aice s'au cântat timp de 2 ore imne și antifoane, cetinduse și părți din sf. scriptură. La ora a 9 s'au suit toți pe culmea muntelui, de unde Christos s'a înălțat la cer. Aice iarăși înălța poporul imne, se cetia sf. scriptură și se făceau rugăciunile. La ora a 11, când se cetia evangelia despre intrarea lui Isus în Ierusalim, se ridicară toți și pășiră, având în mâni ramuri de finic și maslin și cântând „Binecuvântat este cel ce vine în numele Domnului“ de pe munte în oraș, intrând în biserica învierii, unde se mai făcea vecernia și o rugăciune la crucea Domnului. (S. Silviae Aquitanae Peregrinatio ad loca sancta c. 30. 31. Edit. II. [Auctore I. I. Gamurrini] Romae 1888).

¹⁾ Al cărui cuprins e următorul: „Învierea cea de obște mai înainte de patima ta incredințându-o, pe Lazar din morți l-ai sculat Christoase Dumnezeu. Pentru aceea și noi ca cuconii semnele învingerii purtând, ție învingătorului morții strigăm: Osanna întru cei din înălțime, bine ești cuvântat, cel ce vii întru numele Domnului.

²⁾ Augustinus, Tract. 4. in Ioann.

³⁾ Deuteron. 16, 5.

⁴⁾ Eșire 12, 15.

⁵⁾ Eșire 12, 19.

sărbătoarea paștilor și ἑορτὴ τῶν ἀζύμων¹⁾ sau scurtat τὰ ἀζύμα²⁾. Această sărbătoare a Iudeilor alese și dumnezeescul Mântuitor, spre a săvârși în decursul ei minunile îndurării sale nefinite față de neamul omenesc, murind pe cruce și înviând a treia zi din mormânt.

Și sărbătoarea luminată a învierii Domnului nostru Isus Christos din morți se numește pascha sau sărbătoarea paștelor. Sf. Grigorie Teologul zice: „Această sărbătoare mare și venerabilă este numită de Evrei, în limba lor, Fasca (φάσμα) sau pascha. Însă cuvântul pascha înseamnă: trecere. În înțeles istoric înseamnă pascha fuga din Egipt și trecerea în țara Canaanului; în înțeles spiritual însă înseamnă pascha trecerea dela cele inferioare la cele superioare, intrarea în țara promisiunii³⁾. Însă pascha testamentului vechi a fost numai prototip al celei creștine. Poporul israelitean serba pascha în aducerea aminte a mântuirii sale din Egipt, aducând sacrificiu un miel nevinovat, neavând nici un defect corporal⁴⁾; noi însă serbăm pascha în aducerea aminte de răscumpărarea neamului omenesc prin patimile, moartea și învierea lui Christos, a mielului nevinovat și precurat⁵⁾ care a luat păcatele lumii⁶⁾; noi serbăm pascha în aducerea aminte de mântuirea noastră din sclăvia diavolului și a păcatului.

Pascha testamentului vechi consta în consumarea corporală a mielului paschal; pascha noastră constă în mâncarea mielului lui Dumnezeu — a prea sfântului său trup și sânge. Scăpați de jugul greu al sclăvici prin moartea celor întâinșcuți, urmașii lui Avraam treceau prin deșert în țara cea promisă, unde curge miere și lapte; creștinii mântuiți prin prea scump sângele lui Christos, trec prin deșertul acestei lumi la moștenirea ce eternă cerească.

Sărbătoarea paștilor e cea mai veche dintre toate sărbătorile creștine. Ea s'a început chiar din timpul învierii lui Christos, serbând-o apostolii și poruncind credincioșilor, ca să o serbeze și ei. Așa zice sf. apostol Paul: „Drept aceea să serbăm nu în aluatul cel vechiu, nici în aluatul răutății

¹⁾ Eșire 23, 15; 34, 18.

²⁾ Marcu 14, 1; Luca 22, 1.

³⁾ Gregor. Naz., Orat. 45 in sanctum Pascha.

⁴⁾ Eșire 12, 5.

⁵⁾ I. Petr. 1, 29.

⁶⁾ Ioan, 1, 29.

și al viclesugului, ci întru azimele curățeniei și ale adevărului¹⁾. Sf. Ignatie amintește în epistola sa către Filipeni de sărbătoarea sfințelor paști, ca de o sărbătoare, ce în general se petrecea de creștini. Iară constituțiunile apostolice cer: „În duminica cea mare a sfințelor paști să nu lucrăm, ci să serbăm; ea e duminica învierii Domnului, și e cu cale, ca în timpul ei să se cunoască cel ce a pățimit și a înviat²⁾).

Dară deși paștele se petrecea ca sărbătoare mare de toți creștinii, totuș erau între ei diferențe în privința timpului serbării și în privința ajunării.

Cu privire la timpul serbării, apoi unii puneau cumpănă pe ziua săptămânală și voiau, ca învierea Domnului să se serbeze în acea zi a săptămânei, în care a murit, respective a înviat Domnul. Aceștia serbau așa dară ziua morții lui Christos care o numiau „πάσχα σαρρώσιμον“ totdeauna într'o vineri, iară ziua învierii lui Christos, care o numiau „πάσχα ἀναστάσιμον“ totdeauna într'o duminică, și anume într'acea duminică ce, după equinocțiul primăverei, urma zilei a 14 a luni lui Nisan, adecă luni pline³⁾. Această practică a serbării paștelor era mai generală și mai comună, observându-se de creștinii orientali ai bisericelor din Roma sau în general din Italia, din Galia, Britania, Spania etc. și de creștinii orientali ai bisericelor din Alexandria, Palestina, Fenicia, Grecia etc. Alții din contra mai ales creștinii din Asia mică (Asia proconsulară cu oarecari provincii învecinate, Cilicia, Mesopotamia, Siria) puneau cumpănă pe ziua anuală sau lunară și voiau să serbeze Moartea Domnului în a 14. și învierea în 16. zi a luni lui Nisan, pice acestea în ori în ce zi a săptămânei⁴⁾.

A doua diferență privia ajunarea și temeiul acestei di-

¹⁾ I. Cor. 5, 8.

²⁾ Const. ap. Lib. V. c. 16; L. VIII. c. 33. — Canonul 7. al sf. apostoli hotărăște: „Dacă vre un episcop, ori preot, ori diacon. sf. zi a paschei o va serba înainte de equinocțiul de primăvară dimpreună cu Iudeii să se caterisiască“. — Vezi și can. 1. al sin. din Antiohia.

³⁾ La Iudeii vechi cădea luna lui Nisan de regulă pe la sfârșitul luni lui Martie și începutul luni Aprilie, iar 14 Nisan cădea odată cu luna plină după equinocțiul de primăvară.

⁴⁾ Aderenții acestei practice cu caracter iudaic se numiau mai târziu quartodecimanii, τεσσαρακοδεδεκατῖται, adecă acci ce serbau paștele la 14 Nisan.

ferențe zăcea în concepțiunea lucrului. Creștinii, cari urmau practicei comune, priviau ziua morții lui Christos ca zi de tristețe, petrecând în ajunare nu numai aceasta zi, dară și cea următoare până la evenimentul îmbucurător al învierii, și făcând abia în ziua învierii, agape și cină. Iară creștinii din Asia mică, cari se numiau și Quartodecimani, privind ziua morții lui Christos ca zi de mântuire, nu o țineau de zi de tristețe, ci de bucurie, dară numai din momentul, când muri Christos și implini opera mântuirii. Pentru aceea terminau ajunarea în momentul morții lui Christos, adecă la trei ore după amiază, făcând acuma agape și cină. Acești creștini se provocau la apostolii Ioan și Filip asigurând, că aceștia au serbat paștele totdeauna la ziua a 14. a lui Nisan¹⁾. Iară creștinii ce observau praxa comună se provocau la tradițiunea apostolilor Petru și Paul²⁾.

Aceste diferențe ca lucruri referitoare la disciplină la început, nu tulburau pacea bisericii. Căci venind Policarp episcopul Smirnei, care observa practica bisericii asiatice, la Roma, și nevoind să serbeze paștele dimpreună cu Anicet, episcopul Romei după practica comună, aceasta nu altera relațiunile lor cele amicale, și Policarp călători dela Roma cu sărutarea îndătinată de pace. Dară cu finea secolului al doilea se schimbă lucrurile. Episcopul din Roma Victor, urmașul lui Anicet, prefinse dela creștinii din Asia să serbeze paștele atunci când se serbează ele la Roma și în alte biserici creștine. Creștinii din Asia se împotrivară însă de a face aceasta. Policrat episcopul Efesului, adună adecă pe episcopii din Asia la un sinod, declarând într'o epistolă sinodală episcopului din Roma Victor, că datina, de a serba paștele în altă zi, decât în ziua a 14. a lui Nisan violează tradițiunea primită dela evanghelistul Ioan. Victor concheamă așisderea un sinod la Roma, hotărînd a excomunica pe creștinii din Asia, căci nu voiesc să serbeze paștile într'o duminică, aceea ce li se anunță într'o epistolă sinodală³⁾. Deși biserica galicană observa practica comună, totuș Irineu, episcopul Lionului, interveni ca mijlocitor, adresând în numele celorlalte biserici către episcopul Victor o scrisoare în care îi propuse, ca pentru un lucru de neînțelegere, ce atinge numai disciplina, să nu separe bisericele Asiei de comuniunea sa de oarece poate să existe diferență în disciplină, fără ca prin ea să se violeze unitatea bisericii. Astfel se evită schisma formală. Totuș cearta s'a continuat până la sinodul din Nicea, care în fine i-a pus capăt.

¹⁾ Eusebius, Hist. eccl. Lib. V. c. 24.

²⁾ Ibid. c. 23.

³⁾ Ibid. c. 24.

Diferența existentă s'a înlăturat de abia la sinodul din Nicea. Ce s'a desbătut despre această chestiune la acest sinod nu e cunoscut. Cunoscute sunt numai rezultatele lui, din enciclica sinodului¹⁾, și din scrisoarea circulară a împăratului Constantin²⁾. Rezultatele sunt următoarele: 1. Paștele totdeauna să se serbeze într'o zi de duminică; 2. această duminică să fie cea imediat următoare după 14 Nisan sau după luna plină ce urmează equinoctiului de primăvară și 3. întâmplându-se 14 Nisan sau luna plină într'o duminică, să se serbeze pascha în duminica următoare. De oarece serbarea paștelor se îndreaptă după luna plină pentru aceea pică ea în tot anul pe alt timp. Timpul posibil al serbării paștelor e dela 22 Martie până la 25 Aprilie, și aflarea lui precisă nu e lucru ușor din care cauză calcularea lui se lasă în sama bisericii din Alexandria, care în astfel de științi era versată, episcopul din Alexandria având să înștiințeze toate bisericele despre timpul aflat.

Dară acuma înainte de sinodul dela Nicea existau paschalii, cari arătau terminul serbării paștelor pe mulți ani înainte. Cea mai perfectă era cea de 19 ani a lui Anatolie din Alexandria, episcop a Laodiceei³⁾, care se modifică în felurite rânduri și ultima dată de Eusevie din Cesarea. Modificarea cea mai însemnată a constat într'aceea, că Alexandrinii fixaseră epuinoctiul la 21 Martie, care termin din punctul de vedere astronomic era mai precis, și nu la 18 Martie cum făceau Romanii în calculul lor paschal. După sinodul din Nicea compuse episcopul Teofil din Alexandria o paschalie și mai târziu Ciril din Alexandria. Dară și biserica romană avea un calcul propriu care se diferia de cel ori și cum mai corect al bisericii alexandrine, și aceste diferite calcule produceau diferite termine pentru serbarea paștelor. Aceste neînțelegeri se curmară de abia în prima jumătate a secolului VI de Dionisie Exiguul prin o paschalie pentru biserica romană, prin care punându-se de bază cercul de 19 ani al bisericii alexandrine, se produse deplină armonie în privința calculului timpului paschal⁴⁾. Cu toate acestea și acest calcul suferia de oarecari neexactități provenite din calculul astronomic al anului iulian, care dete motiv în urmă de a se schimba calendarul universal al bisericii în două părți, ceea ce s'a întâmplat în anul 1582.

¹⁾ Socrates, Hist. eccl. L. I. c. 9.

²⁾ Socrates, ibid; Theodoretus, Hist. eccl. L. I. c. 10; Eusebius, De vita Constantini, L. III. c. 17.

³⁾ Eusebius, Hist. eccl. L. VII. c. 32, 32.

⁴⁾ Wetzer u. Welte, Kirchenlexikon od. Encyclopädie der kath. Theologie, 9. Bd. 1895, p. 1124.

Sărbătoarea paștelor e cea mai mărită, e cea mai îmbucurătoare și solemnă, ea e sărbătoarea sărbătorilor.

„Voi aveți acum intristare” zise Christos către apostoli înainte de patimile și moartea sa „și iarăși voi veți vedea pe voi, și se va bucura inima voastră, și bucuria voastră nimene nu o va lua dela voi”¹⁾. Femeile miropurtătoare auzind dela inger despre învierea Domnului, „cu mare bucurie au alergat să o vestiască apostolilor... Și iată Isus le-a întâmpinat pe ele, zicând: *Bucurați-vă*”²⁾. Așisderea „s’au bucurat și învățăceii văzând pe Domnul”³⁾. Și cum să nu se umple inimile credincioșilor de mare bucurie, cugetând la învierea lui Christos, prin care s’a întărit credința noastră și s’a pus bază pentru fericita noastră înviere. „De nu a înviat Christos, deșartă e predicarea noastră și deșartă e și credința noastră”, zice sf. apostol Paul⁴⁾. Și sf. părinți se exprimă despre sărbătoarea paștelor în expresiuni foarte sublime. Ei o numesc cea mai mare dintre toate zilele, cea mai sfântă din toate sărbătorile, ziua cea mai luminată și cea mai îmbucurătoare, în care s’a restabilit deplinătatea cea originală a omenirii și s’a preînchipuit eterna fericire a celor răscumparați⁵⁾.

Acestei sublimități și bucurii corespunde modul serbării paștelor. Creștinii petreceau toată noaptea sâmbăta spre duminică în biserică și pe lângă biserică, în veghiare spre a întâmpina cu trezie acel timp, în care s’a isprăvit cel mai mare mister al mântuirii neamului omenesc, învierea lui Isus Christos. Lucrul cel mai important la vegherea de noapte a paștelor, era luminațiunea măreață prin care noaptea se prefăcea în zi. Toată biserica luminându-se se umplea de mirosul tămâiei, spre a însemna acele arome cu cari miropurtătoarele mergeau la mormânt, ca să ungă trupul lui Christos, și neofiții purtau mari făclii arzătoare în mâinile lor. Pe timpul împăratului Constantin se luminau și casele creștinilor, și chiar și orașul, punând acest împărat oameni, cari aprindeau înalte colonne de ceară și de făclii, așa că sf. veghere era mai strălucită decât ziua luminoasă⁶⁾.

¹⁾ Ioan 16, 22.

²⁾ Mat. 28, 8, 9.

³⁾ Ioan 20, 20.

⁴⁾ I. Cor. 15, 14.

⁵⁾ Vezi: Gregor. Naz., Orat. 45 in sanctum Pascha; Eusebius, De vita Constant. Lib. III. c. 17; Leo I., Serm. 9 de Resurrect. Domini.

⁶⁾ Eusebius, De vita Constantini Lib. III. c. 22; vezi și Gregor. Naz., Orat. 45. in Pascha; Gregor. Nyss., Orat. 4. de Resurrect. Domini.

Creștinii adunau flori depe câmpuri, le presurau la intrările bisericilor, așezau stâlpari verzi pe pereții bisericilor, decorau bisericile cu steaguri triumfătoare și trăgeau clopotele¹⁾. În biserică și în case se întâmpinau creștinii cu cuvintele: „Christos a înviat”, la care întâmpinare se răspundea: „Adevărat că a înviat”. În unele biserici se primeau în ziua aceasta, penitenții, a căror penitență se termina în joia cea mare²⁾. Împărații dau libertate prizonierilor, stăpânii, sclavilor lor și toți credincioșii împărțeau milostenie și isprăviau fapte de îndurare trupească, pentru ca să urmeze exemplului de îndurare a Mântuitorului. În biserică se sfințiau bucate, și anume ouă, pâne dulce sau paschă, hrean, sare și mielul paschal, cari bucate ca părți ale paschei mosaice trecură din rital iudaic intru cel creștin, împreunându-se cu ele reminiscențe de evenimente istorice și tipice din istoria revelațiunii testamentului vechiu.

Întrebuințarea ouălor la paști a prilejuit felurite explicări. Unii credeau a le deduce dela sărbătorile de ouă pe cari le petreceau pe timpul paștelor, vechii Romani și la cari, în onoarea lui Castor și Polux, clociți în două ouă făcute de Leda, alergau oamenii în rătășag după ouă într’un cerc rotund. Alții ziceau că Iudeii și păgânii priveau ouăle ca simboale ale creațiunii și ale învierii³⁾. Deci și ouăle întrebuințate la paști de creștini reprezintă învierea și creațiunea cea nouă a neamului omenesc prin Isus cel înviat din morți. Căci precum din ou, respective de sub coaja lui capătă viață o ființă, care mai înainte era lipsită de viață, așa se vor scula odinioară din mormânt la viață eternă toți cei răpăsași. Și așa ni servește oul paschal de simbol văzut al învierii morților, ce ni-o garantează învierea lui Isus Christos, învingătorul morții și al iadului⁴⁾. — Relativ la colorarea ouălor, Romanii vechi priveau ouăle roșe ca simbol al norocirii și Eliu Lampridiu⁵⁾ explică această credință în următorul mod: Părinții lui Alexandru Sever să fi avut o găină, care în ziua nașterii

¹⁾ Vexilla super altare eriguntur, ut triumphus Christi jugiter in Ecclesia memoretur, per quem et nos de inimico triumphare speramus. (Durand., Rational. div. offic. Lib. I. c. 3. n. 32; vezi și Lib. VI. c. 102 n. 3).

²⁾ Gregor. Nyss., Epistola canonica ad. s. Letoium Melitin episcopum (Migne, Patr. gr. T. XLV, p. 221—222); Ambros., ep. 23.

³⁾ G. I. Vossius, de Idololatria Lib. II. c. 64.

⁴⁾ Comp. Г. С. Дебольский, Дни Воослужения прав каѳ. вост. церкви Томъ II. Изд. 7. 1882. p. 207.

⁵⁾ Aelius Lampridius, In vita Alexandri Severi (Scriptores historiae Augustae. Edițiunea lui Jordan și Eyssenhardt, Berlin 1864. 2. B.).

pruncului să fi făcut un ou roșu. După ce mai târziu ajunse Sever la demnitatea de împărat, se privii oul roș ca simbol al norocirii, în-
trebuinându-se drept dar la ocaziuni deosebite.

Creștinii însă pot privi oul roș ca aducere aminte de sângele de pe cruce al lui Isus Christos, care pentru ei deveni condițiune a unei vieți nouă de sfințenie și dreptate¹⁾.

Serbarea învierii Domnului se prelungea timp de o săptămână. În toată ziua se săvârșia sf. liturgie, la care se vestia cuvântul dumnezeesc și credincioșii se împărtășiau cu euharistic²⁾. Și în viața politică se priviau aceste zile ca sărbători (dies feriati), deoarece în ele erau oprite toate lucrurile grele, teatrele, pertratările judecătorești cu excepțiunea unor puține cazuri extraordinare³⁾.

§ 40. Înălțarea la cer a Domnului nostru Isus Christos.

Patruzeci de zile după învierea sa Christos petrecu încă pe pământ, arătându-se din timp în timp învățăceilor săi, vorbind cu ei despre împărăția lui Dumnezeu și petrecând cu ei împreună; însă în ziua a patruzecia se înălța el în prezența învățăceilor săi pe muntele maslinilor, la cer⁴⁾. Ziua de amintire a acestui eveniment, care incheie viața Mântuitorului cea pământească se numește înălțarea la cer a Domnului, ἀνάληψις τοῦ Κυρίου, ascensio Domini, o sărbătoare, care totdeauna se petrece joia a șasea după duminica paștelor. Iară cauza, că înălțarea Domnului totdeauna se serbează în această joie, zace în împrejurarea, că, inviând Christos din morți într'o duminică și petrecând după învierea sa din morți patruzeci de zile cu învățăceii săi, se împlinește a patruzecia zi în care s'a înălțat la cer, într'o joie.

Cea dintâi urmă despre serbarea acestei zile se află în constituțiunile apostolice, în cari se orânduiește, ca sclavii în această zi să se odihnească de lucrul lor, căci în această zi Christos și-a terminat viața sa pământească⁵⁾. În secolul

¹⁾ Fr. Hon. Krüll, Christl. Alterthumskunde, 2. Bd. 1856. p. 83.

²⁾ Ioannes Chrysost., Hom. 34. de Resurrec. Christi.; Const. ap. L. VIII. c. 33.

³⁾ Comp. Cod. Theodos., Lib. XV. tit. 5. de spect. lex 5.

⁴⁾ Marcu 16, 19; Luca 24, 50; fapt. ap. 1.

⁵⁾ Const. apost. L. V. c. 18. și Lib. VIII. c. 38.

IV mai amintesc de sărbătoarea înălțării Domnului și sf. Ioan Chrisostom¹⁾ și fer. Augustin²⁾, iară în secolul V istoriograful Socrate³⁾ și mulți alți scriitori.

Sărbătoarea înălțării la cer e una din cele douăsprezece sărbători mari ale bisericii. Ea ni e mărturie îmbucurătoare despre mântuirea realizată și despre împăcarea lui Dumnezeu cu neamul omenesc.

Autorul omiliei la înălțarea Domnului atribuite sf. Epifanie o numește podoaba și incheierea sărbătorilor și zice, că în aceasta sărbătoare toate se umplu de cea mai mare bucurie, căci deschizând Christos cerul cel strălucit, luându-și calea prin aerul cel ușor... ni oferă spectacolul cel încă nevăzut, că carnea noastră se înalță la tronul împărătesc⁴⁾. Iară sf. Ioan Chrisostom zice: „Astăzi neamul omenesc iarăși s'a împăcat cu Dumnezeu. Astăzi s'a suprimat dușmănia cea de demult, s'a terminat rezelul cel îndelungat. Astăzi s'a încheiat o pace minunată, care înainte nu s'a putut aștepta nici edinioară... Astăzi noi, cari se părea că eram nedemni de pământ, suntem ridicați la cer. Noi, cari pe pământ nu eram demni de nici o onoare, ne înălțăm la împărăția cea de sus, pășirăm peste ceruri și ajunserăm la tronul dumnezeesc, și acea fire, care se alungase din rai de heruvimi se înalță astăzi peste heruvimi“⁵⁾.

Insemnătății celei mari a sărbătorii corespundea și solemnitatea, cu care se serba ea. După ce sf. Elena rădică pe muntele maslinilor pe locul, unde Mântuitorul să se fi înălțat la cer, o biserică, se serba în ea înălțarea Domnului, cu cea mai mare pompă. Serbarea se incepea pe la miezul nopții și pe munte ardea o mulțime de ceară și de candelă așa, că se putea crede, că tot muntele era în foc⁶⁾.

¹⁾ Ioannes Chrysostom., Hom. in acta apost. III., 1).

²⁾ Fer. Augustin induce această sărbătoare între acelea, cari biserica pe baza tradițiunii apostolice în tot anul îndătina a o serba cu deosebită pietate. El zice: „Illa, quae non scripta sed tradita custodimus, quae quidem toto terrarum orbe observantur, datur intelligi, vel ab ipsis Apostolis vel plenariis conciliis, quorum in ecclesia saluberrima auctoritas, commendata atque statuta reperiri. Sicut, quod Domini passio et resurrectio et adscensio in coelum et adventus Spiritus S. anniversaria solemnitate celebrantur. (August.; cp. 118 ad Ianuar.).

³⁾ Socrates, His. eccl. L. VII. c. 26.

⁴⁾ Epiphanius, Hom. in Ascens. Dom. (Migne, Patr. gr. T. XLIII. 480).

⁵⁾ Chrisostom., Hom. in Ascens. Dom. (Migne, Patr. gr. T. L. 414).

⁶⁾ Vezi și Augustin., Sermon. 154, 155, 156 și 157; Leo Magn., Serm. 73. De ascens. Dom.

⁷⁾ Com. Bejda Vener., De locis sanctis c. 7.

§ 41. Duminica cincizecimii sau a pogoririi Duhului sfânt.

Isus Christos promisese înainte de înălțarea sa la cer, învățăceilor săi pe Duhul sfânt, care îi va învăța, îi va mângăia pe ei, și li va împărtăși fructele mântuirii ¹⁾. Această promisiune se implini în ziua a zecea după înălțarea lui Christos la cer, sau a cincizecea după înviere.

Apostolii, prea sf. fecioară Maria, Maica Domnului și ceilalți credincioși erau împreună adunați la un loc. „Și s'a făcut repede sunet din cer, ca de vifor mare, ce vine iute, și a umplut toată casa, unde ședeau. Și li s'au arătat limbi împărțite ca de foc și a șezut pe fiecarele din ei, și s'au umplut toți de Duhul sfânt și au început a vorbi într'alte limbi, precum li da lor Duhul a vorbi ²⁾. Pătrunși de cuvântarea ce a finut-o în acea zi sf. Petru, au primit mulți cuvântul aii și s'au botezat „și se adăoseră într'acea zi ca la trei mii de suflete ³⁾.”

Intru amintirea acestui eveniment memorabil și prea însemnat biserica sărbătorește ziua, ce se numește *cincizecime*, πεντηχοστή scil. ἡμέρα, pentru că ea e ziua a cincizecea după paști, sau pentru că pogorirea Duhului sfânt se întâmplă chiar la sărbătoarea cincizecimii Evreilor, pe care aceștia o petreceau intru amintirea dării legii pe muntele Sinai și ca mulțămită pentru darurile primite dela Dumnezeu la seceriș ⁴⁾, numindu-se cincizecimea pentru aceea la Evrei și sărbătoarea pârghii dela seceriș, ἑορτὴ θερισμοῦ πρωτογεννημάτων ⁵⁾. Această sărbătoare se numește și *ziua Duhului sfânt*, ἡμέρα Πνεύματος ⁶⁾, și *ziua sf. treimi*, pentru că în această zi mărim pe a treia persoană a sf. treimi, care în chip de limbi de foc s'a pogorit asupra apostolilor, mărim pe Dumnezeu-Tatăl, din carele din eternitate purcede Du-

¹⁾ Ioan 14, 16, 26.
²⁾ Fapt. ap. 2, 2-4.
³⁾ Fapt. ap. 2, 41.
⁴⁾ Eșir. 34, 22; Num. 28, 26; Deut. 16, 10

⁵⁾ La mai mulți părinți bisericești aflăm paralele între cincizecimea Iudeilor și a creștinilor. Așa zice sf. Ieronim: „Utraque (legis promulgatio) facta est quinquagesimo die a Paschate illo in Sina, haec in Sion. Ibi terrae motu contremuit mons, hic domus apostolorum: ibi inter flammis ignium et micantia fulgura turbo verborum et fragor tonitruorum personuit, hic cum ignearum visione linguarum sonitus pariter de coelo, tanquam Spiritus vehementis advenit; ibi clangor buccinae, legis verba perstreperunt, hic tuba evangelica apostolorum ore intonuit”. (Hieronymus, Lib. exeg. ad Fabul.)

⁶⁾ Gregor. Naz., Orat. 41 in Pentec.

hul sfânt, mărim pe Dumnezeu-Fiul, prin carele Duhul sfânt se trimite credincioșilor ¹⁾. În urmă se numește această sărbătoare *Rusalii*, dela „Rosalia”, sărbătoare la Romani, care se serba intru venerarea zinei Flora în luna lui Mai, cam pe acelaș timp când creștinii serbau ziua Duhului sfânt.

Relativ la *originea* acestei sărbători nu e indoială, că ea datează din timpul apostolilor. Acuma sf. apostol Paul face amintire de sărbătoarea cincizecimii (I. Cor. 16, 8) și așisderea face amintire de ea și evangelistul Luca în faptele apostolilor (20, 16). Că în aceste locuri nu se înțelege cincizecimea Evreilor, ci a creștinilor, întăresc sf. Epifanie ²⁾ și fer. Augustin ³⁾. Iară autorul opului „Intrebări și răspunsuri cătră ortodocși”, care op se atribuia mai înainte cu ne-drept lui Iustin Martirul, de oarece datează dintr'un timp cu mult mai târziu (sec. V), zice: Dela timpurile apostolilor a luat începutul această datină (adecă de a face rugăciunea duminica și în ziua cincizecime stând), precum zice fericitul Irineu, martirul și episcopul din Lion în cartea sa despre paschă, unde amintește și de cincizecime, în care nu plecăm genunchile ⁴⁾.

Serbarea cincizecime o prescriu și constituțiunile apostolice, zicând: „A zecea zi după înălțarea la cer a Domnului sau a cincizecea zi după duminica învierii să vă fie vouă serbătoarea cea mare a cincizecimii, căci în această zi ni-a trimis Domul'Isus la ora a treia darul sf. Duh ⁵⁾. În alt loc al constituțiunilor apostolice se numără între zilele, în cari sclavii se cuvine să fie liberați dela lucru pe lângă paști și înălțirea la cer și cincizecimea ⁶⁾. Tertulian ⁷⁾ mărturișește, că zilele dela Paști până la cincizecime să fie tuturor credincioșilor zile de bucurie, în cari nu e permis de a ajuna și a face rugăciune ingenunchiând. Sinodul I ecumenic prescrie: „Fiind că sunt unii, cari duminica pleacă genunchele și în zilele cincizecimii, pentru a se păzi toate intru toată parohia (παροικία), s'a socotit de st. sinod, ca rugăciunile să se dea lui Dumnezeu stând ⁸⁾. Așisderea amintesc de sărbătoarea cinci-

¹⁾ Comp. Melchisedec, Manual de Liturgică, București 1853, p. 92 și Д. Молодочичъ, Литургика. 1861 p. 195.
²⁾ Epiphani., Advers. haer. Lib. III haer. 75 advers. Acrium, n. 7.
³⁾ Augustin, De civit. Dei Lib. 18, c. 54.
⁴⁾ Quaestiones et Responsiones ad Orthodoxos; Quaest. 115.
⁵⁾ Constit. apost. L. V, c. 20.
⁶⁾ Ibid. Lib. VIII, c. 33.
⁷⁾ Lib. de coron. milit., c. 3.
⁸⁾ Can. 20.

zecimii în cărțile ori cuvântările lor Eusevie dela Cesarea, sf. Vasile cel Mare, sf. Grigoriu Teologul, sf. Grigorie dela Nissa, sf. Epifanie, sf. Ioan Chrisostom ș. a.

Precum în biserica testamentului vechiu, așa și în biserica lui Christos este cincizecimea o sărbătoare mare, una din cele douăsprezece sărbători mari de peste an. Eusevie dela Cesarea numește „prea onorata și prea sfânta cincizecime” sărbătoare mare, sărbătoarea sărbătorilor ¹⁾. Iară sf. Grigorie Teologul zice: „Noi serbăm cincizecimea — pogorârea Duhului sfânt, împlinirea promisiunii, realizarea speranței, mister mare și venerabil” ²⁾. Acestei demnități înalte corespunde pe deplin și *serbarea cincizecimii*.

În biserica cea veche era cincizecimea al treilea timp solemn pentru botez adecă întocmai așa ca și arătarea Domnului și ca și paștele ³⁾. — Dela paști până la duminica cincizecimii, care timp se numia cu un cuvânt așisderea „cincizecime”, să făceau rugăciunile nu ingenunchiând ci stând, aceea ce prescrie canonul 20 al sinodului I ecumenic și despre care mărturisește sf. Epifanie, zicând: „În cele cincizeci de zile ale cincizecimii nu se pleacă genunchile și

¹⁾ Eusebius, De vita Constantini, L. IV, c. 64.

²⁾ Gregor Naz., Orat. 41 in Pentec. n. 5. — Sf. Ioan Chrisostom (De s. Pentec. Hom. 2, n. 1) vorbește la sărbătoarea cincizecimii următoarele: „Mari, prea iubitorilor, și prin cuvânt omenesc nerăspicabile sunt darurile ce ni se împărtășesc în ziua de astăzi de prea bunul Dumnezeu. Să ne bucurăm așadar în bucurie comună și să preamărim pe Domnul nostru . . . Precum la schimbarea celor patru anotimpuri unul urmează după altul, așa și în biserica Domnului urmează o sărbătoare după alta. Noi nu de mult am serbat sărbătoarea crucii, a patimelor, a învierii și apoi a înălțării la cer a lui Isus Christos, iară astăzi am propășit la culmea darurilor, am ajuns la metropolea sărbătorilor, la fructul promisiunii Domnului . . . Înainte de aceste zile s'a înălțat el la cer, ne-a așezat pe tronul împărătesc și s'a pus de-a dreapta Tatălui. Iară astăzi ni trimite el pe Duhul sfânt și prin el din ceruri mi se dă bunătăți. Căci ce rogu-vă din aceea, din ce constă mântuirea noastră, nu ni-a dat Duhul sfânt? Prin el ne mântuim de slăvie, prin el suntem chemați la libertate, suntem conduși la înfierea lui Dumnezeu și așa să zicem suntem creați din nou, prin el depunem noi sarcina cea grea și rușinoasă a păcatelor. Prin Spiritul sfânt primim noi cetele porților și tagmele învățătorilor; din acest izvor curg darurile descoperirilor și ale vindecărilor și tot aceea ce ornează biserica.”

³⁾ Μίνο τὸ πᾶσα τὸ Πάσχα μοι τιμώτερον τὴν Πεντηκοστὴν ἐκδίδομαι Χριστὸς συμπρωτοθέτως βέλτιον Χριστῷ συναναστήναι κατὰ ἡμέραν τὴν ἀναστάσιμον τοῦ Πνεύματος τιμῶσαι τὴν ἱερῆσαν. Gregor. Naz., Orat. 40. In s. baptisma, c. 24.

nici nu se anunță vr'o ajunare” ¹⁾. — La cincizecime, erau oprite, prin legi împărătești, jocurile, teatrale și circensele, căci precum zice legea relativă emisă de împăratul Teodosie cel Mic ²⁾, aceasta e o zi de adorațiune solemnă, în care creștinii trebuie să se ocupe cu serviciul lui Dumnezeu și cu getele lor să fie îndreptate la narațiunea minunilor săvârșite de apostoli spre întărirea evangheliei. — În sfârșit se destingea această sărbătoare și prin deosebite servicii liturgice, împreună nându-se liturgia în ziua cincizecimii cu vecernia, la care creștinii plecând genunchile, se cefiau cunoscutele rugăciuni, în cari, mărturisind păcatele noastre înaintea Părintelui ceresc, cerem îndurare pentru jertfa cea mare a Fiului său, apoi rugăm pe Domnul Isus Christos să ni dăruiască și nouă dumnezeescul Duh spre luminarea și întărirea sufletelor noastre și în fine aducem rugăciunea pentru părinții și frații noștri cei adormiți.

Evreii cei vechi înfrumusețau la sărbătoarea cincizecimii sinagoga și casele lor cu ramuri, verdețuri și flori spre aducere aminte, că legea s'a dat într'un timp, când lângă munte toate erau în verdeață și înflorite și așisderea spre aducere aminte de petrecerea Iudeilor în pustie, când au fost ei constrânși a locui în colibe de frunze și de ramuri de arbori ³⁾. Și creștinii decorează la sărbătoarea cincizecimii bisericile și casele lor cu ramuri de tei, cu verdețuri și flori, simbolizându-se cu această decorare frumusețea cea spirituală, cu care biserica lui Christos, ca o împărăteasă și mireasă e omată de Duhul sfânt, dorind a vedea această frumuseță și în fiecare din fiii ei ⁴⁾.

¹⁾ Epiphani., Expos. fid. cath. et apost. eccl. n. 22.

²⁾ Cod. Theodos., Lib. XV, tit. V de spectaculis, lex 5.

³⁾ Г. Дебольский, Дни Богослужения, Томъ II, p. 268. — Mos ille Christianorum, quod festo Pentecostes fenestras, domos et templa gramine, floribus et betullis viridantibus ornat, a Iudeis descendit ad Christianos. Hi enim in laudem legis ejusque memoriam pavimenta aedium, plateas et Synagogam gramine perspargunt, fasciculos ramusculorum viridium passim fenestris apponunt, corollas virides capitibus impositas gestunt, quia illo tempore, quo lex in monte Sinai tradita est, omnia fuerunt florentia et viridantia, id quod colligunt ex Exod. XXXIV, 2. — (Buxtorf, Synag., Iud. c. 20, p. 443).

⁴⁾ Cf. Melchisedec, Manual de Liturgică, pag. 93.

§ 42. Schimbarea la față a Domnului nostru Isus Christos.

Pentru ca apostolii, cei dintâi urmași ai lui Christos, să nu se întristeze și să nu se îndoiască în credință și să nu slăbiască în iubire către Domnul, carele li-a prezis patima și moartea sa și li-a zis, că împărăția lui nu e pământească ci cerească, Christos a binevoit a li arăta în mod invederat mărirea sa cea dumnezească. Șase zile după ce li spuse apostolilor cele de mai înainte, El luă „pe Petru și pe Iacov, și pe Ioan fratele lui, și i-a suit pe dânșii într'un munte înalt deosebi. Aice și-a schimbat fața înaintea lor, și a strălucit fața lui ca soarele, iară hainele lui s'au făcut albe ca lumina. Și iată s'au arătat lor Moisi și Ilie, vorbind cu dânsul. Atunci Petru luând cuvântul a zis lui Isus: Doamne, bine e nouă a fi aici; de vrei să facem aici trei colibe, una fie, și una lui Moisi, și una lui Ilie. Și încă vorbind ei, iată nor luminos i-a umbrît pe ei, și iată glas din nor, zicând: Acesta e Fiul meu cel iubit, întru care bine am voit, pe acesta să-l ascultați“¹⁾.

În amintirea acestei întâmplări minunate pe muntele Tavorului biserica a așezat sărbătoarea schimbării la față a Domnului nostru Isus Christos, μεταμόρφωσις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Χριστοῦ, festum transfigurationis Christi, care e una din cele 12 sărbători mari domnești. Dela secolul V înainte aflăm în cărțile sf. părinți cuvântări pentru schimbarea la față a Domnului, așa în operele lui Proclu, patriarhului Constantinopolei²⁾, și ale lui Leo cel Mare, episcopul Romei³⁾, de unde putem conchide, că acum în secolul V a început a se serba sărbătoarea schimbării la față a Domnului. Că în secolul al VIII această sărbătoare se serba pretutindene în orient rezultă chiar din împrejurarea, că părinții din secolul VIII Ioan Damascen și Cozma din Maiuma au compus o mulțime de imne pentru sărbătoarea schimbării la față a Domnului. În biserica occidentală însă sărbătoarea aceasta încă în secolul XII nu era generală. Poto, un scriitor din

¹⁾ Mat. 17, 1-6; Luca 9, 28-36.

²⁾ Proclus, Oratio in Transfigur. la Migne, Patr. g. T. LXV. p. 763-771.

³⁾ Leo M., Serm. 51 la Migne, Patr. l. T. LIV, p. 308.

secolul XII, preot și călugăr benedictin din Prim în diecesa Trivir (Trier), vorbește de sărbătoarea schimbării la față a Domnului ca despre o introducere nouă în unile mănăstiri occidentale¹⁾. De abia episcopul Romei Calixt III spre mulțămită pentru victoria repurtată de creștini în anul 1457 asupra Turcilor la Belgrad a ordonat ca în toată biserica occidentală să se serbeze sărbătoarea schimbării la față a Domnului într'un mod solemn în 6 August²⁾.

Scopul sărbătorii schimbării la față se exprimă în condacul serbării, unde se zice, ca apostolii să nu se îndoiască despre dumnezeitatea lui Christos, dacă-l vor vedea răstignit, ci să cunoască patima cea de bună voie lumii să predice, că El este raza Tatălui. Precum însuș Christos prin schimbarea sa la față a voit să feriască pe învățăceii săi de întristare și să-i mângăie în persecuțiunile ce aveau să vină peste dânșii din partea lumii; așa și biserica prin sărbătoarea schimbării la față a Domnului ne mângăie și pe noi în cursul vieții acesteia, pline de nevoi și asupriri, arătându-ni, că după ostenelele și patimele lumii acesteia va răsări mărirea fericirii eterne, de care se vor face părtași adevărații adoratori ai lui Dumnezeu în viața viitoare, căci schimbarea la față a Domnului pe muntele Tavorului e icoana mării viitoare a celor drești în ceruri.

§ 43. Înălțarea ^{crucii} onoratei și de vieață făcătoarei cruci.

Sărbătoarea înălțării crucii e o sărbătoare mare și însemnată după două întâmplări în istoria bisericeii lui Christos. Cea dintâi întâmplare e minunata aflare a crucii, pe timpul împăratului Constantin cel Mare; pe care a fost răstignit Christos, a doua: aducerea sau întoarcerea crucii din Persia pe timpul împăratului Eraclie I (610-641).

I. Împăratul Constantin cel mare, născut în păgânitate, avea acum aplicare către creștinism, când în anul 312 că-

¹⁾ Miramur, quod nostro tempore nonnulli in Monasteriis novas celebritates inducant Quare? an parbus doctiores? Quae igitur ratio celebrendi festum Trinitatis et Transfigurationis Christi, — Potho, De statu domus Dei in Max. Bibliotheca PP. Lugdun. XXI, p. 489.

²⁾ Comp. I. Fluck, Kath. Liturgik, 2. Th. 1. Abth. p. 479 și Wetzer u. Welte, Kirchenlexikon. 12. Band, 1901, p. 785.

lătorind în fruntea armatei sale spre Roma în contra lui Maxențiu, care se proclamă de împărat, văzu după cum ni istorisește Eusevie ¹⁾ panegeristul lui Constantin, în plină zi, pe cer dimpreună cu alții, semnul crucii deasupra soarelui cu inscripțiunea „τοῦτο νικά“, adică „cu aceasta învinge“. De arătarea crucii se înspăimântă Constantin și ostașii lui, pentru că la păgâni chipul crucii se privea ca semn de nenorocire și de moarte, îngrijindu-se cu atât mai mult, că oștile lui Constantin erau mai puține la număr, decât ale lui Maxențiu. În noaptea următoare se arată în vis împăratului Constantin, Isus Christos însuș cu semnul, ce-l văzuse pe cer și-i porunci, că făcând așa un semn să se folosească de el ca steag în luptă cu dușmanii săi. Împăratul Constantin făcu o cruce în chipul celei ce văzuse și ducându-o înaintea oștilor sale a învins pe dușmanul său și a intrat cu triumf în Roma.

Dela arătarea crucii Constantin simția deosebită aplicare către creștini și pietate către lemnul patimilor și morții lui Christos. Fiind Elena, maica împăratului, provocată în vis a căuta rămășițele onoratei cruci, pe care Domnul a fost răstignit, Constantin îndată a fost înțeles cu realizarea acestui vis. Drept ceea Elena călători la Ierusalim cu dor fierbinte de a afla mormântul și crucea Domnului. Însă în anul 119 păgânii acoperiseră la porunca împăratului Adrian mormântul Mântuitorului pe muntele Golgotha cu pământ și construiseră deasupra lui un templu. Deci acum la porunca împăratului, se risipi acest templu și se săpă pământul până ce în fundul lui, într-o parte, se află mormântul Mântuitorului, iară în altă parte se aflară trei cruci și o scânduriță, pe care erau scrise în limba evreească, grecească și latină cuvintele: „Isus Nazarineanul, împăratul Iudeilor“, aceleași cuvinte, cari se scriseră la porunca lui Pilat deasupra capului lui Isus celui răstignit ²⁾. Acum era cu anevoie a deosebi crucea Domnului de celelalte cruci. Spre a putea face aceasta, Macarie, episcopul Ierusalimului, se rugă cu osârdie la Dumnezeu, ca să li vină creștinilor în ajutor prin arătarea unei minuni. Dumnezeu a și împlinit ruga episcopului prin

¹⁾ Eusebius, De vita Constantini L. I. c. 12.

²⁾ Ioan 19, 19.

manifestarea puterii făcătoare de minuni a crucii Domnului, căci numai prin atingere de una din crucile aflate o femeie se vindecă în mod minunat de boală grea ¹⁾, și astfel se cunosc și se află crucea cea de viață făcătoare a lui Christos ²⁾. Sozomen zice despre aceasta întâmplare: aceasta întâmplare am împărtășit-o, precum înșine am primit-o dela bărbați, cărora aceasta întâmplare li-au fost deplin cunoscută și care cunoștință, trecând dela părinți la copii, am descris-o după puțină și am predat-o posterității ³⁾. — Crucea aflată împărăteasa Elena, ornându-o cu argint, a predat-o episcopului Macarie din Ierusalim spre păstrare, iară o parte din această cruce trimise împărăteasa fiului său Constantin la Constantinople ⁴⁾.

Deși sâmburele istoric al raporturilor scriitorilor vechi bisericești despre aflarea crucii e îmbrăcat cu ornament legendar, totuș atât e sigur, că în jumătatea I a secolului IV s'a aflat crucea Domnului și că aflarea aceasta a dat prilej la instituirea unei sărbători a sf. cruci. Dela anul 320 înainte, în care an după cronica alexandrină ⁵⁾ să se fi aflat crucea Domnului, se serba adică în Ierusalim în tot anul ziua aflării sf. cruci cu mare solemnitate. În care zi se petrecea serbarea aceasta la început, nu se poate ști cu siguranță. După unii se serba sărbătoarea crucii Domnului (σταυρώσιμος ἡμέρα) în Vinerea cea mare ⁶⁾, iar după alții, în ziua a doua a paștelor ⁷⁾, pentru că crucea să se fi aflat la 6 Martie ⁸⁾, așadară pe lângă timpul Paștelor. Însă după

¹⁾ După Paulin din Nola (epist. ad Severum XXI, c. 5) să fi invitat un bărbat din morți prin atingerea de crucea Domnului. De vindecarea femeii celei bolnave nu amintește Paulin.

²⁾ Despre aflarea crucii prin sf. Elena ni mărturisesc mai mult sau mai puțin în detalii: Ioan Gură-de-aur (hom. 85 in Ioannem), Ambrosie (de obitu Theodosii n. 45 la Migne, Patr. l. T. XVI), Socrat (Hist. eccl. L. I. c. 17) Sozomen, Teodoreț și alții (Theophanes, Chronogr. I, ad. ann. m. 5817, Chr. 317; Rufin., Hist. eccl. I. 8; Sulpicius Sev., Chron. II. c. 34).

³⁾ Sozomen., Hist. eccl. L. II. c. 1.

⁴⁾ Rufinus, Hist. eccl. L. I. c. 8.

⁵⁾ Cf. Excerpta lat. Barbari, edit. Frick, p. 359.

⁶⁾ Cf. Cl. Fleury, Histoire ecclésiastique Tom. I, Livr. XI.

⁷⁾ Cf. Дебольскій, l. c. t. I, p. 94.

⁸⁾ Cf. Binterim, Denkwürdigk. der christ.-kath. Kirche, 5. B. I. Th. 1838, p. 371.

construirea bisericii învierii Domnului (ἀνάστασις, μαρτύριον) deasupra locului, unde a înviat Isus din morți și unde s'a aflat crucea lui, care construire o poruncise împăratul Constantin, episcopului Macarie, și după sfințirea acestei biserici în 13 Septembrie 335¹⁾, se așază sărbătoarea sfintei cruci pe a 14 zi a lui Septembrie, numindu-se de acuma înainte de obicei „sărbătoarea înălțării sf. cruci (ὑψώσις τοῦ σταυροῦ)“, și anume din următoarea cauză: În 13 Septembrie a aflat loc sfințirea bisericii învierii din Ierusalim, iară în 14 Septembrie, fiind de față o mulțime de episcopi invitați de împăratul anume la serbarea sfințirii, arată episcopul cetății de pe amvonul bisericii noi, poporului adunat prima dată într'un mod solemn, onoratul lemn al sf. cruci spre venerare²⁾, înălțându-l ca să-l vadă toți. Iară poporul văzând crucea Domnului cu pietate s'a închinat înaintea ei, mărind pe Domnul cel ce a murit pe ea³⁾. — Dela împrejurarea aceasta a primit sărbătoarea noastră numele de „înălțarea sfintei cruci“ și împrejurarea aceasta a dat prilej la toate acele rugăciuni, închinări și sărutări, cari se fac în biserica ortodoxă în ziua înălțării crucii Domnului.

Sărbătoarea înălțării onoratei cruci era la început numai o serbare locală pentru Ierusalim, dară curând se răspândi ea și la celelalte biserici orientale, și anume mai întâi la acelea, cari erau în posesiunea părțicelelor mai mari din sf. cruce. Că la începutul secolului V sărbătoarea înălțării crucii se serba acum în Constantinople se vede din viața sf. Ioan Gură-de-aur de patriarhul Georgi din Alexandria⁴⁾, iară Evagrie⁵⁾ ni mărturisește, că sărbătoarea noastră acum la anul 540 era cunoscută în Siria (Apamea și Antiohia). Că această sărbătoare pe timpul împăratului Eraclie era de mult acuma ținută în toată biserica orientală, se vede din cuvântarea patriarhului Sofronie din Ierusalim ținută (pe la a. 630) în ziua înălțării onoratei cruci⁶⁾

¹⁾ Eusebius, De vita Constantini L. IV. c. 25; L. IV. c. 42-47.

²⁾ Ἐνεῦθεν ἤρξατο ἡ σταυροφάνεια, Chronic. pasch. ad. ann. 335, Migne, Patr. g. T. XCII., p. 713.

³⁾ Cf. Wetzer u. Welt's Kirchenlexikon, 7. B. 1891, p. 1099-1100.

⁴⁾ Vezi: Migne, Patr. gr. T. CIII, p. 355-356.

⁵⁾ Evagrius, Hist. eccl. L. IV. c. 26.

⁶⁾ Vezi: Migne, Patr. g. T. LXXXVII, p. 3302 sqq.

În timpurile cele vechi dela secolul IV începând, se adunau la această serbătoare în Ierusalim, mulțime de creștinoși. Între aceștia, se află, în secolul V și prea cuvioasa Maria Egipteană, care după ce se închină crucii Domnului, se retrase în singuritate spre a se supune la ostenele unei vieți pline de căință. Între anii 385-387 a luat parte la serbarea înălțării crucii în Ierusalim și călugărița din Galia Silvia, dela care avem o descriere interesantă a acestei serbări¹⁾.

II. A doua întâmplare privitoare la sărbătoarea în chesfiune, e întoarcerea sf. cruci din Persia. În războiul ce se încinse între Chosru II sau Kosroes, împăratul Persiei, și între Eraclie, împăratul bizantin, oștile lui Chosru ocupaseră în anul 614, Ierusalimul, omorîră mare mulțime de creștini, aprinseră biserica învierii din Ierusalim, prădară mulțime de lucruri prețioase și între altele și lemnul crucii și Christos. Dară după mulți ani de luptă, norocul întoarse în partea lui Eraclie, care trecu învingător în Persia. Murind într'aceea Chosru, Siroes, fiul și urmașul lui pe tronul persesc, se grăbi a încheia cu Eraclie pace, întorcându-i la finea anului 628 între alte odoare și lemnul sf. cruci. Împăratul aduse acest lemn mai întâi la Constantinople, apoi în 629 la Ierusalim, predându-l patriarhului Zaharie²⁾. Crucea adusă de Eraclie la Ierusalim fu așezată la 14 Septembrie 629 cu mare pompă în biserica învierii, venerându-se după datina veche de întreg poporul adunat³⁾.

Aflarea crucii Domnului și aducerea sau întoarcerea ei dela Perși se împreună în una și aceeași sărbătoare a înălțării crucii Domnului ὑψώσις τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ

¹⁾ S. Silviae Aquitanae Peregrinatio ad loca sancta. Edit. II. Romae 1888. pag. 76.

²⁾ Tradițiunea adaugă, că împăratul însuși, ornat cu insigniile demnității sale, a luat crucea pe umerii săi, ca să o ducă la biserica învierii. Dară pășind pe muntele Golgotha o putere nevăzută oprește crucea. Atunci patriarhul Zaharie aduce aminte împăratului, că Fiul lui Dumnezeu adus lemnul crucii la Golgotha nu în mînă împărătească, ci în chip umilit de sclav. Deci umilindu-se împăratul depune veșmintele împărătești și desculț duce crucea de viață făcătoare la biserica, din care a fost luată de Perși.

³⁾ Cf. Theophanes, Chron. I, 504, ad ann. 6120 (edit. Bonn.) și Дебольскій, I. c. t. I, p. 92.

sau των αγίων ξύλων sau σταυροφάνεια., care se numără la cele 12 sărbători mari ale bisericii noastre, petrecându-se pe de o parte cu bucurie aflarea crucii pe timpul împăratului Constantin și așezarea crucii înapoiate la locul ei pe timpul împăratului Eraclie, pe de altă parte cu post, pentru că crucea totdeauna ni aduce aminte de moartea lui Christos pentru păcatele noastre. Sf. Andrei, mitropolitul Critului, sf. Cosma al Maiumului, sf. Teofan, arhiepiscopul Constantinoplei, sf. Ioan Damascen, sf. Iosif Studitul, Leon împăratul și alții au compus imne, cu cari se preamărește sărbătoarea înălțării onoratei crucii.

În biserica occidentală se serbează aflarea crucii în ziua a treia a luni al Mai, iară sărbătoarea înălțării crucii se serbează în ziua a 14 a lui Septemvrie. — Abesinii și Alexandrinii serbează întreită sărbătoare a sf. cruci. Cea dintâi se petrece în ziua a 4 a lui Martie în amintirea minunii, se s'a făcut la luarea crucii de Perși, numindu-se ascunderea crucii. A doua e aflarea crucii: care se petrece în ziua a 4 a lui Mai. A treia e înălțarea crucii, care se petrece în ziua a 14 a lui Septemvrie. În calendarul coptic se numără înălțarea crucii între sărbătorile de clasa întâia, iară aflarea crucii, care se serbează într'al 6 Martie între sărbătorile de clasa a doua. După calendarul arabic se pare înălțarea crucii să se fi serbat trei zile după olaltă, căci în ziua a 14 a lui Septemvrie se cetește: Sărbătoarea măritei cruci: în ziua a 15: A doua sărbătoare a măritei cruci; în ziua a 16: A treia sărbătoare a măritei cruci. Aflarea crucii se serbează în 6 Martie¹⁾.

Subarticolul II.

Sărbătorile Maicei Domnului.

§ 44. Trecere.

Cu sărbătorile Domnului stau în strânsă legătură sărbătorile prea sfintei Maice a Domnului, precum și viața ei sta în legătură strânsă cu viața pământească a Fiului ei dumnezeesc. În adorațiunea Domnului, răspicată prin sărbătorile domnești, se cuprindea și onorarea Maicei Domnului și sărbătorile cele mai vechi ale Maicei Domnului apar în forma lor primă că sărbători ale Domnului. Însă onorarea Maicei Domnului, în cazuri concrete, se manifesta îndată ce mândria eretică și rățacirea, în contra conștiinței

¹⁾ Cf. Binterim, l. c. 5. Bd., 1 Th. 1838, S. 370—371.

generale bisericești, au început a ataca înalta demnitate și onoare a Maicei Domnului. Acestei pășiri nepioase a trebuit să se opună biserica, instituind sărbători deosebite, privitoare la Maica Domnului, spre a o onora în mod corespunzător demnității sale și a implini aceea, ce însaș Maica Domnului a prezis în casa lui Zaharie: „Iată de acuma mă vor ferici toate neamurile“¹⁾. — Iară la sărbătorile mai vechi și mai alese ale Maicei Domnului, cari aparțin celor dcuăsprezece sărbători mari domnești, se numără: Nașterea prea sf. Născătoare de Dumnezeu, întrarea ei în biserică, bunavestirea și adormirea Maicei Domnului.

§ 45. Nașterea prea sfintei Născătoare de Dumnezeu.

Nașterea prea sfintei Născătoare de Dumnezeu se serbează în ziua a opta a luni Septemvrie²⁾.

Spre a cunoaște însemnitatea acestei sărbători, trebuie să deosebim aceea, ce Maria după corp are comun cu oamenii și cu natura omenească de aceea, ce în urma grației dumnezeiești o rădică pe ea asupra naturii omenești.

În prima direcțiune e ea fiica pioșilor părinți, Ioachim și Ana, se pogoară dela David, e logodnica lui Iosif și maica lui Isus dela Nazaret. În direcțiunea a doua e ea femeea cea promisă lui Adam și Evei după căderea lor în rai, care va zdrobi capul șarpelui, fecioara cea minunată, care după profetul Isaia³⁾ va naște pe Emanuil și pe care arhanghelul Gavriil o numește plină de dar și binecuvântată între mueri, iară Elisaveta maica Domnului ei⁴⁾. Ea e aceea, care pogoarăndu-se peste ea Duhul sfânt, s'a făcut Maica Dumnezeu-omului, Mântuitorului lumii, devenind astfel modelul cel mai strălucit al tuturor virtuților și maica vieții eterne⁵⁾. Cu dreptul serbează așadară biserica nașterea prea sfintei Maice a Domnului, căci ea vede întru dânsa luceafărul, ce premerge soarelui mântuirii noastre și floarea din rădăcina lui Iese, din care de curând avea să odrăsliască ca fruct bine-

¹⁾ Luca 1, 43.

²⁾ În cronică alexandrină din secolul VII cetim: Mense Septembri, sexto Idus Septembris, die Lunae, Indictione decima quinta Domina nostra Virgo ex Ioa-chimo et Ana nata est. — Aceeaș mărturisește și sf. Ioan Damascen, de Fide orthod. Lib. IV, c. 15.

³⁾ Isaia 7, 13.

⁴⁾ Luca 1, 28. 43.

⁵⁾ Crediderat Eva serpenti, credit Maria Gabrieli: quod illa credendo delevit. Tertullian, De carne Christi, c. 17. — Mortem nobis persuaserat femina, vitam nobis peperit femina. Augustin, Serm. 184 in natali Domini nostri Iesu Christi.

cuvântat, Mântuitorul lumii. Însă deși biserica, privind această lume ca valea plângerii, iară moartea ca poarta vieții eterne, nu serbează la sfinții săi ziua nașterii, ci ziua morții lor, și în contrast cu lumea nu serbează nașterea sf. Ioan Botezătorului, pentru că el, după vestirea arhanghelului Gavriil, acuma din pântecul maicei sale se umplu de Duhul sfânt²⁾ și *nașterea Maicei Domnului*, căci ea, salutându-se chiar pe sf. Ioan Botezătorul și în privința curăției chiar pe sfinții ingeri.

Relativ la originea acestei sărbători, ea fără de îndoială, s'a introdus mai întâi în unele biserici orientale, probabil după terminarea sinodului din Efes, fiind certele nestoriane cauza introducerii ei. Că sărbătoarea nașterii Domnului ar fi început a se serba nu mult după sinodul din Efes (431) ni-ar putea servi ca argument aceea împrejurare, că sărbătoarea noastră se ține nu numai în biserica ortodoxă, dară și în cea iacobitică și cea coptică. E fapt însă constatat, că bisericile, după desbinarea lor, n'au mai luat nimic de la alta, și fiind că biserica așa numită iacobitică și cea coptică s'au desbinat dela biserica ortodoxă după sinodul IV (451), se poate presupune cu multă probabilitate, că sărbătoarea nașterii Maicei Domnului era cel puțin în bisericile mai însemnate instituită acuma înainte de acest timp. Cu toate aceste, știre sigură despre sărbătoarea nașterii Maicei Domnului avem de abia din secolul VII, compunând în acest timp, Andrei Criteanul († 720) pentru sărbătoarea nașterii sf. Mariei, două predici³⁾ și un canon, cari au ajuns până la noi. Tot în secolul VII se face amintire de această sărbătoare și în biserica occidentală, deși nu se poate zice nici chiar de secolul IX că ea să fi fost serbată în toată biserica occidentală⁴⁾.

¹⁾ Comp. Basiliius, Hom. 17 in Barlaam Martyrem (Migne, Patr. gr. T. XXXI, pag. 485.

²⁾ Luca 1, 15.

³⁾ Vezi: Migne, Patr. gr. T. XCVII, p. 806 sqq.

⁴⁾ Cf. H. Kellner, l. c., p. 146.

§ 46. Intrarea în biserică a prea sfintei Născătoare de Dumnezeu.

Drepții părinți ai binecuvântatei fecioare Maria, Ioachim și Anna, lipsiți fiind de prunci și rugându-se lui Dumnezeu să li dăruiască și lor un prunc, făcură vot, că dacă li se va împlini cererea, vor închina lui Dumnezeu pruncul, pe care îl vor dobândi. Deci născând Anna pe prea sfânta Născătoare de Dumnezeu Maria, au dus-o părinții ei, când a fost ea de trei ani în biserică, și împlinindu-și promisiunea au închinat-o lui Dumnezeu și au dat-o preoților. Deci luând Zaharie, arhiereul de atunci, a băgat-o într-o cele mai din lăuntru ale bisericii, unde odată în an intra numai singur Arhiereul. Deci prea sfânta fecioară rămase în biserică; căci după mărturia lui Iosif Flaviu¹⁾ pe lângă biserica din Ierusalim erau construite în trei rânduri chilii, în cari separat locuiau fecioarele, văduvele, consacrate serviciului lui Dumnezeu, preoții și leviiții, nutrindu-se toți din averea bisericăscă. În acest loc de bună creștere și onoare a lui Dumnezeu sf. fecioară Maria neconținut se ocupa sub privighiarea fecioarelor mai înaintate în vârstă cu lucru de mână, cu cetirea scripturii și îndeosebi cu rugăciunea.

Apropiindu-se timpul, când sf. fecioară Maria, după prescripțiile legii, ar fi trebuit să părăsiască locul viețuirii sale pioase și asemenea altor fecioare să pășiască în starea căsătoriei, sf. fecioară descoperi arhiereilor și preoților, că ea din leagăn e consacrată de părinții săi lui Dumnezeu și că ea însăși a făcut promisiune de feciorie neînteruptă. Și așa pentru ca fecioria ei să se păziască fără vătămare sub rânduiala și chipul căsătoriei, se logodi sf. fecioară Maria în vârsta vieții cam de 15 ani cu rudenia sa, dreptul Iosif, bărbat de 84 de ani²⁾, care se decisese de a petrece în toată curăția cu Maria, a observa discrețiune în privința onoarei virginală a ei și a fi părinte nutritor al lui Isus Christos până la deplina arătare a misterului intrupării lui³⁾.

În amintirea acestei întâmplări din viața sf. fecioare Maria bazate numai în tradițiune⁴⁾, adevărată a intrării prea sf.

¹⁾ Ioseph. Flavius, Antiquitatum judaicorum libri XX, Lib. VIII. c. 33.

²⁾ Epiphanius, Advers. haeres.; haeres. 78, 8.

³⁾ Cf. Дебольский. I. c. T. I. p. 124.

⁴⁾ Știrea, că sf. Maria fiind de 3 ani fu dusă de părinții ei în urma votului făcut în biserică spre a fi crescută acolo, se află numai în scrieri apocrife, ca b. o. în protoevangheliul lui Iacov c. 7. Cf. Tappehorn, Außerbibl. Nachrichten oder die Apokryphen, p. 25.

Născătoare de Dumnezeu în biserica din Ierusalim, sfinții părinți au așezat sărbătoarea intrării în biserică a Maicei Domnului (τά εισόδια τῆς Θεοτόκου, τὰ εἰς τὸν ναὸν εισόδια τῆς Θεομητέρας, praesentatio b. Mariae Virg.), care se pǎtrece în 21 Noemvrie și se numără la cele douăsprezece sărbători mari domnești. Originea acestei sărbători datează din secolul VIII vorbind despre ea cu hotărîre de abia părinții secolului VIII German și Tarasie, patriarhii Constantinopolei. După *Augusti*¹⁾ să se fi introdus această sărbătoare la răsărit puțin înainte de sinodul II din Nicea sau VII. ecumenic (787).

În biserica occidentală s'a introdus serbarea acestei zile mai întâi în Franca în anul 1375²⁾, apoi în Spania, Germania și alte țări occidentale până ce în urmă în anul 1585 papa Sixtus V. prescrie sărbătoarea aceasta pentru toată biserica occidentală³⁾.

§ 47. Bunavestirea prea sfintei Maice a Domnului.

Această sărbătoare, ce se serbează în ziua 25 a luni lui Martie și se numără la cele douăsprezece sărbători mari domnești, are scopul de a aduce aminte creștinilor în tot anul de întâmplarea însemnată, ce o istorisește evangelistul Luca, 1, 26—38 adică, că arhanghelul Gavriil vestește Mariei, că ea se va umbri de puterea Duhului sfânt și va naște pe Fiul lui Dumnezeu. Mai departe are această sărbătoare scopul de a conduce pe creștini la mulțămii cătră Dumnezeu pentru mântuirea, ce prin această întâmplare se puse în lucrare și la onoarea prea sfintei fecioare, care preferîndu-se tuturor femeilor se înalță la demnitatea de Maică a Domnului.

Conform întâmplării, pe care se bazează această sărbătoare, se numește ea la Greci: ἡμέρα ἀσπασμοῦ, ziua salutării, dela cuvintele evangheliei lui Luca 1, 29: Καὶ διηγορίζετο (Μαρια), ποταπὸς εἴη ὁ ἀσπασμὸς οὗτος ș. m. d. Așisderea se numește ea la Greci: χαρισμός dela χαῖρε, κεχαρισμένη (Luca 1, 28), εὐαγγελισμὸς (ἡμέρα ἁγία τοῦ εὐαγγελισμοῦ, εορτὴ τοῦ εὐαγγελισμοῦ), vestirea îmbucurătoare, că

1) Augusti, Denkwürdigk. aus der christl. Archäologie, 3. Bd. 1820, p. 107.
 2) Ibid.
 3) Cf. Kellner, l. c. p. 156.

acuma incepe ziua mântuirii, și în urmă: εὐαγγελισμὸς τῆς ἁγίας Θεοτόκου. La Latini se numește sărbătoarea aceasta: Anuntiatio Angeli ad beatam Mariam Virginem, Anuntiatio Domini, Anuntiatio Christi, Festum conceptionis Christi. Numirea oficială e acuma: Anuntiatio beatæ Mariæ Virginis.

Alegerea zilei de 25 Martie își are temeiul în sărbătoarea intrupării Domnului fixată pe 25 Decemvrie, căci dela 25 Martie până la 25 Decemvrie se împlinesc tocmai nouă luni. Însă aceasta sărbătoare nu pretutindene se serba în 25 Martie, ci în Spania, Galia și în biserica din Milano se serba în 18 Decemvre, pentru că după datina bisericească străveche nu se cuvinea în patruzecime să se serbeze vr'o sărbătoare și pentru că vestirea intrupării lui Christos nu era compatibilă cu moartea și cu învierea, ce curând urmau după bunavestire, dacă aceasta se serba în 25 Martie. Amândouă modurile de a data sărbătoarea au existat lung timp lângă olaltă. De abia în secolul XI s'a serbat bunavestirea Maicei Domnului după datina majorității bisericilor, adică în 25 Martie, în toată lumea creștină.

Despre vechimea acestei sărbători mărturisesc în cuvântările relative Proclu, patriarhul Constantinopolei († 446¹⁾, și Petru Chrisologul, arhiepiscopul Ravenei († 450)²⁾. Iară sf. Ieronim († 420) scrie, că la Nazaret, în însuș acelaș loc, în care arhanghelul Gavriil a binevestit fecioarei Mariei, că va naște pe Mântuitorul, se zidi o biserică în memoria acestei întâmplări³⁾.

§ 48. Adormirea prea sfintei Născătoare de Dumnezeu.

Dacă la moartea lui Isus Christos, admirăm de o parte minunile ce se întâmplară la ea, precum întunecarea soarelui, despicarea pietrelor, învierea morților, privindu-le ca dovezi de neînfrânt ale dumnezeității lui, apoi, de altă parte, nu mai puțin admirăm și îngrijirea caldă a lui Christos pentru maica sa, care îngrijire ni servește drept mărturie despre firea lui cea omenească. Măsura patimilor lui Christos se împlinise, dară mai înainte de a-și da sufletul în mâinile Părintelui său cerese, încredință el pe maica sa iubitului său învățăcel Ioan,

1) Vezi: Migne, Patr. gr. T. LXV, p. 679 sqq.
 2) Vezi: Migne, Patr. lat. T. LIV, p. 508 sqq.
 3) Hieronymus, Liber nominum Graecorum ex Actis (Migne, Patr. T. XXIII, p. 1361).

zicând către ea, care plângea lângă crucea lui: „Femeie, iată fiul tău” iară către Ioan: „Iată maica ta”. Și că Ioan primi cu bucurie aceasta incredere de mare preț a învățătorului său dumnezeesc: se vede din cele puține cuvinte, ce urmează mai departe în evanghelie: „Și dintr’aceia oră a luat-o învățecelul intru ale sale”¹⁾. — De aici înainte numai odată se face amintire în sf. scriptură de sf. fecioara Maria, istorisind sf. evangelist Luca, că învățecii lui Christos, după ce se întoarseră după înălțarea la cer a învățătorului lor dumnezeesc, din muntele Eleonului în Ierusalim, petreceau cu o inimă, în rugăciune și în cerere cu femeile, și cu Maria maica lui Isus, și cu frații lui²⁾. Totuș cursul ulterior al vieții maicei Domnului se știe din relațiunile sf. părinți și ale scriitorilor bisericești din timpurile cele mai vechi³⁾.

După pogorârea Duhului sfânt asupra apostolilor să fi petrecut maica Domnului dimpreună cu sf. apostol Ioan în Ierusalim aproape zece ani. Învățecii lui Christos, cari se aflau în Ierusalim, se bucurau de vederea și de cuvintele Maicei Domnului, căci ea li istorisia lor despre bunavestirea nașterii lui Christos, despre această naștere însaș, despre copilăria și despre toată viața pământească a lui Christos. În timpul persecuțiunii ridicate de Irod asupra bisericii celor tinere a lui Christos⁴⁾, să fi mers prea sfânta fecioara Maria dimpreună cu sfântul apostol Ioan, pe la anul 43 după nașterea lui Christos, la Efes, în care oraș Ioan vestea evangelia; iară pe lângă timpul adormirii sale să se fi aflat prea sfânta fecioara Maria iarăși în Ierusalim tot la sf. apostol Ioan. Aici neconținut ea petrecea în rugăciune, vizita adeseori locurile, pe cari Fiul ei și Dumnezeu, le sfinți cu călcarea prea curatelor sale picioare și de-a pururea era pătrunsă de dorul dumnezeesc, de a vedea pe Fiul său, carele șede de-a dreapta lui Dumnezeu, Părintelui său.

Iară despre adormirea Maicei Domnului, raportează istoricul Nichifer Calist, provocându-se la Dionisie așanumitul Arcopagit⁵⁾, următoarele: Adormirea Maicei Domnului e

¹⁾ Ioan 19, 26.

²⁾ Fapt. ap. 1, 12.

³⁾ Cf. Epiphanius, Haer. 79, c. 11; Ioannes Damascenus, Orat. 2 in Dormitionem (Migne, Patr. gr. T. XCVI p. 721—753) și Andreas Cretensis Orat. 12. in Dormitionem (Migne, Patr. gr. T. XCVII, p. 1045—1109).

⁴⁾ Fapt. ap. 12, 1—3.

⁵⁾ Intr’o epistolă a autorului acestuia se istorisește adică despre moartea și înmormântarea prea curatei fecioare Maria. Vezi: Nirschl, Das Grab der hl. Jungfrau Maria, Mainz, 1896, p. 80 seq.

preamărită cu multe minuni cunoscute, pe cari toate le înfățișează biserica în sfintele sale cântări. Înainte de adormirea Maicei Domnului, apostolii se adunară din toate părțile în Ierusalim, iară în însaș ziua adormirii se arată Domnul cu îngerii și cu sfinții săi în lumină neîndafinată, care lumina casa adormitei. În ziua înmormântării, lumină un cerc ca de nouă prea sfântul corp al Maicei Domnului asemenea stâlpului de nor, ce lumina și păzia mai de mult pe poporul ales¹⁾. După dorința prea sfinte fecioare, corpul ei prea sfânt a fost pus în grădina Gethsimani, care se afla pe muntele Eleonului, aproape de Ierusalim, între mormintele dreptilor ei părinți și al logodnicului ei. A treia zi după moarte, venind în grădina Gethsimani apostolul Toma, care nu fusese la înmormântare și descoperind mormântul Maicei Domnului, corpul ei prea sfânt nu era în mormânt. Domnul strămută pe prea curata sa Maică în locașurile cerești. Precum el însuș a înviat a treia zi din morți și în a patruzecia zi se înălță la cer: așa și Maica lui, în ziua a treia după moartea sa, se luă cu corpul la cer²⁾. — Locul, unde fu înmormântată prea sfânta fecioară Maria, încă și în ziua de astăzi e loc de venerațiune și de închinare, nu numai pentru creștini, dară chiar și pentru necredincioși.

Adormirea Maicei Domnului (κοίμησις [ἐπιένεσις] τῆς πριγκίπισσας καὶ θεομητέρας, dormitio, transitus, assumptio b. M. V.) se numără la sărbătorile mari domnești ale bisericii ortodoxe. Prima știre despre serbarea acestei sărbători o aflăm în panegiricul monahului Teodor, mai târziu episcop din Petra, asupra sf. Teodosie, întemeietorul mănăstirii numite după el († 529)³⁾, ținut în anul 530. În panegiricul acesta se istorisește, că ziua amintirii sf. Născătoare de Dumnezeu (θεοτόκος μνήμη) se petrecea în mănăstirile palestinene în tot anul cu mare solemnitate. Deși nu se vorbește aici clar de sărbătoarea adormirii Maicei Domnului, totuș putem presupune, că de această sărbătoare e vorba, deoarece biserica, chiar din început, când serba pomenirea unui sfânt, o făcea aceasta numai în ziua morții lui. Că în ser-

¹⁾ Egit. 14, 19.

²⁾ Comp. Nicephorus Callistus, Hist. eccl. Lib. II c. 21; Lib. XV c. 14.

³⁾ Cf. Usener, der hl. Theodosius, Leipzig 1890, p. 38, 144.

colul VII sărbătoarea adormirii Maicei Domnului se serba într'un mod festiv în biserica din Ierusalim, se vede din cuvântarea de laudă pentru ziua aceasta a patriarhului din Ierusalim, Modest († 634)¹⁾. Afară de aceea avem cuvântări pentru sărbătoarea aceasta de Andrei, mitropolitul Critului († 720)²⁾ și German, patriarhul Constantinopolei († 740)³⁾.

La început, adormirea Maicei Domnului nu se serba pretutindene în aceeași zi. Împăratul Mauriciu (582-603) să fi fost acela, care orânduind serbarea morții sf. Marii (*κοιμησις της παναγίου και θεομητέρας*), a fixat-o pe 15 August. Măcar că știrea aceasta se află la un istoric, care a trăit cu mult mai târziu⁴⁾, totuș nu poate fi lepădată după întreg cuprinsul său, ci numai explicată în acel înțeles, că Mauriciu a sancționat prin o lege serbarea adormirii Maicei Domnului ceeace într'una era decisiv și pentru data serbării (15 August).

În biserica occidentală, unde tradițiunea despre luarea sf. Marii cu corpul la cer era cunoscută acum în secolul VI⁵⁾, sărbătoarea adormirii Maicei Domnului, care și în biserica occidentală purta la început același nume ca în biserica orientală (dormitio, pausatio), numindu-se de abia mai târziu *assumptio b. M. V.*, a început a se ține pe la finea secolului VII⁶⁾.

§ 49 Adunarea prea sfintei Născătoare de Dumnezeu.

Între sărbătorile mai vechi și mai alese ale Maicei Domnului, ce nu se țin de cele douăsprezece sărbători mari domnești, dară totuș și în ziua de astăzi se petrece ca o sărbătoare mare, e soborul sau adunarea prea sfintei Născătoare de Dumnezeu, ce se serbează în 26 Decembrie, adică a doua zi după nașterea mântuitorului. Biserica ortodoxă după serbarea întâmplărilor celor mari sfinte, în regulă își aduce aminte și de organele cele mai alese, prin cari s'au produs

¹⁾ Vezi: Migne, Patr. gr. T. LXXXVI, pars II, p. 3277-3299.

²⁾ Vezi: Migne, Patr. gr. T. XCVII, oratio XII-XIV, p. 1045-1109.

³⁾ Vezi: Migne, Patr. gr. T. XCVIII, p. 338-372.

⁴⁾ Nicephor. Callist., Hist. eccl. L. XVII, c. 28.

⁵⁾ Gregor. Turon., De gloria conf. L. I, c. 4.

⁶⁾ Cf. Kellner, I, c. p. 150.

acele întâmplări, sau la cari întâmplări, au participat acele organe în mod direct sau indirect. Așa după botezul domnului, biserica serbează a doua zi amintirea sf. Ioan Botezătorul; după bunavestire, amintirea arhanghelului Gavriil; după întâmpinarea Domnului, amintirea dreptului Simeon și a prorociței Anna; după nașterea Maicei Domnului, amintirea părinților ei Ioachim și Anna ș. m. d. Așa serbează biserica și a doua zi după nașterea Mântuitorului, amintirea prea sfintei Maicei lui, care a servit ca organ la mântuirea neamului omenesc, numind această sărbătoare, la care creștinii se aduna pentru a da laudă Maicei Domnului, soborul sau adunarea prea sfintei Născătoare de Dumnezeu (*συναξις της υπεραγίας θεοτόκου*), adică adunarea creștinilor în onoarea Născătoarei de Dumnezeu.

Că Maica Domnului chiar la începutul secolului V fu lăudată de sf. părinți pentru nașterea fiului ei dumnezeesc, cu ocaziunea serbării nașterii Domnului, se vede din cuvântarea fer. Augustin la nașterea Domnului¹⁾, în care acest părinte lăudă pe Născătoarea de Dumnezeu, unind astfel sărbătoarea nașterii Domnului cu lauda Născătoarei de Dumnezeu. Când s'a introdus sărbătoarea aceasta ca o serbare proprie bisericească, nu se poate ști cu siguranță. Chiar pe la finea secolului VII încă dăm numai de indicări în privința aceasta, din cari se poate deduce numai că după nașterea lui Christos se serba și amintirea Născătoarei de Dumnezeu. Așa o indicare se află b. o. în canonul 79 al sinodului trulan.

Dintre sărbătorile Maicei Domnului fie amintită la locul acesta și sărbătoarea, care poartă numele „Асоперемântului Maicei Domnului” *Покровъ пресвятыя Богородицы*. *festum patrocinii sanctissimae Dominae nostrae Deigenitricis*) și se petrece în ziua întâi a luni lui Octomvrie întru amintirea acelei întâmplări minunate în zilele împăratului Leon cel înțelept (886-911), la care sf. Născătoare de Dumnezeu se arată unui bărbat pios în toată mărirea sa ca apărătoare îngrijită a credincioșilor. De întâmplarea aceasta cetim în Mineiul luni lui Octomvrie următoarele: În zilele împăratului Leon cel înțelept din Constantinopole, spre Duminică făcându-se privigherea de toată noaptea în biserica Vlahernelor a prea sf. Născătoare de

¹⁾ Augustinus, Sermo CLXXXIV in natali Domini nostri Iesu Christi c. II. (Migne, Patr. I. T. XXXVIII, p. 996).

Dumnezeu, în suburbiul Βλαχέρναι din Constantinople se afla o biserică în cinstea sf. Marii numită și biserica Vlahernelor, unde se păstra veșmântul, omoforul și o parte a brâului Maicei Domnului) în ziua dintâi a luni Octomvrie, fiind adunată mulțime mare de popor, ca la 4 ore din noapte, sf. Andrei cel nebun pentru Christos și Epifanie, învățcelul lui, au văzut pe împărăteasa cerului, pe prea sf. fecioară și Născătoare de Dumnezeu, stând în aer și rugându-se pentru popor, ca soarele strălucind cu lumină și acoperind poporul cu cinstitul său omofor, împreună cu oști cerești și cu mulțime de sfinți cari în haine albe cu cucernicie sta în jurul ei, din cari doi erau mai aleși: sf. Ioan Botezătorul și sf. Ioan Evanghelistul...

Întru amintirea acestei întâmplări s'a introdus în secolul XII, dară nu în biserica grecească unde s'au petrecut cele întâmplate, ci în cea rusească, sărbătoarea în chestiune, care în decursul timpului s'a răspândit mai în toată biserica ortodoxă¹⁾.

O serbare corespunzătoare, deși nu instituită pe aceeași bază istorică, se petrece în biserica romană în duminica întâia din luna lui Octomvrie sub numele de „solemnitas ss. Rosarii b. M. V.” (Rosenskrantzfest).

Subarticolul III.

Sărbătorile sfinților mai aleși.

§ 50 Trecere.

În epistola sf. apostol Paul, credincioșii și următorii lui Christos se numesc în general sfinți²⁾, pentru că creștinii, sfințindu-se în sf. sacrament al botezului, sunt chemați la sfințenie. Credincioșii comunei creștine din Antiohia au fost cei dintâi, cari se numiră creștini³⁾.

Însă sub sfinți în înțelesul prezent, înțelegem pe acei creștini, pe cari pentru viața lor cea religioasă sau luptele și lucrarea lor pentru credință, biserica îi propune credincioșilor spre onorare și imitare. Biserica obișnuiește a face deosebire între sfinți și fericți. Sfinții sunt aceia, pe cari biserica îi recomandă credincioșilor spre onorare și imitare; iar fericți sunt aceia a căroră onorare și imitare se permite din partea bisericii.

¹⁾ Alex. Maltzew, Menologion der ort.-kath. Kirche des Morgenlandes, I. Th., Berlin 1900, p. 185 și Nic. Nilles, Kalendarium manuale utriusque ecclesiae orient. et occ. T. I. Oeniponte, 1896, p. 294, unde cetim, că sărbătoarea „Acoperământul Maicei Domnului” la Greci nu e cunoscută.

²⁾ Rom. 1, 7; Cor. 13, 13.

³⁾ Fapt. ap. 11, 26.

Ziua, care se serbează spre mărirea unui sfânt, e în regulă ziua morții lui, pentru că moartea sfinților e trecerea de la viața trecătoare la cea netrecătoare, dela înjosire la înălțare, dela servitute la libertate și stăpânire cu un cuvânt ziua morții sfinților e ziua nașterii lor pentru viața adevărată, eternă. Numai la prea sfânta Maria, Maica Domnului și la Ioan Botezătorul se serbează numai ziua morții, dară și ziua nașterii lor din cauza, că Ioan Botezătorul, după vestirea arhanghelului Gavriil, acuma din pântecul maicei sale se umplu de Duhul sfânt¹⁾, iară prea sfânta Maica Domnului, salutându-se ca cea plină de dar, în privința sfințeniei întrece chiar pe sf. Ioan Botezătorul, și în privința curăției chiar pe sfinții îngeri.

Cele dintâi sărbători, relative la sfinți, erau cele ale martirilor, cari suferiau cu bărbăție și statornicie pentru credință chinurile cele mai mari, ba chiar și însăși moartea. În tot anul se serba ziua morții lor, cu mare solemnitate. Creștinii se adunau în ziua aniversării morții sfinților la mormintele lor sau în alt loc, citeau istoria patimilor și a morții lor, care se păstra cu îngrijire, mulțumiau lui Dumnezeu pentru bărbăția și puterea ce li dădu, spre a putea suferi pentru credință și cereau pentru sine de asemenea stărnicie în credință. Ei se și împărtășiau cu sf. euharistie și întărindu-se în credința creștină, se prindeau ca totdeauna și ori și unde a mărturisi pe Christos prin cuvânt și prin faptă.

Eusevie ni păstrează în istoria sa bisericească²⁾ într'un extras, epistola, în care comuna Smirna raportează altor creștini despre moartea episcopului său, a martirului Policarp († 156). În această epistolă se zice, că păgânii puseră veghietori la corpul sf. episcop și în urmă îl arseră, pentru ca creștinii, precum ziceau ei, să nu-l onoreze în locul lui Christos. Deci se zice mai departe: Nebunii nu știau, că nouă nici când nu ni poate trece prin gând a părăsi pe Christos, care pentru mântuirea tuturor a suferit moartea pe cruce, sau a adora pe altul, ca pe Dumnezeu. Căci lui, care e adevărat Fiul lui Dumnezeu, ne închinăm; pe martiri însă îi iubim ca învățăcei și imitatori ai Domnului, arătând ei deosebită aplicare către împăratul și învățătorul lor. Și în urmă se spune: Oasele lui, cari ni sunt mai scumpe decât pietre scumpe, noi le-am adunat din cenușă și le-am înmormântat într'un loc cuviincios. În acest loc, voind Dumnezeu, ne vom aduna și vom petrece sărbătoarea nașterii lui cu cea mai mare bucurie.

¹⁾ Luca 1, 15.

²⁾ Eusebius, Hist. eccl. Lib. IV, c. 14. 16.

Amințirea celor ce s'au luptat bună luptă să se susțină și bărbăția urmașilor să se deștepte și să se întărească.

Și aceia, cari pentru aderența lor către religie se aruncau în închisoare și aici își dădură sufletul mai înainte de condamnarea lor, se făceau fericiți, numindu-se mărturisitori sau confesori. Zilele, în cari muriau aceștia în închisoare, se însemnau, pentru ca memoria lor să se serbeze dimpreună cu memoria martirilor. Mai târziu se onorau ca mărturisitori și acei creștini repaosaji, cari excelaseră prin o viață religioasă și sfântă, deși nu suferiseră la chinuri.

După întocmirea anului bisericesc toate zilele sunt consacrate memoriei unuia sau mai multor sfinți. Scopul ce-l urmărește biserica cu această instituțiune este :

1. A onora pe sfinți pentru virtuțile lor și chiar prin aceasta a preamări și pe Dumnezeu, care e cauza sfințeniei și măririi lor ;
2. a așeza pe sfinți ca modele de viață creștină și a-i recomanda creștinilor spre imitare ; și
3. a cere dela sfinți ca amici ai lui Dumnezeu ajutorul lor intru necesitățile noastre.

§ 51. Sfinții, a căror serbare e obligatoare în biserica noastră.

Intre sărbătorile sfinților stau în frunte sărbătorile prea sfintei Maicei Domnului și acestora li urmează celelalte sărbători ale sfinților. După ce intru cele precedente s'a tratat sărbătorile cele obligatoare ale Maicei Domnului, rămâne, ca să se amintească intru cele următoare, sărbătorile sfinților celorlalți, a căror serbare e în biserica noastră obligatoare.

La sfinții sau la sărbătorile, a căror serbare e obligatoare în biserica noastră, se numără :

1. Prea cuvioasa maica noastră Parascheva.

Această sfântă, născută în satul Epivat, nu departe de Constantinopole, își lăsă din copilărie părinții, și părăsind plăcerile lumii, se închină serviciului lui Dumnezeu și alegându-și viața monastică, petrecea în pustie în fapte bune și în abnegațiune. Deci întorcându-se în locul nașterii sale, în curând și-a dat sufletul (pe la finea sec. X sau începutul sec. XI), preamărind Dumnezeu moaștele ei cu faceri

de minuni. Vasile Lupul, principele Moldovei, a adus moaștele sf. Parascheva din Constantinopole, unde au fost strămutate din Belgrad, în anul 1641, la Iași, unde au fost așezate în biserica sf. trei ierarhi. În fiecare an se face pomenirea sfintei cu mare solemnitate, în 14 Octombrie.

2. Sf. marele martir Dimitrie.

Dimitrie, care sub împărăția lui Maximian în 26 Octombrie a anului 296, a suferit moarte de martir, fiind împuns cu lancea în coastă, a făcut după moarte o mulțime de minuni, și pentru aceea biserica răsăriteană în tot anul petrece cu solemnitate ziua morții lui. Moaștele sfântului se aflau înainte de războiu, în Tesalonic.

3. Adunarea sfinților arhangheli Mihail și Gavriil și a tuturor puterilor cerești celor fără de trupuri.

Onorarea ingerilor în biserica creștină se bazează pe zisele sf. scripturi, după cari ei neincetat preamăresc pe Dumnezeu¹⁾ și sunt organe ale lui Dumnezeu intru împlinirea sfaturilor lui relative la mântuirea neamului omenesc²⁾, păzitori ai oamenilor³⁾ și mijlocitori pentru dânsii⁴⁾. Pentru aceea biserica ortodoxă cuprinde între rugăciunile sale și rugăciuni către sf. ingeri și în toate zilele cere ea dela Dumnezeu inger de pace, credincios, îndreptător, păzitor sufletelor și trupurilor noastre⁵⁾; iară în ziua a 8 a lunii lui Noemvrie serbează ea în tot anul adunarea sf. arhangheli Mihail și Gavriil și a tuturor puterilor cerești celor fără de trupuri, pentru că ei la un loc neincetat laudă și preamăresc necuprinsa mărire a prea sfintei treimi. — Datina, de a consacra ingerilor biserici și a le numi după numele lor e, de nu mai veche, apoi tot așa de veche, ca și datina de a consacra biserici pe numele Maicei Domnului. După Sozomen⁶⁾, Constantin cel Mare a dat bisericii edificate de dânsul lângă Constantinopole numele *Μιχαήλων*, căci ea era consacrată arhanghelului Mihail. După Procopie⁷⁾ împăratul Iustinian I. însuși zidi mai multe biserici, cari le consacra arhanghelului Mihail. Iară sărbătoarea adunării sfinților arhangheli Mihail și Gavriil și a tuturor puterilor cerești celor fără de trupuri a început a se serba de prin secolul V, devenind curând generală în tot orientul⁸⁾.

¹⁾ Isaia 6, 3; Apoc. 4, 8.

²⁾ Luca, 1, 11; Mat. 1, 20; Evr. 1, 14.

³⁾ Fac. 32, 1; Daniil 6, 22; Fap. ap. 5, 19; 12, 7.

⁴⁾ Apocal. 8, 3.

⁵⁾ Sf. Ambrosie recomandă invocarea ingerilor la rugăciune, asigurându-ne, că ei ni sunt dați spre apărare. Ambros., De viduis (Migne, Patr. lat. T. XVI. p. 247).

⁶⁾ Sozom., Hist. eccl. Lib. II, c. 3.

⁷⁾ Procopius, De aedificiis Iustiniani. L. I, c. 3.

⁸⁾ Kellner, l. c., p. 182—183.

4. Cel dintre sfinți părintele nostru Nicolae, arhiepiscopul din Mira Lichiei.

Sf. Nicolae s'a născut în anul 287 pe timpul împărășilor Dioclețian și Maximian, în Pataro, oraș al Lichiei. După moartea părinților săi religioși și avuți, Teofan și Nona, sf. Nicolae își alege viața monastică și mai târziu prin chemarea dumnezească, se făcu arhiepiscop al Mirei, fiind turmei sale model de toate faptele bune. În persecuțiunea ridicată asupra bisericii creștine de Dioclețian și Maximian, sf. Nicolae fu băgat în închisoare, iară înălțându-se Constantin cel Mare la tronul împărătesc, sf. Nicolae se liberă de închisoare, întorcându-se la scaunul său arhiepiscopal. În anul 325 sf. Nicolae asistă la primul sinod ecumenic și excelând în viața sa prin virtuți înalte, prin multe și mari minuni, prin iubire de oameni, ce se manifestă la nevoi de tot felul, se muță din viață în ziua 6 a lunii lui Decembrie a anului 343. Negreșit, stima cea înaltă ce aveau contemporanii cătră sf. Nicolae îi va fi îndemnat, de a serba amintirea lui anuală îndată din timpul trecerii sfântului dela cele pământești la cele cerești. Onoratul corp al sfântului se așeză în Mira Lichiei, unde petrecu 744 de ani. Însă pe timpul împăratului grecesc, Alexie I Comnenos, fiind amenințată Lichia de năvala Saracenilor, moaștele sfântului se transportară în anul 1087, la Bari în Italia meridională, unde se află ele și în ziua de astăzi.

5. Sfântul apostol, întâiul martir și arhidiacon Ștefan.

Pe timpul sf. Ștefan diaconii, afară de îngrijirea pentru susținerea săracilor și de servirea la săvârșirea misteriiilor sfinte, avea a vesti și cuvântul dumnezeesc. Deci arhidiaconul Ștefan cu zel înfocat îndrepta opiniunile rătăcite ale necredincioșilor Iudei despre Mesia, susținând că Isus Christos Nazarineanul e adevăratul Mesia, care s'a prevestit de proroci. Deci Iudeii neputând să reziste spiritului și înțelepciunii, cu care cuvânta Ștefan, îl acuzară, că defaimă pe Dumnezeu și-l uciseră cu pietre în valea lui Iosafat, se pare că pe la sfârșitul anului în care a fost răstignit Isus Christos. Ștefan a fost cel dintâi dintre creștini, care suferi moarte pentru învățătura lui Christos și pentru aceea se numește el întâiul martir. Niște bărbați pioși înmormântară pe Ștefan într'un loc aproape de Ierusalim și se făcu pentru el mare plângere¹⁾. — Mai târziu, cam pe la anul 415, să se fi transportat moaștele sf. Ștefan dela Ierusalim la Constantinopole. Memoria acestei strămutări se serbează în biserica ortodoxă în ziua a 2 a lunii lui August. În secolul IV, sf. părinți Grigorie din Nazianz și Ioan Chrisostom compuseră cuvântări în lauda sf. arhidiacon Ștefan. În anul 438, venind împărăteasa Eudochia, soția lui Teodosie II sau cel Mic, la Ierusalim, spre a se inchina locurilor sfinte, să fi construit pe

¹⁾ Fapt. ap. 8, 2.

locul stropit cu sângele primului martir o biserică pe numele lui¹⁾. — Acum în secolul VII se serba pomenirea sf. primmartir Ștefan — ca și astăzi — a treia zi după nașterea Domnului, adică în 27 Decembrie²⁾.

6. Cel dintre sfinți părintele nostru Vasile cel Mare, arhiepiscopul Cesareei Capadociei.

Sf. Vasile s'a născut pe lângă anul 330 din părinți avuți și virtuoși. Primul învățământ îl împărtăși sf. Vasile, părintele său, Vasile, care era retor în Neo-Cesarea și după ce sf. Vasile își câștigase științele ce le oferia orașul său părintesc, Cesarea, căută cultură mai înaltă în Constantinopole și în urmă tesaurele științei în Atena. Aici află sf. Vasile pe sf. Grigorie dela Nazianz, pe care îl cunoștea din Cesarea, și în Atena se contopiră inimele lor armonice într'o legătură de prietenie eternă. Vasile și Grigorie, acești pioși creștini, cunoșteau în Atena numai două căi: una la biserică și la servitorii acesteia și alta la școalele publice și la învățatorii științelor. Vasile făcu progrese mari în retorică și filosofie, știind cu instinct creștin din florile literaturii păgâne, asemenea unei albine, a suge numai miere. În vârsta vieții de 30 de ani sf. Vasile se întoarse la Cesarea, și aici căutară amicii lui să-l induplece, ca să primiască direcția unui învățător public de științe. Însă el își alege viața ascetică. Deci împărțind toată averea sa săracilor, după o călătorie făcută în Siria, Palestina și Egipt cu scopul de a cunoaște instituțiunile monastice de pe acolo, se retrase la un loc singuratic în Pont, aproape în satul Amesii, unde maica sa Emelia și soră-sa Macrina petreceau viață monastică. În anul 364, chemându-se sf. Vasile de arhiepiscopul Cesareei la activitate publică, se hirotoni în presviter și ca atare sprijini pe arhiepiscopul său în treburile direcției lui. În timpul acesta se arată mărinimia și iubirea sf. Vasile în lumină strălucită. În anul 368 adică cuprinsese o foamete cumplită nu numai orașul, dară și țara întregă și nevoia generală se înmulți încă prin cruzimea cămătarilor. Atunci iubirea îi puse sf. Vasile în gură cuvinte atât de călduroase și pătrunzătoare, că toți privind calamitatea ca o cercare dumnezească, o suportau cu răbdare; cei flămânzi se îmbărbătară, avuții se înduplicară la îndurare și chiar și cămătarii se muiară. Iară sf. Vasile însuș ospăta în toată ziua pe săracii din Cesarea și pe cei ce dela țară năvăliau în oraș, creștini și iudei, și împărți între cei lipsiți și acea parte a averii sale ce mai târziu o moștenise dela maica sa. Dară sf. Vasile în curând se retrase dela activitatea sa publică ca presviter și se întoarse la Cesarea abia când această biserică era aproape să devină pradă Arienilor, favorizați în tot chipul de împăratul Valens. Sf. Vasile res-

¹⁾ Socrates, Hist. eccl. L. VII, c. 47; Evagrius, Hist. eccl. L. I, c. 22; Sozomen, Hist. eccl. L. VIII, c. 24.

²⁾ Cf. Nilles, Kalendarium manuale... T. I. p. 369.

pingând cu armele științei și ale elocvenței sale strălucite atacurile Arienilor, făcu din Cesarea un val puternic al credinței ortodoxe. Murind în acest timp critic arhiepiscopul Eusevie, sf. Vasile se înalță la scaunul arhiepiscopal al Cesareei, și ca atare prin înțelepciune, iubire și blândețe împacă pe adversarii bisericei, câștigându-i acesteia liniște și tărie. — Ca arhiepiscop al scaunului din Cesarea sf. Vasile întrebuința cea mai mare parte a veniturilor celor mari ale acestei biserici pentru sprijinirea săracilor. Inșă cea mai mare creațiune filantropică a sf. Vasile a fost spitalul grandios, ce-l ridică și-l susținu în Cesarea, adăpostind în el o mulțime de bolnavi și nenorociți. Astfel sf. Vasile a fost o lumină luminos arzătoare de credință și de fapte bune; dară pe când această lumină lumina și încălzia pe alții, se consuma ea pe sine însăși. Ascasa cea aspră, ce și-o alesese sf. Vasile la începutul carierei sale, nu o părăsi nici ca presviter și nici ca episcop și aceasta îi slăbi corpul așa, că el acum în anul 372 putu rosti față cu prefectul Modest, care, fiindcă sf. Vasile se încumeta a crede altmintrelea decum credea împăratul lui, îi amenința cu pierderea averilor, cu exil, cu chinuri și cu moarte, cuvintele: „Chinurile nu se prind de mine cel ce n'am corp”. — Sf. Vasile răpaosă în ziua 1 a lui Ianuarie 379. Geniul lui produse lucruri mari în toate direcțiunile vieții bisericești; căci sf. Vasile era nu numai teolog mare și cuvântător excelent, ci el se privește și ca reformator al liturgiei și ca părintele regulei monastice, unica, care până în ziua de astăzi se observă în toate mănăstirile bisericei răsăritene¹⁾. Pentru tăria spiritului său și pentru faptele sale cele mari sf. Vasile se numi acuma de contimporanii săi „Mare”²⁾, iară biserica îl numără între învățătorii săi ecumenici, începând a serba amintirea lui îndată după moartea lui. Sf. părinți Grigorie dela Nazianz, Efrem Sirul, Amfilohie al Iconiei și mulți alții preamăriră pe sf. Vasile în cuvântările lor, iară sinodul VI ecumenic, amintind în canonul său 32 pe sf. Vasile, zice despre el, că mărirea lui s'a răspândit în toată lumea.

7. Cei dintru sfinți părinții noștri și mari ierarhi Vasile cel Mare, Grigorie Teologul și Ioan Gură-de-aur.

Sub împărăția lui Alexie Comnenos, la finea secolului XI., se iscă între creștini ceartă despre demnitatea și meritele celor trei mari învățători și luminători ecumenici. Unii preainăltau pe Vasile, alții pe Grigorie, și iarăș alții pe Ioan, numindu-se unii Vasilieni, alții Grigorienii, și alții Ioanitenii. Această ceartă deșartă o rezolvară însăși sfinții numiți, căci ei se arătară mai întâi câte unul, după aceea toți la un loc în vis lui Ioan, episcopului Evhaitiei, descoperindu-i, că ei înaintea lui Dumnezeu au o demnitate și nici unul dintr'înșii nu e nici cel dintâi, nici al doile, nici al treile. Deci ei exprimară episcopului dorința,

¹⁾ Cf. Wetzer und Wellte, Kirchenlexikon, I. Bd., 1884, S. 66.
²⁾ Gregor. Naz., Orat. 20.

ca creștinii să se lase de ceartă, căci sfinților, nu numai în timpul petrecerii lor pe pământ, dară și după moarte nu li-au fost aminte, decât numai de înțelegerea tuturor. Apoi sfinții convocară pe episcopul, ca spre curmarea certeii, să așeze pentru toți trei o sărbătoare. Episcopul Ioan împărăși aceasta credincioșilor, și deoarece amintirea fiecăruia din acești sfinți se serba din vechime în Ianuarie, a lui sf. Vasile în 1., a lui Grigorie în 25 și a lui Ioan Gură-de-aur în 27 Ianuarie; pentru aceea sf. Ioan Evhaitul așeză comuna serbare a numiților trei ierarhi pe ziua de 30 Ianuarie, adecă după serbarea amintirii fiecăruia din ei¹⁾. Și așa din acest timp, adecă din anul 1086 biserica în asemenea mod serbează amintirea celor trei ierarhi.

8. Sf. marele martir Gheorghie.

Gheorghie a fost născut în Beirut din părinți creștini avuți și cu vază²⁾. Frumos la chip, servia în oastea împăratului Dioclețian în ceata ce se numia a tribunilor, ajungând aici la gradul unui „comes”. Inșă crescut în legea lui Christos nu putea să se simtă fericit pe lângă un împărat păgân și persecutor al creștinismului, cu toate, că împăratul îi era aplicat și-i da semne de bunăvoință și de favoare. Sf. Gheorghie, luând odinioară parte la consiliul împărătesc și auzind judecata acestuia relativă la stărpirea creștinilor, se infocă de zel sfânt pentru credința lui Christos, se făcu apărător al creștinilor, și vorbind în favoarea lor, arătă deșertăciunea și neputința idolilor și muștrând pe judecătorii nedrepti se mărturisi însuș ca creștin. Împăratul infuriindu-se, ordonă să scoată pe sf. Gheorghie din adunare și să-l arunce în închisoare. Deci sf. Gheorghie fu supus la multe și mari chinuri, prin cari socoteau păgânii să înfrângă tăria credinței lui și din cari chiar unul era în stare să pună capăt vieții sale. Inșă sf. Gheorghie din toate aceste scăpă nevătămat, până ce în urmă i s'a tăiat capul cu sabia cam pe la anul 303, în ziua 23 a lui Aprilie. Moaștele sfântului se așezară în Palestina, în orașul Lida, locul natal al mamei sale, iară după aceea în biserica construită în Lida pe numele marelui martir³⁾. — În Roma se rădică în secolul V o biserică în onoarea sf.

¹⁾ Cf. Ioannis Metropolitanæ Euchaitarum oratio in tres sanctos Patres Basilium Magnum, Gregorium Theologum et Ioannem Chrysostomum; vezi și ale aceluiaș versuri jambice XVII (la Migne, Patr. gr. T. CXX. 1136).

²⁾ Nicephor. Callistus, Hist. eccl. Lib. VII. c. 15.

³⁾ După o legendă să se fi aflat în părțile Libiei un zmeu cumplit, care înghiția oameni și infectând aerul cu resuflarea sa cea rea, cauza boale. Locuitorii acelor părți se închinau zmeului ca unui Dumnezeu, împăcându-l cu sacrificii de oameni, cărora li venia rândul. Venind la rând și fiica împăratului, destinată ca sacrificiu, sta aceasta în durere adâncă gata spre moarte cumplită. Atunci deodată se arată călare sf. Gheorghie, care cu repejiune aruncându-se asupra monstrului, îl trânteste la pământ, îi infige o sulită ascuțită în gât, îl calcă cu picioarele calului, și astfel omorâ zmeul. Închinătorii de idoli, preamărind pe Dumnezeul creștinilor, primiră legea lui Christos. Pe baza acestei tradițiuni sf. marele martir Gheorghie se zugrăvește pe icoanele creș-

marele martir Gheorghie, în care și acuma se păstrează o parte din moaștele lui, lanca ostășească și steagul¹⁾. În secolul VIII și IX imnografia bisericii noastre au scris multe imne de laudă asupra sf. Gheorghie, cari imne și în ziua de astăzi se cântă în ziua de amintire a lui. În una din aceste, se zice între altele: Ai strigat celor fără de lege atunci, voi fi ostaș împăratului meu Christos, că nici fiarele, nici roțile, nici focul, nici cuștile nu pot să mă despărțiască de dragostea lui Christos, Dumnezeuului nostru²⁾.

9. Sfinții împărați și întocmai cu apostolii Constantin și Elena.

Constantin a fost fiul împăratului Constantin Chlor și al Elenei, născut în anul 274 și crescut la curtea împăratului Dioclețian din Nicomedia. Tatăl său era păgân și maica sa creștină; deci atât prin influența maicei sale, cât și prin cea a creștinilor numeroși, cari se aflau la curtea lui Dioclețian și mai târziu la cea a tatălui său, Constantin avu destulă ocaziune, de a cunoaște învățătura creștină, și inima lui de cu vreme începu a simți necesitatea unei închinări mai curate a lui Dumnezeu. După învingerea asupra lui Maxențiu, care învingere Constantin o atribuiseră mai ales semnului crucii ce i se arată pe cer înainte de război, se declară el fățiș de protector al creștinilor și de ocrotitor al creștinismului. Deci nu mult după aceasta el și cumnatul său Liciniu emisera un edict comun, prin care ambii împărați nu numai deteră creștinilor teritoriului lor libertate întru exercitarea religiei, ci porunciră, ca să li se întoarcă bisericile și bunurile bisericesti. Împăratul Constantin eliberă pe preoți de obliga-mântul purtării funcțiilor civile, declară de validă liberarea sclavilor ce se făcea în biserică, permise să se facă danii în favoarea bisericiei creștine, desființă pedeapsa cu moarte pe cruce și introduse serbarea duminicii și a sărbătorilor creștine, precum a învierii și a altora fără de petreceri publice³⁾. Intrebuintând toate mijloacele ce depindeau de puterea lui spre întărirea bisericii creștine. Constantin se ocupa și cu pacea internă a bisericii lui Christos, a cărei influență asupra năravurilor popoarelor o cunoștea și prețuia pe deplin. Deci Constantin în anul 325, la Nicea, cel dintâi sinod ecumenic, convocă tulburând Arie prin învățătura sa nepioasă pacea bisericii, convocă Constantin în anul 325, la Nicea, cel dintâi sinod ecumenic, care sinod a condamnat învățătura cea minciunoasă a lui Arie. Intorcându-se împăratul dela sinod, rugă pe maica sa de a vizita locurile cele sfinte, pentru ca să afle acolo crucea cea de viață făcătoare, pe care a fost răstignit Christos și să ridice biserici la locurile memorabile prin faptele Mântuitorului și ale sfinților lui. Pioasa împărăteasă Elena implinind

sfinților șezând pe cal alb, sub ale cărui picioare zace un zmeu înfricoșat, căruia sfântul cu bărbăție îi infige în gâtul deschis, o suliță ascuțită.

¹⁾ Cf. Г. Дебольский, I. c. T. I. p. 578.

²⁾ Vezi: Rânduiala serviciului sfântului în Minci, luna Aprilie, 23.

³⁾ Eusebius, De vita Constantini Lib. III. c. 18.

voia fiului său, a aflat onorata cruce a Domnului și spre a arăta venerațiunea sa către locurile cele sfinte, zidi pe ele biserici. Și împăratul însuș a făcut o mulțime de biserici în imperiul său spre lauda și mărire a adevăratului Dumnezeu¹⁾ și anume în Ierusalim Constantin a zidit biserica sf. mormânt, în Constantinopole biserica eternei înțelepciuni a lui Dumnezeu, numită Sofia în onoarea celor 12 apostoli; aproape de aceasta a zidit împăratul Constantin biserica sf. Irine, apoi biserica sf. apostol Ioan, biserica sf. Mihail ș. a. În Roma a edificat împăratul Constantin biserica Mântuitorului, a sf. apostol Petru, pe locul unde acest apostol să fi suferit moartea de martir, a sf. Paul, pe locul unde și acest apostol a suferit moartea de martir ș. a. După multe ostenele pentru binele bisericii creștine și al imperiului său primi împăratul Constantin sf. botez dela episcopul Eusevie din Nicomedia și muri în Nicomedia, în anul 337, în ziua 21 a lui Mai. Onoratul corp al lui a fost transportat de aici la Constantinopole și așezat în biserica sf. apostoli. Iară împărăteasa Elena muri la finea anului 326, în vârstă de 80 de ani ai vieții. Corpul ei onorat se înmormântă cu mare onoare de împăratul Constantin și se așeză în Constantinopole²⁾. Mai târziu, dacă se poate crede relațiilor scriitorilor latini, să se fi transportat moaștele sf. Elene la Roma. — Spre a onora meritele cele mari ale acestor binefăcători ai bisericii creștine, biserica ortodoxă ser-bează din vechime memoria lor în ziua morții împăratului Constantin cu laude și cântări bisericesti³⁾.

10. Sfântul marele martir Ioan cel Nou din Suceava.

Sf. Ioan, născut în Trapezunt (Trapezunda), era după chemare negustor. Călătorind odinioară sf. Ioan cu corabia și văzându-l cei ce călătoriau împreună cu el, rugându-se lui Dumnezeu, ajunând și mângâind pre bolnavi, se aprinseră de pizmă asupra lui și voind să-l strice, întărâtară asupra lui pe stăpânul corăbiei, care se ținea de biserică apuseană și era om răutăcios și crud. Deci certându-se sf. Ioan cu acest stăpân al corăbiei pentru credință, și neînduplecându-se a se lăsa de credința ortodoxă ajunse la Cetatea albă (Acherman), care pe atunci, ținând de Moldova, era stăpânită de Turci. Aici merse stăpânul corăbiei la igemonul acestei cetăți, care era Persan și închinător al soarelui și focului, și-i spuse, că cu corabia lui a venit la cetate un bărbat, care ar voi să se lepede de credința lui și să prămiască cultul focului și al planetelor cerești, pentru aceea să pună la cale cele necesare, pentru ca acest bărbat să declare înaintea lui primirea credinței lui Zoroastru. Chemând igemonul pe sf. Ioan la sine și împărțându-i cele auzite despre dânsul și provăcându-l să treacă

¹⁾ Eusebius, ibid. L. II. c. 45; L. IV. c. 25; Sozomen, Hist. eccl. L. III. c. 42 și 45.

²⁾ Eusebius, De vita Constantini Lib. III. c. c. 41—47.

³⁾ Cf. Г. Дебольский, I. c. T. I. p. 393.

la credința sa, laudând-o pe aceasta și defăimând pe cea creștină, sf. Ioan, nu numai că apără credința creștină și declară că nu primește credința igemonului, ci numindu-o pe aceasta deșartă și rea, pro-vocă pe igemon să se lase de ea și să creadă întru Domnul nostru Isus Christos, ziditorul soarelui. Atunci se aprinse igemonul de mânie și porunci să întindă pe sf. Ioan la pământ, și să-l bată cu toiege ghimpoase, să-l lege cu două lanțuri și să-l arunce în închisoare până dimineață. A doua zi aducând pe sf. Ioan la igemonul cetății și îndemnându-l din nou la lepădarea credinței creștine și la primirea celei a lui Zoroastru și neinduplecându-se sfântul, igemonul îl supuse la noi și mai cumplite bătăi. După aceasta igemonul a ordonat să lege pe martir de coada unui cal neinvățat și unul din ostași încălecând pe el, să alerge pe ulițele cetății, cât va putea calul. Făcându-se aceasta, sfântul a fost târât prin toată cetatea. Văzând aceasta un Iudeu și batjocurind pe sfântul, a luat sabia și i-a tăiat capul. Acestea să le fi pățimit sfântul în anul 1330. Despărțindu-se astfel capul de trup, au lăsat muncitorii să zacă trupul sfântului împreună cu capul, neîndrăz-nind nime din creștini să se atingă de moaștele sfântului. Deci în-tâmplându-se lângă moaștele aceste o mulțime de minuni, porunci igemonul să înmormânteze creștinii trupul sfântului, ceea ce au și făcut creștinii, înmormântând pe sf. Ioan la locul cuviincios. După aceasta acel om, care a dat pe sfântul la muncire, a voit să-l scoată din mormânt și să-l ducă în patria lui. Înțelegând aceasta creștinii, au pus moaștele sfântului în sf. altar, aproape de sf. masă, petre-când ele acolo mai mult de 70 de ani, unde neincetat se arătau feluri de vedenii asupra trupului martirului. — Aceste ne istorisește legenda despre sf. Ioan, iară din istorie știm, că Alexandru cel Bun, domnul Moldovei, porunci ca sfintele moaște să se aducă din Acher-man mai aproape, în țară; deci primindu-le în anul 1402 cu onoare împreună cu mitropolitul Iosif și cu tot clerul și poporul, le-a pus în sf. mitropolie din Suceava. Însă mutându-se domnia și mitropolia din Suceava la Iași, s'au mutat încolo și sf. moaște. Mai târziu iscându-se tulburări între Leși și Tătari, și trecând oștile Leșilor prin țară și fiind teamă, ca nu cumva să se pericliteze în război și moaștele sfân-tului, se mutară ele în anul 1686 cu invoirea regelui leșesc, Ioan Sobieschi, și a domnului Moldovei, Constantin Cantemir, de mitropo-litul Dosoftei, în țara leșească (Zólkiew), până la alinarea tulburărilor. Trecând în anul 1777 Bucovina sub stăpânirea Austriei, ceru epis-copul Rădăuțului, Dosoftei, dela împăratul Austriei Iosif II, întoarcerea sf. moaște la Suceava, ceea ce se și încuviință, întorcându-se sf. moaște la Suceava în anul 1783. Pe timpul războiului, în 1914 au fost transportate sfintele moaște la Viena, de unde s'au readus la Suceava în anul 1918, unde se află până în ziua de azi, isvor de vindecare și binecuvântare pentru cei ce cu credință se apropie de ele. Amintirea acestui sfânt, patron al Bucovinei, se serbează nu numai în Bucov-

vina, dară și în Moldova ca sărbătoare ¹ mare în ziua a 2 a luni-lui Iunie ¹).

11. Nașterea măritului proroc înaintemergăto-rului și botezătorului Ioan.

Baza acestei sărbători e întâmplarea cu Zaharia și Elisaveta: Elisaveta era stearpă și amândoi erau trecuți în zilele lor; dară cu toate acestea s'a arătat lui Zaharia ingerul Domnului vestin-du-i, că femeea lui va naște fiu, care se va numi Ioan. Îndoindu-se Zaharia despre aceasta îi spuse ingerul, că nu va putea vorbi, până ce se va întâmpla aceasta. Deci implinindu-se Elisavetei timpul să nască, a născut fiu. Și venind în ziua a opta să taie pruncul împrejur, îl chema pe numele tatâni-său, Zaharia. Și răspunzând muma lui, a zis: ba, ci să se cheme Ioan. Și întrebând pe tatăl său, cum ar voi să cheme pruncul, și cerând acesta tablă a scris, zicând: Ioan să fie numele lui. Și i s'a deschis gura lui îndată, și limba lui, și a vorbit, laudând pe Domnul. Și s'a făcut frică spre toți cei ce locuiau împrejurul lor și ziceau toți cei ce auziau aceasta: Oare ce va să fie pruncul acesta? Și, umplându-se Zaharia de Duhul sfânt, a prorocit zicând între altele: „Și tu pruncule, prorocul celui prea înalt te vei chema, că vei merge înaintea feței Domnului, să gătești căile lui. Ca să dai cunoștința mântuirii poporului lui întru iertarea păcatelor. Iară pruncul creștea și se înfăria cu spiritul, și a fost în pustie până în ziua arătării lui cătră Israil ²). — Sf. Ioan chiar din pântecel maicei sale era îmbrăcat cu sfințenie și cu curăție, iubit-a înțelepciunea, ne-voitu-s'a cu postirea și era depărtat de toată amestecătura și vorba omenească. Și a locuit în pustiu ca în cer, petrecut-a cu fiarele, acoperit era cu păr de cămilă și încins cu brâu de curea ³). Fiind în vârstă aproape de 30 de ani, se arată Ioan în pustiul Iudeei, vestind pocăința și apropierea împărăției cerului și botezând în Iordan pe cei ce își mărturisiau păcatele, de unde se numia botezător. Iară cu pri-vire la Mântuitorul zise sf. Ioan: „Eu vă botez pe voi cu apă spre pocăință, iară cel ce vine după mine, mai tare e decât mine, al cărui încălțăminte eu nu sunt vrednic a le purta. Acela va boteza pe voi cu Duhul sfânt și cu foc. A căruia vânturătoare e în mâna sa, și va curăți aria sa, și va aduna grâul său în jitițe, iară paietele le va arde cu foc nestins ⁴). După aceea când a venit Isus din Galilea, la Iordan, să se boteze, Ioan în public l'a numit: „mielul lui Dumnezeu cel ce ridică păcatul lumii ⁵). Astfel a mers Ioan înaintea feței Domnului, pregătindu-i căile și făcând poporului cunoscută mântuirea lui întru

¹) Vezi: Mineiul luna lui Iunie și Dr. Gherasim Timuș, Dicționar aghio-grahe . . . București 1898, p. 435.

²) Luca 1, 5-80.

³) Vezi: Mineiul luna lui August, 29.

⁴) Mat. 3, 11-12.

⁵) Ioan 1, 29.

iertarea păcatelor și pentru aceea s'a numit înaintemergătorul Mântuitorului. — Întru amintirea nașterii sf. Ioan Botezătorul se așează serbarea ei solemnă, conform mărturiei evangheliei, că mulți se bucurau de nașterea sf. Ioan împreună cu Elisaveta¹⁾, fiind generală acuma în secolul IV. Fiind sf. Ioan prin gura părintelui său, care era umplut de Duhul sfânt, declarat de proroc și înaintemergător al Domnului și primind el mai apoi dela Domnul însuș recunoașterea celei mai mari sfințenii (Mat. 11, 11), e explicabil, dacă acuma foarte timpuriu dăm de venerarea lui și de sărbători așezate în onoarea lui. Acestea din urmă apar în cuvântările fer. Augustin ca „solemnitates”, sărbătorindu-se în zile anumite ale anului bisericesc. Iată ce zice fericitul Augustin de Ioan: „Cine e așadară acest Ioan? . . . Acesta e Ioan cel mare despre a cărui mărire mărturisește însuș Mântuitorul, când zice: Adevăr zic vouă, nu s'a sculat între cei născuți din femei mai mare de cât Ioan botezătorul (Mat. 11, 11). El întrece pe toți ceilalți; el se înalță peste toți ceilalți. El covârșește pe proroci și are întâitate înaintea patriarhilor. Destul că toți cei născuți din femei sunt mai puțin decât Ioan”²⁾. Ioan, afară de Maica Domnului, e unicul sfânt, a cărui zi de naștere o serbează biserica, din cauză că nașterea Înaintemergătorului stă în cea mai strânsă legătură cu nașterea Domnului, sau că Ioan era sfințit deja în pântecul maicei sale, sau că conform cu zișa Mântuitorului, între cei născuți din femei nu s'a sculat mai mare decât Ioan Botezătorul, a voit biserica să aibă deie preferință înaintea tuturor altor sfinți. — Ziua nașterii sf. Ioan e, după istorie, tot așa de nesigură, ca și ziua nașterii Domnului. Însă serbarea ei s'a așezat la 24 Iunie, precum se pare, cu privire la locul evangheliei dela Luca 1, 36, adică șase luni înainte de nașterea Domnului. Dară e și altă explicare mistică pentru fixarea acestei zile. În luna lui Iunie și a lui Decembrie, sunt solstițiile, și anume în Iunie încep a se micșora zilele, iară în Decembrie a se mări. De oarece Ioan Botezătorul zice: „Aceluia, adică lui Isus, se cade să crească, iară mie să mă micșorez”³⁾, apoi pentru ca să se micșoreze Ioan, s'a așezat serbarea nașterii lui pe 24 Iunie, adică pe timpul când încep zilele a se micșora, iară pentru ca să se înalțe Dumnezeu, s'a așezat serbarea nașterii lui Christos la 25 Decembrie, adică pe timpul, când încep zilele a crește⁴⁾.

¹⁾ Luca 1, 58.

²⁾ Augustin, Sermo CCXCII. In Natali Ioannis Baptistae c. 2.

³⁾ Ioan 3, 30.

⁴⁾ F. Augustin zice relativ la lucru acesta: „Quod et natalibus eorum ostenditur, nam ille natus est, sicut tradit ecclesia VIII. Kalendas Iulias, quum iam incipiunt minui dies: Dominus autem natus VIII. Kalendas Ianuarias, quando dies incipiunt crescere” (In psalm. 132, n. 11 apud Migne, Patr. lat. T. XXXVII, p. 735). Și în alt loc zice: „Praemisit enim hominem Ioannem, qui tunc nasceretur, cum dies inciperent minui; et natus est ipse, cum dies inciperent crescere, ut ex hoc praefigureretur quod ait idem Ioannes: Illum oportet crescere, me autem minui (Ioan. 3, 30) (Sermo CXCIV, n. 2. ap. Migne, Patr. l. T. XXVIII, p. 1016; vezi și serm. CCLXXXVII n. 3, ibd. p. 1302 serm. CCCLXXX, n. 8, ibd. T. XXXIX p. 1683).

12. Sfinții, măritii și întru tot lăudații, marii apostoli Petru și Paul.

Sf. apostol Petru era din orașul Galileii, Vitsaida, fiul lui Iona și fratele mai mare al lui Andrei celui dintâi chemat, și se numia Simon, până ce Domnul îi schimbă acest nume în Chifa sau Petru. Sf. Petru a fost unul din cei trei învățăcei mai aleși ai Domnului, pe cari i-a făcut martori ai măririi sale dumnezeiești pe muntele Tavorului și ai umilirii sale omenești, în grădina Gethsimani. După pogorirea sf. Duh asupra apostolilor, Petru e cel dintâi, care vestește poporului celui uitat pe Isus cel răstignit și trăgându-se pentru această la răspundere, se apără cu bărbăție pe sine însuș, învățătura ce o vestea și pe ceilalți apostoli. — Din Ierusalim sau din Iudea, a mers Petru la Antiohia, ca să vestiască evanghelia; iară de aici a trecut el la Pont, Galatia, Capadocia, Bitinia și în urmă să fi mers la Roma, unde, la porunca lui Nero, să fi fost răstignit în anul 67, în ziua 29 a lui Iunie. Petru a rugat, ca să fie răstignit cu capul în jos, dorind a arăta prin această înjosire deosebirea între chinurile sale și cele ale învățătorului său dumnezeesc¹⁾.

Sf. apostol Paul, care mai înainte se numia Saul, se trăgea din orașul Tars în Cilicia. Creșterea și cultura sa științifică o câștigă Paul dela renumitul învățator, Gamaliil. Fiind Paul aprins de zel infocat pentru iudaism și de ură cumplită în contra creștinismului, luă scrisori dela arhieru și călători la Damasc, ca să combată acolo pe creștini, însă darul dumnezeesc, prin o întâmplare minunată puse capăt zelului său celui orb. Aproape de oraș adică, îl încunjură pe Paul deodată o lumină din cer și căzând el la pământ, auzi cuvintele: Saule, Saule de ce mă prigonești? Deci întrebând el: Cine ești tu, Doamne? primi răspunsul: Eu sunt Isus, pe care tu îl prigonești. Și întrebând Paul: Doamne, ce voiești să fac eu, a zis Domnul către el: Scoală-te, și intră în cetate, și îți se va spune ție ce trebuie să faci. Pentru că Paul pierduse vederea, îl duseră bărbații cari erau cu el pe cale, în oraș. Aici, la porunca Domnului, îl căută învățăcelul Anania și punându-și pe el mâinile a zis: Frate Saule, Domnul Isus, cel ce s'a arătat ție pe calea, pe cari veneai, m'a trimis, ca să vezi și să te umpli de Duhul sf. Și îndată au căzut dela ochii lui ca niște solzi, și a văzut îndată, și sculându-se s'a botezat²⁾. Din acest moment se schimbă Paul deodată, prefăcându-se — cum zice f. Augustin³⁾ — din lup în miel, din persecutor turbat, într'un vestitor neobosit al evangheliei, învățator și apostol al popoarelor. În această calitate cutrieră sf. apostol Paul mare parte a lumii cunoscute de pe atunci, vestind evanghelia, întemeind biserici, luptându-se cu mii de pericole și cu feluri de necazuri,

¹⁾ Eusebius, Hist. eccl. L. III, c. 1. Hieronymus, De viris illustribus c. 1. (Migne, Patr. lat. T. XXIII, p. 638).

²⁾ Fapt. ap. 9, 1—19.

³⁾ Serm. 279 de Paulo apost.

persecutat de dușmanii săi infuriați. Pentru zelul său neobosit fu lăsat în Roma de două ori, până ce în fine în timpul închisoarei a doua, a fost condamnat de împăratul Nero la moarte, tăindu-se cu sabia capul și câștigând în aceeași zi ca și Petru cununa nevastă a martirajului¹⁾.

Ziua morții acestor doi apostoli se serbează din timpurile străvechi ale bisericii creștine. Acuma în secolul IV, dăm de sărbătoarea sf. Petru și Paul. Locurile înmormântării lor erau pentru creștini locuri sfinte de rugăciune și în aceste locuri se ridică pe timpul împăratului Constantin biserică nouă, măreață. Sf. Ieronim scrie: Când eram tânăr și învățam în Roma, mergeam în zilele învierii dinpreună cu cei de o vârstă cu mine la locurile de înmormântare ale apostolilor și ale martirilor²⁾. În secolul IV se ridică o biserică în onoarea sf. apostoli Petru și Paul și în Constantinopole³⁾, iară dela sf. Ioan Chrisostom, sf. Leon cel Mare, dela Petru Chrisologul († 450) și Maxim, episcopul Turinului (jumătatea II a sec. V), avem cuvântări pentru sf. Petru și Paul⁴⁾. Din secolul VI a început în Constantinopole a se serba ziua sf. apostoli Petru și Paul, adică ziua de 29 Iunie, cu solemnitate mare. După Teodor Anagnostul sau Lectorul senatorul roman Fest a fost acela, care, venind ca legat dela Roma la curtea constantinopolitană, a îndemnat pe împăratul Anastasie (518), ca memoria apostolilor Petru și Paul să se serbeze aici cu deosebită onoare și pietate⁵⁾. Deci, deși ziua aceasta și înainte de îndemnarea lui Fest a fost cunoscută și serbată, totuși după aceasta s'a serbat ea cu mai multă solemnitate⁶⁾.

13. Sfântul măritul proroc Ilie, numit și Tesviteanul, dela locul său natal Tesvi din Perea.

Sf. Ilie din momentul nașterii sale fu ales de providința dumnezească de luminător și îndreptător al oamenilor, de muștrător și pedepsitor al făcătorilor de rele. Prinzând răutatea adâncă rădăcină în inima poporului israiltean și lășindu-se închinarea de idoli nu numai la curtea regelui Achav, care își luă femeie pe Iezabel, fiica împăratului Sidonenilor, ci și la popor, sf. Ilie cu zel infocat se opuse închinării de idoli, și, petrecând Achav și poporul în fărădelegi, se rugă la Dumnezeu lui Israil, să nu ploaie, și n'a plouat trei ani și șase

luni. În acest timp se ascunse sfântul, pentru că viața lui era periclitată, lângă pârâul Cherit, stângându-și setea cu apă din el, pe când corbii trimiși de Dumnezeu îl nutreau cu pâine și carne. Secând acest pârâu, Dumnezeu îl trimise la o femeie văduvă în Sarefta Sidonului. Aici făcu Ilie cu ajutorul lui Dumnezeu că și pușinul untdelemn, ce avea femeia, când venise la ea prorocul, nu scăzu până la zilele, în cari a dat Dumnezeu ploaie pe pământ. Murind fiul văduvei din Sarefta, Ilie l'a înviat, suflând asupra lui de 3 ori. După cei 3 ani lipsiți de ploaie, aplecându-se Achav la cămăntă și căutând pe proroc, acesta i-se arătă lui și-l induplecă să adune în muntele Carmil pe toți Israilitenii și pe preoții minciunoși ai lui Baal, să presăse aici un sacrificiu și în fața lui Ilie și a preoților lui Baal, să se arate puterea Dumnezeului celui adevărat astfel că acela se va adevăra ca atare, care va aprinde sacrificiu prin foc din cer. Aceasta se făcu și preoții lui Baal se rugară la Dumnezeul lor de dimineată până către seară, dară înzădar, căci rugăciunea lor rămase neauzită, pe când Iahve, în urma unei rugăciuni scurte, călduroase, a lui Ilie, trimise foc din cer, mistui sacrificiul preparat de Ilie și lemnele și apa cea din groapă și pietrele și lutul, arătându-se astfel că Iahve e Dumnezeul cel adevărat. Deci întunecându-se cerul cu nori și cu vânt, s'a făcut ploaie mare. După aceste minuni, cari vorbesc așa de evident pentru puterea Dumnezeului celui adevărat, s'ar fi socotit, că atât Achav, cât și poporul israiltean vor fi părăsit căile nedreptății și ale fărădelegii, dar nu! Achav era prea slab, Iezabel prea demoralizată, poporul israiltean prea ușor și prea nestatornic, și minunile lui Dumnezeu n'au putut realiza aceea, ce n'au putut să realizeze cuvintele și amenințările lui. Persecutând Iezabel pe Ilie, se retrage el la Berșeba, în Iudeia și de acolo mai departe, în muntele Choreb. Aici vorbește Ilie cu Dumnezeu, care i-se arată în sunete de suflare ușoară, îl mângăie și-i vestește, că nu toți Israilitenii l'au părăsit pe Dumnezeu, ci că sunt încă 7.000 de bărbați, cari nu și-au plecat genunchiele înaintea lui Baal și în urmă îi descopere pierderea lui Achav, a Iezabelei și a întregii lor case aceea ce se întâmplă pe timpul fiului lui Achav, Ioram. Așisderea îi poruncește Dumnezeu lui Ilie, ca să ungă pe Azail împărat peste Siria și pe Iehu împărat peste Israil și pe Elisei proroc în locul său¹⁾. Vizitând sf. Ilie încă odată pre învățării săi în Gelgala, Beftil și în Ierichon, ajunge petrecut de ei până la Iordan, împărțește aici cu coșocul său apele Iordanului și trece peste el numai cu Elisei. Ei încă nu ajunseseră departe, și iată un car de foc și cai de foc au despărțit pe amândoi și s'a luat Ilie, cam 895 de ani înainte de Christos, cu vifor mare ca spre cer²⁾.

Pentru Ilie, acest vestitor zelos al adevărului și organ al lucrării dumnezeiești, oamenii din toate timpurile simțeau deosebită sfimă și

¹⁾ Hic quarto decimo Neronis anno, eodemo die, quo Petrus, Romae pro Christo capite truncatus sepultusque est in via Ostiensi (Hieronymus, De viris illustribus c. 5 ap. Migne, Patr. lat. T. XWIII, p. 647).

²⁾ Hieronymus, In Ezechiel c. 40.

³⁾ Sozomen., Hist. eccl. Lib. VIII. c. 17.

⁴⁾ Cf. K. A. Heinrich Kellner, I. c. p. 164.

⁵⁾ Theodorus Lector, Hist. eccl. L. II. c. 16. ed. Vales. p. 518; Theophanes, Chron. ad ann. 492.

⁶⁾ Vezi: Nicephor. Callist., Hist., eccl. L. II. c. 16. și Lib. XVI. c. 35.

¹⁾ Cart. III. a împăr. c. 17—19.

²⁾ Cart. IV. a împăr. c. 2. 1—12.

pietate. Contemporanii lui Ilie îl numiau pe el omul lui Dumnezeu¹⁾, într'a cărui gură e adevărat cuvântul lui Dumnezeu și în semn de simă deosebită cădeau înaintea lui pe față²⁾ și ingenunchiau înaintea lui³⁾. Pe timpul lui Isus Christos, Iudeii privind la minunile lui Isus îl țineau de prorocul Ilie⁴⁾. La schimbarea la față a Domnului nostru Isus Christos, Ilie, ca reprezentant al prorocilor, se arată pe muntele Tavorului dinpreună cu Moisi, vorbind cu Isus Christos. Din timpurile apostolilor venerarea sf. proroc Ilie se continuă în biserica lui Christos fără de întrerupere. În secolul IV sf. Ioan Chrisostom⁵⁾ și f. Augustin⁶⁾ au ținut în onoarea sf. proroc Ilie cuvântări, cari arată, că memoria acestui proroc s'a serbat în acest secol atât în orient cât și în occident.

14. Tăierea onoratului cap al măritului proroc înaintemergătorului și botezătorului Ioan.

Irod Antipa, fiul lui Irod celui Mare și tetrahul Galileei, își luă de soție pe Areta, fiica împăratului Arabiei; dară plăcându-i mai târziu Irodiada, soția frățini-său, Filip, a lăsat pe soția sa legitimă și și luă de soție pe Irodiada, soția frățini-său. Această fărădelege nu o putea suferi Ioan, vestitorul pocăinței, și-i zise lui Irod: Nu ți se cade ție să fii pe femeia fratelui tău. De aceea se mâniă Irod și l-a băgat în închisoare. Iară Irodiada cugeta la pierderea lui și voia să-l omoare, dară nu putea. Că Irod se temea de Ioan și știindu-l bărbat drept și sfânt și considerându-l făcea chiar cu plăcere multe după sfatul lui. Și făcând Irod în ziua nașterii sale ospăț boierilor și căpitănilor și celor mai mari ai Galileei, fata Irodiadei a intrat și a jucat și plăcând lui Irod și celor ce ședeau cu dânsul, regele a zis către fată: Cere dela mine ce vei voi și voiu da ție. Și s'a jurat ei, că ori ce va cere dela dânsul, va da ei, până la jumătate din împărăția lui. Și întrebând fata pe maică-sa, ce să ceară, i-a zis aceasta: capul lui Ioan Botezătorul. Deci cerând fata capul lui Ioan Botezătorul, regele s'a întristat, dară pentru jurământul și pentru cei ce ședeau împreună cu dânsul, n'a voit să o scârbiască pe ea. Și îndată trimițând regele pe servitorul, a tăiat acesta capul lui Ioan în temniță; și l-a adus în tîpsie și l-a dat fetei, și fata l-a dat maicei. Și auzind învățeii lui, au luat trupul lui și l-au pus în mormânt⁷⁾.

După tradiție demnă de crezământ, locul înmormântării lui

¹⁾ Cart. III. a împăr. 17, 18, 24.

²⁾ Ibid. 18,7.

³⁾ Cart. IV. a împăr. 1, 13.

⁴⁾ Mat. 16. 14.

⁵⁾ Ioannes Chrysostomus, Hom. in Petrum apostolum et in Heliam prophetam.

⁶⁾ Augustin, Sermones de tempore, serm. CCL.

⁷⁾ Marcu 6, 17; Mat. 14, 3.

Ioan, a fost Samaria, unde rămaseseră osămintele până în timpul persecuțiunii iuliane, din 362. În anul acesta păgânii scoaseră osemintele sf. Ioan Botezătorul și le arseră; iară creștinii luând rămășițele moaștelor le duseră la Alexandria, predându-le sf. Atanasie¹⁾, care le așeză deocamdată într'o biserică. Mai târziu se așezară ele în biserica ce o zidi patriarhul Teofil în onoarea sf. Ioan Botezătorul pe ruinele dărâmate ale templului lui Serapis. Sfințirea bisericii acesteia a aflat loc în 27 Mai 385 sau 386. După Tillmont²⁾ să se fi transportat moaștele sf. Ioan în biserica zidită de Teofil în 29 August al anului numit. — Ca argument pentru deosebita pietate a creștinilor, cu care serbau ei de timpuriu memoria sf. Ioan servesc învățăturile fericitului Augustin³⁾ pentru ziua pomenirii sf. Ioan.

Ziua tăierii capului sf. Ioan Botezătorul se serbează în 29 August și pentru nevoințele și moartea Botezătorului, ea e împreună cu ajunare.

Afară de sărbătorile expuse, întâlnim în cărțile bisericesti încă sărbători ale multor sfinți de însemnătatea liturgică a sfinților expuși, precum ale sf. apostoli și evangeliști Matei, Marcu, Luca și Ioan și ale altor apostoli, a sf. 40 de martiri, a sf. Ioan Gură-de-aur, a sf. Grigorie Teologul ș. a., cari serbându-se de biserică, se serbau și de popor. Însă prin prea multe sărbători poporul se destrama în privința materială și morală, căci el petrecea mare parte a timpului în nelucrare și în beție; deci spre a delătura aceste rele trebuia numai decât redus numărul sărbătorilor strâns obligatoare pentru popor. Prima încercare în direcțiunea aceasta se făcu în Austro-Ungaria de sinodul Carlovăț în anul 1774, care compunând o consemnare de sărbători anumite, le declară de obligatoare pentru popor. După incorporarea Bucovinei la Austria se regulă și aici la porunca împăratului Iosif II.⁴⁾ chestiunea sărbătorilor, introducându-se în planul regulamentului spiritual pentru Bucovina din anul 1786, cap. 4, § 17 o consemnare de sărbători, analoagă celei a sinodului numit, compusă cu conțelegerea mitropolitului din Carlovăț. Dară și această consemnare conținea prea multe sărbători obligatoare, și pentru aceea stăruirea

¹⁾ Rufin., Hist. eccl. L. 2. c. 28. vezi și Theodoret., Hist. eccl. L. 3. c. 7 și Philostorg. Hist. eccl. L. 7. c. 4.

²⁾ Tillmont, Memoires, I, 44; VII, 163.

³⁾ Augustinus, Sermo CCCVII et CCCVIII.

⁴⁾ Scrisoarea de cabinet din 27. August 1784.

relativă la reducerea sărbătorilor nu încetă, căci Consistoriul Bucovinei fu provocat cu decretul aulic din 20 Fevruarie 1787, de a se pronunța dacă nu s'ar mai putea reduce numărul sărbătorilor induse în regulamentul menționat. De asemenea pași se îndrumară și în biserica ortodoxă din Ungaria și Transilvania. Consimțind consistoriul Bucovinei cu reducerea ulterioară a sărbătorilor, i se împărtăși o consemnare de sărbători introduse în biserica din Ungaria și Transilvania, întărită pentru întrebuintare în referințele vieții publice civile și de instanța politică prin decretul guvernial din Leov din 5 Iulie 1787, Nr. 15.643. Această consemnare în care se primi și serbarea sf. Ioan din Suceava, ca patron al țării, se publică cu cercularul consistorial din 28 Aprilie (10 Mai) 1816, Nr. 229 și 295, apoi se republică cu ordinul Consistoriului din 3/15 Decembrie 1840 și în urmă ordinul Consistoriului din 28 Martie (9 Aprilie) 1884, Nr. 3896, având valoare în biserica Bucovinei și în prezent și conținând atât sărbătorile domnești, cât și cele ale Maicei Domnului și ale sfinților, ce s'au expus în articolul prezent.

După realipirea Bucovinei la patria mamă, sf. Sinod nu a făcut nici o consemnare nouă. Așa că a rămas același uz și bisericeste sărbătorim, tot aceleași zile. Numai pentru officii parlamentul a stabilit sărbătorile legale pentru serviciile publice. Aceste sunt următoarele :

Sf. Vasile, Botezul Domnului, sf. Ioan, Unirea Principatelor și a tuturor Românilor, Întimpinarea Domnului, Bunavestire, sf. Paști, sf. Gheorghe, Înălțarea Domnului, sf. Treime, „10 Maiu“, Proclamarea Independenței și a Regatului sf. Constantin și Elena, sf. Petru și Pavel, Adormirea și Nașterea Maicei Domnului, Înălțarea sf. Cruci, sf. Dimitrie, Arhang. Mihail și Gavriil, sf. Nicolae, Crăciunul și zilele de Duminică ¹⁾.

¹⁾ [Art. 18 al Regulamentului pentru aplicarea legii statutului funcționarilor publici. — Monitorul Oficial 189 din Noembrie 1923].

ARTICOLUL III.

Despre ajunări sau posturi.

§ 52. Despre ajunare în general.

Biserica orânduind să se ajuneze într'un timp hotărit înainte și în ziua unor sărbători mari precum și în zile, cari amintesc de patimele și moartea Mântuitorului și instituind ea pentru aceste ajunări deosebite rânduieli bisericesti, ajunările formează în biserica ortodoxă un obiect însemnat în cultul dumnezeesc, stau cu dânsul în strânsă legătură și tot așa și cu timpul sau anul bisericesc, și pentru aceea urmează în chip firesc, ca să se trateze despre ajunări sau posturi la acest loc, aceea ce se va face întru cele următoare.

Ajunarea e un act și un mijloc necesar de virtute și prin urmare de mântuire. Ea înfrânează poftele cele rele, e un fel potrivit al penitenței și un mijloc de a înălța spiritul la privirea și prețuirea bunurilor mai înalte suprafirești, a-l face capabil pentru primirea darului și pentru tot felul de virtute. Ajunarea e de folos pentru trupul nostru. La Sirah (37, 14) cetim : Cine este înfrânat își prelungește viața. Acest adevăr îl recunosc și înțelepții păgâni. Licurg, legiuitorul Spartan, cerea ca fineretul din Sparta să se în-deletnicească cu post aspru, să se rețină de bucate plăcute și gustoase. Astfel a crescut un neam sănătos și viguros. Un medic renumit din anticitate, Hipocrates ajuns la o vârstă înaintată întreat, ce a făcut și cum a trăit de a ajuns atât de adânci bătrânețe, a răspuns : Eu nicio dată nu m'am sculat dela masă de tot sătul. Dovezi vii despre acest adevăr avem și în biserica cea veche, Sf. Paul, cel dintâi eremit, a trăit 113 ani cu toate că bea numai apă și pe zi mânca o bucăfică mică de pâne. Sfinții Antonie, Pafnutie, Sava, Ioan din Egipt au trăit până la o sută de ani. Și acela care a postit mai aspru ca aceștia, Sf. Ioan Chrysostom, zice : Ajunarea astâmpără corpul, înfrânează poftele cele neregulate, lămurește și înaripează sufletul, îl înălță și-l ușurează ¹⁾. Iară fericitul Augustin spune : Ajunarea curățește inima, supune spiritului corpul, face sufletul aplecat la

¹⁾ Ioan n. Chrysost., In cap. I. Genes. hom. 10.

căință și la zdrobire, împrăștie răul patimelor, stinge fierbin-teala pofțelor și aprinde flacăra castității ¹⁾).

Ajunarea ca o faptă plăcută lui Dumnezeu se află parte exercitată în testamentul vechiu și cel nou, parte reco-mandată ²⁾, și istoria învață, că ajunarea de=apururea s'a privit de biserică, ca o faptă bună și lui Dumnezeu plăcută, exercitându=se, la început, la timpuri determinate și la pri-e lejuri deosebite din propria îmboldire, iară după aceea ho-tărîndu=se ca o regulă sau lege formală.

Ajunarea, νηστεία, jejunium, e reținerea (continentia, ἐγκράτεια, ἄσκησις) de mâncare și băuturi spirituoase după măsura și felurimea bucatelor sau după rigorozitatea ei și e, după prescripțiile bisericești, de mai multe grade. Ea con-stă sau în totala abstenență de bucate și de băuturi spir-tuoase (πανενγκράτεια, inedia); sau în mâncarea de bucate uscate, adecă pâne și apă, odată pe zi după ora a noua (ἐηροφαγία, comestio rerum aridarum sive siccarum) ³⁾; sau în mâncarea de pâne și de legume cu unt=de=lemn și vin de mai multe ori pe zi; sau în urmă în mâncarea de pește dimpreună cu vin ⁴⁾. Cele dintâi două graduri de ajunare formează ajunarea adevărată, iară felurile de pe urmă ale ajunării se numesc deslegarea ajunării sau deslegare de post. — Ajunarea după prescripțiile bisericești poate să fie generală, precum sunt cele patru posturi de peste an și cele două zile de peste săptămână; sau locală, așezată în oare-care loc din pricina unei nenorociri, și particulară după o deosebită îndătinare sau după prescriptul spiritualului.

Ajunarea prescrisă de biserică ortodoxă se împărțește după timp, în ajunare de mai multe zile și în ajunare de o zi. Prima ajunare de mai multe zile e marea patruzecime, a doua, a sfinților apostoli, a treia, a Născătoarei de Du-mnezeu și a patra, a nașterii Domnului; iară ajunarea de o zi e miercurea și vineria fiecărei săptămâni, afară de unele

¹⁾ Augustin., Sermones de tempore, serm. 207.

²⁾ 2. Moisi 34, 28; 5. Moisi 9, 9, 18; Judec., 20, 26; 1. Imp. 7, 6; 3. Imp. 19, 8; Iudit 4, 11; Mat. 4, 2; 6, 16, 17, 21; Marcu 9, 29; Fapt. ap. 13, 2; 2. Cor. 6, 5.

³⁾ Δεῖ πάσαν τὴν τεσσαρακοστὴν νηστεύειν ἐηροφαγούοντας. Sinod. Laodic. can. 50.

⁴⁾ Explicarea la can. 64 al sf. apostoli; Tipicon, Iași 1816, cap. 34, pag. 42.

săptămâni cari se vor numi la rândul lor, apoi ziua înălțării onoratei cruci, ziua tăierii capului sf. Ioan Botezătorul și ajunul înainte de arătarea Domnului.

§ 53. Ajunarea patruzecimii.

După exemplul Domnului nostru Isus Christos, care înainte de a începe chemarea sa profetică s'a retras în pustie, ajunând 40 de zile și 40 de nopți ¹⁾ și având în vedere cuvintele Mântuitorului: „Vor veni zile, când se va lua dela dânșii mirele și atunci vor ajuna” ²⁾ biserica a așezat ajunarea de 40 de zile a paștelor (τεσσαρακοστή, quadra-gesima) începând=o de luni, șapte săptămâni înainte de paști, și continuând=o până vineri la pavecernița sâmbetei lui Lazar. Cu această ajunare biserica a împreunat dela sâmbătă lui Lazar până la duminica învierii, ajunarea săptămânei patimilor întru amintirea patimilor și a morții lui Isus Christos și astfel se continuă ajunarea patruzecimii, ce se numește și ajunarea sau postul mare timp de șapte săptămâni ³⁾.

Postul paștelor sau patruzecimea a fost chiar din se-colele prime ale bisericii creștine cel mai însemnat timp de post, precum se vede aceasta din canonul 50 al sinodului din Laodicea și 69 al apostolilor și din mărturiile sf. părinți și scriitorilor bisericești ai timpului amintit.

Origen zice: Noi avem zilele patruzecimii, cari sunt sfințite prin ajunare, noi avem ziua a patra și a șasea a săptămânii, în cari ajunăm solemn ⁴⁾. Sf. Ieronim scrie: Noi ajunăm una patruzecime după tradițiunea apostolilor de acord cu toată lumea ⁵⁾. Sinodul I. ecumenic din Nicea, în canonul său 5 hotărește, ca sinoade locale să se facă în fiecare eparhie de două ori în an și anume unul mai înainte de patruzecime... iară al doile în timpul toamnei, vorbind despre patruzecime, ca de o instituțiune de mult existentă. Așisderea vorbește despre patruzecime sf. Atanasie ca despre un timp de

¹⁾ Mat. 4, 2.

²⁾ Mat. 9, 15; Luca 2, 20.

³⁾ Cf. Simeon Tesal., Respunsuri către mitropolitul Gavriil, răsp. la intr. 52 și Βενιαμίνα Νоваја скрижаль, Изд. Кораблева и сиракова 1870, p. 272.

⁴⁾ Origen., Hom. 10 in Levitic. (I. Migne, Patr. gr. T. XII. 528).

⁵⁾ Hieronym., Epist. 41. ad Marcellam c. 3 (Migne, Patr. lat. T. XXII. 475).

ajunare cunoscut ¹⁾. Eusevie numește patruzecimea timp de pregătire pentru sărbătoarea paștelor ²⁾. Iară sf. Vasile zice: Ajunarea e totdeauna de folos, anume celor ce și-o aleg, ... mai ales însă acuma, când porunca se vestește în toată lumea. Și nu e nici o insulă, nici un pământ, nici un oraș, nici un popor, nici capătul cel mai extrem al lumii, unde să nu se audă acea poruncă... ³⁾. Iară constituțiunile apostolice ⁴⁾ ordonă în privința patruzecimii următoarele: După aceste zile să observați ajunarea patruzecimii în memoria victiei lui Christos și a legii date. Inșă această ajunare să se țină înainte de ajunarea paștelor, începându-o de luni și lăsându-o vineri. Deci terminându-se ajunarea, începeți săptămâna sfântă a paștelor, în care toți cu frică și cu luare aminte să ajune și să se roage pentru cei ce s'au trecut.

După cum ni raportează sf. Irineu ⁵⁾, Tertulian ⁶⁾, Eusevie ⁷⁾ și alții postul paștelor, care chiar la început se numia patruzecime, fiind imitare a postului de 40 de zile al lui Christos, nu se observa cu privire la numărul zilelor de post de toți în acelaș mod, căci unii postiau înainte de paști numai o zi, alții două sau trei și iarăș alții mai multe zile, până la o săptămână.

O mărturie prețioasă despre existența ajunării paștelor în secolul

¹⁾ Athanas., Epist. encycl. ad Episcop. n. 4. (Migne, Patr. gr. T. XXV. 232); ejusd. Apolog. ad Constantium Imp. c. 15. (Migne, Patr. gr. T. XXV. 613); ejusd. Apolog. de fuga sua c. 6. (Migne, Patr. gr. T. XXV. 652).

²⁾ Eusebius, De solemnitate paschali c. 4. (Migne, Patr. gr. T. XXXII. 1247).

³⁾ Basil., Sermo X. de jejunio (Migne, Patr. gr. T. XXXII. 1247).

⁴⁾ Const. apost. L. V. c. 13.

⁵⁾ Ὅθεν γὰρ μόνον περὶ τῆς ἡμέρας ἐστὶν ἡ ἀμφισβήτησις, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῆς νηστείας· οἱ μὲν γὰρ οἴονται μίαν ἡμέραν δεῖν νηστεῖσθαι, οἱ δὲ δύο οἱ δὲ καὶ πλείονας, οἱ δὲ τεσσαράκοντα ὄρας ἡμερικῶς τε καὶ νυκτερινῶς συμμετροῦσθαι τὴν ἡμέραν αὐτῶν. Καὶ τοιαύτη μὲν ποικιλία τῶν ἐπιτηροῦντων οὐ νῦν ἐφ' ἡμῶν γεγνησία, ἀλλὰ καὶ παλὸν πρότερον ἐπὶ τῶν πρὸ ἡμῶν, τῶν παρὰ τὸ ἀκριβὲς ὡς εἰκόσ, κρατούντων τὴν καθ' ἀπλότητα καὶ ἰδιωτισμὸν συνήθειαν εἰς τὸ υπέπειτα πεποιτηκότων καὶ οὐδὲν ἑλαττον πάντες οὗτοι εἰρηνεύσαν τε καὶ εἰρηνεύουσαν πρὸς ἀλλήλους καὶ ἡ διαφωνία τῆς νηστείας τὴν ὁμόνοιαν τῆς πίστεως συνίστησι. Irenaeus ap. Euseb., Hist. eccl. L. 5. c. 24.

⁶⁾ Certo in evangelio illos dies jejunii determinatos putant, in quibus ablatu est sponsus, et hos esse iam solos legitimos jejuniorum Christianorum abolitis legalibus et propheticiis vetustatibus... sic et apostolos observasse, nullum aliud imponentes jugum certorum et in commune omnibus obcundorum jejuniorum. — Tertull., Liber de Jejunio c. 2.

⁷⁾ Euseb., l. c. L. 2. c. 17.

III ni dă epistola lui Dionisie, episcopul Alexandriei, către Vasilide, episcopul Pentapolei. Pe timpul acela era diferență între bisericile principale în privința momentului serbării invierii Domnului și al încheierii ajunării. Unii frați, precum zice Dionisie, intrerup ajunarea la cântatul cucosului, alții după apusul soarelui, frații dela Roma așteaptă cucosul, cei din Egipt însă incetează a ajuna mai curând. La întrebară lui Vasilide, care ar fi momentul cel adevărat al serbării invierii și al încheierii ajunării, Dionisie răspunde că acest moment ar fi acela, în care a înviat Domnul, dară de oarece despre acest moment lipsesc relațiuni exacte, nu se poate răspunde la aceasta într'un mod hotărât.

Dionisie parcurge apoi rapoartele evanghelice și continuă a zice: Pe cei ce foarte se grăbesc, încetând a ajuna pe la miezul nopții, îi infierăm ca pe niște lacși și neînfrânați... iară pe cei ce se mai înfrânează, rabdă mai mult și așteaptă până la straja a patra a nopții (adecă dela ora a noua a nopții, vra să zică a treia după miezul nopții, până la răsăritul soarelui), în care Mântuitorul umblând pe mare s'a arătat celor ce navigau, îi primim ca pe niște viteji și iubitori de osteneală. Pe cei ce au încetat a ajuna într'aceea când au voit sau când au putut, să nu-i prea supărăm, căci și cele șase zile ale ajunării nu le petrec toți în mod asemănător. Unii adecă petrec toate zilele neconținut fără mâncare, alții două, alții trei, alții patru zile, alții nici una. Celor ce mult s'au ostenit în ajunare neconținută, aproape leșinând de slăbiciune, li se permite mâncarea mai timpuriu. Iară cei ce în cele patru zile precedente nu numai că n'au ajunat neintrerupt, dară n'au ajunat defel, și poate încă s'au îmbuibat, și apoi ajunând neintrerupt numai vineri și sâmbătă, se țin ca și când ar fi făcut lucru mare, că perseverează până dimineață, cred că nu s'au luptat în mod egal cu cei ce mai înainte s'au luptat mai multe zile ¹⁾.

Mai târziu se privia chiar timpul de o săptămână pentru postul paștelor, ca insuficient și așa se prelungi acest post, în secolul IV, la 40 de zile, apoi la șase săptămâni și în urmă chiar și peste șase săptămâni, și anume la șapte. Cu toate acestea el se numia și acuma patruzecime și se considera ca un post de 40 de zile, care număr se socotea în acest mod, că săptămâna patimelor, ca πάσχα σταυρώσιμον, se număra la sărbătoarea paștelor, iară duminica florilor și sâmbăta lui Lazar se priviau ca sărbători deosebite, cari nu încăpeau în numărul zilelor patruzecimii ²⁾.

¹⁾ Dionysius, Epistola canonica ad Basilidem la Pitra, Iuris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta, T. I. Romae 1864, p. 543. Cf. și Socrat., Hist. eccl. L. 5. c. 22, Sozomen., Hist. eccl. Lib. 7. c. 19 și Leo M., Sermo 42 al. 41 de Quadragesima (Migne, Patr. lat. T. XIV. 275).

²⁾ Cf. M. O. Почель, Литургия или наука о богослуженью церкви греч.-каевл., Львовъ, 1863 p. 488.

Sf. Ioan Chrisostom arată scopul *patruzecimii*, când zice: Mulți din vechime pășiau la misterii fără de preparare și precum se întâmpla, și mai ales pe timpul, pe când le-a așezat Christos. Deci văzând părinții dauna ce se naște din aceasta, hotărârea cu unanimitate, patruzeci de zile de ajunare, de rugăciuni, de vestirea cuvântului dumnezeesc și milostenie, de servicii dumnezești, pentru ca în aceste zile noi toți prin rugăciune și milostenie, prin ajunare și lacrimi, prin mărturisire și prin toate celelalte să ne curățim cu îngrijire și așa după putință să pășim cu conștiința curată¹⁾. Și sf. Ambrosie zice: Cele patruzeci de zile nu sunt prescrise spre chinuire, ci spre câștigarea vieții eterne, pentru ca noi în acest timp, prin mai deasă ajunare și rugăciune să ne spălăm de pedepșele păcatelor noastre²⁾.

Iară cât de *observarea postului patruzecimii*, apoi canonul 69 al sfinților apostoli hotărăște, că dacă vre un episcop, sau presviter, sau diacon, sau ipodiaton, sau lector, sau cântăreț sf. patruzecime nu o ajună... să se caterisească, fără numai de s'ar opri pentru boală trupească, iară de va fi laic, să se aforisească. — Canonul 50 al sinodului din Laodicea zice, că nu se cuvine în patruzecime a deslega joia săptămânii celei de pe urmă și a disonora toată patruzecimea ci se cade toată patruzecimea a o ajuna cu mâncare uscată³⁾. — Și canonul 59 al sinodului 6 ecumenic oprește în timpul patruzecimii tot felul de mâncare, ce provine dela vietăți, așadară nu numai carne, dară și ouă și brânză, amenințând pe clerici, cari n'ar observa această rânduială, cu caterisire și pe laici cu aforisire⁴⁾. Iară tipicul

¹⁾ Chrysostomus, Adversus Iudaeos oratio 3. in eos qui primo pascha jejunant c. 4. (Migne, Patr. gr. T. XLVIII. 867).

²⁾ Ambrosius, De Noë et Arca c. 13 (Migne, Patr. lat. T. XIV. p. 400).

³⁾ Vezi și can. 29. al sin. 6. ecum.

⁴⁾ Creștinii cei vechi observau în timpul patruzecimii porunca abstenenței de carne și de brânză așa de strict, că întâmplându-se pe timpul împăratului Iustinian o foamete generală și ordonând acest împărat, spre a alina necazul poporului, ca să se vândă în marea ajunare carne cu prețuri scăzute, poporul nu numai că nu cumpăra carne, dară și sili pe vânzătorii a părăsi locurile de vânzare. (Niceph. Callist. Hist. eccl. I, 17. c. 12). După sf. Ioan Chrisostom în timpul patruzecimii vechii creștini nu gustau vin și unt-de-lemn, ci în decursul ei se mulțămia cea mai mare parte cu pâine și cu apă. (Chrysost., Hom. 4. de statutis ad populum Antiochenum la

bisericii ortodoxe prescrie în privința observării timpului patruzecimii următoarele: Întru sfânta și marea patruzecime, în ziua dintâi a săptămânii dintâi, adică luni, nici decum nu se cuvine a mânca, așisderea și marți. Iară miercuri, după săvârșirea dumezeștei liturgii celor mai înainte sfințite, mâncăm pâine caldă și din semințele cele de mâncare caldă și se dă și apă caldă cu mied. Iară cei ce nu pot să păziască cele două zile dintâi, mănâncă pâine și beau apă, marți, după vecernie, așisderea și bătrâni. Sâmbetele și duminicile, deslegăm numai la untdelemn și la vin. Iară întru celelalte săptămâni, ajunăm până seara cinci zile, mâncând mâncare uscată, afară de sâmbătă și duminică. Pește în sfânta și marea patruzecime nu mâncăm, afară de sărbătoarea bunevestiri a prea sfintei Născătoare de Dumnezeu și de duminica stâlpărilor¹⁾.

Regulând biserica modalitățile ajunării, ne învață ea totodată, că ajunarea corporală fără de cea spirituală, că abstenența de mâncare și de băutură fără de abstenența de păcate, fără de adevărată rugăciune, fără de serioasa căință și fără de fapte bune, nu-i aduce celui ce ajună nici un folos. Cei bolnavi, copiii și cei bătrâni și în general cei neputincioși se deslegă de obligământul ajunării²⁾. Totuși cei neputincioși în privința corporală sunt obligați a observa în timpul patruzecimii, ca și în celelalte ajunări, ajunarea spirituală, ferindu-se de păcate și făcând faptele iubirii și ale îndurării.

Foarte frumos învață aceasta sf. Ioan Chrisostom, când zice: Dacă tu din cauza slăbiciunii corporale nici o zi nu poți petrece fără de mâncare, nimene, fiind înțelept, nu-ți va face pentru aceasta reproș. Căci noi avem pe un Dumnezeu prea bun și iubitor de oameni, care nu cere ceva, ce întrece puterile noastre. El nu cere dela noi numai decât reținere de bucate și ajunare și nu numai, ca să petrecem fără

Migne, Patr. gr. T. XLIX, p. 68, unde cetim: Καὶ οἱ μὲν ἀποκλήρους ἡμέρας οὐκ ἀνατελοῦσιν ἄριστοι, οἱ δὲ οὐκ οἴνου μόνον, οὐδὲ ἐλαίου, ἀλλὰ παντός ἐδέσματος χρῆσιν τῆς ἑαυτῶν ἐκβάλλοντες τραπέζης, ἄρτων καὶ ὕδατι χρώμενοι μόνον, τὴν Τεσσαρακοστήν διανοοῦσιν ἅπασαν. — Cf. și Augustinus, contr. Faustum, L. 30. c. 5).

¹⁾ Tipicon, Iași 1816, cap. 34. p. 42.

²⁾ Vezi: Intreb. 8 și a 10, dimpreună cu răspunsurile sf. Timotei al Alexandriei în Didalion sau Responsa canonica Timothei Alexandriae episcopi, resp. VIII et X. la Pitra, Iuris eccles. Graecorum hist. et monum. T. I. Romae 1864, p. 631—632.

mâncare, ci să ne retragem dela afacerile lumești și cu toată sârguința să ne ocupăm cu cele spirituale. Dacă ni-am întocmi noi viața cum se cuvine și ni-ar fi aminte de afacerile spirituale; dacă am mânca numai afăta, cât e de lipsă spre susținerea noastră, și dacă noi toată viața noastră am lucra numai cele bune, atunci nu ni-ar fi de lipsă ajunarea. Însă fiind că firea omenească e trândavă, și fiindcă ea lesne se dedă la lene și la desfrânare, pentru aceea ni-a dat Dumnezeu nostru cel iubitor de oameni, ca și un părinte duios, medicina salutară a ajunării, ca prin ea să se stârpiască desfrânarea, și grija lumească să ieie direcțiune la activitate spirituală. Dacă așadară din acești prezenti s'ar afla unii, cărora nu li permite debilitatea corporală, a petrece fără de hrană, atunci liniștindu-se pentru debilitatea lor corporală să nu se retragă dela această învățătură, ci să o asculte cu atât mai mult zel și cu sârguință. Noi avem cu mult mai multe căi, cu cari se deschid ușele intrării libere la Dumnezeu, decât numai reținerea de bucate. Cel ce mănâncă și nu poate petrece în ajunare, să deie cu atât mai multă pomană, să se roage cu mai multă căldură, să arete mai multă aplecare la ascultarea învățăturii dumnezeiești, la care debilitatea corporală nu face împedecare, să se impace cu dușmanii săi și să alunge din inima sa ura și răsbunarea. Cel ce face aceasta, ajună cu adevărat așa, cum cere dela noi Domnul¹⁾.

Timpul patruzecimii creștinii cei vechi îl țineau drept timp de preparare pentru primirea sfintelor sacramente al pocăinței și al euharistiei, grăbindu-se a se curăți de păcate prin căință, prin ajunare, prin rugăciune și prin felurite fapte de îndurare, precum prin cercetarea bolnavilor și a celor închiși, prin împăcarea celor îndușmăniți ș. a. Și fiindcă timpul patruzecimii se privia de timpul cel mai potrivit pentru sporirea vieții mai înalte spirituale și a virtuții, pentru aceea creștinii cei vechi, în decursul patruzecimii, în toată ziua se adunau în biserică la rugăciune, la ascultarea cuvântului dumnezeesc și a învățăturii, ce o împărtășiau păstorii bisericii²⁾.
Și în ziua de astăzi se privește de biserică timpul

¹⁾ Chrysostomus, In cap. I. Genes. homil. 10 (Migne, Patr. gr. T. LIII, p. 82); cf. și Homil. 18 de statuis ad popul. Antioch. (Migne, Patr. gr. T. XLIX, p. 179—181).

²⁾ Chrysostomus, In cap. I. Genes. homil. 11 (Migne, Patr. gr. T. LIII, p. 82); Augustinus, Sermones de tempore, sermo 140 in Quadragesima (Migne, Patr. lat. T. XXXIX, p. 2019, unde cetim: Et ideo rogo vos, fratres clarissimi, ad Vigiliis maturius surgite, ad Tertiam, ad Sextam, ad Nonam ante omnia convenite. Nullus se a sancto opere subtrahat, nisi quem infirmitas, aut publica utilitas, aut forte certa et grandis necessitas tenuerit occupatum. Nec solum vobis sufficial quod in Ecclesia divinas lectiones auditis: sed etiam in domibus...).

patruzecimii de cel mai potrivit timp pentru căință și pentru curățire de păcate. A patra poruncă bisericască sună astfel: Să ni mărturisim de patru ori pe an păcatele înaintea preotului hirotonit după canoanele bisericii ortodoxe. Aceia însă, cari sunt înaintați în pietate și religiositate, pot să se mărturisească în fiecare lună. Cei mai simpli sunt datorii cel puțin odată pe an să-și mărturisească păcatele lor, și aceasta trebuie să se facă în timpul sf. patruzecimi¹⁾. Apoi pentru că și biserica dimpreună cu noi să coopereze la atingerea scopului ajunării a încunjurat ea serviciul dumnezeesc în timpul patruzecimii cu o mulțime de rânduieli și ceremonii, diferite de cele de peste celalt timp al anului bisericesc, urmărind cu aceste rânduieli liturgice, să deștepte în creștini simțămintele de umilință, de întristare pentru păcatele lor, de căință. Pentru aceea nu se serbează în timpul patruzecimii, afară de sâmbătă, duminică și de bunăvestirea Maicei Domnului deplina liturgie, ci numai cea a darurilor mai înainte sfințite²⁾, ca prin lucrarea îmbucurătoare a liturgiei depline, după care în timpurile cele vechi urmau agapele sau așa numită cina de iubire, să nu se împușineze simțământul de întristare și de căință propriu timpului de ajunare. Tot din acest motiv nu se serbau în timpul patruzecimii nici zilele natale ale martirilor, ci memoria lor se petrecea sâmbăta și duminică³⁾ și în fine opri biserica în timpul patruzecimii a se face nunți, sau a se serba zile de naștere⁴⁾, iară legile statului opriau în vechime, jocurile teatrale, petrecerile și desfătările⁵⁾.

Ajunarea sf. patruzecimi, care, spre deosebire de celelalte ajunări anuale, se numește ajunarea cea dintâi sau ajunarea mare, e mai aspră decât celelate ajunări; și apoi și ajunarea săptămânei patimilor e mai aspră decât cea a patruzecimii. Constituțiunile apostolice ordonă pentru săptămâna patimilor următoarele: În zilele paștelor (adecă în săptămâna patimilor) ajunați, începând de luni până vineri și sâmbătă, șase zile, mâncând numai pâne, sare, fructe

¹⁾ Mărtur. ortod. a bis. cat. și apost. Part. I. Răsp. la întreb. 90.

²⁾ Can. 49 al sinod. din Laodic. și 52 al sinod. 6 ecum.

³⁾ Can. 51 al sinod. din Laodic.

⁴⁾ Can. 52 al sinod. din Laodic.

⁵⁾ C o d. T h e o d. Lib. XV, tit. V, lex 5.

uscate și bând numai apă și vă abțineți atunci de vin și de carne, căci acestea sunt zile de întristare, și nu zile festive. Și anume vineri și sâmbăta, cei ce pot să nu guste nimic până la cântarea de noapte a cucușului. Cine însă din cauza slăbiciunii nu poate ajuna amândouă zilele, să ajune cel puțin sâmbăta ¹⁾. — Iară sf. Epifanie al Ciprului zice: Cele șase zile de paști (adecă a săptămânei patimelor) tot poporul le petrece cu xirofagie, adecă cu mâncare uscată, mâncând numai pâne cu sare și bând apă, și aceasta seara; iară cei mai zeloși continuă ajunarea prin două, trei și patru zile, și unii și prin toată săptămâna până la cântatul cucușului noaptea spre ziua învierii ²⁾.

Conform cu constituțiunile apostolice și cu zisele sf. părinți, biserica ortodoxă ordonă în săptămâna patimelor ajunarea de felul al doilea, adecă mâncare uscată, iară vineri și sâmbăta, totală abținere de mâncare pentru cei cărora li e cu putință.

Ajunări sf. patruzecimi îi premerg trei săptămâni de preparare pentru ajunare, începând dela duminica vameșului și a fariseului, până la duminica lăsatului de brânză, care timp e menit ca credincioșii să se prepare succesiv pentru ostenețele cele mari ale ajunării patruzecimii. Mai ales săptămâna ultimă, a brânzei, e o pregătire pentru ajunare, căci biserica oprește în această săptămână mâncarea cărnei și permite numai a mânca brânză, ouă, unt și lapte, conducându-ne astfel succesiv la ajunare deplină.

§ 54. Ajunarea sfinților apostoli.

Precum anul cel firesc are patru timpuri, adecă primăvara, vara, toamna și iarna, așa și biserica a așezat în decursul anului său patru ajunări, și astfel e ajunarea cea mare,

¹⁾ Constituțiunile apostolice induc și motivul pentru orânduirea aceasta, când continuă. „Căci zice Domnul despre sine: Dacă se va lua mirele dela ei, vor ajuna într-o acele zile. Deci în aceste zile a fost luat dela noi Domnul de Iudei și răstignit pe cruce și socotit cu filhării. Pentru aceea vă îndemnăm, ca aceste zile să le petreceți ajunând până în seară, precum și noi am petrecut în ajunare, când a fost luat dela noi. Inșă în celelalte zile înainte de vineri, mâncați la ora a noua seara, sau după măsura puterilor”. (Constit. apost. Lib. V. c. 20).

²⁾ Epiphani., Exposit. fid. cat. et apost. eccl. c. 22.

care pică în timpul de primăverii ajunarea cea dintâi. Iară a doua ajunare se petrece în timpul de vară, dela duminica tuturor sfinților, adecă dela întâia duminică după pogorirea Duhului sfânt, până la serbarea memoriei sf. apostoli Petru și Paul. Această ajunare e instituită cu deosebire în onoarea sf. apostoli Petru și Paul, a căror amintire se serbează în 29 Iunie, dară și în onoarea tuturor sf. apostoli, a căror serbare se petrece în 30 Iunie. Ea s'a instituit în semn de onoare a darurilor Duhului sfânt, care în mod minunat în ziua cincizecea s'a pogorit asupra sf. apostoli, și spre a urma pe sf. apostoli, cari, după ce se pogori Duhul sfânt asupra lor, s'au preparat cu rugăciune și cu ajunare pentru vestirea evangheliei ¹⁾.

Inceputul acestei ajunări datează din secolele prime ale bisericii creștine. Constituțiunile apostolice vorbesc despre ea în următorul mod: „Așadară după serbarea cincizecimii, serbați o săptămână și după aceasta ajunați cealaltă, căci e cu dreptate să ne bucurăm de darul lui Dumnezeu și după ușurarea corpului să ajunăm iarăși” ²⁾. Și sf. Atanasie mărturisește despre ajunarea sf. apostoli, când zice: „Poporul ajunând dela prima duminică ce urmează după sf. cincizecime a mers spre a se ruga la biserică” ³⁾. Tot așa vorbesc de ajunare după cincizecime Teodoret, episcopul Cirului ⁴⁾, și sf. Leo cel Mare, episcopul Romei ⁵⁾.

Despre ajunarea sf. apostoli scrie Simeon Tesalonicheanul următoarele: „Iară ajunarea apostolilor se face pentru onoarea lor și cu dreptul, căci de multe bunătăți ne-am învrednicit prin ei și pentru că ajunării și înfrânării și ascultării până la moarte lucrători s'au arătat nouă și învățatori. Iară noi după așezămintele apostolilor cele date prin Clemens după pogorirea Duhului sfânt ne veselim o săptămână, pentru ca nu cu hrana să ne îngreuiem, precum avem învățatură, și după săptămâna aceea ajunăm de rând, onorind pe apostolii cei ce ne-au învățat ca să ajunăm” ⁶⁾.

¹⁾ Fapt. ap. 13, 2-3.

²⁾ Const. ap. Lib. V. c. 25.

³⁾ Athanas., Apolog. de fuga sua.

⁴⁾ Theodoretus, Hist. eccl. L. II. c. 14.

⁵⁾ Leo M., Sermo 19, al. 18, c. 2.

⁶⁾ Simeon Tes., Răspuns la întreb. 54.

Inceputul acestei ajunări se îndreaptă după cincizecime și precum ziua pogoririi Duhului sfânt se schimbă mai în fiecare an conform cu schimbarea zilei paștelor: așa și a-
junarea sf. apostoli în tot anul se schimbă, fiind mai lungă
ori mai scurtă, după cum cade paștele și prin urmare și pogo-
rirea Duhului sfânt se serbează mai timpuriu ori mai târziu.
Ajunarea cea mai lungă e de șase săptămâni, iar cea mai
scurtă de o săptămână cu o zi ¹⁾.

De almintrelea, ajunarea sf. apostoli nu e așa de rigo-
roasă ca a patruzecimii, fiind permis la o samă de zile a
mânca unt-de-lemn și a bea vin, iară la altele a mânca și pește.

În timpul ajunării apostolilor, tipicul bisericii ordonă a nu mânca
în trei zile ale săptămânii, adică lunea, miercuria și vinerea unt-de-lemn
și a nu bea vin, ci a ajuna până la ora nouă și la această oră a
mânca numai mâncare uscată; iară marția și joia, a nu mânca pește,
ci numai unt-de-lemn și a bea vin, și în urmă sâmbăta și duminica
a mânca pește. Iară întâmplându-se lunea, marția și joia, în decursul
acestei ajunări, serbarea memoriei unui sfânt cu doxologie mare, se
desleagă la pește; iară miercuria și vinerea, numai la unt-de-lemn și
la vin, mâncând în aceste ultime două zile numai odată în zi. Întâm-
plându-se miercuria sau vinerea serbarea memoriei unui sfânt cu pri-
vighere sau serbarea memoriei sfântului, căruia e închinată biserica,
se desleagă la unt-de-lemn, la vin și la pește ²⁾.

§ 55. Ajunarea Născătoarei de Dumnezeu.

A treia ajunare de mai multe zile e cea a Născătoarei
de Dumnezeu (*νηστεία τῆς Θεοτόκου*), sau cea de toamnă,
așezată înainte de schimbarea la față a Domnului și a a-
dormirii Maicei Domnului, prelungindu-se timp de două
săptămâni, dela ziua 1 până la a 15 a luni lui August.
Biserica a așezat această ajunare, urmând Maicei lui Dum-
nezeu, care, înainte de adormirea sa, neconținut a petrecut în
ajunare și în rugăciune. Ținând creștinii această ajunare și
împărtășindu-se în timpul ei cu sf. sacrameinte, aduc lui

¹⁾ Teodor Balsamon, patriarhul Antiohiei din secolul XII, zice: După șapte
zile și mai mult până la sărbătoarea sf. apostoli Petru și Paul sunt îndatorii a ajuna
toți credincioșii, laici și monahii, iară cei ce nu vor ajuna să se scoată din adunarea
creștinilor ortodocși. (Epist. ad. Antioh. de jejuniis; vezi și Resp. 55 ad. interrog.
Marcii Alexandr. patr.).

²⁾ Tipicon, Iași 1816, c. 35. p. 44.

Dumnezeu sacrificiu plăcut din numărul zilelor timpul de
toamnă și manifestează adevărată iubire cătră prea curata fe-
cioară Născătoare de Dumnezeu.

Ajunarea Născătoarei de Dumnezeu își are originea în
secolele cele prime ale bisericii creștine. Leon cel Mare,
episcopul Romei, în una din cuvântările sale, amintește de
această ajunare, când zice, că pentru toamnă s'a instituit
ajunarea de toamnă în luna a șaptea ¹⁾, care instituire s'a
întâmpat după dânsul ²⁾ din vechime. Luna a șaptea după
calculul vechiu roman e luna lui Septemvrie, și fiindcă în
luna aceasta ajunau păgânii, ajunarea Născătoarei de Dumne-
zeu se mută în luna lui August din motivul, că ajunarea
creștinilor să nu coincidă cu ajunarea păgânilor ³⁾. Așisderea
unii creștini ajunau înainte de schimbarea la față a Domnului,
iară alții înainte de adormirea Maicei Domnului ⁴⁾. După
tipicul Studiiilor, ajunarea se ținea în onoarea schimbării la
față a Domnului patru zile, după tipicul bisericii din Ieru-
salim, opt zile, după tipicul bisericii din Antiohia, o zi, adică
în ziua serbării schimbării la față a Domnului. Apoi sus-
țineau unii, că nu e cu cale a petrece ajunarea Născătoarei
de Dumnezeu din cauza transmutării acestei ajunări; alții
din contră țineau la aceasta ajunare ⁵⁾. Pentru ca așadară în
privința acestei ajunări să se fixeze pentru toți creștinii or-
todocși o regulă generală, hotărî sinodul din Constantinopole,
ținut în anul 1166, sub prezidiul patriarhului Constantinopolei,
Luca Chrisoverghi, ca ajunarea adormirii Maicei Domnului,
în acord cu așezămintele vechi, să se țină de toți ortodocșii
creștini totdeauna dela ziua 1 până la a 15 a luni lui

¹⁾ Leo M., Sermo 19 al. 18 c. 2.

²⁾ Leo M., Sermo 14.

³⁾ Beveregius, Synodikon sive Pandectae. T. II. Interpret. ad respons.
III. s. patr. Nicolai.

⁴⁾ Simeon Tesalonicheanul zice în privința aceasta: „Iară ajunarea lui August
este într-o onoarea Maicei lui Dumnezeu — cuvântul, care, știindu-se înainte mutarea
sa, pururea se nevoia pentru noi și ajuna neavând trebuință de ajunare, căci era curată
și prea nevinovată... Dară unii zic, că ajunarea aceasta, fiindcă cad două sărbători
în timpul ei, este a schimbării la față a Domnului și a adormirii. Și mie mi se pare,
că ajunarea aceasta este pentru amândouă sărbătorile, fiindcă una este pricinuitoare
de lumină, iară alta pricinuitoare de milostivire și de solire pentru noi. (Răs. la întreb. 54).

⁵⁾ Bevereg. Ibid.

August, depărtându-se astfel toată îndoiala despre observarea
ajunării Născătoarei de Dumnezeu ¹⁾

Balsamon vorbind despre acest sinod, scrie, că pe atunci se
îndoiau unii despre numărul zilelor ajunării adormirii Maicei Domnului
și a nașterii Domnului. Pentru aceea a întărit însuș prea sfințitul pa-
triarh, că măcar că zilele acestor ajunări nicăirea nu sunt însem-
nate în scris; totuș suntem îndatoriți a urma tradițiunii bisericesti
nescrise și suntem obligați a ajuna dela 1 zi a lui August și dela
14 zi a lui Noemvrie ²⁾.

Ajunarea Născătoarei de Dumnezeu e mai ușoară decât
cea a patruzecimii și mai riguroasă decât cea a apostolilor
și cea a nașterii Domnului.

După tipicul bisericesc, în ajunarea Născătoarei de Dumnezeu
ajunăm luna, miercurea și vinerea până la ora 9 din zi și apoi mâncăm
mâncare uscată; marția și joia mâncăm fiertură fără de unt-de-lemn,
sâmbăta și duminica fiertură cu unt-de-lemn, bând și vin, iară la
schimbarea la față a Domnului, mâncăm pește de două ori pe zi ³⁾.

§ 56. Ajunarea înaintea nașterii Domnului nostru Isus Christos.

Cea de pe urmă ajunare de mai multe zile e cea de
iarnă, înaintea nașterii Domnului nostru Isus Christos, care
închipuiește timpul testamentului vechiu, aducându-ni aminte,
cum pioșii patriarhi și dreptii acestui testament, petrecând în
rugăciune și ajunare, așteptau venirea Mântuitorului, și are
de scop a ne prepara pentru demna serbare a nașterii lui
Christos.

Simeon Tesalonicheanul scrie următoarele: Ajunarea nașterii lui
Christos închipuiește ajunarea lui Moisi, care patruzeci de zile și
patruzeci de nopți ajunând, a primit cuvintele lui Dumnezeu cu litere
pe lespezi de peatră, iară noi, ajunând patruzeci de zile, primim pe
cuvântul lui Dumnezeu cel viu din fecioară, nu scris în pietre, ci în-
trupat și născut ⁴⁾.

¹⁾ Cf. Д. Смолодовичъ, Литургика Изд. 2. 1861. р. 207 și Г. Деболь-
скій, I. c. p. 47.

²⁾ Bevereg. Ibid.

³⁾ Tipicon I. c.

⁴⁾ Simeon Tesal., Răsp. la întreb. 54.

În tipicul bisericesc se numește această ajunare, ca și
ajunarea cea mare, patruzecime (τεσσαρικοστή), pentru aceea,
că ea durează patruzeci de zile. Ajunarea nașterii Domnului
nostru Isus Christos își trage originea din timpurile vechi ale
creștinismului, deși nu se poate ști cu precizie timpul
așezării ei. Despre existența unei ajunări înaintea nașterii
Domnului aflăm indicii, în biserica occidentală, în scrierile lui
Augustin ¹⁾ și Leo cel Mare ²⁾. În biserica orientală nu dăm
de astfel de mărturii din timpurile acelea. Se vede că
ajunarea înainte de nașterea Domnului s'a desvoltat în bise-
rica orientală din ajunarea ce se ținea în biserica veche
creștină în ziua premergătoare arătării Domnului, în scopul
pregătirii demne pentru sărbătoarea aceasta, prelungindu-se
ajunarea aceasta la mai multe zile și în fine la șase săptămâni.

La început ajunarea nașterii lui Christos n'avea la toți
creștinii aceeaș extindere, căci unii ajunau numai șapte zile,
iară alții mai multe. Spre a aduce în privința aceasta uni-
formitate în toată biserica, sinodul dela Constantinople
a hotărât în anul 1166, sub prezidiul patriarhului Luca
Chrisoverghi, ca toți creștinii să observe ajunarea înaintea
nașterii lui Christos timp de 40 de zile, începându-o dela
a 15 zi a lui Noemvrie și continuând-o până la 25 De-
cemvrie ³⁾.

Relativ la modalitatea ajunării, ajunarea nașterii Dom-
nului e egală celei a sfinților apostoli ⁴⁾.

Ziua cea de pe urmă a ajunării nașterii Domnului se
numește *ajun*. În această zi se mănâncă la masă grâu ames-
tecat cu alte fructe și cu miere, imitând cu această mâncare
ajunarea profetului Daniil și a celor trei tineri, cari se amin-
tesc înainte de nașterea lui Christos și cari se nutriau cu
semințe ale pământului, ca să nu se pângărească cu masa
împăratului Chaldeilor ⁵⁾. În ziua de ajun se observă la
creștini datina de a nu mânca nimică până la răsărirea stelei

¹⁾ Augustinus, Sermones de tempore, sermo 236.

²⁾ Leo M., Sermo 2 de jejun. X mensis.

³⁾ Vezi în § de mai înainte ce scrie de aceasta Balsamon.

⁴⁾ Tipicon, I. c. p. 43.

⁵⁾ Daniil 1, 12.

de seară, care li inchipuiește steaua dela răsărit, care a anunțat nașterea lui Christos.

§ 57. Ajunările de o zi.

Afară de ajunările de mai multe zile, așezate în cele patru timpuri ale anului înaintea unor sărbători mari, biserica a hotărît și ajunări de o zi, așezându-le, cea mai mare parte, în zile de cea mai tristă memorie pentru creștini, pentru ca prin ajunare să se facă ei părtași de patimele și moartea Domnului sau a sfântului, a cărui memorie o serbează. Iară la ajunările de o zi se numără :

1. Miercuria și Vineria în toată săptămâna. Miercuria ajunăm pentru că Miercuri au făcut sfat Iudeii, să vândă pe Christos, iară Vineria ajunăm pentru însăși patima și moartea lui Christos ¹⁾. Așișderea ajunăm în aceste zile, ca să se îplinească cuvintele : „Vor veni zile când se va lua dela dânșii mirele și atunci vor ajuna“ ²⁾.

Ajunarea acestor zile e străveche. Canonul 69 al sf. apostoli ordonă următoarele : „Dacă vre-un episcop sau presviter sau diacon sau ipodiaton sau lector sau cântăreț, sf. mare ajunare sau miercuria sau vineria nu o ajună, să se caterisiască, fără numai dacă i-ar fi cu neputință pentru boala trupească. Iară de va fi mirean să se aforisiască“. „Așișderea aflăm mărturii despre observarea străveche a

¹⁾ Canonul 15, al lui Petru din Alexandria; vezi și explicarea la canonul 9, al sf. apostoli. — În constituțiunile apostolice (L. VII. c. 23) cetim : Ἡμεῖς δὲ ἢ οὐκ εἰς πέντε νηστεύομεν ἡμέρας, ἢ τετράδα καὶ παρασκευὴν· οὗτοι τῆ μὲν τετράδι ἢ κρίσις ἐξῆλθεν ἢ κατὰ τοῦ Κυρίου, Ἰσὸδα χρίμασιν ἐπαγγελιαμένου τὴν προδοσίαν τὴν δὲ παρασκευὴν οὗτοι ἴπαθεν ὁ Κύριος ἐν αὐτῇ πάθος τὸ διὰ σταυροῦ ὑπὸ Ποντίου Πιλάτου. — Mai pe larg se pronunță în privința aceasta fer. Augustin, scriind următoarele : Cur quarta et sexta maxime jejunct ecclesia, illa ratio reddi videtur, quod considerato evangelio, ipsæ quarta sabbati, quam vulgo quartam feriam vocant, consilium reperitur ad occidendum dominum fecisse Iudæi. Intermissis autem uno die, cujus vespera Dominus cum discipulis manducavit, qui finis fuit ejus diei, quem vocamus quintam sabbati, deinde traditus est nocte, quæ jam ad sextam sabbati, qui dies passionis ejus manifestus est, pertinebat. Hoc ergo die intermisso, passus est Dominus (quod nullus ambigit) sexta sabbati. Quapropter et ipsa sexta recte jejunio deputatur. (Augustin, Epist. 36. ad Casulanum presbyterum c. 13 la Migne, Patr. lat. XXXIII, p. 150).

²⁾ Mat. 9, 15.

acestei ajunări în „învățătura celor 12 apostoli ¹⁾“, la Tertulian ²⁾, Clemens din Alexandria ³⁾, Origen ⁴⁾, Epifanie al Ciprului ⁵⁾ și la alți. În timpurile cele dintâi ale creștinismului, creștinii stau în aceste zile, în biserică, la rugăciune ca și ostașii la strajă sau veghie, prelungind serviciul dumnezeesc până la ora nouă a zilei, sau după numărarea noastră, până la ora a treia după amezzi. De aici se numiau aceste zile în biserică occidentală, zile de stațiune, dies stationum ⁶⁾.

Deși ajunarea zilelor acestora în canonul 69 al sfinților apostoli, se pune în rând cu ajunarea cea mare, totuș ea nu e așa de riguroasă ca ajunarea cea mare, căci miercuria și vineria de regulă se ordonă a ajuna numai până la ora nouă și a mânca numai odată în zi și în unele timpuri se face deslegare la unt-de-lemn, ba și la pește. Iară deplină deslegare de ajunare se face miercuria și vineria, în următoarele timpuri : 1. în săptămâna luminată a paștelor, în care săptămână în toate zilele se face aceeaș servire dumnezească ca și în ziua cea luminată a învierii ; 2. dela sărbătoarea nașterii celei după trup a Domnului până la arătarea Domnului, afară de ajunul înaintea arătării Domnului ; 3. în săptămâna după cincizecime. Afară de aceea, biserică desleagă de ajunare miercuria și vineria în săptămâna vameșului și a fariseului, în contra datinei Armenilor, cari după orânduirea învățătorului lor, Serghie, ajunau toată această săptămână ⁷⁾. Așișderea se desleagă la ouă și la brânză, miercuria și vineria, în săptămâna brânzei (τυροφαγία, casei comestio), în contra datinei Iacobitilor, cari în această săptămână, trei zile una după alta, și anume marția, miercuria

¹⁾ Διδαχὴ τῶν δωδεκά ἀποστόλων c. VIII. (Αἱ δὲ νηστεῖαι ὑμῶν μὴ ἴστωσαν μετὰ τῶν ἠποκριτῶν νηστεύομεν γὰρ δευτέρα σαββάτων καὶ πέμπτη. ἡμεῖς δὲ νηστεύομεν τετράδα καὶ παρασκευὴν)

²⁾ Tertullian, Liber de jejniis c. 10. (Migne, Patr. lat. T. II. 1017).

³⁾ Clemens Alex., Stromat. Lib. VII. c. 12. (Migne, Patr. gr. T. IX. 504 sq.)

⁴⁾ Origen, Hom. 10. in Levitic.

⁵⁾ Epiphanius, Exp. fid. cath. et apost. eccles. c. 22. (Migne, Patr. gr. T. XLII. 826); adv. Haer., haer. 75. c. 3, (Migne, Patr. gr. T. XLII. 508).

⁶⁾ Tertullian, Liber de jejniis c. 10.

⁷⁾ Историч разсужден, о постахъ прав. церкви, Москва, 1837 p. 74.

și joia, ajunau în amintirea postului de pocăință al Ninivienilor, apoi în contra datinei *Tetradifilor*, cari în decursul anului întreg ajunau numai miercuria, adecă în ziua a patra a săptămânei, dară toată săptămâna brânzei ¹⁾.

După datina veche bisericească în multe locuri nu se ajuna miercuria și vineria în tot cursul celor șapte săptămâni ale cincizecimii, adecă dela paști până la duminica pogoririi Duhului sfânt ²⁾. Iară tipicurile cele mai târzii al sf. Sava, al lui Teodor Studitul, al lui Atanasie din muntele Atonului, deslegau de ajunare miercuria și vineria, nu numai la nașterea Domnului, dară și la alte sărbători mari domnești, ale Maicei Domnului și ale unor sfinți. Spre a aduce așadar uniformitate între tipicurile mai târzii și datina veche bisericească, patriarhii Constantinopolei, Nicolae Gramaticul din secolul XI. și Luca Chrisoverghi din secolul XII., învățăară și hotărâră că miercuria și vineria se cuvine să se deslege de ajunare numai la nașterea și la arătarea Domnului.

2. Ajunarea în ziua înălțării onoratei și de vieață făcătoarei cruci a Domnului (ὁψωπις τοῦ σταυροῦ). Această sărbătoare stă în cea mai strânsă legătură cu patimele lui Christos și în memoria acestei întâmplări creștinii ajună în această sărbătoare chiar dela introducerea ei întocma așa, ca și miercuria și vineria de peste săptămână. În secolul VII răpindu-se crucea Domnului din Ierusalim de Chosru II., împăratul Persiei, și aducându-se iarăși la Ierusalim de împăratul grecesc Eraclie, s'a întărit și mai mult atât amintirea întoarcerii crucii și înălțarea ei, cât și ajunarea în această sărbătoare.

3. Ajunarea în ziua tăierii capului sf. Ioan Botezătorul. De oarece sf. Ioan Botezătorul a fost vestitorul cel mai zelos al pocăinței și ajunătorul cel mai aspru,

¹⁾ Vezi canonul 33, al sf. Nichifor Mărturisitorul (*Σύνογμα τῶν κανόνων* edit. Rhalli et Potli T. IV. p. 430).

²⁾ Tertulian zice: Die dominica jejunium nefas ducimus, vel de geniculis adorare. Eadem imunitate a die Pascha in Pentecosten usque gaudemus. (Tertull. de cor. mil. c. 3). Această mărturiseste și Epifanie, zicând: Ἀρχὴ μόνης τῆς πεντηκοστῆς τῆς τῶν πενήκοντα ἡμερῶν, ἐν αἷς οὗτοι γονακίαι γονακίαι, οὗτοι νηστεία προσήκουσαι. (Epiphanius, Exp. fid. cath. et apost. ecclesiae c. 22).

decât care nu s'a sculat între cei născuți din femei mai mare ¹⁾, pentru aceea biserica serbează amintirea tăierii capului lui, cu ajunare, care ajunare probabil că se va fi așezat dimpreună cu așezarea acestei sărbători inșes, căci tipicurile zic, relativ la aceasta sărbătoare că ajunarea în ziua tăierii capului sf. Ioan Botezătorul s'a rânduit de vechii sfinți părinți. Această ajunare, precum și ajunarea în ziua înălțării onoratei cruci, constă, după tipicul bisericesc, în abținerea nu numai de carne și de brânză, dară și de pește, permițându-se a mânca numai unt-de-lemn și a bea vin ²⁾.

4. Ajunul înaintea arătării Domnului. În ajunul sărbătorii arătării Domnului cei chemați, se botezau preparându-se pentru botez prin ajunare și rugăciune ³⁾. Așisderea seara se sfinția în această zi apa cu sfințirea cea mare a sf. arătării, în memoria botezului Domnului, care după tradițiune să se fi întâmplat noaptea. Deci creștinii preparându-se pentru serbarea demnă a sărbătorii arătării Domnului și pentru împărtășire cu apă sfințită în această zi, petreceau toată ziua cu ajunare și cu rugăciune aceea ce se observă și în ziua de astăzi, mâncând în aceasta zi numai odată adecă seara, după liturgia sf. Vasile, care e împreună cu vecernia ⁴⁾.

Biserica occidentală avea din vechime următoarele ajunări: 1. ajunarea patruzecimii, quadragesima, 2. ajunările în ziua înainte de sărbători mari sau ajunările vighiliilor, 3. ajunarea vinerei și a sâmbetei, cu care ultimă zi fu înlocuită în occident, miercuria. 4. ajunarea în miercuria, vineria și sâmbăta ale celor trei săptămâni înaintea nașterii Domnului numită jejunium adventus Domini sau simplu adventus 5. ajunarea în cele trei zile înainte de înălțarea Domnului, cari zile se numiau dies rogationum (Die drei Bitttage) și 6. ajunările celor patru timpuri, jejunium quator temporum, adecă miercuria, vineria și sâmbăta din săptămâna respectivă după 13. Decembrie, după miercuria cenușie, după pogorirea Duhului sfânt și după înălțarea sfintei cruci ⁵⁾.

¹⁾ Mat. 11, 11; Luca 7, 28.

²⁾ Tipicon, l. c. p. 43.

³⁾ Gregor Naz., Orat. 40 in sanctum Baptisma.

⁴⁾ Comp. și cele despre ajunul nașterii Domnului nostru Isus Christos in § 50.

⁵⁾ Comp. I. Fluck, Katholische Liturgik 1855. 2. Th. 1. Abth. S. 803. și H. Kellner, l. c. p. 123.

ARTICOLUL IV.

Despre zilele morților.

§ 58. Împărțire.

Pe credința în nemurirea sufletelor și în învierea corpurilor se razimă datina bisericeii, de a se ruga în zile determinate pentru cei răpăosați intru speranța învierii și a vieții celei eterne. Sâmbăta se adresează biserica în rugăciunile sale, cătră toți sfinții și face amintirea tuturor creștinilor dreptcredincioși, a părinților și fraților noștri celor mutați din această viață. Însă afară de aceasta sunt în decursul anului bisericesc și alte zile, în cari se face amintire generală sau universală a tuturor celor răpăosați, cari au lipsă de ajutorul și de rugăciunile noastre. Aceste zile determinate de biserică din timpurile străvechi sunt următoarele: 1. Sâmbăta lăsatului de carne, 2. sâmbăta a 2., a 3. și a 4. a marei ajunări și 3. sâmbăta înainte de pogorârea Duhului sfânt despre cari zile se va trăta intru cele următoare.

§ 59. Sâmbăta lăsatului de carne.

În sâmbăta lăsatului de carne se face amintirea tuturor celor din veci răpăosați intru bună credință, din următoarele motive: De oarece mulți credincioși au luat moarte grabnică și fără de timp, neîmpărțându-se de rugăciunile bisericeii, de rânduielile și de datinele legii, sfinții părinți au hotărât să se facă în această zi rugăciune generală sau ecumenică pentru toți creștinii răpăosați, cuprinzându-se în această rugăciune generală și cei ce la moartea lor s'au lipsit din oarecare întâmplare, de rugăciunile bisericeii. Apoi serbându-se a doua zi, adică în duminica lăsatului de carne, a doua venire a lui Christos la judecată, se face sâmbăta rugăciune pentru toți credincioșii ca imblânzindu-se judecătorul cel înfricoșat și drept, să li deie starea cea de-a dreapta lui în partea dreptilor și să-i facă demni de împărăția lui cea cerească. În urmă biserica voiește prin aducerea aminte de moarte și de

judecată să însufle frică creștinilor celor ce se află în viață, spre a-i indupleca la luptele ajunării ¹⁾.

Despre așezarea amintirii generale a morților în sâmbăta lăsatului de carne, se zice în sinaxarul acestei sâmbete, că sf. părinți, orânduind în această zi amintirea generală a tuturor credincioșilor răpăosați, ei înșiși au luat această rânduială dela sf. apostoli. Deși mărturia aceasta nu se poate accepta, totuș nu incupe îndoială, că acuma de timpuriu se făceau, în zilele hotărite, rugăciuni generale pentru cei răpăosați, aceea ce se întărește de tipicul sf. Sava și de datina creștinilor celor vechi, cari, adunându-se în zilele determinate ²⁾ la mormintele creștinilor, făceau rugăciuni pentru ei.

Din secolul VIII avem dela sf. Ioan Damascen, din secolul IX dela Teodor Studitul și dela Teofan Mărturisitorul, stihire, canoane și tropare, cari și în ziua de astăzi se cântă la amintirea generală a morților, în sâmbăta lăsatului de carne.

§ 60. Sâmbăta a 2., a 3. și a 4. a marei patruzecimi.

Îndemnându-ne biserica în decursul patruzecimii, la faptele folositoare și binefăcătoare aproapelui celui ce se află în viață, provocându-ne a deslega toată legătura nedreptății a da flămânzilor pâne și a aduce pe săracii cei fără de casă în casele noastre ³⁾, nu uită ea în acest timp nici de cei răpăosați intru Christos, făcând, în decursul patruzecimii, în toată ziua, rugăciuni pentru cei răpăosați, așanumite rugăciuni de patruzeci de zile (сорокоусты).

Însă fiindcă aceste rugăciuni nu se pot face la sf. liturgie depline, căci aceasta nu se săvârșește în zilele de rând ale patruzecimii, pentru ca cei răpăosați să nu rămâie ipsiși de rugăciunea și mijlocirea bisericească la deplina sf. liturgie, biserica a așezat probabil că în secolul VII, ca în

¹⁾ Vezi: Sinaxarul sâmbetei lăsatului de carne.

²⁾ Că creștinii din secolele prime se adunau în zilele determinate la făcut rugăciuni pentru cei răpăosați, ni mărturisesc: Sf. Macarie Alexandrinul într'o cuvântare, a cărei autenticitate însă nu e sigură. (Sermo de exitu animae... la Migne Patr. gr. T. XXXIV. 388) apoi sf. Ambrosie. (De obitu Theodosii oratio la Migne, Patr. lat. T. XVI. 1387) și constituțiunile apostolice (Lib. VIII c. 42.

³⁾ Vezi: Triodul, miercuri seara, în săptămâna dintâi a postului mare.

sâmbăta a 2. a 3. și a 4. a marei patruzecimi să se facă rugăciuni generale anume pentru cei răpăosați, rezervând celelalte sâmbete pentru deosebite serbări, și anume cea dintâi pentru serbarea amintirii sf. Teodor Tiron, a cincia pentru lauda Maicei Domnului și a șasea pentru învierea lui Lazăr.

§ 61. Sâmbăta înainte de pogorîrea Duhului sfânt.

În sâmbăta pogorîrii Duhului sfânt, biserica ne îndeamnă a face amintirea tuturor celor din veci răpăosaților dreptcredincioșilor creștini, a părinților și fraților noștri pentru aceea, că în ziua cincizecimii s'a sigilat mântuirea lumii cu puterea prea sfântului Duh, carele își extinde lucrarea sa mântuitoare nu numai asupra celor vii, dară și asupra celor morți. Pentru aceea se și adresează biserica, în ziua cincizecimii, în rugăciune către Dumnezeu nu numai pentru cei vii, dară și pentru cei morți, cerându-li acestor din urmă, ca să li facă răpaos în loc luminos, în loc de verdeață, în loc cu răcoreală, de unde a fugit toată durerea, înfristarea și suspinarea, așezând sufletele lor în locașurile dreptilor și dându-li pace și iertare de păcate¹⁾.

Ce se atinge de vechimea acestei zile, e probabil, că ea se serba acum pe timpul sf. Vasile celui Mare, căci acesta, în una din rugăciunile cincizecimii, ce se cetesc la vecernie încă în ziua de astăzi și a căror compunere i se atribue lui²⁾, zice: Tu, Domnul mării ceace este deapurare și fiul cel iubit al Părintelui celui de sus, cea ce ești lumină pururea strălucitoare din lumină pururea strălucitoare, soarele dreptății, auzi-ne pe noi cei ce ne rugăm ție, și fă răpaos sufletelor robilor tăi, ale părinților și fraților noștri, cari au adormit mai înainte, și ale celorlalte rudenii după trup și ale tuturor celor de o credință cu noi, pentru cari și pomenire facem acum³⁾. Așisderea se induce această serbare și în tipicul vechiu al sf. Sava; iară cântările la rânduiala bisericească a acestei zile sunt dela aceiași autori,

¹⁾ Vezi: Duminica cincizecimii la vecernie în *Penticostar*, Neamț 1848, p. 155.
²⁾ *Веніяжнѣ Новая Сиріжаль*, 1870 p. 540 și *Г. Дебольскій, Дни Богослуженія...* Т. II. p. 336.
³⁾ *Penticostar*, ibid.

cari au compus rânduiala bisericească a celorlalte zile consacrate amintirii morților.

Afară de sâmbetele induse se fac, în unele biserici ortodoxe, rugăciuni pentru ce răpăosați, și în special pentru ostașii dreptcredincioși, cari au căzut pe câmpul de război, și în sâmbăta înainte de ziua amintirii sf. marelui martir Dimitrie (26 Noemvrie). Amintirea morților în ziua aceasta s'a instituit mai întâi în biserica din Rusia, și anume în anul 1380, după victoria raportată asupra Tatarilor de marele duce Dimitrie Ioanovici Donschij, trecând apoi serbarea acestei amintiri și la alte biserici ortodoxe¹⁾.

SECȚIUNEA III.

Locurile liturgice.

§ 62. Impărțire.

Deși lui Dumnezeu în tot locul i se poate aduce laudă și închinăciune, căci însuș Christos zice: „Că va veni timpul, când nici în muntele acesta, nici în Ierusalim vă veți închina“²⁾, totuși pentru rânduielele serviciului dumnezeesc și pentru necesitățile religioase ale credincioșilor se cer locuri determinate și anume menite pentru acest scop. Ca atare loc i-a servit lui Isus Christos până la așezarea sf. euharistiei templul dela Ierusalim, unde învăța poporul³⁾.

Iară după ce a așezat Christos sf. euharistie, creștinii se adunau în case particulare, unde petreceau în rugăciune, ascultau cuvântul dumnezeesc și serbau sf. euharistie, privind-se aceste case de primele biserici creștine.

Așa un loc a fost casa, în care Christos în mai multe rânduri se arată învățăcelor adunați⁴⁾, apoi casa, despre care se scrie în faptele apostolilor⁵⁾, că în ea locuia Petru și ceilalți apostoli și în care s'a pogorit Duhul sfânt asupra lor, deci casa Mariei mamei lui Ioan, unde se adunau la rugăciune învățăceii Domnului și ceilalți

¹⁾ *Сопр. Г. С. Дебольскій, Попечение правосл церкви о спасеніи міра...* Изд 4. С.-Петербург. 1894 p. 282 și *П. Лебедевъ, Наука о богослуж. правосл церкви...* Москва 1881 p. 186.

²⁾ Ioan 4, 21.

³⁾ Ioan 2, 13 și 5, 1.

⁴⁾ Mc. 16, 14; Lc. 24, 33; Ioan 20, 10.

⁵⁾ *Fact. ap.* 1, 13; 2, 2.

credincioși ¹⁾, mai departe casa lui Nimfan ²⁾, unde așisderea credincioșii făceau rugăciuni etc.

Formându-se cu timpul comune creștine, se ridicară și biserici proprii, precum a fost și cea din Antiochia, despre care se vorbește în faptele apostolilor 11, 26. În timpurile persecuțiilor, creștinii neavând voie a se aduna în biserici pentru a aduce lui Dumnezeu laudă, se adunau la mormintele martirilor, sau în vizunii și peșteri, sau în alte locuri mai sigure ³⁾. Un loc unde creștinii se adunau cu predilecție pentru a săvârși serviciul divin erau catacombele, unde se înmormântau și credincioșii. Dar de altfel ori unde aveau ocaziune se adunau și aduceau laudă lui Dumnezeu. „Tot locul” zice Dionisie din Alexandria „în care ne mână nevoia, câmpul, deșertul, naia, staulul, închisoarea, ni servește pentru serbarea sfântă în locul templului” ⁴⁾. Totuș, în secolul III, mai slăbind unele persecuțiile, se ridicară în multe locuri biserici. Că în secolul III, se aflau acum multe biserici, se vede din plângerile creștinilor, că păgânii li risipesc bisericile ⁵⁾, din edictul împăratului Dioclețian, de a închide și risipi bisericile creștine ⁶⁾ și din decretul împăratului Galienus, ca episcopii să-și reocupe locurile bisericesti și să edifice pe ele biserici ⁷⁾.

Scuturând creștinismul, dela împăratul Constantin cel Mare incoace, cătușele în cari îl pusese păgânismul, începură a se ridica prea frumoase biserici, ale căror număr se înmulția pe zi ce mergea. Constantin însuși edifică în capitalele și unele orașe mai însemnate ale imperiului roman, biserici, precum în Constantinopole: cea a Sofiei, a sfintei Irine, a sf. apostol Ioan, a sf. Mihail ș. a.; în Roma: cea a Mântuitorului, a sf. apostol Petru, a sf. apostol Paul, a sfintei cruci ș. a.; în Ierusalim: biserica sf. mormânt; în Vithleem: biserica Mântuitorului, în Antiochia și în multe în alte orașe.

¹⁾ Fapt. ap. 12, 12.

²⁾ Ep. c. Col. 4, 15.

³⁾ Comp. Eusebius, De vita constant. L. III, c. 48.

⁴⁾ Ap. Eusebius, Hist. eccl. L. VII, c. 22.

⁵⁾ Arnobius, Adv. gentes, Lib. 4, c. 34.

⁶⁾ Eusebius, Hist. eccl. L. VIII, c. 2.

⁷⁾ Eusebius, ibid. L. VII, c. 13.

Așadară, din timpurile cele dintâi ale creștinismului, erau locuri sfinte determinate, cari, sau erau menite exclusiv și imediat pentru serviciul dumnezeesc, ca bisericile și paraclisele, sau serviau mediat acestui scop, cum erau campanariile și tinterimele. — Întru cele următoare se va trata în special despre locurile sfinte, și anume despre biserică, despre paraclise, despre campanarii și despre cimitire.

A. Despre biserică.

§ 63. Noțiunea și numirile bisericei sau ale locașului dumnezeesc.

Biserica e acel loc sfânt, public, în care, preamărindu-se Dumnezeu, se aduce sacrificiul cel prea sfânt al lui Christos și în care, adunându-se credincioșii, se fac părtași de adevărurile și darurile mântuirii, ce li se mijlocesc de organele instituite de Christos ¹⁾.

Locașul în care credincioșii se adunau în scopul serviciului dumnezeesc a avut în decursul timpurilor, felurite numiri. El se numia *κυριακόν*, *κυριακή* ²⁾, dominicum, domus dominica, casa Domnului ³⁾; *ἐκκλησία* ⁴⁾, *ἐκκλησιαστήριον*, ecclesia, mai întâi adunarea credincioșilor ca atare, apoi și edificiul cel sfânt; *οἶκος θεοῦ*, *οἶκος ἐκκλησίας*, *τῶν ἐκκλησιῶν οἶκος* ⁵⁾, domus Dei, domus ecclesiae, căci biserică în adevăr e casa lui Dumnezeu, unde Domnul e real prezent și unde a promis a asculta rugăciunile credincioșilor; *οἶκος προσευχῆς* ⁶⁾ sau numai simplu *προσευχή*, domus orationis, locus precum faciendarum, oratorium, cu care numi.e. întrebându-se ea la Iudei numai pentru case mai mici, se în-

¹⁾ Ἐκκλησία ἐστὶν οἶκος θεϊκός, ἔνθα ἡ μυστικὴ ζωοποιία γέγνε, καὶ τὰ ἔνδον τοῦ ἱερατείου, καὶ ἅγιον σπήλαιον. Ἐνθα ὁ τάφος καὶ ἡ τράπεζα ἢ ψυχοτρόφος καὶ ζωοποιός· καὶ οἱ ἐν αὐτῇ μαρτυρεῖται, τὰ θεῖα δόγματα τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς μαθητάς αὐτοῦ. Germanus, Rerum eccl. contempl. la Migne, patr. gr. T. 98, p. 385.

²⁾ De unde cuvântul „Kirche” și „церковь”.

³⁾ Sin. din Anchira, can. 15; sin. din Neoces. can. 15; sin. din Laodic. can. 28.

⁴⁾ De unde numele italian „chiesa” și cel frances l’eglise”.

⁵⁾ Eusebius, Hist. eccl. L. VII, c. 38; L. VIII, c. 13; L. IX, c. 9.

⁶⁾ Mat. 21, 13; Mcu. 11, 7; Lca 19, 46.

semnau primele locuri de adunare ale creștinilor ¹⁾. Mai târziu se află în locul numirii din urmă mai adeseori numirile προσευκτήρια, εὐκτήρια, οἶκοι εὐκτῆριοι ²⁾. Se mai numea locașul dumnezeesc βασιλική ³⁾ (scil. στοά vel οἶκος) basilica, de unde și cuvântul nostru biserică, adecă casă regească, pentru că în ea se aduce laudă și preamărire împăratului împăraților.

Cu numele „basilice” se însemnau la început bisericile cele mari și frumoase zidite de împăratul Constantin cel Mare ⁴⁾. Bisericile aceste mărețe se numiau astfel de bună seamă din cauza, că modul lor de zidire în liniamente generale consuna cu al basilicilor romane, adecă al celor edificii mari și spațioase ale statului, cari erau destinate pentru ținerea pertratărilor judecătorești și a vânzărilor neguțătorești. Aplecându-se odată numele acesta la biserici creștine, numirea „βασιλική” seamănă să fi fost lărgită resp. adâncită. Creștinii adecă numind o biserică „βασιλική” nu gândiau mai mult la basilicele romane, la regele, βασιλεύς, lumesc, ci la locașul dumnezeesc, la regele ceresc, a cărui locuință e biserică, și în înțelesul de locuință a regelui ceresc era numirea potrivită pentru fiecare și cea mai mică biserică.

Se mai numiau localurile în cari credincioșii se adunau la adus sacrificii și rugăciune: Μαρτύρια ⁵⁾, martyria, confessiones sau și memoriae ⁶⁾. Cu numele acesta se însemnau bisericile rădicate în ținterimele creștine deasupra mormintelor sau osemintelor martirilor ⁷⁾. Având edificiile aceste sfinte între altele și scopul de a păstra memoria martirilor creștini purtau ele și numele „memoriae”. Tot cu numele „μαρτύρια” se numiau în secolele cele prime și bisericile construite numai în onoarea martirilor, ba uneori chiar și bisericile consacrate pe numele persoanelor dumnezeiești cum bunăoară biserică zidită de Constantin cel Mare pe muntele Golgotha, care se numia: „Τοῦ Σωτῆρος μαρτύριον” ⁸⁾. Bis-

¹⁾ Fapt. ap. 16, 13, 16.

²⁾ Eusebius, Hist. eccl. L. 10. c. 3.

³⁾ Eusebius, De vita Constant. L. 3. c. 32.

⁴⁾ Comp. Eusebius, De vita Const. L. III. c. 31-60.

⁵⁾ Comp. Athanasius, Ep. ad monachos sive solitarios (μαρτύριον Πέτρος); Chrysostomus, Hom. 26, in ep. II. ad Corinth.

⁶⁾ Comp. Augustinus, Enarr. in Psalm. 65. n. 4; de civit. Dei L. 22. c. 10.

⁷⁾ Eusebius, De vita Const. L. III. c. 48.

⁸⁾ Cf. Athanasius Bibliothecarius, Hist. eccl. ex Theophane la L. P. Migne, Patr. gr. T. CVIII. 1215.

6 VMIQUN
pionie Seta

sericele, cari erau consacrate în memoria martirilor sau a confesorilor purtau numele acestor din urmă, numindu-se martirii sau confesorii patronii bisericelor ¹⁾.

Cu μαρτύριον sunt înrudite numirile „ἀποστολείων și προφητείων”, cu cari se însemnau bisericile zidite în memoria unui apostol, respective a unui profet ²⁾; iară cu numirea „κρυπταί”, cryptae, se însemnau biserici și paraclise subterane, cari se construiau sub pământ din oarecari temeiuri locale și istorice.

În urmă se numiau bisericile creștine și „temple”. La început numirea „templum” se evita cu îngrijire din cauză, că cu dânsa se însemnau și capiștele păgânilor; mai târziu, după ce a fost învins serviciul idolilor și multe temple păgâne au fost transformate în biserici creștine, a intrat în întrebuințare, numindu-se edificiile de cult ale creștinilor adeseori „temple” ³⁾. Cu toate acestea numirea „templum”, din cauza ideii păgâne imbinată cu dânsa n'a intrat nicăeri în uz general și oficial, ci se întrebuința mai vârtos ca numire oratorică și poetică ⁴⁾.

§ 64. Forma, direcțiunea și situațiunea bisericilor.

Forma cea mai veche a bisericii creștine e cea a patruunghiului lungăreț (oblonga, ὀρομηκῆ) sau a naiei, care, în partea de răsărit se încheie într'un semicerc. Constituțiunile apostolice prescriu în privința aceasta următoarele: „Mai întâi să fie casa (lui Dumnezeu) lungăreață, îndreptată spre răsărit, având pastoforii de amândouă părțile către răsărit, și fiind asemenea naiei ⁵⁾”. Această formă a avut arca lui Noe și templul lui Solomon, și ele au fost modele și la construirea bisericii creștine. Iară cu forma patruunghiulară a bisericii se simboliza forma templului celui mare a lui Dumnezeu, a pământului, pe care atât păgânii, cât și ludeii și,

¹⁾ Paulin. Nolan., Epist. 3. ad Alypium et epist. 26 ad Sebastianum.

²⁾ Comp. Sozomen, Hist. eccl. L. VIII. c. 17; L. VIII. c. 9. 10.

³⁾ Comp. Ambrosius, Ep. 33; Lactantius, Divin. instit. libri VII. L. V. c. 2.

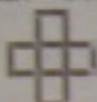
⁴⁾ Comp. Dr. T. Tarnavschi, Zidirea, întocmirea și decorarea din lăuntru a locașului dumnezeesc. Cernăuți 1894, p. 16 și 17.

⁵⁾ Constit. apost. lib. II c. 57.

în scurt, popoarele cele vechi și-l inchipuiau în forma unui patruunghiu.

Această formă o aveau basilicele cele vechi, forma cea mai simplă și mai potrivită, de a cuprinde în lăuntru bisericii zidite în forma aceasta o mulțime mare de oameni.

A doua formă principală a bisericii e cea a crucii¹⁾, mai ales din timpul, de când Constantin cel Mare primii crucea ca semn de apărare și de scut al imperiului și al creștinismului. Prin forma crucii însă, nu se scoase forma patruunghiulară a bisericii și nici însemnarea ei nu se schimba prin această formă. Căci crucea e un patruunghiu dublu

pus peste o altă și cei vechi aflau în cruce simbolizată lumea cea în patru unghieri.

Sf. Ieronim zice: „Forma crucii, ce este ea alta, decât patruunghiul lumii? La cap e răsăritul soarelui, dreapta ține miezul nopții, miază-ziuă țace în mâna stânga, și la picioare e apusul”²⁾.

Forma crucii o avea sau exteriorul bisericilor, sau numai interiorul lor căpăta această formă prin punerea columnelor. Așa ca b. o. biserica sf. Sofiei din Constantinopol, care forma pe din afară un patruunghiu lungăreț, în lăuntru însă, o cruce³⁾.

Rotunde nu se află în timpurile cele mai vechi, căci având templele păgâne și cele mai multe teatre formă rotundă, creștinii o evitau la bisericile lor. În timpurile mai târzii însă, se află și această formă, și în acest caz, adeseori forma rotundă e împreună cu cea a crucii⁴⁾.

Ce se atinge de direcțiunea bisericii, aflăm de timpuriu, că direcțiunea spre răsărit era regulă. Intrarea în biserică era dela apus, locul apunerii soarelui, al nopții, sim-

¹⁾ Ἡ τοῦ τοῦ εὐαγγελίου οὐρανίου πύλας ἔκρυψε. Evagrius, Hist. eccl. L. I. c. 14. — Ἰεροσόλυμα... τὴ τοῦ πύλας ἔκρυψε. Procopius Caesariensis, De aedific. Iust. L. I. c. 13.

²⁾ Ipsc species crucis quod est, nisi forma quadrata mundi? Oriens de vertice iugum, Aetion dextra tenet, Auster in laeva consistit, Occidens sub plantis firmatur. Hieronymus, Comment. in Marc.

³⁾ Cf. I. Bingham, Origines sive Antiquitates ecclesiast. Vol. III. p. 174.

⁴⁾ I. Lüft, Liturgik, II. Bd. p. 669.

bolul întinericului spiritual, al păgânismului, al păcatului, și cel ce intra în biserică avea în față altarul spre răsărit, adică spre soarele spiritual, care e Christos, lumina lumii ce vine dela răsărit. Această direcțiune, a bisericii o cer constituțiunile apostolice¹⁾, și această direcțiune o și avea biserica în vechime²⁾ și se cere să o aibă și în ziua de astăzi.

Mai departe se cere, ca biserica să fie situată pe loc înălțat. Aceasta s'a observat la construirea bisericilor chiar din secolele cele prime ale creștinismului³⁾, deoarece biserica cea pământească e icoana bisericii lui Christos edificată pe peatră⁴⁾, cetatea lui Dumnezeu stând deasupra muntelui⁵⁾. Situațiunea înălțată a bisericii se privia și ca o indicare a Sionului celui vechiu, ba ea este — precum se exprimă fer. Augustin⁶⁾ — însuș Sionul cel adevărat. În fine aduce aminte situațiunea bisericii de cetatea cea nouă cerească, de Ierusalimul cel sfânt, pe care Ioan, în apocalipsa sa, l'a văzut pogorându-se din cer, dela Dumnezeu⁷⁾.

Materialul, din care se zidește biserica, încă trebuie să corespundă spiritului creștin. Mai înainte de toate e o peatră fundamentală (temelia). Aceasta simbolizează pe Domnul nostru Isus Christos. E „peatra pe care zidarii nu au băgat-o în seamă, dar care a devenit peatra cea din unghiu” [Mat. 21. 42 — Luca 20. 17 — Marc. 12. 10] și despre care zice ap. Paul: Alt fundament nu poate nime pune, decât acel ce a pus „Isus Christos”. I. Cor. 3. 11. Pe această temelie care după ritualul nostru se sfințește indeosebi, se zidește biserica. Materialul poate fi peatră, cărămidă sau lemn, din care se durează mai departe biserica, dar e de preferat un material tare și durabil..

¹⁾ Lib. II. c. 57.

²⁾ Tertullian, Apologetic. adv. gentes c. 16 (Migne, Patr. lat. T. I. p. 426); Lib. adv. Valentinianos c. 3 (Migne, Patr. lat. T. II. p. 580); autorul opului atribuit sf. Atanasie „Quaestiones ad Antiochum doctem”, quaest. 37 la Migne, Patr. g. T. 28, p. 620.

³⁾ Așa zice Tertulian: „Bisericile noastre sunt totdeauna la locuri înălțate și îndreptate la răsărit”. (Lib. adv. Valent. c. 3).

⁴⁾ Mat. 16. 18.

⁵⁾ Mat. 5. 14.

⁶⁾ Augustinus, Enarrat. in Ps. 75 c. 3. 6.; in Ps. 132. c. 12.

⁷⁾ Apoc. 21. 10.

§ 65. Stilurile de construire ale bisericii.

Afară de forma, direcțiunea și situațiunea bisericii, se ia în considerare și stilul de construire al bisericii, deși pe acesta nu se pune acea cumpănă, ca pe direcțiunea și situațiunea bisericii. Cele mai însemnate stiluri de construire ale bisericilor creștine sunt: stilul vechiu creștin sau al basilicei romane, stilul bizantin, stilul romanic, stilul gotic și stilul renesansei.

1. Caracteristica *stilului basilicei romane* sau a *stilului vechiu creștin*, e patruunghiul lungăreț, care, spre răsărit, se termină într'o firidă semicirculară (κόνχη, ἀψίς, concha, apsis vel absis), având o naie mijlocie, care e mai lată și mai înaltă, și două năi laterale, tustrele despărțite cu colonne antice cu capitele, corintice ori romane. Naia mijlocie e acoperită cu un acoperemânt cam înclinat, năile laterale și narticul cu acopereminte mai mult plane, pe când apsis, cu un acoperemânt boltit.

2. Cu Constantin cel Mare și cu ridicarea Bizanțului la rang de capitală, începu în orient a se desvolta și a se forma un stil nou, numit *bizantin*. Punctul de purcedere era și la stilul bizantin basilica romană. Dară pe când predominiau la această linie drepte, în stilul bizantin spiritul creștin, care fînde la cele înalte, a îndoit liniile aceste, împreunându-le într'un mod armonic cu cele ovale și trecând astfel la forma rotundă a arcului și a boltii. Acoperișurile plane ale basilicelor romane s'au înlăturat; în locul lor, cei ce zideau bisericile căutau să aplice acopereminte rotunde, copiind forma boltii cerului. Deasupra *formei fundamentale a crucii* (în cele mai multe cazuri a crucii grecești cu brațe egale), care acuma e figurată în basilice, se ridică, unde se încrucișează cele patru brațe, în mijlocul edificiului, *cupola principală* în dimensiuni mari, grupându-se armonic pe lângă dânsa alte cupole secundare, dintre cari cupola de est, ce acopere apsis, de regulă e mai mare și mai bine desvoltată. Forma aceasta de construire, *zidirea aceasta centrală*, e caracteristica stilului bizantin. Toate părțile bisericii se rapoartă nu — ca la basilică, corespunzător direcțiunii orizontale

și forme lungărețe — la un punct de încheiere (apsis), ci în mod concentric, la spațiul de mijloc al edificiului, asupra căruia se ridică cupola principală. Cupola aceasta se razimă pe mai mulți, adeseori pe patru, pilastri sau colonne, dară nu se sprijină imediat pe arcurile pilastrilor, ci pe un cilindru de zid, numit „*tambur*”, ce e așezat între cupolă și pilastri și destinat pentru ferestre.

Stilul bizantin își ajunse culmea în biserica sf. Sofii din Constantinopole, edificată de împăratul Iustinian dela anul 530—537, de către Anthemios din Tralles, carele a inventat planul, fiind sprijinit la zidire de Isidor din Milet și Ignatie arhitectul.

În timpurile după Iustinian, stilul bizantin a suferit oarecari schimbări, dintre cari cea mai însemnată e aceea, că planul a luat forma crucii cu brațul prelungit înspre vest, iară cupolele cele plane s'au înlocuit cu cupole mai mult boltite, adeseori emisferice. Răspândindu-se stilul acesta în tot orientul, s'a desvoltat în fiecare țară în felurit mod, corespunzător particularităților diferitelor popoare.

3. Cum e stilul bizantin o desvoltare a arhitecturii creștino-romane vechi în orient, așa e o desvoltare ulterioară a aceleiaș arhitecturi în occident, așa numitul *stil romanic*, sau și *stilul arcului rotund*, aplicat mai întâi de Lombardi în Italia, în secolul VIII. Caracteristica acestui stil stă în aceea, că el, spărgând din ce în ce linia orizontală apăsată și părăsind acoperemintele plane ale basilicelor vechi, aduse arcul rotund roman și construcțiunea boltelor la o aplicațiune varie și totodată frumoasă. Bisericile zidite în forma crucii latine cu brațul vertical mai lung, având de regulă bolti semicilindrice, deveniră mai înalte, aplicându-se la ele ornamente bogate și frumoase. Campanarele imbinat cu bisericile, ferestrele și portalele mărețe, încheiate sus în arc rotund, deteră bisericelor un exterior impozant. Acest stil a fost predominant în biserica occidentală dela secolul X până la jumătatea a doua a secolului XIII.

4. Caracteristica stilului *gotic* sau *german*, care s'a desvoltat din cel romanic, constă în aplicațiunea arcului ascuțit, care în mod piramidal și subțire se ridică spre înălțime, și în aplicațiunea boltelor corespunzătoare acestui arc.

Acest princip fundamental al arcului ascuțit se prezintă în toate părțile edificiului și chiar și în ornamentele lui. Exteriorul bisericii gotice se distinge prin o fațadă frumos împodobită, al cărei ornament principal e portalul decorat cu sculpturi ingenioase, prin pilastri proptitori, înguști și înalți, cari încunjură biserica, și prin decorarea bogată a bisericii cu turnulețe mici și cu flori de cruce. Insemnătatea artistică a stilului gotic stă într'un fel de spiritualizare a materiei, care se efectuează cu aceea, că stilul lasă să dispară așazicând materia, dezvoltând din cale afară ferestrele și aplicând prețutindene forme îndrăznețe ce tind în sus. Acest stil a domnit în biserica occidentală dela secolul XIII până la secolul XVI.

5. Dela secolul XV începând, se înființă mai întâi în Italia acea direcțiune spirituală care se caracteriza prin predilecțiune pentru anticitatea clasică a Grecilor și a Romanilor vechi și această predilecțiune nu se restrânse numai la știință și la literatură, ci se estinse și la artă, în special la arhitectură. De aici se dezvoltă în arhitectură stilul modern, așa numit „Renaissance”, sau renașterea stilului antic, care în ființă se cuprinde în aplicațiunea formelor stilului vechiu roman. Basilica cu colonne și năile laterale boltite e punctul de purcedere al renesanței. Pentru dispozițiunea edificiului însă, nu era hotărâtoare șema basiliceii, ci tendința la un spațiu cât se poate de mare și luminat, care să facă asupra privitorului o impresiune grandioasă. De aceea chorul, locul între altar și naos, se face lat, naia mijlocie și mai lată, pe când năile laterale înguste de tot. Sistemul cupolelor și al boltelor semicilindrice se aplică în tot edificiul, iară fațada servește numai ca decorațiune externă a bisericii. Intemeietorul acestei arhitecturi moderne a fost italianul Filippo Brunellesco (1377—1446).

Dela începutul secolului al 17 degeneră stilul renesanței în decorațiune prea încărcată și împopotată. Edificiile bisericesti se acoperă cu atâta mulțime de incolăcături, de volute varii, de draperii, de console spirale, de figuri fantastice cu aripi și fără aripi, că formele fundamentale dispar aproape cu totul și în edificiul întreg nu se vede, decât un conglomerat de ornamentele cele mai bizare. Toate liniile drepte se îndoiesc, cele rotunde iau forma arcuită; suprafețe netede, forme liniștite nu se mai aplică defel. Acest stil se numește „Baroc” și „Rokoko”, domnind mai ales în Franța sub Ludovic al XIV și

al XV, dela anul 1700—1770, de unde a trecut și în alte țări ale Europei. Baroc e mai ales în Italia.

În secolul XIX, a început a pulsa în occident, în special în Germania, o viață nouă pe terenul artelor, dând primul impuls Ludovic I regele Bavariei. Punând înainte în patru biserici zidite de el modele fidele de stiluri creștine (al celui vechiu creștin, bizantin, roman și gotic), a arătat de unde trebuie să porceadă arhitectura bisericască ca să corespundă spiritului creștin¹⁾.

Pentru ortodocși se potrivește stilul bizantin, sau cel vechiu roman, stilul basilical. La Români s'a format un stil deosebit, care pătrunde tot mai mult și care e cunoscut sub stil ortodox românesc. Pilde avem în bisericile vechi și în mănăstirile noastre.

§ 66. Părțile principale ale bisericii și întocmirea ei în timpul vechiu.

Bisericile cele vechi creștine aveau trei părți: 1. pronaosul bisericii, πρόναος, vestibulum, tinda bisericii, притворъ; 2. naosul bisericii, ναός, navis seu arca ecclesiae, naia bisericii, корабель церковный și în fine 3. altarul bisericii, θυσιαστήριον, св. олтарь, βήμα, suggestum, ἄγιον, ἄγιον ἄγιον, ἱερατεῖον, πρεσβυτέριον, presbyterium.

1. Înaintea bisericii se afla pronaosul exterior, un loc neacoperit, încunjurat de o galerie de colonne acoperită, numită portic (porticus). Locul de mijloc, neacoperit, se numia αὐλή sau αἶθριον, atrium, impluvium. În mijlocul pronaosului exterior sau al atriului, se afla un vas de apă, ἐμβάτης, κολυμβεῖον, φιάλη, χέρνιψ, cantharus, lymphaeum, labrum, în care ceice intrau își spălau mâinile, spre a arăta cu aceasta curăția cea internă a sufletului, necesară la rugăciune. Sf. Ioan Chrisostom zice în privința aceasta: „Înaintea bisericilor stau vase de apă pentru aceea, ca creștinii la rugăciune să rădice la Dumnezeu mâni curate²⁾).

În pronaosul exterior stau penitenții din clasa cea mai de jos³⁾, numiți κλαίοντες, flentes sau χειμάζοντες, χειμα-

¹⁾ G. Jacob, die Kunst im Dienste der Kirche. 3. Aufl. 1880, p. 58—70 și G. Heckner, Prakt. Handbuch der Kirchl. Baukunst. 1891, p. 18—52.

²⁾ Ioannes Chrysostomus, Hom. 3. in ep. II. ad Corinth. c. 4; comp. și Hom. 72 in Ioannem și Paulinus Nol., Ep. 33 ad Alethium la Migne, Patr. lat. T. LXI. 345.

³⁾ Eusebius, Hist. eccl. L. X. c. 4.

ζήμενοι, hiemantes, adecă cei de pe urmă păcătoși mari, cărora li era oprită petrecerea în galeria acoperită și în servia pronaosul exterior ca loc de statut pentru cei săraci, pentru agape și pentru înmormântarea celor răpăosați.

Din pronaosul exterior era intrarea în pronaosul interior, numit și nartice (νάριθηε), separat de naosul bisericii prin zid ori prin stâlpi. Pronaosul interior se numia și paradis (παράδεισος), pentru că pe partea cea din lăuntru a păretelui erau făcute cam de regulă icoane ale lui Adam și Evei în rai, ca simbolizare a ideei, că urmașii lui Adam cei scoși din rai află în biserica lui Christos raiul cel pierdut¹⁾. Aici stăteau catehumenii din clasa I, energumenii și penitenții din clasa II, numiți auzitori, ακροώμενοι, audientes²⁾. Așisderea se făceau în acest loc veghierile de noapte, litia, rânduiala înmormântării ș. a. În pronaosul interior se afla vasul de botez, κολυμβήθρα, piscina, care însă adeseori se așeza în edificii proprii, numite baptisterii.

2. Din pronaosul interior se intra pe 3 ușe în naosul bisericii, care numire ne indică, că fiind noi învăluiți în lume ca pe o mare furtunoasă, periculoasă, aflăm mântuire în naia bisericii chiar așa, ca și Noe în arcă. Naosul avea trei părți, adecă naosul de mijloc și două naosuri laterale, despărțite tustrele prin colonne, prin zid, prin un părete de lemn sau prin grilaje. Naosul despre partea dreaptă, dinspre miazăzi, era destinat pentru genul bărbătesc, cel dinspre partea stângă, dinspre miazănoapte pentru genul femeesc și anume așa, că în despărțiturile cele mai din dos ale fiecăreia din aceste două părți stau catehumenii clasei a doua și a treia și penitenții clasei a treia și a patra; în despărțiturile de mijloc, stau credincioșii, și anume nemijlocit înaintea catehumenilor și a penitenților bărbați căsătoriți și femeile cu copiii lor, apoi feciorii și fecioarele (locul acestor din urmă

¹⁾ Dacă așadară sf. Atanasie zice despre învățătura Arienilor, că ea caută a se furișa în paradisul bisericii εις τὸν παράδεισον τῆς ἐκκλησίας, apoi cu această expresiune voiește el să însemne această parte a bisericii.

²⁾ Cf. Const. ap. L. VIII. c. 5; Basil., Ep. 217 ad Amphil., de carnibus (Migne, Patr. gr. T. XXXII. p. 797 et 803); Gregor. Nys., Epist. can. ad s. Letoium, Melit. episc. c. 5.

se numia παρθενίκιον¹⁾; în urmă în despărțitura a treia stau monahii și fecioarele consacrate lui Dumnezeu și văduvele (locul pentru aceste din urmă se numia ματρωνίκιον, matronaeum). Și aceste despărțituri erau separate deolaltă. Fiecare naos lateral avea intrarea sa deosebită și ostiarii și diaconișele aveau a îngriji la intrare pentru susținerea ordinei²⁾.

În naosul de mijloc, spre altar, se afla pe un loc mai înălțat amvonul (ἄμβων, ambo, dela ἀναβαίνειν, a se sui, a se urca, lat. suggestum), o estradă înălțată cu două sau trei trepte, pe care se afla un pult în scopul cetirilor liturgice, de unde amvonul se numia și βῆμα τῶν ἀναγνωστῶν, suggestum lectorum, sau și ἀναλόγιον, analogium și pulpitum. De aici se cetiau sf. cărți și diptihele, adecă consemnările membrilor meritați ai bisericii, vii și morți. Așisderea se întrebuintă, uneori, amvonul de episcopi și de presviteri pentru predicare. Tot în partea aceasta a bisericii era și locul împăratului și al altor persoane de distincțiune, și anume înaintea altarului³⁾. Locul acesta pe care se aflau și stranele cantorilor și ale clerului inferior, se numia de mulți σολέα, σολεία, σολεῖον, σολεός, fiind despărțit atât de altar cât și de cealaltă parte a naosului de mijloc prin îngrăditură de grilaje de fier sau de lemn (κιγκλίδες, κικκέλλοι). Îngrăditura despre altar avea trei ușe, din cari de regulă ușele mijlocii erau înzestrate cu un vâl, cu o perdea, care ca aluziune la templul testamentului vechiu și la cortul legii se numia καταπέτασμα și καταπέτασμα μυστικόν, βῆμα τῆς ἐκκλησίας, trăgându-se înaintea prefacerii și la altele oarecari acte ale serviciului dumnezeesc, aceea ce era datoria subdiaconilor și a acolușilor. De pe un loc mai înălțat al soleei se ținea adeseori și predica. Spațiul în naosul de mijloc spre ușă era rezervat pentru străini și pentru peregrini⁴⁾.

Ușa bisericii în general simboliza pe Mântuitorul, precum zice El însuș: „Eu sunt ușă, prin mine de va intra cineva, se va mântui,

¹⁾ În unele biserici, erau făcute pentru femei locuri ridicate deasupra năilor laterale, cari locuri se numiau la Greci ὑπερῶα, Cf. Evagrius, Hist. eccl. L. 4. c. 31.

²⁾ Στεγάσασαν δὲ οἱ μὲν πυλωροὶ εἰς τὰς εἰσοδοὺς τῶν ἀνδρῶν φοράσσοντας αὐτὰς, οἱ δὲ διάκονοι εἰς τὰς τῶν φοναϊκῶν, δικτὴν ναυτολόγων. Const. apost. L. II. c. 57.

³⁾ Sozomen., Hist. eccl. L. VII, c. 25.

⁴⁾ C. Leo Allatius, De recentior. Graecorum templis, c. 2. § 5.

și va intra și va ieși, și va afla pășune" ¹⁾. Ușa la naosul de mijloc al bisericii avea două aripi, spre a indica cele două testamente. Spre acest scop era ea adeseori decorată cu chipuri din testamentul vechiu și cel nou turnate în metal sau și sculptate. Ambele uși la naosurile laterale erau înguste, spre a reprezenta credincioșilor cuvintele Mântuitorului: „Că strâmtă e poarta și îngustă calea ce duce la viață și pușini sunt, cari o află" ²⁾.

3. A treia parte a bisericii era altarul sau locul unde se serbau sfintele misterii. Acesta avea forma unui semicerc sau a unei scoice, numindu-se pentru aceea *ἄψις, κόγχη*, apsis, concha vel conchula. În acest semicerc se afla scaunul mai înalt, *καθέδρα*, sedes alta, sau tronul (*θρόνος*) episcopului și scaunele presviterilor sau tronurile de rangul al doilea, *θρόνοι δεύτεροι* ³⁾.

Locul de ședere a episcopului dimpreună cu cele ale presviterilor se numiau cu numele colectiv *σύνθρονος*. Dela locurile de ședere ale presviterilor în altar, îndăfina a se numi altarul: presviteriu, *πρεσβυτέριον*, presbyterium.

În mijlocul altarului sta masa sfântă, pe care se serba sf. euharistie. Pe de lături, și anume în partea dreaptă și stângă a altarului, se afla pastoforiile, *τά παστοφόρια*, adecă depozitorii, în cari se păstrau cele necesare pentru sfânta euharistie și vasele și cărțile bisericesti. Pastoforiul din dreapta servia spre păstrarea pâinii și a vinului, precum și a potirului, și se numia *πρόθεσις*; în pastoforiul din stânga se păstrau veșmintele, cărțile și alte lucruri necesare pentru serviciul dumnezeesc și se numia *σκευοφυλάκιον* sau *διακονικόν*. Acolo, unde lipsiau astfel de localități se puneau în altar în partea dreaptă și stângă mese, din cari pe una numită *παρατράπεζον* și *πρόθεσις* (paratorium, oblationarium) se depuneau darurile creștinilor pentru sacrificiu, din cari se separau cele menite pentru euharistie; iară pe alta, numită *βήμα τῶν διακόνων*, se puneau veșmintele și vasele pentru serviciul dumnezeesc ⁴⁾.

¹⁾ Ioan 10, 9.

²⁾ Mat. 7, 14.

³⁾ Eusebius. Hist. eccl. L. X. c. 4. et c. 5; L. VII. c. 30; Const. apost. L. II, c. 13; Gregorii Naz. Carminum Lib. II. Historica; Carm. 11 de vita sua; Theodoret., Hist. eccl. L. VII. c. 3.

⁴⁾ Binterim, Die vorz. Denkw. der christl. kath. Kirche, 4. B. 1. Th. p. 139; 2. Bd. 2. Th. p. 142.

Și în ziua de astăzi bisericile constau din trei părți: altarul, naosul și tinda bisericii. Întru cele următoare se va vorbi despre aceste părți ale bisericii prezente, în special.

§ 67. Altarul și obiectele din el.

Altarul (alta ara, jertfelnic înălțat) numit de regulă *τὸ τῶν ἁγίων ἄγιον, θυσιαστήριον*, e partea cea mai sfântă a bisericii, căci în ea se săvârșesc cele mai însemnate acte sfinte, iară centrul și partea cea mai însemnată a altarului e sf. masă, numită așisderea *θυσιαστήριον*, sau *τράπεζα, Κυρίου τράπεζα, τράπεζα ἱερὰ, ἁγία, μυστικὴ, ἀθάνατος* κ. τ. λ., pe care se aduce sacrificiul cel fără de sânge al testamentului nou și pe care Isus Christos petrece în sf. euharistie sub chipul pâinii și al vinului. De oarece sacrificiul testamentului nou e centrul și mijlocul întregii opere de mântuire și al întregului cult dumnezeesc, pentru aceea nici o biserică nu poate să fie lipsită de altar. Acuma sf. apostol Paul zice despre sf. altar: „Avem altar, din care nu au drept a mânca cei ce servesc cortului" ¹⁾ și-l numește masa Domnului ²⁾.

Sf. masă e icoana mormântului lui Christos, simbolul mesei la cina cea de pe urmă, al crucii și al răstignirii lui Christos, icoana tronului pe care tronează mielul cel dumnezeesc ³⁾ și sub care își așteaptă glorificarea sufletele dreptilor ucise pentru cuvântul lui Dumnezeu ⁴⁾.

Sf. German II, patriarhul Constantinoplei, zice: „Sf. masă e mormântul lui Christos, în care ni se înfățișează pânea cea adevărată cerească, care e sacrificiul mistic și necrunt; care junghiat fiind, a dat credincioșilor carnea și sângele său drept mâncare și băutură a vieții de veci. Așisderea este ea scaunul lui Dumnezeu, în care suprasecul Dumnezeu, care șede peste heruvimi, pauzează cu trupul său înălțat, la care masă, ca și la cina sa cea mistică, șezând în mijlocul apostolilor săi și luând pâne și vin, a zis învățăceilor și apostolilor săi: Luați, mâncați... și: Beți dintru acesta... Sf. masă e în locul mesei lui Christos cu învățăceii, și tezaurele ei sunt dogmele

¹⁾ Evrei 13, 10.

²⁾ I. Cor. 10, 21.

³⁾ Apocal. 5, 6.

⁴⁾ Apocal. 6, 9.

învățăturei lui Christos către învățăceii lui" ¹⁾. Iară Simeon Tesalonicheanul scrie: Deci înfricoșata masă în mijlocul altarului fiind, închipuiește *mormântul lui Christos și taina cea prin patimă*, întru care se săvârșește jertfa cea vie în toată lumea. Ca un Dumnezeu, Mântuitorul păuzează pe dânsa, iară ca om se jertfește. Drept aceea în mijlocul altarului e pusă întru vederea și întru împărtășirea celor vrednici. Pentru aceea și masă se chiamă, căci pe dânsa Christos e tuturor nutrimentul de viață, și desfătare, și pâine, căci întărește, și păhar de vin, căci înseninează și învieșează ș. m. d. ²⁾.

Sf. masă stă în mijlocul altarului, pentru că Christos, care pe sf. masă se aduce lui Dumnezeu sacrificiu, a făcut mântuire în mijlocul pământului ³⁾, aceea ce a preinchipuit acum masa templului lui Solomon, care așisderea era așezată în mijlocul sanctuarului. Sf. masă e ceva înălțată dela pământ, pentru că ea este locul cel mai însemnat al bisericii și însuș Dumnezeu petrece pe ea. Iară forma mesei e pătrată sau în patru cornuri, pentru că pe ea se aduce sacrificiul cel fără de sânge pentru toți oamenii din cele patru părți ale lumii și se construiește astfel, că tabla sau lespedeza deasupra mesei se așează pe patru sau și pe mai mulți stâlpi, sau numai pe un stâlp sau pe patru pereți de lemn, sau de peatră, sau de marmură ca și când deasupra mormântului unui martir ⁴⁾.

Simeon Tesalonicheanul zice despre construcțiunea sf. mese, următoarele: „Iară masa e în patru cornuri, că dintr'înșă s'au nutrit și pururea se nutresc marginele lumii, și este înaltă pentru înălțimea lucrului și a tainei cerești, și cu totul dela pământ ridicată și de stâlpi finută, că de pe pământ s'a înălțat, și are stâlpi dela pământ pe cei ce s'au jertfit pentru dânsa, pe proroci și pe apostoli, cari cu întărire neclintită o sprijinesc, și de multe-ori are mulți stâlpi după numărul prorocilor sau al apostolilor, iară une-ori numai unul, care și *κλάρος*, trestie se numește și pe Isus îl înseamnă, care covârșește pe toți ⁵⁾. Și în alt loc: „Așisderea și stâlpii cei-ce vor să țină sf. masă bine întemeindu-i, sau un stâlp, pentru că și pe un stâlp se poate pune sf. masă, sau în loc de stâlpi, zidindu-se de piatră un stâlp în patru muchii" ⁶⁾.

¹⁾ S. Germani Rerum eccl. Contempl. la Migne, Patr. gr. T. XCVIII. 387-388.

²⁾ Simeon Tesalonicheanul, Despre sf. biserică c. 132.

³⁾ Ps. 73, 13.

⁴⁾ Вѣнiамiна Новая Скрижаль, 1870 p. 15 și 366.

⁵⁾ Simeon Tesal., Despre sf. biserică c. 133.

⁶⁾ Simeon Tesal., Despre sf. biserică c. 101.

Pentru că sf. masă mai înainte de toate închipuiește mormântul lui Christos, pentru aceea se acopere ea, ca și însuș corpul lui Christos, mai întâi cu o îmbrăcăminte simplă, albă, numită *cămașă*, *κατασάρια*. Apoi incingându-se cu șfara așa, că semnul crucii apare în toate 4 colțurile, se pune pe sf. cămașă un îmbrăcământ luminat și cât se poate de frumos numit *ἐνδύτων*, *ἐνδύτιον* (palla) sau și *τραπέζοφόρον*. Simeon Tesalonicheanul (c. 112) zice, despre îmbrăcăminte mesei: „Și întâi se pun *patru pânzături* pe cele 4 unghiuri ale sf. mese, având fiecare numele evangheliștilor, pentru că masa închipuiește toată biserica, care s'a adunat dela marginele lumii Domnului și i-s'a zidit lui cu predica carea evanghelică Iară după ce se pun evangheliștii, pune *cămașa sf. mese*, care închipuiește giulgiul cel de pe dumnezeescul corp al celui ce a murit pentru noi. După aceea pune *îmbrăcăminte* mesei, care mai *luminată* fiind, e chipul mării lui Dumnezeu . . . sau al hainelor Mântuitorului, cele ce au strălucit ca lumina“.

Sub sf. masă se pun într'un chivot mic *moaștele martirilor* sau ale altor sfinți cari s'au luptat pentru Christos. Sf. moaște ale martirilor sau ale altor sfinți se pun sub sf. masă conform datinei creștinilor din secolele cele dintâi, de a zidi bisericile deasupra mormintelor martirilor sau ale altor sfinți, cât și conform rânduirii răspicate a bisericii ¹⁾.

Acum sf. apostol Ioan zice: „am văzut sub altar sufletele celor omorîți pentru cuvântul lui Dumnezeu și pentru mărturisirea ce o făceau" ²⁾ și sf. Ciprian îmbărbătează pe cei credincioși la moartea martirică între altele și prin aceea, că-i asigură, că corpurile lor vor odihni sub sf. mese ³⁾. Însă această datină inceptu a nu se băga în samă mai ales pe timpul luptelor în contra icoanelor. Pentru aceea hotări sinodul VII, ecumenic în canonul său 7, următoarele: . . . „Câte onorate biserici s'au consfințit fără de sfintele moaște ale martirilor, *poruncim să se facă punere de moaște într'insele* cu obicinuita rugăciune, iară celce va sfinți biserici fără de sf. moaște să se caterisească, ca unul ce a călcat bisericăștile predări" ⁴⁾. — Și Simeon Tesalonicheanul vorbește de punerea moaștelor sub sf. masă, când zice: „Și cutie se pune de desuptul mesei în loc de mormânt și

¹⁾ Can. 14. al sin. V. d. Cart. și can. 7 al sin. VII. ecum.

²⁾ Apoc. 6, 9.

³⁾ Cyprianus, Liber de laude Martyrii n. 29.

⁴⁾ Pidalion, tradus de Mit. Veniamin 1844, p. 121.

intr'insa moaștele celor ce s'au sacrificat pentru Christos, că cu ade-
vărat al lui Christos mormânt este, și cei ce au murit împreună cu
el se și înmormântează acolo împreună cu el, precum și înviind,
atunci se vor preamări împreună (c. 123)

Pe însăș sf. masă se pune *ilitul*, εἰλητόν (dela εἰλέω,
invălesc, lat. corporale), adecă năframa de regulă de in, în
care se invălește sf. antimins. Ilitul, de care amintește acum
Isidor Pelusiotul ¹⁾, înseamnă acea năframă sau acel sudar,
cu care a fost legat prea onoratul cap al lui Isus Christos,
când a fost pus în mormânt, și pe care după învierea lui Isus
Christos, l'au văzut apostolii „deosebi învăluit într'un loc ²⁾”.
În ilit sau iliton se invălește *antiminsul* (ἀντί, în loc de, și
μίνσα, μίνσιον (μίνσιον), masă, lat. antimensium) adecă nă-
frama de in sau de mătasă desemnată cu icoana punerii
Domnului în mormânt, pe care se pun darurile și se face
sacrificiul cel necrunt.

Pe sf. masă se pune o *cruce*, care nu lipsește nici la
un act sau lucrare liturgică, iară *altă cruce* cu înfățișarea
răstignirii lui Christos și cu postament, se pune la mijlocul
părții dela răsărit a sf. mese, căci crucea e instrumentul
pe care s'a adus Christos pe sine însuș ca sacrificiu pentru
mântuirea noastră, deci unde se celebrează acest sacrificiu,
acolo trebuie să fie și acest instrument.

Mai departe se pune pe sf. masă *evanghelia*, acel tezaur
prețios, care înfățișează pe dătătorul legii celei noi, pe
Christos. În unele biserici se rădică în cele patru unghiuri
ale sf. mese patru colonne mici, asupra cărora se așează
un cort în formă de turn, ce umbrește altarul, numindu-se
în limba greacă κιβώριον ³⁾, κιβωτός, τρουλλίον, πύργος, iară
în cea latină ciborium, turris, umbraculum, arca etc. Cortul

¹⁾ Isidori Pelusiotae Epistolarum Lib. I, epist. 123. Dorotheo co-
misi (Migne, Patr. gr. T. LXXVIII. p. 264-265).

²⁾ Ioan 20, 7.

³⁾ Derivarea cuvântului acestuia e felurită. După German (Rer. eccl. contempl.
la Migne, Patr. gr. T. 98, p. 390) el e compus din κίβ, κιβωτός, ladă și ὄριον, lumina
lui Dumnezeu (τὸ γὰρ κίβ, ἐστὶ κιβωτός, τὸ δὲ ὄριον, φωτισμός Κυρίου ἢ φῶς Θεοῦ).
Alții zic, că construirea aceasta a luat numele „ciborium”, de oarece vasul, în care
se păstra sf. daruri, sf. mâncare (cibus), spânzura din mijlocul cortului. Iarăși alții
deduc cuvântul „κιβώριον” dela קִבְרִים-קִבְרִים, mormânt, fiind altarul și mormântul
concepte înrudite.

de deasupra sf. mese înseamnă cerul, și de aceea se înfățișează
pe dânsul soarele, luna și stelele. În timpurile vechi, atârna
din mijlocul acestui cort, un porumb de aur sau de argint,
ca simbol al Duhului sfânt, cu puterea căruia se sfințesc
onoratele daruri pe sf. masă. De aici se numia locul între
acest cort și între sf. masă περιστέριον, dela περιστέρω, porumb;
iară în acei porumbi se păstrau de regulă sf. daruri ¹⁾.

Acum, în toate bisericile se află pe sf. masă chi-
votul, care de regulă are forma unei biserițe miciute și
în care se conservă darurile sfințite pentru împărțirea
bolnavilor și pentru liturgia celor mai înainte sfințite. „Iară
chivotul ce este pe dumnezeiasca masă înseamnă cortul cel
nevăzut, care e împrejurul lui Dumnezeu, adecă mărirea lui
Dumnezeu și darul, cu care se acopere, îmbrăcându-se cu
lumina ca și cu un veșmânt și șezând pe scaunul cel prea
înalt al mării lui ²⁾”.

Dela sf. masă spre răsărit, la mijlocul semicercului
lângă părete, se află pe un loc mai înălțat *scaunul cel de
sus* (καθέδρα, θρόνος), pe care îl numește așa sf. Ioan
Chrisostom, în liturgia sa (ἡ ἄνω καθέδρα). Pe acest scaun
șade episcopul în timpul cetirii apostolului la liturgie, inchi-
puind pe Christos. În laturile scaunului de sus sau celui
înalt, se așează în biserici catedrale, scaune, pe cari șed
presviterii cei-ce la sf. liturgie servesc dimpreună cu episcopul,
inchipuind pe apostoli. Scaunul cel de sus inchipuiește tronul
cel ceresc al Dumnezeu-omului Isus Christos, cel-ce șade
dela dreapta Tatălui, iară scaunele presviterilor inchipuiesc
participarea apostolilor la mărirea lui Isus Christos. Pentru
aceea se pune pe părete, mai sus de scaunul înalt, de regulă
icoana lui Isus Christos ca arhieru, instituind sacramentul
euharistiei sau binecuvântând poporul; iară deasupra celorlalte
scaune, se pun icoanele apostolilor sau ale sfinților ierarhi ³⁾.

În partea stângă a altarului se află *jertfelnicul* sau
proscomidiarul, care în vechime se numia „punere înainte”,

¹⁾ Cf. Ioannes Chrysost., Hom. 6 de beato Philogonia (Migne, Patr.
gr. T. XLVIII, 753).

²⁾ Simeon Tesal., Despre sf. biserică, cap. 137.

³⁾ Веніямина Новая Скрижаль, р. 25; Д. Смолодовича.
Литурника, р. 32.

προθεσια, pentru că pe el se puneau darurile aduse de creștini, preparându-se pentru euharistică. Jertfelnic se numește acest loc pentru aceea, pentru că pe el se prepară pâinea și vinul spre aducerea jertfei depline pe sf. masă. Pentru că la proscomidie se face aluziune la împrejurările nașterii și ale morții lui Isus Christos, proscomidiarul înseamnă staulul sau peștera, unde s'a născut Isus, cât și mormântul, unde a fost înmormântat ¹⁾.

În partea dreaptă a altarului spre miază-zi se află scheuofilachiul (σκευοφιλάκιον), diaconicul (διακονικόν) sau veșmântariul, adică locul, unde se păstrează veșmintele, vasele și cărțile bisericești. El se numește diaconic, pentru că păstrarea lucrurilor bisericești amintite e în sama diaconilor. Păreții scheuofilachiului sunt decorați cu icoanele diaconilor, cari pururea erau gata pentru serviciul sfânt și pentru aceea erau zugrăviți cu orariul în mână ²⁾.

§ 68. Naosul bisericii.

A doua parte a bisericii e naosul sau partea unde stau credincioșii la rugăciune. Această parte a bisericii e despărțită de altar prin iconostas (εἰκονόστασις sau τέμπλον), care e un părete de lemn, sau de piatră sau de metal, de construcțiune artificială, decorat cu icoane.

Sf. altar era în vechime despărțit de cealaltă parte a bisericii printr'o îngrăditură de grilaj ³⁾, asupra căreia se puneau icoane sfinte, cari nu ajungeau decât numai până la piept, numindu-se această îngrăditură κικλίδες, κικκῆλλοι, cancelli. Împăratul Iustinian a schimbat forma îngrăditurii altarului într'atât, că a adaus la ea colonne mici, prin cari se despărțiau și se împreunau grilajele și apoi, că a mai pus asupra lor un rând de colonne mici, decorând spațiile dintre ele cu icoane sfinte. Ceva mai târziu, s'a făcut în îngrăditura altarului o și mai însemnată schimbare. Deasupra columnelor, peste ușele altarului, s'a așezat un arhitrav orizontal, adică

¹⁾ Simeon Tesal., Despre sf. biserică, cap. 137 și German., Rerum eccl. Contempl. la Migne Patr. gr. T. XCVIII, p. 360.

²⁾ Simeon Tesal., Despre sf. biserică, cap. 101 și Βενιαμινά Ηνωσά Σερικαλῶν, pag. 26.

³⁾ Eusebius, Hist. eccl. L. X, c. 4.

o scândură de lemn sau de marmură, sau de metal, pentru ca întărindu-se prin ea, columnele, să nu se miște la închiderea și deschiderea ușelor. Această scândură, numită ὑπερθύριον, legând cu olaltă columnele altarului, a servit mai târziu drept loc de infrumusețare, din care cauză se și numia κοσμίτης, pictându-se pe ea crucea de viață făcătoare împreună cu răstignirea Mântuitorului, ca simbol și semn de isbândă a creștinismului. La această icoană s'au adaus cu timpul și altele, formându-se deocamdată un rând întreg de icoane. După un rând de icoane s'a făcut și al doilea și al treilea. Și din aceste rânduri de icoane, s'a format iconostasul nostru de astăzi (εἰκονόστασις sau εἰκονοστάσιον, așezare de icoane sau cu alt nume τέμπλον, adică un loc sfânt demarcat sau despărțirea unui loc sfânt) care, în forma ce o are în prezent, ni se înfățișează deja pe timpul împăratului bizantin Vasile Macedoneanul (867-886), în care timp, fiind închinarea icoanelor la culme, și iconostasul a trecut în ultima fază a dezvoltării, devenind iconostasul bisericilor celor multe ce le făcuse împăratul numit prototipul iconostaselor bisericilor din timpurile următoare ¹⁾.

Iconostasul are trei ușe, prin cari se intră în altar, și anume ușa de miază-noapte, cea de mijloc și cea de miază-zi. Ușa de mijloc se numește împărătească (θύραι βασιλικαί), pentru că în timpul transportării sf. daruri dela proscomidiar la sf. masă, intră pe ea împăratul și Domnul cerului și al pământului, spre a se da credincioșilor spre mâncare ²⁾. Ușa de mijloc se numește și sfântă (θύραι ἁγία), pentru că pe ea intră numai persoanele sfințite, cari au deplină sfințire prin sacramentul preoției. Ușele din partea despre miază-noapte și miază-zi se numesc diaconești sau ingerești, căci prin ele ies din altar, resp. intră în el diaconii, cari închipuiesc ingerii. Ușele împărătești sunt înzestrate din lăuntru altarului cu un vâl sau o perdea numită καταπέτασμα, făcută din materie prețioasă, mai cu seamă de culoare albastră, care sau se sloboade de sus în jos, sau se trage din o parte în

¹⁾ Vezi: Candela, jurnal bisericesc-literar, Anul I (1882), Nr. 1 și 2.

²⁾ După alți se numește ușa aceasta împărătească, pentru că din laici numai împăratului e permis de a aduce prin ea darurile sale la altar. (Comp. Can. 69 al sin. trul.).

alta. Catapeteasma servia în biserica cea veche la acoperit cele din lăuntru ale altarului, ca să nu poată vedea cele ce se lucrează în altar catehumenii, penitenții, ereticii și păgânii¹⁾, cari vor fi rămas poate în adunarea credincioșilor; iară acuma se trage perdeaua sau se acopăr cu ea ușele, spre a indica mai mica sau mai marea însemnătate a acțiunilor plinite la sf. masă.

Pe ușele împărătești se înfățișează icoana bunevestiri a Născătoarei de Dumnezeu, ca începutul mântuirii noastre și spre aducerea aminte, că cu întruparea lui Dumnezeu-cuvântului ni s'a deschis cerul. În laturile icoanei bunevestiri se pictează icoanele celor patru evangheliști, spre a însemna, că și ei, asemenea arhanghelului Gavriil, au împărtășit lumii vestea cea îmbucurătoare a mântuirii genului omenesc. Pe ușele cele laterale ale sf. altar se pictează icoanele sf. diaconi cu orariul în mână sau ale sf. îngeri, cari ni aduc aminte, că acolo, unde tronează Dumnezeu, se cuvine a intra cu pietate și cu castitate îngerească.

Tot perețele iconostasului din partea naosului e acoperit cu icoane pictate în stilul bizantin, cari se despărțesc de olaltă cu colonne mici, lucrate în mod artistic și cari de regulă se încunjură cu ghirlande în formă de flori și de frunze, ori de struguri. În rândul dintâi al iconostasului, adecă între ușele împărătești și cele laterale se află de cătră amiază=zi icoana Mântuitorului Isus Christos ca proroc sau învățător, iară cătră miază=noapte icoana Maicei Domnului. Tot în acelaș rând în partea dreaptă, după ușa de miază=zi e icoana hramului bisericeii, iară în partea stângă, după ușa de miază=noapte e icoana unui stânt, cătră care poporul are deosebită pietate; la noi icoana sf. Nicolae sau a sf. Ioan Botezătorul sau a sf. m. martir Ioan cel nou din Suceava.

Sub icoanele aceste, dacă e loc, se află în multe biserici încă 4 icoane, cari ni înfățișează întâmplări din T. V. ce se raportă la sacrificiul cel necrunt al T. N., b. o. serviciul preotului Zaharie în templul lui Dumnezeu, care icoană ni indică, că în sf. altar se plinește sacrificiul etern simbolizat prin sacrificiile T. V.; sau ridicarea șarpelui de aramă în deșert, care ni simbolizează sacrificiul lui Christos

¹⁾ Cf. Ив. Дмитревскій, Истор. догмат. и таинств. Изъясненіе на Литургію, Изд. IV. 1865 p. 71.

pe cruce, ce se innoiește pururea pe sf. altar; sau sacrificarea lui Isaac¹⁾, care așisderea ni indică sacrificiul lui Isus pe cruce, care pentru mântuirea noastră se plinește necrunt în sfânta sfintelor; sau sacrificiul lui Melhisedec, care simbolizează însuș sacrificiul cel necrunt al T. N. sau și alte întâmplări asemănătoare²⁾.

În rândul al doilea, mai sus de ușele sf. altar se înfățișează icoanele celor douăsprezece sârbători mari domnești. La mijlocul acestor icoane, deasupra ușelor împărătești, se înfățișează cina cea de taină a Domnului, spre a însemna acea lucrare ce se săvârșește în lăuntru altarului la sf. liturgie. Între ușele împărătești și icoana aceasta, se află în multe biserici, încă năframa, pe care e pictat chipul cel nefăcut de mână al Mântuitorului ce l-a trimis Isus lui Avgar, regele Edesei. Icoana aceasta se pune aici, ca creștinii pururea să aibă înaintea ochilor trăsăturile cele blânde ale feței lui Isus.

În rândul al treilea se pun icoanele cetelor sf. apostoli; iară în mijlocul lor, deasupra ușelor împărătești, se pune icoana Mântuitorului ca împărat și arhiereu și pe lângă dânsul, în atitudine de rugăciune, Maica Domnului și Ioan Înainte-mergătorul; pentru aceea se numește icoana aceasta *δέησις*, rugăciune, mijlocire, sau *τρίμωρον*, căci pe icoană se află trei înfățișări sau în urmă „παντοκράτωρ“, căci pe dânsa e pictat Isus Christos ca împărat atotputernic al cerului și pământului.

Rândul cel de pe urmă și cel mai înalt al icoanelor înfățișează pe profesii testamentului vechiu, și, în mijlocul lor, pe Maica Domnului, ținând în brațe pruncul cel dumnezeesc, obiectul prezicerilor profetilor, din care cauză se și pictează sf. profeti de regulă cu acele semne simbolice, cu cari au prefigurat ei misterul încorporării.

Deasupra iconostasului se așează icoana răstignirii lui Isus Christos, cu care Christos, ca preot, a realizat opera mântuirii. Pe această icoană a răstignirii lui Isus, se află de regulă, de o parte a crucii, Maica Domnului, de alta, apostolul și evanghelistul Ioan.

Astfel iconostasul ni pune în culori vii, înaintea ochilor,

¹⁾ Sacrificarea lui Isaac precum și sacrificiul preotului Zaharie se înfățișează în unele biserici pe ușele cele laterale ale sf. altar, în locul sf. diaconi sau al sf. îngeri.

²⁾ Cf. T. Tarnavski, l. c. p. 81.

intreita chemare a lui Christos Mântuitorul și misiunea apostolilor și a profeților, ni înfățișează mai toată istoria biserică, în care fiecare om poate ceti cele mai însemnate întâmplări sfinte și învățăturile principale ale credinței creștine, și o îndemnare necontenită, ca și noi să umblăm în urmele sfinților, dacă voim să ne bucurăm dimpreună cu dânșii înaintea feței Părintelui ceresc.

Iconostasul nu e făcut în biserici numai pentru înfrumusețarea lor și pentru deșteptarea pietății credincioșilor, ci și pentru aceea, ca în sf. altar, afară de persoanele sfințite și de împăratul la comunicătură și la aducerea darurilor, să nu intre nimene, căci dacă în testamentul vechiu, afară de arhieru nimăruia nu-i era permis a intra în sfânta sfintelor, care era numai umbra sfintei sfintelor testamentului nou, cu cât mai mult nu poate să fie permisă intrarea în altarul bisericii testamentului nou, care nu e umbră, ci adevăr și în care petrece însuș Domnul Dumnezeu sub chipul pâinii și al vinului ¹⁾. Totuș, cu binecuvântarea preotului, pot să intre în sf. altar, pentru serviciul lui, oarecari persoane laice, cari însă trebuie să exceleze prin pietate și viață virtuoașă.

În naosul bisericii, înaintea iconostasului, se află de regulă un loc mai înălțat, despărțit prin trepte de cealaltă parte a naosului.

Locul acesta mai înălțat înaintea iconostasului se numește *solea* (σωλεία, σωλέα, σωλείον) sau *chor* (χορός); solea, pentru că în vechime în spațiul acesta se afla scaunul sau tronul împărătesc, iară chor, pentru că aici se adună la un loc cântăreții. După Simeon Tesalonicheanul (cap. 135) pe locul acesta stau ipodiamonii, lectorii și cantorii, numindu-se el din cauza aceasta, și altarul lectorilor (βήμα τῶν ἀναγνώστῶν). După alții servește acest loc pentru împărțirea cu sf. daruri, și pentru ca preoții și diaconii să poată face

¹⁾ Sinodul din Laodicea, în canonul său 19, zice între altele: „Și numai singur celor sfinți să li fie iertat a intra în sf. altar și a se împărțasi”. Și canonul 69 al sinodului VI, ecumenic zice: „Să nu fie iertat cuiva dintre mireni săvârșind, a intra înăuntru în sfântul altar, căci numai împărăteștii stăpâniri și domniri îi e iertat aceasta, când ar voi să aducă daruri făcătorului său, după oarecare prea veche precădare. (Pidalion, trad. de Mitr. Veniamin, îndrept. de N. Scriban, 1844).

fără de împiedicare intrarea din sf. altar în naos și din naos în sf. altar ¹⁾, în care caz stranele pentru cantori și lectori se așează în ambele părți ale naosului, mai jos de tronul episcopului și de stranele clerului.

Naosul e locul de rugăciune al credincioșilor și anume al bărbaților și al femeilor. Ultimele stau în urmă. Această separare e străveche, adoptată dela iudei. Constituțiunile apostolice prefund această despărțire [vezi lib. II c. 57]. În vechime erau precum am văzut și mai sus chiar pereți, care despărțiau bărbații de femei.

În naosul bisericii se află următoarele obiecte:

a) *Amvonul* (ἄμβων, ambo, dela ἀναβαίνειν, a se sui, a se urca), este o estradă înălțată ²⁾ în dreptul ușelor împărătești, de pe care diaconii cetesc evanghelia și zic ecteniile, iară presviterii țin predica, precum și Isus Christos adeseori predica de pe locuri înălțate d. e. de pe munte, din naie. Multe biserici din vechime aveau două amvoane, unul din partea stângă sau de amiază=zi la cetit apostolul, iară altul din partea dreaptă sau de miază=noapte la cetit evanghelia și la predicat cuvântul lui Dumnezeu.

Simeon Tesalonicheanul zice: „Drept aceea și amvonul stă înaintea ușei mormântului, arătând piatra cea răsturnată de pe ușa mormântului, și are înălțime pentru înălțimea predicării, căci și ingerul deasupra pietrei a șezut și a predicat învierea Mântuitorului. Drept aceea și pe amvon presviterii și diaconii pe ingeri inchipuindu-i, citesc evangheliile” ³⁾

Cât de forma amvonului, apoi avea el în vechime forma unei tribune rotunde sau poligonale, la care duceau trepte din partea din nord și pe sud și pe care se afla un pult în scopul cetirilor liturgice. Astăzi amvonul de regulă are forma unei estrade simple cu una sau mai multe trepte, iară pultul lui e pult portativ.

În multe biserici se află în prezent, pentru ca predica să se audă mai bine, în locul amvonului bisericii vechi amvonul așezat de regulă pe un stâlp în nordul bisericii,

¹⁾ Вѣнiаминна Новая Скрижаль р. 32.

²⁾ Estrada aceasta are, în bisericile de rând, o treaptă, în bisericile episcopale două, în cele mitropolitane, trei, iară în cele patriarhale, patru trepte.

³⁾ Simeon Tesal. Despre sf. biserică, c. 136.

aproape de altar, și lipit în oarecare înălțime de perețele bisericeii. Amvonul acesta servește de obicei numai ca loc de predicare și are felurită formă, după cum adecă e și stilul de construire al bisericeii. Emblemele și figurele, cu cari e ornat, sunt adeseori: porumbul, ca simbol al Duhului sfânt; crucea, anchira și inima, ca simboale ale credinței, speranței și dragostei; trâmbița, ca simbol al tăriei cu care are să se anunțe cuvântul dumnezeesc; cei patru evangheliști, etc.

b) *Tetrapodul sau proschinitariul* (προσκυνητάριον), pe care stă icoana misterului sau a sfântului, căruia e închinată biserica, și sf. cruce, înaintea căreia creștinii fac închinare.

c) *Stranele frunțășilor bisericești* de o parte și de altă parte a soleei, și anume: tronul episcopului în partea dreaptă și stranele celorlalți membri ai clerului în partea dreaptă și stângă a soleei ¹⁾, apoi *stranele în partea de jos a naosului* (σασίδια, sedilia) pentru membrii bisericeii cei bătrâni, cei slabi sau cei mai distinși.

d) *Chorurile sau pultele lectorilor și ale cantorilor*, cari se așează de regulă de amândouă laturile soleei pentru cântarea alternativă a imnelor bisericești și înseamnă chorurile îngerilor; în urmă

e) *Analoghionul* (ἀναλόγιον, analogium), cu care nume se numește astăzi pultul portativ, de pe care se citește sf. scriptură.

§ 69. Pronaosul bisericeii.

Partea bisericeii între ușa cea mare, prin care se intră în biserică, și naosul bisericeii se numește *pronaosul* sau *tinda bisericeii*. Aici se afla în timpurile vechi și se află încă în multe biserici și în ziua de astăzi — și anume în partea dreaptă a tinzii — *vasul de botez*, κολυμβήθρα, piscina, botezându-se aici cei ce vin la botez și lepădându-se de diavolul și de toate faptele lui. În tindă stau și femeile, cari vin la rugăciunea cea de patruzeci de zile, spre a primi rugăciunea de intrare în biserică; aici se face litia după exemplul bisericeii vechi, aici rânduiala înmormântării, precum și alte rândueli liturgice.

¹⁾ I. G. o. ar, Euchologium sive Rituale Graecorum, 1647, p. 22.

Pronaosul servia în vechime și ca asil pentru cei săraci, apoi ca scut al bisericeii pentru cei persecutați de lege.

În multe biserici se așează în pronaos, și anume în partea stângă, *masa pentru cina comună*, pe care obișnuiesc a o face creștinii ortodocși în ziua patronului bisericeii, sau în alte zile solemne, analog datinei celei vechi, în urma căreia, după liturghie, se serbau în pronaos agapele.

Relativ la omarea pronaosului, apoi obiecte de deosebită atențiune erau, în biserica, antică *ușele*, atât cele ce duceau în pronaos, numite θύραι μεγάλαι sau ἀργυραί, cât și cele prin cari se intra în naos, numite πύλαι ωραία sau și τῶν πρεσβυτέρων, de cari însă numai arare-ori dăm în bisericele noastre de astăzi. Ușele acestea erau de regulă de lemn, și anume din lemnul cel mai bun și durabil, și la construirea lor se da deosebită atențiune. Dară erau și uși îmbrăcate cu table de aur și de argint și decorate cu arabescuri. Așisderea se aflau uși turnate din aramă, bronz ș. d. a.

Poddeaua pronaosului bisericeii era de regulă pardosită cu pietre mai simple decât a naosului și a altarului ¹⁾, pereții lui însă, erau asemenea decorați și pictați ²⁾.

§ 70. B. Paraclise sau capele.

Paraclisele (παρεκκλησίαι, οἶκοι προσευχῆς, προσευκτήρια, οἶκοι εὐκτῆριοι, domus orationis, oratoria) sau *capelele* (dela

¹⁾ Poddeaua naosului era pardosită cu marmură sau cu parcheturi, iară altarul era decorat cu pietre lucioase, colorate, în cuburi sau în alte figuri geometrice. Adese-ori se făceau din bucăți mici de marmoră, a căror suprafață era colorată, felurite ornamente, cari în compozițiunea lor înfățișau frunze, flori, animale ș. a. d. ceea ce se numia opus musivum (ψωφοθέτημα, ψωφολήρημα), trăgându-se de aici numele și lucrul musiv, mozaic.

²⁾ Pereții bisericeii de regulă erau decorați cu mozaicuri și cu inscripțiuni. Așisderea se decorau ei cu icoane pe var, pe lemn, pe metal sau pe pânză. Adese-ori se face mențiune și de opus lacunare sau lacunatum și laqueatum, semănând cu ornamentele sculpturale, ce se numesc bas-relief (relief plan) și cari sunt decorațiuni ale pereților și mai ales ale plafondurilor cu câmpuri adânci, din piatră simplă sau din piatră văroasă, din lut sau și din metal. Acestea se numiau, după calitatea colorilor, sau opus variegatum, sau opus inauratum, aflându-se modele pentru ele acum în templul din Ierusalim. Dară pereții bisericeii nu erau numai pictați și decorați, ci pe ei de regulă se mai aninau icoane în cadre, table votive, marce sau se proptiau de ele steaguri ș. a.

capere, a cuprinde)¹⁾ sunt biserici mai mici, in cari se săvârșesc rugăciuni sau acte ale cultului dumnezeesc particular sau și public, însă nu pentru o comună bisericească, sau pentru o enorie sau păstorie sufletească de rând. În secolile cele dintâi ale creștinismului, pecând serviciul dumnezeesc era mărginit numai la biserica episcopală, creștinii se adunau la mormintele martirilor, unde făceau rugăciuni și aduceau lui Dumnezeu sacrificiu, construind deasupra lor și biserici numite μαρτύρια, martyria, memoriae, la cari se afla și un preot, numit μεμρορολόαξ, μεμρορίτης. Așisderea de curând își construiau creștinii avuși pe lângă curțile lor, paraclise, in cari se săvârșia serviciul dumnezeesc sau de un preot, care călătoria prin eparhie, sau de un preot, care se așeza anume la oare-care paraclis. Episcopii indemnau pe credincioșii avuși la construire de paraclise, căci in secolile cele dintâi ale creștinismului era mare lipsă de biserici publice²⁾.

Introducându-se instituțiunea parohiilor, paraclisele construite deasupra mormintelor martirilor și pe lângă curțile celor avuși se prefăcură cea mai mare parte, in biserici pentru serviciul dumnezeesc al comunei întregi. Dară și mai târziu se construira paraclise particulare. Au fost și sunt și acum paraclise sau capele in palatele domnitorilor ortodocși, însă in ele, după canonul 5 al sinodului din Gangra, săvârșirea sf. liturghii se poate face numai cu incuviințarea arhiereului respectiv. Lară canonul 6 al aceluiaș sinod hotărăște, că anatema să fie aceluia, carele pentru a nu merge la biserica

¹⁾ Numele „capella” înscamnă o manta mică (cappa — quia totum capit hominem), in special mântaua cea mică a sf. Martin din Tours, care ca relicvie sfântă se păstra in curtea regilor merovingo-franci. De aplicarea numelui acestuia la biserici oțim in enciclopedia italia pentru teologia și biserica protestantă editată de Herzog și Platt (T. VII, p. 499) următoarele: Der Name Kapelle kommt erst seit dem 7. oder 8. Jahrhundert vor. Eines der größten Heiligtümer, welches die fränkischen Könige besaßen, war die cappa, die rauhe Mantelkaputte des h. Martin von Tours, welche wegen ihrer Kleinheit capella hieß. Das Gotteshaus, wo dieses Nationalpalladium am fränkischen Hofe aufbewahrt wurde, bekam denselben Namen capella. Besonders als königliche Geistliche angestellte Kapellane mußten sie an diesem heiligen Orte hüten und im Krieg und Frieden überallhin den Königen nachtragen. Davon der Name Kapelle zunächst für die fürstlichen Privatkirchen, und dann für alle kleineren Gotteshäuser, die nicht selber Pfarrkirchen sind. La Germani s'au păstrat până târziu biserici particulare, și numite „Eigenkirchen”.

²⁾ Iacobi Chrysostomus, Hom. 18 in Act. Apost.

publică, și-ar face o biserică proprie, in care el însuș ar săvârși cele ce se cuvin preotului.

In prezent se pot împărți paraclisele in paraclise publice, precum sunt d. e. paraclisele mănăstirești, seminariale, episcopale, in cari săvârșindu-se serviciul dumnezeesc pot lua la el parte și alți creștinii, și in paraclise particulare, precum sunt d. e. paraclisele particularilor, paraclisele la spitale, la penitențiare ș. a., in cari săvârșindu-se serviciul dumnezeesc iau la el parte numai oare-cari persoane anumite.

Observându-se la construirea paracliselor aceleași regule, ce se observă și la construirea bisericelor, și fiind ele înregistrate cu aceleași lucruri, cari se cer pentru biserică, se săvârșesc in ele tot aceleași servicii dumnezești ca și in biserică. Lipsindu-se paraclisele de unele lucruri, cari nu se cer numai decât pentru săvârșirea sf. liturghii, precum d. e. scaunul cel înalt, se pot săvârși in ele toate serviciile dumnezești și sf. liturghie, dară numai de presviteri și nu de episcop, căci ar fi in scăderea demnității episcopale, liturghisind acesta într'un paraclis, in care lipsesc toate acelea lucruri, cari se cer la deplinul decor al bisericii¹⁾.

§ 71. C. Campanariile.

In secolile cele dintâi ale bisericii, campanele nu erau cunoscute, și dacă ar și fi fost cunoscute, împrejurările de atunci nu permiteau a le întrebuința, căci creștinii erau nevoiți a săvârși serviciul lor dumnezeesc in locuri necunoscute păgânilor. Însă pentruca să știe creștinii, când și unde aveau se se adune la serviciul dumnezeesc, se anunța aceasta, in timpul persecuțiunii, in secret prin diaconi sau trimiși secreți, numiți θεόδρομοι, κλητήρες, cursores, praecones, întemunții. Înființându-se pentru biserică timpuri mai favorabile și permițându-se creștinilor să preamărească pe Dumnezeu in public, se ivi necesitatea de a introduce oare-cari instrumente, prin cari să se poată concherna credincioșii la serviciul dumnezeesc. Ca atari instrumente se numesc la început trâmbița (tuba), care era in întrebuințare acum la Iudei²⁾,

¹⁾ Theodori Balsamonis Comment. in can. 8 conc. VII oecum., la Migne Pat. gr. T. 137, pag. 911.

²⁾ Num. 2, 2. 10; Lev. 23, 24.

apoi clopoștii, tintinnabula, și ciocanul de lemn, cu care se bătea în ușele creștinilor și la mănăstiri, în ușele chiliilor¹⁾.

Mai târziu erau, în biserica orientală, în întrebuințare două instrumente, cu cari se vestia începutul și momentele principale ale serviciilor dumnezeiești, și anume toaca de lemn, numită *σημαντήρον, σημαντήρ* și *σημαντήριον*, signum, signaculum, și toaca de fier, *ἀγιοσίδηρον*, sacrum ferrum. Cea dintâi era o scândură de lemn sănătos și vârtos, neted cioplit, în care, spânzurându-se de cui, se bătea cu unul sau cu două ciocane de lemn; iară toaca de fier era o scândură de fier, mai mică decât cea de lemn, în care se bătea cu un ciocan de fier²⁾.

Astfel de toacă, și mai ales cea de lemn a fost în biserica răsăriteană în exclusivă întrebuințare timp foarte îndelungat, de oare-ce primele campane (*καμπάναι*), ce se aflau aici sunt trimise în dar împăratului bizantin, Michail III, (842—867) în anul 852, de către Ursus Patricianus, dogele Veneției. Dară și acuma întrebuințarea campanelor se lăși la răsărit numai foarte încet, așa că, încă în secolul XII nu erau pretutindene în uz. Mai târziu, adecă după ocuparea Constantinopolei de Turci, nesuferind aceștia sunetul campanelor, dispărură campanele în multe părți ale răsăritului și locul lor ocupa iarăși toaca. De prezent se întrebuințează în unele biserici ale răsăritului numai campanele, în altele campanele și toaca.

De inventatorul campanelor se ține în genere Paulin dela Nola din Campania, la finea secolului IV, de unde vine și numirea „campana”. Dară mulți neagă, că Paulin ar fi inventatorul campanelor, și susțin, că episcopul roman, Sabirian, care în anul 604 îi urmă sf. Grigorie celui Mare, el se ținea de nu de inventatorul campanelor, cel puțin de cel dintâi, care a făcut de ele întrebuințare bisericească³⁾.

Clopoștele se întrebuințează în unele biserici, mai ales în Ardeal, Serbia, Rusia. Aceste sună la sf. prefacere

¹⁾ Cassiani De coenobiorum institutis L. 2, c. 17; L. 4, c. 12.

²⁾ Cf. A. I. Binterim, l. c. 4. B. 1. Th. p. 284—287.

³⁾ Cf. W. Augusti, Denkwürdigkeiten aus der christl. Archäologie, 11. Bd. S. 414. — vezi și Crăciunescu, A. Originea clopotelor Rev. teol. 1910. p. 8488.

și la împărțirea preoților. E însă o imitație dela liturgiile catolice și nu se poate generaliza.

Cu introducerea campanelor în întrebuințare bisericească, numai decât era de lipsă și construirea *campanarelor* (*καμπάνιον*), adecă a edificiilor de regulă în formă de turnuri¹⁾, menite pentru păstrarea și întrebuințarea campanelor. Aceasta și închegarea lor organică cu întregul bisericii făcu la început greutate. În unele locuri se așezau lângă biserică despre partea din vest, ca clădiri de sine stătătoare, de lemn sau de piatră. În bisericile de stilul romanic și cel gotic, se așează campanariile deasupra pronaosului bisericii, și aceasta se face adeseori și la bisericile mai mari de stilul bizantin. La bisericile de rând, construite în stilul acesta, sunt campanariile niște turnuri zidite separat de biserică²⁾, însă în tot cazul în curtea bisericii și aproape de dânsa.

Campanele simbolizează vocea lui Dumnezeu precum și a servitorilor lui, cari îndeamnă pe credincioși la serviciul dumnezeesc și la mărturisirea credinței lor, aplicându-se la ele cuvintele psalmului 18, 4: „În tot pământul a ieșit vestea lor, și la marginele lumii cuvintele lor”. Ele răsună ca o voce din lume mai înaltă nu numai în urechile, dară și în inima omului, aducându-i aminte prin tonurile lor, de a se sfinți pe sine însuși și a sfinți și timpul prin înălțarea spiritului la Dumnezeu, și prin rugăciune.

§ 72. D. Ținterimele.

La locurile cele sfinte se numără și locurile de înmormântare, numite ținterime, dela *κοιμητήριον*, coemiterium sau cimeterium, loc de răpaos. Creștinii din timpurile dintâi țineau foarte mult la separarea locurilor de înmormântare ale credincioșilor adormiți, de cele ale celor necredincioși.

¹⁾ *Turris ecclesiae*, in qua campanae pendent, campanaria turris. (*Du Cange, Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis. Lugduni, 1688 T. II.*)

²⁾ Și în bisericile zidite în stilul rusesc campanarele nu sunt împreunate cu biserica, ci stau izolate. Ele se compun de regulă din mai multe etaje octogonale, din cari cel de sus e tot mai îngust decât cel de sub dânsul. Turnurile aceste sunt încoronate cu o coloană cu vârf ascuțit, deasupra căreia se află o cupolă plană în formă de ceapă, iară asupra cupolei o cruce. Cel mai însemnat din turnurile acestea e așa numitul *Иванъ великій*, care se află în Kremlin din Moscova și are o înălțime de 90 m.

Tertulian zice: „Deși putem concede, să viețuim la un loc cu păgânii, totuși la moarte nu putem să avem parte cu dânșii”¹⁾. Pentru aceea sf. Ciprian îi socoti episcopului Marțial de mare crimă, că el a înmormântat copii creștini în locuri nesfințite și i-a așezat la un loc cu străinii (cei de altă lege) după datina altor popoare²⁾.

Relativ la locul însuș de înmormântare creștinii, primelor trei secole, ținându-se de legile civile ale Romanilor, prin cari se opria înmormântarea celor răpăosați în lăuntrul orașelor, își căutau pentru acest scop un loc cuviincios afară de orașe, mai cu seamă în apropierea unei căi.

Așa după Ieronim³⁾ să se fi înmormântat sf. Petru aproape de calea triumfală, sf. Paul aproape de calea spre Ostia. Cu predelecțiune se înmormântau creștinii în apropierea mormintelor martirilor, căci adunându-se la ele creștinii, spre a-și săvârși serviciile lor dumnezeiești, se spera cu această ocaziune să se înnoiască la credincioși aducerea aminte de cei răpăosați și tot odată să se recomande rugăciunii lor.

Pe timpul persecuțiilor și mai târziu, serviau ca locuri de înmormântare catacombele⁴⁾, adică peșteri subterane, cari adeseori se prelungeau mile întregi, cuprinzând o mulțime mare de trupuri ale martirilor⁵⁾. Și catacombele se numiau țințerime, coemeteria, frecventându-se de creștini cu mare pietate. Și în ziua de astăzi se află pe la biserici mari paraclisuri subterane, peșteri cripte, *κρυπταί* (*κρύπτω*, ascund), în cari se înmormântează persoane distinse mai cu seamă bisericesti și în cari se fac servicii dumnezeiești relative la morți. Așa o peșteră e și cea renumită a laurei dela Chiev.

După încetarea persecuțiunilor, se înmormântau corpurile creștinilor împrejurul bisericilor sau în pronaosurile lor. Unii creștini se înmormântau chiar în biserică, însă aceasta se privia ca un prerogativ al împăraților, al episcopilor și al

¹⁾ Tertullian., De idololatria c. 14. (Migne, Patr. lat. T. I. p. 758).

²⁾ Cyprian., Epist. 68. ad clerum et plebem in Hispania consistentes, de Basilide et Martiali (Migne, Patr. lat. T. III. 1066—1067).

³⁾ Hieronym., De viris illustribus c. 1. et c. 5. (Migne, Patr. lat. T. XXIII. p. 638 et 646).

⁴⁾ După etimologie încă neexplicat; poate că dela *κατά κρύβας*, la, lângă peșteri.

⁵⁾ Așa cuprindeau d. e. catacombele sf. Sebastian din Roma 174.000 de martiri.

persoanelor cu merit pentru biserică. Acum împăratul Constantin c. M. și succesorii lui precum și sf. Ioan Chrisostom fuseră înmormântați în biserică apostolilor din Constantino-pole și sf. Ambrosie își determină ca loc de răpaus în Milano partea bisericii lângă altar¹⁾.

Locul de înmormântare se privia ca loc sfânt și împărații vechi extindeau dreptulasilului bisericii și asupra țințerimelor; iară violarea mormintelor se privia ca un sacrilegiu, punându-se asupra-i pedepsele grele²⁾.

Țințerimele se așezau și se așează în unele locuri și acuma pe lângă biserici, pentru ca creștinii, decedând din viață, să păuzeze lângă acel loc, în care au primit ei viața lor spirituală și hrana lor spirituală, ca comuna la intrare în biserică să-și aducă aminte și de cei răpăosați și ca învățătura despre comuniunea în Christos între cei vii și între cei morți, și prin aceasta să se arate invederat.

Țințerimele să fie împrejurate cu zid sau cu gard și să fie închise, ca să se feriască de tot abuzul și de necurățire. În mijlocul țințerimelor se așează o cruce mare și cei ce păuzează în morminte să fie cu fața spre răsărit, căutând la cel ce vine dela răsărit și este lumina tuturor.

Monumentul cel mai potrivit pe mormântul celui răpăosat intru credință în Isus Christos cel răstignit și în speranța învierii și a vieții de veci, e sfânta cruce, iară monumentele cele străine și luate dela modele și dela motive păgâne, precum sunt columnele rupte în două, ulcioarele de cenușă, urnele ș. a. d. să se evite cât se poate.

SECȚIUNEA IV.

Despre lucrurile liturgice.

§ 73. Noțiunea și împărțirea.

Sub lucrurile liturgice sau sfinte se înțeleg toate acele obiecte externe, cari sunt menite și sfințite pentru serviciul

¹⁾ Comp. Euseb., De vita Constant. 4, 4; Socrates, Hist. eccl. 7, 45; Nicephor. Callist., Hist. eccl. 14, 58; Ambros., Epist. 22.

²⁾ Can. 66 al sf. Vasile și can. 7 al sf. Grigorie dela Nissa; Cod. Iust. L. V. De sepult. viol.

dumnezeesc și servesc sau ca semne simbolice în raport cu adevăruri supranaturale ale credinței, sau ca instrumente și mijloace necesare la îndeplinirea actelor liturgice și la împărtășirea darurilor, sau ca decorare semnificativă a serviciilor bisericești și a bisericii înseși. Deci se va trata întru cele următoare: 1. despre simboalele naturale ale cultului creștin, 2. despre vasele liturgice și alte obiecte necesare cultului, 3. despre veșmintele liturgice, 4. despre cărțile bisericești, 5. despre sf. icoane și 6. despre sf. relicvii sau moaște.

ARTICOLUL I.

Despre simboalele naturale ale cultului creștin.

§ 74. *Impărțirea simboalelor naturale. — Lumânarea.*

La lucrurile liturgice se numără și acele obiecte, ce s'au luat din natura externă în cercul cultului creștin și anume pentru raportul lor simbolic către adevărurile supranaturale ale credinței, numindu-se simboale naturale. La simboalele naturale ale cultului ortodox se numără: lumânarea, fămița, pâinea, vinul, apa, untul de lemn și sf. mir.

Lumânarea se întrebuințează în cultul dumnezeesc dela începutul creștinismului, trecând în cultul creștin din cultul legii vechi. Așa serbară învățaceii dimpreună cu Paul frângerea pâinii în Troada în casa cea de sus, fiind candelile aprinse¹⁾, și precum pe timpul apostolilor așa și mai târziu nici o serbare religioasă nu se făcea, decât numai cu lumânări și cu candelile aprinse. E deci un motiv istoric care îndrituește întrebuințarea lumânării. Îndeosebi nu putea să fie lipsit cultul dumnezeesc de lumină arzătoare pe timpul persecuțiilor, pe când creștinii nu se puteau aduna, decât numai în secret, noaptea și în peșteri subterane.

Așisderea e mai pe sus de toată îndoiala, că creștinii acum de timpuriu se folosiau în adunările lor religioase de lumină arzătoare nu numai din motive de necesitate, ci și pentru mai mare solemnitate și din considerațiuni simbolice²⁾.

¹⁾ Fapt. apost. 20, 8.

²⁾ Absque martyrum reliquis per totas orientis ecclesias, quando legendum est evangelium, accenduntur luminaria jam sole rutilante: non utique ad fuggendas tene-

Noi ne simțim în interiorul nostru mai ridicați și mai dispuși la pietate, dacă ne adunăm într-o biserică iluminată de splendoarea lumânărilor, spre a înălța rugăciunea noastră la părintele luminilor. În general din flacăra luminei sfinte sclipește o plăcere magică proprie, contribuind foarte mult, de a ne smulge, petrecând într-o biserică, de grijele, cugetările și simțirile cele de toate zilele și a ne transporta cu gândurile și simțămintele noastre în regiuni mai înalte, în regiuni cerești.

În fine, lumânarea se întrebuințează la cult pentru că are o însemnătate simbolică. Ea, prin efectele și calitățile ei, înseamnă misterii și adevăruri supranaturale și dumnezeiești. Lumina materială schimbă fața întregii creațiuni vizibile; ea e simplă, curată, se multiplică lesne, fără ca să scadă; ea luminează, încălzește, învioșează, curățește; fără de lumină natura e lipsită de viață, e rece, deșartă, invălită în întunec, nevizibilă, nefructiferă.

Așa lumina materială simbolizează lumina cea eternă, izvorul luminei și al vieții, pe Isus Christos, simbolizează lumina credinței adevărate, speranța, iubirea, viața, bucuria, și adorațiunea noastră și ni indică, că noi înșine suntem și trebuie să fim fii ai luminei.

Iară materia lumânării e din vechime ceara și untul de lemn, parte din cauza curăției, parte și din cauza însemnătății acestor materii. Îndeosebi se culege ceara din cele mai curate și binemiroșitoare flori și deoarece albina, ce o culege din aceste flori se privia de cei vechi de tipul virginității, pentru aceea ceara simbolizează corpul lui Isus Christos, fructul corpului sf. Marii, virginei celei pline de mireazma tuturor virtuților¹⁾.

Lumânările se pun în *candelabre* sau *sfeșnice* (*λυχνία, κροπίριον*, candelabra) de lemn, piatră, metal, uneori și de aur, și în *fânare*. Sfeșnicele sunt de o lumânare, de două, trei, șapte și douăsprezece lumânări. Toate aceste sfeșnice au, după diferența numărului lumânărilor, diferită însemnătate. Sfeșnicul cu o lumânare, primikirion (*πριμικίριον*)²⁾ în-

bras, sed ad signum lactitiae demonstrandum. Hieronymus, Contra Vigilantium c. 7. (Migne, Patr. lat. T. XXIII, p. 361); cf. și Socrates, Hist. eccl. L. V. c. 21.

¹⁾ Cf. Symeonis Thessalonicensis, De sacro templo c. 134 la Migne, Patrol. gr. T. 155, p. 345.

²⁾ Cf. К. Никольскій, Посobie къ научению устава богослуж. прав церкви. Изд. 4. С.-Петербург. 1888, p. 45.

seamnă unitatea sf. treimi; sfeșnicul cu două lumânări, dikirion (δικήριον), înseamnă cele două naturi ale lui Christos; sfeșnicul cu trei lumânări, trikirion (τρικήριον) înseamnă cele trei persoane dumnezeiești; sfeșnicul cu șapte lumânări înseamnă cele șapte daruri ale Duhului sfânt: în urmă sfeșnicul cu douăsprezece lumânări înseamnă ceata sfinților apostoli.

Sfeșnicile cu câte o lumânare se așează pe sf. procomidiar, câte cu una și adeseori câte cu două și trei lumânări pe sf. masă și cele cu câte una, două, trei și adeseori cu câte mai multe lumânări înaintea sf. icoane. Cupola naosului bisericii se iluminează cu multe lumânări, cari formează un cerc ce se anină sub cupolă, numindu-se la Greci χορός și însemnând — după Simeon Tesalonicheanul (c. 140) — firmamentul luminat cu stele.

În multe biserici se întrebuintează în locul cercului numit χορός, sfeșnicul ce poartă numele *policandru* (πολύς și κανδήλα) și e făcut pentru mai multe decât douăsprezece lumânări. Așisderea sfeșnicile au pentru mai multe lumânări forma columnei de foc, altele a rugului, iară altele a căruței cu care s'a suit Ilie la cer¹⁾.

Afară de sfeșnice sau candelabre și fânare se mai întrebuintează în biserică și *candela* (κανδήλα, și κανδήλιον), adică un vas cu untdelemn aprins. Candela are aceeași însemnare ca și lumânarea de ceară, de oarece untdelemnul, carele produce lumina, e un product al plantei ca și ceara. Ea se așează în sf. altar deasupra scaunului celui înalt sau și înaintea sf. mese, spânzurând de pe vârful crucii cu postament, sau se așează în naosul bisericii deasupra ușei celei împărătești, sau înaintea rândului dintâi al icoanelor iconostasului, sau și înaintea altor icoane.

¹⁾ De sfeșnice din biserică și de însemnătatea luminilor zice Simeon Tesalonicheanul (c. 140): „Dreptăcia ca într'un cer văzut în biserică, ca niște stele sunt luminile. Și corul (cercul cel mare) luminilor înseamnă țaria cerului și planetele. Încă și alte lumânări sau candelă aprinse se pun și unele în chipul stâlpului de foc celui demult ca niște stâlpi și drepte, iară altele în chipul rugului, iară altele în chipul căruței, cu care s'a suit Ilie, și unele sunt cu trei lumini pentru treime, precum sunt trichirele, iară altele cu șapte lumini după numărul darurilor, iară cele douăsprezece lumini pentru ceata apostolilor, în mijlocul cărora stă o lumină mai înaltă, în chipul luminei celei mari a lui Isus Christos. Iară e și dichir, adică cu două lumini, arătând cele două naturi ale lui Christos, și sunt sfeșnice și cu o lumină, spre a însemna unimea treimii sau și pe unul din sfinți, la care s'au pus”.

§ 75. Tămâia.

Tămâia (θυμίαμα λίβανος thus și libanum) era acum întrebuintată în cultul păgânilor¹⁾. Așisderea dăm de întrebuintarea ei și în cultul mozaic. În templul dela Ierusalim trebuia să se aducă dimineața și seara sacrificii de tămâie și pentru acest scop se afla și un altar de tămâiere²⁾. De aici curând întrebuintarea tămâiei trecu în biserica creștină îndeosebi în cea orientală. Canonul 3 al sf. apostoli ordonă decât untdelemn la candelă și *tămâie* la timpul aducerii înainte. Așisderea amintesc de tămâiere în biserica creștină autorul ierarhiei ecclesiastice³⁾, apoi sf. Ambrosie⁴⁾ și în urmă autorii celor mai vechi liturghii ale bisericii orientale.

Motivul întrebuintării tămâiei în cultul bisericii creștine e predilecțiunea răsăritenilor pentru tămâie în general, și întrebuintarea ei în cultul testamentului vechiu, în special, precum și că tămâia în sf. scriptură se privește ca icoana mirosului de bună mireasmă a rugăciunilor pioase și ca unul din cele mai prețioase daruri înaintea lui Dumnezeu⁵⁾.

Iară însemnarea simbolică e tămâiei e expresiunea venerațiunii în general și a adorațiunii lui Dumnezeu în special; pentru aceea se face tămâiere mai ales la acele acte ale serviciului dumnezeesc ce se înfățișează cu deosebire ca momente de adorațiune a lui Dumnezeu sau ca momente de deosebită venerațiune a sfinților lui. Mai departe tămâierea e expresiunea simbolică a cererii și a dorinței celor ce se roagă, ca rugăciunea, darurile aduse și sacrificiul să fie bine primite de Dumnezeu și ca cei ce iau parte la serviciul dumnezeesc să se prepare cu cuviință pentru sacrificiul ce

¹⁾ „Templa tibi statuam, reddam tibi thuris honorem” zice Ovid (Vezi *I. Bona*, l. c., p. 246).

²⁾ Esir. 30, 1. 7—8; vezi și Levit. 10, 1; 16, 12; Numer. 16, 17, 46; Isaia 60, 6; Ps. 140, 2.

³⁾ Pseudo-Dionys. Areop., De eccl. Hierarch. c. 3, § 3 (Migne, Patr. gr., T. III, 428).

⁴⁾ Ambrosii Expositionis in Lucam Lib. I (cap. I, vers. 11).

⁵⁾ Ps. 140, 2; Malach. 1, 11; Mat. 2, 11; Apocal 8, 3, 4.

se va aduce și în general pentru serviciul dumnezeesc. Așisderea tămâierea înseamnă rugăciunea curată sau bună-mireazmă a faptelor bune ¹⁾ și deosebita sfințenie a oarecărui obiect de cult, precum d. e. a sfințelor daruri pe proscomidiar și pe sf. masă, a icoanelor, a sf. cruci ș. a. și prin urmare se disting prin tămâiere și unele acte de cult dându-li-se mai mare solemnitate, precum d. e. tămâierea la anumite acte ale serviciului dumnezeesc în ziua de paști și în zilele următoare, la înălțarea onoratei cruci ș. a.

În fine tămâierea înseamnă darul Duhului sfânt, a cărui trimitere se cere dela Dumnezeu-Tatăl, aceea ce se întărește și prin rugăciune binecuvântării tămâiei: *Tămâie îți aducem fie Christoase întru miros de bună mireazmă duhovnicească, care primindu-o întru jertfelnicul tău cel mai presus de ceruri, trimite-ni nouă darul prea sfântului tău Duh* ²⁾.

Simbolica tămâiei stă în legătură mai cu seamă cu două calități ale ei și anume cu fumul și mirosul, ce-l produce și-l răspândește. Pentru ca așadar simbolica tămâiei să fie justificată, trebuie să poseadă aceste calități și pentru aceea trebuie să se întrebuițeze numai tămâie curată, amestecându-se cu ea și altă pușină materie mirositoare, b. o. smirnă sau și benzoe.

Tămâia curată provine din India estică ori din Africa, și o produce arborele, numit *hoswellia serrata* sau *hoswellia papyrifera* ori floribunda, ca un suc, ce se învârtosează la soare, numindu-se *olibanum orientale*. La noi numai foarte rar provine în negoț tămâia indică, ci mai mult cea africană, care iarăș e de mai multe feluri, adică mai aleasă și mai ordinară. Tămâia precum provine ea de regulă în negoț trebuie să se sfarme în bucăți mici. Mirosul tămâiei africane are oarecare iuteală, ce nu tuturor li e plăcută. Ca mirosul acestei tămâi să devină mai plăcut, se pot amesteca cu tămâie și alte materii mirositoare, totuși rămânând prevalentă cantitatea tămâiei. Spre acest scop se potrivește storax sau și benzoe sfârmat, și anume $\frac{1}{8}$ chilo storax ori benzoe la $\frac{1}{2}$ chilo tămâie, adăugându-se la această amestecare și pușină floare de levant. „Și a zis Domnul către Moisi” cefim în sf.

¹⁾ Cf. S. Germani, *Patr. Rerum ecclesiastic. Contempl. la Migne, Patr. gr. T. 98, p. 400.*

²⁾ Cf. Symeonis Thessalonic, *De sacra Liturgia la Migne, Patr. gr. T. 155, p. 285.*

scriptură: „La fie mirosuri: stacte, și orăch, și halvan mirositor, și tămâie curată, una să fie cât alta. Și vei face din această tămâie mirositoare, lucru tocmit după arta făcătorului de mir, amestecat cu sare, lucru curat sfânt” ¹⁾.

§ 76. Pânea și vinul, apa, untul de lemn și sf. mir.

Pânea și vinul sunt materia sf. euharistii și întrebuițarea lor la sf. liturghie se bazează pe orânduire dumnezească. Mai departe se întrebuițează pânea și vinul la mai multe rândueli și euhologii bisericești precum la litie, la parastas ș. a. d. și în urmă pânea se aduce la sf. liturghie, conform datinei vechi, de creștinii pioși ca dar de sacrificiu întru onoarea și amintirea sărbătorilor domnești sau a sfinților lui Dumnezeu, și biserica are o rândueală deosebită pentru binecuvântarea ei. Afară de aceea vinul se întrebuițează la rândueala cununiei în paharul de obște, la sfințirea bisericelor ș. m. d.

Pânea și vinul se potrivesc mai mult decât ori-cari alte produse ca daruri de sacrificiu. Îndeosebi pânea e mijlocul principal de viață, ea întărește, nu se urește, e un element simplu, ce se află pretufindene și ce se poate procura lesne. Pentru aceea pânea joacă în istoria revelațiunii dumnezeiești un rol însemnat. Așa se zice de Melhisedec, împăratul Salimului, că a adus pâne și vin, că era preot al lui Dumnezeu celui prea înalt ²⁾. Lui Moisi îi poruncește Dumnezeu: „Și vei pune pe masă pânilor punerii înainte, înaintea mea pururea” ³⁾. Și în alt loc: „Și de vei aduce dar, jertfă coaptă în cuptor, dar Domnului de făină, pâni nedospite, frământate cu untdelemn” ⁴⁾. Și Isus Christos însuși zice despre sine: „Eu sunt pânea vieții, cel ce vine la mine, nu va flămânzi și cel ce crede întru mine, nu va înseta niciodată” ⁵⁾. Și: „Eu sunt pânea cea vie, care s'a pogorît din cer, de va mânca cineva din pânea aceasta, va viețui

¹⁾ Eșir. 30, 34.

²⁾ Fac. 14, 18.

³⁾ Eșir. 25, 30.

⁴⁾ Levit. 2, 4.

⁵⁾ Ioan 6, 35.

în veci, și pâinea, care eu o voi da, corpul meu este, care îl voi da pentru viața lumii¹⁾”. — Relativ la vin, și vinul întărește²⁾ și veselește inima omului³⁾. Apoi minunea cea dintâi a lui Christos e prefacerea apei în vin⁴⁾ și Isus zice despre sine însuși: „Eu sunt vița cea adevărată⁵⁾”.

Și apa e un element prea important al cultului, întrebându-se la mai multe acte ale lui. Iară temeiurile pentru întrebuintarea apei în cult sunt parte istorice, parte simbolice. În testamentul vechiu apa se privia ca mijloc de curățire și de împăcare, făcând Dumnezeu cu ea minuni (diluviu, trecerea prin marea roșă ș. a.) și numindu-se Dumnezeu însuși în sf. scriptură „izvorul apei vieții⁶⁾”. Christos a sfințit apele prin botezul său, prin umblarea sa deasupra apelor precum și prin minunea sa în Cana Galileii. În sfârșit apa ca elementul cel mai frumos, curat, limpede, străveziu, curățitor, răcoritor, înălțitor, curgător, simbolizează ființa și activitatea darului dumnezeesc. Acest element se aplică în cult la sf. liturghie, amestecându-se cu vin, la sacramentul botezului, fiind materia acestuia, la sfințirea mare și mică a apei și la felurite spălări și curățiri.

Untul de lemn, ce se stoarce din maslin, e materia de luminat cea mai potrivită, fiind la răsărit și în Europa de sud un articol prea important de negoț, un mijloc necesar de hrană și de vindecare. Din aceste motive, untul de lemn se privia și se privește și acum ca un dar dintre cele mai alese ale pământului. În testamentul vechiu pe lângă pâine și vin se puneau pe altar și untdelemn⁷⁾ și în limbajul sf. scripturi se întrebuintează untul de lemn așa de adeseori ca simbol și ca icoană a bunurilor mai înalte, a binecuvântării lui Dumnezeu, a păcii, a puterii, a tăriei și a învingerii⁸⁾. Tot așa înseamnă untul de lemn, fiind el

¹⁾ Ioan 6, 51.

²⁾ I. Tim. 5, 23.

³⁾ Ps. 103, 16.

⁴⁾ Ioan 15, 1.

⁵⁾ Ioan 15, 1.

⁶⁾ Ierem. 2, 13.

⁷⁾ Levit. 2, 2.

⁸⁾ Ps. 127, 4; Facere 8, 11; I. Imp. 10, 1; III. Imp. 1, 45; 19, 16.

materia de luminat cea mai curată din regnul plantelor, luminarea mai înaltă, înțelepciunea adevărată și focul iubirii, așa în parabola despre fecioarele cele înțelepte și nebune. În apocalipsă (11, 4) se aseamănă cei doi martori pentru înțelepciunea și focul iubirii lor, cu doi maslini. — Ca mijloc de vindecare se întrebuintează untul de lemn la Isaia 1, 6 și în parabola despre Samarineanul îndurător; în urmă se privește untul de lemn și vlăstarul de maslin, adeseori ca simbol al darului și al îndurării dumnezeiești, și pentru aceea untul de lemn se întrebuintează așa de adeseori în cultul dumnezeesc.

Mirul se compune din untdelemn, balsam și alte arome și este simbolul darului dumnezeesc, ce-l câștigă omul în sf. sacrament al mirului, ca să-și păstreze credința, să o mărturisască și să viețuiască conform cu ea. Așisderea mirul se întrebuintează la sfințirea bisericii și la ungerea împăratului sau a domnitorului, precum și la ungerea celor ce trec dela o confesiune creștină la biserica ortodoxă.

ARTICOLUL II.

Vasele bisericesti sau liturgice și alte obiecte necesare cultului.

§ 77. Noțiunea și împărțirea.

Sub vase bisericesti sau liturgice se înțeleg acele vase, cari se întrebuintează la sf. liturghie și alte acte liturgice și a căror cea mai mare parte, condiționează întrebuintarea și a altor obiecte liturgice, ce stau cu sf. vase în legătură strânsă și de aceea se și tratează împreună cu ele. La vasele bisericesti sau liturgice se numără: Discul, poftinul, steaua, acoperemintele, antiminsul, copia, buretele, lingurița, ripida, tămâiarul sau cădelnița, vasul cu sf. mir, lițierul și vasul cu apă sfințită.

§ 78. Vasele bisericesti in special.

Discul, *δίσκος*, patena, e acel vas, care servește pentru primirea pâinii euharistice, și pe care aceasta din urmă se preface, la consacrare, în prea sfântul corp al lui Christos.

Potirul, τὸ ποτήριον ἅγιον, μυστικόν, πνευματικόν, βρα-
συλικόν, σωτήριον, φρικτόν, τὸ σκεῦος δεσποτικόν, calix, e
acel vas, care servește pentru primirea vinului, ce se pre-
face în el, la consacrare, în prea onoratul sânge al lui
Christos.

Discul și potirul sunt așa de vechi, ca și așezarea sf.
euharistii. În secolile prime ale bisericii creștine ele se fă-
ceau din lemn, sticlă, piatră, cositor, aramă, alamă, lut, dară
și din aur și din argint. Trecând timpurile persecuțiilor,
se înmulțiră discurile și potirile prețioase și acum sf. Ioan
Chrisostom vorbește despre ποτήριον χρυσοῦν καὶ λιθοκάλ-
κητον (gemmis ornatum) ἐν τραπέζῃ și de χρυσῶν σκεύη¹⁾.
După prescripțiile de acuma se cere ca discul și potirul să
fie de aur, ori de argint, sau măcar cupa potirului să fie
de argint și din lăuntru să fie aurită; numai din cauza să-
răciei bisericii se permite să fie discul și potirul de cositor
sau plumb, iară de aramă, sau de fier, sau de lemn, sau
de lut, sau de sticlă să nu fie²⁾.

În înțeles mistic discul înseamnă ieslele, în cari s'a
născut Dumnezeu-omul, precum și locul unde a fost pus
Christos, luat fiind de pe cruce; iară potirul aduce aminte
de mormântul lui Christos, precum și de păharul între-
buintat de Christos la cina cea de pe urmă³⁾.

Steaua, ἀστερίσκος, stella și stellula, compusă din două
arcuri mici unite în forma crucii, se pune deasupra discului,
pentru ca acoperemintele, ce se pun asupra lui să nu se
atingă de sf. daruri. Ea să se fi introdus în serviciul divin
de sf. Ioan Chrisostom⁴⁾ și aduce aminte de steaua, de
care au fost conduși magii în Vithleem la ieslele nou năș-

¹⁾ Ioannes Chrysostom., Hom. 51 in Matth.

²⁾ Cf. Synopsis sau adunare de multă învățătură a mitropol. Iacov (Putneanul),
1756, p. 14.

³⁾ Comp. S. Germani Rerum eccles. Contempl. la Migne Patr. gr. T.
98, p. 398 și И. Дмитревскій, Историч. догм. и таинств. изъяснение
божеств. литургии, С.-Петербург. 1884, p. 92.

⁴⁾ Ne vela hostiam tangant, et supra memoratum particularum ordinem turbent,
advenit Chrysostomus duos breves arcus, qui hostiis superpositi, eas ab omni con-
tactus periculo protegeret. Arcus illi extremitatibus ut radiis fulti, Stellae, in Christi
nataliis emicantis nomen obtinuerunt, unde et in eis componendis Sacerdos ait: Καὶ
ἐπιθών ὁ ἀστήρ... — I. Goar, Euchologium sive Rituale Graecorum, 1747, pag. 121.

cutului prunc. De aceea se și zic la proskomidie, când se
punea steaua deasupra mielului, cuvintele: „Și iată steaua
venind a stătut deasupra unde era pruncul (Mat. 2, 9)”.
Dacă luăm privire la moartea lui Isus, care așisderea se
simbolizează la proskomidie, steaua înseamnă sigilul pus pe
mormântul Domnului.

Acoperemintele sunt vâluri mici, patrate, făcute din
aceeaș materie ca și felonul, cu cari la sf. liturghie se acopăr
sf. daruri. Cu unul mic numit δισκοκόλυμμα, se acopere
discul, cu al doilea, numit ποτηριοκόλυμμα, potirul, iară cu
cel mai mare, numit ἄηρ, se acopăr dimpreună discul și
potirul. Acoperemântul cel mare se numește aer, ἄηρ, pen-
trucă el în modul aerului întins deasupra pământului cu-
prinde sf. daruri. Acoperemintele mici înseamnă sau scu-
tecele la nașterea lui Isus Christos, sau giulgiurile la moartea
lui; iară acoperemântul mare înseamnă sau firmamentul, pe
care s'a ivit steaua, arătând magilor pe nou-născutul im-
părat, sau piatra de deasupra mormântului lui Christos, după
cum adecă se simbolizează la proskomidie sau nașterea sau
moartea Mântuitorului¹⁾.

Antiminsul, ἀντιμύνησιον sau ἀντιμήνησιον (αντί, în loc
de și μύνησιον sau μήνησιον masă²⁾), antimensium, e o năframă
în patrat de în sau mătasă cu moaște ale martirilor, pe
care e desemnată înmormântarea Domnului nostru Isus
Christos, și care, în timpul liturghiei, se întinde pe sf. masă.
Antiminsule își iau începutul din timpul persecuțiilor,
fiind întrebuințarea lor o urmare a necesității³⁾. Păgânii și
ereticii se aruncau adeseori asupra creștinilor ortodocși, pră-
dându-li bisericile. Ca să feriască deci sfintele de pângărire,
șefii bisericilor întrebuințau în locurile expuse dușmanilor, la
plinirea sf. liturghiei, în locul sf. mese o bucată de pânză
sfințită, cu care, în caz de incurzie ostilă, se puteau acoperi
ușor sfintele și scoate din biserică. Și fiind că bisericile se
așezau în vechime deasupra mormintelor martirilor, pentru

¹⁾ S. Germani Rer. eccl. Contempl. la Migne Patr. gr. T. 98, p. 400;
vezi și Symeon Thessal., De sacra Liturgia c. 96.

²⁾ Cf. I. Goar, Euchologium sive Rituale Graecorum p. 653.

³⁾ Comp. E. Renaudot, Liturg. oriental. Collectio. Edit. II. 1847. T. I.
p. 33 et 181.

aceea se hotări mai târziu cu privire la această datină străveche, ca în antiminse — pentru a putea înlocui ele pe deplin sf. masă — să se pună moaște ale martirilor, și precum bisericile fără de moaște nu se priviau ca sfințite ¹⁾, așa și antiminsele fără de moaște nu se țineau de sfințite. Câștigând biserica, în timpurile următoare, pace, antiminsele deveniră superflue, cu toate aceste însă se păstrară și în timpurile ulterioare ca o reminiscență a datinei vechi, și episcopii, având din vechime dreptul de a-și da consimțământul atât pentru construirea, cât și pentru sfințirea bisericilor, se privesc acuma antiminsele și ca semn de consimțământ sau de binecuvântare a episcopului la lucrarea celor sfinte într'o biserică anumită ²⁾, și de aceea nici nu-i iertat a face sf. liturghie într'o biserică lipsită de antimins.

După tradițiunea veche ³⁾ trebuia ca bisericile să fie sfințite de un episcop, și fiind că acesta din cauza afașurilor sale celor multe nu-i totdeauna în stare de a împlini acest obligământ, pentru aceea, cu binecuvântarea lui, se sfințește biserica și de presviteri. Însă episcopul predă presviterului, care are a sfinți biserica, un antimins sfințit de el, și acest antimins îl pune presviterul la sfințirea bisericii, pe sf. masă.

Antiminsele se sfințesc de episcop, trimițându-se în dar bisericilor. Ele se pot purta din loc în loc și, lipsind biserica sau sf. masă, preotul poate săvârși sf. liturghie, întinzând antiminsul. Aceasta se face în genere de preoți militari, cari nu au totdeauna biserică în apropiere. — Antiminsul înseamnă, după sf. Isidor Pelusiotul ⁴⁾, sindonul sau giulgiul, cu care a fost învălit corpul lui Christos în mormânt. Pe antimins se înfașează punerea în mormânt a lui Isus Christos din cauză că antiminsul ocupă locul sf. mese, care inchipuiește mai ales mormântul lui Christos.

Copia ⁵⁾, ἄγία λόγχη, lancea sacra, e un cuțit mic în

¹⁾ Vezi: Can. 7 al sinod. VII ecum.

²⁾ Pentru accia în inscripțiunea, ce o are antiminsul, se numește determinat biserica, pentru care el e menit, numele episcopului, care l-a dat bisericii ș. a.

³⁾ Eusebius, Hist. eccl. L. X. c. 3.

⁴⁾ Isidori Pelusiotae, Epistolarum Lib. I. Ep. 123. Dorothea comiti.

⁵⁾ Dela κοπίς, ὄρος (κόπτω), cuțit de junghiare.

forma unei lance, cu care se scot din pânea adusă pentru sf. sacrificiu părțile destinate pentru lucrarea celor sfinte. *Copia* se cunoaște în întrebuințarea bisericească de prin secolul VI. German II, patriarhul Constantinopolei (1222—1240), în descrierea lucrurilor bisericești dă copiei însemnarea acelei lănci, cu care a fost străpunsă coasta Mântuitorului pe cruce ¹⁾. Pentru aceea la proskomidie, împungându-se miezul, se zic cuvintele: „Și unul din ostași cu sulița coasta lui a împuns . . .” (Ioan 19, 34).

Buretele, σπόγγος, ὁ și σπογγιά, ἡ, spongia, se întrebuințează la sf. liturghie, spre a aduna cu el părțile de pe disc, de a pune cu ajutorul lui în potir sf. corp, cât și celelalte părțile și spre a șterge și a curăți cu el discul și potirul. Pentru vechimea întrebuințării buretelui la serviciul dumnezeesc, vorbesc atât întrebuințarea lui în celelalte biserici orientale, cât și amintirea ce face de el Ioan Chrisostom, în omilia 3 la epistola către Efeseni. Buretele înseamnă acel burete umplut de oțet, cu care se adăpă Christos pe cruce ²⁾.

Lingurița, λαβίς, ἄγία λαβίς, cochlear, e o linguriță de aur sau poleită cu aur, la capătul mănunchiului cu chipul crucii, întrebuințându-se spre împărtășirea poporului cu sf. corp și sânge al Mântuitorului. În timpurile cele vechi credincioșii primiau corpul lui Christos, udat cu sf. sânge pe palmă; sau credincioșii primiau corpul lui Christos pe palmă, iar sângele îl beau din potir. Mai târziu se introduse modul împărtășirii cu lingurița, însă când, și de cine se introduse acest mod de împărtășire, nu se poate constata din istorie cu precizie. Unii, cum b. o. Nichifor Calist ³⁾, îl atribue sf. Ioan Chrisostom. Calist zice, că o oarecare femeie macedoniană, primind corpul Domnului în mână, l-a schimbat cu o pâne simplă, ascunzând sf. euharistie spre a o da macedonianilor. Spre a înlătura în viitor abuzuri ca acestea, Ioan Chrisostom a introdus lingurița și din timpul acela nu se comunică mirenii ca preoții, ci capătă corpul și sângele Domnului deodată cu lingurița.

¹⁾ Germani Rerum eccl. Contempl. ibid. p. 397.

²⁾ Mat. 27, 48.

³⁾ Nicephorus Callistus, Hist. eccl. L. 13. c. 7.

Deoarece însă însuși Ioan Chrisostom face aluziune la modul împărășirii credincioșilor, luând în mână sf. corp¹⁾, și așisderea sinodul VI ecumenic hotărînd determinat ca cel ce voiește să se împărășească *cu sf. corp* al lui Christos, mâinile punându-și în chipul crucii, astfel să se apropie și să primească împărășirea darului²⁾, urmează, că împărășirea generală cu lingurița, s'a introdus în biserică mai târziu, adică după sinodul trulan. — Lingurița înseamnă cleștele, cu cari serafimul, luând cărbunele de foc din altar, a atins cu el buzele lui Isaia profetul, curățindu-l astfel de păcatele lui³⁾.

Ripida ῥιπίδιον, flabellum, e o apărătoare mică, cu care diaconul în timpul sf. liturgii și mai ales după prefacerea sf. daruri, apără sfințele, ca să nu se poată atinge ceva de sf. pâine și să nu cadă ceva în potirul deschis. Ripida, care e de origine străveche, făcându-se de ea amintire acum în liturgia din cartea VIII a constituțiunilor apostolice⁴⁾, are și înțeles mistic, simbolizează adică pe Cheruvimi și pe Serafimi, cari în mod nevăzut incunjură pe Împăratul mărinii ce tronează pe sf. masă⁵⁾.

Tămâiarul sau *cadelnița*, θυμιατήριον, thuribulum, e acel vas, cu care, punându-se în el tămâia pe cărbuni de foc viu, după rugăciunea și binecuvântarea preotului se face tămâierea la locurile și timpurile prescrise. Acest vas în regulă e construit astfel, că fundul găvânat al tămâiarului, în care sunt puși cărbunii, spânzură în lanțușoare mici, ce sunt împreunate sus la un loc. Tămâierele sânt așa de vechi în biserică creștină, ca și întrebuințarea tămâiei. După Evagrie⁶⁾, să fi donat Chosru II, împăratul Perșilor (590—628), bisericii din Constantinopole tămâiare de aur și așisderea

¹⁾ Ioannes Chrisostomus, Hom. 3. in ep. ad. Ephes; Hom. 27. in ep. I. ad Cor.

²⁾ Can. 101.

³⁾ Isaia 6, 6; Ephraemi Syri. In Esaiam Prophetam Explanatio cap. VI, apud E. Renaudot, Liturg. orient. collect. T. I. p. 195, unde cetim: Adiungitur his vasis sacris Cochlear, quod habent Graeci pariter et Coptitae ἄρτιον λαβίλα vocant, quia scilicet typus est forcipis, quo Scraph carbonem accepit de altari et Isaiae labia tetigit. Christum enim vocant carbonem vivum, igne divinitatis plenum.

⁴⁾ Lib. VIII. c. 12. Ripida se făcea în vechime din coajă, pene sau pânză.

⁵⁾ S. Germani Rerum eccl. Contempl. ibid. p. 432.

⁶⁾ Evagrius, Hist. eccl. Lib. VI. c. 21.

cruci de aur, din care donare, cu dreptul se poate face concluziunea, că tămâiarul nu e o invențiune a timpului aceluia, ci un lucru vechiu. Despre împăratul Constantin cel Mare se scrie, că el să fi donat bisericii din Roma mai multe tămâiare foarte prețioase și dacă această donațiune cu dreptul se trage la îndoială, totuș nu se poate nega existența tămâiarilor în biserică romană de pe timpul de atunci¹⁾.

Și tămâierilor li se dă însemnarea simbolică, și anume scrie sf. German²⁾, că tămâiarul înseamnă omenitatea lui Christos, focul, dumnezeitatea, fumul ce se ridică înseamnă mirosul bun al Duhului sfânt.

Alte vase bisericesti sunt: *vasul cu sf. mir*, care conține două sticlute dintre cari una e umplută cu sf. mir, iar cealaltă cu untdelemn sfințit; *litterul*, care se întrebuințează la facerea litiei, având cupe pentru pâni, grâu, vin și untdelemn; *vasul cu apă sfințită*, de regulă de argint, având pe marginea de sus un sfeșnic cu trei brațe; *vasul cu sf. daruri pentru comunicarea bolnavilor*, în care se află o cuție pentru sf. daruri, iar jos se păstrează un potir mic, o linguriță și o sticlută cu vin; *cana de cositor* pentru încălzirea apei; *lingura*, în care se dă presviterului liturgisitor apă caldă; *talgerile* pentru antifidor și în urmă *cana și tasa de argint* pentru spălarea mâinilor arhierului înaintea sf. liturgii și a intrării celei mari.

ARTICOLUL III.

Despre veșmintele bisericesti sau liturgice.

§ 79. Noțiuni generale și împărțire.

La păgâni și la Iudei, preoții purtau la serviciul dumnezeesc veșminte deosebite, diferite de îmbrăcămintea cea de toate zilele.

Așa vorbi Domnul către Moisi, zicând: „Și vei aduce pe Aaron și pe fiii lui la ușile cortului mărturiei. Și vei spăla pe dânșii cu apă, și vei îmbrăca pe Aaron cu veșmintele lui cele sfinte, și-l vei unge pe el, și-l vei sfinși pe el, și va preoși mie. Și pe feciorii lui vei aduce, și-i vei îmbrăca cu haine, și-i vei unge precum ai uns pe tatăl lor, și vor fi mie preoți”³⁾. Și preoții păgâni purtau la cultul lor divin haine diferite de cele de toate zilele.⁴⁾

¹⁾ W. Augusti, Denkwürdigk. aus der christl. Archäol., 12, Bd. 1831, p. 72.

²⁾ S. Germani Rerum eccl. Contempl. ibid. p. 400.

³⁾ Esire, 40, 12.

⁴⁾ Cf. Ios. Bingham, Origines sive antiquitates ecclesiae... Versio latina H. Ghrischevi, Halae 1727. L. XIII. c. 8. § 2.

Temeiul psihologic al acestei înfățișări zace în pietatea înăscută față de Dumnezeu, de care omul nu se poate apropia, decât numai cu dispozițiune pioasă și tot așa și cu veșminte deosebite, corespunzătoare dispozițiunii acesteia. Dacă în viața socială, la o vizită de rigoare întrebuițăm o îmbrăcăminte mai deosebită pentru a onora pe cel ce îl vizităm, cu cât mai mult trebuie să arătăm reverința în casa Domnului și când voim să ne apropiem de El.

Distingerea îmbrăcămintelor la cultul dumnezeesc trebuie să se simțiască mai ales pe terenul creștinismului, conform cuvintelor sf. apostol Paul, care zice: „Cum nu va fi serviciul spiritului întru mărire? Că dacă era serviciul osândirii mărire, cu mult mai vârtos va prisosi serviciul dreptății întru mărire¹⁾. Pentru aceea servitorii bisericii creștine vechi se folosiau la cultul dumnezeesc de veșminte deosebite²⁾.

Veșmintele bisericești erau la început parte veșmintele de rând, confecționate însă din materii mai prețioase și întrebuițate numai la serviciul dumnezeesc; parte erau făcute după chipul veșmintelor testamentului vechiu; parte erau făcute anume pentru serviciul dumnezeesc creștin.

Biserica creștină nu face schimbare în croiala și forma veche a veșmintelor bisericești, căci vechimea adaogă la demnitatea și solemnitatea actelor liturgice. Așisderea biserica voiește să arate prin exteriorul său, că ea păstrează instituțiunile bisericești din vechimea cea mai adâncă.

Coloarea veșmintelor bisericești era la început cea albă, sau cel puțin coloarea albă era coloarea fundamentală a tu-

¹⁾ II. Cor. 3, 8.

²⁾ Cf. Can. 22 și 23 al sin. din Laodic. și Ieronim, care zice: „Religio divina alterum habitum habet in ministerio, alterum in usu vitaeque communi... Per quae discimus, non quotidianis et quibuslibet pro usu vitae communis pollutis vestibus nos ingredi debere in sancta sanctorum; sed munda conscientia et mundis vestibus tenere Domini sacramenta”. Hieronymi Comment. in Ezechielem Prophetam Lib. 13. c. 44 (Migne, Patr. lat. T. XXV. p. 457); vezi și Hieronymi Dialogus contra Pelagionos Lib. I. n. 17, unde cetim: Quae sunt inimicitiae contra Deum, si tunicam habuere mundiorum? si episcopus, presbyter et diaconus et reliquus ordo ecclesiasticorum in administratione sacrificiorum cum candida veste processerint? precum și Hieronymi, Epist. 64 ad Fabiolam (Migne, Patr. lat. T. XXII. p. 611) și Epist. 14 ad Heliodorum Monachum (Migne, ibid. p. 352).

toror veșmintelor bisericești¹⁾. Peste această se puneau adeseori pe veșminte, cusături cu fir de argint, de aur sau de mătasă în felurită culoare. După secolul al 9 începură a se introduce, mai ales în biserica occidentală și alte colori, și anume se alegea culoarea roșie în zilele de amintire a sf. apostoli și martiri, iar culoarea neagră, în zilele de ajunare, de căință și de intristare. Și biserica orientală acceptă pentru veșmintele bisericești mai în acelaș timp această varietate a colorilor, totuș ea întrebuița în timpul postului, apoi în zile de sărbători și la serbarea amintirii morților — conform uzului oriental — în loc de culoarea neagră culoarea cea purpură sau mohorâtă.

Simeon Tesalonicheanul, numind veșmintele pretești, zice: Și albe sunt acestea pentru curăția și lumina darului. Iar de multe ori și mohorâte (πορφύρεα) în timpul ajunărilor, ca să plângem noi, cari am păcătuit, încă și pentru cel junghiat pentru noi. Ca a-ducându-ni aminte de suferințele lui, să urmăim lui...²⁾. Și Goar³⁾ zice, că la Greci, cu privire la veșmintele bisericești, se pare să aibă mai mare preț culoarea albă și cea mohorâtă, și anume cea albă tot anul, iar cea mohorâtă în timpul patruzecimii. Aceasta se întărește și de Dimitrie Chomatenu, arhiepiscopul Bulgariei din secolul 12, care zice, că veșmintele mohorâte (πορφύρεα ἐσθῆματα) sunt semn de tristetă, și se întrebuițează numai în zile de ajunare și în zile de amintire a celor răpăosași⁴⁾.

Cât despre simbolica colorilor sf. veșminte, apoi coloarea albă e icoana bucuriei, a curăției și a luminării; cea roșie înseamnă sângele vărsat de Isus Christos și de sfinții lui; cea verde e simbolul speranței eternei fericiri, ce am câștigat-o prin meritele lui Isus Christos și prin darul Du-

¹⁾ Cf. Ioannes Chrisostomus, Hom. 82 al. 83 in Matth. et Hom. in Parabolam de filio prodigo attrib. Chrisost. (Migne, Patr. gr. T. LIX. p. 520); Sozomen, Hist. eccl. L. VIII. c. 21; Gregor Turon., Liber de gloria Confessorum c. 20. De dedicatione oratorii nostri (Migne, Patr. lat. T. LXXI. p. 843).

²⁾ Simeon Tesalonicheanul, Despre sf. liturgie c. 83.

³⁾ Iac. Goar. Euchologium sive Rituale Graecor. p. 113 comp. și p. 110. vezi și I. Binterim, l. c. 4. Bd. I. Th. p. 197.

⁴⁾ Vezi: Δημητρίου Χωματηνοῦ πρὸς Κωνσταντινὸν ἀρχιεπίσκοπον τῆς μητροπόλεως Δουβραχίου, τὸν Καβάτυλαν, ἀποκρίσεις ἐν Σύνταγμα τῶν κανόνων edit. Rhalli et Potli T. V. p. 430 și G. Codinus Curopalata, De offic. Magn. Eccl. edit. Imman. Bekkeri in Corpus script. hist. byzant. edit. Niebuhr. XIV. p. 44.

hului sfânt și în urmă coloarea cea purpurie (mohorâtă) și neagră e simbolul căinței și al tristeții.

Precum în preoție sunt trei grade determinate, așa fiecare grad are la săvârșirea actelor liturgice veșminte determinate. Veșmintele diaconești sunt: Stiharul, mâniciutele și orariul. Veșmintele preoțești sunt: Stiharul, epitrahilul, brăul, mâniciutele și felonul, iară veșmintele arhieresti sunt: Stiharul, epitrahilul, brăul, mâniciutele, epigonatul, sacosul și omoforul. Afară de aceste veșminte mai au episcopii la săvârșirea actelor liturgice: Mantia, crucea, panagiul sau engolpiul, mitra și toiagul arhieresc.

§ 80. Veșmintele bisericesti în special.

1. *Sticharul*, τὸ στοιχάριον sau στιχάριον (dela στιχός, rând, șir)¹⁾, alba (scil. tunica), camisia, corespunde tunicii celor vechi, și e un veșmânt, ce dela grumaz, acoperind tot corpul, ajunge până la picioare, numindu-se pentru aceea și ποδήρη, fiind intru adevăr și analog veșmântul lui Aaron, ce se numia ποδήρης²⁾. Acest veșmânt luminos și strălucitor, de care face amintire acum Paulin, episcopul Tirului³⁾, sinodul din Cartago din a. 398⁴⁾ și Grigorie dela Nazianz⁵⁾, aduce aminte de acele veșminte luminate, în cari se arătară ingerii în timpul învierii și în ziua înălțării la cer a lui Christos⁶⁾. În timpurile vechi stiharul se făcea din materii de colorare albă (din care cauză se și numia latinește: alba), aceea ce era semn al curăției persoanelor sfințite, cari se îmbrăcau în acest veșmânt. Însă stiharul poate să fie și de colorare roșie, și atunci înseamnă el patima lui Christos, care și-a vărsat sângele său pentru noi. Stiharul

¹⁾ Cu privire la rândurile broderiei de aur, cu cari veșmântul acesta e țesut.

²⁾ Cf. Hieronymus, Epist. 64 ad Fabiolam (Migne, Patr. lat. T. XXII, p. 613) și Germanus, Rer. eccl. Contempl. ibid. pag. 393, unde cetim: Ἡ στολή τοῦ ἱερέως ἰσχύει κατὰ τὸν ποδήρη Ἀαρὼν, τοῦτοστέν ἱμάτιον, ὃ ἐστὶν ἱερᾶτων ἔνδυμα, τὸ μέχρι τῶν ποδῶν, τὸ τιμιώτατον.

³⁾ Eusebius, Hist. eccl. L. X. c. 4.

⁴⁾ Can. 4.

⁵⁾ S. Gregorii Theologi Orat. V. n. 4 (la Migne, Patr. lat. T. XXXV., p. 668).

⁶⁾ Luc. 24, 4; fapt. ap. 1, 10.

e un veșmânt comun tuturor gradelor preoției. Totuș rău-nile, ce se fac într'ânsul și cari înseamnă darurile învățătorei și părâiele de sânge ale Mântuitorului, sunt proprii numai stiharului arhieresc¹⁾.

2. *Mâniciutele*, ἐπιμανίκιου (ἐπιμάνικια), manipuli, cu cari se strâng mânecile stiharului, spre a putea umbla servitorii bisericesti cu mâinile fără împiedecare, sunt de origine mai târzie și înseamnă în general puterea lui Dumnezeu, care întărește pe cei ce lucrează cele sfinte, și ne aduc aminte de acele legături cu cari au fost legate preacuratele mâni ale lui Isus Christos în timpul patimilor sale²⁾.

3. *Orariul*, ὠράριον și ὠράριον sau ὀράριον, orarium, stola³⁾, era la început o pânză subțire, albă, îngustă și lungă. La cetirea legii și a prorocilor se da, în sinagogiile Iudeilor, atunci când poporul avea să exclame cuvântul „Amin“, din loc mai înălțat, semn prin ridicarea unei pânzeturi, adecă a orariului. Cu acest scop se introduse orariul și în biserică creștină, adecă drept semn, cu care se arată poporului și sfinților servitori urmarea lucrărilor sfinte, a rugăciunilor, a cântărilor și a altor lucrări⁴⁾. Așisderea se ștergea la început cu el gura creștinilor ce se împărțășiau cu sf. sânge⁵⁾. Și pentru că oficiul diaconilor consta intru menținerea ordinii în biserică și intru indicarea lucrărilor bisericesti, pentru aceea pentru inlesnirea isprăvirii oficiului lor li se dete orariul ca veșmânt propriu. Pentru aceea diaconii la toate lucrările lor ridică orariul, ținându-l cu trei degete, și-l arată atât popo-

¹⁾ Vezi: Simeon Tesal., Despre sf. liturgie c. 79.

²⁾ Simeon Tesal., ibid. c. 81.

³⁾ Cu stola, στολή, înseamnă Latinii atât orariul diaconului, cât și epitrahilul protului.

⁴⁾ De aici a primit poate acest veșmânt și numele, căci diaconul ridicându-l în sus arată cu el ora sau timpul (ὥρα), când e ceva de făcut, când credincioșii cu descriere au a se ruga Domnului... În acest înțeles explică cuvântul ὠράριον Arcudius, despre care zice Bona: Arcudius (L. VI. c. 10) derivat ab hora sive tempore, quia Diaconus accepta extremitate stolae tribus digitis invitatur populum ad orandum, cantores ad psallendum ostenditque horas et tempus, quo aliquid est faciendum, que consuetudo etiam hodie viget in Graecia I. Bona, I. c. L. I. c. 24.

⁵⁾ Vezi: Explicarea la canonul 23, al sinod. din Laodic. Fiind orariul la început un ștergar, cu care se ștergea gura comunicanților e posibil, că dela această împrejurare și-a primit la romani numirea (orarium).

nului cât și persoanelor bisericești drept semn al lucrărilor, ce urmează în biserică, deșteptând astfel atențiunea lor și invitându-i la rugăciune.

Orariul a fost la început fără de infrumusețare, ba în unele biserici era chiar oprit de a infrumuseța orariul cu fir de aur, de argint sau cu alte materii¹⁾. Dar creștinii secolelor următoare nu se puteau opri în zelul lor pios, de a infrumuseța precum orariul așa și alte veșminte bisericești cu cusături de fire de aur, de argint și cu alte materii prețioase și această împodobire biserica o adoptă mai târziu și o conservă până în ziua de astăzi.

După sf. Ioan Chrisostom înseamnă acest veșmânt diaconesc aripele îngerilor, cu cari zboară aceștia neîncetat, servind Domnului, precum și diaconii înșiși înseamnă spirite servitoare²⁾. Dintre aceea pe orariile diaconilor din veșchime se scriau cuvintele, cu cari îngerii în ceruri neconținut preamăresc pe Părintele Atotțiitorul: "Άγιος, ἅγιος, ἅγιος, sfânt, stânt, sfânt³⁾).

4. *Brâul*, ἡ ζώνη, zona, cingulum, s'a introdus în biserică pentru isprăvirea mai îndemănată a sfintelor lucrări. Căci nestrângându-se cu brâul la un loc stiharul și epitrahilul, lesne ar împiedica pe servitorii bisericești în pășire și în îndeplinirea celor sfinte. Pentru aceea înseamnă brâul dispozițiunea și puterea, de a lucra cele sfinte⁴⁾ și pentru aceea și servitorii altarului zic, încingându-se cu el, cuvintele: *Binecuvântat este Domnul, cel ce mă încinge cu putere* ș. m. d. Brâul este așadar semnul puterii, ce Isus a dat-o preoților, ca să învingă poftel trupului și curați să lucreze cele sfinte⁵⁾ și ni aduce aminte de fota, cu care Mântuitorul a fost încins când a spălat picioarele învățăcelilor săi.

1) Cf. V. Thalhoffer, Handbuch der kath. Liturgik, p. 858.

2) Ioannes Chrisostomus, Homil. in Parabolam de filio prodigo (Hom. attrib. Chrisostomi).

3) Comp. Symeon Thesalonicensis, De sacris ordinationibus c. 174 la Migne, Patr. gr. T. 155, p. 381.

4) Symeon Thesalonicensis, De sacra Liturgia c. 81 la Migne, Patr. gr. T. 155, p. 260.

5) Cf. Nicolaus Bulgaris la H. Daniel, Codex liturgicus eccl. univ. T. IV. Lips. 1853, p. 378.

5. *Epitrahilul*, ἐπιτραχήλιον, (ἐπί, pe, τράχηλος, grumaz), stola¹⁾, e orariul diaconesc pus în două, spre a arăta, că gradul și demnitatea preoțească e mai înaltă, decât cea diaconescă. Acest veșmânt, care adeseori e cusut cu fir de aur sau de argint și infrumusețat cu pietre scumpe, înseamnă jugul lin al preoției lui Christos cât și darul Duhului Sfânt, carele ca mirul se revarsă asupra preoților²⁾ și printr'ânsii asupra poporului și ni aduce aminte de acea funie, cu care a fost legat Isus de grumaz în noaptea vânăzării³⁾. Epitrahilul e veșmânt atât de însemnat, că fără el preotul nu poate să săvârșească nici un act liturgic.

6. *Felonul sau fenolul*, φελώνιον, φελώνης sau φαινόλιον, φαινόλης, manta (dela φαίνω, acopăr și ὅλος, tot), paenula, casula, planeta, toga celor vechi, înfățișează supraveșmântul apostolilor sau și al Mântuitorului însuși, care la Evrei era în uz general.

Felonul la Evrei era o bucată de pânură sau de pânză lată fără de mâneci, în patru cornuri, cu care se învălia corpul. Marginile felonului erau brodate cu fir de aur sau cu podobe, iar cadrele lor erau din materie de altă culoare. Felonul se purta în felurite moduri, adică sau se acoperiau cu el ambii umeri, legându-se cornurile superioare ale felonului la piept sau se acoperia numai un umăr, legându-se cornurile de sus în dreptul umărului celuilalt sau deasupra lui.

Conducătorii bisericești creștine din timpurile următoare, din iubire și pietate către Mântuitorul și către sf. apostoli au introdus acest veșmânt la săvârșirea actelor liturgice și

1) Cu „stola” înseamnă Latinii atât orariul diaconilor cât și orariul pus în două al preoților (epitrahilul). Acesta din urmă se deosebește însă de epitrahilul nostru, fiind mai scurt și neavând amândouă părțile cusute la un loc, ci libere, spânzurând de pe amândouă umerile în jos. Numai la liturghie pune preotul amândouă părțile cusute pe piept. De aceea în biserica latină epitrahilul are aceeași numire ca și veșmântul corespunzător al diaconilor, numindu-se la început „orarium”, iară mai apoi „stola”.

2) Comp. Nicolaus Bulgaris (la Daniel, Cod. liturg. . . T. IV, p. 378)

... σημαίνει τὸ ἐλαφρὸν ζῶγόν τοῦ Χριστοῦ, τὴν κατερχομένην τοῦ Πνεύματος χάριν...
3) Symeon Thesalonicensis, ibid. p. 389: Ἄγιοι δὲ τὴν ἄνωθεν κατασκευαστὴν ἀπὸ κεφαλῆς χάριν... κ. τ. λ.

4) Patriarhul German zice: Τὸ ἐπιτραχήλιον (περιτραχήλιον) ἐστὶ τὸ φακεώλιον, μὴδὲ ἰσχυρίζεται ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως δεδεμένος καὶ σπορόμενος ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἐπὶ τῆς τραχίτης ὁ Χριστός... (la Migne, Patr. gr., T. 98., p. 387).

el așadar, în biserica orientală cu puține schimbări ale formei sale vechi, ocupă locul cel dintâi între veșmintele bisericesti.

În vechime se folosiau de acest veșmânt la săvârșirea actelor sfinte nu numai presviterii, dară și episcopii, arhiepiscopii, mitropoliți și chiar și patriarhii. Numai felonul episcopilor era omat cu o cruce, iară al arhiepiscopilor era impresurat cu mai multe cruci, numindu-se felonul acesta "polistaur" *πολυσταύριον*.

Felonul este semnul curățeniei și al sfințeniei și ni aduce aminte de chlamida cea de bașjocură, cu care a fost îmbrăcat Mântuitorul de ostași în curtea lui Pilat ¹⁾.

7. *Epigonatul* sau *ipogonatul*, *ἐπιγονάτιον, ὑπογονάτιον, набедренникъ*, subgenuale, e o bucată de materie prețioasă în patru unghiuri, care, legându-se de brâu lângă coapsa dreaptă, servește nu numai ca podobă la lucrarea celor sfinte, dară are și însemnarea mai înaltă, adică înseamnă sabia spirituală, adică cuvântul dumnezeesc, cu care trebuie să fie înarmat arhierul în contra atacurilor ereticilor și ale necredincioșilor și cu care, membrii nefolositori ai bisericii, cufundați în credință rea și în viață necurată trebuie tăiați și scoși; pentru aceea se și leagă de brâu analog sabiei ostașilor cu care se incing aceștia. Epigonatul compete episcopului, dar el se dă și presviterilor de treaptă mai înaltă, și anume proto-presviterilor, igumenilor, arhimandriților, drept semn de participare la puterea bisericască ²⁾. Epigonatul, a cărui întrebuințare în biserică datează din secolul VI, se pare că a fost la început un fel de ștergar, de care se folosea episcopul la spălarea picioarelor în Joia mare și care îi aducea aminte de umilinta ce Mântuitorul a arătat-o cu spălarea picioarelor învățăceilor săi.

8. *Sacosul*, *σάκος*, *saccus*, e un supraveșmânt, pe care îl îmbracă arhierul deasupra stiharului, ca presviterul felonul. El s'a introdus în întrebuințare bisericască după unii pe la finea secolului VI, după alții, de abia în secolul

¹⁾ Cf. Germanus, *ibid.* p. 393 și Symeon Thessalonicensis, *ibid.* p. 388.

²⁾ Cf. П. Лебедевъ, *Наука о Богослуженія прав. церкви*, ч. I. Москва, 1881, p. 153.

IX. La început să fi fost sacosul un veșmânt deosebit al împăraților, pe care aceștia îl purtau numai la oarecari ceremonii publice. El era de culoare albă și înfrumusețat cu broderii de aur și de purpură. Introducându-se veșmântul acesta în biserică, se purta la început numai de patriarhi ¹⁾ și se ținea în așa de mare onoare, că aceștia se îmbrăcau în el numai la cele trei sărbători mai mari de peste an ²⁾. În secolul XIII îl purtau și unii mitropoliți, până ce în urmă trecu întrebuințarea sacosului ca veșmânt bisericesc, la toți arhierii. În decursul timpului s'a modificat sacosul până într'atâta, că i s'au desfăcut părțile laterale, adăugându-se prin prejur, pe jos și pe de lături clopoței de aur după imitarea veșmântului marelui preot al legii vechi ³⁾.

Sacosul are aceeași însemnare ce o are și felonul: el este semnul căinței și al umilinței. Arhierii se îmbracă în acest veșmânt, ca să-și aducă aminte de luarea în răs și bașjocura, căreia a fost expus Mântuitorul, îmbrăcat fiind de ostași în chlamida cea mohorită, pentru că se numise regele Iudeilor ⁴⁾.

9. *Omoforul*, *ὠμοφόριον*, *pallium*, (humeral, amictus), este icoana efodului legii vechi, care veșmânt dimpreună cu podirul, *ποδύρησις*, (un veșmânt în formă de tunică) îl făcea pe mai marele preoților mijlocitor și sacrificator pentru tot poporul. Omoforul e veșmânt propriu arhieresc, și se pune pe umerele amândouă ale arhierului, pentru ca vederat să inchipuiască mai întâi oia cea pierdută și apoi cea aflată, pe care, luând-o Christos pe umerele sale, a adus-o la Dumnezeu-Tatăl. Sub acest simbol se înțelege răscumpărarea neamului omenesc și primirea naturii omenești de Isus Christos, fiul lui Dumnezeu, cu care El șade de-a dreapta lui Dumnezeu-Tatăl. Conform cu această însemnare a omoforului, el se pune pe umerele arhierului în timpul plinirii serviciului dumnezeesc atunci, când inchipuiește el în in persoana sa pe Isus Christos însuș, și se ia

¹⁾ Cf. Theodorus Balsam., *Resp.* 28. ad interrog. Marci, *Patr. Alexandr.*

²⁾ Cum ni mărturisește Dimitrie Chomatenu, arhiepiscopul Bulgariei din sec. 12. (*Ειστ. τῶν τριῶν*, edit. Rhalli et Potfi T. V. p. 431).

³⁾ *Esir.* 28, 33-34.

⁴⁾ Ив. Дмитревскій, *l. c.* pag. 89.

de pe umerele arhierelui atunci, când el înfățișează în persoana sa pe servitorul lui Christos¹⁾. La început probabil că omoforul era purtat numai de patriarhi, devenind mai apoi veșmânt bisericesc al tuturor episcopilor și semn propriu, prin care episcopul se deosebia de presviter. — În biserica latină, în care omoforul, numit acolo pallium, e cu mult mai îngust și făcut din lână albă, în care sunt țesute șase cruci frumoase, la început era purtat numai de episcopul Romei, mai apoi însă și de acei arhiepiscopi și episcopi, cărora li-l trimitea episcopul Romei. Astăzi îl poartă în biserica latină, afară de papa Romei, primații, patriarhii, arhiepiscopii actuali (nu însă cei titulari) și o samă de episcopi privilegiați²⁾.

10. *Mantia*, *μανδύας*, *μανδύας*, *cappa*, *pluviale*³⁾ e un veșmânt lung și larg, de culoare purpurie cu cusături pe laturi înainte în formă de lespezi cvadrate și de valuri, ori de râuri. Mantia arhierescă are patru lespezi de aceste cusute în fir de aur. Două, ce sunt la piept, înseamnă cele două table ale testamentului vechiu, iară alte două, ce sunt în partea de jos, unite prin o legătură de aur, înseamnă cele două așezăminte, legea cea veche și cea nouă, unite prin Christos. Râurile (*ποταμοί*), ce sunt trase pe mantie și trec pe sub table, inchipuiesc râurile de apă vie, de care vorbește Isus Christos⁴⁾ și care trebuie să curgă din aceste table și așezăminte prin gura arhierelui. Mantia înseamnă deci puterea și plenitudinea chemării arhierelui.

Acest veșmânt, cu care episcopul se imbracă în biserică când nu face s. liturghie, pare a fi introdus în urma tuturor veșmintelor

¹⁾ Cf. Germanus, *ibid.* p. 394 și Symeon Thessal., *ibid.* c. 250.

²⁾ Cf. V. Thalhoffer, *l. c.* p. 897.

³⁾ Extra sacra vero, in ritibus quibusdam perficiendis vestitur Mandya, quem pallium modo non ansim appellare, ne nominum simul et rerum fiat confusio. Cappam voce ecclesiastica dixit Cauantus, est enim Pluviali Latino non penitus absimilis, et est praeterca monasticum pallium, sive mantellus, quem ipsi Monachi cappam dicunt. Mandyas vero, ut ex alibi annotandis liquebit, exterior est Monachorum vestis, ex humeris ad pedes usque defluens totum corpus ambit, et a parte sola anteriori est aperta, quam quidem Pontifices retinent, quia sunt a Monachorum cactu assumpti et in Pontificiae dignitatis potestatisque argumentum tres fluminum ordines in ea ducti elucent. — I. G. Oar, *Euchologium* ... p. 113.

⁴⁾ Ioan 7, 38.

arhieresti. La început mantia era făcută din materie prețioasă, un veșmânt împărătesc, pe care împărații l'au acordat patriarhilor, cari aveau dreptul de a onora cu mantie și pe ceilalți episcopi. — În biserica latină se numește acest veșmânt *cappa*, pentru că acopere tot corpul, sau *pluviale*, pentru că la început servia la procesiune ca scut la vreme rea, și nu e un veșmânt propriu numai episcopului. De abia în secolul 12 *cappa* a devenit în biserica latină, un veșmânt specific liturgic, primind din ce în ce o împodobire tot mai avută.

11. *Crucea arhierelui* înseamnă sigilul și mărturisirea credinței, care porcede din inimă, și așisderea acea onoare, de care trebuie să fie pătruns arhierul pentru crucea lui Christos și pentru Mântuitorul cel răstignit. Crucea e o înșignă a arhierelui, totuș ea se poartă și de o seamă de presviteri, pe cari arhierul îi distinge cu crucea pentru meritele câștigate pe terenul bisericesc¹⁾.

12. *Panaghiul* (*τὸ πανάγιον*, prea sfântul) sau *engolpiul* (*τὸ ἐγκόλπιον*, adică podoaba sinului sau a pieptului), pectorale, are forma unei icoane mici, rotunde, făcute pe email sau pe argint, care înfățișează chipul Mântuitorului sau al Maicei Domnului cu pruncul în brațe²⁾ și pe care arhierul o poartă la piept spre aducerea aminte, că este dator a avea neconținut pe Isus Christos în inimă și a se crede pururea mijlocirii preacuratei lui Maice³⁾. Engolpiul în antichitate era o cutiuță în care se pueau moaște de ale sfinților, purtându-se la piept, la început de mai marii mănăstirilor, mai în urmă și de arhierei.

Unii voiesc a deduce originea engolpiului dela un fapt istoric. În anul 811 adică, patriarhul din Constantinopole Nichifor Mărturisitorul să fi trimis papei Leo III, o cutiuță de aur, împodobită cu ornamente prețioase, ce conținea în sine o bucătică de lemn din adevărata cruce a Domnului, care cutiuță s'a numit „engolpion”, adică obiect de purtat pe sân⁴⁾. Însă adevărata origine a engolpiului se află — ca și cea a omoforului — în veșmintele lui Aaron. Precum omoforul e icoana efodului sau umărarului lui Aaron, așa și engolpiul e

¹⁾ Cf. Symeon Thessalonicensis, De sacra Liturgia c. 83 (Migne, *Patr. gr. T.* 155 p. 261).

²⁾ În unele biserici e înfățișat pe engolpiu chipul sf. treimi.

³⁾ Cf. Symeon Thessalonic. *ibid.* c. 80 (Migne, *Patr. gr. T.* 155 p. 257).

⁴⁾ Comp. G. Rașcan, *Liturgica sau serviciul divin al bisericii ortodoxe*. București 1876, p. 23.

icoana pieptoralului legii vechi, a choșenului, în care se păstrau sortile sfinte „Urim și Tumim”.

13. *Mitra*, *μίτρα*, *κίδαρις*, *τιάρα*, infula, e icoana cununei sau a chidarului, pe care îl purtau mai marii preoților la serviciul dumnezeesc al testamentului vechiu și după exemplul căroră, după episcopul Policrat din Efes, apostolul Ioan să fi purtat pe cap cunună (*πέταλον*)¹⁾. Aceeas mărturisește sf. Epifanie și de Iacov, fratele Domnului și primul episcop al Ierusalimului²⁾. Ca acoperemânt de cap propriu liturgic în forma coroanei împăraților greco-romani mitra apare de abia pe la secolul X. La început o purta pe cât se pare numai patriarhul din Alexandria, apoi și ceilalți patriarhi, până ce în urmă, dela secolul 18, au început a o purta toți episcopii. Ba dela acest secol a început a se da mitra ca o deosebită distincțiune și arhimandriților și protopresviterilor, cari și-au câștigat merite deosebite pe terenul bisericesc³⁾. — Mitra înseamnă cununa de spini a Mântuitorului și indică acea onoare și mărime înaltă, cu care a preainălțat Părintele ceresc pe Mântuitorul, și demnitatea ce a primit-o arhierul dela Christos ca lucrător principal al celor sfinte și ca săvârșitor al misterilor lui.

Aici se poate induce și *toiagul arhieresc*, numit *pateriza* (*πατερύσσα*, *πατερύτσα* sau *πάβδος* și *δικανίκιον*, lat. *baculus*). Toiagul acesta, care e semnul autorității arhieresti asupra turmei cuvântătoare, simbolizează toiagul odrăslit peste noapte al lui Aaron și ni aduce aminte de conducerea cea bună a păstorului din evanghelie. Deasupra toiagului este un șarpe cu două capete, care este simbolul înțelepciunii, cu care trebuie să fie înzestrat arhierul după cuvintele Mântuitorului: „Fiți înțelepți ca șerpii...”⁴⁾.

¹⁾ Eusebius, Hist. eccl. L. V. c. 24.

²⁾ Cf. Ios. Bingham, l. c. vol. II, c. 9, § 5 și P. Rompotis, *Αποστολική*, 1869, p. 207.

³⁾ Cf. Eusevie Popovici, *Istoria bisericească*. Traducere de Athanasie, episcopul Râmnicului Noului Severin și Gherasim, episcopul eparhiei Argeșului. Volum. I. București 1901, p. 597.

⁴⁾ Mat. 10, 16.

ARTICOLUL IV.

Despre cărțile bisericesti.

§ 81. Împărțire. — Cărțile bisericesti compuse din părți ale sf. scripturi.

Sub cărți bisericesti se înțeleg acele cărți, de cari bisERICA se folosește la serviciile sale dumnezeesti. Cărțile bisericesti sunt compuse sau din părți ale sf. scripturi, sau din rugăciuni și imne compuse de sf. părinți sau alți bărbați pioși.

Cărțile bisericesti compuse din părți ale sf. scripturi sunt: evanghelia sau evanghelistarul, apostolul sau praxapostolul și psaltirea.

1. *Evanghelia* sau *evanghelistarul*, *εὐαγγελιστάριον*, *evangelistarium*, e adunarea celor patru evanghelii spre întrebuințarea liturgică, într'o singură carte; iară 2. *apostolul* sau *praxapostolul*, *ὁ ἀπόστολος* sau *πραξαπόστολος*, *epistolarium*, e acea carte, care conține faptele și epistolele apostolilor spre întrebuințare liturgică. *Evanghelia* și *apostolul* au fost împărțite pentru întrebuințarea bisericască la liturghie în pericope (*περικοπαι*, *lectiones*, *зачала*), care lucru avem să-i mulțumim mai ales lui Eutalie, diacon în Alexandria, din secolul V. Cetirea de rând a pericopelor la liturghie se începe dela ziua învierii și se continuă anul întreg, iară în zile de sărbători domnesti sau ale sfinților se conformează cuprinsul pericopelor întâmplării ce-i zace la bază sărbătorii. După rânduiala bisericască, urmează lecțiunile evangheliilor la liturghie în șir ne'nterupt astfel, că din ziua învierii Domnului până la Rusalii — afară de marția paștilor, duminica miropurtătoarelor și de înălțarea la cer a Domnului — se cetește evanghelia dela Ioan; de luni după Rusalii, până la duminica 17 după Rusalii, se cetește evanghelia dela Matei cu adaogarea unor pericope din evanghelia lui Marcu; de aici până la duminica lăsatului de carne, se cetește evanghelia dela Luca cu adaogarea unor pericope așisderea din evanghelia lui Marcu. În duminica lăsatului de carne și de brânză se cetește evanghelia dela Matei și în duminica I a marelui post se cetește evanghelia dela Ioan; apoi în duminica II, III, IV și V a

marelui post se cetește evanghelia dela Marcu și în duminică VI sau a florilor, evanghelia dela Ioan ¹⁾.

Din apostol se cetește dela ziua întâia a paștelor până la Rusalii, faptele sf. apostoli; de aici înainte prin întreg anul se cetesc în șir neîntrerupt cele patrusprezece epistole ale sf. apostol Paul și cele șapte epistole catolice.

3. Psaltirea, ψαλτήριον, psalterium, e aceea carte a sf. scripturi, care cuprinde cei 150 de psalmi ai lui David și ai altor bărbați pioși din T. V. Acești psalmi se împărțesc în 20 de catisme (καθίσματα dela καθίζω, șed), căci în timpul cefirii catismelor era permis a șede, și fiecare catismă se împărțește iarăș în trei stări.

În timpul de rând al anului bisericesc, se cetește în decursul săptămânei, la vecernie și utrenie, întreaga psaltire, iară în timpul patruzecimii se cetește ea în decursul unei săptămâni de două ori. Biserica, cetind așa de adese-ori psaltirea, voiește, ca noi să ne întărim prin psalmi cu spiritul și să învățăm neconținut a aduce lui Dumnezeu sacrificiul de laudă, de mulțămită și de iubire cătră El.

§ 82. Cărțile bisericești compuse de sf. părinți, ori de alți bărbați pioși.

Cărțile întrebuintate la serviciile bisericești, compuse de sf. părinți, ori de alți bărbați pioși, sunt următoarele:

1. Tipiconul, τυπικόν (τύπος, chip, formă, normă, τυπώω, formez, normez, regulez), ordo, regula, este acea carte bisericească, care arată după un sistem bine combinat, cum are a se săvârși rânduiala serviciului dumnezeesc în întreg anul bisericesc, care cuprinde regulele relative la ajunare și paschalia sau regulătorul pentru serbarea paștelor și dă în urmă instrucțiuni, cum au să petreacă monahii în chiliele lor, la masă și în biserică.

Modul săvârșirii serviciului dumnezeesc l-au rânduit în

¹⁾ Evanghelistarul, pentru cuprinsul său cel îmbucurător, pentru tezaurul cel prețios ce-l cuprinde, este totdeauna legat în materie prețioasă, de regulă în aur și argint și înfrumusețat cu mărgăritare și pietre scumpe; de-asupra lui, la mijloc, este sau pictată în email, sau turnată în argint sau în aur, icoana învierii lui Isus, pe cele patru colțuri, icoanele celor patru evangheliști, în dosul lui icoana răsfignirii lui Isus și câteodată și alte icoane, înfățișând momente însemnate din viața pământească a Mântuitorului.

lineamente generale, înșiși sf. apostoli. Desvoltându-se, mai târziu, ritul serviciilor dumnezeesti la o varietate din ce în ce mai avută, se ivi necesitatea, de a stabili o regulă pentru săvârșirea diferitelor servicii dumnezeesti. Așa o regulă au încercat a o stabili acum în secolul III Chariton Mărturisitorul († 270), iară în secolul IV, cuvioșii părinți Eutimie și Teoctist. Ambele aceste regule le-a împreunat apoi în secolul VI Sava cel sfințit († 531), urzitorul și egumenul lavrei numite după el în Palestina, într'o unică regulă, care se numi tipicul sf. Sava. Acest tipic se întrebuintă în toate bisericile Palestinei, inavuțindu-se în decursul timpului conform necesităților, cu mai multe adaosuri. În secolul VII, se pierduse; însă patriarhul de pe atunci al Ierusalimului, Sofronie († 683), a compus din nou tipicul pierdut, știind regulele lui de-arostul, și l-a complectat conform necesităților timpului aceluia ¹⁾.

După adaugarea unor cântări și rugăciuni mai târziu, introduse în serviciul dumnezeesc de Cosma din Maiuma, de Andreiu Criteanul și de alții, tipicul lui Sofronie se complectă de sf. Ioan Damascen și se introduse în toate bisericile grecești, numindu-se tipicul Studiilor, fără de îndoială dela împrejurarea, că Teodor Studitul, fiind igumen al mănăstirii „Studion“ în Constantinopole, l'a introdus mai întâi în mănăstirea sa, și de aici apoi s'a răspândit în celelalte mănăstiri ale bisericii grecești. Din biserică grecească, acest tipic a trecut în întrebuintare și în biserică Rusiei și în biserică română.

Și după timpul sf. Ioan Damascen, tipicul Studiilor se complectă, căci și după acest timp se adaosera nouă producțiuni liturgice. Dintre aceste complectări merită deosebită atențiune așa numitele capitole ale lui Marcu, compuse de ieromonahul Marcu, mai întâi igumen al laurei sf. Sava și după aceea, episcop al Idruntului (Otranto de astăzi în Apulia), viețuind în secolul IX. În aceste capitole, săvârșirea serviciului dumnezeesc se regulează, când cad două sau trei sărbători

¹⁾ Cf. Symeon Thessalonicensis, De sacra precatone, c. 303 (Migne, Patr. gr. T. 155, p. 556).

pe una și aceeași zi, sau capitolele acestea pun în acord serviciile dumnezești ale altor sărbători cu cele ale învierii Domnului și ale postului celui mare ¹⁾.

2. Liturghierul, λειτουργικόν, missale, e cartea în care se cuprinde rânduiala pentru presviteri și diaconi la vecernie utrenie și la liturghia sf. Ioan Chrisostom, a sf. Vasile celui Mare și a sf. Grigorie Dialogul. Afară de aceasta se cuprinde în liturghier rânduiala binecuvântării colivei (κόλυβα, grâu amestecat cu miere), finalele (apolisurile sau ot-pusturile) sărbătorilor domnești și ale zilei, sinaxarul (συναξαρίων) celor 12 luni, rânduiala sf. împărțării, adunarea cererilor de bună trebuință, învățătura pentru sf. liturghie, pentru sf. anamimins, pentru sf. vase și veșminte și pentru oarecari întâmplări la sf. liturghie ș. a. — În liturghierul arhieresc, care se numește αρχιερατικόν, чиновникъ архіерейскій, se află afară de rânduiala sf. liturghii, cum se săvârșește de arhieru, încă și rânduiala hirotoniilor și a hirotesiiilor diferitelor grade ale ierarhiei bisericești, rânduiala sfințirii antiminselor ș. a.

3. Euhologiul, εὐχολόγιον, требникъ молитвенникъ, rituale, sacramentarium, e cartea, care conține rânduiala sf. sacrameinte și a feluritelor euhologii bisericești, ce au să se săvârșească de presviter ²⁾. El așadară conține rânduiala botezului, a mirului, a împărțării cu sf. euharistie, a mărturisirii, a cununiei și a oleo-ungerii precum și rânduiala diferitelor sacramentalii, ca b. o. rânduiala în ziua dintâi dupăce naște femeia, rugăciunea la însemnarea pruncului, la înbisericarea lui, rânduiala sfințirii celei mari și mici a apei, a înmormântării, a parastasului, apoi rânduiala la binecuvântarea și sfințirea sf. vase și veșminte bisericești și a altor lucruri bisericești și particulare ale creștinilor ș. a. ³⁾.

¹⁾ Cf. Г. Смолодовичъ, I. c., p. 45.

²⁾ Cu numele „euhologhiu” se numia în biserica grecească mai înainte nu numai cartea ce conținea rânduiala sf. sacrameinte și a sf. sacramentalii, ci și cartea ce conținea rânduielele cuprinse în liturghier, fiind toate rânduielele aceste împreunate într-o singură carte numită „euhologhiu sau molitvenic”.

³⁾ Cele mai vechi manuscrise ale euhologiului bisericii ortodoxe sunt manuscrisul din biblioteca cardinalului Barberinus, care la Goar se numește „Codex barberinus s. Marci” și manuscrisul din colecțiunea preasfințitului Porfirie, care se află în biblioteca împărătească din Petersburg. Amândouă euhologiile aceste datează din secolul IX. Vezi: И. Мансветовъ, Церковный утавъ. Москва, 1885 p. 3.

Euhologiul e mare sau bogat și de rând sau scurtat, adecă cel dintâi conține mai multe rânduiele decât cel de pe urmă, precum rânduiala tunderii în monah, rânduiala primirii Iudeilor și a altora în biserica ortodoxă ș. a. m. d. Euhologiul cel mai bogat e cel al lui Petru Movilă, editat în limba slavonă în anul 1646, care însă nu se află în întrebuințare comună. Euhologiul bogat, ce se află în întrebuințare la noi, e cel din Neamț, editat în anul 1848.

4. Orologiul sau Ceaslovul ωρολόγιον, часословъ horarium (mai târziu într-o prelucrare anumită pentru trebuința clerului latin „breviarium”) e cartea de care se folosesc lectorii și cantorii la săvârșirea laudelor și a altor servicii dumnezești. Orologiul conține mezonoptica, utrenia, rânduiala orelor, vecernia, pavecernia, rugăciunile dimineței și cele spre somni, troparele învierii și ale morților, ce se cântă după „fericiți cei fără prihană”, troparele și condacele triodului, orele paștelor, troparele și condacele cincizecimii, troparele învierii pe opt glasuri, troparele peste toată săptămâna, felurite acatiste, paraclisul Mormântului Domnului, felurite canoane ș. a. Și orologiul e mare și mic; cel de pe urmă e prescurtarea celui alt.

5. Octoihul, οκτώηχος (ὀκτώ και ἑῆχος, opt și glas), октоихъ, conține serviciul dumnezeesc pentru fiecare zi a săptămânii. Pentru fiecare zi a săptămânii se află în octoih rânduiala celor șapte laude bisericești, cari se cântă prin întreaga săptămână pe un ton sau glas, și fiindcă sunt opt, glasuri și cartea ce le conține se numește „octoih”, adecă cartea celor opt glasuri. La început octoihul conținea numai rânduiala relativă la învierea Domnului, care să fi fost compusă de sf. Ioan Damascen, dar mai târziu se adăoseră și rânduielele pentru celelalte zile ale săptămânii, compuse de Iosif, arhiepiscopul Tesalonicului și Teofan Mărturisitorul din secolul IX, precum și stihirile compuse de Anatolie, patriarhul Constantinopolei († 458), alcătuind toate acestea la un loc o colecțiune ce se numește octoih.

6. Mineiul, μηναιον (μήν, ὁ, lună μηνιαίος, lunar), e cartea ce conține serviciile dumnezești ale sărbătorilor domnești și ale sfinților fiecărei zile a anului întreg, fiind

impărțită în 12 părți, fiecare parte menită pentru o lună, din care cauză se și numește *minei*. Adunarea serviciilor sau rânduielilor liturgice cuprinse în minei se atribuie mai ales sf. Sofronie, patriarhul Ierusalimului, și sf. Ioan Damascen. După aceea s'a mai completat mineiul cu rânduieli sau servicii nouă, compuse mai ales în secolul IX de imnografi bisericești noastre: Teofan Mărturisitorul, Teodor Studitul și fratele lui, Iosif, arhiepiscopul Tesalonicului, Iosif cântărețul din Sicilia († 883) ș. a. ¹⁾

Deoarece nu fiecare biserică își poate procura mineiul pentru toate lunile, s'au făcut din mineiul complet sau mare, extrase, și din aceste extrase s'a compus o carte ce se numește mineiul general sau mic sau antologiu, *ἀνθολόγιον* (colecțiunea de părți alese), ce ocupă locul mineiului mare. Antologiuul, sau cum se numește el de unii și trefologhiul sau tropologhiul (*τρεφολόγιον*, *τροπολόγιον*) ²⁾ cuprinde rânduiala sărbătorilor și serviciile comune ale sfinților de peste an, ale profesilor, apostolilor, martirilor și martirelor, mărturisitorilor ș. a. a., preamărindu-se împreună cu sfântul, a cărui amintire se serbează, și ceata tuturor celorlalți sfinți, la care el aparține. Rânduiala cântărilor pentru sărbătorile cele mari este aici întreagă, ca și în mineiul cel mare.

7. Triodul, *τριώδιον*, (*τρεῖς ὥδη*) e cartea, care conține rânduiala sau serviciile dumnezeiești în timpul patruzecimii, precum și în timpul preparator pentru sf. patruzecime, începând cu duminica vameșului și a fariseului.

Serviciile sf. patruzecimi exprimă părere de rău pentru păcatele noastre, pentru pierderea fericirii din rai, conțin cereri către Mântuitorul pentru îndurare și întoarcerea fericirii pierdute și preamăresc ajunarea și cumpătatea ca mijloace de virtute și de mântuire.

Diferența între serviciile triodului și ale mineiului și ocotihului constă întru aceea, că în triod cântarea principală, ce se numește canon nu se cuprinde ca de obicei din nouă cântări sau ode, ci de regulă numai din trei, de unde cartea își are și numele.

¹⁾ Св. Д. Солодовичъ, I. с. р. 51.

²⁾ Трефология (точнее тропология) или анеология есть не что иное, какъ праздничная книга, съ некоторыми дополненіями изъ устава. И. Мансвельтъ, Церковный уставъ, Москва, 1885, р. 361.

Deci în canonul triodelor rămâne cântarea sau oda a opta și a noua totdeauna neschimbată, iară celelalte cântări sau ode se schimbă după zilele săptămânii așa, că întâia odă se cântă luna, a doua marța, a treia miercurea, a patra joca, a cincia vinerea, iară sâmbăta se cântă oda a șasa și a șaptea dimpreună cu cele neschimbătoare, adică cu a opta și a noua. Deaceea se cântă sâmbăta la utrenie, pa- triodica în loc de triodica.

Compunerea și introducerea triodului în întrebuințare bisericească se atribuie, precum se vede din sinaxarul duminicii vameșului și a fariseului, sfinților Iosif († pela 830) și Teodor Studitul († 826) din secolul IX, deși unele triodice sunt compuse de Cosma de Maiuma în Palestina din secolul VIII și de sf. Andrei Criteanul († 726 din finea secolului VII, și începutul secolului VIII.

8. Penticostarul, *πεντηκοστήριον*, e pentru cincizecime (*πεντηκοστή*) aceea, ce e triodul pentru patruzecime; numai că penticostarul nu exprimă înfristare, ci din contra bucurie și preamărire pentru învierea lui Christos, care se serbează în acest timp. Penticostarul conține rânduiala serviciilor dumnezeiești dela duminica paștelor până la duminica tuturor sfinților și așadară se cuprind în el, pe lângă serviciile dumnezeiești la învierea Domnului, încă și serviciile Duhului sfânt. Penticostarul se numește și triodul înflorit, căci și el are trei și patruodice, ca și triodul ajunării, și penticostarului din ziua, în care se terminau serviciile patruzecimii, adică dela învierea lui Lazăr, sau mai vartos dela duminica florilor ¹⁾. Penticostarul se atribuie lui Iosif Studiul, arhiepiscopul Tesalonicului, († 830) aceea ce se vede din suprascrierea lui. Totuș și în penticostar sunt multe rânduieli compuse de alți autori mai târzii.

9. Irnologhiul, *εἰρημολόγιον*, e adunarea irmoaselor și a altor cântări spre întrebuințare la serviciile dumnezeiești. Irnologhiul s'a compus fără de îndoială atunci, când în loc de a se cânta troparele canoanelor, au început ele a se ceti, și astăzi s'a compus pentru cantori cu scopul, ca ei să nu

¹⁾ Св. П. Лебедевъ, Наука о Богослуженіи прав. церкви. Ч. I. Москва 1881, р. 176.

fie siliți ca la cântarea irmoaselor să se folosească de una și aceeași carte dimpreună cu lectorii, căci aceasta li făcea greutate mai mare acolo, unde era datina, a se ceti tropoarele canoanelor în mijlocul bisericeii.

Afară de cărțile bisericești, cari conțin toate rânduielile și serviciile bisericești, precum au să se îndeplinească ele la cele 7 laude bisericești și la sf. liturgie, s'au mai compus și editat încă unele cărți, ca extrase din una sau mai multe cărți bisericești pentru întrebuintărea mai îndemânică din partea servitorilor bisericești sau a poporului creștin, precum octoihul duminicii, care conține numai serviciul duminicii; culegere de rânduieli și servicii bisericești folositoare din ceaslov, din liturghier, din octoih, din minei și din triod; acatisterul, care conține adunarea diferitelor acatiste și canoane, a rugăciunilor de dimineață și de seară, a rugăciunilor pentru fiecare zi, a rugăciunei mesei etc.

La cărțile bisericești se poate număra și cartea intitulată „Viețile sfinților”. Colecțiunea vieților sfinților s'a început în secolul X de Simeon Metafrastul. El a adunat 122 de biografii ale sfinților prin arhivele diferitelor biserici și mănăstiri, aranjându-le după zilele anului și înzestrându-le cu explicări, de unde a și primit numele de Metafrast. E de regretat însă, că a amestecat cu faptele autentice și tradițiuni populare în scrierile sale, din care cauză nici nu se bucură acestea de o autoritate deosebită.

După Simeon Metafrastul au continuat mulți lucrul acesta, pânăce la începutul secolului XVIII, Dimitrie, mitropolitul Rostovului, a finit biografiile sfinților după zilele anului. Pe la finea secolului XVIII s'au tradus în limba română acestea vieți cuprinse în 12 volume, de schimonahul Isaac din mănăstirea Neamțului, unde s'au și imprimat¹⁾. — La Greci cărțile bisericești, cari cuprind viețile sfinților adunate și rânduite după calendar, se numesc minologhii (μηνολόγια).

§ 83. Traducerea cărților bisericești în limba slavonă și română.

Prin mijlocirea traducerii, au început a se lăți cărțile bisericești la Slavi în secolul IX. În acest timp a inventat

¹⁾ În două volume au apărut biografiile sfinților în limba română, pe la finea secolului XVII. În acest timp adevărat a tradus mitropolitul Dosoftei „Viețile sfinților”, de pe grecește și de pe sârbește pe limba românească, tipărindu-le în două volume în Iași, la anul 1682.

adevărat sf. Ciril, carele cu fratele său Metodie au trăit ca misionari mai întâi în Bulgaria, după aceea în Moravia, alfabetul slavon, traducând apoi cu fratele său din limba greacă în cea slavonă, toate cărțile bisericești uzitate pe atunci la serviciul dumnezeesc. Drept dovadă pentru afirmarea aceasta ni servesc: epistola papei Ioan VIII, către principele Sventopolc¹⁾, biografia episcopului Clement, învățacelul lui Metodie și cu deosebire mărturia lui Ioan, exarhul Bulgariei din secolul X²⁾. În prologul la traducerea cărții „Nebesa” zice clar acest ierarh că Constantin Filosoful (Ciril) a aflat alfabetul slavon și a tradus părți alese ale evangheliei și ale apostolului; iară după dânsul a tradus apoi fratele lui, arhiepiscopul cel mare al lui Dumnezeu, Metodie, din limba greacă în cea slavonă toate cărțile bisericești, șasezeci la număr. În urmă ni mărturisește despre traducerea cărților bisericești din limba greacă în limba slavonă prin frații Ciril și Metodie și Nestor, părintele istoriei Rușilor³⁾.

Tipul dat de Ciril și Metodie limbii slavone bisericești se arată păstrat în cea mai mare parte și în cărțile acelea ce se traduseră în limba slavonă și după moartea lor mai ales prin Nikon, patriarhul Moscovei (sec. 17) și Dimitrie, mitropolitul Rostovului (sec. 18). Se înțelege de sine, că acest tip, întrebuintându-se limba slavonă bisericească ca limbă de cult la felurite popoare slave, a trebuit să se supună până la un grad oarecare și influenței dialectelor.

Traducerea cărților bisericești în limba română o datorim mai multor principii, episcopi și altor persoane distinse în științe, din diferite părți ale țării române. Principii: Gheorghe I. Racotzi în Transilvania (deși cu scop contrar bisericeii ortodoxe), Matei Basarab în Muntenia și Vasile Lupul în Moldova, au contribuit foarte mult cu îndemnul și cheltuiala lor, la traducerea cărților bisericești. Iară dintre ierarhii români și-au lăsat nume nemuritor prin neo-

¹⁾ „Sventopolcro glorioso comiti” ia I. I. Assemanus, Calendar. eccles. univ. T. III. Romae 1755 p. 150.

²⁾ Cf. Ios. Dobrowsky, Cyrillus und Methodius der Slaven Apostel. Prag. 1828 p. 43-45.

³⁾ Dobrowsky, l. c. p. 44.

bosită estencală în traducerea cărților bisericești, mai ales următoare:

Varlaam, mitropolitul Moldovei (1632—1654 și a doua oară 1663—1668), unul dintre cei mai distinși ierarhi ai bisericii și cel mai devotat fiu al nașunii sale, a compus o carte românească de învățătură. Cartea aceasta conține mai întâi textul celor patru evanghelii tradus din limba slavonă¹⁾, apoi omili exegețice pentru duminici și sărbători compuse de Varlaam. Ca Varlaam era pătruns de un simț cald pentru nașunea sa și urmașul lui în arhiepiscopie, preasfințitul Dosoftei (1668—1674 și de la 1676—1690). Acest ierarh învățat a tradus în limba română, parte din limba greacă, parte din cea slavonă, următoarele cărți bisericești, imprimate în tipografia înființată de el la Iași: 1. Euhologhiul sau Molitvenicul mic (1679), 2. Liturghiul (1679), 3. Psaltirea (1680), 4. Euhologhiul sau Molitvenicul mare (1681—1683), 5. Octoiul duminicilor (1681—1683), 6. Viețile sfinților (1682) și 7. Parimicrul (1682)²⁾. În Transilvania e de amintit mitropolitul Varlaam (1687—1693), la al cărui îndemn s'au tradus liturghiul și euhologhiul. Tot în Transilvania s'a tradus prima dată orologhiul sau ceasleul. Cel dintâi orologhiu tipărit poartă numele de „Ceasleu”, Bălgrad 1686—1687: a doua edițiune este ceasleul din Sibiu, 1696³⁾.

În curând după aceasta Mitrofan, episcopul din Buzău, a tradus din limba slavonă în cea română mineul (1698), dară nu întreg, ci numai tipicul, apostolii, evangheliile, parimile și sinaxarul, rămânând celelalte pe slavonește ca și mai înainte, apoi triodul (1700) așisderea nu întreg.

¹⁾ Cea mai veche traducere a evanghelistarului e cea a diaconului Coresi din Tagovița și a ducelui Tudor, ce s'a tipărit în Brașov în anul 1561 și poartă titlul „Teravanghel”. Tot diaconul Coresi a tradus și a tipărit imănașdăți apostolul (între anii 1561 și 1564) și psaltirea (1570). — Veri: Sbiera, Nisări culturale și literare la Românii din stânga Dunării în veștimpul de la 1504—1714. Constanța, 1897 p. 34 și 40.

²⁾ Unele din cărțile aceste erau traduse în limba română acum înainte în Dosoftei, dară se păstrau numai ca manuscrise, cum h. o. Molitvenicul din anul 1688 și cel din anul 1690. Liturghiul din 1620—1630 etc. — Veri: Sbiera, l. c. p. 36—42 și p. 139.

³⁾ Cf. Sbiera, l. c. p. 93.

rămânând multe imne și rugăciuni în limba slavonă, imprimând cărțile aceste în tipografia înființată de el în Buzău⁴⁾.

La începutul secolului XVIII a lucrat mult pe terenu Damaschin. Ca episcop de Buzău, el a tradus antologhiul, iară ca episcop în Râmnicul Vâlcei pentecostarul, săvârșind și traducerea triodului. Antologhiul s'a tipărit în Buzău în anul 1705, iară pentecostarul în Râmnicul Vâlcei, dară de abia sub urmașul lui Damaschin, sub Clemente, în anul 1743⁵⁾. Damaschin a mai tradus încă triodul, și anume întreg, precum și o parte din octoih, pe care a finit-o mai târziu episcopul din Râmnic Grigorie (1748—1764).

Spre finea secolului XVIII învățații episcopi ai Râmnicului, Chesarie și Filaret, au complectat minecele românești mai ales prin adăogarea serviciului dumnezeesc la sărbătorile mari din antologhiu⁶⁾.

În urmă, în privința traduceri cărților bisericești, demne sunt de laudă și estencile mitropoliților Veniamin Costache din Moldova, Grigorie din Muntenia și Andrei baron de Șaguna din Transilvania.

ARTICOLUL V.

Sfintele icoane.

§ 84. Noțiuni generale. — Întrebuințarea bisericească a icoanelor.

Și sf. icoane, εἰκόνες, imagines, se numără la lucrurile bisericești. Lară icoanele în cultul dumnezeesc au de scop, a ne învăța, adică a ni pune în vedere în faptele săvârșite ale creștinismului, adevărurile și ideile lui, a ne edifica prin comemorarea credinței celei neclintite, a pietății celei adânci și a sublimității morale a eroilor trecutului creștinismului, să ni pune în fața lumii monumente de onoare, de mulțumire și de iubire, a conserva pe pământ memoria lor și

⁴⁾ Sbiera, l. c. p. 94 și 145.

⁵⁾ Sbiera, *ibid.* p. 150.

⁶⁾ Cf. G. Rașcan, l. c. p. 65.

a virtușilor lor mărește și a ne indemnă la urmarea acestor virtuși.

Acum vechiul testament nu era de tot în contra întrebuințării artei în cultul dumnezeesc. Moisi opri întrebuințarea icoanelor lui Iahve din cauza cultului păgănesc al chipurilor, spre a nu da adevărată prilej la idololatrie, însă prin această oprire nu se elimină toată arta din cultul dumnezeesc iudaic. Din contra, Dumnezeu porunci, El însuș, ca să se facă vase sfinte și simboale, precum cheruvimii și serafimii, și nu numai construirea templului lui Solomon, dară și decorarea lui se preamăresc ca ideale de frumusețe ¹⁾.

Cultul chipurilor și întrebuințarea nepioasă și nemorală a artei din partea păgânilor produsese și la creștinii cei dintâi oarecare rezervă față de arta plastică și pictură. Cu toate acestea, nefiind eliminate artele acestea prin oarecare lege pozitivă din cultul dumnezeesc creștin, aflăm acum decurând în întrebuințare bisericească, felurite producțiuni plastice și icoane. Astfel se află pictate și înfățișate bunăoară pe pereții și pe plafonurile catacombelor romane, persoane și momente din testamentul vechiu, precum Abel în momentul când fu omorât de Cain, Isaac când Abraam voia să-l junghie, Ilie, rădicându-se spre cer, Iob în patimile sale ș. a., cari ca prototipuri simbolizau pe Christos și faptele cele mari relative la opera mântuirii; apoi păstorul cu oaia pe umere, mielul, vița de vie și peștele ²⁾, ca chipuri simbolice ale lui Christos. Mai departe,

¹⁾ II. Moisi 25.

²⁾ Autorul articolului „Griechische Kunst” în Ersch und Gruber, Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste, amintind mai întâi, că peștele ca simbol se află chiar la păgâni pe felurite obiecte și anume ca simbol de trecere fericită peste apă, având ca atare o referință generală către viața viitoare, și că peștele în acelaș înțeles ar fi trecut în catacombele și bisericile creștine, urmează: „Aber der Fisch kommt auch in Verbindung mit Broden als Speise bei den Agapen in den Katakomben vor... So wird er zum Symbol der Eucharistie, und dann zur Bezeichnung für Christus, und als solche in Bild und Wort als Bezeichnung christlichen Ursprungs oder christlichen Besitzes ebenso wie das Kreuz gebraucht... Bekanntlich deutete man frühzeitig das ἰχθύς als Akrostichon für die Formel Ἰησοῦς Χριστός Θεοῦ Υἱός. Ohne Zweifel hat diese Deutung dem Symbole eine weitere und allgemeinere Anwendung verschafft, schwerlich aber ist das Sinnbild des Fisches aus einer solchen Spielerei hervorgegangen.

în timpurile cele dintâi ale creștinismului se află sculptate sau pictate pe vase bisericești, pe pietre de mormânt și pe table monumentale ale mormintelor, pe candelabre, candelă potire ș. a., *naia* ca simbol al bisericeii, *porumbul* ca simbol al Duhului sfânt, *ancora* ca simbol al statorniciei și al speranței creștine, *stâlparea de finic* ca simbol al învingerii, *cerbul* ca simbol al dorinței după apă vie etc. În urmă se pare că au fost uzitate în timpurile înainte de Constantin cel Mare, ici-colo chiar și înfățișări directe ale lui Christos și ale sfinților. Așa se zice de împăratul Alexandru Sever (222-235), că el primi în templul său de casă și icoana lui Christos și a lui Abraam ¹⁾.

Deci nu se poate nega existența icoanelor în biserică chiar în secolele cele trei dintâi, dară ele începură a se întrebuința mai mult de abia dela secolul IV încoace, adevărat dela împăratul Constantin, decând creștinismul, câștigând libertate, se desvoltă, precum în alte direcțiuni ale vieții sale, așa și în direcțiunea aceasta și decând prin paralizarea păgânismului, se mai imputină și pericolul împreunat cu icoanele.

Sf. Vasile cel Mare scrie despre întrebuințarea icoanelor următoarele: „Eu mărturisesc arătarea Fiului lui Dumnezeu în corp, și pe sfânta Maria, Maica Domnului, care l'a născut după corp. Totașă mărturisesc pe sf. apostoli, pe profeți și pe martiri. Icoanele lor le onorez mult și le sărut, de oarece aceasta e predat dela apostoli și nu e interzis, din contra aceste icoane se află în toate bisericile noastre” ²⁾. Iară sf. Grigorie dala Nissa zice „Dacă vine cineva într'un loc ca acesta (într'o biserică) e numaidecât atras de frumusețea priveliștii, văzând... cum pictorul, înfățișând decorul artei sale pe icoană, a fixat faptele eroice ale martirului, rezistența și chinurile lui, chipurile cele urâte ale tiranilor, maltratările și sfârșitul cel fericit al luptătorului și chipul omenesc al lui Christos, judecătorului luptei. Pictând toate cu iscusință ca într'o carte, ni-a arătat lămurit luptele martirului, ornând templul asemenea unui fânaș frumos” ³⁾. F. Augustin zice despre o icoană a sf. Ștefan: „Prea dulce e această icoană, pe care vedeți pe sf. Ștefan, improșcat cu pietre, vedeți pe Saul, păzind veș-

¹⁾ Aelius Lampridius. In vita Alexandri Severi c. 29.

²⁾ Basilus, Epist. 340 ad Iulianum Apostatam (Migne, Patr. gr. T. XXXII p. 1100).

³⁾ Gregor Nyss., Oratio laudatoria sancti et magni Martyris Theodori c. 2 (Migne, Patr. gr. T. 46 p. 737).

mintele celor ce improșcau pe Ștefan¹⁾. Și sf. Nil, un învățat al sf. Ioan Chrisostom, se exprimă cu ocaziunea aprobării unui plan ce i-se propusese pentru construirea unei biserici, în următorul mod: „E potrivit, ca în altar spre răsărit să se așeze numai o cruce... iară locul din lăuntru să se decoreze cu icoane din istoria testamentului vechiu și a celui nou, făcute de mâna unui pictor iscusit, pentru ca cei ce nu pot ceti sf. scriptură, prin privirea icoanelor să-și aducă aminte de virtuțile celor ce cu dreptate i-au servit Dumnezeuului celui adevărat și să se îndemne la imitarea faptelor lor celor mari, prin cari au schimbat pământul cu cerul, fiindu-li mai mult aminte de cele nevăzute, decât de cele văzute. Inșă pentru pronaos, care cuprinde felurite locuri deosebite, e de ajuns, dacă fiecare va fi decorat cu crucea. Iară cele superflue să se depărteze”²⁾. Despre întrebuintarea icoanelor în biserică se pronunță și sf. Grigorie Dialogul, episcopul Romei, în epistolele sale către episcopul Serenus din Marsilia, carele din cauza unor abuzuri, scoase icoanele din bisericile eparhiei sale și le distruse. Grigorie îl infruntă pentru aceasta, iară cu pășirea lui în contra abuzului consimțeste pe deplin, zicând: „Noi lăudăm, că ai oprit adorarea icoanelor, inșă te infruntăm, că le-ai nimicit. E alta ceva a adora o icoană și alta ceva a învăța ce e a se adora, din istoria ce se reprezintă prin icoană. Căci ce e cartea pentru cei ce cetesc, aceea e icoana pentru cei ce nu știu ceti, deoarece în icoană văd și cei neculți căile, pe cari au a imbla, și în ea cetesc cei ce nu știu carte”³⁾.

Cu toate aceste acum în secolele cele dintâi se aflară și adversari ai întrebuintării icoanelor⁴⁾, dară de aceștia erau numai pușini și simțimântul omenesc nu se suprimă prin vocile acestor pușini, ci numaidecât căuta să-și câștige și să-și conserve și modurile sale plastice de expresiune. Inșă la începutul secolului VIII se rădică la răsărit din partea împărăților bizantini o luptă cumplită în contra icoanelor, care a durat mai bine de o sută de ani. De abia sinodul II din Nicea sau al VII ecumenic (787) a căutat să o curme

¹⁾ Augustinus, Sermones de Sanctis; Sermo 316 in solemnitate Stephani martyris c. 5 (Migne, Patr. lat.; T. 38 p. 1434).

²⁾ Nili Abbatis Epistolarum Lib. 4. Ep. 61 Olimpiodoro Eparcho (Migne, Patr. gr. T. 79 p. 578).

³⁾ Gregorii M. Epist. Lib. XI. Indict. IV epist. 13 ad Serenum; vezi și Epist. Lib. IX. Indict. II ep. 52 ad Secundinum (Migne, Patr. lat. T. 57 p. 991 et 1128).

⁴⁾ Cf. Tertull., Liber de pudicitia c. 7 et 10 (Migne, Patr. lat. T. II p. 1043 et 1053). Clemens Alex., Cohort. ad gentes c. 12 (Migne, Patr. gr. T. VIII p. 245); Eusebius, Hist. eccl. L. 7 c. 18 (Migne, Patr. gr. T. XX p. 680).

sanționând întrebuintarea icoanelor în modul predat de tradițiunea veche¹⁾. Cu toate acestea s'au mai sculat trei împărăși în contra icoanelor până ce în urmă, în anul 842, i-a succes împărătesei Teodora a restabili pacea bisericii pentru totdeauna. La îndemnul ei s'a ținut în Constantinopole, în anul amintit, un sinod, carele a reînviat decretul sinodului nicean din anul 787, instituind în aducerea amintite a victoriei câștigate de biserica ortodoxă și sărbătoarea numită „a ortodoxiei” (ἡ ἑορτή τῆς ὀρθοδοξίας), care se serbează în biserică noastră și astăzi încă, cu solemnitate mare.

Cât despre tehnica picturii celei mai vechi, apoi era ea de trei feluri, și anume mozaicul, pictura a fresco și pictura encaustică sau cu ceară. Mozaicul e pictura cu bucățele sau fîntișoare colorate de piatră, metal sau sticlă. Artă creștină se folosia de acest fel de pictură mai ales din cauza solidității și nestrucăciunii ei, cari calități în prima linie au trebuit să se pună în socoteală la înfățișarea picturală a adevărurilor eterne. Pe lângă mozaic se aplica pictura a fresco, adică pictura pe tencuială proaspătă sau umedă²⁾, care era cunoscută chiar Romanilor și de care aflăm urme în basilicele romane cele mai vechi. Al treilea fel era pictura encaustică sau cu ceară, care se aplica mai ales la icoane pe table sau pe pânză³⁾.

¹⁾ In praxa a șaptea celim adecă: „Hotărîm cu toată stăruirea, ca întocmai după chipul onoratei și de viață făcătoarei cruci, să se înalte și onoratele și sfintele icoane... atât icoana Domnului și Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Isus Christos și a preacuratei stăpânei noastre sf. Născătoare de Dumnezeu, cât și ale onorătorilor ingeri și ale tuturor sfinților. Căci cu cât mai adese-ori se privesc înfățișările acestea, cu atât mai mult se deșteaptă și ceice le privesc la aducere aminte și la dorința prototipurilor celor dintâi. Și acestora să li-se deie sărutare și onorătoare închinare, nu inșă adevărată servire (λατρεία) care se cuvine unicei dumnezești firii, ci după chipul cum ne închinăm onoratei și de viață făcătoarei cruci și sfintelor evanghelii și celorlalte lucruri sfinte. Așisderea li-se poate face tămăierea și aducerea de lumini spre onoarea lor, precum era datina pioasă la cei vechi. Că onoarea icoanei trece la chipul cel dintâi și cel ce se închină (προσκύνησι) icoanei, se închină întru ea persoanei ce o înfățișează. Că așa se întărește învățătura sf. părinților noștri, adecă tradițiunea catolicei biserici, care dela o margine a pământului până la cealaltă a primit evanghelia. (Harduini Acta concil. T. IV col. 417).

²⁾ Spre deosebire de „a secco” adecă pictura pe tencuială uscată cu vâpsel uscate amestecate într'olaltă cu un fluid potrivit.

³⁾ Pictura cu vâpsel topite în oloi nu era cunoscută celor vechi, ea a început a se întrebuinta de abia mai târziu.

Toate aceste trei feluri de pictură erau în biserica ortodoxă în întrebuințare din timpurile cele mai vechi, totuși pictura encaustică executată pe table sau pe pânză, era cea mai uzitată. La nici un fel de pictură însă biserica nu admitea schimbare, ca la arhitectură, care putea să se schimbe, căci nu avea să reprezinte însuși obiectul sfânt. Biserica nu voia să altereze prin chipuri tot mereu noi intuițiunea credincioasă a poporului. Pentru aceea de curând se formă, în privința înfățișării chipurilor pe icoană, pe baza sf. scripturi și a tradițiunii, un tip determinat, în care aveau să se picteze icoanele. Tipul acesta s'a înfățișat în modul cel mai bun, valabil pentru toate timpurile și model pentru toți pictorii bisericei ortodoxe, de cătră Manuil Panselin. Acest pictor renumit, care a dezvoltat activitatea sa pe muntele Atonului în jumătatea primă a secolului XVI, deși a păzit totdeauna tipul predat de tradițiune, a știut, cu geniul naturei sale, să deie icoanelor pictate de el o naturalitate plină de viață, imbinând cu un colorit viu, și un desemn excelent în toată privința. Ca Panselin așa și ceilalți pictori renumiți ai bisericei ortodoxe, ca bunăoară pictorii grecești David și Dionisie Fumografiotul, cari au condus arta picturii pe muntele Aton în secolul XVII, apoi pictorii ruși din secolul XVI și XVII: Edikeieff, Uchtomskij, Grablenoi, Uchakow, Trukmenskij ș. a. au pictat icoanele lor după tipuri determinate bazate pe tradițiune și predate din vechime adâncă. Pentru ca tipurile acestea să le cunoască toți pictorii ortodocși, observându-le la pictarea icoanelor lor, s'au adunat în felurite timpuri predările despre tipul și cele caracteristice ale icoanelor sfinte, la un loc, formându-se așa codici întregi, cari conțineau într'una și descrierea exteriorului unuia sau altuia din sfinți, precum și indicații cu privire la prepararea și amestecarea vâpselilor, cu cari se executa pictura. Din codicii de felul acesta numite „cărți sau manuale de pictură”, cari consună într'olaltă în mare parte, ce ni indică chiar originea lor comună, sunt cunoscuți de prezent mai mulți în biserica ortodoxă. Cel mai vechiu samănă să fie codicele aflat de francezul Didron pe muntele Aton¹⁾, care poartă titlul „*Εγχειρίδιον τῆς ζωγραφίας*”

¹⁾ Afară de codicele acesta merită să fie indus aice codicele grecesc aflat de protul Daniil în anul 1674, în lavra sf. Sava de lângă Ierusalim, apoi cartea de

„*εγχειρίδιον*” și ajunge în începuturile și conturile sale până la secolul X, căpătând adaosuri și complectându-se cu lucruri nouă chiar până în zilele noastre¹⁾.

Întru cele următoare se va expune pe scurt înfățișarea pe icoane a lui Dumnezeu și a sfinților, cum se făcea înfățișarea aceasta în vechime și cum după cărțile de pictură se face astăzi în biserica ortodoxă, vorbindu-se în articolul acesta într'una și despre înfățișarea sf. cruci și despre steagurile sau praporii bisericești.

§ 85. Înfațișarea sf. cruci.

Sfinții apostoli și evangheliști nu ni arată nicăiri, ce formă a avut crucea, pe care a fost răstignit Christos, ci ei zic numai, că Isus Christos a fost răstignit pe cruce; însă de aici putem face concluziunea, că Isus Christos a fost răstignit pe una din acele cruci, de cari Romanii se folosiau la executarea pedepsei celor condamnați la moarte pe cruce. Iară felurile cele mai alese ale acestor cruci sunt următoarele:

1. Crucea, care consta din doi stâlpi puși pesteolaltă astfel, că ei căpătau forma literei X (crux decussata)²⁾. Această cruce se numia și a sf. Andrei, căci după o legendă sf. apostol Andrei să fi fost răstignit pe așa o cruce. Cei vechi se folosiau de această formă a crucii la inscripțiunea mormintelor și la numele prescurtat (monogram) al lui Christos, așa că ea prezintă crucea și totodată și numele lui Christos Χ.

2. Crucea, care avea trei cornuri, adecă consta dintr'un stâlp vertical, punându-se pe capătul lui de sus în mod orizontal sau deacurmezișul alt stâlp, prin care crucea capăta forma literei T (crux comissa)³⁾.

3. Crucea, care avea patru cornuri, adecă stâlpul vertical al crucii era la mijlocul stâlpului orizontal, în sus tot așa de lung, ca și în jos, formând astfel patru cornuri egale, aceea ce se numește crucea grecească +.

4. Crucea, la care stâlpul orizontal era mai scurt decât cel verti-

pictură a bisericei rusești și în urmă manuscrisul românesc scris de Gheorghe Zograf, mai apoi schimonah Gherontie, pe la începutul secolului 19 și editat de arhierul Gheorghe al Râmnicului.

¹⁾ Cf. T. Tarnavski, Zidirea întocmirea și decorarea din lăuntru a locașului dumnezeesc, p. 95—96.

²⁾ Decussare est per medium secare, veluti si duae regulae concurrant ad speciem litterae X, quae figura est crucis. — Hieronymi Commentaria in Ieremiam prophetam Lib. VI c. 31.

³⁾ I. Lipsii De cruce libri tres, ad sacram profanamque historiam utiles, Antv. 1593. L. I. c. 7.

cal și nu se afla la mijlocul lui, care cruce se numește crucea latină † (cruce immissa sive capitata) ¹⁾.

Christos să fi fost răstignit pe o cruce latină. Această formă a crucii se află pe monetele cele mai vechi creștino-romane, anume ale lui Constantin cel Mare și ale lui Eraclie, pe vase vechi și candelabre, pe lucrurile de mozaic ale bisericilor celor mai vechi și în codicilii cei mai vechi. Unii susțin, că crucea aceasta avea și un pedestru, ὀπισθόθρονον, scabellum, suppedaneum, mai jos de stâlpul orizontal și că Isus Christos a fost răstignit pe așa o cruce, răsămându-se corpul pe acest pedestru. Această afirmație se bazează pe relațiunea lui Ireneu, care descriind crucea zice, că ea să fi avut cinci cornuri, adică două în lungime, două în lățime și unul la mijloc, pe care se răsămă cel ce se răstigne ²⁾. Inșă cei ce susțin opiniunea, că crucea, pe care Christos a fost răstignit a avut numai patru cornuri se provoacă pe lângă argumentele aduse și de istoriograful Eusevie, care scrie, că împăratului Constantin cel Mare i-s'a arătat crucea în patru cornuri ³⁾ și că această formă să fi avut și crucea, care mai târziu se arată locuitorilor din Ierusalim ⁴⁾. — Grigorie Turoneanul din secolul VII e cel dintâi, care scrie determinat, că pe pedestru trebuiau să fi fost pironite picioarele Mântuitorului ⁵⁾; inșă scrierile mai vechi nu raportează despre aceasta și nici Grigorie Turoneanul nu spune, că de unde a scos această știre. Urmașii lui Grigorie Turoneanul adaogă inșă, că acel pedestru a fost bătut pe cruce picziș, din partea dreaptă mai sus și din partea stângă mai jos — precum e forma crucilor mai ales în Rusia — inșă ei această afirmație nu o pot argumenta pe cale istorică și cei vechi nu cunosc această formă a crucii.

Părinții secolelor celor dintâi nu află destule cuvinte de a preamări crucea și a o recomanda creștinilor spre închinare și adorare ⁶⁾. Cât de generală trebuia să fi fost între creștinii cei dintâi întrebunțarea și adorarea crucii, se vede din împrejurarea, că apologeții acelor timpuri, precum Tertulian și Minuciu Felix trebuiau să aperse pe creștini în

¹⁾ Cf. Lipsius ibid.; A. Binterim, Denkwürdigk. 4. Bd. I. Th. S. 497; I. Lüft, Liturgik, 2. Bd. S. 584.

²⁾ Irenaeus, Adv. haereses L. 2 c. 24. — Despre cornul al cincilea al crucii vorbește și Iustin Martirul în dialogul său cu iudeul Trifon (Iustin. Mart., Dialogus cum Tryphone Iudaeo c. 91 la Migne, Patr. gr. T. VI p. 693); vezi și Tertullian., Adv. Marcionem L. 3 c. 18. (Migne, Patr. lat. T. II p. 374); Minucii Felicis Octavius c. 29 (Migne, Patr. lat. T. III p. 346).

³⁾ Cf. Eusebius, De vita Constantini L. I. c. 28, 30 et 31. (Migne, Patr. gr. T. XX p. 943-946).

⁴⁾ Sozomen., Hist. eccl. L. 4 c. 5.

⁵⁾ Gregorii episcopi Turonensis Miraculorum Lib. I. De gloria Martyrum c. 6 (Migne, Patr. lat. T. LXXI p. 710).

⁶⁾ Comp. Ioannes Damasc., Expositio fidei orthodoxae L. 4 c. 11 (Migne, Patr. gr. T. XCIV p. 1132).

contra acuzării, că ei ar fi adoratori de cruce, σταυρολάτραι, crucicolae. Totuș semnul plastic al crucii se întrebunța pe timpul persecuțiilor mai mult în secret și pe ascuns. De abia dela împăratul Constantin cel Mare se introduse crucea, simbolul și semnul caracteristic al creștinismului, în viața publică și în biserica creștină. Împăratul Constantin cel Mare, după victoria sa asupra lui Maxentiu, decoră steagul imperial, labarum, λάβραρον, cu semnul crucii și pe poarta triumfală construită în Roma, se așază crucea ca reminiscență de puterea dumnezească a crucii lui Christos. Așșderea Constantin cel Mare făcu imagini și monete cu semnul crucii, așșază crucea și pe celelalte steaguri militare și pe armele ostașilor și ordonă, ca crucea să se ducă inaintea legiunilor. Astfel crucea deveni steag imperial și mai târziu se puse ea și pe globul imperial. Bisericilor dela Roma, Constantinople și Ierusalim, Constantin cel Mare li dăruie cruci prețioase și din venerațiune cătră crucea, pe care a fost răstignit Christos, suprimă pedeapsa cu moartea pe cruce. Împăratul Iulian scoșese iarăș crucea din viața publică a poporului roman, introduse forma steagului imperial de mai inainte și pe lângă icoana sa așșază inșă icoanele lui Iupiter, a lui Mars și a lui Mercur. Dară succesorii lui, Valentinian I și Grațian, restaurară iarăș întrebunțarea crucii astfel, precum o introdusese Constantin cel Mare ¹⁾.

Crucea se așșază pe altar precum și la intrarea în biserică, la mormintele martirilor, pe lângă căile publice, unde mai inainte erau colonne cu embleme păgâne și în locuințele creștinilor. La intrarea caselor se picta crucea, spre a se însemna casele ca creștine, cu crucea se decorau vasele, armele, instrumentele și veșmintele ²⁾. Crucea se ducea inaintea procesiunilor ³⁾ și în secolul IV se obișnuia a se purta la grumaz cruci de fer, de argint și de aur ⁴⁾.

În secolele cele dintâi se întrebunțau cruci fără de înfășșarea răstignirii, numai pe unele cruci era jos înfășșat mielul, iară sus, o cunună sau un porumb. Întrebarea, când a început a se înfășșa pe cruci răstignirea, nu e rezolvită. Creștinii secolelor prime cu multă circumspecțiune pășiau la primirea icoanelor în general și așșdară și a înfășșării răstignirii

¹⁾ Sozomen., Hist. eccl. L. 4 c. 6.; Gregor. Naz., Orat. IV contra Iulianum I. n. 84.

²⁾ Ioannes Chrysostomus, Orat. contra Iudaeos et gentiles, quod Christus sit Deus (Migne, Patr. gr. T. 48 p. 826).

³⁾ Socrates, Hist. eccl., L. 6 c. 8.; Sozomen., Hist. eccl. L. 8 c. 2.

⁴⁾ Cf. A. I. Binterim, Denkwürdigk. der christkath. Kirche. 4 B. I Th. p. 512, unde induce relativ la lucrul acesta, următorul loc din o omilie a sf. Ioan Chrysostom: Illud ipsum lignum, in quo sanctum corpus est extensum et crucifixum, quanto omnium studio expelitur? Itaque multi exiguum ex eo frustum adepti, auro includentes viri pariter et feminae de collo suo suspendunt idque ornamentum loco habent.

lui Christos pe cruce in special, parte spre a nu da păgânilor prilej la reproșul, că creștinii ar fi in contrazicere cu ei înșiși, parte spre a nu da și creștinilor slabi in credință scandală sau prilej la abuz.

Dară răspândindu-se între creștini, cu timpul, din ce in ce tot mai mult întrebuintarea icoanelor, se pare cu au început a se întrebuinta decurând și cruci cu înfățișarea răstignirii. In secolul VI și VII astfel de cruci erau acuma de bună seamă in întrebuintare in biserica creștină¹⁾. Ca trecere la înfățișarea directă a răstignitului Christos sunt de privit înfățișările lui Christos pe cruce in bust. Pe astfel de cruci se află numai bustul lui Christos, înfățișat la mijlocul crucii sau la vârful sau la capătul de jos al ei²⁾.

Acuma se pictează pe cruci tot corpul lui Christos, fiind sau cu totul îmbrăcat, sau mai adeseori gol³⁾, dară acoperit pe lângă coapse cu așa numita περιζώνη, pe cap cu cunună de spini, la picioare și la mâni pironit cu câte un cui, așadară de tot cu patru cuie⁴⁾ și din rane curgând sânge. Așisderea din vechime se înfățișau pe crucea Mântuitorului instrumentele, cari s'au întrebuintat la moartea lui Christos, precum : cuiele, lancea, buretele ; iară la picioarele crucii, Maica Domnului și Ioan Evanghelistul, uneori și alte femei sfinte. Deasupra capului Mântuitorului a fost așezată o scânduriță, pe care după mărturisirea evanghelistului Ioan⁵⁾, era scris titlul : Isus Nazarineanul, Impăratul Iudeilor, in limba grecească, ca limbă de conversație, in limba romană, ca limbă a imperiului și in limba ebraică, ca limbă a templului și acest titlu se află și pe crucile noastre.

1) Cea mai veche icoană a răstignitului Isus se pare a fi icoana din manuscrisul evangheliei siriace a lui Rabulas, monah din mănăstirea Zagba in Mesopotania, carele a trăit in secolul VI. Icoana aceasta ni înfățișează pe Isus răstignit între doi tâlhari, îmbrăcat cu o tunică lungă, având brațele nude, iară picioarele pironite cu câte un cui.—Cf. H. Detzel, Christliche Ikonographie, Freiburg i. B. 1894, I. B. p. 395.

2) O cruce cu bustul lui Christos la vârful și picioarele crucii e așa numita cruce vaticană, ce se află la sf. Petru din Roma și e un dar al împăratului bizantin Iustin II. (565—578).

3) Mat. 27, 35 ; Marc. 15, 24.

4) Ioan 20, 25. Theodoret. Hist. eccl. L. 1. c. 18 ; Nicephor. Callistus. Hist. eccl. L. 8. c. 29.

5) Ioan 19, 20.

§ 86. Înfațișarea pe icoane a sf. treimi.

Pictura creștină liberă de interzicerea T. V., care nu permitea nici un chip al lui Dumnezeu a căutat chiar de timpuriu să înfațișeze pe Dumnezeu într'o formă vizibilă, luând in privire la înfațișarea aceasta, idea creștină despre cele trei persoane in diferita lor activitate. Purcezând dela cuvintele dumnezeiești : „Să facem pe om după chipul nostru”¹⁾, ea și-a ales de substrat al înfațișării lui Dumnezeu mai ales chipul omenesc, ca cel mai perfect, aplicând numai la Duhul sfânt, persoana 3 dumnezească, chipul simbolic al porumbului dat de sf. scriptură. Dumnezeu se înfațișea sau in treime, adecă cele trei persoane dumnezeiești la un loc, sau fiecare persoană deosebit.

Dumnezeu Tatăl ca persoană, acum dela secolul XI începând, se picta și se pictează și de prezent, conform cu vintelor din psalmul 102, v. 28 : „Tu tot acelaș vei fi și anii tăi nu se vor sfârși”, ale lui Daniil : „Și a așezat cel vechiu de zile (7, 9)” și ale lui Ioan : „Capul cât și părul lui erau alb ca lâna cea albă și ca neaua”²⁾, ca un moșneag bătrân, șezând pe scaun și in mâna dreaptă ținând sceptrul ca semn al puterii și domnirii eterne ; sau el se pictează odihnind pe globul pământului, pe lângă cap cu un triunghiu cu părți egale, care înseamnă pe un Dumnezeu in treime. Iară prevedința dumnezească se înfațișează sub chipul ochiului celui atotvăzător, încunjurat de triunghiu.

Isus Christos ca persoană se picta pe icoane, in secolele cele prime, in felurite chipuri simbolice, și anume ca viță de vie, ca păstorul cel bun, ca pește³⁾, ca leu⁴⁾, ca mel⁵⁾ ș. m. d. Biserica scăpând la pace, simbolica aceasta

1) I. Moisi 1, 26.

2) Apocal. 1, 14.

3) Peștele după unii simbolizează învierea, prin care Mântuitorul a ieșit din sânul pământului astfel, precum odinioară și Iona a ieșit din pântecul peștelui. Cf. in privința aceasta H. Detzel, l. c. p. 22.

4) Pentru că Christos in T. V. se numi „leu din seminția lui Iuda” (Facerei 49, 9 ; vezi și Apocal. 5, 5).

5) Simbolul cel mai îndătinat al înfațișării lui Christos era cel al mielului. Căci sângele mielului a scutit pe Iuda de mânia lui Dumnezeu, omorind pe cei întâi născuți ai Egiptenilor ; mielul își dă viața, fără de a se tângui ; Ioan Botezătorul a arătat lui Christos ca la mielul, ce ia păcatele lumii.

a început a se înlătura din ce în ce mai mult, interzi- cându-se în urmă prin sinodul al șaselea ecumenic cu totul ¹⁾.

La început Isus Christos se infățișa ca om mai întâi în chip ideal, ca june fără barbă, în frumuseță eternă. Mai apoi i-s'a dat alt chip. Creștinii începură adecă a se ocupa cu întrebarea, cum a arătat Isus în realitate? Era el frumos sau ba? Clemens din Alexandria ²⁾, Origen ³⁾ și Tertulian ⁴⁾ ziceau, că Isus era urît, bazându-se pe cuvintele lui Isaia: „N'avea nici chip nici frumuseță și, noi vă-zându-l, arătos nu era, ca să-l dorim ⁵⁾. Ioan Chrisostom ⁶⁾ însă era de părere contrară, raportând cuvintele din Isaia la patimele lui Isus, și citând pentru frumuseța lui Christos cuvintele psalmistului: „Tu ești mai frumos decât fiii oamenilor“ ⁷⁾. Cu el consună sf. Ieronim ⁸⁾. Lumea creștină însă nu se mulțumea cu trăsăturile feței lui Christos descrise cu pana, ci voia să aibă ceva concret, ceva real, ce se poate vedea. Dorinței acesteia i-a venit în ajutor legenda. O legendă a adus chipul lui Christos din Edesa, alta chipul cel suferind de pe vălul Veronichei.

Cea dintâi legendă are următorul cuprins: Avgar, re-gele Edesei, neputând vedea pe Christos, voia să poseadă măcar imaginea lui. El trimise în scopul acesta soli la Fiul lui Dumnezeu cu însărcinarea, ca prin un pictor să facă icoana lui Christos. Isus, înaintea căruia nemică nu e ascuns, cunoscând intențiunea lui Avgar, luă o bucată de materie și-și întipări în ea fața. Aceasta imagine s'a păstrat apoi în

¹⁾ In can. 82 adecă opresc sf. părinți infățișarea lui Christos în alt chip, decât în cel omenesc.

²⁾ Clementis Alexandrini Paedagogi Lib. 3. c. 1 (Migne, Patr. gr. T. VIII. p. 556).

³⁾ Origenis contra Celsum Lib. 6. c. 73 (Migne, Patr. gr. T. XI. p. 1412)

⁴⁾ Tertullian., Liber de carne Christi c. 9 (Migne, Patr. lat. T. II. p. 816)

⁵⁾ Isaia 53, 2.

⁶⁾ Ps. 44, 3.

⁷⁾ Ioannis Chrisostomi Expositio in Psalmum 44 (Migne, Patr. gr. T. LV. p. 185).

⁸⁾ Eusebii Hieronymi Commentar. in Evangelium Mathaci Lib. I. c. 9. v. 9 (Migne, Patr. lat. T. XXVI. p. 57).

Edesa. Ea nu era făcută din mâini omenesti ¹⁾ și se credea ca făcătoare de minuni ²⁾.

O icoană a lui Isus, ce se ținea de făcătoare de mi-nuni, exista în adevăr în Edesa; sinodul II din Nicea (787) o întărește aceasta. În anul 944, sub împăratul Romanos Lakapenos să se fi adus icoana la Constantinopole ³⁾. În orice caz ea servia de prototip pentru icoanele lui Christos în secolele următoare. Caracteristic este părul cel lung după chipul Nazarenilor, barba mică despărțită la mijloc, trăsături serioase și totodată blânde ⁴⁾.

A doua legendă, tradiție, se ocupă cu chipul lui Chris-tos, care să-l fie întipărit el în vălul, ce i-l'a dat în cale spre Golgotha, o femeie pioasă cu numele de Veronica, ca să-și șteargă fața de sânge. Icoana aceasta de curând să se fi adus la Roma, ca să-l vindice pe împăratul Tiberiu de o boală. Biserica sf. Petru din Roma crede, că are origi-nalul, arătându-l poporului în săptămâna patimelor ca să-l onoreze ⁵⁾. Icoana aceasta a lui Christos, al cărei original

¹⁾ Evagrie zice: „Εἰκὼν θεοεικοντος, ἣν ἀνθρώπων χεῖρες οὐκ εἰργάζοντο“ Hist. eccl. I. 4. c. 27.

²⁾ Tradiția aceasta, variind în circumstanțele secundare, se află la Evagrie (Hist. eccl. 4. c. 27), Ioan Damascen. (In imaginibus orat. I. la Migne, Patr. gr. T. XCIV. p. 1261) și Nichifor Calist (Hist. eccl. L. 2. c. 7).

³⁾ Vezi articolul „Griechische Kunst“ in Ersch und Gruber, Encyclopädie der Wissensch. und Künste I. S. 84. Th. p. 386.

⁴⁾ În acelaș mod aflăm descris chipul lui Isus într'o epistolă apocrifă a lui Lentulus, proconsulul Iudeei, pe care acesta să fi trimis-o senatului din Roma, și la Ioan Damascen. Epistola, care datează din secolul VI sau VII, zice de Christos, că el e un bărbat cu chip măreț, arătos, cu fața serioasă, venerabilă, care însuflă atât iubire cât și respect. Părul capului e întunecat galbăn, în floarea vinului, dela rădăcină și până la urechi neted și fără strălucire, iară de acolo și până la umeri, creț și strălucitor, fiind, dela frunte prin mijocul capului, cărare după chipul Nazarenilor și trecând mai jos de umeri. Fruntea-i deschisă și armonică; fața fără de cute sau pete, cu o rumeneală plăcută; fisionomia e nobilă și fină; nasul și gura sunt făcute cu mari măsurî; bar-ba-i deasă în floarea părului de cap, despărțită în furculițe, dară nu lungă. Ochii îi sunt câprii și foarte lucitori... (Textul epistolei îl aflăm la Fabricius, Codex apo-cryph. N. T. Hamburg 1793) — În asemenea mod descrie chipul lui Christos și Ioan Damascen (ep. ad. Theophilum imperatorem la Migne, Patr. gr. T. XCV. p. 349) cum zice după istoricii vechi (ἀρχαῖοι ἱστορικοὶ)

⁵⁾ Din începutul secolului 13, cei mai mulți învățați explică cuvântul Veronica prin „pictura Domini vera, quae Veronica (i. e. vera icon. εἰκὼν) dicitur“. (August. Denkw. aus der christl. Archäol. B. 11 p. 244)

nu va fi mai vechiu decât din secolul VI, s'a făcut prototip pentru toate înfățișările următoare ale suferindului Isus.

În acord cu tradițiile aceste se picta și se pictează și astăzi în biserica ortodoxă, Isus Christos ca bărbat frumos, în care se maiestătează maiestatea și sfânta seriozitate, înalta demnitate și nespusa bunătate, atrăgând inima omului cu putere.

Isus Christos se pictează în chip omenesc sau ca prunc, sau în etate bărbătească. Ca prunc se pictează el ori odihnind în iesle, ori în brațele prea sfintei sale Maice, ori în etate de 12 ani, în biserica din Ierusalim. Ca bărbat se pictează Isus ca învățător în mijlocul mulțimii poporului, ori ca proroc cu evanghelia în mână, ori ca mare arhieru binecuvântând, ori ca împărat tronând, ori ca păstor, ori ca judecător, înaintea căruia se adună toate popoarele pământului, ori, în urmă, răstignit pe cruce, pentru păcatele noastre.

Duhul sfânt ca persoană se înfățișează, după Matei 3, 16, Marcu 1. 10 și Luca 3,22, în chipul unui porumb alb cu aripele întinse. El nici odată nu se află singur ca persoană dumnezeiască, ci numai cu celelalte persoane dumnezeiești, sau cu embleme simbolice sau cu istorii biblice. Pe icoana pogorîrii Duhului sfânt asupra apostolilor, se pictează Duhul sfânt după faptele apostolilor 2, 3 în chip de limbi de foc.

Cât despre înfățișarea tuturor trei persoane la un loc, apoi cea mai veche ne arată pe Dumnezeu Tatăl în chip omenesc, pe Dumnezeu Fiul în chip de miel, pe Duhul sfânt în chip de porumb¹⁾. După cartea de pictură de pe muntele Atos, sf. Treime se înfățișează de regulă așa, că în partea dreaptă a Dumnezeu-Tatălui (fapt. ap. 7,55; Mat. 22, 44) pictat ca om bătrân cu sceptru în mână, stă Fiul lui Dumnezeu ca bărbat în floarea vârstei, cu mâna dreaptă binecuvântând, iar cu stânga ținând evanghelia, și deasupra lor se ridică Duhul sfânt în chip de porumb, iar între dânsii stă globul pământului²⁾.

¹⁾ Așa o înfățișare se află în biserica SS. Cosma e Damiano din Roma (nr. dată între 526 și 530).

²⁾ Comp. T. Tarnavski, Zidirea, întocmirca... p. 97-101.

§ 87. Înfațișarea pe icoane a Maicei Domnului și a ingerilor.

Pictura bisericească căuta să răspice pururea în persoana sf. Marii frumusețea virginală împreună cu demnitate subtilă, sau cu iubirea sinceră a maicei. Ea o înfățișă sau ca fecioară pioasă supusă voiei lui Dumnezeu, sau ca maică frântă de durere la picioarele crucii, sau ca maica lui Dumnezeu cu pruncul în brațe. Acest ultim chip al înfățișării Maicei Domnului e, din timpurile certelor nestorane și eutihiane, cel mai uzitat și încă și acuma predominant¹⁾. Pe icoanele Maicei Domnului de acest fel, sf. Maria șade sau pe scaun, sau stă în picioare, fiind încununată cu cununa cerească și având în mâna stângă pe pruncul Isus, iar în dreapta scepstrul. În partea dreaptă a icoanei se află inscripțiunea ΜΡ. ΘΥ., în stânga ΙΗΣ. ΧΡΥ. Câteodată se înfățișează sf. Maria și fără prunc, stând pe globul pământului, în jurul căruia e încolăcit șarpele, și având în cap o cunună cu 12 stele, în mâna dreaptă scepstrul, iar la picioare semiluna.

Îngerii se pictează în general în chip omenesc (Daniil 8, 15; 9, 21), și anume în chip de tânăr cu două aripi, îmbrăcat cu un veșmânt alb (Ioan, 20, 12; fapt. ap. 10, 30) în forma unei tunici. În special se pictează îngerii rânduielii dintâi așa:

Scaunele, ca niște roți de foc, având jur-împrejur aripi și în mijlocul aripilor ochi; heruvimii, numai cu un cap și cu două aripi, iară serafimii, cu șase aripi, cu două acoperindu-și fețele, cu alte două picioarele, iar cu două sburând. având în mâinile lor o ripidă, pe care sunt scrise cuvintele: Sfânt, sfânt, sfânt. — Rânduiala a doua, și

¹⁾ Cea mai veche icoană a sf. Marii cu pruncul în brațe, care datează din secolul II, e cea din catacomba S. Priscilla. Maria e înfățișată pe icoana aceasta șezând pe scaun și ținând pruncul în brațe. Îi îmbrăcată într-o tunică cu mâneci scurte, iar capul e învălit cu un văl ușor, străveziu. În bărbatul ce stă de-a stânga Maicei Domnului, unii îl văd pe profetul Isaia, care arată la sf. Maria și la steaua de pe cer, iar alții pe Iosif logodnicul Mariei. Icoana aceasta care e admirabil executată, s'a păstrat foarte bine până'n zilele noastre. — Tot o icoană foarte veche, care pare să fie din secolul III, este icoana Maicei Domnului cu pruncul în brațe din catacomba S. Agnese. Cf. H. Detzel, l. c. p. 107.

anume: Domniile, puterile și stăpâniile se pictează purtând sfihare până la picioare și fiind incinși cu orare verzi auri, în mânele lor cele drepte ținând toiage de aur,

iar în stânga un sigil în forma aceasta **X**. — Rânduiala a

treia, adică: Incepătoriile, arhanghelii și ingerii se înfățișează purtând haine ostășești și fiind incinși cu brăie de aur, ținând în mâni lance sau săbii. În special arhanghelul Mihail se pictează cu sabia de foc, omorând balaurul, Gavriil cu crinul în mână, Rafael cu toiagul; iar ingerul păzitor se pictează dimpreună cu un prunc pe care-l ține de mână.

Diavolul se înfățișează sub chipul șarpelui, o înfățișare, la care sf. scriptură și tradițiunea dă destul material. Adeseori diavolul se înfățișează sub chipul balaurului, căci sf. scriptură întrebuintează numirile: diavol, satana, șarpe și balaur ca sinonime ¹⁾. Așisderea diavolul se pictează în chip de om și animal, gol, de culoare neagră întunecată, cu atribute stranii și nenaturale, precum cu coarne, cu coadă, cu ghiare etc. ²⁾.

§ 88. Infățișarea sfinților testamentului vechiu.

Din persoanele testamentului vechiu, se înfățișează Adam și Eva, amândoi fineri și goi, pe unele icoane fără buric, spre a arăta crearea lor imediată de Dumnezeu. Icoanele de acest fel se așezau mai cu seamă în pronaosul interior al bisericii. După alungarea din rai Adam și Eva se înfățișează îmbrăcați pe jumătate în haine de piele, pe jumătate goi ³⁾.

Patriarhii și alte persoane biblice ale testamentului vechiu, precum: Moisi, Iob, Tobit ș. a. se înfățișează în veșminte lungi și largi, precum se întrebuintează acestea în orient, adaogându-li-se și oarecari semne, ce le atribue sf.

¹⁾ Apoc. 12, 9; 20, 3.

²⁾ Iob. 40, 17; Apoc. 9, 10. Vezi T. Tarnavski, l. c. p. 102-104.

³⁾ Ερρημία τῆς ζωγραφίας, Das Handbuch der Malerei vom Berge Athos. Übers. v. God. Schäfer. Trier 1854, p. 108.

scriptură, precum lui Moisi două table, lui Aaron toiagul infrunzit etc.

Profesii se pictează după indicările sf. scripturi cu oarecari simboale sau atribute, și anume: Ilie cu sabia și cu pruncul inviat sau cu carul de foc; Elisei cu vulturul cu două capete (II. Imp. 2. 9); Isaia cu ferăstrăul, cu care a fost tăiat; Ieremie cu stâlpăre de migdale; Ezechiel cu o poartă cu turnuri; Daniil între doi lei; Amos cu o oală la picioare; Iona cu naia, ieșind din pântecile chitului ș. a. m. d. Profesii sunt îmbrăcați după uzul răsăritenilor în haine lungi și cu sandale în picioare, având de regulă în mână suluri de pergament.

Sfântul Ioan, ca cel mai mare și ultim profet al testamentului vechiu, se zugrăvește îmbrăcat cu haină de păr de cămilă și incins cu brâu de piele, având suprascrierea: Ὁ ἄγιος Ἰωάννης ὁ Πρῶτος ¹⁾.

§ 89. Infățișarea sfinților testamentului nou.

Toți sfinții T. N., cari în biserica noastră se împărtășesc în patru clase: în apostoli, martiri, mărturisitori și preacuvioasele femei și sfințele fecioare, se zugrăvesc cu vre-un atribut (semn real, istoric) sau simbol (semn ideal), și anume apostolii cu atributul demnității sau al morții lor, martirii de regulă cu simbolul invingerii, mărturisitorii cu atributul demnității și al chemării lor, prea cuvioasele femei și sfințele fecioare cu simbolul inocenței (crin alb). Un simbol general al tuturor sfinților T. N. e așa-numitul nimb, δίσκος, μηνίσκος, nimbus, lunula, aureola, gloriola, care are forma unui disc sau a unui semicerc, sau a unei semilune sau câte-odată și a unui patrat și cu care se încunjură capul sfinților. Nimbul, cu care se încunjură capul sfinților T. N., al Maicei Domnului și al unor sfinți ai T. V. înseamnă cununa măririi de veci, ce e dată sfinților din cer ²⁾, precum și scutul și arma buneivoinși, cu care sunt ei încununăți ³⁾.

¹⁾ Adeseori aflăm pe sf. Ioan Botezătorul pictat cu două aripi conform înțelesului literal al cuvintelor: „Iată eu trimit pe ingerul meu înaintea feței tale... Vezi: M. Didron, Iconographie chrétienne... Paris, 1843. p. 72.

²⁾ I. Cor. 9, 25; II. Tim. 4, 8.

³⁾ Ps. 5, 12.

Dintre apostoli se înfățișează în deosebit chip evangheliști, și anume se înfățișează ei cu simbolele lui de la Ezechiel 1, 10 și din Apocalipsă 4, 6-7 în următorul mod: Matei are pe lângă sine un om, pentru că începe evanghelia sa cu genealogia lui Iisus și pentru că în evanghelia lui mai cu seamă se înfățișează Iisus Christos ca Dumnezeu-om; Marcu are pe lângă sine un leu, pentru că evanghelia lui se începe cu leon Botezătorul, „glasul celui ce strigă în deșert”; Luca are pe lângă sine un taur de sacrificiu, căci începe evanghelia cu sacrificiul lui Zăvata și în urmă leon are pe lângă sine vulturul, pentru că acest evanghelist, atât în evanghelia cât și în apocalipsă, ca un vultur se înalță la înălțimi cele mai sublimite ale religiei creștine și le revelează¹⁾.

Apostolii se înfățișează sau toți deodată împreună cu Iisus (precum la Cina cea de pe urmă) sau câte doi, pentru că, după Marcu (6, 7), Mărturisitorii au fost trimiși, sau în urmă câte unul cu catecece simbol sau atribut. Toți apostolii sunt înfrăcați cu o tunică lungă fără mâneci, cu brâu și cu supraoștinăntul ce se purta în genere pe timpul acelu, având cu toți picioarele nude, fără încălțăminte²⁾. Unii dăruiesc în în mână o carte sau un sul de hârtie, alții iarăși se înfățișează cu instrumentele morții lor sau cu catecece atribut deosebite.

Așa se zugrăvesc h. e. sf. Petru ca moșneag cu bâta rotundă, înmânat în mână o carte sau și înmânat în mână deapănă lui Iisus; sf. Pavel ca moșneag pleșuv cu bâta deopă, înmânat în mână deapănă un sul de hârtie sau înmânat adesea în mână deapănă și sul de hârtie în mână stângă; sf. Ioan ca moșneag pleșuv cu bâta lungă³⁾, înmânat evanghelia sau și un vas, câte odată un potir, de

¹⁾ Hieronymus, Commentar. in Ezechielum Prophetam Lib. I. c. 1. v. 10) la Migne, Pat. lat. T. 25. p. 25 și Commentar. in evangelium Matthei Prologo la Migne, Pat. lat. T. 26. p. 29.

²⁾ Gort. des Regis und des Apostels ist (ausser dem Diabolo) auch in der antiken Kunstwerken enthalten, im und die nackten Füsse... Die Natur und die Lebensweise der Felle und dererigen Kunstwerken von großer Bedeutung. Jede Figur mit einem Diabolo stellt einen Heiligen vor, jeder Heilige mit einem Felle ist beschriftet in Apokalypse im Handbuch der Malerei von Herr Adam, p. 179.

³⁾ În ocidant sf. Ioan se zugrăvește din timpurile străvechi ca purtător fierii bâte, în ocidant ca un bărbat și cu bâta. Evoluția lui și zugrăvirea lui sunt date ultime, cea greacă și înfățișată în state înaintate, când a pomenit pe

cau Iosef un corp⁴⁾; sf. Andrei ca moșneag cu pâie sau și bâta deopă în două, înmânat crucea în forma literii X ș. a. m. d.

Mărtirii se zugrăvesc din timpurile străvechi cu simbolul martiriului, cu stăpâna de fier, care e semnul înfrângerii și al vieții eterne. Iată mărtiri, și căre vată și sărășit erau cunoscută bine, se înfățișau cu atribute, ce aduceau înțelesul lor. Astfel se zugrăvesc înmânat crucea lor sau de sf. Stefan cu vestiminte diaconice și cu pietre lângă cășul; sf. Gheorghe cu vestiminte ostășești și cu pietre lângă cășul; sau și înfrângând lancea în zmeu; sf. Demostrie înmânat crucea în mână sau lanca, instrumentul cu care a fost ucis etc.

Mărturisitorii, adică astfel de bărbați, cari așau suferit moarte martirică, dară cari au fost inspirați de același ad pentru lauda lui Dumnezeu și de aceeași omare căre Dumnezeu ca și sf. martiri, se înfățișează cu semnele demnității și ale chemării lor. Așa sf. arhiepiscopii se înfățișează cu vestimintele arhiepiscopice și cu atributele corespunzătoare demnității lor; sf. împărații cu semnele puterii lor; sf. învățătorii cu cărți sau suluri de hârtie ș. a. m. d.

Prea curvioasele femei și sfintele fecioare se înfățișează în mână cu crin alb, simbolul nevinovăției. Adeseori au de și catecece atribute, cari aduc aminte de însemnate momente și întâmplări din viața lor⁵⁾.

§ 90. Steagurile sau praporii bisericești.

Steagurile bisericești își au originea din secolul IV. Atunci adică, când intră în război în contra împăratului Maximian, i s'a arătat lui Constantin cel Mare, pe cer, semnul crucii, împăratul Constantin a schimbat forma steagului imperial, punând

Pentru. De aceea căci adică de tână și a strălucit lui Iisus se zugrăvesc, înmânat și în înșterea greacă, ca tână și fierii hârtii.

⁴⁾ Vasil se aduce aminte de polițarul unghit ca unidennu fectiun, în care și s'au arătat Iosif sub împăratul Domitian, fieră ca și se vedea; însă potriv și aduce aminte de potriv ca vin înveninat, pe care și s'au dat Aditulen în Iosif de dădu; și dădu ca bea, se va face Aditulen creștin. Iosif se hânt și a tână vată. (C. T. Tarnowski, I. c. p. 187).

⁵⁾ Cf. nota la înfățișarea sfintilor T. N. Dr. Ellis Mirza Christea, Iosif... Sibiu 1925, p. 189-195 și p. 198-200.

pe el semnul crucii. Acest steag (labarum *λαβάρων*) avea după descrierea lui Eusevie ¹⁾, următoarea formă: Pe lângă o lance lungă, ferecată cu aur trecea de-a curmezișul un sul de lemn, formând ambele forma crucii. Deasupra pe vârf era întărită o coroană, compusă din aur și pietre scumpe. Pe coroană se afla semnul crucii în forma literei X și deasupra mijlocului acesteia se ridica litera grecească *Χ*, formând astfel aceste litere la un loc forma *ΧΧ* și însemnând deodată semnul crucii și, prin literele inițiale, numele lui Christos. Dela sulul de lemn curmeziș al crucii spânzura un steag sau o flamură purpură, pecăt de lungă, pe atât și de lată, îmbrăcată în pietre scumpe și cusută cu fir de aur, dând celor ce o vedeau o priveliște de frumusețe nespusă. Sub semnul crucii la marginea flamurei spânzura bustul împăratului iubitor de Dumnezeu, dimpreună cu imaginile fiilor săi. De acest semn se folosea împăratul Constantin pretutindenea ca de un scut în contra tuturor puterilor ostile ce ise opuneau, poruncind ca tuturor armatelor sale să li se ducă înainte alte steaguri asemănătoare.

Din timpurile împăratului Constantin, luară așadară steagurile ostășești ale imperiului roman chipul steagurilor creștine, introducându-se curând și în întrebuințare bisericească, se înțelege, cu modificări corespunzătoare, ornându-se mai ales flamura, ce atârna dela sulul de lemn curmeziș al crucii, cu icoane sfinte.

Steagurile bisericești înseamnă steagul lui Christos, împrejurul căruia ne adunăm noi, luptătorii viteji ai bisericii sale, ca să ne luptăm, asemenea sfinților înfățișați pe prapori, pentru lauda lui Dumnezeu și pentru mântuirea sufletelor noastre în contra văzușilor și nevăzușilor dușmani. Steagurile bisericești înseamnă așisderea învingerea lui Christos în ziua învierii sale, asupra păcatului, asupra diavolului și asupra meșteșugirilor Iudeilor. În fine steagurile bisericești înseamnă învingerea, ce a repurtat-o sf. noastră biserică asupra păgânismului, asupra răutății persecutorilor ei și asupra rătăcirii și erezului.

¹⁾ Eusebius, De vita Constantini Lib. I. c. 31 (Migne, Patr. gr. T. XX p. 945).

ARTICOLUL VI.

Despre sf. relicvii sau moaște.

§ 91. Noțiunea, introducerea, dezvoltarea și modul onorării relicviilor în biserică.

Sub relicviile sau moaștele sfinților (*λειψανα*, reliquiae) se înțeleg rămășițele din corpurile martirilor și ale altor sfinți și acele obiecte, ce le-au întrebuințat sfinții, viețuind încă, sau ce stau în oarecare nex, cu sfinții precum veșmintele, instrumentele morții lor ș. a. d. Biserica n'a introdus onorarea relicviilor prin instituțiune pozitivă, ci această onorare s'a format pe terenul vieții bisericești a poporului; sau cu alte cuvinte, poporul creștin însuș a introdus-o și biserică a admis-o numai. Însă biserică a admis-o parte spre a satisface simțământul natural și a onora pe eroii creștinismului încă și în rămășițele lor muritoare; parte spre a deștepta și susținea în inimele credincioșilor memoria sfinților și a virtuților lor sublime; și în fine spre a arăta în extern și a înviora și în acest mod conștiința comuniunii creștine ¹⁾, a însufleși prin privirea acestor relicvii credința credincioșilor, a întări speranța și a încălzi iubirea lor, a mângâia pe cei întristați și a umplea de bucurie pe cei slabi.

Onorarea relicviilor în biserică ortodoxă totdeauna s'a privit ca un act de pietate religioasă, cu cari erau împreunate și foloase reale pentru cel ce făcea aceasta și era în întrebuințare chiar din timpurile primare. Dacă actele martirului sf. Ignatie, episcopul din Antiohia și învățacelul apostolilor, ar fi autentice, apoi ele ar fi cel mai vechiu exemplu în istoria bisericească de onorarea relicviilor. După actele acestea, osemintele sf. Ignatie, care în anul 115 (după actele martirului, în anul 107) suferi în Roma, moartea de martir, fiind aruncat între animalele sălbatice, se adunară de credincioși cu pietate se aduseră la Antiohia și așezându-se într'o cutie,

¹⁾ Cf. I. Luf, Liturgik, 2. B. S. 626.

se conservară ca un odor neprețuit ce-l lăsa sfântul bisericii ca dar de mare folos ¹⁾.

O mărturie de bună seamă autentică, pentru originea străveche a onorării relicviilor ne dă epistola bisericii din Smirna despre martirul sf. Policarp ²⁾, episcopul Smirnei, care în anul 155 sau 156, suferi moarte de martir. Creștinii din Smirna adunară osemintele lui, le conservară cu pietate, le prețuiră mai mult decât aurul și pietrele scumpe și serbară acolo, unde erau ele așezate, pomenirea morții lui cu bucurie sfântă.

Cât de mare și generală era onorarea relicviilor în secolul 3, se vede dintr'un loc la Eusevie, unde se istorisește, că păgânii, în persecuțiunea dioclețiană, aruncară rămășițele martirilor în mare, pentru ca creștinii să nu le poată arăta onoare dumnezeiască ³⁾.

Creștinii căutau cu tot prețul a deveni în posesiunea osemintelor martirilor și a le conserva în locuri potrivite. Sângele martirilor se prindea în burete, în năframe de in și în cupe. Chiar și obiectele, de cari martirii se folosiau în viață și mai ales instrumentele martirului lor le adunau creștinii, onorându-le cu pietate și punându-le în mormintele lor ⁴⁾.

Încetând persecuțiunile se edifica au supra mormintelor martirilor biserici și paraclise, numindu-se acestea după numele martirilor ⁵⁾. Datina pioasă, de a edifica biserici și paraclise asupra mormintelor martirilor, deveni cu timpul așa de importantă, că după încetarea persecuțiunilor, construindu-se biserici în alte locuri, se determina prin legi bisericești, ca aceste biserici să nu se sfințiască, fără de a se pune mai

¹⁾ Μόνιμα τὰ τραχύτερα τῶν ἁγίων αὐτοῦ λειψάνων περιελείψθη, ὅπως εἰς τῆν Ἀντιόχεια ἀποκομισθῆ, καὶ ἐν λίαν κτερίσθῃ, θησαυρὸς ἀτίμητος, ὑπὸ τῆς ἐν τῇ πόλει χάριτος τῆς ἁγίας ἐκκλησίας καταλιπεθῆναι. Martyrium s. Ignatii Theophrasti n. 6. la Migne, Patr. gr. T. V. p. 985.

²⁾ Ecclesiae Smyrnensis de martyrio sancti Polycarpi epistola circularis c. 18. la Migne, Patr. gr. T. V. p. 1044.

³⁾ Eusebius, Hist. eccl. L. 8. c. 6.

⁴⁾ Ambrosii Exhortatio virginitatis Liber unus, c. 2 la Migne, Patr. lat. T. XVI. p. 339 și Eusebius, Hist. eccl. L. 7. c. 19.

⁵⁾ Basilii, Epist. 49 ad Arcad. episc. (Migne, Patr. gr. T. XXXII. p. 385); Hieronym., Contra Vigilant. n. 8 (Migne, Patr. lat. T. XXIII. p. 362); Augustin., De civitate Dei Lib. XXII. c. 10 (Migne, Patr. lat. T. XLI. p. 772); Ioannes Chrysostom., In epist. I. ad Thessal. cap. V. Homil. 11 (Migne, Patr. gr. T. LXII. p. 466).

întâi sub altarul lor relicvii de ale sfinților ¹⁾. Orașele și satele se certau pentru osemintele martirilor și se se împărțiau cu ele. Osemintele martirilor se strămutau dintr'un loc la altul cu mare solemnitate. De cuvreme creștinii obișnuiau a peregrina la mormintele, relicviile și bisericile apostolilor și ale martirilor. Citând Eusevie cuvintele lui Plato: Că ceice au murit în războiu de moarte glorioasă, se cuvine să se onoreze ca spirite bune și locurile lor să se țină în onoare, zice mai departe: Aceste cuvinte se pot aplica și la moartea bărbaiilor iubitori de Dumnezeu, cari cu drept se pot numi adevărați eroi ai virtuții. Pentru aceea e la noi datina, a peregrina la mormintele lor, a face voturi și a onora spiritele lor fericite ²⁾. Iară sf. Ioan Chrisostom zice: Vezi cetățile, cari peregrinează la mormintele martirilor, uită-te la popoarele, cari ard de dorul lor ³⁾. Chrisostom doria însuș să peregrineze la Roma la mormântul sf. apostoli Petru și Paul ⁴⁾. — Mai ales dela secolul IV, mai departe se atribuia osemintelor martirilor putere folositoare și făcătoare de minuni ⁵⁾. Creștinii

¹⁾ Comp. Can. 14. al. sin. V. din Cartago și can. 7. al. sin. VII. ecum.

²⁾ Eusebius, Praeparatio evangelica Lib. 13., cap. 11 (Migne, Patr. gr. T. XXI. p. 1096).

³⁾ Ioannes Chrysostom., Expositio in Psalm. 115. n. 5 (Migne, Patr. gr. T. LV. p. 526).

⁴⁾ El zice în privința aceasta: Eu aș dori acuma să fiu la locul, unde se păstrează acele cătușe, aș voi să văd lanțurile, de cari se sperie demonii, iară ingerii le onorează. Și de aș fi eu liber de grijele dirigătoriei episcopale, de aș avea un corp mai tare și mai sănătos, aș întreprinde pelerinajul cel mare, spre a vedea măcar lanțurile și prinsoarea lui Paul, Chrysost., De laudibus Pauli apostoli Hom. VII. (Migne, Patr. gr. T. L. p. 512); vezi și în epist. ad Ephes. c. IV. Hom. 8. (Migne, Patr. gr. T. LXII. p. 57).

⁵⁾ Sf. Ioan Chrisostom zice în cuvântarea sa asupra sf. Ignatie: Un oraș după altul a primit rămășițele acestui sfânt, când ele au venit din Roma, a purtat pe sfântul pe umere, și între laudele luptătorului incununat l-a adus în acest oraș. Precum nu se împușcă visteria cea bogată și îmbelșugată, deși în toată ziua se scoate din ea, ci pe toți cei ce scot din ea, îi face tot mai avuți, așa-i îmbogățește sf. Ignatie pe toți cei ce vin la el, cu binecuvântări, cu încredere, cu bărbăție și cu putere spirituală. Să năzuim așadară la dănsul nu numai astăzi, ci în toată ziua, spre a aduna fructe spirituale; căci cu adevărat, mari daruri spirituale poate primi cel ce se apropie de el. Nu numai corpurile sfinților, dar și mormintele lor sunt pline de har dumnezeesc. Dacă acuma pe timpul lui Elisei, prin atingerea mormântului se rupseră legăturile morții și cel răpăusat se întoarce la viață; cu cât mai mult se poate spera acuma, când darul dumnezeesc ni s'a dat în mai mare măsură și puterea Spiritului e mai

se simțiau fericiți, că se pot atinge de raclele martirilor¹⁾; ei aduceau la mormintele martirilor daruri de aur și de argint și credința și încrederea lor în ajutorul și folosința sfinților și ale relicviilor lor era nemărginită.

Conform canonului 7 al sinodului VII ecumenic, la sfințirea bisericii trebuie să se așeze sf. moaște și în anșiminse, când se sfințesc acestea. Deci arhieriei păstrând sf. moaște, le întrebuințează spre scopul indicat conform canonului citat și prescrișelor rituale.

Dară relicviile sfinților se expun și spre onorare publică, și anume sau corpuri întregi ale sfinților, sau părți ale acestora, recunoscute și aprobate de instanțele competente bisericești. Preoții întru ale căroră biserici se află relicvii de ale sfinților, să învețe poporul despre modul onorării relicviilor acestora. Onorarea unei relicvii a crucii și sărutarea ei e drept semn al mulțămitei sincere pentru opera realizată pe cruce, al bucuriei sfinte de triumful crucii, al iubirii intime către cel ce a pătimit pe cruce. Iară onorarea și sărutarea relicviei oarecărui sfânt e drept semn al bucuriei de mărirea sfântului, al unirii în iubire cu el, e cerere intimă pentru mijlocirea sfântului la Dumnezeu și promisiune de a umbla pe căile, pe cari a umblat și sfântul. Preoții să arate și mulțimea darurilor, ce revarsă Dumnezeu asupra credincioșilor prin mijlocirea sfinților, neomițând a accentua și aceea, că onorarea sfinților, fie în icoanele, fie în relicviile

activă, că va primi mai multă înălțare cel ce cu credință vie se atinge de racle înșaj. Relicviile sfinților ni sunt date de la Dumnezeu ca ele să deștepte în noi acelaș zel, de care erau inspirați și sfinții, și să ne fie un liman sigur de liniște și un mijloc probat în contra rețelor, ce ne imbulzesc din toate părțile. Chrysostomus, In s. Ignatium Martyrem Laudatio (Migne, Patr. gr. T. L. p. 594); cf. și Chrysostomus, Laudatio Martyrum Aegyptiorum c. 1 (Migne, Patr. gr. T. L. p. 664) și Homilia encomiastica in s. martyrem Pelagiam Antiochenam (Migne, Patr. gr. T. L. p. 583), apoi Cyrilli Hierosol. Catechesis XVIII de carnis resurrect. etc. c. 16 (Migne, Patr. gr. T. XXXIII. p. 1036), Ambrosii Epistola 53. Theodosio imperatori (Migne, Patr. lat. T. XVI. p. 1166) și De obitu Theodosii Oratio (Migne, Patr. lat. T. XVI. p. 1400) și în urmă Augustini Confessionum Liber IX. c. 7 (Migne, Patr. lat. T. XXXII. p. 770).

¹⁾ Gregor. Nyss., Orat. laudat. sancti Martyris Theodori (Migne, Patr. gr. T. XLVI. p. 740); Basil., Epist. 197. Ambrosio episcopo Mediolanensi c. 2 (Migne, Patr. gr. T. XXXII. p. 712).

lor, totdeauna se raportă la Dumnezeu însuș, care e minunat întru sfinții săi.

CAP. II

Formele generale comune rânduelilor liturgice.

§ 92. Impărțire.

La tratarea materiei liturgice sunt două forme, ce au a se expune și a se deosebi de olaltă, adecă mai întâi acelea, din cari în general se compun diferitele rândueli liturgice, fiind comune mai multora din aceste rândueli și apoi aceste rândueli liturgice înșeși ca întregimi în sine încheiate ale cultului.

În capitolul prezent au a se expune formele generale comune rânduelilor liturgice. Unele din aceste forme generale comune formează fundamentul cultului și organe de idei și simțăminte religioase precum și de împărțășire a vieței dumnezeești, altele, reprezintă acțiuni însoțitoare la executarea cultului. La cele dintâi se numără: rugăciunea, cântarea, cetirea sf. scripturi și predica; la cele de felul al doilea se numără: însemnarea cu sf. cruce, binecuvântarea, impunerea mânilor, ținuta corpului la executarea cultului, ridicarea mânilor și punerea lor cruciș la piept, acoperirea și descoperirea capului, îndreptarea feței spre răsărit și sărutarea sfântă.

Întru cele următoare se vor expune aceste ambe feluri de forme.

SECȚIUNEA I.

Formele generale esențiale (fundamentale) comune diferitelor rândueli liturgice.

ARTICOLUL I.

Rugăciunea liturgică sau bisericească.

§ 93. Conceptul și împărțirea rugăciunii liturgice.

Definițiunea rĂgăciunei.

Mulți părinți și scriitori bisericești au scris despre rugăciune. Să ne aducem aminte de Tertulian cu opul său „De oratione”, constând din 29 capitole. Aice, în cap. II—VIII

explică Tert. rugăciunea domnească, în cap. XIII învață că cei pioși înainte de rugăciune să-și spele mâinile, în cap. XVI, să nu stăm jos (culcați) la rugăciune, cap. XVII, să ridicăm mâinile la rugăciune. Cap. XXII recomandă acoperirea capului la femei la rugăciune. Cap. XXIII învață ca în timpul rugăciunilor de Duminica sau la înviere și în timpul dela paști până la pogorirea spiritului sfânt, să nu plecăm genunchele. În capitolul XXV ne învață să ne rugăm în ora a 3. 6. 9 și apoi ne spune în capitolul al 29, că rugăciunea are ca efect: spălarea păcatelor, depărtarea răutăților etc.

Apoi au mai scris despre rugăciune Origen un op *περὶ εὐχῆς*, Ciprian a scris opul *De oratione dominica*, Hrisostom a scris despre rugăciune în omilia 30 (la fac. n. 5), Augustin în sermones 350, Ioan Damascen în *Ἐκθροσις* III, Gregore dela Nissa are 5 cuvântări intitulate „εἰς τὴν προσευχὴν”.

Acești părinți au definit îndeajuns rugăciunea. Sf. Ioan Hrisostomul în omilia amintită (30) zice, că „rugăciunea este o vorbire îndreptată către Dumnezeu. (Ἡ γὰρ εὐχὴ διάλεκτός ἐστι πρὸς τὸν θεόν). Și sf. Grigorie dela Nissa zice, că „rugăciunea este o vorbire cu Dumnezeu (cuv. 1). Fericitul Augustin învață, că rugăciunea este îndreptarea sufletului cu dragoste înaintea lui Dumnezeu. (Aug. Enchiridion de fide, spe et caritate 7). Damascen zice „rugăciunea este înălțarea minții la Dumnezeu, sau cererea celor ce se cuvin de la Dumnezeu” (Dam. *Ἐκθροσις* III. 24).

Din toate expresiunile părinților și scriitorilor bisericești reese, că rugăciunea este o chemare a lui Dumnezeu cu pietate și devoțiune, care se exprimă prin revărsarea inimii omului plină de religiositate înaintea lui Dumnezeu.

Impărțirea rugăciunii.

Rugăciunea după felul ei se deosebește în rugăciune particulară și în rugăciune publică bisericească sau liturgică.

Rugăciunea particulară numită și de rând e chemarea lui Dumnezeu din partea unui (individ) particular. Această rugăciune se deosebește după forma ei, în rugăciunea cu gândul sau a minții (*εὐχὴ κατὰ διάνοιαν*) și în rugăciunea exprimată prin cuvinte determinate și auzite. Și una și alta e recomandată de sf. scriptură. Despre rugăciunea particulară

aflăm exemple deja în genesă (XII 5-9, XXXV, 2-3), la Mat. (VI 6, XIV. 23 XXVI, 36), la Marcu (I 35, VI. 46, XIV. 32), la Luca (V. 16; VI. 12; IX. 18; XI. 1), Ioan VI 15; F. A. (I. 13, X 2). În cartea I. Imp. (I, 13) cetim b. o. că. Ana, maica profetului Samuil, grația intru inima ei, și buzele ei se mișcau, iar glasul nu se auzia. Mântuitorul ne-a învățat următoarele: „Iar tu când te rogi intră în camera ta, și închizând ușa ta, roagă-te Părintelui tău celui întru ascuns (Mat. VI, 6).

Dar și rugăciunea particulară exprimată prin cuvinte se amintește în sf. scriptură (Deuter. 8. 10, Isaia 62. 9, Mat. 14. 19, Marc. VI. 41, F. A. 27. 35, Rom. 14. 6 I. Tim. 4. 5-5 etc.).

A doua rugăciune după fel e — am zis — rugăciunea comună bisericească sau liturgică.

Rugăciunea liturgică este adecă expresiunea simțimintelor pioase ale bisericeii, resp. ale organelor ei în cuvinte determinate, auzibile.

Biserica exprimă în rugăciunea sa în ființă aceleași simțăminte și necesități, ce le exprimă și un singur individ, fiind ea numai o formă mai extinsă a acestuia. De aici urmează, că după cuprins rugăciunea bisericească se împărțește în rugăciune de laudă și preamărire (*προσευχαι*), în rugăciune de mulțămintă (*εὐχαριστιαί*) și în rugăciune de cerere (*θεήσεις*). În cea dintâi se exprimă mai ales credința, în a doua iubirea și în a treia speranța.

Relativ la raportul acestor trei feluri diferite ale rugăciunii către olaltă, rugăciunea de laudă ocupă locul cel dintâi, pentru că în această rugăciune, abstragând omul de sine însuș, adoră pe Dumnezeu numai pentru Dumnezeu însuș. Rugăciunea de laudă este așadară expresiunea iubirii lui Dumnezeu desinteresate, străine de tot amestecul iubirii de sine însuș. Pentru aceea rugăciunea de laudă este și rugăciunea sfinților în cer, cari neincetat preamăresc pe Dumnezeu. Rugăciunea de mulțămintă ocupă în rândul felurilor rugăciunilor locul al doilea, pentru că interesul individual apare în rugăciunea de mulțămintă mai mult decât în cea de laudă și mai puțin

decât în rugăciunea de cerere. Iară rugăciunea de cerere ocupă din cauza indicată locul al treilea¹⁾.

Însă se înțelege de sine, această prioritate internă etică a unui fel de rugăciune față de altul nu decide și asupra întrebării ei în construcțiunea feluritelor rânduieli liturgice. Rugăciunii de laudă și de preamărire adese-ori îi premerge rugăciunea de cerere, ca rugăciune a iertării păcatelor noastre, căci se cuvine, ca noi curați și fără de păcate să ne prezentăm înaintea celui Preacurat, și numai cu inima curată putem să laudăm pe Dumnezeu cum se cuvine. Așadar în construcțiunea rânduielilor liturgice rar când stă un fel de rugăciune neamestecat cu altul și izolat de altul, ci mai adese-ori se schimbă un fel de rugăciune cu altul, unul se alternează cu altul, și anume depinde înșirarea felurilor rugăciunii de tendința principală a rânduielii liturgice, de timpul anului bisericesc și de însemnătatea sărbătorii²⁾.

Altă împărțire a rugăciunii liturgice privește la subiectul, care se roagă și persoana către care se roagă. Ce privește subiectul care se roagă, se împărțește rugăciunea în preotească, menită numai pentru preot și în rugăciune comună, menită pentru toți credincioșii. După persoana către care se îndreaptă rugăciunea, deosebim rugăciune sau închinare la-treufică. Aceasta se cuvine numai lui Dumnezeu. E e închinare adcratoare (*λατρεία*). Apoi cunoaștem rugăciunea veneratoare sau cinstitoare, sau servitoare. Aceasta se îndreaptă către sfinți, (*δουλεία, προσκύνησις, θιμητική*). În fine mai re-cunoaștem o rugă de supravenerațiune (*ὕπερδουλεία*). Aceasta se cuvine Maicei Domnului.

Prețul rugăciunii.

Rugăciunea are o valoare deosebită. Afară de folosul promis prin cuvintele, „Că tot cel ce cere, ia, și cel ce caută află, și celui ce bate i se va deschide” (Mat. 7, 7), creștinul pios simte o necesitate să se roage și o ușurință după ce s'a rugat. Invățatul norvegian Nansen, cunoscut prin călătoriile sale la polul nordic, a făcut în anul 1893 și

¹⁾ Cf. I. Fluck, Kath. Liturgik, II. Th. I. Abt. 1855, p. 44 et 45.

²⁾ Cf. I. Lüft, l. c. II. B. p. 13 et 14.

1894, cu mari greutate și pericole, o călătorie la polul nordic și a ajuns numai cu un tovarăș în mijlocul gheții eterne și al gerului cumplit de 50° C. ajuns aice, a scris el în memoriile sale următoarele:

„Ce ființă puternică răsucesce firele vieții noastre, care ne face să mergem pe căi, pe cari noi nu dorim să um-blăm? Ce ființă m'a îndemnat pe mine să părăsesc căminul meu și să merg pe această cale spinoasă? Oare numai simțul datoriei de a spune lumii ce este polul Nord? O, nu! Eu, omul acum în etate de 33 de ani, am avut dorul să caut ținuturi necunoscute despre care am visat atâta! Și mi-a fost dat mie, să sufăr de acum înainte mai mult, gerul, pericolele, isbiturile munților de gheață, și în loc de așternut cald, bolovanii de gheață să-mi fie mie căpătâi; iar în loc de așternut moale și cald, sloii de gheață să-mi amortească oasele. Aceste le pățimesc ca să stau umilit în fața elemen-telor, și să învăț din acestea a cunoaște a mă închina și a mă ruga lui Dumnezeu, Atotputernicului făcător al universului.

Cuvintele aceste ale lui Nansen sunt icoana sufletului admirator și adorator, ce simte necesitatea de a se ruga în-tr'un timp amărât și încercat de greutate, cari covârșesc pu-terile omului. Nu numai la greu, ci și în alte stări psihice simte omul necesitate de a se ruga, având rugăciunea în ori care stare a vieții, un preț deosebit.

Obligământul la rugăciune.

Obligământul creștinului față cu rugăciunea e răspicat de Mântuitorul și de sfinții apostoli. Isus Christos și apostolii au cerut rugăciunea prin cuvânt și exemplu. Mântuitorul zice:

„Vine timpul și acum este, când închinătorii adevărați se vor închina Tatălui cu spiritul și cu adevărul, că Tatăl pe unii ca aceștia caută, cari să închină lui”. (Ioan IV, 23). Apoi, „Cereți și se va da vouă, căutați și veți afla, bateți și se va deschide vouă”. (Mat. 7, 7). Sau „Priveghiați și vă rugați, ca să nu intrați întru ispită, că sufletul e gata, iară corpul e slab”. (Mat. 26, 41). Apostolul Paul dease-menea învață: „Stăruiți în rugăciune și priveghiați întru dânsa

cu mulțumită (Col. 4, 2), sau „Neincetat vă rugați, întru toate mulțumiți că aceasta e vocea lui Dumnezeu întru Isus Christos spre voi“ (I. Tes. 5, 17).

Aceste învățături divine, cari obligă pe creștin la rugăciune au fost ascultate și împlinite cu sfințenie de creștini. Întreaga viața a creștinului era o rugăciune neconținută și un lanț de meditațiuni religioase. (Tertul. de corona militis. III).

Din acest obligământ și din necesitatea omului de a se ruga s'a iscat cultul creștin ortodox.

§ 94. Raportul rugăciunii către cultul ortodox și pozițiunea ei în acesta.

Prin tot cultul ortodox se trag ca două fire roșii, afară de elementul harismatic, — două elemente principale, unul didactic ori edificător și altul latreutic. Elementul *edificător* ori *didactic* constă în mijlocirea, susținerea și propagarea credinței și a vieții creștine; elementul *latreutic*, în manifestarea în extern a acestei credințe, a adorațiunii interne a lui Dumnezeu, și elementul *harismatic*, în realizarea în om a mântuirii aduse de Christos și a fructelor și binecuvântate, în sfințirea omului și uniunea lui cu Dumnezeu. Predica este forma principală mai ales pentru elementul didactic, iară rugăciunea dimpreună cu cântarea, care nu e ceva alta decât rugăciunea trecută în poezie mai înaltă și în muzică, este forma principală pentru elementul latreutic și cel harismatic, căci nu numai sf. liturghie și totaceea ce se ține de ea, adecă rânduelile liturgice premergătoare sf. liturghiei, dară și sf. sacramente și euhologii (sacramentalii), adecă sfințirile și binecuvântările bisericesti, trebuie să fie încunjurate de rugăciune și executate prin mijlocirea rugăciunii.

Rugăciunea așadară și cătarea formează sâmburele și infățișarea principală a cultului; ele sânt o parte esențială din care se compune el. Pentru aceea au recomandat Isus Christos și apostolii rugăciunea prin cuvânt și exemplu, imbinând cu ea promisiuni, cari insuflă încredere neînvingibilă. „Ci vine timpul“ zice Mântuitorul „și acuma este, când închinătorii cei adevărați se vor închina Tatălui cu spiritul și cu adevărul, că și Tatăl pe unii ca aceștia caută,

cari se închină lui. Spirit este Dumnezeu și cine să închină lui, să se închine cu spiritul și cu adevărul¹⁾. Și iarăși: „Cereți și se va da vouă, căutați și veți afla, bateți și se va deschide vouă. Că tot cel ce cere, ia, și cel ce caută, află, și celui ce bate i-se va deschide²⁾. Și așiderea: „Priveghiați și vă rugați, ca să nu intrați întru ispită, că sufletul e gata, iară corpul e slab³⁾. Și apostolul Paul zice: „Stăruți în rugăciune și priveghiați întru dânsa cu mulțumită,⁴⁾ și în alt loc: „Neincetat vă rugați, întru toate mulțumiți, că aceasta e voia lui Dumnezeu întru Isus Christos spre voi⁵⁾. Iară sf. apostol Iacob spune: „Dacă pătimește cineva între voi să se roage, dacă e cu inimă bună să cânte...“⁶⁾.

Cu privire la prețul cel înalt al rugăciunii, la obligământul creștinului față cu rugăciunea răspicat de Mântuitorul și de sf. apostoli, cu privire la entuziasmul înfocat și la religiositatea sinceră, de care creștinii erau insuflețiți în secolele cele dintâi, se cultiva rugăciunea chiar la început cu multă îngrijire, exercitând ea asupra întregii vieți creștine mare influență. Nu numai toate părțile principale ale zilei, dară și întreprinderile și afacerile vieții, cari aveau oare cari influență asupra binelui celui spiritual și material al omului se începeau și se sfințeau prin rugăciune.

Tertulian zice în privința aceasta: „Nu se cuvine creștinilor a lua nici un fel de hrană, nici scaldă fără de rugăciune, căci hrana și întărirea sufletului trebuie să premeargă hranei și întării corpului, cele cerești trebuie să premeargă celor pământești“⁷⁾.

Oaspele și străinul nu se ducea fără de rugăciune, toate consiliile comune nu se deschideau fără de rugăciune, și rugăciunea se potrivea ca un mijloc ales și necesar pentru înțelegerea cea adevărată a scripturei și a lucrurilor dumnezești. Ba întreaga viață creștină se privea — așa zicând —

¹⁾ Ioan 4, 23.

²⁾ Mat. 7, 7.

³⁾ Mat. 26, 41.

⁴⁾ Col. 4, 2.

⁵⁾ I. Tes. 5, 17.

⁶⁾ Iac. 5, 13.

⁷⁾ Tertullian., Liber de oratione c. 25. (Migne. Patr. lat. T. I. pag. 1301).

ca o rugăciune mare, fiindcă întreaga viață a creștinului trebuie să fie pătrunsă de spiritul sacrificării religioase, al dorințelor de a se împreuna cu Dumnezeu și al mulțămitei pentru darurile câștigate de la Dumnezeu ¹⁾.

Participând rugăciunea într'un mod așa de extins și universal la viața creștină în general, se poate cugeta, ce parte extinsă lua ea la cultul bisericesc, terenul ei propriu. Nici o parte a cultului nu se plina fără de rugăciune. Rugăciunea dimpreună cu sf. liturgie și cu sf. sacrament chiar din început, forma partea cea mai esențială și punctul de culminațiune, sâmburele propriu și ființa întregului serviciu dumnezeesc. Rugăciunea era mai de mult și e și în ziua de astăzi, în cult elementul însoțitor, explicător și spiritualizător al feluritelor părți ale cultului, cuprinsul lor principal și forma lor fundamentală. Nu numai prin toată sf. liturgie, prin sf. sacramente și euhologiile bisericești se trage rugăciunea ca un element executator al lor, începe și termină rânduielile, cu cari se săvârșesc ele, dară chiar și predica nu e lipsită de rugăciune, formând rugăciunea adeseori o parte deosebită a predicii înainte de expunerea părților ei și așisderea, adeseori, încheindu-se predica cu rugăciune.

§ 95. Caracterizarea generală a rugăciunilor bisericeii ortodoxe.

Luând în privire rugăciunile bisericeii ortodoxe, precum ni-se înfățișează ele în feluritele rânduieli bisericești, vedem că ele se disting prin oarecari calități deosebite. Ele sunt rugăciuni într'adevăr creștine, izvorâte din credința creștină, și din profunditatea vieții creștine, pline de intimitate adâncă, de bogăție de idei și de ungeri. În ele respiră spritul puternic al bisericeii antice, credință vie, simțimânt adânc, înfocat, propus simplu, dară cu putere și demnitate. Ele se disting prin foc arzător al fantaziei, prin bogăție de icoane luate din viață și prin fluiditatea cuvântării.

Iară ce se atinge de cuprinsul rugăciunilor, acesta este

¹⁾ Cf. Origenis Libellus de oratione c. 2 et c. 7 (Migne Patr. gr. T. XI. p. 416 sq.), Clementis Alexandrini Stromatum Lib. 7. c. 6 et 7 (Migne, Patr. gr. T. IX, p. 440 sq.) și Cypriani Liber de oratione dominica c. 4 (Migne, Patr. lat. T. IV p. 538).

foarte bogat și se extinde la tot aceea ce după măsura învătăturei dogmatice și morale, poate și trebuie să fie obiect al rugăciunii creștine. Rugăciunile bisericești ortodoxe, cari se află în cărțile și la rânduielile ei felurite, sunt expresiunea tuturor simțămintelor, ce purced din raportul creștinului către Dumnezeu, sunt lauda și preamărirea celui Preainalt, mulțămă pentru bunurile cerești și pământești, iară mai ales pentru darul mântuirii, cererea sau ruga pentru necesitățile spirituale și materiale, eterne și temporale, generale și speciale ale comunei și ale fiecăruia în parte.

Indeosebi biserica se roagă pentru pacea de sus și pentru mântuirea sufletelor noastre; pentru pacea a toată lumea; pentru bunăstarea sfințelor lui Dumnezeu bisericeii și pentru împreunarea tuturor; pentru păstorii bisericești; pentru împăratul și autoritățile lumesti; pentru țara în care locuim și pentru toate cetățile și satele și pentru cei ce locuiesc într'ânsele; pentru liniștea aerului, pentru îmbelșugarea fructelor pământului și pentru timpuri cu pace; pentru cei ce umblă pe ape și călătoresc; pentru cei ce se ostenesc și pentru cei robiți; pentru îndurare, viață, pace, sănătate, mântuire cercetare, lăsarea păcatelor; pentru mântuire de tot necazul, mânia și nevoia; pentru ferire de ciumă, de foame, de cutremur, de potop, de foc, de sabie, de năvălirea altor neamuri, de războiul cel dintre noi; pentru cei ce ne urăsc și pentru cei ce ne iubesc pe noi; pentru cei sănătoși și pentru cei bolnavi, pentru cei vii și pentru cei morți.

Unele formule de rugăciuni și chiar rugăciuni bisericești se repețesc la toate rânduielile bisericești și la unele din acestea din urmă, se repețesc ele chiar de mai multeori și sunt comune acestor rânduieli, alte rugăciuni însă sunt proprii numai unor anumite rânduieli bisericești și formează cuprinsul propriu al acestor rânduieli. La cele dintâi se numără unele formule de rugăciuni bisericești începătoare și încheietoare și rugăciunile bisericești începătoare și încheietoare, apoi ecteniile, simbolul credinței și rugăciunea „Născătoare de Dumnezeu”; la cele de felul al doilea se numeră diversele rugăciuni, cari formează corpul sau cuprinsul propriu al feluritelor rânduieli bisericești.

Aici vin a se trata formulele de rugăciuni și rugăciunile bisericești de felul dintâi, cari sunt comune mai multor rânduieli liturgice.

§ 96. Formulele de rugăciuni bisericești începătoare comune mai multor rânduieli liturgice.

Formulele începătoare sau introducătoare în serviciul divin, ca și multe rugăciuni în genere, sunt făcute de sfinții Părinți și în cele mai multe cazuri împrumutate de aceștia din sf. scriptură a Vechiului sau Noului Testament.

O formulă de rugăciune începătoare comună mai multor rânduieli liturgice este formula: „Bine este cuvântat Dumnezeu nostru, totdeauna acum și pururea și în vecii vecilor”. Sf. Scriptură e plină de acest salut sau de binecuvântări de felul acesta îndreptate către Dumnezeu. Cu aceste cuvinte preotul mărturisește înaintea tuturor, că Domnul Dumnezeu nostru în sine și pentru sine însuși este binecuvântat și că El este demn de eterna binecuvântare sau preamărire. Aceasta e ca un titlu al rânduelei liturgice ce se plinește, indemnindu-ne totodată, a-i aduce lui Dumnezeu preamărirea cuviincioasă ¹⁾. Această formulă se întrebuițează la rânduielile liturgice de rând. Sf. liturgie și unele sacramente sfinte se încep cu formula: „Binecuvântată este împărăția Tatălui și a Fiului și a sfântului Duh acum și pururea...”. La aceste rânduieli liturgice se preamărește Dumnezeu în treime, căci lumea, prin Fiul cel întrupat al lui Dumnezeu și prin sf. sacramente instituite de El, a venit mai întâi la cunoștința, că în Dumnezeu sunt trei persoane: Tatăl, Fiul și Duhul sfânt, și fiindcă mai ales sf. liturgie e înfățișarea acestei întrupări, pentru aceea chiar la începutul ei se preamărește și se binecuvintează prea sf. treime ²⁾.

¹⁾ Cf. Melchisedec, Manual de Liturgică. Iași 1853 p. 38 și M. O. Попель, Литургия. Львовъ 1863 p. 244.

²⁾ Patriarhul German zice: „Pentru ce preamărește pe Dumnezeu în treime și nu în unime, căci nu zice: „Binecuvântat este Dumnezeu”, sau „Binecuvântată este împărăția lui Dumnezeu” ci, deosebind trei persoane, zice: „Binecuvântată este împărăția Tatălui, a Fiului și a sfântului Duh”? Pentru aceea, căci prin întruparea Domnului mai întâi au cunoscut oamenii, că Dumnezeu este în trei persoane. Acest mister al întrupării Domnului însă se arată mai vederat la serviciul acesta (liturgic), și de aceea chiar la începutul lui se vestește treimea. Și de puterile cele mai înalte se preamărește Dumnezeu cu trei binecuvântări, și de oameni se binecuvântă împărăția lui Christos, care cu puterea dumnezeieci sale a învins puterea iadului și ne-a mântuit pe noi, (Migne, Patr. gr. T. 98. p. 401-402.

Spunând creștinul laic însuș rugăciunea sa, o începe cu formula: „Pentru rugăciunile sfinților părinților noștri, Doamne Isuse Christoase, Dumnezeu nostru, miluiește-ne pe noi”. Căci el n'are sfințenia și puterea ce o are preotul și pentru aceea, umilindu-se înaintea lui Christos și ne îndrăznind a se ruga dela sine însuș, roagă pe Christos, ca să se indure de el pentru rugăciunile sfinților părinți, adică ale tuturor sfinților, pe cari pe toți îi numește părinți.

Unele rugăciuni speciale se încep cu formula: „Domnului să ne rugăm (Κυρίῳ δεηθῶμεν)”, la care poporul răspunde: „Doamne miluiește (Κύριε ἐλέησον)”. Formula: „Domnului să ne rugăm” este o formulă începătoare bazată în natura rugăciunii publice, care se află acuma la păgâni și la Iudei. Drept aceea a trecut și în cultul creștin, unde o întâmpinăm acuma în liturghiile cele mai vechi ¹⁾. Ea se întrebuițează la acele rugăciuni, cari se citesc de preotul și este așadară provocarea de a participa la rugăciunea lui. — Formula de cerere: „Doamne miluiește” se află acuma în cultul păgân ²⁾ și cel iudaic. În testamentul vechiu se află această formulă foarte adeseori, mai ales în psalmi ³⁾. Apoi ea nu-i era străină nici testamentului nou, precum se vede din mai multe locuri evanghelice ⁴⁾. Așa b. o. la Matei 15, 22, zice femeia cananiană către Isus: „Isuse, fiule al lui David, miluiește-mă”. Ea așadară, decurând trecu în cultul dumnezeesc creștin, în care deveni foarte adeseori uzitată, deoarece un scop principal al cultului creștin constă în implorarea iertării păcatelor și a darului și îndurării dumnezeiești.

Altă formulă înaintea unor rugăciuni anumite sunt cuvintele: „Pace tuturor” (Εἰρήνη πᾶσι). Această formulă este luată parte din uzul cel de toate zilele al Iudeilor, parte din sf. scriptură. Iudeii se folosiau de aceste cuvinte ca de o formulă îndătinată de salutare (שלום ושלום, pace fie). Isus

¹⁾ Cf. Liturgia din cart. VIII. a constituțiunilor apostolice și liturgia lui Iacob.

²⁾ Așa d. e. induce Epictetos pe preotul zeiței Ceres și al fiicei ei. Proserpina, vorbind astfel: Invocând pe Dumnezeu, îl rugăm: Doamne miluiește. Τὸν θεὸν ἱταλαιόμηναι: δεόμεθα αὐτοῦ· Κύριε ἐλέησον. Epictet. Encheiridion Lib. II. c. 7. Faune, precor miserere mei! Virgilius Aeneis XII. 82.; vezi și Homer. Odys. III. 380 și Vergil. Aen. IX. 495.

³⁾ Ps. 4, 2; 6, 3; 9, 14; 24, 16; 25, 11; 26, 7; 30, 10; 40, 5; Isaia 50, 9.

⁴⁾ Mat. 9, 27; 20, 30; Luc. 16, 24; 17, 13; 18, 38.

însuș întrebuința această formulă¹⁾ și mai că toate epistolele apostolice încep cu salutarea: Har vouă și pace dela Dumnezeu Tatăl nostru și dela Domnul Isus Christos. Pentru aceea această formulă se află și în liturghiile cele mai vechi; și anume ca formulă de salutare, de binecuvântare și ca provocare la rugăciune comună, și este în uz general la serviciile dumnezeiești din timpurile străvechi. Sf. Ioan Chrysostom zice: Intrând conducătorul bisericii întru dânsa, zice: „Pace tuturor”. Făcând cuvântare: „Pace tuturor”. Impărtășindu-se sărutarea sfântă: „Pace tuturor”. La sfârșitul sacrificiului: „Pace tuturor”²⁾. Apoi ca formulă de salutare și binecuvântare exprimă această formulă foarte potrivit geniul creștinismului. Căci idea fundamentală a creștinismului este împăcarea, iară unde este împăcare, acolo este și pacea.

Unde credința lui Christos luminează spiritul, unde inima este pătrunsă de simțământul pietății, unde omul este împăcat cu sine însuș, unde spiritul umanității creștine împreună pe toți într'un cerc de frați iubitori și unde încetează tot egoismul: acolo este pace, pacea cea mai înaltă, cerească, pacea care nu o poate da lumea.

Pentru aceea pacea în sf. scriptură se pune în raport așa de multilateral cu viața creștină, se înseamnă ca unul dintre cele mai prețioase bunuri spirituale și ca țintă a speranței creștine, și Isus însuș o promite ca pe o consecință a operei sale. Cu această pace salută așadară și preotul pe cei credincioși în biserică, această pace dorește el, ca să se pogoare în inimile lor, și credincioșii doresc aceeaș pace și preotului în răspunsul: „Și spiritului tău”. Cuvintele: „Și spiritului tău” par să fie luate din epistola apostolului Paul către Galateni 6, 18 și a II. către Timotei 4, 22. Sf. Ioan Chrysostom zice despre această formulă: „Precum se roagă preotul pentru popor, așa și poporul se roagă pentru preot; căci numai aceasta și nimică alta voiesc să zică cuvintele: „Și spiritului tău”³⁾.

¹⁾ Ioan 20, 19, 20; Mat 10, 12.

²⁾ Ioannis Chrysostomi In epist. ad. Coloss. Homil. III. n. 4 (Migne, Patr. gr. T. LXII. p. 323); cf. și ejusdem In epist. I. ad Corinth. Hom. 36, n. 4 (Migne, Patr. gr. T. LXI. p. 312) și în Matthaicum Homil. 32 al. 33 n. 6 (Migne, Patr. gr. T. LVII. p. 384).

³⁾ Ioannis Chrysostomi In epist. II. ad. Corinth. Homil. 18. n. 3 (Migne, Patr. gr. T. LXI. p. 527).

§ 97. Formulele de rugăciuni încheietoare, comune mai multor rânduieli liturgice.

Cea mai îndătinată formulă de încheiere este *doxologia cea mică*. Ea se numește *doxologia mică* spre deosebire de *doxologia cea mare*, care începe cu cuvintele: „Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu, și pe pe pământ pace, și între oameni bunăvoire”. *Doxologia cea mică* însă este de mai multe feluri.

Un fel de *doxologie mică* este formula: „Mărire Tatălui, și Fiului, și sf. Duh, acum și pururea și în vecii vecilor”. Această *doxologie* e mărturisirea deoființimii sf. treimi și e străveche, cu toate că formularea ei nu era din vechime precisată. Ereticii secolului al treilea și al patrulea, începând a modifica după învățatura lor și expresiunile în rugăciunile și cântările bisericești și mai ales în *doxologia cea mică* astfel, precum făceau d. e. Arienii, cari în locul *doxologiei*: „Mărire Tatălui, și Fiului, și sfântului Duh” se folosiau de *doxologia*: „Mărire Tatălui, prin (ὄν) Fiul sau în (ἐν) Fiul...”¹⁾, a început biserica ortodoxă a preciza mai strict formulele *doxologiei* celei mici de acest fel și a se folosi numai de formula: „Mărire Tatălui, și Fiului sau cu (σύν) Fiul și sfântului Duh”²⁾. Inșă spre a preciza și mai clar înțelesul *doxologiei* celei mici față cu Arienii, s'a adaos și a doua parte a ei, adecă „și acum și pururea și în vecii vecilor”; și aceasta în contrast cu învățatura Arienilor, în urma căreia susțineau ei, că era un timp, în carele nu era Christos (ἦν ποτέ, ἔτε οὐκ ἦν). Expresiunea: „Mărire” e îndreptată în contra Arienilor din cauză, că sf. treime are o mărire, precum și o ființă. Cuvintele: „Tatălui, și Fiului, și sfântului Duh” sunt îndreptate în contra lui Sabelie, care învăța că sf. treime e numai o persoană. Iară cuvintele: „Acum și pururea, și în vecii vecilor” arată, că sf. treime e deapururea eternă și neschimbabilă și mărirea

¹⁾ Cf. Sozomen. Hist. eccl. L. 3. c. 20; Theodoret., Hist. eccl. L. 2. c. 24.

²⁾ Cf. Basil., Liber de Spiritu sancto ad Amphil. episcop. c. 25-29 (Migne, Patr. gr. T. XXXII. p. 173-209); Sozomen., Hist. eccl. L. 3. c. 20 și Theodoret., Hist. eccl. L. 2. c. 24.

ei e și va fi acuma și pururea și în vecii vecilor. Infățișându-se în această doxologie scurtă toată ființa preasfintei treimi, biserica, atât pentru a îndrepta învățătura cea falsă a ereticilor, cât și pentru a arăta mărturisirea sa eternă și neschimbată, o întrebuițează foarte adeseori în cultul său, nu numai la începutul rugăciunilor și al cântărilor, dară și la sfârșitul lor și mai ales la sfârșitul psalmilor ¹⁾.

Alt fel de doxologie mică este formula, care se numește grecește ἐκφώνησις, iară slavonește **бозгласъ**, și înseamnă ridicarea tonului sau a glasului. Aceasta este o formulă, cu care se încheie rugăciunile și ecteniile, și este foarte felurită. Cele mai îndătinute sunt: „Că a ta este împărăția, și puterea, și mărirea...”; „Că fie fi-se cuvine toată mărirea, onoarea și închinăciunea...”; „Că bun și iubitor de oameni Dumnezeu ești și fie...”; „Că pe tine te laudă toate puterile cerești și fie...” ș. a. ²⁾.

Aceste formule de încheere conțin motivele, din cari ne rugăm lui Dumnezeu, ca el să împlinească cererile noastre. Drept aceea, dacă prin rugăciunea noastră se exprimă mărirea sau preaputernicia lui Dumnezeu, atunci se explică formula: „Că fie se cuvine toată mărirea, onoarea și închinăciunea...” Dacă se învoacă darul și îndurarea lui Dumnezeu, atunci se zice: „Că bun și iubitor de oameni Dumnezeu ești...” Dacă ne rugăm pentru răpăusul și fericirea celor răpăusați, atunci se explică formula: „Că tu ești învierea, viața și răpăusul sufletului răpăusatului servului...” ³⁾.

Încheierea rugăciunii cu o formulă motivătoare și totodată măritoare, are temeii adânc. Căci exprimând înaintea lui Dumnezeu rugăciunea noastră și adăogând și mo-

¹⁾ Cf. Вениаминъ Новая Скрижаль, изд. Кораблева и Сиракова-1870 p. 88.

²⁾ În constituțiunile apostolice rugăciunile se încheie sau cu doxologia: „Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ, καὶ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν”, sau cu doxologia: „Ὅτι σοὶ πάσα δόξα, σέβας, καὶ εὐχαριστία, τιμὴ καὶ προσκύνησις τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, καὶ νῦν, καὶ ἀπὸ, καὶ εἰς τοὺς ἀεὶ αἰῶνας, τῶν αἰῶνων, ἀμήν”, sau cu doxologia mai scurtă: ὁ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.

³⁾ Cf. Ив. Дмитревскій, Историч. догматич. и таинственное изъяснение на Литургію, Москва 1823 p. 64.

tivul cel mai puternic al ei, adecă credința noastră în Dumnezeu și comuniunea noastră cu Christos, mijlocitorul nostru, rugăciunea noastră devine și după formă o rugăciune în numele lui Isus. Și preamărind la încheiere încă odată pe Dumnezeu, și vestind lauda lui din veci în veci, încheiem rugăciunea noastră cu aceea, ce în serviciul dumnezeesc se cuvine să ocupe locul cel dintâi, adecă cu preamărirea și închinarea celui Preainalt.

Doxologia își are temeii atât în sf. scriptură, cât și în sf. tradițiune. Așa apostolul Paul scrie: „Că dintr'insul și printr'insul și intru dânsul sunt toate. Aceluia mărirea în veci. Amin” ¹⁾. Și în alt loc: „Iară Dumnezeuul păcii... să vă facă pe voi deplini intru tot lucrul bun, ca să faceți voia lui... prin Isus Christos, căruia este mărirea în vecii vecilor. Amin” ²⁾. Iară sf. apostol Petru zice: Ca intru toate să se măriască Dumnezeu prin Isus Christos, căruia este mărirea și stăpânirea în vecii vecilor. Amin” ³⁾.

Actele martirului sf. Policarp, compuse pe la finea secolului II. se încheie cu cuvintele: „Căruia mărirea cu Tatăl și cu Duhul sfânt, în vecii vecilor. Amin” ⁴⁾. Iară actele martirului sf. Ignatie, compuse în secolul IV. sau V., se încheie în următorul mod: „Finind cursul în Isus Christos, Domnul nostru, prin carele și cu carele Tatălui mărirea și putere cu Duhul sfânt în veci. Amin” ⁵⁾.

Acuma pe timpul sf. Atanasie era doxologia: „Mărirea Tatălui, și Fiului, și sf. Duh, și acum și pururea și în veci”, o parte a rugăciunii de masă ⁶⁾. Sf. Vasile vorbește adeseori despre vechimea doxologiei celei mici, numindu-o tradițiune străveche din secolul dintâi ⁷⁾. Și cuvântările sf. părinți se încheiau cu doxologia cea mică, precum se vede

¹⁾ Rom. 11. 36.

²⁾ Evrei 13, 20.

³⁾ I. Petr. 4, 11; comp. și I. Petr. 5, 10; Apoc. 5, 13; Iuda 25.

⁴⁾ Cf. Ecclesiae Smyrn. de Martyrio sancti Polycarpi epist. circ. la Migne, Patr. gr. T. V. p. 1045.

⁵⁾ Cf. Martyrium s. Hieromartyris Ignatii Theophori la Migne, Patr. gr. T. V. p. 988.

⁶⁾ Athanas., De virginitate, sive de asceti. n. 13. (Migne, Patr. gr. T. XXVIII p. 265).

⁷⁾ Basil., Liber de Spir. sanct. c. 7 et 27. (Migne, Patr. gr. T. XXXII p. 93 et 188).

aceasta din cuvântările sf. Ioan Chrisostom, ale sf. Grigorie dela Nazianz, Grigorie dela Nissa ș. a.

Doxologia, în biserica cea veche avea mare însemnătate, și creștinii la pronunțarea sau cântarea ei, arătau cea mai adâncă reverință, însemnându-se cu sf. cruce și închinându-se.

La aceste ambe doxologii poporul răspunde cu cuvântul întăritor: *Amin*. *Amin* este o formulă de încheiere atât a doxologiilor, cât și a cântărilor și a rugăciunilor, și însemnă: „într'adevăr“, „așa să fie“, „așa să se întâmple“ (γένοιτο) trecând din cultul iudaic în cultul bisericeii creștine.

În serviciul dumnezeesc al Iudeilor se întrebuința cuvântul „*Amin*“ ca formulă de încheiere în înțeles afirmativ și optativ, mai ales după binecuvântare. Așa cetim la *Neemie* c. 8. v. 5: „Și *Esdra* deschise cartea înaintea a tot poporul... și binecuvântă pe *Iahve*, *Dumnezeul* cel mare, și tot poporul răspunse: *Amin*, *Amin*“. În acest înțeles s'a luat cuvântul „*Amin*“ și în serviciul dumnezeesc creștin.

Dupăce preotul cetia rugăciunea, poporul răspundea „*Amin*“, exprimând astfel participarea comună la rugăciunea cetită și consimțirea la cuprinsul rugăciunii ¹⁾.

Christos se folosește de acest cuvânt în înțeles de adevăr²⁾. Dară foarte adese-ori se află acest cuvânt în testamentul nou și în înțeles de: „Așa să fie“ ³⁾.

Cel dintâi sf. părinte, care mărturisește despre întrebuințarea acestui cuvânt în cultul creștin, este *Iustin Martirul*, carele zice: „Dupăce conducătorul a terminat rugăciunile și mulțămita, poporul prezent, consimțeste la acesta zicând: *Amin*. Iară „*Amin*“ însemnă în limba ebraică: Așa să fie“ ⁴⁾. Constituțiunile apostolice încheie mai toate rugăciuni-

¹⁾ *Amen* proinde nostra subscriptio est, concessio est, adstipulatio est. — *Augustin*, *Serm. ad pop. contr. Pelag.* — Num quid, ubi audieris sacerdotem Dei ad altare populum adhortantem ad Deum orandum, vel ipsum clara voce orantem, ut incredula gentes ad fidem suam venire compellat, non respondebis Amen? *Augustin* *Serm. de quarta feria*; cf. și *eiusdem* *De catechizand. rudibus Liber unus* (*Migne*, *Patr. lat. T. XL. p. 320*) și *Sermones de tempore, Sermo 272 ad Infantes, de Sacramento* (*Migne*, *Patr. lat. T. XXXVIII. p. 1247*); *Hieronymus*, *Epist. 26 ad Marcellam* (*Migne*, *Patr. lat. XXII. p. 431*).

²⁾ *Ioan*, 6, 26; 10, 1; 16, 23: Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν.

³⁾ *Rom.* 1, 25; 9, 5; 11, 36; *I. Cor.* 14, 16; 16, 23; *Gal.* 1, 5; *Fil.* 4, 20; *I. Tim.* 4, 17; *II. Tim.* 4, 18 etc.

⁴⁾ *Iustin Mart.*, *Apolog. I. pro Christianis* c. 65. (*Migne*, *Patr. gr. T. VI. p. 428*).

nile cu cuvântul „*Amin*“ și cer ca la primirea corpului și sângelui Domnului, fiecarele să pronunțe cuvântul *Amin* ¹⁾.

Ca o formulă de încheiere foarte îndătinată se poate privi și cuvântul: *Alleluia* אֱלֹהֵינוּ, lăudați pe Domnul). Acest cuvânt, ca și cuvântul „*Amin*“ este un cuvânt ebraic și însemnă provocarea la lăudarea lui *Dumnezeu* ²⁾. El adese-ori se uzita în serviciul dumnezeesc iudaic anume în psalmi și cu deosebire în psalmii 113—118 numiți și *Halel* cel mare, carele se cânta la serbarea paștilor. De aici a trecut *Alleluia* în serviciul dumnezeesc al creștinilor din *Palestina* ³⁾ și dela aceștia, decurând și în serviciul dumnezeesc al tuturor bisericelor creștine ⁴⁾.

Așișderea se uzita în vechime cuvântul *Alleluia* adese-ori și în viața cea de toate zilele. Cum ne povestește *Ieronim*, plugarul palestinian cânta *Alleluia*, ținând plugul de coarne, maicele cântau *Alleluia* lângă leagănul copiilor, de unde și românescul „hai liuliu“; și navigatorul, pe mare, în naie, cânta *alleluia* ⁵⁾. — În biserica cea veche și în cea occidentală se întrebuința această formulă în tot timpul anului biseri-

¹⁾ *Const. apost. Lib. VIII. c. 13*.

²⁾ *F. Augustin* zice: *Laudes nostrae Alleluja sunt. Quid autem est Alleluja? Verbum est hebraicum: Alleluja: laudate dominum, Alleluja, laudate deum...* *Augustini In Ioannis evangel. Tractatus XLI. c. 8 la Migne, Patr. lat. T. XXXV. p. 1694*; cf. și *eiusdem* *Serm. de diversis, Sermo. 342 de resurrect. mort. c. 28 la Migne, Patr. lat. T. XXXIX. p. 1632*. — *Patr. German* explică cuvântul *Alleluia* în următorul mod: Ἡ γὰρ Ἑβραϊκὴ διαλέκτω ἐστὶ τὸ „Αλ.“ ἔρχεται, ἰσχυρὸς ὁ θεὸς ὁ θεὸς τὸ δὲ „ούϊα“ αἰνεῖτε καὶ ὑμνεῖτε τὸν ζῶντα θεόν. Ἄλλως „Αλ.“ ἢ Πατὴρ „ηλ.“ ὁ Πῖος „ούϊα“ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄλληλοῦϊα θεῖον αἶνον σημαίνει φρασὶς διὰ τὴν τριουπότατον Πατρός, Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐνιαίαν θεότητα Ἄλλως Ἄλληλοῦϊα κήρυξ τοῦ Εὐαγγελίου κράζων ὁ Κύριος ἔρχεται... (*S. Germani Rerum eccl. Contempl. la Migne, Patr. gr. T. 98 p. 412*).

³⁾ *Gregor Magn.*, *Epist. Lib. IX, Epist. 12*.

⁴⁾ *Dicamus, quantum possumus, Alleluja, ut semper dicere mereamus. Ibi cibus noster Alleluja, potus Alleluja, actio quietis Alleluja, totum gaudium erit, id est, laus Dei. Augustini Sermones de tempore, Sermo 252* (*Migne, Patr. lat. T. XXXVIII. p. 1176*); cf. și *Tertulliani Liber de oratione* c. 27 (*Migne, Patr. lat. T. I. p. 1301*).

⁵⁾ *Hieronymus*, *Epist. 38 et 46 ad Marcellam*; cf. și *Epist. 107 ad Lactantium* *Epist. 108 ad Eustochium virginem, precum și Sidonii Apollinaris Epist. Lib. II. Epist. 10*.

cesc și la toate ocaziunile, chiar și la cele întristătoare¹⁾. Însă din timpul lui Grigorie cel Mare dela Roma, a început în biserica occidentală a se întrebuița această formulă, privind-se ca o formulă de bucurie, numai la paști și în timpul de paști până la Rusalii, precum și la sărbători mari, nu însă și la sărbători și solemnități cu caracter de căință și întristare²⁾. Iară biserica ortodoxă se folosește de această formulă în tot timpul și la fiecarele serviciu dumnezeesc, așadară și în timpul postului celui mare și la rânduielile morților, și la acestea încă mai mult, decât la alte ocaziuni, și anume din motivul, că ea nu privește această formulă numai ca o formulă de bucurie, ci și de laudă a lui Dumnezeu, pe care creștinul poate să o exprime atât la bucurie, cât și la întristare, și că creștinul se cuvine să vadă vrednicia sa și în întristare și căință, și așa dară chiar și la astfel de întâmplări să afle și prilej de a lauda și a preamări pe Dumnezeu.

§ 98. Rugăciunile începătoare comune mai multor rânduieli liturgice.

Aproape toate rânduielile liturgice se încep cu cuvintele, pe cari preotul le pronunță : „*Bine este cuvântat Dumnezeu nostru totdeauna, acum și pururea, și în vecii vecilor*“. Lectorul răspunde din partea poporului cu cuvântul afirmativ : *Amin* și cu cuvintele : „*Mărire fie, Dumnezeu nostru, mărire fie*“. Deci ia creștinul scăpare la sf. Duh în rugăciunea : „*Împărate ceresc...*“, rugându-l să vină, să locuiască întru noi, să ne curățiască de toată spurcăciunea și să mântuiască sufletele noastre. Căci adeseori se întâmplă că noi, trecând cu vederea rugăciunile ce le ordonă biserică, cerem dela Dumnezeu aceea ce nu știm sau ce nu ne e

¹⁾ S. Ieronim istorisește, că la înmormântarea Fabiolei se cântau psalmi și bolțile templurilor răsunau de cântarea „Alleluia“. Hieronymi Epist. 77. ad Oceanum. De morte Fabiolae, n. 11 (Migne, Patr. lat. T. XXII. p. 697).

²⁾ Missa pro mortuis differt a consueta missa, quod sine Gloria et Hallelujah et pacis osculo celebratur... Gloria et Hallelujah suaviter et lactifiam nostris mentibus inculcant. Amalarius, De ecclesiasticis officiis Lib. III. c. 44 (I. P. Migne Patr. lat. T. CV p. 1162). — Cf. I. Goar, Euchologium sive Rituale Gracorum p. 174 n. 8 et p. 435. n. 6.

de folos; și afară de aceea, noi numai prin puterile noastre nu putem aduce lui Dumnezeu și rugăciuni plăcute lui. Pentru aceea ne e numaidecât de lipsă ajutorul Duhului sf., ca el să îndrepte rugăciunile noastre astfel, precum e voia cea sfântă a lui Dumnezeu.

Cu privire la aceasta zice și apostolul : „*Căci a ne ruga precum se cade nu știm, ci singur Spiritul se roagă pentru noi cu suspinuri negrăite*“¹⁾. Adecă, Duhul sf. lucrează cu darul său, ne deșteaptă la rugăciune, produce întru noi simțăminte sfinte, aprinde întru noi focul iubirii fiești către Dumnezeu în mod negrăit, adecă necuprins de mintea noastră. Și dacă noi, urmând plecărilor noastre simțuale, am cere și ceva, ce lui Dumnezeu nu-i e cu plăcere, Duhul sfânt cere dela Dumnezeu numai aceea, ce servește spre preamărirea numelui lui Dumnezeu și spre mântuirea noastră²⁾.

„*Împărate ceresc*“ este rugăciunea, prin care invocăm ajutorul Duhului sfânt. Rugăciunea aceasta se pune la începutul serviciilor sfinte, pentru curățirea și sfințirea noastră, spre care ținesc aceste funcțiuni. În ea se cere :

a) *Lumina minții*, pentru ca noi să cunoaștem curat și fără eroare adevărul sau bunul, pentru care ne rugăm. De aceea ne rugăm : „*vină și Te așează (sălășluește) întru noi*“. Ar fi garanția cea mai bună pentru noi, că cunoștințele noastre ar fi cele mai corecte, dacă Duhul adevărului ar sălășlui întru noi.

b) Apoi se cere mai departe, în rugăciunea „*impărate ceresc*“ și *curățirea inimii*, adecă a simțămintelor noastre. Noi ne rugăm adecă mai departe „*și ne curățește pe noi de toată spurcăciunea*“. Deci dorim, să fim curați la inimă, cuget și simțire.

c) Și în fine cerem „*mântuirea sufletelor*“ ceea ce presupune din partea noastră și îndreptarea vieții noastre spre bine, lepădând dela noi înclinările spre rău și hotărându-ne a vieții conform poruncilor dumnezeiești.

Pentru ca să ni se lumineze mintea, să ni se curățiască inima și să ni se îndrepte voia, adecă pentru ca să ni se mântuiască sufletul, e absolut necesară și grația divină, care lucrează în sufletul nostru, în sensul ca noi să ne

¹⁾ Rom. 8, 26.

²⁾ Cf. Бенимина Новая Скрижаль... p. 87.

prezentăm înaintea lui Dumnezeu cu spirit umilit, cu inimă înfrântă și smerită. Aceasta e prima condițiune, ca rugăciunea noastră să fie ascultată și bine primită din partea lui Dumnezeu (ps. 50. 19). Acesta e motivul pentru care biserica noastră a orânduit, ca funcțiunilor bisericești și rugăciunilor noastre să li premeargă rugăciunea „Împărate ceresc”, prin care implorăm darul și ajutorul Dumnezeesc necesar la luminarea minții, curățirea inimei și îndreptarea vocii noastre spre bine, scurt spre mântuirea sufletului nostru.

Rugăciunea „Imp. cer.” e adresată deadreptul Duhului sfânt, pentru că, deși activitatea în afară a lui Dumnezeu e comună tustrelor persoane Dumnezești, totuși distribuirea grației o așteptăm, conform promisiunii Mântuitorului, dela ipostasul al treilea al ființei Dumnezești (vezi I. Cor. 12. 8-11). De aceea și la începutul acestei rugăciuni se înșiră atributele Duhului sfânt și anume îl numim „Mângăietor”, „Spirit al adevărului”, cum l-a promis Mântuitorul apostolor (Ioan, 16. 7.). Apoi zicând „care pretutindena ești”, îi relevăm atributul atotprezenței, pentru că sf. Duh ca Dumnezeu e pretutindeni și precum la crearea lumii, purtându-se peste ape, le formă toate (I. Moisi, 1. 2.), așa și acum „toate le împlinește”. Mai departe îl numim „Vistierul bunătăților” de cari avem lipsă spre mântuire, ne rugăm să vie cu puterea și virtutea sa, să se așeze întru noi și prin aceasta să ne curățească de toată spurcăciunea, deoarece acolo unde există grația ce curățește și sfințește, acolo nu e păcat și așa e speranță că Duhul sfânt ne mântuiește sufletele noastre (de toată nevoia). După chemarea ajutorului Duhului sfânt aducem rugăciunea noastră prea sfintei treimi, zicând: „*Sfinte Dumnezeule, Sfinte Tare, Sfinte fără de moarte, miluiește-ne pe noi*”. Această rugăciune, care adese-ori se și cântă, se numește întreit sfântă, τρισвятое, τρισάγιος pentru că cuvântul ἅγιος provine în ea de trei ori (can. 81 al sinod. trul.)¹⁾. Cuvintele: „Sfinte Dumnezeule” se raportă la Dumnezeu Tatăl, care este izvorul dumnezeirii Fiului și a sf. Duh: „Sfinte Tare”, la Dumnezeu Fiul, care după cuvinte

¹⁾ În vechime se numia această cântare și τρισάγιος αἶνος, ἀγγέλων ἑμνολογία, ctăcodată și χειροβιβάσις ἕκτος

tele apostolului e puterea și înțelepciunea lui Dumnezeu¹⁾, care a invins pe dușmanul nostru, pe diavol și a surpat puterea lui pe cruce, care are putere asupra morții și ne-a dat nouă viață și putere a călca asupra ei; „Sfinte fără de moarte”, la Duhul sfânt, care e izvorul vieții și dătător de viață, iar cuvintele: „Miluiește-ne pe noi” se raportează la toate persoanele prea sf. Treimi, manifestând unitatea dumnezeirii lor, și e formula îndătinată a tuturor cererilor generale spre dobândirea darurilor și îndurărilor dumnezești²⁾.

După originea ei, cântarea aceasta nu e altceva decât compunerea din cântarea serafimică, pe care a auzit-o profetul Isaia, „*Sfânt, sfânt, sfânt Domnul Zebaoth, plin e tot pământul de mărirea lui*”³⁾ din cuvintele profetului David: „*Însetat-a sufletul meu spre Dumnezeul cel tare, cel viu*”⁴⁾, adecă fără de moarte, și din cuvintele: „*Miluiește-ne pe noi*”, cari cuvinte fiind proprii cu deosebire bisericii testamentului nou, arată consunarea celor două testamente, adecă a testamentului vechiu cu cel nou și unirea bisericii celei cerești și a celei pământești⁵⁾. De această cântare se face amintire acuma în biografia sf. Vasile cel Mare, atribuită lui Amfilochie din Iconium († după 394), de unde se poate face concluziunea, că ea a fost cunoscută în biserică pe timpul acestui sfânt. Însă dacă a și fost cunoscută în biserică pe acest timp, totuș întrebuintarea ei generală în cultul dumnezeesc începu a se face de abia din timpul patriarhului Constantinopoliei, Proclu († 446) și cauza acestei întrebuintări o istorisește sf. Ioan Damascen în următorul mod: Rugându-se odinioară poporul din Constantinopole, din pricina unui cutremur înfricoșat trimis de Dumnezeu pe timpul arhiepiscopului Proclu, s'a întâmplat că deodată se înălță la cer din mijlocul poporului, un prunc, învățându-se acolo de un inger cântarea întreit sfântă: Sfinte Dumnezeule, Sfinte Tare, Sfinte fără de moarte. Intorcându-se repede de acolo

¹⁾ Cor. 1, 24.

²⁾ Cf. Germani Rerum eccles. Contempl. la Migne, Patr. graec. T. 98. p. 408.

³⁾ Isaia 6, 3.

⁴⁾ Ps. 41, 2.

⁵⁾ Cf. Nicolaus Cabasil., Liturgiac Expositio la Migne, Patr. gr. T. 150. p. 411.

pruncul, și istorisind ceea ce a învățat, și cântând toată mulțimea poporului această cântare, a încetat cutremurul. Din timpul acela s'a așezat prin porunca prea fericitei împărătese Pulcheria și a frăține-său Teodosie II., ca în toată biserica să ce cânte acest imn ¹⁾.

De atunci e acest imn în biserică în întrebuințare generală foarte deasă, nu numai la serviciile dumnezești cele publice, dară și la cele particulare, nu numai sculându-se creștinii din somn, dară și culcându-se. Ba chiar și în ora morții până la ieșirea sufletului, nu încetează creștinii a repți cuvintele: „Sfinte Dumnezeule, Sfinte Tare, Sfinte fără de moarte, miluiește-ne pe noi ²⁾”.

De fapt pare că Proclu a introdus trisaghiul în serviciul divin în sec. V și anume spre a combate învățătura monofizită a lui Dioscur († 454). Eufichie și Dioscur învățau că firea omenească a lui Christos este numai o persoană și o fire dumnezească, în sensul că Christos este o persoană și numai o fire dumnezească, absorbindu-se firea omenească de cea dumnezească. Contra acestei doctrine false s'a introdus trisaghiul și s'a aprobat de sinodul al IV ecumenic din Chalcedon (451), ca o întărire a ortodocsiei.

Ioan Damascen, bazat pe istoricii mari vechi, ne spune că arhiepiscopul Antiohiei, ereticul Petru Gnapheus numit și Fullo (=postăvarul) († 486) a căutat pe la anul 470 ca prin toate mijloacele să întărească monofizitismul amestecat cu crezia „Theopaschitică”, care aiura, că însăși natura divină a păfimit pe cruce (Θεός, πάσχω). Deci el a adaus la trisaghiu, după miluiește-ne pe noi, cuvintele „cel ce te-ai răstignit pentru noi”, așa cum o zic și acum Armenii și Iacobitii. Sub împăratul monofizit Anastasie I Silențiarul, în Constantinopole s'a cercat a se introduce acest adaus în biserică. Poporul ortodox însă, din această cauză s'a revoltat, a aprins orașul și Anastasie s'a refugiat în Ipodrom. Înălțurându-se aceste cuvinte adause, fu potolită revoluția și liniștea restabilită.

Contra acestei erezii, episcopul Antiohiei, Calandion, a încercat pe timpul imp. Zeno († 491), să introducă, ca contrabalansare, după „sfinte fără de moarte”, adausul: „Christoase Dumnezeule, cel ce Te-ai răstignit pentru noi, miluiește-ne

¹⁾ Cf. Joannes Damasc., Expositio fidel orthodoxae Lib. III. c. 10 (Migne, Patr. gr. T. XCIV. p. 1021).

²⁾ Vezi: Pidalion 1844 p. 127 și Ив. Дмитревскій, I. c. p. 76, 85.

pe noi”. Acest adaus să fi fost destul de răspândit la episcopii din occident.

După mărturia lui Fotie al Constantinopolului, în unele provincii se zicea, la fine: „sfântă treime, miluiește-ne pe noi”. După cum vedem, trisaghiul a suferit unele schimbări. Dar din secolul al IX încoace, ortodocșii au păstrat trisaghiul nemodificat în toate bisericile până în ziua de astăzi. (Eus. Popovici).

Sf. Ciril spune, că sfântul Iosif din Arimatea, luând de pe cruce trupul Domnului Isus Christos, s'a invrednicit a auzi coruri îngerești, dintre cari cel dintâi a cântat „Sfinte Dumnezeule — de oarece Dumnezeu fiind te-ai invrednicit (ori binevoit) a te face om”; al doilea cor a răspuns „Sfinte Tare — căci fiind tare cu natura ta, pentru oameni ai îmbrăcat corp și te-ai arătat ca și slab”. În urmă, al treilea cor a adaos: „Sfinte fără de moarte — care după natura ta fiind nemuritor și-ai împreunat fie natură omenească și ca să ridici genul omenesc cel muritor, de bună voce te-ai făcut muritor în trupul tău.

În biserică latină se cântă în Vinerea mare, chiar grecește în amintirea, zic ei, a tânărului răpit în aer, care ar fi fost răpit în această zi.

După cântarea trisaghiului urmează preamărirea sf. treimi ca mărturisire a egalei onorării a acesteia: „Mărire Tatălui, și Fiului, și sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin” ¹⁾.

În rugăciunea următoare către prea sfânta treime, care se începe cu cuvintele: „Prea sfântă treime, miluiește-ne pe noi...” amintim deodată tustrele persoane ale sf. treimi, și ne rugăm în general, ca să se îndure de noi. După aceea îndată despărțim aceste persoane și ne adresăm către fiecare din ele cu cererea specială. Cuvintele: *Doamne curățește păcatele noastre* se rapoartă la Dumnezeu Tatăl, pentru că, curățându-ne noi de păcate, ne împăcăm cu el prin Fiul;

¹⁾ Εἰτα ἕτερος ὕμνος ὑπὸ τῶν πατέρων συντεθείς εἰς δόξαν τῆς ἁγίας Τριάδος, ὡς καὶ τινες, ὑπὸ Μελετίου καὶ Φλαβιανοῦ τῶν ἐν ἁγίοις Ἀντιοχείας πατριάρχων. Ἄξια πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, καὶ νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν. Symeonis Thessal. De sacra Precatione. c. 319 (Migne, Patr. gr. T. CI V. p. 557).

cuvintele: „*Stăpâne iartă fărădelegile noastre*“ se rapoartă la Dumnezeu Fiul, pentru că pe Dumnezeu Fiul, care a pățimit pentru noi și ne-a dat mijloacele de împăcare cu Dumnezeu Tatăl, nu încetăm a-l vătămă prin păcatele noastre, și pentru că Dumnezeu Fiul a dat putere a lega și deslega; cuvintele: „*Sfinte cercetează și vindecă neputințele noastre*“ se rapoartă la Dumnezeu Duhul sfânt, căci el e mângâietorul trimis de Fiul spre întărirea credincioșilor. Acesta a cercetat, mângâiat și întărit oarecând pe sf. Apostoli. Fără de El nu putem face nimic bun. Deci ne rugăm să ne cerceteze și pe noi și să ne vindece de neputințele noastre anume de pornirile rele și să ne dea tăria necesară spre a putea învinge ispitele spre păcat. Prin cuvintele încheietoare ale acestei rugăciuni: „*Pentru numele tău*“ mărturisește biserica unitatea sf. treimi¹⁾. Simeon Tesalonicianul crede că această rugăciune s'a alcătuit de Arhiepiscopul Meletie al Antiohiei († 381) ca o demonstrație în contra Arienilor. La această rugăciune adăogăm de trei ori: „*Doamne miluește*“, așisderea în onoarea sf. treimi și spre a arăta căldura rugăciunii noastre; și iarăși zicem doxologia cea mică, ca și înaintea rugăciunii cătră prea sf. treime.

După aceste rugăciuni cătră prea sf. treime urmează rugăciunea domnească, ca modelul tuturor rugăciunilor și ca cuprinsul acelor lucruri, pentru care se cuvine să ne rugăm. Rugăciunea domnească ocupă între toate rugăciunile bisericești locul prim, nu numai pentru simplitatea și frumusețea ei, pentru bogăția ideilor și deplinătatea ei, dară și pentru originea ei cea dumnezească; căci predând-o însuș Christos apostolilor săi și dela aceștia primind-o biserica lui, poartă ea caracterul unei deosebite venerabilități și pentru aceea poate deștepta și înălța încrederea creștinului ce se roagă, într'un grad potențat. Ea așadară se și întrebuintă acuma în vechimea cea mai adâncă. Tertulian vorbește de rugăciunea domnească nu numai ca de o normă a rugăciunilor pentru toate timpurile, ca de o formă de rugăciune prescrisă de Christos, ci o numește și baza tuturor rugăciunilor, breviarul întregii evanghelii (breviarium totius Evangelii), punând pe dânsa așa de mare cumpănă, încât recomandă, ca să se

¹⁾ Cf. Simeon Tessalon., Despre sf. rugăciune c. 319.

reciteze pe zi cel puțin de trei ori¹⁾. Asemenea se exprimă despre această rugăciune și sf. Ciprian²⁾, Origen³⁾, sf. Ciril din Ierusalim⁴⁾, sf. Ioan Chrisostom⁵⁾, f. Augustin⁶⁾ și alți sfinți părinți; iară în constituțiunile apostolice⁷⁾ se recomandă întrebuintarea rugăciunii domnești și afară de serviciul dumnezeesc public de trei ori pe zi.

În vechime era permis ca să reciteze rugăciunea „Tatăl nostru“, numai creștinilor perfecti, nu și catehumenilor etc. Ioan Hrisostom zice: „cel neinițiat încă nu poate numi Tată pe Dumnezeu“ (hom. 21 in Mat.). Catehumenilor li se propunea „Tatăl nostru“ abia cu câteva zile înainte de admitere la botez.

În liturgie s'a introdus această rugăciune pe timpul sf. apostoli, (Luca 11, 2 Col. 3, 16) și, după cum știm, în acea parte unde sunt prezenți numai cei credincioși și înainte de ce o recităm, preotul se roagă ca Dumnezeu să ne învrednicească să cutezăm să-l chemăm „Tată“.

Cu interpretarea rugăciunii Domnului s'au ocupat deja cei mai vechi sf. părinți și scriitori bisericești, (o recomand pe cea din octoih, (de I. Damascen ?), și pe a lui Ioan Chrisostom in hom. 19 ad. Mat.) Cu cele trei cereri dintăi ne rugăm pentru lățirea gloriei lui Dumnezeu și prin cele patru din urmă, implorăm mila și darul lui Dumnezeu.

O analiză scurtă fie-ne permisă și aice:

¹⁾ Tertulliani Liber der oratione c. 1 (Migne, Patr. lat. T. I. p. 1255).

²⁾ Cypriani Liber der oratione domin. c. 2 et c. 3 (Migne, Patr. lat. T. IV p. 537—538).

³⁾ Origenis Libellus de oratione c. 15 et c. 31 (Migne, Patr. gr. T. XI p. 455 et 549).

⁴⁾ Cyrilli Hieros. Catechesis XXIII mystag. V c. 15 (Migne, Patr. gr. T. XXXIII p. 1120).

⁵⁾ Ioannis Chrysost. In Genes. Homil. 27 (Migne, Patr. gr. T. LIII. p. 251) și ejusdem In ep. II ad Corinth. Hom. 2 (Migne, Patr. gr. T. LXI. p. 399).

⁶⁾ Augustini Epist. 130 (Probae viduae) c. 12 (Migne, Patr. lat. T. XXXIII p. 503); ejusdem Sermones de scripturis, Serm. 16 c. 5 (Migne, Patr. lat. T. XXXVIII p. 127) et Sermones de tempore, Serm. 213 c. 8 (Migne, Patr. lat. T. XXXVIII p. 1065); vezi și Augustini Enarratio in Psalm. 142 (Migne, Patr. lat. T. XXXVII p. 1849).

⁷⁾ Const. apost. Lib. VII c. 24; vezi și Ambrosii De virginibus Liber III c. 4 (Migne, Patr. lat. T. XVI p. 225).

Cuvintele „*Tatăl nostru*” arată împăcarea noastră cu Dumnezeu și primirea Duhului de fii (Rom. 8, 15) exprimat în cuvintele: „iară celor ce au crezut în el, le-a dat puterea de a fi fii ai lui Dumnezeu”. În T. V. nici într-o rugăciune Dumnezeu nu se numește — „Tată”, (Ps. 88, 27 unde se află termenul „tată” e psalm mesianic) — pentru că atunci erau oamenii cuprinși de duhul sclăviei și nu aveau duhul de fiu. „Prin aceste cuvinte”, zice sf. Ioan Hrisostom, se înlătură dușmănia, se suprimă aroganța, se alungă invidia și se aduce iubirea, mama tuturor virtuților”. (hom. 19, in Mat.),

Cuvintele: „care ești în ceruri” înseamnă, după Ioan Damascen, că Tatăl nostru, care e pretutindeni, e mai ales în ceruri și acolo ni se va descoperi în toate maiestatea sa. Aice e țara credinței, acolo a vederei.

Prin cuvintele „*sfințească-se numele Tău*”, nu cerem ca el prin rugăciunile noastre, să devină sfânt, fiind el dela sine prea sfânt, ci ne rugăm ca numele lui să se sfințească în noi, să putem persevera în starea grațială primită prin botez.

Cu cuv. „*Vină împărăția Ta*” rugăm ca să se propage biserica lui Dumnezeu peste toată lumea și în special ca împărăția lui Dumnezeu să vină prin grația sfințitoare, în sufletele noastre.

„*Fie voea Ta precum în ceruri așa și pe pământ*”, înseamnă că precum ingerii stau pururea gata în ceruri să îndeplinească voia lui Dumnezeu, așa și noi pururea să observăm poruncile lui Dumnezeu și să facem lucruri lui bine plăcute.

Cu cuv. „*Pânea noastră cea de toate zilele dăne-o nouă astăzi*”, cerem lucrurile cele mai indispensabile pentru viață, cum e pânea și alte lucruri, de care avem lipsă în fiecare zi. Putem înțelege însă și pânea spirituală, despre care zice Domnul nostru Isus Christos „eu sunt pânea...” (Ioan 6, 51) și ne-am putea gândi la sf. comunicătură.

Prin cuvintele „*Și ne iartă nouă greșalele noastre precum și noi ertăm greșiților noștri*” mărturisim întâi, că condițiunea ertării păcatelor noastre, e ertarea de către noi a celor ce ne-au greșit nouă. Lucru ce l-a cerut Christos direct când

ne-a zis: „De nu veți erta oamenilor greșalele lor, nici Tatăl vostru cel ceresc nu va ierta vouă greșalele voastre. (Mat. 6, 15). Abia făcând aceasta putem cuteza a cere să ne erte Dumnezeu greșalele noastre.

Prin cuvintele „*Și nu ne duce în ispită*” rugăm ca să ne apere de ispitele lumii și ale diavolului, permise nu puse de Dumnezeu și să ne dea darul și puterea ca să putem învinge orice ispită.

Cu cuv. „*ne mântuește de cel rău*” cerem scutul lui Dumnezeu contra tuturor relelor ce ni le poate face diavolul, care umblă ca un leu răcnind ca să ne înghită. (2 Petr. 5, 8), deci ca să ne peardă sufletul, amăgindu-ne spre păcate.

Incheindu-se rugăciunea domnească, preotul zice ecfonismul: „*că a ta este împărăția, și puterea...*” un ecfonis care se află în evanghelia dela Matei (VI 13), și în data zicem de douăsprezece ori: „*Doamne miluește*”. Precum conform rânduelii bisericești, în curgerea nopții, de cu seară până dimineață se numără douăsprezece ore, iară în curgerea zilei, de dimineață până'n seară se numără așisderea douăsprezece ore: așa se cetește noaptea, adecă la rugăciunile de seară „*Doamne miluiește*” de douăsprezece ori pentru toate orele nopții, iară în curgerea zilei, adecă la rugăciunile de zi se cetește „*Doamne miluiește*” de douăsprezece ori, pentru toate orele zilei.

După „*Doamne miluește*” de douăsprezece ori, urmează iarăș doxologia mică: „*Mărire Tatălui, și Fiului...*” și apoi se zice de trei ori: „*Veniți să ne închinăm...*” prin cari cuvinte toți ne adunăm ca într'una, spre a da comună închinare Domnului Isus Christos, persoanei a doua a sf. treimi. Această rugăciune se zice și atunci, când se roagă cineva numai singur, căci la rugăciune se cuvine, ca fiecarele, ca membru al familiei celei mari creștine, să se transpună cu spiritul în societatea fraților, cari se roagă, încordându-și toate puterile trupesti și sufletești la închinarea împăratului și Dumnezeului nostru Isus Christos. Intâia oară zicem: „*Veniți să ne închinăm Împăratului nostru Dumnezeu*”; a doua oară: „*Veniți să ne închinăm și să cădem la Christos, Împăratul și Dumnezeul nostru*”; a

treia oară: „*Veniți să ne închinăm și să cădem la însuș Christos, Împăratul și Dumnezeu nostru*”. Această gra-dare în pronunțarea rugăciunii înseamnă, că revelațiunea dumnezească despre Mântuitorul nostru n'a urmat de odată, ci progresiv, în decursul mulțimii secolilor, și așadară și noi pășim la închinarea lui Christos treptat, progresiv.

§ 99. Simbolul credinței.

Între rugăciunile bisericești comune mai multor rânduieli liturgice se induce și simbolul credinței: „*Cred întru unul Dumnezeu, Tatăl atotfăcător, Făcătorul cerului și al pământului, tuturor celor văzute și nevăzute...*” Urmașii învățăturilor lui Christos au compus de timpuriu „simbolul credinței”, adică o mărturisire ca semn distinctiv pentru membrii cei adevărați ai bisericii, față de învățătorii, cari propovăduiau tot felul de învățături răfăcite. Prin această mărturisire a voit biserica să arate ce crede ea despre Dum-nezeirea *Tatălui* ca creator al tuturor celor văzute și nevă-zute. Apoi să arate credința în Dumnezeu Fiul, cel de o ființă cu Tatăl, precum și întruparea sa, patimele ce a în-durat El pentru mătuirea lumii și a II-a venire a lui, ca să judece pe cei vii și pe cei morți. Apoi voiește simbolul credinței să afirme Dumnezeirea sfântului Duh, purcederea lui din Tatăl, precum și adorățiunea ce i se cuvine lui ca și Tatălui, ca și Fiului. În fine, mărturisește simbolul credinței și credința în sfânta, soborniceasca și apostoleasca *biserică*, în taina botezului, în învierea morților și în viața cea de veci.

Această credință a trebuit să fie de timpuriu fixată, ca să nu creadă fiecare ce dorește, și ca să fie oare cum un regulativ pentru credința creștină. De aceea se și numea la început simbolul credinței și „regula credinței”. Așa nu-meste Irineu († 202), simbolul „regula veritatis” (ed. Ernest. 1701 c. 19) norma adevărului. Tot „regula veritatis” îl numește și Novațian (De Trinitat. c. I. și c. IX). Ter-tulian (De prescriptionibus adv. haereticos. c. XIII.) și Ieronim. (Ep. 54 ad Marcellam) cunosc simbolul credinței sub numele „regula fidei” adică norma credinței. Alții îl numesc *μυστήριον*, adică învățătură. Așa Socrate H. E. L.

III. c. XXV și Cod. Just. I. VII. Dar cu timpul se per-dură celelalte numiri și se generaliză numirea de simbol.

La început, mai ales în cele dintâi trei secole creștine, fiecare biserică principală își avea simbolul ei. Substanța conținutului era însă aceeași și se deosebia doară în ceea privește forma. Astfel de formulare cu simboale sunt: 1) Simbolul apostolic. 2) Un fragment din mărturisirea de cre-dință a lui Irineu. 3) Mărturisirea de credință a lui Origen. 4) Un fragment din „regula fidei” a lui Tertulian. 5) Un fragment din simbolul lui Ciprian. 6) Simbolul lui Grigore Taumaturgul († 270). 7) Simbolul martirului Lucian († 312). 8) Simbolul lui Atanasie al Alexandriei. 9) Simbolul din Const. apost. 10) două simboale ale bisericii din Ierusalim (al lui Iacob și a lui Kiril). 11) Simbolul bisericii din Cesarea Palestinei. 12) Simbolul bisericii din Alexandria. 13) Simb. bisericii din Aquileia. 14) Simbolul lui Epifanie. 15. Sim-bolul bisericii din Antiohia.

16. Cel mai însemnat simbol care a făcut un capăt tuturor celorlalte formulare de simboale e însă simbolul Niceo-Constantinopolitan. La sinodul I s'a întocmit adică acest simbol până la articolul „Și întru Duhul sfânt” și la sinodul al II, finea simbolului.

Și mai pe urmă simbolul s'a ciuntit de eretici și schismatici sau i s'au făcut adause ca filioque de apuseni, dar noi ortodocșii, avem simbolul până'n ziua de azi așa cum a fost fixat de soboarele ecumenice. Acest simbol al cre-dinței s'a precizat și s'a fixat în scris de cele două dintâi sinoade ecumenice din Nicea și Constantinopole în contra erzurilor lui Arie și Macedonie cu scopul, de a avea un semn deosebitor pentru membrii cei adevărați ai bisericii față cu învățătorii mincinoși. Pentru aceea se numește el semn caracteristic și steag al dreptmăritorilor, prin carele aceștia, ca niște adevărați ostași ai lui Christos se deosebesc de inamicii lui. Și precum la miliție se deosebesc amicii de inamici, prin semne, adică prin steaguri, așa și simbolul credinței, ca cuprinsul scurt al învățăturilor creștine, își are numele dela metafora simboalelor militare ¹⁾.

¹⁾ Vezi: Pidalion. Trad. rom. 1844. p. 78.

Simbolul credinței ocupa, după mărturia celor vechi un loc eminent la prepararea celor ce veniau la botez și era menit a servi drept bază pentru învățământul catehetic. Catehumenii trebuiau să-l învețe pe din afară, spre a-l putea recita în Vineria cea mare¹⁾. În ființă există acest uz în biserică și în ziua de astăzi, deoarece cei ce se botează, sau în locul lor, nașii trebuie să reciteze simbolul credinței. Această instituție nu a fost o invenție arbitrară a bisericii, ci ea se baza pe porunca Mântuitorului, de a boteza toate popoarele în numele Tatălui, și al Fiului și al sfântului Duh²⁾ și pe practica apostolilor³⁾. Însă mărturisirea simbolului credinței înaintea sf. botez documentează, parte condițiunea botezului, adică credința în Isus Christos și în evanghelia lui, parte efectele acesteia, adică cunoștința clară și vie a adevărilor mântuirii.

Insemnătatea cea mare a simbolului credinței este și cauza, că, în decursul timpurilor, s'a făcut în biserică, la rânduielile ei felurite, foarte extinsă întrebuințare de dânsul. În ziua de astăzi el formează o parte integrantă la multe rânduieli liturgice, cetindu-se la unele chiar de mai multe ori.

Însă, și în viața cea particulară nu se cuvine să se neglijeze simbolul credinței. S. Ambrosie îndeamnă a-l recita în toate zilele⁴⁾ și f. Augustin scrie: „Scrieți-l în inima voastră și recitați-l în toată ziua. Mai înainte de ce adormiți, mai înainte de ce vă depărtați de casă, înarmați-vă cu simbolul vostru. De câte ori adversarul vostru, diavolul, voiește să vă persecute, să știe creștinul, că trebuie să-i pună în contra misterul simbolului și steagul crucii⁵⁾).

Biserica în orinduirile sale, a plecat dela convingerea că viața cea adevărată creștină își are rădăcina în credință, și că credința va aduce fructe cu atât mai frumoase, cu cât mai mult se va pătrunde de ea inima omului. În simbolul credinței se cuprinde credința creștină după toate acele momente esențiale, cari se raportă la fiecare

¹⁾ Pidalion, pag. 77.

²⁾ Mat. 28, 19.

³⁾ Fapt. apost. 8, 37; I. Petr. 3, 21.

⁴⁾ Ambrosius, De virginibus L. III. c. 4. (Migne. Patr. lat. T. XVI pag. 225).

⁵⁾ Augustini De symbolo sermo ad Catechumenos cap. I (Migne. Patr. lat. T. XL. p. 627).

persoană dumnezească în special. Noi, în simbolul credinței exprimăm credința în Dumnezeu Tatăl atotfăcătorul, făcătorul cerului și al pământului, tuturor celor văzute și nevăzute. Mărturisim credința în Isus Christos, Fiul lui Dumnezeu cel unul născut, care din iubire către noi oamenii s'a pogorit din cer, s'a intrupat dela Duhul sfânt și din Maria fecioară și s'a făcut om; carele după ce a descoperit învățătura sa, s'a răstignit pentru noi, a pățimit și s'a înmormântat; carele a înviat și cu învierea sa a rupt legăturile morții, sigilând și învierea noastră, și după ce a învins el și pe acest dușman de pe urmă, s'a suit la cer, și șade de-adreapta Tatălui, și iarăși va să vină să judece viii și morții. În simbolul credinței mărturisim mai departe, credința noastră în Duhul sfânt, Domnul de viață făcătorul, care din Tatăl porcede, care în locul lui Isus conduce biserica, o susține în adevăr și o sprijinește. Mărturisim credința în una, sfântă, catolică și apostolică biserică, mărturisim darul botezului și al iertării păcatelor, care se revărsă din moartea cea de pe cruce a lui Christos pentru toți cei ce cred întru dânsul și-l iubesc din toată inima. În simbolul credinței exprimăm în fine credința în învierea morților, în izbânda asupra morții pe care izbândă o va serba cândva și trupul nostru, și în viața eternă, de care ne vom face părtași, dacă aici ne vom lupta luptă bună și vom păstra credința. — Simbolul credinței conține așadar, în sâmbure tot cuprinsul revelațiunii dumnezeiești, și-l pune înaintea vederii credincioșilor. Și dacă la recitarea simbolului credinței va fi deschis ochiul spiritual al credincioșilor, dacă la recitarea lui credincioșii nu vor fi distrași, ci cu seriozitate vor cumpăni tot cuvântul lui, nu va lipsi, ca el să producă în viața lor cele mai salutare efecte.

§ 100. Rugăciunea „Născătoare de Dumnezeu“.

O rugăciune străveche a bisericii, comună mai multor rânduieli liturgice este și rugăciunea: *Născătoare de Dumnezeu fecioară, bucură-te ceea ce ești plină de dar Marie, Domnul este cu tine. Binecuvântată ești tu între femei și binecuvântat este fructul pântecelui tău, că ai născut pe Mântuitorul sufletelor noastre.* Această rugăciune cuprinde preamărirea preasfintei Născătoare de Dumnezeu și este luată din sf. scriptură și din tradițiune. Cuvintele: *Bucură-te, ceea ce ești plină de dar, Domnul este cu tine; binecuvântată ești tu între femei, sunt ale sf. scripturii¹⁾*, sunt cuvinte pe cari le-a rostit îngerul Domnului către Maria, binevestindu-i alegerea de maică a Mântuitorului. Așisderea și cuvintele: *„Binecuvântat este fructul pântecelui tău“* sunt cuvinte

¹⁾ Luca 1, 28.

ale sf. scriptur¹⁾, cuprinzând acea parte a vorbirii, cu care Elisaveta a salutat pe prea sfânta Născătoare de Dumnezeu când a cercetat-o. Cuvintele: „Că ai născut pe Mântuitorul sufletelor noastre” se află în liturghia sf. Iacob. Această rugăciune se bazează pe idea despre adevărul fundamental al creștinismului, adică pe idea despre întrupare și despre începerea mântuirii noastre, și este, după forma sa biblică, scurtă și simplă și pentru aceea, populară.

§ 101. Ectenia.

La rugăciunile comune mai multor rânduieli liturgice se numără și *ectenia*. Ectenia vine dela cuvântul grecesc ἐκτενής, întins, prelungit, sârguincios. Inseamnă deci după etimologie, o rugăciune prelungită, lungă, întinsă, sârguincioasă, propusă cu zel²⁾, iară după cuprins ectenia este o rugăciune de cerere pentru toată biserica, pentru binele cel temporal și spiritual al oamenilor. Rugăciunea aceasta se numește συναντή, legătură, unire, căci unește într-o rugăciune mai multe cereri. Se mai numesc ecteniile εἰρηνικαί căci încep de regulă cu cuvintele ἐν εἰρήνῃ, cu pace, și cuprind mai ales cererea pentru pace, și διακονικαί, pentru că se rostesc de diaconi.

Această rugăciune își are rădăcina în ființa bisericei însăș, ca a corpului mistic, carele pe toți membrii prin Duhul sfânt îi împreună în Isus Christos, capul său, cât și în prescripțiile răs-picate ale sf. scripturi, căci sf. apostol Paul scrie: „Să faceți rugăciuni, cereri, rugăminti, mulțămită pentru toți oamenii. Pentru împărați și pentru toți cari sunt în diregătorii, ca să petrecem viață lină și cu pace întru toată cinstea și curăția...”³⁾.

Ectenia, fundată în ființa bisericei și în porunca răs-picată a apostolului, biserica a primit-o în cultul său chiar din începuturile sale, ceea ce se vede atât din cărțile scriitorilor celor vechi, cât și din liturghiile bisericei antice. Relativ la scriitorii vechi, sf. Iustin Martirul zice în privința aceasta,

¹⁾ Luca 1, 42.

²⁾ Дмитревскій I. c. p. 43.

³⁾ I. Tim. 2, 1.

în prima sa apologie, că creștinii se roagă în adunările lor pentru toți, pentru frați și pentru dușmani, pentru împărați, pentru servitorii lor, pentru stat și pentru pace¹⁾. Iară Tertulian zice: „Noi ne rugăm pentru împărați, pentru diregătorii și autorități, pentru buna stare a veacului, pentru liniștea lucrurilor și pentru întârzierea sfârșitului”²⁾. Asemene mărturii aflăm la sf. Ciril din Ierusalim³⁾, la sf. Ioan Chrysostom⁴⁾, la sf. Augustin⁵⁾ și la alși. Iară mărturia cea mai puternică pentru anticitatea ecteniilor ni-o dau liturghiile bisericiei celei vechi, ca b. o. liturghia din cartea VIII. a constituțiunilor apostolice, liturghia lui Iacob, a sf. Marcu, a sf. Vasile etc.

Ecteniile se țin așadară de rugăciunile cele mai vechi, și totodată de cele mai importante ale bisericei. Căci în ele se pronunță caracterul universal sau catolic al bisericei, nu numai prin aceea, că ele cuprind pe toți membrii ei de orice stare, de orice cultură religioasă morală, de orice relațiune față de fiecare persoană și de biserica întreagă, ci și toate necesitățile creștinilor, atât cele spirituale, cât și cele materiale, atât cele cerești, cât și cele pământești. În mod adevărat creștin, credincioșii îi propun în ectenii, lui Dumnezeu, cererile lor și așteaptă dela dânsul împlinirea lor prin Isus Christos și meritele lui cele nefinite. Apoi și forma lor este foarte corespunzătoare, înșirând feluritele cereri în scurtime pregnantă și într'un limbajiu ce se înțelege de fiecare, chiar și de creștinul cel mai simplu. Această scurtime și înțelegibilitate a ecteniilor dimpreună cu cuprinsul lor cel practic, n'au lipsit de a produce la poporul creștin deosebită simpatie și predilecțiune pentru dânsese. De aici se explică faptul că ecteniile se află așa de adeseori, nu numai la sf. liturghii, dară și la cealalte acte ale cultului ortodox.

Ecteniile se împărtesc în ectenii mari și ectenii mici.

¹⁾ Iustin, Apolog. I. pro Christianis c. 65 (Migne, Patr. gr. T. VI. p. 428), c. 7 (ibid. p. 337) și c. 15 (ibid. p. 352).

²⁾ Tertulian, Apologeticus adv. gentes c. 39 (Migne, Patr. lat. T. I. p. 532); cf. și c. 30 (ibid. p. 503) și c. 31 (ibid. p. 508).

³⁾ Cyrillus Hier., Catech. XXIII. myst. V. c. 8 et 9 (Migne, Patr. gr. T. XXXIII. p. 1116).

⁴⁾ Ioannes Chrysostom., In Ioannem Hom. 78 al. 77 (Migne Pat. gr. T. LIX. p. 426).

⁵⁾ Augustini Epist. 55 ad Ianuarium c. 18., unde cetim: Quando autem non est tempus, cum in ecclesia fratres congregantur, sancta cantandi, nisi cum legitur aut disputatur, aut antistes clara voce deprecatur, aut communis oratio diaconi indicitur? (Migne, Patr. lat. T. XXXIII. p. 221).

Ecteniile mari cuprind toate acele cereri pentru a căror împlinire noi, ca creștini adevărați, trebuie să ne rugăm. Ele încep cu cererea pentru pacea de sus și pentru mântuirea sufletelor noastre și se încheie cu invocarea prea sfintei fecioare și a tuturor sfinților. Ecteniile mici cuprind începutul și sfârșitul ecteniei celei mari, repetându-se la felurile rânduieli liturgice mai adeseori, decât ectenia cea mare, pentru ca diteritele rugăciuni și cântări, aflând prin ele variațiune, să deștepte pe credincioși la mai multă pietate și devoțiune.

Ecteniile sunt rugăciuni rezponzoriale între presviter, ori diacon și popor. Presviterul ori diaconul propune speciala cerere, iară poporul răspunde la fiecare cerere: „Doamne miluiește” ori „Dă Doamne”. Toate ecteniile se termină cu doxologia, care se numește ἐκφώνησις, **возгласъ**.

§ 102. Rugăciunile încheietoare comune mai multor rânduieli liturgice.

Toate rânduielile liturgice se încheie cu o rugăciune ce se numește final, grecește ἀπόλυσις, slavonește **отпустъ**, adică demitere. Rugăciunea aceasta era în biserica antică, numai o formulă de rugăciune, care se exprimă cu cuvintele: Ἀπολύεσθε ἐν εἰρήνῃ și cu care diaconul slobozia adunarea¹⁾. De prezent finalul este o rugăciune, ce o face preotul la terminarea oarecărei rânduieli liturgice, înainte de ieșirea din biserică. Finalele sunt mari și mici. Cele dintâi se fac la rânduielile liturgice mai însemnate, la vecernie, afară de cea mică, la utrenie și la liturghie: ultimele se fac la pavecerniță, la mezonoptică, la ore, la unele sacramente și sacramentalii. Finalele mari se diferesc de cele mici prin aceea, că cele dintâi iau în privire ziua, în care se fac și însemnătatea ei. Așa d. e. luni, se amintesc la final cereștile, netrupeștile puteri; marți, măritul proroc, înaintemergătorul și botezătorul Ioan ș. m. d. Așisderea se amintește la finalul cel mare sfântul sau patronul bisericei, sfinții, întru a căroră amintire se face rânduiala bisericească precum și patronul țării; iară la liturghie se amintește și sfântul a căru litur-

¹⁾ Comp. Const. ap. L. VIII. c. 15.

ghie se celebrează. La finalul cel mic nu se face amintirea sfinților numiți. La mezonoptică, utrenia și liturghia duminice și la orele invierii se pun la începutul finalului cuvintele: „Cela ce a înviat din morți”. La sărbătorile domnești, în unele zile ale patimelor Domnului nostru Isus Christos și în duminica Tomei sunt finale deosebite, la cari în cuvintele începătoare se pronunță însemnătatea sărbătorii.

Rugăciunile încheietoare la finalul cel mare de rând, sunt următoarele: Diaconul exclamă: *Înțelepciune*, la care corul răspunde: *Binecuvintează*. Preotul zice: *Cel ce e binecuvântat Christos Dumnezeu nostru totdeauna, acum și pururea, și în vecii vecilor*. Corul: *Amin*, și pronunță cererea pentru întărirea împăratului, a dreptei credinți, a dreptmăritorilor creștini, în vecii vecilor. Preotul se adresează cu rugăciunea către prea sf. Născătoare de Dumnezeu, zicând: *Prea sfântă Născătoare de Dumnezeu mântuiește-ne pe noi*, la care rugăciune corul răspunde cu preamărirea Născătoarei de Dumnezeu: *Ceea ce ești mai cinstită decât heruvimii...* Preotul zice: *Mărire ție, Christoase, Dumnezeu nostru, mărire ție*, și răspunzând corul cu doxologia mică: *Mărire Tatălui ș. m. d.*, cu cuvintele: *Doamne miluiește de 3 ori* și cu provocarea: *Binecuvintează*, preotul pronunță finalul însuș conform actului liturgic și însemnării zilei.

ARTICOLUL II.

Cântarea liturgică sau bisericească.

§ 103. Conceputul și împărțirea cântării liturgice.

Cântarea liturgică sau bisericească nu este nimic alta decât rugăciunea trecută în poezie și muzică. Ea este expresiunea simțămintelor religioase unită cu oarecare ritm în mișcare. Ca la fiecare cântare, așa și la cântarea liturgică trebuie să se ieie în considerare două lucruri, adică: cuvântul articulat și tonul nearticulat, cari amândouă exprimă cuprinsul cântării în mod deosebit. Cuvintele corespunzătoare cuprinsului cântării formează *poezia religioasă*, substratul, materia sau textul cântării, tonurile corespunzătoare cuprinsului cântării formează *muzica religioasă*, și fiindcă cântarea, atât relativ la materie cât și la ton, își are propriile sale legi și propria sa istorie, se va trata aci despre cântare în amândouă aceste direcțiuni, și anume mai întâi despre cântare

relativ la materie sau text, sau despre poezia religioasă și apoi despre cântare relativ la ton, sau despre muzica religioasă.

Subarticolul I.

Cântarea relativ la materie sau text

sau

Poezia religioasă.

§ 104. Felurile diferite ale cântărilor bisericești in general.

Cântarea bisericească consună în privința cuprinsului cu rugăciunea, însă se diferțește de aceasta în privința formei, adecă printr'un grad mai înalt al simțămintelor și printr'un limbajiu conform acestora. Pentru aceea, analog cu cele trei feluri de rugăciune, și cântarea se împarte în cântare de laudă, de mulțămită și de cerere.

Această împărțire a cântării, deși bazată în firea lucrului, nu este uzitată ca atare în cultul bisericesc. Mai uzitată este altă împărțire, și anume aceea, ce o face sf. apostol Paul, scriind către Efeseni (5, 19) următoarele: „Vorbind între voi în psalmi (ψαλμοῖς) și in laude (ὕμνοι), și in cântări spirituale (ὕδαῖς πνευματικαῖς)”. Aice are apostolul in vedere trei feluri deosebite ale cântării, și aceasta se vede mai ales din împrejurarea, că el și in alt loc, adecă la Coloseni (3, 16) se folosește de aceleași expresiuni. Însă sub psalmi se înțeleg cunoscutele cântări sfinte ale Iudeilor, a cărora adunare se numește psaltire (ψαλτήριον sau βιβλος τῶν ψαλμῶν) și al cărora autor principal este David; sub laude sau imne (ὕμνοι) se înțeleg acele cântări biblice, cari afară de psalmi se află in cultul bisericesc, precum cântarea celor trei tineri in cuptorul de foc¹⁾, cântarea lui Zaharie²⁾, cântarea prea sfintei fecioare Maria la întâmpinarea Elisavetei³⁾ ș. a. d.; și in fine sub cântări sau ode spirituale (ὕδαῖς πνευματικαῖς) se înțeleg acele cântări sfinte,

¹⁾ Daniil, 3, 24-90.

²⁾ Luca, 1, 68-79.

³⁾ Luca, 1, 46.

cari s'au compus de creștini pioși spre învățarea și edificarea fraților, fără de a se ținea de cuvintele sf. scripturi. Pecând felul cel dintâi al cântărilor religioase și-a conservat numirea până in ziua de astăzi, s'a schimbat in decursul timpurilor numirea celorlalte două feluri de cântări într'atât, că acum, de regulă, amândouă se in seamnă cu comuna expresiune de cântări sau imne, numindu-se ode numai la canoane, troparele, din care se compun ele.

Intru cele următoare se vor expune felurile cântării bisericești, și anume mai întâi psalmii, apoi celelalte cântări biblice și in urmă cântările compuse de creștini pioși.

§ 105. Psalmii.

Psalmii¹⁾, din cari dimpreună cu legea (ὁ νόμος) și cu profeti (οἱ προφῆται) Iudeii se folosiau in serviciul lor divin atât la cetire, cât și la cântare, formează o parte insemnată și a cântărilor bisericești creștine. Sf. apostoli se folosiau in adunările lor de psalmi cu atât mai vârtos, cu cât prin ei se întăria venirea Mântuitorului promis și toată opera de mântuire a lui Isus Christos, bunătățile cele mari ale lui Dumnezeu către genul omenesc, și oamenii se provocau la cântă și la mulțămită pentru aceste bunătăți. In trănd in urmele apostolilor succesorii lor nemijlociți, întrebuintau ei psalmii nu numai la serviciul divin cel public²⁾, dară și la cel particular³⁾. Psalmii se cântau la serbarea sacrificiului euharistic⁴⁾, la serviciul divin de dimineață și de seară și la celelalte servicii divine. In general se cântau ei la toată serbarea religioasă și la toată ocaziunea.

¹⁾ Ψαλμός e cântare de strune, apoi o cântare acompaniată de cântarea strunilor, iară adunarea psalmilor se numește psaltire. Iudeii însăși numesc psalmii „cântări de laudă” după caracterul lor predominant, care se cuprinde in lauda lui Dumnezeu.

²⁾ Cf. Const. ap. Lib. II, c. 57; Lib. V, c. 19.

³⁾ Tertulian descrie emulațiunea celor căsătoriți intru cântarea psalmilor cu următoarele cuvinte: Senant inter duos psalmi et hymni, et mutuo se provocant, quis melius Deo suo canat. (Tertulliani, Liber II ad uxorem, c. 9 la Migne, Pat. lat. T. I, p. 1417).

⁴⁾ Cf. Const. apost. Lib. VIII, c. 13.

Sf. Ambrosie istorisește, că, fiind biserica lui ocupată de Arieni, poporul petrecu toată ziua și toată noaptea cu cântarea și rugăciunea psalmilor¹⁾, și sf. Ioan Chrisostom spre a însemna întrebuințarea cea deasă a psalmilor și vaza lor la popor, zice: În adunările noastre este David cel dintâi, la mijloc și cel de pe urmă²⁾. Și sf. Ieronim scrie: David Simonides noster, Pindarus et Alcaeus, Flaccus quoque, Catullus et Serenus³⁾. Tot așa de generală era întrebuințarea psalmilor și la serviciul divin particular. Poporul, ba chiar și copiii știau psalmii pe din afară și după Ieronim cânta plugarul psalmi la plug, secerătorul asudător (sudās messor) să mângâia cu cântarea psalmilor și vierul deapănarea căutând la cuțitul său cel strâmb, dimpreună cu David înălța glasul său de mulțămită⁴⁾. După mărturia lui Socrate⁵⁾ împăratul Teodosie II cel tânăr (408—450), cânta psalmi dimpreună cu surorile sale în toată dimineața.

Spre a aduce în serviciul divin mai multă varietate, cântarea psalmilor se schimba cu lecțiuni biblice sau cu rugăciuni comune (ectenii). Sinodul dela Laodicea ordonă, ca în adunările religioase să nu se cetească psalmii unul după altul, ci după fiecare psalm să urmeze o lecțiune⁶⁾. La anumite timpuri din zi sau la determinate sărbători, se ceteau sau se cântau și psalmi determinați. Așa ordonă constituțiunile apostolice psalmul 62: „Dumnezeule, Dumnezeule, cătră tine mănec...” pentru serviciul divin de dimineață, iară psalmul 140: „Doamne, strigat-am cătră tine, auzimă...” pentru serviciul divin de seară, pentru aceea psalmul rugăciunii de dimineață, ψαλμός ὀρθρινός, psalmus matutinus, iară al doilea, psalmul rugăciunii de seară, ψαλμός ἑσπερινός sau ἐπιλόγιος, psalmus vespertinus⁷⁾. Apoi erau psalmi determinați pentru serbarea sf. euharistii, pentru serbarea sf. sacramente, a înmormântării etc. Numărul psalmilor, cari se

cetiau sau se cântau, era, în diferite biserici, diferit. Așa monahii egipteni cetiau în orele de rugăciune, une-ori optsprezece, une-ori douăzeci, une-ori mai mulți sau mai puțini psalmi¹⁾.

Dreptul de a alege psalmii, ce aveau a se ceti sau a se cânta, era al episcopului. Sf. Atanasie istorisește că fiind biserica lui asediată de soldații arieni, porunci diaconului său, să cetiască psalmul 135²⁾. Și f. Augustin istorisește, că odinioară porunci diaconului său de a ceti un psalm anumit cu scopul, de a predica despre dânsul. Cetind însă lectorul din greșală alt psalm, f. Augustin privi aceasta ca un semn din cer, și improviză o predică despre acest psalm³⁾.

Psalmul cel de pe urmă se termină cu doxologia cea mică: „Mărire Tatălui și Fiului și sf. Duh⁴⁾).

§ 106. Întrebuințarea prezentă a psalmilor.

Din cele expuse se vede, că din timpurile străvechi, psalmii formează o parte integrantă a cultului divin creștin. Și așa e încă și în ziua de astăzi, căci psalmii formează partea principală a celor șapte rugăciuni de laudă a lui Dumnezeu și a celor mai multe sacramente și euhologii sau sacramentalii bisericești și nu lipsesc nici la rugăciunile de rând ale credincioșilor.

Și biserica are dreptul, dacă ea și în ziua de astăzi întrebuințează psalmii ca mijloace de expresiune a închinării sale dumnezeiești. Căci psalmii conțin parte cele mai importante adevăruri dogmatice și morale, parte cele mai sublime idei și cele mai adânci simțăminte religioase.

În psalmi se exprimă credința cea mai tare, iubitoare cea mai curată, o speranță neclintită, încrederea cea mai sigură, umilința și că-

¹⁾ Ioannes Cassianus, De Coenobiorum institutis Lib. III, c. 3. (Migne, Patr. lat. T. XLIX, p. 124 et 125).

²⁾ Athanas., Apologia de fuga sua n. 24. (Migne, Patr. lat. T. XXV, pg. 676).

³⁾ Augustini, Enarratio in Psalm 138 (Migne, Patr. lat. T. XXXVII, pg. 1784).

⁴⁾ Ioannes Cassianus, De coenob. institutis S. 2 c. 8 (Mg. Patr. lat. T. XLIX, p. 94).

¹⁾ Ambrosii, Epist. XX ad Marcellinam sororem (Migne, Patr. lat. T. XVI, p. 1001).

²⁾ Ioannes Chrysostom., De poenitentia Hom. 2.

³⁾ Hieronymi, Epist. 53 ad Paulinum (De studio Scripturarum la Migne, Patr. lat. T. XXII, p. 547).

⁴⁾ Hieronym., Ep. 46 ad Marcellam (de sanctis locis) c. 11 la Migne, Patr. lat. T. XXII, p. 491.

⁵⁾ Socrates, Hist. eccl. Lib. VII, c. 22.

⁶⁾ Ἐπὶ τοῦ μὴ δεῖν ἐπισυνάπτειν ἐν ταῖς συναξασὶ τοὺς ψαλμοὺς, ἀλλὰ διὰ μέσου καθ' ἕκαστον ψαλμὸν γίνεσθαι ἀνάγνωσιν. Can. 17.

⁷⁾ Const. apost. L. VIII, c. 32. 37 și L. II, c. 59; vezi și Ioann. Chrisost., Expositio in Psalm. 140 (Migne, Patr. gr. T. LV, p. 127).

ința cea mai sinceră, promisiunile cele mai sfinte, ruga cea mai fierbinte. Nu este nici un raport al lui Dumnezeu cu lumea și al lumii cu Dumnezeu, nu este nici un moment esențial al simțământului religios, nici o situațiune principală a vieții, care să nu se fi exprimat în psalmi în revărsările cele mai genuine și infocate. Pentru aceea ori-ce suflet religios, prin acest cuprins al psalmilor, se simte aceea într'un mod minunat, aflând mulțumire pentru dorințele sale, și pentru aceea răsuna ei, nu numai în casele cele sfinte ale lui Dumnezeu, ci petreceau pe cel ostenit la răpaos, pe eremitul la chilie, pe lucrătorul de pământ la câmp, pe navigatorul la mare, pe călătorul în călătoria sa.

Dacă vom lua încă în privire caracterul lor cel profetic, în urma căruia arată ei la viitorul Mesia, descriu mărirea împărăției lui, deșteaptă dorul de dânsul, apoi nu vom putea nega de fel legătura lor cea strânsă cu serviciul dumnezeesc specific creștin. Drept, că cuprinsul psalmilor stă în raport imediat cu istoria și proprietatea națională a poporului israilitean. De regulă e o trăsătură din istoria națională, care formează baza psalmului, sau care dă motiv pentru dânsul, sau prin care se lămuresc ideile și sentimentele religioase sau morale, ce se exprimă în psalmi. Însă aceste momente istorice se referă la situațiuni ale vieții interne și externe așa de esențiale, că ele în viața fiecărui timp și a fiecărui popor, precum și a fiecărui individ de-apururea află răsunset astfel, că cele naționale și individuale — istorice — trebuie să se privească ca istorie a omenirii întregi și a omului. Așisderea momentul cel practic și deșteptător al cântării nu este în istorie, ci în simțămintele și ideile entuziasmatoare și entuziasmatoare, ce sunt îmbinate cu istoria. Apoi istoria vechiului testament nu este streină creștinismului. Ea se ține în ființă de descoperirea creștină și este proprietatea vieții atât a celei creștine, cât și a celei a vechiului testament. Mai departe sunt în psalmi elemente propriu creștine, și anume încât cuprind ei profetii mesianice. Mai ales pentru aceea se primiră psalmii în cultul sacrificiului euharistic, pentrucă Christos este centrul lui, lucrând aici neconținut mântuirea promisă strămoșilor și așteptată de dânsii cu dor fierbinte.

Însă întrebuintarea cea deasă a psalmilor în biserica creștină se justifică și din punctul de vedere al caracterului lor formal. Psalmii se mișcă în sfera simțământului, și așa-dară trebuie numai decât să se însemne ca imne în înțelesul cel mai strâns al cuvântului. Ei sunt produse imediate ale unui entuziasm infocat. Propunerea lor este solemnă și totodată plăcută, sublimă și puternică și totodată plină de miez. Propozițiunile scurte și pregnante, în cari se mișcă psalmii, sunt proprii limbajului de cântare. Limba psalmilor

în textul original este poetică și infrumusețată prin oare-care formă ritmică, însă fără de excultivarea ulterioară artistică.

La momentele expuse, se adaugă încă momentul anticității lor. Psalmii sunt momente venerabile ale credinței și pietății celei mai infocate din vechimea cea mai adâncă, sancționate ca părți canonice ale sf. scripturi, sfințite prin întrebuintarea miilor de ani, asupra cărora este spiritul milioanelor de rugători pioși, cari întru dânsii și-au expiat simțămintele religiozității lor, așa că, cu puterea cuvântului, se împreună aici și puterea istoriei.

§ 107. Celelalte cântări biblice.

Sub aceste cântări se înțeleg acele cântări, cari afară de psalmi, se află împrăștiate între scrierile testamentului celui vechi și nou. La aceste se numără din testamentul vechiu: Amândouă cântările triumfale ale lui Moisi la trecerea prin marea roșă ¹⁾; cântarea de laudă a Annei, maicei lui Samuil ²⁾; cântarea profetului Avacum ³⁾, a lui Isaia ⁴⁾, a lui Iona ⁵⁾, a celor trei fineri în cuptorul de foc ⁶⁾ și a lui Zaharie, părintele lui Ioan Botezătorul ⁷⁾; iară din testamentul nou, rugăciunea lui Simeon primitorul de Dumnezeu ⁸⁾ și cântarea prea sfintei fecioare Maria ⁹⁾.

Aceste cântări corespund atât în privința caracterului lor intern, cât și în privința formei lor, pe deplin psalmilor și aparțin, ca revărsări vioaie ale unui entuziasm sublim la locurile cele mai alese ale părții celei poetice a sf. scripturi. Fiind cântările de laudă ale testamentului vechiu acum la ludei în uz, au trecut ele dimpreună cu psalmii și în cultul divin creștin, și acelaș lucru se întâmplă de cu vreme și cu cântările testamentului nou, mai ales, că acestea se

¹⁾ Ieșir. 15, 1—19; Deuter. 32, 1—34.

²⁾ I. Imp. 2, 1—10.

³⁾ Avacum 3, 1—13.

⁴⁾ Isaia 26, 9—17.

⁵⁾ Iona 2, 3—10.

⁶⁾ Daniil 3, 24—90.

⁷⁾ Luca 1, 68—79.

⁸⁾ Luca 2, 29—32.

⁹⁾ Luca 1, 46—54.

referiau la momente esențiale ale istoriei lui Isus. Astfel sf. Atanasie recomandă cântarea de laudă a celor trei tineri în rugăciunea de dimineață¹⁾. După mărturisirea particulară la sottom, cântarea aceasta chiar pe timpul lui era pretutindene în întrebuințare publică²⁾. Mai târziu se întrebuințară aceste cântări atât la compunerea așa numitelor irmoase, cât și la alte cântări ale utreniei, în care se află în uz până în ziua de astăzi.

§ 108. Imnele sau cântările compuse de creștini pioși.

Acum din locurile induse ale sf. apostol Paul (Efes. 5. 19 și Col. 3, 16) este învederat, că pe timpul apostolilor trebuia să fi existat la creștini imne deosebite, căci numai la psalmi și cântări biblice nu se putea mărgini cântarea bisericească din timpul apostolic. Se cuvine bisericii celei noi a cânta lui Dumnezeu și o cântare nouă³⁾, a preamării ființa lui cea în trei persoane mai expresiv, a mărturisi minunile lui mai lămurit, ca în psalmi și în celelalte cântări ale vechiului testament. Drept aceea nici n'a întârziat Duhul sfânt a conferi bisericii noului testament între alte daruri și darul cântării de imne⁴⁾. Imnele acestea, pe cari apostolul Paul le numește spirituale, erau îndătinat nu numai pe timpul apostolilor, ci și în timpurile imediat următoare. Așa vorbește sf. Ignatie în epistolele sale către Efeseni și Romani despre imne, în cari se preamăria Christos⁵⁾. După epistola lui Pliniu către Traian, creștinii din Bitinia îi cântau lui Christos imne de laudă și tetașa amintește Iustin Martirul de imne creștine, în cari credincioșii preamăriau pe Christos⁶⁾.

¹⁾ Διάφωρα δὲ λέγεται Ἐβλόγηται πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον... Athanas., de Virginitate n. 20 (Migne, Patr. gr. T. XXVIII. p. 276).

²⁾ Ioanis Chrysost. Liber quod qui se ipsum non laedere possit la Migne, Patr. gr. T. LII. p. 477, unde se zice de cântarea celor trei tineri... τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην καὶ παράδοξον ἕσαντες ᾠδὴν, τὴν καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἐξ ἐκείνου παντάχου τῆς οἰκουμένης ἀδομένην...

³⁾ Ps. 95, 1.

⁴⁾ I. Cor. 14, 26.

⁵⁾ Ignatii Epist. ad Ephes. n. 4 (Migne Patr. gr. T. V. p. 648) et Epist. ad Roman. n. 2 (Migne, ibid p. 688).

⁶⁾ Iustin. Mart., Apol. II. pro Christ. c. 13.

Presviterul Gaiu din secolul al doilea zice la Eusebie¹⁾ în contra lui Artemon, carele nega dumnezeitatea lui Christos: Cine nu știe în câți psalmi și în câte imne²⁾, cari dela început se compuseră de frați credincioși, nu se laudă Christos ca Dumnezeu.

Despre martirul Afinogen, mort în anul 311, istorisește sf. Vasile, că înainte de moartea sa a compus un imn, carele se făcu carte cunoscut și se susținu timp foarte îndelungat³⁾. Dionisie din Alexandria laudă pe episcopul egiptean, Nepot, pentru imnele cele multe, cari le-a compus, și cu cari se delectau mulți frați⁴⁾. Pedagogul lui Clemens din Alexandria se încheie cu două imne despre Christos Mântuitorul și Cuvântul, cari imne însă n'au intrat în întrebuințare bisericească⁵⁾.

Și Tertulian⁶⁾ și Origen⁷⁾ vorbesc de imne de laudă a lui Dumnezeu și Christos, compuse de creștini, și cântarea imnelor era după dânsii tot așa de îndătinată ca și cântarea psalmilor. — Iară imnele sau cântările cele mai însemnate generale ale bisericii ortodoxe sunt următoarele:

1. Troparul. Acest cuvânt, care e un deminutiv dela τρόπος, îl explică teologii în mod felurit. Unii îl deduc dela cuvântul τρόπος, mod, modul de cugetat și de viețuit, icoană de viață, fiind după aceștia troparul o cântare care arată icoana vieței sfântului sau descrierea sărbătorii. Alții deduc acest cuvânt dela τρόπαιον, trofee sau semn de învingere și după aceștia e troparul o cântare, care vestește învingerea unui sfânt sau solemnitatea sărbătorii. Iarăș o samă deduc cuvântul dela τροπος, trop sau întrebuințarea unui cuvânt în înțeles impropriu, susținând, că această întrebuințare foarte adese-ori se află în tropare, asemănându-se sfinții cu stelele, cu ramurile arborelui dumnezesc și altele, pecând alții

¹⁾ Euseb. Hist. eccl. L. V. c. 28.

²⁾ ... ψαλμοὶ δὲ ὅσοι καὶ ᾠδαὶ...

³⁾ Basilii Liber de Spiritu sancto c. 29 (Migne, Patr. gr. T. XXXII. p. 205.)

⁴⁾ Cf. Euseb., Hist. eccl. L. VII. c. 24.

⁵⁾ Clemens Alex., Paedag. L. III. c. 7 (Migne, Patr. gr. T. VIII. p. 681-684).

⁶⁾ Tertul. Apologeticus adv. gentes c. 2 (Migne, Patr. lat. T. I. p. 321) și Lib. II. ad uxorem c. 9 (Migne, ibid. p. 1417).

⁷⁾ Origenis Contra Celsum Lib. VIII. n. 67 (Migne, Patr. gr. T. XI p. 1617).

deduc cuvântul dela *τροπή*, ἤ, schimbare, căci troparele se cântă când în una, când în cealaltă strană, și canonicul în timpul acela trece dela o strană la alta. În urmă deduc unii acest cuvânt dela *τροπή*, ἤ întoarcere, *τρέπω* sau *τροπέω*, întorc, îndrept încotrova, căci în cântarea troparelor se întoarce, se îndreaptă glasul cantorilor după oare-care tonuri și modele cunoscute.

Marcu de Efes scrie: Troparele se numesc astfel dela *τρέπω*, întorc, căci ele totdeauna se compun după oare-carele model cunoscut și se cântă conform altor cântări și modele cunoscute, adică pe tonuri. În consunare cu Marcu, și Zonara deduce cuvântul tropar dela *τρέπω*. El scrie: Troparele se numesc așa, căci ele în cântare întorc glasul cantorilor după modul de cântat și după măsura irmoaselor; fiindcă dacă glasul cantorilor nu se va conforma modului de cântat al irmoaselor, cântarea niciodată nu va fi armonică și plăcută, și niciodată astfel de cântare nu se va numi o cântare dulce, ci va fi neplăcută, o strigare urâtă și nesuferibilă ¹⁾.

După cuprins troparele sunt de mai multe feluri, și anume:

a) *ale învierii*, ἀναστάσιμα, воскресны, cari prin cuprinsul lor preamăresc învierea lui Christos, întrebuintându-se în zilele consfințite memoriei învierii lui Christos;

b) *ale crucii și învierii*, σταυροαναστάσιμα, крестовоскресны, cari prin cuprinsul lor preamăresc patimile și învierea lui Christos;

c) *ale Născătoarei de Dumnezeu*, θεοτόκια, богородичны, compuse în onoarea Născătoarei de Dumnezeu;

d) *ale crucii și ale Născătoarei de Dumnezeu*, σταυροθεοτόκια, крестобогородичны, căci în ele, în cea mai mare parte se amintește plângerea Născătoarei de Dumnezeu lângă crucea Mântuitorului, cântându-se la serviciile dumnezeiești miercuria și vineria;

e) *dogmatice*, δογματικά, догматики, cari se numesc astfel, căci ele dimpreună cu laudele Maicei Domnului cuprind învățătura dogmatică despre persoana Domnului nostru Isus Christos;

f) *ale sf. treimi*, τριάδικά, троичны, al căror cuprins e preamărirea sf. treimi;

¹⁾ Сomp. Веніаміна Новая Скрижаль 1870, р. 127, 128.

g) *ale martirilor*, μαρτυρικά, мученичны, cari se cântă în onoarea martirilor;

h) *de pocăință și umilință*, μετανοικά, покаянные и умиленные. Cuprinsul acestor tropare e mărturisirea păcatelor înaintea lui Dumnezeu, părerea de rău pentru dănele și cererea pentru iertarea lor, și se cântă lunea și marția în troparele felurite ale Octoihului;

i) *ale răpăosașilor*, τῶν νεκρῶν ἢ τῶν κεκοιμημένων, мертвенныя и покойны, cari cuprind de regulă cererea pentru cei răpăosași, cântându-se la serviciile divine numai sâmbăta, căci în această zi serbează biserica amintirea celor răpăosași. La acestea se numără și troparele morților ce se cântă la rânduiala înmormântării și la cea a parastasului.

2. *Condacul*, κοντάκιον sau κοντάκιον, și *icosul* οἶκος, sînt imne, cari reprezintă calitatea sărbătorii sau lauda sfântului și se diferesc de olaltă prin aceea, că condacul expune calitatea sărbătorii în mod scurt ¹⁾, pe când icosul o expune în mod mai extins, inducând cu deamăruntul preferințele obiectului serbării și ridicând în onoarea lui așazicând o clădire (οἶκος), un monument. Ca primul compunător de condace și icoase e cunoscut sf. Roman Melodul sau Dulcecântărețul, carele a viețuit în secolul V. Despre dânsul istorisește Marcu din Efes, că arătându-i-se în vis prea sfânta Maica Domnului, spre sărbătoarea nașterii Domnului și pre-dându-i un sul de hârtie, τόμος, după ce s'a trezit a pășit pe amvon și a cântat condacul acestei sărbători: „Fecioara astăzi pe cel mai pe sus de ființă naște...”. Deci a compus sf. Roman și alte condace, cari se numără astfel dela suluri de acestea (κοντός, οὐ, ὁ sul), cari dacă erau scrise pe ambele părți ale pergamentului cu cântări bisericești, se numiau κοντάκια, ce înseamnă tot atâta cât și τόμος, charta ²⁾. Iară

¹⁾ Cf. Carol Du-Cange, Glossarium ad script. mediae et infimae Graecit... Lugduni 1788. T. I. p. 706 Κοντάκιον brevis hymnus, sic dictus a voce κοντός, parvus, eo quod paucis laudes alicujus sancti vel festi complectatur. Ita Goarus ad Euchologium p. 57).

²⁾ Cf. Bern. Montfaucon, Bibliotheca bibliothecarum manuscript. nova... T. I. Par. 1739, unde cetim despre condac: Rohula membranacea continens ritualis Graeci partes aliquot. Hoc vocant Graeci κοντάκιον (p. 652). Est contacium brevissimus baculus, cui haeret obvoluta mirae longitudinis charta membranacea, ex multis foliis consequenter aglutinatis confecta, ubi descriptae orationes et officia sacerdotibus obanda, cum sacra administrant.

icoase se numiau cântările sf. Roman dela acea casă (ἐβουε), in care, tot după Marcu din Efes, petrecea sf. Roman in privighere, cântând aceste imne ¹⁾ Calitățile condacilor și ale icoaselor constau într'aceea, că ele sunt scrise cu o măsură, se incheie cea mai mare parte cu aceleași cuvinte și se cântă pe același ton.

3. Stihirile, τὰ στιχηρά (στιχηρόν), sunt tropare, cari constatau din mai multe imne, căroră li premerge câte un verset din sf. scriptură și cari sunt compuse de sf. părinți, corespunzător zilei, în onoarea Domnului, a Născătoarei de Dumnezeu sau a vreunui sfânt. Stihirile bisericești creștine și după nume și după cuprins sunt imitarea psalmilor și a altor cântări ale Evreilor ²⁾. In orologhiile grecești se și numesc cântările lui Moisi, ale Annei, ale lui Avacum ș. a. a. stihire. Cel dintâi compozitor de stihire sub forma de cântări bisericești, e sf. Anatolie, patriarhul Constantinoplei din secolul V. Stihirile după felurimea stihurilor ce li premerge se împartesc în trei feluri, și anume:

a) Stihirile la Doamne strigat-am τὰ στιχηρά εἰς τὸ Κύριε ἐξέκραξα, стихиры на Господи воззвахъ, cântându-se la vecernie după psalmul 140 și premergeându-li stihuri atât din acest psalm, cât și din psalmii 141 și 129;

b) Stihirile stihovanei sau apostihurile τὰ στιχηρά εἰς τοὺς στίχους sau τὰ ἀπόστιχα, стихиры стиховны sau на стиховнѣ. Aceste stihiri se diferesc de stihirile dintâi prin aceea, că stihurile lor nu se iau din psalmii de mai înainte, ci din diferiți psalmi și in general din cărțile sf. scripturi, și se aleg cu privire la sărbătoarea ce se serbează. Aceste stihiri, cari își au numele dela împrejurarea, că, cu privire la cuprins, depind dela stihurile ce li premerge, se cântă la vecernie și utrenie.

c) Stihirile la lăudați τὰ στιχηρά εἰς τὸ αἰνεῖτε, сти-

¹⁾ Сопр. П. Лебедевъ. Наука о богослуженіи православной церкви. Ч. I. Москва 1881 p. 70.

²⁾ Στιχηρόν, versus paulo longior ab Hymnographo ecclesiastico conscriptus. Vide Goarum ad Euchologium p. 32 et 206. Vox inde videtur deducta, quod sancti patres singulos sacrae scripturae libros στιχηρὰς βιβλους vocarent, ut Gregorius Nanzan. Carmen 33 et Amphilocheus Iconiensis in Carm. iambic. ad Seleucum: στιχηρὸν vero Epiphanius Lib. de Ponderibus et Ioannes Damasc. Lib. IV. Orth. sed c. 18. — Du-Cange, Glossarium ... T. II. p. 1451.

хиры на хвалите, căroră li premerge stihuri din psalmii 148, 149 și 150, in cari adese-ori provine cuvântul „Lăudați”.

4. Asemănătoare sau prosomia, προσομία, подобенъ, și in sașe glăsuitoare, ἰσοφωνία, самогласенъ. Asemănătoare e o cântare din Minei, după cuprins, și mai adese-ori după măsură și ton sau după amândouă, asemenea altei cântări din Minei sau din Octoih, care ultimă se și cântă după cea dintâi. Deci spre a indica aceasta, se scriu de-asupra cântării ultime, după cuvântul „asemănătoare, cuvintele începătoare ale celei dintâi. Iară in sașe glăsuitoarele, самогласны, sunt cântări cu totul independente de alte cântări în privința cuprinsului, a măsurii și a tonului, necântându-se după modul altor cântări, ci după modul cântării lor proprii ¹⁾. Adese-ori se scrie și de-asupra in sașe glăsuitoarelor tonul Octoihului, pe care au ele să se cânte.

5. Sedealna, σέδαλα, сѣдаленъ. Aceasta e o cântare, în timpul căreia se permite a șede, ascultând cuprinsul ei, care constă în explicarea scurtă a apostolului sau a evangheliei, ori în descrierea vieții sfântului sau a sărbătorii ș. a. d. Sedelnele se pun la utrenie după cetirea psalmilor, după polieleu și la oda a treia a canonului. Totuși și in timpul cântării sedelnelor se face abatere dela ședere, căci sunt sedelne, precum in Vineria cea mare la utrenie, la cari nu se cuvine a șede.

6. Irasci, иракои, dela ὑπαιρέειν. Această cântare se cântă la pavecernița invierii, la mezonoptică după canon, la utrenie înainte de antifoane și de cetirea evangheliei, și după oda a treia a canonului după sedealna. Numirea și-o are acest imn dela împrejurarea, că el in vechime se cânta de popor ca răspuns la cântarea cantorului ceea ce Grecii numiau ὑπαιρέειν sau ὑπρηγειν. Dar numirea acestui imn se deduce și dela cuvântul ὑπακοή, atențiune, indicându-se prin el deosebita atențiune, cu care se cuvine să se asculte acest imn pentru însemnătatea lui, căci prin el se vestește invierea lui Christos miropurtătoarelor, apostolilor și lumii întregi.

7. Antifoanele, τὰ ἀντίφωνα, антифоны, sunt sti-

¹⁾ Cf. Историческій обзоръ прѣснопѣсень и прѣснопѣсень греческой церкви, ф. А. Ч. Изд. П. Черниговъ 1864, p. 253.

huri culese din psalmi și alte cântări biblice, cari se cântă alternativ, în amândouă stranele. Antifoanele sunt de mai multe feluri, adică :

a) antifoanele catismei, adică părțile sau măririle catismelor, ale căror versuri se cântă alternativ în două strane;

b) antifoanele învierii, cari se numesc și tipice, τῶν τυπικῶν, sau simbolizătoare, cari se iau din psalmul 102 și turghie, după ectenia cea mare;

c) antifoanele de rând, cari constau din psalmii 91, 92 și 94 și se cântă la liturghie în toate zilele în loc de psalmii tipici și în loc de fericiri, când în tipic nu se indică la fericiri a se cântă odele canonului;

d) antifoanele sărbătorilor mari compuse din versuri alese din psalmi cu privire la idea sărbătorii, cari se cântă la liturghie la unele sărbători mari domnești; și

e) antifoanele treptelor, cari se cântă la utrenia învierii și se numesc astfel, căci autorul lor, Ioan Damascen, a luat materia lor din cei cincisprezece psalmi ai lui David (psalmii 119.—133), cari au suprascrierea: Cântarea treptelor (Ὑψαθροῖς).

8. Prochimenul, προκείμενος, прокимень, se numește un vers, care se pune înaintea cetirii sf. scripturii, a apostolului, a evangheliei, a parimiilor. El se ia din sf. scriptură și înseamnă pe scurt sau cuprinsul și însemnătatea celor ce au a se ceti, sau însemnătatea zilei, a rugăciunilor și a cântărilor ei. De aici se face deosebire între prochimenul apostolului și prochimenul zilei. Prochimenul zilei se cântă la vecernie, iară la sf. liturghie se cântă prochimenul apostolului și al zilei. La fiecare prochimen se mai adaugă un vers, care e adică continuarea prochimenului și stă în legătură cu el. Pe lângă prochimenele induse sunt încă prochimene mari, cari se cântă la vecerniele duminicelor postului celui mare și la sărbătorile domnești, diferindu-se de cele dintâi prin aceea, că au nu câte un vers, ci câte trei versuri. În acestea se laudă mărirea lui Dumnezeu.

9. Canon, κανών, канонъ. Cu acest nume se înseamnă o împreunare de cântări compusă după oarecare regulă, adică după un număr și o măsură determinată,

făcând la un loc un întreg de sine stătător. Dela ordinea împreunării felurilor părți într'un întreg își are acest fel de cântare și numele: canon, regulă, îndreptar. El constă din nouă ode sau pisne, cari înfățișează ierarhia cerească împărțită în nouă cete, și așa un canon se numește deplin. Dară canonul poate să conștie numai din patru, trei sau și două ode. În canonul întreg se exprimă oarecare idee, și anume ori se preamărește învierea Domnului, sau crucea și învierea Domnului, sau sf. treime, sau Născătoarea de Dumnezeu ș. m. d. Pentru aceea și fiecare canon are numirea sa, d. e. canonul învierii, canonul crucii și al învierii, canonul sf. treimi, canonul Născătoarei de Dumnezeu ș. m. d. Fiecare odă a canonului constă dintr'un irmos și din mai multe tropare. Cuvântul εἰρμός, ирмосъ, se deduce delă cuvântul εἶρω, leg, împreunez, și e un tropar, care împreună toate celelalte tropare ale aceleiaș ode prin aceea că toate troparele odei se cântă după melodia irmosului. Irmosul e așadară prima cântare a odei și se scrie întreg de=asupra odei sau numai primele lui cuvinte, spre a însemna, că după melodia lui au a se cânta troparele următoare. Mai toate canoanele au în originalul grecesc la început un acrostih, care e un vers marginal sau e începutul versurilor, și troparele canonului au la început una din literile acrostihului. În versul acrostihului se cetește une=ori numele autorului canonului, une=ori, precum la nașterea și botezul Mântuitorului, se cuprinde în acrostih ideea sărbătorii ș. m. d.

Un irmos deosebit, care se pune la capătul fiecărei ode, se numește catavasia, καταβάσια, катавасія, ce înseamnă pogorire, ieșire, pentru că la cântarea catavasiei ies amândouă stranele din starea de rând a locurilor lor, pășesc în mijlocul bisericei, și o cântă la un loc, sau care și fără unirea ambelor strane se cântă în mijlocul bisericei¹⁾.

Toate cele nouă ode ale canonului se împărțesc în trei părți prin trei ectenii, și aceasta se face în onoarea sf. treimi și spre imitarea celor trei trepte, în cari sunt împărțite cele nouă cete ale ierarhiei cerești.

10. Luminânda, φωταγορικόν, свѣтильна. Cântarea

¹⁾ Cf. Du=Cange, Glossarium... T. I. p. 606.

aceasta se numește astfel, pentru că conține în cea mai mare parte, cererea pentru lumina darului ceresc și a luminării minții spre lauda lui Dumnezeu ce are să urmeze, ori care conține preamărirea luminătorilor credinței, a sfinților lui Dumnezeu, și se cântă de regulă la utrenie după canon.

11. Exapostilarul, ἑξαποστιλάριον, ексапостилярій, își are numele dela promisiunea Mântuitorului, de a trimite apostolilor pe prea sfântul Duh și dela trimiterea apostolilor la vestirea evangheliei înaintea înălțării la cer a Domnului nostru Isus Christos, sau el își are numele și dela aceea, că în biserica din Constantinopole se trimitea unul din cântăreți în mijlocul bisericeii, spre a cânta acest imn¹⁾. În ființă e exopstilarul totaceea ce e și luminânda, cântându-se la utrenia invierii și în unele sărbători mari după canon în locul luminândeii sau a acelei cântări, care cere luminarea minții spre lauda lui Dumnezeu, ce are să urmeze; pentru aceea după luminândă totdeauna urmează laudele și doxologia cea mare.

12. Laudele, οἱ αἶνοι, хвалитны, sunt acele cântări, cari sunt compuse din psalmii 148, 149 și 150, în cari se află adese-ori provocarea la lauda lui Dumnezeu, și din stihiri.

13. Doxologia cea mare, δοξολογία μεγάλη, славословіе великое, spre deosebire de doxologia cea mică, e o cântare de laudă lui Dumnezeu Tatăl, care din iubire nefinită ni-a trimis pe unul născut Fiul său, și a lui Dumnezeu Fiul, care a venit să ne mântuiască de păcat și carele, după ce a implinit această operă de iubire, șade de-adreapta Tatălui, bucurându-se dimpreună cu Tatăl și cu Duhul sf. de preamărirea cerească. Doxologia cea mare e după cuprins și formă o cântare de laudă dintre cele mai sublime ale bisericeii. Ea, din timpurile străvechi, se află în uzul bisericesc, căci constituțiunile apostolice o înduc mai-că din cuvânt în cuvânt²⁾ și o prescriu ca cântare de dimineață. Așisderea vorbesc despre dânsa sf. Atanasie³⁾ și sf. Ioan Chrisostom⁴⁾.

1) Cf. Du-Cange, Glossarium... T. I. p. 392.
2) Constit. apost. Lib. VII c. 47 (Migne, Patr. gr. T. I. p. 1056-1057).
3) Athanas., De Virginitate c. 20 (Migne, Patr. gr. T. XXVIII p. 276).
4) Ioannes Chrysost., In Matth. Homil. LX al. LXI (Migne, Patr. gr. T. LVIII p. 588).

§ 109. Imnologia în biserica ortodoxă.

Biserica nu se mulțămii, de a primi în serviciul său numai psalmii testamentului vechiu și alte cântări biblice, ci în ea se sculară bărbați, cari exprimând în formele poeziei simțămintele cele sublime deșteptate de legea creștină, acum de timpuriu produsera cântări creștine proprii.

Timpul apostolic cunoaște astfel de cântări și le distinge de psalmi. Sf. apostol Paul scrie către Coloseni: „Cuvântul lui Christos să locuiască întru voi din destul întru toată înțelepciunea, învățându-vă și înțeleptându-vă pe voi înși-vă cu psalmi, și cu laude, și cu cântări spirituale, întru mulțămită cântând întru inimile voastre Domnului”¹⁾. Și Ignatie din Antiohia vorbește în epistolele sale despre cântări, cari erau uzitate în comunele creștine²⁾.

Apoi călcând în urmele bărbaților celor dintâi ai bisericeii, învățătorii ei posteriori produsera în decursul timpurilor acea mulțime mare de cântări, de cari și în ziua de astăzi se folosește biserica în serviciile sale dumnezești. Iară cei mai însemnați bărbați, cari au excelat pe acest teren al vieții bisericești din începutul ei până în timpurile mai nouă, sunt următorii:

1. Sf. Ignatie, episcopul Antiohiei † 107.

Socrat³⁾ și alții⁴⁾ atribue sf. Ignatie introducerea cântării antifonice. Așisderea este probabil, că sf. Ignatie din iubire către cântarea spirituală a compus însuș după datina conducătorilor bisericelor aceluși timp și cântări spirituale⁵⁾.

2. Clemens din Alexandria † 210.

Pe lângă anul 190 a scris Clemens trei cărți sub titlul: Παιδαγωγός. La finea acestor cărți se află două imne, al căror obiect este

1) Col. 3, 16; vezi și Efes. 5, 19.
2) Ignatii Epist. ad Ephes. n. 4 (Migne, Patr. gr. T. V. p. 648) et Epist. ad Rom. n. 2 (Migne, ibid. p. 688).
3) Socrat., Hist. eccl. L. VI c. 8.
4) Cf. Georgius Alexandr., Vita S. Ioannis Chrysostomi (Migne Patr. gr. T. CXIV p. 1113) și Nicephorus Callistus, Hist. eccl. Lib. XIII c. 8.
5) Cf. Euseb. Hist. eccl. L. VII c. 19, 30.

Isus Christos Mântuitorul și Cuvântul, cari imne însă n'au fost în uz bisericesc.

3. Affinoghen, episcopul Sevastiei și martirul † 311.

Affinoghen a compus o cântare despre sf. Duh, care însă nu a ajuns până în timpurile noastre. Unii scriitori, precum b. o. Marcu din Efes îi atribue acestui martir imnul ce se cântă la vecernie: „Lumină lină...”. În orologhiul grecesc se scrie de-asupra acestui imn: Imnul sf. Affinoghen Martirul. Alții însă, precum și orologhiile bisericesti mai noi, atribue acest imn sfântului Sofronie, patriarhul Ierusalimului. Dară deoarece de acest imn se face amintire în secolul IV¹⁾, așadară aproape de timpul, când a trăit Affinoghen, iară sf. patriarh Sofronie a murit în anul 638, opiniunea că acest imn e compus de Affinoghen are multă verosimilitate, și sf. Sofronie îl va fi introdus numai în întrebuințare bisericască generală²⁾.

4. Atanasie, arhiepiscopul Alexandriei † 374.

Atanasie, desvoltând un zel deosebit întru împlinirea tuturor datorilor sale arhieresti, n'a omis a se îngriji și de infrumusețarea cântării, făcând în privința ei foarte multe orânduiri folositoare. Secrat³⁾ și Sozomen⁴⁾ istorisesc despre o întâmplare importantă, cauzată prin cântarea introdusă de sf. Atanasie în biserică sa. Din partea Arienilor se trimiseră la biserică, în care era sf. Atanasie, soldați cu mandatul, ca prinzându-l pe sf. Atanasie să-l deie în mâinile lor. Intrând soldații în biserică, întăstăterul porunci diaconului, de a ceși ectenia și apoi de a cânta psalmul, și poporul răspundea în cântare cu cuvintele: că în veci este mila lui. Frumoasa cântare răsuna în toată biserică, și soldații nu cutezară a intrerupe această expresiune sfântă a simțămintelor, și aceasta îl scâpă pe sfântul Atanasie din mâinile dușmanilor săi.

5. Sf. Efrem Sirul † 373 ori 378.

În secolul III și al IV biserică siriacă era bântuită de crezia gnostică, introdusă de Bardesan și de Armonie. Spre

¹⁾ Cf. Basil, Liber de Spiritu sancto c. 29 (Migne, Patr. gr. T, XXXII p. 205).

²⁾ Cf. Исторический обзор пѣснопѣвцевъ... p. 74.

³⁾ Secrat, Hist. eccl. L. II. c. 12.

⁴⁾ Sozomen, Hist. eccl. L. VI. c. 5.

a-și ajunge scopurile lor, ereficii compuneau cântări frumoase și executându-le în mod plăcut, atrăgeau astfel pe mulți la bisericile lor. Văzând aceasta sf. Efrem, a căutat să lucreze și el în acelaș mod, și așa isbuti atât prin cuprinsul imnelor sale, cât și prin frumusețea executării lor, că în urmă tot orașul Edesei, unde sf. Efrem era în activitate ca diacon se aplecă cătră dânsul, și dușmanii dispărură. Cele mai însemnate lucrări în direcțiunea aceasta sunt: 27 de imne la nașterea lui Isus Christos, 52 de imne despre biserică și 87 de imne despre credință.

După Assemani¹⁾ a compus sf. Efrem următoarele imne:

a) 27 de imne la nașterea lui Isus Christos;

b) 52 de imne despre biserică;

c) 56 de imne, dintre cari cele trei dintâi și cel al 24, despre fecorie, alte patru despre insemnătatea mistică și lucrarea ungerii cu sf. mir, al 15. și al 25. laudă pe sf. Ioan Botezătorul și pe apostolii Petru și Ioan și al 9 preamărește pe profetul Ionă și pe Niniviteni;

d) 56 de imne în contra eresurilor și în deosebi în contra rătăcirilor lui Bardesan, ale lui Marcion și ale lui Manes;

e) 87 de imne despre credință, în contra Arienilor și a Eunomiienilor;

f) cântări și versuri despre cei morți;

g) 15 imne indemnătoare;

h) 15 imne sau priviri despre rai. *

Multe din imnele acestea se întrebuințează de Sirieni și astăzi la serviciul dumnezeesc. Sozomen și Teodoret scriu că pe timpul lor cântările sf. Efrem despre sf. Maica Domnului, despre martiri și despre sfinți se întrebuințează de Sirieni la serviciul lor dumnezeesc. Acum din 50 de imne de acest fel ale sf. Efrem se întrebuințează în serviciul dumnezeesc al Sirienilor 40 de imne.

Paul din Amorea (Παῦλος ὁ Ἀμμορίου), innograf din secolul XI., a ales din imnele sf. Efrem stihurile prea sf. Născătoarei de Dumnezeu și le-a pus în octoich după cele ale lui Anatolie²⁾.

6. Sf. Grigorie dela Nazianz † 390.

Sf. Grigorie a compus în anii cei din urmă ai vieței sale foarte multe poezii și imne religioase, cari însă n'au

¹⁾ I. S. Assemani, Bibliotheca Orientalis Clementino-Vaticana T. I. Romae 1719, p. 59.

²⁾ Исторический обзорч пѣснопѣвцевъ и пѣснопѣвнiя греческой церкви. Ф. А. Ч. Издан. второе. Черниговъ, 1864, p. 101.

intrat în uz bisericesc general¹⁾. Însă din cuvântările sf. Grigorie s'au întrebuintat la compunerea imnelor bisericești multe locuri sau părți. Așa, prima cuvântare a sf. Grigorie pentru paști începe cu cuvintele: „Ziua învierii, începutul fericirii, să ne luminăm cu sărbătoarea, să ne îmbrățișăm unul pe altul, să zicem fraților...“²⁾. Tot în această cuvântare se află cuvintele: „Ieri m'am înmormântat cu tine împreună, Christoase, astăzi mă scol împreună cu tine...“ A doua cuvântare a sf. Grigorie pentru paști termină cu cuvintele: „O paștile mari și sfinte, o Christoase! O înțelepciunea și puterea lui Dumnezeu!“³⁾ ș. m. d. Cuvântarea sf. Grigorie la nașterea lui Christos începe cu următoarele cuvinte: „Christos se naște, măriși-l, Christos în ceruri, întâmpinași-l, Christos pe pământ, înălțași-vă, cântași Domnului tot pământul ș. m. d.“⁴⁾ cari locuri sunt întrebuintate în imne relative.

7. Sf. Ambrosie, episcopul Mediolanului † 397.

Fără îndoială exista acum de timpuriu și în biserica occidentală o cântare sfântă, căci Tertulian vorbește în multe locuri nu numai despre o cântare particulară și casnică, dar și despre cântarea psalmilor cea publică bisericească⁵⁾. Însă cântarea aceasta se perfecționează și devine în uz general prin sf. Ambrosie, care introduse psalmodia mai excultivată a orientalilor, și anume cântarea antifonică și în biserica sa, inzestrându-o cu imne proprii și cu alte produse poetice spirituale, reprezentând astfel cântarea milaneză un întreg liturgic complet. Primirea cea favorabilă ce în timpul cel mai scurt o află această cântare în tot occidentul, documentează cu evidentă, că ea avea preferință față cu cântarea de până atunci, uzitată în biserica occidentală. Însă cântările cele mai alese, genuine ale sf. Ambrosie sunt următoarele: „Dumnezeule, făcătorule a toate, urzitorule etern al lucrurilor...“ („Deus creator omnium, aeternae rerum conditor...“); „Vină răscumpărătorule al popoarelor...“ („Veni redemptor gentium...“); „Acuma începe ceasul al treilea...“ („Iam surgit hora tertia...“) și Rugămă-voiu

¹⁾ Vezi: Migne, Patr. gr. T. XXXVII. p. 397. sq.

²⁾ Gregorii Nazianz. Oratio I. in sanctum Pascha la Migne, Patr. gr. T. XXXV. p. 396.

³⁾ Gregorii Naz. Oratio 45 in sanctum Pascha la Migne, Patr. gr. T. XXXVI. p. 664.

⁴⁾ Eiusdem Oratio 38 in Theophania, sive Natalitia Salvatoris la Migne, Patr. gr. T. XXXVI. p. 312.

⁵⁾ Tertulliani Lib. II. ad uxerem c. 9 (Migne, Patr. lat. T. I. p. 1417).

cu inimă Domnului...“ (Oratio mente Dominum...). Cântarea: „Pe tine Doamne te laudăm, pe tine te mărturisim...“ (Te Deum laudamus...), care cântare se cântă în biserica occidentală mai ales la rugăciuni de laudă și de mulțumire, deși se atribuie de unii lui Ambrosie, nu e produsul lui, ci e o prelucrare a unui imn mai mare a sf. Grigorie dela Nazianz¹⁾.

8. Sf. Ioan Gură-de-aur † 407.

Ioan Gură-de-aur are mari merite și ca autor de cântări religioase și liturgice. După mărturia lui Socrat, sf. Ioan a compus pentru serviciul dumnezeesc de noapte oare-cari cântări scurte, cari însă acum nu sânt cunoscute. Așisderea se afirmă că sf. Ioan Chrisostom a introdus în biserică felul cântării cunoscut sub numele de tropar, și că el singur a compus tropare pentru liturgie și pentru serviciul dumnezeesc de noapte²⁾.

9. Anatolie, patriarhul Constantinopolei † 458.

Anatolie a compus stihirile intitulate: Ἀνατολικά, apoi și troparele învierii, cari se află în octoihul îndreptat și compus de sf. Ioan Damascen, cântându-se sâmbătă la vecernie. Cuprinsul acestor cântări este îndreptat în general în contra învățăturilor lui Nestorie și ale lui Eutihie, preamărește pogorirea cea plină de biruință a lui Christos în iad și fructele patimilor lui Isus Christos³⁾.

10. Sf. Roman Melodul sau Dulce-cântărețul.

Roman s'a născut în Emesia Siriei, petrecându-și viața pe lângă biserica Maicei Domnului din Constantinopole numită „ἐν τοῖς Κύρου“ după urzitorul ei, prefectul orașului, mai apoi episcop din Smirna, Chir (Κύρος). Roman a viețuit în a doua jumătate a secolului V și prima jumătate a secolului VI și se ține în genere de urzitorul condacelor și al icoaselor. Anume sf. Roman a compus condace și icoase la nașterea, arătarea și întâmpinarea Domnului; la ziua amînării sf. apostoli Petru și Paul, la duminica lăsatului de

¹⁾ Cf. Gregor. Naz. Carm. Lib. I. Sect. I. Poemat. dogm. XXX. Hymnus ad Deum la I. P. Migne, Patr. gr. T. XXXVII. p. 508—510.

²⁾ Истоп. обзоръ пѣснопѣвъ... p. 177.

³⁾ L. c. p. 193.

carne, la duminica lăsatului de brânză, la duminica a patra a marelui post, la duminica floriilor, la Vineria cea mare, la duminica paștilor, la înălțarea la cer a Domnului și la multe alte sărbători ¹⁾. Numărul condacelor și al icoaselor compuse de sf. Roman, e, după unii, cinci sute, după alții chiar pe lângă o mie ²⁾.

În serviciul bisericesc sf. Roman e laudat astfel: „Făcătorul de muzică, alăută dumnezeescului Duh, privighitoarea, grierul dumnezeștilor cântări, fluierul bisericeii pune înaintea noastră tuturora ospățul lui cel de cântări, și dintr'ânsul veseleşte pe închinătorii de Dumnezeu”. Și iarăș; „Sfeșnicul cel prea luminos și prea limpede, vioara cea de cântare, struna cuvintelor duhului celor binecuvântătoare, cântă luminat, că prin aceasta îmi dăruiești cugetare umilită cu adevărat, și inimei sdrobire mântuitoare” ³⁾.

Despre sf. Roman, Krumbacher ⁴⁾, cel mai temeinic cunoscător german al literaturii bizantine, zice că istoria literaturii timpului viitor îl va serba ca pe cel mai mare poet bisericesc al tuturor timpurilor, căci nici unul dintr'ânșii n'a știut să înfipărească imnelor religioase un caracter așa de solemn și sublim ca dânsul.

11. Sf. Sofronie, patriarhul Ierusalimului † 638.

Sofronie a scris foarte multe imne bisericești, și anume unele, cari au fost menite de sfântul însuș pentru serviciul dumnezeesc, și altele, cari serviau numai pentru zidirea morală. La cele dintâi se numără mai ales: Troparele și idiomele la nașterea lui Christos (τροπάρια ψαλλόμενα τῆ παραμονῆ τῶν Χριστοῦ γεννέων, εἰς τὰς ὥρας) și în Vineria cea mare (Ὦν θεῶ σύνταξις τῶν ὥρων τῆς μεγάλης παρασκευῆς), stihira cea dintâi la sfințirea cea mare a apei în ziua botezului Domnului și rugăciunea cea plină de poezie: Τριάς ὑπερουσίε, ὑπεραγάθε... ce se cetește tot la această sfințire.

Pentru zidirea morală, sf. Sofronie a scris prea frumoase anacreontice cântări și epigrame. Cântările anacreontice ale sf. Sofronie

¹⁾ Unele din condacele și icoasele aceste cu acrostihul: Τοῦ ταπεινοῦ Ῥωμανοῦ, altele: Τοῦ ταπεινοῦ Ῥωμανοῦ τὸ ἔπος, iarăș altele: Τοῦ ταπεινοῦ Ῥωμανοῦ ψαλλμός și în urmă altele cu acrostihul: ὁ αἶνος Ῥωμανοῦ.

²⁾ Историч. обзоръ... р. 197.

³⁾ Mineiul luni lui Octomvrie, Neamtul 1845, foaia 1 și a 2.

⁴⁾ Cf. K. Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Litteratur... 2. Aufl. 1897, p. 663. și 669.

preamăresc bunavestirea Maicei Domnului, nașterea lui Christos, întâmpinarea Domnului, botezul lui Christos, invierea lui Lazar în tâmpinarea lui Christos cu stălpări, pe sf. apostol Paul, pe sf. Ioan Cuvântătorul de Dumnezeu, pe sf. Ștefan, pe sf. martiră Tecla etc. de toate 22 de cântări. Epigramele sf. Sofronie sunt: Un epigram pe piatra de pe locul înmormântării Mântuitorului din Ierusalim și două pe mormântul sf. Ioan Milostivul, patriarhul Alexandriei † 394.

În jumătatea întâia a secolului XIX, s'au editat dintr'un manuscript vechiu al triodului *triodicele* sf. Sofronie, cari până atunci nu erau cunoscute ¹⁾. Triodul amintit cuprinde afară de cântările sf. Sofronie încă și cântările sf. Ioan Damascen, ale lui Iosif, Teodor și Clemens Studitul, ale lui Serghie, monah ierusalimitean ș. a. a. Astfel, cel mai vechiu dintre scriitori de imne ai acestui triod este sf. Sofronie. Numărul triodicelor sf. Sofronie este așa de mare, încât ele pot ajunge mai-că pentru toate zilele patruzecimii. Triodica cea din urmă laudă pe Mântuitorul înviat, celelalte toate deplâng sufletul cel căzut, excelând toate prin deosebită frumuseță. În triodele de acuma nu se află nici o triodică de acestea. Însă cântările împăratului Leon Înțeleptul, cari se află în triodul vatican arată că în secolul X triodicele sf. Sofronie erau încă în întrebuintare bisericească. Omiterea acestei întrebuintări fără de îndoială datează din acel timp, decând în mănăstirea Studiștilor au început a se întrebuinta numai cântările părinților studiși și de când instituțiunile Studiștilor tot mai mult se lăfiră și se primiră și de alte mănăstiri și biserici ²⁾.

12. Gheorghie, episcopul Siracusului, născut în Sicilia, numit de aceea în Mineiul grecesc, Sicheliotul (Σικελιότης), † pe la 669.

Acest părinte a scris tropare la nașterea și arătarea Domnului, cari se cântau de credincioși în biserică la serviciul dumnezeesc public și acasă la rugăciunile de toate zilele. Așisderea Gheorghie a scris stihire la serbarea amintirii s. m. m. Dimitrie (26. Octomvrie), a lui Iacob Perseanul (26. Noemvrie), a lui Porfirie din Gaza (26 Februarie) ș. a.

¹⁾ Cf. A. Maii Spicilegium romanum. T. IV. Romae 1840, p. 126. 225.

²⁾ Исторический обзоръ... р. 228.

13. Sf. Andrei, monah din Ierusalim, arhiepiscop al Critului † 726.

Sf. Andrei, unul din cei mai mari imnologi ai bisericii ortodoxe, a compus o mulțime mare de imne, cari se disting prin adâncimea ideilor și frumusețea formei, Lucrările cele mai însemnate ale lui Andrei relative la cântarea bisericească sunt următoarele :

Triodicele lui la pavecernița în duminica floriilor, apoi triodicele lui la utrenie: luni, marți, miercuri și joi, în săptămâna patimilor; *canoanele* lui la învierea lui Lazăr, în duminica miropurtătoarelor, la nașterea Maicei Domnului și a sf. Ioan Botezătorul și la zămislirea sf. Anne; *stihurile lui înseș-glăsuitoare* (самогласны) la întâmpinarea Domnului, la înălțarea onoratei cruci, la nașterea lui Christos, în ziua sf. apostoli Petru și Paul și a sf. apostol Andrei. Iară lucrarea cea mai însemnată a sf. Andrei este, fără îndoială, *canonul lui cel mare*, carele constă din 250 de tropare și se numește și este mare nu numai pentru mulțimea stihurilor și a troparelor ci și pentru cuprinsul lui, pentru sublimitatea ideilor, pentru profunditatea simțămintelor ce le expune și pentru puterea sau energia expresiunii. Acest canon se ce-tește de două ori în postul cel mare, și anume, unele părți la pavecernița cea mare a celor dintâi patru zile, apoi întreg joi, în a cincea săptămână la utrenie ¹⁾. Sf. Andrei i-se atribue și canonul de pocăință către Domnul nostru Isus Christos: „Acum mă apropiu eu păcătosul și însărcinatul către tine, stăpânul și Dumnezeuul meu...” și canonul rânduielii la ieșirea sufletului: „Veniți de vă adunați toți...” ²⁾.

În serviciul dumnezeesc se preamărește sf. Andrei în următorul mod: „Ce te vom numi pe tine acum Andrei? Sihastru, carele întuneci pornirile patimilor. Slujitor cu sfințenie, lucrător evangheliei lui Christos? Alăută, care cântă, a duhului trâmbiță, care toate el

¹⁾ Cf. A. N. Murawjew, Briefe über den Gottesdienst der morgenländischen Kirche. Übers. v. Edw. Mural. Leipzig 1838, S. 77 u. 78.

²⁾ Acest canon din urmă provine într'un manuscript grecesc al bibliotecii sinodale din Moscova, sub titlul: Κάνων παρακλητικός τοῦ ἁγίου Ἀνδρείου εἰς φοροραγῶν și cu inscripțiunea: Ποίημα τοῦ Ἀνδρείου Κρήτου τοῦ Ἱεροσολιμίτου.

veselești? Noi David te cunoaștem, căci ai săltat înaintea sicriului darului și a testamentului celui nou, înțelepte” ¹⁾.

14. Sf. Gherman, patriarhul Constantinopolei, luptătorul pentru sf. icoane † 740.

Sf. Gherman I. i se atribue mai multe imne ²⁾, și cu deosebire stihurile la următoarele sărbători: La întâmpinarea Domnului, la nașterea Născătoarei de Dumnezeu, la serbarea amintirii sf. Ilie, la tăierea capului sf. Ioan Botezătorul, la serbarea amintirii martirilor Eustatie (20 Septemvrie), Dimitrie, Pantelemon, Procopie (8 Iulie), Serghie (31 Decemvrie), a apostolilor Ioan, Andrei, Petru și Paul, Filemon, a sf. Ioan Gură-de-aur, a lui Vasile cel mare, a lui Nicolae, Atanasie, a sf. Simeon Stălpnicul, a sf. Eutimie cel Mare (20 Ianuarie) ș. a. a.

15. Sf. Ioan Damascen, monah al mănăstirii sf. Sava, mărturisitor al sf. icoane, cunoscut teolog și imnolog, († înainte de 754).

Sf. Ioan Damascen a scris *canoane* pentru felurite sărbători și zile ale anului bisericesc, dintre cari cel mai frumos este canonul cu stihire ce se cântă la paști, o cântare foarte solemnă și dulce, exprimând bucuria despre învingerea morții și a iadului.

Sf. Damascen a scris canoane la nașterea și arătarea Domnului în versuri, la cincizecime (cu inscripțiunea: Ποίημα Κυρίου Ἰωάννου τοῦ Ἀρζλα), la paști cu stihiri, la înălțarea la cer a Domnului cu stihiri la schimbarea la față a Domnului, la bunavestire, la adormirea Maicei Domnului cu irmosul: „Deschide-voiu gura mea și se va umplea de duhul etc.”, la nașterea Maicei Domnului; la serbarea amintirii sf. Ioan Inaintemergătorul, a sf. proroci Isaia, Ilie și Elisei; la serbarea amintirii sf. apostoli Petru și Paul, a sf. Ioan, Andrei și Anania; canoane în onoarea sf. Vasile cel Mare, a sf. Grigorie dela Nissa, a sf. Ipolit Romanul, a lui Epifanie, Ioan Gură de aur și Nicolae din Mira Lichiei; în onoarea sf. m. m. Ștefan, sf. Tecele, sf. Eutimie sf. 40 de martiri din Sebastia, sf. Cosma și Damian, sf. Eustratie și a amicilor lui, sf. Artemie, Teofil și Conon; în onoarea cuviosului Teodosie, Eutimie, Maxim, Simeon Stălpnicul, Hariton și Roman Cântărețul,

Sf. Ioan a fost cel dintâi, care a scris *irmoase*. Așîș-derea a compus sf. Ioan Damascen *troparele* cunoscute și

¹⁾ Cf. Minciul lunei lui Iulie, pag. 12 și 14.

²⁾ Cf. K. Krumbacher, l. c. p. 668.

adescori uzitate: „Miluiește-ne pe noi Doamne...”; „Doamne miluiește-ne pe noi, că intru tine am nădăruit...”; „Ușa milostivirii, deschide-ni-o nouă binecuvântată Născătoare de Dumnezeu...”¹⁾. A mai compus sf. Ioan și imnul cel frumos ce se cântă la liturghia sf. Vasile — afară de Joia și Sâmbăta cea mare — adecă: „De tine se bucură cea plină de dar toată făptura...”. Însă opera cea mai însemnată a sf. Ioan Damascen în privința cântării este îndreptarea și completarea octoihului. Deși nu se poate spune fără doar și poate, că Ioan Damascenul a inventat cele opt tonuri ale cântării bisericești, totuș nu încapă îndoială, că el a regulat și a adus într'un sistem cântarea bisericească din timpul său și a scris o mare parte a imnelor bisericești ce se cântă după cele opt tonuri, îndreptând și completând astfel octoihul așa, că acesta a devenit una din cele mai renumite cărți liturgice ale bisericii ortodoxe. Damascen nu e așadar inventatorul octoihului, care carte liturgică e cu mult mai veche, ci numai reformatorul și îndreptătorul lui²⁾.

În serviciul bisericesc al zilei sf. Ion Damascen, cântă biserica despre dânsul următoarele: Ce te vom numi pe tine, sfinte? Ioan cuvântător de Dumnezeu sau David cel dulce cântător? Alăută de duhul purtată, sau fluier păstoresc? Indulcind auzurile și gândurile, veselind adunările bisericii, și cu cuvintele cele ca miera curgătoare luminezi marginele, roagă-te să se mântuiască sufletele noastre”. Și iarăș: „Fluier cu dulce glas, trâmbiță mare glăsuitoare, alăută dulce zicătoare, dumnezească vioară răsunătoare, canon bine întocmit, organ frumos cântător, insuflat cu suflările Mângăitorului te-ai arătat, Ioane, și mângăi sufletele noastre”³⁾.

¹⁾ Leon Allatie † 1669, cunoscutul apărător al unirii bisericii ortodoxe cu cea latină, scrie că lui îi sunt cunoscute „troparia Damasceni prope innumera, in varias festivitates” (Allatii Proleg. ad op. Damasceni; Ioannis Alberti Fabricii Bibliotheca graeca sive Notitia scriptorum veterum Graecorum, Tom. IX. Hamburgi 1804, pag. 741).

²⁾ Cf. K. N. Sath'as, Ἱστορικὸν δοκίμιον περὶ τοῦ θεάτρου καὶ τῆς μουσικῆς τῶν Βυζαντινῶν. Veneția 1878, p. 159 și 166.

³⁾ Mineiul luni lui Decembrie, p. 11.

16. Sf. Cosma Melodul din Ierusalim, dela 743 episcop al Maiumei sau Constanției din Palestina, numit Ierusalimiteanul sau Aghiopolitul¹⁾.

Imnele cele mai însemnate ale sf. Cosma, cari în cărțile bisericești adeseori poartă titlul „ale lui Cosma Ierusalimiteanul sau ale monahului”, sunt următoarele:

Canonul lui la duminica stălpărilor, o cântare solemnă și dintre toate cântările sf. Cosma cea mai frumoasă, apoi canonul lui la adormirea Maicei Domnului, la nașterea lui Christos²⁾, la înălțarea onoratei cruci³⁾, la întâmpinarea Domnului, la botezul și la schimbarea la față a Domnului și la cincizecime; *triodicele* pentru luna, marția, miercuria și joia săptămânei patimilor, *canonul* în joia cea mare, *patruodica* în sâmbăta stălpărilor și în sâmbăta cea mare. Cea de pe urmă se prefăcu mai târziu în canon deplin. Așisderea a compus sf. Cosma *canoane* în onoarea lui Iosif, logodnicul sf. Marii, a împăratului și prorocului David. a sf. m. m. Gheorghie și a sf. Grigorie Cuvântătorul de Dumnezeu⁴⁾.

Arhiepiscopul Nichifor Teotoche († 1800) scrie, că sf. Cosma a compus și cântarea Născătoare de Dumnezeu: „Ceea ce ești mai cinstită decât heruvimii...”. Deși nu ni induce izvorul, de unde a scos aceasta, totuș afirmarea lui pare să fie adevărată, deoarece în patruodica sâmbetei celei mari, compusă de Cosma, dăm de cântarea aceasta, fiind ea imnosul odei a 9⁵⁾.

¹⁾ Der Beiname Ἱεροσολυμίτης oder Ἀγιοπολίτης bezieht sich auf den langjährigen Aufenthalt Kosmas im Kloster des hl. Sabbas. L. Krumbacher, l. c. p. 674; Suidas (Σοῦδαίης) († 970) zice de sf. Cosma următoarele: Intr'un timp cu Ioan Damascen a înflorit Cosma Ierusalimiteanul, bărbat sublim, care cânta o cântare de tot armonică. Canoanele imnice ale lui Ioan și Cosma erau mai pe sus de toată asemănarea și vor rămânea așa până la finea secolilor (Suidae Lexicon...; edit. God. Bernhardt, Halis et Brunswigae 1834—1853, l. 2. p. 1028).

²⁾ Cu acrostihul: Χριστὸς βροτοθεὶς, ἦν ὅπεν θεὸς μένη

³⁾ Cu acrostihul: Σταυρῶ παπονοθεὶς, ἕμιον ἐξερτύγομαι

⁴⁾ În condacariul bibliotecii sinodale din Moscova (Κονδακάριον Nr. 437) se află încă icoase și 14 condace la adormirea Maicei Domnului cu acrostihul: Τοῦ παπονοθεὶς Κόσμα.

⁵⁾ Истоп. обзоръ etc. p. 295 și 296. Partea întâia a cântării Născătoare de Dumnezeu, adecă cuvintele: „Cuvine-se cu adevărat, să te fericiim pe tine, Născătoare

Intr'un manuscris al bibliotecii din Oxford, se numește Cosma compunătorul octoihului, de sigur în înțelesul, că el a luat parte cu Ioan Damascen la completarea și îndreptarea octoihului și că Cosma a fost cel dintâi după Ioan Damascen, care a compus irmoase după tonuri ¹⁾.

În ziua amintirii sf. Cosma se cântă despre dânsul: „Biserică strălucește-te și cu înaltă vestire cheamă pe fiii tăi să se bucure împreună. Căci vioara duhului, alăuta cea îndumnezeită cheamă împreună pe toți tainic la ospăț, punând înainte glăsurile și cântările ei cele de miere-curgătoare și de Dumnezeu grăite, Cosma dumnezeescul și măritul ²⁾”

17. Sf. Sava Savaitul, monah din mănăstirea sf. Sava, compunător de imne din secolul VIII.

Leontie, învățacelul și biograful sf. Stefan ³⁾, îl numește pe Stefan scriitor de cântări, frumusețea mănăstirii, marele părinte, bărbat îmbunătățit. În cărțile bisericești se află următoarele lucrări ale sf. Stefan Savaitul: Canon la tăierea împrejur a Domnului (ποίημα τοῦ Στεφάνου), canon la serbarea preacuviosului părinte Chiriac Sihastrul (29 Septembrie), cononul preacuvioșilor părinți uciși în mănăstirea sf. Sava (20 Martie) ș. a. ⁴⁾.

18. Gheorghie, episcopul din Amastris în Paflagonia († pe la 816).

După Nicodim Aghioritul, editorul sinaxarului grecesc, să fie canoanele sfinților, ce poartă numele lui Gheorghie, lucrări ale acestui părinte. Acești sfinți însă sunt: Sf. Carp și Păpil, Nestor, Archip, Partenie, Agapie, sf. Christiana și canonul sf. cruci, de toate 7 canoane ⁵⁾.

19. Teodor, după mănăstirea care petrecea, numit Studitul † 826.

În mănăstirea Studiștilor se ocupau monahii, pe lângă altele, cu compunerea imnelor și cu cântarea, producând în

de Dumnezeu, cea pururea fericită și cu totul fără prihană și Maica Dumnezeului nostru” s'a compus mai târziu, și anume înainte de secolul XIV, se pare că de oare care monah de pe muntele Atonului (Vezi: Rânduiala pomenirii cuv. părinți, cari în sf. munte al Atonului au strălucit cu sihăstria. București 1900, p. 38).

¹⁾ Истоп. обзоръ . . . p. 295.

²⁾ Mineiul pentru luna lui Octomvrie, p. 71.

³⁾ Cf. Krumbacher, l. c. p. 194 și 688.

⁴⁾ Истоп. обзоръ etc. p. 298.

⁵⁾ Истоп. обзоръ . . . p. 300.

privința aceasta lucruri foarte însemnate, cu cari au înavușit rânduielele și serviciile bisericești. Cel dintâi dintre părinții acestei mănăstiri, carele a excelat pe acest teren e sf. Teodor. Lucrările lui cele mai însemnate sunt: *Canonul deplin* (cu oda a II) pentru sâmbăta lăsatului de carne (cu acrostihul Τοῦ ἀναξίου Θεοδώρου), *canonul* pentru duminica lăsatului de carne, *canonul deplin* (cu oda a II) pentru sâmbăta lăsatului de brânză, *canonul* pentru duminica a treia a marelui post, *triodicele* pentru postul cel mare, 35 la număr, *patruodicele* pentru sâmbăta a 2, a 3, a 4 și a 5 a marelui post, și mai multe *stihiri* din Minei ¹⁾. Așisderea să fi compus Teodor Studitul o mare parte a imnelor ce se cântă astăzi la serviciul înmormântării Domnului nostru Iesus Christos și *canonul la re'introducerea cinstirii sf. icoane*, care după triodul vechiu grecesc se cânta în duminica ortodoxiei, după utrenie ²⁾.

20. Iosif, fratele sf. Teodor Studitul, Mărturisitorul și Arhiepiscopul Tesalonicului † pe la 830.

Nichifor Calist († după 1340), numărând între scriitorii cântărilor bisericești pe Iosif Studitul, zice, că el și fratele său Teodor, după Cosma din Maiuma, care a compus triodicele pentru săptămâna patimelor, au scris triodice și pentru alte zile ale marelui post, au adunat aceea ce până în timpul lor se cânta în postul cel mare, au adus aceste cântări în rânduială și adăogând la ele stihiri și tropare, au compus *triodul* ³⁾. Afară de cele dintâi triodice pentru cele șase săptămâni ale marelui post se țin, în Triod, ca lucrări ale lui Iosif, încă următoarele: *Canonul* pentru duminica

¹⁾ Așa a scris sf. Teodor *stihiri* la 11, 13, 17, 20 și 29 Ianuarie, la 11 Februarie, la 23 Aprilie, la 23 Septembrie, la 6 și 20 Octomvrie, la 3, 8, 13, 27 și 28 Noemvrie și la 11, 20, 22 și 23 Decemvrie.

²⁾ Истоп. обзоръ . . . p. 302 și 306.

³⁾ Cf. K. Krumbacher, l. c. p. 686, unde se induce titlul triodului din biblioteca vaticană, care triod se compune numai din imne ale lui Teodor și Iosif Studitu: Τριῳδίου σὺν θεῷ ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς κυριακῆς τοῦ τελευταίου καὶ τοῦ παρωσιαίου καὶ καταλήγων τῇ παρασκευῇ τοῦ Λαζάρου, ποίημα Ἰωσήφ καὶ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου τῶν ἀδελφῶν (Cod. Vaticanus gr. 786 s. 15).

Fiului pierdut, *patruodicile* pentru sâmbetele postului mare, de toate patru *stihiri și triodice* pentru cinci zile ale săptămânii brânzei ¹⁾.

21. Sf. Nicolai Mărturisitorul, urmașul sf. Teodor în conducerea mănăstirii Studiiilor.

El a scris stihiri pentru întâia săptămână a marelui post și canonul în onoarea sfântului Teodor Stratilat (8 Februarie) ²⁾.

22. Clementie Studitul, după sf. Teodor al doilea igumen al mănăstirii Studiiilor.

După Nicodim Aghioritul a scris Clementie canoane în onoarea Maicei Domnului și a altor sfinți ³⁾. Așisderea se cetește numele lui Clementie asupra troparelor Născătoarei de Dumnezeu în canoanele celor 7 tineri din Efes (4 August), ale prorocului Moisi (4 Septembrie), ale arhanghelilor și în duminica înaintea nașterii lui Christos ⁴⁾.

23. Ciprian Studitul, învățăcelul sf. Teodor Studitul și amic al lui Ignatie, patriarhul Constantinopolei.

Lucrările sf. Ciprian sunt următoarele: *Stihirile* la serbarea amintirii sf. Simeon Stălpnicul, la înălțarea onoratei cruci, la arhanghelul Mihail, la serbarea amintirii profetului Daniil, la înainte serbarea nașterii Domnului, la serbarea amintirii arhidiaconului Stefan, a copiilor celor uciși de Irod, a lui Efrem Sirul (28 Ianuarie), a celor 40 de martiri (9 Martie), a sf. Procopie (8 Iulie), a sf. Macrine (24 Iulie) ș. a. ⁵⁾.

24. Teoctist, monah studit, contimporan al fericitului Ciprian.

Lui Teoctist monahul i se atribuie: canonul la acatistul Domnului nostru Isus Christos și canonul la acatistul sf.

¹⁾ Истор. обзоръ пѣснопѣви . . . p. 310.

²⁾ Cf. S. Nicolai Studitae vita la Fr. Combefis, Auctarium novissimum Bibliothecae Graecorum Patrum. T. II Patr. 1672, p. 890 sq. și la Migne, Patr. gr. T. CV. p. 863 sq.

³⁾ Νικολήμου τοῦ Ἀγιορείτου Συναξάρια T. 2 p. 316.

⁴⁾ Истор. обзоръ . . . pag. 312.

⁵⁾ Ibid. p. 313.

Nicolae, apoi rugăciunea la Maica Domnului, la ingerul păzitor, la Domnul nostru Isus Christos, și felurite stihire și canoane ¹⁾.

25. Teosterict, monah din Bitinia și învățăcel al lui Nichita Mărturisitorul.

El a compus canonul Maicei Domnului, care se începe cu cuvintele: „*De multe ispite fiind cuprins . . .*” și care canon face cuprinsul principal al acelei rânduieli liturgice, care în orologhiile bisericii noastre poartă numele „Onoratul Paraclis al prea sfintei Născătoare de Dumnezeu” ²⁾. Acest canon se numește παρακλητικός κανών pentru aceea, că deșteaptă pe omul păcătos la speranță întru ajutorul Maicei Domnului și la pocăință.

26. Sf. Teofan Graptul (numit și Mărturisitorul), mitropolit din Nicea, † după 843.

Sf. Teofan (Θεοφάνης ὁ Γραπτός) a scris foarte multe canoane, dintre cari cele mai cunoscute sunt: canonul ce se cântă la înmormântarea celor răpăosați, canonul Născătoarei de D-zeu pentru duminica a treia după paști, canonul la înjumătățirea serbării paștilor, canonul Duhului sfânt la pavecenița pogoririi Duhului sfânt, canonul duminicii ortodoxiei ce se cetește la utrenie și canonul ce se cetește la paveceniță, apoi canonul, care se cetește la mijlocul săptămânei a patra a postului mare și canonul ce se cetește în sâmbăta lui Lazăr (până la oda VI.). A mai scris Teofan și *stihiri* la unele zile ale anului bisericesc și așisderea se atribuie lui multe canoane, la cari nu se află în cărțile bisericești numele autorului.

Lucrările lui Teofan în special sunt următoarele: opt canoane ale sf. ingeri, după numărul celor opt tonuri ale Octoihului; canoane ale celor răpăosați tot după numărul tonurilor Octoihului, cetindu-se sâmbăta. La acrostihul canonului tonului al 5, e pus numele lui Teofan: Θεοφάνους ὁ πέμπτος εἰς νεκρούς κανών. Canonul tonului al șaselea se cântă și la înmormântarea celor răpăusați. Apoi a compus sf. Teofan

¹⁾ Cf. I. A. Fabricii Bibliotheca graeca T. XI p. 83.

²⁾ Cf. Ceaslov, Neamțul 1848 p. 365-370.

canoanele sf. apostoli și canoanele Născătoarei de Dumnezeu. Din *Pentecostar* se numără la lucrările lui Teofan: Canonul Născătoarei de Dumnezeu pentru duminica a treia după paști, canonul la înjumătățirea serbării paștelor, canonul Duhului sfânt la pavecernița pogoririi Duhului sfânt; iar din *Triod* se numără la lucrările sf. Teofan: Canonul duminicii ortodoxiei ce se citește la utrenie și canonul ce se citește la pavecerniță, canonul care se citește la mijlocul săptămânei a patra a postului mare și canonul ce se citește în sămbăta lui Lazar (până la oda a șasa). Sf. Teofan a scris mai departe canoane: La bunăvestirea Maicei Domnului până la oda a șasa; în onoarea sf. Teodor Graptul (27 Decemvrie) și Teofan al Sigrianei (12 Martie); la soborul sf. Ioan Înainte-mergătorul (7 Ianuarie); în onoarea prorocilor Malahia, Isaia, Zaharia, Osea, Ioel, Obadia, Naum, Avacum, Zefania, Ageu, Daniil; în onoarea apostolilor: Petru și Timotei, Onesim, Vartolomei și Varnava, Iuda, Ștefan, Matia și Tit, Toma, Iacov Alfeu și Iacov fratele Domnului, Filip și Matei; în onoarea sf. părinți: Atanasie din Alexandria, Grigorie Cuvântătorul de Dumnezeu și Ignatie, Nichifor, Leon Romanul și Policarp, Sofronie și Ciril Ierusalimiteanul, Nichifor și Ciril Alexandrinul, Vavila, Dionisie Areopaghitul, Ierotei, Ioan Gură-de-aur, Grigorie din Neocesarea, Proclu, Amfilohie, Petru Alexandrinul și Spiridon al Trimitunde; în onoarea preacuvioșilor părinți: Antonie, Macarie, Efrem, Martirian, Teoctist, Ilarion, Teodor Studitul, Nil și Sava Stințitul; a martirilor: Ecaterina, Agafia, Sofia și Eugenia; a martirilor: Nichifor (9 Februarie), Acacie (7 Mai), Teodor Strafilat (8 Iunie), Panteleimon (27 Iulie), Mamant (2 Septemvrie), Vavila (4 Septemvrie), Sozont (15 Septemvrie), Nichita (20 Septemvrie), Serghie (7 Octomvrie), Areta (24 Octomvrie), Dimitrie, Gurie (15 Noemvrie), Platon (18 Noemvrie), Benedict (19 Noemvrie), Tirs (14 Decemvrie), Lucian Mărturisitorul (15 Octomvrie) și Irinarch (28 Noemvrie). Iar stihiri a scris sf. Teofan la 11 Ianuarie, la 25 Martie, la 23 Aprilie, la 1 Iulie, la 15 August, la 15 și 26 Septemvrie, la 9 Octomvrie, la 1 Noemvrie și la 5 Decemvrie. La arătarea Domnului a scris sf. Teofan vr'o treizeci de stihiri, cari în serviciul bisericii de acum se cetesc dela al 2 până la 6 Ianuarie, șase în fiecare zi¹⁾.

În serviciul bisericesc se preamărește sf. Teofan în următorul mod: „Ca un luminător prea vederos luminezi toată lumea cea de sub soare cu luminarea dogmelor tale, ca David mișcându-ți vioara ai cântat cântări vrednice de laudă sfinților lui Dumnezeu și le-ai trimis în tot pământul. Pentru aceea te-ai mărit ca un vrednic, sfințite fănuitorule Teofane²⁾.”

¹⁾ Исторический обзор... p. 316.

²⁾ Mineiul pentru luna lui Octomvrie, p. 60.

27. Serghie Aghiopolitul, monah Ierusalimitean și mărturisitor pe timpul împăratului Teofil (829—842).

El a scris stihiri la intrarea și la nașterea Maicei Domnului. În triodul vechiu vatican sunt introduse între altele și imnele lui Serghie¹⁾.

28. Casia, Casiana, Icasia, călugăriță, viețuia pe la începutul secolului al IX., născută 810.

Gheorghe Codinos, descriind anticitățile constantinopolitane, amintește și despre mănăstirea Icasiei, pe care a făcut-o această fecioară monahă. Mănăstirea Icasiei, scrie el, a făcut-o fecioara Icasia. Călugăriță virtuoaasă, prea frumoasă și înțeleaptă²⁾. Casia să fi scris pe timpul împăraților Teofil (829—842) și Mihail (842—867) multe canoane, stihiri și alte imne bisericești³⁾. Însă în cărțile bisericești nu se află acum canoane cu numele Icasiei, ci numai irmoase, și anume irmoasele sămbetei celei mari până la oda 6. Pentru aceea dăm în cărțile bisericești de stihiri, cari i se atribue Casiei, și anume i se atribue stihirile: La nașterea lui Christos, miercuri în săptămâna a șaptea a marelui post, la serbarea amintirii martirilor Samon și Aviv (15 Noemvrie), la nașterea sl. Ioan Botezătorul, la serbarea amintirii martirilor Eustratie și Auxentie (13 Decemvrie).

29. Metodie Mărturisitorul, patriarhul Constantinopolei († 846).

Metodie a scris rânduiala pentru serbarea ortodoxiei, apoi rânduiala la primirea în biserică a celor, cari se întorc la ortodoxie și așisderea se citește în unele manuscrite,

¹⁾ Cf. A. Maii Spicileg. rom. T. IV. p. 7.

²⁾ Ἡ μονή τῆς Εἰκασίας ἐκτίσθη παρὰ Εἰκασίας μοναχῆς εὐσεβοσῆτος καὶ καθήκου ὡραίας τῶ εἶδει, ἥτις σοφωτάτη οὖσα καὶ κανόνας πολλοὺς καὶ στιχηὰ καὶ ἄλλα τὰ ἀξιοθαύμαστα ἐποίησε καὶ ἐμελώθησεν ἐν τοῖς χρόνοις Θεοφίλου τοῦ βασιλέως. — Georgii Codini De aedificiis Constantinopolitanis la I. P. Migne, Patr. gr. T. CLVII, p. 608 n. 123.

³⁾ De imnografa Casia zice Krumbacher, că în imnele sale dă pe față mare independență și un simțământ adânc, că toate imnele ei se disting prin originalitatea ideilor și prin expresiune puternică. K. Krumbacher, l. c. p. 677 și 715.

numele acestui patriarh, la rânduiala logodnei, la cea a binecuvântării celor căsătorii și la a doua nuntă ¹⁾. Din imnele sf. Metodie sunt cunoscute: stihirile lui Metodie în ziua împăraților Constantin și Elena.

30. Ignatie, monah și diacon, apoi la fine mitropolit al Nicheii († pe la 860).

A scris canoane în onoarea martirei Tatiana (12. Ianuarie), a celor 42 martiri din Amorea (6. Martie), a mărturisitorului Iacob episcopul (21. Martie), a lui Teodor Studitul (11. Noemvrie) etc. ²⁾.

31. Fotie, patriarhul Constantinopolei († 891).

El a scris un canon și două stihiri în onoarea sf. Teofan Mărturisitorul (14. Iunie) și așisderea să fi compus și rânduiala cea mică a sfințirii apei ³⁾.

32. Gheorghie, mitropolit din Nicodemia în Bitinia (dela 860 înainte), contemporan și amic al lui Fotie.

Imnele ce se atribue acestui sf. părinte sunt următoarele: Canonul la înainte=serbarea buneii=vestiri a Maicei Domnului, canonul la intrarea în biserică a Maicei Domnului ⁴⁾, canonul în onoarea sf. Pelaghii (8. Octomvrie), a sf. m. Procopie (8. Iulie), canonul la înainte=serbarea arătării Domnului, canonul la strămutarea moaștelor sf. Ignatie (29. Ianuarie), canonul pentru duminica vameșului și a fariseului, canonul la punerea brăului Maicei Domnului (31. August) și multe alte canoane ⁵⁾.

33. Sf. Arsenie arhiepiscop din Corfu din secolul IX.

Arsenie a scris canonul la rânduiala oleo=ungerii ⁶⁾, apoi două stihiri în onoarea arhanghelului Mihail, stihiri în onoarea apostolilor Petru și Paul și a prorocului Ilie ⁷⁾.

¹⁾ La aceste rânduieli liturgice se află numele patriarhului în codicele barberinic al euhologhiului. Coar nu amintește în euhologhiul său de autorul acestor rânduieli, deși le-a editat din codicele amintit.

²⁾ Dela mitropolitul Ignatie avem și o colecțiune de 24 sentențe jambice de cuprins religios, rânduite după alfabet. Cf. K. Krumbacher, I. c. p. 717.

³⁾ Исторический обзор . . . p. 343.

⁴⁾ Cu acrostihul: Σὺ τῆν γάρ, Δεσποίνα, τῆ λόγῳ διῆσο.

⁵⁾ Исторический обзор . . . p. 350—356.

⁶⁾ Cu acrostihul: Εὐλῆ ἑλαίσο, ψάλλμος Ἀρσένιοσ.

⁷⁾ Исторический обзор . . . p. 356.

35. Mitrofan, episcopul Smirnei, contemporanul patriarhului Ignatie și a lui Fotie.

El a scris canoane pentru prea sfânta treime după numărul celor opt glasuri ¹⁾. Așisderea a scris Mitrofan și canoane în onoarea Maicei Domnului.

35. Efrem, episcopul Cariei (Καρία), contemporanul lui Fotie.

În Minei se înseamnă cu numele lui Efrem al Cariei stihirile la Ioachim și Anna (9 Septemvrie), la sf. m. m. Eustatie și Teopist (20 Septemvrie), la Cosma și Damian (1 Noemvrie), la arhanghelul Mihail, la apostoli Petru și Paul, la Adrian și Natalia (26 August).

36. Anatolie, episcopul Tesalonicului din secolul 9.

Anatolie a scris foarte multe stihiri dintre cari merită cu deosebire să fie amintite: stihirile pentru ziua amintirii sf. Dimitrie din Tesalonic, apoi stihirile la nașterea lui Christos și la înainte=serbarea ei, la arătarea Domnului, la nașterea și adormirea Maicei Domnului.

Să mai fi compus Anatolie stihiri și la serbarea amintirii arhanghelului Mihail, a înainte=mergătorului Ioan (24 Iunie), a prorecilor Zaharie și Daniil (17 Decemvrie), a sf. martiri: Gheorghie, Procopie (8 Iulie), Manuil (17 Iunie), Pantelemon (27 Iulie), Agatonic (22 August), Prob (12 Octomvrie), Areta 24 Octomvrie), Cosma (1 Noemvrie), Chiric (1 August), a sf. martire: Varvara (4 Decemvrie), Christina (24 Iulie), a apostolilor: Andrei (30 Noemvrie), Luca (18 Octomvrie), Toma (6 Octomvrie), a prim=martirului Ștefan, a sf. Mariei Magdaline (22 Iulie), a sf. părinți: Vasile cel Mare (1 Ianuarie), Grigorie Cuvântătorul de Dumnezeu (25 Ianuarie), și Ioan Gură=de=aur (27 Ianuarie), a sf. Ioan Milostivul (12 Noemvrie), Clement, episcopul Anchirei (23 Ianuarie), Ignatie Purtătorul de Dumnezeu (20 Decemvrie), Spiridon, episcopul Trimitundeii (pe insula Cipru) (12 Decemvrie) și Paul, arhiepiscopul Constantinopolei (6 Noemvrie), a prea cuvioșilor: Antonie (17 Ianuarie), Macarie (19 Ianuarie), Efrem Sirul (28 Ianuarie), Auxentie (14 Februarie) și Ilarion (21 Octomvrie) ²⁾.

¹⁾ După glasul al 4. se află acrostihul: Τέταρτος ὕμνος τῆ θεῶ Μητροφάνιοσ.

²⁾ Исторический обзор . . . p. 358.

37. Iosif Imnograful, născut în Sicilia, monah și spiritual în Constantinopole († 883¹⁾.

Iosif a compus foarte multe imne, mai mult decât oricine altul, numindu-se din această cauză scriitor de cântări. Iară din imnele lui Iosif trebuie să se numiască mai întâi 48 de canoane pentru serviciul divin al fiecărei zile din săptămână, și anume pentru luni canoanele Mântuitorului, pentru marți ale prorocului și înainte-mărgăto- rului Ioan, pentru miercuri ale Născătoarei de de Dumne- zeu, pentru joi ale sf. Nicolae, pentru vineri ale sf. cruci și pentru sâmbătă ale tuturor sfinților, având fiecare zi tot câte 8 canoane ale celor opt tonuri.

Aceste canoane erau adunate într'o carte deosebită παρακλι- ταίον, un fel de Octoih nou, diferit de Octoihul sf. Ioan Damascen și indeplinit cu canoanele sf. Teofan Graptul pentru zilele săptă- mănale. Așisderea a lăsat Iosif mănăstirii, în care a petrecut, două Triode, unul pentru patruzecime și altul pentru timpul dela paști până la cincizecime. Pentru triodul după paști până la cincizecime a scris Iosif 30 de triodice, apoi troparele Maicei Domnului în canonul pascal, canonul la înălțarea Domnului, canonul dumineci Samarinenței și patruodicele pentru sâmbetele dela paști până la cincizecime.

Mai departe i se atribue acestui Iosif 9 canoane la înainte-serbări, și anume la înainte-serbarea arătării Dom- nului trei canoane, la înainte-serbarea nașterii lui Christos două canoane, la înainte-serbarea nașterii, adormirii și a intrării în biserică a Maicei Domnului câte unul, și la înainte- serbarea înălțării onoratei cruci a Domnului un canon.

A mai compus acest Iosif canoane: la arhanghelul Gavriil (13 Iulie), la serbarea amintirii sf. apostos Ioan Teologul (26 Sep- temvrie), la mutarea moaștelor apostolului Vartolomeu (25 August, la serbarea amintirii soborului sfinților 70 de apostoli (4 Ianuarie), apoi a apostolilor: Arhip (19 Februarie), Irodion și Agav (8 Aprilie), Aristarh (14 Aprilie), Iason (29 Aprilie), Andronic (17 Mai), Carp (26 Mai), Achila (14 Iulie), Prohor (23 Iulie), Codrat (21 Sep- temvrie), Stahie (31 Octomvrie), Filip (11 Octomvrie), Luca (18

¹⁾ Ziua amintirii acestui Iosif e 3 Aprilie. Despre viața lui cf. *Ioannis magnae ecclesiae diaconi et oratoris Sermo in vitam S. P. N. Iosephi Hymno- graphi* la Migne, Patr. gr. T. CV. p. 940—976.

Octomvrie), Erast (10 Noemvrie), Filemon (22 Noemvrie); la ser- barea amintirii sfinților părinți: Ioan Gură-de-aur (27 Ianuarie), Vucol (6 Februarie), Leon al Cataniei (20 Februarie), Vasile al Hersonului (7 Martie), Marcu al Aretusei (29 Martie), Ipatie (31 Martie), Antipa (11 Aprilie), Martin (13 Aprilie), Simeon al Persidei (17 Aprilie), Simeon al Ierusalimului (27 Aprilie), Antim (3 Septemvrie), Foca (22 Septemvrie), Averchie (22 Octomvrie), Achepsim (3 Noemvrie), Grigorie at Acragantelor (23 Noemvrie), Ambrosie (7 Decemvrie), și Eleuterie (15 Decemvrie); la serbarea amintirii martirilor: Ermil (13 Ianuarie), Neofit (21 Ianuarie): Agatanghel (23 Ianuarie), Isi- chie (2 Martie), Ciprian (3 Martie), Agapie (15 Martie), Hrisant (19 Martie), Vasile presviter din Anchira (22 Martie), Teodul (5 Aprilie), Eupsihie (9 Aprilie), Terentie (10 Aprilie), Agapie (16 Aprilie), Maxim (28 Aprilie), Timotei (3 Mui), Dionisie (18 Mai), Talaleu (20 Mai), Terapont (28 Mai), Vasilisc (22 Mai), Eutihie (28 Mai), Ermie (31 Mai), Eusignie (5 August), Corneliu (13 Septemvrie), Calistrat (27 Septemvrie), Prob (12 Octomvrie), Carp (13 Octomvrie), Nazarie (14 Octomvrie), Loghin (16 Octomvrie), Andrei (17 Octomvrie), Uar (19 Octomvrie), Artemie (20 Octom- vrie), Marchian (25 Octomvrie), Zenobie (30 Octomvrie), Epimah (31 Octomvrie), Cosma (1 Noemvrie), Achepsim (3 Noemvrie), Oni- sifor (9 Noemvrie), Mina (11 Noemvrie), Mercurie (25 Noemvrie), Iacob Perseanul (27 Noemvrie), Clement Romanul (24 Noemvrie), Stefan (28 Noemvrie), Paramon (29 Noemvrie), Sevastian (18 De- cemvrie), Bonifație (19 Decemvrie), și a martirelor: Eufimia (11 Iulie), Olimpiada (25 Iulie), Minodora (10 Septemvrie), Haritina (5 Octom- vrie), Anastasia (29 Octomvrie), și Iuliana (21 Decemvrie); la ser- barea amintirii cuvioșilor și cuvioaselor: Ioan Calivitul (15 Ianuarie), Domnica (8 Ianuarie), Benedict (14 Martie), Alexie (17 Martie), Ni- con (23 Martie), Stefan Mărturisitorul (28 Martie), Eumenie (18 Sep- temvrie), Eufrosina (25 Septemvrie), Ioanichie (4 Noemvrie), Matrona (9 Noemvrie), Alipie (26 Noemvrie), Daniil Stilitul (11 Decemvrie), Marcel (29 Decemvrie) și a altora.

De toate a scris Iosif Imnograful 175 de canoane, 30 de triodice și 6 patruodice, la un loc 211 imne¹⁾.

38. Marcu, monah al mănăstirii sf. Sava, eco- nom al bisericii constantinopolitane și în urmă episcop al Idruntului (Otranto în Italia) (finea sec. IX).

Marcu a scris tropare spre completarea patruodicei sf. Cosma pentru sâmbăta cea mare și anume dela oda I.

¹⁾ Cf. Marial, S. Iosephi la Migne, Patr. gr. T. CV. p. 984 sqq. și Иер- тович. бзоръ... p. 368.

până la oda a 6., lăsând aici irmoasele Casiei. Așisderea a scris acest Marcu rugăciunea către prea sf. treime, care se cetește la miezonoplică după canonul sf. treimi al invierii, și rugăciunea preotului, care se ispitește în vis. Tot el a îndeplinit tipicul bisericii din Ierusalim prin așanumitele capite ale lui Marcu, cari arată rânduiala serviciului divin, când se întâmplă într'o zi două sărbători.

39. Leon Înțeleptul, împărat, fiul împăratului Vasile, învățacelul patriarhului Fotie, mort în anul 911.

Leon a fost foarte aplecat la lucrurile și ocupațiunile bisericesti și religioase, lăsând în urmă-i și probe despre aceste aplecări. El a scris un canon renumit pentru duminica stălpărilor, carele acuma se află în cărțile bisericesti, însă stihirile lui se cântă și acuma vineri, înainte de duminica stălpărilor. În Triod se numesc stihirile inșeși-glăsuitoare ale sf. Lazăr facere a împăratului Leon înțeleptul; iară în Penticostar se scrie pe numele împăratului Leon, stihira sublimă în privința cuprinsului: „*Veniți popoare să ne inchinăm dumnezeirii celei treiipostatice...*” Stihirile evangheliei, 11 la număr după numărul evangheliilor invierii la utrenie, sunt așisderea facerea lui Leon împăratul. Mai departe a scris Leon Înțeleptul stihiri pentru a 16. zi a lui August. În urmă se află în Minei multe tropare și stihiri, cari se atribue lui Bisanție, și deoarece împăratul Leon este născut în Bizanț, pentru aceea se crede în general, că Bisanție nu e altul, decât Leon împăratul ¹⁾.

Iară aceste stihiri sunt următoarele: La tăierea împrejur a Domnului, la bunăvestire, la împărații Constantin și Elena, la sf. apostol Varnava 11 Iunie), la nașterea Înaintemergătorului, la apostolul Petru și Paul, la profetul Ilie, la m. m. Panteleimon (27 Iulie), la schimbarea la față a Domnului, la sf. m. Mamant (2 Septemvrie), la Eufemia (16. Septemvrie), la sf. apostol Ioan Teologul (26 Septemvrie), la arhanghelul Mihail, la martirii Mina și Victor (11 Noemvrie), la

¹⁾ După alții e de înțeles sub Bizanție nu Leo împăratul ci Leon Scolasticul din secolul VII. (Αἰών Βόζας, ὁ Σχολαστικός), care așisderea e cunoscut ca scriitor de imne frumoase. Cf. G. Papadopoulos, l. c. p. 152 și 251.

apostolul Filip (14 Noemvrie), la sf. Nicolae, la profetul Daniil (17 Decemvrie) ¹⁾ etc.

40. Simeon Metafrastul, primsecretar al curții împărătești, cunoscutul descriitor al vieții sfinților († pe la 970).

El a scris canonul sf. Marii Egiptene pentru ziua întâia a lui Aprilie, canonul prea sfintei Născătoare de Dumnezeu, care se cântă în Vineria cea mare la pavecerniță ș. a. Așisderea a scris Metafrast multe rugăciuni, și anume înainte și după cuminecătură, apoi către prea sfânta Născătoare de Dumnezeu ș. a. ²⁾.

41. Vasile Pegariotul, arhiepiscop al Cesareei din Capadocia, din secolul X.

El a scris stihiri în onoarea sf. Vasile cel Mare, sedelne la serviciul bisericesc al zilei 21 a lui Octomvrie, un canon la intrare în biserică a Maicei Domnului și unul la serbarea amintirii sf. Nicolae.

42. Ioan, mitropolitul Evhaitiei, numit și Mauropus (Ιωάννης ὁ Μαυρόπουρος). A trăit pe timpul împăratului Constantin Monomahos (1042—1055).

El a scris două canoane pentru cei trei sfinți ierarhi Vasile cel Mare, Grigorie Cuvântătorul de Dumnezeu și Ioan Gură-de-aur ³⁾, un canon în onoarea sf. Ipolit (30 Ianuarie) și unul în onoarea Născătoarei de Dumnezeu. Acest canon din urmă se cetește la serviciul Octoihului și anume miercuri la pavecerniță, după glasul 2 și al 6. Apoi a scris sf. Ioan Evhaitul canonul ingerului păzitor, canoane în onoarea sf. Ioan Înaintemergătorul, canonul în onoarea sf. Teodor Tiron (17 Februarie) și încă altele. A mai în-

¹⁾ Исторический обзор... p. 377.

²⁾ Историч. обзор... p. 382.

³⁾ Unul cu inscripțiunea: Seara și dimineața (se cântă în 30 Ianuarie) rânduiala sf. ierarhi Vasile cel Mare, Grigorie Cuvântătorul de Dumnezeu și Ioan Gură-de-aur, facerea sf. mitropolit al Evhaitiei (τῶν Ἐβγαίων) Ioan; iară altul cu inscripțiunea: Πίστη τοῦ αὐτοῦ. Aceste canoane a scris sf. Ioan atunci, când i s'au arătat în vis acești sfinți, poruncindu-i, ca spre a curma cetele despre ziua serbării lor, să se serbeze memoria lor la un loc în una și aceeași zi.

dreptat Ioan și Mineiul și îndreptându-l, l-a dat bisericii din Evhaita, de unde fără îndoială va fi trecut și la celelalte biserici ¹⁾.

Din precuvântarea Mineiului acestuia se vede, că troparele și condacele de toate zilele compuneau acum pe timpul sf. Ioan Evhaitului, nu una ci mai multe cărți și că Ioan n'a schimbat rânduiala Mineiului de atunci, ci numai a făcut alegere într'o seamă de lucruri, primind în Mineiul îndreptat numai imnele cele mai frumoase ²⁾.

43. Hristofor, patriciu și proconsul din Mitilene, primconsilier al curții, a viețuit cam între 1000—1050.

El a scris afară de anacreontice, cântări de cuprins spiritual, dintre cari cele mai multe sunt compuse în onoarea felușilor sfinți și un canon, carele se cetește în duminica brânzei la utrenie. Despre el zice Krumbacher, că fără doar și poate se poate număra la cei mai buni poeți bizantini ³⁾.

44. Teodor Ducas Lascaris dela anul 1254—1258 împărat al Nicheei.

Cu iubirea acestui împărat cătră științe era asemenea și zelul lui pentru religiozitate. Monetele ni-l arată cu crucea în mâna cea dreaptă și cu cartea în mâna cea stângă. Cu tărie și bărbăție se opunea el vieții celei molatice a celor mari ai imperiului, voind să întoarcă dela petreceri și desfrânări, la ocupațiuni serioase, la apărarea țării prin arme. Cu armele și cu guvernarea înțeleaptă el a și oprit repejunea căderii imperiului, însă spre nefericire, el prea de timpuriu se pierdu pentru dânsul. Cuprins de o aprigă suferință, schimbă el porfira cu cu cămașa de păr și după un an muri în vârsta de 36 de ani ⁴⁾.

Din imnele lui Teodor Ducas Lascaris este cunoscut prea frumosul canon al Născătoarei de Dumnezeu cu tropare și stihiri despre potolirea năcazurilor. (În cartea monahului Agapios: Ἀμαρτωλῶν σωτηρία. Ἐνεπιτησίον 1641, este editat

¹⁾ Историч. обзоръ . . . р. 377.

²⁾ Cf. Leo Allatius, De libris et rebus ecclesiasticis Græcorum dissertationes et observationes variae, Paris 1646, pag. 79 ut 80.

³⁾ K. Krumbacher, Gesch. der byzant. Literatur . . . 2. Auflage, München 1897, pag. 737.

⁴⁾ Cf. K. Krumbacher, l. c. p. 95 și 1047.

și acest canon). A mai scris acest împărat și multe alte imne ¹⁾.

45. Nichifor Vlemidis (Νικηφόρος ὁ Βλεμμύδης), contemporan al împăratului Teodor Ducas Lascaris.

La sfârșitul psaltirii, se află așanumiții psalmi pentru polieleu. Ei sunt compuși din versurile felușilor psalmi pentru felușite sărbători. Versul cel dintâi și cel din urmă al acestor psalmi se cântă cu slava Mântuitorului, a Maicei Domnului și a sfinților mari. Acești psalmi au inscripțiunea: Polieleu, facerea lui Nichifor Vlemidis, adunare de psalmi la sărbători mari în memoria sfinților. Nichifor Vlemidis, care a excelat prin deosebită erudițiune și curăție a vieții, a scris și explicații ale psalmilor, în cari ia privire și la cântarea bisericească, apoi și explicații ale altor imne ale testamentului vechiu. Tot dela el avem un imn compus în măsura jambică, în onoarea sfântului m. martir Dimitrie și mai multe imne jambice, în onoarea sfântului martir Grigorie Teologul (Ἀκολουθία εἰς τὸν ἅγιον Γρηγόριον τὸν Θεολόγον) ²⁾.

46. Grigorie Sinaitul † 1310.

El a scris tropare pentru sf. treime, cari se ceteșc după canoanele sf. treimi ale lui Mitrofan din Smirna; apoi a scris un canon pentru sf. cruce și unul pentru sf. părinți ³⁾.

47. Leon Bardalis (Βαρδαλῆς) patriciu, proconsul, magistru și primsecretar al curții împărătești (dela a. 1328—1341).

El a scris afară de altele, două stihiri la intrarea în biserică a Maicei Domnului și o stihiră la serbarea sf. Ioan Teologul. Așisderea a scris Leon Bardalis și un tractat despre tropare ⁴⁾.

¹⁾ Историч. обзоръ . . . р. 415.

²⁾ Cf. K. Krumbacher, l. c. p. 448.

³⁾ Историч. обзоръ . . . р. 435.

⁴⁾ Cf. Историч. обзоръ . . . р. 439 și K. Krumbacher, l. c. p. 554.

48. Teodul monahul, după numele laic, Toma Tecara, din Tesalonic, magistrul și orator al curții sub împăratul Andronic (1282—1320).

Sub numele său de monah, Tecara a făcut, pentru monahi, o adunare de rugăciuni și cântări, parte compuse de el însuși, parte scoase din cărțile vechilor autori. Cuprinsul acestei lucrări este următorul: 1. Cugetările părinților despre cântare și imne (pag. 1—24); 2. Orogghiul cu cântări (p. 25—41); 3. Cântarea sf. treimi (ἕμνος τριαδικός) (p. 42—90); 4. Stihiri și rugăciuni de toate zilele pentru asceți (p. 91—184); 5. Invățătura despre rânduiala serviciului ascețic κατήχησις περὶ τῆς ἀσκητικῆς ἀκολουθίας; 6. Istoria sf. imne.— Toată adunarea aceasta s'a editat de mai multe ori. Edițiunea cea mai cunoscută e cea a arhimandritului Grighentie, Moscva 1632¹⁾,

49. Nichifor Calist Xantopol (Νικηφόρος Κάλιστος ὁ Ξανθόπουλος), fiul lui Calist Xantopol, din secolul XIV.

El a compus rânduiala innoirii bisericii prea sfintei Născătoare de Dumnezeu din Constantinople, numită „izvor aducător de viață” cu sinaxarul sărbătorii și cu istoria zidirii acestei biserici, care rânduială de prezent se face în biserica grecească vineri, în săptămâna luminată. Așisderea a compus Nichifor sinaxarul dela duminica vameșului și până la duminica tuturor sfinților, apoi o carte despre ipacoi, condace și exapostilarii, și în urmă explicarea cântării lui Cosma: „Ceea ce ești mai cinstită decât heruvimii...²⁾).

50. Filotei, monah de pe muntele Atos, mai târziu arhiepiscopul Eracliei și la urmă patriarhul Constantinoplei († 1376).

El a scris rânduiala sf. părinți, cari au luat parte la cele dintâi șase sinoade ecumenice (16 Iulie) și un canon în onoarea sf. m. m. Dimitrie. Așisderea se află rugăciuni ale sf. Filotei, patriarhul Constantinoplei, cari se cetesc la litii,

¹⁾ Titlul supă: Βιβλίον καλοῦμένον Θηκάρης, περιέχον ἕμνους τοῦ καὶ εὐχῆς εἰς δόξαν τῆς ὑπερμυνητοῦ καὶ ἀδιαριτοῦ Τριάδος. — Cf. Историч. обзоръ... p. 441.

²⁾ Cf. Leo Allatius, De libris et rebus eccles... p. 70, 92 et 113; Du-Cange, Glossarium med. Graecit. append. p. 191 și K. Krumbacher, l. c. p. 292.

ce se fac din cauza oarecărei nevoi generale, și mai ales rugăciunea, care se începe cu cuvintele: „Păcătuit-am, am făcut fărădelege și nedreptate înaintea ta, stăpâne îndurate... ș. m. d.” În urmă a compus sf. Filotei și multe alte rugăciuni și cântări, cari însă nu se află toate în întrebuintare bisericească¹⁾.

51. Nicolae Malaxos, protopresviter al Naupliei, din secolul XV.

El a scris stihiri în onoarea sf. Vlasie (11 Februarie), a sf. 40 de Martiri (9 Martie), a sf. Ioan Scărarul (30 Martie), a sf. apostol Andrei (30 Noemvrie), la zămisirea sf. Anne (6 Decemvrie) și a altor sfinți. În Triod, întâia stihire la vecernia mică a duminicii întâia a postului mare e așisderea facerea lui Nicolae Malaxos²⁾.

Subarticolul II.

Cântarea cu privire la ton sau muzica religioasă.

§ 110. Legile fundamentale și împărțirea muzicii vocale.

Muzica în general se împărțește în muzică vocală și în muzică instrumentală, dupăcum se execută ea, sau cu vocea omenească, sau cu instrumente. Fiindcă biserica ortodoxă se folosește în serviciul ei numai de muzica vocală, noi întru cele următoare vom trata numai despre aceasta.

Muzica și cântarea în general se razimă, ca o artă a timpului pe legile fundamentale ale ritmului, ale melodiei și ale armoniei.

Sub *ritm* (ῥυθμός) în înțelesul general al cuvântului se înțelege eufonia ce purcede din oarecare propășire simetrică a tonului și din ridicarea și coborîrea lui fără un tact precis măsurat; în înțelesul mai îngust se înțelege sub ritm tactul regulat al întregelor șiruri de tonuri față cu olaltă³⁾.

¹⁾ Историч. обзоръ... p. 449. sq.

²⁾ Историч. обзоръ... p. 461.

³⁾ „Das regelmäßige Zeitverhältnis ganzer Tonreihen gegeneinander. In diesem Sinne“ zice Lüft „wird das Wort jetzt genommen, und es ist in diesen Begriff übergegangen, nachdem die ursprünglich freiere Bewegung des Gesanges im Allgemeinen in ein bestimmteres Zeitmaß sich ausbildete. (I. Lüft, Liturgik, 2. Bd. p. 197).

Melodia (μέλος, imn, μελοδία, cântare, modul cântării) este urmarea tonurilor într'o cântare într'un mod propriu progresiv, prin ceiace ce cântarea se deosebește caracteristic de alte cântări. În melodie stă, deci, expresiunea proprie a cântării; ea este limbajul propriu muzical, prin care, simțămintelor ce servesc de bază cântării li se dă propriul și determinatul ton.

Sub *armonie* în general se înțelege eufonia, care precede din acordul întregului; iară în înțelesul mai îngust sau tehnic, se înțelege sub armonie acordul mai multor împreunări de tonuri sincronice.

Cele mai însemnate feluri ale cântării vocale sunt:

Cântarea corală (*cantus choralis*, mai târziu în contrast la cântarea figurală și mensurală și *cantus firmus* sau *planus*)¹⁾, care a ieșit din cântarea templului legii vechi și se cuprinde numai din tonuri principale melodice și simple, fără ornamente secundare, executându-se comun și unison²⁾. Tactul se determinează numai prin accentul gramatical și oratoric și prin senzul cuvintelor³⁾.

Cântarea mensurală se numește în general aceea, la care tonurile de durată diferită se propun după un tact sau o măsură determinată a timpului.

Acea cântare, care constă din note secundare și din diferite figuri de ton și ornamente, cerând totodată și tact precis se numește *cântare figurală*, care dacă se execută cu mai multe voci se numește cântare *armonică*.

Dealtmintrelea cântarea are a întări puterea cuvântului și a exprima prin tonuri într'un mod simbolic miș-

¹⁾ Câte-odată și *plenus*. Ea se numește corală, pentru că în vechime se executa de corul bisericesc al cântăreților și în biserici mai mari de întreg clerul adunat în cor.

²⁾ Deoarece cântarea aceasta a fost adusă într'un sistem pentru biserica latină de Grigorie cel Mare († 604) se numește ea în biserica aceasta și *cantus Gregorianus* sau *Romanus*. (Cf. Wetzer und Welte's Kirchenlexikon, 3. Band, S. 175).

³⁾ În timpul prezent, se înțelege de regulă, sub cântarea corală cântarea bisericească în genere, care se execută cu mai multe voci, e legată de tact precis, cuprinzând și ornamente secundare. E deci cu cale a lua conceptul cântării corale într'un înțeles mai îngust și mai larg, pricepând sub cea dintâi, cântarea corală a bisericii vechi, *cantus planus* sau *plenus*, sub a doua cântarea, care în timpul prezent în genere se numește corală.

care a inimei și a o deștepta în alți; ea trebuie să servească deci cuvântului și simțământului religios. Drept aceea trebuie a) textul liturgic să se cânte fără schimbare, prefacere sau ciuntire; b) textul să se pronunțe bine, ca să se poată auzi în toată biserica; c) melodia să fie caracteristică, adică ea să facă, prin tonuri, așazicănd intuitivă însemnătatea cuvintelor; d) cântarea să fie religioasă, simplă, solemnă și edificatoare, ea să înalțe pietatea, simțământul religios al credincioșilor, nu însă să-l turbure.

§ 111. Istoria cântării bisericești.

Cântarea religioasă la Iudei. — Cântarea și muzica, ambele străvechi, își au rădăcina în natura omului. În ce mod se simte omul necesitat de a-și exprima ideile și simțămintele sale, prin cuvânt, astfel își exprimă el prin cântare simțămintele sale puternice. Iară un teren, pe care cântarea numaidecât își caută expresiune, e cel religios, pentru că obiectul religiei produce în om nu numai simțămintele cele mai sublime și curate, dară și cele mai tari. De aici se și explică, că nu se află religione fără cântare. Egiptenii, Fenicienii și Chinezii, Galii și Germanii păgâni preamăreau cultul și sărbătorile zeilor lor prin cântare. La Greci și la Romani tot sacrificiul și toată serbarea religioasă era însoțită de cântare și muzică instrumentală.

Iudeii aveau multă îngrijire pentru muzica vocală și instrumentală chiar din timpurile patriarhilor. Ea însoția poezia, se întrebuinta la propunerile profetice și era un obiect de instrucțiune în școalele profetice. Promovatorul cel mai ales al muzicii la Iudei a fost David, care, dimpreună cu poezia, introduse în serviciul divin și muzica, așezând pentru executarea muzicii vocale și instrumentale o parte anumită din Leviți. „Și a pus înaintea sicriului legii Domnului din Leviți să slujiască și să cânte, să mărțurisască și să laude pe Domnul Dumnezeu lui Israil“¹⁾. Cântăreții, 4000 la număr²⁾, se împărțiau în 24 clase și, cu schimbul trebuiau ca în toată ziua să însoțiască serviciul divin cu cântare și muzică, care se executa cu cobze, cu

¹⁾ I. Cronic. 16, 4.

²⁾ „Și au fost dintr'aceștia . . . 4000 lăudând pe Domnul cu instrumentele, cari lea făcut (David) să laude pe Domnul“ I. Cronic. 23, 5.

harfe și cu cimbale¹⁾. La sărbătorile cele mari și la deosebite solemnități se împreunau toate clasele cântăreților.

Instituțiunea lui David o încunjură Solomon cu mai multă splendoare și ea se susținu până la timpul exilului babilonic. In exilul babilonic amuți cântarea. Pentru aceea zice prorocul: „*La râul Babilonului, acolo am șezut și am plâns când ni-am adus aminte de Sion. În sălci, în mijlocul lui, am spânzurat harfele noastre. Că acolo ne-au întrebat pe noi cei ce ne-au robii, cuvinte de cântări... Cum vom cânta cântarea Domnului în pământ străin*”²⁾. După reedificarea templului se reintroduse și muzica in cultul divin³⁾, și devenind întrebuințarea ei mai târziu din ce în ce tot mai rară, o restabili din nou Iuda Macabeul⁴⁾. De acum înainte se susținu cântarea până la timpurile cele ultime ale statului iudaic, însă fără de a ajunge cândva la înălțimea și splendoarea timpului lui David și al lui Solomon.

Relațiuni mai detaliate despre modul însuș al cântării și muzicei templului la Iudei, nu au ajuns până la noi. Ritmul melodic, simplu și solemn progresiv, fără de tact precis măsurat, cu acompaniere muzicală firmă, dară uniformă, la care cântarea era lucrul principal, se pare să fi fost semnul caracteristic al cântării Iudeilor. Muzica instrumentală avea să serviască ca punct de mănecare și conducere la cântare⁵⁾.

Cântarea bisericeii creștine. — Cântarea n'a putut să lipsiască nici la cultul divin al bisericeii creștine, căci creștinii cei dintâi erau în mare parte Iudei, cari erau familiarizați cu obiceiurile cultului iudaic și de aceea au și conservat unele din acestea și în cultul bisericeii creștine, știind bine, că legea veche stă în strânsă legătură cu cea nouă. Că cântarea forma o parte esențială a serviciului dumnezeesc creștin și că ea și în secolele imediat

¹⁾ I. Cronic. 25, 1—31.

²⁾ Ps. 136, 1—4.

³⁾ Esdr. 3, 10; Neem. 12, 27.

⁴⁾ I. Mac. 4, 54.

⁵⁾ Cf. I. L ü f t, l. c. 2. Bd. p. 201 și I. O n c i u l, Manual de Archeologie biblică. Cernăuți 1884, p. 184.

următoare, neprecurmat se cultiva cu entuziasm, aceasta s'a expus intru cele precedente, și anume in tratatele despre psalmodie și innologhie. Se înțelege, că pe timpul persecuțiilor cântarea bisericească n'a putut să se desvolte. De abia in timpurile de pace a început a se desvolta, luând îngrijirea pentru cântarea bisericească pretutindene un avânt mare. Decurând erau așezați acuma cantori deosebiți, *ψαλτάι*, și coruri de cantori, o instituțiune dictată de necesitate și indicată prin uzul Iudeilor și al păgânilor¹⁾.

Fără de indoială, se conformă cântarea creștinilor celor dintâi, cântării templului iudaic, o împrejurare, care zace in natura lucrului și se întărește și prin aceea că cântarea cea dintâi a creștinilor era psalmodia. Caracterul fundamental al ei era așadară cel melodico-ritmic, precum sunt și cântările prezente ale bisericeii ortodoxe, cari negreșit au purces din melodiile psalmilor. Inșă cu toate aceste indată la început, sau cel puțin foarte timpuriu, se pare să se fi format un fel de cântare diferit de cel al psalmilor. Acuma sf. apostol Paul face deosebire între psalmi și cântări de laudă sau imne, și această deosebire nu va fi fost întemeiată numai in text și in formularea lui, ci și in melodia însăși. Iară melodia aceasta nu se compunea numai din intorsături arbitrare ale vocii, ci se întemeia pe legile existente ale muzicei grecești de pe atunci, adecă pe felurile tonurilor cunoscute pe atunci, și anume pe cel diatonic, hromatic și enarmonic²⁾ și pe melodiile dorice, frigice, lidice, ionice, eolice, mixolodice etc., cari nu înfățișau alta, decât aceea ce numim noi in ziua de astăzi glas sau ton. Iară tonul inseamnă scara sau șirul sunetelor muzicale cu urmarea determinată a intervalelor și cu arătarea precisă a însemnării acestor sau acelor graduri de sunete in melodia bisericească. Filo, un scriitor iudeo-elin din secolul I după Christos, scrie despre creștini: Ei nu se ocupă numai cu priviri, ci compun imne intru preamărirea lui Dumnezeu in felurite măsuri de silabe (ritm) și după felurite melodii. Clemens din Alexandria numește melodiile uzitate de creștini, serioase și puternice, plăcute și moderate³⁾ și scriitorii secolului III

¹⁾ Cf. Const. ap. L. III. c. 11; Sozomen., Hist. eccl. L. IV. c. 3; Concil. Laodic. can. 33.

²⁾ Pe baza acestor trei genuri muzicale s'au format diferite modulațiuni... Așa d. e. modulațiunea sau ehul Dorian..., care se credea, că a fost inventat de Tamaris din Tracia; ehul Ionic, care se credea, că l'a inventat Pitermon din Milesia; Eolicul, care se atribuia lui Lasso din Ermonia; Lidianul, care se credea că l'a inventat Amphion; Frigianul, care să-l fi inventat Frixus-Marsias, de unde și-a luat și numele; și Mixo-lidianul, care era numit astfel, fiindcă era amestecat cu cântarea Lidiană (Nifon N. Ploesteanu, Carte de muzică bisericească... București 1902, pag. 17.

³⁾ Clemens Alex. Paedag. Lib. II c. 4 (Migne, Patr. gr. T. VIII p. 445)

vorbesc de melodiile dorice, frigice, lidice și ionice ca de melodii în general întrebuințate. Așadar în secolul III întâmpinăm în cântarea bisericești, melodiile dimpreună cu tonurile ei¹⁾.

Cu Constantin cel Mare ieșind cultul creștin din catacombe, și dându-se posibilitatea de a-și desvolta tot mai mult maiestatea sa în biserici spațioase, apoi înmulțindu-se și măriindu-se și comunele, s'a ivit și necesitatea de a se îngriji cu deosebire de cântarea bisericească. Acestei necesități îi corespunseră, la răsărit, precum am văzut în istoria immnologhiei, sf. Atanasie, sf. Efrem Sirul, sf. Vasile cel Mare, sf. Grigorie dela Nazianz, sf. Ioan Chrisostom, sf. Anatolie, patriarh din Constantinopole, sf. Roman Melodul, sf. Sofronie, patriarh din Ierusalim, sf. Andrei Criteanul ș. a., iară la apus alți bărbați, de cari vom vorbi mai la vale. Astfel se înmulțiră foarte cântările bisericești și-i deteră cultului dumnezeesc strălucire și abundentă²⁾.

De altă parte, cântarea bisericească începu a degenera prin amestecul de melodii profane, teatrale, străine caracterului cântărilor bisericești și sf. părinți adese-ori se plâng despre introducerea în biserică a unui mod de cântat străin bisericeii³⁾. În decursul timpului se vede a fi degenerat

¹⁾ Cf. Дим. Разумовскій. Церковное цѣние въ Россіи. Москва 1867 p. 9 și 10.

²⁾ Sf. Ioan Chrisostom vorbește de frumusețea cântării creștine și de preferința ei față cu cântarea păgână, zicând: Aceste ambe feluri de cântare sunt așa de diferite, ca corurile, ingerilor și strigătul rău sunător al animalelor. Răsunând flautele de pe buzele lor, devine fața lor prin fălcile cele umflate cu totul schimosită; aice însă totul răspică plăcerea spiritului lui Dumnezeu, carele în loc de flaute și vioare face, ca să se întoneze lauda celui Preainalt de glasurile sfinților. Noi înzădar ne-am încerca a descrie oamenilor simțuali cu cuvinte plăcerea acestor melodii. Ioannes Chrysostom. Hom. 68 al. 69 ad Matthaeum (Migne, Patr. gr. T. LVIII pag. 645).

³⁾ Audiant haec adolescentuli; audiant hi, quibus psallendi in ecclesia officium est: Deo non voce, sed corde cantandum; nec in tragoediarum morem guttur et fauces dulci medicamine colliniendas, ut in ecclesia theatrales moduli audiantur et cantica, sed in timore et opere, in scientia scripturarum. — Eusebii Hieronymi Comentar. in ep. ad Ephes. Lib. III c. 5 la Migne, Patr. lat. T. XXVI p. 562. — Totășa vorbește în secolul IV monahul egiptean Pambo în contra modulațiilor profane, uzitate la serviciul dumnezeesc în biserică sf. Marcu în Alexandria și admoniază, de a nu face din casa lui Dumnezeu o scenă de teatru, și astfel între alții se văzu necesitat sf. Atanasie din Alexandria, de a elibera cântarea bisericească

cântarea bisericească și mai mult, și anume nu numai prin introducerea melodiilor profane, dară și prin strigare în cântare, căci sinodul VI ecumenic (can. 75) prescrie: Cei ce vin în biserică spre a cânta, voim dela dâșii, să nu întrebuințeze nici strigări necuviincioase, silind firea spre răcnire, nici să zică ceva din cele nepotrivite și neînsușite bisericeii, ci cu multă luare aminte și cu umilință să aducă lui Dumnezeu, privitorul celor ascunse, psalmodii... Așisderea era lipsită cântarea bisericească de o regulă determinată, de un sistem, de o legătură internă. Deci era lipsă de o regulare a cântării, și de un sistem stabil al ei, și în această direcțiune satisfăcu sf. Ioan Damascen prin îndreptarea și completarea Octoihului (ὠκτώηχος), adecă a cărții de imne pe opt glasuri, în care, fiecare ton cuprinde serviciul invierii Domnului pentru fiecare zi a săptămânei. Sf. Ioan, la îndreptarea Octoihului, se conformă la cele existente atât în privința textului, cât și în privința melodiilor, alese din cântările anterioare cele mai frumoase, le înmulți cu noii cântări și reduce cântarea la principiul caracterului său celui imnic. Căci cântările din Octoihul îndreptat și completat de sf. Ioan Damascen, fiind scrise în proză și așadară fără de măsură, sunt melodicoritmice, se mișcă liber și se determinează numai prin măsură gramaticală a silabelor și prin accentuare. Fiecare silabă din textul cântării Octoihului are tonul său, și astfel distingându-se această cântare prin simplitate se înfățișează ca o reprezentare muzicală a ideii progresive a textului. Totuș sf. Ioan dete cântării celei vechi, încât era cu puțință, mai multă decisiune. Pe lângă o modulațiune abundentă, îi servesc întregului ca razim puține tonuri principale, conformându-se sf. Ioan normelor fundamentale ale sistemului grecesc.

Spre a cunoaște mai bine spiritul cântărilor sf. Ioan Damascen, și în special al celor din Octoihul îndreptat de el, se va expune în cele următoare, în general, ființa sistemului cântării sf. Ioan Damascen și în ce constă meritul lui la îndreptarea și reformarea Octoihului.

de tot amestecul profan, și a o reduce iarăș la melodii mai simple, line și domoale. Cf. Augustinus, Confession. Lib. X c. 33. (Ut se gerit ad voluptates aurium) la Migne, Patr. lat. T. XXXII p. 800.

§ 112. Continuare.

Sistemul cântării sf. Ioan Damascen. — La Grecii cei vechi erau trei tonuri principale sau trei feluri sau genuri ale tonului, adică : cel diatonic, enarmonic și hromatic.

Felul diatonic al tonurilor consta din astfel de tonuri, cari dela un ton extrem la altul, propășiau în măsură egală, și dintre cari, două tonuri erau pline, iară unul jumătate. Astfel progresul tonurilor prin toată octava era simplu. În șirul tonurilor hromatice pășia progresul cu două jumătăți de tonuri, după aceea cu terța cea mică. În tonul enarmonic pășiau tonurile cele mijlocii cu două pătrimi și cu o terță mai mare.

Cu aceste trei felurite sau genuri de tonuri se înfățișau diferitele melodii ale diferitelor vițe ale poporului grecesc conform caracterului acestei sau acelei vițe. Melodiile, cari s'au format pe baza acestor trei genuri muzicale, se numiau de regulă după numele poporului, unde erau întrebuințate: dorce, eolice, ionice, lidice, frigice etc. și tonurile lor mai joase se însemnau cu prepozițiunea *ὀψο*.

De aceste melodii s'au format cu timpul foarte multe, numărându-se de unii până la 15, ori și mai multe. În cântarea bisericească creștină s'au adoptat, și anume acuma înainte de sf. Ioan Damascen, numai opt melodii de acestea, adică cea dorică, frigidă, lidică și mixolidică cu tonurile lor mai joase, adică melodia ipodorică, ipofrigică, ipolidică și ipomixolidică, dintre cari cele dintâi erau mai înalte și se numiau tonuri autentice sau principale (*ἴχου κύριοι*), iară cele de pe urmă erau mai joase, numindu-se tonuri derivate sau lăaturalnice (*ἴχου πλαγίοι*)¹⁾.

După melodiile acestea cântau creștinii imnele bisericești regulat în decursul anului. Fiind însă melodiile acestea lipsite de un sistem, de o regulă hotărâtă, după care trebuiau executate ca să corespundă spiritului genuin creștin și să fie potrivite a exprima simțământul pietății adevărate, cântăreții la cântare alunecau chiar fără voia lor în melodii profane. Neorânduiala aceasta l-a îndemnat pe sf. Ioan Damascen

¹⁾ Cf. Дим. Разумовский, I. c. p. 7 și 45.

de a regula cântarea bisericească în general și în special de a aduce într'un sistem cântarea imnelor bisericești, cari se cântau regulat în decursul anului după cele 8 tonuri. În scopul acesta nu numai că a înmulțit colecțiunea imnelor acestora numită *Octoih* cu o mulțime de imne noi compuse de el, ci a supus și cântarea lor unei reforme corespunzătoare de el, spiritului creștin. La reformarea aceasta a Octoihului și sf. Ioan Damascen a adoptat sistemul muzicii grecești. Ale-gându-se și dintre cele trei genuri muzicale ale Grecilor acelea ce erau potrivite pentru a exprima simțăminte cuviincioase creștinilor, adică cel diatonic și cel hromatic, el a rămas la cele opt tonuri sau melodii întrebuințate în biserică, dară le-a îndreptat conform cu genurile ce și-a ales, făcându-le mai simple și mai domoale și astfel mai corespunzătoare spiritului creștin.

Că la îndreptarea aceasta sf. Ioan Damascen s'ar fi folosit de niște semne muzicale, nu încapă îndoială. Se naște numai întrebarea cum au fost aceste semne? În timpurile cele vechi, serviau Grecilor ca semne ale cântării 24 de litere, mai ales din alfabet. Ei, fiecărei litere, îi dădeau diferită pozițiune, o scriau abreviat, întreg, drept, culcat, întors. Așisderea o literă o legau cu altă literă. În fine se folosiau de diverse accente, iară sub semne scriau textul. Astfel se înmulțiră semnele cântării peste măsură, numărându-se de unii până peste 800.

Aceste semne indicau înălțimea și adâncimea tonurilor, însă prelungirea depindea dela calitatea silabelor textului, și aceasta se însemna cu cifrele 1, 2 sau cu literete α , β , dintre cari cea dintâi indica o silabă scurtă, iară cea de pe urmă o silabă lungă¹⁾. Însă semiografia (scrierea semnelor) alfabetică era încurcată și îngreua foarte mult activitatea scriitorilor muzicali. Deci acuma timpuriu, posibil că chiar în secolul IV, se va fi dezvoltat o semiografie anumită muzicală, adică așa-numitele note cârligate sau *neumele*²⁾, cari fiind analoage

¹⁾ Cf. Исторический обзоръ пѣснопѣвцевъ и пѣснопѣнія греческ. церкви, 1864, pag. 272.

²⁾ De regulă se derivă cuvântul *νεῦμα* dela *νεῦσιν*, a face semn cu capul, de-clarându-se neumele ca figuri de ton, a căror împărțire și propunere se anunță cântăreților din partea dirigentului prin facerea semnului cu capul. (Cf. Dr. Valentin Thalhofer, Handbuch der kath. Liturgik, I. B. Freiburg i./Br. p. 548).

notelor alfabetice, consta din unele litere, apoi din linii drepte și strâmbe, din virgule sau cârligute, scrise în diferită pozițiune. Notele cârligute, deși nu indicau intervale anumite de tonuri, ci arătau numai suirea și căderea tonului, ridicarea și prelungirea vocii, înlesneau totuși foarte mult scrierea muzicală, și în secolul VIII se lățiră ele la răsărit și la apus așa, că scoaseră cu totul din întrebuințare sistemul alfabetului muzical grecesc și latin de mai înainte.

De aceste note se folosi și sf. Ioan Damascen spre a înfățișa cu ele melodiile Octoiului. Aceste semne sau note muzicale așadară nu le-a inventat sf. Ioan Damascen, ci, la înfățișarea melodiilor cântărilor sale, el s'a folosit de notele ce au existat pe timpul său, cari nu erau altele decât notele cârligute sau neumele. Fixând, însă, sf. Ioan prin note melodiile cântărilor bisericești pentru serviciul dumnezeesc și regulând aceste cântări prin Octoiul reformat de el, acesta a devenit un manual practic la învățarea teoriei cântării bisericești și a executării ei la serviciul dumnezeesc însuș. Simplificând el mai departe semnele muzicale și regulând totodată și tactul, a dat cântării bisericești mai multă decisiune și firmitate, asigurându-i astfel existența pentru timpurile viitoare. Intru aceasta constă meritul cel mare al sf. Ioan Damascen pentru cântarea bisericești răsăritene și pentru aceea și în ziua de astăzi se ține sf. Ioan Damascen de cel mai vechiu învățător al muzicii bisericești și de cel dintâi scriitor pe note al melodiilor cântărilor bisericești ¹⁾.

Relativ la *calitatea internă* a cântării bisericești regulate prin sf. Ioan Damascen, apoi se distinge cântarea aceasta prin plăcere, dulceață, demnitate, simplitate și seriozitate, reprezentându-se ca expresiune adevărată a pietății, a adorațiunii, a entuziasmului religios, a umilinței, a căinței și a părerii de rău, a iubirii și a increderii în Dumnezeu. Iară o calitate deosebită a cântării sf. Ioan Damascen este, că ea e melodico-ritmică, petrecându-se textul ei în propășirea sa de modulațiunea și mișcarea tonului și aducându-se astfel cuprinsul textului intru toate detaliile sale, la intuițiune. Cântarea sf. Ioan e așadară expresiunea cea mai adevărată a ideilor și a simțămintelor cuprinse în text. De aceea e ea silabică și se mișcă numai după accent, după valoarea silabelor și după simțământ. Ea are și puține tonuri principale,

¹⁾ Cf. Дим. Разумовскій, l. c. p. 23 și 48.

cari servesc întregului ca puncte de mănecare; iară pe lângă aceste tonuri principale are ea o modulațiune foarte imbelșugată, ca să poată exprima toată nuanțele principale în propășirea ideilor și a simțămintelor. Multimea cântărilor ce se cuprind în Octoiul îndreptat și completat de sf. Ioan Damascen, corespund fiecărei părți deosebite a serviciului dumnezeesc și caracterului lui precum și însemnătății zilei și a serbării ei.

Istoria cântării bisericești după timpul sf. Ioan Damascen. — După timpul sf. Ioan Damascen, împărații și patriarhii începură a introduce în întrebuințare bisericească, o cântare artificială; ba întreprinseră a introduce și cântarea cu tonuri mai înalte și mai joase de diferită durată și propuse după un tact determinat. Spre acest scop se înființară școli cantorale, unde se învăța cântarea, și coruri de cantori, cari executau cântarea. În consemnarea oficiilor bisericești celei mari din Constantinopole, provin, pentru cântarea bisericească, următoarele oficii: 1. Protopsaltul, 2. doi domestici, 3. doi primiceri, 4. arhonul condacelor, 5. canonarhul și 6. proximul. Protopsaltul (ὁ πρωτοψάλτης) avea a purta grija de învățământul în cântare bisericească, a conduce personalul coral și a se îngriji de ordine cu privire la cântarea bisericească. În timpul serviciului bisericesc el ocupa locul în mijlocul bisericești, între corul drept și cel stâng. Cei doi domestici (οἱ δύο δομέστικοι) erau coordonați protopsaltului ca conducători ai corului celui drept și celui stâng și după aceștia urmau primicerii (οἱ δύο πριμικήριοι), dela cari apoi începeau a se număra ceilalți cantori. Arhonul condacelor (ὁ ἄρχων τῶν κοντακίων) avea în decursul anului a conduce cântarea condacelor ale diferiților sfinți și ale fiecărei zile de sărbători. Canonarul (ὁ κανονάρχης) conducea cântarea canonului și îngrija de conformitatea rituală a cântării, iară proximul (ὁ πρόξυμος) era coordonat canonarhului în conducerea cântării relative ¹⁾.

Dela secolul X mai departe se află prin felurite cărți un număr însemnat de maiestri de cântări și compunători iscusiți de melodii, precum:

Ctenas Domesticul (Κτενας δομέστικος) pe timpul împăratului Leon Filosoful (886—911) care, precum mărturi-

¹⁾ Cf. I. Zhisman, Die Synoden und Episkopalämter in der morgenländ. Kirche. Wien 1867, p. 168.

sește împăratul Constantin VII Porfirogenitul, era așa de versat în cântare, ca nimeni din timpul acela.

Ioan Glichis (Ἰωάννης ὁ Γλόζυς), protopsalt (sec. XI)¹⁾, a scris regule pentru hironomie²⁾ și melodii pentru icoase și condace³⁾.

Ioan Plusiadinul (Ἰωάννης Πλουσιαδηνός) numit și Cucuma (Κουκουμάς), domestic (sec. XI), a scris pentru biserica din Tesalonic regule pentru cântarea psalmilor și melodii pentru cântarea polieleului⁴⁾.

Panaret Pazadas (Πανάρετος Πατζάδας), maestru de cântare din secolul XI, cunoscut ca interpret al teoriei muzicale grecești din timpul său, apoi fiul lui Gheorghie Domesticul (Γεώργιος Δομέστικος) și Gheorghie Contopetris (Γεώργιος Κοντοπετρής). Alatie scrie despre acești doi cantori din urmă, că au fost pe timpul lor (sec. XI și XII) însemnați cunoscători de muzică. Ei au pus pe note melodii de cântări atât sfinte, cât și lumene⁵⁾.

Însă cel mai însemnat cântăreț al bisericii grecești din timpul după sf. Ioan Damascen și un reformator al teoriei muzicale bisericești este Ioan Cucuzelis (Ἰωάννης ὁ Κουκουζέλης), născut în Dyrrhachium (Durazzo, Durresi) în Albania. El să fi viețuit după unii⁶⁾, ceea ce e mai probabil, în jumătatea II a secolului XII, după alții de abia în secolul XV⁷⁾. Pentru vocea sa cea îngerească, căpătă

¹⁾ După Krumbacher (l. c. p. 599) acest Ioan Glichis probabil că e identic cu patriarhul Constantinopolei de același nume, care a viețuit sub împăratul Andronic II. (1283-1328).

²⁾ Hironimia este arătarea sau baterea tactului cu mâna. Ea a început a se desvolta pe timpul împăraților iconomahi, de cari se zice, că băteau tactul și cântau împreună cu cântăreții în biserică, perfecționându-se în decursul timpului și executându-se mai târziu după regule anumite (Cf. Nifon N. Ploșteanu, l. c. p. 33).

³⁾ Cf. Γεώργιος Παπαδόπουλος, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῶν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς Ἐν Ἀθήναις 1890, p. 255.

⁴⁾ G. Papadopoulos, l. c. p. 258.

⁵⁾ Cf. Leo Allatius, De Georgiis et eorum scriptis diatriba. Appendix a Χρονικῆ συγγραφῆ a lui Gheorghie Acropolis. Paris 1651, p. 411.

⁶⁾ Cf. Историч. обзоръ пѣснопѣвц... p. 418; G. Papadopoulos, l. c. p. 261; Dr. Athanasie Mironescu Craioveanu, O călătorie în Orient, București, 1896, p. 127 și Nifon N. Ploșteanu, l. c. p. 34.

⁷⁾ Cf. K. Krumbacher, l. c. p. 599.

el numele de cântăreț ingeresc, și această voce fu și cauza, că Ioan fu primit la curte în școala cantorală împărătească. Progresul cel extraordinar în arta cântării, îi atrase atențiunea binevoitoare a împăratului și a celor mari și repede ajunse la rangul unui domestic. Însă fiind iubitor de viață singuratică, Ioan pe neștiute se depărtă dela curte și, în Lavra muntelui Atoș, dându-se drept păstor, primi ordinul de a păste țapii mănăstirii. Ioan petrecu necunoscut îndelungat timp, iară auzind oarecare sihastru vocea lui cea minunată, îl arătă igumenului Lavrei. Acesta cunoscându-l, înștiință pe împăratul, carele, la propunerea igumenului, lăsă pe Ioan în viața lui cea singuratică. Fiindu-i de acuma înainte permis a rămânea pe sf. Munte nesupărat, Cucuzelis, alegându-se afară de mănăstire o chilie, petrecu aici viața în lucruri dumnezeiești și ocupațiuni cu cântarea. Ioan până astăzi se stimează în sf. Munte pentru curăția vieții și cunoștința aleasă a muzicii bisericești. Manuscrisele voluminoase de cântări bisericești pe note, câte se păstrează în mănăstirea Lavra Atonului¹⁾, dovedesc activitatea cea înfinsă a lui Cucuzelis în această artă și justifică deplin renumele de care se bucură el în sf. Munte și astăzi²⁾.

Mărturii pentru lucrările lui Cucuzelis se află numai în manuscrise. Cele mai însemnate din lucrările acestea sunt cele două cărți, dintre cari una cuprinde cântările bisericești puse pe note și alta, teoria cântării. Cea dintâi are inscripțiunea: Cartea ce cu voia lui Dumnezeu sfântul, cuprinde toată urmarea rânduielii bisericești, compusă de maestrul, Domnul Ioan Cucuzelis³⁾. În această carte sunt puse pe note cântările bisericești, începând dela vecernie până la finea liturghiei. Titlul cărții a doua este: Arta psal-

¹⁾ Afară de aceea, se mai află manuscrise ale unor opere muzicale ale lui Cucuzelis și în biblioteca sinodală din Moscva, în cea a curții din Viena și în biblioteca statului din München.

²⁾ Cf. Историч обзоръ... p. 416; Dr. Athanasie Mironescu Craioveanu, l. c. p. 127; Nifon N. Ploșteanu, l. c. p. 34; Slujba sfinților prea cunvioșilor părinți ai Athonului... București 1900, p. 30.

³⁾ Βιβλίον τὸν Θεῷ ἁγίῳ περιέχον τὴν ἅπασαν ἀκολουθίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης, συνταχθεῖσαν παρὰ τοῦ Μαίστορος κορίου Ἰωάννου Κουκουζέλη.

tică și semnele psaltice cu toată hironomia și compunerea, compusă de maestrul Ioan Cucuzelis ¹⁾.

Afară de aceste două opere însemnate, fie aici amintite încă următoarele: 1. Troparele Născătoarei de Dumnezeu, facerea de-
mnului Manuil Rambatis, melodia lui Cucuzelis ²⁾; 2. Anagrafisme
pentru tot anul ale maestrului Ioan Cucuzelis ³⁾; 3. Condace pentru
tot anul, facerea lui Mihail Anancofis, îndreptată de Ioan Cucu-
zelis ⁴⁾.

Cucuzelis a compus și îndreptat melodii pentru stihiri, tropare și condace și în general pentru tot serviciul bisericesc. Afară de aceea, Cucuzelis se aținse și de textul cântării, căci precum arată operele sale, cântărilor scrise în proză, el li dete formă de versuri, împărția cântările în părți egale sau jumătate de versuri și adeseori compunea și textul însuși al diferitelor tropare. În urmă a modificat și a reformat Cucuzelis semnele muzicale, dând și explicații asupra lor, stabilind și sistematizând astfel melodiile cântărilor bisericești.

Numele semnelor muzicale întrebuițate de Cucuzelis sunt aceleași, cari sunt întrebuițate de cantori mai vechi, numai că sunt mai complicate. Două rânduri de semne exprimă la Cucuzelis tonurile mai înalte și mai joase; iară cu împreunarea semnelor Cucuzelis a voit să exprime diversele graduri ale înălțării și pogorării vocii, precum și prelungirea tonului. Melodiile lui Cucuzelis sunt așa de încălcite în modulațiunile vocii, că spre însemnarea tuturor trecerilor vocii erau de lipsă note complicate, și pentru aceea Cucuzelis a pus pe lângă unele semne și scurte lămuriri. Semnele sunt înșirate în altă ordine, decât la cantorii cei vechi.

¹⁾ Τεχὴ ψαλτικὴ καὶ σομῶδια ψαλτικὰ μετὰ πάσης χειρονομίας καὶ συνθέσεως, ποιηθέντα παρὰ Μαίστορος Ἰωάννου Κοκουσιέλη.

²⁾ Τροπάρια ψαλλόμενα εἰς τὴν Θεοτόκον, ποιήματα κοροῦ Μανουὴλ Ραββῆτα, τῷ ὀνόματι Κοκουσιέλη.

³⁾ Cucuzelis, pentru ca cântarea stihinilor să pășiască cu măsură determinată egală, a despărțit textul lor în jumătate de versuri sau în oarecari părți între sine egale — anagrame. O stihiră cu astfel de text acomodat melodiei se numește în cărțile de note ale bisericii grecești *anagrafismă*. Cf. Дим. Разумовский, I, c. p. 106.

⁴⁾ Aceasta înseamnă, că Cucuzelis a îndreptat melodia condacelor compusă de Michail Anancofis (Μιχαὴλ Ἀνανιώτης), sinclul al patriarhului din Ierusalim (sec. IX), cunoscut prin melodiile sale pentru icoase și condace. Cf. G. Παπαδόπουλος, I, c. p. 242.

Cum se vede din operele lui, Cucuzelis el a făcut reformă în semiografia muzicală grecească, și deși aceasta în caracterul său principal a rămas cea veche, adică așa numitele note cârligate sau neume, totuși Cucuzelis, înmulțind aceste note, în multe privinși li-a dat altă față, devenind ele foarte complicate ¹⁾.

După Ioan Cucuzelis s'a cultivat mai departe muzica bisericească de alți maiestri de cântare, dintre cari merită să fie amintiți cu deosebire:

Xenos din Corone (Ξένος ὁ Κορώνης), protopsalt al bisericii celei mari în Constantinopole, din secolul XIII. El a compus melodii pentru multe imne bisericești, dintre cari melodiile pentru Sf. Sf. Domnul Zebaoth... și „De tine se bucură...” sunt cele mai cunoscute.

Ioan Clada Lampadariul (Ἰωάννης Κλαδᾶς ὁ λαμπταδᾶριος) din secolul XIV, care cu învoirea patriarhului din Constantinopole Matei a despărțit textul cântărilor în jumătate de versuri și a compus o mulțime de melodii bisericești pentru folosul serviciului liturgic.

Manuil Vrienios (Μανουὴλ Βρυέννιος) din secolul XIV, care s'a ocupat cu teoria muzicii bisericești, compunând 3 cărți Ἀρμονικά, în cari dă deslușiri amănunțite relativ la muzica bisericească, luând în scut teoriile muzicale cele vechi.

Manuil Chrisafis cel Bătrân ²⁾ (Μανουὴλ Χρυσάφης ὁ ἀρχαῖος) din secolul XV. El a compus regulile pentru cântare în general și melodii pentru cântarea Aleluia. În urmă:

Gheorghie, învățacelul lui Manuil Chrisafis și monahul Gherasim din secolul XV. Ei au scris melodii pentru stihinle, troparele, irmoasele și exapostilariile invierii la utrenie.

Notele psaltihiei vechi regulate de Cucuzelis, cu felurite adausuri făcute de alți maiestri de cântări ai bisericii grecești, au servit ca normă pentru cântarea bisericească până la începutul secolului XIX.

Însă această semiografie muzicală era foarte neperfectă și grea. Ea nu preciza cu exactitate tonurile muzicale, ci făcând numai niște indicii mai mult sau mai puțin generale, executarea cântărilor depindea dela dexteritatea cantorului. Deci acuma, în secolul XVII, s'au încercat preotul Valasie, nomofilaxul bisericii celei mari (Βαλάσιος ἱερεὺς καὶ νομοφύλαξ)

¹⁾ Cf. Исторический обзоръ пѣснопѣвствъ... pag. 426—431.

²⁾ Spre deosebire de Manuil Chrisafis cel Tânăr (ὁ νέος), protopsalt al bisericii celei mari în Constantinopole din secolul XVI.

și *Hrisant*, patriarhul Ierusalimului, și mai târziu (sec. XVIII) protopsaltii bisericii mari: *Ioan* și *Daniil* și după ei *Petru Peloponesiul* (Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος), cunoscut la Români sub numele de *Petru Lampadariul* (λαμπάδαριος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας), a reformat semiografia cântării bisericești, introducând o semiografie mai ușoară. Dară având și aceasta defecte, au întreprins la începutul secolului trecut arhierul *Hrisant*, mai întâi episcop în Dyrhachium, apoi mitropolit în Prusa († 1843), *Grigorie Protopsaltul* zis și *Levitul* (Λεβίτης) († 1822) și *Hurmuz* (Χουρμούζιος) hartofilaxul bisericii celei mari din Constantinopole († 1840) îndreptarea cântărilor bisericești, cari degenerază prin adoptare de modulațiuni ale cântecului turcesc și perfecționarea semiografiei muzicale. Acești trei cantori renumiți au și compus un sistem nou de semiografie muzicală, alegând din notele psaltihiei vechi numai cele de lipsă, determinând semne pentru tonuri, pentru tact, pentru diferitele modulațiuni ale vocii și semne despărțitoare pentru urmarea melodiei. Acest sistem nou de psaltihie, aprobat și publicat în Constantinopole, s'a adoptat de toată biserica grecească ortodoxă și e și acuma în uz¹⁾.

§ 113. Continuare.

Cântarea bisericească în Sârbia, Bulgaria și Rusia. — Cântarea bisericii grecești s'a adoptat de toate țările ortodoxe din Europa, adică de Sârbia, Bulgaria, Rusia și România, dară diferența limbilor și a spiritului muzical al acestor popoare a produs în această cântare în decursul timpurilor, mari schimbări.

1. Cântarea bisericii sârbești în prezent are de bază cele opt tonuri ale bisericii orientale, dară melodia ei se diferțește de cea grecească. Ea s'a conservat în Sârbia numai prin tradițiune, și anume prin iubirea poporului pentru cântarea bisericească²⁾. Totuș cântarea sârbească nu e uniformă,

¹⁾ Cf. Melchisedec, Memoriu asupra cântărilor bisericești în România, 1881, p. 12. și G. Papadopoulos l. c. p. 303 sq.

²⁾ În Sârbia, precum raportează un scriitor, lucrătorul de pământ, după osternele sale cântă cântarea bisericească; maica liniștește pe copiii săi cu sunetele acelei cântări; ... acolo nu îndulcesc ariile străine auzul celor ce sărbătoreasc, ci cel ce cântă mai frumos e rugat să cânte stihira glasului al șasele sau al treile ș. m. d.

căci altmintrelea se cântă ea în Carlovăț, și altmintrelea în Belgrad. Cântarea sârbească s'a pus prima dată pe note muzicale de *Cornelie Stancovici*, în anul 1854. Dintre toate lucrările sale spirituale-muzicale, Stancovici a dat la lumină numai liturgia sf. Ioan Chrisostom.

2. Cântarea bisericii din Bulgaria este veche, căci acuma, pe timpul principelui Iaroslav Vladimirovici, în anul 1051 intrase ea în Rusia și cantori bulgărești o executau în biserici rusești. Și această cântare are de bază cele 8 tonuri ale bisericii orientale și ea se diferțește în melodiile sale de cântarea grecească. Cântarea bulgărească s'a pus pe note lineare cvadrate în anul 1652 de unii membri ai bisericii rusești de sud. Melodia cântării bulgare e mare și mică. Melodia mare sau prelungită e menită pentru zilele duminicilor sau ale învierii, iară cea mică se numia și cântare de toate zilele și se întrebuintă în cealalte zile ale săptămânii.

3. În bisericele Rusiei se conservă cântarea cea veche bisericească până la secolul XIV. De aici înainte până la secolul XVII se formă, pe baza psaltihiei grecești, o psaltihie proprie cu o mulțime de semne noi cârligate și cu cântări felurite, cari se depărtaseră foarte mult dela cântarea cea veche grecească. Ca compunători de astfel de cântări sunt cunoscuți: *Grigorie Tamblac*, mitropolitul Chievului dela 1415, *Opecalov*, *Leontie*, *Tihon*, *Gherasim* ș. a. și ca cântări de felul acesta erau cunoscute cântările numite moscovite, cântările lui *Usolschi*, cântările lui *Nicon* sau ale Ierusalimului nou și cântările cantoriglor patriarhiei. Inmulțindu-se prea tare cântările și domnind multă confuziune în întrebuintarea lor se simți necesitatea reformării cântărilor bisericești și a aflării unui sistem practic pentru învățarea și conservarea lor. Spre a satisface acestei necesități, se lăsă, în secolul XVII, de o parte semiografia cea grea uzitată până atunci în biserica rusească și se adoptă cântarea figurală sau pe partituri, sau pe patru voci, dimpreună cu notele lineare ale muzicii occidentale. Mai întâi se primi această cântare de biserica din Chiev, spre a o pune în contra sunetelelor dulci ale organelor muzicale, prin cari cu putere se atrăgeau în partea bisericii apusene fiii cei slabi ai bi-

sericeii ortodoxe. Acestui exemplu urmau și celelalte biserici sud-vestice și așa în întâia jumătate a secolului XVII a fost în aceste biserici cântarea pe partituri în întrebuințare generală. De aici să facu cunoscută cu această cântare și biserica din Rusia mare. Nikon, mitropolitul Novgorodului și mai târziu patriarh al Moscvei (1652-1658), având deosebită aplecare la cântare, a fost cel dintâi care a adus în biserica sa cantori cu voci alese, poruncind, ca în biserica sf. Sofii din Novgorod să se cânte cântarea din Chiev, o cântare mai învioșitoare decât organele lipsite de viață. Și o cântare ca la mitropolitul Nikon, după relașiunile contemporanilor, n'a fost nicăiri.

Foarte mult a contribuit la lăfirea cântării pe partituri în biserica din Moscova, împăratul Alexie Mihailovici (1645-1676). Sub împăratul Teodor, succesorul lui Alexie și sub împărășii imediat următori, biserica din Moscva a avut și însemnași compozitori ai cântării pe partituri, și anume: *Ioanichie Trofimov Corenev, Vasile Titov și Tihon Marcarevski*. Acest din urmă monah și vistier (tesaurar) al patriarhiei pe timpul patriarhului Adrian († 1700), a scris *cheia muzicală*, în care notele țără de linie ale cântării bisericesti în general întrebuințate au fost lămurite cu note lineare¹⁾. Însă cu deosebire se făcu cunoscut la finea secolului XVII ca precursor al cântării pe partituri *Nicolae Pavlovici Deletchi* din Chiev, cu gramatica sa muzicală, editată mai întâi în Vilna și apoi în Smolensc în anul 1677²⁾. În secolul XVIII ajunse cântarea figurată și concertele bisericesti până la orașele cele mai depărtate ale Rusiei, executându-se de coruri așezate pe lângă mitropolii, episcopii, și mănăstiri. Așisderea mai toate familiile mai însemnate din țară aveau biserici particulare sau paraclise, la cari se așezau coruri, cari consta din 10, 12, 20 și mai mulți cantori. Unii din acești cantori excelau prin deosebită cunoștință a artei muzicale și devenind directori ai diferitelor capele, compuneau și felurite cântări bisericesti numai pe note lineare. Iară compozitorii cei mai renumiți

¹⁾ Cf. Дм. Разумовскій, l. c. p. 170 și 211.

²⁾ Cf. Дм. Разумовскій, l. c. p. 211-212.

ai bisericeii rusești din secolul XVIII și XIX sunt următorii: *Berezovskii*¹⁾, *Bortnianschi*, directorul capelei rusești din Petersburg, un maestru excelent, care a compus o mulțime de cântări și concerte bisericesti pe patru și mai multe partituri muzicale cu note deosebite pentru fiecare partitură²⁾, apoi *Lvov*, așisderea directorul capelei curții împărătești din Petersburg, și ieromonahul *Victor*, cari au compus concerte prea frumoase și în urmă tot directorul capelei curții împărătești, *Glinca*, renumitul autor al operei populare rusești, care, între multe altele, a compus și imnul heruvimic.

Compozitorii din epoca lui Bortnianschi, afară de lucrările muzicale originale, au făcut și multe transformări, adecă, din melodia bisericască veche compuneau armonia. La aceste transformări sunt de însemnat două direcțiuni. — Direcțiunea întâia pășia dela punctul de vedere, că din melodiile bisericeii vechi numai cu tact silabic, să se facă melodii nouă, înrudite cu melodiile bisericesti și supuse nu numai ritmului și tactului silabic, dar și celui muzical. Reprezentantul acestei direcțiuni a fost Bortnianschi. El luă din melodia bisericască numai notele esențiale și astfel melodia bisericască deveni aptă pentru compunere armonică. Melodia nouă era analoagă cu cea mai înainte, dar ea nu era după literă aceeaș, ce se afla în notele tipărite în cărțile editate cu binecuvântarea sf. sinod. Capela curții împărătești din Petersburg a editat unele transformări ale lui Bortnianschi după cântarea așanumită a Chievului, după cântarea cea veche și cea nouă grecească, după cântarea bulgară și după cântarea lui Gherasim³⁾. — A doua direcțiune la transformarea melodiilor bisericesti în cântări armo-

¹⁾ Berezovskii a scris mai multe compozițiuni muzicale bisericesti sau spirituale, și anume: Liturghia; chironice; „Cel ce a făcut ingerii săi spirite...”; „Lăudat pe Domnul din ceruri...”; „Fericiți pe cari i-au ales...”; „Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu...”; ș. a. Дм. Разумовскій, l. c. p. 228.

²⁾ Din lucrările lui Bortnianschi s'au editat: Adunarea concertelor pe patru voci, cari consta din 35 de numere pe partituri; adunarea concertelor de două coruri și de cântări mici, tipărite pe partituri în două cărți; „Pe tine Doamne te lăudăm” în două cărți; Liturghia pe trei voci și șapte numere ale cântării heruvimice; „Cu glasul meu cântă Domnul am strigat”; „Să învie Dumnezeu și să se risipiască vrășmași lui”; „Cătuș de iubite locașurile tale, Doamne” ș. a. — Дм. Разумовскій, l. c. p. 232.

³⁾ Și anume după Cântarea din Chiev, cântările: „Să se umple gurile noastre”; „Astăzi puterile cerești”; „Trupul lui Christos primind”; după cântarea cea nouă grecească, pe patru voci; „Ingerul a strigat”; irmoasele patruzecimii; după cântarea bulgară: „Fecioara astăzi”; pe șase voci; după cântarea cea veche grecească: „Mărire fie Dumnezeul nostru”; după cântarea lui Gherasim: „Mărire și acum. Unule născut, Fule”. Cf. Дм. Разумовскій, l. c. p. 234.

nice, consta intru aceea, ca din melodiile bisericesti să nu se facă melodii noi, ci ca melodia bisericească să rămână cât cu putință în aceeași formă, precum era ea pusă pe notele bisericesti. Melodia bisericească se executa în acest caz cu o voce a corului și se petrecea de a doua voce cu o terță mai sus. Reprezentantul acestei transformări era Turceanenov (Турчаниновъ), care transformare se primă cu multă plăcere. Sf. sinod introduse toate transformările lui Turceanenov în biserici, la serviciul dumnezeesc.

După Bortnianschi n'au prea sporit lucrările cântărilor bisericesti. Cauza acestei infățișări a fost poate, că întrebuintarea concertelor a fost oprită la serviciul Dumnezeesc. Concerte puteau să se execute numai la săvârșirea sacramentului cununiei. În acest răstimp s'au ocupat cu compunerea de concerte Lvov și ieromonahul Victor, iar cu alte cântări spirituale mai mici, renumitul componist, Glinca.

Cea mai însemnată activitate pe terenul cântării bisericesti a desvoltat, după Bortnianschi, capela de cântare a curții împărătești din Petersburg. Cântăreții acestei capele, aleși din toate părțile înperiului rusesc, afară de calitatea aleasă a vocii naturale, aduceau cu sine și cunoștința deplină a diferitelor cântări bisericesti ale provinciilor, de unde veniau. Cu privire la ultima împrejurare se reprezenta această capelă ca un depozit mare, în care toate felurile cântărilor bisericesti rusești, turnându-se așazicănd asemenea felurilor metale într'un cuprător, trebuiau să se contopiască și din toate să iasă un întreg. Cântările felurite ale bisericii rusești intru adevăr se și compuseră într'un întreg, care e cunoscut sub numele de cântarea curții.

Cântarea bisericească de demult se executa la capela curții împărătești, dar de abia mai târziu se formă ca un întreg bine ordonat și adus într'un sistem, lățindu-se în tot imperiul rusesc. Această cântare s'a editat întâia oară de capela curții, la finea anului 1830, într'o carte litografată cu suprascierea: Cercul cântării bisericesti de rând pe două voci și panihida pe patru voci¹⁾. Cercul și panihida erau menite numai pentru capela curții, dar cu timpul s'au făcut ele modele de cântare pentru toate bisericile Rusiei. — În anul 1845 s'a compus pe patru voci cântarea bisericească de rând, executată la prea înalta curte, de Vorotnecov (П. М. Боротниковъ) învățător de cântare la capela curții. În anul 1846 a fost invitat directorul capelei a pune pe note toate acele produse muzicale, cari, la diferite servicii dumnezești de peste an, se executară în bisericile curții. Fructele acestor osteneli de doi ani au fost o carte intitulată: Rânduială completă (Полный Обуходъ) pe patru voci și Irmologhiul scurt, așisderea pe patru voci. Aceste două cărți din urmă s'au lăfit în bisericile Rusiei așa de repede, că acum în anul al doilea după apariția lor primă, a fost de lipsă a doua ediție. Cântarea aceasta se ordonă ca regulă la serviciile dumnezești, la cari asistau persoar-

¹⁾ Кръгъ простаго церковнаго пѣнія, издавна употребляемаго при высочайшемъ дворѣ, на два голоса и паннихида, на четыре голоса.

nele familiei împărătești, în toate bisericile afară de acelea, în cari din timpuri străvechi erau în uz deosebite cântări vechi, precum în biserica Adormirii Maicei Domnului din Moscova, în biserica Sofiei din Novgorod și în alte biserici și mănăstiri. Spre a se informa în cântarea curții după cărțile editate de capela ei, se trimiteau la Petersburg, din anul 1846 încoace, câte unul din cei mai aleși cantori ai fiecărui cor arhieresc. Cantorii, cari deprindeau cântarea în capela curții și se legitimau cu testimonii din această artă, câștigau dreptul de a informa alte coruri în cântarea curții. Tot pe timpul acesta se ocupa capela curții și cu transformarea melodiilor bisericesti vechi în cântarea armonică. La aceste transformări plecă capela numită din punctul de vedere 1. de a conserva melodia cântării bisericesti forma ei din cărțile de note ce erau editate cu binecuvântarea sf. sinod și 2. de a o pune pe patru voci nu după ritmul metric, ci după cel liber, care, în muzica bisericească, are aceeași pretențiune, ca și ritmul metric. Reprezentantul ideii din urmă a fost directorul capelei, Lvov, o idee, care mai demult o expuse pe larg într'o carte intitulată: *Despre ritmul liber sau nesimetric*. Lucrările de acest fel editate de capela curții în acest timp, sunt următoarele: 1. *Octoiul pe note după cântarea cea veche*, în privința cuprinsului înrudit cu Octoiul pe note editate de sf. sinod; 2. *Cartea intitulată: Rânduiala (Обуходъ) cântării bisericesti pe note*; 3. *Irmologhiul prescurtat după cântarea cea veche*, care cuprinde irmoasele învierii tuturor opt glasuri și irmoasele celor douăsprezece sărbători domnești și ale Născătoarei de Dumnezeu; 4. *Irmoasele învierii Domnului*, cele ale Născătoarei de Dumnezeu și ale altor sărbători de peste an după cântarea grecească; 5. *Irmoasele întregii patruzecimi* și ale săptămânii pașimelor după cântarea grecească; 6. *Antifoanele învierii* la utrenie după cântarea grecească și 7. *Utrenia* cântării grecești. Titlul cărții din urmă nu corespunde pe deplin cuprinsului, de oarece cartea aceasta cuprinde și cântările vecerniei și a pavecerniții și afară de cântarea grecească cuprinde și cântarea cea veche și cea a Chievlui.

Pentru conservarea întregității, a unității și a vechimii cântărilor bisericesti, la transformarea lor în cântare armonică, se așezară în anul 1848, în diferite eparhii ale imperiului rusesc, comitete compuse din trei sau mai mulți membri cunoscători de muzică, din vr'o câteva persoane din cler și din dirigintele corului arhieresc, cari aveau a asculta executarea cântării bisericesti vechi și a celei transformate și a se pronunța, ori de s'a conservat la transformarea cântării caracterul ei cel vechiu și ori de corespunde cântarea transformată însămnării și menirii sale¹⁾.

¹⁾ Comitetul din Moscova, ocupându-se timp îndelungat cu transformările făcute de capela Curții, s'a pronunțat anume cari din cântările transformate ale numitei ca-

În biserica Rusiei nu se oprește nici acum transformarea melodiei bisericești în compunere armonică, nimănui, care are cunoștinți muzicale. Însă executarea transformărilor noi în biserici la serviciul dumnezeesc nu se permite, până ce respectiva transformare nu se admite de sf. sinod. Admisivunea aceasta cade în competența sf. sinod, care relativ la cântările bisericești, are a se îngriji de conservarea unității și a vechimii lor, cu cari s'a deprins auzul celor ce se roagă. Iar celelalte dispozițiuni relative la cântarea bisericească, compet arhierieilor eparhiali după ordinea lor ierarhică, iar la armată și la corpurile militare, compet dispozițiunile aceste, persoanelor preoțești așezate la aceste corpuri¹⁾.

Ce privește în urmă activitatea pe terenul compozițiunii muzicale bisericești în Rusia din trecutul apropiat (dinainte de războiu), apoi s'a distins în direcțiunea aceasta cu deosebire *Davidov*, directorul conservatorului din Petersburg, ale cărui compozițiuni muzicale bisericești arată acea influența lui *Bortnianschi*, apoi *Arhanghelschi*, *Ciaicovschi*, *Metalov*, *Bahmetov* și *Ablamov*, cari toți sunt sub influența lui *Lvov*.

§ 114. Continuare.

Cântarea bisericească la Români. — Ce se atinge de cântarea bisericească la *Români*, aceasta a fost cea a bisericii grecești sau cea a bisericii mari din Constantinopole. Modul scrierii și al executării ei a fost cel uzitat de biserica aceasta și anume cântarea cea regulată de sf. Ioan Damascen, apoi modificată de *Ioan Cucuzelis* și de ceilalți maiștri de cântare ai bisericii grecești până la sistemul psaltihiei moderne, perfecționate de arhierieul *Hrisant*, de *Grigorie Protopsaltul* numit și *Levitul* și de *Hurmuz*, hartofilaxul bisericii celei mari din Constantinopole.

Pentru păstrarea și propagarea cântării bisericești la Români au contribuit foarte mult mitropoliele, episcopiele, mănăstirile și mai ales bisericele domnești sau bisericele dela palatul domnitorului. Biserica curții domnești, precum în alte privinți așa și în privința cântărilor

pele merită considerare din punctul de vedere al afinității lor cu cântările cele bisericești vechi, enumerând aceste cântări în deosebi.

¹⁾ Cf. *Д. Разумовскій*, l. c. p. 251—252.

servia de model pentru toate bisericile din țară. După modelul bisericii domnești se aranja personalul cântăreților pela mitropolii, episcopii și mănăstiri. Pelângă un protopsalt era un număr de tineri aleși, numiți cântăreți, cari, practicând serviciul de cântăreți, deveniau la rândul lor psalti și protopsalti la curtea domnească, sau la alte biserici însemnate. Astfel se proceda și în celelalte biserici mai însemnate din țară. — În timpul domniei Fanarioșilor, se aduceau la București și la Iași, cei mai buni cântăreți din Constantinopole, încât serviciul divin era în România mai magnific, decât chiar în patriarhia din Constantinopole. *Derotei* al *Monembației*, călătorind pe la finea secolului al XVI, dimpreună cu patriarhul *Ieremie* al Constantinopolei, prin România și enumerând în cronicul său calitățile cele frumoase ale Domnului *Moldovei*, *Petru Șchiopul*, zice între altele: El iubia și cântăreții și avea un dascăl iscusit în cântări. Și arhidiaconul *Paul de Aleppo* (*Haleb*) din secolul al XVII, descriind călătoria sa și a patriarhului *Macarie* din Antiohia prin România, se exprimă despre cântarea bisericească din Muntenia astfel: Formele serviciului bisericesc și cântarea sunt la Munteni, admirabile, căci ei sunt creștini buni și cu adevărat religioși.

În România se cânta mai ales în bisericile cele mai mari la strana dreaptă grecește, iară la cea stângă românește¹⁾. Principele *Dimitrie Cantemir* amintește și de cântarea slavonă, care să se fi introdus în biserica domnească de *Vasile Vodă Lupul* (1634—1653) și se executa și pe timpul când scria el²⁾. Cântarea aceasta slavonă e cunoscută în România sub numirea de cântare bulgară sau sârbească, care era întrebuințată în țările sudico-slavone, în Bulgaria și Sârbia, și de unde trecu și în țările române.

Cântarea grecească se lăși mai târziu și pe la alte biserici ale țării și-i disputa cântării românești, terenul, sprijindu-se această tendință, nu numai de psalții grecești veniți în țară, de mănăstirile așanumite închinare, în cari domnia numai cântarea grecească, dară și de inteligență, care la

¹⁾ Arhidiaconul *Paul de Aleppo* amintește de cântăreți domnești în Muntenia, cari serviau sau în biserica domnească, sau în palatul domnitorului. La strana dreaptă, zice el, cântau grecește, iară la cea stângă românește. — Și principele *Dimitrie Cantemir*, descriind pe la începutul secolului al XVIII ceremoniile curții domnești a *Moldovei* și ceremoniile din biserica domnească, amintește de corul cântăreților moldoveni și de corul cântăreților greci, cari cântau în biserica curții, cei dintâi la strana dreaptă, cei de al doilea la strana stângă. — *Melchisedec*, *Memoriu pentru cântările bisericești în România*, 1881, p. 17.

²⁾ Cf. *Dimitrie Cantemir*, *Descrierea Moldovei*, București 1985, tom. II, pag. 170.

inceputul secolului al XIX era grecească ori grecizată. Înă
 sfortările contrare cântării românești și lățirii ei în țară, erau
 zadarnice. Căci ajungând, la inceputul secolului trecut, la
 scaunul mitropoliei Ungro-Vlahiei un arhipăstor român, Dio-
 nisie Lupul, a înființat la mitropolie o școală de cântări
 bisericești, și numind la ea învățător pe dascălul Macarie,
 ieromonah și funcționar eclesiastic al mitropoliei din București
 († cam pe la anul 1845), i-a poruncit a preface și a preda
 românește toate cărțile de cântări bisericești după psaltihia
 nouă. Supunându-se Macarie, un cantor și cunoscător de
 muzică renumit, acestei însărcinări a dat la lumină, în anul
 1822, în Viena, cele dintâi trei cărți române de psaltihie,
 anume Anastasimatarul, Irmologhionul și Teoreticonul;
 iară în anul 1827, din ordinul domnitorului Grigorie Ghica,
 în București, Utrenierul. Aceste cărți de psaltihie ale lui
 Macarie deveniră normă pentru cântarea română bisericească,
 în ambele principate, predându-se după ele cântările în
 școalele cantonale și conducându-se de ele cantorii români
 în executarea cântării la serviciul dumnezeesc. Și mitropolitul
 Moldovei, Veniamin, a introdus în biserica Moldovei psaltihia
 cea nouă și, înființând la mitropolia sa o școală cantorală,
 se învățau la ea cântările după metoda nouă. Dela București
 se duse Macarie la mănăstirea Neamțului, unde învăță pe
 călugări sistemul nou al cântărilor bisericești.

Afară de Macarie, și-au mai câștigat merite pe terenul cântării
 bisericești, economistul Ioniță, marele ecleziarh al mitropoliei din Iași,
 ierodiaconul Nectarie Frimul, psaltul episcopiei din Huși și Dimitrie
 Suceavanul, protopsaltul mitropoliei Moldovei. Economistul Ioniță a tradus
 pe la anul 1837, la indemnul arhimandritului Isaia Socoleanul, pe
 psaltihie română măririle și idiomele Triodului, o carte ce a rămas
 numai în manuscris. Ierodiaconul Nectarie Frimul a așezat pe la
 anul 1830, pe psaltihie toate cântările sf. liturghii, din cari unele,
 precum heruvicul și axionul, se cântau până atunci tot grecește, tipă-
 rindu-le în mănăstirea Neamțului. Tot Nectarie Frimul, acum ca
 arhieru, a editat, în anul 1846, în tipografia mitropoliei din Iași,
 Utrenierul, în care cântările utrenei sunt mai prescurtate decât în
 Utrenierul lui Macarie. Cel mai renumit dintre psalti din școala lui
 Veniamin, e Dimitrie Suceavanul. El a îndreptat cărțile de cântări
 bisericești ale lui Macarie: Anastasimatarul, Irmologhionul și Teoretic-
 onul, editându-le în anul 1848 în Iași, în mănăstirea mitropoliei, a
 prelucrat și publicat în anul 1856, în tipografia mănăstirii Neamțului,

toate idiomele și măririle anuale sub titlul: Idiomelar și Doxastar în
 trei tomuri, o carte foarte prețioasă pentru cântarea bisericească, cu-
 noscută și lăfită în toată România și mai ales în Moldova.

Cel mai renumit învățător de cântări bisericești române
 după Macarie, a fost Anton Pann († 1854), profesor de
 cântările bisericești la seminarul central din București. Pann
 a învățat cântările bisericești și psaltihia cea nouă dela în-
 vătători greci, precum Dionisie Fotino, eruditul scriitor grec
 romanizat, și Petru Efesiul. Cu acest din urmă și cu Panaiot
 Engherlin, monah și protopsalt al mitropoliei, s'a apucat
 Pann să traducă pe românește psaltihia grecească. Înă
 murind aceștia, Pann a continuat opera începută, ocupându-se
 din toată inima cu compunerea psaltihiei pe românește. Re-
 zultatul ostenețelor lui în privința aceasta au fost mai multe
 opere muzicale, din cari cele mai însemnate, publicate între
 anii 1841—1848, sunt următoarele: 1. Basul teoretic și
 practic al muzicii bisericești sau gramatica melodică; 2.
 Anastasimatarul îndoit, adecă zăbavnic și grabnic; 3. Irmolo-
 ghionul sau Catavasierul grabnic; 4. Privighierul; 5. He-
 ruvico-Chinonicarul în două tomuri; 6. Doxastarul, în două
 tomuri și 8. Calofonicul.

Pann, precum se vede din numărul și din titlurile
 operelor lui, are mari merite pentru cântarea bisericească
 muzicală. Înă asemănându-se cântarea lui cu cea a lui
 Macarie, vede ori și cine, că ea n'are dulceață melodiei,
 prin care se distinge cântarea lui Macarie, care ultimă este
 mai plăcută gustului român, ca product al simțului românesc
 moștenit dela strămoși. Pann în tinerețele sale a călătorit prin
 Bulgaria și prin Rusia și placându-i unele modulațiuni ale
 melodiilor de pe acolo le-a adoptat în cântările sale, prin ceace
 nu puțin s'a abătut dela gustul melodiei naționale române.
 Cu toate acestea cântarea lui Pann s'a lăfit și a devenit
 dominantă mai ales în Muntenia.

În România sunt așadară două nuanțe destul de pro-
 nunțate în cântarea bisericească: una a lui Macarie, care
 predomină în Moldova și alta a lui Pann cu multe mo-
 dulațiuni străine melodiei vechi române, care predomină
 în Muntenia.

În anul 1856, episcopul din Buzău, Filotei, a făcut o compilare din cântările bisericești ale lui Macarie și ale lui Pann, editând Anastasimatarul întreg al lui Macarie și o mare parte a Irmologhionul lui Pann. În anul 1873 Oprea Dimitrescu, învățăcel al lui Pann, profesor de cântare la seminarul din Râmnic, a publicat o prescurtare din cântările lui Pann pentru utrenie și liturghie, sub titlul: Antoleghia muzico-eclésiastică, iară în anul 1875, o broșură intitulată: Principii clementare ale muzicii bisericești și prescurtare din Anastasimatar¹⁾. Tot în anul 1875 a editat Ștefan Popescu, fost profesor de muzică la seminarul central și la seminarul Nifon din București, a editat doxologhiile pe 8 tonuri, axioanele, luminănde și slavele mari. În anul 1902 a apărut în sfârșit cartea despre muzica bisericească a vicarului sf. mitropolii a Ungro-Vlahiei, Nifon N. Ploesteanu: Carte de muzică bisericească pe psaltihie și pe note lineare pentru trei voci, în care, după o tratare destul de temeinică a istoriei muzicii bisericești orientale și a teoriei psaltihiei, urmează o serie de cântări bisericești puse pe psaltihie, dintre cari o mare parte sunt compuse și de Prea Sfinția Sa, apoi de Ștefan Popescu și de distinsul cunoscător al muzicii bisericești orientale, fost conducător al corului bisericii Crețulescu în București, Teodor Georgescu († 1880).

Afară de cântarea bisericească melodică, se execută, în România, mai ales în bisericele catedrale, și cântarea armonică, fiind activi pe terenul acesta mai mulți compozitori, dintre cari merită să fie amintiți cu laudă fostul director al corului mitropolitan din Iași, Musicescu și D. G. Kiriac. — Precum în vechea Românie, așa și în bisericele din Ardeal și Bucovina se execută, pe lângă cântarea cea veche melodică, în multe locuri, și cântarea armonică. Ca compozitori ai acestei cântări din urmă s'au distins cu deosebire Ioan Vidu și G. Dima Lugojan în Ardeal și Ciprian Porumbescu și Eusebie Mandicevski, în Bucovina.

In Bucovina se execută prin biserici, de regulă, cântarea cea veche grecească melodică, fără de acele adausuri ori prefaceri, cărora era supusă această cântare în timpurile din urmă prin reformele psaltihiei grecești; iară în unele biserici ale Bucovinei, și anume în cele cu populațiune ruteană, se execută cântarea bisericească așa-numită bulgară. Pentru învățarea acestor cântări, s'a creat în anul 1840, în Cernăuți, o școală cantorală, în care, de prezent, elevii se instruiază în cântarea melodică de un învățător așezat anume pentru împărtășirea învățământului din această cântare la școala cantorală și la seminarul clerical. Spre a înlesni învățarea cântărilor bisericești după melodia

¹⁾ Melchisedec, Memoriu pentru cântările bisericești în România 1881, p. 2-4 și p. 15-20.

grecească, a pus arhimandritul conzistorial, mai apoi mitropolit al Bucovinei și Dalmației, Silvestru Morariu-Andrievici († 1895) cântările bisericești române cele mai uzitate, pe note lineare și le-a editat în anul 1879 într-o carte intitulată „Psaltihia bisericească”. Iară spre a înlesni învățarea cântărilor bisericești după melodia bulgară, a editat, în anul 1895, preotul bisericii ort. or. din Lemberg (Leina), Eugenie Vorobchevici († 1908), o carte sub titlul „Псалтихія”, în care sunt puse pe note cântările bisericești slavone. — În duminici și la sărbători, se execută în biserica catedrală din Cernăuți, precum și în alte biserici mai mari din țară, la liturghie, cântarea armonică, pentru care e așezat un profesor cu obligământul, de a instrui în cântarea aceasta, tinerimea academică din seminarul clerical, precum și elevii dela școalele secundare și dela școala cantorală din Cernăuți.

§ 115. Continuare.

Istoria cântării bisericești în biserica occidentală. — Precum în biserica orientală sf. Atanasie și alți sf. părinți, așa, în biserica occidentală, întreprinse sf. Ambrosie a curăți cântarea bisericească de amestecul profan. Prin năzuințele sale în privința cântării, deveni sf. Ambrosie urzitorul unui mod propriu de cântare, numit după dânsul cântarea ambrosiană. În ce constă caracterul și forma cântării acesteia nu se poate ști cu siguranță. Atât se pare a fi fără de indoială, că cântarea sf. Ambrosie era metrico-ritmică¹⁾, conformându-se sistemului celui vechiu grecesc. Așisderea este cunoscut, că cântarea sf. Ambrosie se distingea prin frumuseță și dulceață, și făcea foarte bună impresie asupra ascultătorilor²⁾.

Însă și această cântare degeneră prin abuzuri, cari intrară în ea în decursul timpului, și astfel trebui să întreprindă sf. Grigorie cel Mare o reformă nouă a cântării bisericești occidentale, care se numi cantus planus, firmus, Gregorianus, romanus sau și choralis. Sf. Grigorie, din cele existente,

¹⁾ Cf. F. H. Krüll, Christliche Alterthumskunde, Regensburg, 1856, Bd. I, pag. 372.

²⁾ „Cât de tare plângeam cu” zice sf. Augustin câtră sf. Ambrosie „la auzul inimii și cântărilor tale, emoționat fiind de melodiile cele dulce sunătoare ale bisericii tale. Acele melodii se vărsară în urechile mele și adevărul intra în inima mea; întru mine se aprinse simțământul pietății, vărsam lacrimi, și aceasta mă ușura foarte mult”. Augustini Confessionum Liber X, c. 33 (Migne, Patr. lat. T. XXXII, pag. 800).

culese cele ce le ținea de mai bune, le construi într'un întreg și-și formă din ele o teorie proprie. Diferența între cântarea sf. Ambrosie și cea a sf. Grigorie, exista, intru aceea, că cântarea sf. Ambrosie era metrică, cântarea sf. Grigorie însă era lipsită de metru. Imnele sf. Ambrosie, cu un metru determinat al versurilor, prefindeau o cântare metrică¹⁾, iară cântarea sf. Grigorie se mișca liberă și se determina numai prin măsura gramaticală a silabelor și prin accentuare. Ea, ca și cântarea cea grecească era silabică, adică fiecare silabă avea tonul său, conformându-se Grigorie normelor fundamentale ale sistemului grecesc²⁾. Cântarea sf. Grigorie adunată mai târziu într'o carte, așa-numitul „Antifonar”³⁾, fu primită cu mult aplaus și entuziasm, lăfându-se curând la toate bisericile occidentale. Sf. Grigorie însă nu se îngrijă numai de cântare, ci și de cântăreți, întemeind în Roma o școală cantorală, cerând dela candidații de preoție cântarea ca o precondițiune neevitabilă pentru intrarea în starea preoțească și trimițând la singuritele comune clerici, cari informau pe credincioși în cântare și-i conduceau la executarea ei la serviciul dumnezeesc public⁴⁾.

La lăfirea cântării gregoriane contribuiri în decursul timpului nu numai conducătorii bisericilor, ci și principii. Așa se istorisește despre împăratul Carol cel Mare, un mare cunoscător și iubitor de muzică, că el, în multe orașe ale imperiului său, fondă școale cantorale, asista în persoană la împărțirea învățământului, cânta dimpreună cu cantorii în diferite biserici, și nu suferia să i se prezinte un cleric, care nu

1) Cf. I. N. Forkel, Allgemeine Geschichte der Musik, Bd. 2, Leipzig 1801, pag. 156 și 183.

2) Spre însemnarea scalei se folosi sf. Grigorie de cele dintâi șapte litere ale alfabetului, și spre însemnarea mai exactă a melodiei progresive, se folosi el, după unii, de literele alfabetului, după alții, deoarece nu se află nici un manuscris de felul acesta, de așa-numitele „neume”, adică semne, cari constau din puncte, virgule, cârligute ș. a.

3) Die Antiphonarien der römischen Kirche tragen fast durchwegs den Namen Gregors des Großen. Dies berechtigt jedoch nicht zu der Annahme, daß er der Verfasser sei; wohl aber, daß er die bereits vorhandenen Texte gesammelt, geordnet, berichtigt und vervollständigt habe, während ihm zugleich die durchgreifendste Reform des kirchlichen Gesanges zugeschrieben wird. — Wetzler und Welte's Kirchenlexikon, Bd. I, pag. 970.

4) Cf. F. H. Krüll, l. c., pag. 372.

cunoștea cântarea gregoriană¹⁾. După Carol cel Mare se sprijini cântarea de Ludovic Piosul, de Carol Pleșuvul și de Carol cel Gros; iară în Anglia, Alfred cel Mare fondă, la universitatea din Oxford, o catedră deosebită pentru arta muzicală.

Fată cu interesul cel viu pentru cântarea bisericească și pentru executarea ei cea frumoasă, și indeosebi față cu dexteritatea, cu care excelau cantorii bisericești în cântare a fost un lucru natural, că în decursul timpului se păși ici-colo peste cântarea cea simplă unisonă, adăugându-se la ea diverse ornamente. Astfel se formă mai întâi așa-numitul *discant* (*discantus*), petrecându-se cântarea firmă încă cu o voce secundară. Prin această cântare de două voci, dimpreună cu ornamentele deosebite ale tonului împreunate cu dănele, se puse primul fundament la armonie, la măsură și în general la cântarea figurală. Căci pentru ca discantul cu figurele sale într'u adevăr să fie o acompaniare binesunătoare, armonică, a cântării firme, trebuiau să se observe acordurile, și cantorul, spre a putea petrece cântarea firmă, trebuia să știe timpul sau mensura, în care propășia ea. Cantorii exercitați se orientau în privința aceasta și fără de regule; iară pentru cantori mai puțin exercitați, erau de lipsă legi determinate, regule prescrise. Cel dintâi care a făcut aceasta, care încercă a regula teoretic cântarea de mai multe voci și a desfășura o învățatură despre intervale și armonie, este autorul tractatului „*Musica enchiridiadis*”, care mai înainte se atribuia călugărului benedictin Hucbald din St. Amand în Flandra († 930), pe când tractatul e compus la finea secolului X²⁾.

În secolul al XI se deschide în istoria cântării bisericești un period nou, ba se poate zice, că toată muzica modernă stă în legătură cu progresul acestui secol. Mai înainte de alții, excelă, în privința aceasta, Guido de Arezzo, un monah benedictin dela Pomposa lângă Ferrara († 1050). Guido inventă un mod nou și ființial mai bun și mai ușor, de a învăța cântarea, de a însemna mai exact înălțimea și adâncimea tonurilor, de a determina cu mai multă siguranță modurile cântării și a aduce într'u dănele mai multă ordine și egalitate. Scala muzicală, până la timpul lui Guido nesigură și nedeterminată, se preciză prin el. Astfel esențial se înlesni peste-privirea asupra terenului tonurilor, pe care voia cineva să-l percurgă. Lui Guido i-se atribuie de unii și inventarea notelor muzicale moderne, însă cu nedreptul, fiindcă acestea sunt mai vechi. Așisderea să fie mai vechiu și sistemul liniilor dimpreună cu cheia, care ușură mult cetirea pieselor muzicale. Însă lui Guido i-se cuvine meritul, că a simplificat sistemul liniilor (la patru linii) și a dat scalei muzicale mai multă precizie, așa, că învățăceii lui, fără osteneală, în scurt timp învățară Antifonarul. Tot lui Guido i-se atribuie de unii aflarea așa-numitei *Solmisațiuni*, adică a întrebuintării celor șase silabe: *Ut, re, mi, fa, so, la*, spre însemnarea celor dintâi șase tonuri ale scalei. Această atribuire însă se

1) Cf. Fluck, Katholische Liturgik, 2. Th. Regensburg 1855, p. 303.

2) Cf. Wetzler und Welte's Kirchenlexikon, 2. Aufl. 8. B., p. 2036.

bazează simplu numai pe o neînțelegere. Cântându-se cunoscutul imn în onoarea sf. Ioan Botezătorul¹⁾: *Ut queant laxis resonare fibris — mira gestorum famuli tuorum — solve pollutis labiis reatum —* sancte Ioannes, așa, că fiecare jumătate a versului se suia cu un ton mai sus, îi lăsa Guido pe învățăceii săi să învețe după imnul acesta cântarea corectă a celor șase tonuri, și această împrejurare a dat mai apoi motivul, a-i atribui lui și aflarea solmisațiunii. Spre însemnarea tonurilor el se folosea de litere, iară semiografia lui erau neumele, cari le-a introdus în sistemul de patru linii²⁾.

Coregerea muzicii bisericești prin Guido, îi câștigă acestuia un renume extraordinar și avu și mare influență asupra dezvoltării ulterioare a cântării. Anume deveni astfel posibil, de a fixa acurat vocile secundare, cari până acuma se cântau fără de note, punând două, câte odată și trei note în contra uneia, prin care lucru s'a produs acel mod al contrapunctului, care mai târziu se numia „mixt” în contrast cu cel „simplu” (nota contra notam).

În fine, se înființă pentru dezvoltarea cântării vocale și în general a muzicii, un moment ființial nou prin inventarea sau determinarea mai exactă a măsurii tonurilor. În genere se numește *Franco din Colonia*, din secolul XII ca acela carele să fi compus prima teorie exactă despre hronometrie, deși, precum zice el însuși, nu el a fost cel dintâi care a scris despre măsură. Prin aceasta se puse bază la ulterioara dezvoltare a armoniei și a muzicii mensurale și figurale, în care privință, și anume și prin coregerea sistemului de note, în secolul al XIV excelă cu deosebire Ioan de Muris, preot francez și doctor al renumitei școli teologice din Paris, Sorbonne.

Astfel se dezvoltă în biserică occidentală, pelângă cântarea plană, încet o cântare artificială complicată, muzica bisericească armonică, care, mai ales dela secolul XV încoace, se cultivă cu multă diligență lucrând pe terenul acesta o mulțime de bărbați, dintre cari unii se ocupau cu teoria muzicii, alții cu compozițiunea cântării.

Însă pecăt de multă laudă și recunoștință se atribuie acestor maiestri în muzică, cari prin activitatea lor au contribuit la deplinătatea artei și la infrumusețarea serviciului dumnezeesc, pe atât de multă nemulțămire produsă ei prin abaterea lor dela cântarea cea bisericească genuină și prin încărcarea cântării armonice cu cele mai curioase și nenaturale împletiri și întorsături. Acest abuz ajuns la acel grad, că papa Ioan XXII (1316—1334) puse cântarea armonică sub anatema și ordonă, ca în biserici fără specială aprobare bisericească să nu se execute noi moduri de cântare. Însă această măsură nu se observă pretutindene și abuzurile în decursul timpurilor, nu numai că nu se înlătură, ci se tot înmulțiră așa, că mulți prelați ai concilului tridentin (1545—1563) cugetară a scoate muzica armonică din biserică.

¹⁾ Compus de Paul din Monte-Cassino din secolul IX. Cf. Alex. Patussi, *Geschichte der Päpste*, Wien, 1872, pag. 500.

²⁾ Cf. Wetzer und Welte's *Kirchenlexikon*, 2. Aufl. 8. B., p. 2037.

Însă aceasta ca atare află la acest concil și mulți apărători, și chiar și împăratul Ferdinand I. făcu în contra acestei intențiuni prin delegatul său propunerii corespunzătoare. Deci se însărcină pe acest timp renumitul maiestru de cântare și cântăreț al capelei papale *Giovanni Pierluigi da Palestrina* († 1594), numit după locul natal simplu „Palestrina”, de a compune o liturghie, care să n'aibă nici o afinitate cu muzica profană și să se distingă prin simplitate, demnitate și expresiune pioasă, și la a cărei executare totodată să se înțeleagă bine textul. Palestrina compuse trei liturghii, dintre cari mai ales una se primi cu mult aplaus, și aceasta decisă în favoarea muzicii bisericești armonice¹⁾.

Mai târziu se coreseră parte prin alți cunoscători de muzică și cărțile bisericești de cântare, și astfel se regeneră cântarea cea veche gregoriană, care în decursul timpurilor sub influența diferită a gustului diverselor persoane și popoare pierdu mult din genuitatea sa. Palestrina dete impuls puternic la noi producțiuni pe terenul muzicii. În Italia excelară în privința aceasta: Giovanni Maria Nanini († 1607), Andrea Gabrieli († 1586) Gregorio Allegri († 1652), Alessandro Scarlatti († 1725), Giovanni Pergolese († 1736), Maria Luigi Cherubini († 1842), Guisepppe Baini († 1844) ș. a. Afară de Italieni lucrară în secolul XVI și XVII pe terenul muzicii bisericești ca compozitori între *Olandezi*: Roland de Lattre (Orlando di Lasso), Arcadelt și Ghiselin Dankerts, între *Francezi*: Leonard Barré din Limoges și Eleazar Genet, între *Spanioli*: Bartholomaeus Escobedo și Christoph Morales din Sevilla, între *Poloni*: Sebastian Felstinski și Nicolaus Zielenski și în urmă se distinseră ca compozitori între *Germani*, și anume în secolul XVIII și XIX: Georg Friedrich Händel († 1759) în Londra, Ioan Sebastian Bach († 1750) în Lipsca, Wolfgang Amadeus Mozart († 1791) în Viena, Iosif Haydn († 1809) în Viena, și Michael Haydn († 1806) în Salzburg, Ludwig Beethoven († 1827) în Viena, Georg Ioseph Vogler († 1814) în Darmstadt ș. a.

Însă și unii din numiții compozitori de cântări bisericești, și anume cei din timpul ulterior și contemporanii lor se abătură foarte mult dela stilul cântării bisericești. Muzica de operă, care se dezvoltă dela secolul al XVII și care se excultivă prin muzica bisericească, începu a influența asupra acesteia. Nu puțină influență exercită asupra muzicii bisericești și muzica instrumentală, care prin Alessandro Scarlatti († 1725) se introduse în biserică. Producțiunile muzicale ale timpului nou, mai ales cele din jumătatea II. a secolului XVIII și jumătatea

¹⁾ I. Hartmann în monografia sa „*Palestrina, Ein Gedenkblatt*” zice de Pierluigi: „Er ist der Schöpfer des katholischen Kirchenstils in der Musik. In seinen 13 Bänden Messen hat er die h. Tonkunst, wie sie im Dienst des Kultus der katholischen Kirche steht, für alle Zeiten festgelegt. Allen Empfindungen frommer Andacht hat er Ausdruck verliehen. Den Meister zu übertreffen hat Niemand vermocht. So erhaben wie der Dom St. Peters, in welchem seine sterbliche Hülle ruht, sind die Weisen, die Palestrina geschaffen hat.”

I. a secolului XIX., scrise într'un stil prea lasciv și ușor, sar în ne-
 ton pasionat, plin de vuiet, dela soluri, dueturi și cvarteturi la cântarea
 plină, și sunt lipsite de liniște, demnitate și seriozitate sfântă. Ba nu
 rareori se aude în biserici muzica de operă cea mai emoționată și
 lascivă, cu tonuri sgomotoase și cu o încărcătură întreagă de instru-
 mentațiune, umblând numai după producere de efecte ¹⁾.

Deci și în contra acestor aparițiuni se luară măsuri corespunzătoare.
 Pontificele roman, Gregorie al XVI, ordonă o reviziune a compoziți-
 nilor muzicale bisericesti. Mai departe se restrânse producțiunea cân-
 tărilor armonice, și din bisericile Romei se scoase cât cu puțință mu-
 zica instrumentală. După o expresă ordonare a vicariatului general
 papal din anul 1842, muzica instrumentală poate să se întrebuițeze
 numai cu invoirea specială bisericască și numai atunci, când puține
 instrumente insoțesc cântarea în stil potrivit. Sub pontificatul lui Pius
 IX s'a reînnoit cu data din 20. Noemvrie 1856, ordinul amintit, și
 anume într'o formă mai aspră.

Aceste măsuri spre meliorarea cântării bisericesti se lățiră și
 prin alte țări ale apusului, însă cu toate aceste în multe locuri încă
 nu s'a înlăturat abuzul, fiind episcopii în privința aceasta prea
 indulgenți.

Dintre compozitorii de cântări bisericesti din timpul cel mai nou,
 cari în compozițiunile lor s'au folosit de stilul curat bisericesc, merită
 să fie amintiți cu deosebire: Zanti, Diabelli, Liszt, Kiel, Horak,
 Brosig și Preyer.

§ 116. Executarea cântării bisericesti în general. —
 Modurile cântării melodice și executarea ei în special.

Pe timpul întemeierii bisericii creștine se executa cân-
 tarea în general ori numai cu vocea omenească, ori vocea
 omenească se însoția de instrumente muzicale. Creștinii la
 serviciul dumnezeesc, executau cântarea numai cu vocea
 omenească, urmând exemplului lui Isus Christos și al
 apostolilor ²⁾. Iară Iudeilor li era permisă la serviciul lor
 dumnezeesc acompanierea cântării cu instrumente muzi-
 cale, precum zic sf. părinți, din cauza nesiguranței, a pu-
 ținității sufletului și a neputinței lor spirituale, voind Du-
 mnezeu prin această permisiune, să arate indulgență față
 cu slăbiciunea lor, pentru ca cu simțământul plăcerii aștep-
 tat prin muzică, să se deștepte spiritul lor cel slab la acti-
 vitate mai înaltă și mai folositoare.

¹⁾ Cf. L. L ü f f, Liturgik. 2. Bd. p. 248.

²⁾ Fapt. ap. 16, 25.

Cântarea vocală la serviciul dumnezeesc creștin era
 totdeauna îmbinată cu un text. În biserica cea dintâi ser-
 viau ca atari texte psalmii, imnele compuse de sfinții Tes-
 tamentului vechiu și în fine, cântările spirituale compuse de
 părinții și învățătorii Testamentului nou. Cântarea vocală,
 împreună cu textul cântării, era foarte edificatoare pentru
 creștini și făcea asupra lor impresie foarte adâncă. F. Au-
 gustin zice: „Mărturisesc, că instituțiunea cântării în biserică
 e foarte folositoare, mai ales dacă se execută cu voce cu-
 rată și cu tonuri, cari pe deplin corespund cuvintelor (tex-
 tului) ¹⁾).

În biserica ortodox-orientală și până în ziua de astăzi
 se întrebuițează la serviciul dumnezeesc numai cântarea
 vocală, pecând în biserica occidentală se întrebuițează la
 acest serviciu pe lângă cântare vocală și felurite instrumente,
 dintre cari cel mai ales sunt organele.

Organele idraulice (organum hydraulicum) să fie o invențiune
 a unui mecanic, cu numele Ctesibios din Alexandria, pe lângă anul
 170 i. d. Chr. și din aceste au proiesit așa-numitele organe de vânt
 (organum pneumaticum), adecă organele din ziua de astăzi, cari sunt
 numai o perfecționare a organelor idraulice. Din Grecia s'au lățit în-
 trebuițarea organelor încet în țările apusene ale Europei și dela se-
 colul al IV mai departe se amintesc ele adeseori ²⁾, fără de a fi fost
 întrebuițate la serviciul dumnezeesc.

Cele dintâi organe le-a primit în dar în anul 757, regele Fran-
 cilor, Pipin, dela împăratul grecesc Constantin Copronimos. După
 modelul acestor organe a poruncit Carol cel Mare să se facă altele, așe-
 zându-le în biserica din Aachen spre întrebuițare la serviciul dumne-
 zeesc. Din acest timp, se lățiră organele încet prin bisericile catedrale
 și mănăstirești, și un sinod din anul 1242, vorbește de dânsese așa,
 ca și când pe acel timp ar fi în biserica occidentală acuma în în-
 trebuițare generală ³⁾. Dela secolul al XIV începură a se face la
 organe îndreptări mai esențiale, cari se continuă în secolile următoare,
 ajungând de abia în secolul al XVIII la deplinătatea, în care se află
 ele în prezent. În decursul timpurilor, artiștii lumeni făcând abuz de
 aceste organe la serviciul dumnezeesc, executând pe ele chiar piese

¹⁾ Augustini Confessionum Liber X. c. 30.

²⁾ Augustini Enarratio in Psalmum 150 (Migne, Patr. lat. T. XXXVII.
 pag. 1964) și Aurelii Cassiodori Expositio in Psalterium. Psalm 150
 (Migne, Patr. lat. T. LXX. p. 1052).

³⁾ Cf. Concilium ad vallem-Guidonis cap. VI, la Harduini Acta Concil.
 T. VII. Paris 1714 col. 349.

teatrale, se făcu la concilul din Trident propunerea, de a opri întrebuințarea lor cel puțin la liturghie. Această propunere nu se primi și conciliul aprobă întrebuințarea organelor la serviciul dumnezeesc cu hotărîrea, în urma căreia să se poruncească episcopilor, de a se îngriji, ca la serviciul dumnezeesc, să nu se execute pe acest instrument piese profane incompatibile cu demnitatea actelor liturgice. În capela papală din Roma, numită sextină, nu s'a admis acest instrument până în ziua de astăzi, executându-se acolo toate cântările serviciului dumnezeesc, numai cu vocea omenească. Precum biserica occidentală romano-catolică, așa și cele mai multe secte ale bisericii protestante admit acest instrument în cultul lor divin¹⁾.

Cântarea se executa în biserica cea veche de popor și de cantori sau psalți anume așezați. Îndatorirea cantorilor așezați în biserici consta întru aceea, de a începe și a conduce cântarea. Înmulțindu-se cântările și neputându-se susține ordinea la executarea lor, enunță sinodul din Laodicea (364), că nu se cuvine să cânte în biserică altcineva decât canonicestii psalți, cei ce se suie în amvon și cântă de pe membrane (can. 15). Cantorii bisericești executau cântarea la sf. liturghie, la laudele bisericești, la înmormântări și la alte rânduieli liturgice. Numărul cantorilor nu era determinat. Pe timpul împăratului Iustinian, avea biserica din Constantinopole a sf. Sofii, 25 de cantori pe lângă 100 de diferiți lectori, cari împlineau și obligămintele cantorilor. Adunarea cantorilor se numia strană sau cor. Coruri de aceste erau două, corul drept și corul stâng. Toți cantorii bisericești se formau în școale de cântare, de cari dăm în orient, și anume în Constantinopole, acuma pe timpul împăratului Teodosie cel Mare (379—395), iară în occident pe timpul lui Grigorie cel Mare († 604), care creă în Roma o școală cantorală, ce există încă 300 de ani după moartea urzitorului ei.

Iară modurile înseși ale cântării melodice, în biserica ortodoxă erau, și sunt în mare parte și astăzi încă, următoarele :

1. Modul cel dintâi al cântării melodice este cel unison, executându-se cântarea de toată adunarea în acelaș răstimp, în unul și acelaș sunet al vocii. Astfel să se fi preamărit

¹⁾ Vezi: Wetzer und Welte's Kirchenlexikon, 2. Aufl. 9. Bd. p. 1043. L. A. Binterim, Denkwürdigkeiten der christl. kath. Kirche, 4. B. 1. Th. 1838. p. 145 și I. Lüft, l. c. p. 256.

Dumnezeu cu cântări de laudă de Paul și de Sila în închisoare. În unele biserici se pare acest mod de cântare să se fi aplicat numai în unele timpuri determinate, precum și numai pentru oarecari psalmi anumiți.

De acest mod al cântării vorbește sf. Vasile cel Mare, când zice: „La faptul zilei încep toți cu un glas, ca cu o gură și cu o inimă a cânta psalmul mărturisirii”¹⁾. Și sf. Ioan Chrisostom, arsemănând timpul său cu cel apostolic, zice: „Odinioară cânta adunarea cu un glas la un loc, ceace și noi facem astăzi, adecă la sărbătoare prezentă”²⁾. Și aiurea zice tot acest părinte: „Femei, bărbați, bătrâni și tineri se diferesc adecă în privința sexului și a vârstei, nu și în privința cântării. Căci pecând spiritul direge glasul fiecăruia, face din toți o melodie”³⁾.

2. Alt mod al cântării bisericești melodice este cel contrar modului cântării unison, adecă astfel că cantorul cântă singur, iară comuna îl ascultă. Despre acest mod de cântare raportează Cassian⁴⁾, că el să fi fost în uz la monahii egipteni. Totașa să fi fost întrebuințat el în bisericile din Ierusalim precum și din toată Palestina. De cîteori vorbește sf. Ciril din Ierusalim, în catehezele sale, de cântarea unui psalm, nu zice: Precum noi, sau precum voi l'ați cântat, ci precum l'ați auzit cântându-se⁵⁾.

3. Al treilea mod al cântării bisericești melodice e cel responzoric. El constă întru aceea, că unul cântă înainte, iară alții cântă după dânsul, răspunzându-i așazicând celui dintâi. Dupăce cantorul cântă un vers al psalmului repește corul ori cuvintele cele de pe urma ale versului, ori, la versurile ulterioare ale psalmului, ce le cântă cantorul, răspunde cu părțile ultime ale versului celui dintâi cântat, sau cu o sentență deosebit de potrivită, aceea ce Grecii numiau

¹⁾ Basiliius, Ep. 207 ad clericos Neocaesarienses: 'Ἡμεῖρας ἑξῆς ἑποικουβούτης πάντες κοινῶ, ὡς ἐξ ἑνος στόματος, καὶ μιᾶς καρδίας τῆς τῆς ἐξομολογήτου ψαλμῶν ἀναφίρουσι τῷ Κυρίῳ (Migne, Patr. gr. T. XXXII. pag. 764).

²⁾ Ioannis Chrysostomi in Ep. I. ad. Cor. Hom. 36 (Migne, Patr. gr. T. LXI p. 313).

³⁾ Ioannis Chrysostomi Hom. in Psalmum 145 (Migne, Patr. gr. T. LV p. 521).

⁴⁾ Ioannis Cassiani De coenobiorum institutis Liber II. c. 12. Migne, Patr. lat. T. XLIX p. 102).

⁵⁾ Cf. Cyrilli Hieros. Catech. 23 mystag. 5 (Migne, Patr. gr. T. XXXIII p. 1124) și Catechesis 13 n. 26 (Migne, Patr. T. XXXIII p. 803).

ὄπρχειν sau ὄπακούειν (succinere). Modul cel dintâi îl prescriu constituțiunile apostolice, când zic: „Dupăce s'au terminat lecțiunile tot prin doi, să înceapă unul a cânta psalmii lui David, și poporul să răspundă cu sfârșitul versurilor¹⁾. Despre al doilea mod raportează sf. Atanasie, când zice, că la asediarea bisericii prin Arieni, el a poruncit diaconului să cânte un psalm, iară poporului, să răspundă cu: Că în veci este mila lui²⁾. Această cântare se executa în biserica veche nu numai de un cantor, sau întreg corul, și de întregul cor sau numai de o parte a lui, răspunzând, sau întreg corul, sau cealaltă parte a corului.

4. Modul al patrulea al cântării bisericești melodice e cel *antifonic* sau *alternativ*, care constă într'aceea, că poporul sau corul, împărțindu-se în două părți cântă pe rând un vers după altul. Acest mod de cântare se află acum în Testamentul vechiu, precum și în strofele și antistrofele corurilor Grecilor vechi. În serviciul divin creștin ne întâmpină el mai întâi în bisericile orientale. Acuma în epistola cunoscută a lui Pliniu cătră Traian, se pare să se fi făcut aluziune la acest mod de cântare (carmen dicere invicem). După Socrate, să-l fi introdus sf. Ignatie în întrebuintarea bisericii din Antiohia³⁾. După Teodoret se introduse el în secolul al IV în Antiohia, prin călugării Flavian, mai târziu episcop al Antiohiei și Diodor, mai târziu episcop al Tarsului⁴⁾. Însă această introducere privește numai la limba cea grecească, căci în limba siriacă exista acest mod de cântare în Antiohia de mult⁵⁾. Ioan Chrisostom intro-

¹⁾ Const. apost. L. II c. 37.

²⁾ Athanasii Apologia de fuga sua: Καθεσθεις ἐπὶ τοῦ θρόνου, προίτητον τὸν μὲν διακόνον ἀναγινώσκον φωνῶν τοὺς δὲ λαοὺς ὄπακούειν. ἕτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ θεὸς αὐτοῦ. (Migne, Patr. gr. T. XXV p. 676). — Cf. și Theodoret, Hist. eccl. L. II c. 13; Socrat., Hist. eccl. L. II c. 11 și Ioannes Chrysostomus, In epist. I ad Corinth. Hom. 36.

³⁾ Socrates, Hist. eccl. L. VI c. 8 (Migne, Patr. gr. T. LXVII p. 689); cf. și Nicephor. Callistus, Hist. eccl. L. XIII c. 8.

⁴⁾ Theodoret, Hist. eccl. L. II c. 19: Οὗτοι (Φλαβιανὸς καὶ Διόδωρος) πρῶτοι, δευτὴ διακόντες τοὺς τῶν φελλόντων χοροὺς, ἐκ διαδοχῆς ᾄδον Δαυιδικῆν ἰδιόθετον μελωδίαν. (Migne, Patr. gr. T. LXXXII p. 1060).

⁵⁾ Anton. Pagi, Critic. in Baron. ann. 400 n. 14: Ea psalmodiae species jam ante Flavianum ac Diodorum a Syris videtur usurpata. Scribit enim Theodorus (Mopsuestenus), Flavianum ac Diodorum primos omnium eam psalmodiae

duse acest mod de cântare în Constantinopole spre a paraliza influența cea pernicioasă ce o exercitau Arieni prin cântarea antifonică asupra ortodocșilor¹⁾. Sf. Vasile cel Mare vorbește despre cântarea antifonică ca despre o cântare, ce pe timpul lui era în uz în tot orientul²⁾, schimbându-se adeseori la unul și acelaș serviciu divin, cu cântarea respnzorică.

La apus a început a se întrebuinta cântarea antifonică mai întâi la *Milano*, despre care întrebuintare mărturisește sf. Ambrosie însuș³⁾, de aici fer. Augustin⁴⁾ o aduse la Africa, trecând apoi și la biserica Romei, așa că la finea secolului al IV cântarea antifonică era în uz general și în biserica occidentală⁵⁾.

Cantorul *trebuie să execute cântarea bisericească fidel după modelele cântărilor compuse de sf. părinți*, sancționate de biserică și prescrise de aceasta. Modelele cântării bisericești se cuprind în cărțile bisericești cu note ori și fără de note, în cari, mai că asupra fiecărei cântări e pus și glasul sau tonul, pe care să se cânte felul cântării. Abaterea dela modelele cântării se oprește de biserică fără doar și poate. Canonul 75 al sinodului al VI ecumenic poruncește, ca cei ce cântă în biserici să nu-și siliască firea spre strigare, nici să zică ceva din cele străine așezămintelor bisericești. Mai departe prescriu cărțile bisericești, ca

speciem, quas Antiphonas vocant, ex Syrorum lingua in Graecam transtulisse, et omnium prope solos hujus rei auctores cunctis orbis partibus apparuisse. Quod igitur Syri dum ante Flavianum praestiterant, psalmos Davidicos lingua Syriaca antiphonatum canentes, id Flavianus ac Diodorus a Graecis Antiochensibus, psalmos Graece canentibus, fieri instituerint. (Annales ecclesiastici auctore Caesare Baronio... T. VI Lucae 1740 p. 346).

¹⁾ Socrat., Hist. eccl. L. VI c. 8 (Migne, Patr. gr. T. LXVII p. 689).

²⁾ Basil., Epist. 207 ad clericos Neocesarienses (Migne, Patr. gr. T. XXXII p. 764).

³⁾ Ambrosii Hexaemeron Lib. III c. 5 Migne, Patr. lat. XIV p. 178).

⁴⁾ Augustini Confessionum Liber IX c. 7: ... Tunc hymni et psalmi ut canerentur secundum morem orientalium partium, ne populus moeroris taedio conturbaceret, institutum est; ut ex illo in hodiernum retentum, multis jam ac pene omnibus gregibus tuis et per caeteras orbis partes imitantibus (Migne, Patr. lat. T. XXXII p. 770).

⁵⁾ Cf. I. Fluck, Katholische Liturgik, 2 Th. 1 Abth. p. 159-166.

unele cântări să se execute cu glas mare sau înălțat, altele cu glas lin, altele rar, altele deasemene.

Cu glas mare sau înălțat e cântarea, când la executarea ei se aude vocea în plinitatea ei naturală. Cu glas înălțat se execută cântarea: „Mărește suflete al meu pe Domnul” la oda a 9 a a canonului utreniei, troparul orei întâia în zilele cincizecimii ș. a. Cântarea cu glas lin înseamnă în cărțile bisericești aceeaș, ce în ziua de astăzi se înseamnă în cărțile muzicale cu expresiunea piano. Lin se se execută cântarea slavei celei mari la utrenie a înălțării onoratei cruci, troparul ce să cântă la închinarea onoratei cruci ș. a. Cântarea bisericească rară corespunde acelei cântări, asupra căreia se scrie expresiunea muzicală lento ori susținuto. Rar și cu cântare dulce se cântă în Vineria cea mare la utrenie troparul: „Când măriții ucenici...” și deasupra canonului utreniei al lui Andrei Criteanul în joia a cincia a patruzecimii se scrie: Începem canonul cel mare rar, cu inimă înfrântă și cu umilință. Expresiunea: deasemene înseamnă, că dacă are să se repeșască oarecarele tropar, ori oarecare stihiră, trebuie ca melodia la repeșire, să se execute cu privire la cursul sunetelor în asemenea mod, precum s'a executat ea, cântându-se întâia oară.

Cantorul bisericesc trebuie să execute melodia bisericească și cu cuviință, adică să întrebuițeze vocea sa între marginile puterii ei naturale, să nu o încoarde peste fire, să nu-i treacă marginile și prin aceasta să nu producă strigare. Sf. Nil¹⁾ din secolul al V zice: „A striga fără de măsură în timpul rugăciunii, e lucru neînțelept”; și sinodul al VI ecumenic în canonul 75, oprește la cântare strigarea necuviințioasă.

Cantorul bisericesc trebuie mai departe să execute cântarea cu luare aminte, adică la cântare să bage în seamă textul cântării, pronunțându-l astfel, ca să se înțeleagă de toți aceia ce-l ascultă. Prin urmare, el să pronunțe cuvintele și silabele lămurit, să pășiască la cântare în măsură potrivită, neapucând prea repede înainte și nerămânând îndărăt, să nu despărțiască cuvintele, ce se află în legătură gramaticală, să nu altereze la cântare tonul cuvintelor ori al silabelor, ci să-l pună acolo, unde zace el la pronunțarea lor verbală, și întru toate acestea să redea cu fidelitate idea, sensul textului cântării.

În fine cantorul trebuie să execute cântarea cu umilință și în mod natural. La executarea cântării, cantorul însuș

¹⁾ S. Nilii De oratione Tractatus c. 82; cf. și cap. 83, (Migne, Patr. gr. T. LXXIX p. 1185).

trebuie să fie pătruns de cuprinsul ei și aceasta să o arate prin exteriorul său. La acele cântări, cari sunt împreunate cu închinare, ori cu ingenunchiare, ori cu metanii, să facă acestea și cantorul; iară la însăș executarea cântărilor, să se feriască de toată necuviința, să nu se întoarcă cu fața spre popor, să nu bată cu picioarele, să nu-și schimonosiască fața, să nu tot întindă partea cea dinainte a grumazului, să nu gesticuleze neconținut cu mâinile ș. a. d.

Ioan Chrisostom, adresându-se în una din cuvântările sale către poporul ce cânta în biserică, zice: Noi dorim și cerem, ca voi, aducând dumnezeiasca cântare, să fiți pătrunși de mare frică și în-suflețiți de pietate și astfel să o aduceți. Căci din cei de față sunt unii, cari neonorând pe Dumnezeu și socotind zisele Duhului sfânt de neînsemnate, produc sunete nepotrivite, se prezintă ca și cei bântuiți de spirite rele, se clatină și se sucesc cu tot corpul, și fac schime, străine cântării spirituale. Ție și se cuvine, ca cu pietate și cu frică să aduci slavoslovia îngerească, dară tu introduci aici dafinele dântui-torilor, cari în mod nepotrivit ridică mâinile, bat cu picioarele și se stropșesc cu corpul. Cum, tu nu te temi și nu tremuri? Poate nu știi, că aici în mod nevăzut e de față însuș Dumnezeu, care cunoaște mișcarea fiecăruia? . . . Dară tu nu înțelegi aceasta din cauză, că cele ce le-ai auzit și le-ai văzut la privesțiile publice au întunecat mîntea ta, și de aceea cele ce se fac acolo, le introduci în rânduielile bisericești, manifestând prin strigări nebune lipsa de ordine a spiritului tău. Oare îți vor ajuta fie rugăciunile mânilor, ce le ridici fără de rânduială, și strigarea cea mare, . . . lipsită de minte? Cum nu te rușinezi tu de cuvintele, ce le pronunți astăzi: Lucrați Domnului cu frică și bucurați-vă de el cu cutremur? Poate a lucra cu frică în-seamnă a lucra fără de regulă, cu încordarea puterilor și fără de cunoștința acelor lucruri, de cari vorbim cu sunete neregulate ale vocii? Dară vei zice, profetul poruncește, ca lauda să o facem cu strigare: „Strigați”, zice el, „Domnului tot pământul”? Și noi nu oprim așa o strigare, dară oprim strigarea fără de minte, nu oprim melodii de laudă, ci oprim melodii nepioase, strigările peste fire ale unuia înaintea altuia, ridicarea subită și nefolositoare a mânilor în aer, baterea cu picioarele, dafine nepotrivite și nedemne¹⁾.

¹⁾ Ioannis Chrysostomi Homilia in laudem corum, qui comparuerunt in ecclesia, quaeque moderatio sit servanda in divinis laudibus (Migne, Patr. gr. T. LVI p. 99).

ARTICOLUL III.

Cetirea sf. scripturi.

§ 117. Fundamentele istorice.

Cetirea sf. scripturi la serviciul dumnezeesc era acuma in uz la Iudei. Căci pecând cultul sacrificiului era restrâns numai la templul din Ierusalim, se adunau Iudeii în sinagogi la rugăciune comună și la cetirea sf. scripturi. In scopul cetirii se împărțiau cărțile lui Moisi în așa-numite *parașe*, pericope sau tăieturi, socotite după numărul sâmbetelor unui an. Mai târziu se adause la aceasta și o cetire din profeti, ale căroră tăieturi se numiau *haftare*. Această datină trecu și la biserica creștină numai că aici se cetiau mai ales cărțile Testamentului nou. Că cetirea aceasta se întâmplă chiar la început se vede din însăș sf. scriptură. Așa zice apostolul Paul către Coloseni: „Dacă se va ceti cartea aceasta la voi, faceți să se cetiască și în biserica Laodiceilor și voi să cetiți pe cea din Laodicea”¹⁾. Iară către Tesalonicheni spune: „Juru-vă pe voi întru Domnul, ca să se cetiască cartea aceasta tuturor sfinților frați”²⁾. In urmă la Eusebie³⁾ cetim, că evanghelia scrisă de sf. Marcu, fiind întărită de apostolul Petru, se cetia în biserici.

Deoarece serviciul dumnezeesc din timpul apostolic deveni normă pentru timpurile ulterioare, trebuie să presupunem, că cetirea biblică nu va fi lipsit nici în acele timpuri. Această părere se întărește prin o mulțime de dovezi nebiblice. Așa zice sf. Iustin Martirul, descriind serviciul dumnezeesc al timpului său: „In așa-numită ziua soarelui (duminica) ne adunăm la un loc noi toți, cei ce petrecem prin orașe și sate și cetim până când iartă timpul (μέχρις ἑγγωρᾶν = până când îi cu puțință) memoriile apostolilor și scrierile profetilor”⁴⁾. Iară Tertulian zice: „La acesta (la serviciul dumnezeesc) se cetesc parte cărțile sfinte, parte

1) Col. 4, 16.
2) I. Tes. 5, 27.
3) Euseb., Hist. eccl. L. II. c. 15. (κυρώσαι τὴν γραφὴν εἰς ἑνταυτὴν τοῖς ἐκκλησίαις...); cf. și Lib. II. c. 14.
4) Iustin. Mart., Apolog. I. pro Christianis c. 67 (Migne, Patr. gr. T. VI. p. 430).

psalmii, parte se țin cuvântări”¹⁾. Tot așa ni mărturisesc despre cetirea sf. scripturi la serviciul dumnezeesc al creștinilor și Constituțiunile apostolice²⁾. Acelaș rezultat dobândim, dacă in privința aceasta cercăm liturgiile cele mai vechi. In toate acestea se află prescrisă și cetirea sf. scripturi.

Pericopele de cetire se luau nu numai din Testamentul nou, ci și din Testamentul vechiu. Introducerea in cultul creștin al cetirilor din Testamentul vechiu se răzima parte pe datina luată din iudaism, parte și pe vederile creștinilor despre raportul Testamentului vechiu față cu cel nou. Testamentul nou se privia adecă ca împlinire a celui vechiu, iară cel vechiu, și anume in cărțile sale profetice, ca cheia la priceperea celui nou, și astfel se priviau ele amândouă ca in ființă dependentă dela olaltă, cuprinzându-se intru dânsese întreg tesaurul descoperirilor dumnezești.

Numărul acestor cetiri nu era pretutindene asemenea. De regulă se cetiau două tăieturi, una din Testamentul vechiu, și alta din Testamentul nou, uneori se cetiau trei, ba in unele locuri chiar patru, luându-se parte din Testamentul vechiu, parte din cel nou³⁾.

1) Tertulliani Liber de anima c. 9 (Migne, Patr. lat. T. II. p. 701); cf. și Apologetic. adv. gentes. c. 39 (Migne, Patr. lat. T. I. p. 532).

2) Constituțiunile apostolice poruncesc in privința aceasta: Lectorul să steie in mijloc pe un loc înălțat, să cetiască cărțile lui Moisi și ale lui Iosua fiul lui Navi, ale Judecătorilor și ale Impăraților și Paralipomena și ce s'a scris despre întoarcerea poporului din captivitate; mai departe, cartea lui Iob, cărțile lui Solomon și cele ale celor șasesprezece profeti. Terminându-se aceste cetiri de doi, altul să cânte imnele lui David și poporul să consune in incheierea versurilor. După aceea să cetiască faptele noastre și epistolele lui Paul, ajutorul nostru, cari la îndemnarea Duhului sf. le-a trimis la biserici. După aceea să cetiască diaconul sau preotul evangheliile, pe cari cu Matei și Ioan le-am dat vouă, și pe cari ajutorii lui Paul, Luca și Marcu primindu-le, le-au lăsat vouă. Și când se cetește evanghelia, toți preoții și diaconii și întreg poporul să steie cu mare tăcere. Căci e scris: Taci și ascultă Israile! și iarăș: Tu însă stai aici și ascultă. — Const. apost. L. II. c. 51.

3) Despre cetirea cărților Testamentului vechiu și ale celui nou la serviciul divin al creștinilor mărturisesc, afară de Iustin Martirul și de Constituțiunile apostolice, încă și: Ciprian, Epist. 33 și 34 (Migne, Patr. lat. T. IV. p. 328 și 332). Tertulian, Ad uxorem Lib. II. c. 6 (Migne, Patr. lat. T. I. p. 1411) și Origen Contra Celsum L. III. c. 45, unde cetim: "Ὅτι δὲ βούλεται ἡμᾶς εἶναι σοφοὺς ὁ λόγος θεακτὸν καὶ ἀπὸ τῶν παλαιῶν καὶ Ἰουδαίων γραμμάτων, οἷς καὶ ἡμεῖς χρωμέθα, οὐχ ἦτον δὲ καὶ ἀπὸ τῶν μετὰ τὸν Ἰησοῦν γραφέντων, καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις θεῶν εἶναι πρεσβυτέρων. (Migne, Patr. gr. XI. p. 977)

Cassian istorisește, că în Egipt, după ce se cântau doisprezece psalmi se adăugeau două cetiri, una din Testamentul vechiu, și alta cincizeci de zile după paști se luau amândouă cetirile din Testamentul nou, una din epistolele ori din Faptele apostolilor, și alta din evangheliu¹⁾. Sf. Ioan Chrisostom zice în privința aceasta următoarele: Tu, carele înzădar ai intrat aici, răspunde-mi, care proroc, care apostol și ce s'a cetit astăzi²⁾? Sf. Vasile cel Mare intru una din omiliile sale, în care admoniază la primirea sf. botez, amintește de diferitele cetiri provenite într'aceea zi cu următoarele cuvinte: Tu ai învățat dela profeți: *Spălați-vă și vă curățiți*. Psalmii te-au îndemnat: *Apropiați-vă și vă curățiți*. Apostolii: *Pocăiți-vă, și vă botezați în numele lui Isus Christos spre iertarea păcatelor, și veți primi promisiunea Duhului sfânt*. În fine te-a invitat Domnul însuș zicând: *Veniți la mine toți cei osteniți și însărcinați, și eu vă voi da vouă răpaus*. Căci acestea toate au fost obiecte ale cetirilor de astăzi³⁾. Și în alt loc vorbește acelaș părinte: Aduceți-vă aminte din cuvântările celte astăzi dimineață de învățăturile folositoare, de medicina sufletelor noastre! Aduceți-vă aminte de îndemnările, ce vi s'au dat în psalmi! Cumpăniți prescriptele din proverbe, adaugeți la dănele mandatele apostolice, iară mai înainte de toate, rechemăți-vă în memorie cuvintele evanghelice ca cununa tuturoră⁴⁾. — Asemeni mărturii se pot aduce și din biserica occidentală⁵⁾.

Accea, ce după cele zise până acuma se reprezintă ca dafină a diferitelor biserici se sancționă de sinoade ca lege. Așa prescrie sinodul din Laodicea în canonul 59, următoarele: Nu se cade a se zice în biserică psalmi ne-sfinșiți, nici a ceti cărți necanonizate (*ἀκανόνιστα*), adecă cele neprimite în canon, ci numai cele canonice ale Testamentului nou și ale celui vechiu. Iară în canonul 60 se numără de-arândul cărțile canonice ale Testamentului vechiu și ale Testamentului nou⁶⁾.

¹⁾ Ioannis Cassiani De coenobiorum institutis Lib. II. c. 6 (Migne, Patr. lat. T. XLIX. p. 89).

²⁾ Ioannis Chrysostomi In epist. ad Rom. Hom. 24 (Migne, Patr. gr. LX. p. 626).

³⁾ Basil., Hom. XIII. In sanctum Baptisma.

⁴⁾ Cf. Homilia dicta in Lacizis (ἐν Λακίζῃσι) atribuită sf. Vasile (Migne, Patr. gr. T. XXXI. p. 1437).

⁵⁾ Cf. Maximi Taurinensis Hom. XX. De Ephiphania Domini IV. (Migne, Patr. lat. T. LVII. p. 266) și Caesarii Arelatensis Homilia de non recedendo ab ecclesia.

⁶⁾ Cf. și can. 33 al sinodului din Cartago din a. 318.

În adunările liturgice se îndăfina adecă în timpurile cele mai vechi a se ceti pe lângă cărțile cele canonice și unele necanonice, precum unii psalmi, cari se atribuiu lui Solomon și altor oarecărora¹⁾, apoi întâia epistolă a sf. Clemens către Corinteni²⁾, omiliile sf. Efrem³⁾, patimile martirilor⁴⁾ și altele.

Cetirea biblică se numia *ἀνάγνωσις*, lectio; tăieturile de cetire *ἀναγνώσματα* sau *ἀναγνώσεις* sau *περικεφαλαί*, la Evrei, parașe. Numele pericopă se află așadară acuma la cetirele Testamentului vechiu, rămânând mai târziu numirea ordinară pentru cetirea cea bisericească⁵⁾.

§ 118. Originea pericopelor bisericești.

Deși cetirea sf. scripturi acuma în biserica primă forma o parte a serviciului dumnezeesc, totuș nici în privința alegerii, nici în privința extensiunii pericopelor de cetire nu exista ceva determinat, o hotărîre bisericească generală. Cetirile se alegeau liber și episcopul determina care și câtă materie avea să se cetiască. Acuma Iustin Martirul zice: Se cetesc memorabiliile apostolilor și scrierile profeților, cât permite timpul⁶⁾.

Diferitele cărți biblice se cetiau în urmare progresivă, întrerupându-se șirul numai de pericopele determinate pentru sărbători. Aceasta se vede din omiliile sf. părinți, extinzându-se ele în parte însemnată peste o carte întreagă.

¹⁾ Vezi: Tălcuirea la canonul 59 al sinodului din Laodicea.

²⁾ Euseb., Hist. eccl. L. III. c. 16.: Hujus Clementis exstat epistola ab omnibus uno consensu recepta: eximia prorsus atque mirabilis, quam nomine Ecclesiae Romanae ad Corinthiorum scripsit, cum apud eos gravis esset exorta dissensio. Haec in plerisque ecclesiis et nostra et superiori memoria palam recitari consuevisse comprobimus (Migne, Patr. gr. T. XX. p. 249).

³⁾ Hieronymus, Liber de viris illustribus cap. 115; Ephraem, Edessenae Ecclesiae diaconus, multa Syro sermone composuit, et ad tantam venit claritudinem, ut post lectionem Scripturarum publice in quibusdam ecclesiis ejus scripta recitarentur (Migne, Patr. lat. T. XXIII. p. 746).

⁴⁾ Euseb., Hist. eccl. L. IV. c. 15 (Migne, Patr. gr. T. XX. p. 361).

⁵⁾ Cf. I. Lüft, l. c. p. 309.

⁶⁾ Iustinus, Apologia I. pro Christianis n. 97. Cf. și Augustini In epistolam Ioannis ad Parthos Prologus, unde cetim: Meminit sanctitas vestra evangelium secundum Ioannem ex ordine lectionum nos solere tractare. Sed quia nunc interposita est solemnitas sanctorum dierum, quibus certas ex evangelio lectiones oportet recitari, quae ita sunt annuae, ut aliae esse non possint, ordo ille, quem susceperamus, ex necessitate paululum intermissus est, non omissus (Migne, Patr. lat. T. XXXV p. 1977).

După sf. Ioan Chrisostom, fer. Augustin¹⁾ și sf. Cassian²⁾ mai în toate bisericile se cetiau dela paști până la pogorirea Duhului sfânt, această dispozițiune. El zice: „Învierea lui Christos se făcu minunile apostolilor, și noi acestea trebuie să le cunoaștem, ca să credem intru aceea. Faptele apostolilor sunt însă a se privi ca școala minunilor apostolice, și pentru aceea o cetim aceasta carte îndată după paști, spre a avea o dovadă sigură despre înviere”³⁾. Pentru postul cel mare era destinată Facerea, pentru că în istoria facerii celei pă-mântești se vedea inchipuită recreațiunea spirituală a omului, care avea să se petreacă în acest timp⁴⁾. În săptămâna patimelor se cetia cartea lui Iob și a profetului Iona⁵⁾.

În secolul al V (458) să fi împărțit diaconul alexandrin, Eutalie, Faptele apostolilor, epistolele lui Paul și epistolele catolice, pentru uzul bisericii alexandrine în cincizeci și șapte de pericope, după numărul duminicilor anului, socotindu-se la acestea și cele trei sărbători mari de peste an⁶⁾. În asemenea mod se împărțiră și cetirile din evanghelie⁷⁾. Astfel păși și biserica Asiei. Tăieturile aceste erau extinse, și la Eutalie conține o pericopă patru, cinci și chiar șase capete de ale noastre⁸⁾.

Deci acuma timpuriu se formă cel puțin în general un plan determinat de cetire a sf. scripturi. Însă cu toate acestea încă în secolul al IV putea episcopul în privința cetinilor

¹⁾ Augustini In Ioannis evangelium Tractatus VI. cap. 1 (Migne, Patr. gr. T. XXXV. p. 1.

²⁾ Ioannis Cassiani De coenobiorum institutis Lib. II. c. 6 (Migne, Patr. lat. T. XLIX. p. 90.

³⁾ Ioannes Chrysostomus, Cur in Pentecoste legantur Acta apostolorum (Migne, Patr. gr. T. LI. p. 103; vezi și pag. 101).

⁴⁾ Cf. Ioannis Chrysostomi Ad populum Antiochenum Homil. 7 (Migne, Patr. gr. T. XLIX. p. 93) și In cap. I. Genes. Homil. 1 (Migne, Patr. gr. T. LIII. p. 23; Augustini Sermones de tempore; Serm. 254 și Sermones de Scripturis; Serm. 142 (Migne, Patr. lat. T. XXXVIII).

⁵⁾ Cf. Origenis Homilia de libro sancti Iob și Ambrosii Epist. 20 Marcellinae sorori (Migne, Patr. lat. T. XVI. p. 998).

⁶⁾ După o părere din timpul recent să se fi împărțit în scopul cetirii la liturghie, Testamentul nou în pericope încă înainte de anul 400 de oarecarele Evagrie din Pont († după 400). Vezi: Casp. René Gregory, Textkritik des neuen Testaments 1. Band. Leipzig 1902, p. 873.

⁷⁾ Cf. I. Lüft, Liturgik, 2. Bd. 311.

⁸⁾ Cf. Ioh. Leonh. Hug, Einleitung in die Schriften des Neuen Testaments 1. Th. 4. Aufl. Stuttgart und Tübingen 1847 p. 150 sq.

să facă dispozițiuni corespunzătoare, mai ales în cazuri, în cari încă lipsia o regulă fixă¹⁾.

Când, în ce mod și în care biserică se introduse mai întâi sistemul nostru de astăzi al pericopelor scoase din sf. scriptură în mod aforistic, nu se poate determina cu precizie. Aceea ce cu oarecare siguranță sau cu probabilitate se poate zice în privința aceasta, constă în următoarele rezultate:

Pericope fixe, neschimbătoare se formau mai întâi pentru sărbători și pentru timpuri de sărbători, cari cu aceste, premergându-li sau urmându-li, stau în legătură. Era în firea lucrului, ca la nașterea și botezul Domnului, la pogorirea Duhului și la altele deasemenea sărbători trebuia totdeauna să se cetiască locul biblic respectiv, căci aceasta se pretindea de însemnătatea istorică a sărbătorii. Așa aflăm acum la sf. Vasile cel Mare în ziua botezului Domnului, pericopa dela Matei 2, 1 ș. m. d., la sf. Epifanie în ziua înălțării Domnului pericopa din Faptele apostolilor 1, 1 ș. m. d., la sf. Grigorie dela Nazianz în ziua pogoririi Duhului sfânt pericopa din Faptele apostolilor 2, 1 ș. m. d., așadar aceleași pericope, cari se cetesc și în ziua de astăzi. În general se vede din diferite mărturii și din omiliile sf. părinți, că pentru pericopele sărbătorilor acum de timpuriu era o regulă mai mult sau mai puțin precisă. Ba acestea se află acum consemnate în canonul pascal al lui Ipolit, un învățacel al lui Ciril din Alexandria, și așadar acum pe la mijlocul secolului al V ne întimpină consemnări stabile pentru cetirea pericopelor la sărbători.

Pentru pericopele duminicilor se făcu dispozițiune determinată generală ceva mai târziu. La început se cetiau, precum s'a amintit mai sus, în duminicile cele de rând diferitele cărți biblice în urmare progresivă. Deși pericopele respective erau lungi, ele totuș se puteau ceti, căci creștinii la început petreceau la serviciul dumnezeesc timp îndelungat. Răcindu-se mai târziu zelul creștinilor și făcându-se în privința serviciului dumnezeesc schimbări, numai decât se arătă necesitatea, de a face schimbări și cu cetirile biblice și a le

¹⁾ Cf. I. Lüft, l. c. p. 312.

preșcurta. Neputându-se așadar ceti toată pericopa pierdu urmarea ei pentru scopul cetirilor, valoarea-i de până atunci. Deci se aleseră deosebite pericope pentru cetire după măsura însemnătății diverselor tăieturi pentru anul bisericesc. Aceasta se făcu mai întâi cu privire la tăieturile evanghelice, și apoi în asemenea mod și cu privire la tăieturile cărților apostolice. Însă întrebarea, prin cine și când s'au format în acest mod pericopele noastre de astăzi, nu se poate rezolvi cu pozitivitate. Acum în tipicul bisericesc al sf. Sava din secolul al VI († 531) se află expresiunea *πραξαπόστολος*, adică cartea care cuprinde cetirile biblice la liturghie și la alte servicii dumnezești din Faptele și epistolele apostolilor. Deci acum pe timpul sf. Sava trebuie să fi fost o regulă determinată pentru pericopele biblice, cari aveau să se cetiască în biserică. Dar fiindcă după sf. Sava se făcură în serviciul dumnezeesc multe schimbări, cauzate mai ales prin lucrurile liturgice mai târzii ale sf. părinți, pentru aceea și în tipicul sf. Sava trebuie să se facă multe schimbări. Cea dintâi se făcu de sf. Sofronie, patriarhul Ierusalimului din secolul al VII († 638), iar după aceea de sf. Ioan Damascen din secolul al VIII. Simeon Tesalonicheanul ¹⁾ scrie, că după sf. Sofronie tipicul sf. Sava din nou s'a revăzut și s'a scris de Dumnezeu cuvântătorul Damascen și că Sava și sf. Ioan Damascen se țin în general de compunătorii tipicului bisericii Ierusalimului. Sf. Ioan Damascen a introdus în cercul serviciului dumnezeesc cântările cele nou compuse și toată rânduiala serviciului bisericesc a regulat-o conform împrejurărilor timpului său ²⁾. Că această regulare se va fi atins și de cetirile sf. scripturi la liturghie și la celelalte servicii dumnezești nu incupe în-doială. Și așa sf. Sava și cu deosebire sf. Ioan Damascen trebuie să se țină de aceia, cari au adunat la un loc pericopele biblice, ce până în timpul lor se cetiau în biserică, le-au regulat și le-au precizat pentru cetire la sf. liturghie și la alte servicii dumnezești, se înțelege, că fără de adau-

¹⁾ Symeonis Thessalonicensis. De sacra precatone c. 202 et 203 (Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 556).

²⁾ Cf. Исторический обзор пѣснопѣвцевъ и пѣснопѣвннхъ греческой церкви. Изданіе второе. Черниговъ 1864. p. 256.

surile devenite necesare prin sărbătorile, cari s'au introdus mai târziu ¹⁾.

În timpurile cele dintâi se cetiau pericopele biblice din manuscripte, al căror început și sfârșit se afla însemnat la marginea manuscriptului. Mai târziu și precum se vede din cele expuse, acum pe timpul sf. Sava se face amintire de cărți deosebite pentru acest scop. Aceste cărți se numiau *εὐλογάδιον*, adunare sau și *ἀναγνωστικόν*, lectură; și cu privire la evanghelii *εὐαγγελιάριον* și *εὐαγγελιστάριον*, iar la epistole *ἀπόστολος* sau *πραξαπόστολος*, pentru că cetirile epistolelor se luau mai ales din epistolele și Faptele apostolilor.

§ 119. Punctele de vedere generale pentru alegerea pericopelor ce se cetesc la sf. liturghie.

Spre a arăta punctele de vedere pentru alegerea pericopelor este de lipsă a lua în privire mai întâi sărbătorile cele mari, cari formează cercul anului bisericesc, după aceea duminicile și în urmă sărbătorile sfinților.

Ce se atinge de sărbătorile cele mari, pericopele acestora conțin sau istoria sărbătorii, sau întărirea și vestirea faptei complinite ce se serbează. Așa istorisește d. e. evanghelia, care se cetește în ziua nașterii Domnului nostru Isus Christos, venirea Magilor la Ierusalim pe timpul nașterii lui Isus Christos, tulburarea lui Irod și a tot Ierusalimului pentru nașterea unui împărat, trimiterea Magilor la Vithelem cu porunca ca aflându-l pe nou născutul împărat, să vină, să-i spună și lui Irod, ca și el să i se închine, aflarea lui Isus în Vithelem, căruia i s'au închinat Magii, aducându-i daruri: aur, smirnă și tămâie, și întoarcerea lor acasă pe altă cale, nedându-i lui Irod de știre ²⁾. — La serbarea tăierii împrejur a Domnului nostru Isus Christos se cetește din pericopa evangheliei, că pruncul după opt zile dela naștere, s'a tăiat împrejur și s'a chemat numele lui Isus ș. m. d. ³⁾. La arătarea Domnului se cetește din pericopa evangheliei, că Isus venise din Galilea la Iordan către Ioan ca să se boteze dela dânsul ș. m. d. ⁴⁾. Astfel se cetesc și în celelalte sărbători ale Mântuitorului, precum și la pogorirea Duhului sfânt întâmplările, cari îi

¹⁾ Vezi în privința originii pericopelor: Ioh. Leonh. Hug. l. c. p. 150 sq. Ant. Ios. Binterim, die vorzüglichsten Denkw... 4. B. 1. Th. p. 231 sq. și Casp. René Gregory, l. c. p. 873 sq.

²⁾ Matei 2, 1—12.

³⁾ Luca 2, 20 și 21, apoi dela 40—52.

⁴⁾ Mat. 2, 13—17.

servească sărbătorii relative de bază, cuprinzând istoria ei, sau stând cu acea sărbătoare, în oarecare privință, în legătură. Abatere face numai pericopa care se citește la paști. Temeiul zace aici în scopul, care are biserica dela paști până la înălțarea Domnului, adică, de a arăta în timpul acesta siguranța învierii și dumnezeitatea lui Christos. Deci tot, ce citește ea acum, stă în legătură cu scopul acesta; și realizarea lui o începe ea chiar dela duminica paștilor, cetind, în ziua aceasta, începutul evangheliei lui Ioan, al acelui învățacel al lui Christos, care zăcea la pieptul învățătorului său iubit și care ni-a descoperit taina dumnezeității lui în modul cel mai sublim¹⁾.

Pe lângă sărbătorile cele mari ale anului bisericesc se grupează duminicile ca membre subordonate. Duminica este repetirea săptămânală a serbării paștelor, ea ne reprezintă biruința Mântuitorului, deplinirea operii lui celei pământești, ne dă mărturie despre dumnezeitatea lui, și așadar despre adevărul învățăturilor și al promisiunilor lui. Duminica este ziua Domnului în care își serbează creștinătatea renașterea la o viață nouă, și în care își aduce aminte de menirea sa cea eternă.

Pe lângă această însemnare comună a duminicilor, este a se lua în privire și timpul bisericesc deosebit. Pericopa biblică sta și sub scopul deosebit al timpului bisericesc, arătându-ne ca un compas direcțiunea la țintă. Noi știm, că postul înaintea nașterii Domnului nostru Isus Christos este timp de preparare pentru serbarea cea demnă a acestei sărbători, având de scop nu numai a închidui timpul cel înainte de Christos, dar și ca noi cu inimă curată să putem păși la privirea misterilor dumnezeiești. Pentru aceea duminica a doua înainte de nașterea lui Christos se citește din evanghelie pericopa Luca 14, 16—25 despre omul, care a făcut cină mare, și a chemat pe mulți închipuindu-se prin această cină împărăția lui Dumnezeu, ce i-se deschide omenirii prin nașterea Mântuitorului: iar în duminica înaintea nașterii lui Christos se citește pericopa despre neamul lui Isus Christos, Fiul lui Dumnezeu²⁾. Duminica după nașterea lui Christos se citește pericopa despre fuga lui Isus în Egipt, despre omorârea pruncilor de doi ani și mai mici și despre întoarcerea lui Isus în Galilea. Duminica înainte de botezul Domnului se citește pericopa dela Marcu 1, 1—9, care conține misiunea profetică a lui Ioan Botezătorul, îndemnând la pocăință și vestind venirea Mântuitorului și mântuirea oamenilor prin el. Apoi se ocupă biserica cu înfățișarea istoriei finetelor lui Isus Christos, a persecuțiilor lui celor dintâi, a dirigătoriei lui celei profetice și a unor minuni ce le-a făcut el, expunându-se toate aceste în pericopele ce se cetesc în duminicile dela botezul Domnului până la postul cel mare, sau mai vartos până la timpul preparării pentru acest post, adică până la duminica vameșului și a fariseului.

¹⁾ Cf. Vasile Mitrofanovici, Omiletica bisericii drept credincioase răsăritene. Cernăuți, 1875. p. 234.

²⁾ Mat. c. 1.

Timpul dela duminica vameșului și a fariseului până la paști este timpul căinței. Biserica ne reprezintă în acest timp starea, în care am intrat prin păcat, starea instrăinării de Dumnezeu și a depărtării de patria noastră cea adevărată. Așisderea caută ea a deștepta, în acest timp, frică întru cei păcătoși și a-i întări pe cei credincioși, ca ei să pășească cu bărbăție pe calea mântuirii, arătându-i totodată și mijloacele, de a ajunge aceasta, adică credința, rugăciunea și postul. În urmă expune credincioșilor împrejurările premergătoare patimei și morții lui Isus Christos, pentru ca ei să petreacă cu demnitate serbarea lor, folosindu-se de fructele lor dătătoare de viață. Acestor idei corespund pericopele ce se cetesc în duminica vameșului și a fariseului, în duminica fiului celui pierdut, a lăsatului de carne și de brânză, în duminica săptămânii a treia, a patra, a cincina și a șasea a marelui post.

Zilele timpului de după paști sunt contrare timpului postului, sunt adică zile de mângâiere și de bucurie. În timpul acesta, adică dela paști până la înălțarea la cer a Domnului, sau, mai vartos, până la pogorirea Duhului sfânt, biserica are de scop de a propune siguranța învierii celei mântuitoare a lui Christos, mărirea și puterea cea dumnezească a lui. Deci acestor idei corespund și pericopele ce se cetesc în duminicile acestui timp.

Cu trimiterea Duhului sfânt biserica a luat asupra-și și a început opera cea mare a mântuirii popoarelor și a fiecărui individ indeosebi, și în timpul cincizecimii până la finea anului sau mai vartos până la postul înaintea nașterii lui Christos, este adică timpul activității acestei biserici. În acest timp desvoltă biserica, în toate direcțiunile, o activitate deosebită, spre a renaște neamul omenesc prin învățătură, cult și disciplină. Dela cincizecime până la postul nașterii Mântuitorului se propune tot cursul peregrinării pământești a credincioșilor. Evangheliile duminicilor acestui timp dau, prin cuprinsul lor, cele mai felurite învățături, îndemnări și conduceri, conform necesităților celor multe ale unei vieți pline de osteneală și expuse la mii de pericole.

La sărbătorile sfinților, biserica serbează momentul, când au intrat ei în bucuria Domnului și au primit cununa de învingere; ea serbează în aceste zile, triumful ce l-au dobândit sfinții asupra cărnii, a lumii și a satanei. La sărbătorile sfinților, biserica aduce aminte de lucrurile ce le-au săvârșit ei, de patimele ce le-au suferit, de luptele ce le-au suportat, de virtuțile ce le-au păstrat, de minunile ce le-au făcut. Însă tot aceea ce au fost sfinții și ce sunt ei, au fost și sunt prin Dumnezeu în Isus Christos. Dumnezeu i-a chemat pe sfinți la serviciul său, Dumnezeu i-a luminat prin darul său, i-a condus pe căile sale, i-a întărit în slăbiciunea lor, a aprins și a nutrit în inimile lor flacăra iubirii sale, zelul pentru onoarea sa și pentru mântuirea oamenilor, și suferind ei până la fine pe calea cea plină de durere a crucii, i-a primit în locașurile sale cele cerești unde se luminează ca stelele și domnesc cu dânsul în veci. Sfinții sunt ramurile cele sănă-

toase pline de floare și de fruct ale viei de vie, pe cari îndurarea cea dumnezească le-a plantat pe pământ, și acest raport al sfinților față cu Christos este și punctul de vedere pentru alegerea pericopelor evanghelice pentru sărbătorile lor.

Așa conțin pericopele ce se cetesc la sărbătorile prea sfintei Maicei Domnului, a sf. m. m. Ștefan, a sf. Ioan Botezătorul în regulă istoria acelor sărbători; pericopele sărbătorilor apostolilor conțin sau chemarea apostolului la apostolie, precum în ziua serbării sf. Andrei¹⁾ și a lui Filip²⁾ sau înrâurirea nemijlocită a lui Isus asupra convingerii credincioase a apostolului, precum în ziua serbării sf. Toma³⁾ sau mărturisirea credinței în Fiul lui Dumnezeu, precum în ziua serbării sf. apostoli Petru și Paul⁴⁾. Sfinții mai târziu nu provin în istoria biblică anume ca apostolii, însă ei stau cătră dansa în acelaș raport. Viața internă și externă a fiecărui sfânt este floarea și fructul seminței evanghelice, o mărturie sublimă a darului și adevărului, care s'a arătat în Christos. Pentru aceea și pericopele* ce se cetesc în zilele acestor sfinți, conțin acele cuvinte de învățătură, promisiune și profeție a Mântuitorului, cari sunt a se privi ca scânteia cea mai internă în flacăra vieții sfântului, a căruia zi se serbează. Așa dacă în ziua sf. m. m. Dimitrie și Gheorghie se ceteste îndemnarea la dragoste frățească și prezicerea, că învățăceii lui Christos, pentru mărturisirea și vestirea învățături sale celei dumnezești vor fi persecutați până la moarte, sau dacă în ziua sf. trei ierarhi, Vasile cel Mare, Grigorie Cuvântătorul de Dumnezeu și Ioan Gură-de-aur se cetesc cuvintele lui Isus cătră învățăceii săi: „Voi sunteți lumina lumii, nu poate cetatea să se ascundă, stând de-asupra muntelui, nici aprind lumina și o pun sub obroc, ci în lumânar și luminează tuturor celor din casă; așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, ca să vadă faptele voastre cele bune și să măriască pe Tatăl vostru cel din ceruri”, apoi se arată aceea referința cea strânsă între însemnarea acestor cuvinte și viața, sau unele trăsături ale vieții acestor sfinți. Aceeaș referință se arată de regulă între însemnarea cuvintelor pericopelor ce se cetesc la ceilalți sfinți și între viața acestor sfinți.

§ 120. Scopul întrebuințării liturgice a bibliei în general și a pericopelor în special.

Întrebuințarea liturgică a bibliei se pretinde mai înainte de toate de scopul edificător sau didactic al serviciului dumnezeesc. Acest scop al învățurii se ajunge și prin ce-

1) Ioan 1, 35—51.

2) Ioan 1, 35—51.

3) Ioan 20, 19—30.

4) Mat. 16, 13—20.

tirile biblice. Căci aici se propune cuprinsul învățurii și al vieții Mântuitorului, cuprinsul și istoria mântuirii și a revelațiunii creștine, precum și a primei întemeieri a bisericii. Noi auzim aici cuvântul Domnului însuș și istoria lui, din gura acelor învățăcei, cari în prima linie mărturisesc pentru învățăturile și faptele lui Christos. Din această cauză cetirea sf. scripturi chiar din început se introduce în adunările religioase creștine, cerându-se imperios de împrejurări. Însă precum nu era o adunare religioasă, în care apostolii să nu fi vestit pe Christos, așa trebuia acolo, unde întemeiau ei biserici și unde nu puteau să fie de față, să se deștepte dorința de a auzi învățăturile și faptele lui Christos și aceasta se putu realiza numai prin cetirea sf. scripturi. De altă parte trebuia și apostolilor să li fie aminte, de a continua și din partea lor cu comunele de dânsii întemeiate această comuniune spirituală, mai ales, dacă acestea aveau trebuință de învățătură ulterioară sau de întărire deosebită. Aceste ambe motive pentru introducerea cetirelor biblice în prima biserică, unul din partea acelor, cari învățau, există în general încă și acuma. Din această cauză se iau pericopele ca punct de mănecare și ca bază a predicii.

Așisderea au cetirile biblice de scop, de a propune spiritul creștin, credința și viața creștină în sine și pentru sine și de a exprima cunoștința creștină a comunei și a bisericii.

Mai departe se urmărește prin cetirile biblice, ca tot cultul bisericesc să se razime pe sf. scriptură și anul bisericesc întreg, să se prezinte ca bazat pe fundamentul vieții și al învățurii Mântuitorului.

La aceasta se adaugă încă că cultul creștin are de scop de a reprezenta și a realiza unitatea și comuniunea creștinilor cu Christos. Însă cu acest scop stă în strânsă legătură cetirea sf. scripturi. În cărțile sf. scripturi, Mântuitorul neconținut se înfățișează ca învățător și Mântuitor, neconținut auzim cuvântul lui, îl vedem în activitatea și patima lui din apropiere imediată și astfel la elementul sacramental al serviciului dumnezeesc, al sacrificiului, se adaugă și elementul profetic. Mai ales capătă cetirea biblică această însemnare, la sf. liturgie.

În fine cetirea biblică are mai ales cu semnele reverinței, cu cari este ea unită de nu scopul, apoi rezultatul, că reverința către sf. scriptură, către cuvântul lui Dumnezeu, se susține prin ea cu atât mai sigur în conștiința și simțământul credincioșilor.

ARTICOLUL IV.

Predica.

§ 121. Menirea predicii în cult și raportul ei către dânsul.

Menirea predicii în cult și raporturile ei cele multifilaterale și necesare către dânsul urmează din cele ce s'au expus în paragraful despre scopurile cultului dumnezeesc. Conform cu acelea predica în cult are menirea, de a-i servi religiei interne, precum și conștiinței și vieții religioase a comunei, ca organ. Așadară acuma din acest punct de vedere stă predica către cult, nu numai într'un raport necesar, ci ea este și o parte esențială a cultului, ea este însuș cult.

Cultul dumnezeesc al bisericii ortodoxe are de scop de a susține și a propaga credința, spiritul și viața creștină, și acest scop se realizează prin predică. Predica este mijlocul cel mai ales pentru susținerea sau formarea mai departe, pentru deplinirea și restabilirea cunoștinței legii creștine și a vieții religios-morale, ea este mijlocul cel mai ales pentru propagarea religiei, a adevărilor, a prescriptelor și a spiritului celui adevărat al ei, și așadară este ea mijlocul cel mai însemnat al omenirii, în sensul că, dacă direcția cea predicătorală creștină s'ar administra totdeauna și pretutindene cu exactitate și în spirit adevărat, atunci nici odată nu s'ar pierde din omenire, conștiința adevăratei religii și spiritul genuin al moralității.

O altă menire a predicii în cult este, de a prepara pentru cult și pentru executarea lui cea demnă. Căci adorațiunea cea adevărată creștină se poate cugeta numai atunci, când se execută ea conform adevărului cunoscut și când este un rezultat al unei conștiinți luminate și credincioase despre Dumnezeu și despre raportul nostru către Dumnezeu. În privința această, stă predica către cult în raport necesar,

deoarece ea este elementul lui cel direct luminător sau învățător. Dară nu numai predica către cult, ci și cultul către predică stă în raport necesar, deoarece cultul sprijinește și sporește predica. În rugăciunile, cântările și în celelalte forme ale cultului se repețește totuna amintirea învățăturilor fundamentale ale credinței și ale vieții creștine. Apoi pentru ca predica să afle primire în inima auditorilor are lipsă de acțiuni liturgice pregătitoare. Aceste acțiuni sunt rugăciunea, care adeseori se aplică în introducerea predicii, apoi însemnarea cu semnul crucii ș. a.

Din aceste urmează, că nu numai predica către cult, dară și cultul către predică, stă într'un raport necesar, că predica se ține ființial de organismul cultului, și ea trebuie să ocupe un loc eminent.

Însă, deși trebuie să se recunoască pe deplin prețul cel mare al predicii și necesitatea ei absolută în sfera cultului, totuș nu se poate afirma, că ea formează punctul de culminațiune sau centrul cultului.

Nici unul din scopurile predicii, cari s'au amintit în cele precedente, nu este de așa natură, ca pe baza lui să se poată da predicii în sfera cultului, prioritate față cu celelalte părți ale cultului. Așa, în privința scopului celui dintâi și din urmă, se află predica în serviciul cultului celuilalt. Deci dară, din această parte nu se poate privi predica ca punctul de culminațiune al cultului. Cu privire la scopul didactic al predicii, așisderea nu se poate privi predica ca punct de culminațiune, pentru că împărtășirea imediată a darului dumnezeesc, sacrificiul și sacramentele covârșesc împărtășirea, propagarea și întărirea cunoștinței religioase. Punctul de culminațiune al cultului este împărtășirea imediată a darului dumnezeesc, sunt mediile, prin cari se împărtășește acest dar, adecă sacrificiul și sacramentele.

La întrebarea când și de câte-ori să se predice la cultul dumnezeesc, răspundem: cât de adeseori, și anume atunci, când cere necesitatea, adecă deplina ajungere a scopurilor predicii. De altă parte, nu putem zice, că fără predică nu s'ar putea executa cultul sau oarecari acte ale lui. Și pentru că, în interesul religiei și al ordinii morale, trebuie să existe în biserică și în privința predicii o normă determinată, pentru aceea a și făcut biserică hotărâri pozitive în privința

aceasta, hotărând următoarele: Întăistătorilor bisericii li-se cuvine în toate zilele, iară mai ales în duminici și sărbători să învețe pe toți clericii și pe popor, cuvintele bunei cinstiri, culegând din scriptura dumnezească înțelesurile adevărului și judecățile ș. m. d.¹⁾ Așadară duminicile și sărbătorile sunt acele zile, în cari, după menirea și natura lor, se cere dela organele bisericii vestirea cuvântului dumnezeesc ca o datorie. Însă atară de aceste zile sunt încă și alte ocazii în viața bisericească a credincioșilor, la cari vestirea cuvântului dumnezeesc adese-ori se cere de împrejurări, ca necesară spre ajungerea scopurilor predicii. Aceste ocazii sunt diversele funcțiuni bisericești precum: botezul, cununia, înmormântarea ș. a. La aceste acte liturgice se cere predica, parte spre a arăta participanților însemnătatea actelor și a prepara demna executare a lor, parte de a înălța festivitatea și solemnitatea serbării. Apoi sunt și întâmplări în viața cea de toate zilele a comunei sau a membrilor, cari adese-ori pretind imperios finerea predicii spre ajungerea unui sau a altui scop al ei. De aici urmează așadară, că predica nu se cere imperios și ca o datorie din partea organelor bisericești la fiecare act liturgic; dară ea se cere ca atare parte de legi pozitive, parte de firea lucrului în acele zile și la acele acte sfinte și întâmplări deosebite în viața creștinilor, cari după natura lor se înfățișează ca foarte potrivite pentru ajungerea scopurilor cultului în general și ale predicii în special.

§ 122. Disciplina bisericești în privința predicii în timpul vechiu creștin.

Luând în privire disciplina bisericești vechi relativă la predică vom vedea, că, atât praxa, cât și prescripțiile ei pozitive, corespund pe deplin punctelor de vedere expuse și că biserica secolilor celor dintâi, conform cu aceste prescripții, a aplicat la predică deosebită îngrijire.

Acuma, la Iudei erau în uz nu numai propuneri religioase, ci cu acestea se îmbinau și acte liturgice în înțelesul strâns al cuvântului, adică rugăciunea și cântarea. Despre acest uz vorbește adese-ori sf. scriptură a N. T. și Isus Christos și apostolii înșiși se foloseau la început de această ocaziune, spre a binevesti apostolilor²⁾. Indată ce prin predica și faptele lui Isus Christos și ale apostolilor începură a se forma comunități creștine, se îmbină cu cultul creștin și predica³⁾ și precum instituțiunea sf. sacrament al euharistiei

¹⁾ Canonul 19. al sinod. VI. ecum.

²⁾ Luc. 4. 16; Mat. 4. 23. 13, 54; Fapt. apost. 13 15 ș. a.

³⁾ Fapt. apost. 20, 7; I. Cor 14, 1 ș. m. d.

era însoțită de cuvântarea lui Isus despre cele mai sublime referinți ale împărăției lui Dumnezeu, așa vedem, că acuma în serviciul dumnezeesc, apostolic, se află predica în imbinare cu serviciul dumnezeesc euharistic, și cu punctul de culminațiune a lui, cu sacrificiul cel prea sfânt al euharistiei¹⁾.

Și nemijlocit după timpul apostolic, avem mărturii despre întrebuițarea neconținută a predicii, despre imbinarea ei cu citirea biblică și locațiunea predicii în mijlocul serviciului dumnezeesc. După Iustin Martirul, predica se ținea duminica, urma după lecțiunile biblice și-i premergea sacrificiul și comunicăturei²⁾. Așisderea se amintește predica, și anume în imbinare cu citirile biblice și cu serviciul dumnezeesc, în Constituțiunile apostolice³⁾. Tertulian vorbește cu multă apăsare despre întrebuițarea predicii și despre fructele ei binecuvântate, despre însemnătatea și imbinarea ei cu sf. scriptură și cu serviciul dumnezeesc⁴⁾. Astfel vorbește despre predică și sf. Ciprian⁵⁾.

Dela secolul IV, și anume dela Constantin cel Mare, viața bisericească luând avânt puternic, ridicându-se pretutindeni biserici mărețe și fiindu-i permis cuvântului dumnezeesc a răsuna în public, liber, vedem cu ce îngrijire se exercitează diregătoria predicătorală. În acest timp, apărură după oaltă acei corifei ai elocinței bisericești, cari, pentru totdeauna însuflă mirare și cari în general, mai mult sau mai puțin, vor rămâne modele pentru toate timpurile. La aceștia se numără sf. Atanasie, sf. Efrem, sf. Vasile cel Mare, sf. Grigorie dela Nazianz, sf. Grigorie dela Nissa, sf. Ciril dela Ierusalim, sf. Ioan Chrisostom, sf. Ciril dela Alexandria în biserica orientală și sf. Ambrosie, fer. Augustin, sf. Petru Chrisologul, sf. Grigorie cel Mare, în biserica occidentală.

Și în acest răstimp stă predica în imbinare cu serviciul dumnezeesc. Une-ori se țineau în aceeaș adunare religioasă, de feluriți cuvântători, mai multe expuneri sau, mai vartos,

¹⁾ Fapt. ap. 20, 7

²⁾ Iustin. Mart., Apologia I. pro Christianis c. 67.

³⁾ Const. apost. L. II. c. 51; vezi și: L. VIII c. 19.

⁴⁾ Tertulliani Apologeticus adv. gentes c. 39 (Migne, Patr. lat. T. I. p. 532).

⁵⁾ Cypriani Epis. X ad Martyres et Confessores (Migne, Patr. lat. T. IV p. 261).

la o expunere luau parte mai mulți ¹⁾. Totașa se țineau într'o zi, de acelaș predicator, mai multe cuvântări, precum între alții de sf. Chrisostom în Constantinopole. În timpul solemn dela Paști până la Rusalii, se predica mai ales în biserica orientală, în fiecare zi și așisderea se predica în fiecare zi, precum se vede din omiliile sf. Ioan Chrisostom, sf. Ambrosie, fer. Augustin în timpul postului, și anume, în postul cel mare. Foarte adeseori se predica, mai ales în biserica orientală, la serbarea amintirii martirilor și a mărturisirilor și totașa la deosebite ocaziuni, precum la sfințirea bisericilor noi sau la inoirea hramului.

Ce cumpănă se punea în acest răstimp, în general, pe predică, se vede, în afară de cele zise până acuma, și din mărturiile sf. părinți inșiși. Așa zice sf. Ioan Chrisostom, între altele: Cu ce invinse Paul pe Iudei în Damasc? Din ce cauză se trimise el la Tars? Din ce cauză îi urmă Dionisie în Atena, și căzu Eutihie de pe tractul de sus al casei? Din ce cauză, așamănă Licaonii pe sf. Paul cu Mercurie? *Pentru puterea elocinței lui.* Drept aceea episcopul trebuie să aibă înțelepciune, experiență și puterea cuvântului; cine nu știe propune învățătura așa cum se cuvine, acela să nu se apropie de acest serviciu ²⁾. Sfinții părinți mustră cu asprime pe aceia, cari neglijează ascultarea predicii ³⁾ și excomunică pe aceia, cari fără de cauză urgentă neglijează predică ⁴⁾.

Predica în biserica cea veche, forma încheierea liturghiei catehumenilor, căci după oarecari ectenii ieșiau catehumenii, energumenii și penitenții, și apoi se începea liturghia credincioșilor ⁵⁾.

§ 123. Locul predicii.

Întru cele precedente s'a arătat, că predica stă în strânsă legătură cu cetirea sf. scripturi, adecă ea urma imediat după aceasta. Aceasta ar trebui să se facă și în ziua de astăzi. Ținerea predicii imediat după cetirea sf. scripturi este inte-

¹⁾ Const. apost. L. II c. 61.

²⁾ Ioannes Chrys., De sacerdotio L. IV n. 7 (Migne, Patr. gr. T. XLVIII p. 669 et 670.

³⁾ Gregor. Naz., Grat. II Apologetica (Migne, Patr. gr. T. XXXV p. 497).

⁴⁾ Vezi: Can. 24 al sinod. IV din Cartago.

⁵⁾ Cf. Const. apost. L. VIII c. 5—10 (Migne, Patr. gr. T. I p. 1076—1085).

meiată în istorie și pentru dânsa vorbesc și temeuri interne. Căci urmând predica imediat după cetirea sf. scripturi, urmăm practicei și disciplinei bisericei celei vechi. Interesul creștinilor pentru explicarea celor cetite este mai vioi, dacă explicarea urmează îndată după cele cetite, decât dacă urmează mai târziu; așisderea se infățișează predica, urmând imediat după cetirea sf. evanghelii, într'adevăr ca o continuare a învățăturai lui Christos. Inșă deși toate aceste înțreg sunt bine întemeiate, totuș prin aceasta nu se zice, că predica trebuie absolut să ocupe locul acesta și că efectul serviciului dumnezeesc și al predicii depinde dela această împrejurare. Căci, din contră, pot să fie împrejurări, cari chiar recomandă schimbarea locului predicii la serviciul dumnezeesc. Așa se ține predica în unele biserici după cuvintele: „*Să luăm aminte, Sfintele sfinților*”, iară în altele după comunicarea preotului, și iarăși în altele după rugăciunea amvonului. Ținerea predicii imediat după cetirea sf. scripturi este de dorit, pentrucă acest loc îi este determinat de istorie, de praxă și de temeuri interne, ca cel mai potrivit. Inșă vorbind temeuri puternice pentru altă locațiune a ei, poate să se fină și aiurea; totuș să se ia aminte ca la un lucru principal, ca predica, privindu-se ca parte integrantă a serviciului dumnezeesc principal, în tot cazul să rămână în imbinare cu sf. liturghie și la aceasta să i se hotărască loc potrivit.

SECȚIUNEA II.

Limba liturgică.

Formele liturgice vocale se exprimă în o limbă oarecare. E deci cu cale să știm ceva și despre limba liturgică.

Sub *limba liturgică* înțelegem limba în care are să se celebreze sfânta liturghie și în care au să se administreze sfintele sacramente și celelalte funcțiuni sfinte.

Cea mai veche limbă liturgică creștină e limba *siro-chaldaică*. În această limbă a instituit Domnul nostru Isus Christos sfânta euharistie. Aceasta era pe atunci limba vulgară în Palestina. Și în această limbă au trebuit să săvârșească serviciul divin și sf. apostoli. În afară de Pales-

ființa s'au folosit sf. apostoli atât la serviciul divin, cât și în predicile sau învățăturile lor, de limba poporului la care predicau. Fiind pe vremea cea mai în toate părțile lumii, mai ales în cele mai multe regiuni ale orientului, limba dominantă cea greacă, e explicabil, că prin cetățile cele mari limba greacă a fost limba liturgică. Chiar în Roma era, în secolul prim al creștinismului, limba greacă limba liturgică. Abia de la secolul al doilea a început a fi lăsată și limba latină și de acum aflăm adoptată în cultul divin, mai ales la apusul Europei și în Africa nord-vestică, și limba latină.

În ori și ce caz, se vede că limba se acomoda la cult necesitățile. Și e și natural că evoluțiunea cea mai mare spirituală a trebuit să se folosească de spiritul timpului și de limba poporului. După ce a fost introdus creștinismul și după ce era destul de întărit în popor, se putea uza și de altă limbă, la actele liturgice. Și în adevăr aflăm aceste trei limbi, în care a fost scrisă și inscripția de pe crucea, pe care a fost răstignit Domnul nostru Isus Christos, și mai târziu în uz ca limbi liturgice, cu toate că în unele locuri au fost încetat de a fi vorbite de popor și au devenit limbi moarte.

Limba *siro-haldaică* și azi e limba liturgică la *Nestoriani* și la *Iacobiti* împreună prin Turcia, Persia și Mesopotamia, deși limba lor populară e cea arabică, respectiv cea persică.

Limba greacă o au în liturgie Grecii din Grecia, din imperiul turcesc și de pe aiurea, deși limba vorbită acum de Greci, diferă mult de limba cea veche elină, în care se celebrează cultul divin. Până nu de mult era și la *Români*, *Sârbi*, *Bulgari*, etc. în uz limba greacă.

Limba latină, după cum am amintit s'a adoptat de întreg Occidentul și de biserica din Africa, cu toate că chiar la popoarele romanice limba latină nu mai e înțeleasă de popor.

De curând însă s'a introdus la diferitele popoare în cult limba respectivă ca limbă liturgică. Așa în secolul V au introdus Armenii monofiziții în liturgie limba armeană. În secolul al VI s'a introdus în Egipt și în se-

colul VII la *Etiopieni* sub influința monofizitismului, limba coptică.

În secolul al IX a devenit limbă liturgică și limba slavă. Frații *Metodiu* și *Ciril*, creștinând popoarele slave, le-au tradus pe limba lor s. scriptură și au celebrat liturgia, au predicat și au administrat sf. taine și funcțiunile liturgice, în limba slavă.

Acastă limbă slavă-bisericească (paleoslavonă) e acum în uz la *Ruși*, *Sârbi* și *Bulgari* precum și la *Ruteni* chiar la cei uniți, precum și la *Sârbi* și *Croați*, în unele părți cu tot ritul lor latin din Dalmația și Croația, mai ales în diocesele *Zeugg*, *Veghlia*, *Zara* și *Spalato*.

La *Români* a fost la început sigur limba latină vulgară ca limbă bisericească; dovadă, „cruce”, și alte cuvinte creștinești, dar în urmă a fost limba Greacă, sau limba Slavă mult timp în uz ca limbă liturgică. De la secolul al XVII a fost introdusă pe încetul limba românească. Și astăzi e chiar în biserica unită, limba română cea oficială liturgică. O apologie a uzului limbei poporului nu e necesară.

Formele generale neesențiale (accesorii sau însoțitoare comune diferitelor rânduieli liturgice.

§ 124. Împărțirea, importanța și necesitatea formelor acestora.

Al doilea element constitutiv al cultului religios extern sunt acțiunile sacre. Ele însoțesc formele liturgice vocale și dau expresiune mai vie și mai plastică la ceea ce se zice prin cuvinte. Aceste acțiuni sunt încă ceva formal. Ele sunt încă forme și anume forme accidentale. Exponându-se în secțiunea de mai înainte formele generale fundamentale comune rânduielilor liturgice, vin acum la rând formele generale neesențiale (accesorii) sau însoțitoare comune rânduielilor liturgice. Iată aceste forme sunt următoarele: Însemnarea cu sf. cruce, înclinarea, impunerea mânilor, atitudinea corpului la rugăciune, ridicarea mânilor și punerea lor cruciș pe piept, descoperirea și acoperirea capului, îndreptarea feței spre răsărit și sărutarea sfinții sau a icoanei.

Formele generale însoțitoare comune rânduielilor liturgice stau într'ajutor la executarea demnă a cultului, dau momentelor lui dumnezeiești și spirituale deplină expresiune,

satisfac ființei și necesității omului, manifestează dispozițiunea lui internă corespunzătoare, o susțin și o înalță sau o deșteaptă acolo, unde încă lipsește, și pentru aceea sunt ele pe terenul cultului bisericesc, nu numai importante dară și necesare.

Ele exprimă mai viu și mai dramatic cugetele și simțămintele omenești. De aceea le aflăm în cultul religios al tuturor popoarelor. Aceste forme sau acțiuni își au fundamentul în acțiunile de care s'a servit Mântuitorul când glorifica pe Părintele său cel ceresc și când împărtășia binecuvântarea și darul său.

Acțiunile sunt simbolice, când exprimă un act spiritual, în mod plastic pentru simțiri, b. o. eleoungerea ca semn intuitiv al întăririi, impunerea mânilor ca simbol al reconcilierii.

Apoi formele sunt mimice când acțiunile se prezintă ca reflexul oarecum spontan și nemijlocit al cultului intern, b. o. ridicarea ochilor, a mânilor.

§ 125. Insemnarea cu sf. cruce.

Toate rânduielile liturgice și toate rugăciunile se încep și se termină în biserica ortodoxă, cu semnul crucii, ce-l fac aceia, cari iau parte la aceste rânduieli, respective cari fac rugăciunea.

Iară crucea, precum se face ea în biserica ortodoxă, se formează astfel, că, îndoind creștinul cele de pe urmă două degete ale mânei drepte și punând cele trei degete dintâi ale aceleiași mâni la un loc, înseamnă cu aceste din urmă mai întâi fruntea, apoi pieptul, după aceea umărul drept și în urmă umărul stâng, pronunțând la această însemnare, cuvintele: „In numele Tatălui, și al Fiului, și al sf. Duh, Amin” și închinându-se. La cuvintele: „In numele Tatălui” se înseamnă fruntea, „al Fiului” pieptul și „al sf. Duh” umerii; iară la cuvântul „Amin” se sloboade mâna în jos și se face închinare.

Despre facerea crucii cu degetele vorbește sf. Ciril din Ierusalim, care așa învăța pe catehumenii săi: „Să nu ne rușinăm a mărturisi pe cel răstignit. Să facem cu încredere semnul crucii cu degetele pe frunte...”¹⁾ Pe timpul certelor monofisitice făceau Mo-

¹⁾ Cyrillus Hier. Catechesis XIII. De Christo cruci fixo et sepulto. n. 36. (Migne, Patr. gr. T. XXXIII. p. 816); vezi și Catechesis IV. De decem dogmatibus. c. 14. (ibid. p. 472).

nofisității crucea, spre a da expresiune credinței lor false despre o natură a lui Christos, numai cu un deget, iară alți creștini dela răsărit, făceau crucea, în contrast cu Monofisitii, cu două degete, adică cu degetul al doilea și al treilea al mâinei celei drepte¹⁾ Latini fac cruce sau numai cu policarul, sau cu degetul cel mare al mâinei drepte, care cruce se numește cruce mică sau cruce germană; sau fac crucea cu latul sau cu palma aceleiași mâni, mișcând mâna dela umărul stâng spre cel drept, care cruce se numește cruce mare ori cruce latină. Până la secolul XII, adeseori și Latini făceau crucea în forma precum o fac creștinii ortodocși în ziua de astăzi. Inocențiu III (1198—1216) scrie despre aceasta următoarele: *Signum crucis tribus digitis exprimendum est, ita ut a superiori descendet ad inferius, et a dextera ad sinistrum. Ba această formă a crucii se pare să fi fost mai adeseori uzitată, decât cealaltă, căci Inocențiu al III scrie: Quidam tamen signum crucis a sinistra producunt in dexteram*²⁾.

Mâna cu care se face crucea, a fost la toate popoarele creștine și în toate timpurile, cea dreaptă, ca aceea, ce din cauza agilității sale mai mari se întrebunțează la afacerile omenești mai mult. Facerea crucii de sus dela frunte și continuarea ei în jos, spre piept, înseamnă purcederea lui Christos dela Tatăl și pogorirea lui la cele de jos, adică pe pământ. Facerea crucii dela dreapta spre stânga înseamnă, că, venind Christos în lume, dela dreapta Tatălui, a invins prin cruce pe diavolul, care reprezintă stânga.

La facerea crucii se atinge mai întâi fruntea și se numește numele Tatălui, pentrucă, fiind fruntea locul rațiunii, aceasta, în raport cu persoanele sf. treimi, corespunde mai bine lui Dumnezeu Tatăl, Duhului celui absolut de cugetare; apoi pogorindu-se mâna spre piept, atingându-se acesta, se numește numele Fiului, carele dela Tatăl s'a pogorit pe pământ, iară atingându-se umerii, se numește numele sf. Duh, care e duhul puterii și al tăriei, precum și umerii sunt locul și simbolul puterii³⁾. Cuvântul „Amin” și închinarea la pro-

¹⁾ Cf. Dr. Valent. Thalhofer, Handbuch der kath. Liturgik, I. Bd. 2. Abth. 1887. p. 34.

²⁾ Innocentii III. Papae De sacro altaris mysterio Lib. II. c. 45. (Migne, Patr. lat. T. CCXVII. p. 825. — Iară la Durandus cetim: Est signum crucis tribus digitis exprimendum, quia sub invocatione Trinitatis (in nomine Patris etc.) exprimitur; pollex tamen supereminet, quoniam totam fidem nostram ad Deum unum et trinum referimus. — Guilielmus Durandus, Rationale divinarum officiorum. Lib. V. fol. 112.

³⁾ Isaia 9, 5.

nunțarea lui înseamnă consimțământul deplin cu cele exprimate, e, deși nu unica, ce se întrebuintă în vechime la facerea crucii, totuși cea mai îndătinată și cea mai veche. De această formulă, luată desigur dela cuvintele lui Isus la Matei 28, 19, vorbește acum sf. Efrem Sirul, când zice: „In loc de scut, acopere-te cu prețioasa cruce, sigilând cu ea toate membrele corpului și inima ta. Inșă aceasta să nu o faci numai cu mâna, ci și în cugetare la toate afacerile tale, de câte ori intri ori ieși, când te culci și când te scoli, toate sigilează-le mai întâi cu crucea, în numele Tatălui, și al Fiului și al sf. Duh. Căci foarte tare e această armă, și nimene nu-și poate strica, dacă te vei pune sub scutul ei¹⁾).

Facerea crucii exprimă credința în misterile fundamentale ale creștinismului, în sf. treime și în mântuirea genului omenesc realizată prin Isus Christos pe lemnul crucii. Crucea făcută de creștinul însuși prin atingerea frunții, a pieptului și a umerilor, înseamnă credința lui în misterile indicate ale creștinismului, voința și decisiunea lui, de a mărturisi și a servi cu toată puterea unui Dumnezeu, celui în trei persoane, și speranța lui, că Dumnezeu cel în trei persoane, pentru meritele lui Isus Christos celui răstignit pe cruce, ni va da darul și ajutorul său, și ni aduce totodată aminte de dragostea lui Dumnezeu către genul omenesc și de datoria crucificării posibile noastre²⁾. Iară dacă se face crucea asupra altora, atunci se exprimă prin ea dorința, ca moartea de pe ea să devină pentru ei deapănarea un izvor nesecat de mântuire și de binecuvântare. Inșă pe lângă această însemnare simbolică, crucea, are și însemnare efectivă, adică: ea produce în noi efecte supranaturale, depărtând dela noi spirite rele și câștigându-ni felurite daruri pozitive supranaturale. Sf. Ioan Chrisostom zice: „Dacă se înfăinează o creatură, ai un mijloc de vindecare, fă adică asupra-și semnul crucii, mulțimește, laudă pe Dumnezeu și toată înfinarea va dispărea³⁾).

¹⁾ Ephraem Syri, De punitia ad Monachos (Edit. Ios. Assmanni T. III. Romae 1746).

²⁾ Cf. Pseud. Dionys. Arcopag. Hierarch. eccl. cap. VI § 3 la I. P. Migne, Pat. gr. T. III p. 536.

³⁾ Ioannis Chrysostomi In epist. I ad Timoth. cap. IV. n. 1 (Migne, Pat. gr. T. LXII p. 559); vezi și Firm. Lactantii Epitome divinarum institutionum c. 51 (Migne, Pat. lat. T. VI p. 1058).

Ce se atinge de originea datinei de a se însemna cu semnul crucii, aceasta, fără de indoială, e străveche. Tertulian scrie despre originea facerii sf. cruci următoarele: La intrare, ori la ieșire și la îmbrăcare, dacă mergem la baie, la masă sau la culcare, la fiecare pas și la fiecare faptă, ni însemnăm fruntea cu semnul crucii. Dacă întrebăm, cine ni-a impus această deprindere, nu aflăm în cărțile sfinte vr'o lege, care să ne îndătoriască la dânsa. Ea își are originea în tradițiune, uzul a întărit-o, pietatea creștinilor a susținut-o până în zilele noastre⁴⁾.

Conform cu însemnarea cea înaltă a semnelui crucii, ea se întrebuintă adeseori nu numai la cultul cel privat, dară și la cel public al creștinilor din timpurile cele vechi.

Sf. Ciril adăpostește pe catehumenii săi în următorul mod: Să nu ne rușinăm a mărturisi pe cel răstignit. Să facem cu încredere semnul crucii cu degetele pe frunte și pe toate, pe părțile ce le mâncăm, pe paharele din cari bem, la intrare și la ieșire, înainte de semn și când ne sculăm, la umblare și la repaus. Crucea e mijlocul cel mare de apărare, semnul caracteristic al credincioșilor și spaima spiritelor celor rele. In ea triumfează credinciosul asupra spiritelor celor rele, dacă se însemnă cu semnul acesta cu încredere, căci dacă văd ei crucea, își aduc aminte de cel răstignit... Nu disprețai acest sigil...⁵⁾. Și sf. Ioan Chrisostom, vorbind în multe locuri despre întrebuintarea semnelui crucii la actele liturgice, zice și următoarele: Ter ce se raportă la noi (la sfințirea noastră) se împlinește cu semnul crucii. Dacă e ca să se împlinească renașterea noastră, atunci e semnul crucii, care se întrebuintează: dacă ca să se deie hrana misterioasă sau să se împlinească hirotomia sau altaceva, atunci pretutindene se întrebuintează acest semn de învingere⁶⁾.

§ 126. Binecuvântarea.

Binecuvântarea, εὐλογία, înseamnă în cărțile Testamentului vechiu și nou, adeseori mulțimea binefacerilor dumnezeiești sau și daruri, ori binefaceri imbelșugate ale oamenilor.

⁴⁾ Tertulliani De corona militis c. 3. (Migne, Pat. lat. T. II p. 98).

⁵⁾ Cyrill. Hier., Catech. c. XIII și 36 și Catech. IV, n. 14.

⁶⁾ Ioannis Chrysostomi In Matthaicum Homil. 54 ad. 55 n. 5 (Migne, Pat. gr. T. LVIII p. 537); cf. eiusdem In epist. ad Philipp. c. 3. Hom. 13 (Migne, Pat. gr. T. LXII p. 277); apoi Augustini Sermones de Scripturis Semo 160 (Migne, Pat. lat. T. XXXVIII p. 876) și Semo 174, c. 3 (Migne, ibid. p. 942) și Sermones de Diversis supposit. Semo 265 (Migne, Pat. lat. T. ...)

lor. In inteles liturgic, binecuvântarea e acel act sfânt, prin care, pe baza mijlocirii lui Christos, se dorește omului și i se cere darul lui Dumnezeu, și dorindu-i-se și cerându-i-se acest dar, i se și împărtășește el, încât depinde dela noi; sau, după Vasile cel Mare (can. 27) și sinodul al VI ecumenic (can. 26), e binecuvântarea împărtășirea de sfințenie.

Binecuvântarea ne întimpină adeseori și in felurite moduri in Testamentul vechiu. La crearea lumii a exprimat Dumnezeu insus binecuvântarea sa asupra bărbatului și femeii, zicându-li: Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul, și-l stăpâniți ș. m. d. ¹⁾. Noe binecuvântă pe feciorii săi Sem și Iafet, și blastămă pe feciorul său Ham ²⁾, Melchisedec binecuvântă pe Abraam ³⁾, Isaac pe feciorul său Iacob ⁴⁾, Iacob pe feciorii și nepoții săi ⁵⁾, Moisi, înainte de moartea sa, pe poporul israiltan ⁶⁾. Și in cultul dumnezeesc al Iudeilor adeseori se întrebuința binecuvântarea. Moisi și Aaron, intrând in cortul mărturiei și ieșind din el, binecuvântară poporul ⁷⁾. Chiar și formula împărtășirii acestei binecuvântări era prescrisă, poruncind Domnul lui Moisi următoarele: „Așa să binecuvântați pe fiii lui Israil, zicându-li lor: Domnul să te binecuvânteze pe tine și să te păziască; Domnul să arate fața sa peste tine și să se îndure de tine; Domnul să ridice fața sa peste tine și să-ți deie fie pace. Și vor pune numele meu peste fiii lui Israil și eu Domnul voi binecuvânta pe ei” ⁸⁾. Binecuvântarea liturgică se exprima numai de preot și, la deosebite ocaziuni, numai de arhiereul cel mare, iară Leviții binecuvântau numai in oarecari cazuri determinate. La deosebite solemnități liturgice, exprimau binecuvântarea asupra poporului, și regii ⁹⁾.

Și in Testamentul nou aflăm binecuvântarea adeseori întrebuințată. Christos, luând in brațe pe pruncii, pe cari îi adusesese la dânsul, pune mânele peste ei și-i binecuvântă ¹⁰⁾, apoi arătându-se învățăcelilor săi după înviere, îi scoate afară până la Vithania, și rădicându-și mâ-

XXXIX. p. 2237); Const. apost. L. VIII. c. 12 (Migne, Patr. gr. T. I. p. 1092); Athanas., De virginitate n. 13 (Migne, Patr. lat. T. XXVIII. p. 265); Basil., Liber de Spiritu sancto c. 27, n. 66 (Migne, Patr. gr. T. XXXII. p. 188).

¹⁾ Cart. 1. a lui Moisi 1, 28.
²⁾ Ibid. 9, 25.
³⁾ Ibid. 14, 18.
⁴⁾ Ibid. 23, 1.
⁵⁾ Ibid. 49, 28.
⁶⁾ Cart. 5 a lui Moisi 33, 1.
⁷⁾ Cart. 3 a lui Moisi 9, 23.
⁸⁾ Cart. 4 a lui Moisi 6, 23.
⁹⁾ Il. Impăr. 6, 14; 8, 14, 55.
¹⁰⁾ Marcu, 10, 6.

nile sale, îi binecuvântă pe dânsii ¹⁾. In urmă poruncește învățăcelilor săi următoarele: Ori in ce casă veți intra, ziceți mai întâi: Pace casei acesteia. Și de va fi acolo fiul păcii, va păusa spre dânsul pacea voastră, iară de nu, se va întoarce la voi ²⁾. Și sf. apostol Paul, mai înainte de a mânca pâinea, o binecuvântă ³⁾ și vorbind despre binecuvântarea lui Melchisedec asupra lui Abraam, zice, că fără de indoială cel mai mic se binecuvântă de cel mai mare ⁴⁾.

Binecuvântarea liturgică ne întimpină acuma in secolile cele dintâi creștine. Constituțiunile apostolice vorbesc despre binecuvântarea catehumenilor, a energumenilor și a penitenților. Episcopul pronunța la începerea sf. liturghii asupra tuturor cari luau parte la ea, o formulă de binecuvântare și o termina cu o rugăciune de binecuvântare ⁵⁾. Dacă din întâmplare era de față un episcop străin, neputând însuș aduce sacrificiul cel prea sfânt, cel puțin împărtășia credincioșilor binecuvântarea ⁶⁾. Așisderea și binecuvântarea privată era la creștinii timpurilor celor dintâi in întrebuințare multilaterală, cerându-o ei adeseori dela episcopi ⁷⁾, preoți și călugări

¹⁾ Luca, 24, 50.

²⁾ Luca, 10, 5.

³⁾ Fapt. ap. 27, 35.

⁴⁾ Evrei. 7, 6.

⁵⁾ Constit. apost. L. VIII. c. 5. (Migne, Patr. gr. T. I. p. 1073) și c. 15 (ibid., p. 1111).

⁶⁾ Ἐπιτρόποις δ' αὐτῶν καὶ τὴν εὐχαριστίαν ἀνοίτουσαν ἐὰν δὲ δι' ἐπιλάθειαν, ὡς σαρξὸς, τὴν τιμὴν τοῦ τρυφῶν μὴ θελήσῃ ἀνεῖναι, κ' ἂν εἰς τὸν λαὸν εὐλογίαν αὐτῶν ποιήσασθαι κατανομήσασθαι. Const. apost. L. II. c. 58. (Migne, Patr. gr. T. I. p. 740). Cf. și Euseb. Hist. eccl. Lib. 10, c. 3.

⁷⁾ Solebant olim Christiani occurrentibus Episcopis caput submittere, ut ab illo benedictionem acciperent. Cujus moris multa supersunt vestigia in veterum libris. Primo enim Hilarius in libro contra Constantium ita scribit: osculo sacerdotes extipis etc. Philostorgius in historia ecclesiastica scribit, Leontium Tripoleos Episcopum cum reliqui omnes Episcopi Eusebiam Augustam, uxorem Imperatoris Constantis adirent, eamque ex more adorarent, nunquam adduci potuisse, ut eam inviseret, nisi ea condicione, ut Augusta venienti ipsi adsurgeret et caput submitteret, postulans, ut benediceretur. Verba Philostorgii refert Suidas in Leontio. Simili est, quod scribit Marcus Diaconus in vita Phorphyrri Gazensis Episcopi, Eudoxiam Augustam ipsis in partibus venientibus non semel occurrisse, et priorem ipsos salutasse, atque ut sederent iussisse, et inclinato capite postulasse, ut benedicerent. — Henrici Valesii, Adnotationes in Librum quartum Historiae eccles. Theodoretii c. V. (Migne, Patr. gr. T. LXXXII. p. 1565).

pioși și primindu-o la întreprinderea unei călătorii ¹⁾ și la alte diferite întâmplări.

Pentru că preoția în biserica ortodoxă e organul, prin care împărtășește Dumnezeu în mod vizibil binefacerile sale, pentru aceea zace mai ales în preoție puterea, de a mijloci altora binecuvântarea cerului. În timpurile cele dintâi ale bisericii creștine erau mai ales episcopii aceia, care binecuvântau, căci mai cu seamă ei pliniau sf. liturghie și celelalte servicii dumnezești. Dară lăfându-se biserica și venind și preoții la rând, de a plini rânduicelile liturgice, binecuvântau și ei. Totuș, conform disciplinei primei biserici, li rămase, în privința aceasta, episcopilor prerogativa. Constituțiunile apostolice zic despre aceasta: Episcopul binecuvântă și nu se binecuvântă de alții... Binecuvântarea se primește dela episcopi, iară dela preoți mai puțin... Preotul binecuvântă și nu se binecuvântă de alții. Binecuvântarea o primește preotul dela episcop și dela compresviter, așisderea binecuvântă și compresviterul... Diaconul nu binecuvântă și nici nu împărtășește binecuvântarea, însă o primește dela episcopul și dela presviterul ²⁾. Fiindcă așadar binecuvântarea, în timpurile cele dintâi ale bisericii, se împărtășia mai ales de episcopul și episcopul avea în privința aceasta prerogativă, pentru aceea și în ziua de astăzi, dacă e de față episcopul la plinirea sf. liturghii sau a unei funcțiuni liturgice săvârșite de preot, binecuvântă episcopul și deaceea se imploră binecuvântarea din partea credincioșilor, mai ales dela episcopul.

Forma binecuvântării în biserica ortodoxă, constă în facerea semnului crucii cu chipul crucii înseși sau cu mâna cea dreaptă, în cele mai multe cazuri, dimpreună cu invocarea darului dumnezeesc. Făcându-se binecuvântarea cu mâna cea dreaptă, se pune pieziș sau cruciș degetul cel mare sau policarul asupra degetului al patrulea, degetul al doilea, care se numește și degetul indicativ, se ține drept, iară degetul al treilea sau mijlociu se pleacă puțin, însemnând astfel amândouă degetele literele I și C, în urmă se pleacă

¹⁾ Nicephor. Callistus, Hist. eccl. Lib. XII, c. 12.
²⁾ Const. apost. Lib. VIII, c. 28. (Migne, gr. T. I, p. 1124).

puțin și degetul al cincilea sau cel mic. Pozițiunea piezișă a policarului de-asupra degetului al patrulea, indică litera X, iară degetul al cincilea, carele are pozițiunea strâmbă, indică litera C, formând la un loc numele XC ¹⁾. — Episcopul binecuvântă și cu ambele mâni ori cu dichirul și trichirul.

§ 127. Impunerea mânilor.

Cu binecuvântarea, stă, adeseori, în legătură impunerea mânilor (ἐπιθεσις τῶν χειρῶν) sau a unei mâni, care impunere ne întimpină acuma în Testamentul vechiu, apărând, ca și binecuvântarea, ca simbol și mediu de împărtășire de dar. Așa, prin impunerea mânilor, împărtășesc fiii lui Israil, fiilor lui Levi dreptul și datoria celor dintâi născuți, de a lucra lucrurile Domnului ²⁾; Moisi împărtășește prin impunerea mânilor lui Isus al lui Navi, puterea, ca în locul lui să fie conducător al Israilitenilor ³⁾ și vițelului celui pentru păcat îi impunea preotul, înainte de junghiare, mânilor, transferând astfel la el, în mod simbolic, păcatul și culpa sa și a poporului și satisfăcând prin vărsarea sângelui vițelului, pentru păcatul și culpa sa și a poporului ⁴⁾.

Și în Testamentul nou e impunerea mânilor simbol și mediu de împărtășire a darului mai înalt spre întărire corporală ⁵⁾, spre sfințire și introducere într'o diregătorie bisericască ⁶⁾.

În aceaș însemnare se află impunerea mânilor și în cultul creștin al timpurilor mai târzii. Catehumenii la primirea în catehumenai, nu numai că se însemnau cu semnul crucii, ci lor li se impuneau și mâinile, așa că cererea pentru impunerea mânilor din partea unui credincios însemna tot atât cât și cererea pentru primirea în catehumenat ⁷⁾. Penitenții

¹⁾ Cf. Ἐπιθεσις τῶν χειρῶν. Das Handbuch der Malerei vom Berge Athos aus dem handschriftlichen neugriechischen Urtext übersetzt von Godeh. Schäfer. Trier, 1855. p. 418; vezi și П. Лебедевъ, l. c. p. 96.
²⁾ Cart. 4. a lui Moisi 8, 6.
³⁾ Ibid. 27, 18.
⁴⁾ Cart. 3. a lui Moisi 8, 14; cart. 4. a lui Moisi 8, 12.
⁵⁾ Marc. 5, 23; 6, 5; Luc. 13, 13; Fapt. apost. 9, 12.
⁶⁾ Fapt. apost. 6, 6; I. Tim. 4, 14; 5, 22.
⁷⁾ Eusebii Caes. De vita Constantini Lib. IV, c. 61 (Migne, Patr. gr. T. XX, p. 1213); Sulpicii Severi De vita b. Martini Liber unus n. 13 (Migne, Patr. lat. T. XX, p. 168).

publici și erefici se primeau în biserică cu impunerea mâinilor din partea episcopului sau a preotului ¹⁾ și celor ce se botezau așisderea li se impuneau mâinile înaintea botezului ²⁾. Și în timpul prezent se impune mâna ereticilor și schismaticilor la primirea în sinul bisericii ortodoxe; celor ce se aduc la botez, celor ce primesc deslegarea la mărturisirea păcatelor, bolnavilor în sacramentul ungerii cu untul de lemn, celor ce primesc una din treptele preoției, care act pentru aceea se numește χειροτονία, celor ce primesc una din demnitățile diaconiei, ale preoției sau ale episcopiei, care act pentru aceea se numește χειροθεσία.

Impunerea mâinilor e o formă pe cât de venerabilă după vechime, pe atât de semnificativă după cuprins. Căci ea într'adevăr e aptă, a reprezenta în mod simțibil binecuvântarea, ce se împărtășește și pogorârea ei de sus, dela dătătorul darurilor.

§ 128. Pozițiunea corpului la actele cultului.

Conform actelor de cult, a căror ființă spirituală e felurită și cărora li corespund și dispozițiunile sufletești atât ale liturgului cât și ale credincioșilor, e felurită și pozițiunea corpului la aceste acte. Această pozițiune se poate împărți în patru feluri, și anume: plecarea genunchelor, starea dreaptă, plecarea capului și aruncarea cu fața la pământ.

1. *Plecarea genunchelor* sau *ingenuncherea la rugăciune* (κλίσις γονάτων, γονυκλίσις, genuflexio) era acuma în uz la Iudei ³⁾ și dela dânșii, fără de îndoială, a trecut la creștini. Sf. scriptură a testamentului nou raportează, că Isus Christos, în grădina Gethsimani, se ruga ingenunchind ⁴⁾, aceea ce făcu și sf. Ștefan, fiind improșcat cu pietre ⁵⁾ și sf.

¹⁾ Cypriani Epist. 71 ad Quintum, de Haereticis baptisandis n. 2 (Migne, Patr. lat. T. IV. p. 423).

²⁾ Tertulliani Liber de baptismo c. 8 (Migne, Patr. lat. T. I. p. 1316) Cypriani Epist. 75 Firmiliani, episcopi Caesareae Cappadociae.

³⁾ Cart. I a lui Moisi 17, 3. 17; cart. IV. a lui Moisi 16 22; Iosua 5. 14; II. Paralip. 20, 18; Ps. 95, 6.

⁴⁾ Luc. 22, 41.

⁵⁾ Fapt. ap. 7, 59.

Petru, voind, în Ioppe, să invie din morți pz Tabitha ¹⁾ și sf. Paul în călătoria sa către Ierusalim, la Milet și Tir ²⁾.

Plecarea genunchelor la rugăciune era uzitată și în timpul imediat următor după apostoli. Eusebie ³⁾ raportează despre apostolul Iacob, episcopul Ierusalimului, că el în biserică, deapănura se ruga ingenunchind, devenindu-i genunchele vârtoase ca pielea cămilei. Tertulian zice, că cine n'ar voi în toată ziua (afară de duminică și cincizecime) să se arunce înaintea lui Dumnezeu pe genunchi, să facă aceasta cel puțin la rugăciunea cea dintâi, cu care se începe ziua ⁴⁾, și descriind Arnobie, modul de rugăciune a creștinilor, zice, că ei la aceasta își pleacă genunchele ⁵⁾. Această datină era așa de uzitată, că rugăciunea se numește de unii scriitori κλίσις γονάτων, plecarea genunchelor ⁶⁾.

Ingenuncherea la rugăciune și la cultul dumnezeesc în general este expresiunea pocăinței, a pietății și a umilirii noastre înaintea lui Dumnezeu, expresiunea simțământului micimei și a dependenței omului celui slab și păcătos de Dumnezeu cel mare, prea puternic și prea sfânt, o dovadă, că omul are trebuință de darul și îndurarea dumnezească. Pentru aceea se roagă creștinii ingenunchind mai ales în timp de căință și ajunare, apoi când se roagă pentru depărtarea unui rău, ori pentru dobândirea unui bun, așadară la liturgia darurilor mai înainte sfințite și la alte rânduieli litur-

¹⁾ Fapt. ap. 9, 40.

²⁾ Fapt. ap. 20, 36; 21, 5.

³⁾ Euseb. Hist. eccl. Lib. II. c. 23.

⁴⁾ Tertulliani Liber de oratione c. 23, unde la finea capitulului celim: Jejunis et stationibus multa oratio sive genu et reliquo humilitatis more celebranda est (Migne, Patr. lat. T. I. p. 1299). Iară în Liber ad Scapulam cap. 4. zice Tertulian: Quando non genuculationibus et jejunationibus nostris etiam siccitates sunt depulsae? (Migne, Patr. lat. T. I. p. 782). — Cf. și Const. apost. L. VIII. c. 9.

⁵⁾ Arnobius, Adversus gentes Liber I. c. 27.

⁶⁾ Acta s. Theclae ap. Grabe, Spicileg. T. I. p. 96; veni și: Hermas Pastor. Vis. Ln. (Edi. Oscar de Gebhardt și Adolf Harnack. Lipsiae 1877. p. 4); Clementis Romani Epist. I ad Corinth. c. 48. (Edi. Gebhardt și Harnack. p. 80); Origenis Libellus de Oratione n. 31 (Migne, Patr. gr. T. XL. p. 552); Ioannis Chrysostomi In epist. II. ad Corinth. Hom. 18 (Migne, Patr. gr. T. LXL. p. 527); Augustini De civitate Dei Lib. XXII. c. 8 (Migne, Patr. lat. T. XLI. p. 762) și Eiusdem De cura pro mortuis gerenda liber unus. c. V. (Migne, Patr. lat. T. XL. p. 597).

gice, în timpul postului celui mare, la cuholologiile ce le face biserica în timp de nevoie generală și la alte ocazii. Sf. Vasile cel Mare zice următoarele: Noi arătăm, cu fiecare îngenunchere și ridicare, că prin păcat am căzut, iară prin intruparea lui Christos iarăș ne-am ridicat¹⁾.

2. Alt fel al pozițiunii corpului la rugăciune este *starea cea dreaptă* a lui. Această pozițiune a corpului la rugăciune era la Iudei în uz²⁾, păstrându-se și la creștini precum se vede din evanghelia lui Marcu 11, 25, unde se zice: „Și când *stați* de vă rugați, iertați orice aveți împotriva cuiva“, cari cuvinte deși nu cuprind adecă oarecare poruncă, totuș indică această pozițiune a corpului la rugăciune. Starea dreaptă la rugăciune acuma de timpuriu se poruncește pentru timpuri determinate ale anului bisericesc, și anume, pentru duminicile întregului an și pentru cincizecime, adecă pentru zilele dela Paști până la Rusalii.

Autorul opului „*Întrebări și răspunsuri către ortodocși*“ (sec. V) scrie în privința aceasta, următoarele: Deoarece se cuvine, ca noi deapărarea să cugetăm la căderea noastră și la îndurarea Domnului nostru Isus Christos, prin care ne ridicarăm din căderea noastră, pentru aceea șase zile plecăm genunchele spre amintirea păcatelor noastre. Dacă, însă în ziua Domnului nu plecăm genunchele, este aceasta un semn al învierii, cu care, prin darul lui Christos, ne mântuim de păcate și de moarte. Și această datină își luă începutul din timpurile apostolilor, precum mărturiseste sf. Ireneu martirul și episcopul, în cartea sa despre paști, în care amintește și de cincizecime, în care așisderea nu plecăm genunchele, și anume din aceeași cauză ca și duminica³⁾. Iară sf. Vasile zice în privința aceasta: Duminica, *stând drepti*, ne rugăm, nu numai că în această zi am înviat împreună cu Christos și suntem datorii a asculta cele de sus și cerești, dară și pentru că ziua duminicii se vede oarecum a fi asemănare și închipuire a veacului viitor, în carele adecă toți se vor afla în viață... Și în toată cincizecimea stând drepti ne rugăm, pentru că aceasta ni aduce aminte de învierea, ce se se speră în veacul viitor, ca prin chipul cel drept, să mutăm mintea noastră dela veacul de acuma, la cel

¹⁾ Basillii Liber de Spiritu sancto c. 27. n. 66. (Migne, Patr. gr. T. XXXII. 192).

²⁾ I. Moisi 18, 22; 19, 27; I. Sam. 1, 26; Iob 30, 20.

³⁾ Quaestiones et responsiones ad Orthodoxos, Quæst. 115 (Migne, Patr. gr. T. VI. p. 1364).

viitor¹⁾. Și Tertulian²⁾, Clemens din Alexandria³⁾ Ieronim⁴⁾ ș. a. amintesc de această datină.

Pe timpul sinodului din Nicea nu era uniformitate în privința acestei datine, pentru aceea, spre scopul introducerii ei în toate bisericile, sinodul hotărî următoarele: Fiindcă sunt unii, cari se roagă în genunchi Duminica și în zilele cincizecimii, pentru a se păzi toate într-o toată parohia, s'a scotit de sf. sinod, *stând* rugăciunile a se da lui Dumnezeu (în zilele aceste)⁵⁾. Aceeaș hotărî și sinodul VI ecumenic în canonul său 90, adăugând, că aceasta se face spre onoarea învierii lui Christos.

Canonul 90 al sinodului VI ecumenic sună: În duminici a nu pleca genunchele canonicește am luat dela purtătorii de Dumnezeu părinții noștri, învierea lui Christos cinstindu-o. Deci ca nu neștiută să fie nouă limpeziunea luării aminte acesteia, facem cunoscut credincioșilor, ca după intrarea preoților în altar la vecernia spre duminică, după datina ce domnește, nimene să nu plece genunchele până la vecernia ce se face duminica. La care, după intrarea în altar, ce se face la rânduiala de seară, iarăș plecând genunchele, așa aducem Domnului rugăciunile. Ca a învierii Mântuitorului nostru înaintemergătoare luând noi noaptea cea după sâmbătă, laudele de aici duhovnicește le începem, sârbătoarea împlinindu-o din întunec la lumină, ca de aici într-o întreagă noapte și zi să serbăm noi înviere⁶⁾. — Sub plecarea genunchelor, despre care este aici vorba, se înțelege rugăciunea ce se face de creștini pe genunchi, precum este aceea ce se face la vecernia duminicii peșoririi Duhului sfânt, la liturgia darurilor mai înainte sfințite etc., și această plecare a genunchelor este oprită în timpul amintit; iar plecarea genunchelor împreună cu semnul crucii, ce se face d. e. la consacrarea și la prefacerea darurilor euharistice sau la sărutarea sf. icoane, nu se oprește duminica nici în toată cincizecimea⁶⁾.

¹⁾ Basillii Liber de Spiritu sancto c. 27 n. 66.

²⁾ Tertulian., De corona militis c. 3: Die dominico jejunium nefas ducimus, vel de geniculis adorare. Eadem immunitate a die Paschae in Pentecosten usque gaudemus (Migne, Patr. lat. T. II. p. 99.); cf. și Hilarii Pictaviensis episcopi Prologus in librum Psalmorum (Migne, Patr. lat. T. IX. p. 239).

³⁾ Clementis Alexandrini Paedagogi Lib. II. c. 4. (Migne, Patr. gr. T. VIII. p. 444).

⁴⁾ Hieronymi Dialogus contra Luciferianos c. 8: Die dominico et per omnem Pentecosten nec de geniculis adorare, et jejunium solvere solent (Migne, Patr. lat. T. XXIII. p. 172).

⁵⁾ Sin. I. ecum. can. 20.

⁶⁾ Pidalion. Traducere română. Neamtul 1844. p. 95 și 202.

Din cele expuse se vede, că starea dreaptă la rugăciune este simbolul învierii lui Christos. Și această stare se potrivește foarte bine pentru această simbolizare, deoarece cine stă, viază, iar mortul zace. Christos a învins moartea, deci viază și prin urmare starea cea dreaptă la actele mărturisirii religiei aduce aminte de aceasta. Afară de acest scop istoric, starea dreaptă la rugăciune are și un scop moral, adică ea este îndemnare pentru credincioși, de a se ridica din mormântul păcatului și a umbla în viață nouă, spre a se putea odinioară face așisderea părtași de înviere glorioasă.

Cu toate acestea, sunt timpuri, în cari e permis a șede la serviciul dumnezeesc, precum d. e. pe timpul cetirii psalmilor, al vieții sfinților ș. a. Pentru aceea se numesc cântările, ce se cântă la utrenie după cetirea psalmilor și după alte cetiri, *sedelne*. Așisderea se numește și un număr oarecare de psalmi, cari se cetesc la utrenie, *carissime*, căci pe timpul cetirii lor, e permis a șede.

Pozițiunea corpului.

Creștinii, la serviciul divin, totdeauna au luat o pozițiune demnă și cuviincioasă, care variază după diversitatea părților serviciului divin.

Starea în picioare o aflăm la cult în secolii primi. Tertulian socotește necuviincă șederea la cultul divin. (De cor. milit. c. 3). De aici se explică lipsa băncilor în bisericile ortodoxe și chiar unite. Azi, credincioșii șed în stranele laterale. Dacă sunt slabi e de admis.

Șederea în biserică o aflăm amintită deja de Iustin Martirul în Apol. I. 67 și anume pe timpul, când se citeau lecțiuni din sf. scriptură. La sf. liturgie ședeau numai pe timpul cetirii din Apostol. (Const. apost. II. 51) Constantin cel Mare a desaprobat șederea pe timpul p[re]diciei. (Eus. Vita Const. IV. 33).

Clericii, la serviciul divin, nu au să șeadă. Excepție la liturgia arhierescă pe timpul apostolilor.

Răzimarea de strane se admite din cauza debilității omenești. Totuși răzimarea să nu trădeze lenea. Răzimarea de pereți nu e admisă.

Linște pe timpul serviciului divin.

În biserică merge fiecare ca să-și afle linște sufletului sbuciumat de nevoile vieții acesteia. De aceea fiecare creștin e obligat a sta cu liniște, a asculta cu sfințenie serviciul divin și a-și spune rugăciunile în tăcere pe timpul acesta.

Deci sunt interzise 1) rugăciuni cu glas a mai multor creștini și clerici deodată. Ap. Paul zice: dacă vorbește cineva în limbă (cu glas) să vorbească câte doi, nu trei, dar pe rând și unul să tâlcuiască. Deci nu la un loc. (I. Cor. 14. 17-29).

Rostirea rugăciunilor în altar din partea preotului să fie fără șgomot. Și porunca, ca femeiele să (acă în biserică, aice își are originea și cauza, căci ele nu pot vorbi după rând. 2) sunt interzise în genere: vorbirea, sfaturile proaste în biserică. Aceasta o cere biserica prin provocările date „Să luăm aminte“.

3. Al treilea fel al pozițiunii corpului la rugăciune este *plecarea capului* (Κεφαλαικισία). Această datină se observa în vechime și se observă și acuma. Creștinul ortodox își pleacă capul la facerea crucii, la primirea binecuvântării preoțești, în momentele preamării lui Dumnezeu și în general atunci, când voiește să manifesteze simțământul deosebitei pietăți și reverințe. Adeseori se provoacă el la plecarea capului de diaconul sau de preotul slujitor la sf. liturgie sau la alte rânduieli bisericesti¹⁾. Este învederat că plecarea capului are de scop a manifesta în extern pietatea și servitutea noastră înaintea lui Dumnezeu²⁾.

4. Cel de pe urmă fel al pozițiunii corpului la rugăciune, este *aruncarea cu fața la pământ*. Acuma în Testamentul vechiu se cetește, că Moisi³⁾ și alți sf. bărbați se aruncau cu fața spre pământ, spre a se ruga spre iertarea

¹⁾ Cf. Const. apost. Lib. VIII. c. 6 și Lib. VIII. c. 15; vezi și Ioannis Chrysostomi De incomprehensibili Dei natura Homilia I.

²⁾ Μετὰ δὲ τὴν ἑκτατὴν δέχουσι αἱ αἰτίαι καὶ ἡ τῆς κεφαλαικισίας κίνησις πάντων τῶν κεφαλῶν, καὶ μετὰ τῆς ἰσταμένην ὁ δὲ τὴν καθ' ὑπερβαλὴν παρακαλῶν πρὸς τὸν Θεὸν ὑπελομένην εὐλαβείαν, καὶ τὴν ἰνδύειν τῆς ἰουδαίας. Symeon Theol. De sacra Precatione c. 422 la Migne, Patrol. gr. T. CLV p. 588.

³⁾ I. Moisi 17. 3; 16. 22.

păcatelor poporului. Și în biserica creștină de curând era această datină în uz, mai ales la cei ce se căiau și în cazuri de nevoie mare. Așa istorisește Socrate despre Alexandru, episcopul Constantinopolei, că acesta, la ocaziunea tulburării bisericei din partea lui Arie, multe zile și nopți petrecu în rugăciune, cu fața la pământ¹⁾.

Acum se observă această datină mai ales în biserica rusească. În celelalte biserici ortodoxe e mai adeseori uzitată metania cea mare, μετάνοια μεγάλη, adecă aruncarea la pământ și atingerea lui cu genunchele, cu mânele și cu fruntea, în contrast cu metania mică, μετάνοια μικρά, care e puțină plecare a corpului sau plecarea corpului numai până la brâu²⁾.

Aruncarea cu fața la pământ are aceeaș însemnare ca și plecarea genunchelor ori metania cea mare, adecă ea exprimă căință și durerea cea mai adâncă și zdrobirea inimii cea mai intimă.

§ 129. Ridicarea mânilor și punerea lor cruciș pe piept.

Înălțarea mânilor la rugăciune, respectiv îndreptarea lor către ființa, căreia ne rugăm, zace în firea omenenească. De aici se explică că popoarele vechi, ca Grecii și Romanii își întindeau mânele spre cer sau către zeii și idolii, către cari își îndreptau rugăciunea. În Virgil se află fraza: „tendit ad sidera palmas”, adecă întinde palmele către stele.

Și în sf. Scriptură ridicarea mânelor, χειραρσία, manus sublatio, se presupune ca ceva cunoscut. La Luca ni se prezintă Domnul nostru Isus Christos „ridicându-și mânele” și binecuvântând. Iar sf. apostol zice: „Voiesc dară, ca să se roage bărbații în tot locul, ridicându-și mânele curate, fără de mânie și fără de îndoire”³⁾; și în biserica cea veche se amintește ca ca ceva îndătinat⁴⁾. Ter-

¹⁾ Socratis Hist. eccl. L. I. c. 37 (Migne, Patr. gr. T. LXVII. p. 176); vezi și Theodoretii Hist. eccl. L. V. c. 19 (Migne, Patr. gr. T. LXXXII. p. 1239).

²⁾ Cf. Беніямина Новая Скрижаль... Изд. Кораблена и Сирякова. 1870, p. 108.

³⁾ Ep. I. către Tim. c. 2 v. 8.

⁴⁾ Cf. Origenis Libellus de oratione n. 31 (Migne, Patr. gr. T. XI. p. 549); Chrysostomi Expositio in Psalmum 140 n. 3. (Migne, Patr. gr. T. LV. p. 431); Eusebii De vita Constantini Liber IV. c. 15 (Migne, Patr. gr. T. XX. p. 1164).

tulian zice în privința aceasta: „Noi nu numai ridicăm mânele, dar le și întindem, atât spre a imita cu aceasta patima Domnului, cât și spre a mărturisi la rugăciune, pe Christos”¹⁾. Astfel să se fi rugat și sf. Ambrosie murind, precum istorisește biograful său, Paulin²⁾.

Cu ridicarea mânilor se simbolizează chipul Mântuitorului pe cruce și se înseamnă înălțarea inimii celui ce se roagă la Dumnezeu, devoțiunea lui cea internă precum și cererea lui urgentă, ca să i se împlinescă rugăciunea.

Asteric, episcopul Amasiei, zice: „Rugăciunea dreaptă cu mânele ridicate, înfățișează patimele lui Christos pe cruce. Și de aceea se întrebuintează ea numai la rugăciunile cele mai însemnate și mai ales la cele îndreptate către Dumnezeu Tatăl, în numele prea iubitului său Fiu, care s'a răstignit pentru noi pe cruce, precum și la lucrarea cea mare a liturghiei, când mărturisește preotul: Aducându-ne aminte de această poruncă mântuitoare și de toate cele ce s'au făcut pentru noi” ș. c. l.³⁾. Iar sf. Ioan Chrisostom dă ridicării mânilor la rugăciune, altă însemnare „Ce voiești cu ridicarea mânilor?” întrebă el și răspunde: „Mânele sunt active la multe fărâdelegi, la omor, la răpire, la lăcomie și la pofta bunului străin, pentru aceea ni se poruncește a le întinde, pentruca serviciul rugăciunii să fie pentru dănele cătuși ale păcatului și liberare de fărâdelege; pentruca tu, dacă voiești să faci omor, sau să te atingi de bunurile altora, sau să bați pe altul, să-ți aduci aminte, că tu le ridici la Dumnezeu spre apărarea ta și prin ele aduci acel sacrificiu spiritual; ca tu să nu le încarci cu ocată și cu rușine, și prin aplecare la fapte rele să le lipsești de încredere. Curățește-le așadar prin milostenie, sprijinind cu dragoste pe cei săraci, și întinde-le astfel la rugăciune. Căci dacă nu voiești tu, ca ele nespălate să se ridice la rugăciune, cu cât mai puțin se cuvine, a le întina prin păcate”⁴⁾.

În prezent, se obișnuiește a se ridica mânele numai la oarecari momente și rugăciuni ale preotului la sf. liturghie, măcar că și aceasta nu se prescrie anume în liturghier, ci se bazează numai pe o datină străveche.

Punerea mânilor cruciș pe piept, la rugăciune, e

¹⁾ Tertulliani Liber de oratione c. 14 (Migne, Patr. lat. T. I. p. 1273)

²⁾ Vita s. Ambrosii a Paulino eius notario n. 47: Ab hora circiter undecima diei usque ad illam horam, qua emisit spiritum, expansis manibus in modum crucis orabat (Migne, Patr. lat. T. XIV. p. 46).

³⁾ Asterii Amaseni Homilia in principium jejuniorum.

⁴⁾ Chrysostomi Expositio in Psalmum 140. n. 31 (Migne, Patr. gr. T. LV. p. 431).

așișderea o datină veche a bisericii ortodoxe, care se aminteste de papa Nicolae I. (858—867), care în contra ei, la întrebarea Bulgarilor, ia în apărare datina Latinilor, de a pune la rugăciune la un loc, mâinile ridicate, sau palmele mânilor, sau a încheșta degetele într'olaltă („*unctis manibus, digitis compressis, compositis palmis*”¹⁾).

Punerea cruciș a mânilor pe piept e semnul ridicării interne a inimii la Dumnezeu, în rugăciune, și a cererii din toată inima, căci pieptul se privește ca învălitoarea inimii.

§ 130. Descoperirea și acoperirea capului.

La păgâni și la Iudei, în general la răsăriteni, luau parte la rugăciune și la serviciul dumnezeesc, atât bărbații, cât și femeile cu capul acoperit²⁾. Abatere făceau numai Elinii, cari neacoperindu-și capul în general, nu-și acoperiau acesta nici la serviciul dumnezeesc. Iar acoperirea capului la serviciul dumnezeesc se privia la păgâni și la Iudei ca semn simbolic al reverinței, așa că omul adevărat nu se încumeta a-și ridica ochii la cel neterminat și a privi mărirea lui. Această datină era generală la răsărit și în viața cea socială și este încă și acuma; răsăriteanul se aruncă la pământ și-și acopere fața cu mâinile, dacă i se arată domnitorul. În contra acestei datine a urmat biserica cea veche creștină poruncii sf. apostol Paul I. Cor. 11, 4—10, prin care se îndatorează bărbații a se ruga cu capul descoperit, iar femeile cu capul acoperit. Creștinul așadar, intrând în biserică cu capul descoperit, pășește înaintea lui Dumnezeu, nu în frică sclavică, ci ca unul ce e mântuit în libertate, el pășește în conștiința onoarei și a demnității sale.

Dară în porunca sf. apostol Paul: „*Bărbatul nu e dator să-și acopere capul, fiind chipul și mărirea lui Dumnezeu*”³⁾, zace în sine și pentru sine încă o privire deosebită și mai adâncă. Capul este partea cea mai nobilă, cea mai sublimă a chipului omenesc, el este lumina ideilor și a deciziunilor, a credinței și a științei noastre. Numai omul singur dintre toate făpturile pământesti își ridică fața în sus, și

¹⁾ Cf. Responsa Nicolai ad consulta Bulgarorum c. 54 la *I. Mansi Sacrorum concilier. nova et amplissima Collectio*. T. XV. p. 401 sq.

²⁾ Vergilius Aeneis III. 403; Esir. 3, 6; III. Imp. 19, 13; Isaia 6, 2.

³⁾ Ep. I. c. Corint. c. 11 v. 7.

acuma în fața, pe fruntea lui, este întipărită sublimitatea și demnitatea internă a ființei lui. Deci zace ceva foarte sublim în împrejurarea, că bărbatul cu capul descoperit intră în casa lui Dumnezeu, căci această este un grad mai înalt de supunere și adorare, dacă se prezintă el în întreaga sa demnitate și totuș cu umilință se închină înaintea celui neterminat.

La aceasta se adaugă încă și motivul, că descoperirea capului apare la bărbat în viața cea socială ca semn în general adoptat de atențiune, de stimă și reverință. Deci este un lucru natural, că omul semnele și formele, cu cari este deprins între alte referinți ale vieții, le transformă și pe terenul cel sfințit al religiunii, și așadară acuma din această cauză adânc s'ar viola simțământul natural, dacă bărbatul s'ar prezenta cu capul acoperit în sanctuarul Domnului celui prea înalt.

Descoperirea capului se prezintă așadară, din punctul de vedere al vechimii, ca semn de demnitate mai înaltă a creștinului, iară din punctul de vedere al formelor sociale, uzitate de prezent în Europa, ca semn deosebit de reverință¹⁾.

Ce se atinge de porunca apostolului, ca femeile să stea la serviciul dumnezeesc *cu capul acoperit*, apoi se întemeiază ea nu numai în uzul general al răsăritenilor, în urma căruia femeile umblă învălite, ci propriul ei temel este moral. Fiind la femeie părul un ornament deosebit, care lesne poate să devină obiect de vanitate, trebuie ca în semn de umilință și moralitate, spre a nu-i da prilej răsăriteanului celui lesne atâțător la iritare senzuală, să-și țină capul la serviciul dumnezeesc acoperit sau învălit.

Biserica veche a susținut acest uz timp îndelungat. Însă acuma de timpuriu se ridică din partea sexului femeiesc opozițiune în contra acestei porunci. Mai ales căutau fecioarele sub pretextul, ca și când această poruncă ar privi numai pe femei, sau a nu băga în seamă cu totul, sau prin acoperirea capului cu materii prea subțiri și străvezii a o face iluzorică. Aceasta-i dete lui Tertulian prilej la scrierea sa: *De virginibus velandis*, în care documentează, că această poruncă se raportă nu numai la femei, dară și la fecioare, muștrând cu asprime pe acelea, cari își acopereau

¹⁾ Cf. I. L ü f l Liturgik, 2 Bd. Mainz 1847, p. 532.

capul numai cu o materie ușoară și străvezie ¹⁾. Mai târziu făcu biserica în privința aceasta concesioni, luând în privire datina diferitelor țări și popoare, și astfel se prezintă la cultul divin sexul femeiesc, în multe părți ale bisericii orientale, și cu capul descoperit, ca și bărbații laici. — Iară ce se atinge de cler, episcopii chiar din vechime, fără de indoială urmând exemplului arhierilor și preoților Testamentului vechiu, adoptară acoperemintele capului, pe cari le întrebuintară la funcțiuni liturgice. Astfel vorbește Eusebie de o coroană ²⁾, Grigorie dela Nazianz, de un chidar (κίδαρις) ³⁾, Policrat ⁴⁾, de un ornament de aur al capului și Epifanie de o cunună ⁵⁾, din care de sigur s'a desvoltat mitra, care, și în ziua de astăzi, servește episcopilor și unor dignitari preotești la împlinirea funcțiunilor liturgice ca acoperemânt al capului. Dară afară de aceste, intrară cu timpul, în uz și alte acopereminte de cap așa numitele „camilauce“ (καμηλαύκια, καμηλαύχια, καμηλαύχια, καλομαύχια și καλημαύχια) ⁶⁾ ale călugărilor, cari servesc acestora spre acoperirea capului în timpul plinirii serviciului dumnezeesc și afară de acesta, și de cari se folosesc și membrii clerului luman. Aceste din urmă s'au introdus cu privire la debilitatea oamenilor și la împrejurările timpului, fiind ele, față cu lungimea serviciilor dumnezești, în cele mai multe locuri, necesare. Acoperirea și desco-

¹⁾ Tertulliani Liber de virginibus velandis c. 17: Quantum castigationem merebuntur etiam illae, quae inter Psalmos, vel in quacunq[ue] Dei mentione resectae perseverant? Merito ne etiam in oratione ipsa facillime fimbriam, aut villam, aut quodlibet filum cerebro superponunt et tectas se opinantur? Tanti caput suum metuntur (Migne, Patr. lat. T. II p. 962). Cf. și Jakob Fluck, Kath. Liturgik, 2 Th. 1 Abth. p. 342.

²⁾ Euseb., Hist. eccl. L. X c. 4 (Migne, Patr. gr. T. XX p. 849) și Lib. V c. 24 (ibid. p. 493).

³⁾ Gregorii Theologi Oratio X. In se ipsum n. 4: Διὰ τοῦτο χρίσας ἀρχιερέα, καὶ περιβάλλεις τὴν ποδήρη, καὶ περιτίθεις τὴν κίδαριν (Migne, Patr. gr. T. XXXV p. 829).

⁴⁾ Vezii: Hieronymi Liber de viris illustribus c. 45: Καὶ Ἰωάννης ὁ ἐπὶ τὸ στήθος τοῦ Κυρίου ἀνεκλίθη, καὶ ἱερεὺς αὐτοῦ γέγονε, χρυσοῦν πέταλον ἐν τῷ ματώσῳ βασιλάων (Migne, Patr. lat. T. XXIII p. 693).

⁵⁾ Epiphani Adversus Haereses Lib. I. T. II. Haeres. 29: Ἄλλὰ καὶ τὸ πέταλον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐξήν αὐτῷ φέρον (Migne, Patr., gr. T. XLI p. 396).

⁶⁾ Du-Cange Glossarium ad Scriptores mediae et infimae Graecitatis. T. I. p. 560 et 561.

perirea capului la serviciile dumnezești atât cu mitra cât și cu camilauca — e regulată prin tipicul bisericesc.

§ 131. Îndreptarea feței spre răsărit.

Din timpurile cele mai vechi, îndătinau creștini a=și indrepta fața la rugăciune, spre răsărit; iară despre temeiul acestei datine, se exprimă scriitorii bisericești și sf. părinți, în felurite moduri. Așa zice Clemens din Alexandria: „Fiindcă răsăritul este icoana zilei naturale și fiindcă de acolo se înmulțește lumina, și celor ce se află în neștiință de acolo li răsare soarele, pentru aceea se plinesc rugăciunile cu fața spre răsărit ¹⁾. Alții dau pentru această datină următoarea explicare: La răsărit se află raiul, patria noastră cea veche și locuința noastră, din care furăm scoși prin culpa lui Adam celui dintâi, și la care, ca la locul nostru de naștere, sperăm a fi readuși prin al doilea Adam, Christos Mântuitorul nostru ²⁾. Sf. Ioan Damascen explică datina, de a=și indrepta la rugăciune fața spre răsărit în următorul mod: „Christos, murind pe cruce a fost întors cu fața spre apusul soarelui, iară creștinii spre a=și privi lui în față, se indreaptă la rugăciune spre răsăritul soarelui“. Și iarăși: „Christos spre răsărit s'a înălțat la cer, și dela răsărit va veni la judecată (Mat. 24, 27), deci spre dânsul ne îndreptăm și noi la rugăciune. Datina de a privi la rugăciune spre răsărit, se întemeiază pe tradițiune apostolică. Deci să cuprindem toate aceste temeieri la un loc“ ³⁾.

§ 132. Sărutarea sfântă sau a iubirii.

Sărutarea sfântă, φιλημα ἁγιον, εἰρήνη, osculum pacis, salutatio, ca expresiune și simbol de iubire sfântă, de pace

¹⁾ Clementis Alexandrini Stromatum Lib. VII c. 10 (Migne, Patr. gr. T. IX p. 480).

²⁾ Cf. Cirill. Hieros., Catechesis XIX Mystag. I. n. 9 (Migne, Patr. gr. T. XXXIII p. 1073) și Const. apost. L. II. c. 57, unde cetim: Καὶ μετὰ τοῦτο συμφώνως ἅπαντες ἐξαναστάντες καὶ ἐπ' ἀνατολὰς κατανοήσαντες, μετὰ τὴν τῶν κατηχομένων καὶ τὴν τῶν μετανοούντων ἔξοδον, προσευχάσθωσαν τῷ Θεῷ τῷ ἐπιβεβηκότι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατὰ ἀνατολὰς, ὁπορευόμενοι καὶ τῆς ἀρχαίας νομῆς τοῦ κατὰ ἀνατολὰς παραδείσου, ὅθεν ὁ πρῶτος ἀνδραυτὸς ἀβελήσας τὴν ἐπιτολὴν ἔβρωσεν συμβουλίᾳ πειθεῖς, ἀπεβλήθη (Migne, Patr. gr. T. I. p. 736).

³⁾ Ioannes Damasc., Expositio fidei orthodoxae Lib. IV c. 12 (Migne, Patr. gr. T. XCIV p. 1133).

și împăcare, de amicitie, înfrățire și comuniune, de stimă cordială, e cunoscută acuma apostolilor și se recomandă de dânsii, adeseori. Așa scrie sf. apostol Paul: „Închinați-vă unul altuia cu sărutare sfântă”¹⁾ și sf. Petru zice: „Închinați-vă unul altuia cu sărutarea dragostei”²⁾. În timpul după apostoli, se amintește sărutarea sfântă ca o datină liturgică, vorbind de dânsa Iustin Martirul³⁾, Tertulian⁴⁾, Constituțiunile apostolice⁵⁾, Ioan Chrisostom⁶⁾ și alții. Sf. Ciril din Ierusalim explică însemnarea sărutării sfinte, în următorul mod: „Sărutarea împacă reciproc inimele și li promite uitarea tuturor relelor. Această sărutare e așadar semnul împăcării inimelor și a uitării tuturor nedreptăților”⁷⁾. Cei ce se sărută documentează, că ei viețuiesc cu olaltă în concordie și iubire frățească, întipărint rugăciunii lor prin sărutare — așa zicând — sigilul valorii.

În prezent nu mai există sărutarea sfântă între creștini pe timpul liturghiei. Ca o reminiscență a rămas numai sărutarea ce se face când liturghisesc mai mulți preoți, cari se sărută unii pe alții pe umeri, zicând cel mai mare: „*Christos in mijlocul nostru*”, iară celalalt: „*este și va fi*”, precum și sărutarea, cu care adeseori se sărută creștinii cei ce se comunică, înainte de comunicatură.

La rânduiala înmormântării, sărută toți cei de față în loc de răpăusatul, crucea și evanghelia, puse pe raclă, ca reminiscență a sărutării răpăusatului, căruia în vechime i se făcea sărutare⁸⁾.

Dară, afară de sărutarea sfântă între persoane, era în vechime îndătinată și sărutarea diferitelor obiecte bisericesti.

¹⁾ Ep. c. Rom. 16, 16; I. Cor. 16, 20; II. Cor. 13, 12.

²⁾ I. Petru 5, 14.

³⁾ Iustin. Mart., Apolog. I. n. 65 (Migne, Patr. gr. T. VI. p. 428).

⁴⁾ Tertulliani Lib. II. ad uxorem c. 4 (Migne, Patr. lat. T. I. p. 1407).

⁵⁾ Const. apost. L. VIII. c. 11.

⁶⁾ Chrysostomi In ep. II. ad Corinth. Hom. 30 (Migne, Patr. gr. LXI. p. 606).

⁷⁾ Cyrill. Hier. Catechesis XXIII. Myst. V. n. 3 (Migne, Patr. gr. T. XXXIII. p. 1112).

⁸⁾ Gregorii Nysseny De vita s. Macrinae (Migne, Patr. gr. T. XLVI. p. 985); Ambrosii, De excessu fratris Satyri Lib. I. n. 78 (Migne, Patr. lat. T. XVI. p. 1314).

La intrarea în biserică, creștinii se aruncau cu pietate la pământ și sărutau pragul bisericii¹⁾, la începerea liturghiei, preoții sărutau sf. masă²⁾, după cetirea evangheliei, săruta preotul și creștinii, cartea sf. evanghelii și așisderea sărutau creștinii icoanele lui Christos și ale sfinților³⁾. — Și în ziua de astăzi există în biserică ortodoxă toate aceste datine; iară sărutarea sf. lucruri are aice însemnarea stimei cordiale și a umilinței celor ce le sărută.

¹⁾ Cf. Gregor. Naz. Oratio 29. Theologica III. și Chrysostom. Hom. 30 in epist. II. ad Corinth.

²⁾ Cf. Ambrosius Ep. 2. Constantio.

³⁾ Cf. Basilius Epist. 340 ad Iulianum Apostatam (Migne, Patr. gr. T. XXXII. p. 1100).

PARTEA II.

LITURGICA SPECIALĂ.

§ 133. Problema și împărțirea Liturgice speciale.

Liturgica specială tratează despre fiecare act încheiat în sine al cultului, adică despre felurile rândueli bisericesti.

Dupăce în cele precedente s'au expus cerințele și condițiunile pentru executarea rânduelilor liturgice precum și formele generale comune acestor rândueli, trecem la construcțiunea concretă a cultului bisericeii ortodoxe sau la rânduelile cultului bisericeii ortodoxe ca întregimi aparte în sine încheiate, din cari se compune cultul numit. Înșă aceste rândueli sunt sau expresiunea vieții și a activității întregii bisericeii, menite pentru *totalitatea membrilor ei*, sau ele stau numai în raport cu necesitățile sufletești ale unor *membri* ai bisericeii, ori numai cu întâmplări *deosebite* în viața bisericească. De aici se împărțesc rânduelile cultului bisericeii ortodoxe ca întregimi a parte în sine încheiate 1. în *rândueli bisericesti publice comune* sau în *cultul public comun* și 2. în *rândueli bisericesti deosebite, particulare* sau în *cultul privat*. Și fiindcă rânduelile bisericesti dintâi se plinesc regulat, la timpuri anumite, după o regulă fixă, pentru aceea le numim și *fixe* sau *staționare*, iară cele din urmă, adică rânduelile bisericesti particulare, le numim și *periodice*, deoarece plinirea lor depinde dela timpul nedeterminabil al necesităților creștinilor și al întâmplărilor felurite din viața lor.

Aceste ambe feluri de rândueli formează obiectul sau materia Liturgice speciale și noi, în cele următoare, ne vom ocupa cu ele, începând cu rânduelile bisericesti publice comune.

CAP. I.

Cultul public comun adică rânduelile bisericesti publice comune sau rânduelile bisericesti fixe, staționare.

§ 134. Definiția și împărțirea.

Cultul public comun al bisericeii ortodoxe s'a format având în vedere întâmplări sfinte și felurile răstimpuri ale anului bisericesc. Obiectul cultului este Dumnezeu Tatăl, creatorul, Dumnezeu Fiul, Mântuitorul și răscumpărătorul lumii și Duhul sfânt, sfințitorul. Iară pe lângă aceasta, tot ce a contribuit și contribuie la mântuirea neamului omenesc.

Cultul public comun al bisericeii ortodoxe sau a rânduelilor liturgice publice comune ale acestei bisericeii, ca întregimi o parte de sine stătătoare, în sine încheiate, îl formează diferitele fapte împlinite sau întâmplări sfinte, sau amintiri din economia mântuirii genului omenesc, adică a nașterii, a patimilor, a morții și a învierii Domnului nostru Isus Christos, a pogoririi Duhului sfânt, apoi acele timpuri în cari se serbează amintirea sfinților în frunte cu Maica Domnului, cu înainte și după sărbările lor și cu posturile împreunate cu unele din aceste evenimente. Toate aceste stau în legătură cu oarecari ore ale zilei, ori cu zile ale săptămânei, ori cu zile ale anului așa, că după trecerea zilei, a săptămânei, ori a anului, se încep ele iarăși din nou și urmează după oaltă în aceeași ordine.

De aici iarăși se împărțesc rânduelile publice comune ale bisericeii ortodoxe 1. în rândueli *de toate zilele*, 2. în rândueli *săptămânale* și 3. în rândueli *anuale*. Rânduelile de toate zilele sunt neschimbabile și sunt fundamentul tuturor rânduelilor cultului public comun; rânduelile săptămânale se schimbă în rugăciunile, cântările și lecțiunile lor conform amintirii ori însemnării liturgice a fiecărei zile săptămânale; și rânduelile anuale se schimbă în rugăciunile, cântările și lecțiunile lor conform amintirii ori însemnării liturgice a fiecărei zile anuale.

Întru cele următoare se vor expune toate aceste rândueli bisericesti, începând cu rânduelile bisericesti publice comune de toate zilele.

SECȚIUNEA I.

Rânduielile bisericesti publice comune de toate zilele.

Fiecare zi a săptămânei se serbează în biserică aducându-ne aminte de cele mai însemnate întâmplări din viața Domnului nostru Isus Christos cu preamărirea cetelor sfinților. Astfel în ziua cea dintâi a săptămânei se preamărește învierea Domnului. De aceea această zi se îndăfinează a se numi ziua învierii, sau ziua Domnului sau pe scurt „Duminică”. Ziua a doua, Luni este consfințită puterilor cerești celor fără de timpuri. În ziua a treia Marți, se preamăresc sfinții proroci și în special măritul proroc înainte-mergătorul și botezătorul Ioan. În ziua a patra, Miercuri, se laudă puterea cinstitei cruce a Domnului; Joia, ziua a cincia a săptămânei se face amintire de sfinții Apostoli și de sfântul ierarh Nicolae. Vinerea, a șasa zi, iarăși se preamărește crucea Domnului și patimile lui și în fine, Sâmbăta, în ziua a șaptea a săptămânei se face amintire de toți sfinții și de toți cei răpăsași.

Prea sfânta Maica Domnului precum și cetele sfinților martiri se preamăresc dimpreună cu sfinții amintiți în fiecare zi a săptămânei.

Natural, Duminica întrece celelalte zile ale săptămânei, atât prin însemnătatea evenimentelor cât și prin solemnitatea mai pompoasă a serbării sale bisericesti. Serviciile bisericesti așadară, deși sunt identice ființial, totuș arată și unele diferențe care în teoria liturgiei și a serviciilor divine vor fi indicate.

ARTICOLUL I.

Cele șapte laude bisericesti.

§ 135. Originea celor șapte laude bisericesti.

Rânduielile bisericesti publice comune de toate zilele, ca întregimi în sine încheiate ale cultului bisericii ortodoxe, sunt pe lângă sf. liturghie, sau în locul ei, pe lângă obedniță, despre cari se va vorbi mai apoi, următoarele șapte: 1. Ora a noua, 2. Vecernia, 3. Pavecernița, 4. Mezonoptica, 5. Utrenia împreună cu Ora întâia, 6. Ora

a treia și 7. Ora a șasea¹⁾. Aceste rânduieli se numesc sau simplu *laude*, căci prin ele se laudă și se preamărește la timpuri determinate Dumnezeu cel în trei persoane; sau ele se numesc *laude bisericesti*, pentru că se fac în timpuri determinate de biserică ori în numele ei; sau ele se numesc șapte servicii, ori rugăciuni, ori cântări ș. m. d.²⁾.

Laudele bisericesti își trag originea din Testamentul vechiu, căci acuma, în acesta se consacrară oarecari ore ale zilei pentru rugăciune, și anume, orele de dimineață și de seară (Paralip. 23, 30). La ora de dimineață sau a treia și la ora de seară sau a noua, se adause mai târziu, ora a șasea sau ora de amiază. Dară și cu aceasta încă nu se mulțămără inimile pioase, căci acestea și la alte timpuri aduceau lui Dumnezeu rugăciuni de laudă. Așa zice profetul David: „De șapte ori pe zi te-am laudat pentru judecățile dreptății tale”³⁾. Și în alt loc: „La miezul nopții m'am sculat, ca să-ți mulțămesc ție pentru judecățile dreptății tale”⁴⁾.

Laudele bisericesti ne întimpină și în biserică creștină chiar la începutul ei. Căci apostolii, la ora a treia erau adunați la rugăciune, când se pogorî asupra lor Duhul sfânt⁵⁾. Sf. apostol Petru, la Ioppe, se sui la ora a șasea în casa cea de sus, ca să se roage⁶⁾ și sf. Petru și Ioan, la ora a noua

1) Οἱ δὲ καὶ αἱ προσευχαὶ ἐκτὸς τῶν ἀριθμῶν, κατὰ τὸν ἀριθμῶν, τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος. Ἐπεὶ καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος αἱ ἰσραὶ προσευχαὶ καὶ εἰσὶν αὐταὶ οὕτω καλοῦμεναι Μεσονοχικῶν, Ὁρθρῶν συναπτῶν μετὰ τῆς Πρώτης ὥρας, Τρίτης ὥρας, Ἐκτῆς τε καὶ Ἑνάτης, Ἐσπερινῶν καὶ Ἀπόδεικτων. Symeon Thessal. De s. Precatione c. 298. (Migne, Patr. gr. T. 155 p. 549).

2) Всѣхъ отдѣльныхъ церковныхъ, службъ, совершаемыхъ всякой день и ночь, кромѣ священной Литургiи, считается семь, по числу даровъ св. Духа. Семь же даровъ св. Духа суть: премудрость, разумъ, совѣтъ, крѣпость, вѣденiе, благочестiе и страхъ, какъ говорить Пророкъ Исаи (гл. 11, ст. 2 и 3): и почиеть на Немъ Духъ Божiй, Духъ премудрости и разума, Духъ совѣта и крѣпости, Духъ вѣдѣнiя и благочестiя: исполнить Его Духъ страха Божiя. Почему и церковь подражая Этому седмичному числу даровъ Духа святаго, — потому что молитвы эти совершаются при содѣйствии св. Духа — имѣеть также семь службъ или моленiй дневныхъ и ночныхъ... Всѣ эти семь моленiй или службъ, обозначенныя у Симеона Солунскаго (въ гл. 298), такъ называются: 1. полунощница; 2. утренняя вмѣстѣ съ первымъ часомъ; 3. третiй часъ; 4. шестой часъ; 5. девятый часъ; 6. вечерня и 7. повечерiе. — Велiя и мiна Новаго Скрижалъ. Изд. Кораблца и Сирякова, p. 76.

3) Ps. 118, 164.

4) Ps. 118, 62.

5) Fact. ap. 2, 15.

6) Fact. ap. 10, 9.

spre asemenea scop se suiră în biserică ¹⁾. Și de rugăciune de noapte se face amintire în Testamentul nou. Căci Christos nopți întregi petrecea în rugăciune ²⁾ și sf. apostoli Paul și Sila la miezul nopții laudau pe Dumnezeu în închisoare ³⁾.

Aceste ore de rugăciune le aflăm observate din partea creștinilor și după timpul apostolilor. Sf. Ignatie recomandă în epistolele sale către Magnesieni, Filipeni și Efesenii adunările la rugăciune, și de astfel de adunări ale creștinilor face amintire și sf. Iustin Martirul atât în apologia sa primă ⁴⁾ cât și în convorbirea sa cu iudeul Trifon ⁵⁾. Tertulian vorbește în Apologeticul său despre adunările de noapte ale creștinilor, în care se cânta imne de laudă în onoarea lui Isus Christos ⁶⁾, și Clemens din Alexandria amintește de ora a treia, a șasea și a noua, ca de ore de rugăciune ⁷⁾. Constituțiunile apostolice poruncesc credincioșilor, a se ruga dimineța, la ora a treia, a șasea, a noua, seara și la cântatul cucușului (ὡς κροκοῦντα) și adaugă și temeuriile, din care să se facă aceasta ⁸⁾. Sf. Atanasie în cartea atribuită lui „de virginitate” ⁹⁾, zice, că creștinii să se roage la răsăritul soarelui, după ora a treia, a șasea, a noua, a douăsprezecea la miezul nopții și aceleași ore le enumeră și sf. Vasile, explicând totodată, cari mistere se exprimă prin ele ¹⁰⁾. Autorul omiliei asupra psalmului 118, care omilie cu nedrept se atribuia mai înainte sf. Ioan Chrisostom ¹¹⁾, zice la cuvintele

¹⁾ Fapt. ap. 3, 1.

²⁾ Luca 6, 12.

³⁾ Fapt. ap. 16, 25.

⁴⁾ Iustini, Apologia I pro Christianis (Migne, Patr. gr. T. VI, p. 428 et 429).

⁵⁾ Iustini, Dialogus cum Tryphone Iudaeo (Migne, Patr. gr. T. VI, p. 524).

⁶⁾ Tertulliani Apologetic. adv. gentes c. 39 (Migne, Patr. lat. T. I, p. 540).

⁷⁾ Clementis Alexandrini Stromatum Lib. VII. c. 7 (Migne, Patr. gr. T. IX, p. 456).

⁸⁾ Constit. apost. Lib. VIII. c. 34 (Migne, Patr. gr. T. I, p. 1136).

⁹⁾ Athanasius, De virginitate n. 12 (Migne, Patr. gr. T. XXVIII, p. 265).

¹⁰⁾ Basilii Magni Regulae fustius tractatae, Responsio ad interrogat. 37. n. 4 (Migne, ibid., p. 677); cf. și Eiusdem Sermo Asceticus T. XXXII, p. 164) și Epist. 2, ad Gregorium (Migne, Patr. gr. T. XXXII, p. 228 sq.).

¹¹⁾ Expositio in Psalmum CXVIII la I. P. Migne, Patr. gr. T. LV, p. 705

psalmului: „De șapte ori în zi te-am laudat . . .”, că toți oamenii buni și religioși se roagă la Dumnezeu de șapte ori pe zi și anume mai întâi noaptea . . . după aceea dimineța . . . la ora a șasea, . . . la ora a noua, . . . la apusul soarelui . . . și la urmă când ne ducem la somn, ce tot la un loc compune numărul de șapte ¹⁾. Și sf. Cassian Romanul din secolul V, un amic mare al monahismului, care, spre a cunoaște instituțiunile lui, a făcut călătorii în Palestina și Egipt, ale căror rezultate se află în cartea sa intitulată „De coenobiorum institutis”, asemenea altor scriitori, induce în această carte Ora a treia, a șasea, a noua, Vecernia, Mezonoptica și Utrenia, ca rugăciuni. Totuș are el ceva propriu: induce Ora întâia, pe care o numește altă Utrenie și de care până acuma, nici un scriitor nu făcuse mențiune. El zice, că ora aceasta, pe timpul lui se introduse în mănăstirea sa, adecă în Vithleem ²⁾.

Din cele expuse se vede, că cele șapte laude bisericesti, cel puțin după părțile principale, sunt de origine străveche, și că, în secolul V, numărul acestor rugăciuni și timpuri de rugăciuni a fost acelaș, care-l avem în ziua de astăzi.

§ 136. Cuprinsul celor șapte laude în biserică cea veche.

Laudele bisericesti se cuprindeau, în biserică cea veche, în general din psalmi, rugăciuni și imne. În special se plinia — după cum o descriu Constituțiunile apostolice ³⁾ — rugăciunea de dimineță sau Utrenia în următorul mod:

Mai întâi se cetia psalmul 62: „Dumnezeule, Dumnezeul meu, cătră tine mănec, insetat-a de tine sufletul meu . . .”, care psalm se numia ψαλμὸς ἑσπέριος, psalmul de dimineță. După aceea urmau rugăciuni pentru catehumeni, energumeni, pentru cei admiși la botez și pentru penitenți. După ieșirea acestora dia-

¹⁾ Cf. Ioannis Chrysostomi, Ad populum Antiochenum Hom. 19 și In Epist. ad Timoth. cap. V. Hom. 14 (Migne, Patr. gr. T. LXII, p. 576).

²⁾ Cf. Ioannis Cassiani De Coenobiorum institutis Lib. III. c. 3 et 4 (Migne, Patr. lat. T. XLIX, p. 116 sq.).

³⁾ Cf. Const. apost. Lib. II. c. 57; Lib. VII. c. 47 și Lib. VIII. c. 38 și 39.

conul făcea rugăciuni pentru cei credincioși, ca Dumnezeu să-i apere și să-i mântuiască, ca ei, timpul dimineții și ziua și toată viața lor, să o petreacă în pace și fără de păcat, ca Dumnezeu să li deie inger de pace, sfârșit bun creștinesc, etc. Deci cetia episcopul rugăciunea de dimineață, care se începea cu cuvintele: „Dumnezeul spiritelor și al cărnei, carele ești neasemănat și n'ai trebuință de nimene...” și în care, mulțămindu-i Domnului pentru binefacerile primite, se ruga la El, ca să dăruiască credincioșilor darurile sale și în ziua de care i-a invrednicit. Terminându-se această rugăciune, care se numia mulțămită de dimineață, εὐχαριστία ὁρθρινή, diaconul provoca pe cei prezenți, ca să-și plece capetele, spre a primi binecuvântarea episcopului; iară episcopul cetia rugăciunea, care se începea cu cuvintele: „Dumnezeule credincios și adevărat, carele faci îndurare de mii și zece mii de cei ce Te iubesc” ș. c. l. După terminarea acestei rugăciuni, numite χειροθεσία ὁρθρινή, diaconul zicea către popor: „Mergeți în pace”¹⁾. — Tot în constituțiunile apostolice se induce rugăciunea dimineții: „Mărire intru cei de sus lui Dumnezeu” ș. c. l.²⁾, care se pare să se fi cântat înainte de începerea orei prime. Sf. Ioan Chrisostom, explicând cuvintele sf. apostol Paul către Timotei: „Rogu-te

¹⁾ Const. apost. L. VIII. c. 38 et 39.

²⁾ Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ,
καὶ ἐπὶ γῆς εὐλόγησι, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.
Αἰνοῦμέν σε,
Ἰμνοῦμέν σε,
Εὐλογοῦμέν σε,
Δοξαλογοῦμέν σε,
Προσκυνοῦμέν σε,
Διὰ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως, οὗ τὸν ὄντα Θεόν,
Ἀγγέλου σου,
Ἀπόστολων μόνων,
Διὰ τὴν μεγάλην σου δόξαν.
Κύριε ἡ βασιλεὺς ἐπουράνιαι,
Θεὸς Πάτερ παντοκράτωρ.
Κύριε ὁ Θεὸς ὁ Πατὴρ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἀμώμου ἀγίου,
Ὁς αἴρει τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου,
Πρόσδεξαι τὴν δόξαν ἡμῶν,
Ὁ καθήμενος ἐπὶ τὸν Χρυσοβίβη.
Ὅτι σὺ μόνος ἅγιος,
Σὺ μόνος Κύριος Ἰησοῦς,
Χριστὸς τοῦ Θεοῦ πάσης γεννητὸς φύσει,
Τοῦ βασιλέως ἡμῶν,
Διὰ σοῦ δόξα, τιμὴ, καὶ εὐχαριστία.

dară mai înainte de toate să faceți rugăciuni, cereri, făgăduinși, mulțămite pentru toți oamenii, pentru împărați și pentru toți, cari sunt în diregătorii”¹⁾ zice, că creștinii, la rugăciunea de dimineață, făceau rugăciuni și pentru împăratul și pentru diregătorii. Sf. Vasile cel Mare²⁾ amintește, că la rugăciunea de dimineață se cetia psalmul 50; iară Cassian raportează, că la această rugăciune, atât în mănăstiri, cât și în celelalte biserici din Italia, se citeau psalmii 50, 62 și 89.

La orele zilei, adecă la ora întâia, a treia, a șasea și a noua, se cetiau după Cassian câte trei psalmi. Totuși observă el, că mulți credeau, că numărul psalmilor și al rugăciunilor trebuia să corespundă cifrei, cu care se însemna ora de rugăciune și că diferitele locuri aveau în privința aceasta diferite datine³⁾.

Rugăciunea de seară sau vecernia (vespera) se începea la apusul soarelui. După Constituțiunile apostolice (L. VIII c. 37) avea aceeași rânduială, ca și rugăciunea de dimineață. În loc de psalmul 62, se cetia psalmul 140: „Doamne strigat-am către tine...”. Acest psalm se numia psalmul lumânării, al luminei ψαλμός ἐπιλύχνιος, pentru că rugăciunile de seară se făceau într'un timp, când se aprindeau lumânările. După rugăciunile pentru catehumeni, energeumeni, pentru cei preparați sau cei admiși la botez (ῥοτιζόμενοι) și pentru penitenți, se ruga diaconul pentru cei credincioși ca și la rugăciunea de dimineață. Apoi zicea episcopul rugăciunea ce se începea cu cuvintele: „Fără de început, Doamne, și fără de sfârșit...” și în care se ruga el la cel Atotputernic, ca să-i păzească pe cei credincioși, dăruindu-le seară liniștită și noapte liberă de păcat. Deci zicea diaconul: „Inchinați-vă la impunerea mânilor” și episcopul cetia rugăciunea binecuvântării: „Dumnezeule al părinților noștri și Doamne al îndurărilor” ș. c. l. Terminându-se această rugăciune, zicea diaconul: „Ieșiți în pace”⁴⁾. — Tot în Constituțiunile apostolice se amintește

¹⁾ I. Tim. 2, 1.

²⁾ Basilii Magni Epist. 207 ad clericos Neocaesarienses n. 3 (Migne, Patr. gr. T. XXXII, p. 764).

³⁾ Cf. Ioannis Cassiani De Coenob. Inst. Lib. III. c. 3 et 4.

⁴⁾ Cf. Const. apost. Lib. VIII. c. 35-37.

ca rugăciune de seară, imnul: „Lăudați, prunci, pe Domnul, lăudați numele Domnului“ ș. c. l. dimpreună cu imnul lui Simeon: „Acuma slobozește în pace pe servul tău, Doamne, după cuvântul tău...“¹⁾.

§ 137. Participarea la laudele bisericesti în biserica cea veche.

Laudele bisericesti, în secolile cele prime ale bisericii creștine, se săvârșiau de regulă în public, adică în biserică, și la ele luau parte nu numai clericii, dar și laicii. Aceștia însă luau parte, nu în urma unui obligământ răspicat, ci a entuziasmului credinței și al iubirii, de care erau ei inspirați. Totuș nu lipsiră în privința aceasta și admonieri energice din partea superiorilor bisericesti. Așa prescriu Constituțiunile apostolice: „Dacă înveți, o episcopie, poruncește poporului și-l îndeamnă ca în fiecare zi, dimineața și seara, să umble la biserică și să nu lipsiască, ci necontentit să se adune... Iară aceasta nu se zice numai de preoți, ci aceasta fiecare laic să înțeleagă despre sine, recugetând ce a zis Domnul, că cine nu e cu mine, e în contra mea și cine nu adună cu mine, împrăștie“²⁾. În asemenea mod admoniază fer. Augustin pe laici, când zice: „Scu-lați-vă dimineața, veniți mai înainte de toate la veghere, la ora a treia, a șasea și a noua. Nimeni să nu se retragă dela serviciul sfânt, doar pe care l'ar reținea boala, binele public sau oarecare mare necesitate“³⁾. Iară Tertulian zice: „Dacă tu ziua nu poți să iai parte la adunări, atunci ai noaptea“⁴⁾. În acest înțeles provoacă pe laici, și anume pe bărbați, și sf. Ioan Chrisostom, pe când femeilor le permitea a rămâne acasă, deoarece acestea, ziua îndălinau a lua parte la adunări⁵⁾.

Dacă din cauza persecuțiunilor sau din alte cauze adunările cele publice nu se țineau în biserică, atunci orele de rugăciune se țineau în locuri secrete sau și în catacombe. Nefiind nici aceasta cu puțință, atunci fiecare se ruga la ore determinate acasă⁶⁾ sau se rugau doi sau trei la un loc, căci zice Domnul: „Unde doi sau trei sunt adu-

¹⁾ Cf. *Const. apost.* Lib. VII. c. 48.

²⁾ Cf. *Const. apost.* Lib. II. c. 59.

³⁾ Augustini *Sermones de tempore*; Sermo 254; cf. și *Ejusdem Sermones de Scripturis (supposit.)*; Sermo 10 (*Migne, Patr. lat. T. XXXIX. p. 1760*) și *Sermones de diversis (supposit.)*; Serm. 280 (*Migne, Patr. lat. T. XXXIX. p. 2275*).

⁴⁾ *Tertulliani Liber de oratione* c. 25.

⁵⁾ Cf. *Paladii Dialogus de vita s. Ioannis Chrysostomi* c. 20; vezi și: *Subînsemnarea la canonul 12 al sinodului din Sardica în Pidalion, tradus de Mitr. Veniamin, îndreptat de N. Scriban, 1844, p. 311.*

⁶⁾ *Const. apost.* Lib. VIII. c. 34 (*Migne, Patr. gr. T. I. p. 1136*).

nați în numele meu, acolo și eu sunt în mijlocul lor¹⁾. Și orele de noapte se țineau tot în acest mod, dacă creștinii din oarecare cauză erau împiedecați de a lua parte la dănele în biserică sau în adunarea credincioșilor. Frumos scrie în privința aceasta sf. Ioan Chrisostom. El zice: „Noaptea nu este să ne lenevim. Aceasta mărturisesc meseriașii, navigatorii și neguțătorii. Biserica lui Dumnezeu se deșteaptă la miezul nopții. Pentru aceea ridică-te și tu, și privește mulțimea stelelor, și admiră întocmirea cea minunată a lumii. Pleacă genunchiul, suspină, roagă-te... Casa ta, în care se află bărbați și femei, să fie o biserică... Dacă ai fii, deșteaptă-i și pe dâșii, și astfel să fie casa ta în tot chipul, și noaptea, o biserică. Fiind aceștia tineri și nepuțând suporta veghierea, atunci pune-i să rostiască această sau cea rugăciune și apoi lasă-i, ca iarăș să se predeie repausului²⁾.

§ 138. Sensul și simbolica celor șapte laude bisericesti.

a) Laudele bisericesti stau în legătură cu mântuirea neamului omenesc și cu binefacerile lui Dumnezeu revărsate asupra lui. Laudele bisericesti se săvârșesc în memoria pogoririi Duhului sfânt și a altor fapte ce se raportă la opera mântuirii și la felurite binefaceri ale lui Dumnezeu. Constituțiunile apostolice zic în privința aceasta: Faceți rugăciuni dimineața, la ora a treia, a șasea, a noua și seara așisderea, la cântatul cucușului. *Dimineața*, mulțămind lui Dumnezeu, căci dispărând noaptea și venind lumina, v'a dat lumina zilei. *La ora a treia*, căci Domnul la această oră a primit dela Pilat sentința morții. *La a șasea*, căci la această oră s'a răstignit pe cruce. *La a noua*, căci atunci fiind Domnul răstignit toate, s'au umplut de frică... *Seara* mulțămind lui Dumnezeu, căci v'a dat noaptea, ca să pa-uzati de lucrurile de toate zilele. *La cântatul cucușului*, căci această oră anunță sosirea zilei pentru lucrarea faptelor luminei³⁾. Sf. Ciprian scrie: *La ora a treia* s'a pogorit Duhul sfânt asupra apostolilor și a împlinit promisiunea cea plină de har. *La ora a șasea* s'a suit Petru pe acoperământ să se roage și s'a informat printr'un semn și prin cuvântul lui Dumnezeu, ca pe toți să-i admită la darul mântuirii, fiind mai înainte la îndoială despre primirea pă-

¹⁾ Mat. 18, 20.

²⁾ *Ioannis Chrysostomi In Acta Apostolorum Hom.* 26 (*Migne, Patr. gr. T. LX. p. 202-203*).

³⁾ *Constit. apost.* Lib. VIII. c. 34 (*Migne, Patr. gr. T. I. p. 1136*).

gânilor. Și Domnul cel răstignit pe lângă ora a șasea a spălat, până la ora a noua, cu sângele său păcatele noastre, îndeplinind, spre a ne putea mântui și reînvia, învingerea prin patima sa. Însă la orele observate din vechime ni se adăuseră încă nu numai timpuri de rugăciuni, dară și misterii. Căci și *dimineața* trebuie să ne rugăm pentru ca învierea Domnului să se petreacă cu o rugăciune de dimineață... Dacă apune soarele și trece ziua, vra să zică seara, trebuie iarăș să ne rugăm..., pentruca lumina lui Christos din nou să vină peste noi, acordându-ne cu îndurare sosirea luminei celei eterne¹⁾.

Mai scriu în privința aceasta Atanasie cel Mare și Vasile cel Mare. Cel dintâi zice în cartea „De virginitate” ce i se atribuie lui: „Cuvântul lui Dumnezeu, noaptea și ziua să nu lipsiască din gura ta. În tot timpul meditarea asupra sf. scripturi să fie ocuparea ta. Caută a poseda psaltirea și învață psalmii. Soarele răsărind, să vadă cartea în mâinile tale. După ora a treia să serbezi serviciul dumnezeesc, pentrucă pe lângă această oră s'a preparat lemnul crucii. Pe lângă ora a șasea să faci rugăciunea de psalmi cu plângere și lacrimi, pentrucă pe lângă această oră s'a răstignit Fiul lui Dumnezeu pe cruce. Apoi pe lângă ora a noua iarăș să se reverse sufletul tău în imne și cântări de laude, și cu lacrimi și cu mărturisirea păcatelor să se roage lui Dumnezeu, pentrucă pe lângă această oră Domnul, spânzurând pe cruce, și-a dat sufletul său... Este bine a vărsa lacrimi înaintea Domnului și a aduce aminte de ora a douăsprezecea, pentrucă în această oră s'a pogorît Domnul în iad, carele la vederea lui s'a cutremurat și a exclamat: Cine este acela, carele s'a pogorît cu atâta mărire și putere? Cine este acela, carele a stricat porțile de fier ale iadului și a sfărâmat incuetoarele de pietre scumpe?... La miezul nopții să te scoți și cu imne să lauzi pe Domnul Dumnezeuul tău. Căci pe lângă această oră a înviat Domnul din morți și a preamărit pe Părintele său cu imne și de aceea ni-a poruncit și nouă ca și noi pe lângă ora aceasta să cântăm lui Dumnezeu imne... Și aceasta să fie prodată ta din zi în zi”²⁾. Iară sf. Vasile ne învață cu privire la determinarea orelor în scopul rugăciunii, în următorul mod: „S'au ales oarecari timpuri pentru rugăciune, pentrucă în fiecarele din ele se serbează memoria unei deosebite binefaceri a lui Dumnezeu. Noi ne rugăm *dimineața*, pentruca primele mișcări ale spiritului nostru să se

¹⁾ Cypriani Liber de oratione dominica cap. 34 et 35 (Migne, Patr. lat. T. IV. p. 559—560).
²⁾ Athanasius, De virginitate c. 12, c. 16 et c. 20 (Migne, Patr. lat. T. XXVIII p. 265—276).

consacreze lui Dumnezeu și pentruca nici o grijă să nu ocupe lăuntru nostru, pânăce nu ne vom fi bucurat cu aducere aminte de Dumnezeu, precum este scris: „Cugetat-am la Dumnezeu și m'am bucurat”¹⁾. Corpul să nu-1 mișcăm la afacerile noastre pânăce nu vom împlini cuvintele: „Cătră tine mă voi ruga Doamne, dimineața vei auzi glasul meu, dimineața voi sta înaintea ta (Ora întâia)”²⁾. Pe lângă ora a treia se adună toți frații la rugăciune, deși sunt ocupați în felurite locuri și cu felurite lucruri, pentruca, aducându-și ei aminte de darul îndurării Duhului sfânt, care cam pe lângă această oră li se dă apostolilor, toți cu o inimă să-1 onoreze și să-1 roage, ca și ei să se facă demni de sfințenia lui și ca el să binevoiască a li se face conducător în învățatura cea mântuitoare și pe calea cea dreaptă, urmând aceluia, carele a vorbit: „Inimă curată zidește întru mine Dumnezeule, și duh drept inoiește întru cele din lăuntru ale mele”³⁾ și aiurea: „Duhul tău cel bun mă va povățui”⁴⁾. Apoi să se întoarcă fiecarele la ocuparea sa întreruptă... Și pe lângă ora a șasea, finem noi rugăciunea, de necesară, după exemplul sfinților, la cari este scris: Seara și dimineața și amezăzi spune-voi și voi vesti și va auzi glasul meu... Că rugăciunea ni este necesară pe lângă ora a noua, au mărturisit apostolii înșiși, deoarece cetim în Faptele lor, că Petru și Ioan au mers la biserică pe la ora nouă. Terminându-se ziua, trebuie să mulțămim pentru tot binele, ce l'am primit în decursul ei; trebuie să mărturisim cu umilință tot aceea, ce am omis cu voie sau fără voie; trebuie să cerem iertare pentru toate ce am păcătuit cu cuvântul, cu lucrul și în inimă... La amurgul nopții să ne rugăm, ca mergând spre somn să fie acesta ferit de toată sminteala, tulburarea și de păcat, pentru aceea cetim în timpul acesta psalmul al nouăzeciulea. La miezul nopții este necesară rugăciunea, precum învățăm dela Paul și Sila în Faptele apostolilor și precum este scris: La miezul nopții l'au laudat pe Dumnezeu Paul și Sila⁵⁾, ce și psalmistul întărește cu cuvintele: „La miezul nopții m'am sculat, ca să te laud”⁶⁾. În zori de zi așisderea trebuie să ne ridicăm la rugăciune și să ne ferim, ca ziua să nu ne surprindă dormind... Din toate aceste timpuri nici unul să nu-1 trecem cu vederea, fiind scopul lor final, ca tot aceea ce facem să raportăm la lauda lui Dumnezeu și a lui Christos⁷⁾.

b) Ce se atinge de însemnarea mistică a celor șapte

¹⁾ Ps. 76, 4.
²⁾ Ps. 5, 2-3.
³⁾ Ps. 50, 10.
⁴⁾ Ps. 142, 10.
⁵⁾ Fapt. ap. 16, 25.
⁶⁾ Ps. 118, 62.
⁷⁾ Basilii Magni Regulae fustius tractatus. Resp. ad interrog. 37 (Migne, Patr. gr. T. XXXI p. 1013 et 1016).

laude, unii le explică ca mulțămirea omenirii pentru opera creării lumii în șase zile, adăugându-se și ziua în care a pausat Domnul; alții explică rânduialile bisericesti de peste noapte, cu timpul întinericului și al păcatului, în care zăcea neamul omenesc înainte de venirea lui Christos, iară rânduialile bisericesti de peste zi, cu timpul grației și al îndurării, ce ni-a adus-o Dumnezeu prin intruparea, învățătura, patima și moartea sa; încă alții află în laudele bisericesti icoana sau chipul procedării lui Dumnezeu cu lucrătorii în viea sa (Mat. 20, 1—17). Căci, zic ei, trimitând Părintele lucrători în viea sa, disdedimineată, la ora a treia, a șasea a noua și a unsprezecea, și dându-li seara răsplata, mai ales aceste ore le-a însemnat ca ore ale serviciului dumnezeesc¹⁾.

§ 139. De ce s'a fixat numărul șapte pentru laudele dumnezeesti.

La întrebarea, că de ce chiar numărul șapte s'a fixat pentru laudele bisericesti, sunt de observat următoarele: Cei vechi aveau despre numărul șapte deosebite idei, crezând că el în viața naturei joacă un rol însemnat.

Așa zice Solon în eleghia sa primită de Clemens din Alexandria în Stromatele sale: Ora a șaptea după naștere arată, ori de va viețui pruncul. După ziua a șaptea îi dădeau cei bătrâni numele; după șapte luni încep a-i crește dinții; după de două ori șapte luni, șade el fără de teamă de a cădea, după de trei ori șapte începe a vorbi, după de patru ori șapte, umblă el... ș. m. d.²⁾. În asemenea mod domnește numărul șapte și în lumea stelelor. În de patru ori șapte zile își implinește luna cursul, iară soarele, dătătorul luminei, tot cu al șaptelea semn își schimbă cursul, trecând dela solstițiul de iarnă la cel de vară, și în asemenea mod, dela cel de primăvară la cel de toamnă.

¹⁾ Cf. Hieronymi Commentar. in Evang. Matthaei Lib. III c. 20 (Migne, Patr. lat. T. XXVI p. 146 et 147); Cassiani De Coenob. institutis L. III c. 3 (Migne, Patr. lat. T. XLIX p. 126); Gregorii Magni Homiliarum in Evangelio Liber I Homil. 19 (Migne, Patr. lat. T. LXXVI p. 1155 et 1156); Theophylacti Enarratio in Evang. Matthaei c. 20 (Migne, Patr. gr. T. CXXIII p. 360 et 361); vezi și Symeonis Thessalonicensis De s. Precatione c. 299 la Migne, Patrol. gr. T. CLV p. 549.

²⁾ Clementis Alexandrini Stromatum Liber VI c. 16 (Migne, Patr. gr. T. IX p. 373).

Apoi și în istoria sfântă se află numărul șapte foarte adeseori. În ziua a șaptea a pausat Dumnezeu de lucrul său, așezând ziua aceasta ca zi de serbare; pedeapsă înșeptită i se anunță aceluia ce va omori pe Cain; după a șaptea incunjurare, în ziua a șaptea au picat zidurile Ierihonului și 7 preoți purtau 7 trâmbiți; după a șaptea culcare asupra pruncului Șunamitencei a înviat Elisei pe acest prunc; după a șaptea spălare în Iordan, se însănățeși corpul lui Neeman de lepră; șapte sfeșnice de aur a văzut apostolul Ioan, 7 stele în mâna fiului omului, 7 candelile de aur, șapte sigile pe o sfântă carte, șapte coarne și șapte ochi a avut mielul junghiat, care a deschis cartea sigilată cu cele șapte sigile; șapte îngeri cu trâmbiță, o fiară cu șapte capete. De șapte ori stropia Aaron din sânge înainte scaunului lui Dumnezeu; de șapte feluri sunt darurile Duhului sfânt, cari în ziua cincizecea după inviderea lui Christos se revărsaseră asupra apostolilor și învățăceilor lui. Așisderea sunt șapte sacramente, șapte păcate de moarte, ș. m. d. Pentru aceea priviau sf. părinți numărul șapte de un număr sfânt; precum acuma mai înainte îl număra păgânul Pitagora între misteriiile capitale ale învățăturilor sale; și pentru aceea se alese el și pentru numărul laudelor dumnezeesti conform zisei profetului David: *De șapte ori în zi te-am lăudat pentru judecățile dreptății tale*¹⁾.

§ 140. Măsurarea timpului.

Egiptenii se orientau la măsurarea timpului după soare, lună, stele, după coacerea fructelor și după revărsarea Nilului. Ei au avut an solar cu 12 luni a 30 zile, și adăuseră apoi încă 5 zile. Acest calendar l'a adoptat Iulius Cezar și l'a îndreptat.

Egiptenii începeau ziua cu cântatul cocoșilor și aveau orologiu de soare.

La Evrei, pe timpul Patriarhilor, anul era socotit de la un seceriș la altul și avea 12 luni a 29 și 30 zile, deci în total 354 zile. La al treilea an intercalau un al doilea Martie și așa se repara lipsa.

Săptămâna avea 7 zile.

¹⁾ Ps. 118, 164.

Ziua începea cu apusul soarelui și ei se foloseau de orare de soare, de nisip sau de apă.

Și Grecii aveau un an de 354 zile și-l corectau tot prin intercalare. Ziua începea și la ei, cu seara.

Romanii aveau un an de 10 luni (304 zile). Numa Pompiliu (a. Chr. n. 714) adause 2 luni, făcând tot 354 și Iuliu Cezar îl corese după Egipteni.

Ziua o începeau cu răsăritul soarelui, sau cu miezul nopții.

Creștinii au adoptat calendarul lui Julius Cezar, dar ziua o măsurau după felul cum o faceau Evreii. De aceea bisericile încep ziua cu seara și durează până a doua zi seara. Astfel acomodându-se creștinii acestui fel de măsurătoare a zilei, s'au potrivit și laudele bisericesti după șapte răstimpuri de zi, începând cu seara.

§ 141. Timpul plinirii laudelor bisericesti in ziua de astazi.

Precum sunt pe zi șapte laude bisericesti, astfel s'ar cuveni, ca în răstimpul unei zile creștinii de șapte ori să se adune în biserică spre preamărirea lui Dumnezeu. Însă fiindcă aceasta este cu anevoie, și pentru creștinii laici chiar cu neputință, și fiindcă plinirea rugăciunilor așa de deasă și despărțită una de alta produce, mai ales în cei puțin religioși, apatie și indispozițiune internă, pentru aceea au hotărât acum de curând sfinții părinți, ca creștinii, pentru plinirea laudelor bisericesti, să se adune în biserică, nu în șapte, ci în trei rânduri. *Rândul cel dintâi* este de cu seară, și în acest timp se plinesc trei rânduieli bisericesti, adică: Ora a noua, Vecernia și Pavecernița. *Rândul al doilea* e dela miezul nopții până dimineata, și atunci se plinesc așisderea trei rânduieli bisericesti, adică Mezo-noptica, Utrenia și Ora întâia ¹⁾. *Rândul al treilea* al rugăciunilor se face dela ora a treia a zilei, sau după cal-

¹⁾ Ora întâia deși e o rânduielă bisericască în sine încheiată și de sine stătătoare, se împreună cu Utrenia și nu se numără pentru sine însăși sau separat la cele șapte laude.

culul general prezent, dela ora a noua dimineata, în care iarăș se plinesc trei rânduieli bisericesti, adică Ora a treia, a șasea și sf. liturghie sau, dacă nu se serbează aceasta din urmă, în locul ei Obednița ¹⁾.

Aceste trei timpuri ale rânduielilor bisericesti, toate la un loc și fiecarele pentru sine indeosebi, infățișează sf. treime. Plinind câte trei rânduieli în fiecarele din cele trei rânduri, ne asemănăm celor nouă cete îngerești, cari sunt la număr de trei ori câte trei, și cari cu neincetate guri preamăresc pe Dumnezeu în sf. treime ²⁾.

Biserica, după o datină străveche, începe serbarea zilei nu cu dimineata, ci cu preseara sărbătorii și împărțind timpul serbării în două jumătăți: noaptea și ziua, numără timpul nopții dela apusul soarelui, iară timpul zilei dela răsăritul lui, așa că orei prime bisericesti, în timpul ecvinocțiului de toamnă și de primăvară, îi corespunde, după calculul prezent civil al nostru, în urma căruia se numără timpul dela miezulnopții și dela amiazi, ora a șaptea; orei a treia bisericesti, îi corespunde ora a noua înainte de amiază, orei a șasea bisericesti, îi corespunde ora a douăsprezecea la amiază și orei a noua bisericesti, îi corespunde ora a treia după amiazi ³⁾. Conform acestui calcul al timpului, începe biserică rânduielile sale privitoare la oarecare sărbătoare din seara zilei precedente și le continuă până în seara sărbătorii înseși. Acuma, în Testamentul vechiu, a poruncit Dumnezeu, ca serviciile bisericesti să se începă de cu seara precedentă sărbătorii și să continue până la seara următoare. Cauza începerii serbării zilei bisericesti de cu seară zace în istoria creării lumii. Căci la crearea lumii începe Dumnezeu însuși ziua cu seara, din care cauză Moisi în expunerea creării lumii și pune seara totdeauna înaintea dimineții, zicând: Și s'a făcut seara, și s'a făcut dimineata, ziua întâia, a doua, a treia ș. m. d. Autorul opului „Quae-

¹⁾ Sf. liturghie și Obednița așisderea nu se numără la cele 7 laude, ci sunt rânduieli bisericesti în sine încheiate deosebite și de sine stătătoare.

²⁾ Cf. Symeon Tessal., De sacr. Preccatione la Migne, Patr. grec. T. CLV. p. 593.

³⁾ Cf. Венямина Новая Скрижаль... Изд. XIII. Кораблева и Сарикова 1870 p. 81 și Д. Смолодовича Литургика. Изд. 2. 1861 p. 67

stiones ad Antiochum Ducem", care op i se atribuia mai înainte, sf. Atanasie, întreabă ce să fie cauza, că se începe duminica cu sâmbăta seară? Și răspunde: Chemând Dumnezeu popoarele dela întunericul neștiinței și dela lege la lumina cunoștinței și la evanghelie: a poruncit corespunzător cu aceasta, ca duminica să se înceapă de cu seară și să se termine cu ziua. Căci ar fi nepotrivit, a începe zilele lui Christos, carele este lumina cea adevărată, la lumină, adecă ziua ¹⁾.

Astfel chemându-ne pe noi biserica cu rânduielile sale dumnezeiești dela întunericul păcatului la lumina credinței și a fericirii, începe ea aceste rânduieli în toate zilele cu seara și le termină la amiază, la deplinătatea luminei zilei. Rânduiala dumnezească de seară indică timpul Testamentului vechiu, cea a dimineții închipuiește începutul și raza creștinismului; și în fine liturghia, care se plinește la deplinătatea luminii de zi, închipuiește deplinătatea răscumpărării neamului omenesc celui căzut, spre fericirea vieții întru lumina și mărirea lui Dumnezeu.

Întru cele următoare se vor expune în special rânduielile bisericesti publice comune, de toate zilele.

§ 142. Ora a noua.

Cea dintâi rânduială bisericească publică comună de toate zilele, care se plinește în rândul de seară al serviciilor dumnezeiești, e Ora a noua, (Εννάτη ὥρα, hora nona). Această oră aduce aminte de cel mai înfricoșat, dară și cel mai fericitor timp, când adecă Domnul nostru Isus Christos, spânzurând pe cruce, și-a dat sufletul său lui Dumnezeu Tatăl și a adus sacrificiu deplin pentru păcatele lumii. Căci prin moartea Domnului s'a omorât moartea și cei ce se aflau în iad se liberară din el ²⁾.

Deci, după rugăciunile cele începătoare se cetesc cu privire la scopul indicat psalmii 83, 84 și 85. În psalmul

¹⁾ Athanasius, Quaestiones ad Antiochum Ducem. Resp. ad Quaest. LIV. (Migne, Patr. gr. T. XXVIII. p. 632).

²⁾ Cf. Symeon Tessel, De s. Precatione la Migne, Patr. graec. T. CLV. p. 551.

cel dintâi: „Câtus de iubite locașurile tale Doamne ai puterilor...”, în care se îndreaptă psalmistul cu mintea spre curțile Domnului și fericeste pe cel ce pune suișuri în inima sa, i se pune creștinului înaintea ochilor faptul, că nici un suiș spiritual nu este pentru dânsul mai bun, decât suișul la Golgotha, și el să voiască a ti lepădat în casa lui Dumnezeu Mântuitorului mai vârtos, decât a locui în locașurile păcătoșilor. Psalmul 84: „Bine ai voit Doamne pământului tău, întors-ai robimea lui Iacob...” descrie bunătatea lui Dumnezeu către neamul omenesc, zicând că Dumnezeu a lăsat fărădelegile poporului său, a acoperit toate păcatele lui . . . , că mila și adevărul s'au întâmpinat, dreptatea și pacea s'au sărutat, adevărul din pământ a răsărit și dreptatea din cer a privit . . . În psalmul 85: „Pleacă, Doamne, urechea ta și mă auzi...” descrie psalmistul slăbiciunea omului și mărirea îndurării lui Dumnezeu, carele a mântuit sufletul omului din iadul cel mai de jos. Acest psalm ultim prezice, că toate neamurile, câte a făcut Dumnezeu, vor veni și se vor închina înaintea lui și vor mări numele lui, cuvinte, cari se referă la crucea Domnului și la efectele cele mari, ce le-a produs ea în economia mântuirii neamului omenesc. După psalmi, cetinându-se troparul zilei, apoi unele tropare, cari se raportă la patimele și moartea Mântuitorului, și condacul zilei, urmează: „Doamne miluiește” de 40 de ori și apoi rugăciunea către Mântuitorul: „Cela ce în tot timpul și în toată ora, în cer și pe pământ ești închinat, Christoase Dumnezeule...”

Simeon Tesalonicheanul scrie în privința aceasta: „Doamne miluiește” zicem de 40 ori, întru sfințirea a tot timpul vieții noastre. Căci zăciuală a celor 365 de zile într'un an, sunt cele 40 de zile, întru cari sunt pasesimile, și în fiecare timp al rugăciunii se zice: „Doamne miluiește” de 40 de ori, întru curățirea păcatelor, pe cari le facem fără de număr în toată ziua și ora. Pentru aceea după „Doamne miluiește” zicem rugăciunea cea foarte necesară, adecă: „Cela ce în tot timpul și în toată ora...”, care cuprinde toate și se raportă la toate, la suflete și la trupuri, la cugete și la fapte, cerând, ca să se sfințiască toate și să se feriască de toată ispita și să ne ecoliască cu sfinții săi ingeri și să ne învețe cunoștința mării lui Dumnezeu, ca cu imbelșugare să dobândim lumina cea neapropiată și darul lui Dumnezeu, care e binecuvântat în veci. Deci laudăm pe Născătoarea de Dumnezeu, ca ceea ce e mai mărită decât serafimii:

și apoi zice preotul rugăciunea dată de Aaron pentru popor și așezată de David: „Dumnezeule îndură-te de noi și ne binecuvintează...“¹⁾.

Ora noua se termină cu rugăciunea sf. Vasile: „Stăpâne Doamne Dumnezeul nostru, carele îndelung ai răbdat pentru păcatele noastre...“, care, așazicând, toată e compusă și pronunțată la picioarele crucii Domnului, fiind o preamărire a lui Isus celui răstignit.

§ 143. Vecernia.

A doua rânduală bisericească publică comună de toate zilele, care se plinește la rândul serviciilor dumnezeiești de seară, e Vecernia. Vecernia (Ἑσπερινός, **вечерня**, vesperae), închipuiește mai înainte de toate facerea lumii și purtarea de grijă a lui Dumnezeu pentru fapțurile ei, căderea în păcat a omului, scoaterea lui din rai, venirea pe pământ a Mântuitorului și toată economia mântuirii. Precum oarecând după facerea lumii se bucurau toate făpturile, că din neființă, se aduseră la ființă, mărink pe Dumnezeu, făcătorul lor; așa și acuma, la începutul Vecerniei, aduce preotul lui Dumnezeu, din lăuntru altarului, laudă cu cuvintele: „*Binecuvântat e Dumnezeul nostru totdeauna, acum și pururea...*“, cu cari cuvinte așazicând se transpune în Testamentul vechiu, când misterul trinității dumnezeiești nu era încă descoperit cu lămurire, pentru aceea nici nu numește cele trei persoane dumnezeiești. Lectorul, după răspunsul corespunzător și după rugăciunile începătoare, citește psalmul 103: „*Binecuvintează, suflete al meu, pe Domnul...*“²⁾, care propune icoana minunată a întregii faceri, bucuria și simțământul mulțămitei tuturor făpturilor pentru facerea și susținerea lor. Dară această bucurie, această stare fericită nu dura mult, căci omul cel dintâi păcătui și raiul i se închise, și aceasta se infățișează prin ușele împărătești, cari sunt închise la începutul Vecerniei³⁾. Totuș Dumnezeu după căderea omului celui dintâi

¹⁾ Symeonis Thessalonicensis De s. Precatione, c. 325 (Migne, Patr. gr. T. CLV, p. 589); cf. și cap. 308 (Migne, ibid, p. 560).

²⁾ Psalmul acesta se numește psalmul introducător sau de încercere (προεισιτικός ψαλμός), deoarece cu dănsul se începe Vecernia.

³⁾ Когда поется предначинательный псаломъ, изображающій все сморъчаніе Господне, то есть сотвореніе всего міра, тогда по всему храму бы-

în păcat, dară încă înainte de scoaterea lui din rai, îi promisese un mijlocitor și răscumpărător al întregului neam omenesc, pe Isus Christos, Fiul lui Dumnezeu, și pe acest mijlocitor îl închipuiește preotul¹⁾, carele, ieșind înaintea ușelor împărătești, aduce lui Dumnezeu rugăciune pentru toți oamenii, cetind în taină rugăciunile Vecerniei. În aceste rugăciuni, cari se numesc *ale luminei* (τῶν λυχνικῶν), pentru că cuprinsul lor e mai ales ruga pentru trimiterea luminei spirituale, care îi luminează pe toți, cere preotul dela Dumnezeu cea ce locuiește în lumina cea neapropiată, ca el să asculte rugăciunea noastră, să ne îndrepte pe noi la calea sa, ca să umblăm întru adevărul lui; să veselească inimele noastre, ca să ne temem de numele lui cel sfânt...; să lumineze ochii inimelor noastre spre cunoștința adevărului său ș. m. d.

În ectenia cea mare: „*Cu pace Domnului să ne rugăm*“, care urmează după psalmul începător se exprimă lămurit starea cea păcătoasă a omului, cuprinzând cereri analoge celor ce preotul în taină le-a pronunțat înaintea ușelor împărătești și al căror obiect e pacea cu Dumnezeu, cu noi înși-ne și cu aproapele nostru, obiecte, de cari avem lipsă în starea noastră cea păcătoasă²⁾.

După ectenia cea mare se cetesc catismele psaltirii, cari aduc aminte de acele învățături, ce le-a dat Dumnezeu oamenilor prin patriarhi și prin proroci, adică, ca să petreacă conform legii dumnezeiești și astfel să-și câștige binecuvântarea și darul răscumpărării prin Mesia cel promis. Prin mulțimea ideilor și a simțămintelor ce se exprimă în psaltire se și dispun inimele noastre la adevărată rugăciune,

каждене, которое продолжается во все время пѣнія псалма. Каждене означатъ благодать всесвятаго Духа, въ семь случаевъ знаменуетъ присутствие третьяго лица св. Троицы при сотвореніи міра, что видно изъ словъ книги Бытія (гл. I. ст. 2). И Духъ Божій носашеся верху воды. По окончаніи пѣнія псалма и по оказаніи всего храма, затворяются царскія двери, и такъ означается, что вскорѣ по сотвореніи міра, райскія двери затворились Адамовимъ преступленіемъ. — Веніамина Новая Скрижаль. Изд. Кораблева и Сирякова. 1870, р. 92.

¹⁾ Новая Скрижаль... р. 92.

²⁾ Cf. П. Лебедевъ, Наука о богослуженіи православн. церкви. Ч. II. 1881 р. 4.

la cântă și la laudă a lui Dumnezeu, și pentru aceea a așezat biserica, ca la rânduielile ei liturgice să se cetească în timpul cel de rând toată psaltirea odată, iară în timpul patruzecimii de două ori pe săptămână. Deci la Vecernia de toate zilele se cetește de regulă, luni cațisma a șasea, marți cațisma a noua, miercuri cațisma a douăsprezecea, joi cațisma a cincisprezecea și vineri cațisma a optsprezecea ¹⁾.

După terminarea lecțiunilor psaltirii și după ectenia cea mică, corul, în numele poporului, ca și când ar simți greutatea culpei ce zace asupra acestuia, cântă începutul psalmului 40: „Doamne strigat-am către tine, auzi-mă, ia aminte glasul rugăciunii mele, când strig către tine...”, cetind sau cântând apoi și celelalte versuri ale aceluiaș psalm, precum și psalmul 141: „Cu glasul meu către Domnul am strigat...” și psalmul 129: „Dintru adâncuri am strigat către tine, Doamne...” ²⁾.

La Vecernia de toate zilele se pun versurile acestui psalm, și anume începând dela versul: „De te vei uita la fărâdelegi, Doamne, Doamne, cine va suferi...”, ca versuri ale Testamentului vechiu înaintea stihirilor Testamentului nou și se cântă dimpreună, spre a însemna, că învățăturile și profețiile Testamentului vechiu au premers, ca roșcața de dimineață a soarelui, învățăturilor și misteriiilor Testamentului nou. Dacă acele versuri se cântă la ambele strane dimpreună cu stihirile alternativ, atunci înseamnă această cântare alternativă, că Testamentul vechiu stă în legătură cu cel nou, după cuvântul Mântuitorului: „N'am venit să stric legea, ci să o împlinesc” ³⁾.

La cântarea versului din urmă: „Că s'a întărit mila lui peste noi, și adevărul Domnului rămâne în veci”, pășesc amândouă stranele la mijlocul bisericii și cântă împreună stihirea cu „Mărire” și „Acum” a Născătoarei, și aceasta nu se face fără de temeii. Simeon Tesalonicheanul zice: „Iară în versul cel de pe urmă se împreună stranele, arătând unirea, ce s'a făcut prin Mântuitorul a toată lumea. Drept

¹⁾ Abaterile dela acest număr al cațismelor vezi în Tipicul bisericesc.
²⁾ Въ сихъ псалмахъ изображаются всѣ тѣ моления и возванія, которыя Адамъ въ бѣдственномъ своемъ состояніи, иъкогда возносилъ изъ глубины души своей. — Беніаминъ Новая Скрижалъ, р. 98.
³⁾ Mat. 5, 17.

aceea, plecându-se împreună către altar, zic, că s'a întărit mila ta spre noi, arătând cea întru Christos mântuire a limbilor și că cu mila lui pătimind pentru noi, și cu crucea lui putere făcând și învingând, ne-a adunat pe noi întru sine. Și împreună iarăși cântă „Mărire” și „Acum”, cuvântând cu mărire nedespărțită treimea cea nedespărțită. Și la sfârșit preamăresc și pe fecioara Maica lui Dumnezeu pentru mărturisirea intrupării celui ce s'a intrupat dintru dânsa și pentru so-lirea ei cea multă și puternică ¹⁾.

La cântarea: „Să se îndrepteze rugăciunea mea...” tămâiază preotul toată biserica, exprimând prin această tămâiere dorința, ca rugăciunea noastră, care după căderea omului celui dintâi fără de mijlocirea lui Christos n'a putut să se înalțe la cer, acuma prin mijlocirea lui să se îndrepteze ca această tămâie și să se înalțe la Dumnezeu ca și fumul, ce totdeauna se ridică în sus. Așisderea imităm prin această tămâiere, rânduiala Testamentului vechiu, în care însuș Dumnezeu prin Moisi a poruncit lui Aaron ²⁾, ca să tămâieze înaintea altarului dimineța și seara ³⁾.

După stihira amintită, numită stihira la „Doamne strigat-am”, exclamă preotul, din altar: „Înțelepciune. Drepti”, Sf. apostol Paul zice: „Dintru dânsul sunteți voi întru Isus Christos, carele s'a făcut nouă înțelepciune dela Dumnezeu” ⁴⁾. Prin urmare și aici înseamnă cuvântul „Înțelepciune” pe Christos sau oarecare învățătură a lui Christos sau a faptelor lui mântuitoare. Cu cuvântul acesta preotul ne face așadară luători de seamă, că cântarea următoare cuprinde o învățătură sublimă, care se referă la Christos, înțelepciunea cea adevărată, și că noi datori suntem deci, a acorda a noastră luare aminte și a sta „drepti”, adică într'o pozițiune dreaptă și cuviincioasă, cu inimă deschisă și cuget curat, ascultând cu pietate imnul ce are să urmeze ⁵⁾. Cânt-

¹⁾ Symeonis Thessalonicensis De sacra Precatione c. 332 (Migne, Patr. gr. T. CLV p. 605).
²⁾ Symeonis Thessalonicensis De sacra Precatione c. 332 (Migne, Patr. gr. T. CLV, p. 605).
³⁾ Esir. 30, 7.
⁴⁾ I. Cor. 1, 30.
⁵⁾ „Drepti” îl explică sf. German în următorul mod: Ca noi inamde dimpreună cu faptele noastre să le înălțăm peste cele pământești și să înțelegem desceputa darurilor sau bunurilor celor mai înalte. S. Germani Rerum ecclesiast. Contempl. la Migne, Patr. graec. T. XCVIII, p. 412.

tarea ce preotul o anunță ca demnă de deosebită atențiune este cântarea: *Lumină lină a sf. măririi a Tatălui ceresc...* În această cântare se chiamă Domnul nostru Isus Christos „*Lumină lină a sf. măririi a Tatălui ceresc*“, căci numai prin el, prin întruparea lui am ajuns noi la lumina măririi dumnezeiești și prin el ni s'a descoperit izvorul fericirii adevărate ¹⁾.

Pentru aceea când venim la apusul soarelui și vedem lumina cea de seară, așa de dulce la vedere, și când dela dânsa ne transpunem cu cugetul la soarele cel etern, neapus; atunci ne deșteptăm la preamărirea creatorului acelei lumini, a unui Dumnezeu în trei persoane, a Tatălui și a Fiului și a sf. Duh, și îndeosebi luăm scăpare la Fiul lui Dumnezeu, mărturisindu-i că în tot timpul e demn a fi lăudat de glasuri cuvicioase, ca cel ce ne-a învățat a preamări cu curviintă pe prea sf. treime și ca cel ce dă viață, pentru care îl și preamărește tot poporul creștin ²⁾.

Aceasta cântare e una din cele mai vechi ale bisericii. În orologhiul grecesc, are ea suprascrierea: *Imnul sf. Aftinoghen Martirul* († 311), iară în orologhiile mai noi, se află la această cântare, suprascrierea: *Facerea lui Sofronie, patriarhul Ierusalimului*. Dară, deoarece acest imn se menționează în secolul IV ³⁾, iară patriarhul Sofronie a viețuit în secolul VII, e mai probabil, că autorul lui e Aftinoghen și că patriarhul Sofronie numai îl va fi introdus în întrebuințare liturgică generală.

După cântarea „*lumină lină*“, se deșteaptă cu cuvintele: „*Să luăm aminte. Pace tuturor. Înțelepciune*“, atențiunea creștinilor la prochimene, care e un vers ales din psalmi cu privire la însemnarea ori ideea zilei ⁴⁾, exprimându-se

¹⁾ Cântarea „*Lumină lină*“ se cântă aici de aceea, că ea ni înfățișează adev. că omului celui dintâi chiar atunci, când din culpa proprie a pierdut lumina primordială a darului dumnezeesc, i s'a arătat lumină nouă în Mesia cel promis, carele pentru răscumpărarea genului omenesc s'a făcut om, pentruca să-l facă părtaş de mărirea cea eternă. Deci în această cântare se preamărește Mesia cel ce s'a arătat în lume.

²⁾ Cf. A. Murawjew, Briefe über den Gottesdienst der Morgenl. Kirche. Übers. von Dr. Edw. Muralt. Leipzig 1838, pag. 35)

³⁾ Cf. Basilii Magni Liber de Spiritu sancto c. 29 (Migne, Patr. gr. T. XXXII. p. 205).

⁴⁾ Τοῦτο δὲ ἐστὶν ἢ παρὰ τῆς ἰσότητος προφητείας τὰ παρὰ τῆς ἡμέρας ἐκδιδάσκου φαλακρῶν. Symeonis Thessalonicensis De sacra Precaione c. 337 in Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 609.

aceasta cu puține cuvinte. După ce s'a cântat odată prochimenu se recitează un vers sau și mai multe versuri tot din psaltire, cari lămuresc și întăresc cuprinsul prochimenu, după fiecare vers tot mai cântându-se prochimenu.

Aducând noi întru cele imediat precedente lauda noastră Fiului lui Dumnezeu, ne adresăm acumă către Dumnezeu Tatăl cu rugăciuni de cereri, căci noi deapururea avem lipsă de ajutorul și darul dumnezeesc, și anume mai întâi cu rugăciunea: „*Invrednicește-ne, Doamne, în seara aceasta să ne păzim fără de păcat...*“ o rugăciune luată dintr'o cântare bisericească străveche, din cântarea: *Mărire intru cei de sus lui Dumnezeu...*“, care după cuprinsul ei e foarte potrivită pentru rugăciunea de seară. Deci stând preotul înaintea ușelor mari, zice ectenia cererilor: „*Să plinim rugăciunea noastră cea de seară...*“, în care imploră dela Domnul împlinirea feluritelor rugăminți ale credincioșilor.

După ectenie, plecând preotul și creștinii capetele, cetește cel dintâi cu voce lină rugăciunea plecării capului: „*Doamne, Dumnezeul nostru, cela ce ai plecat cerurile și te-ai pogorit spre mântuirea neamului omenesc...*“, exprimând prin plecarea capului și prin rugăciunea aceasta, servitutea și pietatea noastră înaintea lui Dumnezeu și pogorirea pe pământ a însuș Fiului lui Dumnezeu, luând chip de sclav. Iară ridicând preotul și creștinii capetele și pronunțând cel dintâi ectoniu: „*Fie stăpânirea împărăției tale binecuvântată...*“, arată prin aceasta — ridicarea noastră dela păcat și moarte și învierea lui Christos Dumnezeu ¹⁾. Deci cântă corul a postihurile sau stihirile stihovnei compuse intru lauda și onoarea lui Dumnezeu și a sfinților lui și ca semn de mulțămire pentru binefacerile revărsate asupra noastră din partea lui Dumnezeu. Ele se numesc stihire ale stihovnei (στιχηρὰ τοῦ στιχου sau ἀπόστιχα) pentru aceea, că înaintea lor nu se cântă unul și acelaș vers de terminat precum sunt versurile stihirilor la „*Doamne strigat-am*“, ci versurile, cari se cântă la stihovnă sunt versuri diferite, potrivite proprietății sărbătorii, ce se ține.

După stihovnă cu „*Mărire*“ și „*Acum*“, urmează rugă-

¹⁾ Вѣнѣмина Новая Скрпжаль, р. 111.

ciunea dreptului Simeon: „Acum slobozește pe servul tău, Stăpâne, după cuvântul tău în pace...”. Această rugăciune pronunțată de dreptul Simeon înainte de moarte se rostește la fiecare Vecernie pentru aceea, ca noi, când se termină ziua, să ni aducem aminte de moarte, ca de urmarea generală, neîncunjurabilă a vieții, îndemnându-ne prin acea aducere aminte la așa un mod al vieții, ca la sfârșitul fiecărei zile să putem zice aceeaș ce a zis dreptul Simeon și ce e cu cale să poată zice fiecarele creștin în ora morții, adică: „Acum slobozește pe servul tău, Stăpâne, după cuvântul tău în pace, că văzură ochii mei mântuirea ta...”.

Simeon Tesalonicheanul explică această rugăciune în următorul mod: Acela (Simeon) cere liberarea sufletului din trup, după ce a văzut mântuirea lui Dumnezeu, iară noi cerem liberarea inimei de patimi și de ispitele dușmanului și de îndoitele boale ale sufletului și ale trupului. Și să nu fie de mirare, dacă cerem și eșirea sufletului din trup, ca aceasta adică să ni-o deie Dumnezeu cu pace și spre mântuire, când îi va fi voia. Rugăciunea aceasta înseamnă și sfârșitul lucrului cântărilor, ca și cum ni-ar da lumina darului și mântuire și mrire¹⁾.

După rugăciunea dreptului Simeon, spunându-se mai întâi „Sf. Dumnezeule” ș. c. l., se cântă troparele finale sau liberătoare, cari cuprind pe scurt viața sfântului, a căruia amintire se serbează, arătând astfel în ce mod au ajuns sfinții lui Dumnezeu sfârșitul vieții și cum să petreacă creștinii, ca să aibă sfârșit bun al vieții. Finale sau liberătoare se numesc aceste tropare de aceea, căci ele la Vecernie și la Utrenie se cântă înainte de final sau înainte de demiterea poporului.

Acuma zice preotul dinaintea ușilor celor mari ectenia cea cu deadinsul: (ἐκτενής δέησις [ἐκείνη]) „Miluiește-ne pe noi Dumnezeule, după mare mila ta, auzi-ne și ne miluiește”. Aceasta ectenie se numește cu deadinsul, căci la cererile preotului sau ale diaconului corul răspunde cu „Doamne miluiește” de trei ori, intonând astfel căldura cererilor și urgența împlinirii lor.

¹⁾ Symeon Thessalonicensis De sacra Precatione c. 341 (Migne, ibid. p. 616).

Cererile înseși se fac pentru arhiepiscopul și mitropolitul și pentru toți frații cei întru Christos; pentru împăratul; pentru fecericii și deapurarea amintirii ctitori ai bisericii; pentru cei de mai înainte adormiți părinții și frații noștri; pentru cei ce fac bine și se ostenesc, pentru cei ce cântă și pentru poporul ce stă înainte; pentru frații noștri și pentru toți dreptcredincioșii creștini, și se încheie cu ecfonisul: „Că îndurat și iubitor de oameni Dumnezeu ești”....

După rugăciunile introducătoare face în fine preotul finalul sau apolisul, slobozind adunarea.

Simeon Tesalonicheanul zice despre final următoarele: Preotul face sfârșitul prin rugăciune, care se zice și liberare sau demitere, (demisiune, otpust, ἀπόλυσις). Căci nime n'are voie, lăsând dumnezeștile cântări, să iasă, ci numai cu binecuvântarea preotului. Drept-aceea, precum acesta a început cântările, acesta face și sfârșitul și termină rugăciunile.. Iară sfârșitul apolisului nu e alta, decât că preotul invoacă pe Christos adevăratul Dumnezeu nostru..... să ne miluiască și să ne mântuiască pentru rugăciunile prea sfintei Maicei sale..... și ale tuturor sfinților săi.....; pentru că noi nu avem dela noi înși-ne nemică, doară numai că Christos din bunătatea sa s'a făcut om, și Maica lui a fost din noi și sfinții lui¹⁾. — Iară despre Vecernie și însemnătatea ei scrie el: Iară lauda Vecerniei se face, precum și cea a Utreniei cu mai mare solemnitate și luare aminte, deoarece de trei ori în zi se aduc sf. treimi trei laude întru mărturisirea și preamărirea ei, cari se încep din altar și se termină de preot în altar, adică Utrenia, sf. liturghie sau misterul misterilor și Vecernia, pe cari laude și fiecare din credincioși și chiar și laicii sunt dator să le asculte și pentru celelalte să aibă grijă, cât li va fi cu putință²⁾.

§ 144. Pavecernița.

Pavecernița (Ἀπόδειπνον, повечеріе, completorium) este acea rânduială bisericească de seară, care se săvârșește după cină sau după vecernie și pentru aceea se numește ea Pavecerniță. Pavecernița se plinește drept mulțămită pentru începutul nopții, pentru pauzare de ostenele zilei, apoi drept amintire de moarte, care nu se cuvine să ne cuprindă fără de veste³⁾. Pavecernița se împărțește în

¹⁾ Symeonis Thessalonicensis De sacra Precat. c. 323 (Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 588).

²⁾ Symeon Thessal., ibid. c. 331.

³⁾ Cf. Symeonis Thessalonicensis De sacra Precat. c. 300 (Migne, Patrol. graec. T. CLV. p. 553) și Веніаминъ Новая Скрижаль 1870 p. 78.

Pavecernița mare și mică. Când se cetește Pavecernița cea mare se va arăta la alt loc. La rânduicelile bisericesti de toate zilele se cetește Pavecernița cea mică și aceasta se face în următorul mod:

După rugăciunile începătoare, se cetește psalmul 50: „Miluiește-mă Dumnezeu....”, apoi psalmul 69: „Dumnezeule spre ajutorul meu ia aminte....” și psalmul 142: „Doamne auzi rugăciunea mea, ia în urechi cererea mea...”, în cari exprimăm înaintea Domnului simțăminte de pocăință, ce la finea zilei e foarte de lipsă, cerem ajutorul și apărarea lui în contra dușmanilor, cari caută să vâneze sufletele noastre, dușmani, cari sunt mai periculoși pentru noi atunci, când ne dăm somnului. Apoi cetim doxologia cea mare: „Mărire intru cei de sus lui Dumnezeu.... Doamne scăpare te-ai făcut nouă....” ș. c. l., ne întărim în credință, mărturisind simbolul credinței și cetim canonul Născătoarei de Dumnezeu. După canon și unele rugăciuni scurte ¹⁾ se cetește rugăciunea către Născătoarea de Dumnezeu, compusă de monahul Paul din Amorea (sec. XI) ²⁾, adecă: „Nepătată, ne'ntinată....”, ca către cea dintâi solitoare pentru păcătoși, cerând mijlocirea ei în toate zilele vieții și în însăș ora morții. Deci se cetește rugăciunea către Domnul nostru Iisus Christos, a lui Antioh monahul Pandecteanul (sec. VII) ³⁾: „Și ni dă nouă, stăpâne, celor ce mergem spre somn....”, apoi rugăciunea: „Prea mărită pururea fecioară....”. Și în acestor rugăciuni se încheie cu o scurtă rugăciune către

¹⁾ După canon cetește strana: Cuvine-se să te fericiim, trisaghiul, Pece și treime, Tatăl nostru, troparele zilei, troparele: „Dumnezeule părinților noștri, cu sângiurile martirilor tăi”, Mărire Tatălui: „Cu sfinții pauzează Christoase sufletele servilor tăi”. Și acum: Pentru rugăciunile tuturor sfinților, Doamne, și condacul rândului, apoi „Doamne miluiește” de 40 de ori, „Cela ce în tot timpul și în toată ora....”, „Doamne miluiește” de 3 ori, Mărire și Acum, „Ceea ce ești mai cinsită decât heruvimii”, Intru numele Domnului, binecuvântă, părinte. Prețul: Pentru rugăciunile sf. părinților noștri...” și apoi rugăciunea: „Nepătată, ne'ntinată....”

²⁾ Vezi § 103 al opului de față p. 312 și G. Papadopoulos, l. c. p. 258.

³⁾ Antioh (Αντιόχος), monah al mănăstirii sf. Sava în Palestina, născut în Medosaga aproape de Anchira din Galatia. El a compus în anul 620, cartea „Προβίαιος της αγίας γρηγορίας” în 130 de capitole. Cf. K. Krumbacher, l. c. p. 146.

sf. treime, compusă de sf. Ioanichie (sec. IX) ¹⁾: „Nădejdea mea este Tatăl, scăparea mea....” și cu finalul mic.

După final, rostește preotul însă ectenia pentru împăratul, pentru mitropolitul, pentru frații noștri cei întru Christos, pentru cei ce ne urăsc și pentru cei ce ne iubesc pe noi ș. c. l., care ectenie se încheie cu ectonisul: „Pentru rugăciunile sf. părinților noștri, Doamne....”.

§ 145. Mezonoptica.

Cea dintâi rânduială bisericască de dimineață e Mezonoptica (Μεσονυκτικόν, полунощница, nocturnum), una din cele șapte laude bisericesti, care și-a luat numele dela timpul, în care se aduceau în vechime și în care se aduc în unele mănăstiri, încă și în ziua de astăzi. Mezonoptica se face spre a imita pe ingeri și lauda lor neincetată; apoi în memoria învierii lui Christos, căci Christos a înviat din morți foarte de dimineață, și în aducerea aminte a venirii a doua a lui Christos, pentru care, nefiind ea cunoscută, creștinii trebuie deapurarea să fie gata, conform cuvintelor Mântuitorului: „Priveghiați, că nu știți ziua nici ora, în care va veni fiul omenesc” (Mat. 25, 13) ²⁾.

Mezonoptica e de toate zilele, a sâmbetei și a duminicii. Aici se va expune mezonoptica de toate zilele.

Mezonoptica de toate zilele constă, după cuprinsul ei, din două părți. Partea cea dintâi începe, după rugăciunile introducătoare, cu psalmul 50, după care se citește catisma a 17-a, sau psalmul 118: „Fericii cei fără prihană în cale, cari umblă în legea Domnului....”. Această catismă se citește la Mezonoptică de acea, căci în ea se amintește profetul David sculându-se la miezul nopții spre a petrece în rugăciune și deșteptându-ne și pe noi la acelaș zel în rugăciune și întru împlinirea legii lui Dumnezeu, care „este mai bună decât mii de bucăți de aur și de argint

¹⁾ Ioanichie monah al mănăstirii de pe muntele Olimp, contemporan al lui Teodor Studitul. Cf. K. Krumbacher, l. c. p. 194.

²⁾ Cf. Symeon Thessal., De sacra Precat. c. 304 et Responsa ad Gabrielem Pentapolitanum. Quaestio 79 (Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 357 et 939) și Вениамина Новая Скрижаль, 1870, p. 77.

(v. 72)¹. După catisma 17, cetindu-se mai întâi simbolul credinței, trisaghiul, Prea sf. treime, Tatăl nostru, se cântă imnele: „Iată mirele vine în miezul nopții...”, „De ziua cea infricoșată cugetând suflete al meu...”, „Pe tine zidul cel nebiruit...”, cari, toate, ni aduc aminte de venirea a doua a Domnului, carele fără de veste va veni. Deci, zicându-se unele rugăciuni scurte¹), se încheie partea I. a Mezonopticei cu rugăciunea: „Stăpâne Dumnezeu, părinte atotputernice...”.

Partea a II. a Mezonopticei cuprinde rugăciuni pentru răpăusați, căci e cu cale, că, după ce ni-am adus aminte de ziua cea infricoșată a judecării, care are a decide asupra sorții eterne a tuturor oamenilor, să ni aducem aminte și de părinții și frații noștri cei răpăusați, cari așteaptă ajutorul bisericei acolo, unde pocăința proprie nu mai ajută nimic. Aceste rugăciuni se încep cu doi psalmi, psalmul 120: „Ridicat-am ochii mei la munți...” și psalmul 133: „Iată acum binecuvântați pe Domnul...”. Psalmul cel dintâi înfățișează purtarea de grijă a lui Dumnezeu cea neconținută pentru noi, iară psalmul al doilea provoacă pe toți ca să binecuvinteze pe Domnul pentru așa o purtare de grijă, să-l binecuvinteze neîncetat, așa dară și noaptea. Apoi urmează: Mărire și Acum, trisaghiul, Prea sf. treime, Tatăl nostru cu ecfonisul. Deci se cetesc tropare pentru cei morți, apoi unele rugăciuni, în cari se exprimă cererea pentru iertarea păcatelor noastre și ale fraților noștri răpăusați²), și zicând preotul ectenia: *Miluieste-ne pe*

¹) Strana zice adecă: Doamne miluieste de 40 de ori, citește rugăciunea: „Cela ce în tot timpul și în toată ora...”, zice apoi: Doamne miluieste de 3 ori, Mărire și Acum, „Ceea ce ești mai cinstită...”, „Întru numele Domnului binecuvintează părinte...”, la care preotul răspunde: Dumnezeu îndură-te de noi și ne binecuvintează... Deci citește strana rugăciunea: Stăpâne Dumnezeu, părinte...”.

²) Și anume se citesc troparele: „Pomenește Doamne, ca un bun pe servii tăi, și câte în viață au păcătuit, iartă-li lor ș. c. l.”, „Cela ce cu adâncul înțelepciunii, cu iubirea de oameni toate le chivernisești... ș. c. l.”, „Cu sfinții tăi răpăusați, Christoase, sufletelor servilor tăi ș. c. l.”, „Fericim-te pe tine toate neamurile...” și rugăciunile, „Pomenește Doamne pe cei ce întru nădejdea învierii și a vieții celei vecinice au adormit ș. c. l.”, „Preamărită pururea fecioară...”, „Nădejdea mea este Tatăl ș. c. l.”, „Miluieste-ne pe noi, Doamne, miluieste-ne pe noi...”, „Doamne miluieste-ne pe noi...”, „Ușa îndurării deschide-o nouă binecuvântată Născătoare de Dumnezeu...”.

noi Dumnezeu... Încă ne rugăm, pentru ca să se păziască biserica aceasta...” cu ecfonisul: „Auzi-ne pe noi, Dumnezeu, Mântuitorul nostru...” se face finalul. După final se zice, ca și la Pavecerniță, ectenia pentru împăratul, pentru mitropolitul, pentru frații noștri cei întru Christos, etc.

§ 146. Utrenia.

Utrenia, ὄρθρος, утреня officium matutinum, este o rânduială bisericească, ce se săvârșește de regulă la începutul zilei, dimineța. Dimineța, în împărăția naturii este începutul zilei, a mișcării, a vieții, iară în împărăția darului se împreună cu timpul dimineții, multe binefaceri dumnezeiești. Îndeosebi dimineța a răsărit pentru mântuirea lumii soarele adevărului, Domnul nostru Isus Christos, întru nașterea sa din prea sfânta fecioară și astfel serviciul dumnezeesc al Utreniei, mai ales la începutul său, inchipuiește începutul și raza dimineții creștinismului. La Utrenie i se a duce așa dară, Domnului, mulțumită, pentru că după negura nopții, ni-a adus lumină, și pentru că, risipind noaptea rătăcirii, ne-a luminat cu cunoștința adevărului și cu lumina faptelor bune¹).

Utrenia este de 3 feluri: 1. Utrenia învierii, 2. Utrenia cea mare sau cu polieleu și 3. Utrenia de toate zilele. Noi avem a expune aici Utrenia cea de toate zilele, care se face în următorul mod:

La începutul Utreniei de toate zilele se face rugăciune conform poruncii apostolului (I. Tim. 2. 1—2), mai înainte de toate pentru împăratul, în următorul mod: Preotul, după binecuvântarea îndătinată, tămâiază toată biserica, deșteptând prin mirosul tămâiei simțurile noastre atât cele externe, cât și cele interne spre a aduce rugăciunile noastre ca tămâia înaintea lui Dumnezeu, iară lectorul citește psalmul

¹) ὄρθρος δὲ, διὰ τὸ ἔρχεσθαι τὴν ἡμέραν, εἰς εὐχαριστίαν τοῦ πορευομένου τοῦ φωτός, καὶ διὰ τὸν λόγον τὸ καὶ τὸς τῆς πλάνης καὶ τὸ τῆς εὐνοίας, φῶς ἔστιν ἐφ' ἧς ἡμετέρας. Symeonis Thesal. De s. Precatione c. 299 (Migne, Pat. gr. T. CLV. p. 352). — Utrenia совершается ради наступающего дня, за который человек слышит благодарить приводящего свет, разрушающего тьму лести, и подающего намъ светъ благочестія. — Венямина Новая Скрижаль, 1870, p. 77.

19: „Auză-te Domnul în ziua necazului...” și psalmul 20: „Doamne, întru puterea ta se va veseli împăratul...”, în cari se exprimă unele dorinți pentru binele împăratului. Apoi se zice trisaghiul și Tatăl nostru și se cetesc troparele: „Mântuiește, Doamne, poporul tău...”. „Cel ce te-ai înălțat pe cruce de bună voie...”. „Folositoare, înfricoșată și ne'nfruntată...”. al căror cuprins deasemenea se raportă la împăratul și la popor. În fine se roagă preotul pentru împăratul, în ectenia cea cu de-adinsul: „Miluiește-ne pe noi, Dumnezeule, după mare mila ta...”. Astfel împlinind biserica ortodoxă sfânta sa datorie către împăratul, protectorul său pământesc, se roagă în rugăciunea comună (ectenie) mai întâi pentru dânsul, căci dela pacea împăratului depinde și pacea noastră, dela bunăstarea împărăției și bunăstarea noastră¹⁾.

După rugăciunea pentru împăratul, strana cere binecuvântarea preotului pentru rugăciuni ulterioare cu cuvintele: „Intru numele Domnului binecuvântează părinte”, iară preotul, tămâind în altar înaintea sf. mese, în chipul crucii, exclamă: „Mărire sfintei și cei de o ființă și de viață făcătoarei și nedespărțitei treimi, totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor”, la care strana răspunde „Amin”. După aceea, lectorul începe cântarea îngerească: „Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu, pe pământ pace și între oameni bunăvoie”, repetându-o de trei ori în onoarea sf. treimi. Apoi lectorul cere, ca, deschizând Domnul buzele noastre, cu demnitate să vestim lauda lui: „Buzele mele le vei deschide, Doamne, și gura mea va vesti lauda ta”. În fine lectorul cetește cei șase psalmi ai Utreniei, adecă psalmul al 3, al 37, al 62, al 87, al 102 și al 142, făcând doxologie tot după trei psalmi întru mărire a sfintei treimi. Acești șase psalmi întru mărire a preamărității și a mărimii lui Dumnezeu sunt înțeleși ca presimțirea omului din T. V. relativ la cele ce Mântuitorul avea să le facă pentru mântuirea neamului omenesc. Ei sunt atât de duioși, mângâetori și ziditori, încât și în cel mai mare păcătos pot să deștepte simțăminte de pocăință și de nădejde în îndurarea și ajutorul Mântuitorului. Uimindu-se

¹⁾ Cf. В е н і я м и н а Н о в а я С к р и ж а л ь р. 124.

omul de starea cea păcătoasă, cugetă la mulțimea dușmanilor săi, cari voiesc să-i piardă sufletul și în această situațiune tristă nu vede alt ajutor, decât în Fiul lui Dumnezeu, care s'a arătat în trup, spre a mântui neamul omenesc.

Cuprinsul acestor psalmi e următorul: În psalmul cel dintâi: „Doamne, căci s'au inmulțit cei ce mă necăjesc... (compus de David, când fugia de fiul său, Absalon) se plânge omul, în rugăciunea de dimineață, de mulțimea dușmanilor săi sufletești, dar privind la Dumnezeu sprijinitorul lui, exprimă cu încredere speranța, că Domnul îl va mântui pe el. În psalmul al doilea: „Doamne, nu cu mânie ta să mă mustru pe mine...” privind omul la păcatele și slăbiciunea sa, se roagă, ca Dumnezeu, Domnul mântuirii lui, să iei aminte spre ajutorarea lui. În psalmul al treilea: „Dumnezeule, Dumnezeule, către tine mănec...” exprimă omul bucuria sa, căci Dumnezeu a fost ajutorul lui și de aceea dușmanii în deșert au căutat sufletul lui. În psalmul al patrulea: „Doamne, Dumnezeul mântuirii mele, ziua am strigat și noaptea înaintea ta... iarăș se plânge omul înaintea lui Dumnezeu de necazurile sale sufletești și-i cere ajutorul lui; iar în psalmul al cincilea: „Binecuvântează suflete al meu pe Domnul și toate cele din lăuntrul meu...”, fiind omul pătruns de simțământul mulțămitei către Dumnezeu înduratul și îndelungrăbdătorul, îi mulțamește pentru bunățile și darurile cele multe ce le-a primit, îl preamărește și preamărindu-l, provoacă la această preamărire toate puterile cerești. În psalmul al șaselea: „Doamne auzi rugăciunea mea...” încă odată se adresează omul cu cerere fierbinte către Dumnezeu, ca să-l scoată dela dușmanii lui, să-i dăruiască îndurarea sa, căci el a nădăjduit spre Dumnezeu.

Preotul în timpul cetirii acestor psalmi, citește cu voce înceată, douăsprezece rugăciuni după numărul orelor de noapte, în cari mulțamește lui Dumnezeu mai înainte de toate, că ne-a ridicat din așternuturile noastre și ni-a dat cuvânt de laudă, ca să ne închinăm și să chemăm numele lui cel sfânt, apoi cere ca Dumnezeu să trimită ajutorul său peste cei ce stau înaintea feței măririi sale celei sfinte... să ne învețe pe noi dreptatea sa, să lumineze ochii gândurilor noastre, ca nu cândva să adormim întru păcate spre moarte, să risipiască toată negura de pe inimile noastre, să ne dăruiască nouă soarele dreptății și tot ce cerem pentru mântuire, să ne arete pe noi fii ai luminei și ai zilei și moșteni ai bunăților sale celor vecinice ș. c. l.

Aceste rugăciuni preotul începe a le ceti în altar; iar după cei trei psalmi dintâi, zicând lectorul „*Mărire și Acum și Alleluia*”, iese preotul din altar înaintea ușelor împărătești și aici, în timpul citirii celorlalți trei psalmi, continuă citirea acestor rugăciuni în fața tuturor, ca mijlocitorul nostru înaintea lui Dumnezeu.

Terminând lectorul citirea psalmilor, iar preotul citirea rugăciunilor, se zice ectenia cea mare: „*Cu pace Domnului să ne rugăm*” și apoi se cântă cu glas înălțat cântarea: „*Dumnezeu este Domnul și s'a arătat nouă, bine este cuvântat cel vine în numele Domnului*”. Cu această cântare, care cu bucurie preamărește venirea mântuitoare a Domnului nostru Isus Christos pe pământ, compusă din versul 24 și 25 al psalmului 117, se face aluziune la descoperirea lui Dumnezeu prin nașterea lui Christos, nu numai deșteptând și întărind întru noi speranța mântuirii, ci imitând pe păstorii Vithleemului, cari laudau și preamărau pe Dumnezeu ¹⁾.

După acest imn se cântă tropare privitoare la sfântul, a căruia amintire se serbează, preamărindu-se faptele lui cele bune, ca fructe ale venirii pe pământ a lui Isus Christos. Deci se citesc mai întâi catisme, cu cari ne conduce biserica la cunoștința păcătoșeniei noastre, la laudarea lui Dumnezeu și la rugăciune. Fiecare din aceste catisme se împărțește în trei stări, în onoarea sf. treimi. După catisma întâia și a doua se zice ectenia cea mică și se cântă în onoarea serbării, imne, numite sedelne. După catisme se cetește psalmul de pocăință adevă, psalmul 50.

Acuma ne conduce biserica dela preamărirea dumnezească de dimineață generală, la preamărirea specială, în canonul sfântului zilei sau al întâmplării sfinte, căreia e consacrată oarecare zi.

Imnoasele fiecărei cântări a canonului se iau dela odele T.V. afară de cântarea a noua, care preamărește pe Maica lui Dumnezeu, aducându-ne astfel biserica dela prototipurile

¹⁾ Această cântare strana o repeteste încă de trei ori și împreună cu dansa, alte versuri din psalmul 117, și anume vers 1, 11, 17, 21 și 22, cari vestesc îndurarea și bunătatea lui Dumnezeu. Cf. în privința aceasta: Symeonis Thesauri, De sacr. Precat. c. 300 (Migne, Patrol. gr. T. CLV. p. 565).

și profetiile Testamentului vechiu, la faptele Testamentului nou, dela minunile lui Dumnezeu în T.V., la lucrările minunate ale darului în T.N.

Cântarea I a canonului are de bază cântarea de preamărire a lui Moisi și a Mariei, surorii lui, după trecerea poporului prin marea roșie (Eșir. c. 14), întru care preamărindu-se dreapta Domnului, se înalță duhul nostru cătră dumnezeescul învingător al iadului și al morții, care ne-a scos din sclăvia păcatului, trecându-ne prin marea roșie a sângelui său.

Cântarea III ¹⁾ a canonului se ia dela rugăciunea sf. Anne, maica profetului Samuil, care, mulțămind lui Dumnezeu pentru desființarea sterilității sale: „*Intăritu-s'a inima mea întru Domnul...*” (I Imp. 2), inchipuiește nerodirea sinagogii și rodirea bisericii lui Christos, ce se veselește acuma de mulțimea fiilor săi. Așisderea exprimă această odă și simțămintele creștinului pios, care cere întărire întru Domnul.

Cântarea IV se bazează pe cuvintele profetului Avacum: „*Doamne, auzit-am glasul tău și m'am temut...*” (Avac. c. 3), care cu frică pioasă a văzut pe Dumnezeu, viind din muntele cel umbrit, adevă dela răsărit, preamărind astfel misterul venirii pe pământ a Fiului lui Dumnezeu.

Cântarea V e bazată pe cântarea profetului Isaia: „*De noapte mâneacă duhul meu cătră tine Dumnezeule...*” ²⁾, care a prevestit minunea, că fecioara va lua în pântece și va naște fiu și care a prevestit și altele și mai ales învierea lui Christos din morți. Pentru aceea această odă preamărește pe Dumnezeu, pentru luminarea noastră și pentru alte fructe salutare ale venirii pe pământ a lui Isus Christos.

Cântarea VI are de bază cântarea profetului Ionă,

¹⁾ Oda II, care se cântă numai în timpul marelui post, își ia materia din cântarea lui Moisi, ce acesta a cântat-o în auzul a toată adunarea lui Israil, care uitase de binefacerile lui Dumnezeu: „*la aminte, cerule și eu voi vorbi...*” (Deuter. 32, 1—48). Fiindcă această odă nu este laudă cătră Dumnezeu, ci mustrare și amenințare cătră răsvrățitorii Iudei și prevestire a relelor, ce aveau să cadă peste dânsii mai târziu, pentru acea nu se cântă ea de rând la sărbătorile anului bisericesc, ci numai în timpul marelui post, în care prin amenințările cuprinse în această odă, se deșteaptă păcătosul la îndreptare și căință.

²⁾ Isaia 26, 9—21.

care a făcut rugăciune în pântecul chitului: „Strigat-am întru necazul meu către Domnul Dumnezeu meu...” (Ionă c. 2). Deci omul ca și Ionă se îndreaptă în această odă către acela, a căruia înviere de a treia zi s'a pre'nchis puit prin petrecerea în pântecul chitului și cere dela dânsul scăpare de valorile lumesti și de toate pericolele mântuirii.

În cântarea VII se face mențiune de cântarea celor trei fineri din Babilon: „Binecuvântat ești Doamne, Dumnezeu părinților noștri...” (Daniil 3, 24-90), mărturisind și binecuvântând ei în cuptorul cel de foc al Babilonului, judecățile cele drepte ale lui Dumnezeu asupra lor și asupra întregului Israil.

Cântarea VIII este luată tot din cântarea celor trei fineri (v. 28-90), provocând toate lucrurile Domnului să binecuvânteze pe Domnul, să-l laude și să-l preainalțe întru toți vecii.

Cântarea IX se ia din cântarea noului testament a lui Zaharie, părintele sf. Ioan Botezătorul: „Bine este cuvântat Domnul Dumnezeu lui Israil, care a cercetat și a făcut mântuire poporului său...” (Luca 1, 68-79) și este dedicată Maicei Domnului.

După irmosul fiecărei cântări urmează troparele cântărilor, adică imne scurte compuse după ideea și măsura irmosului, în onoarea sfântului zilei, sau a sărbătorii ce se serbează. Astfel de tropare nu pretutindeni și nu la toată cântarea sunt asemenea la număr, ci, uneori, sunt ele mai puține, alteori mai multe la număr. Câte tropare au să se ia la diferitele cântări în zile determinate, arată Tipicul. Cărțile bisericesti înseamnă numărul troparelor în regulă cu cuvintele: Pe 14, pe 8 ș. m. d., adică, că în această sau acea zi, la această sau acea sărbătoare se cântă 14, 8 tropare ș. m. d.

Fiecare cântare a canonului se încheie, cântându-se înaintea troparului penultim: „Mărire Tatălui” și înaintea troparului ultim: „Și acum”. Troparul ultim e al Născătoarei de Dumnezeu, compus după modelul irmosului precedent. După cântarea a treia se cântă încă irmosul ei, iar preotul zice ectenia cea mică, după care se citește sedeauna sfântului zilei. După cântarea a șasea se cântă, iarăș, irmosul ei, iar preotul face ectenia cea mică și strana citește condacul, icosul și sinaxarul, adică descrierea vieții sfântului sau explicarea scurtă a obiectului, a cauzei și a altor împrejurări ale sărbătorii, din cari explicații cele mai multe le-a compus Nichifor Calistus¹⁾. La

¹⁾ Συνοχάρια se numesc descrierile și explicațiile aceste deoarece se citesc la adunările bisericesti (συναχαις).

cântarea a opta, în loc de „Mărire Tatălui și Acum”, cântă strana: „Să laudăm, bine să cuvântăm și să ne închinăm Domnului”. cântând și irmosul cântării a opta. Simeon Tesalonicheanul zice: „Și apoi laudăm, binecuvântăm, preamărim și ne închinăm Domnului, pentru că numai dela Dumnezeu și dela prea sfânta treime și dela economia cuvântului, a unei persoane a sf. treimi, ni s'a dat tot binele și ne-am ridicat din căderea cea mare și ne-am luminat cu lumină adevărată și ne-am introdus în cer”¹⁾. Iar după cântarea a opta ne îndeamnă diaconul sau preotul, a preamări organul intrupării lui Christos, adică pe Născătoarea de Dumnezeu, exclamând: „Pe Născătoarea de Dumnezeu și Maica luminei cu cântări cinstindu-o să o mărim”, la care îndemnare strana cântă imnul Maicei Domnului cu cuvintele ei proprii (Luca 1, 47-55)²⁾. La fiecare vers din imnul acesta se cântă: „Ceea ce ești mai cinstită decât heruvimii...”. Și aici pentru însemnătatea momentului se tămăiază biserica și se trage clopotul. După „Ceea ce ești mai cinstită” se cântă cântarea a noua, apoi irmosul acestei cântări și „Cuvine-se cu adevărat a te ferici pe tine” cu „Ceea ce ești mai cinstită”. Despre cântarea a noua zice Simion Tesalonicheanul, că „ea e a prea curatei Născătoare de Dumnezeu, și e o cântare profetică și totodată teologică, sfântă și mai aleasă decât toate, vestindu-ne zămislirea ei fără de sământă, în care ne-a primit pe noi, Israilul cel nou, Dumnezeu cel intrupat din ea, precum a fost promis lui Abraam”³⁾.

Cântarea a noua se încheie cu ectenia cea mică⁴⁾.

După preamărirea specială, care se cuprinde în canon trecem iarăș la preamărirea generală a lui Dumnezeu, intonând strana svetealna, în care preamărind pe luminătorii cre-

¹⁾ Symeonis Thessal. De s. Praecatione c. 349 (Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 639).

²⁾ Imnul sună: Mărește suflete al meu pe Domnul și s'a bucurat duhul meu de Dumnezeu Mântuitorul meu.

Că a căutat spre umilința servitoarei sale, că iată de acum mă vor ferici toate neamurile.

Că mi-a făcut mie mărire cel puternic, sfânt numele lui, și îndurarea lui în neam spre cei ce se tem de dânsul.

Făcut-a tărie cu brațul său, risipit-a pe cei mândri cu cugetul inimei lor.

Pogorît-a pe cei puternici de pe scaune și a ridicat pe cei umiliți, pe cei flămânzi i-a umplut de bunătați și pe cei bogați i-a scos afară deșerți.

Luat-a pe Israil servul său, ca să pomeniască îndurarea, precum a vorbit către părinții noștri, lui Abraam și seminției lui până în veci.

³⁾ Symeonis Thessal. De s. Praecatione c. 310.

⁴⁾ Ταύτας τοίνυν τὰς ἐννέα ᾠδὰς, εἰς τριστὸν τῶν τῆς ἱερῆου Τριῶδος ἡ ἑκατηοία καθ' ἑκάστην ὡς ἐπιτίθηται καὶ χαρακτηριστὰ διὰ τῶν ἐπιόντων μελοποιῶν. Καὶ τρεῖς ἐν ταύταις ποιεῖται στίχοις, κἄν τοῦτοι τῆν Τριῶδα τιμῶσι, πῶς μὲν κατὰ τὴν οἴαν τῆς τρίτης ᾠδῆς, τοῦ ἱερίως δοξαζομένουτος. — Symeon Thessal. ibid.

dinței, pe sfinții lui Dumnezeu, cerem mijlocirea și ajutorul lor întru sporirea mântuirii noastre.

După sveteală citește strana laudele, adică psalmul 148: „Lăudați pe Domnul din ceruri”, psalmul 149: „Cântați Domnului cântare nouă” și psalmul 150: „Lăudați pe Domnul întru sfinții lui”. În acești psalmi se provocă la laudarea lui Dumnezeu, toată făptura cea viețuitoare și cea lipsită de viață: Ingerii, puterile, soarele, luna stelele și lumina, cerurile cerurilor și apa cea mai de sus de ceruri ș. m. d. Acești psalmi, cari se încep cu „Lăudați” se numesc și laudări, alleluiatici, dela „Alleluia” ceace inseamnă „Lăudați pe Dumnul”.

Deci zice preotul din altar: „Mărire fie, celui ce ni-ai arătat nouă lumină”, aducând astfel lui Dumnezeu laudă și mulțumită pentru lumina zilei ce ni-a răsărit precum și pentru lumina credinței, ce ne-a luminat și ne-a făcut fii ai luminei și ai zilei. La aceasta răspunde strana cu slavoslovie cea mică: „Mărire întru cei de sus lui D-zeu și pe pământ pace...”, „Doamne scăpare te-ai făcut nouă în neam și în neam” și „Invrednicește-ne Doamne în ziua aceasta fără de păcat să ne păzim noi”. În această slavoslovie binecuvântând strana în numele poporului, pe Domnul Dumnezeu părinților noștri, laudând și preamărind numele lui, cere dela Dumnezeu, ca îndurarea lui să fie spre noi, ca să ne învețe, să ne înțeleptească și să ne lumineze cu îndreptările sale, ca lucrurile mânilor sale să nu le treacă cu vederea, terminând cu cuvintele: „Ție se cuvine laudă, ție se cuvine cântare, ție mărire se cuvine Tatălui...”.

Terminându-se slava cea mică, preotul zice de dinaintea ușelor celor mari, ectenia cererilor: „Să plinim rugăciunea noastră cea de dimineață Domnului”, aceeaș ce se zice la Vecernie, după rugăciunea: „Invrednicește-ne, Doamne, în seara aceasta.....”. Apoi zicând preotul „Pace tuturor” și „Capetele noastre Domnului să le plecăm”, cetește cu voce înceată rugăciunea: „Doamne sfinte, carele întru cei de sus locuiești.....”, în care se roagă, ca ținzând Dumnezeu mâna sa cea nevăzută din sfânt locașul său, să ne binecuvinteze și să ni ierte păcatele

noastre, dăruindu-ni bunătățile sale cele lumești și cele mai pe sus de lume. Acuma se cântă stihovna cu stihirile ei, în care se preamărește memoria sfântului zilei sau a întâmplării sfinte, infățișându-se sfinții ca exemple, în ce mod îi luminează Dumnezeu pe ei cu lumina darului său. Apoi conform cu cuprinsul stihovnei, intonează biserica: „Bine este a ne mărturisi Domnului și a cânta numelui lui prea înalt....” și această preamărire a numelui lui Dumnezeu o exprimă ea mai departe în trisaghiu, în doxologhiile cele mici, în rugăciunea domnească și în ectonia: „Că a ta e împărăția....”. După aceea se cântă troparul sfântului cu „Mărire și acum” al Născătoarei de Dumnezeu, după cari zice preotul dinaintea ușelor mari, ectenia cea cu de-adinsul: „Miluiește-ne pe noi, Dumnezeule, după mare mila ta...” și apoi face apolisul.

§ 147. Ora întâia.

Ora întâia, *πρώτη ὥρα*, hora prima, se împreună cu Utrenia, căci fiind ea începătura zilei, o aducem lui Dumnezeu deodată cu rugăciunea Utreniei ca dar și ca sacrificiu de laudă, și fiind în această oră toate făpturile luminate cu lumină, ne chiamă ele dimpreună cu ingerii la preamărirea lui Dumnezeu¹⁾.

La ora întâia se cetește psalmul al 5: „Graiurile mele ascultă-le Doamne”, al 89: „Doamne scăpare te-ai făcut nouă în neam și în neam” și psalmul 100: „Milă și judecată voiu cânta ție, Doamne”. În psalmul cel dintâi ne rugăm la Dumnezeu, ca să asculte rugăciunile noastre cele de dimineață, să umiliască pe cei ce lucrează fărădelege și pe călcătorii de lege și să înalțe și să veseliască pe cei drepti. În psalmul al doilea mărturisim credința noastră în Dumnezeu, făcătorul și Domnul lumii, ni aducem aminte de trecerea vieții noastre, și ne rugăm, ca Dumnezeu să se îndure de noi, să caute spre noi și să fie lumina Domnului peste noi. Psalmul al treilea conține promisiuni pentru stricta observare a poruncilor lui

¹⁾ Symeon Thessal., De sacra Preca. c. 209 (Migne, ibid. p. 552); vezi și Вениамина Новая Скрижаль, 1870, p. 77.

Dumnezeu. După psalmi se cetește troparul zilei și al Născătoarei de Dumnezeu, apoi condacul zilei. Deci urmează rugăciunea „Cela ce în tot timpul...” și celelalte ca la ora 9.

După psalmul 100 se cetește troparul zilei, apoi al Născătoarei de Dumnezeu: „Ce te vom chema, ceea ce ești plină de dar...” ș. c. l., rugându-ne la Dumnezeu cu cuvintele psalmului 117: „Pașii mei îndreptează-i după cuvântul tău, și să nu mă stăpânească toată fărădelegea. Mântuiește-mă de clevetirea oamenilor, și voiu păzi poruncile tale. Fața ta arată-o peste servul tău, și mă învață îndreptările tale. Să se umple gura mea de lauda ta, Doamne, ca să laud măria ta, toată ziua, mare cuviința ta”. După trisaghiu, doxologia mică, Tatăl nostru și efonis, se cetește condacul zilei, apoi „Doamne miluiește” de 40 de ori, rugăciunea privitoare la fiecare timp: „Cela ce în tot timpul și în toată ora, în cer și pe pământ ești închinat Christoase Dumnezeule” ș. c. l., „Doamne miluiește” de trei ori, doxologia cea mică, „Ceea ce ești mai cinstită...”, „Intru numele Domnului binecuvintează părinte”, la care răspunde preotul: „Dumnezeule, îndură-te de noi” ș. c. l. și după ce se cetește rugăciunea: „Christoase lumina cea adevărată, care luminezi și sfințești pe tot omul ce vine în lume ș. c. l.” se face finalul cel mic, cu care se termină ora întâia.

§ 148. Ora a treia.

Întâia rânduială bisericească în rândul al treilea al rugăciunilor bisericești, e ora a treia, *τρίτη ὥρα*, hora tertia, la care se petrecură două fapte prea importante din opera mântuirii, și anume mai întâi la ora a treia făcură Iudeii sfat, ca să omoare pe Christos, și apoi, la aceeaș oră s'a pogorît preste apostoli Duhul sfânt¹⁾. Conform cu această însemnare a orei a treia, se cetesc la ea, după începutul obișnuit, psalmul 16: „Auzi Doamne dreptatea mea, ia aminte cererea mea...” și psalmul 24: „Cătră tine Doamne am ridicat sufletul meu...”, în cari psalmi se manifestează întristarea cea adâncă a omului înconjurat de dușmani, și se cere dela Domnul grabnica mântuire de dânsii. Și fiindcă în ora a treia se amintește și pogorîrea sf. Duh peste apostoli, carele ne sfințește și pe noi, pentru aceea după acești doi psalmi cetim și psalmul 50, în carele ne rugăm: „Inimă curată zidește întru mine Dumne-

¹⁾ Cf. Symeon Thessal., De s. Precat. c. 299 (Migne, ibid. p. 552).

zeule, și duh drept inoiește întru cele din lăuntrul meu”. Deci se cetește troparul zilei, apoi al Născătoarei de Dumnezeu: „Născătoare de Dumnezeu, tu ești vița cea adevărată”, trisaghiul, doxologia mică, Tatăl nostru și condacul zilei. Apoi se cetesc celelalte ca la ora întâia și se incheie ora a treia cu rugăciunea: „Stăpâne, Dumnezeule, părinte atotputernice...”

§ 149. Ora a șasea.

A doua rânduială bisericească în rândul al treilea al rugăciunilor bisericești e ora a șasea, *ἕκτη ὥρα*, hora sexta, care corespunde acuma orei a douăsprezecea, la amiazi. La această oră se amintește înfricoșata răstignire a lui Isus Christos pe cruce, punerea cununei de spini pe capul și a trestiei în dreapta lui, scuipirea și batjocurirea lui. Pentru aceea în psalmul cel dintâi, adecă 53: „Dumnezeule întru numele tău mântuiește-mă” și 54: „Auzi, Dumnezeule, rugăciunea mea” multe expresiuni aduc aminte de Mântuitorul, carele pătimește.

Așa bunăoară: „Că străinii s'au sculat asupra mea și cei tari au căutat sufletul meu...¹⁾. Ia aminte spre mine și mă ascultă. Măhnitu-m'am întru îngrijirea mea, și m'am tulburat de glasul vrăjmașului și de apăsarea păcatosului. Căci ei aruncat-au asupra mea nefericire și cu mânie m'au urit. Inima mea s'a tulburat întru mine și frica morții a căzut asupra mea. Temere și cutremur a venit asupra mea și m'a acoperit întunericul...²⁾).

Iară în psalmul 90: „Cel ce locuiește în ajutorul celui Preainalt” se înfățișează Mântuitorul ca cel ce sperând în Dumnezeu se mântuiește din cursa vânătorilor și de cuvântul tulburător, incalcă peste aspidă și basilisc și calcă peste leu și peste balaur, adică, care învinge toată puterea iadului. Acești trei psalmi se cetesc la început ca și la celelalte ore. Apoi urmează la această oră troparul sfântului și al Născătoarei: „Că nu avem îndrăzneală pentru multele păcate ale noastre...”. După trisaghiu ș. c. l. se cetește condacul corespunzător și

¹⁾ Ps. 53, 3.

²⁾ Ps. 54, 1-5.

apoi cetindu-se celelalte, ca la ora întâia, se termină ora a șasea cu rugăciunea sf. Vasile cel Mare: „Dumnezeule și Doamne al puterilor și a toată făptura ziditorule, carele pentru îndurarea milei tale celei neasemănate pe unul născut Fiul tău, pe Domnul nostru Isus Christos l'ai trimis spre mântuirea neamului nostru”.

§ 150. Obednița sau rânduiala tipicilor.

După ora a șasea, respective după mezoora (mijloceasul) orei a șasea, se plinește în biserica ortodoxă, dacă nu se face sf. liturghie, în locul ei, un serviciu dumnezeesc deosebit, care se numește *Obednița* sau *rânduiala tipicilor*. („Τὰ τυπικά” sau ἀκολουθία τῶν τυπικῶν, officium typicorum). Acest serviciu dumnezeesc se numește obednița, pentru că, făcându-se la amezăzi, după plinirea lui, călugării merg la masă spre a lua prânzul, iară „τὰ τυπικά” se numește acest serviciu dumnezeesc, pentru că la el se cetesc psalmii cei tipici, adică psalmul 102 și 145, cari închipuiesc întruparea lui Christos precum și fructele revărsate prin ea (τὰ τυπικά ἀντιρῶνα, πρῶτερον καὶ δεύτερον), și pentru că fiind „τὰ τυπικά” o imitare a rânduiei sf. liturghii o închipuiește așazicând pe aceasta ¹⁾, iară după alții se numește acest serviciu dumnezeesc deaceea „τὰ τυπικά”, pentru că rânduiala lui a început era prescrisă numai în cartea τυπικόν ²⁾.

„Τὰ τυπικά” în însemnarea unui serviciu deosebit, nu se află în tipicul Studiiilor, se află însă expus cu deamăruntul în cel ierusalimitean. Cea dintâi amintire despre acest serviciu divin se face în tipicul împărătesei Irina, soția împăratului Alexios I Comnenos ³⁾ (sec. XII), însă numai așa pe scurt, încât nu e posibil a-și face din ea o idee clară despre

¹⁾ Cf. Symeon Thessal. De sacra Precatione c. 329: De ordine typicorum (Migne, ibid. p. 593).

²⁾ De aceea τὰ τυπικά va fi însemnând aceea ce se află pus în tipic; vezi И. Мансветовъ, Церковный Уставъ Москва 1885 p. 207.

³⁾ Typicum Monasterii τῆς Κεχαριστωμένης Constantinopoli ab Irene Ducena Alexii Comneni Imp.: vezi Du Cange, Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis. Lugduni 1688. T. II. p. 1622. — Acest tipic se află editat la B. Montfaucon, Analecta graeca, Paris 1688 p. 136 sq. și la I. P. Migne, Patr. gr. T. CXXVII, p. 985 sq.

ce fel de serviciu se înțelege aici. Atâta e evident, că serviciul de care se amintește aici se plinia în nartice (ναρθηε) între ore și liturghie și că el, după locul ce-l ocupa în rândul altor servicii dumnezești de peste zi, corespundea acelui serviciu divin, ce-l cunoaștem sub numele „τὰ τυπικά” în tipicurile mai târzii.

Rânduiala tipicilor se face sau în zile de rând, dacă din oarecare cauză nu se plinește sf. liturghie, sau se face în postul cel mare și în ajunul nașterii și al botezului Domnului, când orele se împreună cu Vecernia și cu liturghia sf. Grigorie Dialogul, respective a sf. Vasile cel Mare ¹⁾. În cazul prim formează ea un serviciu divin de sine stătător, înlocuind în parte rugăciunile și cântările sf. liturghii; în cazul ultim, în care se face după ora a 9, respective după mezoora orei acesteia, formează ea numai o întregire a orei a noua, mijlocind trecerea la Vecernie.

Rânduiala obedniții sau ἀκολουθία τῶν τυπικῶν constă din psalmi, lecțiuni, rugăciuni și imne. Părțile ei sunt următoarele: Psalmii 102 și 145, imnul: „Unule născut Fiule și cuvinte . . .”, fericirile, apostolul, evanghelia, simbolul credinței, Tatăl nostru, condacele prescrise, rugăciunea către Prea sfânta treime, psalmul 33, imnul „Cuvine-se cu ade-vărat” . . . și apolisul.

Ritul obedniții în special, e următorul: Mai întâi se cetesc psalmii 102: „Binecuvintează suflete al meu pe Domnul . . .” și 145: „Laudă suflete al meu pe Domnul . . .”, în cari se preamărește Domnul pentru îndurarea sa cea mare și binefacerile sale cele multe față de noi. Apoi urmează imnul: „Unule născut, Fiule și cuvinte . . .” carele ni zice lămurit ceea ce se indică numai în psalmii tipici, că Fiul lui Dumnezeu adecă s'a întrupat și s'a răstignit pentru mântuirea noastră, și îndată se cântă fericirile, la cari se iau tropare dela canonul odei a 3 și a 6 (din Octoih și Minei). Apoi se cetește apostolul și evanghelia zilei, după cari, cântându-se mai întâi troparele: „Ceata cerească te laudă . . .” și: „Ceata sfinților ingeri și a arhanghelilor . . .”, se recitează simbolul credinței. Deci se zice rugăciunea: „Slăbește, lasă, iartă, Dumnezeule greșelile noastre . . .”.

¹⁾ După obednița sau dacă se face liturghia, după aceasta, urmează în mănăstiri rânduiala mesei, ἀκολουθία τῆς τραπέζης, care se face în refector și la care între alte rugăciuni se cetește și rugăciunea: „Christoase Dumnezeule binecuvântă mâncarea și băutura servilor tăi, că sfânt ești totdeauna acum și pururea . . .”.

După ecfonis se cântă condacele săptămânale, Mărire: „Cu sfinții odihnește...”. Și acum: „Ceea ce ești folositoare creștinilor...”. Deci zice strana: „Doamne miluiește” de 12 ori și: „Ceea ce ești mai cinstită...”, iar preotul binecuvântă, zicând: „Dumnezeule milostivește-te...”. După binecuvântarea preotului urmează rugăciunea: „Prea sfântă treime, stăpânie de o ființă...”, în care se cere întărirea și înțelegerea inimii omului păcătos, apoi: „Fie numele Domnului binecuvântat de acum...”, psalmul 33: „Bine-voiu cuvânta pe Domnul...”, imnul: „Cuvine-se cu adevărat...” și se face apolisul.

§ 151. Mezoorele sau mijloceasurile.

Între orele de rugăciuni prescrise pentru toți credincioșii, se mai plinește, în mănăstiri, un serviciu dumnezeesc deosebit, care poartă numele mezoore sau mijloceasuri (μεσώρια, mediae horae). Mezoorele sunt patru la număr și se plinesc între ceasurile propriu zise, așa că între ora primă și a treia vine mezoora orei prime (μεσώριον τῆς πρώτης ὥρας), între ora a treia și a șasea, mezoora orei a treia (μεσώριον τῆς τρίτης ὥρας), între ora a șasea și a noua se pune mezoora orei a șasea (μεσώριον τῆς ἕκτης ὥρας) și în urmă, după ora a noua, între ora aceasta și Vecernie, mezoora orei a noua (μεσώριον τῆς ἐννάτης ὥρας). Mezoorele, cari sunt de origine mai târzie decât orele, nu se pliniau la început ca un serviciu dumnezeesc comun, în adunarea fraților, ci se pliniau în „chilii de fiecarele pentru sine” și formau o parte a regulii monahale. Se vede, că ele au fost introduse în mănăstiri cu scopul, ca monahii timpul, care li rămâne liber între ceasuri, să-l petreacă în chilii, cu rugăciuni anumite. Această regulă însă, nu a fost observată în tot locul și nu totdeauna; în multe mănăstiri, cu deosebire în cele strict chinoviale, se cântau și mezoorele în adunare, mai ales dacă se împreună cu ora corespunzătoare¹⁾. Neuniformitatea aceasta a avut influență și asupra tipicului însuși, aflându-se în unele manuscrise ale lui însemnarea, că mijloceasurile se plinesc „εἰς τὴν σὺναξιν” în zilele de luni, miercuri și vineri, o însemnare, care în alte manuscrise, și anume în manuscrisele mai vechi, nu se află și care, deci, pare a fi un adaus mai târziu, necunoscut praxeii vechi²⁾.

¹⁾ Așa după tipicul împărătesei Irina: И. Мансветовъ, I. c. p. 206.

²⁾ Cf. И. Мансветовъ, I. c., p. 207.

La sărbători și în genere în zilele cu: „Dumnezeu este Domnul...” (în răstimpul Octoihului), mezoorele nu se făceau. Din extrasele tipicurilor aduse de Du Cange la cuvântul ὥρα¹⁾ se cunoaște, că mijloceasurile nu se pliniau în tot timpul anului, ci numai în perioade anumite ale anului bisericesc și că ele se cântau ba în biserică, ba în nartic, ba în chilii. De prezent se plinesc mijloceasurile de regulă numai în mănăstiri, și anume în zile de post, în biserică, fiind adunată toată frățimea.

Cât despre cuprinsul mezoorelor, apoi ele au la ora întâia psalmii 45, 91 și 92; la ora a treia psalmii 29, 31 și 60; la ora a șasea psalmii 55, 56 și 69; la ora a noua psalmii 112, 137 și 139; apoi urmează câte un tropar și câte o rugăciune către Dumnezeu Tatăl. La toate mijloceasurile se fac metanii mari și se zice rugăciunea sf. Efrem Sirul: „Doamne și stăpânul vieții mele...”.

ARTICOLUL II.

Sf. liturghie.

§ 152. Trecere.

Toate rânduielile bisericesti expuse întru cele precedente, sunt părți foarte însemnate ale cultului dumnezeesc public comun, au înțeles foarte adânc și esențial și excelează atât prin frumusețea cât și prin însemnarea cuprinsului lor. Cu toate acestea, ele sunt numai servicii dumnezești așazicând introducătoare, preparându-ne la serbarea demnă a serviciului dumnezeesc principal, a sf. liturghii. Sf. liturghie este partea principală a cultului dumnezeesc, culmea acestuia și centrul întregii vieți religioase a creștinului. Precum sacrificiul mântuirii este izvorul tuturor darurilor, așa și continuarea esențială a ei în sacrificiul sf. liturghii, este centrul activității lui Christos în biserică.

Liturghia se poate privi sub punctul de vedere al sacrificiului și sub punctul de vedere al sacramentului. Aici

¹⁾ Vezi: Du Cange, Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis. Lugduni 1688 T. II. p. 1791, unde induce el extrase din c. 5, 12 și 17 al tipicului sf. Sava și c. 33 al tipicului mănăstirii τῆς Κωνσταντινουπόλεως din Constantinopol.

avem a privi liturghia din punctul cel dintâi de vedere. Și, fiindcă sf. apostoli pun învățătura despre sacrificiul lui Christos, în legătură cu idea fundamentală a sacrificiilor Testamentului vechiu și acestea cu sacrificiul Testamentului nou, stau în raport preparativ, pentru aceea se vor expune întru cele următoare noțiunile cele generale despre sacrificiile Testamentului vechiu.

§ 153. Conceptul sacrificiului. Sacrificiile Testamentului vechiu.

Sub sacrificiu se înțelege un dar extern, partea cea mai aleasă din proprietatea omului, pe care omul o oferă lui Dumnezeu, punându-se pe altar și aprinzându-se, pentruca focul să o înalțe la cer, și astfel omul să-și exprime credința și simțul intern religios ¹⁾.

Rugăciunile și sacrificiile sunt așa de vechi, ca și religiunea însăși și sunt tot așa de universale. Acuma Cain și Abel aduseră lui Dumnezeu sacrificii, și sub cele mai vechi și mai depărtate ruine ale templelor păgâne aflăm altare de sacrificii. Apoi și popoarele păgâne ale timpului mai nou, civilizate și necivilizate, au în cultul lor sacrificii și în toate sistemele de religiune monoteistice și politeistice dăm de ele. Sacrificiile în general ne întâmpină pretutindene, unde ne întâmpină și existența religiunii însăși.

Cu deosebire, Dumnezeu prescrie, prin Moisi, poporului celui ales al lui Israél, sacrificiile, pe cari avea să le aducă, materialul sacrificiilor și modul, în cari avea să le aducă. Cu privire la materialul sacrificiului, erau: *sacrificii de sânge*, la cari se aduceau animale cornute, oi și capre, turturele și pui de porumb, sau: *sacrificii fără de sânge*, la cari se sacrificau spice, făină albă aleasă, untdelemn, tămâie, pâne sau azimă, turte și vin. Cu privire la scop se împărțeau sacrificiile în *ardere de tot*, în *sacrificii de împăcare*, adică *pentru păcat și pentru culpă* și în *sacrificii de pace sau de mântuire*. *Arderea de tot* (*ὁλοκαύτωμα*, holocaustum), la care se ardea toată carnea victimei, se aducea la locul sfânt, zilnic, junghiindu-se seara și dimineața câte un miel. *Sacrificiile pentru păcat* se aduceau spre iertarea păcatului comis, prin călcarea unui drept teocratic, sau civil, parte pentru păcate anumite. La sărbători determinate, adică la lunile noi, la paști, la rusalii, la anul nou, în ziua împăcării, se aducea drept sacrificiu de împăcare pentru păcat pe seama poporului întreg, un țap; iară pentru un singur ins, după felurimea păcatului, se aducea o turturea, ori un pui de porumb, sau un miel sau o oaie, sau un junc. Ca *sacrificiu*

¹⁾ Cf. Onciul, Manual de Arheologia biblică, Cernăuți 1884, p. 424; I. Lüft, Liturgik 2. Bd. 1847 p. 436; I. Kössing, Liturgische Erklärung der hl. Messe 3. Aufl. Regensburg 1869 p. 147.

de culpă spre satisfacere pentru violarea dreptului, ori spre recăștigare de drepturi teocratice pierdute, trebuia ca cel vinovat, pe lângă desdăunarea, ori pedeapsa stabilită prin lege, să aducă un berbec, în unele cazuri și un miel de un an. *Sacrificiile de pace sau de mântuire* erau sacrificii de laudă sau de mulțumită, numite și euharistice, sacrificii de vot sau de juruință și sacrificii de bună voie, deosebindu-se deolaltă numai prin intențiunea, cu care se aduceau. La acest fel de sacrificii se lua orice animal din cele admise la altar și sacrificatorul trebuia să fie în stare grațială, adică viața lui trebuia să fie nepătată și bineplăcută lui Dumnezeu. Sacrificiile fără de sânge se aduceau, sau de sine indeosebi, sau ca adaus la arderile de tot și la sacrificiile de mântuire. În cazurile ultime se îndrepta cătimea materialului după animalul junghiat, fiind normată prin lege.

Semnul propriu caracteristic la sacrificiile *arderii de tot* consta în deplina ardere a darului; la sacrificiul *pentru păcat și pentru culpă*, în stropirea sângelui victimei în sfânta, resp. a vărsării lui împrejurul altarului sau la perețele altarului sacrificiilor, ori în ungerea cu acest sânge a coarnelor altarului sacrificiilor, ori în arderea unor părți a cărnii pe altar, în unele cazuri afară de templu, și în consumarea celei mai mari părți a cărnii la locul sfânt numai de preoți; la *sacrificiul de pace sau de mântuire* consta caracterul lui în vărsarea sângelui împrejurul altarului, în arderea părților cărnii menite pentru altar, în aducerea ca dar legănat a pieptului și a armului drept al victimei și în consumarea celorlalte părți ale cărnii parte de preoți și afară de temple dimpreună cu familiile lor, parte de sacrificatorul însuși. La sacrificiile din vegetale, cari se aduceau de sine, se ardea o parte, aceea ce se numia amintire sau pomenire, iară rămașița se consuma de preoți la locul sfânt, cu excluderea familiilor; iară la sacrificiile din vegetale, cari se împreunau cu sacrificiile de pace, rămânea o parte preotului și altă parte, mai mare, și-o lua aducătorul spre folosire la darea ospățului sacrificial ¹⁾.

Sacrificiile ca atari au purces din simțămintele naturale religioase ale omului și fiindcă ele erau totdeauna partea cea mai aleasă din agonisita sau proprietatea omului, erau ele simbolul totalei lui devotări și alipiri către Dumnezeu. Deoarece omul, în urma păcatului strămoșesc, gemea sub urmările lui și spre pedeapsă era supus morții, se mărturisia prin sacrificii, și anume prin cele sângeroase, încă și înstrăinarea și despărțirea omului de Dumnezeu, precum și dorința, de a se împăca și a se uni iarăși cu Dumnezeu. Însă toate sacrificiile Testamentului vechiu, cu toate că au fost așezate cu orânduirea dumnezească, n'au fost în stare singure prin sine a lua culpa și pedeapsa păcatului strămoșesc dela neamul omenesc. Pentru aceea zice sf. apostol Paul: „Căci fiind legea umbra bunățăților viitoare, iară nu însuș chipul lucrurilor, niciodată nu poate cu aceleași sacrificii, cari pururea în toți anii se aduc, să facă desăvârșiți pe cei

¹⁾ Cf. I. Onciul, l. c. p. 425.

ce le aduc... Ci prin dănsle pomenire de păcate în fiecare an se face. Căci nu poate sângele taurilor și al țapilor să ridice păcatele¹⁾. Sacrificiile Testamentului vechiu erau așadar numai simboale, adică semne, că omul înaintea lui Dumnezeu este culpabil și că el prin păcat a pierdut viața cea eternă, ele erau tipuri și icoane, adică pe lângă însemnarea ce li era lor proprie, indica ceva ce nu exista încă, ceva ce avea deabia să se întâmple, adică sacrificiul cel mare de împăcare al lui Christos, pe care avea Mântuitorul să-l aducă pentru lume; ele aveau să susțină conștiința culpei înaintea lui Dumnezeu și să deștepte și să nutrească dorul după Mântuitorul lumii. Încât așadar sacrificiile de împăcare cele înainte de Christos, deșteptau, nutreau și susțineau cunoștința și simțământul culpabilității și dorul după Mântuitor, preparau ele pentru sacrificiul deplin de împăcare al lui Mesia, făceau pe accia, cari în credința și în speranța viitorului Mântuitor, le aduceau cu inimă curată, capabili pentru darurile mântuirii²⁾, și așa stăteau ele cu sacrificiul Mântuitorului, într'un conex viu și real și deaceia și vorbește sf. Ioan în Apocalipsă (13, 8) de un miel, care a fost junghiat dela începutul lumii.

§ 154. Sacrificiul lui Christos pe cruce și sacrificiul euharistic.

Aceea ce nu puteau să realizeze sacrificiile cele înainte de Christos, se realizează prin sacrificiul, care l'a adus unul născut Fiul lui Dumnezeu cel întrupat, Părintelui său celui ceresc. Sacrificiul acesta consta întru aceea, că el, Fiul lui Dumnezeu cel adevărat s'a înjosit pe sine, a luat chipul sclavului, s'a făcut ascultător până la moarte, adică până la moartea crucii³⁾. El, cel curat și neculpabil, carele n'avea lipsă a satisface pentru sine însuși și pentru păcatele sale, a spălat păcatele noastre⁴⁾, a potolit mânia dreptății dumnezeiești⁵⁾, și a adus deplină satisfacțiune pentru culpa, ce zăcea asupra neamului omenesc.

Pentru că Christos s'a dat pe sine morții din nefinita ascultare către Părintele ceresc și din nemărginita iubire către noi oamenii, pentru aceea moartea de pe cruce a lui Isus Christos, e sacrificiu adevărat; și pentru că prin această

¹⁾ Evr. 10, 1-4.

²⁾ Св. И. Дмитревскій, Историческое, догматическое и таинственное Изъяснение божеств. Литургій, С.-Петербург. 1884, р. XXIII.

³⁾ Filip. 2, 7-9.

⁴⁾ I. Ioan 1, 7; 2, 2.

⁵⁾ Rom. 5, 9-11.

moarte s'a șters păcatul și s'a aflat răscumpărare eternă¹⁾, pentru aceea moartea de pe cruce a lui Christos este sacrificiu adevărat de împăcare, un sacrificiu, în care în întelesul cel mai deplin se află tot aceea, la ce fîneau sacrificiile cele înainte de Christos.

Dară pentru că toți oamenii până la finea secolilor să se facă părtași de fructele morții celei de pe cruce a lui Christos, a trebuit ca acest sacrificiu să se reprezinte și să se continue în faptă și în realitate. Aceasta se prezise de profeți. Așa vorbește Domnul către Mesia: „Tu ești preot în veci, după rânduiala lui Melhisedec”²⁾. Și la Malahia, zice Domnul: „Nu am plăcere întru voi, și nu voi primi din mâinile voastre sacrificiu. Că dela răsăritul soarelui până la apus, numele meu s'a mărit întru neamuri și în tot locul tămâie se aduce numelui meu și sacrificiu curat”³⁾.

Acest sacrificiu curat este sf. liturghie, pe care a instituit-o Christos la cina cea de pe urmă. Despre instituțiunea aceasta, cetim la Matei: „Deci mâncând ei, a luat Isus pâinea și, binecuvântându-o, a frânt și a dat învățăceilor săi, zicând: Luați mîncăți acesta este corpul meu; și luând paharul și mulțămind, l-a dat lor zicând: Beți dintru acesta toți, căci acesta este sângele meu al legii celei noi, carele se varsă pentru mulți spre iertarea păcatelor”⁴⁾. Iară la Luca, adaugă Isus și mandatul zicând: „Aceasta să faceți întru pomenirea mea”⁵⁾.

Cuvintele: „carele se dă pentru voi”, „carele se varsă pentru voi” arată lămurit, că aici a aflat loc o predare împăcătoare, un sacrificiu. Afară de aceea numește Domnul acest sânge al său „sângele legii celei noi”. Sângele legii e însă, sinonim cu sângele sacrificiului, căci orice lege sau legământ al omului cu Dumnezeu se poate încheia numai cu un sacrificiu, prin care se expiază vina, cauza despărțirii de Dumnezeu⁶⁾. Deci Christos Domnul a adus la cina cea

¹⁾ Evrei 9, 12.

²⁾ Ps. 109, 5.

³⁾ Mat. 1, 10.

⁴⁾ Mat. 26, 26-28.

⁵⁾ Luca 22, 29.

⁶⁾ Cf. Evr. 9, 18-22; vezi: T. Tarnavachi, Despre cele mai însemnate liturghii ale bisericii orientale..., Cernăuți 1893, p. 2.

de pe urmă un sacrificiu. Cu cuvintele: „*Aceasta să faceți intru pomenirea mea*” a dat Christos apostolilor puterea și mandatul a face aceeaș ce El a făcut la cina cea de pe urmă, așadară puterea, nu numai de a preface pâinea în corpul și vinul în sângele lui, ci și ambele a le sacrifica lui Dumnezeu.

Această poruncă a Mântuitorului dumnezeesc, o împliniră apostolii și succesorii lor episcopii și presviterii, precum se vede din Faptele și Epistolele apostolilor¹⁾ și din scrierile sf. părinți²⁾. Ei, adunându-se la un loc, aduceau corpul și sângele lui Christos sacrificiu lui Dumnezeu, împreunând cu aducerea, aceasta ceremonii corespunzătoare scopului instituiunii sf. euharistii. Astfel se plinește sacrificiul acesta în biserica ortodoxă, sub numele de sf. liturghie din timpurile apostolilor până în ziua de astăzi.

Sf. liturghie este așadară sacrificiul necurmat al Testamentului nou, în care Isus Christos, sub chipul pâinii și al vinului, în mod fără de sânge, se sacrifică, prin mâinile preotului, Părintelui său ceresc astfel precum odinioară s'a sacrificat pe cruce în mod sângeros. Sf. liturghie e după ființă acelaș sacrificiu, care l'a adus Christos pe cruce, pentru că aici se sacrifică Părintelui ceresc unul și acelaș dar, adecă Isus Christos însuș, cu una și aceeaș intențiune, adecă spre iertarea păcatelor lumii. Numai modul sacrificării este diferit. Pe cruce se sacrifică Christos în moarte sângeroasă, dureroasă, iară la sf. liturghie se sacrifică Christos cel preamărit, în mod fără de sânge; acolo se sacrifică Christos numai odată și numai într'un loc, aice, adeseori și în mai multe locuri; acolo se sacrifică Christos, spre a ni câștiga îmbelșugarea darurilor, iară aici spre a ni deschide și a ni împărtăși isvorul darurilor sale.

§ 155. Numirile, ființa și însemnătatea sf. liturghii.

Numirile cele felurite ale sf. liturghii exprimă foarte bine și potrivit ființa și însemnătatea ei, și așadară acuma,

¹⁾ Fapt. ap. 2, 42; 20, 7; Evrei 13, 10.

²⁾ Cf. Iustinus, Apologia I pro Christianis c. 65-67; Eiusdem Dialogus c. Tryphone Iudaeo c. 41; Irenaeus, Adversus haereses Lib. IV c. 17 (Migne, Patr. gr. T. VII p. 482-484) și Const. apost. L. II c. 57 și L. VIII c. 6-15.

din acest punct de vedere, este de interes, ca să cunoaștem aceste numiri. Sf. liturghie se numia, în biserica cea veche și se numește și acuma: *εὐχαριστία*, *mulțămită*¹⁾ pentru că ea e instituită de Isus Christos pentru noi drept amintire mulțămitoare de iubirea și de meritele nefinite ale lui pentru neamul omenesc; *εὐλογία* sau *ποτήριον τῆς εὐλογίας*, *binecuvântare sau păharul binecuvântării*²⁾, căci noi aducem lui Dumnezeu sacrificiu pâne și vin, lăudându-l și binecuvântându-l pentru toate binefacerile manifestate cătră neamul omenesc; *κοινωνία*, *împărtășire, comunicatură*³⁾ căci noi la liturghie ne împărtășim de Christos și unul cu altul, ca membri ai unui corp, mâncând cu toții un corp și bând cu toții un sânge al Mântuitorului nostru; *δειπνον* și *δειπνον κυριακόν*, *cină și cina Domnului*⁴⁾, căci sf. liturghie înfățișează cina cea de pe urmă a lui Christos cu învățăceii săi; *τράπεζα Κυρίου*, *masa Domnului*⁵⁾ și *τράπεζα μυστική*⁶⁾ *masă mistică*, pentru că aici ni se pune înainte mâncarea și băutura cea de viață făcătoare, ni se pune înainte însuș corpul și sângele Mântuitorului nostru; *μυστήριον mister*⁷⁾, și *μυστήριον παράδοξον*, *mister minunat*⁸⁾, *θειον*, *ἅγιον*, *φρικτον*, *mister cumrezeesc, sfânt, înfricoșat*⁹⁾; *κλάσις τοῦ ἄρτου*, *frângerea pâinii*¹⁰⁾; *ἀναφορά* și *προσφορά*,

¹⁾ Cf. Iustin. M., Apol. I pro Christianis c. 65 et 66; Clemens Alex., Paedagogus Lib. II c. 2; Tertullian., De corona militis c. 3; Cyprian, Ep. 10 ad Martyres et Confessores și Eiusdem Liber de Oratione Dominica c. 18; Const. ap. L. II c. 22.

²⁾ I. Cor. 10, 16; cf. Cyrill. Alex., Commentarium in Evang. Ioannis c. 6 v. 56 (Migne, Patr. gr. T. LXXIII p. 381).

³⁾ Fapt. ap. 2, 42; cf. Basilius, Epist. 93 ad Caesariam patriciam de communione și Ioannes Dam., De fide orthod. Lib. IV c. 13.

⁴⁾ Fapt. ap. 2, 42 și 46; cf. Ioannes Chrysost., In Epist. I. ad Corinth. Homil. 27 (Migne, Patr. gr. T. LXI. p. 229).

⁵⁾ I. Cor. 11, 20.

⁶⁾ Ioannes Chrysost., In Ep. I. ad Corinth. Hom. 27.

⁷⁾ Iustinus, Dialogus cum Tryphone c. 41 și Ioannes Chrysost. Hom. 82 al. 83 in Matth. (Migne, Patr. gr. LVIII. p. 737).

⁸⁾ Clemens Alex., Stromata Lib. IV. c. 25.

⁹⁾ Cf. Const. ap. L. VIII. c. 14; Cyrill. Hier., Catechesis 23 Mystag. 5. n. 23; Ioannes Chrysost., De sacerdotio Lib. VI. n. 4 (Migne, Patr. gr. T. XLVIII. p. 681).

¹⁰⁾ Fapt. ap. 2, 42 și 46.

inălțare (ridicare) și aducere¹⁾; τελετή, plinire, sfințire²⁾; σύναξις și σύναξις ἁγία adunare și adunare sfântă³⁾; ἱερουργία, lucrare sfântă⁴⁾ etc.

Din aceste numiri se vede și ființa sf. liturghii. Sf. liturghie este după ființă:

1. Un sacrificiu *deplin de adorare*, căci dacă Fiul lui Dumnezeu cel de o ființă cu Tatăl se închină măririi ne-finite și sfințeniei Părintelui său și se face ascultător până la moarte, până la moartea crucii, atunci aceasta nu e alta, decât expresiunea cea mai deplină a adorării și a omagiului. Ea e

2. Un sacrificiu *deplin de împăcare*, căci dacă Fiul lui Dumnezeu a șters pedeapsa păcatului și prin moartea sa de pe cruce a satisfăcut dreptății dumnezeiești, atunci prin acest sacrificiu numai decât s'a împăcat omenirea cu Dumnezeu.

Pentru aceea zice apostolul Paul: „Că deoarece sângele taurilor și al țapilor și cenușa de juncă, stropind pe cei spurcați, îi sfințește spre curățirea trupului, cu cât mai vărtos sângele lui Christos, carele prin Duhul cel vecinic pe sine s'a adus fără prihană lui Dumnezeu, va curăți cunoștința voastră de faptele cele moarte, ca să serviți Dumnezeului celui viu⁵⁾”. Pentru aceea și preotul se roagă la săvârșirea sf. liturghii: „Pentru ca să fie celor ce se vor comunica spre trezirea sufletului, spre iertarea păcatelor...” și: „Spală, Doamne, păcatele celor ce s'au pomenit aici, cu onorat sângele tău, pentru rugăciunile sfinților tăi”. — Ea este

3. Un sacrificiu *deplin de cerere*, căci toată opera mântuirii, iară mai ales culmea și piatra încheietoare a ei, moartea de pe cruce a lui Christos, apare ca o rugăciune de cerere și care cerere ar putea să fie lui Dumnezeu mai bine plăcută și mai eficace, decât ceea ce se cuprinde în

¹⁾ Clemens Rom., Epist. I. ad Corinth. c. 40; Const. Ap. L. VIII. c. 13 și Eusebius, Hist. eccl. Lib. VI. c. 43.

²⁾ Origenis Contra Celsum Lib. III. c. 59.

³⁾ Origenis, In Isaiam Homilia 1; Pseudo-Dionys. Areop. De eccl. Hierarchia c. III. § 2 (Migne, Patr. gr. T. III. p. 428).

⁴⁾ Pseudo-Dionys. Areop., De eccles. Hierarchia c. III. § 12 (Migne, Patr. lat. T. III. p. 441).

⁵⁾ Evr. 9, 13.

sacrificiul de pe cruce al prea iubitului său Fiul? Acest sacrificiu se înalță deapănarea la cer, pentruca toată grația ce se pogoară asupra celui răstignit, să se reverse și asupra întregului neam omenesc. În fine e liturghia

4. Un sacrificiu *deplin de mulțămire*, căci precum Dumnezeu prin sacrificarea Fiului său, a arătat oamenilor cea mai mare bunătate; astfel și oamenii nuși pot exprima mulțămirea lor mai bine, decât dacă ei o reamintesc această bunătate deapănarea în sf. liturghie¹⁾.

Sf. liturghie formează centrul serviciului dumnezeesc ortodox. În acest serviciu, ea e acel act prea important, la care credincioșii se adună în biserică, spre a se uni în cuget și în simțământ, cu preotul și a aduce Părintelui ceresc, mielul, care poartă păcatele lumii, acel act, la care ei, în înțelesul deplin al cuvântului, serbează memoria morții Domnului și, conform cuvântului apostolului, o vestesc aceasta până la venirea lui. La sf. liturghie se arată Mântuitorul și Răscum-părătorul lumii credincioșilor săi, în mod real, la sf. liturghie li se înfățișează întreaga dramă a arătării Domnului, a patimei, a morții, a învierii și a înălțării lui la cer și se înesc toate minunile darului și ale iubirii lui.

Participarea la acest act din partea credincioșilor fără de profundă mișcare a inimei, fără de sinceră căință și fără de fierbinte iubire, ar fi dovada cea mai eclatantă a indiferentismului și semnul credinței amorțite sau a lipsei de credință. La sf. liturghie află hrană și deșteptare toate simțămintele religioase, mulțămirea, iubirea, conștiința culpei, umilința, cererea, iubirea aproapelui. Aici se cunoaște dreptatea lui Dumnezeu Tatăl, în maiestatea, iubirea lui Dumnezeu Fiul în înjosirea, împărțirea de daruri a Duhului sfânt în profunditatea sa. Sf. liturghie este, așazicând, întregul creștinism în continuă realizare. La sf. liturghie se înoște și trece pe dinaintea noastră acel timp prea fericit, în care Christos a petrecut aici pe pământ ca unul dintre noi. Sf. liturghie este focarul luminei adevărului și al căldurei iubirii, care prin intruparea Fiului lui Dumnezeu s'a revărsat și se revărsă asupra omenirii. La sf. liturghie vedem noi pe mai marele arhieru, pe

¹⁾ Καὶ οὕτω μὲν ὁ μακάριος Ἰωάννης, διπλαῖον τὸ σχῆμα τῆς ἱερᾶς ταύτης λατρείας εἶναι σημαίνων, χαριστήριον καὶ ἰκείσιον, χωρὶς μὲν εἶθ' ἔστιν ὡς ἐκτελεῖται. Ὁ δὲ θεὸς Βασιλεὺς τῆ ἰκείσῃ παραμένοντι τὴν εὐχαριστίαν. Καὶ ταῦτα ποιεῖ πανταχοῦ τῆς ἱερουργίας καὶ τὰς εὐχὰς ἂν εὐργὴς σχεδὸν ἀπάτος, καὶ ταῦτα κακίνο διναμένας. Nicolai Cabasilae Liturgiae Expositio c. 33 la Migne, Patr. gr. T. CL. p. 444.

preotul și împăratul nostru, în neconținută activitate. Sf. liturghie conține tot ce are biserica mai prețios, religiunea mai sublim, credința mai mângâietor, iubirea mai fericitor. Pentru aceea n'a lipsit biserica, de a înconjura sf. liturghie cu un cerc de ceremonii sublimе, cari au de scop a deștepta întru noi toate simțămintele de pietate și religiozitate, și pentru aceea, participarea pioasă la sf. liturghie o făceau toți bărbații luminați și religioși de un mijloc foarte puternic al virtuții.

§ 156. Timpul serbării sf. liturghii.

Din faptele apostolilor 2, 46, se vede că creștinii pe timpul apostolilor petreceau dimpreună în biserică în toate zilele și frângeau pâine, adică serbau sf. liturghie. După sf. Ciprian ¹⁾ se adunau creștinii bisericii africane pe timpul persecuțiilor, în toată ziua, spre a serba sacrificiul dumnezeesc și Eusebie ²⁾, Vasile cel mare ³⁾, Ioan Chrisostom ⁴⁾, Ieromin ⁵⁾, Ambrosie ⁶⁾ și Augustin ⁷⁾ vorbesc despre serbarea sf. liturghii în toată ziua. Inșă deși în toată ziua se serba sf. liturghie, totuș atât pe timpul apostolilor, cât și mai târziu era duminica ziua cea legală pentru rugăciuni în general și pentru serbarea sf. liturghii în special. Aceasta se vede din Faptele apostolilor ⁸⁾, unde se istorisește că *în ziua cea dintâi a sâmbetei* ⁹⁾, *adunându-se învățăceii să frângă pâine, Paul vorbea cu ei vrând să porceadă a doua zi și lungea vorba până la miezul nopții* . . . Și sf. Ignatie,

¹⁾ Cypriani Epist. synodica 54 ad Cornelium Papam de Lapsis (Migne, Patr. lat. T. III p. 884).

²⁾ Eusebius, Demonstratio evangelica lib. I, c. 10 (Migne, Patr. gr. T. XXII p. 88).

³⁾ Basil, Epist. 93 ad Caesariam patriciam, de communionē (Migne, Patr. gr. T. XXXII p. 484).

⁴⁾ Ioannes Chrysostomus, Adversus Iudaeos Orat. III (Migne, Patr. gr. T. XLVIII p. 868) și Eiusdem Homil. 17 in epist. ad Hebr. c. X (Migne, Patr. gr. T. LXIII p. 131).

⁵⁾ Hieronym., Epist. 71 ad Lucinium (Migne, Patr. lat. T. XXII p. 672).

⁶⁾ Ambrosius, Epist. 20 ad sororem (Migne, Patr. lat. T. XVI p. 995).

⁷⁾ Augustinus, Ep. 98 ad Bonifacium episcopum (Migne, Patr. lat. T. XXXIII p. 364).

⁸⁾ Fapt. ap. 20, 7.

⁹⁾ Cuvântul „Sâmbătă” însemna la Evrei ziua a șaptea a săptămânii și tot odată săptămâna întreagă; deci zilele săptămânii se numiau întâia a sâmbetei, a doua, a treia ș. m. d. în loc de duminică, luni, marți ș. m. d.

învățăcelul apostolilor, scrie în epistola sa către Magnesieni: „Dacă ați ajuns la înnoirea speranței, nu serbați mai mult sâmbăta, ci sfințiți ziua Domnului, căci prin el și prin moartea lui am primit noi viața” ¹⁾. Iară sf. Iustin zice în prima sa Apologhie ²⁾: „În așa numita ziua a soarelui (duminica) ne adunăm la un loc noi toți cei ce petrecem prin orașe și sate și cetim până când iartă timpul, memorabiliile apostolilor (sf. evanghelii, Faptele și Epistolele apostolilor) și scrierile profetilor. După ce a finit lectorul, ține proistosul predica . . . După aceea împreună ne sculăm cu toții și finindu-se rugăciunea, se aduce pâine, vin și apă și proistosul înalță rugăciuni și mulțămite, iară poporul răspunde „Amin”. Iustin spune și motivul pentru serbarea euharistică în ziua duminicii, când continuă: „Iară duminica facem adunarea generală, pentru că aceasta e ziua cea dintâi, în care Dumnezeu a făcut lumea și pentru că într'această zi Isus Christos Mântuitorul nostru, a înviat din morți”. Afară de duminică se serba în biserica cea veche sf. liturghie și în zilele amintirii sfinților.

Și în ziua de astăzi se poate serba afară de unele puține zile ³⁾ sf. liturghie în fiecare zi. Totuș numai duminica și sărbătorile se privesc ca acele zile, în cari pentru plinirea sf. liturghii există regule positive. Orânduiri de acest fel aflăm în canonul 29 al sinodului din Laodicea și în canonul 19 al sinodului al 6 ecumenic.

Ce se atinge de ora însăș pentru serbarea sf. liturghii, aceasta, în timpurile dintâi ale bisericii, nu era fixată. În timpul persecuțiilor, serbau creștinii sf. liturghie atunci, când permiteau împrejurările, noaptea sau ziua ⁴⁾. După restabilirea păcii în biserică se serba sf. liturghie, în general dimineața, totuș astfel, că nu se începea

¹⁾ Ignatii Epist. interpol. ad Magnesianos c. 9 (Patr. Apostol. Opera Fascicul. II Lipsiae 1876, p. 203).

²⁾ Iustin. Mart. Apol. I pro. Christianis c. 67.

³⁾ Așa nu se serbează, după o praxă veche bisericască, liturghia deplină miercuria și vineria, în săptămâna brânzei, iară liturghia celor mai înainte sfințite nu se face în Vineria patimelor și așisderea nu, luna și marța în săptămâna întâia a patruzecimii.

⁴⁾ Cf. Friedr. Hon. Krüll, Christliche Alterthumskunde, Regensburg 1856 2. Bd. p. 114.

înainte de ora a treia, căci în acea oră fu Christos condamnat la moarte. Matei Vlastar află pentru această datină și alt temeii. El scrie: În acel timp, adecă la ora a treia, Mângâetorul, Duhul sfânt, în chip văzut pogorîndu-se asupra apostolilor, li-a arătat lumina cea în trei persoane, învățându-ne prin aceasta și pe noi, că ora, care poartă numele treimii dumnezeiești, adecă a treia, se cuvine sfințită cu săvârșirea lucrării sfinte în onoarea lui Dumnezeu celui în trei persoane. Iară Paisie I., patriarhul Constantinopolei (prima dată 1652—1653, a doua oară 1654—1655), la întrebarea despre acest lucru în epistola sa către Moscva, scrie: În privința întrebării despre timpul liturghiei, zicem: faceți bine, că o începeți dela ora a treia dupăcum este datina. Însă aceasta nu este determinat așa, ca și când n'am avea voie, a serba sf. liturghie, decât numai la ora a treia. Căci și în ziua cea sfântă și mare a paștelor și în zilele nașterii lui Christos și a arătării Domnului, fiind încă noapte, se face liturghia; și în joia și sâmbăta cea mare, am apucat a liturghisi către seară, din cauza oarecăror misterii ale acestor zile, despre cari aici n'avem a vorbi; și nu puține mănăstiri fac sf. liturghie, la felurită oră. Pentru aceea vor fi timpuri, când din oarecare cauză importantă va trebui a liturghisi și înainte de ora a treia, precum îndătinăm și noi în bisericile noastre, căci binecuvântarea Duhului sfânt nu se determină de timp ¹⁾.

Așadară, ora pentru începerea sf. liturghii este de regulă, a treia, adecă după calculul nostru de acuma, a noua. Însă sf. liturghie poate să se înceapă, dacă va fi de lipsă, și mai de dimineață sau și mai târziu, totuș nu înainte de răsăritul soarelui și așisderea nu după amezzi. Abatere se face în acele zile, în cari liturghia este împreunată cu Vecernia, în cari zile așadară se plinește liturghia după amezzi ²⁾.

În păstoria sufletească să se serbeze sf. liturghie totdeauna la o oră determinată, pentruca să știe credincioșii,

¹⁾ Cf. Вениамин Новая Скрижаль. Изд. Кораблева и Сирякова. 1870, p. 151.

²⁾ Cf. Sinopsis sau adunare de multă învățătură a mitrop. Iacov, 1756, pag. 12; vezi și К. Никольскій, Пособіе къ изданію устава богослуженія прав, церкви. Изд. 3. 1874, p. 155.

când au să se adune la biserică. Ora însăș să se fixeze în acord cu cele expuse și cu privire la împrejurările credincioșilor.

§ 157. Cele necesare pentru serbarea sf. liturghii.

Pentru serbarea sf. liturghii se cere:

1. O biserică sau un *paraclis* sfințit de însuș arhierul, sau și de un presviter imputernicit de arhierul, necurățindu-se și neprofanându-se biserica prin nemică. Iară biserica se necurățește și se profanează prin uciderea sau prin sinuciderea cuiva în ea, prin vulnerarea sau rănirea grea a cuiva cu intențiunea rea și cu multă vărsare de sânge, prin curgerea sângelui la partea femeiască, prin vărsarea seminței omenești, provenind aceasta din păcat, prin înmormântarea în biserică a unui afurisit, a unui eretic sau a unui păgân, prin călcarea și batjocurirea ei din partea păgânilor, a ereticilor sau a schismaticilor, prin stricarea păreților așa încât cu drept cuvânt se poate presupune, că și locurile unse cu sf. mir au suferit stricăciune. În astfel de cazuri nu se cuvine să se săvârșiască sf. liturghie într'o biserică ca aceasta, până când prin binecuvântarea arhierescă nu se face îndătinata curățire ¹⁾. Afară de biserică și paraclis se poate săvârși sf. liturghie și într'o casă de rugăciune particulară ²⁾, sau și într'un loc public. Eventualitatea ultimă se privește numai ca o abatere dela regulă și află loc cu binecuvântarea arhierului competent, mai cu seamă la oaste, sau la oarecari întâmplări deosebite. Locul însuș, unde se face proscomidia este sf. jertfelnic (πρόθεσις), iară acela, unde se săvârșește sf. liturghie, este sf. masă. Biserica întregă să fie totdeauna curățită și grijită, ca nu cumva pentru nepurtarea de grijă a ei să se defaime misteriiile dumnezeiești.

2. *Vasele și veșmintele sfinte* (vezi § 72 și 74). Dintre acestea, antiminsul e un ce ființial la săvârșirea sf. liturghii ³⁾, pe care nu se cuvine a liturghisi, dacă va fi rupt sau spart sau dacă va fi așa de șters, că literele scrise pe dânsul

¹⁾ Cf. Sinopsis a mitrop. Iacov, l. c. p. 13 și 14.

²⁾ Can. 31 al sinod. al 6 ecum.

³⁾ Cf. Mărturisirea ortod. a bisericii catolice și apostolice de răsărit Partea I. Despre credință Răsp. la întrebarea 107.

nu se mai cunosc. Așisderea și veșmintele cele sfinte, precum și îmbrăcămintea sf. jertfelnic și sf. mese să fie curate, întregi și dacă se vor învechi, să se schimbe cu altele bune.

3. *Cinci prosoare, vin și apă.* Prosoarele să fie din făină de grâu curat. Făină să nu fie veche sau mucedă și să nu se dospiască cu drojdii, ci numai cu aluat; iară pâinea să nu fie la gust amară și să nu se sfarme. Vinul să fie curat și să nu se amestece cu altceva decât numai la proskomidie, cu puțină apă ¹⁾. Coloarea vinului este indiferentă.

4. *Cărți bisericești, și anume pentru preot, Liturghierul și Evanghelistarul.*

5. Se cere, că la isprăvirea sf. liturghii să ardă pe sf. masă patru sau trei *lumânări*, la jertfelnic, fiind pe dânsul sf. daruri, una, înaintea icoanelor măcar două, și tot atâtea, făcând preotul intrarea. Iară în caz de mare lipsă să fie cel puțin două lumânări sau una, însă fără de nici o lumânare nu este iertat a săvârși sf. liturghie ²⁾.

6. *Personalul cuviincios* adecă afară de preot, paramonarul și cantorul, cari să fie învățați, a umbla prin biserică și altar cu frica lui Dumnezeu și cu pietate.

§ 158. Ministrul sf. liturghii.

Ministrul sf. liturghii este numai preotul canonic, adecă cel hirotonit în modul prescris de biserică. Însă cu privire la oarecare biserică determinată, trebuie să fie preotul și îndreptățit la isprăvirea sf. liturghii. Această îndreptățire o primește preotul pentru oarecare biserică determinată dela arhiereul diecesan, iară un preot străin, prin învoirea sau permisiunea persoanei bisericești competente, adecă în biserică episcopală, dela episcopul, iară în biserică parohială, dela parohul competent. Preoții străini și necunoscuți, voind să lucreze cele sfinte, trebuie să aibă scrisori liberatoare și parocinice și să se cerce, căci nu este fără pericol necercata împărtășire și primire a lor ³⁾.

¹⁾ Cf. Mărturisirea ortodoxă... Răspuns la întreb. 107.

²⁾ Cf. Sinopsis a mitrop. Iacov p. 14.

³⁾ Can. 12 al sf. apostoli; vezi și can. 1 și 8 al sinod. din Antioh. și can. 17 al sinod. 6 ecumenic.

Preotul, care voiește să săvârșească sf. liturghie să ia în băgare de seamă, următoarele:

1. Să săvârșească sf. liturghie după formularele prescise, cu profundă pietate și cu religiositate, exprimându-se aceasta și în exteriorul lui și dispunând prin acestea la religiositate și pietate pe creștinii cei de față.

Aducerea aminte de faptele, învățătura, patimele și moartea Domnului nostru Isus Christos pentru mântuirea lumii, cari compun ființa sf. liturghii, trebuie să pătrundă sufletul preotului liturghisitor de credință, iubire, și speranță. Iubirea cea mare a Fiului lui Dumnezeu către neamul omenesc, carele ca o oaie spre junghiere s'a adus pentru păcatele noastre, trebuie să deștepte și în sufletul preotului cele mai pioase cugetări și simțăminte și aceste cugetări și simțăminte trebuie să se manifesteze, în modul săvârșirii sf. liturghii, în ținuta și în toată prezentarea externă a preotului.

2. Preotul, care se prepară pentru sf. liturghie, trebuie să se feriască de tot aceea, ce împiedică primirea demnă a sf. euharistii. El așadară trebuie să fie treaz și curat în *privința corporală*. De cu seară să se înfrâneze în mâncare și băutură, iară după miezul nopții să nu mănânce nimic. Și inima să și-o curățiască de toată iubirea cea firească, de poftele și desmierdările corporale, ce stau în contra iubirii lui Dumnezeu. Dreptaceea, înainte de liturghisire, se oprește împreunarea sexuală ¹⁾ și se privește și scurgerea seminței ca o piedică a împărtășirii demne cu comunicătură și așadară și a liturghisirii ²⁾. Așisderea trebuie să fie preotul demn și în *privința sufletească*. Iară piedicile, cari din acest punct de vedere opresc dela slujirea sf. liturghii sunt caterisirea preotului după dreptate, adecă pentru culpe arătate și dovedite și întinarea morală. Cu privire la caterisire zice canonul 28 al sf. apostoli: „Dacă vreun episcop, ori presviter, ori diacon caterisit după dreptate pentru viciu arătate, ar îndrăzni a săvârși liturghia cea oarecând incredințată lui, acela să se excludă din biserică” ³⁾. Iară ce se atinge de întinarea morală, păcatele cele grele opresc

¹⁾ Subînsemnarea la can. 69 al sf. apostoli și subînsemnarea la can. 3 al sf. Dionisie dela Alexandria.

²⁾ Can. 6 al sf. Ioan Ajunătorul (ἁγιοπότης).

³⁾ Vezi și can. 4 al sinod. din Antiohia.

lucrarea celor sfinte în general și în special săvârșirea demnă a sf. liturghii ¹⁾. Aflându-se așadară preotul într'un păcat greu să nu săvârșiască sf. liturghie, până când nu se va curăți de acel păcat în sf. sacrament al pocăinței și până ce nu va primi deslegarea în scaunul mărturisirii, căci la din contra va adăuga alt păcat mai greu, primind trupul și sângele lui Christos numai spre osândă. Cunoscându-se preotul la însăș dumnezeiasca liturghie culpabil de un păcat de moarte, să simțiască adevărată căință pentru păcatul acela și să-și propună cu tot dinadinsul a-l mărturisi în curând și a-l părăsi ²⁾.

8. Pentru liturghie, preotul trebuie să se prepare cu aducerea sau ascultarea celor șapte laude dumnezeiești prescrise de biserică, și anume a Vecerniei și a Pavecerniței, a Mezonopticei, a Utreniei și a Orelor ³⁾. Așisderea să cetiască sau să asculte preotul canoanele prescrise, rugăciunile spre somn și de dimineață și rânduiala împărtășirii.

Toate aceste deșteaptă duhul rugăciunii și al căinței, reprezintă binefacerile cele mari ale lui Dumnezeu în facerea, guvernarea și răscumpărarea lumii și aprind în inimă focul iubirii, cu care Dumnezeu a iubit lumea și cu cari și noi suntem datori a iubi pe Dumnezeu și pe aproapele nostru. Pentru aceea să nu fie preotul liturghisitor nebăgator de seamă de această preparare ce-i impune biserică. Căci altmintrelea servirea cea dumnezeiască a lui, lipsită fiind de dispozițiune cuviincioasă a duhului, ar sămăna cu o lucrare numai mecanică, cu un corp fără de suflet.

Iară de va fi petrecut preotul în lucruri sufletești, a decă ascultând mărturisirea bolnavilor, sau împărtășind pe vr'un bolnav, sau botezând pe vr'un prunc, deci apropiindu-se timpul sf. liturghii, și silit fiind din această cauză a întrelăsa cetirea canoanelor, nu păcătuiește, dacă numai după sf. liturghie împlinește cele întrelăstate. Iară rânduiala împărtășirii negreșit trebuie să o cetiască înainte de sf. liturghie ⁴⁾.

4. Preotul, ocărind și scârbind pe cineva și știind că acela este supărat pe dânsul; sau preotul însuș fiind scârbit

¹⁾ Can. 25 și 61 al sf. apost.; can. 9 al sinod. I ecum.; can. 9 al sinod. din Neo-Caesarea.

²⁾ Cf. Sinopsis I. c. p. 4.

³⁾ Vezi: Subînsemnarea la canonul 12 al sinodului din Sardica.

⁴⁾ Cf. Sinopsis I. c. p. 11.

de cineva și ținând mânie pe acela, care l'a scârbit să nu liturghisiască, ci aducându-și aminte de cuvintele Domnului: „De aduci darul tău la altar și acolo îți vei aduce aminte, că fratele tău are ceva asupra ta, lasă acolo darul tău înaintea altarului și mergi de te împacă mai întâi cu fratele tău, și atunci venind, adă darul tău ¹⁾” să se împace mai întâi cu fratele său și apoi să aducă sacrificiul. Iară aflându-se cel supărat departe de preotul având să liturghisească numaidecât, să pună cuget bun, că, de se va vedea cu dânsul, se va împăca cu dragoste și în inimă să-i pară foarte rău, că nu poate face aceasta înainte de sf. liturghie ²⁾.

5. Pe lângă toate acestea preotul liturghisitor este îndatorit de a cugeta întru sine, că cele puse înainte sunt întru mărirea lui Dumnezeu celui în trei persoane, întru onoarea tuturor sfinților, spre folosul și iertarea păcatelor celor vii și ale celor morți, și îndeosebi ale aceluia, cari sunt încrezuți rugăciunilor lui, și să săvârșiască sf. liturghie conform poruncii Domnului și datinei sf. biserici ortodoxe ca un sacrificiu ce sfințește, ca un sacrificiu ce ne împacă cu Dumnezeu și curățește păcatele noastre. Pentru aceea, fiecare cuvânt al rugăciunilor sf. liturghii, să-l pronunțe cu conștiință, cu credință și cu vie reprezentare a prezenței lui Dumnezeu, ca în acest mod să se poată aprinde în inima lui focul cel sfânt al rugăciunii, care străbate până la ceruri.

Sf. Vasile cel Mare scrie în una din epistolele sale către un oarecare presviter, în privința sf. liturghii, următoarele: Sârguiește-te, o presvitere, a te arăta lucrător nerușinat, îndreptând cuvântul adevărului, nicidecum să stai în biserică, având asupra cuiva dușmănie, ca să nu măhnești pe Mântuitorul. În ziua servirii nu fă certe și nu te mânia, ci rămânând în biserică, să te rogi și să cetești cărți sfinte până la ora, în care se cade ție a sluji dumnezeiasca liturghie și așa cu umilintă și cu inimă curată să stai înaintea sf. mese, să nu te uiți incoace și încolo, ci cu frică și cu cutremur să stai înaintea cesurcului împărat, ca nu pentru plăcerea omenească să te grăbești a scurta rugăciunile, nici să privești la fața omului, ci să privești la unul împărat, care-ți stă înainte, și la puterile, ce stau împrejurul lui . . . Ia seama, cui stai înainte și cum servești.

¹⁾ Mat. 5, 23—24.

²⁾ Sinopsis I. c. p. 12.

6. Preotul liturghisitor este dator a se împărtăși cu sfințele sacramente și a fi cu mare luare aminte, ca să nu se piardă nici cea mai mică părțică din sf. corp și sânge al Domnului. Aceasta o cere respectul, ce trebuie să-l aibă către acest prea mare mister al mântuirii neamului omnesc. În fine

7. Numai o liturghie se poate face într'o zi și pe una și aceeaș masă, pentruca să nu se repeșiască unica moarte a Mântuitorului ¹⁾.

§ 159. Liturghiile bisericei ortodoxe răsăritene.

Sacrificiul cel prea sfânt din timpul instituțiunii sale, atât după cuprins cât și după forma sa ființială, rămase totdeauna și pretutindeni acelaș. Dară pentrucă conducătorii bisericești aveau a purta grijă pentru serbarea corespunzătoare sublimității și sfințeniei sacramentului, precum și necesităților credincioșilor, nu putu lipsi, faptul că ceremoniile sf. liturghii, la diferite popoare, în diferite timpuri și locuri, se înfățișau în mod diferit, fie că, în urma unei intuițiuni fundamentale proprie, precum la răsărit, primiau forme diferite de cele ale apusului, fie că ele, în aceleași locuri se desvoltară așazicând din lăuntru, și după legile creșterii și ale desvoltării, propășiră dela simplitatea primitivă la o varietate tot mai mare, mai avută.

Astfel s'au desvoltat o mulțime de liturghii, dintre cari unele se întrebuintează încă și în timpul de față. Ele se numiau după numele autorului lor, sau după numele celui mai renumit episcop al bisericeii, unde s'au format sau erau mai ales în întrebuintare. Unele iarăș poartă numele vre-unui apostol, din care împrejurare însă nu trebuie să conchidem la originea lor apostolică.

Liturghiile se împărțesc după patria lor originară, în două familii principale: în liturghiile bisericei orientale și în cele ale bisericei occidentale. Împărțirea aceasta e îndreptățită și întemeiată, deoarece liturghiile bisericei orientale se diferesc de cele ale bisericei occidentale, nu numai prin patria și limba lor, ci și prin spiritul și particularitățile lor caracteristice. Conform geniului țărilor orientale, cele dintâi sunt mai mult

¹⁾ Subînsemnarea la can. 68 al sf. apostoli.

misterioase, conțin mai multe ceremonii și tipuri simbolice, ce se raportă la feluritele momente ale operei de mântuire plinite de Christos. Cele din urmă, iarăș sunt supuse unei schimbări mai mari, având anul bisericesc cu sărbătorile lui o influență mai mare asupra lor decât asupra liturghiilor bisericei orientale. Pentru fiecare sărbătoare sunt adecă, în liturghia bisericei occidentale, și anume pentru partea ei primă, prescrise anumite cântări și rugăciuni preoțești, ceea ce bunăoară în liturghiile bisericei orientale nu află loc. Diferența cea mai însemnată însă între liturghiile bisericei orientale și ale celei occidentale, este fără îndoială, așa-numita „epiclesis” sau chemarea Duhului sfânt la prefăcut elementele euharistice în corpul și sângele lui Isus. Chemarea aceasta lipsește în liturghiile bisericei occidentale ²⁾.

Din liturghiile bisericei răsăritene se vor induce aici numai cele ale bisericei ortodoxe. Iară liturghiile acestei biserice sunt următoarele:

1. Liturghia bisericei din Ierusalim, de regulă numită liturghia sf. Iacob, fratele Domnului, apostol și întâiul episcop al Ierusalimului. După tradițiunea bisericească, sf. Iacob, fratele Domnului și primul episcop al Ierusalimului, este autorul liturghiei, care în genere se serba în biserica ierusalimiteană până în secolul VIII, când au fost introduse aici liturghiile bisericei constantinopolitane ³⁾, al căror model și prototip a fost liturghia sf. Iacob. De atunci încoace, se serbează liturghia aceasta în biserica din Ierusalim, numai odată pe an, și anume în ziua de sf. Iacob (23 Octomvrie).

Cât despre *autenticitatea liturghiei lui Iacob*, apoi unii o combat, alții o susțin. Atâta e sigur, că liturghia cum se află în manuscrisele cele mai vechi, nu poate să aibă de autor pe sf. Iacob. Conține ea doară multe părți, cari fără îndoială aparțin unui timp mult mai târziu; dară cu aceasta nu se neagă că apostolul Iacob n'ar fi autorul liturghiei în începăturile și schema ei. Că liturghia bisericei din Ierusalim a trebuit să-și ia tipul original, forma primă dela primul episcop al Ieru-

¹⁾ Cf. T. Tarnavski, Despre cele mai însemnate liturghii . . . , p. 49.

²⁾ Cf. A. I. Binterim, Die vorz. Denkw. der christl. kath. Kirche, 4. B., I. T., p. 146.

salimului, dela apostolul Iacob, nu incapa indoeală, și în acest înțeles el se poate numi autorul liturghiei noastre. El a plantat liturghia aceasta ca o plantă tânără în grădina bisericeii ierusalimitene, unde a crescut apoi, cu ajutorul Duhului sfânt, prin grija succesorului lui Iacob în episcopie, de s'a făcut pom mareț, plin de fructe mântuitoare. Despre liturghia lui Iacob, care deabia la finea secolului IV s'a fixat în scris, n'avem mărturii până în secolul V. Patriarhul Proclu († 446) e cel dintâi, carele scrie de dânsa. Apoi mai amintesc de dânsa sinodul trulan (can. 32), Marcu, arhiepiscopul Efesului ș. a. ¹⁾

2. Cu liturghia sf. Iacob este inrudită liturghia din cartea VIII a Constituțiunilor apostolice, de care tot Proclu, patriarhul Constantinoplei, face amintire, atribuind-o sf. Clemens dela Roma și numărându-o la liturghiile cele mai vechi. Deși Constituțiunile apostolice ca lecțiune a mai multor datine vechi ale diferitelor biserici, au apărut în jumătatea a II a secolului III (cele 6 cărți dintâi) și în jumătatea I a secolului IV (cartea VII și ceva mai târziu, cartea VIII), totuș nu se poate face încheerca, că și liturghia este un product al aceluiaș timp. Că culegătorul necunoscut, întrebuintând vechi și noi, a putut primi în cartea sa un monument, al cărui autor a putut fi chiar Clemens Romanul și că liturghia este mai veche decât timpul, în care au apărut Constituțiunile apostolice, se concede în general. Din punctul de vedere al cuprinsului general al liturghiei — încât privește orânduirea întregului, urmarea rugăciunilor, cursul ideilor diferitelor rugăciuni — nu ar sta nemică în contra pentru a atribui această liturghie sf. Clemens Romanul. Cu toate acestea s'au făcut și în această liturghie adausuri și schimbări corespunzătoare cerințelor și împrejurărilor timpului, cari negreșit poartă semnele unui period de desvoltare cu mult mai târziu. Clemens Romanul s'ar putea așadar privi ca autorul liturghiei numai cât în începăturile ei, dară nici aceasta nu se admite din partea criticilor mai vechi și mai noi. Unii învățați ²⁾ sunt de opi-

¹⁾ Cf. T. Tarnavski, l. c., p. 52—54.

²⁾ Ca b. o. I. Gear, *Euchologium sive Rituale Graecorum*, Paris 1647, p. 64 și E. Renaudot, *Liturgiarum orient. Collectio*, T. I. Paris 1715, p. X.

niunea, că liturghia din Constituțiunile apostolice n'a fost în întrebuintare bisericească, iară alții cred, că ea fost în uz în secolul VI în oarecari biserici orientale, și anume din patriarhatul Antiohiei ¹⁾.

3. Liturghia bisericeii din Alexandria sau liturghia sf. Marcu. După sf. Ciril mort în anul 444, se înalță la scaunul patriarhal din Alexandria iubitorul de stăpânire Dioscur, care conduse sinodul dela Efes din anul 449, numit și sinodul tâlhăresc, și care apoi se depuse de sinodul IV ecumenic din Halcedon și muri în anul 455, în exil în Gangra. Cu Dioscur își luă începutul desbinarea nefericită a creștinilor din Egipt. De aici înainte sta în contra ortodocșilor, cari se supuseră deciziunilor sinodului ecumenic, partizanii lui Dioscur, plini de ură și de răsbunare. Cei dintâi se numiau cu numele de răs Melhiți, adecă împărătești, cei din urmă se numiau Monofisiți, Iacobiți și Copti. Liturghia sf. Marcu e fără indoială aceea, care, în biserica Alexandriei, era în uz înainte de desbinarea lui Dioscur și care după desbinare se întrebuinta de Melhiți, pânăce în secolul XII, se înlocui în liturghiile bisericeii constantinopolitane. Pentrucă sf. Marcu vesti evanghelia, în Alexandria se numi liturghia acestei bisericeii după dânsul ²⁾. Că liturghia aceasta era întrebuintată în biserica din Alexandria ni dă probă împrejurarea, că în liturghie se face de două ori amintire de sf. Marcu, de acelaș, care, după tradițiunea bisericească, a întemeiat biserica din Alexandria. Dacă s'a întrebuintat însă liturghia noastră în biserica din Alexandria, apoi se poate atribui sf. Marcu cu acelaș drept ca și liturghia din Ierusalim, sf. Iacob. Marcu a fost întemeietorul și primul episcop al bisericeii din Alexandria, dela el a purces liturghia bisericeii acesteia, era deci în începăturile și contururile ei, opera lui ³⁾.

4. Liturghia sf. Vasile cel Mare. Despre liturghia aceasta zice Proclu, patriarhul Constantinoplei, următoarele: „După aceea (amintind adecă mai înainte de com-

¹⁾ Cf. I. Kössing, *Liturg. Erklärung der h. Messe*, 3. Aufl. 1869, p. 122, I. Binterim, *Die vorz. Denkw. der christl.-kath. Kirche*, 4. B., 2. T., p. 215; F. Probst, *Liturgie der drei ersten christlichen Jahrhunderte*, Tübingen 1870, p. 231.

²⁾ Cf. I. Kössing, l. c., p. 113.

³⁾ Cf. T. Tarnavski, l. c., p. 202.

punerea liturghiei prin Clemens Romanul și Iacob), luând marele Vasile privire la moliciunea și aplecarea oamenilor la desfătare, în urma cărora li se ura de lungimea liturghiei, a scurtat-o, nu ca și când ar fi crezut-o prea mare sau prea lungă, ci spre a abate indolența împreunărugătorilor cât și a ascultătorilor cauzată prin multă strămășire de timp¹⁾. Mai pe larg raportează despre prelucrarea liturghiei prin sf. Vasile, Amfilohie episcopul Iconiei, care, între altele zice, că Dumnezeu însuș a incuviințat lui Vasile, rugându-se sfântul de aceasta, a-i aduce cu cuvinte proprii sacrificiul cel fără de sânge²⁾. — Liturghia sf. Vasile se serbează astăzi numai de 10 ori pe an, și anume în duminicile marelui post afară de duminica florilor, în Joia și Sâmbăta mare, în ajunurile nașterii și arătării Domnului și în ziua amintirii sf. Vasile.

5. Liturghia sf. Ioan Gură-de-aur. Această liturghie, care, afară de zilele induse și afară de zilele ce se vor numi mai jos la liturghia celor mai înainte sfințite, se serbează în decursul anului întreg, are aceeaș rânduială și formă ca și liturghia sf. Vasile, diferindu-se de dânsa numai în unele rugăciuni și cântări. De mai multe ori amintitul patriarh Proclu zice de liturghia aceasta următoarele: Nu mult după aceea (după prelucrarea liturghiei prin sf. Vasile cel Mare) părintele nostru Ioan Gură-de-aur, în zelul său pentru mântuirea oilor — cum se cuvine unui păstor — luând privire la ușurătatea naturei omenești, și-a propus de a desrădăcină deplin tot pretextul satanei. Pentru aceea a și tăiat multe și a rânduit a face sf. serviciu mai scurt, ca nu cumva oamenii, cărora li place oarecare libertate, și comoditate, înșelându-se prin temciuni amăgitoare ale adversarului, să se depărteze dela acest așezământ apostolic și dumnezeesc, precum — după cum știm — au făcut mulți de multe ori și în mai multe locuri și fac încă și în ziua de astăzi³⁾.

¹⁾ Τοῦ ἁγίου Πρωκλου „Περὶ παραβάσεως τῆς θείας λειτουργίας...“ in A. Galandii Bibliotheca vet. patrum T. IX. p. 680: Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος μετα ταῦτα τὸ βραχύτερον καὶ καταφερτὸς τῶν ἀνδριάντων θεωρῶν... κ. τ. λ.

²⁾ Cf. I. Goas, Euchologium sive Rituale Graecorum pag. 157.

³⁾ Τοῦ ἁγίου Πρωκλου Περὶ παραβάσεως τῆς θείας λειτουργίας... in A. Galandii Bibl. vet. patr. T. IX. p. 680: Μετ' οὗ τοῦτο εἰς πᾶσαν ἡ ἐκείσεως πατὴρ ἡ τῆς γλυκίστης χροσῆς Ἰωάννης τῆς τῶν προβάτων ποιηρίας, οἷα ποιῶν πρόβατος κηδόμενος, κ. τ. λ.

Conform celor zise de Proclu despre sf. Ioan și despre sf. Vasile, părinții aceștia au scurtat numai liturghia existentă, întâmpinând plictiselei, care prin lungimea serviciului divin a putut să se nască în participanți, și n'au compus o liturghie nouă.

Biserica, nici odinioară n'a eliminat fără de a lua privire la simfimițele religioase ale fiilor săi, instituțiuni vechi, înlocuindu-le cu nouă; ci păstorii cei mari căutau a conserva cele existente, pe cât era cu putință, așadară ei și în privința liturghiei, unele emisera, altele adăuseră, precum li se părea consult, spre a corespunde necesităților prezente și totodată, spre a conserva cu fidelitate cele predate din timpurile de mai înainte.

Aice trebuie de observat, că atât liturghia sf. Vasile cât și cea a sf. Ioan Gură-de-aur, nu se află în ziua de astăzi, în acea stare, în care au ieșit ele din mâinile acestor sfinți părinți, ci în unele locuri s'a făcut schimbare în rânduiala lor și așisderea unele rugăciuni, cântări și rândueli se introduseră de învățătorii din timpurile mai târzii, conform împrejurărilor și necesităților, cari se iviră în biserică cu timpul (ca b. o. rugăciunile ce stau în legătură cu iconostasul, cele mai multe rugăciuni ale proscomidiei, trisaghiul cu rugăciunea ce-i urmează, heruvicul cu rugăciunea imediat următoare, simbolul credinței etc.)¹⁾.

6. Liturghia darurilor mai înainte sfințite sau liturghia sf. Grigorie Dialogul. Acuma sinodul dela Laodicea, ținut în anul 364, hotărî în canonul 49, că nu se cuvine în patruzecime a aduce pâne, decât numai sâmbăta și duminica; și în canonul 51 hotărî acelaș sinod, că nu se cade în patruzecime a serba sărbătorile nașterilor martirilor, ci amintirile lor a le serba sâmbăta și duminica. Cauza acestor deciziuni a fost, că zilele postului mare sunt zile de preparare pentru memoria păsimilor și a morții lui Isus Christos, sunt zile de întristare, de căință și ajunare, pentru cari nu se potrivește serbarea sf. liturghii, care e o serbare de bucurie. Însă sâmbăta și duminica este serbarea aceasta permisă, pentru că în aceste zile se serbează amintirea creării lumii și învierii Mântuitorului. În urma acestei

¹⁾ Cf. И. Дмитревскій, Историческое, догматическое и таинственное объяснение божеств. Литургии, С.-Петербург. 1844 p. 37.

decizii, care, fără îndoială, prefăcu în lege, o datină de mult existentă, creștinii din secolile cele prime îndătinau a aduce în postul cel mare, sacrificiul cel prea sfânt numai de două ori pe săptămână.

Dară erau creștini, cari cereau împărțirea cu sf. sacra- mente și în alte zile ale săptămânei. Spre a împacă dorința aceasta, conducătorii bisericii au aflat modul, cu care s'a făcut cu puțință a împărțiși pe credincioși și în celelalte zile ale săptămânei — iară mai ales miercuria și vinerea ¹⁾ — fără a vătămă întristarea credincioșilor și asprimea ajunării. Ei consacrau adecă duminica mai multă pâne și mai mult vin ca de obicei, conservând partea rămasă din corpul și sângele Domnului, pentru acei creștini, cari voiau să se comunice în acele zile ale patruzecimii, în cari nu se aducea sacrificiul cel fără de sânge. Cu darurile acestea mai înainte sfințite cre- dincioșii se comunicau apoi în decursul săptămânei, făcân- du-se mai întâi Vecernia și rugăciunile preparatoare la sf. comunicare, când și de câte ori voiau. Din ritul comunicării prescriș pentru zilele postului mare, care rit la început eră simplu, s'a desvoltat cu timpul, spre a petrece luarea sf. euharistii într'un mod mai solemn și a înlocui așa zicând liturghia deplină, un serviciu dumnezeesc anumit, o solem- nitate deosebită, care a luat numele „liturghia celor mai înainte sfințite“ (λειτουργία τῶν προηγιασμένων scil. δόρων).

Când a apărut liturghia aceasta ca serviciu dumnezeesc de sine stăfător, nu se poate ști bine. Atâta e numai sigur, că sinodul trulan a rânduit, ca liturghia τῶν προηγιασμένων să se facă în toate bisericile ortodoxe.

În canonul 52 al acestui sinod cetim adecă următoarele: „În toate zilele sf. patruzecimi, afară de sâmbăta și du- n.inica și de sf. zi a sf. bunevestiri, să se facă liturghia celor mai înainte sfințite“. Din canonul acesta se vede, că liturghia noastră pe timpul sinodului trulan era cunoscută tuturor bisericilor ortodoxe și pe semne că și întrebuintată pretutindeni.

De autdrul liturghiei τῶν προηγιασμένων se ține inge- nere Grigorie cel Mare, numit și Dialogul, episcopul Romei

¹⁾ Cf. Basilus, Epist. 93 ad Caesariam patriciam, de communione.

(† 604). Dară el e crezut de autorul ei numai într'atâta în- trucât a compus în scris liturghia ce, până atunci, exista numai în tradițiune orală ¹⁾.

§ 160. Urme de ritual vechiu al liturghiei.

Sf. apostoli nu ne-au lăsat în cărțile canonice nici una, care ar cuprinde sf. liturgie și ritualul ei. Cele atribuite lui Iacob și Marcu sigur au fost amplificate și nu putem con- stata care e formularul de ceremonii uzat la liturghie de toți apostolii. Că a trebuit să existe oarecari ceremonii fixate, ne convingem din cuv. ap. Paul, Cor. 14. 26—40, unde arată cele ce trebuie să se facă la cultul d=zeesc și apoi adaugă: „toate să se facă după cuviință și rânduială“. Unele for- mule din formularele noastre liturgice, le aflăm în uz și în scrierile apostolilor. Așa b. o. „Pace Vouă“, „Darul D=lui nostru Isus Christos, să fie cu voi cu toți“, rugăciunea dom- nească, apoi formule de binecuvântare și sfințire etc.

Bingham, Renaudot, Lebrun, de sigur, merg prea de- parte, dacă susțin, că până în secolul IV nu a existat nici o liturghie. Am amintit că formularele existente sunt compuse după cele atribuite lui Iacob, Clemens Romanul și Marcu și originea lor trebuie să se caute prin secolul al II, nu III. Pierderea formularelor uzate în primii timp ai creștinismului, e de a se atribui și persecuțiunilor. Să ne gândim la per- secuțiunea lui Dioclețian, despre care ne amintește istoricul Eusebie, că acesta a dat poruncă să se distrugă bisericile din temelie și să se ardă cărțile sfinte. Porunca aceasta se implinea de bună seamă cu strictete ca să placă tiranului. Aceasta e cauza că cărțile nu au ajuns la noi. De altfel însă chiar dacă o fi și rămas vr'un codice cu asemenea formu- lare, timpul îndelungat l-a ros cu dintele său.

Formele liturgice executate de sf. apostoli erau simple, ușoare, pline de sfințenie și încredere în D=zeu. Aceste forme sigur, se compuneau ca și laudele bisericesti, din lecțiuni, rugăciuni cu cântări și din cuvântări. Apoi, natural, erau îndătinat și binecuvântări și mărturisiri. Apostolii, la

¹⁾ Cf. T. Тагнавсchi, І с., р. 157—160 și Ник. Малиновскій, О Литургии преждеосвящ. дарѣвъ. В.-Петербургъ 1870. р. 55.

inceput cel puțin și în privința ceremoniilor nu vor fi săvârșit altfel s. liturghie decât cum o săvârșise și Mântuitorul nostru. Iar Domnul nostru Isus Christos a instituit liturghia seara, la cina cea de pe urmă, luând în mâinile sale sfinte, pâinea ce era pe masă, înălțând-o și arătând-o Tatălui celui ceresc, mulțămind, binecuvântând, apoi frângând-o a dat-o apostolilor săi zicând: „Luați, mâncați, acesta este corpul meu”. Asemenea luând paharul cu vin și sfințindu-l, l-a dat apostolilor săi cu cuvintele: „Beți dintru acesta toți, acesta este sângele meu...”. Și a mai adăos și cuvintele: „Aceasta să faceți întru amintirea mea”.

Apostolii deci, urmând acelei porunci, aduceau pe altarul D-ului pâinea și vinul și mulțămind lui D-zeu, le sfințeau prin rugăciuni și binecuvântări (I Cor. 10. 16). Apoi luând pâinea și frângând-o, se împărțeau cu corpul Domnului. (I Cor. 11. 26—27). După aceea luau paharul cu vin, îl binecuvântau și se împărțeau astfel și cu sângele lui Christos (I Cor. 11. 26—27). Tot așa la liturghie sunt întrebuințate și cuvintele ap. Paul către Timoteiu, (I Tim. 2. 1), unde pretinde ca să se facă rugăciuni, cereri, făgăduințe și mulțămiri pentru toți oamenii.

Apoi apostolii și urmașii lor fiind obișnuiți cu forme din cultul iudaic, natural că și din acestea au fost acceptate în ceremonialul liturgic creștin. Și alipindu-se de creștinism și păgânii, a fost necesar, ca să se înfrumusețeze cultul și după gustul acestora și în special să se adauge învățăturile necesare în cult.

Rădăcinile acestea ale cultului nostru din s. scriptură și unele date din tradițiune, ne îndreptătesc a susține că chiar la început a fost un ceremonial liturgic care esențial coincide cu ființa liturghiei de astăzi.

În special unii zic că s. apostoli se adunau cu creștinii, în casele lor de rugăciune, pentru a săvârși sf. liturghie. Acest serviciu îl începeau cu rugăciune (F. A. 2. 46; I Tim. 2).

După aceasta urma cântarea imnelor și a psalmilor, cari au trecut din cultul iudaic în cultul creștin. Apoi se făceau cetiri din s. scriptură a T. V. și după aceea, din epistolele apostolilor și din evanghelii. Dovadă despre cetirea epistolelor, e expresiunea ap. Paul în ep. I către Tesaloni-

ceni 5, 27, prin care îi îndeamnă să citească această scriere „tuturor fraților”; iar la Coloseni (4. 16) spune ca să se citească epistolele, „în biserică” și această adunare în biserică era atunci când se frângea pâinea, adică, când se săvârșea sf. euharistie. După epistole, se citea evanghelia cu învățăturile lui Christos, care a chemat pe pescari la apostolat. (Eus. H. E. II 15). Aici se ținea și predica. Dovada: ap. Pavel în Troada, unde erau adunați discipolii să frângă pâinea, a prelungit cuvântul până la miezul nopții (F. A. 20, 7). După cetirele acestea ale s. scripturi, urmau rugăciuni „pentru toți oamenii, pentru împărați, pentru toți cari sunt în diregătorii, ca să petreacă viață bună și cu odihnă, în toată pietatea și curătenia. (I. Tim. 2. 23).

Apoi urma sărutarea păcii și după aceasta, aducerea prinoaselor. Deci venea actul principal, adică „frângerea pâinei (κλάσις τοῦ ἄρτου)”. Ea se începea, după exemplul lui Christos, cu rugăciuni de mulțumire și se încheia din partea poporului, cu afirmațiunea „Amin”.

Prin rugăciuni și binecuvântări se prefăcea pâinea și vinul în corpul și sângele lui Isus, rostindu-se cuvintele rostite de El la instituire „Luați, mâncați”. „Beți dintru acesta”.

După aceasta, se pomeneau cei vii și cei morți, se zicea rugăciunea domnească și urma împărțirea și apoi se demitea poporul. (F. A. 2. 42, 46; 20. 11).

După terminarea acestor ceremonii liturgice, se întindea o masă comună și se da un ospăț de dragoste (ἀγάπη) întru aducerea aminte de cina cea de pe urmă. Din acest ospăț, gustau toți creștinii dar' mai ales săracii, pentru că se făcea din prinosul adus de bogați.

După timpul apostolilor (sec. II) a constat cultul divin creștin tot din rugăciuni, cântare, cetirea sfintei scripturi și învățătură sau predică. Dovada despre aceasta sunt mai întâi:

Scrisoarea proconsulului Bitiniei, Pliniu II, conținând protocolul asupra cercetării făcute contra creștinilor, trimisă lui Traian în anul 104 d. Chr. Iată ce scrie Plinius lui Traian: „Creștinii depun mărturie, că toată vina sau rătașirea lor constă în obiceiul, pe care îl au, că într-o anumită

zi (se vede, Duminică) se adună împreună în zorile zilei, cântă cântece de laudă lui Christos ca lui Dumnezeu, și se leagă prin jurământ ca să nu facă rău cuiva, să nu săvârșească nici hoții, nici bătăi, nici preacurvii, să nu calce credința, să nu respingă chezășia (adecă a sta unul pentru altul), dacă s'ar cere aceasta. Făcând aceste legăminte, ei se imprăstie, și după aceea din nou se adună pentru primirea hranei obișnuite și nevinovate. Însă și aceasta ei au lăsat-o când eu, după porunca ta, am hotărît ca să se oprească adunările tainice". Ep. 97 (al. 97) Lib. X. 7. Bingham, Originēs sive antiquitates eccl. T. 5. p. 127.

Alte isvoare sunt apologiile lui Iustin Martirul.

§ 161. Părțile liturghiei sf. Vasile cel Mare și a sf. Ioan Gură-de-aur.

Liturghia sf. Vasile cel Mare și a sf. Ioan Gură-de-aur se împărțește în trei părți principale, din care cea dintâi se numește Proskomidia, a doua Liturghia chemaților și a treia Liturghia credincioșilor.

Proskomida προσκομιδή (dela προσκομίσειν, a aduce, a pune înainte), înseamnă după etimologie aducere, punere înainte. Creștinii din secolile prime și chiar și împărații urmând poruncii Domnului: „Să nu te arăți înaintea mea deșert”¹⁾, adecă fără de aducere de dar, îndătinau în ziua învierii, la sărbători mari, în zilele amintirii sfinților și a morților a aduce din casele lor, înainte de liturghie, pâne și vin, adecă elementele determinate pentru lucrarea celor sfinte, cu rugămintea, ca să-i amintească la sf. liturghie. Asupra acestor aduceri se ruga apoi preotul, ca Domnul să le binecuvinteze, să le primiască ca sacrificiu și să amintească atât pe aceia, cari le aduceau cât și pe aceia, în a căror amintire se aduceau, cetindu-se totodată și numele lor de un diacon. După aceea se alegea din aceste daruri pentru împărțirea fraților, una sau și mai multe pâni și o măsură corespunzătoare de vin, preparându-le preotul prin rugăciuni potrivite pentru lucrarea celor sfinte. Darurile rămase se întrebuintau pentru susținerea clerului, a săracilor, a văduvelor și a orfanilor,

¹⁾ Esir. 23, 15.

pentru cari după isprăvirea sf. liturghii, se puna o masă comună, așanumitele agape. Deși aducerea generală a darurilor de acest fel, răcindu-se zelul creștinilor, a încetat mai târziu, totuș biserica n'a dat uitării datina cea veche. Ea, fixând un număr anumit de daruri, numite prosfore (dela προσφορά, aducere), și o măsură de vin, prescrie ca preotul, la proskomidie, să sacrifice din ele întâia prosforă și o parte de vin întru amintirea patimilor lui Isus Christos, a mielului adus pe cruce pentru curățirea păcatelor lumii, care sacrificiu al pânei, se numește miei sau agneț, dela cuvântul grecesc ἄρνός, curat, nevinovat, miel nevinovat. Din celelalte prosfore scoate preotul părțile mici, și anume din a doua, în onoarea și amintirea prea binecuvântatei, măritei, stăpânei noastre, de Dumnezeu Născătoarei și pururea fecioarei Maria; din a treia în amintirea prorocilor, a apostolilor, a marilor învățători ai lumii și ierarhi, a martirilor și a martirelor, a preacuvioșilor părinți și a preacuvioaselor maice, a sfinților fără de arginți, a sfinților dumnezeieștilor părinți Ioachim și Anna, și a tuturor sfinților și a acelu sfânt părinte, a cărui liturghie se săvârșește; din a patra, pentru sănătatea și mântuirea celor vii și din a cincea, pentru amintirea și iertarea păcatelor a celor morți și a tuturor celor, cari au adormit întru speranța învierii și a vieții de veci¹⁾.

Liturghia chemaților sau a catehumenilor consta în biserica veche, din cântarea psalmilor, cetirea sf. scripturi a amânduror Testamente, din predică și rugăciunile pentru cei chemați și pentru cei ce se căiau. La săvârșirea acestor acte bisericesti, li se permitea catehumenilor, sau celor chemați, și penitenților, sau celor ce se căiau, ba chiar și Iudeilor, ereticilor și păgânilor a lua parte, spre a cunoaște credința lui Christos. Însă ei nu stau dimpreună cu cei credincioși, ci într'un loc anumit al bisericii, o seamă dintrânșii în pronaos și la provocarea diaconului: „Cei chemați ieșiți” trebuiau să iasă din biserică. Părțile amintite — cu puține abateri — compun și în ziua de astăzi liturghia chemaților, care se încheie cu provocarea amintită a diaconului.

¹⁾ Vezi: И. Дмитревскій, Историческое, догматическое и таинственное изъяснение божеств. Литургии. В.-Петербургъ 1884, p. 95.

Liturghia credincioșilor constă în aducerea sacrificiului de laudă și de mulțumită, care sacrificiu, se aduce din partea credincioșilor, lui Dumnezeu celui prea înalt întru amintirea morții Fiului său. Ea, spre deosebire de liturghia chemaților, se numește liturghia credincioșilor, pentru că numai credincioșii și dintre aceștia numai cei demni de împărtășire cu sf. sacramente, aveau voie a fi de față și a se ruga împreună la săvârșirea ei ¹⁾.

§ 162. Rânduiala liturghiei sf. Ioan Gură-de-aur. Proskomidia.

Proskomidia, după ritul prezent al liturghiei sf. Ioan Chrisostom, se face în următorul mod:

Stând preotul și diaconul înaintea sfintelor uși, fac cătră răsărit trei închinări, însemnându-se cu semnul crucii. După aceea zic rugăciunile de rând, începutul cu: *Binecuvântat este Dumnezeu nostru, Împărate ceresc, sf. Dumnezeule ș. m. d. și spre deșteptarea pocăinței și a umilinței zic troparele: „Miluiește-ne pe noi Doamne...”, „Doamne miluiește-ne pe noi...”, „Ușa milostivirii deschide-o nouă...”. După aceea, spre dobândirea ajutorului dumnezeesc și spre a-și manifesta ortodoxia, sărută cu închinări icoana Mântuitorului, zicând rugăciunea: „Prea curatului tău chip ne închinăm, Bunule...”, apoi icoana Născătoarei de Dumnezeu, spunând rugăciunea: „Ceea ce ești izvorul mântuirii...” și în urmă icoanele altor sfinți. După sărutarea icoanelor, pășind preotul și diaconul în mijlocul bisericii, își pleacă capetele și, cu rugăciunea: „Doamne, trimite mâna ta din înălțimea lăcașului tău...” cer ajutor și putere, ca neosândiți să aducă sacrificiul cel fără de sânge. Deci, întorcându-se cătră popor, se închină în amândouă părțile bisericii, cu care închinare cer dela cei prezenți iertare pentru o eventuală vătămare. După aceea preotul și diaconul intră în altar ca în sfânta sfintelor, zicând psalmul 5 v. 7 și 8: „Intra-voiu în casa ta, închina-mă-voiu cătră biserică cea sfântă a ta...” și apropiindu-se de sf. masă și închinându-se de trei ori, sărută mai întâi sf. evanghelie, care*

¹⁾ Cf. И. Дмитревскій, I. c. p. 82.

închipuiește pe însuș Dumnezeu șezând pe tronul său, apoi sărută și sf. masă, ca locaș al Dumnezeului celui viu și ca locul unde se curăță păcatele credincioșilor. Deci făcând trei închinări și zicând: „Dumnezeule curățește-mă pe mine păcătosul și mă miluiește”, se îmbracă în veșminte bisericesti, în ordinea ce o prescrie Liturghierul, sărutând mai înainte de îmbrăcarea fiecărui veșmânt, crucea de pe dânsul și zicând rugăciunea corespunzătoare.

Înfrumusețat fiind preotul și diaconul cu veșmintele prescrise pentru sf. liturghie, pășesc la spălătoare și și spală acolo mâinile, zicând rugăciunea: „Spăla-voiu întru cei nevinovați mâinile mele...” ¹⁾. Dumnezeu, în legea cea veche îi porunci lui Moisi, de a pune între cortul întrunirii și între altar spălătoarea, în care toți aceia, cari aveau să serviască la masa sacrificiului, aveau să-și spele nu numai mâinile, dară și picioarele ²⁾. Acestei instituțiuni urmând și Testamentul nou, își spală servitorii lui, mâinile, arătând prin aceasta nu atât curăția trupească, căci fiecăruia i se cuvine să între curat în biserică, ci mai vârtos, curăția sufletească, cu care pășesc ei la lucrarea celor sfinte ³⁾, aceea ce cuprinde și psalmul ce se recitează la această spălare (Psalm 26, 6—11).

După aceea, pășind preotul la proskomidiar și voind să înceapă lucrarea preparării darurilor întru amintirea patimelor și morții lui Isus Christos, face împreună cu diaconul trei închinări, zicând la fiecare: „Dumnezeule curățește-mă pe mine păcătosul și mă mântuiește”. Deci zice troparul Vinerii celei mari: „Răscumpăratu-ne-ai pe noi din blăstămul legii cu scump sângele tău...”, prin cari mărturisește patimele lui Christos și fructele câștigate prin ele neamului omenesc. Apoi prepară materia necesară pentru plinirea lucrării celei sfinte, care după însăș așezarea Mântuitorului, este pâne și vin. Vinul se amestecă cu puțină apă ⁴⁾.

¹⁾ Psalm. 26, 6—11.

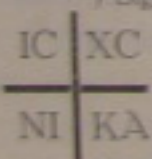
²⁾ Eșire 30, 18—21; 40, 7.

³⁾ Cyrill. Hieros., Catech. 23 Myst. 5 n. 2 (Migne, Patr. gr. T. XXXIII, p. 1109); cf. S. Germani, Rerum eccl. Contempl. la Migne, Patr. gr. T. XCVIII, p. 424.

⁴⁾ Cf. can. 32 al sinod. VI ecum.

Pânea, ἄψωτος, constă de regulă din cinci prosoare, dintre cari pe patru se află semnul crucii cu cuvintele IC. XC. NI. KA. în fiecare parte a crucii ¹⁾, iară pe o prosoară se află sigilul cu numele prea sfintei Maicei Domnului. Deci, zicând diaconul: „*Binecuvintează stăpâne*” și făcând preotul începutul cu cuvintele: „*Binecuvântat este Dumnezeu nostru totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor*”, ia în mână stânga, o prosoară cu sigilul IC. XC. NI. KA., iară în mână dreaptă lancea sau copia și o infige această în prosoară, și anume deasupra sigilului ei în forma crucii de trei ori, tot zicând cuvintele: „*Întru pomenirea Domnului și Dumnezeului și Mântuitorului nostru Isus Christos*”. Cu aceste cuvinte preotul exprimă, că prosoara ce o are în mână este menită conform poruncei lui Isus Christos, ca să se aducă sacrificiu lui Dumnezeu, întru amintirea patimilor și morții Mântuitorului ²⁾. Deci taie preotul cu copia în cele patru cornuri ale acestei prosoare pe lângă sigilul ei, spre a scoate din ea agnețul sau mielul, zicând la fiecare corn, când infige copia, cuvinte, cu cari se prezice sacrificiul mântuitor al lui Christos. Infigând copia și tăind în cornul despre dreapta sigilului prosoarei, zice preotul cuvintele: „*Ca o oaie spre junghiere s'a adus*” și tăind apoi în cornul despre stânga sigilului, zice: „*Și ca un miel nevinovat fără de glas împotriva celui ce-l tunde pe dânsul, așa nu și-a deschis gura sa*”. Cu aceste cuvinte ale profetului ³⁾ se înseamnă blândețea și îndelunga răbdare a Mântuitorului. Tăind preotul în cornul de sus al sigilului prosoarei, zice: „*Întru umilința lui judecata lui s'a ridicat*”, adecă el cu umilință a primit judecată nedreaptă, fiind condamnat la moarte pe cruce: iară tăind preotul în cornul de jos al sigilului prosoarei, zice: „*Iară neamul lui cine-l va spune*” ⁴⁾, adecă ce minte om-

¹⁾ Sigilul pe aceste prosoare are forma aceasta:

Cuvintele Ἰησοῦς Χριστός νικά, „Isus Christos învinge” să le fi înțeles buntat primadată Constantin cel Mare, ca inscripție pe trei cruci, cari erau așezate în Constantinopole. (Cf. Nicol. Bulgaris la I. A. Daniel, Codex liturgicus eccl. univ. T. IV. Lipsiae 1853. p. 385.)

²⁾ Cf. Nicolai Cabasilae Liturgiae Exposit. la Migne, Patr. gr. T. CL. p. 383.

³⁾ Isaia 53, 7-8.

⁴⁾ Isaia 53, 8.

nească poate explica coborîrea sau purcederea lui Christos cea mai înainte de veci, din sânurile Părintelui ceresc și nașterea lui cea fără de sămânță, din Maica fecioară. Des-părțindu-se astfel partea cea moale a prosoarei, cu semnul sigilului, de întreaga prosoară, infige acuma preotul copia de laturi despre partea dreaptă a prosoarei și ridică partea prosoarei însemnată cu sigilul și despărțită de prosoara întreagă, care parte se numește miel, ἄμνος, агнецъ, adecă mielul lui Dumnezeu, cel ce ridică păcatele lumii ¹⁾, zicând cuvintele: „*Că s'a luat de pe pământ viața lui*” ²⁾, adecă, că viața cea pământească a lui Christos s'a curmat în mod violent.

Acuma se pune agnețul pe disc cu fața în jos, și zicând diaconul: „*Sacrifică stăpâne*”, zice preotul, junghiindu-l sau tăindu-l prin mijloc cruciș: „*Sacrifică-se mielul lui Dumnezeu, cel ce ridică păcatul lumii pentru viața și pentru mântuirea lumii*”. Cu această junghiare se prepară sf. agnet pentru sfărmară, care se face înainte de împărtășire la liturgia credincioșilor după pronunțarea cuvintelor: „*Sfintele sfinților*”. Așîderea se inchipuieste prin această junghiare și prin sfărmară, patimile și moartea lui Isus Christos de pe cruce și sacrificiul lui adus pe aceasta ³⁾. În urmă se întoarce sf. agnet pe disc cu fața în sus, și zicând diaconul: „*Împunge stăpâne*”, preotul îl împunge cu copia despre partea dreaptă, unde este scris numele Isus, zicând: „*Și unul din ostași cu sulița coasta lui a împuns*”. Deci luând diaconul în mână dreaptă vasul cu vin și în stânga vasul cu apă și tumând în potir deodată vin și apă, spre a inchipui sângele și apa, ce au curs din coasta Mântuitorului, continuă preotul a zice cuvintele: „*Și îndată a ieșit sânge și apă și cel ce a văzut a mărturisit și adevărată este mărturisirea lui*” ⁴⁾. Apoi îndemnând diaconul la binecuvântarea sf. amestecături cu cuvintele: „*Binecuvântă stăpâne sf. amestecare*” și binecuvântând preotul potirul, zice: „*Binecuvântată este amestecarea sfințelor tale, totdeauna acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.*”

¹⁾ Ioan 1, 29.

²⁾ Isaia 53, 8.

³⁾ Cf. Nicol. Cabasil, Liturgiae Exposit. la Migne, Patr. gr. T. CL. p. 385.

⁴⁾ Ioan 19, 34-35.

Dupăce preotul în acest mod a preparat materia necesară pentru lucrarea cea sfântă, ia în mână a doua proșforă cu sigilul numelui Maicei Domnului și scoate din ea o parte întru onoarea și pomenirea prea binecuvântatei, măritei, stăpânei noastre Născătoarei de Dumnezeu și pururea fecioarei Maria, punându-o deadreapta sfântului Agneț, aproape de mijlocul lui, cu cuvintele: „De față a stătut împărăteasa deadreapta ta, în haină aurită, imbrăcată și prea înfrumusețată”¹⁾, căci precum după cuvântul prorocului, șade Maica Domnului, în cer, deadreapta lui Dumnezeu, bucurându-se de privirea măririi lui; așa și pe pământ se pune la lucrarea cea sfântă misterioasă a Fiului ei, partea ei în partea dreaptă a sf. agneț, căci ea, organul economiei dumnezeiești pentru mântuirea noastră și rădăcina marelui sacrificiu, ia mai multă mărire și strălucire decât alți sfinți dela cel ce s'a intrupat dintr'însa, și întrecând în mărire pe toți sfinții, e și mai aproape de Dumnezeu²⁾. Și deoarece, după cuvintele bisericeii, rugăciunile Maicei mult pot înaintea stăpânului ceresc, pentru aceea se roagă preotul, ca pentru rugăciunile ei să primiască Dumnezeu sacrificiul adus întru sanctuarul său cel mai pe sus de ceruri.

Apoi ia preotul a treia proșforă cu sigilul IC. XC. NI. KA. și scoate din ea tot câte o părticică în amintirea profetului Ioan, a celorlalți profeți, a apostolilor, a marilor învățători ai lumii și ierarhi, a martirilor și a martirelor, a preacuvioșilor părinți și maice, a sfinților fără de arginți, a sfinților dumnezeieștilor părinți Ioachim și Anna și a tuturor sfinților³⁾ și a sfântului, a cărui liturghie se săvârșește, la un loc nouă părticele, punându-le în laturea stângă a sf. agneț în trei rânduri, câte trei părticele în fiecarele rând, după chipul celor nouă cete ale ierarhiei cerești, căci după cum

¹⁾ Ps. 45, 9.

²⁾ Cf. Symeonis Thessalonicensis De sacra Liturgia c. 94 la

Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 284.

³⁾ Ἐξ ἁριστοτέρων δὲ, ἐκ προσφορᾶς ἑτέρας τῆ ἰερέως μερίδας ἐξάρχων, στασασαίδας ἐκ τῆς σφραγίδος ἡ ἱερουργεῖται ἁγίων ἁπλοῦτων μερίμην ποιεῖται καὶ εὐχεται. Symeon. Thessalonic., Ibid. p. 280.

zice autorul opului „Despre ierarhia bisericească”, ierarhia bisericeii este imitațiunea ierarhiei cerești¹⁾.

Simeon Tesalonicheanul zice în privința aceasta: Părticelele sfinților sunt puse în locul sfinților înșiși, aducându-se în memoria și onoarea lor și spre mântuirea noastră. Căci sfinții așisderea iau parte la misterul cel înfricoșat, ca împreună nevoitori ai lui Christos... Iară părticelele aceste nu se prefac în corpul Domnului sau în corpurile sfinților, ci ele sunt numai daruri și sacrificii... aduse lui pe numele lor, cari se sfințesc prin lucrarea misterior, prin împreunare și împărțire și dând sfințenie și acelora, pentru cari se aduc²⁾.

Deci ia preotul a patra proșforă cu sigilul IC. XC. NI. KA. și scoate din ea părticele pentru sănătatea și mântuirea celor vii, și anume se roagă preotul, ca să pomeniască Dumnezeu episcopia dreptcredincioasă, pe prea sfinți patriarhi, pe mitropolitul sau episcopul diecesan³⁾, pe onorata preoție și întru Christos diaconie, preoți, diaconi și pe toți frații, pe cari i-au chemat Dumnezeu la împărțirea sa; mai departe se roagă preotul, ca Dumnezeu să pomeniască pe prea înălțatul regele nostru, pe împărăția noastră și casa domniitoare; așisderea se roagă preotul, ca Dumnezeu să pomeniască pe ctitorii și binefăcătorii bisericeii, pe părinți și frații noștri; apoi se roagă preotul, ca Dumnezeu să primiască sacrificiul prezent pentru iertarea păcatelor a tuturor fraților întru Christos, pentru tot sufletul creștinesc năcăjit și dosădit carele are lipsă de mila și ajutorul lui Dumnezeu, pentru apărarea țării, în care locuim și a celor ce viețuesc în ea ș. m. d.; în fine se roagă preotul anume pentru cei ce va voi, vii sau morți, și îndeosebi, pentru cei ce ni-au poruncit nouă să ne rugăm pentru dânșii și pentru cei increzuți îngrijirii noastre sufletești. Părticelele scoase la fiecare nume se pun în șir mai jos de sfântul agneț.

În urmă, ia preotul a cincia proșforă cu sigilul IC. XC. NI. KA. și scoate din ea părticele pentru iertarea păcatelor celor morți, și anume în rândul, precum s'au scos

¹⁾ Cf. Pseudo-Dionys. Arcop., De eccl. Hierarchia c. II. § 2 (Migne, Patr. gr. T. III. p. 372).

²⁾ Symeon. Thessal., Ibid. p. 281.

³⁾ Preotul este dator a pomeni și pe arhiereul, care l-a hirotonit, carele, dacă este în viață, vine aici la rând, iară dacă este mort, la rândul său între cei morți.

pentru cei vii, luând la amintirea fiecărui nume câte o pãrticicã și punându-o în rând nou după cel de mai înainte și zicând și rugãciunea : „*Pentru pomenirea și iertarea pãcatelor tuturor celor în veci adormiți întru bunã credință, a strãmoșilor, a moșilor, a pãrinților, a maicelor, a fraților, a surorilor, a fiilor și a fiicelor*” ș. m. d. terminã lucrarea la această proșforã cu cuvintele : „*Și pe toți, cari întru nãdejdea învierii și a vieței de veci, pe cei ce cu împãrtășirea ta au adormit dreptcredincioșii pãrinți și frații noștri, pomenește-i iubitorule de oameni, Doamne*”¹⁾.

Apoi luând preotul din a patra proșforã o pãrticicã și zicând : „*Pomenește Doamne după mulțimea îndurãrilor tale și a mea nevrednicie și iartã-mi mie tot pãcatul cel de voie și fãrã de voie . . .*” o pune în mijlocul rândului celui dintâi al pãrticelelor scoase pentru cei vii. Pãrticelele puse în acest mod pe disc pe lângã agnet, înfãțișează biserica cea triumfãtoare și cea luptãtoare, care, toatã, are unul și acelaș cap, pe Isus Christos.

Dupã punerea pãrticelelor, binecuvântând preotul tãmâia cu cuvintele : „*Tãmâie îți aducem, Christoase, întru miros de bunã mireasmã spiritualã, care primindu-o întru altarul tãu cel mai pe sus de ceruri, trimite-ni nouã darul preasfântului tãu Duh*”, tãmâiazã steaua și o pune deasupra sf. pâni, zicând : „*Și viind steaua a stãtut deasupra unde era pruncul*”²⁾. El o face aceasta, ca nimene sã nu se atingã de sf. pâne și pentruca sã se închipuiascã acea stea minunatã, care i-a condus pe magi la iesle în Vithleem. Apoi zicând diaconul : „*Domnului sã ne rugãm*” și tãmâind preotul acoperãmântul cel dintâi, acopere sf. pâne dimpreunã cu discul, zicând : „*Domnul s'a împãrãțit, întru podoabã s'a îmbrãcat . . .*”³⁾. Deci tãmâiazã preotul în acelaș mod al doilea acoperãmânt și acoperind sf. potir, zice : „*Acoperit-a cerurile bunãtatea ta Christoase, și de lauda ta este plin tot pãmântul*”⁴⁾. Și în urmã tãmâiazã și al treilea acoperãmânt și acoperind cu dânsul discul și

¹⁾ Cf. Symeon Thessal., Ibid. p. 284.

²⁾ Mat. 2, 9.

³⁾ Ps. 93, 1—5.

⁴⁾ Habac. 3, 3 cu adausul : Χριστέ.

potirul, zice : „*Acopere-ne pe noi cu acoperãmântul aripelor tale*” ș. m. d.¹⁾. Aceasta însă se face din precauțiune, ca sã nu cadã nemica în sf. potir, precum și spre a închipui giulgiurile cu cari a fost înfășurat Christos și spre a indica, cã Christos din începuturile vieței sale a avut puterea dumnezeirii ascunsã sub învãlitura corpului sãu²⁾. În fine tãmâiazã preotul darurile puse înainte, zicând de trei ori : „*Bine ești cuvântat Dumnezeul nostru, carele bine ai voit așa, mãrire fie*”, cu care tãmâiere se aduce lui Dumnezeu preamãrire și mulțãmitã, cã a binevoit a trimite pe unul nãscut Fiul sãu, carele întrupându-se s'a rãstignit pe cruce drept rãscumpãrare pentru neamul omenesc. Apoi închindu-se preotul și diaconul de trei ori, zice acesta din urmã : „*Pentru punerea înainte a onoratelor daruri, Domnului sã ne rugãm*”, iarã preotul zice rugãciunea punerii înainte, cerând în ea, ca Dumnezeu sã binecuvinteze această punere înainte, sã o primiascã întru altarul sãu cel mai pe sus de ceruri, sã pomeniascã pe cei ce au adus-o și pe cei pentru cari s'a dus, pãzind pe toți neosândiți întru sfințita lucrare a dumnezeeștilor sacrameente. Cu această rugãciune preotul nu aduce sfințele daruri ca sacrificiu, ci numai le binecuvântã și le menește pentru sfânta lucrare. În fine face preotul apolisul, amintind întru dânsul pe sf. Ioan Gurã-de-aur, dacã se sãvârșește liturghia acestui sfânt. Dupã apolis sau otpust, tãmâiazã diaconul proskomidiarul și sf. masã împrejur cruciș, zicând la tãmâierea acestei de pe urmã : „*În mormânt cu trupul, în iad cu sufletul ca un Dumnezeu, în rai cu tãlharul și pe scaun ai fost cu Tatãl și cu Duhul sfânt, toate umplându-le, cel ce ești nescris împrejur*”. Acest tropar se zice la tãmâierea mesei, pentrucã dupã sf. pãrinți, înscamnã sf. masã mai ales mormântul Mântuitorului și scaunul sublim al împãrãției lui dimpreunã cu Tatãl și cu Duhul sfânt³⁾.

¹⁾ Ps. 17, 8, 9.

²⁾ Καὶ ταῦτα λέγει, καὶ καλύπτει τὰ δῶρα, τὸν ἄρτον δηλώνει καὶ τὸ πατήριον, πῶς τοῖς τιμίαις, καὶ θομιᾷ πανταχόθεν. Καὶ γὰρ συνεκαλύπτετο μὲν τίς ἢ τοῦ σεσαρκωμένου Θεοῦ δυνάμις, ἕως τοῦ καιροῦ τῶν θαυμάτων, καὶ τῆς ἐξ οὐρανοῦ μαρτυρίας. Nicol. Cabasil., Ibid., p. 389.

³⁾ Cf. Symeon Thessalonic., Ibid. p. 292.

Apoi diaconul tămâiază altarul și toată biserica, zicând psalmul 50. Cu tămâiere aduc sfinții servitori lui Dumnezeu onoarea cuvenită și arată, că ei lucrează dimpreună cu Duhul sfânt și că prin această lucrare se revarsă darul Duhului sfânt asupra lumii întregi ¹⁾.

În această parte a liturghiei, preotul preparând materia pentru sf. euharistie, amintește câteva profeții și preinchipuiri ce se raportă la moartea Mântuitorului. Așisderea amintește preotul aici toată biserica, cerească și pământească, rugându-se nu numai pentru creștinii cei vii, ci și pentru cei răpăsuși. Aceasta să îndemne pe creștinii prezenți, de a cugeta la cauza morții lui Isus Christos, la profețiile, cu cari s'a întărit speranța mântuirii neamului omenesc, și să mulțamească lui Dumnezeu, că ne-a învrednicit a vieții în așezământul cel nou al legii. Așisderea să împreună creștinii rugăciunile lor cu cele ale preotului, solicitând la sfinții lui Dumnezeu, ca cu rugăciunile lor și noi asemenea lor să ne facem demni a termina călătoria pământească în credința cea adevărată, în pocăință și în fapte bune, și astfel ca și ei a câștiga moștenirea împărăției eterne.

§ 163. Rânduiala liturghiei chemașilor sau a catehumenilor.

Înainte de a începe liturghia chemașilor, pășește preotul și diaconul înaintea sf. mese și zic, ridicând mâinile în sus, de trei ori rugăciunea: „*Împărate ceresc, Mângâietorule, Duhul adevărului, carele pretutindeni ești . . .*” pentru ca cu venirea Duhului sfânt să devină ei apți pentru săvârșirea demnă a lucrării sfinte. După chemarea Duhului sfânt, preamăresc sfinții servitori pe Dumnezeu, cu cântarea îngerească: „*Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu, și pe pământ pace, și între oameni bună voire*”, rostindu-o de două ori și amintind prin ea întruparea binevoitoare a lui Dumnezeu pe pământ pentru mântuirea neamului omenesc, și în urmă zic odată cuvintele psalmistului: „*Doamne, buzele mele vei deschide și gura mea va vesti lauda ta*” ²⁾. Apoi sărută

¹⁾ Cf. В е н і я м и н а, Новая Скрижаль, 1870, p. 184.

²⁾ Ps. 50, 17.

preotul sf. evanghelie, iară diaconul sf. masă. Sf. evanghelie ce totdeauna stă în mijlocul sf. mese, înfățișează pe Isus Christos împăratul. Pentru aceea, pășind preotul la sf. masă, dă onoare lui Christos prin sărutarea evangheliei, iară diaconul, cunoscând chemarea sa mai inferioară, se mulțamește numai cu atingere de sf. masă ¹⁾.

Acuma pleacă diaconul capul înaintea preotului drept semn de ascultare la lucrarea sfântă, ce voiește să o înceapă, și zice: „*Timp este de a face Domnului, binecuvintează stăpâne sfinte*”. Cuvântul „*a face*” e luat dela cuvintele exprimate de însuș Christos la așezarea sacramentului euharistiei: „*Aceasta să faceți întru amintirea mea*” ²⁾. Diaconul, cunoscând mărirea lui Dumnezeu deoparte și neputința și nedemnitățile sa de altă parte, spre a putea împlini serviciul său cum se cuvine, cere dela preot binecuvântare. Iar preotul îl binecuvântă zicând: „*Binecuvântat este Dumnezeul nostru totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor*”. Deci zicând diaconul: „*Roagă-te pentru mine stăpâne sfinte*”, răspunde preotul: „*Să îndrepteze Domnul pașii tăi spre tot lucrul bun*”; și în urmă zicând diaconul: „*Pomeneste-mă stăpâne sfinte*”, răspunde preotul: „*Să te pomeniască Domnul Dumnezeu întru împărăția sa, totdeauna acum și pururea . . .*”. Deșteptat prin această binecuvântare și aceste rugăciuni ale preotului, iese diaconul din altar și stând la locul corespunzător, în dreptul ușelor împărătești, exclamă cu voce ridicată: „*Binecuvintează stăpâne*” ³⁾. Iar preotul luând evanghelia în amândouă mâinile

¹⁾ В е н і я м и н а, Новая Скрижаль, p. 188.

²⁾ Luca 22, 19.

³⁾ Εὐλόγητον, δέσποτα. Cu cuvântul δεσπότης se înseamnă în general toată persoana investită cu putere și stăpânire, în urma căreia această persoană conduce și dirige pe alții (I. Petr. 2, 18; I. Tim. 6, 1). Cu această expresiune se înseamnă însuș Dumnezeu, care stăpânește toate făpturile (Fapt. ap. 4, 24), și Christos, care are toată puterea în cer și pe pământ. Și fiindcă presbiterii și episcopii sunt în biserică investiți de însuș Isus Christos, cu puterea de a lucra cele sfinte și a conduce biserica lui, apoi acuma din timpurile cele vechi se numesc și stăpâni, însă nu în înțelesul politic, ca asupritori ai omenirii și ca unii, cari ar mărgini libertatea omenescă, ci ca cei ce urmând legii lui Christos și așezămintelor lui, mai vărtos apăra pe credincioși de adevărata sclăvie și degradare a neamului omenesc, făcându-i prin conducerea lor, din fii ai mănici, (Efes. 2, 3 și 5, 8) fii ai lui Dumnezeu (Ioan 1, 12; I. Cor. 7, 22), ne-am ales, preoție împărătească, națiune sfântă, popor al inno-

și făcând cu dânsa semnul crucii, zice așisderea cu voce ridicată: „*Binecuvântată este împărăția Tatălui, și a Fiului, și a sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor*”. Preotul face cruce cu sf. evanghelie, nu numai pentru ca creștinii religioși să se deprindă a începe tot lucrul mai însemnat cu facerea crucii, ci și ca să însemne, că această lucrare sfântă o va săvârși conform poruncii Mântuitorului întru amintirea mulțămitoare a vieții Mântuitorului, a faptelor și a morții lui de pe cruce, cari toate cuprinde și le vestește evanghelia ¹⁾.

Insemnându-se poporul la preamărirea din partea preotului, a unui Dumnezeu în treime cu semnul crucii și închinându-se, strana răspunde: *Amin, adecă: Așa să fie.* Apoi intonează diaconul ectenia cea mare, aceeaș ce se cetește la începutul Vecerniei și al Utreniei și prin care se deșteaptă poporul la rugăciune, arătându-i-se totodată, că liturghia nu este numai amintirea faptelor lui Christos, ci și rugăciune de cerere pentru felurite necesități omenești. Ectenia cea mare se incheie cu ecfonisul: „*Că fie ți se cuvine toată mărirea, cinstea și închinăciunea, Tatălui...*”.

După ectenia cea mare, se cântă antifoanele, cari mărturisesc și preamăresc numele lui Dumnezeu sau arată ori lămuresc puterea și însemnătatea sărbătorii și imploră pentru cei prezenți darul mântuirii, căci, precum zice sf. Ioan Chrisostom ²⁾, Duhul sfânt se pogoară peste noi, nu

iri (L. Petr. 2, 9). In acest înțeles și diaconul numește pe presviter la lucrarea cea sfântă stăpân, δεσπότης și în acelaș înțeles se numește la această lucrare cu acest nume și episcopul.

¹⁾ Despre preamărirea lui Dumnezeu în treime zice patriarhul Gherman: „Τὴ ὅν τὸ τριστὸν ἐπισημαίνει τοῦ Θεοῦ καὶ οὐ τὸ ἐνιαῖον; Οὐ γὰρ „Εὐλογητὸς Θεός“ ἢ „Εὐλογημένη τοῦ Θεοῦ βασιλεία...“ ἀλλὰ τοῖς προσώποις διηρημένοις. „Εὐλογημένη ἢ βασιλεία, φησί, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.“ ὅτι διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου πρώτης, ἔμαθον οἱ ἄνθρωποι ὡς εἶη τρία πρόσωπα ὁ Θεός. Ταύτης δὲ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου μυσταγωγία ἐστὶ τὰ τελευτούμενα ἴδεν ἐν τοῖς προμίοις αὐτῶν εἶδει πρόλαμπειν καὶ κηρύττεσθαι τὴν Τριάδα. Καὶ ὑπὸ τῶν ἁγίων Δυναμῶν διατάσσεται ὁ Θεός τρισὶν ἁγιασμοῖς, καὶ ὑπὸ ἀνθρώπων ἢ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ εὐλογεῖται, ὡς δυναμὶς θεότητος αὐτοῦ τὸν ἅδην ἐπεκύρωσε, καὶ ἡμᾶς ἡλεοθέησε (Germani Rerum ecclesiast. Contempl. la Migne, Patr. gr. T. XCVIII. p. 402).

²⁾ Ioannes Chrysostomus, Hom. 3. in epist. ad Ephes. c. 1 (Migne, Patr. gr. T. LXII. p. 24).

numai prin sf. sacrament ce se lucrează aici, ci și prin rugăciunile aduse. Antifoanele se cântă la liturghie în trei des-părțituri, în onoarea sf. treimi și sunt de felurit fel, după diversitatea timpului liturgic, și anume sunt 1. antifoane de toate zilele, 2. antifoane ale învierii și 3. antifoane la sărbători mari domnești.

Antifonul cel dintâi de toate zilele e următorul: „*Bine e a se mărturisi Domnului și a cânta numelui tău, Prea inalte. A vesti dimineata îndurarea ta și adevărul tău în toată noaptea. Că drept este Domnul Dumnezeu nostru și nu e nedreptate întru dânsul*¹⁾. După fiecare din aceste versuri se cântă: „*Pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu Mântuitorule mântuiește-ne pe noi. Mărire și Acum. Pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu ș. c. l. Al doilea antifon de toate zilele sună: „Domnul s'a împărășit, întru podoabă s'a îmbrăcat, îmbrăcatu-s'a Domnul întru putere și s'a încins. Pentrucă a întărit lumea, care nu se va clăti. Mărturiile tale s'au incredințat foarte, casei tale se cuvine sfințenie, Doamne, întru lungime de zile*”²⁾. După fiecare din aceste versuri se cântă: „*Pentru rugăciunile sfinților tăi, Mântuitorule, mântuiește-ne pe noi*”. Mărire și Acum. *Unule născuț Fiule și cuvântul lui Dumnezeu, cel ce ești fără de moarte, și ai voit pentru mântuirea noastră a te intrupa din sf. Născătoare de Dumnezeu și pururea fecioară Maria, carele neschimbat te-ai intrupat și răstignindu-te Christoase Dumnezeule cu moarte moartea ai călcat. Unul fiind din sf. treime, împreună mărit cu Tatăl și cu Duhul sfânt, mântuiește-ne pe noi*”. Al treilea antifon de toate zilele e acesta: „*Veniți să ne bucurăm Domnului și să strigăm lui Dumnezeu, Mântuitorului nostru. Să întimpinăm fața lui întru mărturisire și în psalmi să strigăm lui. Că D-zeu mare e Domnul, și împărat mare peste tot pământul. Că în mâna lui sunt marginile pământului și înălțările munților sunt ale lui. Că a lui e marea și el o a făcut pe ea, și uscatul l-au zidit mâinile lui*”³⁾. Fiecare din aceste versuri se însoțește de cântarea: „*Mântuiește-ne pe noi, Fiule al lui Dumnezeu, carele ești minunat între sfinți, cei ce-ți cântăm fie, Alleluia*”.

Versurile antifoanelor sunt luate din psalmi și anume la antifonul întâi din psalmul 91, versul 1, 2 și 15, la antifonul al doilea din psalmul 92, versul 1, 2 și 5 și la antifonul al treilea din psalmul 94, versul 1 până la al 6. La versurile Testamentului vechiu, se adaugă cântări din

¹⁾ Ps. 91, 1-2 și 15.

²⁾ Ps. 92, 1-2, 5.

³⁾ Ps. 94, 1-6.

Testamentul nou, pentruca astfel să se împreune Testamentul vechiu cu cel nou, înfățișând o comunitate de oameni, cari, cu laude comune, preamăresc și vestesc mărirea, puterea și îndurarea lui Dumnezeu.

Toată serbarea sf. liturghii, din început până la fine, înfățișează ideea și faptul mântuirii neamului omenesc și de aceea și toate actele sf. liturghii la un loc și fiecarele act indeosebi, contribue sau adaugă la compunerea întregului și are oarecare însemnare. Și fiindcă sf. liturghie înfățișează toate faptele lui Christos, arătarea lui pe pământ, moartea, învierea și înălțarea lui la cer, pentru aceea înfățișează cele ce se fac la începutul sf. liturghii faptele ce le-a plinit Isus înaintea morții sale, adecă venirea, arătarea, învățătura și minunile lui, iară cele ce se fac în urmarea ulterioară a sf. liturghii, înfățișează moartea, învierea și înălțarea lui Christos la cer¹⁾. Pentru aceea psalmii cari se cântă la începutul serbării sf. liturghii înseamnă timpul cel dintâi al intrupării lui Christos; iară cele ce li urmează lor, adecă lecțiunile sfintelor scripturi, înseamnă aceea, ce a urmat mai târziu²⁾.

Indeosebi antifonul întâi recomandă și invită la preamărirea și mărturisirea numelui celui Preainalt și a îndurării și dreptății lui Dumnezeu Tatălui și a Fiului și e începutul sau exordiul celor ce urmează³⁾. Antifonul al doilea laudă împărăția, frumusețea și puterea Fiului lui Dumnezeu, însemnându-se cu acestea începuturile vieții lui Isus Christos pe pământ, când adecă Isus Christos era acuma în lume, însă lumea nu-l cunoștea încă, timpul înainte de Ioan, pe când încă nu era aprinsă lumina⁴⁾. Imnul: „Unule născut Fiule și cuvântul lui Dumnezeu...” arată, că intruparea Mântuitorului s'a realizat acuma, constatându-se prin ea

1) Cf. Nicol. Cabasila, l. c. ibid. p. 404.

2) "Ὅθεν οἱ ψαλμοί, ὡς ἂν ἐν προσημίαις τῆς μυσταγωγίας ἡδόμενοι, τὸν Χριστοῦ οἰκονομίας σημαίνουσιν τὰ δὲ μετὰ τούτων, αἵτε τῶν ἱερῶν Γραφῶν ἀναγνώσεις, καὶ τὰ ἄλλα, τὸ ἔφεξής. Καὶ μὴν ἕλλη τις εἶναι εἴρηται ἢ αἰτία τῶν ψαλμωδιῶν, καὶ τῶν Γραφῶν προκαθαρίαν εἶναι πρὸς τὰ μυστήρια, καὶ παρασκευάς· ἄλλ' οὐδὲν καλῶς καὶ τοῦτο κακεῖνο δύνασθαι, καὶ τὰ αὐτὰ καὶ τοῖς πιστοῖς ἀγιάζουσι, καὶ τὴν οἰκονομίαν σημαίνουσι. Nicolai Cabasilae Liturg. Expos. la Migne, Patr. gr. T. CL. p. 404.

3) Cf. Nicol. Cabas., l. c. ibid. p. 405.

4) Cf. Nicol. Cabas., l. c. ibid. p. 407.

adevărul profetiilor relative la intruparea lui Isus Christos și impunându-li-se așazicând, sigilul realității. Indeosebi, acest imn înseamnă timpul, când s'a botezat Isus Christos în Iordan și când glasul Părintelui ceresc a mărturisit lămurit și a eve, că acesta e Fiul lui cel iubit, unul fiind din sf. treime. Acest imn să-l fi compus împăratul Iustinian cel Mare¹⁾, carele zidind în anii 530—537 biserica măreată din Constantinopole numită de dânsul „Σοφία τοῦ Θεοῦ” l'a predat bisericeii, ca să se cânte în timpul sf. liturghii în onoarea unui născut Fiului lui Dumnezeu, carele neschimbat s'a intrupat din sf. Născătoare de Dumnezeu și pururea fecioară Maria, în contra eresului lui Nestorie, care învăța că Maica lui Dumnezeu nu se cuvine să se numească Născătoare de Dumnezeu, ci născătoarea lui Christos, ca și când ar fi născut numai om și nu Dumnezeu-om, o învățatură, care la al 3-lea sinod ecumenic, din Efes, s'a pus sub anatema²⁾.

La al treilea antifon se cântă acel psalm, cu care, având profetul în vedere arătarea lui Christos, provoacă pre oameni la bucurie întru Domnul și la preamărirea lui³⁾.

În timpul cântării antifonului întâi cetește preotul în taină rugăciunea: „Doamne, Dumnezeu nostru, a căruia stăpânire este neasemănată...”, în care cere, ca Dumnezeu, după bună îndurarea sa, să caute spre noi și spre sf. biserica sa, și să facă cu noi și cu cei ce se roagă dimpreună cu noi, milele sale cele bogate și îndurările sale. Iară după terminarea antifonului prim, zice diaconul ectenia cea mică: „Iară și iară cu pace Domnului să ne rugăm”, care se încheie cu ectonul, ce-l pronunță preotul: „Că a ta este stăpânirea,

1) Cf. Georgii Cedreni Historiarum Compendium la I. P. Migne Patr. gr. T. CXXI. p. 709 și I. Goar, l. c. p. 124.

2) "Ἐνιοὶ δὲ λέγουσιν, ὅτι τὸ αὐτὸ τροπάριον ἐκπεφώνηται παρὰ τοῦ τῆς θείας λέξεως βασιλέως Ἰουστινιανοῦ, σφόδρα καὶ αὐτὸ τοῖς συμβόλοις τῆς Χριστοῦ γεννήσεως ἐπιμαρτύρον. Ὅστις γὰρ φησὶν, ὁ γεννηθεὶς, ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος προανάρχου Πατρὸς ὑπάρχων, καταδεχόμενος διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθῆναι ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου, ἀερίπτου μαινάσης τῆς θεότητος καὶ ἀσυγγήτου, εἰς ἔσση τῆς ἁγίας Τριάδος, ἐνανθρωπήσας καὶ σταυρωθῆναι καταδεχόμενος, ὁ καὶ ἐν Τρισακτίῳ ἁμωπυροδοξαζόμενος ὑπὸ τῶν νοερῶν καὶ οὐρανίων Δυνάμεων. Ἀνεκροτήτως γὰρ καὶ ἀχωρητικῶς τῶν πατρικῶν κόλπων καταβάς σεσάρκωται. Αὐτὸς οὖν ἔστι ὁ αὐτῶν ἡμῶν. S. Germani Rerum eccl. Contemplatio la Migne, Patr. gr. T. XCVIII. p. 404.

3) Cf. Nicolai Cabasilae Liturgiae Expositio la Migne, Patr. gr. T. CL. p. 409.

și a sa este împărăția și puterea și mărirea, a Tatălui...” la care răspunde strana: „Amin”. Cântându-se antifonul al doilea, cetește preotul rugăciunea: „*Doamne, Dumnezeul nostru, mântuiește poporul tău și binecuvintează moștenirea ta...*”, după care zice diaconul ectenia cea mică, care se încheie cu ecfonisul: „*Că bun și iubitor de oameni Dumnezeu ești...*”. În timpul cântării antifonului al treilea cetește preotul rugăciunea: „*Cel ce ne-ai dăruit nouă aceste rugăciuni de odă...*”.

Terminând preotul rugăciunea, ce o zice în timpul cântării antifonului al treilea, se deschid ușile împărătești și cântându-se: „*Mărire Tatălui și Fiului și sf. Duh*” face împreună cu diaconul intrarea cea mică (τὴν εἰσόδον μικρὰν) sau intrarea cu evanghelia (τὴν εἰσόδον τῆς εὐαγγελίας).

Ritul acestei intrări e următorul: După ce s'au închinat preotul și diaconul de trei ori înaintea sf. mese, ia preotul sf. evanghelie, o dă diaconului și, încunjurând amândoi sf. masă, ies pe ușa cea despre miazănoapte, ducându-li-se înainte două lumânări aprinse. Venind la locul cel îndălnat din naos, își pleacă amândoi capetele. Deci zice diaconul: „*Domnului să ne rugăm*”, iară preotul zice în taină rugăciunea intrării: „*Stăpâne Doamne Dumnezeul nostru, cel ce ai așezat în ceruri cetele și oștile ingerilor și ale arhanghelilor...*”. După terminarea rugăciunii intrării, arătând diaconul cătră răsărit cu mâna dreaptă, fiind împreună și orarul cu trei degete, zice cătră preot: „*Binecuvintează stăpâne sf. intrare*”. Iară preotul, binecuvântând, zice: „*Binecuvântată este intrarea sfinților tăi, totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin*”. După aceea dă diaconul întâi stătorului bisericii evanghelia, să o sărute, sau nefiind în biserică acesta, o sărută preotul liturghisitor. Deci pășește diaconul înaintea sf. uși, înalță acele puțin evanghelia, și terminându-se cântarea la strană, zice cu voce ridicată: „*Împelociune. Drept*” („*Σοφία, Ὁρθή*”). Acuma întâi diaconul și preotul în altar, și punând diaconul evanghelia pe sf. masă, cântă cântăreții: „*Veniți să ne închinăm și să cântăm cântă Christos, mântuiește-ne pe noi, Fiul lui Dumnezeu, cel ce ești minunat întru sfinți, pe cei ce-ți cântăm pe. Alleluia*”¹⁾.

Această intrare își are originea din timpurile cele dintâi ale bisericii creștine. În biserică cea veche creștină, erau — după modelul templelor vechinului Testament — în altar două camere sau fride, una în partea dreaptă și alta în partea stângă, cari se numiau pastoforii, παστοφῆρα. În una din aceste pastoforii se depuneau veșmintele, cărțile și alte

¹⁾ Cântarea aceasta e compusă din versurile psalmului 94, o și 105, 47.

lucruri sfinte, numindu-se camera aceasta veșmăntar, νερού-φυλάκιον, sau diaconic, διακονικόν, căci veșmintele și celelalte lucruri bisericesti se aflau sub paza și în păstrarea diaconilor. În alta din aceste pastoforii, se depuneau aduce-rile poporului, pâinea, vinul, untuldelemn, tămâia ș. a., din cari aduceri se alegeau și se preparau darurile pentru lu-crarea celor sfinte, și această parte se numia depunere, de-positor, πρόθεσις. Deci la săvârșirea sf. liturghii, începân-du-se cântarea antifoanelor și apropiindu-se cetirea evangheliei, mergeau diaconii în veșmăntar și luând de acolo sf. evan-ghelia, o aduceau în adunarea fraților, pentru aceea această aducere a evangheliei se chema intrarea cu evanghelia. După cetirea evangheliei, apropiindu-se timpul sfințirii darurilor, mergeau diaconii la locul depunerii aducerilor și luând de acolo pâinea și vinul ales pentru euharistie, le aduceau la sf. masă, și această aducere se numește în ziua de astăzi, intrarea mare (μεγάλῃ εἰσόδῳ), care se face cu deosebită solemnitate.

În timpurile mai târzii s'a dat acestor amânduror intrări, însemnări simbolice. Evanghelia înseamnă aici pe Isus Christos, iară intrarea cu evanghelia înseamnă venirea Fiului lui Dumnezeu și intrarea lui în lume spre vestirea evangheliei²⁾.

Intrarea își ia începutul din sfânta sfințelor, căci și Christos s'a arătat din înălțimea dumnezeieștilor locașuri și a adus învățătura sa dela Tatăl ceresc. Lumânările ce se dăd înainte sf. evanghelii înseamnă lumina învățăturii evangheliei, sau aceste lumânări înseamnă pe înaintemer-gătorul Domnului și botezătorul Ioan ori și pe alți profesii, cari au fost până la Christos și vestiau venirea lui Christos³⁾.

¹⁾ Ἡ εἰσὸς τῆς εὐαγγελίας ἡρμάνει τὴν παρακλήσιν τοῦ Γαβ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν εἰσὸς τὴν εἰς τοὺς κείρας ταῦτας, ὅς λέγει ὁ Ἀπόστολος „Ὅταν εἰσαγγῆ (ἦσαν ὁ Θεὸς καὶ ἡσυχία) τοὺς Ἰουδαίους (τοὺς Μωυσαϊκῆ αἰσῆ) εἰς τὴν εἰσακλήσιν, λέγει. Καὶ παρακλήσιν αὐτοῦ ταῦτας ἡρμάνει αὐτοῦ. Germani Ritum eccl. Con-templ. ibid. p. 406. Ταῦτας δὲ ἡρμάνει, ἡ ἡρμάνει ἐν μέρει ἀπὸ τοῦ θεοπατερῆος ἱπποκρίτου ἡμῶν τῆς εὐαγγελίας ἀρετῆ, καὶ ἀποδείκνυται τὴν ἀποδείξιν τοῦ Κυρίου τη-μαῖου, ἡν ἡρμάνει παρακλήσιν. Δὲ γὰρ τῆς εὐαγγελίας ὁ Χριστὸς ἡρμάνει ὅταν τὴν παρακλήσιν βιβλία παρακλήσιν λέγεται κατὰ τὸ εὐαγγέλιον ἀπὸ τοῦ Ἀγγέλου πρὸς τὸν πᾶσις, „Ἐρχεται Μωυσῆς καὶ ταῖς παρακλήσιν τὴν βιβλία λέγεται. Nicol. Cas- basil. l. c. ibid. p. 412.

²⁾ Cf. Д. Солодовничъ, Литургия. 1861. p. 91.

Rugăciunea intrării : „*Stăpâne, Doamne Dumnezeu nostru, cea ce ai aşezat în ceruri cetele şi oştile ingerilor şi ale arhanghelilor ş. m. d.*“ compusă şi predată bisericii de sf. Vasile cel Mare are înţelesul, că precum în ceruri stau înaintea tronului lui Dumnezeu cetele şi oştile ingerilor şi ale arhanghelilor, preamărind neincetat pe Dumnezeu : astfel se roagă şi preotul la intrare în altar, ca în cer, ca această intrare să fie însoţită de cetele ingerilor şi ale arhanghelilor, cari la aducerea sacrificiului de laudă şi de mulţumită să serviască dimpreună cu dânsul şi dimpreună cu dânsul să preamărească bunătatea lui Dumnezeu. Deci presupunând preotul împlinirea acestei cereri, exprimă cuvintele : „*Binecuvântată să fie intrarea sfinţilor tăi*“, adică trimiţând Dumnezeu la intrare în altar asupra servitorilor săi darul său, preotul să fie sprijinit de acesta întru aducerea rugăciunilor şi laudelor sale. — Sărutarea sf. evanghelii înseamnă onoarea ce se arată lui Isus Christos şi mulţumita pentru descoperirea vocii dumnezeieşti şi pentru lucrarea mântuirii noastre. — Cuvintele : „*Înţelepciune. Drepti*“ au fost întrebuinţate în biserica veche creştină drept îndemnare, ca fraşii, cari asistau la serviciul dumnezeiesc, să se ridice de pe locurile lor. Căci creştinii bisericii vechi în timpul unor acte ale serviciului dumnezeiesc aveau voie să şadă, dară când se apropia oarecarele act însemnat, d. e. cetirea sf. evanghelii şi a oarecăror rugăciuni, atunci exclama diaconul : „*Înţelepciune. Drepti*“ ¹⁾, aducând creştinilor aminte, că ei se află în faţa înţelepciunii dumnezeieşti şi de aceea să se ridice de pe locurile lor şi să steie drept, ascultând în această stare aceea ce avea să li se propună ori prin cuvinte ori prin acte bisericesti simbolice ²⁾. — În urmă deschiderea

¹⁾ Murawjew zice de cuvintele aceste : „Der Diakon erhebt das Evangelium und erinnert mit dem Rufe : „Weisheit“ an die in der Kirche enthaltenen Schätze derselben und mit dem anderen Rufe „Aufrecht“ an die Erhabenheit des Gottesdienstes, daß Alle in aufrechter, ehrerbietiger Stellung stehen, und weder sich setzen noch sich anlehnen sollen („Briefe über den Gottesdienst der morgenländischen Kirche“. Aus dem Russischen übersetzt von Dr. Edw. Muralt, Leipzig 1838, p. 15).

²⁾ Nicolai Cabasila scrie despre înţelesul cuvintelor „*Înţelepciune. Drepti*“, următoarele : Ce este această provocare ? Cu ea se cere, ca cei ce se apropie de Dumnezeu şi de misterile dumnezeieşti să petreacă întru ele nu cu neglijare, ci cu luare aminte, cu diligenţă şi cu toată reverinţa şi primul semn al acestei diligenţi

uşelor împărăteşti la intrarea cu evanghelia înseamnă, că intrarea în cer, li e deschisă credincioşilor, prin venirea lui Isus Christos pe pământ.

După intrarea cu sf. evanghelie, se cântă la strană troparele şi condacele. Precum prin evanghelie se înseamnă Christos, aşa după arătarea evangheliei se cântă aceste imne spre a indica că învăătura lui Christos s'a realizat în viaţa sfinţilor lui Dumnezeu, şi spre a arăta şi sfinţilor onoare corespunzătoare ca implinitorilor învăăturii lui Dumnezeu.

Rugându-se preotul la Dumnezeu, ca cu intrarea lui în altar să intre într'una şi sfinţii ingeri, preamăreşte biserica după această intrare pe Dumnezeu cel prea sfânt cu cântarea întreit sfântă, cu care îl preamăresc şi ingerii în cer, din care cauză se şi numia cântarea aceasta în vechime „cântare ingerească“ ὁμολογία ἀγγέλων, şi „cântare heruvimică“, ἱερουβειμῶς ὕμνος. Însă mai înainte de a se începe această cântare își pleacă diaconul capul înaintea preotului și zice : „*Binecuvintează stăpâne timpul întreit sfintei cântări*“. Când se începe la serviciul dumnezeesc oarecare act mai însemnat, diaconul vine la preot și cere dela dânsul binecuvântare, arătând prin această cerere dependenţa sa de

și reverinți e ridicarea corpului, adică, ca la plinirea actelor sfinte credincioşii să ia parte nu şezând, ci drepti. Aceasta e poziţiunea celor ce se roagă, aceasta e poziţiunea servitorilor, cari la porunca domnilor lor sunt cu minte deşteptată, pentruca, după ce a primit porunca, să o îplinească cu stricteţă. Noi, însă, suntem rugători si lui Dumnezeu și servitori întru tot felul de servitute, și acesta e înţelesul acelor cuvinte. Și iarăș : Ce e înţelepciunea ? Concentrarea cugetărilor la mister, cu cari se cere a auzi și a vedea cele ce se fac și ce se zic, și cei ce sunt plini de credință să n'aibă nici un amestec cu cele omeneşti. Aceasta e înţelepciunea creştinilor și aceasta înseamnă înţelepciunea, la care în multe locuri ale sacrificiului se provoacă credincioşii de preotul, adică încordarea cugetărilor. Așa ne admoniem noi într'olaltă și ni aducem aminte, reînviind cu un cuvânt în sufletele auzitorilor încordata cugetare. Și e această aducere aminte necesară ? Mare e tirania uitării, a împrășierii, și nici o slăbiciune nu cuprinde pe om mai adeseori și mai lesne decât aceasta. Și fiindcă e de lipsă, ca la sf. mister și la toate cele ce se petrec la el să luăm parte cu cugetare încordată, — ca participarea noastră să nu fie zădarnică și să nu pierdem timpul degeaba — și fiindcă aceasta nu e ușor, pentru aceea e necesar, ca noi să ne deșeptăm înșirne și să fim cu trezie, e necesară admonițiunea externă, ca să putem feri de grijă deșerte mintea noastră neconținut bântuită de uitare. Nicolai Cabasila e Liturg. Exposit. ibid. p. 413.

preot și umilinta sa față de dânsul și indicând într'una și începerea unui act nou și însemnat precum e și în cazul prezent ¹⁾. Deci binecuvântând preotul pe diacon zice acesta după terminarea cântării troparelor: „Domnului să ne rugăm”, iar preotul exclamă: „Că sfânt ești Dumnezeu nostru, și Ție mărire îți înălțăm, Tatălui și Fiului și sf. Duh, acum și pururea”, diaconul: „și în vecii vecilor”, și strana: „Amin”. La pronunțarea cuvintelor: „Și în vecii vecilor”, diaconul, ridicând orariul cu trei degete, se întoarce către popor, ca și când ar voi să provoace și pe popor ca și el să cânte cântarea întreit sfântă cu guri neîncetate și în vecii vecilor ²⁾. Dându-se așadar cu această exclamare cântarea întreit sfântă, strana întonează: „Sfinte Dumnezeule, sfinte Tare, sfinte Fără de moarte, miluiește-ne pe noi” ³⁾.

Cântarea „Sf. Dumnezeule” se cântă aici de mai multe ori, pentru că Serafimii cântă neîncetat: „Sfânt, sfânt, sfânt”. Iar după ce s'a cântat ea de trei ori, se adaugă doxologia: „Mărire Tatălui și Fiului și sf. Duh, acum și pururea și în vecii vecilor, Amin” spre a însemna, că această cântare se aduce întru mărirea lui Dumnezeu în trei persoane; apoi se cântă: „Sfinte fără de moarte miluiește-ne pe noi” și încă odată: „Sfinte Dumnezeule” întreg. Cântăreții cântând: „Sf. Dumnezeule”, preotul cetește cu voce înceată, rugăciunea: „Dumnezeule cel sfânt, care întru sfinți odihnești...”, în care se roagă, ca Domnul, primind cântarea cea întreit sfântă, să ierte servilor săi tot păcatul, sfințindu-li sufletele și trupurile.

După cântarea: „Mărire Tatălui...” diaconul zice către preot: „Poruncește stăpâne”, și prin aceasta anunță el mergerea la scaunul cel de sus, iar preotul pășește către acesta, zicând: „Binecuvântat este cel ce vine în numele Domnului”, adică Christos cel promis prin prezicerile profeților la antifoane, după aceea arătat lumii la intrare cu evanghelia și în urmă în cântarea cea întreit sfântă, se în-

¹⁾ Вениаминъ Новая Скрижаль, р. 172 și 200.
²⁾ Cf. Nicolai Cabasilae Liturg. Exposit. ibid. p. 413.
³⁾ Despre originea și însemnătatea acestei cântări vezi § 98 al opului de față p. 316.

fățișează ca împărat și mijlocitor mergând spre a lua în stăpânire împărăția sa. Apoi diaconul zice: „Binecuvintează stăpâne scaunul cel de sus”, iar preotul stând înainte și binecuvântând, zice: „Binecuvântat ești pe scaunul măririi împărăției Tale, cel ce șezi pe Heruvimi, totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor, Amin, și se suie la scaunul său, δεύτερος θρόνος, care este în laturea scaunului episcopului și cu o treaptă mai jos de acesta. Scaunul episcopului (θρόνος καθέδρα) dimpreună cu cele ale presviterilor se numesc ἱερόν σύνθρονον. ¹⁾

Întrebuințarea sintronurilor în biserică, datează din timpurile prime ale creștinismului. După Eusebie ²⁾, Iacob, fratele Domnului și primul episcop al Ierusalimului, să fi avut în biserică, un loc separat de stat, pe care loc Eusebie îl numește tron. Așisderea și Marcu, primul episcop din Alexandria, să fi avut în biserică un loc separat de stat, pe care Grigorie dela Nazianz ³⁾ așisderea îl numește tron. În Constituțiunile apostolice se prescrie acolo, unde e vorba de biserică, ca: „În mijloc să fie așezat tronul episcopului și de amândouă părțile să șadă ceata preoșilor, iar diaconii să steie”. Iar scaunele acestea se așezau cu scopul, ca episcopii, ca supraveghietori ai turmei lui Christos, să poată vedea în biserică pe credincioși și observa purtarea lor în timpul vestirii ori cetirii cuvântului dumnezeesc și a rugăciunilor și de altă parte să poată fi văzuți ei de poporul ce lua parte la serviciul dumnezeesc ⁴⁾.

Sintronul din altar închipuiește catedra cea mai pe sus de ceruri a lui Christos, iar treptele de sub dânsul înseamnă rânduiala și starea fiecărui din arhieriei și din preoți ⁵⁾. Arhierul șezând pe sintron închipuiește pe Christos sau mai vârtos șederea lui Christos de a dreapta Părintelui ceresc, iar preoții, cari șed dimpreună cu dânsul închipuiesc pe apostoli.

¹⁾ Cf. Du-Cange, Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis, Lugduni 1688, p. 498.
²⁾ Eusebius, Hist. eccl. Lib. VII. c. 19 (Migne, Patr. gr. T. XX. p. 681).
³⁾ Gregor. Naz., Oratio 21. In laudem Athanasii Magn. (Migne, Patr. gr. T. XXXV. p. 1089).
⁴⁾ Cf. И. Дмитревскій, I. c. p. 162.
⁵⁾ Și nu e permis, ca să șadă pe aceste scaune altul cineva, nici chiar diaconii. Acestora li e desemnat alt loc, care se numește diaconic, unde li se cuvine a șede; iar ipodiaconii și lectorii stau din afară de altar, pe lângă soleă, și de aceea se numește acest loc altarul lectorilor. (βήμα τῶν ἀναγινωσκῶν). Cf. Symeonis Thessalonicensis De sacro Templo la Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 345.

După terminarea cântării întreit sfinte diaconul zice dinaintea uşelor împărăteşti: „Să luăm aminte”, cu cari cuvinte deşteaptă pe creştini la atenţiune. Iar preotul cu faţa spre popor zice: „Pace tuturor”, invocând astfel asupra creştinilor pacea şi binecuvântarea lui Dumnezeu. Se zice „Pace tuturor”, căci n'am avea nici un folos, dacă numai cu unii am avea pace, iar cu alţii am fi în ceartă. Lectorul răspunde: „Şi Duhului tău”, adecă doreşte preotului aceeaşi pace, ce el o imploră asupra credincioşilor. După răspunsul „Şi Duhului tău” lectorul ceteşte prochimenu¹⁾, care arată pe scurt ori în general cuprinsul, ideea, însemnarea cefirii următoare, şi se ia mai ales din acei psalmi, cari cuprind preziceri despre Christos. Prochimen se numeşte de aceea, căci el este pus înaintea unor versuri, ce urmează după dânsul²⁾. Diaconul zice mai departe: „Înțelepciune”³⁾, la care lectorul, stând în mijlocul bisericii, răspunde din care carte (Faptele apostolilor, ori Epistolele lui Paul, ori Epistolele catolice) va cefi. Diaconul zice: „Să luăm aminte”, şi lectorul ceteşte Apostolul, adecă o pericopă determinată din Epistole sau Faptele apostolilor. În timpul cefirii poporul şi diaconii stau, iar episcopul şi presviterii şed în locurile amintite ale sintronului ca cei ce au darul apostolic de a învăţa şi a îndrepta.

După cefirea apostolului, preotul zice „Pace ție”, iar lectorul răspunde: „Şi duhului tău”; diaconul zice: „Înțelepciune” şi corul cântă: *Alleluia*, care cuvânt înseamnă în general lauda lui Dumnezeu, iar aici prezenţa dumnezeiescului dar, care se revarsă prin cefirea sf. evanghelii, a cuvântului de viaţă dătător al Fiului lui Dumnezeu⁴⁾. Apoi tămăiază diaconul toată biserica spre a însemna, că darul

¹⁾ Vezi § 108 al opului de față p. 344.

²⁾ Το προκείμενον κηρύσσει πάντας, τής των προφητιών εκπαντορίας, και τής προφητείας της του βασιλείας Χριστού παρουσίας, ως στρατιώται προτρέγοντες και βοώντες: Ο καθήμενος επί των Χριστοβήμας κηρύσσει, και ήλλά εις τό σώσαι ήμάς. Και „Ο Θεός κήρυται επί θρόνου άγιου αυτού. Germani Rerum eccl. Contempl. ibid. p. 412.

³⁾ Σοφία ε. Ο Λόγος του Θεού ο άγιος και άγικητός, αναγγέλλει τό του Πατρός, ή εις απαρύρα. German., l. c. ibid. p. 412.

⁴⁾ Cf. Symeonis Thessalonicensis Expositio de divino Temple la Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 724.

Duhului sfânt a umplut prin vestirea evangheliei, revărsându-se în toate marginile lumii, inimele oamenilor de bună mireazmă a învăţătorei lui Christos. Preotul ceteşte în timpul tămăierii cu o voce inceată rugăciunea: „Străluceşte în inimele noastre, iubitorule de oameni, stăpâne, lumina cea nestricăcioasă a cunoştinţei dumnezeirii tale...”, în care se roagă, ca Domnul să deschidă ochii gândului nostru la înţeles evanghelia lui.

Deci urmează cefirea evangheliei, care se introduce cu următoarele acte liturgice: Diaconul zice: „Binecuvintează stăpâne pe binevestitorul sfântului apostol şi evangelist (cutare)”. Cerând diaconul binecuvântarea preotului la actul cefirii sf. evanghelii se numeşte binevestitor, căci el sf. evanghelie are a o cefi cu aceleaşi cuvinte, cu cari a scris-o Duhul sfânt. Preotul binecuvântând pe diacon se roagă pentru el în următorul mod: „Dumnezeu pentru rugăciunile sfântului, măritului, intru tot lăudatului apostol şi evangelist (cutare) să-şi deie ție cuvânt celui ce binevesteşti cu putere multă”, adecă să întăriască limba lui cu putere de sus, „spre plinirea”, adecă spre vestirea fructiferă a evangheliei, „iubitului său Fiu, a Domnului nostru Isus Christos”; şi diaconul consimţind la această cerere zice: „Amin”. La liturghia arhierescă, cere diaconul binecuvântarea de pe amvonul pe care ceteşte sf. evanghelie şi Arhierul dă binecuvântarea cu glas tare. De altfel preotul dă binecuvântarea în altar şi luând diaconul evanghelia iese pe uşele cele mari, ducându-se înaintea lor două lumânări aprinse şi stă pe amvon. Iar preotul deşteaptă pe cei prezenţi la ascultarea atentă a evangheliei, zicând cu voce înălţată: „Înțelepciune! Drepti să ascultăm sf. evanghelie. Pace tuturor”. Se zice „Drepti”, căci se cuvine ca toţi să asculte sf. evanghelie cu reculegere a duhului, în stare dreaptă a corpului¹⁾ şi cu capetele plecate în semn de supunere cătră Dumnezeu, precum şi spre a arăta, că toţi sunt

¹⁾ Και όταν αναγνωστικόμενον ή τό Ευαγγέλιον, πάντες οι προσβότεροι και οι δούκωνοι και πās ή λαός στρατεύωσαν μετά πολλής ήσυχίας γέγραπτοι: γάρ „Σιώπα, και άκουε Ισραήλ.” και πάντες „Σό ή ή αυτού στήθη, και άκούσθ. Const. apost., Lib. II. c. 57 (Migne, Patr. gr. T. I. p. 729); cf. şi Ioannes Chrysost., Homil. I. in Matth.

gata, de a implini învățătura lui Christos vestită prin evanghelie. Strana răspunzând: „Și duhului tău”, diaconul anunță titlul evangheliei cu cuvintele: „Din sf. evanghelie a evanghelistului (cutare) cetire”. Deci zice preotul: „Să luăm aminte”, adecă să-l auzim pe el însuș, și diaconul cetește evanghelia.

Nicolai Cabasila scrie despre cetirea apostolului și a evangheliei: Ce scop are aici cetirea sfințelor scripturi? ... Ele ne prepară și ne curățesc înainte de sfințirea cea mare a misterilor. Iară dacă întrebăm despre însemnarea lor, ele înseamnă arătarea Domnului ... și anume înseamnă ele arătarea mai perfectă, cu care a vorbit Domnul în public, arătându-se astfel nu numai cu acelea, ce a vorbit însuș, ci și cu acelea, cari le-a învățat pe apostoli să vorbiască, trimitându-i la oile cele pierdute ale lui Israil. De aceea se ceteșc mai întâi cărțile apostolice și se ceteșc și evanghelia. De ce nu se ceteșc mai întâi evanghelia? Căci acelea, cari se vorbesc de Domnul însuș sunt semnele arătării mai perfecte, decât acelea, cari se vorbesc de apostoli ... Deci acelea, cari înseamnă arătarea perfectă a Domnului, se pun la urmă, pentru că mai bine să se arate în ele cele ce urmează¹⁾.

Evanghelia se ceteșc, când liturghiseșc preotul singur, din ușele împărătești, iară liturghisind el cu diaconul, de pe amvon în mijlocul bisericeii, pentru ca toți să poată auzi și să-și poată însemna acelea ce a vestit Mântuitorul. La cetirea evangheliei anume se aprind lumânări spre a însemna lumina adevărului evangelic, care a străbătut întunericul necredinței, în care se aflau popoarele înainte de venirea lui Isus, și care luminează și astăzi mintea noastră¹⁾. După cetirea evangheliei, preotul întâmpină pe diaconul cu cuvintele: „Pace fie celui ce binevestești (εὐαγγελιστομένῳ)”, și cu

1) Cf. Nicolai Cabasilae Liturg. Exposit. ibid. p. 416.

2) Această datină, adecă, de a aprinde anume lumânări la cetirea evangheliei era în uz general acuma pe timpul sf. Ieronim. El zice în privința aceasta: „Nam et absque martyrum reliquiis per totas orientis ecclesias quando legendum est evangelium, accenduntur luminaria, iam sole rutilante; non utique ad fugandas tenebras, sed ad signum laetitiae demonstrandum. Unde et virgines illae Evangelicae semper habent accensas lampades suas (Matth. 25, 1 sq.). Et ad apostolos dicitur: Sint lumbi vestri praecincti, et lucernae ardentes in manibus vestris (Luc. 12, 35). Et de Ioanne Baptista; Ille erat lucerna ardens, et lucens (Ioannes 5, 35); ut sub typo luminis corporalis illa lux ostendatur, de qua in Psalterio legimus; Lucerna pedibus meis verbum tuum, Domine, et lumen semitis meis (Ps. 118, 105). Hieronymi Liber contra Vigilantium la Migne, Patr. lat T. XXII. p. 361.

aceste cuvinte face deosebire între dânsul și între lectorul apostolului, cătră carele zice simplu: „Pace fie”. Iară strana, precum înainte, așa și după cetirea evangheliei, mărturiseșc pe care l'a auzit, e întru adevăr înțelepciunea și cuvântul lui Dumnezeu și preamăreșc pe Dumnezeu, că i-a învrednicit a auzi învățăturile mântuitoare ale evangheliei, exclamând: „Mărire fie, Doamne, mărire fie”. Apoi vine diaconul până la sfintele uși, dă sf. evanghelie în mâinile preotului, care o sărută în semn de iubire și stimă a cuvântului dumnezeesc și apoi se închid sf. uși.

În biserica veche creștină, după cetirea apostolului, și a evangheliei urma din partea preoților sau a episcopilor învățătura cătră popor sau predica, și anume se așeza ea aici din cauza, ca cei chemați sau catehumenii să se învețe în credința creștină și ca cei credincioși să se prepare cu cuviință pentru aducerea sacrificiului și pentru împărțășire cu sf. euharistie. Dară după ce mulți începură a se aduna la biserică numai, spre a se indulci de frumuseța cuvântării și a-și satisface deșertei curiozități, părăsind apoi după cuvântare biserică¹⁾, începu a se ține cuvântarea la sfârșitul liturghiei cu atâta mai vârtos, că, schimbându-se și disciplina relativă la catehumeni, mai târziu nu numai se permise tuturor, dară chiar se obligaseră toți a petrece în biserică până la sfârșitul liturghiei²⁾. — Învățătura creștină după exemplul lui Christos și al apostolilor, se împărțășeșc la serviciul dumnezeesc pentru aceea, că biserică este învățătoarea religiozității, și acest scop se realizează nu numai prin lucrarea celor sfinte, dară mai ales prin împărțășirea învățătorei creștine, și că în timpul servirii dumnezeești în biserică inimele creștinilor prin solemnitatea și frumuseța cultului se fac mai capabile pentru primirea învățăturilor creștine³⁾.

1) Despre aceasta se plânge acuma sf. Ioan Chrisostom în cuvântarea a VII despre recapitularea natură a lui Dumnezeu etc. (Migne, Patr. gr. T. XLVII. p. 766) și în cuvântarea a III asupra epistolei II cătră Tesaloniceni (Migne, Patr. gr. T. LXII. p. 484).

2) Vezi: И. Дмитренко, l. c. p. 175 și Д. Смолодовичъ, Литургия, p. 94.

3) Despre întrebările, când se ține la noi predica de prezent, care rit se observă în întreaga ei, precum și despre alte întrebări relative la predica, vezi: V. Mitrofanovici, Omiletica, Cernăuți, 1875, § 120, p. 743-750.

După citirea evangheliei și predică, întonează diaconul ectenia cea cu tot adinsul (ἐκτενσις δεήσις): „Să zicem toți din tot sufletul și din tot cugetul nostru să zicem...”, în care se roagă pentru binele arhierului, al împăratului, al clerului, al celor ce aduc daruri și fac bine în sfânta biserică etc. Această ectenie se numește cu de-a-dinsul de aceea, căci la fiecare cerere poporul răspunde: „Doamne miluiește” nu odată, ci de trei ori. În timpul cetirii ecteniei cu deadinsul preotul cetește în taină rugăciunea cererii cu osârdie:

„Doamne, Dumnezeu nostru, primește această rugăciune cu osârdie dela servii tăi...”, în care invoacă îndurările lui Dumnezeu asupra credincioșilor. La ectenia cea cu de-a-dinsul se adaugă, ca și la ectenia cea mare la începutul liturghiei, și cereri pentru deosebite necesități ale creștinilor, pentru bolnavi, pentru cei ce călătoresc etc.¹⁾

Nicolai Cabasila scrie: Care rugăciune se cuvine mai ales să se facă după evanghelie, de nu pentru cei ce păzesc evanghelia, pentru cei ce imitează bunătatea și iubirea de oameni a lui Christos, pe care îl înseamnă evanghelia? Și cine-s aceștia? Conducătorii bisericii, păstori popoarelor, aceia, cari îngrijesc de afacerile publice... Ctitorii și adaugătorii bisericilor, învățătorii faptelor bune, și cei ce în orice mod sunt de folos binelui bisericii și cari sunt demni de rugăciunile comune²⁾.

Acuma urmează ectenia pentru cei chemați. Rugăciunile și cererile pentru cei chemați, biserica le face chiar din secolul III. Prima lor rânduială se află în liturghia din cartea VIII a Constituțiunilor apostolice, de unde după ființă, le-au adoptat sf. Vasile cel Mare și Ioan Chrisostom în liturghiile lor. Cuprinsul lor este următorul:

Diaconul întonează: „Rugați-vă cei chemați Domnului”. Înainte de toate se deșteaptă cei chemați sau catehumenii, ca ei înșiși să se roage pentru sine, căci Dumnezeu, precum zice fericitul Augustin, a putut să facă pe om fără de om, dară nu-l poate mântui fără de om. Apoi se îndeamnă cei credincioși, ca și ei să se roage pentru cei

¹⁾ Dacă se face amintire pentru cei morți, se zice după ectenia aceasta ectenia pentru cei morți, care însă nu se află în codicii liturghiei lui Ioan Chrisostom.
²⁾ Cf. Nicolai Cabasilae Liturg. Exposit. c. 23. la Migne, Patr. gr. T. CL. p. 417.

chemați: „Cei credincioși pentru cei chemați să ne rugăm ca Domnul să-i miluiască pe dânșii; să-i învețe pe dânșii cu cuvântul adevărului”, adică să-i informeze despre toate adevărurile credinței; „să li descopere lor evanghelia dreptății”, adică să li arate cuprinsul bunurilor celor eterne; „să-i împreune pe dânșii cu sfânta sa catolică și apostolică biserică”, adică să-i facă părtași de darurile mântuirii și îndeosebi de sf. sacrament al botezului, prin care se primesc în sinul bisericii și dobândesc iertarea păcatelor...

Așisderea se provoacă cei chemați, ca să-și plece capetele, iară preotul, plecându-și ei capetele, pronunță rugăciunea: „Doamne, Dumnezeu nostru cel ce intru cele înalte locuiești și spre cele umilite privești...”, în care se roagă, ca Domnul să invrednicească pe catehumeni de sf. botez, de iertarea păcatelor, de veșmântul nestricăciunii; să-i împreune cu sfânta sa biserică și să-i numere cu turma sa cea aleasă.

În timpul ecteniei pentru cei chemați se desface antiminsul, pe care se face sfințirea darurilor, și la ecfonisul: „Ca și aceștia împreună cu noi să măriască prea cinstitul și de mare cuviință numele tău...” se înseamnă asupra lui cu buretele sf. cruce punându-se apoi acesta de o parte.

Acuma întonează diaconul: „Câți sunteți chemați ieșiți, cei chemați ieșiți, ca nimene din cei chemați”. La aceste cuvinte ieșiau în vechime catehumenii din biserică ca aceia, cărora li era permis a lua parte în decursul sf. liturghii numai la învățătură și nu și la dumnezeieștile misterii, cari aveau să se săvârșească la liturghia credincioșilor¹⁾.

Simeon Tesalonicheanul scrie în privința aceasta următoarele: „Aceasta face și biserica când poruncește să iasă cei chemați, iară cei credincioși să rămâie. De unde se și poate vedea, câtă luare aminte trebuie să aibă cei credincioși, ca să nu se uniască cu cei, cari nu sunt demni de unire și îndeosebi să nu facă aceasta preoții. Căci dacă nu se cuvine a avea comunitate cu unii ca aceștia în rugăciuni, cu cât mai mult nu se cuvine a avea comunitate cu dânșii în sacrificiu²⁾).

¹⁾ Cf. Nicolaus Cabasila, l. c. ibid. p. 417.
²⁾ Symeonis Thessalonicensis Expositio de divino Templo la Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 725.

În ziua de astăzi, neaflându-se la noi în biserică catehumeni, e îndreptățită întrebarea, din care cauză cetește biserica totuș ectenia pentru catehumeni sau cei chemați? Răspunsul sună: din cauză, că și între creștinii de astăzi se află mulți, cari s'ar cuveni să se numere la cei chemați sau la cei, cari deși sunt botezați, dară din punctul de vedere al vieții sunt nedemni, ca să ia parte la sf. mister și așadar, cari, la provocarea diaconului, s'ar cuveni să iasă din biserică. Toți aceia, cari petrec în păcate și nu se căiesc de dănele, cari cu știință și cu conștiință calcă poruncile lui Dumnezeu și ale bisericei, cari în inimile lor nutresc ură și mânie asupra confratelui, aceștia și alții asemenea acestora la cuvintele: „*Câți sunteți chemați, ieșiți*”, ar trebui să iasă din biserică, precum ieșiau odinioară catehumenii și penitenții bisericei vechi. Deci auzind unii ca aceștia cuvintele diaconului să cugete despre nedemnitățile lor, să se umiliașcă și în secretul inimilor lor, să se roage la Dumnezeu, ca să le ierte păcatele, propunându-și cu tot adinsul, de a-și îndrepta viața, ca să nu cadă în mâinile infricoșatului judecător¹⁾. Spre deșteptarea unor sentimente ca acestea și a umilinței în inimile celor de față se întonează și în ziua de astăzi, în biserică, cuvintele: „*Câți sunteți chemați ieșiți, cei chemați ieșiți, ca nimene din cei chemați*” (e de adaus: să rămână aici, adecă în biserică).

§ 164. Rânduiala liturghiei credincioșilor.

Liturghia chemaților se termină cu cuvintele: „*Cei chemați ieșiți, câți sunteți chemați ieșiți, ca nimene din credincioșilor se începe cu cuvintele: „Câți suntem credincioși iară și iară cu pace Domnului să ne rugăm*”. Precum la începutul liturghiei chemaților, se îndeamnă cei prezenți a se ruga cu pace Domnului („*Cu pace Domnului să ne miluiește*”, iară preotul cetește în taină prima rugăciune a credincioșilor: „*Mulfămim ție Doamne Dumnezeul*

¹⁾ Cf. И. Дмитревскій, l. c. p. 180.

puterilor, carele ne-ai invrednicit a sta și acuma înaintea sf. tău altar —”, în care se roagă pentru păcatele sale și ale poporului și cere ajutor pentru aducerea fără de osândă a sf. sacrificiu. Sfârșind diaconul ectenia, preotul o încheie cu ecfonisul: „*Că ție se cuvine toată mărirea, cinstea și închinăciunea...*”. Apoi mai întonează diaconul o ectenie, în timpul căreia preotul citește a doua rugăciune a credincioșilor, în care se roagă pentru curățirea sufletelor și ale trupurilor celor ce stau lângă sf. altar, pentru sporirea vieții, credinței și a înțelegerii și pentru împărtășirea vrednică a credinței, ș. m. d. Ectenia a doua se încheie cu ecfonisul: „*Ca sub stăpânirea ta totdeauna fiind păziți, ție mărire îți înălțăm...*”. La aceste ambe ectenii se întonează înaintea ecfonisului: „*Întelepciune*”, dând de cunoscut celor prezenți, că lor li e de lipsă luarea aminte, pentruca în timpul transportării darurilor de pe proscomidiar pe sf. masă și al sfințirii lor ei să nu se distreze, ci la aceste acte sfinte să fie cu deosebită atențiune¹⁾.

După ecfonisul din urmă strana cântă imnul heruvimic: „*Cari pe heruvimi cu taină inchipuim...*”. Acest imn deșteaptă pe creștinii prezenți, ca inchipuind ei în taină pe Heruvimi, adecă asemănându-se în mod misterios Heruvimilor și cântând dimpreună cu dânșii treimii celei de viață făcătoare întreit sfânta cântare, să lepede toată grija cea lumească, adică să nu cugete nici la avere, nici la mărire, nici la desfătări lumești; ci cu demnitate să primească pe împăratul tuturor fapturilor pământesti și cerești și să-l onoreze pe acela, pe care il onorează în ceruri și il încunjură cetele îngeresti, întonându-i cântarea: Alleluia.

Sf. Gherman scrie despre acest imn: Imnul heruvimic, care se cântă, ne îndeamnă, ca dela acest moment înainte până la finea lucrării sfinte, să fim toți cu atențiune și să depărtăm dela noi toată

¹⁾ Sf. Gherman explică însemnarea simbolică a actelor ce se plinesc după ceteștea sf. evanghelii până la cântarea heruvimică în următorul mod: După ceteștea sf. evanghelii rugăciunile și cererile ce se fac până la imnul heruvimic indică învățătura lui Christos Dumnezeului nostru prin timp de trei ani, precum și catehizarea celor ce pășesc la botez, fiind ei atrași la acesta prin puterea cuvântărilor și prin eficacitatea minunilor. — German, l. c. la Migne, Patr. gr. T. XCVIII p. 416.

grija cea lumească, voind să primim în împărtaşire pe Christos, ca pe marele împărat¹⁾.

Acest imn a început a se întrebuința în biserică în timpurile împăratului Iustin II, în secolul VI²⁾. El s'a introdus în serviciul divin cu scopul, ca credincioșii, în timpul ieșirii sfinților servitori, ai bisericei la locul depunerii darurilor (πρόθεσις), spre a aduce darurile la sf. masă, ascultând cântarea imnului acestuia să se prepare într'un mod demn pentru primirea împăratului tuturora. Cântându-se prima parte a imnului heruvimic, preotul cetește în taină rugăciunea: „Nimene din cei ce se leagă cu poftele și desmierdările trupești...” în care cere dela Domnul să-i curățiască sufletul și inima de cugete viclene, să-l întăriască cu puterea sf. Duh, ca fără prihană să steie înaintea sf. mese și să sacrifice sfântul și preacuratul corp și onoratul sânge al Domnului.

Terminându-se această rugăciune pronunță preotul dimpreună cu diaconul, stând înaintea sf. mese, de trei ori imnul heruvimic, închinându-se tot după fiecare dată fără de în-doială, spre a deștepta întru sine sentimente corespunzătoare actului, ce are să urmeze. Deci se deschid ușele împărătești, și preotul, stând înaintea sf. mese, recitează în taină psalmul 50: „Miluiește-mă Dumnezeu...” iar diaconul tămâiază altarul și toată biserica recitând și el în taină acest psalm. După tămâierea bisericei se apropie preotul și diaconul de proscomidiar și terminându-se prima parte a imnului heruvimic, se face intrarea cea mare, la care se duc sf. daruri dela proscomidiar la sf. masă. Această intrare, spre deosebire de intrarea cu sf. evanghelie la liturghia chemaților, se numește mare cu privire la scopul cel mare, pentru care se face, căci darurile se aduc spre sfințire în sacrificiu lui Dumnezeu, aceea ce e scopul principal al liturghiei credincioșilor.

Intrarea cea mare însăș se face în următorul mod: Preotul tămâiază sf. daruri și după închinare de trei ori înaintea proscomidiarului, la cuvintele: „Dumnezeule curățește-mă pe mine păcătosul”, zice diaconul către preot: „Ridică stăpâne”; iar preotul luând aerul, îl pune pe umărul cel stâng al diaconului, zicând: „Ridicați mâinile

¹⁾ German., l. c. ibid. p. 421.

²⁾ Cf. Georgii Cedreni Historiarum Compendium (ad annum 9. Imperat. Iustin) la I. P. Migne, Patr. gr. T. CXXI, p. 749.

voastre la cele sfinte și binecuvântați pe Domnul¹⁾, apoi luând sf. disc îl pune pe capul diaconului, ținând acesta dimpreună și tămâiarul. Deci iese mai întâi diaconul pe ușa cea de miazănoapte, ducându-se înaintea două lumânări aprinse, și în asemenea mod, iese și preotul, având în mâni sf. potir. Văzând creștinii sf. daruri, își pleacă capetele și zic în taină: „Pomeneste-mă Doamne”. Cu aceste cuvinte se roagă ei la sfinșii servitori, ca aceștia la aducerea sf. daruri să-i pomeniască, și așisderea onorează ei cu aceste cuvinte dumnezeieștile daruri. Căci deși darurile acestea încă nu s'au sfinșit la proscomidie, totuș ele prin rugăciune s'au preparat pentru sfinșire, inchipuind acuma corpul și sângele Domnului²⁾. Preotul însă și diaconul incunjurând cu sf. daruri partea dinainte a naosului corespund, ca mijlocitori și rugători la Dumnezeu pentru tot poporul, cererii poporului, și se roagă pentru creștini cu cuvintele tâlharului de pe cruce³⁾, intonând mai întâi diaconul: „Pe toți dreptcredincioșii creștini să-i pomeniască Domnul Dumnezeu întru împărăția sa, totdeauna acum...” la care strana răspunde: „Amin”. Asemene intonează preotul: „Pe prealuminatul regele nostru, toată curtea și supușii lui, să-i pomeniască Domnul Dumnezeu întru împărăția sa, totdeauna acum și pururea...”, la care strana răspunde: „Amin”. Apoi intonează tot preotul: „Pe preasfinșitul arhiepiscopul și mitropolitul nostru (N), tot cinul preoțesc, diaconesc și monahal și tot clerul bisericesc, să-l pomeniască Domnul Dumnezeu întru împărăția sa, totdeauna acum și pururea...”, la care strana răspunde: „Amin”. În fine intonează tot preotul: „Pe preafericii și voi și pe toți dreptcredincioșii creștini să vă pomeniască Domnul Dumnezeu întru împărăția sa, totdeauna acum și pururea...”, la care strana așisderea răspunde: „Amin”. Deci intră în altar, mai întâi diaconul și apoi preotul, și aici, analog creștinilor, se roagă preotul și diaconul unul pentru altul, ca Domnul Dumnezeu să-i pomeniască întru împărăția sa, zicând mai întâi diaconul către preot: „Să pomeniască Domnul Dumnezeu proștia ta întru împărăția sa”, și apoi preotul către diacon: „Să pomeniască Domnul Dumnezeu diaconia ta întru împărăția sa, totdeauna acum și pururea...”; și în urmă se închid ușile împărătești și se trage perdeaua.

Intrând preotul și diaconul în altar, strana cântă a doua parte a imnului heruvimic: „Ca pe împăratul tuturor primind ș. m. d. Preotul însă pune sf. potir pe sf. masă și așisderea și sf. disc, luându-l de pe capul diaconului și recitând tropare relative la inmormântarea

¹⁾ Ps. 133, 3.

²⁾ Δεῖ δὲ προσπίπτειν ἐγκύματα καὶ τῷ ἱερεὶ καὶ δεῖσθαι ἐν ἡμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐκείναις μνησθῆ. Ὅτι οὐκ ἔστιν ἄλλος τρόπος ἱερείας οὐδὲν μεγάλη δύναμις καὶ βεβαίως παρεχόμενος ἡμῖν τὰς ἐλπίδας, ὡσπερ ὁ διὰ τῆς φρικώδους ταύτης θουίας, ἢ τὰς ἀσεβείας καὶ τὰς ἀνομίας ἐκαθάρισε ζωριάν. Nicol. Cabas., Lit. Exposit. la Migne Patr. gr. T. CL. p. 420.

³⁾ Luca 23, 42.

lui Christos, și anume mai întâi: „Iosif cel cu hui chip de pe lemn luând pra carat trupul tău...”, apoi: „In momânt cu trupul, in iad cu sufletul...” și în fine: „Ca un purtător de viață...”. Deci luând precum acoperământele cele mici de pe disc și de pe poze la prime disparte pe sf. masă; iară cu acoperământul cel mare, luându-l de pe umărul diaconului și tâmbându-l, acoperă sf. daruri, aceluși troparul: „Iosif cel cu hui chip de pe lemn luând...”. În fine tâmbărea sfintele daruri de trei ori, acând cele două versuri din psalmul 118: „Fă bine, Dozanne, intru bunăvoința ta Samuilu, și să se aducea adurile Ierusalimului. Atunci bine vei voi jertfa dreptății, grâsul și arterile de tot; atunci vor pune pe altarul tău vite”.

În § de mai înainte s'a expus, că în biserică veche creștină, după cetera evanghelică, apropiindu-se timpul sfintei darurilor, mergeau diaconii la locul depunerii adurilor și luând de acolo pâinea și vinul ales pentru euharistie, le aduceau la sf. masă, spre a le sacrifica lui Dumnezeu Tatăl. Aceasta se face acum la intrarea cea mare, aducându-se sf. daruri de pe proscamidiar la sf. masă. În înteles simbolic înscamnă transportarea sf. daruri dela proscamidiar și aducerea lor în altar, precum și cântarea hieronimică, intrarea lui Iisus din Vithania în Ierusalim, spre a lua asupra-și patimele și moartea. Atunci multimea poporului și prunci elzești aducă cântare împăratului și învingătorului morții, în mod canonic, precum îngră aducă cântarea întreit sfântă în mod spiritual, iară acum i se aduce deasemenea cântare de poporul prezent în cântarea hieronimică. — Depunerea sfintelor daruri pe sf. masă, înfățișază însă răsăgurea lui Christos pe cruce, rădicarea lui de pe cruce și înmormântarea lui, acuma ce indică și troparele ce se ceteră la depunerea sf. daruri pe sf. masă. — Discul închipuiește aici mâinile lui Iosif și ale lui Nicodim, cari, luând de pe lemn precum trupul al lui Christos și în gulgu curat înfășurându-l, în momânt au l'au îngropat. — Petitul închipuiește aici vasul cu sângele ce curgea din coasta, din mâinile și din picioarele lui Iisus. — Acoperământul cel deasupra discului înscamnă sudarul, care a fost deasupra feței lui Christos și cu care a fost învelită ea în momânt, acoperământul deasupra peticului înscamnă gulgu, cu care a fost înfășurat corpul lui Christos și acoperământul cel mare, adică acul înscamnă piatra ce a fost pusă de Iosif pe usa momântului;

tâmbărea înscamnă anotatele, cu cari a fost uns corpul Mântuitorului; sf. masă și antîmînșul înscamnă însuș momântul Mântuitorului și în fine închiderea ușelor îngărătești și tragerea perdelei înscamnă întăirea momântului cu pază și siglarea lui ¹⁾. — Petitul se pune în partea dreaptă de cântă disc, pentru că sângele și apa au curs din coasta cea dreaptă a Mântuitorului. — Cetera pentru comemorarea diferitelor persoane la intrarea cea mare s'au în acord cu acul transportării darurilor în altar, căci darurile se transportă în altar pentru a fi sfinte la sacrificiul ce se aduce pentru sănătatea și mântuirea celor ce se amintesc cu credința în puterea lui cea mântuitoare. — Cuvintele, cu cari se exprimă această comemorare indică, că sacrificiul cel necunt, care se aduce pe sf. masă, are pentru cei credincioși aceeași putere și aceeași valoare, ca și sacrificiul adus pe Golgotha, și precum pe cruce la Golgotha a primit tâlharul, care s'a căit pentru păcatele sale iertare de păcate și promisiunea primirii în rai, așa și credinciosul, care se va căi de păcatele sale, se va face părtaş de asemenea daruri. — Troparul „Iosif cel cu hui chip...” înfățișază pe scut istoria înmormântării Domnului; în troparul: „In momânt cu trupul...” se lămurește atiprezenta lui Christos, în urma căreia, păzând Christos ca cel cu trupul în momânt, că Dumnezeu răschimbându-și însc, a fost în același timp în iad cu sufletul, în rai cu tâlharul, pe scaun cu Tatăl și cu Duhul sfânt, toate umplându-le cela ce e nemărginit ²⁾. În troparul: „Ca un purtător de viață...” se laudă stăluirea momântului lui Iisus, care fiind înverul înverii noastre, prin înverea Mântuitorului a devenit mai frumos decât raiul și decât toată cetera împărătească. — Aceste tropare se ceteră după intrarea cea mare la depunerea sfintelor daruri pe sf. masă, căci ele se raportă la înmormântarea și la momântul

¹⁾ Cf. relatu la explicările acestor mistice: Nicolai Cabasilă, l. c. ibid. p. 420; German, l. c. ibid. p. 427; Bonifratia Eusebiu Capozucchi p. 20 și 21; H. Dourpescău, l. c. p. 193-194 și B. Bonifratia, Observații teologice asupra ca. apocriphum. repianu Iluz. 2. Iașcu 1876, p. 304.
²⁾ Cf. Mântuirea ortodoxă Part. I. Răsp. la întreb. 48.

lui Christos ¹⁾. — Sub cuvântul „Sion” în rugăciunea: „Fă bine Doamne întru bunăvoirea ta Sionului...” se înțelege biserica, care crede în Christos; iară cu expresiunea „zidurile Ierusalimului” se înseamnă învățătorii buncredinți și cei dintâi vestitori ai dreptății lui Dumnezeu și ai judecăților drepte ale lui, adică episcopii și presviterii, pe cari Dumnezeu puterilor, aiurea îi aseamănă cu cetate tare și zid de aramă tare ²⁾, cari apără cetatea lui (biserica) de năvălirea dușmanilor celor văzuți (eretici și păgâni) și nevăzuți (spirite rele). În expresiunile „Jertfa dreptății, aducerea și arderile de tot” se cuprind profețiile despre aducerea sacrificiului lui Isus Christos și ale bisericii lui, care are să se pliniască din darurile puse înainte. Pentru aceea cu privire la demnitatea lui înaltă și spre a invoca asupra-i bunăvoirea lui Dumnezeu se înalță la Dumnezeu această rugăciune ³⁾.

După toate acestea preotul plecându-și capul zice către diacon: „Pomeneste-mă frate și împreunăslujitorule”, iar diaconul răspunde: „Să pomeniască Domnul Dumnezeu preoția ta întru împărăția sa”. Deci și diaconul plecându-și capul zice către preot: „Roagă-te pentru mine stăpâne sfinte”, iar preotul răspunde: „Duhul sfânt să vină peste tine și puterea celui Preainalt să te umbriască”. Diaconul zice: „Acelaș Duh să lucreze împreună cu noi, întru toate zilele noastre”; și iarăși: „Pomeneste-mă stăpâne sfinte”, iar preotul răspunde: „Să te pomeniască Domnul Dumnezeu întru împărăția sa, totdeauna, acum...” și diaconul zice: „Amin”. Despre această cerere scrie Simeon Tesalonicheanul: „Iar rugăciune (mijlocire) dela toți cere arhierul, plecându-și capul, cunoscându-se pe sine, de dumnezeescul lucru infricoșându-se și umilindu-se, plinește porunca apostolică, ca să ni mărturisim păcatele unul altuia și să ne

¹⁾ Почему учителями церковными великому входу, при прочихъ таинственныхъ его образованияхъ, дано знаменованіе и боголѣпнаго погребенія Ісуса Христа, когда многострастное тѣло Его было переносемо съ Голговы въ вертоградъ, близъ ея бывшій; для того стихи сии — яко содержащія въ себѣ воспоминаніе гроба Господа и Его погребенія, опредѣлили читат при поставленій даровъ на святой престолъ, съ куреніемъ онимама, покрывая верху ихъ воздухомъ, въ подраженіе наложенію въ гробъ Ісуса Христа отъ Іосифа и Никодима. Ибо они, по свидѣтельству евангелія, снесли тѣло Спасителя со креста, положили въ гробъ съ воиями, обвили чистою плащаницею и привалили ко дверязъ гроба камень велий, который залъсъ воздухомъ, имже покрываетъ дары, означается. И. Дмитревскій, I. с. р. 197.

²⁾ Ierem. I, 18, 15, 20.

³⁾ Cf. И. Дмитревскій, I. с. р. 198.

rugăm unul pentru altul, căci nici el nu se crede întru sine însuș, om fiind și el” ¹⁾.

Fiind acuma sf. daruri pe sf. masă, ar fi să urmeze sfințirea sau prefacerea lor în sf. corp și sânge al Mântuitorului. Însă înainte de a păși la aceasta, caută sfințirii ser-vitori a se prepara și a se dispune pe ei înșiși și pe poporul prezent la această lucrare mare, prin rugăciuni corespunzătoare, prin deșteptarea iubirii reciproce și a credinței ²⁾.

Deci stând diaconul la locul său, întonează: „Să plinim rugăciunile noastre Domnului...”, rugându-se în ectenia aceasta pentru onoratele daruri, „ca să ieie sfințire” — cum zice Nicolai Cabasila —, pentru sf. biserică și pentru cei ce cu credință intră într’ansa, pentru mântuirea noastră de necaz, mânie, primejdie și nevoie, pentru ziua sfântă, cu pace și fără păcat etc. În timpul ecteniei acesteia preotul zice în taină rugăciunea: „Doamne Dumnezeule atotfiitoare, cea ce ești unul sfânt...”. Această rugăciune se numește rugăciunea proscomidiei, căci la liturghie aducerea se repeteste de mai multe ori, și anume de trei ori. La aducerea dintâi — și anume la proscomidie — se roagă preotul, ca Dumnezeu să binecuvinteze darurile, cari s’au adus, primindu-le întru jertfelnicul cel mai pe sus de ceruri, să amintiască pe cei ce le-au adus și pe cei pentru cari s’au adus și pe toți să-i păziască neosândiți, întru sfințita lucrare a dumnezeestilor sacramente. La aducerea a doua — care se face acuma — se roagă preotul, ca Dumnezeu să-l invrednicească pe dânsul, ca să-i aducă daruri și sacrificii spirituale, aflând har înaintea lui, pentruca sacrificiul să fie bine primit și duhul cel bun al darului lui Dumnezeu, să se pogoare peste el, peste darurile prezente

¹⁾ Symeonis Thesalonicensis Expositio de divino Templo c. 81 la Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 729.

²⁾ Ὁ δὲ ἱερεὺς τὰ μὲν ἔσθια τίθησι ἐπὶ τῆς τραπέζης· αὐτὸς δὲ ὡς ἕδη πρὸς τῆς τειχῆς γενόμενος, καὶ μᾶλλον τῆς φρικτῆς ἀπειθαίεθας, ἔτι ἑαυτὸν εὐτραπίζει, καὶ διὰ τῶν εὐχῶν καθαίρει, καὶ πρὸς τὴν ἱεροργίαν κατασκευάζει καὶ οὐχ ἑαυτὸν ῥύσει, ἀλλὰ καὶ τὸ περιστάως πλήθος καταρτίζει, καὶ διατίθησι πρὸς τὴν χάριν, οὐχ ἑαυτὸν καὶ τῆ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπῃ, καὶ τῆ ὁμολογίᾳ τῆς πίστεως. Ἐν τοῦτοις δὲ τὸ πᾶν τῆς ἰστορίας ἐστὶ, καὶ ὅτι ὁ Κύριος ἐκέλευσε λέγων· „Γίνεσθε ἱστορία.” Ἐσταῦθα τῶν ἡπίστου, καὶ τὰ ἔργα ἢ μὲν πίστις διὰ τῆς ὁμολογίας φανομένη, τὰ δὲ ἔργα διὰ τῆς ἀγάπης, ἢ τις τίλος ἐστὶν ἔργον παντός ἀγαθοῦ, καὶ ἀρετῆς πάσης κεφάλαιον. Nicol. Cabasa, Liturg. Exposit. c. 25, ibid. p. 420.

și peste tot poporul. Prin aceste ambe aduceri se prepară numai, sfintele daruri pentru sacrificiu și se dispune, preotul la mulțămintă, la mângâiere și la demnă lucrare a celor sfinte. Iar la a treia aducere, ca cea mai mare și mai desplină, intonează preotul, după amintirea patimilor lui Isus Christos și după numărarea binefacerilor lui Dumnezeu, cu îndrăzneală: „Ale tale dintru ale tale, fie aducem de toate și pentru toate” și după aceasta urmează însăș sfîșirea darurilor dumnezeiești¹⁾.

Deoarece rugăciunea fără de iubire și credință este deșartă și dumnezeiasca împărtașire numai înmulțește osânda, pentru aceea deșteaptă acum biserica pe cei credincioși la iubire, intonând mai întâi preotul: „Pace tuturor” și răspunzând strana: „Și Duhului Tău”²⁾. Apoi zice diaconul: „Să iubim unii pe alții ca într'un gând să mărturisim”, iar strana reflectând la cuvintele diaconului, că pe cine se cuvine să mărturisim, răspunde: „Pe Tatăl, pe Fiul și pe sf. Duh, treimea cea de o ființă și nedespărțită”³⁾. Cântându-se la strană cuvintele acestea, se închină preotul de trei ori înaintea sf. mese și la fiecare închinare mărturisește iubirea sa către Dumnezeu cu cuvintele psalmistului: „Iubi-te-voiu Doamne, virtutea mea, Domnul este întărirea și scăparea mea”⁴⁾. Apoi spre manifestarea acestei iubiri și în extern sărută sfintele, și anume mai întâi sf. disc, apoi sf. potir deasupra acoperămintelor, ca pe însuș Domnul, și în urmă sărută și marginea sf. mese, ca scaunul lui Dumnezeu celui în trei persoane și tronul lui⁵⁾. Așisderea și diaconul

¹⁾ Cf. Бениджинъ Новая Скрижалъ, p. 223 și И. Дмитревскій, I c. p. 202.

²⁾ „Εὐχήνη πάντων ὁμοθυμαδόνως καὶ ἑνῶν καὶ ταπεινῶν ἀλλήλων συνεισότης, τῷ Κυρίῳ τῶν πάντων αἰσὶ ἀπολαυθίσματος εὐφροσύνης τῶν ἀγαθῶν ἐπιπέτης καὶ ἡλιότης καὶ ἐκρημνίστης, ἕρπης τῶν ὁσίων πάντων χροῶμεν. Καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ τῶν τριῶν καὶ ἑνωμένων ἑνωσὶ ἕως ἡμῶν, ὅτι τῷ Πνεύματι ἐκρημνίστης ἕρπης τῶν χροῶμεν. Germani Rerum eccl. Contempl. ibid. p. 425.

³⁾ Sf. Gherman scrie: Cuvintele: „Să iubim unii pe alții” înseamnă iubirea tuturor și iubirea într'olaltă și uniunea viitoare cu Dumnezeu și trecerea simpatiei și arătarea celor spirituale și urmarea sf. simbol al credinței și a misterului dumnezeesc.

⁴⁾ Ps. 17, 2.

⁵⁾ Liturghisind mai mulți preoți, sărută și ei toți sfintele, și unul pe altul, pe umere, zicând cel mai mare: „Christos în mijlocul nostru”, iar ceilalți răspundând: „Este și va fi”.

se închină la locul unde stă și sărută orariul său acolo, unde este semnul crucii¹⁾.

Rânduiala sărutării la acest act al sf. liturghii, este străveche. Introducerea ei în biserică, se poate deduce dela cuvintele Mântuitorului: „De aduci darul tău la altar, și acolo îți vei aduce aminte, că fratele tău are ceva asupra ta, lasă darul tău înaintea altarului și mergi de te impacă mai întâi cu fratele tău și atunci venind, adă darul tău”²⁾. Spre a implini această poruncă a Mântuitorului se făcea în biserică la serviciul dumnezeesc sărutare sfântă sau a iubirii (φιλικία ἀγίων, εἰρήνη, osculum pacis), și nu numai între sfinții servitori, ci și între creștinii prezenți, bărbații cu bărbați și femeile cu femei. În timpurile mai târzii a trebuit această datină adevărat creștină din cauza abuzurilor ce se strecurau la practicarea ei să se mărginiască numai la clerul liturghisitor. Însă deși sărutarea cea sfântă, în ziua de astăzi nu se practică de creștini, ei totuș, la intonarea diaconului: „Să iubim unii pe alții...”, sunt datorii a implini în inimile lor aceea, ce conțin cuvintele răspicate de diaconul, adică să iubiască pe aproapele, să-i ierte din inimă ofenzele și toți să nutriască în lăuntrul lor cătră olaltă dragoste curată și frățescă intru Isus Christos.

Fără de o atare dispozițiune a sufletului, ascultarea liturghiei nu poate să fie lui Dumnezeu bineplăcută și nouă folositoare, căci zice Mântuitorul: „Când stați de vă rugați, iertați orice aveți împotriva cuiva, ca și Părintele vostru cel din ceruri să ierte vouă păcatele voastre. Că de nu veți ierta voi, nici Părintele vostru cel din ceruri nu va ierta vouă păcatele voastre”³⁾. Și „De nu veți ierta oamenilor păcatele lor nici Tatăl vostru nu va ierta păcatele voastre”⁴⁾. Simeon Tesalonicheanul zice de sărutarea sfântă următoarele: După întâia rugăciune, zicându-se simbolul, se face sărutare, căci noi ne-am unit între noi prin sincera mărturisire a trinității și prin cel ce s'a intrupat din trinitate, și această mărturisire ne-a unit pe noi cu ingeră. Și trebuie să ne iubim într'olaltă, căci și Christos din iubire s'a adus

¹⁾ Iar de vor fi doi sau mai mulți diaconi, sărută fiecare orariul său, unde este semnul crucii, și unul pe altul pe umere, zicând cuvintele ce le zic și preoți. Sfinții servitori se sărută pe umere, spre a însemna iubirea lor cătră olaltă precum și cătră Iugul lui Christos, deosemeni îl poartă ei pe umerii lor.

²⁾ Mat. 5, 23.

³⁾ Marc. 11, 25-26.

⁴⁾ Mat. 6, 15.

sacrificiu pentru noi și cei ce voiesc să se împărtășiască cu el trebuie să fie lipsiți de mânie. Trebuie să ne iubim, căci în viața viitoare teji vor fi amici și nici unul nu va fi acolo inamic, iar inimicii departe se vor scoate de acolo¹⁾.

La aducerea demnă a sf. sacrificiu al euharistiei, se cere și dreapta credință, căci la lipsa ei săvârșirea misterului celui mai sublim și important al credinței e cu privire la persoana lipsită de fructe. Însă mărturisirea credinței se introduce la sf. liturghie în momentul de față, în următorul mod: Diaconul exclamă cuvintele: „*Ușele, ușele; cu înțelepciune să luăm aminte*”, iar preotul ridică aerul, îl ține deasupra sf. daruri și clătinându-l deasupra lor recitează (în unele locuri cântă)²⁾ poporul ori strana simbolul credinței cu glas, iar preotul în taină.

În vechime, după ieșirea catehumenilor din biserică, se poruncia ostiarilor să steie lângă ușele bărbaților, iar diaconiștelor lângă ușele femeilor, ca în timpul plinirii sacrificiului celui necrunt, nimeni din cei credincioși să nu iasă din biserică, și așisderea, din cei necredincioși, din Iudei, eretici, catehumeni și penitenți, să nu intre în biserică³⁾. Aceasta pretindea, deoparte sfințenia sacramentului, de altă parte, cercumspecțiunea, ca necredincioșii, ereticii și alții să nu năvăliască fără de veste în biserică și să nu o pângăriască. Deci cuvintele: „*Ușele, ușele*” se referă la acele persoane, cari aveau să îngrijiască, ca ușele bisericii să fie închise în timpul liturghiei și exprimă îndemnarea, ca ele, în momentul prezent, să fie cu atențiune întru exercitarea oficiului lor⁴⁾. Deși mai târziu se schimbă disciplina cea veche și oprirea intrării în biserică la această parte a liturghiei, nu se executa cu asprimea de mai înainte, provocarea: „*Ușele, ușele*” totuș se conservă, nu numai în memoria datinei vechi, dară mai ales cu intențiunea, ca auzind credincioșii aceste cuvinte

¹⁾ Symeon Thessal., Exposit. de divino Templo, ibid. p. 732.

²⁾ Cf. II. Πομπότης, Λειτουργική. Ἐν Ἀθήναις 1869, p. 371.

³⁾ Cf. Can. 9 al sf. apostoli; vezi și Confessio Metrophan. Critop. c. 11 la E. L. Kimmcl, Monumenta fidei eccl. orientalis II. p. 139.

⁴⁾ Στεγάζουσιν δὲ οἱ μὲν ποιῶντες εἰς τὰς εἰσόδους τῶν ἀνδρῶν φυλάσσοντας αὐτάς, αἱ δὲ δίακονοι εἰς τὰς τῶν γυναικῶν, διὰ τὴν ναυστολόγησιν. Const. apost. L. II. c. 57; cf. și can. 43 al sin. din Laodic. și Ioannes Chrysost. Hom. 23 in Matth. (Migne, Patr. gr. T. LVII. p. 428).

să recugete, dacă sunt demni și ei să petreacă în biserică și în această cugetare umilită să afle îndemn de întărire în credința lor și în fapte bune, arătând prin aceasta, că nu sunt credincioși numai după nume. Cuvintele: „*Cu înțelepciune să luăm aminte*” sunt îndemnul, ca cei credincioși să mărturisească, sau să asculte mărturisirea credinței lor, cu pietate adâncă și cu convingerea, că ea e bunul cel mai prețios al lor, care trebuie păstrat cu scumpătate, ferindu-l de tot amestecul necurat al necredinței și al credinței rele, precum și în vechime se feria biserică de tot amestecul cu cei străini și cu contrarii bisericii.

După sf. Gherman înseamnă cuvintele: „*Ușele, ușele; cu înțelepciune să luăm aminte*”, ca noi cugetările minții noastre să le înălțăm dela faptele și cugetările cele pământești, la cele cerești. „*Cu înțelepciune să luăm aminte*”, adică să fim cu deplină atențiune la pronunțarea simbolului credinței, și cunoscându-l și înțelegându-l, cu duh recules să pășim la sacrificiul mistic și de viață făcător¹⁾. Iară după Nicolai Cavasila, înseamnă cuvintele: „*Ușele, ușele; cu înțelepciune să luăm aminte*”, ca noi, pentru această înțelepciune, adică pentru simbolul credinței, să deschidem gura noastră și urechile noastre, pronunțându-l și ascultându-l cu diligență și nu cu lenivire²⁾.

În biserică veche, se cetia simbolul credinței numai odată pe an, în Vineria cea mare, recitându-se de catehumeni înainte de ce aveau să se boteze. La finea secolului V începu a se ceti simbolul credinței la liturghie în biserică Antiohiei, iară dela începutul secolului VI în toate bisericile răsăritului, introducându-l Timotei, patriarhul Constantinopolei, mai întâi în biserică din Constantinopole³⁾. Recitarea simbolului credinței la liturghie s'a păstrat până în ziua de astăzi, pentruca creștinii să-și mărturisească prin el credința cea adevărată și curățindu-și prin acea mărturisire inimile, să pășiască cu mai multă demnitate la primirea corpului și sângelui Domnului.

Înainte de recitarea simbolului credinței, descopere preotul sf. daruri, pentruca mărturisirea credinței să se facă ca înaintea feței lui Isus Christos însuș și Isus Christos să

¹⁾ S. Germani Rerum eccl. Contempl, ibid. p. 425.

²⁾ Nicol. Cabas., Liturg. Expos. ibid. p. 421.

³⁾ Cf. Theodori Lectoris Ecclesiasticae Historiae Lib. II. c. 32 (Migne, Patr. gr. T. LXXXVI. l p. 201).

se vadă de creștini neacoperit ¹⁾). Apoi clătină preotul acoperământul mai mare deasupra sf. daruri. Această clătinare a aerului înseamnă umbrirea sf. daruri cu puterea și cu darul Duhului sfânt, care, la plinirea sf. misterii, pretutindene e de față și a cărei pogorire, sf. scriptură însă, o numește suflare puternică ²⁾). Pentru aceea, sărutând preotul aerul ca semn al pogoririi Duhului sfânt, intonează nu mult după aceea cuvintele: „*Darul Domnului nostru Isus Christos*” ș. c. l., prin care se înseamnă conlucrarea Duhului sfânt la sfințirea sf. daruri, ce are să urmeze după terminarea simbolului credinței ³⁾).

După mărturisirea simbolului credinței, apropiindu-se momentul cel mai important al sf. liturghii și lucrarea misterilor celor mai sublime ale mântuirii noastre, face biserica, la aceasta, atenți, pe cei credincioși cu provocarea solemnă: „*Să stăm bine să stăm cu frică, să luăm aminte sf. jertfă cu pace a o aduce*”. „*A sta bine*” explică sf. Ioan Chrysostom, „nu înseamnă alta, decât a sta așa, precum se cuvine omului să steie înaintea lui Dumnezeu, cu frică și cu cutremur, cu minte trează și veghetoare” ⁴⁾). Strana răspunde la aceasta: „*Mila păcii, sacrificiul laudei*”, adică, că sf. sacrificiu e pentru toți cea mai mare îndurare din partea lui Dumnezeu, carele s'a împăcat cu neamul omenesc prin sacrificiul cel mare de pe cruce, al unuia născut Fiului său; iară din partea noastră, e sf. sacrificiu, lauda și preamărirea numelui celui prea sfânt al lui Dumnezeu, sacrificiul buzelor și al inimelor noastre, cari să mărturisesc

¹⁾ Κρατοὶ δὲ τὸ ἱερὸν κἀνομα ἐπὶ τῶν θυρίων, ἕως ἂν τὸ ἱερὸν ἐκτελεσθῆι Σιμωὸν, οὗ ἡγῆ πλεονεχία παρὰ τοὺς Ἱεροὺς καθαροὺς ἀνομασίουρα, καὶ οὕτως ἀπεσταλμένος ἰδεῖν αὐτοῦ. Symeon. Thessal., Exposit. de divino Templo, ibid. pagina 732.

²⁾ Fapt. ap. 2, 2.

³⁾ Cf. И. Дмитревскій, I. c. p. 209.

⁴⁾ Ioann. Chrysost., Hom. 4 de incomprehensibili Dei natura (Migne. Patr. gr. T. XLVIII p. 734). Nicolai Cavasila, raportând cuvintele aceste la simbolul credinței, zice: „Să stăm în această mărturisire și să nu ne clătinăm în ea prin cuvântul seducător al ereticilor. „Să stăm cu frică, căci în mare pericol sunt acia, a căreia inimă se lasă îndemnată de oarecare indoială despre această credință”. Nicol. Cabasil., Liturg. Exposit. ibid. p. 421.

Dumnezeului nostru ¹⁾). Și pentru că noi ne oferim a aduce lui Dumnezeu sacrificiul cel mai sublim, mila păcii și sacrificiul laudei, iară firea noastră e debilă, pentru aceea ni vine preotul din altar întru ajutor cu bunuri dumnezeiești, exclamând: „*Darul Domnului nostru Isus Christos și dragostea lui Dumnezeu și Tatăl și împărțășirea sfântului Duh să fie cu voi cu toți*”. Această formulă de binecuvântare luată din epistola II, către Corinteni 13, 13, imploră dela fiecare persoană a sf. treimi, diferite bunuri, dela Dumnezeu Fiul, dar, dela Dumnezeu Tatăl, dragoste, și dela Dumnezeu Duhul sfânt, împărțășire. Căci Dumnezeu Fiul, răscumpărându-ne în îndurarea sa nefinită de sub blăstămul legii, ni s'a făcut mântuitor și sacrificiul nostru răscumpărător și astfel ni-a câștigat dar; Dumnezeu Tatăl prin moartea Fiului său pe cruce, s'a împăcat cu neamul omenesc și ne-a primit iarăși la sine în dragoste, iară Dumnezeu Duhul sfânt, în urmarea acestui sacrificiu, s'a pogorât mai întâi în mod văzut, asupra apostolilor, iară după aceea, în mod nevăzut, se pogoră asupra fiecăruia din noi, împărțășindu-ni darurile sale, și prin împărțășirea sa, lucrează în biserica lui Christos, mântuirea fiecăruia ²⁾). La această formulă de binecuvântare răspunde poporul: „*Și duhului tău*”, adică cu aceleași daruri dumnezeiești să se comunice și liturghisitorului.

După ce preotul, a deșteptat astfel inimile credincioșilor, înalță cugetările și sentimentele lor dela cele pământești la cele cerești, intonând: „*Sus să avem inimile*”. El intonează cuvintele aceste, ca creștinii la actul cel mai sublim al sf. liturghii, în care se reprezintă opera mântuirii neamului omenesc, arătarea lui Isus Christos pe pământ, moartea, învierea, înălțarea la cer și șederea lui de adreapta Tatălui, să înalțe inimile, sentimentele și cugetările lor la cel ce ni-a câștigat mântuirea și carele este prietenul nostru cel mai bun. La această îndemnare răspunde poporul: „*Avem*

¹⁾ Cf. В. Владиславлевъ, I. c. p. 345. Nicolai Cavasila zice relativ la cuvintele aceste: „Noi aducem îndurare aceluia, carele a zis: Îndurare voiu, și nu sacrificiu. Iară îndurarea e fructul păcii celei mai curate și mai firme. Dacă inima nu se tulbură de nici o patimă, nu stă nemică în contra, ca ea să fie plină de îndurare și de sacrificiul laudei. Nicol. Cabasil., Lit. Exp. ibid. p. 424.

²⁾ Cf. Nicol. Cabasil., Lit. Exposit. ibid. p. 424.

cătră Domnul¹⁾, adică inimele noastre le-am înălțat în-
tr'acolo, unde este prietenul nostru cel mai bun, unde șade
Christos de-a dreapta Tatălui.

Sf. Ciril din Ierusalim zice: „În această oră infricoșată, se
cuvine să avem inimele la Dumnezeu, iară nu jos, la cele pămân-
tești; într'această oră se cuvine ca toți să părăsiască grijele vieții și
afacerile casnice și să-și aibă inimele în cer la Dumnezeu iubitor
de oameni²⁾. „Ce faci frate” întreabă sf. Efrem „n'ai promis tu a
avea inimă cătră Domnul, când a exclamat preotul: „Sus să avem
inimele” și tu ai răspuns: „Avem cătră Domnul”. Și nu te temi
tu a minți, în această oră infricoșată? O, mare minune! Masa Pă-
rintelui ceresc este gata, mielul lui Dumnezeu se junghie, toate pu-
terile cerești se roagă pentru tine dimpreună cu preotul, sângele lui
Christos se varsă în paharul misterios pentru curățirea ta, și nu te
rușinezi și nu plângi pentru tine însuși și nu te rogi nici pentru tine
însuși, nici pentru altul³⁾).

§ 165. Continuare.

Disponând în modul arătat, preotul, inimele creștinilor
la participare demnă la sf. lucrare ce are a urma, provoacă
acuma a începe lauda și mulțămirea Domnului, adică însăș
euharistia instituită de Isus Christos, exclamând: „Să
mulțămim Domnului”. La aceasta răspunde strana: „Cu
vrednicie și cu dreptate este, a ne închina Tatălui și Fiului
și sfântului Duh, treimei cei de o ființă și nedespărțite”,
iară preotul cetește rugăciunea: „Cu vrednicie și cu dreptate
este a-ți cânta ție, pe tine a te binecuvânta, pe tine a
te lăuda, ție a-ți mulțami...”. Marele arhieru, Isus Christos,
la instituțiunea sf. sacrament al comunicăturei, mulțami lui
Dumnezeu și Tatăl, și de aici primi acest sacrament și
numele de euharistie, εὐχαριστία, mulțămită. Astfel și preotul

¹⁾ De răspunsul acesta al poporului și de provocarea diaconului: „Sus să
avem inimele” face acuma amintire sf. Ciprian, când zice în opul său „De oratione
dominica”: „Ideo et sacerdos ante orationem praefatione praemissa, parat fratrum
mentes dicendo: Sursum corda! ut dein respondet plebs: Habemus ad Dominum!
admonetur nihil aliud se quam Dominum cogitare debet”. (Cypriani Liber de
oratione dominica la Migne, Patr. lat. T. IV p. 557).

²⁾ Cyrill. Hierosol. Catech. XXIII myst. V n. 4 (Migne. Patr.
gr. T. XXXIII p. 1112).

³⁾ S. Ephraem Syri Sermo I. De sanctissimis et vivificantibus Chris-
tiani Sacramentis. (Edit. Rom. 1746. T. III p. 608).

urmând lui Isus Christos, înainte de sfințirea darurilor,
preamărește în rugăciunea, ce o cetește în taină, deplină-
tățile cele din etern ale lui Dumnezeu Tatăl și ale unuia
născut Fiului său, și ale Duhului sfânt, și-i mulțamește, că
ne-a adus pe noi din neființă întru ființă și căzând noi,
iarăș ne-a ridicat și nu s'a depărtat, ci a făcut toate, pânăce
ne-a suit la cer și ni-a dăruit împărăția sa ce va să fie.
Deci amintind preotul în general toate, cari știm și cari nu
le știm, facerile de bine cele arătate și cele nearătate, mul-
țamește în special și pentru serviciul, care a binevoit a
primi din mâinile noastre, și, ca și când n'ar fi suficientă
preamărirea lui Dumnezeu cea omenească, amintește de
cetele ingerești, cari stau înaintea lui Dumnezeu și cu guri
neincetate îi înalță preamărire și cântare, și provoacă pe
credincioși, ca și ei, dimpreună cu dânsul, să laude pe
Dumnezeu și să-i mulțamiască, exclamând: „Cântare de
biruință cântând, strigând, glas înălțând și grăind”. La
cuvintele cele de pe urmă, face diaconul cu steaua pe sf.
disc semnul crucii, o sărută și o pune pe antimins, iară
strana cântă: „Sfânt, sfânt, sfânt Domnul Zebaoth, plin
este cerul și pământul de mărirea ta. Osana intru cei din
înălțime, bine este cuvântat cel ce vine întru numele Domnu-
lui; Osana celui dintru înălțime”. Această cântare este
aceeaș, care Serafimii, stând împrejurul Domnului, după
visiunea profetului Isaia (6, 3), îi cânta strigând unul cătră
altul și zicând: „Sfânt, sfânt, sfânt Domnul Zebaoth, plin
e pământul de mărirea lui¹⁾. Apoi împreună biserica
cu aceste cuvinte ale Serafimilor cântarea pământească:
„Osana, binecuvântat este cel ce vine întru numele Domnu-
lui; Osana intru cei de sus²⁾”, adică cântarea, care o cântau
gloatele ebrești, cu ramuri de arbori în mână, la intrarea
Domnului în Ierusalim, se preamărește astfel Dumnezeu
cel în trei persoane, deodată din partea bisericii celei pămân-

¹⁾ S. Ambrosie explică această cântare, în următorul mod: „Heruvimii și
Serafimii cu neincetate guri laudă și zic: Sfânt, sfânt, sfânt Domnul Zebaoth. Nu
re odată sfânt, ca să nu crezi, că Dumnezeu e într'o persoană, ci zic de trei ori și
verbesc una și aceeaș, ca să-ți deie de cunoscut prin această cântare despărțirea
persoanelor treimii și unitatea ființei dumnezeiești”. Ambrosii De Spiritu sancto
Lib. III c. 21.

²⁾ Mat. 21, 9; Marcu 11, 9; Ioan 12, 13 și Ps. 117, 26.

tești și a celei cerești, din partea puterilor ingeresti și a cetelor omenești. „Osana” un cuvânt ebreesc înseamnă: „Dă, Doamne, mântuire” sau „Doamne mântuiește”¹⁾ și se întrebuintă de Ebrei la întâmpinarea principilor și a altor bărbați mari trimiși de Dumnezeu spre eliberarea poporului din nevoi, arătându-li-se, prin acest cuvânt, stimă profundă și mulțămită. Cu acest cuvânt se întâmpină și Isus Christos la sf. liturghie în momentul când are să se aducă sacrificiu lui Dumnezeu Tatăl spre mântuirea lumii. Aceste două imne la un loc, se numesc „cântarea de biruință sau imnul, sau cântarea triumfală, ὕμνος ἐπιτυχίας, pentru că se aduce lui Dumnezeu Zebaoth, adică Domnului prea puternic al puterilor cerești, biruitorului morții. Cuvintele: „Cântând, strigând, glas înălțând și grăind” se raportă la cele patru fiare, dintre cari după Apocalipsă cea dintâi e asemenea leului, cea a doua vițelului, cea a treia omului și cea a patra vulturului și cari stând înaintea și împrejurul scaunului celui înalt al lui Dumnezeu, strigă fără încetare ziua și noaptea: „Sfânt, sfânt, sfânt, Domnul Dumnezeu atotputernicul, cel ce era și este și cel ce va să vină”²⁾. Cel ce cântă e vulturul, cel ce strigă e vițelul, cel ce înălță glasul e leul și cel ce vorbește e omul.

Sf. Gherman³⁾ zice: Fiara cea dintâi, asemenea leului, strigă: Sfânt; cea a doua, asemenea vițelului, strigă: Sfânt; cea a treia, asemenea vulturului, strigă: Sfânt; și cea a patra asemenea omului, strigă: Domnul Zebaoth. Cu cele trei sfințiri ce se împreună în una dumnezeire, se înseamnă stăpânirea și puterea, care a văzut-o profetul și despre care zice: „Văzut-am pe Domnul șezând pe scaun înalt și ridicat și plină casa de mătirea lui. Și Serafimii stau împrejurul lui... și casa s'a umplut de fum”⁴⁾.

La cuvintele: „Cântând, strigând, glas înălțând și grăind”, făcând diaconul cu steaua, semnul crucii, lovește

¹⁾ Ὁσάνα ἐστὶ, Σάου δὲ, ὡς φησὶν „Ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου”, German., Rerum eccles. Contempl. la Migne Patr. gr. T. XCVIII. p. 429; cf. și Ioannis Chrysostomi Hom. 21 in Matth. și Theofylacti Bulg. Archiep. Ennaratio in evangelium Marci c. 11 (Migne, Patr. gr. T. CXXIII. p. 612).

²⁾ Apocal. 4, 6.

³⁾ Germani Rer. eccl. Contempl. ibid. p. 432.

⁴⁾ Isaia 6, 1-4.

în cele patru părți ale discului, spre a simboliza cântarea celor patru fiare, cu care se preamăria Dumnezeu pe scaunul cel înalt, apoi spre a însemna, că învingerea lui Christos asupra morții, se vestește în toate cele patru părți ale lumii și în urmă spre a deștepta atențiunea credincioșilor la misiunile cele mari ce urmează. În timpul cântării imnului triumfal, apără diaconul cu ripida sfințele daruri, ca să nu cadă în ele ceva. Însă apărarea cu ripida are și o însemnare simbolică. Simeon Tesalonicheanul scrie: Drept aceea se dă diaconilor, de arhiereul, ripida, căci ea inchipuiește aripele ingerilor și pe înșiși Heruvimi și Serafimi, deoarece și Heruvimii și Serafimii se înfățișează pe ea. Și poartă pe sine chipul acelor Serafimi, cari în lege umbriau chivotul și cele ce se numiau „Sfintele sfințelor”. Că de oarece acestea au fost atunci în umbră, cu cât mai vârtos se cade acum să fină locul lor, după ce s'a arătat adevărul⁴⁾.

În timpul cântării imnului triumfal preotul cetește rugăciunea, care se începe cu cuvintele: „Cu aceste fericite puteri și noi iubitorule de oameni... „și în care, preamărind el pe Dumnezeu, laudă economia lui pentru mântuirea neamului omenesc, și anume, că, din iubire către lume, a dat pe unul născut Fiul său, ca tot cel ce crede într'însul să nu piară, ci să aibă viața cea vecinică. Care venind și plinind pentru noi toată rânduiala, s'a dat pe sine în noaptea, întru care s'a vândut, pentru viața lumii, luând pâinea cu sfințele și preacuratele și fără prihană mânilor sale, mulțămind, binecuvântând, sfințind și frângând, a dat sfinților săi învățacei și apostoli. Aici zice preotul cu voce ridicată: „Luați, mâncați, acesta este corpul meu, care se frânge pentru voi spre iertarea păcatelor”; iară cântăreții răspund: „Amin”. Apoi zice preotul în taină: „Așisderea și păharul după cină zicând”, iară cu voce ridicată: „Beți dintru acesta toți, acesta este sângele meu al legii celei noi, care pentru voi și pentru mulți se varsă spre iertarea păcatelor”; la care cântăreții așisderea răspund cu „Amin”.

⁴⁾ Symeon Thessal., De sacris Ordinationibus c. 174 la Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 384.

Preotul zice cu voce ridicată cuvintele: *Luafi mâncafi...* și: *Beți dintru acesta toți...*, căci ele sunt începutul și baza lucrării prezente și însuș Mântuitorul le-a pronunțat înaintea apostolilor săi nu în taină, ci în auzul lor. — Cuvintele instituției cuprinse în liturghier nu consună cu cuvintele instituției cuprinse în sf. scriptură din cauza, că cuvintele Mântuitorului se mișcau la început în cursul tradiției până ce cei trei evangheliști și sf. apostol Paul, le compuseră în scris și astfel, așazicând, le stabiliră. Baza comună a celor patru relațiuni despre actul instituției e, după sf. scriptură, tradițiunea, și de aici se explică atât consunarea acelor patru relațiuni întru cele esențiale, cât și abaterea lor în privința unor expresiuni neesențiale. Și fiindcă cuvintele instituției cuprinse în liturghier se află în cele mai vechi monumente liturgice scrise, este invederat, că și ele se bazează pe tradițiunea cea mai veche, au ca și cuvintele instituției sfintei scripturi, aceeaș rădăcină și li se atribue și aceeaș demnitate, ca și cuvintelor sf. scripturi, dela cari se abat numai după literă, iară întru cele esențiale, consună cu ele deplin.

Diaconul — și după uzul bisericeii — și preotul arată la pronunțarea cuvintelor relative la disc și la potir cu mâna dreaptă, spre a însemna, cari cuvinte le-a pronunțat Mântuitorul la cina cea de pe urmă asupra fiecărui dar din cele puse înainte, pe sf. masă, și cari cuvinte suntem dator și noi a le pronunța asupra fiecărui dar îndeosebi. La cuvintele dumnezeiești: *„Luafi, mâncafi...”* și: *„Beți dintru acesta toți...”* răspunde poporul, spre întărirea celor zise din partea preotului despre așezarea sf. sacrament al euharistiei, în rugăciunea: *„Cu aceste fericite puteri...”* și în consunarea credinței și a pietății sale cu mărturisirea preotului — ce se și intenționează cu pronunțarea cuvintelor menționate — răspunde în auzul tuturor: *„Amin”*. Acest răspuns, de bună seamă se va fi intonat și pe timpul apostolilor și astfel a urmat biserica și în secolile următoare la săvârșirea sf. liturghii¹⁾.

La evanghelistul Luca 22, 19, zice Mântuitorul la

¹⁾ Vezi: Iustin. Mart., Apologia I pro Christianis c. 67 (Migne, Patr. gr. T. VI p. 429).

așezarea sf. euharistiei, către sf. apostoli: *„Aceasta să faceți întru pomenirea mea”*. La această poruncă face așadară sf. Ioan Gură-de-aur aluziune în rugăciunea ce o citește preotul în taină, după pronunțarea cuvintelor instituției: *„Adu-cându=ni aminte de această poruncă mântuitoare și de toate cele ce s'au făcut pentru noi...”*.

Acuma pune diaconul mânilor în chipul crucii, ia sf. disc cu dreapta și sf. potir cu stânga și intonând preotul: *„Ale tale dintru ale tale, Ție aducem de toate și pentru toate”*, face diaconul cu dânsule deasupra sf. antimins semnul crucii, înălțându=le puțin. Întru cele precedente s'a spus, că la sf. liturghie, se repeteste aducerea de trei ori și s'a arătat atât timpul cât și însemnarea acestor aduceri. În momentul de față află loc a treia aducere. Dară pe când aducerile de mai înainte au caracter preparator, rugându=se preotul cu frică, ca Dumnezeu să=l invredniciască, a=i aduce daruri și sacrificii spirituale, se desface preotul în momentul de față, de frică și cu îndrăzneală aduce lui Dumnezeu darurile ca sacrificiu, intonând: *„Ale tale dintru ale tale...”*, ca și când ar zice: Noi n'avem nici o proprietate, prin care în mod demn am putea să=și exprimăm ție, Părinte ceresc, mulțămia noastră, pentru bunătățile, de cari ne=ai făcut părtași prin venirea unui născut Fiului tău. Pentru aceea, drept mulțămită, îți aducem ție „ale tale”, adică darurile tale, această pâne și acest vin, „dintru ale tale”, adică din darurile tale nenumărate, alese de însuș unul născut Fiul tău la așezarea sf. euharistiei, pe cari le=am consacrat acum numelui tău și le=am preparat pentru tine drept sacrificiu. Noi îți aducem aceste daruri „de toate” de câte ni aduce aminte rugăciunea precedentă, că s'au făcut pentru noi, de cruce, de mormânt, de învierea cea de a treia zi, de înălțarea la cer, de șederea deadreapta și de a doua mărita venire, și „pentru toate”, adică pentru scopurile indicate în rugăciunea precedentă, cari nu sunt decât iertarea păcatelor sau mântuirea noastră.

* Patriarhul Gherman zice: „Dumnezeu ne=a făcut pe noi după chipul său, adică după sfințenia, dragostea și puterea sa; însă păcătând, ne=am făcut servi lui Faraon, dușmani lui Dumnezeu. Venind așadară Isus Christos, ne=a răscumpărat pe noi cu sângele său pre=

noii, nea îndrăcit pe noi cu omul nou și nea dat nouă prețului său corp și sânge, zicând: *Aceasta să faceți întru amintea mea. Agățați aducându-și aminte de acest mandat aducem lui Dumnezeu, zicând: „Ale tale dintru ale tale...”, aceea ce avem dădă corpul lui Dumnezeu, dragăta, sfințenia, puterea. Dreptatea, ca să ne facem neșteptate, sfințenia, ca suferind neșteptate să căldăm și să facem bine celor ce ni fac rău, puterea, căci toate simțim dăruți a le m-cifica. Iară într toate lucrurile să se preamărească Dumnezeu ca Domnul lumii⁹⁾.*

Făcând diaconul cu sf. daruri deasupra arhiminsului semnul crucii, le ridică puțin în sus și le arată lui Dumnezeu, și în această pricină urmează proectilor Testamentului vechiu¹⁰⁾ și Mântuitorului, care după cuvintele sf. Vasile cel Mare în liturgia sa a luat pâinea în sfințele și peacuratele sale mâni și a arătat-o lui Dumnezeu Tatăl.

La cuvintele proectului: *„Ale tale dintru ale tale...”* stana răspunde: *„Pe tine le laudăm, pe tine bine te cuvântăm, te îți mulțămim, Doamne și ne rugăm te Dumnezeu nostru”,* iară proectul se roagă în taină: *„Iară aducem te această slujbă curcântătoare și fără de sânge și crem și ne rugăm și ne umilim: Trimide Duhul tău cel sfânt peste noi și peste aceste daruri ce sunt puse înainte”. Deci se apropie diaconul de proectul și, închinându-se amândoi de trei ori înaintea sf. mese, se roagă zicând: *„Doamne, cel ce ai trimis pe preasfântul tău Duh în ora a treia apostolilor tăi, pe acela bunule nu-l lua dela noi, ci-l încuște întru noi, cari ne rugăm te”. După închinare zice diaconul cuvintele: „Animă curată zidește întru mine, Dumnezeule... (Ps. 50, 12)”, iară proectul zice iarăși: *„Doamne cel ce ai trimis pe prea sf. tău Duh...”* și închinându-se diaconul zice cuvintele: *„Nu mă lepăda pe mine dela fața ta... (Ps. 50, 13)”* și proectul zice iarăși: *„Doamne cel ce ai trimis pe prea sf. tău Duh...”* și se închină după terminarea acestei rugăciuni. Apoi arătând diaconul cu cratiul la sf. pâine, zice în taină: *„Binecuvintează stăpâne sf. pâine”*; iară proectul, stând drept, binecuvintează sf. pâine cu semnul crucii, și**

⁹⁾ Constantin Răduț, *Contempl. ind.*, p. 487.

¹⁰⁾ *Eccl.* 28, 28.

zicând: *„Să fi adevărat pâinea aceasta cinstit corpul Christosului tău”,* și închinându-se amândoi, răspunde diaconul: *„Amin”*. Apoi arătând diaconul cu cratiul la sf. păhar, zice iarăși: *„Binecuvintează, stăpâne, sf. păhar”*; iară proectul binecuvântând zice: *„Iară ce este în păharul acesta, cinstit sângele Christosului tău”,* și închinându-se amândoi, răspunde diaconul: *„Amin”*. În fine arătând diaconul spre amândouă sfințele, zice: *„Binecuvântă stăpâne amândouă sfințele; iară proectul binecuvântând amândouă sfințele, zice: „Prefăcându-le cu Duhul tău cel sfânt”,* și făcând amândoi închinare până la pământ, răspunde diaconul: *„Amin, Amin”*.

În acest moment se prefac sfințele daruri prin lucrarea sf. Duh, și amare pâinea în corpul, iară vinul în sângele lui Isus Christos. Căci deși într cele de mai înainte s-au pronunțat cuvintele dumnezeiești: *„Luați, mâncați...”* și: *„Beți dintru acesta toți...”*; totuși aceste cuvinte nu sunt suficiente pentru prefacerea sf. daruri în corpul și în sângele Mântuitorului, precum susține biserică latină; ci ele deși sunt foarte însemnate, se privesc în rânduiala sfințirii darurilor în biserică ortodoxă, numai ca lucrare începătoare a acestei sfințiri. Darurile după rânduiala liturghiei bisericești ortodoxe și după pronunțarea acestor cuvinte sunt încă pâine și vin și se prefac în corpul și sângele lui Christos deabia după chemarea *Duhului Sfânt* (ἐπινοια τοῦ ἁγίου πνεύματος) asupra lor sau după rugăciunea relativă la trimțerea *Duhului Sfânt* și după binecuvântarea lor cu semnul crucii. Precum pământul fără de ploaie nu aduce fructe, așa și cuvintele: *„Luați, mâncați...”* și *„Beți dintru acesta...”* nu săvârșesc acest sacrament fără de pegerirea *Duhului Sfânt*, adică fără de prezența sf. Duh și fără de binecuvântarea proectului.

Sf. patriarh Gherman zice în privința aceasta: *„Și iarăși se roagă proectul la Tatăl, ca să lucreze misterul Fiului său, și să se prefacă însăși pâinea și vinul în corpul și în sângele lui Christos și Dumnezeu...”. Deci și sfântul Duh, fiind nevăzut de față, prin bunăvoința Tatălui și prin învoirea Fiului arată puterea dumnezeiească și ca mâna proectului însemnă, prefac și lucrează sfințele daruri ce sunt puse înainte în corpul și sângele Domnului nostru Isus Christos, care a zis: *„Pentru ei mă sfințesc pe mine însuși ca și ei să fie**

sfârșit într-adevăr¹⁾. — Și tot sf. Gherman zice: Iată dumnezeieștile daruri se înscamnă, ca venirea și prezența mărită a Duhului sfânt și prefacă pâinea în însuș corpul prețios al Domnului nostru Isus Christos, iară aceea, ce e în păhar, în însuș sângele mărit al Domnului și Mântuitorului nostru Isus Christos, carele s'a vinut pentru viața și mântuirea lumii și pentru ca el să fie ceder ce se vor împărăși din el spre iertarea păcatelor și spre viața de veș²⁾. — Iară Simeon Tesalonicheanul zice: Astfel și noi credem că pâinea și păharul se prefac în corpul și sângele lui Christos prin rugăciunile preotului cu însemnarea crucii și cu chemarea sf. Duh și cu cuprinderea cu însemnarea crucii și cu chemarea sf. Duh și cu cuprinderea vitele Domnului: „*Luși, mâncați...*” și: „*Beți dintru acesta toți...*” și „*Faceți aceasta întru amintirea mea*”, s'a dat apostollor toți... și succeselor lor numai puterea, ca să poată lucra prin rugăciune. Pentru aceea adresându-se preotul către Părinte și precăminând ecumenia lui Dumnezeu, mai întâi cu voce înaltă dumnezeieștile cuvinte ale lui Christos.... Apoi se roagă: „*Trimițe Duhul tău asupra mea și asupra darurilor acestora. Și le fă corpul și sângele lui — precum a ris el — prefăcându-le cu Duhul tău cel sfânt*”. Și când zice aceasta, binecuvîntază. Și binecuvîntînd de trei ori, crede preotul, că pâinea și păharul este însuș corpul și sângele, deoarece este însuș Christos, carele lucrează prin preotul împreună cu Părinte și cu Duhul, este cel ce aduce și cel ce se aduce, și cel ce sacrifică și cel ce se sacrifică și cel ce se sfarmă și cel ce se împărășește, precum zicem la sf. rugăciune a ieșirii celei mari. Și pentru ca să acutăm aceasta mai bine, apoi nici nu binecuvînteză preotul, când zice: „*Luși, mâncați...*” și: „*Beți dintru acesta...*”, ci pronunțându-le, zice aceste cuvinte către Părinte, deoarece și după această pronunțare, precum zice marele Vasile, sunt aceste daruri numai chipuri, înțeles³⁾. — Și în mărturisirea ortodoxă a apostolică și canonică bisericii de căsătorie, se zice următoarele: În momentul, în care sfîrșește preotul sfîrșite daruri, trebuie să cugețe într- sine însuș, că însuș substanța (ființa) pâinii și a vinului se prefac în substanța adevăratului corp și sânge al lui Christos, prin lucrarea Duhului sfânt, a cărei chemare, pentruca acest mister să se lucreze cu cuprindere, se face cu cuvîntele: „*Trimițe Duhul tău cel sfânt peste noi și peste aceste daruri, ce sunt puse înainte; și fă pâinea aceasta cinuție trupul Christosului tău; iară ce este în păharul acesta cinuție sângele Christosului tău; prefăcându-le cu Duhul tău cel sfânt*”. Dupăce pronunțăm aceste cuvinte, îndată se face schimbare (μετεμορφωσις, transubstantiație), prefăcându-se pâinea în corpul adevărat al lui Christos, și vinul în sângele lui adevărat, rămînînd prin

¹⁾ Ioan 17, 19.

²⁾ Gherman Rm. sud. Contingl. ibid. p. 436 et 441.

³⁾ Symeonis Thessalonicensis & Episcopi de du. Tongla la M. g. v. Pat. g. T. CLV. p. 73n.

ecumenia lui Dumnezeu înaintea vederilor noastre, numai chipurile lor⁴⁾.

Chemarea Duhului Sf. e după originea sa, din timpurile sf. apostolice, ba chiar din acele zile, când apostolii, după înălțarea Domnului petreceau în Ierusalim într-o inimă în rugăciune și în cerere, așteptînd după promisiunea lui Isus Christos pogorîrea Duhului sf. din ceruri. Sf. Procla, patriarhalul Constantinopolei, scrie: După înălțarea la cer a Mântuitorului nostru, apostolii, înainte de a se împărăși în toată lumea spre a vesti evanghelia, s'au adunat într'un loc, petrecînd tot timpul în rugăciune. Și aflînd ei mare mîngîiere în lucrarea sfântă a corpului Domnului, plîneau liturghia, știînd, că această mîngîiere, ca și învățătura, trebuie făcută de toți mai însemnată, decât orice altă. Într'adevăr, ei cu cea mai mare bucurie petreceau timpul în plîneria acestei lucrări dumnezeiești, aducîndu-și aminte de cuvintele Domnului: Acesta e corpul meu....; Aceasta să faceți întru amintirea mea” și: „*Cel ce mîncă corpul meu și bea sângele meu petrece într- mine și eu într- dînsul*”. Pentru aceea, chemînd ei numele Domnului cu multă pietate și cu inimă înfrîntă, cântau multe rugăciuni. Pe lângă aceasta, ei, cu însuș lagta, învățau pe Iudei și pe păgînii, cei neconvertiți, ca să implinăscă și ei misterul darului sau petrecîndu-și a pîrîsi dașinele, ce se observau înainte de venirea dînsului. În aceste rugăciuni așteptau ei pogorîrea Duhului sf. și așteptau, ca el cu pogorîrea sa, să prefacă pâinea și vinul amestecat cu apă, ce sta înainte la lucrare sfântă, în însuș corpul și în însuș sângele Mântuitorului nostru Isus Christos și să sfîrșiască pe ei⁵⁾. Pentru aceea se află rugăciunea pentru trimiterrea Duhului sfânt în toate liturghile bisericești. Așa zice preotul la liturghia sf. Iacob, înainte sfîrșirii sf. darurilor: „*Induși-te de noi, Dumnezeule, după îndurarea ta cea mare și trimițe peste noi și peste darurile puse înainte, Duhul tău cel prețios și sfânt*”. Și după o rugăciune, pe care preotul o citește cu capul plecat și în care cere așezarea trimiterrea Duhului sfânt, exclamă ridicîndu-se: „*Ca să vină și prin sfînta, buna și mărită sa prezență să sfîrșiască această pâine și să o facă sfânt corpul Christosului tău*”, la care poporul răspunde: „*Amin*”; și iarăși: „*Și acest păhar cucerat sângele Christosului tău; poporul: „Amin”*”. Și în liturghia sf. Marcu, zice preotul: „*Trimițe din înălțimea sfîrșeniei tale.... peste noi și peste pâinile aceste și paharele aceste pe Duhul tău cel sfânt, ca să le deplîneră (τελεωσθῆ) ca atotputernicul Dumnezeu și să facă pâinea aceasta corpul (poporul: „Amin”), iară potirul sângele legi*

⁴⁾ Μαρτυρία ορθόδοξα.... Επιστ. la Ιεροσ., 187. Neamtul 1844, p. 150; et a ὁμοίως ὁμοίως τῆς πίστεως τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἐ. Ἐ. Kimmel Monumenta fidei eccl. orient. 1850 Pars I p. 181.

⁵⁾ Procli Tractatus de traditione divinae Missae la Migne, Pat. g. T. CLV, p. 349.

⁶⁾ Cf. T. Tarnavski, Despre cele mai însemnate liturghii..... Constantin 1893, p. 73 și 74.

celei noi, al însuș Domnului, Dumnezeuului, Mântuitorului și împăratului nostru, Isus Christos" ¹⁾.

Între rugăciunea trimiterii sf. Duh: „Trimite Duhul tău cel sfânt peste noi....” și între binecuvântarea darurilor, preotul se roagă cu cuvintele luate dela rânduiala orei a treia: „Doamne, cel ce ai trimis pe prea sf. tău Duh în ora a treia....”. Aceste cuvinte preotul le repetă de două ori, adăugând la ele două versuri din psalm 50: „Inimă curată zidește întru mine.... (v. 12)” și: „Nu mă lepăda pe mine dela fața ta.... (v. 13)”. Deși aceste cuvinte întrerup legătura între rugăciunea trimiterii Duhului sfânt și între binecuvântarea darurilor — aceea ce se simțește mai ales la liturghia sf. Vasile cel Mare — și deși ele nu se află în liturghiile cele vechi grecești și sunt introduse în rânduiala liturghiei mai târziu cu scopul, spre a implora cu mai multă ardoare trimiterea Duhului sfânt peste darurile puse înainte: totuși fiind ele deplin consunătoare cu spiritul lucrării sfinte și întărind pe ministrul sacramentului întru săvârșirea lui, s'au primit de biserică în liturghierile mai noi și se recitează de preotul liturghisitor cu profundă pietate ²⁾.

Preotul, după exemplul lui Christos, binecuvintează sf. daruri înainte de sfințire, pentru că și Christos, luând în mâni pâinea, a binecuvântat-o și a frânt-o. Preotul face binecuvântarea cu semnul crucii, pentru că biserică a deprins și a îndăfinat a binecuvânta cu semnul crucii ³⁾.

¹⁾ Cf. T. Tarnavski, l. c. p. 218.

²⁾ Vezi: Pidalion, Neamtul 1844, p. 291, nota la can. 19 al sinod. din Laodic; cf. și И. Дмитревскій, Историческое, догмат. и таинств. изъяснение божеств. Литургии, 1884 p. 234 și В. Нечаевъ, Толкование на божеств. Литургию.... Москва 1884 p. 189.

³⁾ Fericitul Augustin zice: Dacă nu se face semnul crucii pe fruntea credincioșilor sau pe apa, cu care se renasc, sau pe untul de lemn, cu care se ung, sau la sacrificiul, cu care se nutresc, atunci nemică nu se poate împlini legiuit. Augustin Tractatus 118 in Ioannis Evangelium n. 5. (Migne, Patr. lat. T. XXXV p. 1950). — La aducerea sacrificiului celui necrunt, precum semnul crucii, cu care sfințim darurile, așa și alte acte săvârșite înainte și după cele cuprinse în evanghelie, își au originea în tradițiunea cea veche apostolică. Sf. Vasile cel Mare zice: Cuvintele chemării la frângerea pâinii și la binecuvântarea pâharului, cine din sfinți le-a predat în scris? Pentru că noi nu ne mulțămim numai cu cuvintele ce le induce

Când săvârșește preotul euharistia și aduce lui Dumnezeu sacrificiul fără de sânge, reprezintă în persoana sa pe însuș marele arhieru Isus Christos, Fiul lui Dumnezeu, care după rânduială lui Melchisedec, aduce lui Dumnezeu Tatăl, sacrificiu pâine și vin, care pe sf. masă se prefac în însuș corpul și sângele lui Christos.

Pentru aceea și zice sf. Ioan Chrisostom: Și astăzi este de față Christos, infrumusețând această masă. Acela, carele a infrumusețat-o pe aceea (la cina cea de pe urmă), o infrumusețează și pe aceasta. Căci nu este om, care lucrează cele puse înainte, ci însuș Christos, care s'a răstignit pentru noi. Împlinind porunca lui Christos, stă preotul înainte și aduce rugăciune, vorbind cuvintele: *Acesta este corpul meu*, iară binecuvântarea și puterea este a lui Dumnezeu, care lucrează toate ¹⁾.

Momentul sfințirii darurilor și al prefacerii lor în corpul și sângele lui Christos este așadară un moment prea sfânt, sublim și înfricoșat. Căci zice sf. Ioan Chrisostom: Atunci și îngerii stau împrejurul preotului, și toată ceata puterilor cerești se împreună în cântări și toate locurile împrejurul altarului se implu de fețe îngerești ²⁾. Din această cauză biserică, a orânduit ca în timpul acesta sublim să se fragă un clopot, deșteptându-se astfel nu numai cei prezenți la rugăciunea mai pioasă, ci vestindu-se și tuturor celor absenți,

postolul și evanghelia, ci unele le pronunțăm mai înainte, iar altele mai apoi, ca unele ce au mare putere, primindu-le din învățatură nescrisă. Basilii Magni Liber de Spiritu sancto c. 27 (Migne, Patr. gr. T. XXXII p. 188).

¹⁾ Ioannes Chrysostomus, Oratio VII adv. Iudaeos. Și în alt loc zice același părinte bisericesc: Această aducere, este aceeași, aducă-o ori și cine, fie Paul, fie Petru, este aceeași, care a dat-o Christos învățăcelilor săi și care astăzi o săvârșesc preoții; căci aceasta întru nemică nu este mai mică, decât aceea. Căci și aceasta nu o sfințesc oamenii, ci însuș acela, carele a sfințit-o și pe aceea. Pentru că precum cuvintele ce le-a pronunțat Christos sunt înseși acelea, ce le vorbește preotul și astăzi: așa și aducerea este tot aceeași. Ioannis Chrysostomi in epist. II ad Timoth. c. I Hom. II (Migne, Patr. gr. T. LXII p. 612).

²⁾ Ioannes Chrysostomus, De sacerdotio Lib. VI (Migne, Patr. gr. T. XLVIII p. 681). Și în alt loc zice Ioan Chrisostom: Acest mister pământul îl prefac în cer. Deschide ușele cerești și caută nu numai în cer, dară în cerul cerurilor, și ce vei vedea acolo mai sfânt decât toate, aceea îți voui arăta ție pe pământ zicând — pe însuș Domnul, pe carele nu numai îl vei vedea, ci și te vei atinge de el, și nu numai te vei atinge de el, ci și-l vei mânca. Ioannis Chrysostomi in epist. I ad Corinth. Hom. 24 (Migne, Patr. gr. T. LXI p. 205).

la care va ajunge sunetul ei, ca, lăsând deoparte pe un moment ocupațiunile lor, să-și împreune rugăciunile lor cu cele ale sf. biserici.

Acuma zice diaconul către preot: „*Pomenește-mă pe mine, stăpâne*”; iar preotul răspunde: „*Să te pomeniască Domnul Dumnezeu întru împărăția sa, totdeauna, acum și pururea...*” și răspunzând diaconul „*Amin*”, stă înaintea sf. mese și luând ripida, apără cu dânsa sfintele, iar preotul zice în taină rugăciunea: „*Pentru ca să fie celor ce se vor comunica spre trezirea sufletului, spre iertarea păcatelor...*”, terminând cu cuvintele: „*Încă aducem fie această slujbă cuvântătoare pentru cei răpăușați întru credință, strămoșii, părinții, patriarhii, prorocii, apostolii, propovăduitorii, evangheliștii, mucenicii, mărturisitorii, pustnicii și pentru tot sufletul drept, care s'a săvârșit întru bună credință*”. Deci ia preotul tămâiarul în mână și tămâind sf. masă, zice cu voce înălțată: „*Mai ales pentru preasfânta, preacurata, preabinecuvântata, mărita, stăpâna noastră de Dumnezeu Născătoarea și pururea fecioara Maria*”. Corul la cuvintele aceste cântă: „*Cuvine-se cu adevărat a te ferici...*”, iar diaconul amintește în taină pe cei morți din diptihele bisericii.

Diptihele erau în vechime două tăblițe din pergament, puse la un loc ca tablele lui Moisi. Pe una din aceste tăblițe erau scrise numele celor vii, iar pe cealaltă, ale celor morți ai unei comune creștine, cetindu-se numele acestea în timpul liturghiei. De diptihe face amintire acum Pseudo-Dionisie Areopaghitul, zicând: „După sărutarea reciprocă, se face în taină cetirea sf. table (*ἱερὸν πτυχίον*)¹⁾. În

¹⁾ Pseudo-Dionys. Areopag., De eccles. Hierarh. c. 3. § 9. (Migne, Patr. gr. T. III. p. 437); vezi și actele sinod. Constantinop. din anul 536, sub patriarh. Mina (Concil. Constantinop. sub Mena, Actio V. la Harduini Acta conciliorum... T. II. Paris 1714 p. 1323), unde se zice: „După cetirea sf. evanghelii la sf. liturghie și a simbolului credinței, se strecura, în timpul cetirii diptihelor, cetiau de diacon numele celor patru sinoade și ale arhiepiscopilor de amintire fericiți: Eutimie, Macedonie și Leon, exclamau toți cu glas înălțat: *Mărire fie Doamne!* — Aceste diptihe cuprindeau numele sfinților, apoi numele celor morți și numele celor vii: ale dreptcredincioșilor arhierici, ale fericiților împărați și ale demnitarilor înalți atât bisericești cât și mireni. Așisderea se introduceau în diptihe numele binefăcătorilor bisericești și ale tuturor acelor, cari doriau aceasta, aceea ce pe atunci se privia de un lucru de onoare; precum din contra, a nu fi înscris în diptihe, se finca de un lucru de ocară.

biserică erau și poliptihe, adică multe tăblițe sau frunze puse la un loc, în cari se scriau multe nume, ale celor vii și morți. Din acestea se compuseră mai târziu cărți, cari și acuma se întrebuințează în biserică. Poliptihele nu sunt alta decât cărți de amintire sau *pomenice*, dintre cari unele sunt particulare, spre conscrierea membrilor unei familii, iar altele sunt publice, în cari se înscriu cei morți și cei vii fără privire la familie și indeosebi persoane binemeritate pentru biserică¹⁾

Pe când corul cântă imnul: „*Cuvine-se cu adevărat...*” preotul continuă pomeniirea sfinților, încheind pomeniirea aceasta cu cuvintele: „*cu ale căroră rugăciuni, cercetează-ne pe noi, Dumnezeule*”. Deci pomenește pe cei morți, zicând: „*Și pomenește, Doamne, pe toți cei adormiți întru speranța învierii vieții de veci, și-i păuzează pe dânsii, unde strălucește lumina feței tale*”, apoi pe cei vii, zicând rugăciunea: *Încă te rugăm: Pomenește, Domne, toată episcopia dreptcredincioșilor acelor, ce drept învață cuvântul adevărului tău, toată preoția, întru Christos diaconia și toată ceata preotească ș. m. d.*”. Venind la cuvintele: „*Întâi pomenește, Doamne, pe arhiepiscopul și mitropolitul sau episcopul (cutare)...*” le întonează preotul cu glas înălțat, iar strana răspunde: „*Și pe toți și pe toate*”. Diaconul cetește în taină diptihul viilor, iar preotul continuă pomeniirea lor, cetind tot în taină rugăciunea: „*Adă-ți aminte, Doamne, de cetatea aceasta, întru care viețuim, și de toate orașele și satele și de cei ce cu credință viețuiesc într'insele...*”.

Precum sacrificiul lui Christos pe cruce a fost adus pentru lumea întreagă, așa și sacrificiul euharistic se aduce pentru toată lumea. Aceasta se face vederat cu deosebire în rugăciunile, ce le citește preotul după sfințirea darurilor, și anume dela rugăciunea: „*Pentru ca să fie celor ce se vor comunica...*” până la rugăciunea: „*Adă-ți aminte, Doamne, de cetatea aceasta...*”, cari rugăciuni, după înțeles și intențiune, stau cu olaltă în legătură, fiind cele din urmă continuarea celor dintâi. Preotul se roagă în aceste rugăciuni, mai întâi pentru cei ce se vor comunica cu sfințele, apoi pentru cei răpăușați și în urmă pentru cei vii. Pentru cei ce se vor comunica cu sfintele, se roagă preotul,

¹⁾ Cf. Вениамин Новая Скрижалъ, 1870 p. 247.

ca sfintele să le fie lor spre trezirea sufletului, spre iertarea păcatelor, spre împărtașirea cu sf. Duh, nu spre judecată și spre osândă. Dintre cei răpăuși, se roagă preotul mai întâi pentru sfinți, spre a mărturisi, că aducându-se sacrificiul fără de sânge și pentru ei, fac parte și ei din corpul mistic al lui Christos. Apoi această însoțire a sfinților lui Dumnezeu cu membrii cei nedeplini ai bisericii li aduce acestora ajutorul și mijlocirea sfinților ¹⁾ și pentru aceea se și roagă aici preotul, ca Dumnezeu pentru rugăciunile sfinților să ne cerceteze pe noi. Mai ales, adică cu preferință, amintește preotul pe prea sfânta noastră de Dumnezeu Născătoare și pururea Fecioara Maria, ca organul intrupării Mântuitorului și ca mijlocitoarea cea mai aleasă a noastră înaintea tronului lui Dumnezeu. Pe preasfânta de Dumnezeu Născătoare preotul o amintește cu glas înălțat, spre a-i arăta prin aceasta cea profundă onoare, ce i se cuvine ca Maicei Domnului și ca împărătesei tuturor sfinților. În timpul amintirii Maicei Domnului tămâiază preotul sf. masă spre a însemna cu aceasta deosebită venerațiune față cu Maica Domnului. Rugăciunile, cari se fac după sfințirea darurilor la liturghie, și anume cele pentru sfinți sunt rugăciuni de mulțămită, cari le aducem lui Isus Christos, prin care au dobândit sfinții darurile cele înalte cerești.

Nicolae Cavasila zice: „Aducerea sacrificiului nu e numai rugăciune de cerere, dar și de mulțămită... Și cari sunt cauzele mulțămitei? Aceste cauze sunt sfinții, căci in ei a aflat biserica aceea, ce a dorit și pentru ce s'a rugat, adică împărăția cerurilor... Pentru dânsii aduce ea acest cult rațional, drept mulțămită lui Dumnezeu și mai ales pentru fericita Maica lui Dumnezeu, care e mai sfântă decât toți sfinții. Pentru aceea nimică nu cere preotul pentru dânsii, ci mai mai vârtos cere dela dânsii, ca să fie sprijinit de dânsii in rugăciunile sale” ²⁾.

Mai departe amintește preotul după sfințirea sf. daruri la liturghie pe ceilalți răpăuși cu cuvintele: „*Și pome-*

¹⁾ Ἐξαίρετως δὲ τῆς τοῦτον παρθενικῆς τακτικῆς Θεοτότου κέρτε, μαρτυροῦν καὶ τούτοι, ὡς τοῖς ἁγίοις ἠνώθησαν, καὶ διὰ τοῦ θήματος τούτου κοινῶσι ἐκείνοι ἱεράν, καὶ διὰ παύρησιαν ὄντι πρὸς τὴν φύσιν καὶ φύλαξιν ἔχοντες, ισχύουσι καὶ ἡμᾶς αὐτῆ καταλλάξαι τε καὶ ἐνώσει. Symeonis Thessallonicensis Exposit. de div. Templo. ibid. p. 733.

²⁾ Nicolai Cabasilae Liturgiae Expositio c. 33 (Migne. Patr. gr. T. CL. p. 441).

nește pe toți cei adormiți...“ Această amintire a răpăușilor, făcută în credința puterii sacrificiului necrunt, aduce multă ușurare acelor suflete, cari au trecut in cealaltă lume cu credință în Isus Christos Mântuitorul lumii, cu speranță în îndurarea lui și cu căință sinceră, însă cari n'au apucat în această viață a aduce și fructe de căință.

Sf. Gherman, patriarhul Constantinopolei, zice: Se face amintire la Dumnezeu a celor răpăuși, a spiritelor și a toată carnea, ca cel ce are putere asupra celor morți și vii și domnește asupra celor cerești și pământești... să-i adune la sine și să vadă fața lui și să audă glasurile laudei lui și ca toate sufletele din iad să se deslege de cătușele lor prin moartea și învierea lui Christos. Căci el însuși a înviat din morți și făcându-se începătură celor adormiți și tuturor deschizându-li viața învierii din morți, i-a chemat la viață eternă și fericită pe cei ce au adormit în speranța învierii. Și să invocă toate sufletele aceloră dimpreună cu profetii și cu apostolii și martirii, ca dimpreună să intre și să se așeze cu Abraam și cu Isaac și cu Iacob la masa mistică a împărăției lui Christos” ¹⁾.

În fine, amintește preotul, după sfințirea darurilor, la sf. liturghie, și biserica luptătoare de pe pământ: Toată episcopia dreptcredincioșilor, sfânta catolică și apostolică biserică, ~~pe regele~~, toată curtea și supușii lui. Și precum la amintirea sfinților, așa și aici indeosebi și cu glas înălțător de preasfânta Născătoare de Dumnezeu, ca împărăteasa tuturor sfinților s'a făcut amintire indeosebi și cu glas înălțat, sau după însăș expresiunea bisericii „*Întâi*“ se face amintire de preasfințitul arhiepiscop și mitropolit sau episcop (cutare), ca conducătorul membrilor bisericii in afacerile credinței și ale moralității, cerându-se dela Dumnezeu, ca să-l dăruiască sfintelor sale biserici, nu numai in pace, întreg, cinstit, sănătos, înzilit, dară și ca drept să învețe cuvântul adevărului lui Dumnezeu. La aceasta întonează corul: *Pé toți și pe toate*, adică pe toți cei de partea bărbătească și de cea femeiască ²⁾ să-i amintiască Domnul.

¹⁾ Germani Rer. eccl. Contempl. ibid. p. 440.

²⁾ Ὁ δὲ ἱερεὺς, τῆς θουσίας τελασθεισης, καὶ τὸ ἐνέχυρον τῆς τοῦ Θεοῦ φύλαξ θρησκείας προκαίμενον ὄραν, τὸν Ἄμων αὐτοῦ, ὡς ἤδη τοῦ μαρτύρου λαβόμενος καὶ μετὰ τὸν τὸν παρόλητον ἔχων, γνωρίζει τὰ ἑαυτοῦ αἰτήματα πρὸς τὸν Θεόν, ἔχει τῆς ἀγίας μετὰ χρηστότης ἤδη καὶ βεβαίας ἐλπίδος, καὶ ὡν προσιθεῖς τὸν ἄραν ἐμνήσθη

Toate rugăciunile după sfințirea darurilor se încheie cu ecfonisul: „*Și ni dă nouă cu o gură și cu o inimă a mării și a cânta preacinstit și de mare cuviință numele tău al Tatălui...*”. Această preamărire este luată din rugăciunea sf. apostol Paul (Rom. 15, 5—6), cu care el se roagă la Dumnezeu, ca să deie celor credincioși un cuget, pentruca toți dimpreună, cu o gură și cu o inimă să mărtiască pe Dumnezeu și Tatăl Domnului nostru Isus Christos, și acest dar îl cere dela Dumnezeu pentru cei prezenți, și preotul.

Sf. patriarh Gherman lămurește acest ecfonis în următorul mod: „Ne rugăm la tine, ca precum să te preamărim cu o gură și cu o inimă așa să ni dai și un duh și un suflet, pentruca, împreunăându-ne cu legătura carității, cu încredere să ne putem indulci de masa pusă înainte și să ne facem demni de dumnezeieștile sacramente, mărint și cântând preanonoratul și de mare cuviință numele tău, Părinte și Fiule și Duhule sfinte”¹⁾.

Acuma prepară preotul pe cei credincioși la comunicarea, ce are să urmeze, și așadară mai înainte invocă el asupra lor îndurările lui Dumnezeu, întonând: „*Și să fie milele marelui Dumnezeu și Mântuitorului nostru Isus Christos cu voi cu toți*”, la care strana răspunde: „*Și cu Duhul tău*”.

Tot sf. Gherman face la cuvintele aceste următoarele reflexiuni: „Dacă vom face așa, precum am zis mai sus, vor fi îndurările lui Dumnezeu cu noi cu toți. Îndurarea lui Dumnezeu este Christos, pe care, pentrucă s'a îndurat de noi, l'a trimis marele Dumnezeu, dându-se pe sine însuș pentru noi și îndurându-se de noi. Cari împreunăși în unitatea credinței și în împărtășirea Duhului sfânt... nu numai deasupra pământului, suntem acuma ci și la tronul lui Dumnezeu împăratului în ceruri, unde e Christos, precum zice însuș: „*Părinte sfinte, păzește-i pe ei intru numele tău, pe cari i-ai dat*

καὶ ὅπερ ἂν τὰς προτελείους εὐχὰς ἐποιήσατο, καὶ τὰ δῶρα προσήνεγκε, καὶ προσέθετο ταῦτα ἑαίτους, ταῦτα προσδεχθῆντα εὐχεται εἰς ἔργον προβῆναι. Τίνα δὲ ταῦτα; Κοινὰ καὶ ζωοὶ καὶ ἀπελθούσι, τὸ τὴν χάριν ἀντικαταπεμφθῆναι ἀπὸ τῶν δῶρων παρὰ τοῦ δεξαμένου ταῦτα Θεοῦ ἰδίᾳ δὲ τοῖς μὲν ἀπελθούσι, ψυχῶν ἀνάπαυσιν, καὶ βασιλείας κληρονομίαν μετὰ τῶν τετελειωμένων ἀγίων τοῖς δὲ ζωοῖς, τὸ μεταστῆναι τῆς ἱερᾶς τραπέζης, καὶ ἀφιασθῆναι, καὶ μετένα εἰς κρίμα μεταστῆναι ἄφρονι ἀμαρτιῶν, εἰρήνην εὐσπλαγχνίαν, χορηγίαν τῶν ἀναγκαίων, τὸ τελευταῖον, βασιλείας ἀξίους φανῆναι παρὰ τῷ Θεῷ. Nicol. Cabas., l. c. ibid. p. 441.

¹⁾ German., l. c. ibid. p. 440.

mie, ca unde sunt eu și ei să fie dimpreună cu mine, ca să vadă mărireă mea, care mi-ai dat-o mie, căci i-ai iubit pe ei, precum m'ai iubit pe mine (Ioan c. 17)”¹⁾.

Apoi zice diaconul ectenia: „*Pe toți sfinții pomem-nindu-i, iară și iară cu pace Domnului să ne rugăm*”. „*Sfinți*” se numesc aici nu numai sfinții în cer, cu ale căror rugăciuni s'a rugat preotul, să ne cerceteze pe noi Dumnezeu, ci și toți credincioșii morți și vii, ale căror nume s'au amintit în diptihe. Iară „*sfinți*” se numiau credincioșii, în biserica primară, atât pentru mărturisirea credinței, cât și pentru sfințenia vieții lor, precum se vede din mai multe locuri ale sf. scripturi²⁾. Deci continuă diaconul ectenia: „*Pentru onoratele daruri ce s'au adus și s'au sfințit Domnului să ne rugăm; ca iubitorul de oameni Dumnezeu nostru... să ne trimită nouă dumnezeiască milă și darul sf. Duh; pentru ca să ne mântuim noi de tot necazul, mânia...*”. Noi nu ne rugăm pentru darurile ce s'au adus, ca Dumnezeu să le sfințiască, pentrucă, precum se zice și în ectenie, sunt sfințite, ci pentruca ele să ni împărtășiască sfințenie, adică, ca preabunul Dumnezeu, care le-a primit, să ni trimită nouă prin ele îndurarea și darul său. Zicând diaconul această ectenie, preotul citește în taină rugăciunea, care începe cu cuvintele: „*Înainte ta punem toată viața noastră...*”, în care cere dela Dumnezeu, ca să ne învredniciască cu curată conștiință a ne împărtăși cu cereștile și înfricoșatele taine spre lăsarea păcatelor și spre moștenirea împărăției cerești. După aceea întonează diaconul mai multe alte cereri, cari, deși s'au pronunțat ele înainte de sfințirea darurilor, acuma se repetă iarăși, pentruca mai sigur să se câștige dela Dumnezeu darurile ce se cer; deoarece acuma este pe sf. masă unul născut Fiul lui Dumnezeu.

Toate cererile preparatoare pentru comunicare, le încheie preotul cu provocarea la rugăciunea domnească, întonând: „*Și ne învrednicește pe noi Stăpâne cu îndrăznire, fără de osândă, a cuteza, a te chema pe tine Dumne-*

¹⁾ German., l. c. ibid. p. 440; cf. și Nicol. Cabas., l. c. ibid. p. 445

²⁾ Fapt. ap. 9, 13; Rom. 1, 7; Efes. 3, 8.

zeule cel ceresc, tată, și a zice". Cu această provocare, cere preotul dela Dumnezeu, ca noi, fiii lui, să ne și înșă iubire; fără de osândă, adică cu încredere poate să fie spre osândă celui ce se roagă și numește pe Dumnezeu tată, iară înlăuntrul lui nutrește păcatul. Rugăciunea domnească se zice la locul acesta cu scopul, ca, noi, sfântul corp și sânge al Domnului nostru Isus Christos, care îl pot primi numai fiii adevărați ai Părintelui ceresc, să-l cerem nu numai întru numele lui Christos, dară și prin rugăciunea lui, Credincioșii, deșteptați prin provocarea preotului, se roagă: „Tatăl nostru, carele ești în ceruri, sfințiască-se numele tău...”. Rugăciunea domnească o încheie preotul cu efonisul: „Că a ta este împărăția, și puterea, și mărirea, a Tatălui, și a Fiului, și a sf. Duh, acum și pururea”... ca și când ar zice: În a ta putere și stăpânire este îndurarea și mântuirea, moartea și viața, Părinte, Fiule și Duhule Sfinte, acum și pururea și în vecii vecilor ¹⁾).

După rugăciunea domnească, întorcându-se preotul către popor, zice: „Pace tuturor”, iară strana răspunde: „Și Duhului tău”. Apoi zice diaconul: „Capetele voastre, Domnului să le plecați”, adică cugetările dimpreună cu faptele noastre, să le aducem lui Dumnezeu, rugându-ne, ca darurile puse înainte să le întocmiască spre binele și folosul fiecăruia, și răspunzând strana: „Ție Doamne” pleacă toți cu umilință capetele înaintea împăratului nevăzut; iară preotul zice în taină, rugăciunea: „Mulțumim ție Împărate nevăzute, care cu puterea ta cea nemăsurată toate le-ai făcut...”, în care se roagă, ca Domnul, cele puse înainte tuturor spre bine să le întocmiască, după a fiecăruia deosebită trebuință. Toate aceste le cere preotul dela Părintele ceresc pentru meritele și iubirea de oameni a unui născut Fiului său către neamul omenesc, și pentru aceea și întonează efonisul: „Cu

¹⁾ Τοῦ γὰρ ἔστιν ἡ ἐξουσία καὶ ἡ κυρία τοῦ ἔλεειν καὶ σώζειν, τοῦ θανάτου καὶ ζωοποιεῖν, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Germanus, l. c. ibid. p. 445. Relativ la explicarea rugăciunii domnești cf. tot Germanus, l. c. ibid. p. 441-445.

darul și cu îndurările, și cu iubirea de oameni a unui născut Fiului tău...”.

După efonisul acesta preotul zice rugăciunea: „Ia aminte, Doamne Isuse Christoase Dumnezeu nostru din sfânt locașul tău...” în care se roagă, ca Domnul să învrednicească pe cei credincioși de primirea fără de osândă a preacuratelor sale taine. Citind preotul rugăciunea aceasta, diaconul stă înaintea ușii și se încinge cu orariul cruciș. Diaconul se încinge astfel pentruca în timpul comunicărei fără împiedicare să poată servi și pentruca, prin această încingere să însemne și să arate pietatea sa către sf. sacrament, la a cărui împărțire voiește să pășiască, acoperindu-se, așazicând, cu orariul ca cu aripi misterioase asemene Serafimilor, cari stau în ceruri înaintea mesei măririi dumnezeiești șiși acopăr fețele.

Simeon Tesalonicheanul scrie despre aceasta: Diaconul cu dânsul (orariul) ca cu niște aripi se infrumusețează și se acopere cu pietate și cu virtute și mai vărtos când se împărțesește cu comunicătură, imitând Serafimii, cari, precum se scrie, sunt cu șase aripi, dintre cari cu două aripi își acopăr fețele, cu două picioarele, iară cu două sburând, strigă: Sfânt, sfânt, sfânt ¹⁾).

Acuma se face înălțarea sf. miel. Înainte de aceasta se închină diaconul și preotul de trei ori acolo unde stau, zicând în taină la fiecare închinare cuvintele vameșului: „Dumnezeule curățește-mă pe mine păcătosul și mă miluiește”. Apoi zice diaconul cu voce înălțată: „Să luăm aminte”; iară preotul înălțând sf. miel, zice așisderea cu voce înălțată: „Sfintele Sfinților”. Înălțarea sf. miel închipuiește înălțarea lui Isus Christos pe cruce, moartea și învierea lui ²⁾, iară cuvintele: „Sfintele Sfinților” înseamnă, că cele ce se înălță sunt sfinte și se dau numai sfinților, adică celor curățiți de conștiința rea și celor cari cu sinceritate cred în credința sfântă ³⁾.

Nicolae Cavașila zice: Apropiati-vă cei ce voiți să vă faceți părtași, dară nu toți, ci numai cel ce e sfânt. Cele sfinte se dau

¹⁾ Symeonis Thessalonicensis De sacris Ordinationibus c. 174 la Migne, Patr. gr. T. CLV, p. 381.

²⁾ Ἡ δὲ ὑψίστη τοῦ τοῦ ἁγίου πνεύματος εἰκονίζουσα τὴν καὶ τοῦ σταυροῦ ἔφευγε, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ θάνατον, καὶ αὐτὴν τὴν ἀνάστασιν. Germanus, l. c. ibid. p. 448.

³⁾ Germanus, l. c., ibid. p. 448.

Diaconul arătând cu orariul la sf. potir, zice: „Plinește stăpâne sf. potir”, iară preotul luând pârțicea de sus, adică cea cu semnul IC, și făcând cu dânsa cruce deasupra sf. potir, zice: „Plinirea credinței sf. Duh”, și o pune în sf. masă corpul și sângele lui Christos separat unul de altul. Acuma se împreună sfintele prin sf. Duh și această împreunare a sfintelor (ἐνωσις ἁγία) e un mister adânc al credinței, pentru aceea și zice preotul: „Plinirea credinței sf. Duh”, însemnând cu aceste cuvinte, că prin lucrarea Duhului sfânt se deplinește precum sfințirea așa și împreunarea chipurilor. — Celelalte trei sfinte părți, adică XP, NI și KA se sfărâmă în atâtea pârțicele, cât să ajungă pentru cei ce vor să se împărtășiască. Cu pârțicele din partea XP, se împărtășesc preoții și diaconii, cari servesc împreună, iară cu pârțicele din celelalte părți, se împărtășesc credincioșii laici.

Apoi luând diaconul căldura (τὸ ζέον), zice către preot: „Bindecuvintează, stăpâne, căldura”, iară preotul binecuvântând, zice: „Bindecuvântată este căldura sfinților tăi, totdeauna acum și pururea . . .”; și diaconul toarnă în chipul crucii înlăuntrul sfântului potir, zicând: „Căldura credinței plină de Duhul sfânt. Amin”.

În potir se toarnă apă caldă spre înfățișarea puterii de viață făcătoare a sacramentului și a apei, care a curs din coasta Mântuitorului dimpreună cu sânge, căci din coasta lui Christos au curs apă și sânge, nefiind încă rece corpul lui și prin urmare conservând el încă căldură. Cu cuvintele: „Bindecuvântată este căldura sfinților tăi” binecuvântă preotul credința călduroasă a împreunăslujitorilor și a tuturor drept-

μέρος τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου — βλάστησον γὰρ τοὺς καὶ ἄλλους — ἀλλ' ὅταν ἰδῶμεν τὸν δεσπότην Χριστὸν κατ' αἰσίαν μετὰ φηγῆς ἁγίας καὶ θείας, ἴσμεν τέλειον Θεὸν καὶ τέλειον ἄνθρωπον "Ὁθεν καὶ πόλλ' ἄνθρωποι ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ καὶ τῇ αὐτῇ ἰσχυρῶς ἱεροσχητοῦν, μὴ γίνεσθαι πόλλ' ἄνθρωποις ἢ πόλλ' ἰσχυρῶς Χριστοῦ, ἀλλ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν Χριστὸν παραίτων ἀληθῶς καὶ πραγματικῶς, καὶ ἐν εἶναι αὐτοῦ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα ἐν πάσαις ταῖς κατὰ μέρος τῶν πιστῶν ἐκκλησίαις καὶ τοῖς ἁγίοις ἐν ἁετοῖς τοῦ δεσπότητος ἐν ταῖς θεολογικαῖς κλίμαξαι σώμα, ἀλλ' ἓνα ὅτι τῆς ἐκκλησίας ἐν πάσαις ταῖς κατὰ μέρος ἐκκλησίαις προσήμενος ἄριστος μεταποιούμενος καὶ μεταποιούμενος μετὰ τὸν ἁγιασμένον γίνεσθαι καὶ ἓνα ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἐν ἁετοῖς. Synod. Hieros. Dosithei Confess. la E. I. Kimmel, Monumenta fidei eccles. orient. Pars I. Ienae 1850 p. 459.

credincioșilor creștini, cari pășesc la împărtășire, iară cuvintele: „Căldura credinței plină de Duhul sfânt” mărturisește cel ce le exprimă, că credința călduroasă și deplină se produce întru noi de Duhul sfânt și că inimile noastre, la privirea sf. sacrameente, sunt pline de credință călduroasă și vie¹⁾. Căldura se toarnă în potir înainte de împărtășire pentruca împreunarea corpului și a sângelui lui Christos să dobândească dela dânsa putere încălzitoare, care în timpul împărtășirii să producă întru noi o simțire, ca și când am bea sângele viu al Mântuitorului, care ar curge aeve din coasta lui împunsă²⁾.

Simeon Tesalonicheanul zice în privința aceasta: „După aceea toarnă în potir apă caldă, iară aceasta o face spre a mărturisi, că corpul mort al Domnului și sufletul lui dumnezeesc despărțit de corp, a rămas făcător de viață, nedespărțindu-se de dânsul nici dumnezeirea nici toate lucrările Duhului. Și fiindcă apa caldă, prin căldură dă semn de viață, se toarnă ea (în potir) în timpul comunicăreii pentruca, atingându-ne buzele de potir și împărtășindu-ne cu sângele, să credem, că bem din coasta cea de viață făcătoare. Nedespărțindu-se dumnezeirea (de corp), turnarea căldurei închipuiește aceasta, căci e și scris, că foc e Dumnezeu nostru”³⁾. — După unii interpreți ai sf. liturghii înseamnă apa cea caldă pe Duhul sfânt, carele în sf. scriptură se aseamănă cu focul și cu apa, iară turnarea apei în potir închipuiește pogorârea Duhului sfânt asupra bisericii, care e corpul lui Christos⁴⁾.

§ 166. Continuare.

După împreunarea chipurilor și amestecarea sângelui cu apă caldă, urmează sf. împărtășire, și anume mai întâi împărtășirea sfinților servitori bisericești, care se plinește în următorul mod:

Preotul zice către diacon: „Apropiete diacone” și apropiindu-se diaconul, se închină cerând iertare, și sărutând mâna preotului, zice: „Dă-mi mie stăpâne cinstitul și sfântul corp al Domnului Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Isus Christos”, iară preotul dă sf. pâne diaconului,

¹⁾ Cf. B. Владиславлевъ, l. c. p. 399.

²⁾ Cf. German, l. c. ibid. p. 449.

³⁾ Symeonis Thessalonicensis Expositio de divino Templo la Migne, Pat. gr. T. CLV. p. 741.

⁴⁾ Cf. Nicol. Cabasil. l. c. ibid. p. 449.

zicând: „Ierodiaconului sau diaconului (N) se dă cinstitul și sfântul și preacuratul corp al Domnului și Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Isus Christos, spre iertarea păcatelor lui și spre viață de veci“. Așisderea și preotul luând o părticică din sf. pâne, zice: „Cinstitul și preasfântul corp al Domnului și Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Isus Christos se dă mie preotului (N) spre iertarea păcatelor mele și spre viața de veci“. Și plecându=și amândoi capetele zic rugăciunile: „Cred Doamne și mărturisesc...“; „Cinei tale celei de taină...“ și: „Nu spre judecată nici spre osândă...“. Deci se comunică cu părticelele ce le țin în mâni. Apoi ia preotul cu un acoperământ în mână sf. potir și bea din el de trei ori, zicând: „Mă comunic eu servul lui Dumnezeu preotul (N) cu cinstitul și sfântul sânge al Domnului și D=zeului... etc.“. Și după comunicare își șterge preotul buzele și șterge și sf. potir cu acoperământul, care-l ține în mâni, și sărutând sf. potir zice: „Iată s'a atins de buzele mele și va șterge fărădelegile mele și păcatele mele le va curăți“. Și chiamă preotul pe diacon zicând: „Diacone apropie=te“, care apropiindu=se și închinându=se odată, zice: „Iată vin la nemuritorul împărat...“ și: „Cred, Doamne, și mărturisesc ș. m. d.“. Deci zicând preotul: „Se comunică servul lui Dumnezeu ierodiaconul sau diaconul (N) cu cinstitul și sfântul sânge al Domnului etc.“, se comunică diaconul. După comunicare, preotul zice: „Iată s'a atins de buzele tale...“, iară diaconul ștergându=și buzele, sărută sf. potir.

Împărtășirea cu sf. sacrameinte ale corpului și sângelui Domnului, înseamnă aici, împărtășirea cu pânea și cu pă=harul legii celei noi la cina cea de taină, de care a zis Mântuitorul (Mat. 26, 29): „Nu voi bea de acuma din acest rod al viței până la ziua aceea, când îl voi bea nou cu voi întru împărăția Tatălui meu“¹⁾. — Preotul cheamă pe diacon la comunicătură, căci episcopul, presviterul ori diaconul, sau oricare din catalogul preoțesc, făcându=se adu=cerea înainte, dacă nu se va împărtăși, să spună, după ca=nonul 8 al sf. apostoli, cauza și fiind aceasta binecuvântată,

¹⁾ Cf. German., l. c. ibid. p. 449.

ia iertare. De aici apoi a devenit regulă, că, necomunicân=du=se diaconul, nici să liturghisiască împreună cu preotul. Asemene și creștinul laic, care vooiește să se împărtășiască, cere iertare, închinându=se cătră cei prezenți și zicând în taină sau și în auz: „Iertafi=mă“, la care deșteptându=se iubirea creștină, răspund cu toții: „Dumnezeu să te ierte“.

Atât preotul cât și diaconul primesc sf. corp al Mân=tuitorului în mâna dreaptă, punând sub dânsa cea stângă. Sf. Ciril al Ierusalimului în învățatura despre dumnezeiasca liturghie¹⁾ lămurește astfel acest chip al primirii sf. corp al Mântuitorului: „Pășește nu cu palmele întinse și cu de=getele desfăcute, ci făcând din mâna stângă masă pentru cea dreaptă, ca și când ai avea de a primi pe împăratul și punând la un loc palmele primește corpul lui Christos, vorbind la aceasta, Amin“. — Rugăciunea: „Cred Doamne și mărturisesc...“ este mărturisirea de credință a sf. apos=toli Petru și Paul, în care cel dintâi a mărturisit pe Christes de Fiu al lui Dumnezeu celui viu²⁾ iar cel din urmă a scris cătră Timotei, că el este cel dintâi dintre păcătoși³⁾, arătând cea mai mare umilință înaintea lui Dumnezeu. A doua rugăciune, adică: „Cinei tale celei de taină...“ este imnul heruvimic din Joia cea mare, prin care ne rugăm Fiului lui Dumnezeu, ca să ne primiască a lua parte la cina cea de taină, promițându=i, că nu vom trăda misterul dumnezeirii sale la dușmanii săi, precum a trădat=o Iuda prin sărutarea vicleană, ci îl vom mărturisi cu tâlharul cel recunoscător, zicând: „Pomeneste=mă Doamne intru îm=părăția ta“. Rugăciunea a treia este o rugăciune umilită, prin care cerem, ca împărtășirea cu sf. sacrament să nu ni fie spre osândă, ci spre vindecarea boalelor sufletului, adică ale păcatelor, cari sunt de regulă urmate și de boale ale corpului. — Preotul și diaconul beau din sf. potir de trei ori, și aceasta are privire la numărul persoanelor dumne=zești; pentru aceea, în unele părți ale bisericii ortodoxe, la fiecare gustare pronunță creștinii în taină, preamărirea

¹⁾ Cirilli Hier. Catech. XXIII. Myst. V. n. 21 (Migne, Patr. gr. T. XXIII. p. 1224).

²⁾ Mat. 16, 16.

³⁾ I. Tim. 1, 15.

unui Dumnezeu celui în trei persoane, și anume, la întâia gustare, zic: „*Sfinte Dumnezeule*“, la a doua: „*Sfinte Tare*“ și la a treia: „*Sfinte fără de moarte miluiește-ne pe noi*“.

Împărtășindu-se preotul cu sângele lui Christos din potir se atinge cu buzele de marginea lui și zice cuvintele: „*Iată s'a atins de buzele mele...*“, și tot aceste cuvinte zice, împărtășind cu sf. sânge pe diacon. Cuvintele aceste sunt luate din cartea profetului Isaia, în care descrie el viziunea ce a avut-o când a fost chemat la serviciul profetic. El a văzut pe Domnul Zebaoth șezând pe scaun și înconjurat de Serafimi. Aproape de scaun a fost altarul cu cărbuni de foc. Unul din Serafimi a luat cu cleștele de pe altar un cărbune de foc, l'a atins de gura lui Isaia și a zis: „*Iată s'a atins acesta de buzele tale și va șterge fărădelegile tale și păcatele tale le va curăți*“¹⁾. Cu pronunțarea acestor cuvinte ale Serafimului, după împărtășirea cu sf. sacrament preotul exprimă credința sa în puterea cea mântuitoare a sf. sacrament al euharistiei, căci el curățește sufletul de păcate și îl lămurește astfel, precum se curățește și metalul prin căldura cărbunilor de foc. Această lucrare mântuitoare a sf. sacrament al euharistiei asupra sufletului se pronunță și în rugăciunile înaintea sf. împărtășiri, și anume în oda a 5 a canonului acestei rânduieli și în rugăciunea a 2 a acestei rânduieli. Iar împrejurarea, că servitorii dumnezeescului sacrament se împărtășesc înăuntrul altarului, întâi, îndeosebi cu corpul și apoi, îndeosebi cu sângele Mântuitorului, iară credincioșii laici cu corpul și cu sângele Mântuitorului, deodată și afară de altar, se explică în următorul mod: Christos a dat învățăceilor săi la cina cea de pe urmă, sub chipul pâinii, mai întâi corpul său și după aceea sub chipul vinului, îndeosebi, și sângele său²⁾; iar poporului i-a arătat pe cruce la un loc și corpul și sângele său, care a curs din el. Drept aceea, primind sfinții servitori în altar, îndeosebi corpul lui Christos și îndeosebi sângele lui, închipuiesc pe învățăceii lui Christos, cari astfel au primit aceste sacramente și s'au împărtășit cu dânsele; iar creștinii laici,

¹⁾ Isaia 6, 6.

²⁾ Luca 22, 19; I. Cor. 11, 25.

împărtășindu-se cu corpul și sângele Mântuitorului din ușele împărătești și la un loc, înseamnă corpul lui Christos roșit cu sânge pe cruce¹⁾.

După împărtășirea servitorilor altarului, luând diaconul sf. disc, îl ridică deasupra sf. potir și nefiind creștini de împărtășit, pune toate părțile de pe disc în sf. potir, zicând rugăciunea: „*Spală Doamne păcatele celor ce s'au pomenit aici cu cinstit sângele tău pentru rugăciunile sfinților tăi*“, apoi: „*Învierea lui Christos văzând...*“; „*Luminează-te, luminează-te noue Ierusalime...*“; „*O paștele cele mari și preasfinte...*“ și acopere sf. potir cu un acoperământ, punând deasupra sf. disc steaua și acoperămintele; iar preotul citește rugăciunea mulțămitei: „*Mulțămim ție stăpâne iubitorule de oameni, dătătorule de bine al sufletelor noastre, că și în ziua de acum ne-ai învrednicit cereștilor tale și celor fără de moarte taine...*“. Iar de vor fi de împărtășit mulți creștini, atunci se pun sfărmate în potir numai două părți din sf. miel NI și KA, iar celelalte părțile se pun în potir după împărtășirea credincioșilor, ca nu cumva, punându-se mai înainte, din trecere cu vederea să se împărtășiască poporul și dintr'însele.

Înălțarea sf. miel înseamnă înălțarea lui Christos pe cruce, moartea și învierea lui Christos, însă nu toate de odată, ci pe rând. Înălțarea însăș a mielului înseamnă înălțarea lui Christos pe cruce, iar sfărmașia sf. miel, moartea și împărtășirea cu el, învierea lui Christos. Deci, împărtășindu-ne noi cu corpul și sângele lui Christos săvârșim misterul înmormântării lui, și Christos la această împărtășire se pogoară cu corpul său în corpul nostru ca și în mormânt, iar după ce s'a pogorit hrana dumnezeiască înăuntrul inimelor noastre, învie Christos întru noi și dimpreună cu dânsul înviem și noi. Deci, noi, după împărtășire cu corpul și sângele lui Christos, serbăm învierea noastră misterioasă și umplându-ne de bucurie, preamărim pe Christos cu cuvintele: „*Învierea lui Christos văzând...*“; „*Luminează-te, luminează-te...*“; „*O paștele mari...*“, ru-

¹⁾ С. Вениамин Новая Скрижаль 1870 р. 260.

gându-ne, ca să ne invredniciască a ne împărtăși cu el mai adevărat în ziua cea neînsărată a împărăției sale¹⁾.

După cântarea: „Unul sfânt, unul Domn...” cântă strana chinonicul, (χοινωνικόν), slavonește причастенъ, preacuratul, numit astfel, pentru că, în timpul cântării lui, se împărtășesc sfinții servitori cu preacuratul corp și sânge al lui Christos. Chinonicul se ia, sau din sf. scriptură, sau din imne bisericești și se prelungește la cântare, pentru că în timpul împărtășirii liturghisitorilor în altar, să ocupe atențiunea celor prezenți cu cugetări pioase, cari stau în oarecare raport cu serbarea zilei sau cu actul prezent. Pentru aceea cuprinde chinonicul ideea, care îi servește sărbătorii de bază, sau cuvinte, cari stau în legătură cu actul comunicăturei, încheindu-se cu Aleluia.

Așa se cântă la nașterea Domnului nostru Isus Christos chinonicul: „Mântuire a trimis Domnul poporului său (Ps. 110, 9)”; la arătarea Domnului: „Că s'a arătat darul lui Dumnezeu cel mântuitor tuturor oamenilor (Tit. 2, 11)”; la sf. paști: „Trupul lui Christos primiți...”. Această cântare stă în raport cu datina cea veche a bisericii, în urma căreia cu corpul și cu sângele lui Christos, se împărtășiau, în ziua paștelor, toți credincioșii, și indeosebi cei nou botezați, cântându-se așadar cu privire la acestea cuvintele: „Trupul lui Christos primiți...”. În duminici se cântă chinonicul: „Lăudați pe Domnul în ceruri ș. m. d. (Ps. 148, 1)”, pentru că duminica este consfințită laudei și preamării lui Dumnezeu, care șade pe tronul măririi sale și acolo neîncetat se laudă și se preamărește de cetele ingeresti, cu cari se însoțește și biserica, laudând și preamărind pe Făcătorul a toate pentru toate bunătățile primite într'acea zi.

După împărtășirea sfinților servitori, deschide diaconul ușele împărătești și, închinându-se împreună cu preotul, ia sf. potir dela preot și venind la sf. uși și înălțându-l, îl arată poporului, zicând; „Cu frica lui Dumnezeu, cu credință și cu dragoste să vă apropiați”. Cu aceste cuvinte se invită credincioșii, ca cu frica lui Dumnezeu, cu credință și cu dragoste să pășiască la sf. împărtășire, căci dacă ar păși la aceasta fără de credință și fără de iubire, dacă ar păși la aceasta, fiind minte nedreptățile ce le-au suferit, atunci n'ar avea din ea nici un folos²⁾.

¹⁾ Cf. И. Дмитревскій, Истор. догмат. и таинств. изъясненіе божеств. Литургій, С.-Петербург. 1804, p. 274.

²⁾ Μετά φόβου Θεοῦ καὶ πίστεως καὶ ἀγάπης προσέλθετε Χριστῷ τῷ Θεῷ καὶ βασιλεῖ ἡμῶν. Δεῖ οὖν φόβου, ἔχειν ἡμᾶς καὶ ἀγάπην ἐν καιρῷ τῶν μυστηρίων, καὶ

Sf. Ioan Damascen zice în privința aceasta: „Să pășim cu frică, cunoștință curată și cu credință neîndoelnică și toate ni vor fi nouă, dacă vom crede, nimică îndoindu-ne. Să dăm onoare lui, adică corpului lui Christos, cu toată curăția sufletească și corporală”³⁾.

Iar credincioșii, văzând sf. sacrameinte și închinându-li-se lor cu adâncă pietate, răspund la această provocare cu cuvintele psalmistului: „Bine este cuvântat cel ce vine întru numele Domnului; Dumnezeu este Domnul și s'a arătat nouă”⁴⁾, preamărind cu aceste cuvinte, pe Christos Mântuitorul, care s'a arătat în preanonoratele taine, și exprimând bucurie pentru această arătare.

Acuma se apropie cei ce voesc să se împărtășiască cu umilință și pietate, și preotul în auzul tuturor, zice rugăciunile: „Cred Doamne și mărturisesc...”; „Cinei tale celei de taină...” și „Nu spre judecată nici spre osândă...”, cari rugăciuni le pronunță după preot credincioșii. Apoi primesc aceștia unul după altul dumnezeieștile taine, zicând preotul la împărtășirea fiecăruia: „Se împărtășește servul lui Dumnezeu (N) cu cinstitul și sfântul corp al Domnului și Dumnezeului...”. După împărtășire, se șterg celui împărtășit buzele cu acoperământul și, sărutând sf. potir, zice preotul cuvintele: „Iată s'a atins de buzele tale...”. Apoi închinându-se se duce cel împărtășit, mulțumind lui Dumnezeu.

În timpurile vechi, pășiau credincioșii laici, la împărtășire cu sf. euharistie, la fiecare liturghie sau foarte adeseori. Acuma nu obligă biserica pe membrii săi, ca aceștia să pășiască la sf. euharistie așa de adeseori, ca în biserica cea veche. Dar dacă cu toate acestea se adresează ea la fiecare liturghie către cei prezenți cu provocarea, ca ei să se apropie de sf. euharistie, apoi se naște întrebarea, cum să se poarte față cu această provocare aceia, cari au venit la biserică, numai spre a lua parte la rugăciunile ei, dar nu și spre a se împăr-

μετὰ πίστεως προσελθεῖν ὅτι κἄν μορία δηλαδὴ δικαιοῦματα ἔχωμεν, καὶ μητρικῶσι ὦμεν, οὐδὲν ἐξ αὐτῶν σωτηρίας, λέγει, καρπώσασθαι δινηρόμεθα διὰ τοῦτο καὶ φόβον θεοῦ ἔχειν καὶ ἀγάπην ἐν καιρῷ τῶν θυσιαῶν οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἐμνημόνευσε δικαιοσύνης, εἰ μὴ τὴν ἀγάπην. Αὐτὸς γὰρ ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ, εἰρήνης πρόξενος παντὶ τῷ πιστεύοντι, καὶ τὸ τίμιον αὐτοῦ σῶμα καὶ αἷμα μετὰ φόβου καὶ πίστεως δέδοκεν. Germani Rer. eccl. Contempl. ibid. p. 452.

³⁾ Ioann. Damasc., Expositio fidei orthodoxae L. IV. c. 34 (Migne Patr. gr. T. XCIV. p. 474).

⁴⁾ Ps. 117, 26, 27.

tăși? Aceștia sunt datori a mărturisi cu umilintă înaintea lui Dumnezeu nedemnitățile lor, că nu-l pot primi în preacunoscutul său corp și el să nu-i lipsiască pe dâșii de comunicarea sa spirituală și să-i îngusta dulceața acelor momente, în cari vor fi gata a-l primi pe dâșul în sfintele taine.

În biserica cea veche, era datina să se împărtășiască laicii cu și sfinții servitori ai bisericii, luând sf. corp în mâni, și apoi dându-li-se sf. sânge din potir. Mai târziu primiau unii sf. corp nu deodată în mână, ci în vase anume făcute pentru acest scop, adeseori de aur și din materii scumpe. Sinodul ecumenic al VI sau trulan, a desaprobat această procedură, căci mâinile omului, fiind acesta chipul și asemănarea lui Dumnezeu, sunt mai onorate decât tot vasul, și orându-i, că cine voiește să se împărtășiască cu corpul Domnului, trebuie să-și pună mâinile în chipul crucii și așa să-l primiască¹⁾. Femeile aveau, pentru primirea în mână a corpului lui Christos cu ele o pânză deosebită, care se numia „pânza Domnului”. La început li se impunea femeilor această datină ca obligământ, dar mai târziu căutau sinoadele a o schimba. E cu anevoie a fixa timpul, în care se introduse în biserică modul prezent al împărtășirii laicilor, adică a li se da corpul și sângele Domnului deodată cu lingurița. Nichifor Calist (Νικηφόρος Καλλίστου † după 1340) e cel dintâi, care raportează, că întrebuintarea linguriței să se fi introdus de sf. Ioan Chrisostom. Însă viețuind Nichifor Calist în secolul al XIV și vorbind încă sinodul al 6 ecumenic sau trulan din secolul VII și Ioan Damascen din secolul VIII, așadară cu mult mai târziu decât cum a viețuit sf. Ioan Chrisostom, despre luarea sf. corp al lui Christos din partea laicilor în mână, nu se poate primi raportul lui Nichifor Calist, ca adevărat, și așadară trebuie să se fi introdus datina, de a se împărtăși laicii cu lingurița, mai târziu. Atâta se poate zice, că schimbarea datinei celei vechi a modului împărtășirii cu sf. corp al Domnului, luându-l în mână, s'a făcut cu scopul de a preveni relei întrebuintări din partea oamenilor, cari îl primiau adeseori preacunoscutul corp cu mâni necurate și cu scopuri, superstițioase.

Împărtășirea laicilor cu ambele chipuri, adică al corpului și sângelui Mântuitorului, este o datină proprie bisericii ortodoxe, care precum se vede din mărturiile sf. părinți²⁾, e fundată în exemplul și practica bisericii vechi și în învățătura lui Christos și a sf. apostoli. Isus Christos zice lămurit: „Beți dintru acesta toți . . .”³⁾ și: „De nu veți mânca corpul Fiului omenesc și nu veți bea sângele lui, nu veți avea viață în voi. Cel ce mănâncă corpul meu și bea sângele meu

¹⁾ Sinod. trulan. can. 101.

²⁾ Cf. Православно-догмат. Богословіе Макарія. Томъ. IV. p. 220.

³⁾ Mat. 26, 28.

are viață eternă; și cu il voui învia în ziua cea de apoi”⁴⁾. Și sf. apostol Paul zice: „Să se ispitească omul pe sine și așa din pâne să mănânce și din păhar să beie”⁵⁾. În contra acestei datine pășeste biserica latină, în care se împărtășese laicii numai cu corpul lui Christos și nu îndeosebi și cu sângele lui, o datină, care s'a întărit prin un canon pe timpul sinodului dela Constanța (ședința 13, 15 Iunie 1415⁶⁾).

Terminându-se împărtășirea, preotul binecuvântă pe popor, zicând cu voce ridicată cuvintele profetului David: „Mântuiește Dumnezeule poporul tău și binecuvântă moștenirea ta”⁷⁾, apoi întorcându-se diaconul și preotul către sf. masă, tămâiază spre dânsa de trei ori, zicând: „Înalță-te peste ceruri Dumnezeule și peste tot pământul mărirea ta”. Arătarea cea dintâi a sfințelor taine înseamnă arătarea lui Christos celui înviaț pe muntele maslinilor, iară binecuvântarea aceasta înseamnă cea binecuvântare, cu care a binecuvântat Mântuitorul pe învățăceii săi ultima oară, înainte de înălțarea sa la ceruri. Preotul se roagă cu cuvintele profetului David, ca Dumnezeu să mântuiască de păcat și de urmările lui neamul omenesc, care și l'a câștigat cu scump sângele său moștenire, adică avere. Credincioșii, închinându-se cu pietate, enumeră binefacerile lui Dumnezeu în privința mântuirii neamului omenesc și-i mulțămesc pentru ele sfintei treimi cu cuvintele: „Văzut-am lumina cea adevărată, primit-am Duhul cel ceresc, aflat-am credința cea adevărată, nedespărțitei sf. treimi închinându-ne, că aceasta ne-a mântuit pe noi”.

Deci luând diaconul în mâni tămâiarul și punându-i preotul pe cap sf. disc se duce, nimică zicând, la proscomidiar și pune acolo sf. disc. Preotul însă, închinându-se și luând de pe sf. masă potirul, se întoarce către uși și căutând spre popor și arătând sf. potir zice în taină: „Binecuvântat este Dumnezeul nostru” și cu voce ridicată: „totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor”, iară strana răspunzând „Amin”, cântă imnul introdus în rânduiala

¹⁾ Ioan 6, 53, 54.

²⁾ I. Cor. 11, 28.

³⁾ Cf. Dr. Val*Thalhofer, Handbuch der kath. Liturgik. 2. Band. Freiburg (Br. 1890 p. 289.

⁴⁾ Ps. 27, 2.

liturghici în secolul 7 de Serghie, patriarhul Constantinopolei¹⁾, adică: „Să se umple gurile noastre de lauda ta, Doamne, ca să laudăm mărirea ta, că ne-ai invrednicit pe noi a ne împreuna cu sfințele...”. Mergând apoi preotul cu sf. potir la proscomidiar îl pune acolo și, luând tămâiarul dela diacon, tămâiază sfințele de trei ori, nimică zicând.

Arătarea sfințelor către popor inchipuiește arătarea ultimă a lui Christos către învățăceii săi înainte de înălțarea sa la cer. Ridicarea de pe sf. masă și depunerea sf. taine la proscomidiar înseamnă înălțarea lui Christos la ceruri²⁾, după ce a sfârșit lucrul mântuirii noastre, aceea ce indică și cuvintele: „*Înălță-te peste ceruri Dumnezeu...*”, iară ultima tămâiere a sf. daruri înseamnă acel dar al Duhului sfânt, care după înviere s'a dat sf. apostoli prin însuflare³⁾. Cuvintele: „*Binecuvântat este Dumnezeu nostru*” nu se află în edițiunile cele vechi grecești ale liturghiilor sf. Vasile și sf. Ioan, și ele se par a fi puse aici spre îndeplinirea înțelesului cuvintelor: „*totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor*”, cari cuvinte mai înainte formau încheierea cuvintelor: „*Înălță-te peste ceruri Dumnezeu...*”. Punând în legătură nemijlocită cuvintele: „*Înălță-te peste ceruri Dumnezeu...*” cu cuvintele: „*totdeauna, acum și pururea...*” urmează din ele înțelesul, că prin cuvintele: „*totdeauna, acum și pururea...*” se conving creștinii, că Christos deși s'a înălțat la cer, totuș petrece cu noi totdeauna, adică nu numai la înălțarea prezentă, ci pururea până la sfârșitul veacului, nu numai la a doua venire, ci în vecii vecilor conform promisiunii sale: „*Că iată eu cu voi sunt în toate zilele până la sfârșitul veacurilor*”⁴⁾. Precum învățăceii pe muntele maslinilor preamăriră pe Christos, care se înălță la cer, așa și creștinii la cuvintele: „*totdeauna, acum și pururea...*” închinându-se ultima oară la sf. daruri, ca lui

Christos însuși celui ce se înălță la cer, își revarsă sentimentele sale de mulțămintă pentru aceea, că i-a invrednicit, deși a nu se împărtăși cu corpul și sângele său, apoi măcar a vedea acest mister supraceresc, cântând: „*Să se umple gurile noastre de lauda ta, Doamne...*”.

După aceasta, ieșind diaconul pe ușa cea despre miază-noapte, deșteaptă pe creștinii prezenți la mulțămintă generală pentru primirea sf. taine, intonând ectenia: „*Drepti primind dumnezeieștile, sfințele...*”. „*Drepti*” explică sf. Gherman în următorul mod: „*Împărtășindu-ne, să stăm cu drept cuget și cu bune fapte, ca cu cuviință să mulțămim aceluia, care ne-a invrednicit, ca să primim dumnezeieștile taine și să petrecem dimpreună cu el în viața viitoare*”¹⁾. Și fiindcă liturghia pășește spre sfârșit și cei prezenți curând au să iasă din biserică, pentru aceea, mai înainte de aceasta, se iasă din biserică, pentru aceea, mai înainte de aceasta, se îndeamnă a se ruga, ca ei toată ziua să o petreacă desăvârșit, sfântă, cu pace și fără păcate; iară preotul strângând în timpul acesta antifonul, face peste dânsul cu evanghelia cruce, intonând ecfonisul: „*Că tu ești sfințirea noastră...*” mărturisește adică, că Dumnezeu este izvorul sfințirii noastre, la care strana răspunde: „*Amin*”.

Acuma anunță preotul terminarea sf. liturghii și preparând pe cei prezenți spre ieșirea cuviincioasă din biserică, întonează cuvintele: „*Cu pace să ieșim*”, cu cari cuvinte se încheia liturghia bisericii creștine din secolile prime²⁾. La această îndemnare a preotului răspunde poporul: „*Întru numele Domnului*”, exprimând astfel mai înainte de a ieși din biserică dorința, de a fi de preotul binecuvântat întru numele Domnului. Diaconul așadară intonează: „*Domnului să ne rugăm*” iară poporul răspunzând: „*Doamne miluiește*” pășește preotul în mijlocul bisericii și stând după amvon citește în auzul tuturor rugăciunea: „*Cel ce binecuvântezi pe cei ce te binecuvântează Doamne...*” în care se roagă, ca Dumnezeu să mântuiască poporul său, să binecuvânte moștenirea sa, să păziască plinirea bisericii, să sfințiască pe cei ce iubesc podoaba casei sale, și să dăruiască pace lumii,

¹⁾ Cf. B. Нечаевъ, Толкованіе на божеств. Литургію... Москва р. 234

²⁾ Ἡ δὲ ἔρσις τῶν κατὰ τὸν ἐκτελεσμὸν θεῶν ἐκτελεσμὸν τῆν ἀνάστην τοῦ Κυρίου καὶ θεοῦ ἡμῶν ἰσοπέτατοι. Germani Rer. eccl. Contempl. ibid. p. 452.

³⁾ Ὁ δὲ ταλατοῖς θεομακτὸς τῆν χόρον τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τῆν δὲ ἔρσις στήματος δοθεῖσιν τοῖς ἀποστόλοις μετὰ τῆν ἀνάστην. Germani l. c. ibid. p. 452.

⁴⁾ Mat. 28, 20. — Cf. И. Дмитревскій, l. c. p. 282 și Веніжана Новая Скрижалъ р. 266.

¹⁾ Germani Rer. eccl. Contempl. ibid. p. 452.

²⁾ Cf. Const. ap. Lib. VIII. c. 15. (Migne, Patr. gr. T. I. p. 1113).

bisericelor sale, profetilor, împăratului, supușilor lui și tot poporului său, încheind această rugăciune cu mărturisirea darul deplin de sus este, pogorindu-se dela părintele-luminilor, și tie mărire și mulțămire și închinare înălțăm...". Patriarhul Gherman numește această rugăciune, sigilul tuturor cererilor ¹⁾, și ea, în realitate, se înfățișează ca atare, recapitulând cele mai însemnate cereri, despre cari, direct sau indirect, s'a făcut mențiune în sf. liturghie, și de cari biserica are trebuință. În timpul cetirii rugăciunii după amvon sau a amvonului ²⁾ diaconul stă înaintea icoanei Mântuitorului cu capul plecat până la finea rugăciunii. Această plecare a capului are următoarea însemnare: În biserica primară, înaintea ieșirii celor credincioși din biserică, îi binecuvânta episcopul sau presviterul, cu rugăciunea, care se cetia după amvon în auzul tuturor, punând mâinile pe capetele plecate ale credincioșilor. Și acuma se citește de preot rugăciunea amvonului, însă credincioșii nu pleacă capetele, căci le-au plecat la arătarea sfintelor taine. Însă spre amintirea acestei vechi datine a bisericii, îi poruncește diaconului, de a pleca capul în fața tuturor, înaintea icoanei Mântuitorului, ca și când ar cere și ar primi binecuvântarea dela Dumnezeu însuș.

După rugăciunea amvonului poporul cu bucurie cântă imnul profetului și împăratului David: „Fie numele Domnului binecuvântat de acum și până în veci” ³⁾. Deci se citește psalmul 33: „Bine voiu cuvânta pe Domnul...”; iară preotul intră în altar prin ușele cele mari și diaconul prin ușa despre miazănoapte și citește cel dintâi la proskomidiar rugăciunea: „Plinirea legii și a prorocilor însuși fiind Christoase Dumnezeul nostru...”, iară diaconul potrivește (consumă) sfintele cu luare aminte, ca nu cumva să cadă sau să rămână vr'o fărâmătură. După rugăciunea: *Plinirea*

¹⁾ Ἡ δὲ ἁπολόγησις ἐστὶν οἰκονομία ἐκείνη ἐν ἧς πάντων τῶν αἰτημάτων καὶ ἐπιθυμιῶν ταπεινὴ ἐπίστασις τοῖς πρώτοις καὶ ἐπισημοῖς ἐπιλόγοις. Germani Rev. eccl. Contempl. ibid. p. 452.

²⁾ Rugăciunea aceasta se numește în genere „rugăciunea după amvon, ἐκείνη ἁπολόγησις”, deoarece la acest loc ar avea să se zică.

³⁾ Ps. 112, 2.

legii...”, în care preotul se roagă, ca Domnul să umple inimele credincioșilor de bucurie, iese preotul afară și-i dă poporului *anaforă* sau *antidor*. Simeon Tesalonicheanul scrie în privința aceasta: „Iară antidorul acesta este pâine sfințită, care se face din acea prosoară, din care se scoate agnețul, care se jertfește și se face corpul Domnului. El se dă în locul darului celui mare al înfricoșatei comunicături, căci nu toți credincioșii sunt vrednici a se împărtași cu el, numindu-se după cuviință antidor, adică în loc de dar, căci darul harului lui Dumnezeu dă...” ¹⁾. — Antidorul sau anafora se dă, mai departe, și în memoria ospetelor de iubire, a agapelor, cari în biserica primară după finea sf. liturghii, în zilele amintirii învierii Domnului, a martirilor și a morților, se făceau din rămășițele darurilor aduse în scopul sprijinirii săracilor, a văduvelor și orfanilor, fiind un semn vizibil al dragostei și unității creștine. Însă, ivindu-se mai târziu, în privința aceasta, abuzuri, se opriră agapele în biserici, unde se făceau ele ²⁾. În locul acestor agape a îndătinat biserica, după liturghie a împărți rămășița de pâine neconsacrată, adusă lui Dumnezeu ca jertfă (*ἀναφορά*).

După finitul psalmului și împărțirea anaforei, binecuvântând preotul pe popor, zice: „Binecuvântarea Domnului peste voi, cu darul și cu iubirea lui de oameni totdeauna acum...”, la care credincioșii răspund: „Amin”, adevărat binecuvântarea Domnului să fie peste noi. Preotul apoi îi aduce laudă și preamărire Mântuitorului Christos, cu cuvintele: „Mărire fie, Christoase, Dumnezeule, nădejdea noastră, mărire fie”; iară poporul întărește această preamărire, întonând din partea sa, preamărirea îndătinată: „Mărire Tatălui și Fiului și sf. Duh și acum și pururea și în vecii

¹⁾ Symeonis Thessalonicensis De sacra Liturgia la Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 301.

²⁾ Așa poruncește canonul 74 al sinodului VI ecumenic: „Nu se cuvine întru cele domnești, sau în biserici, a face cele ce se zic agape, și înlăuntru în casă a mânca, și a așterne acubita (așternuturi moi). Iară cei ce îndrăznesc a face aceasta, ori, să înceteze, ori să se aforisească”. Iară canonul 28 al sinodului din Laodicea sună: „Nu se cuvine în chiriacale, ori în biserici, a face cele ce se zic agape, și a mânca în casa lui Dumnezeu, și a așterne acubita (așternuturi moi). — Vezi: *Pidalion*, tradus de prea sf. Veniamin, îndreptat și îndeplinit de protosinghelul Neofit Scriban, Neamtul, 1844 p. 193 și 293.

vecilor, *Amin*; *Doamne miluiește, de trei ori și: „Bine-
cuvântează”*. Atunci preotul din ușele împărătești, zice
roagă, ca Christos, adevăratul Dumnezeu nostru pentru
rugăciunile preacuratei Maicei sale și ale sfinților, măritilor
și întru tot lăudaților apostoli, ale sf. Ioan Gură-de-aur (sau
a sf. Vasile, dacă se face liturghia lui) și ale altor sfinți,
din cari fiecare se numește cu nume, să ne miluiască și
să ne mântuiască ca un bun și de oameni iubitor, și cu
aceasta se finește sf. liturghie, cântând încă strana: *„Mulți ani”*.

SECȚIUNEA II.

Rânduielele bisericesti publice comune săptămânale.

§ 167. Trecere.

Rânduielele bisericesti expuse întru cele precedente le
plinește biserica în toate zilele anului bisericesc și așisderea
serbeză ea în toate zilele anului bisericesc, după data lunei,
memoria unuia sau a mai multor sfinți, sau memoria unei
sau a altei întâmplări sfinte. Însă, pe lângă amintirea, care
se face în zilele săptămânei după data lunei, petrece biserica,
în fiecare zi a săptămânei, memoria unei întâmplări sfinte
sau preamărirea celor sfinte, sau memoria unor sfinți deo-
sebiți, cari au conlucrat la opera mântuirii, la întărirea și
lăfirea credinței și a bisericii creștine, excelând prin viață
sfântă. Această serbare săptămânală produce în rânduielele
bisericești ale fiecărei zile a săptămânei modificări, nu numai
în privința cuprinsului, dară și în privința diferitelor acte,
adăugându-se la unele părți ale rânduielelor bisericesti oare-
cari ceremonii, lecțiuni, rugăciuni și cântări ori omițându-se.

Întru cele următoare se vor expune rânduielele bisericesti
săptămânale pentru fiecare zi într'atât, încât se modifică prin
ele rânduielele bisericesti de toate zilele.

§ 168. Rânduielele bisericesti ale duminicii.

Prima zi a săptămânei, adică duminica, e consfințită
memoriei învierii lui Christos. Deci, precum ziua învierii în
cercul anului bisericesc, întrece prin însemnătatea sa toate

celelalte sărbători ale acestui an și precum și serbarea ei
bisericească excelează între celelalte sărbători ale anului bi-
sericesc prin deosebită pompă și solemnitate; așa și duminica,
între celelalte zile ale săptămânei, atât prin însemnarea sa
mai înaltă, cât și prin solemnitatea mai strălucită a serbării
sale bisericesti, făcând în rânduielele bisericesti relative multe
și însemnate schimbări.

Sâmbătă seara se plinește după ora a noua *Ve-
cernia cea mare*, care la început se face ca și *Vecernia*
de toate zilele. După ectenia cea mare se cetește catisma
întâia întreagă. Obiectul troparelor și al stihirilor la *„Doamne
strigat-am”* și la apostih sau stihovnă, este preamărirea în-
vierii lui Christos. Cea de pe urmă stihiră la *„Doamne
strigat-am”*, a Născătoarei de Dumnezeu se numește *dog-
matică*, pentru că în ea se înfățișează învățătura dogmatică
despre întruparea lui Christos din preasfânta fecioară Maria
și despre împreunarea a două nature în Isus Christos. În
timpul acestei cântări îmbrăcat fiind preotul în felon, face
intrarea în următorul mod: „Deschizând diaconul ușele cele
mari, iese preotul prin ușa despre miezul nopții și mergân-
du-i înainte diaconul cu tămâiarul și paramonarul cu lumi-
nile aprinse stă în mijlocul bisericii în dreptul ușelor celor
mari, iar diaconul stă deadreapta preotului. Deci plecându-se
preotul și diaconul și ținând diaconul orariul cu trei degete
ale mânei drepte, zice cu voce înceată: *„Domnului să ne
rugăm”*; iar preotul tot cu voce înceată, rugăciunea:
*„Seara, și dimineața și amiazăzi lăudăm, binecuvântăm,
multămim și ne rugăm ție stăpâne al tuturor...”*. Ridi-
cându-se după această rugăciune preotul și diaconul și ară-
tând diaconul cătră răsărit, zice: *„Binecuvântată e intrarea
stihilor tăi”*. Apoi tămâiază diaconul sf. icoane și toată
biserica și terminându-se stihira, exclamă: *„Întelepciune.
Drepti”*, la care strana răspunde cu cântarea: *„Lumină
lină...”*. Intrând diaconul și preotul în altar, diaconul tă-
mâiază sf. masă și după ce se termină cântarea: *„Lumină
lină”*, zice diaconul: *„Să luăm aminte”*. Preotul: *„Pace
tuturor”*. Strana: *„Și duhului tău; prochimien glas (cutare)”*.
Și iarăș zice diaconul: *„Întelepciune”*. *„Să luăm aminte”*,
la care răspunde strana cu prochimienul însuș: *„Domnul*

s'a împărătit, intru podoabă s'a îmbrăcat", care prochimen se cântă dimpreună cu versurile corespunzătoare de mai multe ori. În timpul cântării prochimenului se întoarce preotul către apus și așteaptă terminarea lui, apoi se întoarce spre răsărit și se închină. — La intrarea Vecerniei se înfățișează venirea Mântuitorului pe pământ, toată viața lui cea pământească și ieșirea lui din lume.

Simeon Tesalonicheanul zice: „Apoi făcând preotul intrarea, iese din altar cu capul gol, cu tămâiarul și cu tămâia, se pleacă în mijlocul bisericii, se ridică și înseamnă cu mâna și cu tămâiarul și se întoarce iarăși la altar. Ce înseamnă aceasta? Că unul născut Fiul lui Dumnezeu s'a pogorit din locașurile cerești până la noi și înălțându-se iarăși la cer, ne-a supt acolo și pe noi. Pentru aceea se arată cu această ieșire, cu plecarea capului, cu ridicarea lui, cu zicerea: „*Înțelepciune. Drepti*“, cu însemnarea tămâiarului, ori cu înălțarea evangheliei, dacă se face intrarea cu evanghelia, și cu întoarcerea în altar, toate misterele economiei. Căci ieșirea și pogorirea înseamnă pogorirea lui Christos și umilirea lui; iar îmbrăcarea cu veșmintele indică întruparea lui; plecarea capului în mijlocul bisericii înseamnă răstignirea Mântuitorului pentru noi în mijlocul pământului, moartea și pogorirea lui în iad. Și se roagă preotul în taină cu capul plecat, căci dându-se Christos pe sine Părintelui și pogorându-se în iad, ne-a scos pe noi de acolo...¹⁾).

Pentru aceea se deschid la începutul intrării Vecerniei ușele cele mari și cu aceasta se arată, că raiul pentru căderea lui Adam a fost închis prin timp îndelungat, iar acum prin venirea lui Christos s'a deschis nu numai raiul, dar și cerul.

La intrarea vecerniei arată diaconul, ținând orariul cu trei degete ale mâinei drepte, către răsărit și cu aceasta aduce aminte preotului, că intrarea în cer promisă de Christos tuturor sfinților e dela seara cea neguroasă a acestei vieți către lumina cea neapusă a celeilalte vieți. În acest înțeles zice preotul: „*Binecuvântată e intrarea sfinților tăi*“. Pe lângă aceasta arată diaconul la această lucrare cu orariul către răsărit, adică în partea răsăritului, de unde răsare soarele, indicând prin aceasta, nu numai partea cea mai însemnată a lumii acesteia, dar și partea unde a fost așezat

¹⁾ Symeonis Thessalonicensis De sacra Precatione c. 333 la Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 605.

raiul cel pământesc din care am fost scoși, sau mai vârtos indicând pe Christos însuși, al cărui nume e răsărit¹⁾.

În timpul cântării prochimenului, preotul se întoarce către apus și apoi se închină către răsărit, căci prochimenul vestește aici pe Christos, îmbrăcat intru lumină și incins cu putere. Deci și preotul, înfățișând pe Christos și îndemnând pe popor la arătare de stimă către sine, ca aceea persoană, care îl închipuiește, stă cu fața către apus, adică către popor. Iar după plinirea prochimenului, cunoscând neputința sa, se întoarce către răsărit, se închină și trece la locul său²⁾.

După cântarea prochimenului urmează cu puține deosebiri, cari rezultă din însemnarea duminicii, toate ca la Vecernia cea de toate zilele.

Diaconul iese adică după cântarea prochimenului pe ușa cea despre miazănoapte și stând în mijlocul bisericii zice ectenia: „*Să zicem toți din tot sufletul și din tot cugetul nostru...*“ și preotul zice ecfonisul: „*Că îndurat și iubitori de oameni ești...*“. După rugăciunea: „*Învrednicește-ne Doamne*“, zice diaconul iarăși ectenia: „*Să plinim rugăciunea noastră cea de seară...*“ cu ambele ecfonise. După ecfonisul al doilea urmează toate ca la Vecernia de toate zilele numai cu deosebirea, că înainte finalului nu se zice ectenia cea cu dinadinsul, ci după troparele liberatoare urmează îndată finalul. Finalul sau apolisul începe cu cuvintele: „*Cela ce a înviat din morți, Christos adevăratul Dumnezeuul nostru...*“.

Rugăciunile de dimineață se încep duminica, ca și în celelalte zile săptămânale cu Mezonoptica cu deosebirea, că la Mezonoptică după rugăciunile comune de începere, în loc de catisma a 17, cetește preotul din mijlocul bisericii *canonul sf. treimi* al tonului de rând din Octoich.

Dacă nu se află irmoasele la locul acestui canon, se iau cele dela canonul Utreniei ale odelor (pisnelor) corespunzătoare. La cele două dintâi tropare ale tuturor odelor, se zice versul: „*Prea sf. treime Dumnezeuul nostru, mărire fie*“; la al 3 tropar: „*Mărire Tatălui...*“ și la al 4: „*Și acum...*“. După oda a treia se zice: „*Doamne miluiește* (de 3 ori)“ și se citește sedelna cu „*Mărire*“ și „*Acum*“. Apoi se cetește oda a 4, a 5 și a 6. După oda a 6 se zice ca și după oda a 3: „*Doamne miluiește* (de 3 ori)“ și se citește sedelna cu „*Mărire*“ și „*Acum*“ și după ce s'a terminat oda a 9, se cântă

¹⁾ Zach. 6, 12.

²⁾ Cf. Веніяміна Новая Скрижаль р. 107.

troparele treimii: „Cuvine-se cu dumnezeiască cuviință...” ș. c. l. Apoi citește strana Trisaghiul, Prea sf. treime, Tatăl nostru, Ipacoi, Doamne miluiește de 40 de ori, Mărire și Acum, Ceea ce ești mai cinstită... și „Întru numele Domnului binecuvintează părinte”. Preotul răspunde cu ecfonisul: „Dumnezeule îndură-te de noi” ș. c. l. și citește rugăciunea lui Marco Monahul, episcop al Idruntului (sec. IX): „Întru tot puternică și de viață făcătoare preasfântă treime...”. După terminarea acestei rugăciuni face preotul întorcându-se către popor apolisul cel mic: „Cel ce a înviat din morți, Christos adevăratul Dumnezeu nostru...” și zice ectenia: „Să ne rugăm pentru prealuminatul regele nostru” ș. c. l. cu ecfonisul: „Pentru rugăciunile sfinților părinților noștri ș. c. l. Amin”.

La Utrenie se cântă după troparul: „Dumnezeu este Domnul”, troparele invierii, după glasul săptămânei. Apoi se cântă după catismele de rând și după sedelnele invierii troparele, cari se încep cu versul 12 al psalmului 118: „Bine ești cuvântat, Doamne, învață-mă îndreptările tale.” și: „Soborul ingeresc s'a mirat văzându-te între cei morți socotit” ș. c. l., în cari tropare se descriu împrejurările invierii Domnului, amintindu-se ingerii și miropurătoarele, ca marture ale acestei întâmplări prea îmbucurătoare. Pentru însemnătatea cuprinsului acestor cântări se tămâiază biserica și se trage clopotul. După ectenia cea mică dimpreună cu ecfonisul și după ipacoi, se cântă antifoanele treptelor după glasul săptămânei. Aceste antifoane sunt compuse de sf. Ioan Damascen pe cele opt glasuri, pe baza psalmilor 119 până la psalmul 133, adică a catismei a 18, care în psaltire are suprascrierea: *Cântarea treptelor*, de unde aceste cântări își au și numele.

Primul antifon al treptelor tonului dintâi, luat dela versul 1 și 4 al psalmului 119, al 2 antifon dela versul 1 și 5 al psalmului 120 și al 3 antifon dela versul 1 și 5 al psalmului 121. — Antifonul 1 al treptelor tonului al 2 e luat dela versul 1 și 3 al psalmului 122, al 2 antifon dela versul 1 și 6 al psalmului 123 și al 3 antifon dela versul 1 și 3 al psalmului 124. — Antifonul 1 al treptelor tonului al 3 e luat dela versul 1 și 5 al psalmului 125, al 2 antifon dela versul 1 și 3 al psalmului 126 și al 3 antifon dela versul 1 și 4 al psalmului 127. — Antifonul 1 al treptelor tonului 4 e luat dela versul 1 și 5 al psalmului 124, al 2 antifon dela versul 1 și 4 al psalmului 129 și al 3 antifon dela versul 1 și 2 al psalmului 130. — Treptele tonului al 5 își iau ideile în toate trei antifoane din aceeași psalmi, ca și treptele tonului 1, adică din psalmii 119—121. — Treptele tonului al 6 își iau ideile ca și treptele tonului al 2 din psalmii 122—124. — Treptele tonului al 7 își iau ideile, ca și treptele tonului al 3 din

psalmii 125—127 și treptele tonului al 8, cari au patru antifoane, își iau ideile în antifonul 1 dela versul 1 și 5 al psalmului 128, în antifonul al 2 dela versul 1 și 4 al psalmului 129, în antifonul al 3 dela versul 1 și 2 al psalmului 130 și în antifonul al 4 din psalmul 132. Versul al 3 al fiecărui antifon e compus în onoarea sf. treimi.

Dară din ce cauză se numesc acești 15 psalmi cântări ale treptelor, nu se poate ști cu siguranță. Exegeții sf. scripturi nu sunt de acord în privința aceasta. Sf. părinți, precum sf. Ioan Chrisostom, înțeleg sub acești psalmi, acele cântări, cari le-au cântat Iudeii, când s'au întors din captivitatea babilonică, sau și acele cântări, cari le cântau Iudeii în călătoriile lor la Ierusalim, ce le făceau ei de trei ori pe an: adică la cele trei sărbători mari. După talmudiști aceste cântări au numele dela împrejurarea, că ele se cântau de leviți la sărbătoarea colibelor de cincisprezece trepte ale anticurtii, cari duceau dela despărțirea bărbaților la cea a femeilor. De când au intrat acești psalmi în întrebuințare bisericească au ei însemnarea rugăciunilor, cari înalță sufletele noastre, așa-zicând gradat, dela cele pământești la cele cerești și acest înțeles au și cântările treptelor.

Terminându-se antifoanele treptelor, urmează prochiemenul, ecfonisul: „Că sfânt ești Dumnezeu nostru și întru sfinți odihnești...” și imnul: „Toată suflarea să laude pe Domnul...”. Deci se cetește după formulele introducătoare, și anume din ușele împărătești, de către preot, una din evangheliile invierii, care vine la rând. Materia evangheliilor Utreniei duminice, totdeauna e învierea lui Christos și deaceea se numesc aceste evanghelii, ale invierii. Evanghelii ale invierii sunt unsprezece, începând a se cefi dela duminica tuturor sfinților și apoi cefindu-se mai departe dearândul, întreg anul, afară de duminicile cincizecimii, căci în cele șapte săptămâni ale acesteia se citesc la Utrenie evangheliile invierii în alt rând.

Evanghelia se citește la liturghie de diacon, iară la Utrenie de preot. Preotul citește evanghelia Utreniei din cauză, că lui i se cuvine mai întâi a întări cu cuvântul dumnezeesc pe aceia, pe cari la următoarea rânduială dumnezeiască, adică la sf. liturghie, îi va hrăni cu pâinea misterioasă. Obligământul, de a hrăni pe cei credincioși mai întâi

cu cuvântul și apoi cu pâne, urmează din exemplul lui Christos, care a hrănit biserica sa mai întâi cu învățătură și apoi cu corpul său. Apoi Christos a poruncit învățăcelilor săi mai întâi a învăța și apoi a boteza. „Mergând” a zis El: „*invățați toate popoarele, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al sf. Duh*”¹⁾.

După citirea evangheliei, preotul cântă din altar: „*Invierea lui Christos văzând...*”, așează apoi evanghelia pe analoghionul din mijlocul bisericii și zicând diaconul ectenia: „*Mântuiește Dumnezeuule poporul tău și binecuvântă moștenirea ta...*”, iară strana: „*Doamne miluiește*” de 12 ori, rostește ecfonisul: „*Cu mila și cu îndurărilor și cu iubirea de oameni...*”. Rânduiala ce urmează e, cu puține excepțiuni, mai aceeaș ca la Utrenia de toate zilele.

După ecfonisul: „*Cu mila și cu îndurărilor și cu iubirea de oameni...*” diaconul închide ușele cele mari și urmează citirea canonului ca la Utrenia cea de toate zilele cu deosebirea, că în toate duminicile de peste an se cântă catavasiile, și nu numai ca la Utrenia de toate zilele, irmosul după a treia, a șasea, a opta și a noua odă. După oda a noua, se zice ectenia cea mică cu ecfonisul. Apoi intonează diaconul: „*Sfânt Domnul Dumnezeu nostru...*” și după cântă strana acest imn de trei ori, zicând versurile corespunzătoare, urmează *luminânda* sau *exapostilarul*. Nemijlocit după luminândă cântă strana: „*Toată suflarea să laude pe Domnul*” ș. c. l., apoi citește cei doi psalmi ai laudelor și apoi cântă laudele de rând cu versurile corespunzătoare. „*Mărire Tatălui*”, „*Stihira evangheliei*”, „*Și acum*”, „*Prea binecuvântată ești Născătoare de Dumnezeu fecioară*” ș. c. l.

La „*Mărire Tatălui*” deschide diaconul ușele cele mari și la „*Acum*” iese preotul și diaconul și stau înaintea analoghionului. Deci, zicând diaconul: „*Mărire fie celui ce ni-ai arătat nouă lumină*”, strana cântă slava cea mare: „*Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace și între oameni bunăvoire...*” împreună cu „*Sfinte Dumnezeule*”. Cântându-se „*Sfinte Dumnezeule*” ultima oară, ridică preotul evanghelia de pe analoghion și făcând cu dânsa de înaintea ușelor mari spre popor semnul crucii, intră în altar și o așează pe sf. masă.

După acestea zice diaconul ectenia cu deadinsul: „*Miluiește-ne pe noi Dumnezeule după mare mila ta, rugămu-ne și ne miluiește*” și preotul, ecfonisul: „*Că îndurat și iubitor de oameni Dumnezeu ești...*”. Deci zice diaconul ectenia cererilor: „*Să plinim rugăciunea*

¹⁾ Mat. 28, 19; cf. Величмина Новая Скрижалъ р. 131.

noastră cea de dimineață Domnului...” și preotul ecfonisul: „*Că Dumnezeu mililor și al îndurărilor și al iubirii de oameni ești...*”. Diaconul: „*Capete Pace tuturor*”, strana: „*Și duhului tău*”. Diaconul: „*Capete Preotul: „Pace tuturor”, strana: „Și duhului tău”. Diaconul: „Capete tele noastre Domnului să le plecăm”, strana: „Ție Doamne” și citește preotul în taină rugăciunea: „Doamne sfinte, care întru cei de sus locuiești...” zicând ecfonisul: „Că al tău e a ne milui și a ne mântui pe noi Dumnezeu nostru...”. Deci se face finalul cu rugăciunile corespunzătoare, începând cu cuvintele: „Cela ce a înviat din morți, Christos adevăratul Dumnezeu nostru...”.*

La liturghie se fac, duminica, față cu liturghia ce se plinește în alte zile săptămânale, foarte puține modificări și aceste modificări se raportă mai mult la materie, adică în unele cântări ale liturghiei se preamărește întâmplarea învierii lui Christos. Aceste cântări sunt următoarele: Troparele fericirilor, cântarea după intrarea cea mică: „*Veniți să ne închinăm...*”, în care se cântă: „*Cela ce ai înviat din morți*” în loc de „*Cel ce ești minunat întru sfinți*”, troparul după intrare, prochimenu și chinonicul.

§ 169. Rânduielele bisericesti în celelalte zile ale săptămânei.

Lunia e consfințită puterilor cerești celor fără de trupuri, adică celor nouă cete îngerești, cari, neconținut stau înaintea tronului împăratului ceresc, cântând cântarea întreit sfântă lui Dumnezeu celui în trei persoane și cari după autorul opului „Despre ierarhia cerească”, se împărțesc în trei trepte. Pe treapta dintâi stau: Scaunele, Hruvimii și Serafimii; pe treapta a doua: Domniile, Puterile și Stăpânii și pe treapta a treia: Începătorii, Arhanghelii și Îngerii. Deci aceste puteri cerești se laudă și se preamăresc luna în troparele și condacele ce se citesc la diferitele rânduieli bisericesti, în stihirile la „*Doamne strigat-am*” și la stihovna Vecerniei, în canonul Utreniei, la fericirile sf. liturghii și la chinonic. Așisderea se cere în apolisurile, ce se fac luna la diferitele rânduieli bisericesti, ca Christos adevăratul Dumnezeu nostru să se îndure și să ne mântuiască pe noi între altele și pentru rugăciunile cereștilor, netrupeștilor puteri. Pe lângă puterile cerești serviciul dumnezeiesc de luni e și un serviciu de cântă, și deaceia se cântă la Vecernie, pe lângă

stihiri ale îngerilor și stihiri de căință, iară la Utrenie pe lângă un canon al îngerilor, și un canon de căință.

Marțea, preamărește biserica pe proroci ca pe cei mai vechi soli și trimiși dumnezeiești și deoarece după înseși cuvintele Mântuitorului, cel mai mare dintre proroci a fost sf. Ioan Botezătorul, pentru aceea ziua aceasta e consacrată cu deosebire amintirii acestui proroc, onorând biserica în persoana lui pe toți prorocii. La rânduielile bisericești de seară și de dimineață preamărește biserica în troparele și condacele acestor rânduieli pomenirea dreptului cu laude, îl numește pe sf. Ioan Botezătorul mai onorat decât toți prorocii și proroc al prorocilor, plinirea a toată prorocia, mijlocitorul darului celui vechiu și al celui nou. Privind biserica la sfârșitul cel fericit al sf. Ioan, îl preamărește în chinonicul sf. liturghii cu cuvintele: „Întru pomenirea vecinică va fi dreptul¹⁾” și la apolisurile îndătinate ale rânduielilor diferite imploră ea îndurarea lui Christos, adevăratului Dumnezeu și pentru rugăciunile sfântului, marelui proroc și botezătorului Ioan.

Și serviciul dumnezeiesc de marți e un serviciu de căință și pentru aceea se cântă la Vecernie stihiri de căință și ale prorocului și la Utrenie, un canon de căință și un canon al prorocului.

Miercuria a făcut Iuda Iscarioteanul, unul din cei doisprezece, sfat cu Iudeii, ca să deie pe Christos bătrânilor și celor mai mari ai poporului, iară vineri se răstignește Christos și între chinuri grele, își dă sufletul în mâinile lui Dumnezeu-Tatăl. Aducându-și așadară, biserica aminte de aceste întâmplări din viața cea pământească a lui Isus Christos, onorează atât prin rânduielile sale liturgice, cât și prin postul cese face în aceste zile, patima și moartea Domnului. În deosebi se preamăresc miercuria și vineria patimele lui Christos, în diferitele tropare ce se cântă în această zi, în stihiri și la fericiri. Pe lângă aceasta, se amintește miercuria întristarea cea adâncă a Maicei lui Dumnezeu, care sta lângă crucea lui Christos și pentru aceea se numesc cântările ce se cântă în această zi ale crucii și ale Născătoarei de Dumnezeu. Iară vineria, preamărește biserica, în

¹⁾ Ps. 111, 6.

cântările sale, onoratul și de viață făcătorul lemn al lui Christos, pe care a plinit Domnul mântuirea noastră. La otpusturile sau apolisurile îndătinate, se cere miercuria și vineria, îndurarea lui Dumnezeu și cu puterea onoratei și de viață făcătoarei cruci.

Joia onorează biserica amintirea tuturor apostolilor și a celui dintre sfinți părintelui nostru Nicolai, ca reprezentant al sf. părinți, și cu privire la această însemnare a zilei se cântă la Vecernie, stihirile apostolilor și ale sf. Nicolai, la Utrenie canonul apostolilor și al sf. Nicolai și la apolisurile îndătinate se imploră îndurarea lui Christos Dumnezeului celui adevărat și pentru rugăciunile sfinților, mărișilor și întru tot laudaților apostoli și ale celui dintre sfinți părintelui nostru Nicolai.

Sâmbăta ni înfățișează biserica, având în vedere capătul tuturor fapturilor, acel răpaus fericit, ce ne așteaptă în eternitate, dacă în această lume vom viețui cu dreptate și conform mandatelor lui Dumnezeu. Și pentru ca să ne deștepte și îndemne ea la așa o viață, onorează ea în această zi pe cuvioșii și de Dumnezeu purtătorii părinți și pe toți sfinții, cari luptând luptă bună, petrec întru împărăția lui Dumnezeu, și așisderea face ea amintire părinților și fraților noștri răpăusați, rugându-se, ca Dumnezeu să-i primiască întru locașurile sfinților. Conform cu această însemnare a zilei se citește sâmbăta o Mezonoptică deosebită, care în general, are cursul rânduielii Mezonopticii de toate zilele; iară în special, prin cuprinsul unor lecțiuni ale sale, face aluziune la ideile, ce-i zac acestei zile de bază¹⁾. Așisderea se cântă la Vecernie stihirile sfinților și ale martirilor, iară la Utrenie canonul sfinților și al morților. Mai departe, are Utrenia sâmbătei stihiri la laude și la stihovnă. În fine se cere în apolisurile îndătinate, ca Christos adevăratul Dumnezeu și pentru rugăciunile preacuvioșilor și de Dumnezeu

¹⁾ B. o. „Fericit pe care l-ai ales și l-ai primit, locu-va în curțile tale” (Ps. 64). „Trecut-am prin foc și prin apă, și ne-ai scos pe noi întru odihnă” (Ps. 65). „Și dreptii să se veseliască și să se bucure înaintea lui Dumnezeu, să se destăteze întru bucurie” (Ps. 67). „Minunat e Dumnezeu întru sfinți săi, Dumnezeul lui Israel” (P. 67).

purtătorilor părinților și ale tuturor sfinților să se indure de noi și să ne mântuiască ca un bun și iubitor de oameni. Toate aceste rânduieli bisericești săptămânale, împărțite după cele opt tonuri, se repetă în zilele săptămânii, după cum urmează ele după olaltă în Octoih.

SECȚIUNEA II.

Rânduielile bisericești publice comune anuale.

§ 170. Trecere. Împărțirea sărbătorilor anuale.

Precum zilele săptămânii așa și zilele anului le petrece biserica ortodoxă în memoria oarecăror întâmplări sfinte sau a oarecăror sfinți, și serbarea lor liturgică sau sărbătorile relative produc așisderea schimbări în rânduielile bisericești expuse până acuma.

Aceste schimbări depind însă de importanța întâmplărilor și a ideilor, pe cari se întemeiază sărbătoarea, căci cu privire la această importanță se petrec unele sărbători în mod mai solemn, altele mai puțin solemn. Pentru aceea se împărțesc sărbătorile după importanța întâmplărilor, pe cari se întemeiază și a solemnității rânduielilor bisericești, cu cari se petrec ele, în sărbători mari, de mijloc și mici. Sărbătorile cele mari așanumitele domnești se înseamnă în cărțile bisericești cu crucea încunjurată cu cerc întreg (⊕) și sunt următoarele: Nașterea Domnului nostru Isus Christos (25 Decemvrie), arătarea Domnului (6 Ianuarie), întâmpinarea Domnului (2 Februarie), intrarea solemnă a Domnului în Ierusalim, bunăvestirea preasfintei Născătoare de Dumnezeu (25 Martie), înălțarea Domnului, cincizecimea, schimbarea la față a Domnului (6 August), adormirea Maicei Domnului (15 August), nașterea Născătoare de Dumnezeu (8 Septemvrie), înălțarea onoratei cruci (14 Septemvrie) și intrarea în biserică a preasfintei Născătoare de Dumnezeu (21 Noemvrie). Aceste sărbători se petrec în rânduielile lor liturgice, cu cea mai mare solemnitate, adică cu privighere de toată noaptea, cu polieleu și cu înainte și după serbare, adică rânduielile bisericești ale lor nu se restrâng numai la ziua serbării, ci se extind la zile precedente și la următoare. Înainteserbarea prepară

pentru serbarea demnă a sărbătorii însăși, iară dupăserbarea e continuarea ideii sărbătorii. Ziua ultimă a dupăserbării se numește încheierea serbării, plinindu-se în această zi, în cele mai multe cazuri, aceleași rânduieli bisericești ca și în ziua sărbătorii însăși.

Sărbătoarea paștelor e așisderea sărbătoare mare, însă ea este precum se exprimă biserica, sărbătoarea sărbătorilor, care cu privire la însemnătatea întâmplării, pe care se bazează, întrece celelalte sărbători mari și pentru aceea ea are proprie rânduială bisericească deosebită de rânduielile bisericești ale celor douăsprezece sărbători mari domnești.

Sărbătorile de mijloc sunt de două feluri. Cele de un fel se înseamnă în unele cărți bisericești cu semnul crucii și cu semicerc de jos ±¹⁾, iară în alte cărți cu crucea și semicerc din partea stângă (+²⁾); cele de altfel se înseamnă simplu numai cu semnul crucii. Sărbătorile de mijloc de felul dintâi, au ca și sărbătorile cele mari privighiarea de toată noaptea dimpreună cu polieleu și se diferă de sărbătorile cele mari numai că ele n'au înainte și după serbare și că la sărbătorile de mijloc de acest fel nu se petrece numai însăși memoria întâmplării, ci pe lângă aceasta se adaugă încă și onorarea Născătoare de Dumnezeu (în canonul Utreniei). Sărbătorile de mijloc de felul al doilea au în rânduielile lor bisericești numai polieleu dimpreună cu unele adausuri, ce se recer de solemnitatea mai mare, cu care se petrec ele³⁾.

¹⁾ Cf. Tipicon. Cu binecuvânt. arhiep. Veniamin, Iași 1816, p. 56 și Ceasoslov. Cu binecuvânt. arhiepisc. Sofronie, Neamțul 1858, p. 78.

²⁾ Cf. Tipiconul compus și întocmit în mod sistematic de arhiep. Silvestru Morariu-Andrievici, Cernăuți 1883 p. 12.

³⁾ La sărbătorile de mijloc de felul întâi, însemnate cu cruce și semicerc de jos, sau cu semicerc din partea stângă se numără: ziua amintirii sf. ierarh Nicolai (6 Dec.), a sf. trei ierarhi Vasile cel Mare, Grigore Cuvântătorul de Dumnezeu și Ioan Gură-de-aur (30 Ian.), a sf. m. m. Gheorghie (23 Aprilie), a sf. apostoli Petru și Paul (29 Iunie), nașterea (24 Iunie) și tăierea capului sf. Ioan Botezătorul (29 August). (După Ceasoslovul editat cu binecuvânt. arhiepisc. Sofronie se numără cele trei sărbători din urmă la sărbătorile (praznicele) cele mari); la sărbătorile de mijloc însemnate numai cu cruce se numără: Acoperământul Maicei Domnului (1 Oct.), ziua amintirii preacuvioasei maice Parascheva (14 Oct.), a sf. m. m. Dimitrie (26 Oct.), adunarea sf. arhangheli Mihail și Gavriil (8 Noemvrie), ziua amintirii sf. Spiridon Făcătorul de minuni (12 Dec.), a sf. m. m. Ștefan (27 Dec.) s. a. (Cf. Tipiconul arhiep. Silvestru p. 8).

Sărbătorile bisericesti mici sunt de trei feluri, adică :

1. astfel, ale cărora semn caracteristic e după unii un semicerc roș din stânga cu trei puncte roșii la mijloc (·¹), iară după alții un cerc întreg cu trei puncte roșii înlăuntrul cercului (·²); 2. astfel, cari au tot aceste semne de colorare neagră³), și 3. astfel, cari n'au nici un fel de semn. Sărbătorile bisericesti mici însemnate cu semicercul roș cu trei puncte deadreapta, sau cu un cerc întreg roș cu trei puncte roșii înlăuntrul cercului, au în rânduielile lor bisericesti slava cea mare; iară sărbătorile bisericesti mici însemnate cu aceleași semne de colorare neagră, au în rânduielile lor bisericesti la laude stihiri de laudă; și în fine sărbătorile bisericesti mici fără de nici un semn se petrec fără de nici o solemnitate.

Sărbătorile bisericesti cele mici se petrec ca rânduielile bisericesti de toate zilele, numai cu adausurile indicate, iară sărbătorile bisericesti de mijloc se petrec conform cu rânduielile bisericesti ale duminicelor, resp. ale sărbătorilor mari așisderea cu modificările indicate. Și sărbătorile cele mari bisericesti se petrec cea mai mare parte conform cu rânduielile bisericesti ale duminicilor. Totuș se fac la rânduielile bisericesti ale sărbătorilor mari modificări însemnate, și anume modificări comune tuturor sărbătorilor mari sau proprii numai unor din aceste sărbători.

Întru cele următoare se vor expune mai întâi rânduielile bisericesti la sărbătorile mari anuale comune tuturor acestor sărbători și apoi cele proprii numai unor din aceste sărbători.

ARTICOLUL I.

Rânduielile bisericesti la sărbătorile cele mari anuale comune tuturor acestor sărbători.

§ 171. Vecernia cea mică.

Rânduielile bisericesti la sărbătorile cele mari încep așa, ca și în zilele de rând, de cu seară cu plinirea Vecerniei

¹) Cf. Tipiconul din Iași, p. 56 și Tipiconul arhiep. Silvestru, p. 12.
²) Cf. Ceasoslovul editat cu binecuvânt. arhiep. Sofronie, p. 78.
³) Cf. Tipiconul din Iași p. 56 și Tipiconul arhiep. Silvestru, p. 12.

cele mici, care se face înainte de apusul soarelui și-i precede privighierii de noapte. Iară Vecernia cea mică e numai prescurtarea Vecerniei de toate zilele. Ei îi precede ora a noua. Se începe cu binecuvântarea preotului cu: *Veniți să ne închinăm...* din partea stranei și cu citirea psalmului 103: *„Binecuvintează suflete al meu pe Domnul ș. m. d.“*. După terminarea acestui psalm, nu zice preotul ectenia, ci îndată se cântă: *„Doamne strigat-am...“* cu stihirile corespunzătoare. Apoi urmează: *Lumină lină...*, prochimenu, deci *„Învrednicește-ne Doamne in seara aceasta“* și stihovna cu stihirile ei. După. *„Acum slobozește stăpâne...“* și: *„Tatăl nostru“* urmează troparele, apoi ectenia cea cu deadinsul: *„Miluiește-ne pe noi Dumnezeule...“*, *„Mărire și acum“* și apolisul sau finalul.

§ 172. Privigherea de toată noaptea.

Privigherea de toată noaptea, *παννυχίς, ἀγρυπνία, νύχθρημα*, vigiliae, constă dintr'un cerc de rânduieli bisericesti, cari se plinesc în decursul unei nopți spre o sărbătoare mare, în onoarea acestei sărbători. Exemplul Domnului nostru Isus Christos, care înainte de patimele sale se rugă noaptea în grădina Gethsimani¹), exemplul apostolului Paul, care dimpreună cu Sila în Filipi, se rugă în închisoare, la miezul nopții și laudă pe Dumnezeu²) și în Troada, în cea dintâi a sâmbetei, până la miezul nopții prelungi vorba cu învățăceii³), exemplul creștinilor celor dintâi, cari în casa Mariei, maicei lui Ioan, făceau noaptea rugă pentru Petru,

În secolile cele dintâi a fost privegherea de noapte, resp. serviciile dumnezeiești în timpul nopții, și o urmare necesară a împrejurărilor de atunci, deoarece creștinii persecutați de Iudei și de păgâni, erau constrânși să-și aleagă pentru serviciile dumnezeiești, un timp, care îi asigura de atacurile aceloră, și din acest punct de vedere se recomanda noaptea ca timpul cel mai potrivit. Asupra datinei creștinilor de a petrece noaptea în rugăciune, va fi avut influență și

¹) Mat. 26, 39.
²) Fapt. ap. 16, 25.
³) Fapt. ap. 20, 7.

datina asemănătoare a Iudeilor¹⁾. În fine timpul nopții transpune spiritul într'o dispozițiune misterioasă mai solemnă și așa se înfățișează el ca un timp potrivit pentru rugăciune mai ales pentru sărbători mari și pentru ocaziuni deosebite.

La început se făcea privegherea, cel puțin în unele locuri, numai înainte de ziua Domnului, iară mai târziu și înainte de sărbătorile cele mari ale bisericii vechi, înainte de sărbătoarea paștilor, a cincizecimii, a arătării și a înălțării la cer a Domnului. Mai ales se petreceau cu priveghiere zilele de amintire ale martirilor. În fine se făcea priveghiere și la deosebite întâmplări, precum a fost și priveghierea solemnă, cu care a serbat Constantin cel Mare în reședința sa nouă, incheierea sinodului întâi din Nicea. Îndeosebi se lăși datina aceasta dela Constantin cel Mare. Sfinții părinți amintesc adeseori de priveghiere de noapte, și condamnând abuzurile ce se făceau la ea, laudau instituțiunea însăși²⁾.

Sf. Ioan Gură-de-aur aseamănă pe cei ce se roagă la priveghiere, cu adunarea îngerilor, cari neincetat preamăresc pe Dumnezeu, stând împrejurul tronului lui; și spre a instrăina pe popor dela Arienii, cari noaptea cântau imnele lor, adeseori aduna pe credincioșii săi la priveghiere de noapte³⁾, petrecându-o cu cântare dulce și frumoasă, înmulțind însuș rugăciunile la priveghiere și compunând un fel de cântare, cunoscută sub numele de tropar⁴⁾. — Mai târziu înmulțiră sf. Ioan Damascen, sf. Cosma al Maiumei, sf. Teodor Studitul și alți bărbați luminași ai bisericii rugăciunile și cântările priveghierii, primind aceasta acea formă, cu care se serbează ea și în ziua de astăzi.

Priveghierea de noapte constă din Vecernie, Utrenie și Ora întâia, cari urmează necurmat una după alta. Întru cele următoare se vor expune aceste rânduieli bisericești, resp. abaterile lor cele mai însemnate dela aceleași rânduieli de toate zilele.

¹⁾ Ex. 12, 6; Levit 29, 5.

²⁾ Cf. Ioannis Chrysostomi Homilia in Martyres (Migne, Patr. gr. T. L. p. 663; Hieronymi Contra Vigilantium Liber unus c. 9 (Migne, Patr. lat. T. XXIII. p. 363).

³⁾ Cf. Socratis Hist. eccl. L. VI. c. 8 (Migne, Patr. gr. T. LXVII. p. 688—689; Sozomeni Hist. eccl. L. VIII. c. 8 (Migne, Patr. gr. T. LXVII. p. 1536).

⁴⁾ Cf. I. Goar, Euchologium sive Rituale Graecorum p. 35.

§ 173. Vecernia cea mare la priveghierea de noapte.

Vecernia cea mare la priveghierea de noapte se face, începându-se după apusul soarelui, în următorul mod: Deschizând preotul ușele cele mari, tămâiază toată biserica până în pronaos și întorcându-se în naosul bisericii, zice aici cu glas înălțat: „Doamne binecuvintează”; deci tămâind icoanele cele mari ale iconostasului și intrând în altar stă înaintea sfintei mese și însemnând cu tămâiarul chipul crucii, zice cu glas înălțat doxologia: „Mărire sfintei și cei de o ființă și de viață făcătoarei și nedespărțitei treimi. totdeauna, acum și pururea...”, la care strana răspunde: „Amin”.

Vecernia cea mare la priveghiere, se începe cu doxologia: „Mărire sfintei și cei de o ființă și de viață făcătoarei și nedespărțitei treimi totdeauna...” spre deosebire de Vecernia cea de toate zilele, care se începe cu cuvintele: „Binecuvântat e Dumnezeu nostru...”, pentru că Vecernia la priveghiere e adică continuarea Vecerniei celei mici, la care s'a făcut acuma cunoscută preasfânta treime și s'a amintit arătarea pe pământ a luminei celei line. Cuvintele: „Veniți să ne închinăm împăratului nostru Dumnezeu...”, cari urmează după doxologie, le citește, nu ca la Vecernia de toate zilele, lectorul, ci întâistătătorul bisericii tot înălțând vocea la fiecare exclamare, căci rânduiala Vecerniei la priveghiere, e solemnă și solemnitatea se exprimă și prin persoana celui ce citește și prin modul citirii.

Apoi se cântă și nu se citește, psalmul 103, iară preotul pășeste înaintea ușelor împărătești și citește rugăciunile Vecerniei. După psalm, urmează ectenia cea mare și apoi se cântă antifonul întâi al catismei dintâi, și anume la sărbătorile sfinților și ale Maicei Domnului, ori în ce zi a săptămânei s'ar întâmpla, și la sărbătorile domnești numai dacă aceste s'ar întâmpla luna. După antifonul întâi sau dacă se cântă toată catisma, după fiecare antifon, se face ectenia mică.

După stihirile la „Doamne strigat-am”, după cântarea Născătoarei de Dumnezeu și după intrare, se citesc trei parimii (παρμιαι), adică pericope din cărțile Testamentului vechiu, cari în icoane și pilde indică acele întâmplări, cari se serbează în cutare zi și cari ne învață, cum avem să umblăm pe căile poruncilor dumnezeiești ca să petrecem sărbătoarea relativă spre folosul sufletelor noastre.

După citirea parimiilor preotul se roagă în ectenia cea cu deosebire, ca Dumnezeu să se indure de noi după îndurarea sa cea mare

și să ne audă pe noi. Deci citește tot proistosul bisericii rugăciunea: „*Invrednicește-ne Doamne în seara aceasta...*”, apoi întonează diaconul ectenia: „*Să plinim rugăciunea noastră cea de seară Domnului...*” și după „*Pace tuturor*” și ecfonisul: „*Fie stăpânirea împărăției tale binecuvântată...*” ieșim în pronaosul bisericii, unde se face litia.

§ 174. Litia.

Litia, ἡ λιλία, înseamnă o rugăciune comună generală, cu totadinsul, care se săvârșește în pronaos și în care pentru rugăciunile sfinților se cere ajutorul și darul lui Dumnezeu, în scopul păzirii și mântuirii credincioșilor de tot răul sufletesc și trupesc. Sau sub litie se înțelege procesiunea ori ieșirea solemnă din biserică în mijlocul orașului sau afară de oraș, care se face dimpreună cu rugăciuni, spre a îndupleca pe Dumnezeu la depărtarea oarecărui rău. De litii de felul dintâi fac amintire sfinții părinți, și anume sf. Ioan Gură-de-aur¹⁾ și sf. Ieronim²⁾. Așisderea erau în vechime, foarte îndătinate, litii de felul al doilea, adică rugăciuni împreunate cu procesiune, mai ales la urgii și nevoi generale.

Așa a făcut sf. Proclu, patriarhul Constantinoplei, litie cu procesiune la ocaziunea unui cutremur de pământ, de care se bântuia orașul cu părțile sale învecinate³⁾. Și sf. Ioan Chrisostom raportează despre litii cu procesiuni, cari se făcură pe timpul lui din pricina ploilor mari⁴⁾.

Spre sărbători mari se face litia de felul dintâi în pronaosul bisericii, în împreunare cu Vecernia. Cuprinsul ei ființial e următorul: La ieșirea în pronaos, se cântă așa-numitele stihiri ale litiei, după cari diaconul zice rugăciunea: „*Mântuiește Dumnezeule poporul tău...*”, în care se roagă pentru mântuirea tuturor oamenilor și pentru binecuvântarea a toată moștenirea lui Dumnezeu. Rugăciunea aceasta se

¹⁾ Ioannis Chrysostomi Homilia in Martyres la Migne, Patr. gr. T. L. p. 668.

²⁾ Hieronymi Contra Vigilantium Liber unus c. 9 la Migne, Patr. lat. T. XXIII. p. 362 et 363.

³⁾ Cf. Ioannes Damasc., Expositio fidei orthodoxae Lib. III. c. 10 (Migne, Patr. gr. T. XCIV. p. 1021).

⁴⁾ Ioannis Chrysostomi Homilia contra (circenses) ludos et theatra (Migne, Patr. gr. T. LVI. p. 265); vezi și Socratis Historia ecclesiastica L. VI. c. 8. (Migne, Patr. gr. T. LXVII. p. 689).

întrerupe cu cântarea formulei de rugăciune: „*Doamne miluiește*” (primadata se cântă: „*Doamne miluiește*” de 40 de ori, a doua oară de 30 de ori, a treia oară de 50 de ori și în urmă de 3 ori — odată și a doua oară) și se incheie cu rugăciunea preotului: „*Stăpâne mult indurate Doamne Isuse Christoase, Dumnezeuul nostru pentru rugăciunile preacuratei stăpânei noastre...*”, în care preotul se roagă, ca Dumnezeu să facă bineprimită rugăciunea noastră, să ne dăruiască iertarea păcatelor, să ne apere de tot dușmanul și să ne mântuiască și miluiască pe noi.

Ieșirea în pronaos și facerea aici a litiei înseamnă pe de o parte, că și penitenții, cari, în biserică veche, își aveau aici locul lor de stătut, pot să dobândiască îndurarea lui Dumnezeu și iertarea păcatelor, pe de altă parte, că și credincioșii înșiși, stând la locul penitenților bisericii vechi, datori sunt a aduce rugăciunile lor cu umilință adâncă și căință sinceră. Noi ieșim așadar în pronaosul bisericii, ca să arătăm, că stând la locul penitenților bisericii vechi, nu suntem demni a căuta la înălțimea cerurilor, de nu ne vom întoarce, strigând: „*Păcătuit-am*”. Deci a ne ruga în pronaos, înaintea ușelor naosului, înseamnă că ne rugăm, ca să ni se deschidă cerul și raiul sau edemul, iară mai vărtos îndurarea dumnezeiască, care am închis-o prin păcatele noastre¹⁾.

§ 175. Binecuvântarea pânilor, a grâului, vinului și untului de lemn.

După rugăciunea: „*Stăpâne mult indurate Doamne, Isuse Christoase...*” intră preotul cu diaconul în mod solemn — ca și la ieșire — în naosul bisericii, ca în cer și împreunându-se stranele de amândouă părțile, cântă apostihul sau stihoavna. Aici în naosul bisericii e pusă o masă și pe ea, în vase potrivite, cinci pâni, grâu, vin și unt de lemn. Deci zice strana: „*Acum slobozește stăpâne...*” și după „*Sfinte Dumnezeule*” și „*Tatăl nostru*”, cântă troparele corespunzătoare sărbătorii; iară diaconul în timpul cântării troparelor, tâmăiază masa din toate patru părțile. După cântarea troparelor ia preotul în mână de pe masă din cele cinci pâni una și făcând cu ea semnul crucii peste celelalte cinci, zice rugăciunea: „*Doamne Isuse Christoase...*”

¹⁾ Symeonis Thessalonicensis De sacra Precatione c. 339 la Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 613.

toase, Dumnezeu nostru, care ai binecuvântat cele cinci pâni și ai săturat cinci mii de oameni în pustie, însuși binecuvântă și pâțile acestea, grâul, vinul și untul-de-lemn... Când zice: „insuși binecuvântă și pâțile aceste...” arată cu mâna dreaptă spre fiecare element din cele puse înainte și le binecuvântă. După binecuvântarea pânilor, intră preotul și diaconul, ducând cel de pe urmă vasul cu elementele sfințite, în altar, iară strana cântă: „Fie numele Domnului binecuvântat...” de trei ori; apoi citește psalmul 33: „Binevoiu-cuvânta pe Domnul în tot timpul...” și apoi cântă imnul: „Bogații au sărăcit...”. Deci se întoarce preotul către popor și binecuvântându-l zice: „Binecuvântarea Domnului peste voi cu darul său și cu iubirea de oameni...” și se începe Utrenia.

Pâțile ce se binecuvântă după cântarea troparelor, închipuiesc cele cinci pâni, cari le-a înmulțit Christos și cu cari a săturat cinci mii de bărbați în pustie. Cuvintele ce le cântă strana după binecuvântarea pânilor, a grâului etc., adică: „Fie numele Domnului binecuvântat...” sunt acele cuvinte, cu cari a binecuvântat Iob pe Dumnezeu pentru cele primite dela El. Psalmul: „Binevoiu-cuvânta pe Domnul...” e psalmul lui David, în care îi mulțumește lui Dumnezeu pentru bunătățile lui. Preotul binecuvântă pe credincioși, zicând: „Binecuvântarea Domnului peste voi...”, pentru că această binecuvântare e hrana și băutura cea adevărată a credincioșilor.

Binecuvântarea pânilor e de origine străveche și baza ei e următoarea: Petrecând creștinii în biserică cea veche la privighiere toată noaptea, în rugăciune, li slăbiau puterile și fără de întărire nu erau în stare a petrece în biserică până la finea serviciului dumnezeesc. Spre a întări deci puterile creștinilor, binecuvânta biserică la sfârșitul Vecerniei, ce se făcea la privighiere de toată noaptea, prin rugăciuni corespunzătoare, o parte din pâne, din vin și untdelemn, ce le aduceau creștinii la biserică, și o împărția între ei, spre mâncare și spre întărire.

Datina sfințirii pânilor spre întărire corporală, apare mai întâi în mănăstiri, unde privighierea în adevăr dura toată noaptea, și de aici a trecut apoi în întrebuințare generală la toate bisericile, păstrându-se până în ziua de astăzi.

Biserica sfințește astăzi la privighierea de toată noaptea pâțile, grâul, vinul și untdelemnul, ca semne vizibile ale in-

durării lui Dumnezeu către noi și ca jertfă a noastră pentru Dumnezeu¹⁾ și ca cerinți necesare pentru viața noastră, rugând pe Domnul ca să le înmulțiască în toată lumea și să sfințească pe cei ce vor gusta din ele. Sfințirea aceasta se face la Vecernia privighierii spre sărbători mari; iară nefăcându-se privighiere, aceea ce se întâmplă mai adeseori, atunci se face spre sărbători mari litia dimpreună cu binecuvântarea pânilor sau la sfârșitul Vecerniei, ori dimineața la începutul Utreniei, și în locul întăririi creștinilor prin împărțirea pânilor, se împărțesc între creștini bucăți mici de pâne binecuvântată, fiind unși și cu untdelemn binecuvântat, aceea, ce se face la Utrenie după evanghelie ori la finea liturghiei.

Descriind Simeon Tesalonicheanul rânduiala binecuvântării pânilor la privighiere, zice: Acestea se fac de va fi privighiere; iar de nu va fi privighiere, după plecarea capetelor (la Vecernie) nu se face nici litie, nici binecuvântarea pânilor, ci se cântă numai apostihul (stihovna) și se zice: „Acum slobozește...” și rugăciunea: „Sfinte Dumnezeule...” și apolisul. Iar unii mai zeloși în privința aceasta, nefăcând privighiere din cauza neputinței sau a lipsei fraților, fac totuși litia la Vecernie, apoi apostihul (stihovna) și apolisul. Iară binecuvântarea pânilor nu o fac, pentru că aceasta se așează mai ales pentru osteneala privighierii, pentru că, dobândind frații binecuvântarea lui Christos și puțină întărire pentru osteneală, să facă rugăciunea pentru primirea sf. taine și mai vărtos preoții²⁾.

§ 176. Utrenia cea mare la privighierea de noapte.

Utrenia cea mare la privighierea de noapte se începe îndată după cuvintele ce se zic la finea Vecerniei: „Binecuvântarea Domnului cu al său dar...” cu ecfonisul preotului: „Mărire sfintei, cei de o ființă, de viață făcătoare și nedespărțitei treimi...”. Partea întâia a Utreniei, în care se fac cereri pentru împăratul, se omite la privighiere din cauză, că cererea aceasta la privighiere n'ar fi cea dintâi. După ecfonisul: „Mărire sfintei...” urmează toate rânduielile Utreniei ca și duminica. De observat ar fi numai următoarele: La Utrenia cea mare se cântă după citirea ca-

¹⁾ Numerii 18, 12; Necemia 10, 39.

²⁾ Symeonis Thessalonicensis De sacra Precatione c. 342 (Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 620).

tismelor polieleul, adică psalmul 134: „Lăudați numele Domnului...” și psalmul 135: „Mărturișiți-vă Domnului, că e bun...”. Cuvântul „polieleu” dela πολύς, mult, și ἔλεος, milă, înseamnă „multă milă” din cauză, că la psalmul 135, la fiecare vers se repețește ca refren, versul: „Că în veci e mila lui. Alleluia”.

În psalmul dintâi, îndeamnă profetul David pe cei ce stau în casa Domnului, adică pe preoți și pe leviți, ca să laude pe Domnul pentru bunătatea și puterea lui cea mare, prin care s'a arătat mai pe sus de toți dumnezeii... În psalmul al doilea, îndeamnă profetul pe tot poporul lui Israil, de a se mărturisi Domnului, pentru că e bun și deapaurarea îndurat... Prin acești doi psalmi se îndeamnă și creștinii, ca să laude pe Dumnezeu, căci dacă a făcut Dumnezeu față cu Israiltenii atâtea minuni de bunătate și putere; Isus Christos, Fiul lui Dumnezeu, a făcut față cu creștinii și mai mari minuni de iubire și putere, scoțându-i prin moartea sa cea de bunăvoie de sub tirania păcatului, împăcându-i cu Dumnezeu și făcându-i moștenitori ai vieții eterne. Pentru aceea se cuvine pe un Dumnezeu atât de bun, atât de puternic a-l lăuda, a-l preamări și a-i cânta: „că e bun, că în veci e mila lui. Alleluia”.

După lauda generală exprimată în psalmii polieleului, se face lauda deosebită în cântarea ce se numește *mărimuri* (μεγαλονάρια), în care se preamărește îndurarea lui Dumnezeu ce se manifestează în întâmplarea ce se serbează sau în care se fericește memoria sfântului zilei. Mărimurile constau din versuri alese ale psalmilor, cari încâtva corespund sărbătorii. La începutul cântării mărimurilor, fiind preotul îmbrăcat cu felon, deschide ușele cele mari și tămâiază toată biserica.

La Utrenia sărbătorilor mari, nu se cântă după evanghelie: „Învierea lui Christos văzând...” ca la Utrenia duminicii, ci îndată se citește psalmul 50. — Apoi înainte de oda a 9 a canonului, se cântă, la unele sărbători mari, oda în onoarea întâmplării ce se serbează, în loc de cântarea Născătoarei de Dumnezeu: „Mărește suflete al meu pe Domnul...”. — Înainte de cântarea luminândeii, nu întonează diaconul: „Sfânt Domnul Dumnezeu nostru...”, ci ne mijlocit după ectenia cea mică, se cântă luminânda.

Dacă se face litia dimineata, înainte de Utrenie, afară de priveghiere, se citește mai întâi Mezonoptica, apoi îmbrăcându-se preotul în felon, trăgând perdeaua altarului, deschizând ușele cele mari, iese, nimic zicând, la cântarea stihirilor litiei în pronaosul bisericii așa ca

la Vecernie, tămâiază toată biserica și face toată rânduiala litiei întocmai așa precum s'a arătat întru cele precedente.

§ 177. Sf. liturghie la sărbătorile cele mari.

La sărbătorile cele mari, se cântă, la liturghia chemaților, antifioanele corespunzătoare întâmplării ce se serbează. Înainte și după intrarea cu evanghelia, se cântă troparele și condacele sărbătorii. La sărbătorile cele mai mari, precum la învierea Domnului și în toată săptămâna luminată, la cincizecime, la nașterea și botezul Domnului, în duminica floriilor, se cântă în loc de: „Sfinte Dumnezeule”: „Căți în Christos v'afi botezat, în Christos v'afi și îmbrăcat¹⁾” și aceasta pentru că în preseara acestor zile luminate, sau în ziua sărbătorilor însăși se săvârșia, în vechime, botezul solemn al catehumenilor. — La liturghia credincioșilor se cântă, la sărbători mari domnești, în loc de: „Cuvine-se cu adevărat...” mărirea în memoria întâmplării, ce se serbează. La final sau apolis, se amintește întâmplarea ce se serbează, așa la nașterea lui Christos: „Cel ce în peșteră s'a născut și în iesle s'a culcat pentru mântuirea noastră Christos adevăratul Dumnezeu nostru...”, la întâmpinarea Domnului: „Cel ce în brațele dreptului Simeon a primit a se ținea pentru mântuirea noastră, Christos adevăratul Dumnezeu nostru...” etc.

ARTICOLUL II.

Rânduielile bisericesti la sărbătorile cele mari anuale proprii numai unora din aceste sărbători.

§ 178. Trecere.

Rânduielile bisericesti la sărbătorile cele mari anuale sunt în general aceleași și se îndeplinesc în general conform modului expus. Totuși, unele din aceste sărbători fac și dela acest mod al îndeplinirii rânduielilor bisericesti, abateri însemnate, cari abateri depind parte dela mărirea, însemnarea deosebită și solemnitatea sărbătorilor, parte și dela timpul

¹⁾ Epist. către Galat. 3, 27.

serbării lor. În privința din urmă, se deosebesc sărbătorile cele mari anuale, în sărbători *nemutabile* sau *neschimbabile* și în sărbători *mutabile* sau *schimbabile*. Sărbătorile *nemutabile* sau *neschimbabile* sunt acelea ce se serbează în una și aceeași zi determinată a anului bisericesc; iară sărbătorile *mutabile* sau *schimbabile* sunt acelea ce se petrec în aceleași zile ale anului bisericesc, dară variind în privința terminului timpului, se serbează uneori mai timpuriu, alteori mai târziu. La sărbătorile cele mari domnești anuale nemutabile, se numără: nașterea Domnului nostru Isus Christos, arătarea și întâmpinarea Domnului, bunavestirea preasfintei Născătoare de Dumnezeu, schimbarea la față a Domnului, adormirea preasfintei Născătoare de Dumnezeu, nașterea Născătoarei de Dumnezeu, înălțarea onoratei cruci și intrarea în biserică a preasfintei Născătoare de Dumnezeu. La sărbătorile mari domnești anuale mutabile se numără intrarea solemnă a Domnului în Ierusalim, învierea și înălțarea la cer a lui Isus Christos și pogorârea Duhului sfânt.

Întru cele următoare se vor expune rânduielile bisericești ale acelor sărbători mari domnești anuale nemutabile și mutabile, dimpreună cu timpul lor înaintemergător și următor, cari se abat mai mult dela modul cel general al săvârșirii lor, așadară cari sunt proprii diferitelor sărbători anuale.

Subarticolul I.

Rânduielile bisericești la unile sărbători mari anuale nemutabile.

§ 179. Rânduielile bisericești la nașterea Domnului nostru Isus Christos.

Cea mai însemnată între toate sărbătorile bisericești nemutabile e sărbătoarea nașterii Domnului nostru Isus Christos. Ea e centrul împrejurul căruia se grupează celelalte sărbători mari nemutabile ale anului bisericesc, ea e un monument public al credinței, că Isus Christos, Fiul lui Dumnezeu, de bunăvoie și din iubire cătră oameni s'a înjosit pe sine însuș și a luat asupra-și corp omenesc, spre a împreuna pe oameni iarăș cu Dumnezeu.

Pentru ca noi, această sărbătoare mare să o serbăm

cu demnitate, s'a așezat un timp mai îndelungat, în care biserica, prin rânduielile sale, ne prepară pentru această sărbătoare mare, care timp e așazicând înainteserbarea nașterii lui Christos; iară după naștere urmează iarăș unele sărbători și servicii dumnezeiești, cu cari această sărbătoare se incheie în mod demn.

Ca preparare pentru sărbătoarea nașterii Mântuitorului, a introdus biserica postul, care premerge nașterii Mântuitorului și care se începe cu ziua amintirii sf. apostol Filip. *Dela intrarea în biserică a preasfintei fecioare Maria, se cântă la Utrenie irmoasele nașterii Domnului*¹⁾. — *A doua duminică înainte de naștere, care pică în una din zilele dela 11 până la 17 Decemvrie, face biserica amintirea sfinților strămoși ai lui Isus Christos, cari cu credință au văzut pe Mântuitorul viitor*²⁾. — *Duminica înaintea nașterii lui Christos* laudă și preamărește biserica pe sf. părinți după corp ai Mântuitorului și cu aceștia dimpreună preamărește și pe acei proroci și pe acele prorocițe, cari au prevestit întruparea lui Christos, Dumnezeului nostru. În această zi preamărește biserica amintirea acelor patriarhi, cari i-au premers lui Christos, și așadară în apostolul, ce se citește la liturghie (Ebr. 11, 9—40) se numără toți acei sfinți ai Testamentului vechiu, cari au viețuit în credința lui Mesia, ce avea să vină; iară din evanghelie (Mat. c. 1) se citește cartea neamului lui Isus Christos, în care se enumără toți protopărinții lui Isus dela Abraam până la Iosif, logodnicul Mariei.

Duminica sfinților părinți se serbează în una din zilele dela 18 până la 24 Decemvrie, iară propria înainteserbare a

¹⁾ adecă: Christos se naște măriți-l Christos în ceruri întâmpinați-l, Christos pe pământ, înălțați-vă, cântați Domnului tot pământul, și cu veselie laudați-l, popoarelor, că s'a preamărit.

²⁾ Biserica cântă în duminica aceasta următoarele: Veniți, iubitor, de sărbătoare, să laudăm cu psalmi adunarea strămoșilor: Pe Adam strămoșul, pe Enoh, pe Noe, pe Melhisedec, pe Abraam, pe Isaac, pe Iacob. Și după lege pe Moisi și pe Aaron, pe Isus al lui Navi, pe Samuil și pe David și cu aceștia împreună și pe Isaia, pe Ieremie, pe Ezechiil, pe Daniil și pe cei doisprezece, pe Ilic, pe Elisei și pe toți, pe Zaharie și pe Botezătorul și pe cei ce au vestit pe Christos, vieța și învierea neamului nostru. *Стихиря стиховни.*

nașterii lui Christos, se începe cu ziua 20 a lui Decembrie¹⁾.

Ziua înainte de nașterea lui Christos se numește ajun, căci în ziua aceasta se fac în biserică rugăciuni mai îndelungate și creștinii observă ajunare aspră până la apariția stelei celei dintâi de seară, care li aduce aminte de steaua, ce la răsărit se arată magilor. — În ziua ajunului se fac mai întâi serviciile dumnezeiești cele de rând și după Utrenie se fac *Orele împărătești*, cari se numesc așa, pentru că la ele, în biserică veche, asistau împărații bizantini totdeauna cu mare pompă și pentru că la săvârșirea lor e prescris a intona polihroniul pentru împărat și toată casa împărătească²⁾.

În ora întâia laudă prorocul David în psalmii săi, între altele, mărirea cea viitoare a Fiului celui dumnezeiesc, care e imposibil cu frumuseță mai mult decât fiii oamenilor. „Scaunul tău Dumnezeule, în veacul veacului, toiagul dreptății e toiagul împărăției tale. Iubit-ai dreptatea și ai urât fărădelegea: pentru aceasta te-a uns pe tine Dumnezeule, Dumnezeul tău cu untul de lemn al bucuriei mai mult decât pe soții tăi”³⁾. Și prorocul Michea, adresându-se cu spiritul către Vithleem, zice în prorocia ce se cetește: „Și tu Vithleeme, casa Eufratului, au doară ești mic între muntele lui Iuda, că din tine va ieși mie cel ce va fi domn în Israil. Și ieșirea lui din început, din zilele veacului”⁴⁾. După aceea arată apostolul Paul în epistola ce se cetește⁵⁾ această ieșire fără de început a fiului lui Dumnezeu, care, fiind raza mării și chipul ființă lui și purtând toate cu cuvântul puterii sale, pe sine singur făcându-se curățire păcatelor noastre, a șezut de-adreapta scaunului mării într-o cele înalte ș. m. d. Iară evanghelistul Matei vestește în pericopa evangheliei sale ce se cetește⁶⁾, nașterea lui Christos cea

1) În ziua aceasta, cântă biserică următoarele: Mai înainte să prăznuim, poarelor, nașterea lui Christos, și mintea ridicându-ni spre Vithleem, să ne suim cu cugetul și să vedem în peșteră mare taină, că s'a deschis edemul, din curata fecioară Dumnezeu viind, deplin fiind el în dumnezeire și în omenire. Pentru aceasta să strigăm: Sfinte Dumnezeule, Părinte cel fără de început; Sfinte Tare, Fiule cel ce te-ai intrupat; Sfinte Fără de moarte, Mângâietorul Duhule, Treime sfântă, mărirea. — Stihira a 2 a înainteprăznuirii.

2) Cf. Georgii Codini Curopalatae De ofic. Magn. Eccl. c. 12-14 in Corp. Script. Hist. Biz. Edit. Niebuhrii Bonae 1839 T. XIV. p. 70-73.

3) Ps. 44, 6-7.

4) Michea 4, 2.

5) Ebrei 1, 1-13.

6) Mat. 1, 18-25.

după corp dela Duhul sf. și dela fecioara Maria, precum se vestise ca prin inger logodnicului ei Iosif.

Nemijlocit după Ora întâia, se face Ora a treia, în care ne rugăm mai întâi cu cuvintele psalmistului¹⁾, ca Dumnezeu „să se îndure de noi și să ne binecuvinteze, să lumineze fața sa peste noi și să ne miluiască pe noi” ș. m. d. În psalmul următor (ps. 86) prezice David că împărăția lui Mesia va fi mare, cuprinzând multe neamuri și împărății. După aceea se preamărește în cartea prorocului Baruh, Christos ca Dumnezeu nostru „spre care nu se va adăuga altul, carele aflând toată calea științei, o a dat lui Iacob servului său și lui Israil celui iubit de dânsul. După aceasta pe pământ s'a arătat și cu oamenii împreună a locuit”²⁾. Și apostolul Paul în pericopa epistolei sale către Galateni³⁾ vestește, că prin credință în Isus Christos toți suntem fii ai lui Dumnezeu. Că oricâți ne-am botezat în Christos, ne-am și îmbrăcat întru Christos. Nu e Iudeu, nici Elin, nu e rob, nici slobod, nu e parte bărbătească, nici femeiască, că noi toți una suntem întru Christos Isus; iară evanghelistul Luca în evanghelia sa⁴⁾ expune istoria nașterii lui Christos în Vithleem în iesle, infățișarea ingerului Domnului înaintea păstorilor, cântarea îngerească: „Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu, și pe pământ pace și între oameni bunăvoire” și cum au aflat păstorii pe Maria și pe Iosif și pe pruncul culcat în iesle.

La ora a șasea preamărește David în psalmii 71 și 90 împărăția lui Christos ca o împărăție adevărată, mare și fericită, zicând între altele: „Răsări-va în zilele lui dreptatea și mulțimea păcii, până ce se va lua luna și va domni dela mare până la mare și dela râuri până la marginile lumii” ș. m. d. În parimie ni se împărtășește prorocia lui Isaia 7, 10 despre preacurata fecioara Maria: „Iată fecioara va lua în pântece și va naște fiu și se va chema numele lui Imanuel”. În cetirea apostolului⁵⁾ se prezintă mărirea lui Christos ca mai mare decât mărirea tuturor puterilor îngerești; iară în evanghelie⁶⁾ se istorisește, că magii au venit dela răsărit, ca să se închine lui Mesia.

La ora a noua, preamărește David, în Psalmul 109, pe Christos, carele va ședea de-adreapta Părintelui său și zice, că Christos va fi împărat mare și puternic și preot după rânduiala lui Melhisedec, iară în psalmul 110 preamărește David pe Dumnezeu, care a revărsat alăteia bunătați asupra poporului său. În parimie ni se vestește prin cuvintele prorocului Isaia⁷⁾ mărirea împărăției Fiului lui Dumnezeu

1) Ps. 66, 1.

2) Baruh 3, 36-38.

3) Galat. 3, 23-29.

4) Luca 2, 1-20.

5) Ebr. 1, 10-16-2, 1-3.

6) Mat. 2, 1-12.

7) Isaia 9, 6-8.

și a stăpânirii lui: „Prunc s'a născut nouă Fiul, și s'a dat nouă, a căruia stăpânire s'a făcut peste umărul lui. Și se chiamă numele lui inger de mare sfat, sfetnic minunat, Dumnezeu tare biruitor, Domn al păcii, părintele veacului ce va să fie. Pentru că va aduce pace spre domni și sănătate lor, mare e stăpânirea lui și pacea lui nu va avea sfârșit. Pe scaunul lui David și întru împărăția lui va șede să o îndrepte pe ea și să o apere cu judecată și cu dreptate, de acum și până în veci”. — Pericopa ce se citește la Ora a noua din apostol¹⁾ mărturisește despre Mesia, că prin el câștigăm mântuirea noi toți. Însfârșit istorisește evanghelia²⁾ despre fuga lui Iosif cu Maria și cu pruncul la Egipt și întoarcerea lor de acolo după moartea lui Irod.

Rânduiala Orelor împărătești în ajunul nașterii Domnului se atribue, după părțile sale principale, sf. Sofronie, patriarhul Ierusalimului, care, precum se vede din cuvântarea lui la nașterea Domnului, petrecea sărbătoarea aceasta cu mare solemnitate, mai întâi în Vithleem, iară mai târziu, ocupând Saracenii Vithleemul și nepermițând ca nașterea Domnului să se petreacă acolo în mod solemn, o petrecea în biserica Maicei Domnului din Ierusalim³⁾.

În ziua ajunului se plinește, dacă nu cade ea pe sâmbătă sau pe o duminică, la o oră mai târzie *liturgia sf. Vasile cel Mare*, care se împreună cu *Vecernia*. La această *Vecernie* se cântă stihirile patriarhului Constantinoplei Gherman și arhiepiscopului Tesalonicului Anatolie (sec. IX), cari preamăresc sărbătoarea nașterii lui Christos cu imne sublime și pătrunzătoare.

Așa cântă Gherman: *Veniți să ne bucurăm de Domnul, această taină de acum spunând, păretele cel de mijloc al zidului s'a stricat, sabia cea de foc dă dosul și Heruvimul se depărtează dela pomul vieții și eu desfătării raiului mă împărtășesc, din care am fost lepădat pentru neascultare. Că chipul cel neschimbat al Tatălui, chipul ființei lui celei deapurare, chipul robului primește, ieșind din maică, ce nu știe de nuntă, nesuferind schimbare. Că ceea ce a fost a rămas, Dumnezeu fiind adevărat. Și ceea ce n'a fost a luat, om făcându-se pentru iubirea de oameni. Acestuia să strigăm: Cel ce te-ai născut din fecioară, Dumnezeule miluiește-ne pe noi.* — Iară Anatolie cântă: *Ce vom aduce ție Christoase,*

¹⁾ Ebr. 2, 11—18.

²⁾ Mat. 2, 13—23.

³⁾ Cf. Исторический обзор пѣснопѣвцевъ и пѣснопѣвнѣя греческой церкви Ф. А. Ч. 1864, p. 230.

că te-ai arătat pe pământ ca un om pentru noi, că fiecare din făpturile cele făcute de tine mulțămită aduce ție: Îngerii laudă, cerurile steaua, magii daruri, păstorii minunea, pământul peștera, puștiul ieslea, iară noi pe maica fecioară. Dumnezeule cel ce ești mai înainte de veci, miluiește-ne pe noi. — O icoană sublimă despre lumea păgână ni se prezintă înainte de intrarea cu evanghelia în următoarea cântare a Casiei, cunoscuta compunătoare de imne bisericesti, din secolul IX: *August singur stăpânind pe pământ, mulțimea stăpânirii oamenilor a încetat. Și tu intrupându-te din cea curată, mulțimea dumnezeilor idolești s'a surpat. Cetățile erau sub o împărăție lumească și neamurile au crezut într-o stăpânire a dumnezeirii. Scrisu-s'au popoarele cu porunca Cesarului, și noi credincioșii ne-am scris cu numele dumnezeirii tale, a Dumnezeului nostru, celui ce te-ai intrupat. Mare e îndurarea ta Doamne, mărire ție¹⁾.*

După „*Lumină lină*” și cântarea prochimenului zilei, urmează cetirea celor opt parimii, cari cuprind prezicerile nașterii Mântuitorului²⁾. Apoi urmează cetirea apostolului, care e acelaș, ce s'a cetit la Ora întâia (Ebr. 1, 1—13) și în care ni se descrie ieșirea cea fără de început a Fiului

¹⁾ Vezi: Stihirile sărbătorii.

²⁾ Parimia dintâi se citește din cartea „*Facere*” (1, 1—14), în care se istorisește facerea lumii, indicându-se prin aceasta, că acelaș Dumnezeu, care ne-a făcut, vine să ne mântuiască. Cetirea a doua se ia din cartea „*Numerii*” (24, 2—18), care cuprinde prorocia lui Balaam despre mărimea și puterea împărăției lui Christos. A treia cetire din „*Michea*” (4, 6—8. 5, 2—4) prevestește, că Christos va împărăți în muntele Sionului de acum și până în veci, că El se va naște în Vithleem, ca să fie domn întru Israil și că nașterea lui e din început, din zilele veacului. După cetirea domnului întru Israil și că nașterea lui e din început, din zilele veacului. După cetirea celor trei parimii, strana citește un tropar și apoi cântă sfârșitul troparului: „*Și pe magi i-au adus ție, cari ți s'au închinat cu credință, cu cari împreună miluiește-ne pe noi*”. Deci se cetesc stihiri, după cari tot se repetă această cântare. Cetirea a patra din *Isaia* (11, 10—28) prezice starea cea fericită ce va domni întru împărăția lui Christos: „*Nu după mărire va judeca nici după grai va muștra, ci va judeca cu dreptate judecata umiliților și va muștra cu dreptul pe mărișii pământului... Atunci va paște împreună lupul cu mielul și pardosul va pauza împreună cu iedul...*”. Cetirea a cincia cuprinde prorocia lui Baruh (3, 36), adică aceeaș, care se citește la Ora a treia. În cetirea a șasea luată din *Daniil* (2, 41—45), expune prorocul visul împăratului Nebucodonosor și prezice împărăția lui Mesia, care va sta în veci și nu se va lăsa altui popor. După parimia a 6 citește iarăș lectorul un tropar și se cântă cuvintele cele ultime ale troparului: „*Pe magi i-ai îndreptat spre închinarea ta, cu cari împreună te mărim dătătorule de viață, mărire ție*”. Apoi se citește diferite stihiri și tot se repetă această cântare. Parimia a 7 e aceeaș ce se citește la Ora a 9 (*Isaia* 9, 6—18) și parimia a 8 e aceeaș ce se citește la Ora a șasea (*Isaia* 7, 10—30).

lui Dumnezeu, și a evangheliei, care a aceeaș, ce s'a cefit la Ora a treia (Luca 2, 1—20) și care expune istoria nașterii lui Christos. De aici mai departe se face sf. liturghie a lui Vasile cel Mare ca de rând, cântându-se în loc de: „*Cu vine-se cu adevărat...*” imnul: „*De tine se bucură toată făptura...*” și pe timpul comunicării versul: „*Lăudați pe Domnul din ceruri...*”.

După liturghie, punându-se în mijlocul bisericii icoana nașterii Mântuitorului între două șfesnice cu lumânări aprinse și adunându-se toți înaintea icoanei, se cântă troparul sărbătorii: „*Nașterea ta Christoase Dumnezeul nostru, răsărit-a lumii lumina cunoștinței...*” „*Mărire*” și „*Acum*” și condacul sărbătorii (facerea lui Roman Dulcecântărețul): „*Fecioara astăzi pe cel mai pe sus de ființă naște...*” — Apoi analog îngerilor, cari au vestit mare bucurie păstorilor din Vithleem, cântând și preamărind pe Dumnezeu, și servitorii bisericești, după o datină străveche, vestesc după serviciul dumnezeiesc, în biserică, în casele creștinilor ortodocși, nașterea lui Christos Mântuitorului, cântând troparul: „*Nașterea ta Christoase...*”, „*Mărire*” și „*Acum*” și condacul: „*Fecioara astăzi...*”, binecuvântându-li mesele. Acestea la mulți creștini religioși îndătimează a se acoperi cu fân în aducere aminte, că Isus Christos după naștere a fost pus în iesle pe fân. Bucatele puse pe mesele creștinilor, sunt bucate de post și mai ales grâu fiert cu miere, care în mod simbolic indică plinirea timpurilor, deschiderea raiului dulceții și aducerea păcii pe pământ.

Seara o petrec unii creștini în casele lor cu cântări în onoarea nașterii lui Christos, alții umblă pe la casele altor creștini cu steaua, cântând imne relative la nașterea lui Christos și la cei trei regi (magi) dela răsărit, cari căutau pe noul-născutul Mântuitor, și încă alții cu colinde, al căror cuprins e nașterea lui Christos. Datina cea din urmă e negreșit o urmă a datinei din timpurile cele vechi ale Romanilor, cari, serbând pe timpul acesta saturnaliile, juveniile și brumaliile, umblau unii la alții, spre a se felicita aceea ce se făcea cu cântări, danțuri și alte desfătări. Fiindcă această serbare prinsese adânci rădăcini în viața popoarelor păgâne, învățătorii creștini, trecând aceste popoare la creștinism, nu o putură stârpi cu totul, dară ei îi deteră caracter creștin, conservându-se până în ziua de astăzi¹⁾.

¹⁾ Cf. § 34 al opului de față, pag. 122.

În însăș ziua nașterii lui Christos, la o oră de noapte, trăgându-se toate campanele, se adună creștinii în biserică la veghere, la care se face mai întâi *Pavecernița cea mare*. *Pavecernița cea mare* ni aduce aminte, că în vechime, în onoarea acestei sărbători, nu numai că toată noaptea se consacra serviciului dumnezeiesc, dară și că timpul serii se împreuna cu rugăciunea cea de toată noaptea sau cu privigherea.

Pavecernița cea mare se face — încât privește sărbătorile cele mari nemutabile, — la nașterea și botezul Domnului și la bunăvestirea Maicei Domnului. La nașterea Domnului se face în următorul mod: În psalmii 4, 6, 12, 24, 30 și 90 exprimă creștinul speranța și încrederea sa în Dumnezeu cel ce ne scapă de toți dușmanii cei văzuți și nevăzuți. În cântarea prorocului Isaia 8, 9: „*Cu noi este Dumnezeu, înțelegeți neamuri și vă plecați, că cu noi e Dumnezeu*”, exprimăm cea mai călduroasă mângâiere sufletească pentru prezența lui Dumnezeu, iară în troparele: „*Ziua trecând mulțămesc fie Doamne...*” mulțămim lui Dumnezeu, că ni-a ajutat a petrece ziua trecută și cerem dela sfinții lui Dumnezeu mijlocirea lor în rugăciune la Dumnezeu. După troparul sărbătorii, după rugăciunea sf. Vasile: „*Doamne, Doamne cel ce ne-ai mântuit pe noi de toată săgeata...*”, în care rugăciune îi mulțămim Domnului pentru acordarea celor trebuincioase nouă și în general pentru toate binefacerile revărsate asupra noastră, după psalmul 50 și 101 și după rugăciunea de pocăință a lui Manasi, împăratul Iudeilor, zicem: „*Sfinte Dumnezeule*” de 3 ori, Tatăl nostru, condacul sărbătorii și „*Mărire intru cei de sus lui Dumnezeu...*”.

Finindu-se *Pavecernița*, se face litia în modul îndătimeat, iară după litie urmează *Utrenia*. Imnele ce se cântă în această zi atât la litie cât și la *Utrenie* sunt compuse de imnografii cei mai renumiți ai bisericii noastre, adevă de Anatoлие, de Roman Dulcecântărețul, de Andrei Criteanul, de Ioan Damascen, de Cosma al Maiumei, înălțând prin cuprinsul lor cel sublim, cugetările și sentimentele credincioșilor la cele cerești și umplând inimele lor de bucurie nespūsă. Adeseori se repetesc la litie și la *Utrenie* cuvintele cântării îngeresti: „*Mărire intru cei de sus lui Dumnezeu, și pe pământ pace între oameni bunăvoire*” sau aceste cuvinte servesc la unele din aceste cântări drept refren.

Așa cântă sf. Ioan Damascen, la *Utrenie*: „*Mărire intru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace. Că astăzi primește Vithleemul pe cel ce șade pururea împreună cu Tatăl, astăzi îngerii*

pe pruncul cel ce s'a născut cu dumnezeiască cuviință măresc. Mărire întru cei de sus...". Și tot la Utrenie cântă sf. Ioan Dă-mascen: „Astăzi Christos în Vithleem se naște din fecioară, astăzi cel fără de început se începe și cuvântul se intrupează. Puterile cerurilor se bucură și pământul cu oamenii se veselește. Magii dă-ruri aduc, păstorii minunea vestesc, iară noi neîncetat strigăm: Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu...”¹⁾.

La liturghie se cetesc, în ziua nașterii Domnului, antifoanele din psalmii 110, 111 și 109, cari preamăresc lucrurile minunate ale lui Dumnezeu întru împărăția Fiului lui Dumnezeu și mărirea și chemarea Fiului Dumnezeu, și după cetirea stihurilor psalmului din urmă, tot se repetă cântarea troparului: „Nașterea ta Christoase Dumnezeul nostru...”. — În loc de „Sfinte Dumnezeule...” se cântă la liturghie: „Câți în Christos v'ați botezat...” și aceasta spre edificarea celor nebotezați, cari în ajunul sărbătorii arătării Domnului, cu care în vechime era împreunată și sărbătoarea nașterii lui Christos, primiau sacramentul botezului. — Apostolul ce se cetește în ziua nașterii Domnului (Galat. 4, 4. ș. m. d.) vestește trimiterea din partea lui Dumnezeu a celui născut din femeie, care s'a făcut sub lege, iară evanghelia (Mat. 2, 1 ș. m. d.) expune istoria nașterii lui Christos. — La chinonic se cântă cuvintele: „Mântuire a trimis Domnul poporului său”. — Vecernia, Utrenia și Liturghia se termină la nașterea Domnului, cu apolisul: „Cela ce în peșteră s'a născut și în iesle s'a culcat pentru mântuirea noastră, Christos adevăratul Dum-nezeul nostru...”²⁾.

Dacă ajunul nașterii lui Christos se va întâmpla sâmbăta sau duminica, Orele împărătești nu se cântă sâmbăta sau duminica, ci vineria precedentă. Așisderea nu se face sâmbăta și duminica liturghia sf. Vasile, ci cea a sf. Ioan Gură-de-aur, făcându-se Vecernia la timpul îndătinat, iară liturghia sf. Vasile se face în ziua sărbătorii însăși. — În sfârșit dacă se va întâmpla nașterea lui Christos duminica sau luni, Orele se cântă vineria precedentă.

A doua zi după nașterea lui Christos se adună toată biserica spre a aduce mulțămintă preasfintei

¹⁾ Vezi: Mineiul lunei lui Decemvrie, Neamțul 1846, p. 190 și 194.

²⁾ Dela nașterea lui Christos până la botezul lui, nu se observă postul și nici nu se face plecarea genunchelor.

Născătoare de Dumnezeu, căci e cu cale, că serbând noi amintirea nașterii lui Christos, să ne adunăm spre a preamări asemenea păstorilor din Vithleem și pe Maica Mântuitorului și pentru aceea se numește această sărbătoare soborul sau adunarea preasfintei Născătoare de Dumnezeu. — A treia zi după nașterea Domnului e consacrată amintirii sfântului primmartir și arhidiacon Ștefan, căci el cu bărbăție a mărturisit înaintea Iudeilor și a întregului consil al lor, dumnezeitatea lui Christos și el a fost cel dintâi, care a suferit moarte de martir pentru Christos. Aceste trei zile sunt sărbători, în cari tot lucrul servil e oprit, iară în celelalte zile ale dupăserbării, adică în 31 Decemvrie în care zi se încheie serbarea nașterii Domnului, nu e oprit nici un lucru, zilele aceste sunt numai sărbători bisericesti.

Duminica ce urmează după nașterea lui Christos, se numește *duminica după nașterea lui Christos* sau *duminica dumnezeieștilor părinți*, în care se face amintirea sf. Iosif, logodnicul Mariei, a sf. David, împăratul și a lui Iacob, fratele Domnului, spre a onora memoria acelor drepti, cari după corp au fost în cea mai strânsă legătură cu Christos.

§ 180. Rânduielile bisericesti la arătarea Domnului nostru Isus Christos.

În ziua a șasea a lui Ianuarie, se face amintirea arătării prea sf. treimi și a botezului Domnului nostru Isus Christos, care e una din cele douăsprezece sărbători mari ale bisericei, serbându-se așa de solemn ca și sărbătoarea nașterii lui Christos, ba încă și mai solemn, căci în ziua aceasta se serba în vechime nașterea și botezul lui Christos, botezându-se și catehumenii, din care cauză ziua aceasta se și numia ziua luminării sau ziua luminilor, ἡμέρα τῶν φωτῶν¹⁾.

Înainteserbarea arătării Domnului începe cu ziua a doua a lui Ianuarie. Aceasta, analog înainteserbării nașterii Domnului, se distinge prin cântări edificatoare și sublime, cari ni aduc aminte de Ioan Înaintemergătorul și Botezătorul, de apa

¹⁾ Cf. § 36 al opului de față p. 129.

Iordanului și de botez, ca să ne îndemne, ca noi, cei înținați cu păcate să ne curățim de ele și prin pocăință și prin stropirea apei să ne înoinim în privința spirituală.

Pentru aceea cântă biserica: „Cântările cele de înainteserbare a cinstitului botez al Dumnezeului nostru mai înainte să le vestim cu bună credință, că iată ca un om cu corpul va să vină la mergătorul său înainte și să ceară botezul cel de mântuire spre înoinerea tuturor celor ce cu credință și cu sfințenie vor să se lumineze și să se împărtășiască Duhului”. Și: „Iarăș Isus al meu se curățește în Iordan și mai vârtos curățește păcatele noastre. Că vine cu adevărat la botez, vrând să spele zăpăsul lui Adam, și a zis către Ioan, vino, de slujește, botezătorule, începătorei tainei cele înfricoșate. Vino, tinde-ți mâna ta degrabă și te atinge de creștetul celui ce a sfărâmat capul balaurului și a deschis raiul...”¹⁾

Ziua cea de pe urmă a înainteserbării arătării Domnului e ajunul, care ca și ajunul nașterii Domnului se petrece cu rugăciuni și post. Dimineața, după Utrenie, se fac Orele împărătești. Aceste ore constau din psalmi, din profetii, din epistolele apostolilor, corespund orelor împărătești la nașterea Domnului. Atât psalmii și profetiile, cât și epistolele apostolilor și evangheliile, se cetesc la Orele aceste, exprimă idea sărbătorii, preamăresc arătarea treimii și botezul Domnului, vestind nouă renaștere spirituală prin apă și prin Duh.

La Ora întâia se cetește psalmul 5., acelaș ce se cetește de rând la ora întâia, apoi preamărește David în psalmul 22, binefacerile lui Dumnezeu, ce le-a revărsat asupra lui și asupra fiecăruia și mărturisește în psalmul 26., că Domnul e lumina și mântuitorul lui. În parimia dela Isaia (35, 1 ș. m. d.) vestește prorocul bucuria și fericirea viitoare în împărăția lui Christos Mântuitorul nostru. În apostol (Fapt. apost. 13, 25—35) vorbește Ioan despre Isus, care vine după dânsul, căruia nu e vrednic să-i deslege încălțămintele picioarelor, iar în evanghelie (Mat. 3, 1—12) binevestește Ioan Botezătorul mai întâi poporului și apoi fariseilor.

La Ora a treia provoacă psalmul 20 de a preamări pe Dumnezeu peste ape: „Glasul Domnului peste ape, Dumnezeul mării a tunat, Domnul peste ape multe, glasul Domnului întru tărie...” iară în psalmul 41 arată psalmistul dorința sufletului său de a se împreuna cu Dumnezeu: „În ce chip dorește cerbul după izvorul de apă, așa dorește sufletul meu după tine Dumnezeule”²⁾.

¹⁾ Vezi: Mineiul luni lui Ianuarie. Neamțul 1846, f. 10 și 11.

²⁾ Ps. 41, 1.

Așisderea se cetește la Ora a treia psalmul 50, care se cetește și la Ora a treia de toate zilele. — În parimie (Isaia 1, 16—26) provoacă prorocul Isaia pe Israelteni, ca aceștia să se spele, să se curățiască și să scoată viclesugurile din sufletele lor înaintea ochilor lui ș. m. d., prevestind cu aceasta renașterea spirituală prin botez. Apostolul (Fapt. apost. 19, 1—8) indică deosebirea botezului lui Ioan de botezul întru numele lui Isus Christos; iară evanghelia (Marc. 1, 1—8) expune activitatea sf. Ioan Botezătorul în pustie, care boteza și binevestia botezul căinței întru iertarea păcatelor.

La ora a șasea se tânguiește psalmistul în psalmul 73 de ce Dumnezeu a lepădat pe poporul său, se roagă ca Dumnezeu să-și aducă aminte de adunarea sa și expune puterea lui Dumnezeu: „Tu ai rupt izvoare și pâraie, tu ai uscat râurile pururea curgătoare, a ta este ziua, a ta este noaptea, tu ai făcut zorile și soarele...”¹⁾; iară în psalmul 76, adresându-se psalmistul către Dumnezeu și cerând îndurarea lui, laudă lucrurile Domnului și mărirea lui: „Cine e Dumnezeu mare, ca Dumnezeul nostru, tu ești Dumnezeu, care faci minuni... Văzutu-te-au apele și s'au cutremurat...”²⁾. În urmă psalmul 90 ce urmează se citește și la Ora 6 de rând. — În parimie (Isaia 12, 3 ș. m. d.) provoacă prorocul Isaia, de a scoate apă întru veselie din izvoarele mântuirii. Apostolul (Rom. 6, 3 ș. m. d.) expune efectele botezului lui Christos și îndeamnă pe cei ce se botează cu acest botez să umble întru înoinerea vieții; iară evanghelia (Marc. 1, 9 ș. m. d.) istorisește despre botezul lui Isus în apa Iordanului.

La Ora a noua preamărește psalmistul în psalmul 92 pe Dumnezeu: „Domnul s'a împărățit, întru podoabă s'a îmbrăcat, îmbrăcatu-s'a Domnul întru putere și s'a încins...”³⁾, iară în psalmul 113, aducând aminte de minunile făcute de Dumnezeu la eliberarea Iudeilor din Egipt precum și de nimicnicia idolilor, exprimă speranța și încrederea sa în Dumnezeu, care e ajutorul și scutitorul celor ce se tem de el. Așisderea se citește la Ora a noua psalmul cel dela Ora a noua de rând, adică psalmul 85. În parimie (Isaia 49, 3—15) se prezice fericirea celor ce cred în Christos: „Cel ce se îndură de ei, îi va mângâia pe ei și prin izvoare de apă îi va trece, și voi pune tot muntele spre cale și toată cărarea spre pășunea lor ș. m. d.”. Apostolul (Tit. 2, 11—15 și 3, 4—7) vorbește despre arătarea darului lui Dumnezeu, care ne învață, ca lepădând păgânătatea și poftetele cele lumești, să viețuim cu întreaga înțelepciune și cu dreptate și cu bună credință ș. m. d.; iară evanghelia (Luca 3, 1—18) istorisește despre binevestirea lui Ioan în pustie.

După Ora a noua, se plinește liturghia sf. Vasile cel Mare împreună cu Vecernia, la care se citesc

¹⁾ Ps. 73, 15—16.

²⁾ Ps. 76, 13, 15.

³⁾ Ps. 92, 1.

13 parimii, înfățișându=ni=se în ele icoanele Testamentului vechiu despre botezul Testamentului nou și în multe făcându=se amintire de râul Iordanului, în care s'a botezat Mântuitorul. După parimii se citește apostolul (I. Cor. 10, 1—4), în care Paul zice, că părinții poporului iudeu au fost sub nour și au trecut prin mare, „și toți s'au botezat prin Moisi în nour și în mare”, și apoi evanghelia aceeaș ce se citește la Ora a noua și care istorisește despre binevestirea lui Ioan în pustie (Luca 3, 1—18). Deci se continuă liturghia sf. Vasile cel Mare, plinindu=se ca și în ajunul nașterii lui Christos.

După rugăciunea cea după amvon, iese preotul cu crucea în mână prin ușele cele mari, în mijlocul bisericei, unde e gătită apa și face sfințirea cea mare a apei, bând după sfințire din ea toți cei ce se află în biserică. Iară după ieșire din biserică umblă servitorii bisericești cu apă sfințită și cu crucea pe la locuințele creștinilor și cântând troparul și condacul sărbătorii, stropesc cu apă sfințită pe creștini și locuințele lor, ducând astfel binecuvântarea și sfințirea începută în biserică și afară de aceasta, în casele și în inimile credincioșilor ¹⁾.

În însăș ziua sărbătorii arătării Domnului, la ora a doua din noapte, trăgându=se toate campanele și adunându=se creștinii în biserică, se face mai întâi *Pavecernița cea mare* așa ca și în ziua nașterii Domnului, schimbându=se numai la locul său, troparul și condacul. Apoi se face *litia*, cântându=se stihirile compuse de Cosma al Maiumei, de Ioan Damascen, de Teofan Mărturisitorul (sec. IX) și de Anatolie Tesalonicheanul (sec. IX). După binecuvântarea pânilor se începe *Utrenia*, care fiind compusă din imne prea frumoase se plinește tot așa ca și la nașterea Domnului. — La *liturghie* se citesc antifioanele din psalmul 113, 114 și 117 și după citirea versurilor psalmului 117 se cântă troparul: „În Iordan botezându=te tu Doamne...”. La intrare după cuvintele preotului: „Înțelepciune, Drepti!...” și răspunsul stranei: „Dumnezeu e Domnul și s'a arătat nouă, bine este cuvântat cel ce vine intru numele Dom=

¹⁾ Cf. § 36 al opului de față p. 129.

nului” cântă strana troparul: „În Iordan botezându=te...”, „Mărire” și „Acum” și condacul: „Arătatu=te=ai astăzi lumii...”. În loc de: „Sfinte Dumnezeule...” se cântă: „Câți în Christos v'ați botezat...” și aceasta ca și la nașterea Domnului spre edificarea celor botezați la ajunul arătării Domnului în biserică veche creștină. După rugăciunea amvonului, luând preotul în mâni crucea, iară credincioșii steagurile, candelabrele, lumânările și alte obiecte liturgice ies în procesiune solemnă și între sunetele campanelor și cântarea troparelor: „Glasul Domnului peste ape...” și: „Astăzi firea apelor se sfințește...” la râu sau la un izvor de apă, unde se face sfințirea cea mare a apei în amintirea botezului Domnului în Iordan.

Sfințirea aceasta a apei se face în următorul mod: Așezându=se pe analoghion, crucea și evanghelia și zicând diaconul: „Înțelepciune”, se citesc trei parimii din cartea prorocului Isaia ¹⁾, în cari se prezintă mărește deșertul Iordanului, se arată efectele binefăcătoare ale venirii pe pământ a lui Christos și se provoacă credincioșii, ca să scoată apă cu veselie. La începutul citirii parimiilor se face tămăuire. Apoi se citește apostolul (I. Cor. 10, 1—4), în care se face aducere aminte de Israilteni, cari au trecut prin mare, au mâncat în deșert mană și au băut apă, ce a izvorât din piatră; mai departe se citește și evanghelia (Marc. 1, 9—12), în care se expune istoria botezării lui Christos Mântuitorul. După evanghelie întonează diaconul ectenia cea mare, în care, după cererile generale, se imploră Dumnezeu, ca să sfințească apa prezentă cu puterea și lucrarea și cu venirea Duhului sfânt. În timpul intonării ecteniei, preotul citește în taină o rugăciune, în care roagă pe Domnul, ca să lumineze cugetarea noastră cu Duhul său cel sfânt și să ne primiască drept moștenirea sa, Domnul, care a sfințit firea apelor, ca să ni facă nouă cale la nașterea a doua prin apă și prin Duh și să ne întoarcă la libertatea cea dintâi. După ectenie citește preotul cu glas înălțat rugăciunea solemnă a lui Sofronie, patriarhul Ierusalimului: „Treime prea înaltă, dumnezeire prea bună, mai presus de ființă...”, rugându=o să=i lumineze ochii minții, ca să îndrăzniască a lăuda facerea de bine cea nemăsurată și puterea ei, și să=l ierte pe el. Venind la cuvintele: „Mare ești Doamne și minunate sunt lucrurile tale, și nici un cuvânt nu e de ajuns spre lauda minunilor tale” le rostește aceste preotul de trei ori. Tot așa și cuvintele: „Tu însuți dar, iubitorule de oameni împărate, vino și acum prin venirea sf. Duh și sfințește apa aceasta” le rostește preotul de trei ori și precum Moisi a întins mâna sa asupra mării și a împărțit=o, așa și preotul la fiecare rostire a acestor cuvinte, binecuvântând apa

¹⁾ Isaia 35, 1—10; 55, 1—13; 12, 3—6.

cu mâna, o afundă în ea în chipul crucii. Se roagă mai departe preotul, ca Domnul, să deie apei „dar de mântuire și binecuvântarea Iordanului, să o facă pe dânsa izvor de nestricăciune, dar de sfințenie, deslegare de păcate, vindecare de boale” etc. și venind la cuvintele: „Însuși și acuma Stăpâne, sfințește apa această cu Duhul tău cel sfânt”, le rostește și cuvintele aceste de trei ori, binecuvântând tot de atâtea ori și apa în chipul crucii. Și iarăș se roagă preotul. „Dă tuturor celor ce se vor atinge de ea și o vor gusta și se vor stropi cu dânsa, sfințenie, sănătate, curățenie, binecuvântare”. Deci se roagă pentru împăratul, pentru arhiepiscopul sau episcopul, pentru toată preoția și diaconia și pentru poporul ce stă înainte, la care strana răspunde tot de trei ori: „Doamne miluiește”. Preotul zice: „Pace tuturor”, strana: „Și Duhului tău”. Diaconul: „Capetele voastre Domnului să le plecați”, strana: „Ție Doamne” și plecându-și preotul capul, zice în taină rugăciunea: „Pleacă Doamne urechia ta și ne auzi pe noi ș. c. l.”. După aceasta preotul afundă crucea drept în apă de trei ori, făcând chipul crucii și cântând troparul sărbătorii: „In Iordan botezându-te tu Doamne...”. Cu această afundare a crucii în apă în chipul intreprinderii a Domnului în apele Iordanului și cu rugăciunile preotului, se plinește sfințirea apei. Cu apa sfințită preotul stropește poporul, altarul și toată biserica. Întorcându-se procesiunea la biserică, se cântă stihira: „Să cântăm credincioșii mărirea facerii de bine a lui Dumnezeu cea pentru noi”.

Sfințirea cea mare a apei se făcea la ajunul arătării Domnului acuma în secolul IV. Aceasta se documentează prin împrejurarea, că la arătarea Domnului, chiar în sec. IV acuma se botezau catehumenii¹⁾. Sf. Proclu, patriarhul Constantinopolei, mort în anul 446, a compus rugăciuni la sfințirea apei, cari acuma nu sunt cunoscute și nu sunt în trebuință. Însă rânduiala de acuma a sfințirii celei mari a apei se atribue sf. Sofronie, patriarhul Ierusalimului din sec. VII, care compunând cântări pentru această rânduială, i-a dat și forma, ce o are în prezent²⁾.

În biserică se continuă liturghia, care se termină cu apolisul: „Cela ce în Iordan dela Ioan a voit a se boteza pentru mântuirea noastră, Christos adevăratul Dumnezeu nostru...”. Apolisul se face în acelaș mod ca și la Vecernia și Utrenia arătării Domnului³⁾.

¹⁾ Cf. Gregor. Nazianz., Orat. 40 in sanctum baptisma (Migne, Patr. gr. T. XXXVI p. 366).

²⁾ Cf. Историческій обзоръ пѣснопѣвцевъ и пѣснопѣнія греч. церкви. Ф. А. Ч. 1864, p. 187 și 232.

³⁾ Această rânduială se face, dacă se întâmplă ajunul în zilele săptămânale, în cari se postește. Iară de se va întâmpla ajunul sâmbăta sau duminica, se face

A doua zi după arătarea Domnului, serbează biserica soborul sau adunarea sf. proroc, înaintemergător și botezător Ioan (Ἡ σύναξις τοῦ ἁγίου προφήτου, προδρόμου, καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου), adică adunarea credincioșilor la dat laudă sf. proroc Ioan pentru botezul Domnului. Duminica ce precede botezului Domnului se numește duminica înaintea botezului Domnului și se cetește în această duminică evanghelia (Marc. 1, 1—8) despre Ioan Botezătorul, care a prevestit pe viitorul Mesia, căruia nu e demn să-i deslege curelele încălțămintelor lui; iară duminica ce urmează după botezul Domnului se numește duminica după botezul Domnului, și se cetește în această duminică, evanghelia (Mat. 4, 12—17), care istorisește, că auzind Isus, că Ioan e prins, s'a dus în Galilea și lăsând Nazaretul, a venit de a locuit în Capernaum, lângă mare, și că de atunci a început Isus a binevesti. — După serbarea arătării Domnului durează până la 14 Ianuarie, iară în această zi se încheie sărbătoarea.

§ 181. Rânduielile bisericesti la înălțarea onoratei cruci.

Spre a ni se aduce aminte în tot anul, de întâmplarea aflării sf. cruci în Ierusalim și a aducerii ei din Persia, a așezat biserica sărbătoarea înălțării sf. cruci, care în tot anul se serbează în ziua a 14 a luni lui Septemvrie. Pentru aceea după Vecernie, înfrumusețându-se sf. cruce cu stâlpi de finic și punându-se pe disc, o duce preotul între cântările troparului: „Mântuiește Doamne poporul...” și ale condacului: „Cel ce te-ai înălțat pe cruce de bunăvoie...” la sf. masă și o pune pe antimins în locul evangheliei, iară evanghelia o pune mai sus. Și se aprinde înaintea sf. cruci lumânarea, care arde toată noaptea.

La Vecernie, înfățișează biserica puterea crucii făcând

liturghia sf. Ioan Gură-de-aur la timpul îndătinat și Vecernia se face seara, când se plinește și rânduiala sfințirii, iară liturghia sf. Vasile cel Mare se plinește în ziua sărbătorii însăș, după care, ca și la liturghia sf. Ioan, se face sfințirea apei în modul arătat. Dacă ajunul se întâmplă sâmbăta ori duminica, se fac Orele împărătești vineri, ca și la nașterea Domnului.

toare de vieață, prin prototipurile Testamentului vechiu, ce-
findu-se în parimia întâia (Eșire 15, 22 ș. m. d.) pericopa
despre lemnul, ce a arătat Dumnezeu lui Moisi și ce l'a
băgat în apa din Mera, care era amară și care nu o putea
bea poporul, iară după ce a băgat Moisi lemnul în apă, s'a
îndulcit, și în parimia a treia (Isaia 60, 11 ș. m. d.) peri-
copa despre lemnele Libanului, cari serviau spre înfrumu-
șetarea templului lui Dumnezeu și spre preamărirea locului
celui sfânt al lui.

La Utrenie, după slava cea mare, scoate preotul sf.
cruce din altar, în mijlocul bisericeii, spre închinare, plinind
aice rânduiala înălțării onoratei cruci. La rânduiala aceasta,
care e foarte semnificativă, răs-picându-se prin ea cea mai
adâncă venerațiune cătră onoratul lemn al sf. cruci, crucea
se arată spre tus-patru laturi ale lumii, se pogoară și se
înălță, spre a închipui prima înălțare a crucii Domnului,
care s'a făcut de ierarhul Ierusalimului Macarie¹⁾, și spre
a ni aduce aminte, că cu puterea crucii se apără și se
sfîntesc toate marginile pământului.

Ritul înălțării onoratei cruci e următorul: Cântându-se slava
cea mare, tămâiază preotul crucea în chipul crucii, o ia cu discul
pe cap și, ieșind prin ușa despre meazănoapte, o duce până la ușele
împărătești și stă acolo până ce se sfârșește cântarea Slavei celei
mari și „Sfinte Dumnezeule”, apoi zice cu glas înălțat: „Întelepciune.
Drepti!” Strana cântă troparul: „Mântuiește Doamne poporul
tău...” de trei ori. Iară preotul cu sf. cruce pe cap, pășește spre
mijlocul bisericeii, în dreptul ușelor împărătești și fiind acolo gătit
tetrapodul, o pune cu discul pe tetrapod, o tămâiază în chipul crucii,
face trei metanii mari, și luând sf. cruce de pe disc, stă înaintea te-
trapodului și zice cu glas înălțat: „Miluiește-ne pe noi Dumnezeule
după mare mila ta, rugămu-ne ție, auzi-ne și ne miluiește, să zicem
toți”. Strana cântă: „Doamne miluiește” de o sută de ori, și anume
așa, că după ce a făcut preotul cu sf. cruce cătră răsărit semnul crucii
de trei ori își pleacă capul spre pământ, încet, până la o palmă dela
pământ, pecând se plinește cântarea „Doamne miluiește” a nu-
mărului întâi de cincizeci și apoi se ridică preotul iarăși încet, pecând
se execută cântarea „Doamne miluiește” a numărului al doilea
de cincizeci. După ce s'a cântat „Doamne miluiește” de 97 de ori,
se mai cântă de trei ori „Doamne miluiește” cu glas mai înălțat.
Apoi face preotul cu sf. cruce ca și mai înainte, de trei, ori semnul

¹⁾ Cf. § 43 al opului de față p. 151.

crucii, se întoarce cu spatele spre altar, iară cu fața spre apus și
zice: „Încă ne rugăm pentru prealuminatul împăratul nostru...”
și se cântă „Doamne miluiește” iarăși de o sută de ori în modul
arătat mai înainte. Iarăși se întoarce preotul cu fața spre amiază și
zice: „Încă ne rugăm pentru arhiepiscopul și mitropolitul (sau epis-
copul) nostru (N)...” și după ce se cântă „Doamne miluiește”
iarăși de o sută de ori în modul arătat, se întoarce preotul cu fața
spre meazănoapte și zice: „Încă ne rugăm pentru tot sufletul creștin
cel scârbit și năcăjit, să zicem toți”. Și iarăși se cântă „Doamne
miluiește” de o sută de ori, tot în modul arătat. În fine întorcându-se
preotul cu fața spre răsărit, de unde a început, zice: „Încă ne rugăm
pentru toți cei ce slujesc și au slujit în sf. locașul acesta...” și
cântându-se încă de o sută de ori „Doamne miluiește” face preotul
plecarea și ridicarea ultimă. După aceasta strana cântă „Mărire și
Acum” și condacul: „Cel ce te-ai înălțat...” și cântându-se aceasta,
pune preotul sf. cruce pe disc și cântând troparul: „Crucii tale ne
închinăm stăpâne, și sf. învierea ta o lăudăm și o mărim” de două
ori, face două metanii mari înaintea sf. cruci și o sărută. Apoi cântă
acest tropar a treia oară, și făcând a treia metanie, intră în altar.
Deci cântă acest tropar de trei ori și strana, sărutând sf. cruce. În
fine sărută sf. cruce și creștinii de față, cântând strana mai multe
stihiri, în cari se preamărește lemnul cel de vieață făcător al crucii.
După sărutare, preotul ia sf. cruce și o pune pe analoghionul, pe
care stă icoana sfântului bisericeii sau a sărbătorii mari și stă acolo
până la încheierea sărbătorii.

La liturghie se cetesc antifoanele din psalmul 21,
73 și 98 și după cetirea stihurilor psalmului 98 se cântă
troparul: „Mântuiește Doamne poporul tău...” — Același
tropar împreună cu condacul: „Cel ce te-ai înălțat pe
cruce de bună voie...” se cântă și la intrarea cea mică
după cuvintele: „Întelepciune. Drepti” și răspunsul stranei:
„Înălțați pe Domnul Dumnezeul nostru...” — În loc de
„Sfinte Dumnezeule” se cântă: „Crucii tale ne închinăm
stăpâne și sf. învierea ta o lăudăm și o mărim...” —
La chinonic se cântă versul: „Însemnatu-s'a peste noi
lumina feței tale, Doamne...”

La sărbătoarea aceasta, se ajunează ori în ce zi s'ar în-
tâmpla ea, și anume în memoria răstignirii lui Christos pe
cruce. Înainteserbarea înălțării sf. cruci se începe cu ziua
a 13 a lui Septemvrie și după serbarea durează până la 21
Septemvrie, în care zi se încheie sărbătoarea. Iară duminica
înainte și după sărbătoarea înălțării sf. cruci, are deosebit
apostol și deosebită evanghelie, în onoarea crucii și pentru

aceea se numesc duminicile aceste *duminica înainte* și *duminica după înălțarea sf. cruci*.

§ 182. Rânduielile bisericesti la bunăvestirea Născătoarei de Dumnezeu.

Sărbătoarea bunevestiri e una dintre cele douăsprezece sărbători mari ale anului bisericesc și fiindcă bunăvestirea se ține de începutul mântuirii neamului omenesc, pentru aceea se plinesc rânduielile bisericesti ale acestei sărbători cu mare solemnitate, hotărînd biserica, ca în postul patruzecimii chiar și în Vineria mare totdeauna să se pliniască la bunăvestire liturghia deplină ¹⁾ și ca întîmplându-se bunăvestirea în ziua învierii să se pliniască unele rânduieli bisericesti relative la bunăvestire chiar și în ziua aceasta.

Rânduielile bisericesti la bunăvestire, se încep de regulă cu Pavecernița cea mare și au, la Utrenie, multe cântări și lecțiuni sfinte, cari stau în legătură strînsă cu idea sărbătorii, preamărindu-se în ele începutul incorporării Fiului lui Dumnezeu, sau — cum se exprimă biserica — începătura mântuirii noastre și arătarea tainei celei din veac.

Bunăvestirea se petrece totdeauna în ziua de 25 a lui Martie, dară ziua aceasta poate să cadă, deoarece sărbătoarea învierii cu timpul său premărgător și următor, e multabilă, într'o zi, din joia din a treia săptămână a patruzecimii, până la miercuria săptămânei luminate. Și fiindcă zilele patruzecimii și cele ale învierii fac multe abateri dela rânduielile de rînd ale serviciilor dumnezeiești, pentru aceea și sărbătoarea bunevestiri, venind cu acele zile în contact, are în rânduielile sale bisericesti foarte multe abateri, cari toate depind sau stau în legătură cu ziua sau timpul, în care se întîmplă această sărbătoare. Aceste abateri sunt indicate în Triod, în Penticostar și în Minei și pentru mulțimea lor nu se pot expune aici, ci trebuie să se treacă cu vederea, îndreptându-se atențiunea lectorilor la cărțile numite.

În general și cam de regulă, se plinesc rânduielile bisericesti la bunăvestire, în următorul mod:

¹⁾ Cf. Can. 52 al sin. VI ecumenic.

Serviciile dumnezeiești se încep cu Vecernia sau cu Pavecernița cea mare. Cu Pavecernița cea mare se încep aceste servicii, dacă în ziua precedentă bunevestiri s'a făcut Vecernia dimpreună cu liturghia celor mai înainte sfințite; iară dacă în ziua precedentă bunevestiri, nu s'a făcut liturghia celor mai înainte sfințite, atunci se încep serviciile dumnezeiești la bunăvestire cu Vecernia. La bunăvestire în Vineria sau Sâmbăta cea mare, se încep serviciile dumnezeiești cu Utrenia. Dacă bunăvestirea se întîmplă în ziua învierii, atunci se cântă canonul paștelor și cel al bunevestiri și după oda a șasea se cetește evanghelia bunevestiri. Întîmplându-se bunăvestirea în zilele săptămânei luminate, se încep serviciile ei cu Vecernia cea mare.

La Utrenia bunevestiri, se cântă polieleul în toate zilele patruzecimii, iară evanghelia se cetește în orice zi s'ar întîmpla bunăvestirea. După oda a opta, nu se cântă: „*Ceea ce ești mai cinstită...*” decât numai când bunăvestirea cade în duminica 3, a 4 și a 5 a patruzecimii, iară în celelalte se cântă irmosul sărbătorii sau și cel al Triodului. Slava cea mare se cântă la bunăvestire, numai sâmbătă și duminica, iară în celelalte zile se face rînduiala prescrisă pentru timpul de post.

Lunia, marția, miercuria, joia și vineria în patruzecime și în cele trei zile dintâi ale săptămânii patimelor se fac, dacă în aceste zile cade bunăvestirea Orele postului mare, sâmbăta și duminica în patruzecime se fac Orele cele de rînd, Vineria cea mare se fac Orele împărătești și în săptămâna luminaată se fac Orele paschale.

La bunăvestire se face Vecernia înaintea sf. liturghii în toate acele zile, în cari se fac și Orele postului mare și așisderea Joia, Vineria și Sâmbăta în săptămâna patimelor; iară sâmbăta și duminica în săptămâna a 2, a 4, a 5, și a 6, a postului mare și în săptămâna luminaată se face Vecernia la timpul îndătinat.

La bunăvestire se face, ori în ce zi s'ar întîmpla, liturghia sf. Ioan Chrisostom; iară dacă se întîmplă bunăvestirea duminica a 3, a 4, și a 5 a patruzecimii sau în Joia și Sâmbăta cea mare sau a patimilor, atunci se face liturghia sf. Vasile cel Mare.

Bunăvestirea are de regulă înainte și după serbare numai de o zi; iară de cade ea în sâmbăta lui Lazăr n'are după serbare, și dacă cade ea în săptămâna cea mare sau a patimelor și în săptămâna cea luminaată, n'are ea nici înainte nici după serbare.

Dacă bunăvestirea se întîmplă în miercuria, săptămâna a cincia a patruzecimii, atunci serviciul înainteserbării se face în lunia precedentă, iară canonul cel mare de joi se mută pe marția aceleiași săptămâni; iară dacă bunăvestirea se întîmplă în vineria, săptămâna a cincia a patruzecimii, atunci înainteserbarea se face miercuri și joi se face canonul cel mare; în urmă dacă bunăvestirea cade pe duminica stălpărilor, atunci serviciul înainteserbării se plinește joia precedentă.

Dupăserbarea sau incheierea bunevestiri, se face numai o

zi, adică în ziua 26 a luni lui Martie, în care zi se serbează so-
borul arhanghelului Gavriil (Η σὺνχῆς τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ). Dacă
această zi se întâmplă joi, săptămâna a cincia a patruzecimii, atunci
canonul cel mare se cântă marți în aceeaș săptămână. Dacă după
serbarea buneivestiri se întâmplă în sâmbăta lui Lazar, sau în du-
minica stâlpărilor, sau în una din zilele săptămânei patimelor sau ale
săptămânei luminate, atunci nu se face după serbarea buneivestiri, ci
se cântă stihirile și canonul după serbării și ale arhanghelului la Pa-
vecernița în una din zilele precedente ale săptămânei a șasea.

Întâmplându-se bunavestirea în patruzecime se face deslegare la
pește și la vin; iară în zilele săptămânei patimelor numai la unde
lemn și la vin, afară de Vineria cea mare, când se face deslegare
numai la vin¹⁾.

Subarticolul II.

Rânduiele bisericești la sărbătorile mari
anuale, mutabile.

§ 183. Împărțire.

Cea mai mare dintre toate sărbătorile mutabile ale
anului bisericesc, e sărbătoarea învierii Domnului, sau dumi-
nica paștelor, strălucind între celelalte sărbători asemenea
soarelui și primind acestea dela dânsa putere și eficacitate.
Pentru aceea se serbează duminica paștelor cu mare solemnitate
și precum îi premerg ei timpuri bisericești cu rânduiele
bisericești deosebite, așa îi și urmează timpuri, cari prea-
măresc această mare sărbătoare și o încheie cu demnitate.
Iară timpurile ce premerg duminicii paștelor, sunt cele trei
săptămâni preparatoare pentru patruzecime și patruzecimea
însăș cu săptămâna cea mare sau săptămâna patimelor,
numindu-se toate aceste timpuri *timpul Triodului*; iară
duminica paștelor și timpurile ce urmează după ea, adică
săptămâna cea luminată și celelalte săptămâni până la în-
cheierea sărbătorii învierii, apoi înălțarea Domnului, pogorirea
Duhului sfânt, până la duminica tuturor sfinților, se numesc
timpul cincizecimii sau *timpul Penticostarului*. Deoarece
aceste timpuri se serbează cu rânduiele bisericești mai mult
sau mai puțin diferite de cele de rând, vom expune într-

¹⁾ Vezi: Triodion. Cu binecuv. arhiepisc. Meletie. Neamțul 1847, pag.
393 și 400.

cele următoare rânduiele bisericești ale fiecărui din aceste
timpuri, începând cu timpul premergător patruzecimii.

I.

Rânduiele bisericești ale timpului premergător
patruzecimii.

§ 184. Rânduiele bisericești în duminica vameșului
și a fariseului.

Trei săptămâni înainte de ajunarea patruzecimii, adică
dela duminica vameșului și a fariseului, până la duminica
lăsatului de brânză, ne prepară biserica prin serbările și
rânduiele sale bisericești pentru ostenele acestei ajunări.
Precum aceia, cari au să plece la război, se întăresc și se
incurajează de conducătorii lor prin cuvinte înțelepte și potri-
vite pentru ca să depărteze lenea, frica și toată neîndrăzneala
și să se însuflească de spiritul ostășesc al vitejiei; așa și
biserica, în cele trei săptămâni premergătoare sf. patruzecimi,
indeamnă pe fii săi prin pătrunzătoare cântări și lecțiuni, ca
ei să-și curățiască inimele de pasiuni și să se întăriască în
fapte bune, și așa preparați și întăriți, să începă cursul
ajunării. Apoi știind biserica, că mijlocul cel mai ales al
virtuții e pocăința și umilința, iară cea mai mare piedică a
ei e mândria și înălțarea, ni propune ea în duminica cea
dintâi a timpului de preparare pentru sf. patruzecime, asămă-
narea din evanghelia dela Luca (18, 10—14) despre vameșul
cel mândru și fariseul cel umilit, îndemnându-ne prin această
asămănare, ca noi să urmăm vameșului, iară nu fariseului,
ferindu-ne de mândrie și de mărirea cea deșartă și aplecân-
du-ne la umilință și la căință. În toate rânduiele bisericești
ale acestei duminici, se defaimă și se condamnă mândria
cea neînțeleaptă a fariseului și din contră, se fericește și se
preamărește umilința vameșului, care pentru pocăința sa
umilită, a ieșit din biserică îndreptat.

Așa cântă biserica sâmbătă seara, la Vecernie, între altele ur-
mătoarele: „Să nu ne rugăm ca fariseul, fraților, că cel ce se înalță
pe sine, se va umili. Să ne umilim înaintea lui Dumnezeu ca va-
meșul prin pocăință, strigând: Dumnezeuule îndură-te de noi păcă-

toșii. Iară la Utrenie, cântă ea dela duminica aceasta până la duminica a 5 a patruzecimii, următoarele: „Ușele pocăinței deschide-mi mie, dătătorule de viață, că mâneacă duhul meu la biserica ta cea sfântă, purtând locaș al trupului cu totul spurcat. Ci ca un îndurat curățește-l cu îndurarea milostivirii tale...”.

§ 185. Rânduielele bisericesti în duminica fiului celui pierdut.

În duminica următoare, a fiului celui pierdut, ne chiamă biserica la căință, arătând îndurarea cea nemărginită a lui Dumnezeu cătră toți păcătoșii, cari cu gând serios se hotărăsc a se căi de păcatele lor și a se întoarce cătră Dumnezeu. Această îndurare nemărginită a lui Dumnezeu, ni-o înfățișează biserica, cetind în duminica aceasta, la liturghie, evanghelia despre fiul cel pierdut, din care cauză această duminică se cheamă „duminica fiului pierdut”. Văzând adecă fiul cel pierdut, în ce stare tristă ajunsese el prin viața sa cea păcătoasă, se căi de păcatele sale și se hotărî cu tărie a se întoarce la tatăl său cel bun, nu ca fiu ci ca slugă. Și astfel văzând și noi, că prin păcatele noastre ne-am lipsit de mila lui Dumnezeu și de bunurile lui, dorim măcar ca servitori să fim primiți de Dumnezeu. Drept aceea toate rânduielele bisericesti ale acestei duminici îndeamnă pe cei păcătoși a se căi de păcatele lor, a se scula și a merge la părintele cel ceresc, care de demult așteaptă întoarcerea lor.

Așa cântă biserica la Vecernie: „Risipind bogăția darului celui părintesc, am păscut eu ticălosul împreună cu dobitoacele cele necuvântătoare, și poftind hrana lor, leșinam de foame, nesăturându-mă. Ci întorcându-mă la tatăl cel îndurat, strig cu lacrimi: Primește-mă ca pe un năimit, pe mine cel ce cad la iubirea de oameni și mă mântuiește”¹⁾. Iară la Utrenie cântăm: „Cheltuind în desfrânare bogăția averii celei părintești și risipind-o, pustiu m'am făcut, sălășluindu-mă în orașul viclenilor cetățeni, și mai mult nerăbdând locuința cea dimpreună cu dânsii, întorcându-mă strig ție înduratului părinte: Greșit-am la cer și înaintea ta, și nu sunt vrednic să mă chem fiul tău, fă-mă ca pe unul din servitorii tăi, Dumnezeule, și mă miluiește”²⁾.

¹⁾ Stihira stihovnei.

²⁾ Stihira la laudândă.

§ 186. Rânduielele bisericesti în duminica lăsatului de carne.

Duminica ce urmează după duminica fiului pierdut se numește duminica lăsatului de carne, pentru că în această duminică se face lăsatul mâncării de carne pentru timpul până la paști. În această duminică se face amintirea înfricoșatului județ cu scopul, ca cei neîndreptați prin înfățișarea dreptului judecător să se deștepte din somnul păcatului și ca nimene să nu se încreadă prea mult în îndurarea lui Dumnezeu, căci preainduratul Dumnezeu e totodată și prea drept judecător, care va răsplăti fiecăruia după faptele sale, și ca toți fii bisericii să se umple de frica lui Dumnezeu și să se feriască de înmulțirea păcatelor. Conform cu aceasta se cetește în duminica lăsatului de carne evanghelia dela Matei (25, 31—46), în care se istorisește a doua venire a Fiului omenesc și judecata cea înfricoșată, incheind cu cuvintele: „Și vor merge păcătoșii în munca de veci, iară dreptii în viața de veci”. Precum în evanghelie, așa și în imnele ce se cântă în duminica această ni se înfățișează lămurit icoana județului celui de pe urmă.

Așa cântă biserica în ziua aceasta, la Vecernie: „Când vei vra să vii să faci judecată dreaptă, dreptule judecător, șezând pe scaunul mării tale, râu de foc înfricoșând, vei trage înaintea divanului tău pe toți, stând înaintea ta puterile cerești și oamenii cu frică judecându-se, fieștecine precum a lucrat. Atunci să-ți fie milă de noi și să ne invrednicești, Christoase, în partea celor mântuiți ca un îndurat, cu credință te rugăm”¹⁾. Și: „Vai mie suflete negrit, până când nu incetezi dela răutăți, până când zaci în lene? De ce nu-ți aduci aminte de înfricoșata oră a morții, de ce nu te cutremuri cu totul de înfricoșata judecată a Mântuitorului? Oare ce vei să răspunzi sau cum vei să dai seamă? Lucrurile tale stau față spre muștrarea ta, faptele tale te vădesc pârându-te. Deci o suflete! timpul a sosit, aleargă, apucă înainte, strigă cu credință: Greșit-am, Doamne, greșit-am ție. Ci știu iubitorule de oameni îndurarea ta, păstorule cel bun, nu mă despărți pe mine dela starea cea de-a dreapta ta, pentru mare îndurarea ta”²⁾.

¹⁾ Stihira la „Doamne strigat-am”.

²⁾ Stihira la stihovnă.

§ 187. Rânduielele bisericești în sâmbăta dinaintea duminicii lăsatului de carne.

Sâmbăta inaintea duminicii lăsatului de carne și a înfricoșatului județ, se roagă biserica pentru membrii săi cei răpăusați cu scopul, ca nimeni să nu se înfățișeze înaintea înfricoșatului judecător fără de scutul mântuirii, aducându-și totodată aminte și nouă celor ce suntem vii, de moartea și viața ce va să fie.

Pentru aceea cântă biserica la Vecernie, după „Doamne strigat-am”, între alte stihiri și stihira ce se cântă la rânduiala înmormântării morților: „Plâng și mă tânguiesc, când gândesc la moarte...”. — În locul prochimienului sâmbetei de rând se cântă la Vecernie: Alleluia cu stihurile: „Fericțiți sunt pe cari i-ai ales și i-ai primit Doamne...” și: „Sufletele lor intru bunătași se vor sălășlui și sămânța lor va moșteni pământul”. — La stihovna Vecerniei se cântă după alte stihiri și stihira dela rânduiala înmormântării morților: „Începătură și stat mi-a fost mie porunca ta cea ziditoare...”. După: „Acum slobozește...” și „Tatăl nostru”, se cântă troparul: „Cela ce cu adâncul înțelepciunii prin iubirea de oameni toate le chivernisești...” „Mărire” și „Acum”. „Pe tine zid și liman te avem...”. După apolisul Vecerniei se face panichida pentru cei morți și se cântă canonul morților al glasului celui de rând. — La Utrenie, se cântă, după cei șase psalmi, în loc „Dumnezeu e Domnul...” Alleluia, apoi troparul morților și: „Cela ce cu adâncul înțelepciunii...” „Mărire” și „Acum”. Pe tine zid și liman te avem...”. La calisme se cetește psalmul 118: „Fericțiți cei fără prihană în cale...”. După acestea: „Bine ești cuvântat Doamne, invață-ne pe noi îndreptările tale...” „Ceata sfinților a aflat izvorul vieții...” și Alleluia. Deci se face ectenia pentru cei răpăusați și după apolis se cântă sedelna „Odihnește Mântuitorul nostru cu cei drepți pe servii tăi...” și: „Cel ce ai răsărit lumii din fericioară...”. Canonul la Utrenie e anume compus pentru această serbare de sf. Teodor Studitul, cântându-se la el, după oda a șasea, conșerbare dacul rânduielei la înmormântarea morților: „Cu sfinții odihnește Christoaase...” și cefindu-se icosul: „Tu însuși ești fără de moarte...”. — La liturghie se cetește și evanghelia morților dela Ioan (5, 24-30); iară la chinonic se cântă versurile: „Fericțiți, pe cari i-ai ales și i-ai primit Doamne și pomenirea lor în neam și în neam”.

§ 188. Rânduielele bisericești în săptămâna brânzei și în duminica lăsatului de brânză.

Săptămâna, care urmează după duminica lăsatului de carne și care așisderea e o săptămână preparatoare pentru

post, se chiamă săptămâna brânzei și e acuma jumătate de post, căci biserica oprește în această săptămână mâncarea carnei și permite a mânca numai brânză, ouă, unt și lapte și astfel, considerând infirmitatea noastră, succesiv ne conduce la post deplin. La Vecernia și la Utrenia zilei dintâi din săptămâna brânzei se numește această săptămână poarta dumnezeieștii pocăinți, înainteserbarea înfrânării, începutul postului, începătura umilinței și a pocăinței, preamărindu-se la serviciile dumnezeiești ale acestei săptămâni ajunarea și înfățișându-se fructele ei mântuitoare.

Așa se cântă duminică seara la stihovna, următoarea stihiră: „Lăcomind ne-am supus goliciunii celei dintâi, biruiți fiind de gustarea cea amară și dela Dumnezeu ne-am făcut izgoniți. Ci să ne întoarcem la pocăință și să ne curățim simțirile, asupra cărora e războiul, făcând începerea postului. Cu nădejdea darului inimele întărindu-și, iară nu cu mâncările, intru cari cei ce au umblat nu s'au folosit...”.

Miercuria și vineria în această săptămână se permite a mânca brânză și ouă deabia după Vecernie. Marți și joi seara, la Vecernie și la Pavecernița cea mare, precum și miercuri și vineri la Mezonopică și la Utrenie, se fac metanii cu rugăciunea sf. Efrem: „Doamne și stăpânul vieții mele...”; în fine nu se face miercuria și vineria în săptămâna brânzei, liturghie, ci în locul ei se fac Ore cu metanii ca în timpul patruzecimii și la Ora a șasea se cetește miercuri parimia din prorocia lui Ioil: „Acestea grăiește Domnul: „Întorceți-vă la mine din toată inima voastră cu ajunare și cu plângere și cu tănguire. Și vă rupeți inimele voastre, iară nu hainele voastre. Și vă întorceți la Domnul Dumnezeul vostru, că milostiv și îndurat este, îndelung-răbdător și mult milostiv și-i pare rău de răutățile oamenilor”¹⁾. — Miercuri seara se cetește la Vecernie o parimie tot din prorocia lui Ioil și vineri iarăși la Ora a șasea, o parimie din prorocia lui Zaharie. Miercuri și vineri, cântă în loc de „Dumnezeu este Domnul”, Alleluia. Luni, marți, miercuri, joi și vineri în săptămâna brânzei, se cântă la canoane și triodicul și anume: luni oda 1, 8 și 9; marți: oda 2, 8 și 9; mercuri: oda 3, 8 și 9; joi: oda 4, 8 și 9 și vineri oda: 5, 8 și 9.

Sâmbătă în săptămâna brânzei, face biserica pomenirea tuturor cuvioșilor și de Dumnezeu purtătorilor părinți cei ce au strălucit intru nevoinți cu scopul, ca privind noi la viața cea bună și grea a acelor sfinți ca la un exemplu și la un chip luminos, să năzuim și noi a face

¹⁾ Ioil 2, 12, 13.

multe feluri de bunătați, după puterea fiecăruia. Și mai întâi și mai ales să avem dragoste și să ne depărtăm cu mintea dela fapte necuviincioase. Apoi să ne indeletnicim în ajunare și să ne oprim nu numai de mâncare, ci și de neînfrânarea limbei, de mânie, de vedere de lucruri nctrebnice, cu un cuvânt, de tot răul ¹⁾.

În duminica lăsatului de brânză biserica face pomenirea izgonirii din rai a strămoșilor noștri Adam și Eva, arătând prin aceasta, ce rău au suferit Adam și Eva, nevoind să se înfrâneze puțin și ce rău au adus și asupra neamului omenesc prin neînfrânarea lor și că noi prin înfrânare ne putem iarăș face părtași de darurile pierdute ale lui Dumnezeu. La serviciul dumnezeiesc al duminicii lăsatului de brânză, se deplânge așadară căderea lui Adam și a Evei, arătându-ni-se totodată și cauza plângerii noastre în timpul ajunării celei ce se începe, adecă pierderea fericirii raiului.

„Adam s'a izgonit din rai”, cântă biserica în această duminică, „cu mâncarea împărtaşindu-se ca un neascultător. Moisi văzător de Dumnezeu s'a făcut, cu postul curățindu-și ochii sufletului. Pentru aceasta cei ce postim să fim locuitori ai raiului, să ne lepădăm de hrana nefolositoare, și iubind, să vedem pe Dumnezeu, să postim ca Moisi patruzeci de zile cu rugăciuni și cu cereri, cu curăție suferind, să potolim patimele cele sufletești, să gonim sburdările cele trupești. Ușori spre călătoria cea de sus să trecem, unde cetele îngerilor cu glasuri fără tăcere laudă nedespărțita treime, să vedem neasămănata și stăpâneasca frumuseță...” ²⁾.

La liturghie se cetește în duminica brânzei apostolul din epistola către Romani (13, 11-14 și 14, 1-4), în care îndeamnă sf. apostol Paul pe Romani, ca să se deștepte din somn... „că noaptea a trecut, iară ziua s'a apropiat, să lepede deci dară lucrurile întunericului și să se îmbrace cu arma luminei. Cu ziua cu cuvântă să umble nu în ospete și în bețiu, nu în desfrânare și în fapte de rușine, nu în cert și în pizmă, ci să se îmbrace în Domnul nostru Isus Christos...”
Iară din evanghelie se cetește în duminica aceasta pericopa dela Matei (6, 14-21), în care zice Christos între altele: „Iară când postiți nu vă faceți ca cei fățarnici triști, că-și smolesc fețele sale, ca să se arate oamenilor, că postesc; adevăr zic vouă, că-și iau plata. Iară tu când postești, unge capul tău, și fața ta o spală, ca să nu se arăți oamenilor, că postești, ci Tatălui tău celui ce e într'ascuns, și Tatăl tău cel ce vede într'ascuns, va da ție la arătare”.

¹⁾ Vezi: Sinaxarul sâmbetei în săptămâna brânzei (Triodion, Neamtul 1847 p. 46).

²⁾ Vezi: Triodion, Neamtul 1874, pag. 55.

II.

Rânduielile bisericesti în timpul patruzecimii.

§ 189. Împărțire.

Zilele patruzecimii sunt cu deosebire zile de adâncă părere de rău și de căință pentru păcatele noastre și biserica, prin rânduielile sale, în aceste zile, cari rânduiele în multe privinți diferă de cele peste anul bisericesc, ne conduce la deșteptarea sentimentelor de umilință și de căință. Drept-aceea ni infățișează ea în aceste rânduiele istoria neamului omenesc dela facerea și căderea, până la răscumpărarea lui, constând rânduielile bisericesti ale patruzecimii, din rugăciuni și cereri fierbinți, ce se revarsă din pieptul omenesc, din cântări și imne, compuse de cei mai străluciți imnologi ai bisericii, fiind toate aceste împreunate cu ceremonii deosebite și cu metanii dese, pentruca idea și cuprinsul rugăciunilor să se manifesteze și prin acte externe și pentruca astfel omul păcătos să se aplece mai repede și mai sigur la căință.

În cele următoare se vor expune mai întâi, în general, rânduielile bisericesti ale postului celui mare și după aceea, rânduielile bisericesti ale zilelor mai însemnate ale postului celui mare.

A. Rânduielile bisericesti ale ajunării celei mari în general.

§ 190. Vecernia și Pavecernița în duminicile ajunării celei mari.

Duminică seara, după începutul îndătinat, strana cântă: „Doamne strigata-am” și după cântarea stihirilor, preotul face ieșirea cu tămâierul. După „Lumină lină” se cântă prochimenu cel mare: „Să nu întorci fața ta dela sluga ta”, tot cu stihurile: „Mântuirea ta Dumnezeule să mă sprijinească. Vadă săracii și să se veseliască. Căutați pe Domnul și viu va fi sufletul vostru”. Și iatăș: „Să nu întorci lafa ta dela sluga ta”. Deci zice strana: „Învrednicește-ne Doamne în seara aceasta...” și se fac trei metanii mari, iară preotul zice, dinaintea ușelor mari, ectenia: „Să plinim rugăciunea noastră cea de seară Domnului...”. După ectenia, urmează stihurile stihovnici și după: „Acum slobozește pe servul tău...” și „Tatăl nostru” se cântă

troparele: „Născătoare de Dumnezeu...” și se face metanie; apoi „Mărire Tatălui”: „Botezătorule al lui Christos pe noi pe toți pome-nește-ne...” și se face iarăși o metanie; „Și acum”: „Rugați-vă pentru noi sfinților apostoli...” și se face a treia metanie. Deci se citește: „Sub îndurarea ta scâpăm Născătoare de Dumnezeu...” „Doamne miluiește” de 40 de ori. „Mărire și Acum”. „Ceea ce ești mai cinstită...”. „În numele Domnului binecuvintează părinte”. Preotul: „Cel ce e binecuvântat Christos Dumnezeu nostru...” și se citește rugăciunea: „Împărate ceresc, pe luminatul împăratul nostru întărește-l” și se fac trei metanii mari și acuma zicem rugăciunea sf. Efrem Sirul: „Doamne și stăpânul vieții mele, duhul trândăvirii, al îngrijirii de multe, al iubirii de stăpânire și al vorbirii în deșert nu mi-l da mie” și facem o metanie. „Iară duhul curăției, și al cugetului umilit, al răbdării și al dragostei, dăruiește-l mie, slugei tale” și iarăși facem o metanie. „Așa Doamne împărate, dăruiește-mi mie, ca să-mi văd păcatele mele și să nu osândesc pe fratele meu, că bine ești cuvântat în vecii vecilor, Amin” și în fine facem iarăși o metanie. Și zicând preotul: „Mărire ție Christoase, Dumnezeu nostru...” face finalul Vecerniei.

Duminica în patruzecime, se face Pavecernița cea mică tot așa ca și peste tot anul, numai după rugăciunea: „Mărire intru cei de sus lui Dumnezeu...” se fac trei metanii așisderea ca la „Sfinte Dumnezeule”, iară după rugăciunea: „Cela ce în tot timpul și în toată ora...” și după ecfonisul preotului: „Dumnezeule îndură-te...” se fac trei metanii cu rugăciunea sf. Efrem: „Doamne și stăpânul vieții mele...” și douăsprezece închinăciuni mici. Apoi se zice: „Sfinte Dumnezeule...” „Tatăl nostru”. „Doamne miluiește” de 12 ori și rugăciunea: „Nespurcată neintinată...” și celelalte ce urmează la Pavecernița de rând.

§ 191. Mezonoptica de toate zilele, Utrenia și Ora întâia în ajunarea cea mare.

Mezonoptica de toate zilele se face în timpul ajunării celei mari ca și în decursul celui alt timp de peste an; numai la fiecare „Sfinte Dumnezeule” și după „Alleluia” a stării întâia și a doua a catismei a 17, se fac tot câte trei metanii. După: „Ceea ce ești mai cinstită...” și ecfonisul preotului se zice rugăciunea sf. Efrem în trei stări cu câte o metanie. Apoi zicându-se stihurile: „Dumnezeule îndurat fii mie păcătosului”; „Dumnezeule curățește-mă pe mine păcătosul”; „Cel ce mai zidit pe mine mântuiește-mă”; „Fără de număr am greșit, Doamne, iartă-mă”, se fac la fiecare stih tot câte trei metanii și pe urmă, zicându-se toată rugăciunea sf. Efrem, se face încă o metanie. Lunea, întâia săptămână a ajunării mari, se fac la Mezonoptică numai la sfârșit trei metanii, cu rugăciunea sf. Efrem.

Utrenia se începe în ajunarea cea mare, afară de sâmbăta și duminica, cu „Sfinte Dumnezeule”. Iară după cei șase psalmi și după ectenia cea mare nu se cântă: „Dumnezeu e Domnul”, ci „Alleluia” de trei ori și zicându-se stihurile: „De noapte mâneacă duhul meu cătră tine Dumnezeule, pentru că lumină sunt poruncile tale”; „Dreptate vă învățați cei ce locuiți pe pământ”; „Pizmuire va lua pe poporul cel neinvățat”; „Aduge lor rele Doamne, aduge rele celor măriți ai pământului” se cântă tot după fiecare stih „Alleluia” de câte trei ori. După tropare se citesc catismele și anume se citesc în ajunarea cea mare câte trei catisme. După catisme nu se face ectenia cea mică, ci se cântă sedelnele. Sedelna catismei a treia e urmată de psalmul 50, după care zice preotul din altar ectenia: „Mântuiește Doamne poporul tău...”, iară strana cântă: „Doamne miluiește” de 12 ori și după ecfonis, strana cântă canoanele. După oda a treia și a șasea se zice ectenia cea mică, după oda a opta preotul zice: „Pe Născătoare de Dumnezeu și maica luminei, cu cântări cinstindu-o să o mărim” și strana cântă: „Mărește suflete al meu pe Domnul...” cu: „Ceea ce ești mai cinstită...”. Și după: „Cuvine-se cu adevărat a te ferici...” și „Ceea ce ești mai cinstită...” facem o metanie și ectenia cea mică. Deci se cântă luminând și apoi citindu-se cei trei psalmi al laudei zice preotul ecfonisul: „Ție mărire se cuvine Doamne Dumnezeu nostru și ție mărire înălțăm...”. Apoi zicând preotul: „Mărire ție celui ce ne-ai arătat nouă lumină”, strana citește slava cea mică. Terminându-se, facem trei metanii. Deci zice preotul ectenia: „Să plinim rugăciunile noastre cele de dimineată Domnului...” și după amândouă ecfonisurile, cântă strana stihovna. După stihovna, strana citește: „Bine e a ne mărturisi Domnului...” de două ori. „Sfinte Dumnezeule” cu trei metanii, și după „Tatăl nostru” și ecfonis se citește troparul: „În biserica mării tale stând...”, apoi: „Doamne miluiește de 40 de ori, „Mărire și Acum”, „Ceea ce ești mai cinstită...” „Întru numele Domnului binecuvintează părinte” și zicând preotul: „Cel ce este binecuvântat Christos Dumnezeu nostru...” zice strana: „Amin” și apoi citește: „Împărate ceresc, pe prealuminatul împăratul nostru întărește-l...” și la urmă făcând rugăciunea sf. Efrem cu metanii și închinăciuni, se începe Ora întâia cu: „Veniți să ne închinăm...” și metanii. După cei trei psalmi se fac la „Alleluia” trei metanii. Deci zice strana: „Doamne miluiește” de trei ori, „Mărire Tatălui” și „Acum” și se citește marția, miercuria și vineria în decursul ajunării mari catisma de rând care se încheie cu „Mărire și Acum” și „Alleluia” de trei ori. Deci cântă strana troparul: „Dimineata auzi glasul meu, împăratul meu și Dumnezeu meu...” mai întâi singur și apoi cu stihurile: „Graiurile mele ia-le în urechi Doamne, înțelege strigarea mea...”. „Că ție mă voi ruga Doamne...”¹⁾, făcând după fiecare cântare a troparului câte o metanie. Apoi după „Mărire și Acum” se citește rugă-

¹⁾ Ps. 5, 1-4.

ciunea: „Ce te vom chema” ș. c. l. „Sfinte Dumnezeule” și după „Tatăl nostru” și ecfonis se citește rugăciunea către Născătoarea de Dumnezeu corespunzătoare zilei. Deci se zice „Doamne miluiește” de 40 de ori, „Cela ce în tot timpul și în toată ora...”, „Doamne miluiește” de trei ori „Mărire și Acum”, „Ceea ce ești mai cinstită...”, „Întru numele Domnului binecuvântează părinte”. Preotul zicând: „Dumnezeule îndură-te de noi” face rugăciunea sf. Efrem cu metanii și cu închinăciuni. După aceasta citește cel mai mare, sau strana: „Sfinte Dumnezeule...”, făcând trei metanii, și după „Tatăl nostru” și ecfonis se citește: „Doamne miluiește” de 12 ori și rugăciunea: „Christoase lumina cea adevărată...” și cântând: „Apărătoare Doamnă! ceea ce ne-ai mântuit pe noi...” face preotul apolisul.

§ 192. Ora a treia și a șasea în ajunarea cea mare.

Ora a treia se începe în ajunarea cea mare, după binecuvântarea preotului, cu „Împărate ceresc...”, făcând la „Sfinte Dumnezeule” și la: „Veniți să ne închinăm...” câte trei metanii. După cei trei psalmi se zice „Mărire și Acum” și „Alleluia”, la care se fac trei metanii. Deci se citește catisma de rând ca și la Ora întâia, făcând la fiecare „Mărire” și „Alleluia”, câte trei închinăciuni. Terminându-se catisma, strana cântă troparul: „Doamne cel ce pe preasfântul tău Duh...” mai întâi singur și după aceea cu stihurile: „Inimă curată zidește intru mine, Dumnezeule...”, „Nu mă lepăda dela fața ta...”, făcându-se metanie după fiecare cântare a troparului. Apoi după „Mărire și Acum” citește strana rugăciunilor: „Născătoare de Dumnezeu tu ești vița cea adevărată...” și: „Domnul Dumnezeu e bine cuvântat...”. Deci după „Sfinte Dumnezeule” cu metanii și după ecfonis cântă strana troparele: „Bine ești cuvântat Christoase Dumnezeul nostru...”, „Mărire Tatălui...”; „Grabnică și tare mângâere dă servilor tăi, Isuse...”, „Și acum...”; „Nădejdea și folosirea...”. Deci urmează „Doamne miluiește” de 40 de ori și celelalte, ca la Ora a treia și rugăciunea sf. Efrem, după care cu citirea rugăciunii: „Stăpâne Dumnezeule părinte a tot puternic...” se încheie Ora a treia.

Ora a șasea se începe cu: „Veniți să ne închinăm...” dimpreună cu trei metanii. Cefindu-se cei trei psalmi, se fac la „Alleluia”, trei metanii, și apoi se citește catisma de rând, ca la Orele de mai înainte, făcând la fiecare „Mărire” și „Alleluia” câte trei metanii. După catismă, strana cântă troparul: „Cel ce în ziua și în ceasul al șaselea ai pironit păcatul făcut de Adam în rai...”, mai întâi singur și după aceea cu stihurile: „Auzi Doamne rugăciunea mea...”¹⁾; „Eu către Dumnezeu am strigat...”²⁾ făcând la

¹⁾ Ps. 54, 1.

²⁾ Ps. 54, 18.

fiecare cântare a troparului, câte trei metanii, ca la Orele de mai înainte. După „Mărire și Acum” se citesc rugăciunile: „Că nu avem îndrăzneală...” și „Doamne, Doamne de care toate se înfricoșează...”, „Mărire și Acum” și iarăș: „Doamne, Doamne, de care toate se înfricoșează”. Acuma zicând preotul: „Să luăm aminte”, strana răspunde: „Și duhului tău” prochimen glas (cutare), cântând prochimenu parimiei de trei ori, cu stihul lui. Preotul zice: „Întelepciune” strana: „Din prorocia (cutare) cetire”, preotul: „Să luăm aminte”, și citește strana parimia rândului. După citirea parimiei, strana cântă al doilea prochimen al parimiei, tot de trei ori, dimpreună cu stihul lui. Apoi citește strana rugăciunea: „Degrabă să ne întâmpine pe noi îndurările tale...” și după „Sfinte Dumnezeule” cu metanii și după ecfonis, cântă strana troparele: „Mântuire ai lucrut în mijlocul pământului...”, „Mărire Tatălui...”; „Preacuratului tău chip ne închinăm bunule...”, „Și acum...” „Ceea ce ești izvorul milei...”; iară miercuri ori vineri: „Preamărită ești Născătoare de Dumnezeu fecioară...”. Deci zice strana „Doamne miluiește” de 40 de ori și urmează toate celelalte, ca la Orele de mai înainte și rugăciunea sf. Efrem. După aceasta citește cel mai mare sau strana: „Sfinte Dumnezeule” cu metanii și după „Tatăl nostru” și ecfonis și după „Doamne miluiește” de 12 ori și: „Veniți să ne închinăm...” se citește rugăciunea: „Dumnezeule și Doamne al puterilor...” și se face finalul, dacă intrerupem serviciul dumnezeiesc, iară dacă se continuă aceste servicii, atunci se începe Ora a noua.

§ 193. Ora a noua, Obednița și Vecernia în ajunarea cea mare.

Ora a noua se începe în ajunarea cea mare, dacă se continuă rânduielile bisericești, după Ora a șasea cu: „Veniți să ne închinăm...” și trei metanii. Deci se citesc cei trei psalmi și după psalmul al treilea se fac la „Alleluia”, trei metanii. Apoi se citește catisma și la fiecare „Mărire” și „Alleluia”, se fac câte trei metanii. După catismă se cântă troparul: „Cela ce în ceasul al noulea...”, repetându-se după cele două stihuri: „Să se apropie rugăciunea mea înaintea ta Doamne...” și „Să între cererea mea înaintea ta Doamne...”¹⁾ și făcându-se după fiecare cântare a troparului, metanie. Apoi după „Mărire” și „Acum” citește strana rugăciunilor: „Cel ce pentru noi te-ai născut din fecioară...”; „Nu ne da pe noi până în sfârșit pentru numele fău cel sfânt...”. Deci „Sfinte Dumnezeule” cu trei metanii, „Tatăl nostru” și după ecfonis se cântă troparele: „Văzând tâlharul pe începătorul vieții pe cruce spânzurând...”, „Mărire Tatălui...”; „În mijlocul a doi tâlhari cumpănă dreptății s'a aflat crucea ta...”, „Și acum...”; „Pe

¹⁾ Ps. 118, 169—170.

mielușelul și păstorul și Mântuitorul lumii...". „Doamne miluiește” de 40 de ori și celelalte ca la Orele de mai înainte dimpreună cu rugăciunea sf. Efrem, la care se fac trei metanii și după care se citește rugăciunea: „Stăpâne, Doamne, Isuse Christoase...”

Acuma începe strana obednița, cântând: „Întru împărăția ta pomenește-ne pe noi, Doamne. Fericiți cei săraci cu duhul, că a acelora e împărăția cerurilor. Pomenește-ne pe noi Doamne, când vei veni întru împărăția ta”. Și toate celelalte stihuri până la: „Mărire Tatălui”: „Pomenește-ne pe noi Doamne...”, „Și acum...”; „Pomenește-ne pe noi Doamne...”. Apoi împreunându-se amândouă stranele, cântă: „Pomenește-ne pe noi, Doamne, când vei veni în împărăția ta” și facem o metanie. „Pomenește-ne pe noi, stăpâne, când vei veni întru împărăția ta” și facem altă metanie. „Pomenește-ne pe noi, sfinte, când vei veni întru împărăția ta” și facem a treia metanie. Apoi citește strana: „Ceata cerească te laudă pe tine...”. Stih: „Apropiați-vă către dânsul...” și iarăș: „Ceata cerească...”. „Mărire Tatălui...”; „Ceata sfinților ingeri...” „Și acum...”; „Cred întru unul Dumnezeu...”, „Slăbește, lasă, iartă Dumnezeu...”. Apoi „Tatăl nostru” și condacele corespunzătoare zilei. „Mărire Tatălui...”; „Cu sfințenie odihnește Christoase...” „Și acum...”: „Ceea ce ești folositoare...”; „Doamne miluiește” de 40 de ori și celelalte ce preced rugăciuni sf. Efrem, apoi rugăciunea aceasta, după care zicând strana; „Veniți să ne închinăm...” cu metanii se începe Vecernia.

La Vecernie se citește mai întâi psalmul îndătinat; după psalm: „Mărire și Acum”, „Alleluia” de trei ori și trei închinăciuni, ectenia cea mare și cetim catisma a 18. La fiecare antifon al catismei, se fac la „Alleluia” trei metanii. După stihurile la „Doamne strigat-am...” și „Mărire și Acum”, preotul intonează din altar: „Întelep-ciune. Drepti”, iară strana zice: „Lumină lină...”. Cântându-se prochimenu, preotul zice: „Întelep-ciune” și strana citește parimia dintâi dela *Facere*, și apoi cea dela *Pilde*. După cetirea parimiilor, zicem: „Învrednicește-ne Doamne în seara aceasta...” și facem trei metanii; iară după ectenia: „Să plinim rugăciunile noastre...” se cântă stihovna. Deci zice strana: „Acum slobozește...”, „Sfinte Dumnezeu” cu metanii și după „Tatăl nostru” și efonis se cântă: „Născătoare de Dumnezeu fecioară...” și se face o metanie; „Mărire Tatălui...”: „Botezătorul lui Christos...” și se face iarăș o metanie; „Și acum...”: „Rugați-vă pentru noi sfinților apostoli...” și se face și a treia metanie. Apoi citește strana: „Sub milostivirea ta scăpăm, Născătoare de Dumnezeu...” și „Doamne miluiește” de 40 de ori, după care urmează toate celelalte, ca și la Ore, și rugăciunea sf. Efrem. După Rugăciunea aceasta, zice strana: „Prea Dumnezeu”, „Doamne miluiește” de 12 ori și rugăciunea: „Prea sf. treime, stăpânie de o ființă...” apoi: „Fie numele Domnului binecuvântat...” de trei ori și psalmul 33: „Bine-voiu cuvânta pe

Domnul...” „Cuvine-se cu adevărat...” și stând preotul înaintea ușelor împărătești, face apolisul.

§ 194. Pavecernița în ajunarea cea mare.

În ajunarea cea mare se cetește în toate zilele, afară de sâmbătă și duminică, Pavecenița cea mare, care se plinește separat de serviciul dumnezeiesc al vecerniei, și se distinge prin deosebite cântări și lecțiuni, ocupând între serviciile dumnezeiești ale ajunării celei mari, un loc foarte însemnat și distins. — Rânduiala acestei Pavecerniți e următoarea: Ea se începe cu binecuvântarea preotului, la care strana răspunde cu: „Împărate ceresc...”, „Sfinte Dumnezeu...” cu metanii, „Tatăl nostru”, efonisul, „Doamne miluiește” de 12 ori, „Veniți să ne închinăm” cu metanii și psalmii 4, 6, 12, 24, 30 și 90. La fiecare „Alleluia” se fac tot câte trei metanii. Apoi se cântă cântarea lui Isaia prorocul; „Cu noi e Dumnezeu...” cu stihurile corespunzătoare¹⁾ și cu „Mărire și Acum” și apoi troparele: „Ziua trecând, mulțămesc fie Doamne...”. După „Cred întru unul Dumnezeu...” se cetesesc stihurile: „Preasfântă stăpână de Dumnezeu Născătoare...” și celelalte, la cari facem câte o metanie; iară când zicem: „Dumnezeule curățește-ne pre noi păcătoșii” de trei ori, facem trei metanii. Apoi zicem „Sfinte Dumnezeu...” fără de închinăciuni și după „Tatăl nostru” și efonis se cântă troparele: „Luminează ochii mei...”, și alte tropare corespunzătoare zilei. Deci se zice; „Doamne miluiește” de 40 de ori, „Mărire și Acum”, „Ceea ce ești mai cinstită...”, „Întru numele Domnului, binecuvintează părinte”, apoi rugăciunea: „Doamne, Doamne, cel ce ne-ai mântuit pre noi...” și „Veniți să ne închinăm...” cu metanii. Acuma cetim psalmul 50 și psalmul 101 și rugăciunea împăratului Manasi: „Doamne atotputernice...”. Deci iarăș se zice: „Sfinte Dumnezeu...” cu metanii și după „Tatăl nostru” și efonis se cântă troparele: „Miluiește-ne pre noi, Doamne, miluiește-ne pre noi ș. c. l.”. Și iarăș se zice de 40 de ori: „Doamne miluiește” ș. c. l. și rugăciunea: „Stăpâne Dumnezeu părinte atotputernice...”. Apoi: „Veniți să ne închinăm...” cu trei închinăciuni, și psalmii 69, 142 și: „Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu...” „Doamne scăpare te-ai făcut nouă în neam și în neam”, „Învrednicește-ne, Doamne în seara aceasta...”, „Sfinte Dumnezeu...”, „Tatăl nostru” și după efonis, stranele cântă: „Doamne al puterilor, fii cu noi...”; de două ori mai întâi fără stih, apoi cu stihuri, deci „Mărire Tatălui...”: „Doamne, de n'am avea pe sfinții tăi rugători...”, „Și acum...”; „Multe sunt mulțimile greșelilor mele...”, „Prea sfântă Născătoare de Dumnezeu...” și: „Toată nădejdea mea spre tine o pun, maica

¹⁾ Stihurile cu refrenul „Cu noi e Dumnezeu (Isaia 8, 9)” sunt luate parțial din Isaia, și anume din c. 8, v. 9-10, v. 12-14 și v. 17-18 și din c. 9, v. 2 și 6.

lui Dumnezeu...". — Deci urmează: „Doamne miluiește” de 40 de ori cu toate cele precedente rugăciunii sf. Efreem și rugăciunea aceasta însăș cu trei metanii și 12 închinăciuni. După această rugăciune „Sfinte Dumnezeule...” cu metanii, „Tatăl nostru”, efortis, „Doamne miluiește” de 12 ori și rugăciunile: „Nespurcată, neîntinată, nestrictă...”, „Și ni dă nouă stăpâne...” și: „Preamântă pururea fecioară...”. Deci „Nădejdea mea e Tatăl...”, „Mărire și Acum”, „Doamne miluiește” de trei ori, și preotul cetește rugăciunea: „Stăpâne mult îndurate...” iară credincioșii o ascultă plecași la pământ, după care toți fac o metanie. Deci zice preotul ectenia: „Să ne rugăm pentru prealuminațul împăratul nostru...”, cu care se finește Pavecernița de rând în ajunarea cea mare.

În săptămâna cea dintâi a ajunării celei mari, se cetește după: „Veniți să ne închinăm...”, care se zice la început, mai întâi psalmul 64, după care luni, marți, miercuri și joi se cetește canonul cel mare al sf. Andrei dela Creta, care constă din 9 ode și se împărțește în patru părți. După terminarea acestui canon cu irmosul cel ultim se cetesc psalmii 4, 6 și ceilalți dela începutul Pavecerniții și se continuă aceasta precum s'a expus intru cele precedente.

În toate vinerele ajunării cele mari, nu se fac la Vecernie și la Pavecerniță metanii, doară numai unde sunt însemnate la liturghia darurilor mai înainte sfințite.

De luni a doua săptămână a ajunării mari, se cetesc la Pavecernița cea mare după: „Invrednicește-ne Doamne în seara aceasta...” canonul Născătoarei de Dumnezeu din Ochoih, după melodia de rând, și din Minei, canonul sfântului.

§ 195. Liturghia darurilor mai înainte sfințite.

1. Conceptul, desvoltarea istorică și motivele așezării liturghiei darurilor mai înainte sfințite.

În ajunarea cea mare, se plinește în biserica ortodoxă liturghia deplină numai sâmbăta, duminica, la bunavestire, dacă aceasta se întâmplă în ajunarea cea mare, și joia în săptămâna cea mare, și anume se plinește în sâmbetele de peste ajunarea cea mare și în duminica stălpărilor liturghia sf. Ioan Gură-de-aur, în celelalte duminici ale ajunării celei mari și în Joia și Sâmbăta cea mare liturghia sf. Vasile cel Mare; iară în celelalte zile se săvârșește un serviciu dumnezeiesc, la care nu se face rânduiala aducerii și a sfințirii darurilor, ci sfințindu-se aceasta la liturghia deplină a duminicii sau a oarecărei sărbătorii precedente, se întrebuintează ele ca sacrament al corpului și al sângelui lui Christos spre

impărtășirea credincioșilor. Acest serviciu dumnezeiesc e cunoscut sub numele de liturghia darurilor mai înainte sfințite *λειτουργία τῶν προηγιασμένων* (scl. *ἁγίων*).

Liturghia darurilor mai înainte sfințite își trage originea din secolile cele dintâi ale creștinismului. Simeon Tesalonicheanul scrie în privința aceasta, următoarele: „Liturghia celor mai înainte sfințite e din timpurile cele dintâi și dela succesorii apostolilor, precum mărturisesc rugăciunile ei și tradițiunea străveche, și credem, că ea cu adevărat a fost introdusă de apostoli și dintru început așezată pentru această ajunare, pentru ca să ne învățăm a plânge, iară a nu a serba în zilele de căință și de plângere, precum și de alți s'a zis pentru aceasta¹⁾. — Însă dacă zicem, că liturghia celor mai înainte sfințite e din timpurile cele dintâi și dela succesorii apostolilor, aceasta nu e a se înțelege așa, ca și când liturghia celor mai înainte sfințite s'ar fi predat de apostoli, sau de succesorii lor, în forma ei de astăzi, căci precum rânduielile fiecărui serviciu dumnezeiesc s'au desvoltat în decursul timpului, așa și liturghia celor mai înainte sfințite s'a desvoltat în decursul secolilor celor dintâi ale bisericii. Numai părțile principale ale liturghiei celor mai înainte sfințite, sunt de origine apostolică. Așa e fără de îndoială, că împărtășirea cu sfințele daruri mai înainte sfințite se făcea în secolile cele dintâi ale creștinismului chiar așa, precum se face ea la liturghia celor mai înainte sfințite, în ziua de astăzi.

Creștinii în decursul celor trei secole dintâi, erau deprinși a se împărțiși cu sf. corp și sânge al lui Christos în toată ziua, dară fiind ei persecutați de Iudei și de păgâni, nu puteau să săvârșească în fiecare zi sf. euharistie și să se comunice cu ea. Ei slujeau sf. liturghie în multe cazuri numai în duminici și în zilele amintirii martirilor, și pe lângă aceea, adeseori noaptea, și în locuri, în cari erau la adăpost sigur de năvala celor necredincioși²⁾. Însă pentruca să se poată ei împărțiși cu sf. corp și sânge al lui Christos în toată ziua sau adeseori separau conducătorii bisericii, la sf. liturghie, o parte din corpul și sângele Mântuitorului sfințit la acea

¹⁾ Symeonis Thessal. Responsa ad Gabrielem Pentapolitanum. Quæst. 55 la Migne, Patrol. gr. T. CLV. p. 903.

²⁾ Eusebii Hist. eccl. Lib. IX. c. 9. (Migne, Patr. gr. T. XX. p. 829).

liturghie și o conservau pentru acei creștini, cari voiau să se comunice în biserică mai târziu, când nu se putea sluji rîcilor, de a se lua sf. daruri din biserică, acasă, împărțându-se creștinii cu ele, când doriau și când puteau¹⁾. — În fine sfântul corp și sânge al Mântuitorului sfințit la liturghia deplină, se trimitea, prin diaconi, bolnavilor, apoi celor ce se aflau în închisori și celor ce nu puteau asista la sf. liturghie, împărțându-se cu el²⁾. Că această împărțire și mai ales cea în biserică, trebuia să fi fost însoțită de oarecari rugăciuni, nu încapă îndoială, cu atât mai vârtos, că în unele liturghiere vechi se atribue rugăciunea ce se cește înainte de comunicare, pe timpul ecteniei: „Să plinim rugăciunea noastră cea de seară Domnului . . .”, sf. Atanasie³⁾. — Însă existența liturghiei celor mai înainte sfințite, care se serba după tradiție orală, se poate vedea din canonul 94 al sinodului din Laodicea, care oprește a aduce pâne în patruzecime, decât numai sâmbăta și duminica. Drept că în acest canon nu se amintește anume liturghia darurilor mai înainte sfințite, dară oprind el a aduce pâne în patruzecime, adecă a săvârși sacrificiul cel fără de sânge, afară de sâmbăta și duminică, n'a oprit celor credincioși, de a se împărțasi în zilele patruzecimii cu atâta mai vârtos, fiind creștinii deprinși a se împărțasi în fiecare zi a anului. Însă cu ce să se împărțiască creștinii în acele zile ale patruzecimii în cari, după oprirea sinodului, nu se aducea pâne? De bună seamă, cu darurile mai înainte sfințite, cari se păstrau în biserică și cari se dau creștinilor între rugăciuni corespunzătoare.. Și astfel, deși sinodul din Lao-

¹⁾ Cf. Tertulliani Liber de oratione c. 19 (Migne, Patr. lat. T. I. p. 1287).

²⁾ Cf. Cypriani Lib. de lapsis n. 22 (Migne, Patr. lat. T. IV. p. 498); Basil, Ep. 83 ad Caesariam patriciam, de communionē (Migne, Patr. gr. T. XXXII. p. 484); Ioannis Chrysostomi Epistola ad Innocentium episcopum Romae (Migne, Patr. gr. T. LII, p. 533); Cyrill. Alex., Ep. 83 ad Cæsaryrium.

³⁾ Iustini Apologia I. n. 67 (Migne, Patr. gr. T. VI. p. 429).

⁴⁾ Cf. Leo Allat., De Missa Praesantific. in opul lui: De ecclesiae occid. atque orient. perpetua consensione libri III, Colon. Agr. 1648, Lib. III. p. 1572 et 1578.

dicea nu face amintire cu cuvinte clare de liturghia celor mai înainte sfințite, totus fără îndoială, o are aici în vedere, precum e și opiniunea explicatorilor acestui canon¹⁾.

Ocupând sf. Grigorie cel Mare numit și Dialogul († 604), în Constantinopole, postul de apocrisiar, trei ani de zile, avu ocaziune a cunoaște bine acest serviciu dumnezeiesc și pătrunzându-se de însemnătatea lui internă, se decise a-l introduce și în biserică Romei. El așadară a sistematizat rânduiala acestei liturghii existentă până atunci numai în tradițiunea orală și, fixându-o în scris, i-a dat forma ei prezentă. Rânduiala liturghiei τῶν προσηγιασμένων, fixată în scris de Grigorie cel Mare, s'a introdus mai întâi în biserică din Constantinopole, și după aceea și în alte biserici, precum în cea din Ierusalim, în cea din Alexandria ș. i. a.; iară sinodul al șaselea ecumenic a hotărît, ca, în toate zilele ajunării sf. patruzecimi, afară de sâmbăta și duminica și de sfânta zi a bunevestiri, să se facă sf. liturghie a celor mai înainte sfințite²⁾.

Motivele din cari a hotărît biserică pentru patruzecime, liturghia celor mai înainte sfințite, în loc de liturghia deplină, sunt de două feluri, și anume: privirea la calitatea timpului patruzecimii și la necesitatea primirii dese a sf. euharistii. Zilele patruzecimii sunt zile de întristare, de căință și de umilință, iară aducerea sf. sacrificiu al euharistiei se privește ca motiv de solemnitate, de serbare și de bucurie. Întristarea și bucuria sunt opuse una alteia și deaceea hotărêște sinodul al șaselea, ca în zilele ajunării celei mari, afară de sâmbăta și duminica și de ziua bunevestiri, să se facă liturghia celor mai înainte sfințite, iară sâmbăta și duminica, ca zile de ajunare mai puțin severă, și în ziua bunevestiri, ca începutul mântuirii noastre, ceea ce privește ca sărbătoare, să se officieze liturghia deplină³⁾. — Alt motiv pentru așezarea liturghiei darurilor mai înainte sfințite, e necesitatea împărțirii dese a creștinilor cu sf. euharistie. Creștinii timpurilor celor vechi îndăfinau, precum am văzut,

¹⁾ Vezi: Explicarea la canonul 49 al sinodului din Laodicea în *Pidalion*, Neamtul 1844, p. 298.

²⁾ Synod. Trull. can. 52.

³⁾ Vezi: Explicarea can. 52 al sin. 6 ecum. în *Pidalion*, Neamtul, 1844, p. 181.

ghelia semnul crucii, zice: „*Binecuvântată este împărăția Tatălui...*”. Strana zice: „*Amin*” și cetește psalmul 103: „*Binecuvintează suflete al meu pre Domnul...*”. Deci se închid ușele cele mari și preotul cetește cele patru rugăciuni de pe urmă ale Vecerniei din liturghier.

Deși liturghia celor mai înainte sfințite e serviciu dumnezeiesc de seară, totuși în misterul prezent al corpului și al sângelui dumnezeiesc, ni arată ea deplina economie a Testamentului nou, și pentru aceea se începe cu preamărirea persoanelor preasfintei treimi, descoperind astfel acest mister în deplina sa lumină.

Psalmul 103 se termină cu „*Mărire și Acum*” și cu „*Alleluia*” de trei ori, după care diaconul zice ectenia cea mare: „*Cu pace Domnului să ne rugăm...*”, iară preotul efonisul: „*Că fie se cuvine toată mărirea...*”, încheind într’acest mod, mulțămirea și preamărirea, ce toată făptura i-a adus întru cele precedente făcătorului și susținătorului său.

După efonis cetește lectorul, în mijlocul bisericii, catisma a 18, și anume, primul antifon sau prima mărirea a ei, care constă din psalmii treptelor 119—123, încheindu-se cu „*Mărire și Acum*” și cu „*Alleluia*” de trei ori, dimpreună cu închinăciuni. În timpul cetirii primului antifon al catismei, preotul cetește rugăciunea primului antifon, iară diaconul, după „*Alleluia*”, zice ectenia cea mică, ce o încheie preotul, cu efonisul: „*Că a ta este stăpânirea*”. Acuma cetește lectorul al doilea și după aceasta, și al treilea antifon al catismei, adică psalmii 124—128, respect. psalmii 129—132 întocmai așa ca și antifonul prim, cetind preotul în timpul acesta rugăciunea antifonului al doilea și al treilea, iară diaconul zicând după fiecare antifon, ectenia cea mică.

În decursul cetirii antifoanelor, care cetire urmează după efonisul ecteniei celei mari, aduce diaconul la sf. masă discul, steaua și acoperământul, iară preotul desfăcând antiminsul, pune discul pe antimins și închinându-se de trei ori și luând sfântul agneț din chivot, îl pune pe disc. Deci zicând preotul: „*Domnului să ne rugăm*” apropie steaua de tămâiar spre a o tămâia și o pune pe disc; aceeaș face și cu acoperământul și acopere cu el discul, apoi tămâiază sfintele de trei ori și tot altarul și face trei metanii. La antifonul al treilea, trăgându-se perdeaua și ridicând preotul

discul pe cap, merge la proscomidiar, împrejurul sf. mese, precedându-i diaconul cu lumânarea aprinsă și tămâindu-l cu tămâiarul, iară poporul își pleacă genunchiele și stă cu genunchiele plecate, până ce ajunge preotul la proscomidiar. Deci, trăgându-se perdeaua înapoi, poporul se ridică. La proscomidiar, zicând preotul: „*Domnului să ne rugăm*”, toarnă în sf. păhar, vin și apă și tămâind acoperământul mic și apoi pe cel mare, acopere sfintele, nezcând alta, decât numai: „*Pentru rugăciunile sfinților părinților noștri...*” și tămâind sfintele de trei ori și tot altarul, închide antiminsul și-l acopere cu evanghelia.

După catismă strana cântă: „*Doamne strigat-am...*” și apoi stihirile cu versurile corespunzătoare, iară diaconul tămâiază întreaga biserică. Începând strana a cânta „*Mărire*” deschide diaconul ușele împărătești și preotul face dimpreună cu diaconul, intrarea ca și la Vecernia duminicii, cu tămâiarul; iară dacă se cetește evanghelia, precum la aflarea sf. cap al Înaintemergătorului, la 40 de martiri și în săptămâna patimelor, se face intrarea cu evanghelia.

Deci exclamă diaconul: „*Întelepciune*”. „*Drepti*”, iară strana cântând „*Lumină lină*”, diaconul tămâiază toată biserica. După cântarea: „*Lumină lină...*” diaconul zice: „*Să luăm aminte*”, preotul: „*Pace tuturor*”, diaconul: „*Întelepciune*”, lectorul: „*prochimen, glas (N.)*” și strana cântă prochimenul cu versetul lui. Diaconul zice iarăș: „*Întelepciune*”, lectorul: „*Din facere cetire*”, diaconul: „*Să luăm aminte*” și cetește lectorul parimia. După cetirea parimiei, diaconul zice: „*Întelepciune*”, lectorul: „*prochimen, glas (N.)*” și strana cântă prochimenul al doilea, cu versul lui. Deci zice diaconul cu glas ridicat: „*Porunciți*”, iară preotul luând cu mâna stângă făclia, iară cu mâna dreaptă tămâiarul, stă înainte sf. mese și căutând spre răsărit și făcând semnul crucii, zice: „*Întelepciune. Drepti*”. Apoi întorcându-se spre apus către popor, zice din ușele mari: „*Lumina lui Christos luminează tuturor*” și tămâiază icoanele în dreapta și în stânga și spre popor, iară strana cetește parimia din Pilde și, dacă e o sărbătoare sau un sfânt cu polieleu, cetește și parimia sărbătorii, sau a sfântului.

Cetirea parimiilor din Facere și Pilde, care urmează după intrare, și ceremonia împreună cu cetirea aceasta are următorul înțeles: Cartea Facerii descrie căderea lui Adam, rătăcirea oamenilor și pedepsele ce au urmat pentru această cădere și rătăcire; iară cartea Pildelor indică venirea lui

Christos pe pământ. Pentru aceea infățișează preotul cu făclia aprinsă, pe însuș Isus Christos, lumina lumii, care luminează pe tot omul ce vine în lume. Cu această luminare deștepta preotul în biserica veche, în cei ce se preparau pentru botez, sau în cei chemați, dorința de a primi această taină; cu această lumânare, ne deșteaptă biserica pe noi și indeosebi, pe cei ce se prepară pentru primirea sf. sacrament al euharistiei, la pocăință și la umilință. Pentru aceea, ingenunchind poporul și amândouă stranele, iară preotul stând în picioare înaintea sf. mese și tămâind, cântă cu solemnitate: „*Să se îndrepteze rugăciunea mea ca tămâia înaintea ta; ridicarea mânilor mele jertfă de seară.*”

Terminând preotul această cântare, strana dreaptă o cântă încă odată și în timpul acesta, stau în picioare toți credincioșii din laturea dreaptă a bisericii, iară cei din laturea stângă cad în genunchi. Apoi zice preotul versetul „*Doamne strigat-am către tine auzi-mă* . . .” și strana stângă cântă: „*Să se îndrepteze rugăciunea mea* . . .” stând în picioare împreună cu credincioșii din laturea stângă a bisericii, pecând cei din partea dreaptă cad în genunchi. Preotul zice mai departe versetul: „*Pune Doamne pază gurei mele* . . .”, iară strana dreaptă cântă: „*Să se îndrepteze rugăciunea mea* . . .” stând dimpreună cu credincioșii din laturea dreaptă a bisericii în picioare, iară cei din laturea stângă ingenunchiază; în fine, zice preotul versetul: „*Să nu abateși inima mea spre cuvinte de viclesug* . . .” iară strana stângă cântă: „*Să se îndrepteze rugăciunea mea* . . .” stând dimpreună cu credincioșii din laturea stângă în picioare, iară cei din laturea dreaptă ingenunchiază. După ce a tămâiat preotul sfințele, dă tămâiarul diaconului și cântă ingenunchind el și tot poporul: „*Să se îndrepteze rugăciunea mea ca tămâia înaintea ta*”, deci ridicându-se toți, continuă stranele, amândouă, a cânta: „*Ridicarea mânilor mele, jertfă de seară*” și apoi fac cu toții trei metanii. — Această cântare solemnă aduce aminte de timpurile cele dintâi ale bisericii, când cântăreții nu erau despărțiți de popor, ci poporul întreg lua parte la cântare, sau despărțindu-se în două laturi, formau două strane, cântând alternativ una după alta¹⁾. În prezent, la această cântare, nu pleacă genunchiele credincioșii din acea latură a bisericii în care cântă strana, urmând exemplului celor vechi, cari, luând parte la cântare, nu plecau genunchiele și fața la pământ, ci stăteau drepti spre a nu fi smintiți în mișcarea liberă a corpului și a nu aduce disarmonie în cântare.

¹⁾ Cf. Ioannis Chrysostomi Expositio in Psalmum 145 (Migne, Patr. gr. T. LV p. 473) și Basilii Epist. 204 ad. Neocaesarienses (Migne, Patr. gr. T. XXXII p. 756).

Dacă e sărbătoare, în care se citește apostolul și evanghelia, după „*Să se îndrepteze* . . .” diaconul zice „*Să luăm aminte*” și celelalte și lectorul răspunde cu prochiemenul apostolului și citește apostolul, și diaconul evanghelia și apoi zice diaconul ectenia: „*Să zicem toți din tot sufletul* . . .”. Iară dacă nu e sărbătoare, diaconul zice imediat după terminarea cântării: „*Să se îndrepteze rugăciunea mea* . . .” și după metanii, ectenia: „*Să zicem toți din tot sufletul* . . .”. În timpul acestei ectenii, preotul citește în taină, rugăciunea cererii cu osârdie: „*Doamne, Dumnezeul nostru, ia rugăciunea aceasta* . . .” aceeaș ce o citește și la liturghia sf. Ioan Gură-de-aur, incheind ectenia cu ecfonisul: „*Că milostiv și iubitor de oameni ești* . . .”. — Deci urmează ectenia pentru cei chemați, ca și în liturgia lui Ioan Chrisostom.

Pe timpul ecteniei pentru cei chemați, preotul citește în taină, rugăciunea: „*Dumnezeule, Dumnezeul nostru* . . .” în care se roagă, ca Dumnezeu să măntuiască pe cei chemați, să-i cheme la viața vecinică, să li lumineze sufletele și trupurile . . .”, desvâind în acest timp și antiminsul. Terminând apoi ectenia cu ecfonisul: „*Ca și aceștia împreună cu noi să măriască* . . .” zice diaconul: „*Câți sunteți chemați ieșiți, cei chemați ieșiți, câți sunteți chemați ieșiți, ca nimene din cei chemați; câți suntem credincioși iară și iară cu pace Domnului să ne rugăm*”.

De miercuri în mijlocul postului, se zice după ecfonisul: „*Ca și aceștia împreună cu noi* . . .”, cu care ecfonis se încheie ectenia pentru catehumeni, ectenia și rugăciunea pentru cei ce au să se lumineze.

În ectenia pentru cei ce au să se lumineze, a cărei primă cerere sună: „*Câți sunteți chemați ieșiți, cei chemați ieșiți, câți sunteți către luminare apropiați-vă, rugați-vă cei către luminare*”, se roagă diaconul, ca Domnul să întăriască și să imputerniciască pe cei ce au să se lumineze, să-i invredniciască în timp cuviincios de baia nașterii de a doua, de iertarea păcatelor . . ., iară în rugăciunea pentru cei către luminare se roagă preotul, ca Dumnezeu să lumineze cugetul lor, să-i adevăriască pe dânșii intru credință, să-i întăriască intru speranță, să-i facă deplini intru dragoste . . . Ectenia diaconului preotul o încheie cu ecfonisul: „*Că tu ești luminarea noastră și te mărire* . . .”, intonând apoi diaconul: „*Câți sunteți către luminare ieșiți, cei către luminare ieșiți, câți sunteți chemați ieșiți, ca nimene din cei chemați; câți suntem credincioși, iară și iară* . . .”.

Timpul cel mai îndătinat pentru botezarea catehumenilor sau a celor chemați, era în biserica veche, ziua pogorîrii Duhului sfânt, ziua arătării Domnului și preseara sărbătorii paștelor sau noaptea Sâmbătei celei mari. Catehumenii, cari doriau să primiască botezul în timpul acesta din urmă, trebuiau de cu vreme să-și descopere această voință episcopului, la începutul patruzecimii¹⁾, cel târziu până la finea săptămânei a doua a patruzecimii. Ei să despărțiau de ceilalți catehumeni și se inițiau în oarecari învățături mai înalte ale credinței creștine, necesare pentru primirea botezului, învățând simbolul credinței și rugăciunea domnească, aceea ce cu privire la „disciplina arcani“ nu se permitea catehumenilor gradurilor mai joase²⁾. Apoi, mai multe zile, se supuneau catehumenii, cari se preparau pentru sf. luminare, la așa-numitele scrutinii, cari erau împreunate cu diferite ceremonii și acțiuni, precum cu ținerea în mâni a unei lumânări aprinse, cu însemnarea crucii din partea preotului sau a episcopului, cu exorcisme, cu suflare în față, cu rugăciuni și cu impunerea mânilor. Ziua scrutiniului celui mai solemn era miercuria, în săptămâna a patra a patruzecimii și fiindcă asupra catehumenilor la toată liturghia se făceau rugăciuni dimpreună cu impunerea mânilor, pentru aceea nu puteau lipsi rugăciuni și la liturghia celor mai înainte sfințite și la aceasta se mai adăugiră deosebite rugăciuni de miercuri, a patra săptămână a patruzecimii, fără de îndoială cu privire la scrutiniul cel mai solemn al catehumenilor și cu privire la timpul, care tot mai mult se apropia de ziua botezului catehumenilor³⁾.

După provocarea : „*Câți suntem credincioși, iară și iară cu pace Domnului să ne rugăm*“ urmează, ca și în liturghia sf. Ioan Gură-de-aur, două ectenii și două rugăciuni pentru cei credincioși.

În ectenia primă diaconul se roagă, ca Domnul să ne apered, mântuiască și miluiască, iară preotul citește în timpul acesta, cu voce înceată, rugăciunea cea dintâi a credincioșilor, în care

¹⁾ Cf. Can. 45 al sinod. Laodic.

²⁾ Cf. Cyrilli Hieros. Cat. V. De fide et symbolo și Ioannis Chrysostomi Homil. 20 in Math. c. 6

³⁾ Cf. § 163 al opului de față p. 551—52.

se roagă ca Dumnezeu să libereze toate simțirile noastre de omorârea cea păfimașă, punându-li conducător bun cugetul cel din lăuntru. După ectonul : „*Că ție ți se cuvine toată mărirea...*“ zice diaconul ectenia a doua : „*Iară și iară cu pace Domnului să ne rugăm...*“ iară preotul citește rugăciunea a doua a credincioșilor, în care se roagă, ca Dumnezeu să ni fie milostiv nouă păcătoșilor și să ni dăruiască împărțășire fără de osândă.

Terminând preotul ectenia a doua cu ectonul : „*După darul Christosului tău...*“ incede strana a cânta în loc de cântarea heruvimică, cântarea : „*Acum puterile cerești împreună cu noi nevăzut slujesc, că iată împăratul mării, iată jertfa tainică săvârșită de dânsele se incunjură*“. Cântându-se această cântare, diaconul intrând în altar, deschide ușele cele mari și tămâiază sf. masă, proscomidiarul, pe preot și pe tot poporul și stând împreună cu preotul, zice acesta : „*Acum puterile cerești...*“ de trei ori, și după ce s'au închinat, preotul și diaconul de trei ori, pășesc le proscomidiar și tămâind sfintele, zic : „*Dumnezeule curățește-mă pe mine păcătosul...*“, de trei ori. Deci zice diaconul către preot : „*Ridică stăpâne*“. Preotul, luând acoperământul cel mare, îl pune pe umărul diaconului, zicând : „*Ridicați mâinile voastre la cele sfinte, și binecuvântați pe Domnul*“. Apoi luând sf. disc îl pune pe capul său, iară sf. păhar îl duce în mâna stângă și astfel face incunjurarea prin ușa cea despre amiază neșicând nimic; iară diaconul mergând înainte tămâiază adeseori. Strana nu cântă în timpul incunjurării, ci atât cantorii cât și poporul stau plecați până la pământ în adâncă tăcere. Deci după ce a intrat preotul dimpreună cu diaconul, în sf. altar, cantorii și poporul se ridică și continuă a cânta : „*Cu credință și cu dragoste să ne apropiem, ca să ne facem părtași vieții vecinice. Alleluia, Alleluia, Alleluia*“ ; iară preotul pune sf. sacrameinte pe antimins și le acopere numai cu acoperământul cel mare, neșicând nimic, ci numai tămâindu-le și făcând dimpreună cu diaconul, trei metanii. La liturghia sf. Vasile cel Mare și la cea a sf. Ioan Gură-de-aur, cântă biserica, în timpul intrării celei mari, că noi cu taină inchipuim pe Heruvimi, iară la liturghia celor înainte sfințite, învață în cântarea sa, că însăși puterile cerești

servesc dimpreună cu noi, căci aici intră împăratul măririi nu în icoană sau în inchipuire, ci în realitate și în ființa corpului și a sângelui său. Pentru aceea la liturghiile menționate se onorează sfintele daruri, fiindcă încă nu sânt sfințite, ca niște simboale; iară la liturghia celor înainte sfințite se adoră ele ca sfințite și săvârșite, fiind însuș corpul și sângele lui Christos¹⁾.

Fiind darurile puse pe sf. masă, acuma sfințite, nu se zic la liturghia celor înainte sfințite ecteniile și rugăciunile, cari se citesc după cântarea heruvimică, la liturghia sf. Vasile cel Mare și cea a sf. Ioan Gură-de-aur, căci cele mai multe din acele ectenii și rugăciuni se referesc la sfințirea darurilor, care nu se face aici. Așisderea nu se citește la liturghia celor înainte sfințite, simbolul credinței, căci el a început a se întrebuița la liturghie la finea secolului al V și în decursul secolului VI pe un timp, pe când liturghia celor înainte sfințite va fi fost dezvoltată, neaflând de lipsă compunătorul ei, sf. Grigorie Dialogul, care a fixat-o în scris, a introduce și în această liturghie.

Acuma urmează rugăciunea preparatoare pentru sf. împărtășire, zicând diaconul ectenia: „*Să plinim rugăciunile noastre cele de seară Domnului...*”. Într’aceea preotul cetește în taină rugăciunea: „*Dumnezeul tainelor celor ne-grăite și nevăzute...*”, în care se roagă, ca Dumnezeu să sfințiască sufletele și trupurile cu sfințire neluată, ca întrunoștință curată, cu față nerușinată, cu inimă luminată să ne împărtășim cu însuș Christos, adevăratul nostru Dumnezeu. Această rugăciune se atribue sf. Atanasie cel Mare, căci — precum ni raportează patriarhul Mihail Cerularic (sec. XI) — în cele mai vechi manuscrise ale liturghiei celor mai înainte sfințite, cari fără de îndoială le va fi văzut, a fost însemnat deasupra acestei rugăciuni numele sf. Atanasie²⁾.

Deci zice preotul ecfonisul: „*Și ne invrednicește pe*

¹⁾ Cf. Symeonis Thessalonicensis Responsa ad Gabrielem Pentapolitanum. Quaest. 57. la Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 909.

²⁾ Cf. Leo Allatius, De Missa Praesancit. la finea cărții lui: De Ecclesiae occid. et orient. perpetua consensione libri III. Colon. Agr. 1648, L. III. p. 1572 et 1578.

noi stăpâne...”, iară poporul recitează rugăciunea domnească. Apoi urmează toate ca în liturghia lui Ioan Gură-de-aur. După rugăciunea: „*La aminte Doamne Isuse Christoase, Dumnezeul nostru...*” se inchină preotul și diaconul inaintea sf. mese, zicând de trei ori: „*Dumnezeule curățește-mă pe mine păcătosul*”. Apoi vără preotul mâna sa sub acoperământul cu care e acoperit discul și atingând sf. agneț, zice — pronunțând mai întâi cuvintele: „*Să luăm aminte*” — cu glas înălțat: „*Cele mai înainte sfințite, sfintele, sfinților*”. Strana cântă: „*Unul sfânt, unul Domn, Isus Christos...*” și apoi chinonicul: „*Gustați și vedeți, că bun este Domnul. Alleluia. Alleluia. Alleluia*”. Deci ridică preotul acoperământul cel mare și se comunică cu sfintele taine ca și la liturghia lui Ioan Gură-de-aur numai cu următoarele abateri: Când pune preotul păticia în sf. păhar, nu zice nimic, așisderea și diaconul, turnând căldura în sf. păhar, nu zice nimic. Dând preotul diaconului o păticia din sf. taine, zice: „*Ierodiaconului sau diaconului (N.) se dă onoratul și sfântul corp și sânge...*”. Asemene și preotul, luând o păticia din sfintele taine, zice: „*Onoratul și sfântul corp și sânge...*”. După împărtășirea cu sf. taine, luând preotul sf. păhar cu acoperământul cu amândouă mâinile, gustă din el de trei ori, nezicând nimic; iară diaconul nu bea atunci din păhar, ci deabia la potrivirea sf. taine. Liturghisind preotul fără de diacon și el după împărtășire cu sf. taine nu bea din păhar, ci deabia la potrivirea sf. taine.

După împărtășire, preotul citește rugăciunea de mulțămire pentru primirea sfintelor taine: „*Mulțămim ție Mântuitorule...*”. Apoi strângând diaconul sfintele, deschide ușele cele mari și luând sf. potir dela preot, zice: „*Cu frica lui Dumnezeu, cu credință...*”. Acuma se apropie, cântând strana chinonicul, credincioșii, cari vor să se împărtășiască și se împărtășesc chiar așa, ca și la liturghia sf. Vasile cel Mare sau a sf. Ioan Gură-de-aur. Terminându-se împărtășirea credincioșilor, preotul binecuvântează poporul, zicând: „*Mântuiește Dumnezeule poporul tău...*”. Și de aici urmează până la sfârșit, toate ca și la liturghia sf. Vasile cel Mare și a sf. Ioan Gură-de-aur, numai că rugăciunea

amvonului și cea care se citește la potrivirea tainelor la liturghia celor mai înainte sfințite, se diferesc de cele ale liturghiei sf. Vasile și ale sf. Ioan Gură-de-aur. În rugăciunea amvonului preotul — conform timpului postului — se roagă, ca Dumnezeu să ni deie, să plinim curgerea ajunării, să păzim credința nedespărțită, să sfărâmăm capetele bălaurilor, să ne arătăm biruitori păcatului și să ajungem fără de osândă a ne închina și sf. învieri: iară în rugăciunea la potrivirea sfintelor se roagă, ca Domnul să ne împreune cu turma cea cuvântătoare și să ne arate moșteni ai împărăției sale. Finalul se face la liturghia celor mai înainte sfințite ca și la liturghia deplină, numai că aici se amintește sf. Grigorie cel Mare, episcopul Romei.

B. Zilele mai însemnate ale postului sau ajunării celei mari.

§ 197. Săptămâna întâia a ajunării celei mari.

Analog bisericii Testamentului vechiu, care serba ziua întâia și ultimă a oarecăror sărbători mari cu deosebită solemnitate, ține și biserica creștină-ortodoxă cu deosebită pietate și cu cea mai mare rigurozitate săptămâna întâia și cea de pe urmă a ajunării celei mari. Așa sunt rânduielile bisericii ortodoxe în săptămâna întâia a ajunării celei mari, mai lungi, mai solemne și mai pătrunzătoare și ajunarea însăși, mai riguroasă, decât în celelalte zile ale postului mare, căci în mănăstiri, după o tradițiune veche, nu se pune masă până după întâia liturghie a celor mai înainte sfințite, adică până miercuri, iară pentru cei ce pot, chiar până vineri¹⁾. Iară rânduielile bisericesti în săptămâna întâia a ajunării celei mari se prelungesc mai ales prin canonul cel mare al sf. Andrei, care se citește lunea, marția, miercuria și joia la Pavecernița cea mare a acestei săptămâni numită adeseori *methimon μεθ' ἡμῶν* cu noi, căci la această Pavecerniță, se cântă cuvintele prorocului Isaia (c. 8 v. 9): „Cu noi e Dumnezeu, înțelegeți neamuri și vă plecați, că cu noi e Dumnezeu“²⁾. Acest canon cuprinde toată istoria Testa-

¹⁾ Cf. *Triodion*, Neamtul, 1847, p. 64.

²⁾ Cf. Г. С. Дебольский, *Дни Богослужения православ. католич. вост. церкви*, Tom II., 1882, p. 76.

mentului vechiu, și anume dela Adam până la răstignirea lui Christos, îndemnând tot sufletul, să iubiască tot ce e bine și să-i urmeze după pufiță, iară de rău să se feriască și pururea să năzuiască la Dumnezeu prin pocăință, prin lacrimi, prin mărturisirea păcatelor și prin alte fapte bune. Canonul sf. Andrei se împărțește în patru părți, citindu-se în fiecare din zilele amintite tot câte o parte. Cu acest canon se împreună și metanii, cari se fac la cântarea versului: „Miluiește-ne pe noi, Doamne...“.

§ 198. Sâmbăta săptămânei dintâi a ajunării celei mari.

Sâmbăta săptămânei dintâi a ajunării celei mari e consfințită amintirii sfântului mare martir *Teodor Tiron* din cauză că acest martir, în săptămâna aceasta a ferit pe creștinii ortodocși de pângărirea cu sânge din jertfele idolilor. Aceasta s'a întâmplat în următorul mod: Știind adică împăratul Iulian Apostatul (361—363), cu ce rigoare țin creștinii ortodocși la ajunare în săptămâna cea dintâi a patruzecimii și voind să-și bată joc de ei, a poruncit eparhului cetății în secret, să stropiască în toată ziua în decursul săptămânei dintâi a patruzecimii, toate bucatele, ce se vând în oraș, cu sânge din jertfele idolilor, ca mâncându-le creștinii să se pângăriască cu ele. Eparhul a implinit porunca împăratului, însă acest plan a venit la cunoștința creștinilor, căci arătându-se sf. martir Teodor, episcopului Constantinopolei, Eudoxie, în vis și descoperindu-i uneltirile în contra creștinilor, l'a provocat să adune turma sa și să-i porunciască, să nu cumpere nimene nici un fel de bucate, ce se vând în oraș, fiind ele toate pângărite cu sânge din jertfe, ci în locul acestora să mănânce pe acasă, colivă (*τὸ κολυβόν, τὰ κολυβὰ*) sau grâu fiert cu miere. Făcând creștinii ortodocși aceasta, s'au ferit de pângărirea idolească și astfel s'a nimicit planul împăratului¹⁾. Din această cauză coliva este o mâncare specific creștinească, ce simbolizează zădărnicierea planurilor anticreștine și victoria creștinismului²⁾. — În aducere aminte de această

¹⁾ Cf. Theodoret., *Hist. eccl.* Lib. III. c. 15 (Migne, *Patr. gr.* T. LXXXII. 1112) și Nicephor. Callist., *Hist. eccl.* Lib. X. c. 12 (Migne, *Patr. gr.* T. CXLVI p. 473).

²⁾ Cf. E. Popovici, *Ist. bis.* vol. I. p. 568.

întâmplare, face biserica, în sâmbăta dintâi a patruzecimii, amintirea sfântului mare martir Teodor Tiron, care a luat cununa martiriului în Amasea, sub împăratul Maximian în anul 306, în ziua 17 a lui Februarie, cântând în ajunul sâmbetei, adică vineri la liturghie după rugăciunea amvonului, canonul de rugăciune al sf. Teodor, compus de sf. Ioan Damascen, și punându-se la această cetire înainte și colivă, care se binecuvântă: iară sâmbăta, la toate serviciile dumnezeiești, se laudă și se preamărește sfântul.

§ 199. Duminica întâia a ajunării celei mari.

Duminica cea dintâi a patruzecimii se numește și *duminica ortodoxiei* și se serbează de biserică în mod solemn din cauza restabilirii definitive a onorării icoanelor în anul 842. Sinodul ecumenic, al șaptelea, din anul 787, sau al doilea din Nicea, făcuse adică hotărîrea, că sfintelor icoane se cuvine onorare; dară cu toate aceste lupta în contra icoanelor nu încetă cu totul, căci aproape încă 50 de ani după sinodul al șaptelea ecumenic se tulbură liniștea bisericeii prin lupta în contra icoanelor, și anume de împărații Leon Armeanul (813—820), de Mihail II (820—829) și de Teofil (829—842). Teofil nu numai opri închinarea icoanelor, dară și facerea și păstrarea lor, persecutând pe toți călcătorii acestei porunci. Însă o boală grea aduse pe Teofil la căință și la părere de rău pentru pășirea sa în contra sf. icoane și, mărturisind el în această boală învățătura bisericeii ortodoxe despre onorarea icoanelor, răpăusă în anul 842. După Teofil urmă pe tronul imperiului bizantin fiul său minor, Mihail III, sub epitropia maicei sale Teodora. Această împărăteasă pioasă aduse la scaunul patriarhal pe Metodie Mărturisitorul, care suferise mult pentru sf. icoane, și conchemă la Constantinopole, în anul 842, un sinod, care în mod solemn recunoscă deciziunile sinodului al doilea din Nicea, poruncind tuturor creștinilor de a onora sf. icoane.

Patriarhul Metodie încunjurat de părinții acestui sinod, cu lacrimi în ochi rugă pe împărăteasa, ca să redeie bisericeii prețioasa și mântuitoarea împodobire a ei, adică sf. icoane. Împărăteasa fiind de față la sinod cu icoana Născătoarei de Dumnezeu, având-o la piept,

sărută înaintea tuturor și zice: „Cel ce nu se va închina și nu va onora icoanele lui Dumnezeu și ale sfinților, să fie anatema. Numai mă rog la voi, bărbaților binecredincioși, mijlociți prin rugăciunile voastre la înduratul Dumnezeu pentru bărbatul meu Teofil, ca Dumnezeu să-i ierte păcatul”.

Patriarhul și părinții de față ai sinodului, satisfăcând cererii împărătesei, făcură rugăciune pentru Teofil toată săptămâna întâia a mării patruzecimi. În urmă i se arătă patriarhului în vis un inger, care îi zise: „Auzitu-s'a rugăciunea ta, episcopo, căci împăratul Teofil a dobândit iertare”. Venind aceasta la cunoștința împărătesei, se bucură ea foarte mult, deci invită pe patriarh, să adune poporul în biserică cea mare, pentruca să o onoreze cu sf. icoane. Adunându-se așadară multime de popor în biserică, veni și împărăteasa cu fiul său și făcând litie, ieșiră cu toții cu icoane, cu cruci și cu sf. evanghelie în depărtare mare afară de oraș, apoi întorcându-se la biserică, și servind patriarhul dimpreună cu preoții, sf. liturghie se așezară de aceștia, sf. icoane în biserică la locurile sale de mai înainte. Iară după liturghie, în mod solemn se rostiră numele închinătorilor sfintelor icoane, cântându-li-se: „*Vecinică amintire*” și așisderea se rostiră și numele persecutorilor sfintelor icoane, pronunțându-se asupra lor anatema. În acest mod se restabili pentru totdeauna în biserică închinarea și onorarea cea veche a sfintelor icoane¹⁾.

Din acest timp petrece biserica în tot anul în duminica întâia a sf. patruzecimi sârbătoarea ortodoxiei, adică a dreptei credințe, înălțând și preamărind ea la rânduielile bisericești ale acestei zile în lucrările lui Anatolie Tesalonicheanul (sec. IX), ale lui Teofan Mărturisitorul (sec. IX) și ale altora, atât însemnarea și efectele dreptei credințe, și mai ales ale onorării sf. icoane, cât și ostenele și meritele împăraților celor binecredincioși, cari în viața lor au stăruit pentru păstrarea și restabilirea dreptei credințe, și anume ale împărătesei Teodora și ale împăratului Mihail, și de altă parte defăimând ea credința cea rea a ereficilor și a adversarilor credinței celei drepte. Conform cu această însemnare a zilei se cetește la liturghie apostolul din epistola sf. apostol Paul către Ebrei 11, 24 până la sfârșit, în care se expun efectele credinței adevărate în Dumnezeu și în Mesia a dreptilor Testamentului vechiu, iară din evanghelie se cetește în această zi pericopa delo Ioan 1, 44 până la fine despre credința sf. apostol Filip și a lui Natanail, carele văzând pe Isus Christes i-a

¹⁾ Vezi: Sinaxarul duminicii Ortodoxiei.

zis: „Rabbi, tu ești fiul lui Dumnezeu, tu ești împăratul lui Israel”.

§ 200. Duminica a doua a ajunării celei mari.

Precum duminica dintâi a ajunării celei mari e consacrată memoriei triumfului bisericei asupra luptătorilor de icoane, așa aduce aminte duminica a doua de victoria sf. Grigorie, arhiepiscopul Tesalonicului, numit Palama, asupra lui Varlaam și Achindin, cari învățau, că lumina ce s'a arătat pe muntele Tavorului e făptură, iară nu lumină pururea fiitoare, precum o numește biserica și că darul lui Dumnezeu celui în trei persoane și lumina veacului, ce va să fie, cu care și dreptii vor străluci ca soarele, precum și toată puterea și lucrarea lui Dumnezeu aparțin de sfera celor făcute, împărțind una și aceeaș dumnezeire, în făcută și în nefăcută, și pe cei ce acea lumină dumnezeiască și toată puterea și lucrarea o țineau de nefăcută, îi numiau închinători la doi dumnezei și la mulți dumnezei. Susținând și apărând sf. Grigorie învățătura bisericei despre lumina cea pururea fiitoare și explicând el, că sub acea lumină nu înțelege un al doilea dumnezeu, ci numai un eflux etern din Dumnezeu, ce zace în natura lui Dumnezeu, o lucrare a lui Dumnezeu, iară nu o ființă dumnezeiască și fiind el acuzat de eres la patriarhul din Constantinople, Ioan Caleca (1333—1347), conchemă acesta un sinod în Constantinople la anul 1341. La acest sinod re'nfrânse sf. Grigorie rătăcirea lui Varlaam și acesta de rușine părăsi Constantinoplele și se duse în Italia. Însă rătăcirea lui Varlaam o sămănă și o lăți învățătura celui lui, Achindin. În contra lui Achindin se mai adună în Constantinople un sinod, la care sf. Grigorie arată și mai clar rătăcirea lui Varlaam și a lui Achindin, apărând învățătura despre dumnezeitatea luminei ¹⁾.

Pentru zelul sf. Grigorie întru apărarea învățăturai bisericei ortodoxe el a fost chemat de sf. sinod și de împărat la demnitatea de arhiepiscop al Tesalonicului, păstorind biserica aceasta aproape timp de 30 de ani. Îndată după

¹⁾ Vezi: Sinaxarul duminiciei a doua a ajunării mari și Г. С. Дебольский, Дни богослужения... Том. II, 1882, pag. 75.

moartea sa, biserica recunoscă sfințenia vieții sale și patriarhul Constantinopolului, Filoteu, din secolul XIV (1354—1355, 1461—1375) descrie viața lui și compuse și rânduiala serviciului bisericesc în amintirea lui, care se oficiază în duminica a doua a ajunării celei mari și în care se preamărește sf. Grigorie cu cântări de laudă, numindu-se învățătorul bisericei, vestitorul dumnezeieștii lumini, lauda Tesalonicului, etc. ¹⁾.

§ 201. Duminica a treia a ajunării celei mari.

Duminica a treia a ajunării mari e consacrată închinării sf. crucei a Domnului. Cauza acestei serbări ni-o înfățișează sinaxarul acestei duminici în următorul mod: În ce chip aceia, cari au înaintea lor o cale grea și obositoare, dacă obosesc de greutatea ei și află undeva un arbore rămuros și frunzos, șezând pauzează ceva, și ca și cum s'ar întări prin răpaus, își împlinesc rămășița căiei, așa și sfinții părinți au înfipt și au pus acuma, în acest timp al ajunării, întru această cale grea și obositoare, întru această curgere îndelungată, crucea cea aducătoare de viață, ca să ne deie ușurare, răsuflare și întărire ulterioară. — Sau precum la venirea împăratului, i se duce înainte steagul și sceptrul, și apoi vine și el însuș vesel, căci a biruit și cu triumful său veselind și pe supușii săi: așa și domnul nostru Isus Christos, vrând să arate bucurie mare, căci a biruit moartea, și cu mărire să iasă în ziua învierii sale din morți, a trimis înainte sceptrul său semnul cel împărătesc, adică crucea cea făcătoare de viață, care ne umple de bucurie, de tărie și ne dispune a primi și a lauda și pe însuș împăratul, care vine după dânsa. — Așisderea se pune în această săptămână sf. cruce spre închinare din cauza, că sf. patruzecime producând întru noi prin greutatea ajunării, părere de rău, amărăciune și slăbiciune a puterilor fizice, se aseamănă apei celei amare din Mera. Deci precum Moisi a așezat lemn în mijlocul acelei ape și a îndulcit-o: așa și biserica trecându-ne prin ajunarea cea de 40 de zile prin marea roșie spirituală și scoțându-ne din puterea lui Faraon celui nevăzut,

¹⁾ Vezi: *Triodul*, duminica a doua a sf. post.

indulcește amărăciunea acestei ajunări prin lemnul cel de viață făcător al crucii Domnului, îmbărbătându-ne prin el asemenea călătorilor prin pustie, până ce cu învierea lui Christos din morți, ne va aduce la Ierusalimul cel spiritual. — Sau, deoarece crucea este și se numește arbore din viață, și acest arbore a fost plantat în mijlocul raiului; pentru aceea și sf. părinți au așezat crucea în mijlocul sf. patruzecimi, ca să ni aducă aminte de lăcomia lui Adam și de curățirea de păcate a omului prin arborele sf. cruci, căci, mâncând din acesta, nu vor muri, ci vor învia.

La rânduielile bisericești în această duminică se preamărește sf. cruce și efectele cele mântuitoare ale morții Domnului pe cruce. După finalul Vecerniei celei mici, preotul îmbrăcat în epitrahil și felon, tămâiază sf. cruce și zice: „*Binecuvântat e Dumnezeu nostru...*”. Apoi: „*Sfinte Dumnezeule...*” și după „*Tatăl nostru*” ridică preotul sf. cruce cu discul pe cap, o duce la sf. masă și o pune pe anfimins în locul evangheliei, cântând în timpul acesta troparul crucii: „*Mântuiește, Doamne, poporul tău...*” „*Mărire și Acum...*” și condacul. La Utrenie pe timpul cântării doxologiei, fiind preotul îmbrăcat în toate veșmintele preoțești, tămâind sf. masă și sf. cruce și luându-o aceasta dimpreună cu discul și cu acoperământul în cap, iese pe ușa despre miazănoapte, mergând înaintea lui cu două lumânări aprinse și cu tămâiarul, și pășește drept către ușele cele împărătești. Deci terminându-se doxologia și „*Sfinte Dumnezeule*” se face rânduiala închinării onoratei cruci.

Rânduiala aceasta se face așa: După „*Sfinte Dumnezeule*” zice preotul: „*Înțelepciune. Drepti*”, strana cântă de trei ori troparul: „*Mântuiește, Doamne, poporul tău...*”. Într'aceea pune preotul sf. cruce pe analogion și luând acoperământul, o tămâiază în chipul crucii în 4 părți. Apoi cântă preotul troparul: „*Crucii tale ne închinăm stăpâne...*” de trei ori și sărută preotul sf. cruce. Deci cântă acest tropar de trei ori și strana, și sărută poporul sf. cruce. Apoi cântă strana stihirile: „*Veniți credincioșilor să ne închinăm lemnului celui de viață făcător...*”. „*Astăzi stăpânul făpturei și Domnul măririi pe cruce s'a pironit...*” și celelalte, iară credincioșii se închină și sărută sf. cruce.

La liturghie se cântă, în duminica a treia a ajunării mari, în loc de „*Sfinte Dumnezeule...*”: „*Crucii tale ne închinăm stăpâne...*” și chinonicul: „*Însemnatu-s'a peste noi lumina feței tale Doamne...*”. Apoi spre mângâierea și întărirea credincioșilor se preamăresc efectele sf. cruci și ale morții lui Christos pe ea și în zilele următoare, provocându-se creștinii la închinarea ei¹⁾. — Închinarea sf. cruci se face în decursul săptămânei a patra până vineri, în care zi se duce crucea, după terminarea Orelor și după închinarea și sărutarea ei, în altar.

§ 202. Duminica a patra a ajunării celei mari.

În duminica a patra a ajunării mari petrece biserica în rânduielile sale, memoria sf. Ioan Scărarul, propunându-l credincioșilor ca model de ajunare și de veghiere. Sf. Ioan, născut în Siria, a viețuit în secolul VI. În vârstă de 16 ani, intră el într'o mănăstire pe muntele Sinai, devenind incurând podoaba ei. Patru ani petrecu sf. Ioan în această mănăstire și după aceea se retrase într'un loc pustiu, numit Tota, nu departe de mănăstirea Sinaiului, și aici viețui sf. Ioan 40 de ani în ajunare aspră și în rugăciune. De aici se alese sf. Ioan ca egumen al mănăstirii Sinaiului. Înălțându-se sf. Ioan cu corpul pe muntele Sinaiului spre a petrece în ostenelile ajunării și ale rugăciunii, se înălță el neconținut cu spiritul către Dumnezeu, înfățișând fructele năzuinței sale într'o carte intitulată „*κλίμαξ τοῦ παράδεισου, scara raiului*”. Această carte compusă din 30²⁾, după alții din 33 de trepte³⁾, corespunzătoare progresului pe calea deplinătății spirituale a creștinului, e o conducere pentru monahi, arătând în ce mod pot ei, începând cu desfacerea

¹⁾ Așa cântă biserica luni, a patra săptămână, la Utrenie: „*Să ne închinăm credincioșilor, preacuratului lemn, pe care s'a înălțat făcătorul tuturor. Că stă înaintea sfîșind pe cei ce se apropie de dânsul cu trupul și cu sufletul, curățind spurcăciunea păcatelor celor ce ajună cu credință și laudă pururea pe Christos, pe unul făcător de bine.* — Triodion, Neamtul, 1847, p. 161.

²⁾ Vezi: Г. С. Дебольскій, Дни богослуж. прав. каѳ. вост. церкви. Т. II. Edit. 7. p. 107.

³⁾ Vezi: А. Муравьев, Briefe über den Gottesdienst der morgenl. Kirche. 1838, p. 94.

de lume să ajungă în sfârșit la liniște întru Dumnezeu, la un fel de anticipare a învierii și fericirii viitoare. Dela această carte se numește sf. Ioan, și Scărarul, și delo muntele Sinai se numește el și Sinaitul.

În canonul Utreniei acestei duminici ce se aseamănă creștinul rănit de păcate omului celui căzut în tâlhari din evanghelie, care după ce a trecut pe lângă el preotul și levitul și nevindecându-l, își ia îndurarea lui Christos, care a adus lumii mântuire.

Pentru aceea cântă biserica în duminica aceasta: „Asemănă-tum'am, Christoase, celui ce a căzut în mâinile tâlharilor și a rămas mai mort delo dâșii pentru băta, Mântuitorule: așa și eu sunt rănit de păcatele mele”. Și: „Preotul și levitul dacă m'au văzut, n'au putut cu adevărat, m'au trecut; ci însuși tu ca un îndurat acum mi-ai dat mântuire și m'ai mântuit.¹⁾”

§ 203. Joia a cincina a ajunării celei mari.

Pentru ca creștinii să nu slăbiască în ostenele și luptele lor spirituale și să nu lipsiască în viața lor îmbunătățită citește biserica joi, în săptămâna a cincina a ajunării mari²⁾, spre îndemnarea noastră canonul cel mare al sf. Andrei Criteanul († 726) și viața Mariei Egiptene, compusă de Sofronie, patriarhul Ierusalimului († 638). Căci arătându-se în canonul cel mare faptele cele bune ale oamenilor virtuoși și îndreptarea oamenilor celor păcătoși și în viața Mariei Egiptene abisul păcatului, în care căzuse această femeie și după aceea îndreptarea ei admirabilă, cei virtuoși devin prin ascultarea acestor compuneri mai viteji și mai îndrăzneți

¹⁾ Oda 1. și a 5.a canonului Triodului la Utrenia duminicii a patra a ajunării mari.

²⁾ Acuma duminica seara ne deșteaptă biserica cu îndemnarea, „Să arătăm credincioșilor ostenele mari în timpul ajunării, ca să dobândim mărte mare cu îndurarea marelui Dumnezeu, mântuindu-ne de văpaia gheenei”. Apoi tot spre îndemnarea noastră ne face ea la această Vecernie luători de seamă, că a trecut înjumătățirea ajunării, cântând: „Trecând înjumătățirea acestei sfințite incunjurări a ajunării, să ni îndreptăm călătoria către cel viitor cu bucurie, ungându-ni sufletul cu untulelelemn al facerii de bine. Ca să ne învrednicim să ne închinăm și dumnezeieștilor patimi ale lui Christos Dumnezeu nostru și să ajungem la înfricoșata și sfânta învierea lui”. Stihirile Triodului la „Doamne strigat-am” duminica seara, a cincina săptămână a ajunării.

întru lucrarea celor bune, iară cei păcătoși se îndeamnă la îndreptare și se feresc de disperare pentru mântuirea lor, văzând în exemple vii bunătatea și îndurarea cea nemărginită a lui Dumnezeu. Acest canon, care constă din 250 de tropare, și descrierea vieții Mariei Egiptene se aduseră mai întâi de Andrei Criteanul la sinodul al șaselea ecumenic (692) din Constantinopole, la care Andrei Criteanul a luat parte, fiind trimis de patriarhul din Ierusalim¹⁾. Din acest timp citește biserica ortodoxă acest canon și viața preacuvioasei Mariei Egiptene la Utrenie în joia din săptămâna a cincina a ajunării mari, iară duminica următoare serbează ea la serviciile sale dumnezeiești, prin cântări și laude memoria acestei femei preacuvioase. Așisderea isprăvește ea în această joie liturghia darurilor mai înainte sfințite și din cauza privighierii îndelungate face ea la masă deslegare după unele tipice la untdelemn și la vin, iară după altele și la fierturi.

§ 204. Sâmbăta a cincina a ajunării celei mari.

Sâmbăta a cincina săptămână a marei ajunări se cântă la Utrenie cântarea de laudă a Maicei Domnului, care se numește „Acatist” în memoria scăpării Constantinopolei de dușmanii, cari în mai multe rânduri o cuprinseseră cu mare putere. Cea dintâi năvală asupra Constantinopolei o făcură dinspre răsărit, Perșii, iară dinspre apus, Schiții, Avarii și alte popoare în anul 627 sub împăratul Eraclie. Oștile dușmane asediază cetatea din partea mării și a uscatului fiind atât de număroase, că pe un creștin veniau 10 barbari, amenințând cetatea cu peire. Atunci, îmbărbătând patriarhul Serghie poporul creștin și însuflându-i credință și încredere firmă în ajutorul lui Dumnezeu și al Maicei Domnului, luă icoana cea nefăcută de mână a Domnului nostru Isus Christos, icoana Maicei Domnului, numită ὁδογηγρία, ducătoare de cale, făcută — după Teodor Lector — de evanghelistul Luca și păstrată în biserica Vlachelor la țarmurile mării, veșmântul Maicei Domnului, crucea de viață făcătoare, umbra împrejur în procesiune pe zidurile cetății, făcând rugăciuni și cântând cu lacrimi: „Să învie Dumnezeu și să

¹⁾ Cf. Г. С. Дебольский, l. c. p. 113.

se risipiască dușmanii lui și să fugă dela fața lui cei ce-l urăsc pe dânsul. Să piară cum piere fumul, cum se topește ceara de fața focului..."¹⁾). Atunci ridicându-se o furtună cumplită sfărâmă toate corăbiile de pe mare înecând ostașii, cari amenințau cetatea din partea mării. Asupra dușmanilor din partea uscatului năvăliră apoi locuitorii cetății, pe unii omorându-i, pe alții alungându-i, scăpând cetatea de peirea, ce-i amenința. Atribuind poporul acest succes, ajutorului lui Dumnezeu și al preasfintei Maicei Domnului, stete toată noaptea în biserică și-i aduse cântare de laudă și de mulțămită. În deasemene mod scăpă Constantinopole de Agareni sau Saraceni, în anul 670, sub împăratul Constantin Pogonatul și în fine a treia oară, tot de Saraceni, în anul 716, sub împăratul Leon Isaurul. Acest ajutor minunat al Maicei Domnului îl amintește și-l preamărește biserica prin serbare bisericască anumită sâmbăta, săptămâna a cincia a marei patruzecimi, pentrucă scăparea cea dintâi a Constantinopolei cu ajutorul Maicei Domnului se întâmplă cam pe lângă acest timp. Rânduiala ce se face în această sâmbătă în lauda Născătoarei de Dumnezeu se numește „acafist” (*ἀκαφιστὸν ἕξω*) delă particula negativă *ἀ* și *καφίζω*, șed: așadară la săvârșirea acestui serviciu nu se cuvine a ședea. Acafistul e așadară lauda sau panegiricul Maicei Domnului, care constă din 25 de imne, 13 condace și 12 icoase. — Compunerea acafistului se atribue de unii lui Gheorghie al Pisidiei, diacon al bisericii celei mari din Constantinopole, în mijlocul secolului al VII²⁾, dară cu nedrept, căci acest imn își are în biserică numai numele delă acest diacon, e însă compus de episcopul lui, de patriarhul constantinopolitan Sergie († 638), care mai târziu a fost condamnat pentru erezie³⁾.

¹⁾ Ps. 67, 1—3.

²⁾ Ему же (Георгію писидійскому), по справедливости приписывают знаменитое акафистное пѣніе Богоматери. Въ томъ жѣтъ никакого сомнѣнія, что акафистъ Богоматери написанъ по случаю неожиданно-шастливой войны съ Персами и Аварами. Объ этомъ, крокъ повѣствованія объ акафистѣ довольно ясно говорить самъ Акафистъ. — Историч. обзоръ пѣснопѣвствъ и пѣснопѣнія греч. церкви, Ф. А. Ч. 1864, р. 223.

³⁾ Cf. Dr. Teodor Tarnavachi, Caracterul poetic al serviciului dintr-un *psalmodic*, Cernăuți, 1905, p. 12.

Fiecare cântare se incede cu o literă progresivă din alfabetul grecesc, terminându-se condacul cu cântarea de laudă: „Alleluia”, iară icosul cu cuvintele de întâmpinare a arhanghelului: „Bucură-te mireasă, pururea fecioară”. În decursul anului se face rânduiala acafistului la începutul sau la sfârșitul altor servicii bisericești, iară sâmbăta, săptămâna a cincia a marei ajunări, se face ea, împărțindu-se în patru stări și cefindu-se tot câte o parte după caisma întâia și a doua și după cântarea a treia și a șasea a canonului. Fiecare parte a acafistului se incede și se termină cu cântarea condacului: „*Apărătoare Doamnă! ceea ce ne-ai mântuit pe noi din nevoi, ție laudă cu mulțămită pentru biruință aducem, Născătoare de Dumnezeu, noi robii tăi...*”. La început se săvârșia serbarea acafistului numai în Constantinopole, și anume în biserică Vlahernelor, în care s’a păstrat icoana făcătoare de minuni a Maicei Domnului, numită *ἡ ἁκαφιστική*, însă în secolul IX se primi această serbare și în tipicul mănăstirei sf. Sava și al Studiilor și din acest timp trecu ea în întrebuințarea generală a bisericii ortodoxe¹⁾.

§ 205. Duminica a cincia a ajunării celei mari.

În duminica a cincia a marei patruzecimi, biserica serbează memoria sf. Mariei Egiptene, arătând în viața ei icoana părerii de rău, a căinței și a îndreptării adevărate, precum și a îndurării și a bunătății nemărginite a lui Dumnezeu. Această femeie, care 17 ani a dus o viață desfrănată, ca nime altul, se căi în urmă de păcatele sale, merse în pustiul Iordanului și petrecând aice 48 de ani, aproape fără mâncare, ziua și noaptea plângându-și păcatele, dobândi însăși, prin îndurarea atotbunului Dumnezeu, liniștea dorită a sufletului.

Sf. Maria a fost născută în Egipt și viețuind în Alexandria 17 ani petrecu în desfrânare corporală, înfinându-se nu numai însăși în noroiul păcatului necurățeniei, ci și seducând multe inimi inocente și incurcându-le în lanțurile veninoase ale acestui păcat. Nemulțămându-se cu orașul, în care petrecea o mulțime mare de oameni, căutând în noroiul păcatelor, se decise, a călători la Ierusalim dimpreună cu fineri desfrănați, cari călătoriau într’acolo la serbarea înălțării sf. cruci. Nu numai în timpul călătoriei, dară și în cel al petrecerii în Ierusalim

¹⁾ Cf. Г. С. Дебольскій, I. c. p. 118.

până la însăși ziua sărbătorii, nu înceta Maria a cădea tot mai adânc în abisul fărădelegii și întoarcerea ei dela aceasta se părea aproape imposibilă. În ziua înălțării sf. cruci merse Maria dimpreună cu alți creștini la biserică. Intrând ea în pronaosul bisericii, n'a putut dimpreună cu ceilalți creștini să intre și în lăuntru bisericii și să se apropie de crucea Domnului făcătoare de viață. Toți creștinii intrau în biserică fără de împiedecare; numai Maria nu putea să calce pragul bisericii, fiind oprită de oarecare putere suprafirească. După mai multe încercări făcute, de a intra în lăuntru bisericii, nu isbuti Maria defel. Sdrobită de rușine și de intristare și privind ea respingerea sa din biserică ca pedeapsă a lui Dumnezeu pentru păcatele sale, începu a plânge amar, a se ruga la Dumnezeu, a-și mărturisi păcatele, a promite îndreptarea vieții sale celei păcătoase și a cere cu infocare, ca să i se permită a intra în biserică, spre a săruta crucea de viață făcătoare. În acest moment zări Maria icoana Maicei Domnului, care se afla sus pe perețele pronaosului și o rază a speranței mântuitoare sclipi în inima ei cea plină de căință. Maria ceru dela ajutătoarea generală a tuturor oamenilor grația, ca să poată intra în biserică și a se închina crucii de viață făcătoare a Fiului ei, promițând că-și va îndrepta viața. Cu ajutorul nevăzut al Maicei Domnului îi și succese Mariei, de a intra în biserică. Intrând ea așadar în biserică, căzu înaintea lemnului de viață făcător și-l sărută cu lacrimi în ochi. Întorcându-se Maria în pronaosul bisericii, se rugă iarăși înaintea icoanei Maicei Domnului și cerând, ca să-i descopere calea pocăinței, auzi ca din depărtare cuvintele: *Dacă vei trece Iordanul vei câștiga liniște. Părăsind Maria Ierusalimul, s'a dus în pustiul Iordanului, unde a petrecut 48 de ani aproape fără de mâncare, ziua și noaptea plângându-și păcatele. Aici a aflat-o în timpul sf. patruzecimii, sf. Zosima, carele în timpul acesta, urmând exemplului lui Christos, îndăfina a părăsi mănăstirea, spre a se putea mai lesne deprinde în exercițiile abstinentei și în rugăciune. Maria acuma avea numai chip de corp omenesc. Uscată și arsă de soare, stoarsă de puteri și slăbită așa se infățișa ea ochilor sf. Zosima. La rugămintea lui, Maria îi descoperi viața sa cea păcătoasă și împrejurările îndreptării sale. După împărțășirea ei, Maria petrecu 17 ani în vârtejul desmierdărilor vieții celei lumești, apoi 17 ani se luptă cu poftile sale păcătoase și în fine dobândi liniștea cea dorită a spiritului, fructul ostenelelor sale celor aproape mai presus de fire. De aici se infățișează Maria ca o ființă asemene ingerilor, înălțându-se asupra corpului și asupra lumii. Zosima a văzut-o pe ea, ridicându-se în timpul rugăciunii dela pământ și atârând în aer, trecând de două ori râul Iordanului ca pe uscat și prevăzând sfârșitul vieții sale cu un an mai înainte. Istorisind Maria lui Zosima viața sa, îl rugă să vină după un an în timpul ajunării mari cu sf. taine, pentruca să o împărțășiască cu ele. Zosima împlinind rugămintea Mariei o împărțăși cu corpul și sângele lui Christos și ea rugă pe Zosima să vină la același timp și la același loc și în anul viitor. Însă îndată după împărțășirea cu sf.*

taine răpăusă Maria în ziua 1 a lui Aprilie a anului 530; deci venind Zosima în anul următor află numai moaștele ei, pe cari le înmormântă.

Sofronic, patriarhul Ierusalimului, care a viețuit la începutul secolului VII, a compus o descriere detaliată a vieții preacuvioasei maice Maria Egipteanca, care se cetește în prezent joia din cincina săptămână a marei ajunări¹⁾; iară duminica aceleiaș săptămâni, se oficiază la serviciile dumnezeiești memoria acestei maice preacuvioase, infățișând-o biserică ca model de adevărată căință²⁾.

Tot în duminica a cincina a postului mare se amintește într'un canon deosebit, bogatul îmbuibat și săracul Lazăr și cum acesta din urmă zăcând la ușele celui bogat, aștepta o fărâmură de pâne. Prin infățișarea acestei parabole se dă învățătură celor ce petrec în ostenelele ajunării, ca ajunând trupește, să ajune și spiritualmente, adecă să deslege toată legătura nedreptății, să rumpă incurcăturile tocmelelor celor silnice, să spargă zapisul cel nedrept, flămânzilor să deie pâne, și pe săracii cei fără de case să-i aducă în casele lor³⁾.

Pentru aceea și cântă biserică în Duminica aceasta: *„Nu e împărăția lui Dumnezeu mănecarea și băutura, ci dreptatea și nevoința cu sfințenie. Pentru aceasta nici bogății nu vor intra într'însa, ci numai câți pun averile sale în mâinile săracilor. Acestea și prorocul David invață, zicând: „Bărbat drept e cel ce miluiește în toate zilele, cel ce se desfătează întru Domnul și umblă în lumina lui, care nu se va poticni”. Acestea toate s'au scris spre învățătura noastră. Ca postind să facem bunătate, și așa va da nouă Domnul în locul celor pământești, cele cerești”*⁴⁾.

§ 206. Săptămâna a șasea a ajunării celei mari.

Săptămâna a șasea a ajunării celei mari se numește săptămâna stâlpărilor, dela acele stâlpări, cu cari poporul ebru a întimpinat pe Isus Christos în Ierusalim și cu cari și biserică îl întimpină în duminica, în care se amintește intrarea solemnă a lui Isus Christos în Ierusalim. — Luni,

¹⁾ Cf. Nicephori Callisti, Hist. eccl. L. XVII. c. 5 (Migne, Pat. gr. T. CXLVII, pag. 232).

²⁾ Cf. Г. С. Дебольский, I. c. p. 110.

³⁾ Cf. Triodion, Neamtul 1847, Miercuri scara întâia săptămâni a ajunării.

⁴⁾ Stihira laudăndei din Triod în duminica a 5. a ajunării mari.

a șasea săptămână a ajunării, începând biserica înainteser-
barea intrării lui Christos în Ierusalim cântă, spre a prepara
pe toți credincioșii pentru sărbătoarea stâlpărilor, în ziua a-
ceasta multe imne, cari se raportă la intrarea cea solemnă
a lui Isus în Ierusalim.

Așa cântă biserica: „Începând cu dragoste a șasea săptămână
din sf. ajunare, să aducem credincioșii cântare înainteprăznuirii
stâlpărilor Domnului celui ce vine în mărire cu puterea dumne-
zeirii în Ierusalim, ca să omoare moartea. Pentru aceea să gătim
cu bună credință semnele biruinței, ramurile bunătaților, strigând:
Osana, făcătorului tuturor”¹⁾. Și: „Începând a șasea săptămână
a ajunării, să aducem cântare mai nainte de prăznuirea stâlpărilor
lui Christos celui ce vine pentru noi, să șadă pe mănzul asinei,
ca să supună Tatălui dobitocia păgânilor ca un împărat. Deci să-i
gătim lui toți ramuri de bunătați, ca să vedem și învierea lui,
bucurându-ne”²⁾.

Miercuri, în această săptămână, se amintește în
cântările bisericești, moartea și înmormântarea lui Lazăr, a-
micul lui Christos.

Terminându-se vineri, în această săptămână, ajunarea patruze-
cimii cântă biserica la Vecernie: „Săvârșind patruzeci de zile cele
de suflet folositoare, cerem să vedem și sfânta săptămână a patimei
tale iubitorule de oameni. Ca să laudăm întru dânsa măririle tale
și nespūsă rânduiala ta cea pentru noi, cântând cu un cuget:
Doamne mărire ție”³⁾. — De sâmbătă în această săptămână până
la învierea Domnului petrece biserica în rânduielile sale bisericești
toate acele întâmplări, cari au premers patimelor și morții lui Christos
precum și aceste patimi și întâmplări însăși.

Sâmbăta, a șasea săptămână a ajunării celei mari,
amintește biserica acea mare minune, care a săvârșit-o Isus
Christos înainte de patimele sale, înviind în Vithania pe
Lazăr cel mort de patru zile. Această minune, adevărată în-
vierea lui Lazăr aprinse pe cărturarii și mai marii Iudeilor
la o mânie așa de cumplită, că făcură sfat, numaidecât să
omoare nu numai pe Christos, dară și pe Lazăr, căci mulți
Iudei văzându-l, credeau în Isus⁴⁾. Lazăr însă auzind de

¹⁾ Stihira la „Doamne strigat-am” duminică seara a 5. săptămâna a
ajunării.

²⁾ Sedelna după a treia stihologie în luna stâlpărilor la Utrenie.

³⁾ Stihira la stihovna Utreniei și la „Doamne strigat-am” vineri a șasea
săptămână a stâlpărilor.

⁴⁾ Ioan 12, 10.

aceasta, s'a depărtat la insula Cipru, unde mai târziu se
așeză de apostoli ca episcop, răpăusând acolo 30 de ani
după învierea sa. În secolul IX transportă împăratul Leon
Filosoful osemintele dreptului Lazăr din Cipru la Constan-
tinopole, compunând nu numai el, dară și imnografii din
secolile anterioare, precum sf. Andrei Criteanul, sf. Cosma
al Maiumei, sf. Ioan Damascen și alți, felurite cântări, cari
și în ziua de astăzi se cântă la serviciile bisericești sâmbăta,
a șasea săptămână a ajunării celei mari.

Biserica ortodoxă, după terminarea ajunării patruzecimii,
incepe ajunarea și serviciile dumnezeiești relative la patimele
și moartea lui Isus Christos cu amintirea învierii lui Lazăr,
pentru că această înviere a fost începutul și motivul principal
a tulburării Iudeilor în contra lui Isus Christos pentru care
și făceau Iudeii sfat, ca să-l omoare, aceea ce se întâmplă
a șasea zi după învierea lui Lazăr. Iară serviciile dumne-
zeiești se săvârșesc în ziua aceasta ca și duminică¹⁾.

Duminica ce urmează după sâmbăta lui Lazăr, sau
duminica a șasea a ajunării celei mari, e una din cele două-
sprezece sărbători mari domnești, căci în această duminică
se face amintire de timpul cel de pe urmă al măririi pă-
mântești a lui Christos, de intrarea solemnă, triumfătoare
a lui Christos în Ierusalim. Mulți din poporul adunat în
Ierusalim din cauza sărbătorii paștelor, ieșiră întru întâmpi-
narea lui Isus și spre a arăta bucuria și pietatea lor cea
mare, țineau în mâni, mic și mare, stâlpări de finic, îi aș-
teau veșminte pe cale și-i strigau Osanna! bine este cu-
vântat, cel ce vine întru numele Domnului, împăratul lui
Israel. Spre a ni înfățișa așadară, această întâmplare mărită
din viața lui Isus Christos pe pământ, a introdus biserica
sărbătoarea stâlpărilor²⁾.

¹⁾ Și anume la Utrenie se cântă: „Dumnezeu e Domnul”, după a
doua catismă se cântă troparele învierii: „Bine ești cuvântat Doamne” și „Să-
borul ingeresc”; înaintea canonului se cântă stihira învierii: „Învierea lui
Christos văzând” și înainte de doxologia cea mare se cântă: „Prea binecuvân-
tă ești, Născătoare de Dumnezeu”.

²⁾ Cântând în ziua aceasta următoarele: „Veniți astăzi noi tot Israelul cel
nou, biserica cea din păgâni, să strigăm cu prorocul Zaharie: Bucură-te foarte fata
Sionului, veselește-te fata Ierusalimului, că iată împăratul vine la tine; drept este
el și mântuitor, blând și călare pe mănzul de asin. Prăznuiește, ca și pruncii stâlpări

La Utrenie binecuvântează preotul în duminica stâlpărilor după cetirea evangheliei și anume nemijlocit după psalmul 50 ramurile de arbori, cetind rugăciunea; „Doamne Dumnezeul nostru, cea ce șezi pe Heruvimi...” im-părțindu-le poporului la sărutarea evangheliei. Despre ținerea în mâni a ramurilor de finic în biserică la Utrenie, vor-bește sf. Ioan Chrisostom în omilia sa asupra psalmu-lui 145¹⁾ și Ciril al Alexandriei în cuvântarea sa pentru duminica stâlpărilor²⁾. Ramurile de finic sau stâlpările de arbori, cari la sărbătoarea stâlpărilor, în timpul Utreniei, le-țin credincioșii în mâni, înseamnă învingerea lui Isus Christos asupra morții și învierea lui din morți, precum se vede din însăș rugăciunea binecuvântării și din alte cântări bisericești ale acestei sărbători³⁾. Dară stâlpările de arbori nu înseamnă numai biruința lui Isus asupra morții, ci dim-preună cu Isus și cea a credincioșilor lui, îndemnându-i totodată la luptă în contra ispitelor trupului și ale lumii. În fine înseamnă stâlpările de arbori, ce le țin creștinii în du-minica aceasta în mâni, și faptele cele bune, cu cari suntem datori a ne arăta înaintea lui Dumnezeu, dacă voim dim-preună cu Isus să intrăm în Ierusalimul cel ceresc⁴⁾. Pentru aceea în cântările bisericești relative la această sărbătoare se numesc aceste ramuri, ramurile bunătaților, ramurile facerii de bine, stâlpările curăției, stâlpările dreptății ș. m. d.⁵⁾.

Cosma al Maiumei a compus la această sărbătoare un canon din cele mai sublimе, cari se cântă la Utrenie începându-se cu imnul: „Arătatu-s'au ale adâncului izvoare...”.

în mâni ținând, laudă: Osanna celui întru înălțime, bine e cuvântat cel ce vine, împăratul lui Israil. — Stihira după „Doamne strigat-am...”. La Vecernia cea mare în sămbăta stâlpărilor.

¹⁾ Ioannis Chrysostomi Hom. in Ps. CXLV (Migne, Patr. gr. T. LV p. 520).

²⁾ Cyrilli Alexandrini Hom. XIII in sanctum festum Palmarum la Migne, Patr. gr. T. LXXVII p. 1049.

³⁾ Vezi: Troparul sărbătorii: „Învierea cea deobște mai nainte de patima ta incredințându-o...” cf. în privința aceasta și Augustini In Ioannis Evangelium Tractatus 51 cap. 12 la Migne, Patr. lat. T. XXXV p. 1764.

⁴⁾ Vezi: Sedelna după a treia stihologie în luna stâlpărilor, la Utrenie.

⁵⁾ Vezi: Stihira la „Doamne strigat-am” la Vecernie; sedelna după a treia stihologie și troparul la cântarea a 9 a triodicei în luna stâlpărilor.

La liturghie se cetesc, în duminica stâlpărilor, antifeanele din psalmii 114, 115 și 116 și după cetirea singuritelor stihuri ale psalmului 114 se cântă tot versul: „Pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu Mântuitoare, mântuiește-ne pe noi” cu Mărire și Acum; după cetirea unor stihuri ale psalmului 116 se cântă tot troparul sărbătorii: „Învierea cea deobște mai nainte de patima ta incredințându-o, pe Lazăr l'ai sculat din morți Christoase Dumnezeule. Pentru aceasta și noi ca pruncii semnele biruinței purtând, strigăm ție biruitorului morții: Osanna celui dintre înălțime...”. La chinonic se cântă versul: „Bine este cuvântat, cel ce vine întru numele Domnului. Dumnezeu e Domnul și s'a arătat nouă”.

§ 207. Cele dintâi trei zile ale săptămânei patimelor.

Săptămâna dela duminica stâlpărilor până la duminica învierii se numește săptămâna mare sau săptămâna patimelor, pentru că în această săptămână serbează biserica memoria patimelor și a morții Domnului nostru Isus Christos.

Sf. Ioan Chrisostom zice: „Această săptămână se numește mare nu pentru că zilele ei ar fi mai lungi sau că ale ar fi mai multe la număr, ci pentru că în zilele acestea a săvârșit Domnul nostru fapte mari. În această săptămână mare s'a risipit împărăția cea îndelungată a diavolului, s'a nimicit moartea s'au supus armele ei cele puternice, s'a biruit păcatul, s'a luat blăstămul, ni s'a deschis raiul. Oamenii s'au împreunat cu ingerii, s'a ridicat păretele cel de mijloc, s'a depărtat îngrăditura ce ne despărțește de Dumnezeu și Dumnezeu păcii a împreunat cele cerești cu cele pământești. Iată de ce se numește această săptămână săptămâna mare¹⁾.”

Serviciile dumnezeiești ale săptămânii patimelor, ni reprezintă prin cuprinsul rugăciunilor și al cântărilor, patimele lui Christos, mărturisind fiecare zi despre aceste patimi.

Acuma seara, în duminica stâlpărilor, cântă biserica: „Dela stâlpările de finic și dela ramuri, ca dela un dumnezeiesc praznic, trecând la alt praznic dumnezeiesc, la cinstitele patimi ale lui Christos, la taina cea de mântuire să alergăm credincioșii și să-l vedem pe dânsul, suferind patima de bună voie pentru noi și mulțămindu-i lui, să-i cântăm cântare cuvioasă, strigând: Izvorule al îndurării și li-manul mântuirii, Doamne mărire ție”²⁾.

¹⁾ Ioannis Chrysostomi In cap. X. et XI. Genes. Hom. 30 la Migne, Patr. gr. T. LIII. p. 273.

²⁾ Stihira la stihovna Vecerniei în duminica stâlpărilor. — Fiind întâmplă-rile ce se serbează în aceste zile de natură așa de tristă, se înfățișează tristețea bisericii și prin exteriorul ei, deoarece acolo, unde e cu putință se îmbracă preoții la serviciu dumnezeiesc al acestor zile sau mai vârtos ale săptămânei întregi a patimelor în veșminte mohorâte. Cf. Г. С. Дебольский, l. c. p. 134.

În cele trei zile dintâi ale săptămânei patimelor se săvârșesc aceleași servicii dumnezeiești ce se săvârșesc în zilele corespunzătoare ale patruzecimii, modificându-se numai cântările conform ideii serbării și adăugându-se unele lecțiuni ce lipsesc în zilele patruzecimii. La utrenie se cântă de trei ori troparul: „*Iată mirele vine în miezul nopții și fericită e sluga, pe care o va afla privighind, iară nevrednic e iarăș, pe care-l va afla lenivindu-se...*”. Apoi se cetește evanghelia și după psalmul 50 se cetește rugăciunea: „*Mântuiește Dumnezeuule poporul tău...*”. Finalul Utreniei și al celorlalte servicii dumnezeiești se face în aceste zile, începând cu cuvintele: „*Cel ce vine la patimă de bună voie, Christos adevăratul Dumnezeuul nostru...*”.

La Ore se cetește în cele dintâi trei zile ale săptămânei patimelor toată psaltirea, punându-ni-se în acest mod, în vedere, profețiile cele mai însemnate relative la Mântuitorul, cari se cuprind în psaltire și a căror împlinire factică ni reprezintă săptămâna patimelor. Apoi de aici înainte, nu se cetește psaltirea până la duminica Tomei, făcând loc întâmplărilor ce se istorisesc în evanghelie. Tot la Ore, se cetește în cele dintâi trei zile ale săptămânei patimelor, în mijlocul bisericii, și cele 4 evanghelii, și anume luni se cetește evanghelia lui Matei și jumătate a lui Marcu, marți se cetește cealaltă jumătate a evangheliei lui Marcu și două treimi din evanghelia lui Luca, și miercuri se cetește restul din evanghelia lui Luca și cea a lui Ioan până la cap. 13 vers. 31: „*Acuma s'a preamărit Fiul omenesc...*”. Iară evangheliile se cetesc, ca să se pună în vedere credincioșilor nu numai patimele, dară și toată viața lui Christos, din care se pot ei convinge, că Christos a suferit moartea nu din oarecare vină, ci de bună voie numai pentru mântuirea noastră, și că învățătura și faptele lui Christos, ce le vestesc evangheliile au fost numai spre binele și folosul oamenilor. Mai departe se face în aceste trei zile liturgia celor mai înainte sfințite, la care se citește evanghelia. Luni și marți se face Pavecernița cea mare cu metanii, iară miercuri, Pavecernița cea mică fără metanii. În fine înfățișează fiecare din aceste trei zile câte o întâmplare din zilele cele din urmă ale vieții celei pământești a lui Isus Christos

și în cea dintâi se înfățișează și un prototip caracteristic al lui Isus Christos din Testamentul cel vechiu.

Așadară în Lunia cea mare, se petrece mai întâi *memoria fericitului Iosif* celui prea frumos, fiul cel mai mic al patriarhului Iacob, care a fost prototip al Mântuitorului nostru Isus Christos. Căci precum pe Iosif au fost pus pizmă frații lui pentru oarecare visuri, și mai întâi l'au ascuns într'o groapă, apoi l'au vândut Ismailtenilor cu 20 de arginți și aceștia iarăș l'au vândut lui Putifar, mai marele famenilor lui Faraon împăratul Egiptului, unde pentru că n'a voit să facă fărădelege cu femeia lui Putifar a fost legat și băgat în închisoare întunecoasă și după aceea, scoțându-se din închisoare, a fost pus domn a toată țara Egiptului, cunoscându-se din pricina foametei ce a urmat cu frații săi, dându-li pâne: așa și Christos a pătimit pizmuire dela Iudeii cei de un neam, și s'a vândut de învățacelul său cu treizeci de arginți și s'a pus în groapă, adecă în mormânt, și ieșind din acesta ca un un puternic, împărătește peste Egipt, adecă peste păcat și peste toată lumea și ne-a răscumpărat cu îndurare și ne nutrește cu pânea cea cerească, adecă cu trupul său cel purtător de viață. — Așisderea se petrece în Lunia cea mare, *memoria smochinului celui uscat*. Baza acestei serbări e istoria evanghelistului Matei (21, 17—22) și a lui Marcu (11, 19—26), în urma căreia, flămânzind Isus a doua zi după intrarea sa solemnă în Ierusalim și văzând lângă cale un smochin, a venit la el și neaflând într'insul fructe, ci numai frunze, i-a zis: „*Niciodată, din tine să nu se facă fruct în veci*” și îndată s'a uscat smochinul. Iară smochinul înseamnă aici sufletul lipsit de fructul sufletesc, pe care Christos după această viață îl va usca cu blăstăm și-l va trimite în focul cel de veci.

În Marția cea mare se face amintire despre asemănarea împărăției cerului cu zece fete, cari luându-și candelele sale au ieșit întru întâmpinarea mirelui ¹⁾. Prin această asemănare propusă de Isus două zile înainte de serbarea paștelor, ne învață biserica, că nefiind cunoscută ziua și ora sfârșitului nostru, deapururea să privighem și să fim gata spre întâmpinarea mirelui celui adevărat prin fapte bune.

¹⁾ Mat. 25, 1—13.

În Miercuria cea mare se face amintirea femeii celei păcătoase, care două zile înainte de paști, fiind Isus în Vithania în casa fariseului Simon Leprosul și șezând la cină, a venit la el și stând la picioarele lui și plângând a început cu lacrimi a spăla picioarele lui și le ștergea cu părul capului său și sărută picioarele lui și le ungea cu mir, cătră care apoi a zis Isus: „*Iartă-ți-se păcatele tale*“. Iară văzând învățăceii lui, ziceau: „*Pentruce această daună, că se putea vinde acest mir cu mult preț și să se deie săracilor*. Deci li-a răspuns lor: „*Ce faceți supărare femeiei, că bun lucru a făcut cu mine, că pe săraci pururea îi aveți cu voi, iară pe mine nu mă aveți pururea. Că văzând ea mirul acesta pe trupul meu, l'a făcut spre înmormântarea mea...*“¹⁾. Înfrățindu-ni biserica în această femeie îndurarea cea mare a lui Dumnezeu cătră păcătoșii, cari se căiesc de păcatele lor, ne îndeamnă pe noi la căință adevărată și condamnă iubirea de argint a lui Iuda, care cu 30 de arginți a vândut pe Isus.

În această zi încetează în biserică metaniile și anume la liturgia celor mai înainte sfințite după cântarea: „*Să se îndrepteze rugăciunea mea...*“. După Ore și după fericiri se cetește rugăciunea Pa-vecerniții: „*Stăpâne mult îndurate Doamne...*“ și aceasta așisderea încetează în ziua aceasta. În fine, Mezonoptica nu se cetește, dela Miercuria cea mare, până la duminica Tomei.

§ 208. Joia cea mare.

În Joia cea mare serbează biserica memoria cinei celei de taină, la care a așezat Christos sacrificiul Testamentului nou, sf. euharistie, apoi comemorează biserica în ziua aceasta spălarea picioarelor, rugăciunea lui Christos în grădina Gethsimani și vinderea lui Christos de Iuda. Serviciile dumnezeiești ale acestei zile corespund pe deplin întâmplărilor celor mari ale ei. La Utrenie cântă strana, după cei șase psalmi și după Alleluia, de trei ori troparul: „*Când măritii ucenici la spălarea cinei s'au luminat, atunci Iuda cel rău credincios, cu iubirea de argint bolnăvindu-se s'a întunecat, și judecătorilor celor fărădelege pe tine ju-*

¹⁾ Luca 7, 36—40 și Mat. 26, 6—16.

decătorul cel drept, te-a dat...“. Apoi se cetește la Utrenie, evanghelia dela Luca (22, 1—40) în care se istorisește, că apropiindu-se paștele, arhieriei și cărturarii căutau, cum să omoare pe Isus, că se temeau de popor. Apoi se istorisește de vinderea lui Isus prin Iuda Iscarioteanul, de instituțiunea sf. euharistii, de descoperirea acelei vinderi prin Isus, de cearta apostolilor, care din ei s'ar părea a fi mai mare, de prezicerea lui Isus, că Petru se va lepăda de El, de prezicerea lui Isus, că El se va socoti cu cei fărădelege, amintindu-se în urmă de plecarea lui Isus și a apostolilor la muntele maslinilor. După evanghelia Utreniei se cetește psalmul 50, iară după psalm nu se cetește ectenia: „*Mântuiește Dumnezeule poporul tău...*“, ci îndată se începe canonul compus de sf. Cosma, episcopul Maiumei, și Utrenia se termină așa, ca Utrenia cea de toate zilele. Cu Utrenia se împreună Ora întâia, la care se cetește parimia din cartea profetului Ieremie¹⁾, care prezice răutatea Iudeilor și îndelungrăbdarea și suferințele lui Mesia. Cina cea de taină a Domnului însăș, o reprezintă sf. liturghie a sf. Vasile cel Mare, care se serbează în ziua aceasta împreună cu Vecernia, căci timpul de seară corespunde timpului, în care Isus Christos, dimpreună cu sf. apostoli, a mâncat cina și așadară a așezat sf. euharistie. La Vecernie se cetesc trei parimii corespunzătoare, dela Eșire²⁾, dela Iob³⁾ și dela Isaia⁴⁾.

Acuma se prepară la proscomidie afară de agnețul pentru sf. liturghie începută, și agnețul din care se scot părțicelele pentru împărțășirea celor bolnavi în decursul anului, în următorul mod: Luând preotul două prosfoare, începe proscomidia după regulă, iară după ce va scoate agnețul cel dintâi și-l va junghia, și-l va împunge, să iaie și al doile și să zică peste dânsul cuvintele proscomidiei toate ca și peste cel dintâi, junghiindu-l, împungându-l și punându-l dimpreună cu cel dintâi pe sf. disc, să continue cele ale proscomidiei până la sfârșit. Iară când va sosi tim-

¹⁾ Ierem. 11, 18—12, 15.

²⁾ Eșire 19, 10—20.

³⁾ Iob 38, 1—23 și 42, 1—5.

⁴⁾ Isaia 50, 4—11.

pul sfințirii agnelor la sf. liturghie, având a sfinți amândouă agnețele să zică: „Fă pânea aceasta...” iară nu „pânile aceste” și când va face înălțarea agnelor să le înalte amândouă, zicând: „Sfintele sfinților”. Deci se sfarmă agnețul cel dintâi și punând o parte în sf. potir, să toarne în acesta apă caldă, după regulă. Iară agnețul al doile să-l întorcă în sus cu partea tăiată și finând de desubtul lui buretele să-l adape cu sf. sânge al Domnului, turnând cu lingurița în mijlocul lui câte puțin sânge, cât va fi de lipsă, adecă cât se va uda sf. agneț pretutindene, și apoi să pună sf. agneț în cutia chivotului. La această lucrare să bage preotul foarte în seamă, ca să nu cadă din sf. agneț vreo pârțică și așisderea ca nu cumva să se toarne prea mult sânge și să curgă din sf. agneț, căci această eventualitate s'ar socoti de nebăgare de seamă și de păcat. Deci, din Joia cea mare, să se conserve sf. agneț în cutia chivotului, în care să se pună hârtie curată, până marți dimineața în săptămâna luminată.

Apostolul ce se citește la liturghie (I. Cor. 11, 23—32) expune așezarea sf. euharistii și admoniază, ca cu demnitate să pășim la primirea ei, iară evanghelia (Mat. 26, 1—21, Ioan 13, 3—18, Mat. 26, 21—40, Luca 22, 43—46 și Mat. 26, 41—75 și 27, 1—3) ni înfățișează împrejurările premergătoare cinei celei de taină a lui Isus Christos, cina cea de taină însăș, prezicerea lepădării lui Petru de Christos, trecerea lui Christos în grădina Gethsimani, rugăciunea lui în această grădină, vinderea lui Christos de Iuda Iscarioteanul, prinderea și judecarea la moarte a lui Isus Christos și împrejurările împreunate cu aceasta. — La liturghie se cântă în această zi în loc de cântarea heruvimică, în loc de chinonic și de cântarea: „Să se umple gurile noastre...” cântarea: „Cinei tale celei de taină astăzi Fiul lui Dumnezeu părtaș mă primește...”. Iară această cântare se cântă deaceea, căci ea cu deosebire e conformă timpului, amintind cina Domnului și preparându-ne la împărțire demnă cu sf. euharistie. După rugăciunea amvonului se face, în unele biserici, spălarea picioarelor, după un ritual anumit. Finalul liturghiei se începe cu cuvintele: „Cela ce pentru covârșitoarea bunătate a arătat umilinta

ca cale mai bună, spălând picioarele ucenicilor și umilindu-se pentru noi până și la cruce și la îngropare, Christos adevăratul Dumnezeu nostru...”.

În ziua aceasta se citește Pavecernița cea mică dimpreună cu triodicul compus de sf. Andrei Criteanul.

Joi seara, pe la ora a opta, se începe rânduiala sfințelor și mântuitoarelor patimi ale Domnului nostru Isus Christos, adică Utrenia Vinerii celei mari, care în cântările și în lecțiunile sale, ni reprezintă patimele și moartea Domnului nostru Isus Christos. Această rânduială se săvârșește joi noaptea, pentrucă în acest timp, prinzându-se Domnul nostru Isus Christos pe muntele maslinilor, s'au început patimele lui pentru mântuirea oamenilor. La această Utrenie, se citesc 12 evanghelii, cari se numesc ale patimilor, căci în ele se înfățișează toate patimele lui Christos dela con-vorbirea lui cu învățăceii la cina cea de pe urmă până la sigilarea mormântului și așezarea pazei la mormânt.

Începutul acestei Utrenii se face ca și la cea de rând. După cei șase psalmi, după ectenia cea mare și Alleluia se cântă de trei ori, troparul: „Când măriții ucenici la spălarea cinei...” și apoi se citește prima evanghelia¹⁾, cântându-se după aceea — în locul catismei — 15 antifoane. Tot după 3 antifoane, se citește evanghelia, adică după antifonul al 3, evanghelia a doua²⁾, după antifonul al 6, evanghelia a treia³⁾, după antifonul al 9, evanghelia a patra⁴⁾, după antifonul al 12, evanghelia a cincia⁵⁾ și după antifonul al 15, evanghelia a șasea⁶⁾. În antifoane se defaimă mai ales, trădarea din partea lui Iuda, care, nevoind să înțeleagă indurarea și iubirea de oameni a Învățătorului și Domnului său, l'a trădat pe el, și se mustră conducătorii Iudeilor și poporul însuș pentru uciderea lui Christos.

După a șasea evanghelia, se citesc fericirile dimpreună cu stihiri, ale căror cuprins sunt împrejurările patimilor Mântuitorului. Apoi se citește evanghelia a șaptea⁷⁾, după care urmează psalmul 50 și ne-mijlocit după acesta se citește evanghelia a opta⁸⁾. După triodicul

¹⁾ Ioan 13, 31—18, 1.

²⁾ Ioan 18, 1—28.

³⁾ Mat. 26, 57—75.

⁴⁾ Ioan 18, 28—19, 16.

⁵⁾ Mat. 27, 3—32.

⁶⁾ Marc. 15, 16—32.

⁷⁾ Mat. 27, 34—54.

⁸⁾ Luca 23, 32—49.

lui Cosma, episcopul din Maiuma, și luminându-se citește evanghelia a noua¹⁾, apoi se cântă laudele dimpreună cu stihurile lor, foarte pătrunzătoare²⁾. După stihurile laudelor, se citește evanghelia a zecea³⁾. Apoi se cântă *doxologia cea mare* și zicându-se ectenia: „Să plinim rugăciunile noastre cele de dimineață Domnului...” se citește evanghelia a unsprezecea⁴⁾. Deci se cântă stihovna cu stihurile ei și după aceasta se citește evanghelia a douăsprezecea⁵⁾. Înaintea cetirii fiecărei evanghelii și după cetirea ei se cântă în loc de „Mărire ție, Doamne, mărire ție”: „Mărire îndelung răbdării tale Doamne, mărire ție”. Începutul fiecărei evanghelii se vestește, trăgându-se toate clopotele, spre a înfățișa însemnătatea patimelor lui Christos, biruitorul morții și al iadului. După evanghelia a douăsprezecea, cu care se încheie șirul evangheliilor patimelor, se citește: „Bine e a ne mărturisi Domnului...”, „Sfinte Dumnezeule...”, „Tatăl nostru” și apoi se cântă troparul: „Răscumpăratu-ne-ai pe noi din blăstămul legii cu scump sângele tău...”. Apoi se face ectenia și finalul, care începe cu cuvintele: „Cela ce scuipiri și bătăi și loviri și cruce și moarte ai răbdat pentru mântuirea lumii, Christos adevăratul Dumnezeuul nostru...”.

§ 209. Vineria cea mare.

Vineria cea mare e ziua răstignirii și a inmormântării lui Christos, și pentru aceea e această zi, ziua întristării celei mai mari. După ce Utrenia s'a făcut acuma joi noaptea, se continuă pe lângă ora a 8 din zi, Orele așanumite împărătești, a căror rânduială e compusă de Ciril, arhiepiscopul Alexandriei, și îndeplinită de Sofronie, patriarhul Ierusalimului⁶⁾, și cari constau din lecțiuni și cântări, ce se raportă la patimele și moartea lui Isus Christos.

La Ora întâia, se citește mai întâi, psalmul 5, acelaș ce se citește de rând la această Oră, apoi se citește psalmul 2, în care prevestește psalmistul, că înzădar stau în contra Domnului împărații

¹⁾ Ioan 19, 25—37.

²⁾ Așa sună b. o. *stihira* l a laudelor: „Două lucruri a făcut fiul meu cel întâi născut Israel. Pe mine izvorul apei vieții m'a părăsit și și-a săpat fântână sfărmată; pe mine m'a răstignit pe lemn, iară pe Barabba l'a cerut și l'a slobodit. Spăimântatu-s'a cerul de aceasta și soarele și-a ascuns razele; iară tu, Israele, nu te-ai rușinat, ci morții m'ai dat. Iartă-li lor părinte sfinte, că nu știu ce au făcut”.

³⁾ Marc. 15, 43—47.

⁴⁾ Ioan 19, 35—42.

⁵⁾ Mat. 27, 62—66.

⁶⁾ Cf. Исторический обзоръ пѣснопѣвцевъ и пѣснопѣвнѣя греч. перкви Ф. А. Ч. 1864, p. 184 și 230.

pământului, căci el e pus împărat peste Sion, muntele cel sfânt al lui Dumnezeu și lui se cuvine să se inchine toți, cari voiesc să se mântuiască, și în fine se citește psalmul 21, în care Christos, care e înconjurat de dușmani, se roagă la Părintele cerese, ca să-i steie întru ajutor și să-l sprijinească. În parimia ce se citește în ziua aceasta vorbește profetul Zaharie¹⁾ de predarea lui Christos la patimă și la moarte pentru prețul de 30 de arginți, iară apostolul Paul²⁾ precumărește puterea cea mântuitoare a crucii și evanghelistul Matei³⁾ istorisește despre darea lui Christos în judecată, despre patimile și moartea lui.

În psalmul 34, care se citește la Ora a treia, Mântuitorul cere, ca Dumnezeu să-i judece pe cei ce-i fac strămbătate, în psalmul 108 arată nedreptatea dușmanilor săi și pedeapsa lor, iară psalmul 50 se citește și la ora a treia de rând. Parimia Orei a treia, din cartea profetului Isaia⁴⁾ prezice suferințele lui Mesia, apostolul Paul⁵⁾ vestește, că Christos a murit pentru noi cei neputincioși, iară evanghelistul Marcu⁶⁾ istorisește despre patimile și răstignirea lui Christos.

La Ora a șasea, se citește mai întâi psalmul 53, în care se roagă psalmistul ca Dumnezeu să-l mântuiască și să-l judece întru puterea lui, apoi se citește psalmul 139, în care se roagă psalmistul, ca Dumnezeu să-l scoată dela omul viclean și în fine se citește psalmul 90, care expune siguranța omului celui ce locuiește, adică viețuiește întru ajutorul celui Preainalt. În parimia profetului Isaia⁷⁾ se înfățișează înjosirea Mântuitorului, care n'are chip nici mărire... al cărui chip e stricat mai mult decât al tuturor filor omenești; în apostol⁸⁾ se vestește sfințirea și răscumpărarea noastră prin Christos și în fine în evanghelic⁹⁾ se istorisește răstignirea lui Christos în mijlocul a doi tâlhari.

La Ora a noua se citește psalmul 68, în care spune Christos prin gura psalmistului, că suferințele lui le-a purtat din zel pentru mărirea lui Dumnezeu, apoi se citește psalmul 69, în care cere psalmistul pentru sine și pentru cei drepti ajutorul lui Dumnezeu, iară pentru cei răi cere rușinare și înfruntare și în fine se citește psalmul 83, în care prezice psalmistul, că lui Christos se vor inchina toate neamurile pământului. Parimia din Ieremie¹⁰⁾ ce se citește la această

¹⁾ Zahar. 11, 10—13 și 14, 8—10.

²⁾ Galat. 6, 14—18.

³⁾ Mat. 27, 1—56.

⁴⁾ Isaia 8, 4—11.

⁵⁾ Rom. 5, 6—19.

⁶⁾ Marc. 15, 1—14.

⁷⁾ Isaia 52, 13—54.

⁸⁾ Ebrei 2, 11—18.

⁹⁾ Luca 23, 32—49.

¹⁰⁾ Ierem. 11, 18—12, 5.

Oră expune răutatea Iudeilor și suferințele lui Mesia, în apostol¹⁾ se expune înnoirea căiei întru cele sfinte prin sângele lui Christos și în fine în evanghelie²⁾ se istorisesc cele de pe urmă suferinți și moartea lui Christos.

Sf. liturghie nu se oficiază în Vineria cea mare, căci fiind liturghia amintirea și înfățișarea sacrificiului celui crunt al lui Christos pe cruce și punându-ni Vineria cea mare în vedere pe însuș Christos sacrificiul cel crunt pe cruce, se intrelasă în ziua aceasta sacrificiul cel necrunt; ba în ziua aceasta nu se face nici liturghia celor mai înainte sfinte probabil pentruca spiritul credincioșilor în biserică prin nimică, nici chiar prin acest serviciu dumnezeiesc, să nu fie abătut dela meditarea cea salutară asupra patimelor și morții Mântuitorului.

Pela ora a zecea din zi, sau pela orele 4 după amiază, se săvârșește în biserică Vecernia, care, în rânduiiala sa, înfățișează moartea lui Christos cea împlinită acum pentru mântuirea lumii precum și luarea trupului lui Christos de pe cruce și punerea lui în mormânt. Urmând moartea lui Christos la ora a 9 din zi, care după calculul nostru corespunde orei a 3 după amiază, și făcându-se puțin după aceea și inmormântarea Mântuitorului: se începe și Vecernia la ora a 4 după amiază, și astfel pășește biserica spre finea Vecerniei la inmormântarea Domnului aproape într'un timp cu Iosif din Arimathia și cu Nicodim.

Vecernia însăși, la care se face punerea aerului pe mormânt, se săvârșește ca și cea de rând, numai că în unele imne se exprimă ideea serbării, raportându-se cuprinsul lor la moartea lui Christos și punerea trupului lui în mormânt.

La „Doamne strigat-am” cântă biserica stihira: „Toată făptura s'a schimbat de frică, văzându-te pe tine Christoase răstignit pe cruce. Soarele s'a întunecat și temeliiile pământului s'au cutremurat. Toate au pătimit împreună cu tine, cel ce ai făcut toate. Cel ce ai răbdat pentru noi de voie, Doamne, mărire ție”. După ieșirea cu evanghelia se citesc 3 parimii³⁾ și apoi apostolul⁴⁾ despre cuvântul

¹⁾ Ebr. 10, 19—32.

²⁾ Ioan 18, 29—40, 1—37.

³⁾ Eșire 33, 11—23; Iob 42, 12—19 și Isaia 52, 13—54, 2.

⁴⁾ I. Cor. 1, 14—2, 3.

cruce și despre Christos cel răstignit, pe care îl vestesc apostolii, și care e Iudeilor sminteală, iară Elinilor nebunie, iară celor chemați, Iudei și Elini, puterea lui Dumnezeu și înțelepciunea lui Dumnezeu. Pericopa din evanghelie, compusă din cei trei evangheliști, adică din Matei¹⁾, Luca²⁾ și Ioan³⁾ înfățișează deplina istorie a morții de pe cruce a lui Isus Christos. — În timpul cântării stihirei la stihovină: „Pe tine cel ce te imbraci cu lumina ca cu un veșmânt...” se face punerea aerului pe mormântul Mântuitorului celui răstignit, în următorul mod: Pășind credincioșii înainte, cu crucea și cu steagurile bisericesti, ies preoții, sau preotul din altar cu aerul, finându-l de asupra capului, și fac incunjurare cu el înăuntrul bisericii și întorcându-se, îl așează pe mormântul Mântuitorului, unde stă până la duminica învierii. Mormântul lui Christos e frumos decorat și împodobit cu multe lumânări și cu flori. După așezarea aerului pe mormânt se citește: „Acum demite pe servul tău, stăpâne...”, „Sfinte Dumnezeule”, „Tatăl nostru” și apoi se cântă troparul: „Iosif cel cu bun chip de pe lemn luând preacurat trupul tău, cu giulgiu curat înfășurându-l și cu miresme în mormânt nou inmormântându-l, l-a pus”. Apoi se cântă troparul: „Mironosițelor femei, stând lângă mormânt ingerul, a strigat: Miresmele morților sunt cuvicioase, iară Christos putrejunei s'a arătat străin”. Deci zicând preotul „Înțelepciune” se face finalul Vecerniei: „Cel ce pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire patimele cele înfricoșate și crucea cea de viață făcătoare și inmormântarea cea de voie cu trupul a primit, Christos adevăratul Dumnezeu nostru...”.

La Pavecernița cea mică se cântă și canonul preasfintei Născătoare de Dumnezeu⁴⁾, care cuprinde plângerea Maicii Domnului pentru răstignirea fiului ei, compus de Simeon Metafrastul, un scriitor cunoscut din secolul X de sub împărăția lui Leon Înțeleptul și a lui Constantin VII Porfirogenetul.

§ 210. Sâmbăta cea mare.

În sâmbăta cea mare petrece biserica ortodoxă inmormântarea cea după trup a Domnului nostru Isus Christos și pogorirea lui la iad. Sâmbăta, foarte de dimineață, sau după tipicul bisericesc, la ora a patra a nopții, se săvârșește în biserică mai întâi Utrenia, la care după cei șase psalmi și după troparul: „Iosif cel cu bun chip...” și: „Mironosițelor femei...” iese preotul în mijlocul bisericii, înaintea

¹⁾ Mat 27, 1—16.

²⁾ Luca 23, 37—48.

³⁾ Ioan 19, 31—37.

⁴⁾ Cf. § 109 al epului de față, p. 369.

mormântului Mântuitorului și face înaintea acestuia rânduiala înmormântării lui Christos. Această rânduială se face, cântându-se tot câte un vers din catisma a 17, care se împărțește în trei stări, și după fiecare vers tot câte un tropar scurt, în cari tropare se preamăresc urmările morții celei de pe cruce a lui Christos, pogorârea lui la iad, plângerea preasfintei Născătoare de Dumnezeu și alte împrejurări ce se raportă la înmormântarea Domnului nostru Isus Christos.

Întăia stare se începe cu versul: „*Bine ești cuvântat Doamne, învață-ne pe noi îndreptările tale*”, apoi citindu-se versul: „*Fericți cei fără prihană în cale, cari umblă în legea Domnului*” se cântă troparul: „*Viață în mormânt te-ai pus Christoase și oștile îngerești s'au spăimântat, umilinta ta mărimd*”; și se termină cu ectenia cea mică și cu ectonul: „*Că s'a binecuvântat numele și s'a preamărit împărăția ta, a Tatălui...*”. — Starea a doua se începe cu cântarea troparului: „*Cade-se ca să te mărim pe tine, dătătorule de viață, care ți-ai întins mâinile pe cruce și ai sfărâmat puterea vrăjmașului*” și se termină cu ectenia cea mică și cu ectonul: „*Că sfânt ești Dumnezeu nostru...*”. — Starea a treia se începe cu cântarea troparului: „*Neamurile toate cântare aduc înmormântării tale, Christoase al meu*”, și după terminarea acestei stări se cântă troparele învierii: „*Bine ești cuvântat, Doamne, învață-ne pe noi, îndreptările tale. Soborul îngereșc s'a mirat văzându-te între cei morți socotit...*” și se continuă Utrenia.

Cele dintâi patru ode ale canonului, ce se citesc la această Utrenie, s'au compus de Marcu, episcopul Idruntului, din secolul al IX, oda a 6 până la oda a 9 sunt compuse de Cosma, episcopul Maiumei, iară irmoasele sunt compuse de monahia Casia, din secolul al IX. După doxologia cea mare se face încunjurare solemnă cu aerul împrejurul bisericeii, cântându-se la încunjurare cântarea întreit sfântă: „*Sfinte Dumnezeule...*”. După încunjurarea bisericeii, se citește pericopa din prorocia lui Ezechiil¹⁾, în care se înfățișează învierea oaselor uscate omenești, ca icoană a învierii generale a morților. Apoi se citește pericopa din apostol²⁾, în care se provoacă Corinteni să serbeze paștele spirituale, nu în aluatul cel vechiu, nici în aluatul răutății și al viclesugului, ci întru azimele curăției și al adevărului; iară din evanghelie se citește pericopa dela Matei³⁾, în care se istorisește, că

¹⁾ Ezech. 37, 1—38.

²⁾ I. Cor. 5, 6—8; 3, 13—14.

³⁾ Mat. 27, 62—66.

Iudeii au întărit mormântul lui Christos cu pază, sigilând piatra. Deci se zic ecteniile: „*Să zicem toți din tot sufletul...*” și: „*Să plinim rugăciunile noastre cele de dimineață...*” și se termină Utrenia cu finalul: „*Cela ce pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire patimile cele infricoșate...*” ca la Pavecernița Vinerii.

Orele se citesc în această zi în mod simplu.

Sf. liturghie se face în Sâmbăta cea mare — și anume cea a lui Vasile cel Mare — într'un timp târziu al zilei, după tipicul bisericesc, la a zecea oră din zi, adică după calculul prezent, la 4 ore, după amiază, căci ea se împreună cu Vecernia. Și fiindcă rânduiala bisericească a Vecerniei se raportă la ziua următoare, pentru aceea cântările Vecerniei ni înfățișează nu numai învingerea puterii iadului, ci preamăresc și învierea din morți a lui Christos.

Așa cântă biserica în ziua aceasta la Vecernie: „*Rugăciunile noastre cele de seară, primește-le sfinte Doamne, și ni dă nouă iertare păcatelor. Că tu însuși ești cel ce ai arătat în lume învierea*”¹⁾. „*Astăzi iadul strigă suspinând: Mai bine mi-ar fi fost, de n'aș fi primit pe cel ce s'a născut din Maria, că viind asupra mea, mi-a stricat puterea. Porțile cele de aramă le-a sfărâmat; sufletele, cari le țineam întru mine mai înainte, Dumnezeu fiind, le-a înviat. Mărire Doamne crucii tale și învierii tale*”²⁾.

După stihiri se face ieșirea cu evanghelia și după „*Lumină lină*”, se citesc cincisprezece parimii din T. V.³⁾, cari expun facerea lumii, serbarea paștelor Iudeilor, profetii și prototipuri relative la mântuirea oamenilor prin Christos.

După parimia a 6, stranele cântă versetul: „*Să cântăm Domnului, că cu mărire s'a preamărit*” și apoi citind strana tot câte un alt vers, repetă cântarea: „*Să cântăm Domnului...*”. După parimia

¹⁾ Stihira I. a învierii la „Doamne strigat-am”, glas. I.

²⁾ Stihira în Sâmbăta cea mare la „Doamne strigat-am”, glas. 8.

³⁾ Prima parimie din *Facere* 1, 1—13; a doua din *Isaia* 60, 1—16; a treia din *Esire* 12, 1—11; a patra din *Iona* c. 1—4; a cincia din *Isus Navi* 5, 10—15; a șasa din *Esire* 13, 20—33; a șapta din *Zefania* 3, 8—15; a opta din *III. Imp.* 17, 8—23; a noua din *Isaia* 61, 10—22; a zecea din *Facere* 22, 1—18; a unsprezecea din *Isaia* 61, 1—9; a douăsprezecea din *IV. Imp.* 4, 8—37; a treisprezecea din *Isaia* 63, 11—64, 5; a patrusprezecea din *Ieremie* 31, 31—34; a cincisprezecea din *Daniil* 3, 1—56.

a 15 cântă strana versul: „Pe Domnul lăudați-l și-l preainălțați întru toți vecii” tot repeșindu-l după cetirea altui vers.

În loc de: „Sfinte Dumnezeule” se cântă „Câți în Christos v’afi botezat...”, căci în ziua aceasta se botezau în vechime catehumenii. Apostolul¹⁾, care se cetește în această zi, arată, că moartea lui Isus Christos și înmormântarea lui e icoana înmormântării noastre în botezul lui Isus Christos, carele a murit pentru noi, ca în ce chip s’a sculat el din morți prin mărirea Tatălui, așa și noi întru învierea vieții să umblăm. După cetirea apostolului se cântă în loc de „Alleluia”, versetul: „Scoală-te Dumnezeule, judecă pământul, că tu vei moșteni întru toate neamurile”²⁾, care cântare se tot repetă după cetirea altor versuri alese din psalmi, în cari se exprimă puterea Domnului celui înviat, Evanghelia³⁾ ce se cetește la această liturghie, vestește învierea lui Christos. În unele biserici se desbracă preotul înainte de cetirea acestei evanghelii de veșmintele cele moștrite, cari le-a avut la serviciile dumnezeiești în decursul acestei săptămâni, și se îmbracă în veșminte albe⁴⁾. — În loc de heruvic se cântă troparul: „Să tacă tot trupul omenesc...”. În locul axionului de rând se cântă irmosul odei a 9: „Nu te tângui maică, văzându-mă în mormânt pe mine fiul tău...”. La chironic se cântă cuvintele: „Sculatu-s’a ca din somn Domnul, și a înviat, mântuindu-ne pe noi”. Finalul liturghiei se începe cu cuvintele: „Cela ce pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire patimele cele înfricoșate, și crucea cea de viață făcătoare, și înmormântarea cea de voie cu trupul a primit, Christos adevăratul Dumnezeul nostru...”.

Imediat după liturghie se face binecuvântarea pânilor, a vinului și a untului de lemn. Aceste daruri binecuvântate, se împărțesc în bisericile mănăstirești, între frați, cari, neieșind din biserică, gustă din ele și apoi încep a ceta Faptele apostolilor. După Faptele apostolilor se face rânduala canonului Sâmbetei celei mari.

Rânduala aceasta se face așa: Mai întâi se zice: „Sfinte Dumnezeule...”, „Veniți să ne închinăm...” și psalmul 50. Deci se cântă canonul, la care după oda a treia, se cetește sedelna Sâmbetei celei mari: „Mormântul tău Mântuitorule...”. După oda a șasea, se cetește condacul Sâmbetei celei mari și icosul. După oda a noua se zice: „Sfinte Dumnezeule...”, apoi troparul: „Când te-ai pogorit la moarte...”, ectenia și făcându-se finalul, se termină cu aceasta serviciile săptămânei patimelor și ale Triodului ajunării.

1) Rom. 6, 3-11.

2) Ps. 81, 8.

3) Mat. 28, 1-20.

4) Cf. Д. Смолодовичъ, Литургика... Києвъ 1861 р. 245.

III.

Rânduielile bisericesti în timpul cincizecimii.

§ 211. Rânduielile bisericesti în ziua invierii Domnului sau în duminica paștelor.

Sărbătoarea invierii Domnului e cea mai îmbucurătoare și cea mai solemnă dintre toate sărbătorile creștine din timpul anului bisericesc și acestei sublimități, îi corespund și rânduielile bisericesti ce se țin la această sărbătoare. Aceste rânduieli se abat dela rânduielile bisericesti cele de rând, nesăvârșindu-se în duminica paștelor și în săptămâna luminată nici Utrenia nici Vecernia, nici Pavecernița, nici Merzonoptica, nici Orele astfel, precum se săvârșesc ele în celalalte timpuri ale anului bisericesc, ci la acestea, precum și la sf. liturghie, se fac schimbări însemnate. Având a expune aici rânduielile bisericesti, în duminica paștelor, vom face aceasta întru cele următoare, începând cu Utrenia.

Fearțe de dimineață, îmbrăcându-se preotul și diaconul în veșminte luminate, ies în mijlocul bisericii înaintea aerului și tămâindu-l și cântând strana: „Când te-ai pogorit la moarte...” iau aerul și-l pun pe sf. masă în altar, unde stă până la încheierea sărbătorii invierii. Acuma iau sfinții servitori crucea, evanghelia și icoana invierii lui Christos și, cântându-se stihira: „Învierea ta, Christoase Mântuitorule...”, ies împreună cu toți credincioșii înaintea ușii bisericii. Pareclesiarhul rămânând în biserică, închide ușa bisericii și aprinde în biserică toate lumânările și candelile. Deci punând preotul crucea, evanghelia și icoana invierii Mântuitorului pe analoghion, tămâiază acestea și pe toți credincioșii, apoi tămâind în chipul crucii icoana invierii lui Christos, exclamă: „Mărire sfintei, și cei de o ființă, și de viață făcătoarei, și nedespărțitei treimi, totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor”. Strana: „Amin”. Deci cântă preotul de trei ori troparul: „Christos a înviat din morți...”, apoi strana acelaș tropar tot de trei ori. După aceea zice preotul versurile: „Să învie Dumnezeu și să se risipiască dușmanii lui...”; „Precum se stânga fumul, să se stângă...”; „Așa să piară păcătoșii dela

fata lui Dumnezeu...¹⁾; „Aceasta e ziua, care a făcut-o Domnul...“²⁾ și după fiecare din aceste versuri tot cântă strana: „Christos a înviat din morți...“. Preotul: „Mărire Tatălui...“. Strana: „Christos a înviat din morți...“. Preotul: „Și acum...“. Strana: „Christos a înviat din morți...“. Și cântă iarăș preotul: „Christos a înviat din morți...“, și deschizându-se ușa bisericii, intră sfinții servitori și credincioșii în biserică, cântând strana ultimele cuvinte: „Și celor din morminte viață dându-li“. — Ieșind sfinții servitori și credincioșii din biserică întâmpină pe Domnul cel înviat înaintea ușelor bisericii, ca și când înaintea Ierusalimului și începând aici rugăciunea de dimineață sau Utrenia, vestesc cu glas înălțat întâmplarea imbucurătoare: „Christos a înviat“, ca și odinioară miropurtătoarele, cari oarecând, învățăceilor mai întâi, au vestit învierea lui Christos. Intrând sfinții servitori și credincioșii în biserică umple vestea despre întâmplarea imbucurătoare a învierii Domnului, toată biserică, căci aici, după ectenia cea mare, și după ecfonis se începe cântarea canonului Utreniei compus de sf. Ioan Damascen, cununa tuturor cântărilor bisericesti, care, preamărind învierea lui Christos, arată efectele ei și fericirea ce o aduce ea lumii și fiecăruia'n parte, pătrunzând pe toți de dulceața acestei fericiri și de însemnătatea și sublimitatea zilei. Acest canon³⁾ pentru sublimitatea ideilor și pentru frumuseța și dulceața limbei i-a câștigat sf. Ioan Damascen numele de Χρυσόφωνος, rău de aur⁴⁾.

1) Ps. 67, 1-3.

2) Ps. 117, 23.

3) Grec. și lat. la Migne, Patr. gr. T. XCVI p. 839-844.

4) Cf. Suidae Lexicon... edit. God. Bernhardy, Halis et Brunswigae 1834-1853 I, 2 p. 1025. — Cuprinsul odei I a acestui canon e următorul: „Ziua învierii, să ne luminăm popoare, paștele Domnului, paștele, că din moarte la viață, și de pe pământ la cer Christos Dumnezeu ne-a trecut pe noi, cei ce îi cântăm de biruință“. „Să ni curățim simțirile și să vedem pe Christos strălucind cu neaprobiruință“. „Să ni curățim simțirile și să vedem pe Christos strălucind cu neaprobiruință“. „Cerurile după cuvântă să se veseliască și pământul să se bucure și să serbeze lumea cea văzută toată și cea nevăzută, că Christos a înviat, veselia cea vecinică...“.

Odele acestui canon se cântă astfel, că se încep și termină cu irmosul, că înaintea fiecărei catavasii se cântă cuvintele: „Christos a înviat din morți...“ și că la terminarea fiecărei ode se cântă de trei ori troparul întreg: „Christos a înviat din morți...“. La începutul cântării odelor, tămăiază preotul altarul și celelalte părți ale bisericii și pe popor, tot rostind către acesta cuvintele: „Christos a înviat“ și răspunzând acesta cu cuvintele: „Adevărat că a înviat“. După fiecare odă, se zice ectenia cea mică cu ecfonisele corespunzătoare. După oda a treia, se cântă ipacoi: „Venit-au mai înainte de dimineață cele ce au fost cu Maria...“; după oda a șasea, se cântă condacul: „De te-ai și pogorît în mormânt cel ce ești fără de moarte...“ și icosul: „Pe cel mai înainte de soare...“. Deci se cântă de trei ori: „Învierea lui Christos văzând...“ și stihira: „Învind Isus din mormânt precum a zis mai înainte...“¹⁾. La oda a noua se cântă pripeala²⁾: „Îngerul a strigat celei plină de dar, curată fecioară bucură-te, și iarăș zic bucură-te, că Fiul tău a înviat a treia zi din mormânt“, și apoi se cântă irmosul: „Luminează-te, luminează-te noue Ierusalime, că mărirea Domnului peste tine a răsărit, saltă acum și te bucură Sioane, iară tu curată veseleşte-te Născătoare de Dumnezeu, intru învierea celui născut al tău“. — După oda a noua, se cântă de trei ori luminând: „Cu trupul adormind ca un muritor...“. — La laude se laudă în stihiri paștele noastre cele frumoase și preacinstite, paștele Domnului cele preamărite. La urmă se cântă după: „Mărire“ și „Acum“ stihira: „Ziua învierii, să ne luminăm cu serbarea și unul pe altul să ne îmbrățișăm, să zicem fraților și celor ce ne urăsc pe noi, să iertăm toate pentru înviere și așa să strigăm: Christos a înviat din morți...“³⁾. Apoi se cântă troparul: „Christos a înviat din morți...“ de mai multe ori.

În timpul cântării stihirilor la laude, iese preotul cu sf. evanghelie, sau dacă sunt mai mulți preoți și arhierul, atunci ies unii preoți, cu icoanele învierii, alții cu cruci și se pose-

1) Spre a întona măreția zilei și a triumfului mântuirii, sf. Ioan Damascen exclamă în oda a șaptea: „Cât e de sfințită cu adevărat și mult serbată această noapte de mântuire și strălucită, a zilei celei purtătoare de lumină și a învierii mai înainte vestitoare fiind, intru care lumina cea fără de ani, din mormânt trupește tuturor a răsărit“. Și în oda a opta zice el: „Această numită și sfântă zi, una a sămbetelor împărătească și doamnă, a praznicilor praznic, și sărbătoare este a sărbătorilor, în care binecuvântăm pe Christos în toți vecii“. Iată într-o catavasia a acestei ode exclamă Ioan: „Ridică împrejur ochii tăi Sioane și vezi, că iată au venit la tine, ca niște făclii de Dumnezeu luminate, dela apus și dela mieznoapte, dela mare și dela răsărit fiii tăi, intru tine binecuvântând pe Christos în veci“.

2) Dela cuvântul slavean „припѣва“, adică un imn care se cântă ca ritm împreună cu alt imn, premergându-i sau și urmându-i.

3) Cf. Gregorii Nazianz. Oratio I, in sanctum Pascha la Nizat. Patr. gr., T. XXXV, pag. 396.

tează înaintea ușelor împărătești. Deci sărută arhiereul evanghelia și icoana învierii și după ce binecuvintează, stă la locul său și ia în mână sf. cruce. După aceea sărută preoții, începând de la arhiereu sau de la preotul mai mare, sf. cruce și apoi se sărută și unul pe altul, zicând unul: „Christos a înviat” și răspunzând celalalt: „Adevărat a înviat”. Aceeași fac și credincioșii laici, adică sărută mai întâi evanghelia, icoana învierii și sf. cruce, zicând către preot: „Christos a înviat”, iară preotul răspunde: „Adevărat a înviat” și apoi se sărută unul pe altul, întâmpinându-se tot cu salutarea: „Christos a înviat” și „Adevărat a înviat”. Dacă celor închiși în închisoare de timp îndelungat pe neașteptate li se deschid ușele închisorii și li se arată cel ce i-au liberat din sclăvie și de toată mizeria și nenorocirea lor, atunci bucuria lor întrece marginele. Ei în această bucurie, desfăcându-se de cătușele lor cele grele, se aruncă ori la picioarele mărinimosului lor binefăcător, ori în brațe unul altuia, și saltă, plâng, râd, cântă, apoi plâng iarăși și cântă iarăși. Astfel sunt dispuși creștinii pioși în ziua învierii Domnului ¹⁾ și această dispozițiune a inimii lor se exprimă și în cântările și în ceremoniile bisericești ale acestei zile și în sărutarea de pace, ce se face în biserică la terminarea cântării canonului Utreniei. Îndeosebi e această sărutare reciprocă expresiunea iubirii și a împăcării unuia cu altul în memoria iertării generale și a împăcării noastre cu Dumnezeu prin moartea în învierea lui Isus Christos.

După ce sf. Ioan Damascen prin cântările sale dumnezeiești în canonul compus de dânsul a dat expresiune entuziasmului credincioșilor, vine acum sf. Ioan Chrisostom cu cuvântarea sa sublimă și nu mai puțin entuziastă: „De este cineva binecredincios și iubitor de Dumnezeu...”, care cuvântare se cetește imediat după sărutarea de pace și prin care se provoacă credincioșii a se folosi bine de această sărbătoare mare și luminată ²⁾.

¹⁾ Cf. A. Murawjew, Briefe über den Gottesdienst der morgenländischen Kirche. Übers. von Dr. Edw. von Murali, pag. 138.

²⁾ Spre a arăta evident bunătatea lui Dumnezeu și mărimea îndurării și a darului dumnezeiesc, aduce sf. Chrisostom în această cuvântare aminte de asemănarea acelor lucrători, cari în felurite răstimpuri ale zilei au ieșit la lucru, luând de la Domnul

După această cuvântare se cântă troparul sf. Ioan Chrisostom: „Din gura ta ca o lumină de foc strălucind darul...” și zicându-se ecteniile Utreniei face preotul finalul în următorul mod: În loc de: „Mărire fie Christoase Dumnezeul nostru...” zice preotul: „Christos a înviat din morți...” tot, și apoi: „Cel ce a înviat din morți Christos adevăratul Dumnezeul nostru...”. Deci stând preotul în ușele împărătești și ținând în mână crucea, ca semn al biruinței Domnului nostru Isus Christos asupra dușmanilor mântuirii noastre, zice către popor: „Christos a înviat”, iară poporul răspunde: „Adevărat a înviat”, de trei ori. Și cântând strana troparul întreg: „Christos a înviat...” de trei ori, adaugă la urmă cuvintele: „Și ni-a dăruit viață vecinică, să ne închinăm învierii lui celei de a treia zi”.

Orele, Pavcernița și Mezonoptica se ceteșc în duminica paștelor în următorul mod:

După binecuvântarea preotului se cântă troparul: „Christos a înviat din morți...” de trei ori, apoi se cetește: Învierea lui Christos văzând... de trei ori: „Venit-au mai înainte de dimineață cele ce au fost cu Maria...”; „De te-ai și pogorit în mormânt cel ce ești fără de moarte...”; „În mormânt cu trupul, în iad cu sufletul ca un Dumnezeu...”; „Mărire Tatălui...”; „Ca un purtător de viață...”; „Și acum... Ceea ce ești locaș sfințit dumnezeiesc...”; „Doamne miluiește” de 40 de ori; „Mărire și Acum... Ceea ce ești mai cinstită decât Heruvimii...”; „Întru numele Domnului binecuvintează părinte”. Preotul: „Pentru rugăciunile sfinților părinților noștri, Doamne Isuse Christoase Dumnezeul nostru, miluiește-ne pe noi”. Apoi: „Christos a înviat din morți...” de trei ori; „Mărire și Acum”; „Doamne miluiește” de trei ori, „binecuvintează” și finalul.

această răsplătă. Deci și creștinii toți să se indulciască de acest praznic și să intre în bucuria Domnului. De s'a ostenit cineva, ajunând, să-și ia acum dinarul. De a lucrat cineva din ora dintâi, să-și ia astăzi dreaptă plată. De a venit cineva după ora a treia, mulțumind să prăznuiască. De a ajuns cineva după ora a șasea, nemică să nu se indoiască, că de nemică nu se va păgubi. De a înmănat cineva până în ora a nouă să se apropie, nemică indoindu-se. De a ajuns cineva deabia în ora a unsprezecea să nu se teamă, că s'a zăbovit, căci fiind îndurat stăpânul, primește pe cel de pe urmă, ca și pe cel dintâi; odihnește pe cel din a unsprezecea oră, ca și pe cel ce a lucrat din ora cea dintâi. Și pe cel de pe urmă miluiește și pe cel dintâi mângăie, și aceluia plătește și acestuia dăruiește, și faptele primește și cu voia se împacă, și lucrul onorează și socoteala o laudă. Pentru aceasta intrăți toți în bucuria Domnului nostru... (Ioannis Chrysostomi Sermo catecheticus in sanctum Pascha la Migne, Patr. gr., T. LIX, pag. 721, care cuvântare însă, după părerea multor învățați, nu e a lui Ioan Chrisostom).

La liturghie după: „*Binecuvântată e împărăția Tatălui...*” începe preotul a cânta: „*Christos a înviat din morți*” de trei ori; și apoi și la strane se cântă acelaș tropar de trei ori. Deci zice preotul versurile: „*Să învie Dumnezeu...*”; „*Precum se stânge fumul...*”¹⁾ cu „*Mărire și acum*” ca și la Utrenie. Apoi se zice ectenia cea mare și după ectenie se cântă antifoanele²⁾. În loc de: „*Sfinte Dumnezeule...*” se cântă: „*Câți în Christos v'ați botezat...*”. La apostol³⁾ se cântă prochimenu: „*Aceasta e ziua, care a făcut-o Domnul, să ne bucurăm și să ne veselim în dânsa*” cu versul⁴⁾: „*Mărturișiți-vă Domnului, că e bun, că în veci e mila lui*”⁵⁾.

Cel mai solemn moment al serviciilor dumnezeiești în duminica paștelor e citirea evangheliei, care reprezintă predicarea cuvântului dumnezeiesc din partea apostolilor în toată lumea și la toate popoarele. După fiecare vers al evangheliei, face preotul în citire o pauză scurtă și se trag toate campanele, spre a însemna, că precum sunetul campanelor se lățește prin aer, așa și cuvântul dumnezeiesc s'a vestit de apostoli în toate marginile lumii, străbătându-le conform cuvântului apostolului: „*În tot pământul a ieșit răsunetul lor și la marginile lumii cuvintele lor*”⁶⁾.

În biserica rusească, dacă sf. liturghie se celebrează de un episcop și de mai mulți preoți și diaconi, atunci episcopul cât și ceilalți sfinți servitori citesc acelaș vers al evangheliei în altă limbă, căci și apostolii

¹⁾ Ps. 67, 1-3 și Ps. 117, 3.

²⁾ Antifonul întâi se cântă cu versurile psalmului 65: „*Strigați Domnului tot pământul...*” cu pripeala (припева, *ἀκροτελεσίον*, un vers care însoțește cântarea unui psalm sau a unui imn): „*Pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu, Mântuitorule măntuiește-ne pe noi...*”. Antifonul al doilea se cântă cu versurile psalmului 66: „*Dumnezeule îndură-te spre noi și ne binecuvântă...*” cu pripeala: „*Măntuiește-ne pe noi Fiul lui Dumnezeu, cel ce ai înviat din morți, pe cei ce cântăm ție: Alleluia. „Mărire” și „Acum”, „Unule născut Fiule și cuvântul lui Dumnezeu...*”. Antifonul al treilea se cântă cu versurile psalmului 67: „*Să învie Dumnezeu și să se risipiască dușmanii lui...*” cu troparul: „*Christos a înviat din morți...*”. — La se intrarea cu evanghelia după „*Întelepțiune. Drepti*” cântă strana: „*Întru adunări binecuvântați pe Dumnezeu pe Domnul din izvoarele lui Israel*”.

³⁾ Fapt. ap. 4, 1-8.

⁴⁾ Ps. 81, 8.

⁵⁾ Ps. 135, 1.

⁶⁾ Psalm 18, 4.

vestiau învierea lui Christos în felurite limbi și tuturor popoarelor. Episcopul citește evanghelia lângă sf. masă în limba țără, după dânsul o citesc preoții împreunăslujitori în limba ebraică, greacă și latină, ca acele limbi, în cari era compusă inscripțiunea crucii, pe care a fost răstignit Christos, și în fine o citesc diaconii în limbele popoarelor mai noi în naosul și pronaosul bisericii, unul de pe amvon cu fața spre răsărit, altul cu fața spre apus, al treilea cu fața spre miazănoapte și al patrulea cu fața spre miazăzi, reprezentându-se astfel lumea întreagă¹⁾.

Iară pericopa evangheliei, care se citește în ziua învierii, e începutul evangheliei lui Ioan²⁾, a acelu învățăcel al lui Christos, care, stând la sânul învățătorului său iubit, ni-a descoperit misterul dumnezeității lui într'un mod atât de sublim. În loc de: „*Cuvine-se cu adevărat...*” se cântă la liturghie: „*Îngerul a strigat...*” cu imnosul: „*Luminează-te, luminează-te noue Ierusalime...*”. La chinonic se cântă: „*Trupul lui Christos primiți...*”. După cuvintele: „*Cu frica lui Dumnezeu, cu credință și cu dragoste să vă apropiați*” se cântă: „*Christos a înviat din morți...*” și acest tropar se cântă și în loc de: „*Fie numele Domnului binecuvântat...*” și în loc de: „*Bine-voiu cuvânta pe Domnul...*”. Finalul liturghiei se face ca și la Utrenie și aici salută preotul pe popor din ușele împărătești cu crucea în mână cu: „*Christos a înviat*” de trei ori, la care poporul răspunde: „*Adevărat a înviat*”, iară strana cântă: „*Christos a înviat din morți...*” ca și la Utrenie.

După rugăciunea amvonului se sfințește în unele biserici artosul (άρτος), pânea, care are forma profsoarei și care se pune pe tetrapod, spre a ne aduce aminte, că Domnul după înviere s'a arătat învățăcelilor săi, mâncând cu ei și că în mijlocul nostru ca oarecând în mijlocul apostolilor serbează Christos, pânea cea adevărată a vieții, din care, dacă va mânca cineva nu va muri în veci. Această pâne zace pe tetrapod până în sâmbăta luminată, căci până sâmbăta se face serbarea solemnă a învierii lui Christos; sâmbăta însă după sf. liturghie se sfarmă și se imparte între credincioși.

După liturghie binecuvântează preotul cămurile aduse de credincioși în pronaosul bisericii sau, dacă e datina, și pe acasă.

¹⁾ Cf. A. Murawjew. l. c. p. 143.

²⁾ Ioan 1, 1-15.

În duminica paștelor se face în mod solemn și Vecernia cea mare, la care, îmbrăcându-se preotul în toate veșmintele bisericești, se face începutul și sfârșitul ca și la liturghie, se citește evanghelia ¹⁾ și se face după cântarea stihovnei și sărutarea de pace, cântându-se ca și la liturghie stihirile paștelor.

Bucuria despre învierea lui Christos, se manifestează și în viața cea casnică prin primire de oaspeți și prin petrecere voioasă cu casnicii, cunoscuții și cu amicii. Și precum în biserică se așează pe tetrapod artosul, așa și în casele creștinilor se așează mese cu felurite mâncări, și îndeosebi cu ouă roșii, cu mielul paschal și cu pâne de formă deosebită, ce se numește paschă și care o mănâncă creștinii în cercul familiar, asemenea Iudeilor, cari în cercul familiar mâncau pascha lor pre 'nchipuitoare.

Așișderea spre manifestarea bucuriei se trag nu numai în duminica paștelor, dară și luna și marția săptămânei luminate, toate campanele bisericești.

§ 212. Rânduielele bisericești în săptămâna luminată.

Sărbătoarea paștelor se continuă patruzeci de zile până la înălțarea la cer a Domnului în aducerea aminte de petrecerea lui Isus Christos după învierea sa pe pământ. Totuș în modul serbării acestor zile se face deosebire, căci săptămâna întâia după înviere se privește ca continuare a însăș sărbătorii paștelor, și pentru aceea, în această săptămână se săvârșesc aproape aceleași servicii dumnezeiești, cari se săvârșesc în duminica paștelor, din care cauză această săptămână se numește săptămâna luminată; iară în săptămânile următoare până la încheierea sărbătorii paștelor, se serbează și memoria unor întâmplări, în cari s'au manifestat dumnezeitatea, puterea și mărirea Domnului și cari ne întăresc în credința despre învierea lui Christos.

În unele zile ale săptămânei luminate se diferesc serviciile dumnezeiești de cele ale duminicii paștelor. Luni în săptămâna cea luminată la Utrenie, luând preotul epitrahilul și felonul zice: „Mărire sfintei și celei de o ființă...”, apoi cântă troparul: „Christos a înviat...” de trei ori, și cântă acest tropar de trei ori și strana. Apoi zice preotul

¹⁾ De obicei se citește evanghelia aceasta în mai multe limbi, pe când cea de liturghie se citește numai în limba țării. În biserică din Rusia se observă însă datina a cetă evanghelia la liturghie în mai multe limbi.

stihirile: „Să învie Dumnezeu...” și celelalte și după ectenia cea mare și efonis se cântă canonul paștelor întocmai așa ca și în duminica paștelor. În timpul acesta se îmbracă preotul în toate veșmintele preoțești și face proscomidia. La laude se cântă mai întâi stihirile învierii: „Toată suflarea și toată făptura te mărește pe tine Doamne...” și se cântă și stihirile paștelor cu stihurile lor, fără de sărutarea de pace. Apoi „Christos a înviat din morți” de trei ori, ecteniile Utrenici și efonisurile. Astfel se face Utrenia în toată săptămâna cea luminată. — Orele se citesc în această săptămână, cele ale paștelor, ocupându-le și locul Mezonopticeii și al Pavcerniței. — La liturghie se face în ziua amintită aceeaș rânduială ca și în duminica paștelor. După finalul sf. liturghii se face luni în săptămâna cea luminată litia și sfințirea apei după ritualul prescris. Și Vecernia se face luni în săptămâna luminată întocmai așa ca și în duminica paștelor, numai la cântarea stihurilor paștelor nu se face sărutarea de pace.

Marți în săptămâna luminată usucă preotul la Utrenie agnețul scos în Joia săptămânei patimelor, pentru împărțirea bolnavilor, în următorul mod: Îmbrăcându-se în toate veșmintele preoțești și spălându-și mâinile, ia tămâiarul cu tămâie și stând înaintea sf. mese, se închină înaintea sf. taine și le tămâiază cruciș, încunjurând sf. masă; apoi dând tămâiarul, întinde antiminsul, și luând cutia chivoțului cu dumnezeieștile taine, le pune pe marginea antiminsului. Deci iarăș tămâiază sf. sacrameinte și făcând înaintea lor închinare, ia sf. agneț cu toată luarea aminte și-l pune pe disc. Apoi zice cu glas ridicat: „Mărire sfintei și celei de o ființă...”. Și după ce a cântat: „Christos a înviat...” de trei ori, începe a sfârma în disc cu copia sf. agneț în sfărături mici. Cântând strana Utrenia, pune preotul despre partea sa cea dreaptă o cărămidă mică ori o lespegioară de piatră curată la marginea antiminsului și deasupra lespegioarei pune o oală nouă de lut cu cărbuni aprinși. Deci închinându-se, ia sf. disc cu dumnezeieștele sacrameinte cu multă luare aminte și-l pune deasupra oalei cu cărbuni, pentruca să se usuce sf. sacrameinte, tot întorcându-le cu copia. Încălzindu-se sf. disc, să-l ia preotul deoparte și să-l pună pe antimins, ca nu cumva, infierbântându-se prea tare, să ardă sf. taine; apoi răcindu-se puțin sf. disc, să-l pună iarăș deasupra oalei, repeșind această procedură până ce se vor usca bine sf. taine.

Preotul să fie la această lucrare cu mare luare aminte și grijă, ca nu cumva să ardă sf. taine, căci într'un caz ca acesta s'ar face culpabil de păcat de moarte și nedemn de darul preoției. Totuș întâmplându-i-se vreunui preot, că s'ar arde la uscare dumnezeieștele taine, să nu le țină peste an, ci la liturghia cea nemijlocit următoare să scoată alt agneț, să-l sfințiască și uscându-l, să-l țină peste an; iară sfințele taine arse să le consume sau potriviască la sfârșitul liturghiei. Apoi dumnezeieștele taine, cari se păstrează peste tot anul, preotul tot în răstimp de trei ori patru zile să le caute, ca nu cumva să muceziască, sau să se strice și fiind nebăgător de seamă să cadă în

păcat de moarte. Iară dacă se va întâmpla să muceziască sau să se strice dumnezeieștele taine, să nu comunice cu dânsele pe cineva, nici să aștepte până la Joia cea mare, ci să scoată alt agnel să-l sfințiască, să-l usuce și să-l păstreze, comunicând cu el pe bolnavi.

§ 213. Rânduielele bisericești după săptămâna luminată până la înălțarea la cer a Domnului.

După săptămâna cea luminată până la înălțarea la cer a Domnului, continuă biserica a înfățișa starea măririi dumnezeiești a lui Christos, repeșind aceste zile, în cari la rânduielele bisericești se amintește învierea lui Christos, multe din rânduiele și cântări ale duminicii paștelor.

Așa dela duminica a II după paști până la înălțarea la cer a Domnului, se încep și se termină toate rânduielele bisericești cu cântarea întreită a troparului paștelor: „Christos a înviat din morți...”. Utrenia se începe cu cuvintele: „Mărire sfintei și celei de o ființă și nedespărțitei treimi...”, după cari cântându-se de trei ori: „Christos a înviat din morți...” urmează: „Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace și între oameni bună voire” de trei ori. Și: „Doamne, buzele mele vei deschide și gura mea va vesti lauda ta”, de două ori și apoi cei șase psalmi ai Utreniei. La Vecernie se cântă, afară de sâmbătă înainte de duminica lui Toma, în toate celelalte sâmbete până la înălțarea la cer a Domnului, stihirile paștelor cu stihirile lor, iară la Utrenie se cântă, în toate duminicile acestui timp, așisderea afară de duminica Tomei, pe lângă canonul zilei după Minei, încă și canonul învierii după Penticostar. La liturghie să cântă tot timpul menționat, în loc de cântarea: „Cuvine-se cu adevărat...” pripeala sau acroteleutiul¹⁾ odei a noua din canonul învierii: „Ingerul a strigat celei pline de dar...” cu irmosul odei a noua: „Luminează-te, luminează-te noule Ierusalime...”. După împărtășire, în loc de: „Văzut-am lumina cea adevărată...” se cântă troparul paștelor: „Christos a înviat din morți...”. Așisderea se prescrie, ca atât Vecernia cât și Utrenia să se facă în timpul cincizecimii cu priveghiere.

Toate duminicile ce urmează după paști până la înălțarea la cer a Domnului, sunt consfințite amintirii învierii Domnului, dară pe lângă aceasta sunt ele consfințite și unor deosebite întâmplări, cari întăresc credința noastră întru învierea și dumnezeitatea lui Christos, dela cari întâmplări au

1) Ἀκροτελεύτια, in Ecclesia Graeca dicebantur θεολογία, quas ad finem Psalmorum et Hymnorum concinebant. Du Cange. Glossarium ad script. mediae et infimae Graecit. Lugduni 1688. p. 45.

ele numele și cari întâmplări afară de învierea Domnului sunt obiectul lecțiunilor și cântărilor la serviciile dumnezeiești ale acestor duminici.

Duminica a doua după paști se numește duminica Tomei, căci în această zi se serbează memoria arătării lui Isus Christos apostolilor și a convingerii lui Toma despre învierea lui Christos.

Arătându-se adecă Christos apostolilor, seara după învierea sa, fiind ușele încuiate, Toma n'a fost de față și, istorisindu-i ceilalți apostoli despre arătarea lui Christos, a zis, că el nu va crede pânăce nu va vedea în mânilor Domnului semnele cuielor și pânăce nu va pune degetul său în semnul cuielor și mâna sa în coasta lui. Opt zile mai târziu se arată Christos apostolilor săi iară, fiind ușele încuiate și fiind de față și Toma și, stând în mijlocul lor, zice: „Pace vouă”. Deci zice lui Toma: „Adă-ți degetul tău incoace, și vezi mânilor mele, și adă mâna ta, și o pune în coasta mea, și nu fii necredincios, ci credincios”. Și indoiala lui Toma despre învierea lui Christos se preface în credință tare și el exclamă din adâncul inimei: „Domnul meu și Dumnezeuul meu”.

Această duminică se numește și „Antipaschă”, ἀντίπασχα, în loc de paschă sau înnoirea învierii lui Christos. Căci prin arătarea sa după opt zile, a repeșit și a înnoit Christos — așazicând — învierea sa, devenind ziua aceasta, a doua duminică după paști, prin arătarea aceasta o zi nouă de înviere. Finalul la liturghie se începe în duminica aceasta cu cuvintele: „Cela ce prin ușele încuiate a intrat la stinții săi ucenici și apostoli și pe Toma l-a încredințat pentru mântuirea noastră, Christos adevăratul Dumnezeuul nostru...”.

În duminica a treia după paști, a miropurtătoarelor, se petrece memoria sfintelor femei miropurtătoare și a lui Iosif din Arimathia și a lui Nicodim, învățăceii secreți ai lui Christos.

În timpul vieții celei pământești a lui Christos, multe femei pioase pretutindene petreceau pe Christos și-i serviau lui cu dragă inimă. Neapucând ele la înmormântarea Domnului — căci se apropiu paștele — să ungă de ajuns cu mir onoratul corp al lui Christos, au voit să îndeplinescă această lipsă dimineța, în ziua cea dintâi a săptămânei. Deci ajungând ele la mormântul lui Christos auziră dela inger vestea despre învierea Domnului și întorcându-se dela mormânt le-a întimpinat Isus însuși, poruncindu-li să vestească

învierea sa apostolilor. Urmând ele poruncii lui Christos, au împărțit toate cele ce au văzut și ce au auzit în această dimineață apostolilor și tuturor celorlalți, făcându-se astfel mărturii neminciunoase ale învierii lui Isus Christos,

Femeile mai întâi au văzut învierea și o au vestit apostolilor, căci se cădea sexului celui ce mai întâi căzuse sub păcat și moștenise blăstămul să vadă mai întâi învierea și să audă bucuria. Și au fost aceste femei următoarele: Maria Magdalena, Salomi, Ioana, Maria și Marta surorile lui Lazăr, Maria lui Cleopa ș. a. — Dimpreună cu femeile miropurtătoare sărbătorim în această duminică și memoria lui Iosif din Arimathia și a lui Nicodim, cari luând de pe lemn corpul lui Christos, l'au învălit în giulgiu curat și l-au pus în mormânt nou, și pentru aceea sunt ei neminciunoase mărturii ale înmormântării lui Christos.

În cele trei duminici următoare se petrece memoria unor întâmplări, cari ne arată puterea cea dumnezeiască a lui Isus Christos și ne vestesc clar și determinat, că Christos e Mesia cel promis. Așa în duminica a patra după paști, a *slăbănogului*, se serbează memoria însănătoșării minunate a omului, care de 38 de ani era bolnav, și pe care Christos l-a vindecat, zicând numai: „*Scoală, ia patul tău și umblă*”. În duminica a cincia după paști, a *Samarinencei*, se istorisește, că Isus Christos aduce pe o femeie din Samaria, lângă fântâna lui Iacob la cunoștință, că el e mai mare decât Iacob, e atotștiutor și Mesia adevărat. În duminica a șasea după paști, a *orbului*, se istorisește, că Isus Christos a vindecat pe un om orb din naștere, scuișându-l pe pământ, făcând tină din scuipătură, ungând cu aceasta ochii orbului și spălându-se acesta în lacul Siloamului. Vindecându-se orbul, a mărturisit în fața tuturor credința sa în Mântuitorul dumnezeiesc.

Întâmplările sfinte ale acestor trei duminici ultime se amintesc în timpul cincizecimii din cauză, că ele s'au petrecut în timpul dintre paști și cincizecime și încă mai mult din cauză, că Isus Christos în aceste întâmplări s'a descoperit de Mesia cel adevărat, Fiul lui Dumnezeu, asemenea Tatălui după dumnezeire ¹⁾. — *Miercuri* în săptămâna orbului se petrece

¹⁾ Cf. *Sinaxarul duminicii a patra după paști, a slăbănogului.*

încheierea sărbătorii paștilor, făcându-se în această zi la serviciile dumnezeiești multe rânduieli cari se fac în însași duminica paștelor.

§ 214. Rânduielile bisericesti la înălțarea la cer a Domnului și în duminica a șaptea după paști.

Mărirea lui Christos celui înviat din morți s'a terminat pe pământ cu înălțarea lui la cer, patruzeci de zile după învierea lui cea mărită, o sărbătoare pe care o cinstește biserica în mod solemn, ca pe una din cele douăsprezece sărbători mari de peste an. Miercuri seara se ridică de pe sf. masă aerul, căci și Isus Christos cu înălțarea sa la cer s'a făcut nevăzut oamenilor. Dealtmintelea nu se diferesc rânduielile bisericesti la înălțarea Domnului, de cele ale altor sărbători mari de peste an.

La înălțarea Domnului, se citesc, la Vecernie, ca și la alte sărbători mari, parimii și se face litia; iară la Utrenie se cântă polieleul și doxologia cea mare și se citește evanghelia. La liturghie se cântă, la antifonul întâi, cuvintele: „*Pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu Mântuitorule mântuiește-ne pe noi*” cu stihurile: „*Toate neamurile bateți cu mâinile; strigați lui Dumnezeu cu glas de bucurie* ¹⁾”; la antifonul al doilea cuvintele: „*Mântuiește-ne pe noi Fiul lui Dumnezeu cel ce te-ai înălțat întru mărire, pe cei ce-ți cântăm ție: Alleluia*” cu stihurile: „*Mare este Domnul și laudat foarte în cetatea Dumnezeului nostru...*” ²⁾. La antifonul al treilea, se cântă troparul: „*Înălțatu-te-ai întru mărire, Christoase, Dumnezeul nostru...*” cu stihurile: „*Auziți acestea toate neamurile; luați în urechi toți cei ce locuiți în lume...*” ³⁾. La intrarea cea mică, se cântă cuvintele: „*Suitu-s'a Dumnezeu întru strigare, Domnul în glas de trâmbiță*” ⁴⁾. În locul axionului se cântă irmosul: „*Pe tine maica lui Dumnezeu cea mai pe sus de minte și de cuvânt...*”. La chinonic se cântă stihul: „*Suitu-s'a Dumnezeu întru strigare, Domnul în glas de trâmbiță*”. Finalul liturghiei se face la înălțarea la cer a Domnului, începându-se cu cuvintele: „*Cel ce întru mărire s'a înălțat dela noi la ceruri și a șezut deadreapta lui Dumnezeu și Tatăl, Christos adevăratul Dumnezeu nostru...*”.

Sărbătoarea înălțării la cer a Domnului se serbează cu înainte și după serbare timp de zece zile, începându-se înainte

¹⁾ Ps. 46, 1-5.

²⁾ Ps. 47, 2-4.

³⁾ Ps. 48, 1-4.

⁴⁾ Ps. 46, 5.

serbarea miercuri, săptămâna a șasea și făcându-se încheierea sărbătorii, vineri, săptămâna a șaptea după paști.

Duminica a șaptea după paști e consacrată amintirii sfinților părinți purtători de Dumnezeu, cari la sinodul întâi din Niceea în anul 325, au mărturisit dumnezeitatea lui Christos în contra lui Arie, compunând și un simbol al credinței relativ la Dumnezeu Tatăl și Fiul. Amintirea părinților acestui sinod s'a așezat în această duminică, pentru că și sinodul să se fi început în timpul cincizecimii și pentru că deciziunile lui privesc la mărirea Domnului celui înviat, pe care biserica îl vestește mai cu seamă în decursul cincizecimii. La acest sinod, au luat parte 318 părinți, cari cu toții se distingeau prin virtuți înalte și cu deosebire prin zelul lor întru apărarea învățăturii bisericești despre dumnezeitatea lui Isus Christos celui înviat din morți. Recunoscând așadar biserica meritele cele mari ale acestor sfinți părinți, a așezat serbarea memoriei lor în această duminică, compunând la serviciile dumnezeiești, în onoarea lor, cântări și laude.

§ 215. Rânduiele bisericești în duminica cincizecimii și în cea a tuturor sfinților. (după *inexp*)

În memoria pogoririi Duhului sf. asupra apostolilor se ține în biserică sărbătoarea pogoririi Duhului sf., care se numește și cincizecime, pentru că ea pică în ziua de 50 după sărbătoarea paștelor. În duminica cincizecimii se citesc la Vecernie parimii și se face litia; iară la Utrenie se cântă polieleul și doxologia cea mare. La liturghie se cântă în loc de „Sfinte Dumnezeule”: „Căți în Christos v'afi botezat...” și în loc de axion se cântă imnul: „Bucură-te împărăteasă maică...”, iară la chinonic se cântă cuvintele: „Duhul tău mă va povățui la pământul cel drept”¹⁾. Finalul liturghiei se începe cu cuvintele: „Cel ce în chip de limbi de foc din cer a trimis pe Duhul cel preasfânt peste sfinții săi ucenici și apostoli, Christos adevăratul Dumnezeu nostru...”.

O proprietate deosebită a rânduielilor bisericești ale duminicii cincizecimii este săvârșirea Vecerniei imediat după liturghie, la care se citesc rugăciunile ingenuncherii, a căror

¹⁾ Ps. 143, 10.

compunere se atribue de unii lui Sofronie, patriarhul Ierusalimului († 638), de alții, lui Mitrofan Mărturisitorul (sec. IX).

Rânduiala Vecerniei în duminica pogoririi Duhului sfânt, e următoarea: Îndată după finalul liturghiei se începe Vecernia, care până la prochimien se săvârșește în mod îndătinat. După cântarea prochimienului diaconul, ori preotul exclamă: „Iară și iară plecând genunchele, Domnului să ne rugăm” și citește din altar cu glas mare rugăciunea: „Prea curate, nespurcate, cel ce ești fără de început, nevăzut, neajuns, neurmat, neschimbat...” și rugăciunea: „Bine ești cuvântat, stăpâne, atotfăcătorule care ai luminat ziua cu lumina de soare...”, care se termină cu sfârșitul ecteniei celei mici și cu ecfonisul: „Că ție și se cuvine să ne miluiești și să ne mântuiești pe noi Doamne Dumnezeu nostru...”. După aceea urmează ectenia: „Că îndurat ești și iubitor de oameni Dumnezeu...”. După ecfonis, exclamă iarăși diaconul, sau preotul: „Iară și iară plecând genunchele, Domnului să ne rugăm” și citește iarăși, preotul, rugăciunea: „Doamne Isuse Christoase Dumnezeu nostru, cel ce ai dat pacea ta oamenilor...” și rugăciunea: „Doamne, Doamne, cel ce ne-ai mântuit pe noi de toată săgeata ce zboară în zi...” și termină cu sfârșitul ecteniei celei mici: „Apără, mântuiește, miluiește...” și cu ecfonisul: „Cu bunăvoința și cu darul unuia născut Fiului tău...”, apoi citește strana: „Învrednicește-ne Doamne în seara aceasta...” și după aceasta provoacă iarăși, diaconul, ori preotul, la plecarea genunchelor și citește preotul, rugăciunea: „Izvorule al vieții cel luminător...” și a doua rugăciune: „Dumnezeule cel mare și vecinic...” și a treia rugăciune: „Dumnezeule cel mare și preainalt...”, după cari zice diaconul sfârșitul ecteniei celei mici: „Apără, mântuiește, miluiește...” iară preotul ecfonisul: „Că tu ești odihna sufletelor și trupurilor noastre...” și urmează mai departe celelalte ale Vecerniei celei mari, care se încheie cu finalul: „Cel ce din sânurile Tatălui s'au deșertat pe sine, și din cer pe pământ s'a pogorit și a luat toată firea noastră cea omenească și o a dumnezeit, și după aceea iarăși s'a suit la cer, și a șezut de dreapta lui Dumnezeu și Tatăl, și pe Duhul cel dumnezeiesc și sfânt și de o ființă și întocmai puternic și întocmai mărit și împreună vecinic la trimis peste sfinții săi toată lumea Christos adevăratul Dumnezeu nostru pentru rugăciunile preacuratei și celei cu totul fără de prihană sfintei maicei sale, ale sfinților, mărișilor și întru tot laudaților, de Dumnezeu propovăduitorilor și purtătorilor de Duh apostoli și ale tuturor sfinților, să ne miluiească și să ne mântuiească pe noi, ca un bun și iubitor de oameni.

Serviciile dumnezeiești ale cincizecimii se încheie sâmbătă, în săptămâna cincizecimii.

În duminica întâia după pogorârea sf. Duh serbează biserica aducerea aminte a tuturor sfinților, a mo-

șilor, a strămoșilor, a părinților, a patriarhilor, a apostolilor, a mucenicilor, a ierarhilor, a prorocilor, a cuvioșilor și a cuvioaselor maice și fecioare. Sfinții părinți au așezat această sărbătoare, spre a mulțami lui Dumnezeu, pentru că Dumnezeu i-a încununat cu cununa sa netrecătoare și așezăderea spre a arăta cuviincioasă onoare și acelor sfinți, pe cari nu-i amintim în decursul anului sau pe cari, petrecând în locuri depărtate, nu-i cunoaștem după nume și viață. Iară în duminica după pogorirea Duhului sfânt, s'a așezat această sărbătoare pentru aceea, că după pogorârea Duhului sfânt, inzestrați fiind apostolii cu puterea lui, s'au împrăștiat în toate părțile lumii, spre a sămăna sămânța evangheliei, din care apoi au răsărit sfinții bisericii lui Christos, cari, împreunându-se cu cei ai Testamentului vechiu, ne luminează ca luminători luminați și se roagă pentru sufletele noastre.

Cu duminica întâi după cincizecime, cunoscută în cărțile bisericești sub numele de *duminica tuturor sfinților*, se termină rânduielile bisericești, cari se săvârșesc după Pentecostar.

CAP. II.

Rânduielile bisericești particulare sau rânduielile bisericești periodice.

216. Trecere.

În Liturgica specială se propune cultul în construcțiunea sa reală, adică în întregimile sale organice sau în rânduielile sale a parte. Întru cele precedente, s'a tratat despre rânduielile liturgice cele fixe sau staționare, cari stau în legătură cu oarecari ore ale zilei, ori cu zile ale săptămânei, ori cu zile ale anului și sunt menite pentru totalitatea membrilor bisericii, și anume despre rânduielile liturgice de toate zilele, despre rânduielile liturgice săptămânale și despre rânduielile anuale. Acuma în capitolul al II și ultim al Liturgice speciale, vin la rând rânduielile liturgice particulare, sau, mai potrivit, periodice, cari se săvârșesc numai cu privire la necesitățile diferitelor persoane și cu privire la diferitele întâmplări în viața bisericească și nu stau în legătură cu anul bisericesc. Aceste rânduieli liturgice sunt sfintele sacramente sau misterii și

sfintele euhologii sau sacramentalii. Capitolul II al Liturgice speciale se împărțește așadară în două secțiuni, în secțiunea primă e vorba de sf. sacramente sau misterii, iară în secțiunea II de sf. euhologii sau sacramentalii sau de euhologiile bisericești.

SECȚIUNEA I.

Despre sf. sacramente sau misterii.

ARTICOLUL I.

Despre sf. sacramente in general.

§ 217. Conceptul, însemnătatea și sublimitatea sf. sacramente.

Sacramentul sau misterul, sacramentum, *μυστήριον*, *тайнство*, este un act sfânt, care lucrează sub un chip vizibil și comunică sufletului omului credincios darul nevizibil al lui Dumnezeu, fiind orânduit de Domnul nostru pentru aceea, ca prin el fiecare credincios să primiască grația dumnezeiască ¹⁾. Biserica ortodoxă are șapte sacramente: Botezul, mirul, comunicătura, pocăința, preoția, cununia și eleoungerea. În botez se naște omul în mod misterios pentru viața spirituală, în sacramentul mirului primește el darul crescător și întăritor, în comunicătură capătă el hrană spirituală în pocăință află el mijloc de vindecare de boalele sufletești, adică de păcat, în preoție i se comunică darul, de a renaște pe alții spiritualmente, la cununie primește el darul, care sfințește conviețuirea sexuală și nașterea și creșterea pruncilor, în eleoungere află el mijloc de vindecare a boalelor corporale prin vindecarea boalelor sufletești ²⁾.

Din cele precedente se vede înalta demnitate și sublimitate a sf. sacramente în biserica lui Christos. Sacramentele sunt acte spirituale, cari într'adevăr comunică credincioșilor darul dumnezeiesc, ele sunt fructele vieții și ale morții lui Christos, prin ele curge sângele cel prețios al Mântuitorului.

¹⁾ Cf. *Mărturisirea ortodoxă a apostoleștei și catoliceștei biserici de răsărit*. Alcătuită de mitropolitul Petru Movilă. Neamțul 1884, Partea I. Răsp. la întreb. 99.

²⁾ Cf. *Православно-догматическое Богословие Макария Т. IV.* С.-Петербург, 1852, p. 94.

fără vază, în comună, pentruca să nu se piardă nici un suflet răscumpărat cu scump sângele lui Christos. În fine :
 6. Să aibă preotul la săvârșirea sf. sacrameinte intențiune curată ¹⁾, acea intențiune, care a avut-o însuș Mântuitorul la așezarea sf. sacrameinte. Numai privirea la preamărirea lui Dumnezeu și la mântuirea omului să conducă aici pe preot.

§ 219. Primitorul sf. sacrameinte.

Primitorul sf. sacrameint al botezului este un om viu, care n'a primit încă într'un mod valid sacrameintul acesta, iară primitorii celorlalte sacrameinte sunt numai membrii bisericeii, și anume membrii cei vii. Dela primitorii sf. sacrameinte se prefinde, ca ei pentru primirea acestora să fie bine preparați și să se afle în stare grațială. Pentru prepararea și starea grațială sunt responsabili mai întâi primitorii înșiși, însă păstorul de suflete este obligat, de a învăța în privința aceasta pe cei credincioși și a-i conduce la primirea demnă a sf. sacrameinte. Preotul să învețe pe poporeni săi despre ființa sf. sacrameinte, efectele, puterea și însemnarea ceremoniilor împreunate cu dânsule. Așisderea să se admonieze credincioșii adeseori, ca ei, cu pietate adâncă, cu conștiință și cu inimă curată să pășiască la primirea sf. sacrameinte, arătând aceasta și în purtarea lor externă. Și fiindcă sf. sacrameinte sunt o parte a credinței ortodoxe, pentru aceea preotul, la explicarea lor este obligat a întreba pe primitor despre adevărurile fundamentale ale credinței, adică acele adevăruri cari după firea lor sunt mijloace neincunjurabile ale mântuirii, precum b. o. învățătura despre sf. treime, despre răscumpărarea lumii prin Isus Christos etc. Neștiind primitorul acestea, să-l învețe preotul despre dânsule, pentruca el prin ele să poată cuprinde mai bine puterea sacrameintului, și astfel să-și întărească credința sa. Neînvățând însă cei neștiutori adevărurile cele absolut necesare ale credinței, preotul nu le poate împărtăși sf. sacrameinte, pentruca unii ca aceștia, deși nu se socotesc în numărul celor necredincioși, totuși în realitate nu stau departe de dânsii ²⁾.

¹⁾ Mărturisirea ortodoxă . . . Cart. cit., Partea I. Răsp. la Intreb. 100.

²⁾ Cf. Книга о должностяхъ пресвитеровъ приходскихъ. Edit. 3; 1818 p. 109.

§ 220. Originea dumnezească a sfintelor taine.

Cultul ortodox constă din rugăciune, cântare, cefire și predică. Culmea întregului cult e, după cele arătate, sf. liturghie. Acest cult e menit pentru toți creștinii și e public. Dar sunt și alte servicii menite pentru anumite persoane și nu se săvârșesc totdeauna în public. Se cere prin aceste servicii, pe cari le-am cunoscut sub numele de sf. misterii, mântuirea și harul d=zeesc, pentru anumite persoane.

Și originea acestor servicii d=zești, e dumnezească. Botezul la așezat Domnul nostru Isus Christos prin cuvintele : „Mergeți și botezați în numele Tatălui al Fiului și al sf. Duh” și „De nu se va naște cineva din apă și din Duh nu va putea să intre în împărăția lui Dumnezeu” (Ioan 3, 5).

Mirul are temeii în cele zise de Domnul : „Cel ce va crede în mine, râuri de apă vie vor curge din pântecele lui” (Ioan 7, 38). Apoi în sf. scriptură cefim că sf. ap. Petru și Ioan săvârșeau această taină. Ei „puneau mâinile peste Samarinenii cei botezați și aceștia primeau pe sf. Duh” (Faptele Apostolilor 8, 17).

Euharistia a așezat-o Isus Christos la cina cea de pe urmă cu cuvintele : „Luați, mâncați acesta este trupul meu” și „Beți din acesta toți, acesta este sângele meu” (Mat. 26, 26—28).

Preoția a instituit-o Mântuitorul nostru trimițând apostolii cu cuvintele : „Mergând învățați toate neamurile, botezându-i în numele Tatălui și al Fiului și al sf. Duh” (Matei 28, 18).

Mărturisirea a așezat-o Isus Christos cu cuvintele adresate apostolilor : „Ori câte veți lega pe pământ vor fi legate și în ceruri și ori câte veți deslega pe pământ, vor fi deslegate și în ceruri” (Matei 16, 19 și 18, 18).

Căsătoria a sfințit-o Isus Christos la nunta din Cana Galileei (Ioan 2, 2).

Eleoungerea a așezat-o Mântuitorul, dând putere apostolilor peste duhurile necurate, în urma carei puteri apostolii „ungeau cu untdelemn pe mulți bolnavi și îi vindecau” (Marcu 6, 7—13).

Originea d=zească a sf. taine o mărturisește ap. Paul

zicând: „Așa să ne socotească pe noi omul, ca pe niște ... economi ai tainelor lui Dumnezeu” (I Cor. 4, 1).

Dintre părinții bisericești, cari mărturisesc originea sf. taine fie amintit sf. Ambrosie care zice: „Întemeietorul tainelor este însuși Domnul nostru Isus Christos” (Ambr. De sacram. lib. IV).

ARTICOLUL II.

Despre sf. sacramente in special.

I.

Sfântul sacrament al botezului.

§ 221. Conceptul botezului.

Un fel de botez, ca spălare solemnă cu apă, era acum întrebuițat la Iudei. Într'acest mod se sfințiră în preoți Aaron și fiii lui ¹⁾. Și dacă un păgân trecea la iudaism, se spăla cu apă, în semn, că el trebuie să se feriască de toată necurătenia și fărădelegile păgânismului. Așisderea Ioan, înaintemergătorul lui Isus, botează în semn de pocăință, prin care Iudeii aveau a se pregăti pentru împărăția lui Mesia.

Însă aceste feluri de botez, erau numai semne și nu puteau produce reală iertare de păcate; pentru aceea mărturisește acum Ioan: „Eu vă botez pe voi cu apă spre pocăință, iară cela ce vine după mine, mai tare decât mine este, ale cărui încălțăminte eu nu sunt vrednic a le purta, acela va boteza pe voi cu Duh și cu foc” ²⁾.

Reală împăcare se efectui deabia prin moartea lui Isus Christos, iară meritul mântuirii plinite de Christos se comunică omului prin botezul instituit de Isus cu cuvintele: „Drept aceea mergând învățați toate neamurile, botezându-i în numele Tatălui și al Fiului și al sf. Duh” ³⁾. Botezul este așadară acel sacrament, în care omul prin apă și prin Duh se curățește de tot păcatul, se renaște în Christos la viață nouă și se sfințește sufletește. El este mijlocul ordinar, prin care se câștigă iertarea de păcatul strămoșesc și

¹⁾ II, Moisi 29, 4.

²⁾ Matei 3, 11.

³⁾ Matei 28, 19.

de oricare alt păcat și prin care omul devine membru al bisericii lui Christos și moștenitor al împărăției lui Dumnezeu.

Botezul se numește în sf. scriptură baia nașterii a doua și a învierii Duhului sfânt ¹⁾, spălarea păcatelor ²⁾, sfințirea și îndreptarea ³⁾, luminarea ⁴⁾. Iară sf. părinți îi dau următoarele numiri: Ioan Chrisostom numește botezul *luminare*, pentru că la acest sacrament lumina credinței alungă noaptea și întunericul, care dela căderea omului cuprinsese mintea omenească ⁵⁾. Astfel îl numește și sf. Grigorie dela Nazianz ⁶⁾. Sf. Ciril dela Ierusalim numește botezul *plată de răscumpărare pentru cei prinși, iertarea culpei păcatelor, moartea păcatului, renașterea sufletului, veșmântul luminei ș. m. d.* ⁷⁾.

§ 222. Partea vizibilă a botezului.

Partea vizibilă a botezului constă în întreita cufundare în apă, a aceluia ce se botează pronunțându-se cuvintele: „Botează-se servul lui Dumnezeu (N) în numele Tatălui, Amin; și al Fiului, Amin; și al sf. Duh, Amin; acum și pururea și în vecii vecilor, Amin”. Aici este a se distinge în special: 1. Materia sacramentului, 2. cuvintele, cari se pronunță la lucrarea lui, și 3. lucrarea însăși la săvârșirea sacramentului.

Materia sf. sacrament al botezului trebuie să fie apă simplă, naturală și curată, neamestecată cu altceva, nici artificială, nici vr'un alt fluid ⁸⁾, căci Mântuitorul a învățat: „De nu se va naște cineva din apă și din Duh, nu va putea să intre în împărăția lui Dumnezeu” ⁹⁾. — Apa se întrebuințează ca materie a botezului din mai multe cauze. Fiindcă botezul pentru câștigarea vieții eterne le este de lipsă, tutu- rora fără deosebire pentru aceea se potrivește apa ca materie

¹⁾ Tit. 3, 5.

²⁾ Fapt. ap. 22, 16.

³⁾ I, Cor. 6, 11.

⁴⁾ Ebr. 6, 4.

⁵⁾ Ioannis Chrysostomi, In Epist. ad Hebr. c. VII, Hom. 13 (Migne, Patr. gr., T. LXIII, pag. 107).

⁶⁾ Gregor Naz., Orat. 43 in sanctum Baptisma (Migne, Patr. gr., T. XXXVI, pag. 361).

⁷⁾ Cyrilli Hierosol. Procatechesis, nota 16 (Migne, Patr. gr., T. XXXIII, pag. 360).

⁸⁾ Cf. *Mărturis. ort.* ... Cart. cit., Partea I, Răsp. la întreb. 103.

⁹⁾ Ioan 3, 5.

a lui, căci ea nu lipsește nicăiri și lesne se poate procura de fiecare. Așisderea se simbolizează prin apă mai deplin, decât prin oricare altă materie, efectele botezului. Căci precum prin apă se curătesc hainele și corpul de întinare materială, așa se curățește și prin botez sufletul omului de întinarea păcatului strămoșesc. Precum adăpându-se pământul cu apă produce fructe, așa și prin botez devine fructifer sufletul omului, căci el îi câștigă lui meritele nefinite ale lui Isus Christos și-l dispune, a duce o viață plăcută lui Dumnezeu. Precum prin apă se stinge focul, așa se stinge prin darul botezului focul pofelor necurate. Precum prin apă se întărește omul cel ostenit, așa prin darul botezului se întărește voia lui cea slăbită prin păcat.

Apa ca materie a botezului se preînchipuiește și în Testamentul vechiu prin diluviu ¹⁾, prin trecerea în marea roșă ²⁾, prin spălarea lui Neeman ³⁾, prin puterea cea minunată a lacului Bethesta ⁴⁾, precum se prezise mai înainte de profeți ⁵⁾.

Botezul trebuie să se săvârșească în numele sf. treimi cu cuvintele: „Botează-se servul lui Dumnezeu (N) în numele Tatălui, Amin; și al Fiului, Amin; și al sf. Duh, Amin; acum și pururea și în vecii vecilor, Amin“. Această formă după ființa sa a orânduit-o Isus Christos însuș prin cuvintele: „Botezându-i în numele Tatălui și al Fiului și al sf. Duh“ ⁶⁾ și înseamnă, că prin actul simbolic al botezului devine cel botezat mărturisitor al sf. treimi celei de o ființă. La aceste cuvinte ale Mântuitorului, biserica a adaus cuvintele: „Amin“ după fiecare nume a sf. treimi, și cuvintele: „Acum și pururea și în vecii vecilor, Amin“. Cuvintele: „Amin“ sunt întărirea celor zise, iară prin cuvintele; „Acum și pururea și în vecii vecilor“ se înseamnă, că botezul săvârșit are caracter indelebil și nu se mai poate repeti a doua oară.

Botezul de rând trebuie să se săvârșească prin întrecită

¹⁾ I. Petr. 3. 20.

²⁾ I. Cor. 10, 1.

³⁾ IV. Imp. 5, 14.

⁴⁾ Ioan 5, 2.

⁵⁾ Isaia 55, 1; Ezech. 47, 2; Zah. 13, 1.

⁶⁾ Mat. 28, 19.

cufundare în apă dimpreună cu pronunțarea cuvintelor formeii. Canonul 49 al sf. apostoli zice: „Dacă vre-un episcop sau presviter după rânduirea Domnului n'ar boteza în Tatăl și în Fiul și în sf. Duh, ci în trei fără de început sau în trei fii sau în trei mângăiatori, să se caterisiască“ ¹⁾. Așadară în forma botezului sunt toate esențiale, afară de cuvintele: „Amin“ și: „Acum și pururea și în vecii vecilor“. Prin orice schimbare a acestor cuvinte s'ar schimba forma botezului în ființă ²⁾.

Ce se atinge de turnarea apei asupra celui ce se botează, sau stopirea cu aceasta, precum de regulă se săvârșește botezul în biserica occidentală, acest mod al săvârșirii sf. sacrament al botezului se admitea în vechime numai ca abatere, în cazuri de necesitate extremă, mai ales la acei bolnavi, cari zăceau în pat, la așanumișii clinici (κλινικῆ dela κλίνη, pat) și cari așadară nu se puteau boteza prin cufundare. Biserica ortodoxă, deși admite turnarea apei și stopirea cu ea la săvârșirea botezului, căci prin aceasta nu se desființează puterea lui, totuș chiar până în ziua de astăzi o permite numai în cazuri de necesitate, ca abatere dela regula generală ³⁾.

La săvârșirea botezului prin turnare, se cere mai întâi o cătime de apă ca aceea, ca să se poată face spălarea cuvenită a corpului. Apoi turnându-se apă asupra capului celui ce se botează în trei rânduri, se rostesc cuvintele formeii chiar așa ca la cufundare.

§ 223. Ministrul botezului.

Din cuvintele Mântuitorului: „Mergând învățați toate neamurile, botezându-i în numele Tatălui, și al Fiului și al sf. Duh“ ⁴⁾ este evident, că miniștrii botezului sunt

¹⁾ Și canonul 50 al sf. apostoli prescrie: „Dacă un episcop sau presviter nu va săvârși trei afundări ale unei taine, ci o afundare, care se dă întru moartea Domnului, să se caterisiască. Că nu a zis Domnul: Întru moartea mea botezați, ci mergând învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al sf. Duh (Pidalion, l. c. f. 46).

²⁾ Cf. Mărtur. ortod. . . Cart. cit., Partea I. Răsp. la întreb. 102.

³⁾ Cf. Православн.-догмат. Богословіе Макарія. Т. IV. р. 109.

⁴⁾ Mat. 28, 19.

episcopii și presviterii. Aceasta se vede și din canoanele sf. apostoli, în cari, ori și unde este vorba despre ministrul sf. sacrament al botezului, totdeauna se numește numai episcopul sau presviterul ¹⁾. Diaconilor de ordin ar nu le compete dreptul de a boteza, căci afară de argumentele expuse, se scrie anume în Constituțiunile apostolice: *Diaconul . . . nu botează* ²⁾. Totuș în absența episcopului sau a presviterului, se permitea, în cazuri de necesitate, și diaconilor, de a boteza. Așisderea poate boteza în absența miniștrilor ordinari și în cazuri de mare necesitate, și o persoană laică, bărbat sau femeie ³⁾, ba chiar și părintele propriu ⁴⁾. Temeiul acestei îndreptățiri, care nu se află nici la unul din celelalte sacramente, zace în împrejurarea, că botezul este condițiunea fundamentală a mântuirii noastre după zisa Mântuitorului: „*De nu se va naște cineva din apă și din Duh, nu va putea să intre întru împărăția lui Dumnezeu*” ⁵⁾. Dacă așadară depinde mântuirea dela botez, ca o condițiune neevitabilă, apoi trebuie fiecărui om, ori și unde s'ar afla el, să i se deie posibilitatea, de primi botezul.

Laicul, botezând, face întreită cufundare în apă, resp, tumare și rostește la fiecare cufundare forma botezului în modul sus arătat; deci aplicându-se bine materia și forma, botezul este valid și nu se repetă. Totuș viețuind pruncul botezat astfel, preotul trebuie să îndeplinească tot ceremonialul, care urmează după botez, și care nu s'a îndeplinit la botezul pruncului ⁶⁾.

§ 224. Subiectul botezului.

Botezul ca sacramentul renașterii spirituale, presupune nașterea și viața corporală. Pentru aceea nu se cuvine a boteza morți ⁷⁾, ci numai oameni vii, și anume prunci sau vârstnici.

¹⁾ Can. 49 și 50 al sf. apostoli (*Pidalion*, Neamtul, 1844, I, 45 și 46).

²⁾ *Const. apost.* Lib. VIII. c. 28 (Migne, Patr. gr. T. I. p. 1125).

³⁾ Cf. *Mart. ortodoxă* . . . Cart. cit., Partea I. Răsp. la Intreb. 103.

⁴⁾ Cf. *Can. 7 al sf. Nichifor Mărturisitorul* (*Pravila*, Târgoviște, 1652, cap. 153).

⁵⁾ Ioan 3, 5.

⁶⁾ Cf. Книга о должностяхъ пресвитеровъ приходскихъ . . . Edit. 3, 1818 p. 111.

⁷⁾ Vezi; Explicar. can. 83 al sin. 6 ecum. (*Pidalion*, I. c. f. 198).

La începutul creștinismului, se botezau mai ales oameni vârstnici, căci atunci mai ales vârstnicii treceau la credința creștină. Însă că și pruncii nu sunt excluși dela botez, se vede din cuvintele Mântuitorului la Matei 28, 19, prin cari se poruncește a boteza pe toți, și în Faptele apostolilor se istorisește, că apostolii botezau familii întregi ¹⁾, și așadară nu numai vârstnici, ci și prunci.

Uzul botezării pruncilor îl deduce autorul opului „*de ecclesiastica Hierarchia*”, dela apostoli. El zice: Învățătorilor noștri dumnezeiești li-au plăcut să admită la botez și pruncii sub sfințita condițiune, că părinții naturali ai pruncului îl încredințează oarecărui din credincioși, care are a-l informa în lucruri dumnezeiești și a purta grijă pentru dânsul și mai departe ca un părinte și veghetor al mântuirii lui eterne. Pe acest bărbat, dacă a promis, a-l conduce pe copil la viață religioasă, îl pune ierarhul a rosti lepădările și simbolul credinței ²⁾. — Și Origen, care după propria sa zisă se boteză îndată după naștere, înseamnă botezarea pruncilor ca o tradițiune apostolică ³⁾. — Sf. Ciprian scrie relativ la botezarea pruncilor: „Deoarece făcătorii de rele mai mari, cari au păcătuit prin îndelungat timp, dacă se întorc la credință, câștigă iertare de păcate, și botezul și darul nu i se oprește nimăruia; cu cât mai puțin se poate exclude dela botez un prunc, care deabia născut n'a putut păcătui, doară că el după corp s'a născut dela Adam și după naștere este supus morții, care însă cu atât mai lesne câștigă iertare de păcate, căci lui nu i se iartă păcate proprii, ci păcate străine” ⁴⁾. Tot sf. Ciprian decise într'un sinod dela Cartago în contra unor erefici, cari se opuneau botezării copiilor, dimpreună cu ceilalți episcopi prezenți, în favorul botezării copiilor ⁵⁾. Și f. Augustin zice despre această deciziune a lui Ciprian și a celorlalți episcopi, că ei cu aceasta n'au introdus ceva nou, ci au exprimat numai ferma credință a bisericii ⁶⁾.

Iară dela acela, care voiește să primiască sf. sacrament al botezului, se pretinde, fiind vârstnic:

1) *Credință*, pentru că zice Mântuitorul: „*Mergeți în*

¹⁾ Fapt. ap. 16, 15, 31; 18, 8; I. Cor. 1, 16.

²⁾ Pseud.-Dionysii Areopagitae De eccl. Hierarch. cap. VII. (Migne, Patr. gr. T. III. p. 584).

³⁾ Origenis Comment. in epist. ad Rom. Lib. V. (Migne, Patr. gr. T. XIV. p. 1040).

⁴⁾ Cypriani Epistola 59 ad Fidum, de infantibus baptizandis (Migne, Patr. lat. T. IV. p. 369).

⁵⁾ Cf. Carthaginense concilium sub Cypriano tertium de infantibus baptizandis II. la Migne, Patr. lat. T. II. p. 1049.

⁶⁾ Cf. Augustini Ep. 166 ad Hieronymum c. 3. („De origine animae hominis” la Migne, Patr. lat. T. XXXIII. p. 723).

toată lumea, vestiți evanghelia la toată făptura, cela ce va crede și se va boteza mântui-se-va, iară cela ce nu va crede osândi-se-va" ¹⁾ Pentru aceea sf. apostoli îi informau mai întâi pe oameni în credință și apoi deabea îi botezau. Așa sf. apostol Petru după pogorârea Duhului sfânt, învăță mai întâi mulțimea adunată și aceia, cari bucură și primiră cuvântul lui, se botezară și se adăuseră în ziua aceea suflete ca la trei mii ²⁾. Așisderea și Filip binevesti mai întâi famenului pe Christos, și după ce îi zise Filip: De crezi din toată inima, slobod este să te botez, și după ce răspunse famenul: Cred: că Fiul lui Dumnezeu este Isus Christos, îl botează Filip ³⁾.

2. Pocăință, căci zice apostolul: „Pocăiți-vă și să se boteze fiecare dintre voi în numele lui Isus Christos, spre iertarea păcatelor și veți lua darul Duhului sfânt" ⁴⁾.

Pruncii necapabili pentru credință și căință, se botează pe credința părinților și a nașilor, cari în numele lor promit credința, se leapădă de diavolul și de faptele lui și garantează creșterea copiilor în credință și religiozitate.

Botezul se împărtășește tuturor aceloră, despre cari se știe sigur, că ei sau defel nu sunt botezați sau că botezul lor nu este valid. La aceștia se numără: a) toți proseliții iudei și păgâni; b) proseliții dela acele confesiuni creștine, cari nu recunosc botezul, precum sunt Queckerii, sau cari nu cred în sf. treime, precum sunt Unitarii și c) proseliții dela acele confesiuni creștine, cari în cărțile lor simbolice se abat ființial dela dogma bisericeii ortodoxe în învățătura despre materia și forma, necesitatea și efectele botezului.

Botezului proseliților îi premerge catehizarea în religione. Așa prescrie canonul 46 al sinodului din Laodicea: Se cuvine, ca cei ce vor să se lumineze, să învețe credința pe de rost și în joia săptămânei să o spună episcopului ori presviterului ⁵⁾. În pericol de moarte se botează catehumenii și înainte de terminarea învățătorei catehetice,

¹⁾ Marc. 16, 15.

²⁾ Fapt. ap. 2, 41.

³⁾ Fapt. ap. 8, 37-38.

⁴⁾ Fapt. ap. 2, 38.

⁵⁾ Cf. și can. 78 al sinod. 6 ecum. (Pidalion, Neamțul, 1844, f. 195).

ca să nu moară nedobândind darul botezului, și se împărtășesc și cu sf. comunicătură ¹⁾.

Cei lipsiți de minte nu se pot boteza, dacă nu sunt astfel din naștere. Fiind ei însă lipsiți de minte din naștere, sunt a se privi ca prunci nevârștrici și pot să se boteze în credința părinților și a nașilor ²⁾. Dacă au ei intervale lucide și cer botezul pot în acestea să se boteze. Dacă cineva catehizându-se, își iese din minți, și în această stare nu poate mărturisi însuș credința și a cere botezul, dară fiindcă se catehiza mai înainte a arătat prin aceasta, că dorește botezul, poate să se boteze ³⁾.

Creștinii cei botezați, cari fără de voia lor s'au lepădat de Christos sau de biserica ortodoxă și iară se întorc la ortodoxie să și mărturisiască mai întâi păcatele, și simțind căință pentru lepădarea lor și împlinind canoanele lor impuse să se ungă cu sf. mir, iară nu să se boteze ⁴⁾. Leapădându-se cineva de biserica ortodoxă de bună voie, tot așa se primește la ortodoxie, numai i se dă un canon mai mare ⁵⁾.

În privința botezului pruncilor au a se lua în considerare următoarele:

La fiecare prunc, care se aduce la botez să întrebe preotul, ori de nu cumva pruncul este botezat cu botezul săvârșit de laic sau cu botezul așa numit de formă. Dacă pruncul nu este botezat astfel, atunci îl botează preotul cu toată rânduiala prescrisă. Iară dacă pruncul este botezat cu botezul de formă, atunci se plinește numai rânduiala, care urmează după botez. Dacă săvârșitorul laic al botezului n'a știut a zice forma botezului nicidecum, ci numai a udat pe prunc cu apă, sau a schimbat această formă în ființă, atunci se botează pruncul cu toată rânduiala prescrisă, căci nu s'a plinit sacramentul botezului. Dacă s'a botezat așadar pruncul prin moașă, e bine, ca preotul să lase pe moașă să repete

¹⁾ Cf. Can. 5 al sf. Ciril al Alexandriei (Pidalion, l. c. f. 460).

²⁾ Vezi: Învățătura preoților pe scurt a șapte taine ale bisericii cu porunca preasf. mitropolit Antonie, Iași 1732, Edit. II. București 1741.

³⁾ Timotei al Alexandriei, Intreb. 4. (Pidalion, l. c. f. 449).

⁴⁾ Vezi: Правосл.-догмат. Богословие Макария... Т. IV. p. 154.

⁵⁾ Vezi: Pravila, Târgoviște, 1652, cap. 323.

forma botezului înaintea lui și să-i zică tot ce a plinit, ca astfel să se poată încredința dacă s'a și plinit botezul de formă într'un mod valid.

Pruncii, cari încă se află în corpul maicei, nu se pot boteza. Dacă la grele nașteri este teamă, că pruncul ar putea muri mai înainte de naștere perfectă, și dacă este posibil, a turna pe capul lui apă, atunci să se boteze de moașă, și la botezul formal să se săvârșească numai rânduiala, care urmează după botez.

Dacă moare maica născândă mai înainte de naștere, atunci să i se țină gura deschisă, și cu grăbire să se cheme un medic, pentruca în mod artificios să se scoată din ea pruncul, care apoi să se boteze, dacă este viu.

Pruncii născuți morți nu se botează, ci se întreabă maica de nu cumva ea însăși a cauzat lepădarea sau prin nebăgare de seamă sau din adins. Deci i se dă maicei canon de pocăință conform canonului 21 al sinodului din Anchira, al 2 al sf. Vasile cel Mare și al 91 al sinodului trulan.

Pruncii, cari pentru nevârstnicie n'ar putea înșiși mărturisi pentru botezul lor, și așisderea nu s'ar afla martori demni de credință pentru acest botez, sunt fără de îndoială a se boteza ¹⁾.

La botezarea monștrilor să procedeze preotul cu multă circumspecțiune. Permițând împrejurările și nefiind pericol de moarte, să ceară preotul instrucțiune dela episcop sau sfat dela preoți înțelepți și experți.

Un monstru care n'are chip de om, nu se botează. Dar din contra, având monstrul capul unui om și chip sau asemănare de om, se botează zicând preotul: „De este acesta om: Botează-se servul lui Dumnezeu...”

Dacă se va naște cineva cu două capete, cu un piept și cu un pân-tece; sau cu două capete și piepturile și pân-tecele nu sunt bine despărțite, atunci să se boteze un cap întâi după rânduiala prescrisă. Apoi să se boteze celălalt cap zicând preotul: „De nu este acesta botezat, și de

¹⁾ Cf. Can. 80. al sinod. din Cartag. (Pidalion, l. c. f. 348) și can. 84. al sinod. VI ecum. (Pidalion, l. c. f. 198).

este și alt suflet întru acest corp; Botează-se servul lui Dumnezeu...” ¹⁾.

Iară dacă se va naște cineva cu două capete sau mai multe, fiind toate membrele despărțite, atunci se presupune, că și sufletele sunt despărțite și sunt oameni diferiți. Pentru aceea se botează deplin fiecare cap îndeosebi. Fiind însă teamă de moarte, și neputând preotul pentru scurtimea timpului boteza fiecare cap îndeosebi, atunci botează toate capurile deodată. Turnând preotul apă să zică: „Boteze-se servii lui Dumnezeu N. N. în numele Tatălui...”. Această formă plurală să se întrebuițeze deci numai la pericol de moarte, dacă nu e timp, ca fiecare să se boteze îndeosebi; altfel nicicum și niciodată, căci altmintrelea preotul ar comite un păcat de moarte și și-ar atrage pedeapsă legală ²⁾.

Se mai botează condiționat și copiii aflați și expuși (infantes expositi) chiar și în cazul când s'ar afla lângă ei o țidulă, care ar mărturisi că sunt deja botezați, căci în afaceri atât de importante pentru viața spirituală a omului, cum e botezul, nu se poate da crezământ persoanelor necunoscute ³⁾.

§ 225. Timpul și locul botezului.

În timpurile cele dintâi ale creștinismului se împărtășia sf. sacrament al botezului în tot timpul, precum cereau împrejurările și ocaziunea. Dară acuma de curând apar, pentru botezul solemn, timpuri sau sărbători determinate, și mai ales paștele și pogorârea Duhului sfânt, și anume, sâmbetele înaintea acestor sărbători. Această instituțiune avea temeii extern și intern. Botezându-se adică în acel timp mai cu

¹⁾ Despre botezul condiționat vezi: Книга о должностяхъ пресвитеровъ приходскихъ, Edit. 3. p. 119 și Samuil Andrievici, Invățătura ortodoxă din religiunea creștinească a bisericii răsăritului, Cartea II. Viena 1862 p. 114.

²⁾ Vezi: Invățătura preoților pe scurt a șapte taine ale bisericii cu porunca preasf. mitropolit Antonic, Iași 1732.

³⁾ Privitor la botezul copiilor sunt dispozițiuni și în Legea privitoare la actele stării civile, promulgată cu decr. reg. No. 493 din 21 Febr. 1928 și publ. în Mon. oficial No. 44 din 1928. — Vezi și Regulamentul legii priv. la actele stării civile. Mon. of. No. 229 din 14 Oct. 1928.

seamă oameni vârstnici, îi premergea botezului o preparare mai îndelungată, care consta într'aceea, că candidații botezului se catehizau în credința creștină, și se supuneau la un examen rigoros, cari toate se încheiau pe lângă Paști sau Rusalii. Iară temeiul intern zăcea în aptitudinea acestor două sărbători, de a fi zile de botez. La paști, ne înmormântăm dimpreună cu Christos, prin botez, spre moarte, ca precum a înviat Christos din morți, așa și noi intru înnoirea vieții să umblăm¹⁾. Iară vărsarea Duhului sfânt este îndeplinirea botezului, este așazicând însăș botezul. În biserica orientală, apare, din secolul al IV, ca zi de botez și sărbătoarea arătării Domnului, deoarece în această zi se serba amintirea botezului lui Christos în Iordan. Sf. Grigorie dela Nazianz o numește drept aceea această sărbătoare ἡμέρα τῶν φωτῶν, ἄγια φωτα τῶν ἐπιφανίων²⁾. În unele biserici era datina, de a săvârși botezul în ziua aniversară a sfințirii bisericei³⁾. În cazuri extraordinare, și anume în cazuri de necesitate, precum la o boală grea și la alte cazuri, asemănătoare se boteza în tot timpul. Tertulian zice în privinta aceasta: „Fiecare zi este ziua Domnului, fiecare oră, fiecare moment este sfânt pentru botez“⁴⁾.

Deși botezul se poate împărtăși așadară, în tot timpul, totuș, după praxa străveche a bisericei, sunt mai ales două zile sfinte, în cari se cuvine să se împărtășiască sacramentul botezului, adică sâmbătă înainte de Paști și înainte de Rusalii. Această praxă să se observe și acuma, dacă e posibil la botezul celor vârstnici sau cel puțin să nu se treacă cu vederea cu totul.

Ce se atinge de botezul pruncilor, din cauza slăbiciunii naturale a acestora și pentruca să nu moară fără de botez,

¹⁾ Rom. 6, 4.

²⁾ Cf. Gregorii Nazianz. Orat. 39. In sancta Lumina și Orat. 40. In sanctum Baptisma (Migne, Patr. gr. T. XXXVI. p. 336 și 360).

³⁾ Așa istorisește Sozomen în descrierea sfințirii bisericei din Ierusalim, pe care Constantin cel Mare o zidi la mormântul Mântuitorului, că enchenile (ἄγκυραι) sau aniversările sfințirii se petreceau cu mare solemnitate, împărtășindu-se în această zi sacramentul botezului. (Sozomeni Hist. eccl. L. II. c. 26 la Migne, Patr. gr. T. LXVII. p. 1008).

⁴⁾ Tertulliani Liber de baptismo c. 19 la Migne, Patr. lat. T. I. p. 1331.

acum de timpuriu nu se observau la ei timpurile solemne de botez și aceasta află loc și în ziua de astăzi. Și în ziua de astăzi nu este hotărîtă ziua în care să se boteze pruncii. Căci o seamă se botează în ziua a opta după naștere, alții în ziua a zecea, alții mai înainte, alții mai târziu. Iară în caz de necesitate urgentă, se botează pruncul îndată după naștere¹⁾.

Botezul pruncilor să nu se amâie mult după naștere, ci preoții să învețe pe poporeni lor, ca aceștia curând după naștere să aducă pe pruncii lor la botez, pentruca ei să nu se lipsiască cumva din nebăgarea de seamă a părinților, de acest sacrament și astfel să se pericliteze mântuirea lor.

În timpurile vechi botezul se săvârșea noaptea, adică la vegherea de noapte²⁾, căci omul, prin botez, se aduce din întuneric la lumină acuma, afară de întâmplări de necesitate, să se înțeleagă preotul cu părintele pruncului, sau cu acela, care cere botezul, despre o oră determinată, în regulă înainte de amezi, la care oră să se aducă pruncul la biserică. La timpul determinat să se înființeze apoi ambele părți în biserică. Botezul celor vârstnici să se împărtășiască totdeauna înainte de amezi. Spre preamărirea acestui sfânt al acestui sacrament, să se aducă aceia, cari au să se boteze la biserică la sf. liturghie³⁾, pentruca apoi botezul să se săvârșească în spiritul bisericei antice cu solemnitate.

În România s'a introdus starea civilă care are acuma influență și asupra acestei taine. Legea privitoare la starea civilă dispune ca să se facă întâi declarația nașterii la oficiul stării civile. Acesta este obligat ca îndată după înscrierea nașterii să completeze buletinul și să-l înmâneze declarantului. Acest buletin de naștere va servi la săvârșirea ceremoniei religioase⁴⁾.

¹⁾ Cf. Metrophanis Critopuli Confessio la E. I. Kimmel, Monumenta fidei eccl. orient. II pag. 109.

²⁾ Vezi: Explicarea la canonul 45. al sinod. din Laodicea (Pidalion. I. c. f. 296).

³⁾ Cf. Pravila, Târgoviște, 1652, cap. 156 și Simeon Tesalonicheanul. Despre sfintele taine cap. 62 (Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 220).

⁴⁾ Vezi Regulamentul pentru aplicarea legii stării civile Art. 77. Monit. Oficial 14 Oct. 1928 pag. 8482.

Relativ la locul botezului, e de observat, că acesta, în timpurile cele dintâi ale creștinismului, nu era fixat.

Sf. Iustin scrie despre locul botezului, cu totul general: „Cei ce voiesc să se boteze” zice el „se duc de noi într’acolo, unde este apa, și se fac părtași de renaștere întocmai așa, precum ne făcurăm și noi”¹⁾. Tertulian vorbește tot încă în același mod despre botez, adică că el se împărtășește în general în fiecare loc, unde se află apă²⁾.

În timpurile persecuțiilor, serviau acele locuri, în cari se adunau creștinii pentru serviciile lor dumnezeiești, și pentru actul botezului. Deabia după ce se înființară pentru biserică timpuri mai liniștite aduse cu sine, natura lucrului, că puterea și sublimitatea creștinismului se dezvoltă și în extern, în forme determinate și regulate, și atunci deabia se orânduiește de biserică și pentru actul botezului, locuri determinate. Acestea se numiau la Greci *ῥωτιστήρια*, la Latini baptisteria, adică paraclisuri, cari erau în imbinare cu biserică³⁾. Canonul 59 al sinodului al 6 ecumenic, orânduiește, ca cei ce voiesc să se învredniciască de botez, să vină la bisericile catolice, și acolo să dobândiască acest dar.

Tot acest sinod hotărăște în canonul 31, că dacă ar voi să boteze cineva prin paraclisele nesfințite, cari se află prin case, să o facă aceasta numai cu știrea și învoirea episcopului local⁴⁾.

Așadară locul propriu pentru botez este biserică. Acel loc, unde se săvârșește un act liturgic atât de sfânt trebuie așisderea să fie sfânt, și pe aceia, cari iau parte la acest act, toată împrejurimea trebuie să-i umple cu reverință și să-i dispună la pietate. Așisderea indică întregul rit al botezului, că acesta se cuvine să se săvârșească în biserică, și numai prin aceasta câștigă botezul deplina însemnare ce o are.

¹⁾ Iustinus, Apolog. I. pro Christianis n. 61 la Migne, Patr. gr. T. VI. p. 420.

²⁾ Tertullianus, De cor. milit. c. 3 (Migne, Patr. lat. T. II. p. 98) și Liber de baptismo. c. 4 (Migne, Patr. lat. T. I. p. 1311).

³⁾ Cf. Cyrill. Hierosyl., Catech. XX. myst. II. n. 4 (Migne, Patr. gr. T. XXXIII. p. 1080).

⁴⁾ Didalion, l. c. f. 168.

Totuș în cazuri de necesitate¹⁾ se poate boteza și în case private. Săvârșindu-se botezul în casă particulară, să se omeze pentru sfântul act un loc potrivit, și apoi să se evite toată profanarea lucrurilor celor sfinte.

§ 226. Nașii.

Sf. sacrament al botezului se împărtășește după o dăfină străveche a bisericii în prezența unor martori invitați la aceasta de cătră părinții celui ce se botează, numindu-se martorii aceștia, nași, *ἀνάδοχοι, ἱγερμένους*. Că această dăfină este străveche, mărturisesc Constituțiunile apostolice²⁾, autorul opului „de ecclesiastica Hierarchia”³⁾ și Tertulian⁴⁾.

Nașii sunt martori ai botezului, cari mărturisesc despre botezul săvârșit. Ei sunt garanți înaintea lui Dumnezeu și a bisericii, că cel botezat va rămâne credincios credinței primite și promisiunilor date; și, în fine, sunt ei părinți spirituali, cari, dând la botez în numele pruncilor răspunsurile necesare și rostind mărturisirea credinței, iau asupra-și obligământul, de a crește pe cel botezat, a-l sprijini și a-l susține în această credință și în promisiunile date.

Din aceste obligăminte rezultă de sine, următoarele cerinți pentru naș:

1. *Ortodoxia*⁵⁾. Așadară se exclud dela nașie necredincioșii, ereticii, schismaticii. Pentru cazul, când nu s’ar putea respinge ereticul, sau schismaticul — necredinciosul

¹⁾ B. o. la un frig mare sau la slăbiciunea copilului.

²⁾ Const. apost. L. III c. 16 (Migne, Patr. gr. T. I. p. 797).

³⁾ De eccl. Hierarch. Cap. VII § 10, unde citim: „Invățătorilor noștri dumnezeiești li-au plăcut a admite la botez și prunci sub sfânta condițiune, că părinți naturali ai pruncului îl încredințează cuiva dintre credincioși, care are a-l informa în lucruri dumnezeiești și a purta grijă pentru dânsul și mai departe, ca un părinte și veghiator al mântuirii lui eterne. Pe acest bărbat, dacă a promis a conduce pe copilul la viață religioasă îl pune ierarhul a rosti lepădările și simbolul credinței (Migne, Patr. gr. T. III p. 584; cf. și De eccl. Hierarchia c. II § 5 la Migne, Patr. gr. T. III p. 396).

⁴⁾ Tertulliani Liber de baptismo c. 18 (Migne, Patr. lat. T. I. p. 1330) și ejusdem De cor. mil. c. 3 (Migne, Patr. lat. T. II p. 98).

⁵⁾ Cf. Despre rudenii în Didalion tradus de mitrop. Veniamin, îndreptat de Neofit Scriban, Neamțul, 1844, f. 494 și Symeonis Thessalonicensis De sacramentis c. 61 (Migne, Patr. gr. T. CLV p. 213).

nu poate să fie nici într'un caz naș — să fie pe lângă dânsii și un naș ortodox, și în acest caz este acesta de pe urmă nașul propriu, iară ceilalți sunt numai nași onorari.

2. *Curăția vieții*, căci la din contra, n'ar putea nașul satisface obligământului său, de a crește pe copil conform învățăturilor morale creștine.

3. *Maturitatea corporală și spirituală*. Așadară nu pot fi nași prunci, ei înșiși având trebuință de creștere¹⁾ și cei smintii la minte.

4. Trebuie să fie nașilor *fisic posibil*, de a-și împlini obligămintele respective. Pentru aceea se exclud de regulă, dela acest oficiu, monahii²⁾.

Numărul nașilor nu este fixat printr'o lege bisericească. În general se poate privi ca regulă, ca fiecare candidat de botez să aibă numai un naș³⁾. Uzul de a lua mai mulți nași se desaproabă de biserică, ca afinitatea sau înrudirea spirituală să nu se estindă prea departe. Totuș se întâmplă cazuri, în cari se iau mai mulți nași.

Chemarea nașului pretinde, ca să fie de sexul aceluia, ce se botează. Acuma influințarea confidențială asupra celui botezat, la care este obligat nașul pretinde aceasta. Apoi se crește orișicine mai bine de un crescător al sexului său. În fine și împrejurarea, că botezul în biserică ortodoxă se săvârșește prin afundare, pretinde egalitatea sexului. Totuș se admite în privința aceasta și abatere.

Biserica pune mare cumpănă pe instituțiunea nașilor, și dacă s'ar exercita ea în înțelesul bisericeii, apoi de bună seamă ar rezulta din ea, urmări foarte salutare. Pentru aceea preoții înainte de botez sau după botez sau și la alte ocaziuni, să învețe pe poporenii lor despre însemnătatea acestui oficiu și despre datoriile împreunate cu dânsul. Apoi în cazuri speciale, și mai ales dacă pruncii se neglijează de părinții lor corporali, să-i îndemne preoții, pe nași la împlinirea datoriilor lor primite la botez și la îngrijire pentru fiii lor spirituali.

¹⁾ C. A. Șaguna, Manual de studiul pastoral. Sibiu, 1872, p. 50.

²⁾ Cf. *Pidalion* l. c. f. 494 și *Pravila*, Târgoviște, 1652, cap. 135.

³⁾ Cf. *Metrophanis Critopuli Confessio*, ibid.

§ 227. Numele celui ce se botează.

La botez i se dă celui ce se botează un nume, care are să-i aducă aminte de virtuțile sfântului, al cărui nume poartă. Aceste nume se luau la început dela numele primilor învățători și întemeitori ai bisericeii, precum și dela compozițiunile cu Θεός și Χριστός, precum Teofil, Teodor, Teopist, Christofor, Christodul etc. Așisderea se deduceau numele cele nouă dela sărbătoarea, în care se isprăvia botezul, sau dela virtuțile creștine, sau dela oarecari ceremonii și momente simbolice provenitoare la botez, precum Epifanie, Inocenție, Anatolie, Neofit, Fotie, Sofia etc.

Acum se ia numele în regulă dela sfântul zilei, în care se botează cineva, și deși însemnarea cu acest nume depinde în fine dela preot, apoi acesta totuș să ia în considerare dorințele respective ale părinților sau ale nașului și să li satisfacă acestora. Totuș să se evite nume, cari se cuvin numai lui Dumnezeu, apoi nume păgâne, nume inventate și nume cu totul străine poporului, cari se află arareori și sunt greu de pronunțat, căci nume de aceste în regulă se prefac de popor în alte și nu se poartă.

§ 228. Obligămintele preotului față cu moașa.

Deoarece moașele adeseori trebuie să împărtășiască botezul de formă sau mai bine zis botezul „de nevoie” și asupra vieții familiare au influență, apoi trebuie să veghieze preotul asupra lor și să le dea învățături potrivite. Aceste învățături însă, privesc 1. la purtarea lor în general, 2. la împărtășirea botezului de formă sau de nevoie și 3. la caz de slăbiciunea maicei.

În privința purtării moașei în general să se învețe acestea, ca ele să împliniască oficiul lor cu conștiință și fidelitate, ca ele chemându-se la o femeie născândă, să nu facă diferență între persoane, ci la toate să le dea deasemenea ajutor, ca ele să fie cu discrețiune în toate acele lucruri, cari privesc la exercitarea oficiului lor, ca ele pe copii și pe tineri să depărteze din odaia născândeii și în general să evite tot, prin ce s'ar periclita inocența acestora, ca ele să nu aplice mijloace superstițioase și nepermise și

să nu le facă cunoscute femeiele cu mijloacele sportive de lepădarea fructului corporal, ca ele să se feriască a le tulbura sau irita pe femeiele născânde prin istoria întâmplărilor de naștere grea, ca ele totdeauna să fie cumpătate în mâncare și băutură și în general, să fie fără de prihană în privința vieții lor morale.

Relativ la botezul pruncilor să aibă moașele științele necesare despre materia și forma botezului și despre aplicațiunea acestora, apoi despre subiectul botezului, precum și ce au să facă ele în cazurile cele mai însemnate, privitoare la botezul pruncilor¹⁾. În special să se învețe moașele ca ele botezând pruncul și afundându-l în apă sau turnând apă asupra capului pruncului, întâia oară să zică: „*Botează-se servul lui Dumnezeu (N) în numele Tatălui, Amin*”; afundând a doua oară: „*Și al Fiului Amin*”; și afundând, a treia oară: „*Și al sf. Duh, Amin*”; „*acum și pururea și în vecii vecilor, Amin*”. Apoi să se învețe ele, ca să boteze numai în caz de necesitate, adică când este pericol de moarte. Viețuind pruncul botezat de moașă și trecând pericolul, să se aducă la biserică spre îndeplinirea ceremoniilor solemne și ungerea cu sf. mir.

În fine să se învețe moașa, că în caz de pericol pentru viața născândeii să-i facă atenți pe casnici, ca aceștia la timp cuviincios să cheme pe preot.

Învățarea moașelor să se repete din timp în timp.

§ 229. Ritul botezului.

Sublimitatea învățăturilor lui Christos, caritatea lină și blândă, care respira din ele, curăția năravurilor și credința eroică a creștinilor dintâi, îi câștigă bisericii creștine la început o mulțime de adoratori, cari cereau primirea în sânul ei, așa că sângele martirilor în realitate deveni sămânța creștinilor. Însă biserica păși la primirea candidaților de botez cu cea mai mare precauțiune. Și dacă în timpurile apostolice spațiul de timp între declararea acelor candidați și între

¹⁾ În Austria moașele trebuiau să cunoască numai decît cuprinsul emisului de interne ddto 25 Martie 1874, care în textul original le dădea toate instrucțiunile necesare cu prilejul botezului.

primirea lor factică, nu este îndelungat, precum ne învață exemplele famenului etiopian¹⁾, al Lidiei neguțătoaresei²⁾, al temnicerului dela Filipi³⁾, apoi se explică aceasta cu starea prunciei și cu zelul vioi ale acelor candidați, cari nu cereau deosebită precauțiune. Totuș în decursul timpului se ivi necesitatea, de a păși la primirea în biserică creștină cu precauțiune, pentruca biserica deapururea să rămână miereasă neintinată și fără prihană a Domnului și tesaurul prețios al credinței depus în ea să nu se atace și desonoreze, conform cuvintelor: „*Nu dați sfintele cânilor, nici aruncați mărgăritarele voastre înaintea porcilor, ca nu cumva să le calce pe ele cu picioarele lor și întorcându-se să vă sfâșie pe voi*”⁴⁾.

Așadară acela, care voia să intre în biserică creștină se aducea, în vechime, la episcop sau presviter, de către diaconi, cari examinau motivele trecerii la credința creștină, viața, năravurile și datinele lui. Fiind candidatul păcătos public, sau având el oarecari datine sau năravuri rele, se respingea până când nu se lepăda de acestea, la din contra se primia el în ziua dintâi după însemnarea cu semnul crucii pe frunte, făcându-se creștin (vra să zică candidat de creștin), căci se declara a primi dogmele creștinilor, și deabia a doua zi se făcea catehumen sau chemat prin impunerea mânilor și prin rugăciuni.

Canonul al 7 al sinodului al II ecumenic zice cătră sfârșit: „*Pe toți cei ce din aceștia (Eunomiani, Montaniști, Sabeliani) vor voi a se adăuga la ortodoxie, ca pe Elini îi primim. Și în ziua cea dintâi îi facem creștini (ποιούμεν αὐτοὺς χριστιανούς). Iară intru a doua, ca catehumeni, iară intru a treia îi jurăm cu suflare de trei ori în față și în urechi și așa îi catehizăm, și-i facem să petreacă în biserică îndestul, și să asculte scripturile și apoi îi botezăm*”⁵⁾.

Catehumenatul avea mai multe trepte sau clase, despre ale căror număr nu consună arheologii și istoricii. Mai mulți scriitori antici, mai ales ai bisericii grecești numără

¹⁾ Fapt. ap. 8, 27.

²⁾ Fapt. ap. 16, 14.

³⁾ Fapt. ap. 16, 31.

⁴⁾ Mat. 7, 6.

⁵⁾ Didalion, l. c. f. 106.

două trepte sau clase ale catehumenatului, numindu-se perfecti, ἀτελέστεροι, pe aceia, cari deabia au început catehizarea și ascultând dumnezeieștele scripturi, după citirea evangheliei ieșiau afară, iară pe alții, perfecti, τελειότεροι, cari stăteau în biserică la liturghie până la rugăciunea catehumenilor și cari făcuseră astfel de progrese, în catehizare că în curând puteau păși la botez ¹⁾. Alții iarăș numărau trei trepte sau clase ale catehumenatului, și anume cea dintâi a acelora, cari *auziau*, ἀκροώμενοι, audientes, adică cărora în adunările religioase li era permis a lua parte la serviciul dumnezeiesc până după predică, a doua a acelora, cari *în-genunchiau*, γονυκλίνοντες (γόνο κλίνοντες) genuflectentes, adică cărora după predică le era permis a lua parte și la rugăciunea următoare și a primi în genunchi binecuvântarea episcopului și în fine a treia, a *competenților*, cari acuma cu succes puteau cere botezul. Acești din urmă se numiau φωτιζόμενοι, dela φωτισμός, botez, sau și βαπτίζόμενοι, pentrucă, având cunoștință de toate învățăturile creștine, erau pe deplin preparați pentru primirea demnă a sf. botez.

Răstimpul catehumenatului era diferit, căci în privința aceasta nu decidea timpul, ci purtarea cea bună a catehumenilor. Sinodul întâi ecumenic, în canonul al doilea cârtește, că oamenii dela viața păgânească venind la credință, și în puțin timp catehizându-se, se aduceau îndată la baia spirituală, și hotărăște în general, ca de acuma una ca aceasta să nu se facă, fiindcă trebuie timp celuia ce se catehizează ²⁾. Constituțiunile apostolice stabilesc pentru catehumenat, ca regulă generală un răstimp de trei ani ³⁾. Clemens din Alexandria prescrie pentru Iudeii, ce treceau la creștinism răstimp de 12 ani, și anume după o tradițiune a sf. apostol Petru ⁴⁾. Despre prelungirea sau prescurtarea catehumenatului avea a decide episcopul. Catehumenatul se prescurta în cazuri de pericol de moarte sau de apostasie și în general în cazuri extraordinare. Catehumenii erau obligați

¹⁾ Cf. Explicarea la can. 5. al sinod. din Neocesarea. (*Didalion* tradus de mitrop. Veniamin și îndreptat de N. Scriban, Neamțul, 1844 f. 265).

²⁾ *Didalion*, l. c. f. 79.

³⁾ Const. apost. Lib. VIII c. 32 (Migne, Patr. gr. T. I. p. 1132).

⁴⁾ Cf. Clementis Alexandrini Stromatum Lib. VI c. 6.

la cercetarea învățământului în biserică, la rugăciune și ajunare, la abnegațiune de sine înșiși, la înfrânarea pasiunilor, la sprijinirea săracilor și la cercetarea bolnavilor.

Apropiindu-se timpul botezului, catehumenii spuneau numele lor episcopului, ca să se înscrie dimpreună cu cele ale nașilor în cărțile bisericești, cu care înscriere se isprăvia actul primirii catehumenilor în clasa supremă, adică în cea a competenților sau a celor preparați pentru botez. Timp de mai multe zile determinate, acești catehumeni erau întrebați în biserică, de episcop, despre cele învățate în timpul catehumenatului, cari întrebări se numiau ἐξέτασεις, scrufinia ¹⁾. Aceste scrufinii erau împreunate cu rugăciuni, exorcisme și ceremonii foarte semnificative. Catehumenilor li se sufla în față ²⁾, se lepădau de satana și de toate lucrurile lui ³⁾ și mărturisiau credința ⁴⁾. De regulă se făceau aceste ceremonii miercuria, în săptămâna a 4 a postului mare, ziua scrufiniului celui mai solemn. În fine se ungeau catehumenii cu untulemn al mântuirii și terminându-se astfel starea catehumenatului, fără amânare urma botezul ⁵⁾.

Toate cele expuse se află pe scurt în rânduiala prezentă a botezului. Preotul mai înainte de toate îl descinge, înaintea ușelor bisericeii, pe cel ce vine la botez, de brâu, sau de

¹⁾ Cf. Ioannis Chrysostomi Ad illuminandos Catechesis I. n. 3 (Migne, Patr. gr. T. XLIX p. 228).

²⁾ Cf. Cyrilli Hierosol. Procatechesis n. 9 (Migne, Patr. gr. T. XXXIII p. 348 și Augustini Epistola 23 ad Maximum episc. n. 4 (Migne, Patr. lat. T. XXXIII p. 96).

³⁾ Cf. Cyrilli Hieros. Catech. XIX myst. I. n. 4, 5 et 6 (Migne, Patr. gr. T. XXXIII p. 1068—1071); Constit. apost. Lib. VII c. 41 (Migne, Patr. gr. T. I. p. 1041) și Ioannis Chrysostomi Ad pop. Antiochen. Homilia XXI n. 1 (Migne, Patr. gr. T. XLIX p. 212).

⁴⁾ Cf. Basilii Hom. 13 in sanctum Baptisma Migne, Patr. gr. T. XXXI, p. 436; Ioannis Chrysostomi in epist. ad Coloss. Hom. 6 (Migne, Patr. gr. T. LXII p. 340) și Cyrilli Alex. Coment. in evang. Ioannis Lib. X. c. 21, v. 11 (Migne, Patr. gr. T. LXXIV, p. 791).

⁵⁾ Cf. Cyrilli Hieros. Catech. XX myst. II n. 3 et 4 (Migne, Patr. gr. T. XXXIII, p. 1080); Const. apost. Lib. III c. 16 (Migne, Patr. gr. T. I. p. 797); Basilii Liber de Spiritu sancto c. 27 (Migne, Patr. gr. XXXII p. 187) și Ioannis Chrysostomi Epist. ad Innocent. episc. c. 3 (Migne, Patr. gr. T. LII p. 533) și ejusd. In epist. I ad Corinth. Hom. 40 (Migne, Patr. gr. T. LXI p. 348).

fașă, îl desbracă de haine până la cămașă, apoi îl întoarce cu fața spre răsărit și dacă catehumenul e vârstnic îi poruncește să țină mâinile slobozite în jos. Deci suflă preotul de trei ori pe fața celui ce vine la botez și însemnându-i cu semnul crucii fruntea, gura și pieptul și punând mâna pe capul lui, zice rugăciunea: „În numele tău Doamne, Dumnezeu adevăratului...”

Cel ce voiește să se boteze se aduce înaintea ușilor bisericii. Născut în păcatul strămoșesc, cel nebotezat încă nu este membru al bisericii lui Christos, deci lui nu-i este permis a intra în casa lui Dumnezeu, mai înainte de ce nu a aruncat jugul sclăviei celei mai rușinoase adică al păcatului; deabia botezul în deschide poarta bisericii. — Desbrăcarea de haine înseamnă, că cel ce are să se boteze desbracă pe omul cel vechi cu faptele lui¹⁾. — Cel ce vine la botez se întoarce cu fața spre răsărit, căci el caută lumina cea adevărată, care este sf. treime și cel din treime Christos cel intrupat, care se numește răsărit²⁾. — Preotul suflă pe fața celui ce are să se boteze, căci precum suflarea făcătorului i-a dat viață omului celui dintâi, așa prin botez are să i se insuflă omului ce voiește să se boteze, viață nouă spirituală; și precum Mântuitorul suflând peste apostoli li-a dat pe Duhul sfânt, așa și cel ce se botează primește darul și puterea Duhului sfânt. — De 3 ori suflă preotul pe fața celui ce are să se boteze spre a însemna, că botezul se împărtășește în numele sf. treimi, în care este tot darul și toată puterea. — Preotul înseamnă cu mâna pe cel ce vine la botez prin cruce, căci mâinile lui Dumnezeu ne-au creat pe noi, iară crucea este semnul de biruință a lui Christos. — Mai întâi se înseamnă candidatul de botez la frunte, pentruca să se sfințiască mintea lui, fugind înșelăciunea; apoi la gură, pentruca cuvântul lui să se sfințiască și să mărturisească adevărul; și în fine la piept, pentruca să fie curat cu inima, să viețuiască, să se miște și să rămână în Domnul³⁾. — Preotul pune mâna pe capul

¹⁾ Colos. 3, 9.

²⁾ Luca 1, 78.

³⁾ Cf. Symeonis Thessalonicensis De sacramentis cap. 62 (Migne, Patr. gr., T. CLV, pag. 213).

celui ce se botează, ca prin mâna bisericii să se pogoare peste dânsul binecuvântarea îmbelșugată, ca desfăcându-se de legăturile păcatului, să intre întru împărăția lui Dumnezeu și aici să-i serviască lui Dumnezeu cu plăcere¹⁾. — Rugăciunea: „În numele tău Doamne, Dumnezeu adevăratului...” este o rugăciune în numele sf. treimi, în care se roagă preotul, ca Dumnezeu să depărteze dela cel ce vine la botez înșelăciunea cea veche și să-l umple pe el de credință, speranță și iubire.

Deci urmează trei exorcisme, *ἄφορισμοί*, în cari preotul somează pe diavol, în numele lui Christos și al lui Dumnezeu, ca să iasă și să se depărteze dela cel ce se gătește pentru sf. luminare. În rugăciunea ce urmează după cele trei exorcisme: „Cela ce ești stăpâne Doamne, care ai făcut pe om după chipul și asemănarea Ta...” roagă preotul pe Dumnezeu, ca El pe făptura sa să o primiască în împărăția sa cea cerească, să-i deschidă ochii cugetării, să străluciască întru ea lumina evangheliei, să-i însoțiască vieții ei inger luminat, să o mântuiască de toată bântuiala profivnicului; apoi suflând pe cel ce are să se boteze, iarăși la gură, la față și la piept, zice de trei ori cuvintele: „*Gonește dela dânsul pe tot vicleanul și necuratul duh, care se ascunde și se incuibă în inima lui*”. Apoi enumără preotul diversele feluri ale ispitei, spre a-i înfățișa omului cu toată evidența pe inamicul său intern și a-i arăta necesitatea lepădării de dânsul și a împreunării cu Christos.

Dacă biserica, la botez, aplică exorcismul, apoi nu presupune aceasta, că cel ce are să se boteze, este în realitate stăpânit de diavol. În starea păcatului strămoșesc omul este supus aceluia imperiu, al cărui stăpânitor este diavolul, adică imperiului păcatului, și această stăpânire asupra omului, voiește exorcismul să o frângă și să-l libereze pe om de ea.

„*Au nu știți, că celui ce vă dați pe voi servi spre ascultare, sclavi sunteți aceluia, pe care ascultați, sau păcatului spre mearte sau ascultării spre dreptate*”²⁾. Sf. Ciril din Ierusalim zice despre exorcisme: „Primește cu zel exorcismele. De vei fi insuflat sau exor-

¹⁾ Punerea mânei înseamnă în Testamentul vechiu (v. Moisi 34, 9) și în cel nou (Fapt. ap. 8, 17) împărtășire de dar, și mai ales împărtășire de darul Duhului sfânt.

²⁾ Rom. 6, 16.

cizat, amândouă îți vor servi spre mântuire...". Fără foc, aurul nu se poate curăți de părți străine. Așa și sufletul nu se poate curăți fără de exorcisme. Ele sunt dumnezeiești, adunate din cărți dumnezeiești¹⁾.

Acuma întoarce preotul pe cel ce voinște să se boteze, spre apus, spre a face cu dânsul lepădările de satana, numite ἀποτάξεις, renuntationes, întrebându-l de trei ori: „Te lepezi de satana, și de toate lucrurile lui, și de toți ingerii lui, și de toate serviciile lui, și de toată mândria lui”²⁾. Și răspunde cel ce voinște să se boteze cu mâinile ridicate în sus, sau, dacă e copil, răspunde nașul lui, de trei ori: „Mă lepăd”. Însă nemulțămît încă cu această lepădare, mai întrebă preotul, spre a rumpe toată legătură cu spiritul minciunii și al nedreptății și a arăta cât de precaut trebuie să fie omul față de ispitele cele ascunse ale lui, încă de trei ori: „Lepădatu-te-ai de satana?” Și iarăși răspunde cel ce voinște să se boteze, sau nașul lui, de trei ori: „M’am lepădat”. Spre arătarea dușmăniei declarate îi poruncește acuma preotul a-l sufla și a-l scuipa pe satana. — Apoi îl întoarce preotul pe cel ce voinște să se boteze spre răsărit și-l întrebă de trei ori: „Te împreunezi cu Christos?” Și-i răspunde cel ce voinște să se boteze cu mâinile slobozite în jos sau dacă-i copil, nașul lui iarăși de trei ori: „Mă împreunez”. După aceea îl întrebă preotul: „Împreunatu-te-ai cu Christos?” Și-i răspunde cel ce voinște să se boteze sau nașul: „Împreunatu-m’am”. Și iarăși îl întrebă preotul: „Și crezi lui?” Și răspunzându-i: „Cred lui ca împăratului și Dumnezeu” recitează simbolul credinței: „Cred întru unul Dumnezeu ș. c. l.”. Întrebările ultime și răspunsurile dimpreună cu recitarea simbolului credinței urmează încă de două ori. După aceea îi poruncește preotul celui ce se botează a se închina lui Christos, precum i se închină oarecând orbul, după ce îi dăruie vederea ochilor, și exprimând mulțămîtă lui Dumnezeu, care voinște ca toți oamenii să se mântuiască și să vină la cunoștința adevărului, încheie

¹⁾ Cyrilli Hierosol. Procatech. n. 9 (Migne, Patr. gr., S. XXXIII pag. 348).
²⁾ Vezi formele de lepădare la *Ciril din Ierusalim* în *Cateheza I mistagogică*, apoi în *Constituțiunile apostolice*, c. VII, cap. 41 și la *sf. Ioan Chrisostom*, *Omilia*, 21, către poporul antiohean.

primirea celui ce voinște să se boteze, între catehumeni sau chemași, cu rugăciunea, ca Domnul Dumnezeu să cheme pe servul său către lumina sa cea sfântă ș. c. l.

Preotul îl întoarce pe cel ce se botează, spre apus, spre a arăta întunericul, întru care se află diavolul, precum din contra, răsăritul este lumina. Sf. Ciril din Ierusalim zice: Pentru că apusul soarelui este locul întunericului vizibil, iară satana domnește întru întuneric, pentru aceea vă lepădați voi simbolic, căutând spre apusul soarelui, de acest principe obscur și viclean¹⁾. — Mâinile ridicate în sus indică, că cel ce se botează n’are ceva ascuns întru sine de ale diavolului. — Repetirile întăresc lepădările de satana și și împreunarea cu Christos. — Suflarea și scuiparea înseamnă gonirea satanei din inimă și defăimarea lui faptică. — Slobozirea mânilor și închinarea arată supunerea deplină și că cel ce se botează n’are în cugetul său nimica alta, decât numai aplecare și umilință.

Acuma intră preotul în biserică, se îmbracă în veșminte albe și aprinzându-se toate lumânările, ia preotul tămâiarul și venind la vasul de botez, tămâiază împrejur, apoi se închină și începe rânduiala sf. botez. — Cu veșmintele cele albe își exprimă biserica bucuria pentru aflarea unei oi pierdute; lumânările aprinse înseamnă lumina spiritului și aceea, că cel botezat vine dela întuneric la lumină și se face acuma flu al luminei; tămâierea indică buna mireasmă și sfințenia Duhului sfânt, care curățește tot mirosul rău al păcatului²⁾.

Rânduiala sfântului botez începe cu sfințirea apei.

În ectenia cea mare, care se face la începutul acestei rânduiei, se exprimă oarecari cereri relative la sfințirea apei și la lumina celui chemat; iară în rugăciunea următoare, care se citește în taină, îl roagă preotul pe Dumnezeu, care ispășește inimile și răunchii și ascunsurile oamenilor, ca să-i ierte păcatele lui, pentru ca nu cumva vestind el altora libertate, să nu fie însuș sclav al păcatului, și ca cel nou născut prin Christos, să nu se surpe, ci să devină plantare a adevărului în sfânta sa ecumenică și apostolică biserică. Deci exclamă

¹⁾ Cyrilli Hieros. Catech. XIX. mystag. l. n. 4 (Migne, Patr. gr. T. XXXIII, p. 1069).
²⁾ Cf. Symeonis Thessalonicensis De sacramentis cap. 62 (Migne, Patr. gr. T. CLV, p. 213).

preotul cu voce ridicată, de trei ori: „*Mare ești Doamne, și minunate sunt lucrurile tale, și nici un cuvânt nu este de ajuns spre lauda minunilor tale*”. Și apoi precălnită el pe Dumnezeuul măririlor, care sa fiine făptura și cu purtarea sa de grija chivernisește lumea. După aceea cu admirare trece la iubirea nefinită a lui Christos, care n'a suferit a vedea neamul omenesc muncindu-se de diavol, ci a venit, și ne-a mântuit pe noi. Deci vestește facerile de bine ale Mântuitorului relative la nașterea și botezul lui și la trimiterea Duhului sfânt și, însemnând apa cu mâna de trei ori în chipul crucii, zice de trei ori: „*Tu însuși dar, iubitorule de oameni împărate, vino și acum cu venirea sfântului tău Duh și sfințește apa aceasta*”. Și după ce a rostit el asupra ei toate efectele binecuvântării Iordanului, însemnându-o și făcând asupra ei semnul crucii și suflând asupra ei, zice de trei ori: „*Să se sdrobiască sub semnul inchipuirii crucii tale toate puterile cele protivnice*”. În fine se roagă preotul, ca în apa aceea să nu se ascundă duhul cel intunecat, ci să fie ea apă de mântuire, apă de sfințire, de curățirea corpului și a sufletului, de iertarea păcatelor, luminare sufletelor, baie de a doua naștere, inoie duhului etc. El se roagă, ca cel chemat să lepede pe omul cel vechiu stricăcios cu poftete înșelăciunii și să se îmbrace în cel nou, să se facă părtaș învierii și să se împreune cu cei întâi născuți scriși în cer.

Sfințirea apei botezului este străveche și se întemeiază pe tradițiunea bisericească. Iară despre vechimea ei mărturisesc Tertulian ¹⁾, sf. Ciprian ²⁾, sf. Vasile cel Mare ³⁾ și sf. Grigorie dela Nissa ⁴⁾. Acesta din urmă zice: „Nu disprețui baia dumnezeiască, și deși apa servește la întrebuintare de ând, totuș această apă nu o fiine de neînsemnată, căci efectele ei sunt mari și fructele ei sunt minunate. Căci precum altarul, untdelemn și a. d. prin sfințire se înstrăinează dela destinațiunea lor pământească și se consfințesc serviciului dumnezeiesc, așa se întâmplă și cu apa botezului”.

După ce preotul a sfințit apa, urmează ungerea celui chemat cu untdelemn al bucuriei, pe care preotul mai întâi îl sfințește.

¹⁾ Tertulliani Liber de baptismo c. 4 (Migne, Patr. lat. T. I. p. 1311).

²⁾ Cypriani Epistola 60 ad Ianuarium et ceteros episcopos Numidas, de baptizandis Haereticis.

³⁾ Basilii Liber de Spirit. sancto c. 15 (Migne, Patr. gr. T. XXXII. p. 132).

⁴⁾ Grigorii Nysseni Orat. in baptismum Christi (Migne, Patr. gr. T. XLVI. p. 585).

Sfințirea aceasta, preotul o face așa: Aflându-se untdelemn într'un vas, preotul suflă asupra lui și-l binecuvântă de trei ori în chipul crucii cu mâna, arătând cu suflarea darul Duhului, iară cu crucea inchipuind pe însuș cel răstignit pentru noi, care prin cruce a realizat mântuirea. După aceea, plecând preotul capul, se roagă să se sfințească untdelemnul cu puterea Duhului sfânt de însuș acela, care a trimis stâlparea de maslin lui Noe prin porumb ș. c. l. Deci cântând „*Alleluia*”, toarnă preotul, mai întâi în apă, cruciș, untdelemn, de trei ori. Apoi zicând: „*Binecuvântat este Dumnezeu, cela ce luminează și sfințește pe tot omul ce vine în lume*” ș. c. l. săvârșește ungerea catehumenului cu untdelemn sfințit. El îi face celui chemat, cu untdelemn, semnul crucii, mai întâi la frunte, zicând: „*Unge-se servul lui Dumnezeu (N) cu untdelemn al bucuriei în numele Tatălui, și al Fiului și al sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor, Amin*”, apoi la piept (ungând celui chemat și spatel) zicând: „*Spre fămăduirea sufletului și a trupului*”; la urechi, zicând: „*Spre ascultarea credinței*” și în fine la mâni și la picioare, zicând: „*Mănile tale m'au făcut și m'au zidit, ca să umblu în urmele tale*”.

Precum stâlparea de maslin în gura porumbului a fost pentru aceia, cari dimpreună cu Noe se aflau în corabie, un semn de mântuire din potop, așa și ungerea celui chemat cu untdelemn sfințit este semn, că cel chemat prin apă și prin Duh, se mântuiește de sclăvia păcatului. Și precum corpul cel mort al Mântuitorului a fost uns cu prețioase unsoari, așa și cel chemat, care pășește la sf. botez, se unge cu sf. untdelemn, căci el murind lumii, începe viață nouă pentru Dumnezeu, se desbracă la botez de omul cel vechiu cu poftetele lui cele rele, se îmbracă în cel nou și învie la o viață nouă, sfântă și fără prihană, pentru aceea acel untdelemn se numește untdelemn al mântuirii și al bucuriei. Acest untdelemn înseamnă și arborele cel bun de maslin, pe Isus Christos, pe care cel botezat plântându-se ca un ram nou, se desface de arborele sălbatic și fără fruct al lumii ¹⁾.

Acuma pășește preotul la săvârșirea sacramentului botezului însuș. Preotul ia copilul gol, pune mâna pe capul lui, și căutând spre răsărit, îl afundă de trei ori în apa mântuirii, zicând întâia oară: „*Botează-se servul lui Dumnezeu (N) în numele Tatălui amin*”; a doua oară:

¹⁾ Vezi: Cyrilli Hieros. Catech. XX. myst. II. n. 3. — Sf. Ioan Chrysostom află în această ungere icoana întăriri atletului creștin în luptă contra celor rele. Ioannis Chrysostomi In epist. ad Coloss. Hom. 6.

„Și al Fiului, Amin“ ; a treia oară : „Și al sf. Duh, Amin“ .
„Acum și pururea și în vecii vecilor, Amin“ .

Cu cele trei afundări și scoateri, se vestește credința în sf. treime, iară cu afundarea se închipuiește moartea lui Christos și înmormântarea lui și cu scoaterea învierea lui Christos și renașterea omului la viață nouă ¹⁾. După ieșirea din apa botezului, cel botezat se îmbracă în veșmântul alb, în semn de curățire după spălarea de păcate în apa botezului. Sf. Ciril din Ierusalim zice : După ce ai desbrăcat veșmintele cele vechi și ai îmbrăcat cele albe în înțelesul spiritual, totdeauna trebuie să fii îmbrăcat în alb. Noi cu aceasta nu voim să zicem, că tu totdeauna să fii îmbrăcat în veșminte albe, ci că tu ești obligat, de a fi îmbrăcat cu aceea, ce în adevăr este alb și strălucitor, adică cu cele spirituale ²⁾. — La îmbrăcare se pronunță cuvintele : „Îmbracă-se servul lui Dumnezeu (N) în haina dreptății...“, adică a îndreptării prin meritele lui Isus Christos, și dându-i-se celui noubotezat, resp. nașului, o luminare aprinsă, se întâmpină el cu psalmul : „*Fericiți sunt căroră li s'au iertat fărădelegile...*“, în care se înfățișează fructele botezului. Cu psalmul acesta, adică psalmul 31, se finește ritul botezului.

Fiind îndoială, ori de va viețui pruncul din cauza slăbiciunii până ce se va plini toată rânduiala botezului expusă întru cele premerse, se lasă această rânduială și se face rânduiala botezului pe scurt.

Adică după începutul îndăfnat se zice rugăciunea : „*Doamne Dumnezeule atotfăcătorule*“ ș. m. d., se toarnă untuldelemn în apă și apoi se botează. Iară după botez, viețuind pruncul, se face toată rânduiala următoare a botezului.

Iudeii, cari vin la botez se primesc după o rânduială anume prescrisă, care până la lepădări, este diferită de rânduiala botezului mai înainte expusă. Aceste diferențe constau în întrebări, ori de voiește Iudeul să primiască credința lui Christos din inimă curată, ori de se leapădă el cu adevărat de credința sa și de toate învățăturile și datinele ei, cari se

¹⁾ Rom. 6, 3; vezi și Const. ap. Lib. III. c. 17 și Cyrill. Hier. Cat. XX. myst. II. n. 4 (Migne, Patr. gr. T. XXXIII. p. 1082).
²⁾ Cyrill. Hier., Catech. XXII. myst. IV. n. 8. (Migne, Patr. gr. T. XXXIII. p. 1104).

induc pe nume, și ori de crede el în învățăturile creștine și le mărturisește pe acestea, cari așisderea se induc pe nume. Aceste întrebări sau scrutinii sunt împreunate cu rugăciuni și ceremonii foarte semnificative ¹⁾.

II.

Sfântul sacrament al mirului.

§. 230. Observări generale.

Botezul se termină cu îmbrăcarea neofitului, la care se exprimă cuvintele : „Îmbracă-se robul lui Dumnezeu N în lumina dreptății“. Dară precum biserica a preparat pe catehumen pentru demna primire a sf. botez, așa îl pregătește și mai departe pentru chemarea lui ca creștin. Ritul bisericei noastre prescrie ca imediat după botez, să se ungă cel botezat, cu sf. mir. Biserica latină a despărțit actul botezului de cel al mirului. În vechime însă, imediat după sf. botez se împărtășia neofiților sacramentul mirului și după miruire, începea sf. liturghie la care neofiii se comunicau. (Orig. hom. 6 în Ios. I. Hrisostom. hom. ad Neophit). De aceea biserica noastră a păstrat datina cea veche bisericească și a lăsat ambele taine împreunate, și de aceea și ritul sfântului mir este intercalat cu cel al botezului și urmează imediat după botez.

Prin botez se naște omul la viață nouă spirituală și intră îndreptat și sfințit în împărăția darului lui Christos. Însă precum în viața naturală omul abia născut, spre a se întări și crește, are lipsă de aer, de lumina și de alte mijloace ajutătoare externe; tot așa și în viața spirituală, îndată după nașterea sa spirituală, are omul lipsă de puterea darului Duhului sfânt, ca cu ajutorul lui, nu numai să se susțină în viața spirituală, ci și să se întărească și să crească în ea. Această putere dumnezeiască i se comunică omului nou-născut în botez, prin sacramentul mirului sau prin ungera cu sf. mir. Sf. mir este așadar un sacrament, în care cel botezat prin ungera părților corpului cu mirul sfințit și pronunțarea cuvintelor : „*Sigilul (pecetea) darului sfântului*

¹⁾ Vezi : *Molitvenicul bogat*. Imprimat în tipografia sf. mănăstiri Neamțul, 1848.

Duh", i se comunică puterile darului, de care are el lipsă spre întărire și creștere în viața spirituală ¹⁾.

Partea vizibilă e sacramentului sf. mir constă într'aceea, că celui botezat i se unguie diverse membre ale corpului cu mir sfințit, pronunțându-se la această ungere cuvintele: „*Sigilul (pecetea) sfântului Duh*“. Aici este așa-dară a se distinge în special: 1) Materia sacramentului, 2) cuvintele, cari se pronunță la lucrarea lui, și 3) lucrarea aceasta însăși.

Materia acestui sacrament este mirul compus din untdelemn, balsam și alte arome. Untdelemnul moale este medicină pentru rane, mijloc de întărire pentru cei slabi și face mlădios corpul, care se unguie cu el; pentru aceea și îndătinau atleții păgâni a se unguie cu el. Iară balsamul, afară de mirosul său cel plăcut, are și puterea, ca să nu lase să treacă în putre corpul uns cu el; deci și credincioșii prin darul ceresc, care li se comunică în sacramentul sf. mir, lesne se pot feri de putrenea păcatului. În amestecarea untului de lemn cu balsam și cu alte arome, zace provocarea pentru cei miruiți, de a pune în lucrare nu una sau alta, ci toate virtuțile creștine.

Sf. sacrament al mirului se împărtășește cu cuvintele: „*Sigilul (pecetea) darului sf. Duh*“. Aceste cuvinte se întemeiază pe cuvintele sf. apostol Paul din epistola II către Corinteni 1, 22 ²⁾ și se întrebuintează din vechime la săvârșirea acestui sacrament, inducându-se ele în canonul 7 al sinodului II ecumenic ca general cunoscute și ca de mult întrebuintate la acest sacrament. Prin aceste cuvinte se arată, că prin ungerea cu sf. mir cel miruit este sigilat și întărit în darurile sf. Duh, pe cari le primește spre întărirea credinței sale creștine ³⁾.

Actul sf. mir se săvârșea la început prin impunerea mânilor și în Faptele apostolilor nu se face amintire de ungere. Totuși în epistolele apostolilor se află locuri, din cari se

¹⁾ Acest sf. sacrament provine la scriitorii bisericești sub diferite numiri. Așa se numește el: *ungere* (χρίσις, μύρον, χρίσμα), *sigil sau semn* (σφραγίς), *sacramentul ungerii, întăririi* (βαπτισμα), *perfectiune* (τέλειον), *împărtășirea* (δόσις) Duhului etc. Vezi: Alex. Comarosan, Prelegeri academice din Dogmatica ortodoxă. Partea specială. Cernăuți 1899, p. 556.

²⁾ „Care ne-a sigilat pe noi și a dat arvuna Duhului întru inimile noastre“.

³⁾ Cf. Mărturisir. ortod., Cart. cit. Part. I. Răsp. la Întreb. 104.

poate face concluziunea, că și apostolii au cunoscut o ungere și au aplicat-o ¹⁾. În prezent actul sf. mir se săvârșește prin ungere. Iară ungerea se face în chipul crucii, căci în acest chip se săvârșește tot actul religios, cu care sunt îmbinate deosebite daruri. — După sf. Ciril din Ierusalim, cei botezați se ungeau mai întâi la *frunte*, apoi la *urechi*, la *nas* și la *piept* ²⁾, iară după canonul 7 al sinodului al II ecumenic se ungeau cei botezați la *frunte*, la *ochi*, la *nări*, la *gură* și la *urechi*. În ritualul prezent se prescrie ungerea la *frunte*, la *ochi*, la *nări*, la *gură*, la *amândouă urechile*, la *piept*, la *mâni* și la *picioare*.

Se unge *fruntea* spre a însemna curajul și întărirea în credință și în hotărârile bune, *pieptul* spre a însemna tăria întru înfrânarea poftelor; apoi *organele celor 5 simțuri* spre a le apăra de amăgirile diavolești și a le face organe ale virtuților creștinești.

Se fac ungerile în chipul crucei spre a însemna că efectele sf. mir avem să le atribuim sacrificiului adus pentru noi de Domnul nostru Isus Christos pe lemnul crucii.

Ministrul ordinar al sacramentului mirului este nu numai episcopul ³⁾, ci și presviterul ⁴⁾. Numai episcopul însă are dreptul de a sfinți mirul pentru sacrament ⁵⁾, pe când presviterul poate să împărtășiască acest sacrament numai cu mirul cel sfințit de către episcop.

În biserica greacă, există din vechime datina, că presviterii îi și ungeau cu sf. mir pe aceia, pe cari îi botezau. Această putere de a împărtăși sf. mir biserica greacă negreșit din timpurile prime, a conces-o presviterilor și despre aceasta vorbesc Constituțiunile apostolice acolo unde scriu despre rânduiala botezului, următoarele: „Despre botez o episcopi și presvitere, am poruncit acuma mai înainte...“

¹⁾ II. Cor. 1, 21-22; I. Ioan. 2, 20, 27.

²⁾ Cyrill. Hieros., Catech. XXI. myst. III. n. 4 (Migne, Patr. gr. T. XXX. p. 1092).

³⁾ Fapt. ap. 8, 14-17; 19, 6.

⁴⁾ Cf. Const. apost. L. VII. c. 22 (Migne, Patr. gr. T. I. p. 1012); Ioannes Chrisost., Hom. 11 in epist. I. ad Timoth. c. 3 n. 1, unde zice Chrisostom, că episcopul nu se deosebește cu privire la administrarea celor sfinte cu nimic de presviter, decât numai prin singura hirotonie (Migne, Patr. gr. T. LXII. p. 523); Ambros. in cartea ce i se atribue: De sacramentis Lib. III. c. 2. n. 8. (Migne, Patr. lat. T. XVI. p. 434).

⁵⁾ Cf. Cf. Can. 6 al sin. din Cartag.

Deci întâi vei unge cu untuldelemn, apoi vei boteza, cu apă, și în fine vei însemna cu mir¹⁾. Iară acest drept li s'a conces presviterilor — precum scrie Gavriil, arhiepiscopul Filadelfiei († 1616) în opul său despre cele șapte taine — pentruca nimeni din cei botezați să nu se lipsiască de darul sf. mir, dacă careva din ei s'ar răpi de moarte grabnică.

Subiectul sf. mir sunt în general toți cei botezați în numele sf. treimi, copii și vârstnici, împărtășindu-li-se sf. sacrament al mirului nemijlocit după botez²⁾.

Deoarece sf. mir se săvârșește îndată după botez, apoi timpul și locul ungerii cu sf. mir, este cel al botezului³⁾.

Acest sf. sacrament nu se repetă a doua oară, doară la aceia cari lepădându-se de numele lui Christos se reintorc mai târziu la mărturisirea lui⁴⁾.

§ 231. Ritul sf. sacrament al mirului.

Noi trebuie să distingem actul preparării sf. mir de actul ungerii cu sf. mir. Sf. mir se prepară în săptămâna patimelor după o rânduială deosebită și cu mare solemnitate și mai ales miercuri în această săptămână se fierbe untuldelemn și aromatele, între rugăciuni și citirea sf. evanghelii, iară joi în această săptămână, se pune mirul la liturghie pe sf. masă, deaslinga discului și înainte de a zice diaconul: „Pe toți sfinții pomenindu-i...” face episcopul sau în de regulă mitropolitul țării, rânduiala binecuvântării mirului cu rugăciunile prescrise⁵⁾. După sf. liturghie, se depune mirul într'un loc deosebit, unde se păstrează și de unde se distribuie după dispozițiunile episcopului, respective ale mitropolitului între episcopii diecezani și de aceștia între păstori suflatești.

¹⁾ Const. apost. L. VII. c. 22 (Migne, Patr. gr. T. I. p. 1012).

²⁾ Cf. Mărturisirea ortodoxă. I. c. Răsp. la întreb. 105. În privința aceasta vezi și § 224 „Despre subiectul botezului”.

³⁾ Vezi în privința aceasta § 225 „Despre timpul și locul botezului”.

⁴⁾ Cf. Mărturisirea ortodoxă, Cart. cit. Partea I. Răsp. la întreb. 105.

⁵⁾ Vezi: L. Goar, Euchologion sive Rituale Graecorum... 1647 p. 629 sq. și Symeonis Thessalonicensis De sancto unguento c. 71—73 (Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 240—248).

a) Rândueala la prepararea, fierberea și sfințirea mirului.

I.

Vasele și uneltele necesare.

O căldare de aramă mare, cam de $\frac{3}{4}$ hl., pe din lăuntru bine spoită cu cositor, pentru fierberea oleiului de maslin (untuluidelemn).

O căldare tot de acelaș metal, mai mică, cam de $\frac{1}{2}$ hl. pentru fierberea vinului.

Un vas (oală), tot de acelaș metal (ori de fier), cam de 10 litri de mare, pentru a strânge în el decoctul gata și a-l încălzi spre strecurat.

Un vas (oală), tot de metal pentru a încălzi aghiasma.

Aceste două vase se întrebuintează și pentru a încălzi apă, pentru spălat și curățit vasele și uneltele după întrebuintarea lor.

O piuă de pisat materiile necesare.

O sită nouă, de cernut materiile pisate.

O strecurătoare, de flanel nou curat, de strecurat mirul fiert.

Două polonice de lemn lungi cam de un metru.

Șase lopățele de lemn, două lungi de câte doi metri, două de câte un metru și două mai scurte.

O pâlnie de sticlă și un vas de un litru ca măsură.

O sobă așa numită de vânt (Windofen).

Vreo șase ștergare de pânză pentru curățirea vaselor, a uneltelor și a localului.

Vase mari de alabastru ori de porcelan în cari să se toarne mirul pregătit spre sfințire.

Câteva vase (ulcioare) mai mici de alabastru ori de porcelan, în cari să se păstreze mirul sfințit.

Mai multe coli mari de hârtie groasă.

II.

Materiile necesare.

a) Plante.

1. Κόρον hypericum sive costum, 200 grame = 2 hg. = 20 dg.
2. ξυλοβάλσαμον, lignum balsami, 30 dg.
3. ἐχινάνθη, spina alba (sive iuncus aromaticus), 20 dg.
4. πέπερ, piper, 50 dg.
5. σμύρνη, myrcha, 40 dg.
6. πέπερ μαρκόν, piper longum, 20 dg.
7. ξυλοκασσία cassia lignea, (sive lignum acaciae) 30 dg.
8. φύλλον ινδικόν, (τῆς ινδικῆς νάρδος φύλλον) folium indicum (folium nardi indicae) (sive spica indica), 30 dg.
9. καρποβάλσαμον, fructus balsami (recte gemae balsami), 20 dg.
10. κύπερ (κύπερον), Cypericum (radix cyperici) fouchet, (sive galanga), 50 dg.
11. μυτζόκοκκα, visci grana, 30 dg.
12. κελτικόν, (κελτικὴ νάρδος), salianca (celtica nardus), 10 dg.
13. κασσία μέλαινα, cassia nigra, 20 dg.
14. καρυόφυλλα, caryophylli, 30 dg.
15. καχρις (κάχρεων), semen roris marini (sive folia roris marini), 20 dg.
16. κιννάμωμον, cinnamomum (recte cortex cinnamomi) 60 dg.
17. ἄσαρον, asarum, (recte radix asari), cabaret, 20 dg.
18. μάκαρος, maceris, 10 dg.
19. πέτιτον, palitum, [caulis muscata sive odorata], 60 Dg.
20. σάμψυρον, maiorana, 10 Dg.
21. στάχον (στάχυς), stachys [sive marubium album], 10 Dg.
22. τζιντζίβερις, zingiberus, 40 Dg.

23. ζουτωμπά [ζουρωμπά], zedoaria, 20 Dg.
24. βοτολόηξενονική ταύτη ἄκερον, folia peregrina et ca quidem calamus aromaticus, Calmus, 20 Dg.
25. ἐλένιον, inula, aulnée, Alandt, 20 Dg.
26. ἀριστολογία aristolochia, ratelou=sarrazine, 10 Dg.
27. ἴρις, iris, gladiolus, flambe, glaicul, 10 Dg.
28. ξυλαλόη, ἀγάλλοχον, agallochon, lignum aloés, 10 Dg.

b) Reșine

29. τερεβύνθη, terebinthi, 60 Dg.
30. μυροβάλανον, myrobalanus indicus, balanus aegyptiaca, glandes unguentariae, 20 Dg.
31. λάδανον, ladanum, 50 Dg.
32. λίβανον, olibanum, thus, 50 Dg.
33. βόχον [βόλχον], bdellium, 10 Dg.
34. στύραξ, styrax [liquida sive calamita], 10 Dg.
35. μόσχος, moschus [verus], 6 gr.
36. βαλσαμέλαιον, opobalsamum (balsam de Mecca), 10 Dg.

c)

37. Oleiu [unt de lemn], curat, 18 Kg.
38. Vin de poamă de vie, curat, 55 litri.

III.

Prepararea materiilor.

În săptămâna a șasa a ajunului mare (patruzecimii), și anume joi și vineri, înainte de duminica stâlpărilor, materiile vârtoase se pisează mărunțel și se cern prin sită.

Iară în *sâmbăta lui Lazăr*, se aduc materiile precum și vasele și uneltele la biserică, unde are să se facă fierberea și se depun la locul pregătit pentru fierbere.

IV.

Binecuvântarea materiilor.

Luni, în săptămâna patimelor, după utrenie se așează materiile, vasele și uneltele menite în mijlocul bisericii, și Mitropolitul venind la biserică săvârșește mai întâi stăruirea apei (aghiasmei). După aceasta: Arhidiaconul: „Binecuvintează Stăpâne”. Mitropolitul: „Binecuvântat este Dumnezeu nostru totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor”. Clericii: „Amin”. Mitropolitul: „Împărate cerească...”. Clericii: „Sfinte Dumnezeule...” — „Prea sfântă Treime...” — „Tatăl nostru...”. Mitropolitul: „Că a ta este împărăția...”. Clericii: „Amin”. Deci Mitropolitul cădește masa cu materiile preparate din toate patru părțile pe când:

Clericii cântă: Troparul rusaliilor: „Bine ești cuvântat Christoase Dumnezeu nostru...” gl. 8. Mărire și acum: Condacul rusaliilor „Când s’au pogorît limbele...” gl. 8.

După cântare, Mitropolitul stropește cu aghiasmă ingredientele preparate.

V.

Fierberea mirului.

A) Luni.

După binecuvântarea ingredientelor se duce masa cu ingredientele iarăș în capela destinată pentru fierberea mirului urmând Mitropolitul cu preoții. Masa se pune de la turea, ca toate să fie la îndămână. Deci Mitropolitul stropind mai întâi capela în patru părți cu aghiasmă, stropește apoi vatra de foc, lemnele (ori cărbunii), și toate vasele și uneltele.

Preotul rânduit toarnă aghiasma rămasă în oala cea mai mică și o așează pe vatră.

Mitropolitul aprinde focul și se depărtează.

Preotul rânduit cu ceilalți ce-i vor veni într’ajutor, clădesc cu aghiasma încălzită toate vasele, adică atât cele

pentru fierbere cât și cele pentru păstrarea mirului și spală și toate obiectele. Apoi stinge focul și aghiasma ce mai rămâne, o varsă la loc curat.

N. B. Preotul rânduit și preoții ce-i vor sta într’ajutor se îmbracă la fierbere în toate trei zile, în stihar, epitrafil, brâu și mânecute fără felon, iară diaconii în stihar și mânecute, fără orariu. Să se ieie spre aceasta veșmintele vechi, căci ele deteriorându-se de stropiturile uleiului, trebuie apoi nimicite.

Pe tot timpul fierberii, luni, marți și miercuri se citesc neconținut evanghelii de unul dintre slujitori.

B) Marți.

După utrenie, preotul rânduit pune pe vatră căldarea cea mai mică și toarnă într’insa vinul, deocamdată vr’o 30 litri și aprinde focul.

Ingredientele induse dela 24 până la 28, adică cele de plante, le varsă succesiv pe hârtia întinsă pe masă și le mestecă bine toate întreolaltă.

Începând a fierbe vinul, pune în căldare cu polonicul, încet ingredientele amestecate, tot adăogând, iară ceilalți preoți tot mestecând cu două lopățele de câte un metru, până ce va fi pus toată cătimea.

Îndesindu-se fiertura se tot adaugă vin, cât va cere trebuința, cam de tot până peste 40 litri, rezervând restul. Vinul cu ingredientele să fiarbă două ore, mestecându-se neconținut și ferindu-se să nu ardă ceva de fundul ori de pereții căldării.

După fierberea de 2 ore se stinge focul. Căldarea rămând pe vatră, se acopere cu hârtie groasă și se lasă, să se astâmpere fiertura peste noapte.

C. Miercuri.

După utrenie, preotul rânduit aprinde focul de sub căldarea cu fiertura stâmpărată. Fiertura stâmpărată peste noapte se arată a fi de tot deasă, dară încălzindu-se și mestecân-

du-se bine, devine iarăși fluidă, adăugându-se și vin din cel rezervat cât va trebui.

Deci ridicând de pe vatră căldarea mică cu fiertura, pune pe vatră căldarea cea mai mare. În această căldare mare toarnă fiertura din căldarea mică, spălând-o pe aceasta bine cu vin rezervat.

Deci toarnă deasupra fierturii untul de lemn în câtimea de 14 kg. lăsând 2 kg, spre a adauge pe timpul fierberii. Acu tot câte doi slujitori mestecă cu lopățelele cele lungi de câte doi metri fără întrerupere cât durează fierberea. La fierberea oleiului trebuie a lua samă să nu se aprindă oleiul din căldare, deci trebuie tot regulat focul din vatră, scăzându-l sau atățându-l, după trebuință. Asemene trebuie luat sama, ca să nu ardă oleiul de fundul ori de laturile căldării.

Începând a fierbe untul de lemn, preotul rânduit (artificele) pune în fiertură cu polonicul ingredientele celelalte, pe rând, dela No. 29 până 33, adică reșine, tot mestecând și el cât poate cu polonicul.

Îndesindu-se prea mult fiertura, se toarnă pe'ncet și în câtimi mici din untul de lemn rezervat. Dacă prin fierbere ar scădea prea mult vinul din fundul căldării, să se adauge succesiv din vinul rezervat cât va cere trebuința, pentru ca oleiul să nu ajungă la fund a arde.

Fierberea untului de lemn durează timp de patru ore.

Cam jumătate de oră înaintea de ce se finește fierberea, se pune în lăuntru componentul No. 34, adică *Styrax liquida*.

Trecând cu fierberea patru ore, focul se stânge, rămâind căldarea pe vatră. Încetând a fierbe oleiul, se pune în lăuntru ingredientul No. 35, adică *moschus*, și acoperindu-se fiertura cu hârtie groasă, să lasă să se răcească și să se stâmpere.

Miercuri spre seară, după pavecerniță, preotul rânduit strânge cu polonicul decoctul din căldare și-l toarnă în oala cea mai mare, luând samă a nu se atinge de massa compactă din fundul căldării, căci fiertura stâmpărată se arată ast-fel, că în fundul căldării stă așezată massa ingredientelor, iară de asupra plutește decoctul.

Deci ridicând căldarea de pe vatră pune oala pe ea și aprinde focul. Încălzindu-se bine decoctul, fără să fiarbă, stînge focul. Deci strecură decoctul prin flanel în alt vas și apoi pune în lăuntru ingredientul ultim sub No. 36, adică *Opob alsamum* mestecând bine cu lopățică nouă.

Mirul ast-fel gătit se toarnă cu o măsură prin o pâlnie de sticlă, în vase de alabastru și se duce apoi de se așează pe masă anume pregătită în altar, aprinzându-se aici luminări.

VI.

Mulțumita Domnului după gătimea mirului.

Deci Preotul rânduit luând asupra-și felonul și stând înaintea mesei altarului, zice: „Pace tuturor“. *Clericii*: „Și duhului tău“. *Preotul*: „Capetele noastre Domnului să le plecăm“. *Clericii (scurt)*: „Ție Doamne“. Preotul citește cu glas această rugăciunea de mulțumire: „Mulțumire Ție Stăpâne Dumnezeule atotputernice, vecinice și Doamne Isuse Christoase unule născut, Strălucirea Tatălui și Duhule Sfinte, care dela Tatăl porcezi și în Fiul petreci, cela ce toate le săvârșești și le sfințești, unitate în trei ipostasuri, fire nedespărțită, — pentru că ne-ai învrednicit pe noi a săvârși lucrul acesta spre sfințirea și bucuria creștinilor dreptcredincioși, prin mijlocirile prea măritei de Dumnezeu Născătoare, ale slujitorilor Tăi celor fără de trupuri, ale sfinților și prea măriților apostoli și ale tuturor sfinților Tăi, cari Ți-au plăcut Ție din veci“. *Clericii*: „Amin“.

După aceasta întorcându-se Preotul rânduit spre popor, întonează din altar: „Săvârșitu-s'a lucrul și s'a deplinit“. *Clericii repetă*: „Săvârșitu-s'a lucrul și s'a deplinit“. *Preotul rânduit*: „Mai ales prin rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu“. *Clericii*: „Săvârșitu-s'a lucrul și s'a deplinit“.

N. B. Capela unde s'a fiert mirul se încue și a doua ori a treia zi, preotul rânduit vine cu servitorii bisericești, ca să curățească și să spele cu apă caldă toate vasele și

uneltele întrebuințate precum și tot localul, mai ales po-
deaua, ce-i plină de stropiturile fierții.

Uneltele și materiile întrebuințate ce nu se pot curăți
se ard, iară massa ingredientelor rămasă precum și toate
spălăturile și toată cenușa de pe vatră se ingroapă adânc
în curtea bisericii la un loc ales.

Vasele și uneltele curățite se depun într'un loc anumit
în biserică spre întrebuințare ulterioară.

VII.

Sfințirea Mirului.

Joi în săptămâna patimilor pe când se citesc cea-
surile preoșii liturghisitori se îmbracă în toate veșmintele bi-
sericești și așteaptă sosirea Mitropolitului.

Mitropolitul sosind se îmbracă în toate veșmintele ar-
hiericești. Deci doi preoși dintâiu luând binecuvântarea întră în
altar, și îndată se începe vecernia, binecuvântând pre-
otul cel dintâi. După psalmul de seară spune arhidiaconul
ectenă cea mare, iară preotul dintâi voșglasul. Începând
stihirile, diaconii cădesc, iară preotul cel dintâi face prosco-
midia din liturgia sfântului Vasile cel Mare.

După ieșirea cu evanghelia și „Lumina lină”, Mitro-
politul intră în altar și începe a cădi toată biserica apoi
prochimenul și se citesc cele 3 citiri ale zilei.

Deci diaconul ectenă mică și preotul al doilea voșglas.

Acum intonează Arhidiaconul din altar: „Domnului
să ne rugăm”.

Mitropolitul, stând înaintea mesei cu mirul pregătit și ridi-
cându-i-se mitra, citește rugăciunile aducerii, și anume: Rugă-
ciunea I? Domnul și răscumpărătorul firii noastre, cela ce ridici
și curățești păcatele lumii, Mielul cel ceresc și cuvântătorul
al lui Dumnezeu, Stăpâne Christoase Dumnezeu nostru,
cela ce în locașul cel sfânt ai plinit cu învățăceii tăi pascha
cea închipuitoare și ai săvârșit-o, cela ce ai așezat de bună
voie pascha cea adevărată și mântuitoare de suflete și din
pornirea jertfirii de Dumnezeu, Te-ai adus pe Tine însu-Ți

jertfă lui Dumnezeu și Tatălui, dând învățăceilor tăi să guste
însuși corpul Tău și sângele Tău cel mântuitor de lume,
și ai poruncit să se facă aceasta neîntrerupt până la sosirea
Ta, cela ce ai slobozit în corabia lui Noe porumbul, care
a adus în ciocul său ramul de maslin ca împăcare și semnul
mântuirii de potop și ai preinchipuit prin acestea taina harului,
cela ce fructul maslinului l-ai dat întru săvârșirea sfintelor
Tale taine, cela ce printr'ânsul și pe cei de sub lege i-ai
umplut de Duhul Sfânt, care pe cei de sub har îi faci de-
plini, însuși binecuvântă și mirul acesta și cu puterea și cu
lucrarea și cu venirea Sfântului Duh, ca să fie el celor ce
se vor unge cu dânsul, ungerea nestrucăciunii, arma dreptății,
înnoirea sufletului și a corpului, scufirea de toată lucrarea
diavoliască, apărarea de toate relele, spre mărirea Ta și a
unui născut Fiului Tău și a Duhului Sfânt, acum și pururea
și în vecii vecilor. Arhidiaconul: „Amin”. Arhidiaconul:
„Domnului să ne rugăm”. Mitropolitul citește a II rugă-
ciune: „Dumnezeule cel mare și înalt, cela ce ești adorat de
de toată făptura, izvorul înțelepciunii și adâncul bunătății.
noianul nemărginit al îndurării, însu-Ți iubitorule de oameni
Stăpâne, Dumnezeu veacurilor și al minunilor, pe care
nimene din cei ce Te privesc nu Te poate cuprinde, caută
și ne auzi pe noi servitorii Tăi, pe Tine Te rugăm,
cerem și Ție ne plecăm, trimete pe Duhul Tău cel Sfânt,
și sfințește mirul acesta, fă-l pe el ungere de bucurie a
Duhului Sfânt, ungerea nașterii de a doua, ungerea sfințirii,
îmbrăcăminte împărătească, pavază de vitejie, depărtare a
toată încercarea diavolului, semn al scufirii de ispitate, curăția
inimii, bucurie vecinică, ca cei ce se vor unge cu el, ca
făclile cerului luminând prin strălucirea lor, neavând întină-
ciune sau pată, să fie primiți întru repausul de veci, și să
primească chemarea de sus, cu darul și cu îndurările și cu
bunăvoința a unuia născut Fiului Tău, cu care ești bine-
cuvântat dimpreună cu preasfântul Tău Duh”.

Arhidiaconul: „Amin”.

Deci Mitropolitul acopere mirul cu pocroveții, și pu-
nându-și mitra pe cap, Arhidiaconul intonează cu vecea ridi-
cată: „Domnului să ne rugăm”. Mitropolitul tot cu vocea
ridicată: „Că sfânt ești Dumnezeu...”. Corul: „Amin”.

Deci se cântă : „Sfinte Dumnezeule . . .” urmând celelalte ale liturghiei sf. Vasile cel Mare.

Înainte de ieșirea cea mare cu daruri preotul cel dintâi [cu al doilea] ridică vasul cu mir și pășindu-se înainte anaghoștii cu lumânări și ripide, iară diaconii mergând alături cu lumânări și cadelnițe, iese din altar pe ușa de miazănoapte și face încunjurarea întonând : „Pe binecredinciosul și de Christos iubitorul poporul creștinesc să-l pomeniască Domnul Dumnezeu întru împărăția sa, totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor”. *Corul* : „Amin”.

Și venind până la ușile împărătești, predă Mitropolitului vasul cu mir, și Mitropolitul luându-l îl depune pe masa altarului de partea stângă.

Apoi iese din altar arhidiaconul cu discosul pe cap și urmează celelalte ale intrării mari și ale sf. liturghii, până după cântarea : „Din ospățul Stăpânului” [în loc de axion] și pomenirile sinodului și a mitropolitului. Iară după ce Mitropolitul zice : „Și fie milele marelui Dumnezeu și Mântuitorului nostru Isus Christos cu voi, cu toți”,

și corul : „Și cu duhul tău”, se pune Mitropolitului omoforul, iară mitra i-se ridică.

Deci Arhidiaconul întonează cu vocea înălțată : „Să luăm aminte”.

Mitropolitul descoperind vasul cu mir, îl binecuvântă cu mâna de trei ori în chipul crucii și plecându-și capul, citește cu vocea ridicată această a III rugăciune :

„Doamne al milelor și Părinte al luminilor, dela care purcede toată darea cea bună și tot darul desăvârșit, dă-ne și nouă nevrednicilor, dar spre slujba acestei taine mari și făcătoare de viață, precum ai dat lui Moisi servitorului Tău celui credincios, și lui Samuil slugii Tale, și sfinților Tăi Apostoli ; și trimite peste acest mir Duhul Tău cel prea sfânt, fă-l pe acesta ungere împărătească, ungere spirituală, apărător de viață, sfințitor de suflete și de corpuri, unde-lemn al bucuriei, care au fost cu adevărat mai înainte în legea veche, iar în legea nouă au strălucit, cu care s'au uns și arhierii, prorocii și toți cei ce dela arhierii și ierei ur-

mători s'au uns până astăzi renăscuți fiind prin baia renașterii.

Așa Doamne Dumnezeule atotputernice, fă mirul acesta cu venirea sfântului și închinatului Tău Duh să fie veșmânt de nestricăciune și semn săvârșitor celor însemnați cu spălarea Ta dumnezeiască și cu chemarea unui născut Fiului Tău și a sfântului Duh, ca prin aceasta să se facă adevărați cunoscuți casnici și cetățeni, servitori și servitoare, sfințiți în suflet și în corp, și scutiți de toată răutatea, mântuiți de tot păcatul și îmbrăcați cu veșmântul măririi Tale nepătate, și astfel să se cunoască prin acest sfânt semn al Tău de sfinții Tăi ingeri și arhangheli și de toată puterea cerească, și să se arate infricoșați tuturor spiritelor celor necurate și rele, ca să fie cei semnați cu taina aceasta nepătată, popor ales, preoție împărătească, neam sfânt, și să poarte Christosul Tău în inimile sale spre lăcașul Tău al lui Dumnezeu și Tatălui în Duhul sfânt. Că sfânt ești Dumnezeul nostru și întru sfinți Te odihnești, și Ție mărire înălțăm Tatălui și Fiului și Duhului sfânt, acum și pururea și în vecii vecilor”.

Corul : „Amin”. *Mitropolitul* : „Pace tuturor”. *Corul* : „Și duhului tău”.

Arhidiaconul : „Capetele noastre Domnului să le plecăm”. *Corul (scurt)* : „Ție Doamne”.

Mitropolitul citește cu vocea rădicată a IV rugăciune : „Ție Dumnezeului și Împăratului tuturor dând mulțămită, am plecat grumazii inimilor noastre, căci ne-ai învrednicit pe noi, ca să fim slujitori ai acestei Taine sfinte ; pentru aceea vestim îndurarea Ta, care o ai revărsat cu prisosință peste noi, și ne rugăm, ca să primiască sfințenie dela Tine toți, cari se vor unge cu acest mir, pentru că ungerea cu mir este numele Domnului și Mântuitorului nostru Isus, al unuia născut Fiului Tău întru care toată lumea cea văzută și cea nevăzută se umple de mireasma faptelor bune. Căci tu ești închinat și mărit și Ție îți aducem mărire și închinăciune, Tatălui și Fiului și Sfântului Duh acum și pururea și în vecii vecilor”.

Corul : „Amin”.

X După rugăciune, Mitropolitul binecuvântând cu mâna de trei ori de-asupra mirului, zice :

„Sfințește-se mirul acesta cu puterea lucrarea și porogoria Duhului Sfânt, în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh“. Corul: „Amin“.

Y În fine zice Mitropolitul :

„Iată acest mir se făcu Mir sfințit în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh“. Corul: „Amin“.

Deci Mitropolitul iese din altar cu trichiriul și dichiriul și binecuvântă poporul, cântându-i-se : „Întru mulți ani Stăpâne“. Apoi re'ntrând în altar i se rădică omoforul, el își pune mitra pe cap și se continuă liturghia.

Iară după arătarea și ducerea sfintei Comunicături la proscomediar, se duce și se așează acolo și vasul cu sf. Mir, rămăind acolo până ce se toarnă în alte vase mai mici, în cari se păstrează ¹⁾.

b) Ritul ungerii cu sf. mir.

Iară ritul ungerii cu sf. mir după botez, respective ritul, care urmează după botezarea pruncului în apă și îmbrăcarea lui în veșmânt alb, este următorul :

Preotul zice mai întâi rugăciunea : „Bine ești cuvântat Doamne, Dumnezeule, atotfăitorule...“, în care preamărește pe Dumnezeu, care a dăruit celui noubotezat curățire

¹⁾ Vezi „Rânduiala la prepararea fierberea și sfințirea mirului, București 1882. După aceasta se pisează mărunțel toate materiile mici, Joi sau Vineri în săpt. înainte de Florii. În Sâmbătă lui Lazăr se aduc materiile în Biserică ca să se fiarbă.

Luni în săptâm. patimelor după utrenie se așează materiile în căldări în mijlocul bisericii. Mitropolitul face sfințirea apei, binecuvintează materiile și le stropește cu aghiazmă. Apoi aprinde focul cu lemn și cărbuni. Focul apoi se stânce cu aghiazmă.

Marți se cetesc ceasurile, apoi după utrenie, iarăși se aprinde focul, dar acum de preotul orânduie pentru fierberea mirului, de regulă în sobor.

Miercuri se face ca Marți.

Apoi Joi se face sfințirea de către Mitropolit.

Ritul e cel din euhologion, comun tuturor bisericilor ortodoxe.

în sf. apă și sfințenie, și cere, ca să-i dăruiască neofitului și sigilul darului sfântului și întru tot puternicului Duh, păzindu-l întru curăție și dreptate. După rugăciunea aceasta unge preotul pe cel botezat cu sf. mir, făcând chipul crucii la frunte, la ochi, la nări la gură, la amândouă urechile, la piept, la mâni și la picioare zicând la fiecare ungeră : „Sigilul sau peceta darului Duhului sfânt, Amin“. Ungerea cu sf. mir se numește sigil sau pecete dela cuvintele sf. apostol Paul : „Iară cel ce ne întărește pe noi împreună cu voi întru Isus Christos și cel ce ne-a uns pe noi Dumnezeu este. Care ne-a și sigilat pe noi și a dat arvuna Duhului întru inimile noastre“ ¹⁾. Sf. Ciril din Ierusalim scrie : Și mai întâi ați fost unși la frunte, pentruca să vă liberați de rușinea, pe care omul cel dintâi ca călcător al poruncii pretutindeni o purta cu sine și pentruca voi cu fața descoperită să priviți mărirea Domnului așazicând ca în oglindă ²⁾. Apoi la urechi, pentru ca să aveți urechi, cari ascultă misterii dumnezeiești... Mai departe la nas, pentruca voi, dupăce ați primit ungera dumnezeiască să ziceți : „A lui Christos bunămireasmă suntem lui Dumnezeu întru cei se mântuiesc“ ³⁾. După aceea la piept, pentruca voi, îmbrăcați cu platoșa dreptății, să stați în contra meșteșugirilor diavolului... ⁴⁾. Și dupăce v'ați învrednicit de această sfântă ungeră, veți fi numiți creștini, devenind prin renaștere într'adevăr aceea, ce înseamnă numele. Căci mai înainte de ce v'ați învrednicit de acest dar, nu erați adică demni de acest nume, ci voi așazicând ați fost pe cale la el, pășind înainte spre a deveni și a fi creștini ⁵⁾.

Celui noubotezat, respective nașului i se dă în mână făclie arzătoare ⁶⁾ și preotul împreună cu nașul și cu pruncul fac incunjurare de trei ori împrejurul analoghionului, cântând versul din epistola lui Paul către Galateni (3, 27) : „Căți în

¹⁾ II. Cor. 1, 21—22.

²⁾ Cf. II. Cor. 3, 18.

³⁾ II. Cor. 2, 15.

⁴⁾ Efes. 6, 11 și 14.

⁵⁾ Cyrill. Hieros., Cat. XXI. myst. III. n. 4 și 5 (Migne, Patr. gr. T. XXXIII. p. 1092).

⁶⁾ Cf. Symeonis Thessalonicensis De sacramentis c. 67 (Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 232); *Беніямина Новая Скрижаль...* p. 434 și *Friedr. Hon. Krüll, Christl. Altertumskunde, I. Bd. p. 158.*

Christos v'afi botezat, in Christos v'afi imbrăcat, Alleluia; și aceasta se face în semn de bucurie spirituală și de împreună-nare eternă cu Christos și cu biserica, căci cercul înseamnă eternitatea. După aceea se citește apostolul și evanghelia. În apostol se înfățișează ținta și fructele sf. botez¹⁾, iară în evanghelie se amintește porunca lui Isus Christos către apostoli, de a boteza toate popoarele²⁾.

În timpurile cele dintâi ale creștinismului purta cel noubotezat timp de șapte zile veșmântul alb primit la botez, iară în ziua a opta, îi deslega preotul, citind rugăciuni corespunzătoare, brăul acestui veșmânt, îl spăla pe prunc ca pe unul, ce este acuma curățit și deplin și-i tunde părul capului în aducerea aminte de vechia tăiere împrejur a carnei, care s'a desființat acuma prin botezul nou al Duhului sfânt.

În prezent, săvârșindu-se după olaltă sacramentul botezului și al mirului, se împreună actele *spălării și ale tunderii* cu sacramentele numite, urmând nemijlocit după citirea evangheliei.

Spălarea membrilor corpului unse cu sf. mir s'a introdus în ritul botezului spre a scuti sf. mir de oarecare profanare sau pângărire. Căci dacă apa botezului nu se cuvine să fie vărsată din vasul de botez, într'un loc, unde poate fi călcată cu picioarele, cu cât mai vârtos nu se cuvine a păzi de necurățenie rămășițele sf. mir. În timpurile cele vechi, neofiii cu multă îngrijire păziau sf. mir pe corpul lor, până la a opta zi, când veniau la biserică spre a depune veșmintele cele albe și a fi spălați. Deaceia ei șapte zile nici nu se desbrăcau de veșmintele primite la botez și nici nu se spălau. Cu toții petreceau mult timp în biserică, primind aici învățământul de religiune, luând parte la serviciile dumnezeiești și împărtășindu-se în fiecare zi cu sf. euharistie³⁾.

Cât despre ritul tunderii părului la botez, apoi el își are originea în asemenea datină religioasă a păgânilor. În toate

¹⁾ Rom. 6, 3-11.

²⁾ Mat. 28, 16-20.

³⁾ Cf. T. Tarnavski, Scurtă explicare a ritului sf. botez și al sf. mir, Cernăuți 1895, p. 42.

regiunile orientului vechiu, perii capului jucau un rol însemnat, privindu-se tunderea lor și cu deosebire prima creștin al tunderii neofizilor a servit drept compensare a primei tunderi practicate la păgâni. Însemnările simbolice, ce i se atribue tunderii părului la botez, sunt multe și varii. După unii tunderea părului se face, spre a închipui depunerea gândurilor păcătoase, după alții, spre a însemna, că prin ea se predă pruncul în ascultarea sau servitutea lui Dumnezeu, căci tunderea părului acuma la popoarele antice se privia ca semn de servitute, în urmă după alții se face tunderea părului, spre a aduce lui Christos părul tuns ca o pârgă și sacrificiu al corpului omenesc, căci ca un abur din tot corpul este părul¹⁾.

Ritul spălării și al tunderii e următorul:

Preotul, după citirea evangheliei, zice trei rugăciuni, în cari se roagă, ca Domnul, să păziască, în cel noubotezat, neîntinat veșmântul necurățeniei, să păstreze în el nestricată pecetea cea spirituală, să-l binecuvânteze pe el, ca să rămână pururea ostaș nebiruit împotriva celor ce aduc vrajbă asupra lui. Deci îl stropește pe prunc cu capetele brăului sau ale fașei zicând: „*Indreptatu-te-ai, luminatu-te-ai, sfințitu-te-ai, spălatu-te-ai în numele Tatălui, și al Fiului, și al sf. Duh, acum și pururea și în vecii vecilor, Amin*”. Apoi luând un burete nou, muiat în apă, șterge fața pruncului, capul, pieptul și alte membre, zicând: „*Botezatu-te-ai, luminatu-te-ai, miruitu-te-ai, sfințitu-te-ai, spălatu-te-ai în numele Tatălui, și al Fiului, și al sf. Duh, acum și pururea și în vecii vecilor, Amin*”. În fine citind preotul rugăciunile: „*Stăpâne, Doamne Dumnezeul nostru...*” și: „*Doamne, Dumnezeul nostru...*”, în cari cere, ca Dumnezeu să binecuvânteze pe prunc și să-l lumineze cu Duhul sfânt, ca sporind cu creșterea și cu căruntețile bătrânețelor să-i înalțe Domnului mărire, îl tunde cruciș, zicând: „*Tunde-se servul lui Dumnezeu (N) în numele Tatălui, și al Fiului, și al sf. Duh, acum și pururea...*”. Deci urmează ectenia: „*Miluieste-ne pe noi Dumnezeule după mila ta...*” și finalul.

Simeon Tesalonicheanul scrie, că arhiereul sau preotul cântând împreună cu cântăreții: „*Câți în Christos v'afi botezat...*” și: „*Fericiți cărora s'au iertat fărădelegile...*” aduce pe cel botezat înaintea altarului și acolo îl comunică cu înfricoșata comunicătură, căci aceasta este sfârșitul a toată taina²⁾. Momentul, în care cel nou-

¹⁾ Cf. T. Tarnavski, l. c. p. 47.

²⁾ Symeonis Thessalonicensis De sacramentis, c. 67 (Migne-Patr. gr. T. CLV. p. 233).

botezat pășește dela apa botezului, la altar și primește sf. comunica-
tură, îl aseamănă Origen cu intrarea în pământul promisiunii¹⁾ și sf.
Ioan Chrisostom scrie despre această împărtășire a noubotezaților:
Precum o femeie prin impulsul naturii nutrește pe copilul său cu
lapte, așa și Christos îi nutrește cu carnea și sângele său²⁾.

Precum în timpurile cele vechi conform canonului 7
al sinodului al II și canonului 95 al sinodului VI ecu-
menic, ereficii botezați cu botezul adevărat, adică Arienii,
Macedonenii, Novațianii și alții, se primiau în biserica orto-
doxă, ungându-se numai cu sf. mir; așa și în ziua de astăzi,
pe baza acestor canoane, primește biserica ortodoxă în sânul
său pe Luterani, Calvinii și tot așa și pe creștinii de con-
fesiune romano-catolică și armeană, numai prin ungerea cu
sf. mir. Însă atât primirea Luteranilor cât și a Romano-
Catholicilor se face după deosebită rânduială.

Ritul pentru primirea Luteranilor e b. o. următorul:

Având preotul binecuvântarea dela arhiereu, mai întâi îl învață
și-l întărește pe cel ce voiește să fie primit în biserica ortodoxă, întru
dreapta credință, apoi își mărturisește acesta păcatele, iară după mă-
rturisire nu-i dă lui deslegarea păcatelor îndată, ci-i poruncește să
steie la ușa bisericii din afară și preotul luându-și epitrahilul și fe-
lonul îl întreabă ori de voiește să se lepede de eresurile Luteranilor
și să se împreune cu credința ortodoxă. Afirmând cel ce voiește să
intre în biserică aceste întrebări, îl binecuvântează preotul pe frunte de
trei ori, zicând: „*În numele Tatălui și al Fiului și al sf. Duh,
Amin*”, și punând mâna pe capul lui, citește rugăciunea întâia pentru
cei chemați: „*Întru numele tău Doamne, Dumnezeu adevărului...*”
și rugăciunea: „*Ceartă-te pe tine Domnul, diavole...*”. Deci îl în-
toarce spre apus și face cu dânsul lepădările; apoi îl întoarce spre
răsărit și-l întreabă despre credința cea adevărată, mărturisind cel ce
voiește să intre în biserică simbolul credinței. Apoi se introduce în
biserică, ținând cu mâna epitrahilul preotului și citind clerul psalmul
66: „*Dumnezeule, miluiește-ne și ne binecuvântează...*”. După
terminarea psalmului, cel ce se introduce în biserică ingenunchie
înaintea sf. evanghelii și a crucii, cari se află pe analoghion în mij-
locul bisericii, înaintea amvonului. Deci după oarecari versuri citește
preotul rugăciunea: „*Doamne Dumnezeule atotșitorule, unule sfinte...*”
După această rugăciune, cel ce voiește să fie primit în biserica orto-
doxă mărturisește a doua oară simbolul credinței, și nemijlocit după

¹⁾ Cf. Origenis In librum Iesu Hom. IV (Migne, Patr. gr. T. XII
p. 842).

²⁾ Ioannis Chrysostomi Sermo in nuper illuminatos (sic rubr. vici-
phantistovc).

aceasta mărturisește acele dogme ale bisericii ortodoxe, cari nu le re-
cunoaște confesiunea luterană, precum: cele șapte sacramente, liturghia
ca sacrificiu ș. a. Deci iarăș pleacă genunchile și preotul îi citește
rugăciunea de deslegare: „*Domnul și Dumnezeul nostru Isus Christos,
cel ce a dat cheile împărăției cerurilor apostolilor săi...*”. — Ne-
mijlocit după această rânduială a chemării se săvârșește ungerea cu
sf. mir în următorul mod: După începutul îndătinat se cântă stihira:
„*Împărate ceresc, Mângâietorule...*”. Deci se zice ectenia cea mare,
în care după cererile îndătinat, se fac cereri și pentru buna lucrare
a sf. mir în cel ce se va unge cu el și după rugăciunea: „*Bine ești
cuvântat Doamne Dumnezeule atotșitorule...*” se unge cel ce s'a
primit în biserică cu sf. mir întocmai așa ca și cel botezat. Apoi
citește preotul încă două rugăciuni, după cari îl șterge pe cel uns cu
sf. mir cu burete pronunțând cuvintele: „*Îndreptatu-te-ai, luminatu-
te-ai, sfințitu-te-ai, spălatu-te-ai prin numele Domnului nostru Isus
Christos, și cu Duhul Dumnezeului nostru, și cu mirul ce te-ai uns
în vecii vecilor, Amin*”. Deci zice preotul încă o rugăciune în taină
și face îndătinatul final. După rânduiala ungerii cu sf. mir se săvâr-
șește sf. liturghie, la care cel primit în biserica ortodoxă se împăr-
tășește cu sf. sacrament al comunicăturii.

Așisderea și creștinii romano-catolici se primesc în biserica
ortodoxă după un rit deosebit, care este analog celui pentru primirea
Luteranilor¹⁾.

Iară acci creștini, cari se lepădaseră de biserica orto-
doxă și se întorc iarăș la ortodoxie, se primesc în următorul
mod: Mărturisindu-și aceștia păcatele și simțind mare căință
pentru păcatele lor și împlinindu-și canonul impus li se
citește rugăciunile de curățenie ale lui Metodie, patriarhul
Constantinopolei († 846), și apoi se ung cu sf. mir ca și
cei botezați. După ungerea cu sf. mir li se citește rugă-
ciunea: „*Doamne, Dumnezeule atotșitorule...*” și apoi se
face finalul și se împărtășesc cu sf. comunicatură²⁾.

III.

Sfântul sacrament al euharistiei sau al comunicăturii.

§ 232. Conceptul sf. euharistii.

Prin sacramentul botezului intră omul în împărăția harului lui
Christos, ca sfințit, îndreptat și renăscut la viața spirituală. În sacra-

¹⁾ Cf. *Molitvelnicul bogat...* Neamțul, 1848.

²⁾ Vezi: *Molitvelnicul bogat...* Neamțul, 1848 și I. G. O. A. T., *Euchologion
sive Rituale Græcorum...* 1647, p. 876.

mentul sf. mir se face el părtaş de acele puteri ale harului, cari îi sunt de lipsă spre întărire și creștere în viața spirituală. În fine în sf. sacrament al euharistiei i se comunică spre acelaș scop mâncarea și băutura mântuitoare, precuratul corp și sânge al Domnului nostru Isus Christos, împreunându-se astfel cu izvorul vieții însăși¹⁾.

Biserica ortodoxă din vechime observă datina, că ea împărtășește, fiilor săi celor noi indata după botez și sf. mir și sf. sacrament al euharistiei, spre a le comunica astfel indata la intrarea lor în împărăția grației întreaga plenitudine a darurilor mântuirii, de care au lipsă în viața cea nouă, neomițând așisderea și mai târziu a îndemna pe cei credincioși la acest sacrament mântuitor.

Euharistia sau comunicătura este acel sacrament, în care creștinul sub chipul pâinii și al vinului se face părtaş de adevăratul corp și sânge al Mântuitorului său.

Acest sacrament întrece pe toate celelalte, fiindcă prin el se descopere credincioșilor toată grația și bunăvoința Domnului Isus²⁾. În celelalte sacramente împărtășește Christos credincioșilor unul sau altul din darurile speciale ale grației mântuitoare. În acest sacrament însă le dă el credincioșilor, ca mâncare, corpul său propriu și sângele său propriu, și credincioșii, împărtășindu-se aici nemijlocit cu Domnul și Mântuitorul lor, se împreună într'acest mod cu însuși izvorul grației mântuitoare.

§ 233. Efectele euharistiei.

Efectele euharistiei (după Marcu) sunt multe. Le re-
ducem la următoarele:

a) *Nutrirea spirituală.* Având acest sacrament caracter de mâncare și băutură, produce în suflet efecte analoage cu nutremântul corpului, anume conferă grația sfințitoare, care susține și perfecționează viața sufletească, ne dă drept la grații actuale spre a ne feri de păcate și spre a ne deprinde cu fapte meritoase.

b) *Unirea cu Domnul nostru Isus Christos,* care prin sf. comunicătură petrece în noi și noi în el. Unirea acesta mărește în noi focul iubirii d-zeești și ne înalță mintea la contemplarea tainelor sfintei noastre religii și a bunurilor

¹⁾ Ps. 36, 10.

²⁾ Cf. *Mart. ortod. . . .* Cart. cit., Partea I, Răsp. la întreb. 106.

eternă, ce sunt destinate pentru cei drepti. Aceasta mai produce și stăpânirea focului pasiunilor în noi.

c) *Iertarea păcatelor.* Acest efect îl produce sf. euharistic mediat, excitând în noi acte de devoțiune și penitență, din cari urmează iertarea păcatelor.

d) *Asigurarea vieții eterne* și a gloriei cerești, care iarăși este o urmare a unirei dătătoare de viață și glorioasă cu Isus Christos: „Cel ce mănâncă trupul meu și bea sângele meu, are viață vecinică, și eu îl voi învia în ziua cea de apoi“ zice Domnul nostru Isus Christos la Ioan VI, 55.

e) *Delectarea spirituală.* Precum nutremântul fizic produce o plăcere și delectare corporală așa și sf. comunicătură produce în suflet o dulce mângăere și delectare nespuse de plăcută care poate fi împiedecată prin distrare și prin griji temporale.

§ 234. Partea vizibilă a sf. euharistiei.

Relativ la partea vizibilă a sf. euharistiei se disting: 1. Materia, care se întrebuintează la acest sacrament, 2. cuvintele, cari se pronunță la lucrarea lui și 3. lucrarea aceasta însăși.

Materia acestui sacrament sunt pâinea și vinul. Pâinea și vinul conțin acele ambe materii nutritoare, din cari este condiționată viața organică. Pâinea și vinul nu numai susțin corpul omenesc, ci încă adaug la întărirea lui și-i fac omului plăcere. În asemenea mod și euharistia nu numai susține sufletul, ci încă îl întărește și face, că el simțeste tot mai multă bucurie la privirea lucrurilor cerești. În urmă, precum mijloacele nutritoare ale pâinei și vinului înlătură defectele fizice, așa și mâncarea corpului și a sângelui lui Christos înlătură tulburările cele de toate zilele și defectele sufletului, conlucrând la curățirea păcatelor.

La sf. euharistic se disting două acte, adică facerea sacramentului și împărtășirea cu el. — Facerea sacramentului se săvârșește la sf. liturghie a credincioșilor. Partea cea mai însemnată în această liturghie sunt cuvintele, cari le-a pronunțat Mântuitorul la așezarea sacramentului, zicând: „*Luați, mâncați, acesta este corpul meu . . .*“, „*Beți dintru*

acesta toți, acesta este sângele meu...¹⁾ și chemarea Duhului sfânt la prefăcut darurile euharistice în corpul și sângele Mântuitorului. Biserica ortodoxă, atribuind cuvintelor Mântuitorului, pe cari le-a pronunțat la așezarea euharistiei mare importanță, ca unei porunci salutare, în urma căreia se încumetă ministrul altarului, și fără de care el nu s'ar încumeta nici odată, a întreprinde lucrarea sfântă a unui sacrament așa de sublim și important, crede, că la sf. liturghie se prefăce pâinea și vinul în corpul și sângele lui Christos prin venirea și lucrarea Duhului sfânt și prin chemarea acestuia din partea preotului cu cuvintele de rugăciune la Dumnezeu Tatăl: „*Trimite Duhul tău cel sfânt peste noi și peste darurile acestea ce sunt puse înaintea... și fă adică pâinea aceasta însuși precurat corpul Christosului tău; iară ce este în păharul acesta însuși prea cinstit sângele Christosului tău; prefăcându-le cu Duhul tău cel sfânt*“²⁾.

— Împărtășirea sf. sacrament se face tot în liturghia credincioșilor după provocarea: „*Cu frica lui Dumnezeu, cu credință și cu dragoste să vă apropiați*“. La împărtășire însăș se pronunță cuvintele: „*Se împărtășește servul lui Dumnezeu (N) cu onoratul sf. corp și sânge al Domnului Dumnezeu și Mântuitorului nostru Isus Christos, spre iertarea păcatelor și viața de veci*“.

Lucrarea, prin care se săvârșește sacramentul este binecuvântarea cu semnul crucii, pronunțând preotul mai întâi cuvintele relative la darul pâinii, apoi al vinului și în fine la ambele daruri.

§ 235. Ministrul sf. sacrament al euharistiei.

Ministrul sf. sacrament al euharistiei este numai preotul canonic, adică episcopul ori presviterul, și la nici o întâmplare nu se poate face acest sacrament de o persoană, care n'are preoția³⁾.

Iară ce se atinge de împărtășirea sf. euharistiei, aceasta în vechime o făceau și diaconii. Sf. Iustin Martirul zice:

¹⁾ Matei 26, 26—28.

²⁾ Cf. *Mărtur. ortod.*... Cart. cit., Partea I, Răsp. la întreb. 107 și *Православ. Богословие Макария*, T. IV, pag. 181.

³⁾ Cf. *Mărtur. ortod.*... Cartea cit., Partea I, Răsp. la întreb. 107.

„*Diaconii împărtășesc fiecăruia, care este de față din acea pâine și din acel vin, și duc și la cei absenți*“¹⁾. Celor bolnavi și celor închiși le aduceau sf. comunicătură diaconii sau și alți clerici de treaptă mai inferioară, în caz de necesitate și laicii²⁾. Canonul 58 al sinodului al VI ecumenic hotărăște în privința aceasta: Nimeni din cei rânduiți între mireni să-și deie și din dumnezeieștele taine, fiind de față episcopul sau presviterul sau diaconul. Iară cel ce ar îndrăzni ceva de acest fel, ca unul ce face afară din cele rânduite, o săptămână să se aforiască. De aici învățându-se, a nu cugeta afară de aceea, ce se cade a cugeta³⁾.

În prezent, împărtășește sf. sacrament al comunicăturii numai preotul, și anume, atât celor sănătoși, cât și celor bolnavi.

§ 236. Subiectul sf. sacrament al euharistiei.

Subiectul euharistiei sunt numai creștinii ortodocși, cari prin botez au intrat în biserică și stau în legătură cu ea, așadară și pruncii botezați. Acestora din urmă li se dă sf. euharistie pentru credința aceloră, ce-i aduc, după o practică veche a bisericii creștine⁴⁾ — Prin urmare nu se admit la sf. euharistie:

1. Toți aceia, cari încă n'au intrat prin botez în biserică și sunt membrii ei, și anume: păgânii, Iudeii, Mohamedanii și catehumenii.

2. Aceia, cari deși s'au împreunat cu biserica prin botez, totuș mai târziu s'au lepădat de ea, sau prin apostazie sau prin erezie, sau prin schismă, și aceia, cari se află sub oprire bisericească.

Însă din cauza reverinței celei mari, ce se cuvine acestui sacrament, se cere și dela creștinii ortodocși împlinirea oare-

¹⁾ Iustini, *Apol.* I, n. 65 (Migne, *Patr. gr.*, T. VI, pag. 427).

²⁾ Cf. *Dionys. Alex.* apud *Euseb.*, *Hist. eccl.* L, VI, c. 44 (Migne, *Patr. gr.*, T. XX, p. 632; vezi și: Subînsemnarea la explic. can. 58 al sin. VI ecum. și Subînsemn. la expl. can. 13 al sinod. I ecum. (*Pidalion*, tradus de mitr. Veniamin, îndreptat de Neofit Scriban, Neamțul, 1844, f. 184 și f. 91).

³⁾ *Pidalion*, l. c., f. 183.

⁴⁾ Cf. *Const. apost.* L, VIII, c. 13 (Migne, *Patr. gr.*, T. I, p. 1109): *Ἐπιτομή Μνηρομένων τοῦ Κριτοπόλου* la E. I. Kimmel, *Monumenta fidei etc.* II, pag. 125.

căror condițiuni. Și apostol Paul scrie: „Dreptaceea oricine va mânca pâinea aceasta sau va bea paharul Domnului cu nevrednicie, vinovat va fi corpului și sângelui Domnului. Ci să se ispitească omul pe sine, și așa din pâine să mănânce și din pahar să beie. Căci cel ce mănâncă și bea cu nevrednicie, judecată lui=și mănâncă și bea, nesocotind corpul Domnului”¹⁾. La lipsa condițiilor indicate și creștinii ortodocși nu se admit la sf. euharistie; iară acele condițiuni sunt următoarele:

1. *Credința subiectului trebuie să consune cu credința bisericeii în toate articolele învățături ei, și trebuie subiectul să fie liber de păcat greu și așadară să se afle în stare grațială.* Această calitate se indică prin cuvintele, cari se pronunță la liturghie, înainte de împărtășire în auzul tuturor: „*Sfintele sfinților*”. Spre a câștiga starea numită se cere dela cei ce voiesc să primiască sf. comunicătură să=și mărturisească păcatele²⁾ și în scaunul mărturisirii să capete deslegare de păcatele lor.

Pentru aceea nu se admit la sf. euharistie cei nedeslegați în scaunul mărturisirii și în general aceia, cari în privința credinței nu consună cu hotărârile bisericeii relative la învățătura creștină și cari comit păcate grele, și anume până atunci, până când vor înceta a păcătui și vor aduce fructe demne de pocăință³⁾.

Sf. Iustin Martirul și Filosoful scrie: „Acest nutriment se numește de voi cina cea misterioasă, de care nu se poate împărtăși nimeni decât aceia, cari cred, că învățăturile noastre sunt adevărate, cari prin apa renașterii au primit iertare de păcate și cari duc o viață corespunzătoare prescriptelor lui Christos”⁴⁾. Și sf. *Dionisie din Alexandria scrie:* „Cine nu este curat în privința sufletului și a corpului, acela trebuie să se opriască dela cele sfinte”⁵⁾. Și sf. *Ioan Chrisostom scrie:* „Mulți se împărtășesc de cina cea misterioasă odată în an, alții de două ori, alții încă mai adeseori. Pe cari îi vom prețui

¹⁾ I. Cor. 11, 27-30.
²⁾ Cf. *Mart. ort.*... Cart. cit., Part. I. Răsp. la Intreb. 101 și *Ἐπιτομή τῆς Μαρτυρίας τοῦ Κρυπτοῦ* la E. I. Kim mel, *Monumenta fidei etc.*, II. p. 128.
³⁾ Cf. *Книга о должностяхъ пресвитероу преходскихъ*, 1818, p. 139 și 158.
⁴⁾ *Iustini Mart. Apol.* I. n. 65 (Migne, *Patr. gr.* T. VI p. 427).
⁵⁾ *Dionysii Episcopii Alexandrini Epist. canonica ad Basilidem* - canon II. (Migne, *Patr. gr.* T. X. p. 1281).

noi mai mult? Pe aceia, cari o fac odată sau acuma mai adeseori, iară altădată mai arareori? Nici pe unii, nici pe alții, ci pe aceia, cari o fac cu conștiință și inimă curată, cari poartă o viață departe de toată defaima. Unii ca aceștia să se apropie totdeauna, iară cei de alt fel niciodată¹⁾. Iară în alt loc provoacă acest sf. părinte a nu-i admite la acest sacrament pe cei nedemni și el însuși îi oprește pe unii ca aceștia dela sf. împărtășire. El scrie în privința aceasta: „Nu mică pedeapsă vă așteaptă pe voi, dacă pe un păcătos vouă cunoscut, îl lăsați a se apropia de comunicătura mesei acesteia. Sângele lui se va cere din mâinile voastre. Fie cineva duce, fie prefect, sau chiar acela pe al cărui cap este diadema, oprește-l dacă s'ar apropia cu nedemnităte, mai mare putere ai tu aici, decât el Dară dacă se va apropia acela din neștiință sau din aroganță, oprește-l, nu te teme. Teme-te de Dumnezeu, iară nu de om. Dacă te vei teme de om, însuși de acela vei fi bașjocurit, iară dacă te vei teme de Dumnezeu, atunci și de oameni vei fi onorat. Iară dacă tu singur nu cutezi, adă-l la mine, eu nu voi îngădui o cutezare ca aceasta. Mai bucuros voi să-mi pierd viața, decât să dau corpul Domnului unui nedemn, și mai bine voi a se vărsa sângele meu, decât să dau sângele cel infrișat unuia, care nu este demn. Dacă după multă încercare nu-l vei cunoște pe cel nedemn, nu vei avea culpă. Acestea am zis despre cei cunoscuți. Căci dacă pe aceștia îi vom îndrepta, atunci Dumnezeu repede ne va descoperi și pe cei necunoscuți, iară dacă noi îi vom lăsa pe cei cunoscuți, atunci Dumnezeu la ce ar avea a ne face cunoscuți pe alții?”²⁾. — Și Nichifor Mărturisitorul prescrie: „Se cuvine ca spiritualul pe cei ce mărturisesc lui păcate ascunse, să-i opriască dela dumnezeiasca împărtășire Și: „Preacurvarii, sodomii și ucigașii și alții de acest fel de și vor mărturisi păcatul, ce l-au făcut de bună voia lor, fiind ascuns la cei mulți, se opresc dela dumnezeiasca împărtășire și primesc canonul păcatelor lor”³⁾.

Totuș se cere aici mare prudentă, pentru că adeseori nu se poate câștiga deplină siguranță despre indispozițiunea subiectului. Așa se poate întâmpla, că un păcătos poate să facă aiurea o mărturisire a păcatelor, validă, deci cerând unul ca acesta sf. împărtășire, nu i se oprește. Aflându-se un păcătos mare, căruia nu i se putea da sf. comunicătură, în pericol de moarte și cerând comunicătura, deci mărturisindu-și păcatele și părându-i rău de acestea, i se dă sf. comunicătură chiar și atunci, când încă nu și-ar fi plinit canonul⁴⁾. Așisderea se cer dela cei ce voiesc să se împărtășiască cu sf. co-

¹⁾ *Ioannis Chrysostomi In epist. ad Hebr. cap. X. Hom. 17 n. 4* (Migne, *Patr. gr.* T. LXIII. p. 131).
²⁾ *Ioannis Chrysostomi In Math. Hom. 82 et 83. n. 6* (Migne, *Patr. gr.* T. LVIII. p. 744-746).
³⁾ *Can. 27 și 28 ale sf. Nichifor Mart.* (*Pidalion*, l. c. I. 477).
⁴⁾ Cf. *Can. 13 al sin. I. ecum.* (*Pidalion*, l. c. I. 90).

municătură, fapte de îndurare sau dare de elemozină atât înainte, cât și după împărtășire¹⁾.

2. Subiectul euharistiei trebuie să aibă *capabilitate pentru primirea sf. euharistii*. Această capabilitate este morală și fizică. *Capabilitate morală* are acel subiect, care poate distinge sf. euharistie de un nutriment profan și de rând, și este inzestrat cu cunoștința necesară a religiei creștine²⁾.

Prin urmare nu se admit la sf. comunicătură :

a) Cei lipsiți de minte și cei ieșiți din minte chiar și în pericol de moarte³⁾. Venindu-și astfel de oameni în fire, li se dă sf. euharistie. Așisderea li se dă sf. euharistie și acelor, cari mai înainte au avut minte sănătoasă și cunoștința a sf. sacrament, precum și reverință către el, și nu este teamă de desonorare a sacramentului din partea lor. — Astfel sunt a se trata și cei slabi la minte, cari mai înainte au avut cunoștința clară a lucrului.

b) Cei vârstnici lipsiți de toată cunoștința învățăturilor creștine. Acestora li se oprește sf. comunicătură până atunci, până când își apropiază această cunoștință.

c) Cei surdo-muți ajungând la acea vârstă, în care pot deosebi cele bune de cele rele, sunt a se învăța în învățătrile cele mai necesare ale credinței într'un mod, precum va socoti preotul, că își va ajunge scopul, și apoi a se admite la sf. euharistie.

Capabilitatea fizică pentru primirea sf. euharistii, stă într'aceea, ca subiectul să poată înghiți și ține cele sfinte. Dacă așadară bolnavul varsă neconținut sau în răstimpuri dese, dacă scuipă sânge sau tușește necurmat, atunci să se amâie sf. comunicătură până ce va fi siguranță că răul a încetat sau cel puțin s'a alinat pe un timp potrivit d. e. de una sau două ore.

¹⁾ Cf. *Ὁμολογία Μετρημένων τοῦ Κριτοπολίτου* la E. L. Kimmel, *Monumenta fidei etc.* II. p. 128.

²⁾ Abatere fac numai copiii de curând botezați, cari, deși n'au capabilitate morală, după datina străveche a bisericii se comunică după botez (Cf. *Const. apost.* Lib. VIII. c. 13).

³⁾ Cf. *Книга о должностяхъ пресвитеровъ приходскихъ...* p. 159.

3. Pentruca acest sf. sacrament să se primiască cu demnitate se cere încă *pregătire spirituală și corporală*. Cea dintâi constă, pe lângă primirea sf. sacrament al poeziei, în reculegerea spiritului, pietate adâncă a inimii și prin urmare în citirea rugăciunilor prescrise, prin cari se deșteaptă sentimentele credinței, ale speranței, ale iubirii și ale părerii de rău pentru păcatele comise. Așisderea cere pregătirea spirituală, ca acela ce voiește să primiască sf. sacrament al euharistiei să fie împăcat cu toți și nimic să n'aibă în inimă asupra aproapelui său, căci acest sacrament este semnul unității și legătura cea mai sfântă a iubirii. „*De aduci darul tău la altar*”, citim la Matei¹⁾ „*și acolo îți vei aduce aminte, că fratele tău are ceva asupra ta, lasă acolo darul tău înaintea altarului, și mergi de te împacă întâi cu fratele tău, și atunci venind adă darul tău*”.

Pregătirea corporală cere trezie naturală, adică, dela miezul nopții mai departe să nu se guste nimic, ce s'ar putea gusta în chip de mâncare sau băutură²⁾. Însă dacă se va slobozi în stomac ceva nutritor, ce nu s'a luat din afară, d. e. scuipat, sânge de printre dinți, ba de se va înghiți și apă fără de voie, prin aceasta nu se desființează trezia³⁾. Abatere dela trezia naturală fac bolnavii, cari se află în pericol de moarte⁴⁾. Așisderea cere pregătirea corporală curățenie din partea corpului, care se desființează prin scurgerea de sâmbânță, prin menstruațiune la femei și prin împreunarea sexuală între cei căsătoriți⁵⁾. Totuș relativ la scurgerea de sâmbânță face Timotei, patriarhul Alexandriei (380—384), diferența, că dacă a avut omul aceasta din poftă sau din aducere aminte de muiere, apoi să nu se comunice. Iară dacă scurgerea seminței va fi urmat nu din o cauză ca aceasta, ci numai din ispita diavolului, apoi să nu se opriască dela sf. comunicătură⁶⁾ — În fine cere

¹⁾ Mat. 5, 23.

²⁾ Cf. Simfonia la can. 29 al sin. 6 ecum. *Pidalion*, l. c. f. 167.

³⁾ Cf. Timotei al Alexandriei, Răsp. la Intreb. 16 (*Pidalion* l. c. f. 451).

⁴⁾ Cf. Can. 9 al lui Nichifor Mărt. (*Pidalion*, l. c. f. 485).

⁵⁾ Cf. Timotei al Alexandriei, Răsp. la Intreb. 5 și 7 (*Pidalion* l. c. f. 449).

⁶⁾ Cf. Timotei al Alexandriei, Răsp. la Intreb. 12 (*Pidalion* l. c. f. 450) vezi și Can. 4 al sf. Dionisie din Alex. (*Pidalion*, l. c. f. 383).

pregătirea corporală ajunare de o zi înainte de comunicătură și în noaptea premergătoare și abstenență de împreunare sexuală între cei căsătoriți.

§ 237. Răstimpul primirii sf. sacrament al euharistiei.

Prin împărțirea demnă cu corpul și sângele lui Isus Christos se nutrește viața cea spirituală primită în botez și întărită în sf. sacrament al mirului, se susține și se aduce la perfecțiune, căci zice însuși Isus Christos: „Cel ce mănâncă corpul și bea sângele meu, are viața vecilor, și eu îl voi învia pe el în ziua cea de apoi. Că corpul meu cu adevărat este băutură. Cel ce mănâncă corpul meu și bea sângele meu rămâne întru mine și eu întru el¹⁾. Cu privire la aceste mari daruri, îndătinau creștinii timpului celui dintâi a primi sf. comunicătură de câte ori luau parte la sf. liturghie, așadară în toate zilele sau în zile determinate ale săptămânei. Ba ei luau sf. euharistie chiar acasă și se împărțeau cu ea aici, când nu se săvârșia sf. liturghie sau când nu puteau lua parte la dânsa²⁾.

Despre împărțirea creștinilor în toate zilele și zelul lor, de a primi sf. comunicătură în toate zilele, vorbește sf. Ciprian³⁾, apoi sf. Ieronim⁴⁾, sf. Ambrosie⁵⁾ și f. Augustin, care ultim dă de înțeles, că în Africa nu s'ar fi putut întrelăsa împărțirea de toate zilele⁶⁾, fără de a cauza credincioșilor scandală. Sf. Vasile cel Mare scrie, că este bine și de folos, a primi sf. comunicătură în toate zilele, la dânsii însă se primește ea de regulă numai de patru ori pe săptămână, duminica, miercuria, vineria și sâmbăta sau și în alte zile, dacă în acestea se face amintirea unui sfânt⁷⁾.

¹⁾ Ioan 6, 54.

²⁾ Tertulliani Lib. II. ad uxorem c. 5 (Migne, Patr. lat. T. I. p. 1408 și Basilii Epist. 93 ad Caesariam patriciam, de communione (Migne, Patr. gr. T. XXXII. p. 484).

³⁾ Cypriani Liber de oratione Dominica n. 21 (Migne, Patr. lat. T. IV. p. 551).

⁴⁾ Hieronym., Epist. 71 ad Lucinium (Migne, Patr. lat. T. XXII. p. 672).

⁵⁾ Ambrosius, Epist. 20 ad sororem (Migne, Patr. lat. T. XVI. p. 945).

⁶⁾ Augustini Epist. 54 ad Ianuarium cap. III. (Migne, Patr. lat. T. XXXIII. p. 201).

⁷⁾ Cf. Basilii Epist. 93 ad Caesariam patriciam, de communione.

Că acest zel acuma timpuriu a aflat la diferiți inși abateri, se vede din prescripțiile bisericești, în urma cărora toți credincioșii, cari luau parte la sf. liturghie erau obligați a se și comunica la aceasta, cu sf. euharistie, iară aceia cari erau neglijenți în privința aceasta, se amenințau cu scoaterea din comunitatea bisericească¹⁾. Sf. Ioan Chrisostom îi mustră pe contemporanii săi pentru nepăsarea lor în primirea sf. euharistii și-i îndeamnă a se împărții cu sf. euharistie adeseori²⁾. Totuș încă din secolul al șaselea se comunica poporul cel puțin în toate duminicile și din secolul al șaptelea și al optulea sunt urme, că ici-colo între comunele creștine, exista încă uzul comunicării de toate zilele³⁾.

Mai târziu răci zelul creștinilor în privința aceasta și mai mult, și așa părinții bisericii din timpurile mai târzii, se văzură nevoiați a reduce obligământul primirii sf. comunicături la spații de timp mai rare. Astfel scrie Simeon al Tesalonicului: „Nimeni din cei ce se tem și iubesc pe Domnul să nu lase să treacă peste 40 de zile, ci mai vârtos să caute și mai curând a se apropia de comunicătura lui Christos, dacă se poate și în fiecare duminică, mai ales bătrânii și cei bolnavi⁴⁾. În fine s'a fixat în Mărturisirea ortodoxă, ca de patru ori în an să mărturisim păcatele noastre (și prin urmare de patru ori în an să ne și comunicăm) ... Aceia însă, cari sunt înaintați în moralitatea și viața cea sfântă, să-și mărturisiască păcatele în fiecare lună. Creștinii cei de rând sunt îndatoriți cel puțin odată pe an a-și mărturisi păcatele și anume în timpul sf. patruzecimi. Celor mai bolnavi mai întâi să le fie aminte, ca să-și comunică grabnic conștiința prin mărturisire și prin împărțirea cu sf. comunicătură⁵⁾.

¹⁾ Cf. Can. 9. al sf. apostoli (Pidalion, l. c. f. 10) și can. 2 al sin. din Anfolia (Pidalion, l. c. f. 286).

²⁾ Ioannis Chrysostomi In epist. ad Ephes. cap. I. Hom. 3 (Migne, Patr. gr. T. LXII. p. 28) și ejusdem In epist. I. ad. Cor. Hom. 28 (Migne, Patr. gr. T. LXL. p. 233).

³⁾ Cf. Fr. Hon. Krüll, Christl. Althertumskunde, 2. B., 1856, p. 316.

⁴⁾ Symeonis Thessalonicensis De ordine sepulturae cap. 360 (Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 672).

⁵⁾ Cf. Mărtur. ort... Cart. cit., Partea I. Răsp. la întreb. 90.

Această regulă este în prezent obligatoare pentru toți creștinii ortodocși. Iară timpul patruzecimii s'a precizat pentru primirea sf. sacrameinte ale pocăinței și comunicăturei ca obligământ absolut, pentru că acest timp este timp de căință, de curățirea păcatelor și de pregătire pentru serbarea demnă a paștelor. Și deoarece Domnul înainte de serbarea paștelor a dat învățăceilor săi corpul și sângele său și li-a poruncit a face aceasta întru pomenirea lui, pentru aceea și noi în acelaș timp să mâncăm corpul sau carnea mielului, care a luat păcatele lumii. Așisderea se serbează sf. euharistie spre aducerea aminte a morții lui Christos și este nedespărțibilă de sacrificiul morții lui; pentru aceea și credincioșii să ia parte la masa sf. euharistii măcar atunci, când sacrificiul morții lui Christos se serbează în timp. În fine paștele sunt sărbătoarea centrală a întregului an bisericesc, o sărbătoare, la care toată creștinătatea se cuvine să se înoiască spiritualmente, și aceasta se realizează prin demna primire a sf. sacrameinte.

Drept aceea, este îndătorit păstorul de suflete a veghia și a se îngriji, ca toți cei încrezuți păstoriei sale să corespundă acestui obligământ. Spre acest scop să anunțe păstorul de suflete, la începutul patruzecimii, această poruncă bisericească, în public, să explice lămurit și cu energie tot aceea ce se ține de împlinirea lui și să pregătească comuna sa prin învățături corespunzătoare la demna primire a acestui sacrament.

Așadară îndătorire absolută la primirea sf. euharistii există pentru fiecare creștin în timpul patruzecimii, iară pentru cei bolnavi și în starea boalei lor. În privința celorlalte timpuri pentru primirea sf. euharistii sunt de observat următoarele:

Deasa împărtășire cu sf. euharistie este în sine un lucru foarte bun. Însă nu tot ce în sine este bun, este pentru aceea și salutar în toate împrejurările, și pentru aceea și deasa împărtășire, deși în sine foarte salutară, nu poate nici să se recomande, și nici să se permită în general, ci aici trebuie să se ieie în considerare, precum voiește biserica, starea morală și dispozițiunea împărtășitorului, cu care voiește și poate el să primiască sf. euharistie. Deci praxa pentru pastorală pot servi ca îndreptare următoarele observări:

Păstorul de suflete să lucreze într'acolo, ca credincioșii încrezuți păstoririi sale să ajungă la convingerea despre folosul primirii dese a sf. euharistii, și să le recomande această primire cu toată energia. Mai ales să le recomande păstorul de suflete această primire aceloră, cari se află în ispite grele și doresc sincer a se libera de păcatele, la cari sunt dedați, însă nu se pot libera de ele fără deosebit ajutor dumnezeiesc. Iară la primirea deasă a sf. euharistii să-i admită păstorul de suflete pe acei credincioși, cari se feresc de tot păcatul greu, năzuiesc la adevărată perfecțiune, nu lipsesc a se prepara pentru primirea sf. euharistii conform prescripțiilor bisericești și cărora nu le stă în contra nici o piedică opritoare. Și la mai deasă împărtășire, și anume în fiecare lună, să se admită acei credincioși, cari petrec o viață într'adevăr religioasă, se feresc și de păcate lesne iertătoare și doresc din toată inima a se împreuna cu Christos în sf. comunicătură.

§ 238. Ritul împărtășirii cu sf. euharistie.

În biserica ortodoxă se împărtășesc creștinii, atât clerul cât și laicii, sub ambele forme, adică a pâinei și a vinului.

Cei sănătoși se împărtășesc la sf. liturghie după cuvintele: „Cu frica lui Dumnezeu, cu credință și cu dragoste să vă apropiați”¹⁾.

Cei bolnavi, a căror stare cere grabnică împărtășire, se împărtășesc afară de liturghie cu pârțicelele anume scoase în Joia cea mare și păstrate în chivot, după următorul ritual:

După începutul îndătinat, se citesc rugăciunile: „Cinei tale cei de taină ș. m. d.”, „Împărate ceresc, Mângâitorule...”, „Pe Dumnezeu cel ce s'a intrupat dintru tine...”. Deci se citesc trei rugăciuni mai mari, în cari se imploră Dumnezeu, ca să-i ierte celui bolnav toate păcatele, și să-l invrednicească fără de osândă a primi preacuratele taine spre curățirea sufletului și a corpului. Apoi se cer dela Dumnezeu diferite daruri pentru cel bolnav, și anume ca Dumnezeu să se indure de el, să-l mântuiască, să-l umple de bucurie sufletească ș. a. Și de-și va fi mărturisit bolnavul păcatele mai înainte, se împărtășește îndată cu sf. euharistie. Iară de nu-și va fi mărturisit păcatele, le mărturisește acuma, și după mărturisire citește preotul încă rugăciunea: „Doamne Dumnezeul nostru...”. Deci acuma i se dă bolnavului sf. comunicătură, pronunțându-se aceleași cuvinte ce se pronunță și la cei sănătoși la împărtășire și după împărtășire. Apoi se zice troparul: „Acum slobozește pe servul tău stăpâne...” și

¹⁾ Despre ritul acestei împărtășiri vezi: § 166 al opului de față.

după oarecari rugăciuni generale, se încheie ritul împărtășirii pentru cei bolnavi cu apolisul.

IV.

Sfântul sacrament al pocăinței.

§ 239. Conceptul sfintei pocăinți.

Deși omul se curățește în baia nașterii de toate păcatele, totuși nu este liber de urmările păcatului, deoarece el și după botez, din nou poate păcătui și într'adevăr adeseori și păcătuiește. Pentru aceea binevoii preabunul Dumnezeu a institui în biserică sa un sacrament prin care se curățește creștinul de păcatele făcute după botez. Pocăința ca sacrament este un act spiritual, în care preotul bisericii, cu puterea Duhului sfânt îl iartă și-l deslegă pe creștin de păcatele comise după botez, de cari se căiește el și pe cari le mărturisește, așa, că creștinul se curățește de nou și se sfintește întocmai așa, ca și când ar fi ieșit din apa botezului ¹⁾.

§ 240. Partea vizibilă a pocăinței.

Ca și la celelalte sacramente, așa și la sacramentul pocăinței are a se lua în considerare 1. materia, 2. cuvintele, cari se rostesc la lucrarea lui și 3. această lucrare însăși.

Materia pocăinței sunt păcatele comise după botez, pe cari le mărturisește creștinul înaintea preotului. Iară forma pocăinței sau cuvintele, cu cari se săvârșește sf. sacrament al pocăinței, sunt acelea, cari se exprimă de ministrul lui la darea deslegării: *Domnul și Dumnezeul nostru Isus Christos, cu darul și cu îndurările iubirii sale de oameni să te ierte pe tine, fiule (N) și să-și lase ție toate păcatele și eu nevrednicul preot și spiritual, cu puterea ce este dată mie, te iert și te desleg de toate păcatele tale în numele Tatălui și al Fiului și al sf. Duh, Amin*“.

Lucrarea prin care se săvârșește sacramentul, este împunerea mânilor pe capul penitentului ²⁾ și binecuvântarea cu semnul crucii la pronunțarea cuvintelor ultime ale formei sacramentului.

¹⁾ Cf. Правосл. догмат. Богословіе Макарія, Т. IV. р. 240.

²⁾ Vezi: Subînsemnarea la can. 8 al sin. I. ecum. (Pidalion, l. c. f. 86).

§ 241. Ministrul sf. sacrament al pocăinței.

Ministrul sf. sacrament al pocăinței este preotul ortodox, episcopul ori presviterul. Presviterii exercită însă dreptul administrării sacramentului penitenței numai în urma poruncii episcopului ¹⁾. În biserică cea veche, aveau puterea aceasta numai acei presviteri, cari primiau dela arhierul diecezan scrisoare, fiind numiți spirituali așazicănd prin un decret formal ²⁾. În prezent au puterea legării și a deslegării păcatelor, mai pretutindeni în biserică ortodoxă, toți presviterii, împărtășindu-li-se această putere deodată cu imputernicirea pentru oficiul pastoral.

Preotul, cu privire la săvârșirea acestui sacrament, se numește și părinte spiritual, duhovnic, πνευματικὸς πατήρ, și are, la administrarea lui, de împlinit diferite obligăminte despre cari se va vorbi mai la vale.

§ 242. Subiectul pocăinței.

Subiectul pocăinței este numai creștinul de confesiunea ortodoxă ³⁾, care, după deplină curățite de păcatele sale la botez, păcătuiește din nou și are lipsă de un mijloc nou spre curățirea conștiinței sale.

Însă dela acela, care pășește la acest sacrament se cere ca și dela subiectul sf. euharistii, împlinirea oarecăror condiții, cari se raportă la capabilitatea și demnitatea subiectului.

Relativ la capabilitate se cere dela subiectul pocăinței, ca acesta să fie ajuns la așa o maturitate spirituală, ca să poată distinge între faptele cele bune și rele, apoi să fie la întrebuintarea minții, sau cel puțin să nu fie cu totul lipsit de minte, și în fine, să nu fie lipsit de toată cunoștința învățăturilor creștine.

Cu privire la demnitate se cere dela acela care într'adevăr voiește să câștige iertarea păcatelor, împlinirea următoarelor condițiuni:

¹⁾ Cf. Can. 6 și 7 al sin. din Cartag. (Pidalion, l. c. f. 320 și 321).

²⁾ Cf. Subînsemn. la can. 39 al sf. apostoli (Pidallon, l. c. f. 33) și Simeon Tesalonicheanul Despre sf. hirotonii, cap. 250 (Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 468).

³⁾ Mărt. ort. . . Cart. cit., Partea I. Răsp. la Intreb. 113.

1. Subiectul pocăinței trebuie să simțiască părere de rău penru păcatele comise. Această părere de rău constă în întristarea și înfrângerea inimei pentru păcatele comise, împreună cu voia sau gândul serios de a se feri de acele păcate și a-și îndrepta viața. Părerea de rău este perfectă și imperfectă. Părerea de rău perfectă este acea întristare, care se naște din motivul iubirii către Dumnezeu, încât adică a vătămat cineva pe Dumnezeu, bunul cel mai înalt și demn de iubit; iară părerea de rău imperfectă se produce de motivul fricii și al speranței. Deși părerea de rău din motivul iubirii către Dumnezeu câștigă păcătoșului deplină bună voință a lui Dumnezeu și iertarea păcatelor¹⁾, totuși și părerea de rău produsă de motivul fricii și al speranței este suficientă pentru validitatea sacramentului; numai în această speranță trebuie să se cuprindă speranța în îndurarea lui Dumnezeu prin Isus Christos și să se bazeze pe credința în Isus Christos, căci Isus însuș ne-a împăcat cu Dumnezeu prin moartea sa de pe cruce și el însuș este preotul nostru cel mai mare, și pentru aceea și poate mântui pe cei ce vin prin el la Dumnezeu²⁾. Așisderea părerea de rău trebuie să fie generală, adică să se extindă la toate păcatele, apoi tare și neclintită, adică păcătoșul să fie decis a nu comite păcatul nici din frica răului, nici din speranța binelui, și în urmă activă, adică păcătoșul să fie decis nu numai a se feri de păcate, ci a aplica și mijloacele în contra păcatelor.

2. Subiectul pocăinței trebuie să mărturisiască păcatele sale înaintea preotului, pentru că preotul nu poate să lege sau să deslege, dacă nu știe, ce are a lega sau deslega. Această mărturisire trebuie să aibă oarecari calități, și anume:

a) Mărturisirea trebuie să fie deplină. În puterea deplinătății este obligat penitentul a descoperi la mărturisire, toate păcatele comise după botez, cu privire la calitatea, numărul și împrejurările lor³⁾

¹⁾ Luca 7, 48; I. Petr, 4, 8.

²⁾ Ebrei 7, 25.

³⁾ Ἐρωτῶσι μὲν οἱ ἁρτοῦται τῆς τῶν ἁμαρτημάτων ἐξομολογήσεως κατ' εἶδος τὰ ἁμαρτήματα καὶ τὴν τοῦτων ποιότητα, ἵνα τὸ πρόσφορον φάρμακον ἐπέσωσι τῆ νοσήσει — ἐπεὶ καὶ ἱατρὸς οὐκ ἂν θεραπεύσειεν οἰονδήποτε νόσημα, μὴ κατανοήσας

Dela deplinătatea mărturisirii se face abatere: Cu cei surzi, surdo-muși și cu aceia cari vorbesc o limbă străină; apoi cu acei bolnavi, cari nu pot vorbi sau cari și-au pierdut simțirea sau cari, după un păcat mărturisit, încep a trage de moarte. Aici se numără și aceia, cari din cauza bătrânețelor nu-și pot aduce aminte de diferitele feluri ale păcatului. Și în fine, cu acei bolnavi, pe lângă cari nu poate să steie preotul fără de a se expune pericolului molipsirii. Alte motive, precum mulțimea mărturisitorilor sau oarecare interes deosebit al preotului nu pot să fie cauză binecuvântată, din care să se scurteze mărturisirea și să se mulțamiască preotul cu mărturisire ne-deplină.

b) Mărturisirea trebuie să fie sinceră. Sinceritatea mărturisirii constă într'aceea, ca penitentul în mărturisirea sa să nu retacă adevărul, dară nici să nu zică oarecare neadevăr. Aci se numără descoperiri false de păcate, cari nu s'au comis, micșorări ale păcatelor și ale culpei lor, retăcerea unor împrejurări, cari caracterizează starea morală a penitentului, precum d. e. că acesta a comis oarecare păcat înainte de mărturisire, și că el așadară este un păcătoș din datină sau un păcătoș recidiv, sau că are o ocaziune păcătoasă în casă ș. a. d. — Și în fine

c) Mărturisirea trebuie să fie secretă, orală și cu umilintă și pietate adevărată.

3. Subiectul pocăinței trebuie să-și impliniască canonul sau certarea, așa-numita epitimie, ἐπιτιμία, pe care preotul în scaunul mărturisirii o impune penitentului conform cu însemnătatea păcatelor sau cu starea conștiinței lui.

În privința obligământului creștinului ortodox la primirea sf. sacrament al pocăinței, stau toate acelea, cari s'au expus în § 237 despre răstimpul primirii sf. sacrament al euharistiei.

πρότερον τὸ ποιῶν τοῦ νοσήματος — οὐ μὲν δὲ καὶ τὰ πρόσωπα, μὲθ' ὧν ἡ ἁμαρτία ἐπ' ἀχθῆται, τὸν τε τρόπον καὶ τόπον. — Ὁμολογία Μητροπολίτου τοῦ Κρη τοποῦλοσ la E. I. Kimmel, Monumenta fidei etc. II., 1850 p. 136. — Cf. și Книга о должностяхъ пресвитеровъ переходскихъ p. 126.

§ 243. Disciplina penitențială în biserica ortodoxă din timpurile cele mai vechi până în ziua de astăzi.

Dreptul certării în biserică se bazează pe cuvintele lui Christos: „De-și va greși fie fratele tău, mergi și-l ceartă pe el între tine și între el singur. Deci de te va asculta ai dobândit pe fratele tău, iar de nu te va asculta ia împreună cu tine încă pe unul sau pe doi, ca în gura a două sau trei mărturii să steie tot cuvântul. Iară de nu va asculta de ei, spune bisericei, iară de nu va asculta nici de biserică să-și fie fie ca un păgân și va-meș. Adevăr zic vouă, oricâte veți lega pe pământ vor fi legate în cer, și oricâte veți deslega pe pământ vor fi deslegate în cer”¹⁾. Și sf. apostol Paul zice: „Iară poruncim vouă fraților, întru numele Domnului Isus Christos, să vă feriți de tot fratele, care umblă fără de rânduială și nu după învățătura care a luat dela noi”²⁾. În urma acestor prescripții, păcătosul, care nu voia să se îndrepte, se scoate din comunitatea bisericească, precum se află în sf. scriptură un exemplu de acest fel (I. Cor. 5, 1-5).

În Corint trăia adică oarecare cu mama sa vitregă în fărâdelege. Auzind despre aceasta Paul, adresă către comună mustrări aspre și-și exprimă mirarea, că ea pe acel om nu-l scoase din comunitatea sa. „Cu adevărat” scrie el „se aude între voi de necurăție ca aceea, care nu se află nici între păgâni, ca să aibă cineva pe muierea tătăni-său. Și voi v’ăți sumețit și nu mai bine ați plâns, ca să se ieie din mijlocul vostru cel ce a făcut fapta aceasta. Eu dar’ nefiind la voi cu corpul, iară cu spiritul fiind acolo, iată am judecat, ca și cum aș fi de față, pe cel ce a făcut aceasta, așa: Întru numele Domnului nostru Isus Christos adunându-vă voi și spiritul meu, cu puterea Domnului nostru Isus Christos, să dați pe unul ca acela satanei spre pierderea corpului, ca sufletul să se mântuiască în ziua Domnului Isus... Nu știți, că puțin aluat dospește toată frământătura?... Iară acum am scris vouă să nu vă amestecați cu vre-un frate, dacă s’ar afla desfrânat sau lacom sau idololatri sau calumniator sau bețiv sau răpitor; cu unul ca acesta nici să nu mâncați”³⁾. Că sub predarea satanei, de care vorbește aici apos-

¹⁾ Mat. 18, 15-18.

²⁾ II. Tesal. 3, 6.

³⁾ I. Cor. 5, 1-12.

tolul, se înțelege scoaterea din comunitatea creștină, nu este indoială, și aceasta este și mai invederat din cuvintele versului 13: „Scoateți drept aceea afară pe cel rău dintre voi inși-vă”.

Aceasta era procedura prescrisă de Christos și de apostoli în biserică, față cu păcătoșii cari nu voiau să se îndrepte. Însă cum era a proceda cu acei păcătoși, cari se îndreptau și cereau a fi iertați și iarăș împreunați cu biserică? Unii ca aceștia trebuiau în spiritul legii lui Christos, ca și înainte de botez să împliniască mandatul lui Christos: „Pocăiți-vă, faceți roduri demne de pocăință”¹⁾. Ei trebuiau să se curețe de păcat și să se reîntoarcă la viața cea virtuoasă, dela care deviaseră. Iară modalitatea manifestării acestei pocăinți, care ocupă locul botezului, o indică sentința sus citată a sf. apostol Paul asupra păcătosului din Corint. Sf. apostol Paul îl predă pe acel păcătos satanei spre pierderea corpului, pentruca sufletul să se mântuiască în ziua Domnului Isus, adică el îl scoate din comunitatea creștină și-i permite exerciții corporale de penitență ca mijloace și dovezi de îndreptare, dându-i astfel nădejde de iertare și primire în comunitatea creștină²⁾. Apoi păcătosul simți mare părere de rău pentru păcatul său, care părere de rău se manifestă în fapte externe de căință și pentru aceea și dobândi iertare³⁾. Această tratare a unui păcătos public, adică aforismul, ἀφορισμός, ἀφορισίς, oprirea pe un timp determinat dela oarecari acte liturgice, dela sf. sacrificiu și sf. euharistie, sau oprirea dela biserică și prin urmare dela toate actele cultului, și apoi reprimirea păcătosului în biserică după căința făcută și după îndreptare, deveni regulă și normă pentru secolile următoare.

Din secolul al II relatările scrisuale despre tratarea păcătoșilor sunt încă defectuoase. Totuși se vede din scrierile sf. părinți ai acestui secol, că păcătoșii, după orânduiri episcopului, trebuiau să se su-

¹⁾ Mat. 3, 2, 8; Fapt. ap. 2, 38.

²⁾ Cf. Origenis In Leviticum Hom. 3 (Migne, Patr. gr. T. XII p. 426; Paciani Epist. 3 ad Sympronianum Novatianum n. 18 (Migne, Patr. lat. T. XIII p. 1075); Augustini Contra epistolam Parmeniani Lib. III cap. 1 (Migne, Patr. lat. T. XLIII p. 83) și Ioannis Chrysostomi In epist. I ad Cor. Hom. 15 n. (Migne, Patr. gr. T. LXI p. 123).

³⁾ II. Cor. 2, 6.

pună la penitență, și că părerea de rău și îndreptarea vieții, trebuiau să o manifesteze prin exerciții externe de căință¹⁾.

În mijlocul secolului al III se dezvoltă instituțiunea penitențială a bisericii prin oarecare evenimente provenite în ea, și mai mult. Sub împăratul Deciu Traian în anul 249, se ridică în contra creștinilor o persecuțiune violentă, în care mulți căzură dela biserică și se închină idolilor. Încetând persecuțiunea, cereau cei căzuți reprimirea în comuniunea creștină. Episcopii diferitelor biserici, intrând în urmele antecesorilor lor, li primiau iarăș în comunitatea bisericească și i admiteau la sf. comunicătură pe acei, cari se căiau de păcatul lor și împliniau timpul căinței. În biserică africană însă, se formă o partidă contrară, în fruntea căreia sta presviterul cartagenean Novat, carele afirma, că cei căzuți dela credință nu se cuvine să se primiască iarăș în comunitatea bisericească. Sf. Ciprian sta în Cartago și în toată Africa în așa de mare vază, că Novat dimpreună cu partida sa nu putu izbuti cu opiniunea sa în contra practicei observate de Ciprian și de alți episcopi. El așadară trecu la Roma și aici află pe Novatian, preot roman, care se însoți cu Novat, se opuse noualesului episcop roman Corneliu, se desfăcu de acesta, se sfinți în episcop și făcu desbinare în biserică. Corneliu primia pe cei căzuți, Novatian însă li respingea și susținea chiar, că biserică n'are puterea, a ierta păcatele celor căzuți și a-i restitui iarăș în drepturile credincioșilor. Cei căzuți trebuie să se oblige la penitență continuă, adică pe toată viața. Însă erau și episcopi, cari față cu cei căzuți voiau să observe indulgență, mai ales față cu aceia, cari li se prezentau cu epistole recomandătoare dela martiri sau confesori. Apoi și starea celor căzuți era diferită. Unii sacrifică zeilor (sacrificati); alții aduseră icoanelor zeilor și ale împăraților tămăie ca semn de omagiu și de supunere (thurificati); și încă alții prin un document scrisual sau o epistolă liberatoare (libellus) căutară a se elibera de faptica sacrificare (libellatici). Deci toți aceștia aveau lipsă de diferită tratare, și aceasta se hotărî după încetarea persecuțiunii și întoarcerea lui Ciprian din exil, care în anul 251 convocă la Cartago un sinod, la care se decis, ca libelatici, pentrucă ei până atunci pentru delictul lor făcuseră suficientă pocăință, să se reprimiască în biserică, iară ceilalți căzuți, cari se întinaseră cu sacrificii păgânești să continue căința și deabia la finea vieții să se primiască în comunitatea bisericească. Aceia însă, cari nu vor fi voind a face căință, să rămână depărtați dela comunitatea bisericească și după moarte²⁾, Succesorii lui Deciu, Gal și Volusian (251—253) începură din nou a-i persecuta pe creștini. Fiind așadară creștinii expuși iarăș la pericolul căderii, convocă sf.

¹⁾ Cf. Hermas Pastor Lib. III. Similitudo 7 (Migne, Patr. gr. T. II, p. 970) și Ignatie Epist. interpol. ad. Philadelphenses n. 3 (Migne, Patr. gr. T. V. p. 821).

²⁾ Cypriani Epist. (52) ad Antonianum, de Cornelio et Novationo (Migne, Patr. lat. III. p. 791).

Ciprian în anul 255, un sinod, și acest sinod decretă reprimirea tuturor căzuților, numai dacă aceștia până atunci vor fi făcut căință, pentrucă ei în lupta viitoare împăcați cu Dumnezeu și cu biserică, să se întăriască la statornică mărturisire a credinței¹⁾. — La aceste deciziuni în privința tratării căzuților se adăuseră în secolul al III alte puține norme pentru tratarea penitenților. adică canoanele sf. Grigorie Taumaturgul, episcopul Neo-Cesareei (240—270).

Înmulțindu-se cu timpul cazurile de penitență și felurile păcatelor, cari se mărturisiau la penitență, se înmulțiră mai ales în secolul al IV și regulele și normele pentru tratarea lor. Aceste regule sau canoane se compuseră parte de episcopi renumiți, la ocaziuni speciale, sau la întrebare din partea altor episcopi, parte de sinoade. Așa compuseră astfel de canoane, în secolul IV, sf. Petru, patriarhul Alexandriei, sf. Vasile cel Mare, sf. Grigorie dela Nissa, apoi sinoadele dela Anchira, dela Neo-Cesareea și dela Nicea. După aceste canoane se condamnă păcătosul la căință publică numai pentru păcatele cele mai grele, și anume pentru idololatrie, ucidere și necurăție, la cari trei păcate capitale se numără și deosebitele feluri ale lor, precum: fermecătoria, vrăjitoria, omorul, sodomia, poligamia etc. Iară păcatele mai ușoare trebuiau să se curețe prin rugăciune, ajunare, elemozină și alte fapte bune, fără de căință publică. Pentru păcatele cele grele se fixa precis timpul, în care penitenții trebuiau să facă penitență publică.

Așa fixează sf. Vasile, pentru ucidere de voie, 20 ani (can. 56), fără de voie, 10 ani (can. 57), pentru preacurvie, 15 ani (can. 58), pentru curvie 7 ani, (can. 59), pentru furt 2 ani (can. 61), pentru sodomie 15 ani (can. 62), pentru călcarea jurământului de silă 6 ani (can. 82), pentru vrăjitorie și fermecătorie 20 ani (can. 65), pentru lepădarea de Christos, are păcătosul a se plânge tot timpul vieții sale (can. 73) etc.

Afară de fixarea timpului certării și al căinței se împărțesc penitenții și în diferite clase sau stadii. Aceste stadii se conformară stadiilor preparării pentru botez ale catehumenilor și erau patru, adică cel al plângerii, πρόσκλαυσις, fletus, al ascultării, ἀκρόασις, auditio, al căderii, ὑπόπτωσις, substratio și al celor ce stăteau împreună, σύστασις, consistentia.

¹⁾ Cf. Cypriani Epist. synodica (54) ad Cornelium papam, de pace lapsis danda (Migne, Patr. lat. III. p. 880—882).

Penitenții stadiului întâi, adică plângătorii (πρὸς-κλαίοντες, κλαίοντες, flentes) erau excluși dela adunările credincioșilor și dela sf. liturghie. Afară de poarta bisericii, acolo pe unde treceau credincioșii, trebuiau să zacă pe genunchi, în veșminte de penitență rele și aspre să și măturisiască în public păcat-le, să se îanguiască de ele, și cu plângere și tânguire să-i roage pe cei ce intrau în biserică, ca să mijlociască la episcop și comună admisiunea lor la penitență. Unii tânguitori zăceau afară la poarta primei intrări, care ducea în pridvorul acoperit și erau expuși tuturor influențelor timpului rece și furtunos, pentru aceea se numiau acești penitenți și χειμάρζοντες, sau χειμαζόμενοι hiemantes, expuși frigului. Stadiul întâi al penitenților era numai un stadiu de preparare pentru penitență. Aici păcătoșii trebuiau să se roage și apoi deabia îi primia biserica la penitență. Însă îndată ce tânguitorii se primiau în rândul penitenților, se inscriau într'o consemnare și trebuiau oarecare timp determinat să petreacă în acest stadiu.

Al doilea stadiu al penitenților era al ascultătorilor, ἀκροώμενοι, audientes. Aceștia se admiteau la adunările liturgice, aveau însă un loc deosebit în biserică, stăteau adică în pronaosul ei, unde stăteau și cei necredincioși, schismaticii, ereficii și catehumenii clasei întâi. Ei luau parte la cântarea psalmilor, la lecțiunile biblice și la predică, după a căror terminare trebuiau să părăsiască biserica.

Cu stadiul al treilea începea însăș penitența. Acest stadiu se numia și γονυκλισία, genuflexio, ingenunchiere, sau ὑπόπτωσις, substratio, cădere, prosternare, și la el mai ales se raportă prescriptele cele multe relative la penitență. Penitenții stadiului al treilea, așa numiții γονυκλίοντες, (γόνυ κλίοντες), genuflectentes, sau ὑποπίπτοντες, substrati, luau parte la exercițiile, cari se cereau ca părți ale unei penitenți într'adevăr demne și ocupau în biserică locul înaintea ascultătorilor între pronaosul intern al bisericii până la amvon, luând aici parte dimpreună catehumenii clasei a 2 și a 3 la liturghia catehumenilor. După terminarea acesteia și de pătarea catehumenilor din biserică, ingenunchiau acești penitenți. Episcopul dimpreună cu clerul se apropia de ei,

le impunea mânilor pe cap, rostia rugăciunea asupra lor, le da un canon potrivit și apoi îi binecuvânta.

Această impunere a mânilor se ineamnă în canoane cu expresiunile: a veni sub mână. Așa zice canonul 19 al sinodului din Laodicea, care prescrie această ceremonie solemnă la sf. liturghie: Se cuvine mai întâi osebit după cuvintele episcopilor, a se săvârși și rugăciunea celor ce se catehiesc, și după ce vor ieși cei ce se catehiesc, să se facă rugăciunea celor ce sunt intru pocăință, și, venind aceștia sub mână și ducându-se, să se facă trei rugăciuni ale credincioșilor etc.

Stadiul al patrulea era al acelor ce stăteau împreună. Penitenții acestui stadiu, συστάμενοι, συστάτες, consistentes, nu se depărtau din biserică cu catehumenii și penitenții celorlalte stadii, ci ei stăteau în biserică împreună cu credincioșii și se rugau împreună cu aceștia, luând parte la toată liturghia. Această prerogativă a penitenților stadiului al patrulea era cunoscută sub numele de împărtașire la rugăciune, și pe deapsa lor consta într'aceea, că ei nu se admiteau la primirea sf. euharistii.

În unele canoane¹⁾ se induce ca pedeapsă a acestor penitenți numai excluderea dela aducere, zicându-se fără aducere, χωρίς προσφοράς, însă sub aceasta se înțelege excluderea dela sf. euharistie, căci în biserica antică numai aceia aveau dreptul, a aduce daruri la altar, cărora le era permis, a primi sf. corp și sânge al Mântuitorului.

Penitenții acestui stadiu primiau la terminarea timpului prescriș pentru petrecere în el, impunerea ultimă a mânilor și apoi se admiteau la deplina împărtașire²⁾, adică la primirea corpului și a sângelui lui Christos.

Cu toate aceste rămânea în chibzuința episcopului, uneori a se abate dela ordinea expusă, ce se putea face din considerațiune cătră oarecari referinți personale ale penitentului, a modului vieței lui anterioare, a purtării lui bune sau a altor oarecăror motive importante, prescurtându-se timpul determinat sau trecând unul sau și mai multe grade

¹⁾ B. o. Can. 11 al sinod. I eum. (Pidalion, l. c. f. 88) și Can. 5 al sinod. din Anchira (Pidalion, l. c. f. 256).

²⁾ Vezi: Can. 4, 9 și 16 al sinod. din Anchira (Pidalion, l. c. f. 256, 258 și 260).

de penitență, sau făcând altă oarecare ușurare ¹⁾. Cu petrecerea penitenților în diferite stadii ale penitenței se împreună ajunarea, elemozina, rugăciunea, vegherea de noapte și alte feluri de abnegațiune.

La penitența bisericească erau obligați toți păcătoșii cu păcate grele, ori de se comiseră acestea în public sau în secret. Mărturisirea publică a păcatelor înaintea episcopului, a presviterilor și a adunării creștinilor era regulă. Totuși spre a evita oarecare rău mai mare, premergea mărturisirea publică mărturisirea secretă a păcatelor (ἐξομολόγησις, confessio) înaintea preotului sau mai vârtos o consfătuire secretă cu acesta, la care păcătosul se acuza în secret pentru păcatul său și preotul decidea, ori de să urmeze încă mărturisirea publică sau nu. Dacă în contra mărturisirii publice vorbeau oarecari motive importante trebuia ca preotul să o desfătuiască sau să o opriască ²⁾.

Despre existența mărturisirii secrete a păcatelor înaintea celei publice vorbește cu decizie și claritate Tertulian în cartea sa despre penitență ³⁾, Ciprian în a 10 epistolă ⁴⁾ și în cartea sa despre cei căzuți ⁵⁾, Origen în omilia 1 asupra psalmului 37 ⁶⁾, sf. Vasile cel Mare în canonul 34 ș. a. Așa zice Origen: „Caută cu îngrijire, cui să-ți mărturisești păcatele tale, examinează-l mai întâi pe medicul, căruia ai să-ți descoperi cauza boalei tale, fiind acest medic astfel, ca să știe, a fi slab cu cei slabi, a plânge cu cei ce plâng și a simți durere cu cei ce pățimesc; pentruca arătându-ți-se acesta ca medic bine informat și cu compătimire dacă îți va zice ceva și-ți va da sfat, tu să-l pui în lucrare și să-l ții în seamă. Și dacă cunoaște el și vede că boala ta trebuie să se anunțe și să se vindece în adunarea comunei întregi și că în acest mod se pot edifica și ceilalți și tu lesne te poți vindeca, apoi și aceasta trebuie să se facă după chibzuire matură și după sfatul binerecuțat al medicului.

Aici în mod clar se înseamnă mărturisirea secretă și cea publică, și cea secretă îi premerge celei publice. Așisderea se înseamnă

¹⁾ Vezi: *Can. 5, 6 și 7* al sinod. din Anchira (*Pidalion*, l. c. f. 256 și 257); *Can. 12* al sinod. I ecum. (*Pidalion*, l. c. f. 89); *Can. 17 și 84* ale sf. Vasile cel Mare (*Pidalion*, l. c. f. 408 și 428).

²⁾ Vezi: *Can. 34* al sf. Vasile c. M. (*Pidalion*, l. c. f. 419).

³⁾ *Tertulliani Liber de Poenitentia* c. 6 (*Migne, Patr. lat.* T. I p. 1346).

⁴⁾ *Cypriani Epist. 10 ad Martyres et Confessores* (*Migne, Patr. lat.* T. I, p. 260).

⁵⁾ *Cypriani Liber de Lapsis* c. 7 (*Migne, Patr. lat.* T. IV, p. 485).

⁶⁾ *Origenis Explanatio super psalm. 37. Hom. I.* (*Migne, Patr. gr.* T. XII, p. 1369 sq).

scopul unui și al altui fel de mărturisire. Însă mărturisirea secretă a păcatelor înaintea celei publice era și necesară și instituțiunea penitenței publice nici nu s'ar fi putut executa fără de mărturisirea secretă. Căci admisiunea la penitență trebuia să se ceară dela conducătorii bisericilor și așadară trebuia să se descopere lor pentru cari delict se cere penitența. Apoi la indeplinirea penitenței sta principiul, că canonul trebuia să fie suficient și conform mărimii păcatelor. Toate acestea nu se puteau realiza fără de mărturisirea secretă a păcatelor.

Dacă așadară după mărturisirea secretă a păcatelor avea să urmeze încă cea publică, apoi fără de îndoială la cea secretă nu se da deslegarea păcatelor, ci aceasta urma la penitența publică cu impunerea mânilor și rugăciunea corespunzătoare, ce o cetia episcopul sau presviterul după exercițiile de penitență isprăvite.

Că la penitență, afară de mărturisirea păcatelor, se punea mare cumpănă și pe celelalte părți ale pocăinței, adică pe părere de rău pentru păcatele comise și pe împlinirea canonului, se vede din cele expuse. Mare cumpănă se pune și pe mărturisirea de bună voie a păcatelor secrete, și păcătoșii, cari se acuzau și se dovediau de alții se pedepsiau mai aspru decât mărturisitorii de bună voie ai păcatului lor ¹⁾. În general tăinuirea păcatului se muștra cu multă asprime și se privia ca neaplecare la căință.

Neurmând după mărturisirea secretă a păcatelor, penitența publică, era suficientă mărturisirea secretă a păcatelor numită astfel în contrast cu cea publică. Cu această mărturisire privată a păcatelor la preoți, primia fiecare creștin sf. sacrament al pocăinței, ori și când voia, și ori și când simția necesitatea. Mai ales însă își mărturisiau creștinii păcatele înainte de euharistie și curățirea conștiinței prin adevărata căință înainte de euharistie se cerea cu multă insistență ²⁾.

La penitența publică se admiteau păcătoșii numai odată în viața lor și acei păcătoși, cari recădeau în aceleași păcate sau comiteau alte păcate grele, nu se primiau din nou la penitență publică. Ei se primiau însă la penitență privată și la finea vieții, primiau deslegare de păcate și se împărtășiau cu sf. corp și sânge al Mântuitorului, asemenea acelor

¹⁾ Vezi: *Can. 61* al sf. Vasile cel Mare (*Pidalion*, l. c. f. 424).

²⁾ Vezi: *Origenis Explanatio super psalm. 37. Hom. 2. n. 6* (*Migne, Patr. gr.* T. XII, p. 1386); *Ioannis Chrysostomi Homil. in eos, qui pascha jejnant n. 4* (*Migne, Patr. gr.* T. XLVIII, p. 867); *Ejusdem Hom. de beato Philogonio n. 3* (*Migne, Patr. gr.* T. XLVIII, p. 753).

penitenți, în privința cărora orânduiește canonul 13 al sinodului I ecumenic, ca să nu se lipsiască de merindele cele ultime și necesare ¹⁾.

Ori de se supuneau și clericii, în secolile cele trei dintâi întocmai așa ca și laicii, penitenții celei publice, această întrebare nu e rezolvată, iară dela secolul IV mai departe clericii pentru alunecările lor morale, se *caterisiau*, adică li se detragea dreptul de a îndeplini funcțiunile, și anume pe un timp mai scurt sau mai îndelungat (suspensiune), sau se *aforisiau*, adică se lipsiau de demnitatea preotească externă și de oficiu și se așezau în rândul laicilor, rămânând de altminterlea în deplină comuniune bisericească (depunere), însă nu se supuneau la penitența publică, spre a nu pedepsi ne două ori pentru acelaș lucru ²⁾.

Pentru administrarea afacerilor împreunate cu penitența erau instituiți anume preoți. În Constantinople se numia preotul acesta penitențiar și avea obligământul, a observa purtarea penitenților, a-i îndemna pe aceștia la adevărata împlinire a canoanelor impuse și a purta consemnarea, în care se înscriau penitenții și în care era însemnat și timpul petrecerii fiecăruia în oarecare stadiu al penitenței. Dela acești preoți depindea adeseori prelungirea sau scurtarea timpului penitenței. Ei învățau pe penitenți, cari păcate aveau a le mărturisi în public sau cari păcate deși nu erau public cunoscute, totuș trebuia să se facă pentru ele publică penitență. Acești preoți dădeau deslegare secretă unor păcate secrete și le impuneau canoane secrete.

Mărturisirile publice ale păcatelor deveniră odioase cu timpul, din cauza rușinării împreunate cu ele. La rușinare se adause încă și altă împrejurare. Până la încreștinarea împăratului Constantin cel Mare, disciplina bisericească putea

¹⁾ Cf. și *Hermae Pastor*, Lib. II. Mandat. 4. cap. 1 (Migne, Patr. gr. T. II, p. 917); *Tertulliani Liber de poenitentia* c. 7 (Migne, Patr. lat. T. I. p. 1351); *Clementis Alexandrini Stromatum* Lib. II. c. 13. De prima et secunda poenitentia (Migne, Patr. gr. T. VIII. p. 995); *Origenis In Leviticum* Hom. 15 n. 2 (Migne, Patr. gr. T. XII. p. 561).

²⁾ Vezi: *Can. 25.* al sf. apostoli (*Pidalion*, l. c. f. 20); *Can. 10.* al sf. Petru din Alex. (*Pidalion*, l. c. f. 393); *Can. 32.* și *51.* al sf. Vasile c. M. (*Pidalion*, l. c. f. 418 și 422); *Can. 33.* atribuit sf. Ioan Ajunătorul (*Pidalion*, l. c. f. 469).

să rămână necunoscută atât poporului păgân cât și funcționarilor mireni. Creștinii, în privința crimelor devenite la cunoștință în adunările religioase, observau față cu alții dispoziții publice în biserică, nu veniau la cunoștința crimelor supuse și pedepselor civile. Însă după încreștinarea lui Constantin cel Mare, se schimbă lucrurile. Trecând mulți păgâni la legea creștină, nu numai că între membrii bisericii se înmulțiră viciile, ci și funcționarii mireni puteau să vină din mărturisirile publice la cunoștința crimelor supuse și pedepselor civile. Așadar în publicitatea mărturisirilor zăcea pericolul persecutării și pedepsirii civile pentru crimele mărturisite. Această îngrijire ori și cum trebuia să rețină dela penitența publică. Astfel se generaliză convingerea, că după împrejurările existente mărturisirile publice trebuiau mai mult să împiedece, decât să sporiască opera adevăratei căinți și mântuirii. Deci mărturisirile publice trebuiau numaidecât să se desființeze. La aceasta a dat prilej nemijlocit un eveniment scandalos de care istorisește istoricul Socrate ¹⁾. El zice: O damă din neam nobil veni la presviterul penitențial și-i mărturisi diferitele păcate ce le comise după botez. Presviterul îi impuse damei, de a ajuna și de a face rugăciuni neconținute, ca să poată da deodată cu mărturisirea și exerciții demne de penitență. Venind dama la mărturisirea publică, se inculpă pe sine încă și de o altă crimă; ea mărturisește că un diacon al bisericii a desonorat-o. Mărturisirea aceasta a dat prilej de a exclude pe diacon din biserică. Mulțimea însă fu cuprinsă de indignare, nu numai asupra întâmplării acesteia, ci și pentru aceea, că fapta aceasta atrase și bisericii hulă și defăimare. Înjurându-se pentru aceasta preoții cu felurite batjocuriri, Eudemon, un presviter al bisericii din Constantinople, alexandrin din naștere, a dat patriarhului Nectarie sfatul, de a înlătura pe presviterul penitențial și de a permite, ca fiecare să ia parte la misterii după propria sa conștiință. Numai astfel va scăpa biserica de hulire.

Pentru a evita pentru viitor alte asemenea întâmplări

¹⁾ Cf. *Socrates Hist. eccl.* Lib. V. cap. 19 (Migne, Patr. gr. T. LXVII. p. 616 și 617).

scandaloase Nectarie a suprimat oficiul presviterilor penitențiali și făcu schimbare în administrarea disciplinei penitențiale, cecace s'a întâmplat în anul 390 ori 391. Patriarhul Nectarie, căruia îi urmau mai toți episcopii răsăritului, desființă aceea ce se făcea de serbarea externă a ritului penitențial liturgic, așadară mărturisirea publică a păcatelor, pe previsterii penitențiali, excluderea solemnă a penitenților din biserică după predică, executarea severă a certurilor sau a canoanelor penitențiale ș. a. Stadiile penitenților se restrânseră de regulă la cel al celor dimpreună-stătători sau la oprirea de sf. euharistie, împreună cu ajunare, metanii, rugăciuni și alte asemenea fapte, și dela zelul arătat întru împlinirea acestor fapte, depindea scurtimea sau lungimea opririi dela sf. euharistie¹⁾. Așisderea aceia, cari erau oprii dela sf. euharistie, la cuvintele: „*Câți sunteți chemați ieșiți*” ieșiau din biserică și stăteau în narticul bisericeii. Iară păcătoșilor celor publici cu păcate grele li se opria și intrarea în biserică²⁾.

Administrarea penitenței trecu acuma la preoți, și aceștia la mărturisirea secretă îi făceau pe penitenți atenți la epitiimiile prescrise de sf. părinți, le impuneau epitimiile după măsura păcatelor lor și îndătorindu-i la împlinirea acestora, le lăsa în seamă această împlinire. Preoților le era permis, după împrejurări a modera epitimiile prescrise, o condiscendență, care adeseori va fi fost neevitabilă.

Sf. Ioan Chrisostom, succesorul imediat al patriarhului Nectarie, recomandă blândețe față cu procedura de mai înainte. El zice: Dacă greșim, impunând canoane ușoare, oare nu este mai bine, a da seamă pentru îndurare, decât pentru rigozitate? Unde stăpânul casei este darnic, acolo nu se cuvine, ca servitorul să fie sgârțit. Dacă Dumnezeu este bun, cum poate preotul lui să fie nemilostiv³⁾. — El arată la mai multe ocaziuni, că la penitență nu se iau în considerare numai faptele externe însăși, ci mai ales schimbarea cugetului și îndreptarea vieții, nu se ia în considerare pe atât timpul, pe cât seriozitatea și zelul aplicat la îndreptare, și că Dumnezeu acelora, cari se căiesc și se îndreaptă de păcatele lor, le iartă acestea ușor și fără întârziere.

¹⁾ Relativ la administrarea sacramentului penitenții în timpurile după Nectarie cf.: *Canoanele atribuite sf. Ioan Ajunătorul și subînsemnarea I la finea canoanelor acestora în Pidalion*, l. c. f. 463—471.

²⁾ Vezi: *Can. 28. al sf. Nichifor Mărturisitorul (Pidalion, l. c. f. 477)*

³⁾ *Ioannis Chrisostomi In Matthaicum. Hom. 42 al. 43.*

Principiile line ale ale lui Ioan Chrisostom se înțelegeau rău de contemporanii săi, și dădură inimicilor lui prilej la acuzări în contra lui. La sinodul ținut în anul 403, la una din moșiile împărătești de lângă Halcedon (la stejar, πρὸς τὴν ἑρῶν) în contra lui Chrisostom sub prezidiul lui Teofil, patriarhul Alexandriei, se aduse înainte și acuzarea, că el îi seduce pe păcătoși la siguranță falsă, învățând: Dacă păcătuiești din nou, căiește-te iarăș, și de câte ori vei păcătui, vină la mine și eu te voi vindeca.

Toată procedura administrării mai târzie a penitenței în biserică grecească este mai pe larg expusă în cartea ce i se atribue sf. Ioan Ajunătorul (ὁ νηστευτής), patriarhul Constantinopolei dela anul 582—595, și care e intitulată: *Ἀπολογία καὶ τάξις ἐπὶ ἐξομολογουμένων*¹⁾ având valoare până în ziua de astăzi. În această carte se cere dela penitenți mărturisirea umilită și sinceră a păcatelor la preot, informându-se acesta în ea totodată și despre modul tratării penitenților, despre modul și calitățile întrebărilor, despre principiile, cari să se aplice la dejudecarea stării penitenților, despre canoanele sau epitimiile, cari au să li se impună.

Procedura la mărturisire după cartea ce i se atribue sf. Ioan Ajunătorul este următoarea: Provoacă preotul pe penitent, ca să-i mărturisască toate păcatele, și cele mai secrete, să-l întrebe apoi despre diferitele păcate, despre numărul și împrejurările lor, cercând și vârsta, starea și referințele penitentului. După aceea să-i prescrie preotul certarea și anume așa, ca canonul să se impună după mărimea păcatului și conform individualității și referințelor panitentului. Deci se impun canoane de mai multe zile sau luni sau ani, pentru păcate grele, canoane chiar de zece, doisprezece și mai mulți ani. Iară canoanele însăși, cari trebuie împlinite în timpuri prescrise, constau în ajunare, metanii, rugăciuni și în oprirea dela sf. euharistie. Însă toată disciplina penitenței se lasă în seama preotului așa, că acesta în general să observe prescripțiile sf. părinți, totuș cu privire la puterile, referințele vieții, voia și aplecarea penitentului, și astfel, ca mai mult să se aplice blândețea, decât rigozitatea.

Asemenea principii se află și în cuvântarea despre pocăință atribuită tot sf. Ioan Ajunătorul, patriarhul Constantinopolei²⁾.

Cartea penitențială atribuită lui Ioan Ajunătorul nu rămase fără de defaimă. Blândețea și libertatea, care se permitea spiritualilor la impunerea canoanelor, se pare a nu fi fost

¹⁾ Grecește și latinește la Migne, Patr. gr. T. LXXXVIII. p. 1889—1917.

²⁾ *Ioannis Iejunatoris Sermo de Poenitentia la Migne, Patr. gr. T. LXXXVIII. p. 1937—1977.*

în deplin acord cu opiniunile de rând ale contemporanilor autorului cărții. Autorul însuș mărturisește aceasta, observând blânde și line voiu fi judecat de către judecătorul nostru comun și Dumnezeu, însă îmi este mai bine, a fi judecat într'acest mod pentru astfel de lucruri, decât a fi lăudat ca unul, care pășește neomeneste și cu rigorozitate.

Și sinodul din Constantinople, ținut sub patriarhul Nicolae Gramaticul (1084—1111), la întrebarea: Ori de se cuvine a canonisi cineva pe cei ce se pocăiesc după canoanele Ajunătorului? dă următoarea sentință: „Canonicasca carte aceasta, fiindcă întrebunțează multă condiscendentă a pierdut pe mulți. Pentru aceasta cei ce au cunoștința binelui și se abat dela dânsul, trebuie a se certa”¹⁾. Iară Teodor Studitul învătă ca și autorul acoluthiei ἐπι ἐξομολογουμένων, cărtind impunerea canoanelor aspre lipsită de orice considerare a circumstanțelor și dând informațiuni în sensul autorului cărții numite. Așa zice el: „Afară de aceea, ia în considerare medicul puterile spirituale și corporale, calitatea persoanei, conformitatea timpului, datinele, aplicările, calitățile și slăbiciunile, și cu privire la acestea prepară și întrebunțează mijloacele vindecătoare, acuma înmulțind, acuma imputinând măsura lor, precum au prescris și sf. noștri părinți”²⁾.

Însă cu toate acestea cartea atribuită lui Ioan Ajunătorul rămase ca îndreptar pentru secolile următoare, consunând și cu canonul 102 al sinodului al VI ecumenic (trulan), care prescrie în general aceea ce are a se lua în considerare la administrarea penitenței.

Canonul 102 al sinodului trulan prescrie adică următoarele: Trebuie dar cei ce au luat dela Dumnezeu stăpânire a deslega și a lega, să ia aminte felurimea păcatului și găfirea către întoarcere a aceluia ce a păcătuit și așa să aducă potrivita vindecare a boalei lui. Ca nu cumva trecând cu vederea măsura convenită la unii sau la alții să nu aducă mântuire bolnavului. Că nu simplă este boala păcatului, ci de multe feluri și multe odrasle de vătămare odrăslește, din cari răul mult se revarsă și înainte sporește... Drept aceea cel ce se arată știutor de doftoria cea întru spiritul, mai întâi se cade a cerceta dispoziția celui ce a păcătuit, și de se înduplică spre sănătate sau dincontră prin chipurile sale chiamă asupra și boala, să priviască în ce chip poartă grijă de întoarcerea sa în timpul căinței, ori de nu stă împotriva

¹⁾ Cf. Răspunsuri sinodale la 11 întrebări ale unor monahi (Răsp. la Intreb.

11) în *Pidalion* I. c. f. 481.

²⁾ Theodori Studitae Epistolarum Lib. II, epist. 49. *Patribus spiritalibus, exsulibus* (Migne, *Patr. gr.*, T. XCIX, p. 1260).

doftorului sau ori de nu crește rana sflatului prin aducerea leacurilor celor ce se pun asupra ei, și așa milostivirea să o măsure după vrednicie. Că tot cuvântul lui Dumnezeu către cel ce i s'a încredințat păstoreasca igemonie este a întoarce oaia cea rătăcită, și de șarpe rănită a o tămădui. Și nici cătră prăpastia desnădăjduirii a o împinge, nici frăile a le slăbi spre abaterea și defăimarea vieței. Ci cu un chip numaidecât, ori prin doftoriile cele mai aspre și pietroase, ori prin cele mai moi și mai blânde, să steie împotriva patimei și să se nevoiască spre închiderea ranei, ispitind rodurile pocăinței și înțelepțește iconomisind pe omul cel chemat către strălucirea cea de sus. Deci amândouă se cuvine a le ști și noi, și cele ale scumpătății și cele ale datinei, și a urma la cei ce nu primesc mărginirea cu chipul cel predat, precum ne învătă sfințitul Vasile¹⁾.

Rezumând cele zise vedem, că dela finea secolului IV mărturisirea secretă a rămas singură în întrebunțare. Dela acest timp mai departe, păcătoșii își mărturisesc păcatele în secret preoșilor. Preoșii le impuneau păcătoșilor epitimii sau canoane corespunzătoare referințelor cu privire la prescripțiile generale ale sf. părinți și apoi le dădeau deslegarea. Mărturisitorii se îndatoriu în conștiință a împlini canoanele impuse sau exercițiile de penitență. Și astfel se administreză în biserica ortodoxă sf. sacrament al pocăinței și în ziua de astăzi.

Ca administrarea aceasta însă a sacramentului pocăinței să fie spre folosul credincioșilor, spiritualul are a împlini oarecari obligăminte, și anume: 1. înainte de mărturisirea păcatelor, 2. la mărturisirea acestora și 3. după mărturisirea păcatelor. Toate obligămintele acestea se vor expune în cele următoare.

§ 244. A) Obligămintele ministrului pocăinței înainte de mărturisirea păcatelor.

Fiind pentru creștinul ortodox mărturisirea păcatelor un obligământ foarte însemnat²⁾, păstorul de suflete trebuie să învețe pe cei încredințați lui despre acest obligământ, să-i informeze despre ființa și recerințele acestui sacrament și să-i îndemne la primirea deasă a lui. Îndeosebi să nu lipsiască păstorul de suflete în timpul patruzecimii a anunța păstoriiților săi, a patra poruncă bisericească, care îi îndatorește a-și mărturisi păcatele cel puțin odată pe an³⁾, îndemnându-i cu

¹⁾ Vezi: *Pidalion*, I. c., f. 208 și 209.

²⁾ Vezi: § 237. Despre răstimpul primirii sf. sacrament al euharistiei.

³⁾ *Mărt. ortod.* ... Partea I, Răsp. la Intreb. 90.

energic, de a păși la primirea sf. sacrament al pocăinței. El să nu lipsiască a-i informa pe păstorii săi, că spre a-și cunoaște acestea. Creștinul așadar înaintea mărturisirii este îndatorat a-și cere conștiința, adică a-și aduce aminte de acelea ce a făcut cu fapta, cu cuvântul, cu cugetarea. El este îndatorat, a-și da seama nu numai despre datoriile generale ale unui creștin, ci și despre datoriile stării și a nu se judeca după prejudecățile iubirii de sine însuși, ci după învățăturile descoperite ale evangheliei. Mai departe creștinul trebuie învățat despre celelalte cerinți necesare la sf. sacrament al pocăinței, adică că, el trebuie să simțiască părere de rău pentru păcatele comise și să-și propună vârtos, a se feri în viitor de acele păcate și a-și îndrepta viața. Așisderea trebuie învățat creștinul despre calitățile mărturisirii și indemnă la mărturisire deplină, sinceră și umilă. În urmă trebuie învățat creștinul despre ființa canonului și împlinirea lui.

Văzând preotul pe unii neglijind pocăința, să-i îngroziască cu mânia lui Dumnezeu, care crește din zi în zi, și să-i convingă, că amânarea pocăinței de regulă n'are capăt bun. Căci astfel de oameni la apropierea morții, din cauza greutății boalei și a fricei de moarte, nu pot fi în acea dispozițiune a inimii, care se cere pentru deșteptarea căinței celei adevărate. În fine căința la o strâmtoare ca aceasta, deși ar avea calitățile necesare, nu se ține de suficientă, pentru că într'un caz ca acesta nu noi părăsim păcatele, ci ele ne părăsesc pe noi. Pentru aceea pocăința nici într'un caz să nu se amâie, ci păcătuind creștinul, îndată să pășiască la căință.

§ 245. B) Obligămintele ministrului pocăinței la mărturisirea păcatelor.

La mărturisirea păcatelor are spiritualul obligămintele ca judecător, învățator și medic atât în general, cât și în special cu privire la stări interne și externe și referinți deosebite ale diferiților penitenți. Deci în cele următoare se vor propune obligămintele spiritualului în general, cu privire la tot felul de penitenți și apoi în special cu privire la stări și referinți deosebite ale penitenților.

I.

Obligămintele spiritualului în general.

§ 246. Spiritualul ca judecător. — Modul ascultării mărturisirii.

Spiritualul este mai întâi judecător. Constituțiunile apostolice scriu în privința aceasta: „Judecă așadar episcopi cu putere și ca Dumnezeu primește pe penitenți”¹⁾. Și: „Nu pronunțați despre toate păcatele aceeași sentință, ci despre fiecare păcat deosebită sentință, judecând cu multă prudență feluritele păcate atât cele mici, cât și cele mari”²⁾. Deci precum judecătorul cercă mai întâi cauza judecării, după aceea cumpănește momentele ei și în fine formulează sentința; așa și spiritualul să cercă mai întâi conștiința penitentului, după aceea să judece despre starea lui și în fine să-i deie deslegarea sau să-i opriască. Penitentul trebuie, după ce și-a cercat conștiința, să vină inspirat de dorința, de a dobândi iertarea păcatelor, la spiritual și să-i mărturisiască toate păcatele îndeosebi, deplin, cu sinceritate și umilință. Iară spiritualul să asculte mărturisirea penitentului:

1. *Cu atențiune*, netrecând nimica cu vedere dintre acelea ce-i zice mărturisitorul. Mai ales să fie spiritualul cu atențiune la păcatul predominant, la aplecarea principală, la rădăcina și izvorul păcatelor, la ocaziunea și datina păcatului.

2. *Deplin*. Înainte de terminarea mărturisirii spiritualul să nu întrerupă pe mărturisitor, doară dacă ar fi de lipsă, a înțelege ceva mai bine sau dacă mărturisește el lucruri eterogene sau numește nume străine. Prin întrerupere mărturisitorul adeseori ar putea să se turbure. Dacă mărturisitorul pierde firul mărturisirii, să-i ajute spiritualul și să-l indemne cu blândete, de a-și mărturisi toate păcatele deplin, cu sinceritate și fără de sfială.

3. *Cu răbdare și iubire*. Spiritualul să asculte mărturisirea cu răbdare și atunci, când mărturisitorul aduce înainte și ceva nepotrivit sau lucruri neînsemnate. În fine

¹⁾ Const. apost. Lib. II, cap. 12 (Migne, Patr. gr., T. I, pag. 613).
²⁾ Const. apost. Lib. II, c. 48 (Migne, Patr. gr., T. I, p. 708-709).

4. *Cu modestie.* Spiritualul să nu uite nicicând, că și el este om păcătos, poate mai demn de certare, decât mărturisorul. În această conștiință el pururea va avea compătimire cu păcătosul, îl va trata cu liniște și blândețe, nu-l va întâmpina cu cuvinte aspre.

§ 247. Continuare. — Întrebările.

Spiritualul, ca judecător trebuie să îndeplinească mărturisirea penitentului cu întrebări. Acest obligământ al spiritualului se întemeiază pe necesitatea deplinătății mărturisirii și pe împrejurarea, că spiritualului, spre a împlini cu cuviință funcțiunile sale ca judecător, învățător și medic, îi este de neapărată lipsă cunoștința deplină a stării morale a mărturisorului.

Acest obligământ al spiritualului este foarte important. Spiritualul care-l întrelasă să face culpabil de o mulțime de mărturisiri invalide, de corupțiunea multor mărturisorii, cari se pierd în datinele și ocaziunile lor rele,

Întrebările sunt *deplinătoare* și *determinătoare*. Cele din urmă se aplică, când mărturisirea penitentului nu este determinată, adică când el în privința păcatelor mărturisirite nu descopere tot ce se cere la o mărturisire sinceră d. e. felul sau împrejurările păcatului. Iară întrebările deplinătoare se aplică atunci, când penitentul o seamă de păcate nu le mărturisește de fel. Prin întrebările spiritualului așadar, mărturisirea nedeterminată trebuie să devină determinată și cea nedepună să se deplinască.

Însă înainte de aceste întrebări, trebuie să se facă oarecare întrebări prealabile. Spiritualul întreabă adică, ori de și-a cercat penitentul conștiința înainte de mărturisire, când și-a mărturisit el păcatele ultima oară? ș. a. d.

În Euhologhiu sunt înșirate un număr mare de întrebări, cari privesc la adevărurile fundamentale ale religiei, la poruncile dumnezeiești și bisericesti, la cele șapte păcate capitale, la virtuțile teologice, la faptele îndurării, la datoriile stării și la păcatele întrelăsării. Aceste întrebări se pot privi ca întrebări *deplinătoare*, aplicându-se la diferiți mărturisorii după referințele fiecăruia îndeosebi. Pentru aceea spiritualul să-și compună un extras din aceste întrebări atât pentru mărturisirile cele de rând, cât și pentru mărturisirile relative la păcate mai grele

și neîndătinat, și să se folosiască de ele conform împrejurărilor. Între întrebările atinse se află și întrebări determinătoare; totuș aceste se mai pot înmulți încă și prin alte întrebări corespunzătoare cazului special.

Întrebările *deplinătoare* se raportă la adevărurile fundamentale ale religiei creștine, la poruncile dumnezeiești și bisericesti, la cele șapte păcate capitale, la virtuțile teologice, la faptele îndurării, la datoriile stării etc., iară materia întrebărilor *determinătoare* poate să fie: Fapta însăși cu motivele și urmările ei pentru penitent și pentru alții; felul și numărul păcatelor; împrejurările păcatului; datina și anume gradul ei, care se socotește după numărul repețirilor păcatului în oarecare răstimp și după timpul, de când petrece cineva în datina păcătoasă, și ori de s'a mărturisit acum păcatul îndătinat și de câte ori; ocaziunea la păcat și ori de a fost și este cu puțință părăsirea ocaziunii; recăderea, modul și cauza ei, urmat-a ea din slăbiciune sau numai din îndreptare părută; obligămintele, cari urmează pentru mărturisor din păcatele lui, le-a împlinit el acuma acele obligăminte, a început a le împlini sau este aplecat a le împlini; căința și hotărârea penitentului; tot caracterul lui moral, iară în special aplecarea lui principală, izvorul și rădăcina păcatului, cari se cunosc mai ales din cauzele și motivele păcatului.

Deosebită circumspecțiune se cere dela spiritual la un păcat nemărturisit, dară cunoscut de aiurea. Cunoscând spiritualul așa un păcat din propria experiență, atunci să se întrebe penitentul despre dânsul deadreptul. Negând penitentul întreabarea, să i se creadă, dacă spiritualul are numai bănuială, iară dacă are siguranță morală, căci poate însuș l-a văzut păcătuind, să se priviască penitentul ca un penitent nesincer, căruia trebuie să i se opriască deslegarea. Dacă spiritualul vine prin alții, însă afară de scaunul mărturisirii, la cunoștința unui păcat nemărturisit, atunci să se întrebe mărturisorul cu prudență și cruțare, spre a nu da prilej la bănuială și dușmănie. Negând mărturisorul păcatul, de regulă să i se creadă, presupunându-se, că el deja l-a mărturisit acest păcat la alt spiritual sau că martorii au fost rău înforțați sau că n'au mărturisit adevărul. Iară dacă martorii dau siguranță morală deplină despre lucru și dacă păcatul nu este deja mărturisit, se privește mărturisirea ca nesinceră și

se oprește deslegarea. Venind în fine spiritualul la cunoștința aceluia păcat prin alții, în scaunul mărturisirii, spre a nu viola sigilul mărturisirii se fac numai întrebări generale. Ne gândim mărturisitorul păcatul și fiind spiritualul sigur din partea celuilalt penitent, sau nefiind păcatul mărturisit la alt spiritual, atunci nesinceritatea penitentului este sigură și deslegarea trebuie oprită. În toate cazurile, când nu se mărturișează păcatul, să se întoneze din partea spiritualului urmările unei mărturisiri nesincere.

Întrebările, cu cari se încheie mărturisirea sunt următoarele: Ori de nu-l mai muștră conștiința pe mărturisitor cu vr'un păcat, ori de este el liniștit, ori de s'ar încumeta a se înfășișa astfel înaintea județului lui Dumnezeu? Ori de n'a retăcut el cândva cu conștiință vr'un păcat greu?

Mult depinde dela modul, în care se fac întrebările și spiritualul, căruia îi este aminte de mântuirea sufletelor, va aplica tot ce sporește ajungerea țintei celei finale. Întru cele următoare se va arăta mai întâi modul *negativ*, după aceea cel *positiv* al pășirii spiritualului la afacerea aceasta.

Relativ la modul *negativ* sunt de observat următoarele:

1. Spiritualului nu-i este permis, a întreba pe mărturisitorii, cari, la săvârșirea unui păcat, au avut *pe unul sau pe mai mulți soți*, despre numele sau locuința acestora sau despre alte împrejurări, din cari s'ar putea face încheiere la numele lor¹⁾. Însă mărturisitorul se poate obliga a descoperi acele împrejurări, cari schimbă felul păcatului, deși spiritualul prin aceasta din întâmplare și în contra scopului său, ar veni la cunoștința acelor soți. Așisderea pentru a împiedica un rău mare public se poate obliga mărturisitorul, a arăta numele consoților săi sau fapta cea rea a altora, care se intenționează, aceluia, care poate împiedica răul. Dacă mărturisitorul îl roagă pe spiritual, a-l muștra pe un tovarăș sau a influența asupra lui, apoi spre a nu viola sigilul mărturisirii, nu este consult, a se amesteca în astfel de afaceri, și spiritualul să-i spună mărturisitorului, dacă aceasta nu s'ar putea face cumva altmintrelea, ca acesta să vorbiască cu dânsul despre acest lucru afară de mărturisire.

¹⁾ Cf. Ὁμιλία Μητροπολίτου τοῦ Κρησιπολίτου la E. I. Kimmel, Monumenta fidei ecclesiae orientalis etc. II p. 136.

2. Spiritualul să nu întrebe de curiozitate și despre lucruri, cari în ființă *nu se țin de mărturisire*.

3. El să nu întrebe despre *toate amănuntele*, mai ales la păcatul necurăției, spre a nu viola simțul de rușine și a nu da scandală chiar în locul cel mai sfânt. Cunoscând spiritualul numai împrejurările, cari schimbă felul și măresc sau micșorează păcatul, este de ajuns și nu este de lipsă a cerca mai mult.

a) Că întrebările să se facă cu *amicabilitate* și *blândete*. Spiritualul să îmbrace întrebările sale în cuvinte blânde, pentruca inima mărturisitorului să nu se simțiască respinsă. El să indemne pe mărturisitor a nu se sfii, ci a mărturisi toate păcatele sale, fie acestea cât de mari și urâcioase. Spiritualul să se feriască a da oarecare semn de mirare sau de uimire, el să se feriască a ofta, a se întoarce la o parte la auzul oarecărui păcat, a arăta o grăbire deosebită ș. a. d. El mai vârtos să aducă aminte mărturisitorilor de bucuria, care este în cer la îndreptarea unui păcătos, să le propună, cu ce bucurie și mângâiere internă se vor întoarce ei acasă, dacă își vor mărturisi păcatele cum se cuvine, că ei de o mie de ori vor binecuvânta ora, în care și-au ușurat conștiința de o povară atât de grea.

b) Întrebările să se tacă în mod *decent*, astfel, precum s'ar face ele în prezența unui bărbat foarte stimat, și cu *prudență*, ca nu cumva la mărturisire să se învețe mărturisitorul ceva, ce n'a știut înainte.

c) La formularea întrebărilor se cere și deosebită *precauțiune*. Spiritualul să întrebe astfel, ca el nicidecum să nu deie prilej la scuză sau la negarea păcatului. Așisderea să fie întrebările determinate așa, că numai un răspuns să poată urma. Întrebările generale și disiunctive sunt nepotrivite.

La întrebări să observe spiritualul calea mijlocie, ca el prin condescendență și laxitate să nu-și neglijeze obligațiunile și de altă parte să nu se întreacă prin pedanterie și rigorism. Prin purtarea cea dintâi ar cauza o mulțime de mărturisiri nedemne, iară prin a doua ar ostendi prea tare conștiința mărturisitorului, făcându-i-se astfel sacramentul, molest și odios. La o persoană, a cărei stare morală îi este preotului bine cunoscută, să nu petreacă el mult timp

cu întrebările, ci după oarecari puține întrebări să treacă mai departe.

Ce se aține în urmă de întrebarea: *Ce să facă spiritualul, având un număr mare de mărturisitori și între aceștia fiind mulți, cari au trebuință de tratare serioasă, îndelungată? Poate el și pe aceștia să-i petreacă repede, pentruca să-i absolve pe toți?* răspundem următoarele: Mulțimea acelor, cari se imbulzesc la scaunul judecătoresc nu poate nicicând să împiedice cursul cel ordinar al județului. Este mai bine, a face pe pușini sănătoși, decât a se ocupa cu vindecarea multora, și în urmă a nu-l vindeca pe nimene. Pentru aceea preotul la mărturisire să nu se abată dela regulile prescrise, ci să întrebuițeze atât timp cât este de lipsă după referințele și starea morală a fiecăruia spre ajungerea scopului.

§ 248. Continuare. — Judecata spiritualului asupra mărturisitorului.

După mărturisirea păcatelor spiritualul trebuie să-și formeze o judecată despre starea mărturisitorului și ori de este acesta demn de deslegare. Spiritualul trebuie așadar să judece:

1. Despre mărimea și greutatea păcatelor mărturisite.

2. Despre datoriile, cari urmează din păcat pentru cel ce se mărturisește. Fiecare păcat este îndreptat mai cu seamă către Dumnezeu, către noi înșine și către aproapele, și de aici urmează deosebite îndatoriri pentru mărturisitor. Față cu Dumnezeu urmează pentru mărturisitor îndatorirea, ca prin cântă adevărată, prin gând serios și prin năzuință sinceră intru îndreptarea sa, să se întoarcă la Dumnezeu și să împliniască de acuma voia și legile lui. Față cu sine însuși să năzuiască mărturisitorul a repara toate daunele cauzate prin păcatul său. Daunele în privința sufletului se pot repara prin rugăciune, ascultarea sf. liturghii, a predicei, prin citirea cărților religioase și prin altele deasemenea fapte. Iară daunele în privința corpului se pot repara prin ajunare, prin abnegațiune de sine însuși și altele deasemenea. Aproapelui i se pot face daune în privința sufletului, a corpului, a onoarei și a bunurilor celor pământești. De aici urmează datoriile

cele de multe feluri ale restituțiunii, pe cari spiritualul trebuie să le cunoască cum se cuvine. — În fine, are spiritualul a judeca:

3. Despre *dispozițiunea mărturisitorului*. Dispozițiunea constă în părerea de rău pentru păcatele comise împreună cu hotărârea fermă de a se feri în viitor de păcate. Dispozițiunea în scaunul mărturisirii, este o împrejurare foarte importantă, căci la lipsa ei nu se poate da deslegarea. Spiritualul așadar să judece, ori de are mărturisitorul dispozițiune cuviincioasă și mai ales ori de simțea el durere din inimă pentru păcatele comise și ori de-și propune el cu seriozitate, a se feri în viitor de acele păcate și a-și îndrepta viața¹⁾.

Ca semne, din cari se poate face concluziunea la *indispozițiunea mărturisitorului*, se pot privi următoarele: Dacă păcătosul după admonițiune din partea spiritualului vine la mărturisire cu acelaș fel de păcat, și așadară nu se vede la el nici un fel de îndreptare; dacă mărturisitorul nu voiește să împliniască datoriile, cari urmează din păcatele lui, așadară nu voiește să restituiască bunul străin, nu voiește să facă recompensă pentru dauna cauzată, nu voiește să se impace cu dușmanii săi, nu voiește să părăsiască ocaziunea cea mai aproape a păcatului.

Semnele *dispozițiunii mărturisitorului* sunt următoarele: Dacă mărturisitorul se căiește din toată inima de păcatul său și promite a se îndrepta; dacă mărturisitorul după o îndemnare din partea spiritualului, a aplicat mijloacele prescrise de îndreptare și dacă și nu s'a îndreptat deplin, totuș s'a îndreptat măcar ceva, impușinându-se numărul călcărilor de lege; dacă mărturisitorul e gata la primirea a tot felul de canon; dacă mărturisitorul se află în pericol de moarte sau în gura morții, pentruca într'un caz ca acesta se presupune, că fiecare va fi îngrijit de mântuirea sa și-și propune intru adevăr, a se îndrepta. Și tonul și toată purtarea mărturisitorului aplecat la cântă se destinge prin ceva, ce nu se poate descrie, din care însă se vede clar hotărârea, de a se îndrepta.

Semnele *dispozițiunii dubioase* sunt următoarele: Dacă

¹⁾ Vezi Explicarea la can. 12 al sin. I ecum. (Pidalion, l. c. f. 89) și Ioannis Chrysostomi In epist. II ad Cor. Homil. 14 n. (Migne, Pat. gr. T. LXI p. 501.)

mărturisirea penitentului arată lipsă de pregătire, dacă penitentul la mărturisire își scuză păcatele, nu se arată aplecat la învățăturile, îndemnările și sfaturile spiritualului, dacă durerea inimei penitentului și hotărârea lui, de a se feri de păcat nu se adevărește deplin prin viața lui de până acum, dacă penitentul nu cunoaște învățăturile cele fundamentale ale credinței creștine.

Dacă penitentului îi lipsește dispozițiunea sau preotul are dubiu îndreptățit despre dispozițiunea lui, atuncea preotul însuș e obligat să-l predispuie și să nu-l alunge ca să se pregătească singur. Preotul să-i creeze dispozițiunea arătându-i bunătatea lui Dumnezeu, suferințele lui Christos, dreptatea dumnezească, să-i deștepte omului frică, încredere și alte sentimente auxiliare pentru a-l aduce pe om la căință.

§ 249. Continuare. — Deslegarea.

Ca judecător spiritualul are a executa judecata sau sentința, care și-a format-o despre mărturisirea auzită și întregită, sau dându-i mărturisitorului deslegarea sau oprindu-i-o sau amânându-i-o. Deslegarea sau iertarea păcatelor este ținta și centrul instituției sf. sacrament al pocăinței, aici se prezintă preotul ca locțiitorul Mântuitorului, aici judecă el în locul lui Dumnezeu. Dară aici să simțiască el și importanța acestei funcțiuni și puteri, pentru care are oarecând a da seama!

În privința deslegării, să se observe următoarele principii fundamentale:

1. Deslegarea se dă penitentului celui capabil și demn, numai trebuie să aibă spiritualul despre această capabilitate și demnitate cel puțin siguranță morală negativă, adică în contra acestei capabilități și demnități să nu vorbiască temeieri însemnate.

2. Deslegarea se oprește acelu penitent, pe care spiritualul, cu siguranță morală pozitivă, adică din temeieri pozitive, îl află necapabil și nedemn. Necapabili sunt aceia, cari nu pot distinge între faptele cele bune și rele, apoi cei lipsiți de minte, și în urmă cei lipsiți de toată cunoștința învățăturilor creștine. Iară nedemni sunt necredincioșii, ereticii și schismaticii, apoi aceia, cari nu simțesc părere de

rău pentru păcatele lor, cari nu-și mărturisesc acestea cum se cuvine înaintea preotului și cari nu voiesc să împliniască canonul impus, cu un cuvânt cei nedispuși sau neaplecați la căință.

Așadară deslegarea este a se opri penitentului necapabil sau nedemn. Căci a-l deslega pe unul ca acesta este tot atâta cât a desonora sf. sacrament, a-l adormi pe păcătos în siguranță falsă, a-i alina muștrările conștiinței, a-l preda morții celei eterne, a desonora sf. sacrament al euharistiei, a abuza de puterea sa, a se face părtaș de păcatele străine. Deslegarea celui nedemn, nu numai că nu-i folosește nimic, pentrucă ea este invalidă, dară ea îi și strică foarte mult lui și spiritualului. Adevărat, că oprirea deslegării este o tăietură dureroasă în inima omeniască, dară dacă fără de dânsa vindecarea nu este posibilă, atunci întrelăsarea ei n'ar fi o faptă de îndurare, ci de neîndurare. De câte ori îi mulțămesc mărturisitorii, mai târziu, spiritualului, că el a aplicat acest mijloc dureros! De câte ori zic ei: Eu n'aș fi fost ajuns la atâta, dacă acest mijloc s'ar fi fost aplicat mai de mult! Spiritualii să aibă deci pururea înaintea ochilor cuvintele: N'ar fi așa de lesne a păcătui, dacă n'ar fi așa de lesne, a fi deslegat de păcate.

De altă parte ar greși acel spiritual, care neaflându-l dispus pe mărturisitor, l-ar respinge îndată și fără de cruțare, ci el să caute a-l îndupleca la căință și la îndreptare. Spre acest scop să-i arate spiritualul penitentului starea lui cea demnă de compătimire, urâciunea păcatului în general și a păcatului comis, în special; să arate, că mărturisitorul prin păcatul său a călcat mandatul lui Dumnezeu, că Dumnezeu a dat mandatele sale numai spre binele nostru, că așadară călcarea lor trebuie să ne ducă la pierdere; să arate, că Dumnezeu, judecătorul cel prea drept ne va judeca oarecând dupăcum am împlinit mandatele lui; să arate, că Isus Christos, Mântuitorul nostru mai ales pentru păcatul nostru a luat chip omenesc, că el mai ales pentru păcatele noastre a murit pe cruce și că păcatul stă în cea mai strânsă legătură cu patima și moartea lui cea amară. Prin aceste propuneri să se aducă mărturisitorul la adevărată căință, pentruca el apoi să exlame din adâncul inimei: Ce am să fac? Și acumă să-i deie spirituului la îndemână mijloacele de îndreptare, arătându-i totodată și necesitatea aplicării acestor mijloace, pentrucă de altfel hotărârea lui n'ar fi hotărâre fermă și îndreptarea lui ar fi ipocrită.

Pe păcătosul neînduplecabil la căință să-l îngroziască spiritualul cu securea mâniei lui Dumnezeu, care zace la rădăcina arborelui celui neroditor, cu județul cel infrișat, cu lipsirea de plăcerile cerești, cu pedepsele iadului, cu scârșnirea dinților, cu întunericul cel mai din afară, cu viermele neadormit, cu focul cel nestins.

3. Deslegarea să se amâie la acel penitent, a cărui dispozițiune este dubioasă ¹⁾. Însă atât amânarea cât și oprirea

¹⁾ Vezi: Книга о должностяхъ пресвитеровъ преходскихъ р. 139 § 105.

deslegării să se anunțe penitentului cu blândețe, zicându-i-se, că oprirea sau amânarea deslegării se face numai pentru binele sufletesc al lui și că deslegarea i-ar fi spre stricăciune atât penitentului cât și spiritualului. Penitentul trebuie să arate căință pentru păcatul său, să-l părăsiască, pe acesta sau ocaziunea la el și atunci deabia poate primi cu demnitate deslegarea și sf. euharistie.

În caz de amânare a deslegării să-i deie spiritualul penitentului mijloacele de îndreptare și oarecare timp mai scurt, în care să vină iarăși la mărturisire. Acest timp se fixează astfel, ca prin el să ajungă scopul cel mai de aproape al amânării, adică înlăturarea îndoielilor despre dispozițiunea mărturisorului, d. e. trei până la patru săptămâni, dacă păcatul nu s'a comis de multeori. Arătând păcătosul la mărturisire în răstimpul determinat, îndreptare, să se deslege și să se îndemne la statornicie în hotărîrea sa, iară neaflându-se îndreptat, să i se opriască deslegarea și să i se prescrie mijloace de îndreptare mai puternice.

Atât la oprirea deslegării, cât și la amânarea acesteia, să i se comunice penitentului determinat, că el este oprit dela sf. euharistie.

§ 250. Spiritualul ca învățător.

Înainte de executarea sentinței, spiritualul are să împliniască încă și funcțiunea unui învățător. Ca învățător are spiritualul a învăța, a îndemna și a mângâia. Spiritualul are a învăța :

1. *Despre starea penitentului în general și în special*; ori de este penitentul păcătos din datină sau păcătos ocazional sau păcătos recidiv; ori de este el în starea morții spirituale, a laxității sau a ispitei. Spiritualul să-i arate penitentului izvoarele și motivele păcatului, smintelele lui principale, cătră cari mai vârtos să se îndrepte lupta lui. El să-i descopere prejudecățile și iluziunile, cari l'au orbit până acuma astfel, că el nu și-a cunoscut starea, sau că el păcatele sale le-a ținut de neînsemnate. În fine să-i arate drepturile, cari le-a pierdut prin păcatele sale și obligămintele, cari și-a impus, d. e. restituțiunea, repararea numelui bun ș. a. d.

2. *Despre acele adevăruri și datorii, pe cari penitentul nu le cunoaște sau nu le cunoaște cum se cuvine, sau le ignorează.* Necunoscând penitentul adevărurile cele fundamentale ale credinței și cele ce se țin de sacramentul penitenței, să-l informeze spiritualul despre ele înainte de deslegare și înțelegându-le penitentul, să-i deie deslegarea. Dară dacă din cauza scurtimii timpului și a puterii celei slabe intelectuale a penitentului nu este posibil a-l informa de ajuns despre învățăturile cele mai necesare ale credinței, atunci va trebui amânată deslegarea.

3. *Despre dispozițiunea lui.* Relativ la sf. sacrament al pocăinței domnește la popor cam în general rătăcirea, că lucrul principal la acest sacrament este mărturisirea cea externă. Spiritualul așadară să-l învețe pe penitent despre acea ființă și să-i arate, că fără părere de rău adevărată pentru păcatul comis, mărturisirea ar fi zădarnică și chiar deslegarea nu i-ar folosi nimic, și că pocăința adevărată se cunoaște din îndreptarea vieții.

4. *Despre datoriile stării și despre modul, în care mărturisorul să-și conformeze viața voiei și legii dumnezeiești.* Relativ la datoriile stării să nu lipsiască spiritualul, a face îndemnări și propuneri corespunzătoare, fie mărturisorii ori și de ce stare și pozițiune. Iară ce se atinge de modul vieții, să-i arate penitentului spiritualul în caz de necesitate, regulile unei vieți creștine și aceasta totdeauna conform referințelor persoanei. În special să-l îndemne spiritualul pe penitent la deasa primire a sf. sacramente, al pocăinței și al comunicăturei, la rugăciunile de dimineață și de seară, la cerere de rugă, ca Dumnezeu să-i ierte păcatele, să-l lumineze și să-i deie putere, de a petrece conform mandatelor lui Dumnezeu.

5. *Spiritualul are a răspunde la întrebările și îndoielile, pe cari le propune mărturisorul.* În această privință se pășiască spiritualul cu multă circumspecțiune, să adâncească întrebarea sau îndoiala din toate părțile, și să răspundă conform învățăturei bisericei.

Îndoindu-se penitentul despre îndurarea lui Dumnezeu pentru greutatea păcatelor, spiritualul să-i arate promisiunea lui Dumnezeu, că el nu voiește moartea păcătosului, ci ca

acesta să se întoarcă și să fie viu ¹⁾, că Dumnezeu pentru mântuirea păcătoșilor a trimis în lume pe unul născut Fiul său, întru care avem răscumpărare și iertare de păcate după bogăția darului lui Dumnezeu ²⁾. Așisderea să-l mângâie spiritualul pe un penitent ca acesta cu exemplele păcătoșilor celor îndreptați, al lui David după desfrânare și ucidere, al lui Manase după idololatrie, al lui Petru după lepădarea de Christos, al lui Paul după gonirea creștinilor, al vameșului, al tâlharului pe cruce, al desfrânatei și al altor de asemeni păcătoși.

§ 251. Spiritualul ca medic.

Pocăința are două scopuri, adică a șterge păcatele comise și a împiedeca în viitor păcatele. Spre atingerea scopului dintâi, lucrează preotul în funcțiunea sa ca judecător, iară spre atingerea scopului al doilea, ca medic. Ca medic trebuie spiritualul să cunoască :

1. *Boalele sufletești* ale penitenților săi în general și în special, adică păcatele în formele și aparițiunile lor diverse.

2. *Izvoarele și cauzele păcatelor*. Izvoarele păcatelor sunt slăbiciunea cărnei, întunecarea minții și răsvrătirea vocii. Cea dintâi are lipsă de îndemnare, a doua de luminare și a treia de seriozitatea căinței. Cauzele cele mai de aproape ale păcatului sunt mai ales : Ocaziunea, datina și ispitele.

Cunoscând spiritualul boala sufletească, izvorul și cauza ei, să deștepte mai întâi în cel bolnav prin motive puternice, dorul de reînălțare, de îndreptare ; după aceea să-i deie la îndemână *mijloace corespunzătoare* pentru redobândirea sănătății și să-l conducă, a întrebuița aceste mijloace și a conlucra cu ajutorul dumnezeiesc la îndreptarea sa.

§ 252. Continuare. — Epitimiile.

Ca mijloace foarte eficiente pentru îndreptarea păcătoșului în scaunul mărturisirii, se privesc epitimiile. Sub epitimie (*ἐπιτιμία*) se înțelege o oprire sau o certare ³⁾ pe care pre-

¹⁾ Ezechiel 33, 11.

²⁾ Efes. 1, 7 ; Colos. 1, 14.

³⁾ II. Cor. 2, 6.

otul, ca medic spiritual, conform canoanelor bisericești le impune creștinilor căitori, spre a-i vindeca de boalele lor morale ¹⁾. Pentruca epitimiile să ajungă acest scop, trebuie să aibă următoarele calități :

1. Epitimiile să fie *conforme păcatelor mărturisite*, și anume, mărimii sau greutateii și numărului lor. De regulă se impun epitimii grele pentru păcate grele și din contra, epitimii ușoare pentru păcate ușoare. Abatere se face la penitenți, cari arată deosebită părere de rău pentru păcatele lor, la cari se pot modera epitimiile, adică scurta în privința timpului și ușura în privința felului. Lipsind însă penitenții în privința părerii de rău pentru păcatul lor, li se poate adăuga în privința epitimiilor mai mult, cum cere calitatea păcatului lor ²⁾. La păcate mici și la părere de rău mare din partea penitentului, poate să nu i se aplice acestuia niciun fel de epitimie.

2. Precum mărimea păcatului, așa trebuie să se ieie în considerare și *proprietatea specifică* a acestuia, impunându-se penitentului ca epitimie o *faptă bună*, care cât este posibil să fie *contrapusă păcatului*. Așa să se impună celui desfrânat ca epitimie, înfrânare, ajunare ; celui sgârțit sau celui aplecat la furt, elemozină ; celui lămurit, umblarea la biserică, rugăciuni acasă ș. a. d.

Sf. Grigorie cel Mare zice : Precum în medicină fierbinteala se vindecă prin răceală și răceala prin fierbinteală, așa și Domnul nostru pentru păcate a așezat ca mijloc de vindecare cele contrare, prescriind celor desfrânați, înfrânarea, celor zgârțiciți dărnicia, celor mândri blândețea, celor mândri umilinta ³⁾.

3. Epitimiile să *corespundă și referințelor penitenților*, și anume mai întâi referințelor lor interne, culturai, modului

¹⁾ Cf. Православн.-догм. Богословіе Макарія Т. IV. p. 260.

²⁾ Cf. Can. 12 al sin. I. ecum. (Pidalion, l. c. f. 89) ; Can. 5 al sin. din Anchira (Pidalion, l. c. f. 256) ; Can. 2, 3 și 74 ale sf. Vasile c. M. (Pidalion, l. c. f. 407 și 426).

³⁾ Gregorii Magni XL. Homiliarum in Evang. Lib. II. Hom. 32 (Migne, Patr. lat. T. LXXVI. p. 1232) ; Basilius Hom. in Psalm. 37 (Migne, Patr. gr. T. XXX. p. 85) și Asterii Amaseni Hom. 14 in principium jejuniorum (Migne, Patr. lat. T. XL. p. 369).

de cugetat, caracterului, puterii vocii, slăbiciunii sau răutății lor; apoi referințelor lor externe, stării vârstei, sexului, stării sanitare și materiale a lor. Altă epitimie va impune spiritualul prudent penitentului celui cult, și alta celui necult, alta penitentului cu conștiință trează și alta celui tâmp la sentiment, alta aceluia, care acum a început a se căi și alta aceluia, care încă petrece în somnul păcatului. Așisderea n'ar fi potrivit a se obliga servitorii la epitimii, cari nu le permite serviciul lor, d. e. umblarea la biserică în oarecare timp determinat, sau oamenilor săraci elemozina ș. a. d. Așadară să se impună astfel de epitimii, cari într'adevăr sunt posibile și salutare, nu însă epitimii dăunătoare și periculoase. Pentru aceea și obiecțiunile fundate ale penitenților în contra oarecărei epitimii impuse sunt a se lua în considerare și, după împrejurări, a se schimba.

Toate felurile epitemiilor se reduc la rugăciune, elemozină și ajunare. Căci deoarece după cuvântul apostolului tot ce este în lume, este pofta corpului, și pofta ochilor, și mândria vieții¹⁾, apoi acestor trei boale li se opun tot atâtea mijloace de vindecare, adică celei dintâi ajunarea, celei a doua elemozina și celei a treia rugăciunea.

Iară rugăciunea ca epitimie conține în sine :

1. Rugăciunea în înțelesul strâns al cuvântului, și anume canonul de pocăință, acatistul Mântuitorului sau al Maicei Domnului sau alte canoane și acatiste, citirea psalmei, a sf. evanghelii sau a altor cărți edificatoare ;

2. Metaniile ;

3. Cercetarea bisericii în toate zilele unui răstimp de peste an, d. e. a postului celui mare la un serviciu dumnezeiesc determinat, la sf. liturghie, la Utrenie împreună cu privighiere ș. a. d. sau numai în oarecare zi de peste săptămână, la oarecare serviciu dumnezeiesc, sau la toate serviciile dumnezeiești ;

4. Cercetarea locurilor sfinte, și

5. Oprirea dela sf. comunicătură²⁾. Oprirea dela sf.

¹⁾ I. Ioan, 2. 16.

²⁾ Vezi : Mărt. or. . . . Cart. cit. Partea I. Răsp. la Întreb. 113 și 'Ομολογία Μυροβλάνου τοῦ Κριτοπόλλου la E. I. K i m m e l, Monumenta fidei eccles. orient., II. p. 136.

comunicătură se impune de regulă, la oprirea sau amânarea deslegării și în general la constatarea indispozițiunii și așadară a nedemnității penitentului.

Sub elemozină se înțeleg în sens mai larg toate faptele îndurării corporale și spirituale. În acest înțeles se poate face de elemozină ca epitimie, foarte extinsă întrebuintare. În înțeles mai îngust să facă spiritualul întrebuintare de impunerea elemozinei ca epitimie numai cu mare rezervă, mai ales nefiindu-i bine cunoscută starea averii penitentului. Epitimpia în bani să nu impună spiritualul pentru sine însuși, nici să ceară dela penitent ceva ca remunerațiune pentru ascultarea mărturisirii sau pentru împărțășire cu sf. suharistie. După canonul 23 al sinodului al 6 ecumenic, se pune asupra aceluia, cari cere dela acela, pe care îl comunică cu preasfânta euharistie un fel de remunerațiune pedeapsa ca terisirii. În toate lucrurile relative la mântuire să evite spiritualul chiar și bănuiala iubirii de argint.

Ajunarea ca epitimie conține în sine nu numai reținerea de mâncare și de băutură, ci și de toate petrecerile cele îndăfinate, abnegațiunea internă și externă, vegherea și alte fapte, cari pot înfrâna corpul.

Spre a putea determina epitimii corespunzătoare păcatelor, spiritualul să se facă cunoscut cu canoanele penitențiale ale bisericii antice și să aleagă epitimiile după analogia acelor canoane, conformându-le împrejurărilor și timpului de acum și practicei prezente a bisericii. Spiritualul să le arate unor penitenți, și anume celor cu păcate grele, cari epitimpia ar trebui să le impună după canoanele bisericii antice, și dacă li se impun lor canoane mai ușoare, apoi să nu țină păcatele lor de neînsemnate, căci canoanele bisericii vechi nu se impun numai pentru că nu cumva penitenții, pentru greutatea lor, întrelăsându-le, să și periclitizeze mântuirea.

II.

Obligămintele spiritualului în special.

§ 253. Trecere.

Nu toți penitenții se pot trata în toată privința în același mod, deoarece stările și referințele unor penitenți sunt diferite

de ale altora și aceste stări și referinți pretind în scaunul mărturisirii, deosebită considerațiune și tratare.

Întru cele următoare se va expune așadară tratarea specială a unor penitenți mai întâi după stările lor interne și apoi după cele externe.

I.

Tratarea specială a unor penitenți după stările lor interne.

§ 254. Tratarea păcătoșilor ocazionali.

Împrejurările externe, cari după firea lor dau prilej la păcat, se numesc ocaziunea la păcat, și omul, care comite sau sunt semne că va comite un păcat pe seama unei ocaziuni ca aceasta, se numește păcătos ocazional. Ocaziunea la păcat este foarte aproape, dacă ea de regulă este cauza păcatului, și depărtată, dacă ea de regulă nu cauzează păcatul. Așisderea este ocaziunea la păcat fizic necesară, dacă nu se poate depărta, căci aceasta trece peste puterile omului, sau moral necesară, dacă ocaziunea nu se poate depărta fără de violarea altei îndatoriri sau fără de mari greutăți sau fără de mare daună pentru păcătos sau pentru alții.

Spiritualul să-l facă pe păcătosul ocazional atent la persoanele, locurile și împrejurările, cari l-au sedus la păcat sau îl pot seduce. În modul cel mai energic să-i arate obligământul de a se feri de ocaziunea la păcat, un obligământ, care în sf. scriptură și de sf. părinți s'a întonat cu multă energie.

„Dacă te smintește mâna ta sau piciorul tău, taie-le și le leapădă, dela tine, mai bine îți este fie, să intri în viață schiop sau ciunt, decât două mâni sau două picioare având, să te arunci în focul cel vecinic. Și dacă te smintește pe tine ochiul tău, scoate-l și-l leapădă dela tine, mai bine este fie să intri în viață cu un ochiu, decât doi ochi având, să te arunci în gheena focului”¹⁾. Și fericitul Augustin zice: „Tot lucrul, fie-ți el cât de iubit, fie-ți el iubit ca și ochii tăi, dacă te smintește, adică dacă îți este piedică la fericirea-ți adevărată, scoate-l afară și-l leapădă dela tine”²⁾.

¹⁾ Mat. 18, 8.

²⁾ Augustini De sermone Domini in monte Liber secundus c. 24 (Migne, Patr. lat. T. XXXIV p. 1305).

Spiritualul să-i deie penitentului la îndemână mijloacele și să-i arate modurile, cum să depărteze ocaziunea. În privința deslegării păcătosului ocazional, să observe următoarele principii :

1. Păcătosul, care se află în cea mai aproape ocaziune voluntară și nu voește a o depărta, are a se privi ca păcătos nedispus la căință și a nu se deslega.

2. Aflându-se cineva într'o ocaziune fizic sau morală necesară, se poate deslega, dacă promite cu seriozitate, la aplica mijloacele, prin care ocaziunea cea mai aproape se preface în depărtată. Aceste mijloace sunt d. e. : A se feri de toată familiaritatea cu persoana dimpreună culpabilă, ba chiar și de vederea ei ș. a. d.

Tuturor păcătoșilor ocazionali, cari se deslegă din cauză importantă și justă să se arate că ei în viitor să nu aștepte deslegarea, dacă nu vor evita ocaziunea. Însă ei nici să nu se respingă, ci să se încurajeze cu blândețe și dacă nu li se poate da deslegarea, să se admonieze, a veni în curând iarăș la mărturisire.

§ 255. Tratarea păcătoșilor din datină și a celor recidivi.

Păcătos din datină este acela, care prin repețirea unui păcat și-a impropriat aplicarea la acel păcat și-l comite cu ușurință. Aceea ce-l face pe om păcătos din datină este aplicarea voiei la păcat, ușurința, cu care cade omul în acelaș păcat, rezistența cea slabă în contra ispitei; și datina este cu atât mai înrădăcinată, cu cât mai adeseori se repețește păcatul, cu cât mai îndelungat este timpul, de când se comite aceasta, și cu cât mai mare este aplicarea la păcat. Îndreptarea păcătoșilor din datină este foarte grea, căci inima cu anevoie se desface de aplicarea înrădăcinată și datina rea, prinzând odată rădăcină, devine a doua natură.

La păcătoșii din datină este a se cerca bine dispozițiunea și necunoscând ei până acuma starea lor, iară acuma învățându-se se căiesc de păcatul lor și-și propun vârtos, a nu-l mai comite, să se dezlege la prima mărturisire a păcatului lor. Venind ei și a doua oară cu acelaș păcat, nu se pot deslega, ci trebuie tratați ca păcătoșii recidivi.

Recidiv este acela, care iarăș comite acel păcat, despre care a fost deja bine informat și în privința căruia promișese îndreptare. Recăderea poate fi materială sau formală. Formală este recăderea, dacă păcatul s'a comis în acelaș sau mai în acelaș mod, ca și mai înainte, fără îndreptarea păcătosului; iară dacă din împrejurările săvârșirii păcatului se vede oarecare îndreptare, atunci este recăderea materială

Celor formal recidivi de regulă să li se amâie dezlegarea până ce arată ei dovezi faptice de îndreptare, iară la recidivi de felul al doile, să se ieie aminte, ori de urmează recăderea dintr'o ocaziune externă sau din slăbiciune internă. În cazul cel dintâi să amâie și dezlegarea până la depărtarea ocaziunii, în cazul al doilea i se dă penitentului dezlegarea. Căci nedepărtând penitentul ocaziunea, se vede că lui nu-i este serios aminte de îndreptare și așadară că dispozițiunea lui nu este sinceră. Iară la recidivii cei căzuți din slăbiciune internă este acuma osteneala aplicată la îndreptarea lor un argument suficient pentru dispozițiune, și dacă încă nu li-au succes deplin îndreptarea, apoi aceasta nu este a li se imputa voiei lor, ci slăbiciunii interne, care se învinge numai cu timpul. În cazul ultim se poate spera cu siguranță, că Dumnezeu slăbiciunii omeneși îi va veni întru ajutor cu grația sa, care se împărtășește în sf. sacramente; și așadară aici se poate aștepta mai bun succes de la grația dumnezeiască, decât dela amânarea dezlegării.

§ 256. Tratarea indușmănișilor și a celor obligați la restituțiune.

Penitenților, cari petrec în ură și dușmănie, să li arate spiritualul, că fără de iertarea dușmanilor nu se poate aștepta iertarea propriilor lor păcate. Spiritualul să asculte obiecțiunile penitenților cu răbdare și să le reinfrângă cu energie. Așisderea să le deie la îndemână miloacele potrivite, spre a deștepta în inimele lor iubirea, d. e. a-i arăta aproapelui oarecare prevenință ș. a. d. Spiritualul să aducă aminte de exemplul lui Isus Christos, al sf. Ștefan, de cu-prinsul cererii în rugăciunea domnească. Penitentului, care nu se înduplică la iertare, i se oprește dezlegarea.

Cu toată seriozitatea sunt a se trata aceia, cari prin vorbe rele fac și nutresc dușmăniia în familii și parohii. Unii ca aceștia sunt obligați a repara dauna făcută și nu se pot deslega, dacă odată adominați, nu se lăsă de răutatea limbii lor.

Penitenții, cari se află în posesiunea unui bun străin sau cari în oarecare mod au făcut daună aproapelui, nu se pot deslega, dacă pot restitui bunul străin sau repara dauna, însă nu voiesc a face aceasta. Așisderea ar trebui să se opriască dezlegarea penitentului, care deja a promis restituțiunea posibilă și încă n'a implinit-o. Dacă penitentului în prezent nu-i e posibilă restituțiunea, să-l oblige spiritualul, a se pune în stare, de a satisface acestei datorii cât de curând, dându-i dezlegarea, dacă penitentul se declară la aceasta aplecător și nu este temeii a se îndoi despre sinceritatea lui.

II.

Tratarea specială a unor penitenți după stările lor externe.

§ 257. Tratarea copiilor.

Copiii să se trateze în scaunul mărturisirii cu deosebită bunăvoință, spre a se câștiga inimele lor cele în regulă fricoase și a se dispune la sinceritate. Căci numai un cuvânt muștrător sau un ton aspru poate să-i respingă pe copii și să le insufle antipatie cătră mărturisire pentru toată viața. Așisderea să se primiască mărturisirea copiilor cu diligență și atențiune atât la aceea, ce privește validitatea pocăinței cât și la tot aceea ce sporește binele lor spiritual. Căci dacă vor fi bune mărturisirile cele dintâi, apoi cu atât mai sigur vor fi bune și cele următoare.

Mai întâi să fie spiritualul cu atențiune la capabilitatea copiilor. În general trebuie să rămână în seama spiritualului a judeca, în care etate să pășiască copiii la mărturisire. Însă ca principiu trebuie să se stabiliască, că copiii să nu se admită la mărturisire, fiind încă lipsiți de maturitatea spirituală corespunzătoare și de cunoștințele religioase necesare, pentruca nu cumva această afacere prea serioasă să degenereze într'o jucărie; însă, de altă parte, mărturisirea copiilor

să nu se amâie pe un timp foarte târziu. Timpul cel mai potrivit va fi la cei mai mulți copii etatea anului al optulea.

Spiritualul să-i lase pe copii a mărturisi păcatele lor, și deabia după această mărturisire să urmeze întrebările necesare. Însă spiritualul să întrebe așa, ca copiii să nu învețe ceva, ce n'au știut mai înainte, și aceasta mai ales la păcatele în contra curăției. În cazul acesta să înceapă spiritualul a întreba de departe și în general, și anume, ori de n'au vorbit copiii cuvinte urâte, ori de n'au făcut ei cu alți copii ceva, ce li-ar fi rușine a face înaintea părinților sau a altor oameni, de câte ori au făcut și de când fac ei aceasta?

După întrebări urmează acele învățături și admonițiuni, cari mai ales le sunt copiilor de folos și necesare. În general să le insufle copiilor spiritualul ură cătră tot păcatul, frică de urmările păcatului, de moarte în păcat, de judecată și de iad. De altă parte să li se propună virtutea ca plăcută și folositoare în această viață pentru pacea și liniștea internă și în cealaltă viață pentru răsplata cea nefinită. Spiritualul să-i îndemne pe copii la exercitarea virtuților corespunzătoare vârstei și stării lor, la ascultare, bună învoire, răbdare, rugăciune, evlavie în biserică, înfrânare, ferire de rele societăți ș. a. d. Mai ales să caute spiritualul a spori ascultarea și reverința copiilor cătră părinți. Așisderea să prescrie spiritualul copiilor mijloace în contra smintelelor, cari le-au comis și în contra ispitelor și pericolilor, cărora sunt ei expuși.

Copiii să se întrebe și despre dispozițiunea lor și să se deștepte întru dânsii, încât va fi de lipsă, părere de rău pentru păcatele lor. Fiind copiii dispuși la căință, se desleagă de păcatele lor, recăzând ei însă în păcate relativ grele, se tratează ca și cei vârstnici.

Copiilor li se impune un canon ușor și pentru timp scurt, căci dealtmintrelea sau îl uită sau îl întrelasă.

§ 258. Tratarea penitenților bolnavi.

Preotul adeseori să îndemne pe păstoriții săi, ca aceștia să-l cheme îndată ce se bolnăvește cineva, mai ales de o boală grea; și el însuși să urmeze chemării fără întârziere, fie bolnavul om sărac sau avut, cu vază în comună sau fără

vază, deși timpul și împrejurările sunt poate neîndămănatice, deși pretențiunile sunt poate nemodeste, deși bolnavul e poate un păcătos mare. Preotul să urmeze chemării fără doar și poate ca nu cumva prin culpa lui, bolnavul să moară neîmpăcat cu Dumnezeu.

Mărturisirea bolnavilor să cuprindă păcatele vieții întregi sau cel puțin să fie o mărturisire sumară după oarecari puncte principale și cu privire la starea și referințele fiecăruia. În special să nu se treacă cu vederea următoarele puncte: 1. Ori de și-a mărturisit bolnavul păcatele sale totdeauna cum se cuvine, ori de n'a refăcut cândva vr'un păcat, ori de a simțit totdeauna adevărată căință, ori de a fost totdeauna deslegat? — 2. Ori de n'a petrecut bolnavul un timp mai îndelungat în datină sau ocaziune păcătoasă, în datina desfrânării, a beției, a furtului ș. a. d.? — 3. Ori de nu este bolnavul obligat la restituțiunea bunului străin, la repararea daunei făcute, a numelui bun, ori de nu-l mustră conștiința pentru un jurământ strâmb, ori de nu viețuiește în dușmănie? — Ori de este bolnavul liniștit în privința datorințelor stării și ale chemării, ori de n'are a descoperi sau a orândui ceva ca părinte, ca președinte comunal, ca episcop bisericesc, ori de s'ar încumăta el astfel a se înfățișa înaintea scaunului pread dreptului judecător?

La însăș mărturisirea păcatelor, spiritualul să-i deie bolnavului mână de ajutor, dându-i, spre a-i ușura greutatea în vorbire, astfel de întrebări, ca bolnavul să aibă a le răspunde cât cu puțință numai cu „da” sau „ba”. Fiind teamă, că starea bolnavului prin vorbire și cugetare s'ar putea periclita, să nu fie spiritualul la cercarea numărului și felului păcatelor prea minuțios, ci în cazuri ca acestea să se mulțămiască cu mărturisirea generală a păcatelor, obligându-se bolnavul, a mărturisi felul și numărul când va fi cu puțință. Astfel au se trata și acei bolnavi, cari nu se pot părăsi pe un timp mai îndelungat de medic sau de alte persoane din împrejurime, d. e. femeile născânde. Dacă bolnavul și-a pierdut vorba, să se mulțămiască spiritualul cu o mărturisire prin semne, d. e. prin strângerea mâinii la numirea uni păcat, de care bolnavul se simțește culpabil.

Mărturisirea bolnavului să fie cât cu puțință deplină,

totuș este aici mai mult a se pune cumpăna pe părerea de rău pentru păcatele comise, decât pe extensiunea mărturisirii păcatelor.

Epitimia, care se impune bolnavului să fie cu privire la starea lui ușoară. O rugăciune scurtă este suficientă.

De regulă se privește bolnavul, care îl cheamă pe preot la mărturisirea păcatelor, ca dispus și aplecat la căință și se desleagă de păcatele sale. Așisderea se desleagă de păcatele sale și se împărtășește cu sf. euharistie și acel bolnav, care se află sub canon și este aproape de moarte. Totuș în acest caz ultim se obligă cel deslegat, ca nemurind să impliniască epitimia impusă și după împlinirea ei să vină iarăș la mărturisire ¹⁾. — Nevoind însă bolnavul a se împăca cu dușmanii săi, a părăsi datina rea și ocaziunea la păcat cea mai aproape sau nevoind bolnavul a restitui bunul strein sau a repara dauna făcută se privește ca nedispus și nu se desleagă nici pe patul morții. Spiritualul însă să aplice mai ales aici toate mijloacele potrivite, spre a-l dispune pe așa un păcătos la căință ²⁾.

§ 259. Tratarea penitenților surzi și muți.

Acei oameni, cari nu aud bine, să-și mărturisiască păcatele într'un loc separat. Un mărturisitor surd sau mut poate să-și mărturisiască păcatele în scris, dacă știe a scrie. Iară dacă nu știe a scrie, să se informeze spiritualul dela casnici despre modul, cum s'ar putea înțelege cu dânsul și cunoscând un păcat special și părere de rău, să-l deslege. Tot așa să pășiască spiritualul și cu cei surdo-muți. Ca epitimie se pot impune acestor penitenți rugăciuni, metanii, cari spiritualul le poate arăta prin semne.

§ 260. Penitenți pioși și scrupuloși.

Pioșii își dau silințe ca zilnic să devie mai perfecți. Noi ascultăm cu răbdare toate învinuirile lor, cari adese nici nu s' păcate. Aici trebuie apoi a învăța pe penitent că

¹⁾ Cf. Can. 13. al. sin. I. ecum. (Pidalion, l. c. f. 90) și Can. 5. al lui Grigorie dela Nissa (Pidalion, l. c. f. 442).

²⁾ Vezi: § 250 al opului de față.

pietatea adevărată are ca bază iubirea lui Dumnezeu și să nu gândească la lauda oamenilor.

Sfaturi: a) Să se exerciteze în supunerea pasiunilor. b) Exercițarea actelor virtuozose dar sub condițiunea sa de viață (ar greși acea femeie pioasă, care ar petrece timp îndelungat pe la biserici, pe la peregrinaje, pe când casa și familia ar rămânea neglijate și părăsite). c) Dacă ar cădea în păcate mai grele, să nu-l infrunteze, ci să-l învețe cu blândețe.

Scrupuloșii se tem de păcat acolo unde nu e păcat și se acuză fiind nevinovați. Ei merită compătimire. Ei sunt parte bolnavi, timizi, melancolici și încăpăținați. a) La aceștia preotul trebuie întâi să-și câștige bunăvoința și prietenia lor; sinceritatea trebuie provocată. b) Să-l asculte cu răbdare și să-l întreruie cu întrebări, căci așa s'ar neliniști. Nici în dispute nu e bine a se lăsa.

Remedii: a) Interzicerea cu blândețe a gândi la chestiuni pe care el nu le înțelege. b) Îndrumarea ca să nu aibă nici o teamă. c) Să aibă încredere în Dumnezeu. d) Să recomande să se mărturisească mereu la un preot.

Cretinii, mai ales dacă au concepțiunea despre Dumnezeu, despre credință, speranță și iubire, pot fi deslegați și admiși la comunicătură. Dacă sunt de tot tonți atunci se tratează ca infanții și nu se admit decât odată în copilărie.

Femeile. Preotul să nu uite, că ele sunt mai mult predominante de pasiuni și afecte. Ele nu cad în atâtea păcate ca bărbații. Îndată ce au căzut însă odată într'un viciu oarecare, o revindecare e mult mai grea decât la bărbat, din cauza lipsei de energie a voinței. Apoi ele au unele păcate proprii lor, cari trebuiesc totdeauna considerate b. o. superbia, vanitatea, hulirea, nutrirea certelor și ducerea vorbelor din casă în casă. Preotul când mărturisește să caute a vindeca femeile de atari erori.

Logodnicii. Adese mărturisesc impedimente, matrimoniale. Preotul să-i îndemne cu insistență ca să ceară dispensă; să le arate că de altfel sacramentul cununiei și așa va fi nevalid.

Cei de alte limbi. a) Cu interpreți și punând mâna în mâna preotului făcând cu degetul semn. b) De regulă e de a se căuta oare care înțelegere.

§ 261. C) Obligămintele ministrului pocăinței după mărturisirea păcatelor.

După mărturisirea păcatelor din partea mărturisitorului spiritualul este obligat la strictă discrețiune în privința tuturor acelor lucruri, cari au venit la cunoștința lui prin mărturisire sau cu ocaziunea acesteia. Această discrețiune se numește sigilul mărturisirii și se întemeiază mai întâi pe dreptul natural. Căci mărturisitorul își mărturisește păcatele sub condițiunea, ca spiritualul să observe strictă discrețiune în privința păcatelor mărturisite, și spiritualul se supune la această condițiune în privința mărturisirii. Așisderea se întemeiază obligământul spiritualului la discrețiune în scaunul mărturisirii și pe dreptul dumnezeiesc. Căci aceea, ce păcătosul în sf. sacrament al pocăinței îi descopere preotului, îi descopere lui Dumnezeu, și precum preotul aici în toate lucrurile ocupă locul lui Dumnezeu, așa trebuie el să ocupe locul lui Dumnezeu și cu privire la discrețiune. Sf. Ioan Chrisostom deduce anume din împrejurarea, că Dumnezeu niciodată nu descopere păcatele oamenilor, obligământul spiritualilor, că și lor păcatele, cari li se mărturisesc, nu le este permis a le descoperi ¹⁾.

Discrețiunea în scaunul mărturisirii se cere și prin prescripțiile bisericești. Sf. Vasile cel Mare zice în canonul său 34: Pe muienile cele ce au preacurvit, și pentru evlavie s'au mărturisit, sau de s'au vădit cât de puțin, părinții noștri au oprit a le publica, ca nu vădindu-se să le dăm cauză de moarte. Însă au poruncit a sta ele fără de împărtășire până se va împlini timpul pocăinței ²⁾. Și Nichifor Mărturisitorul în canonul său 27, hotărăște: Se cuvine părintele spiritual, pe cei ce mărturisesc lui păcate ascunse, să-i opriască dela dumnezeiasca împărtășire, însă să-i lase să intre în lăuntru în biserică și să nu arete păcatele lor... ³⁾.

Sub sigilul mărturisirii stau toate păcatele mărturisite, fie ele grele sau ușoare, secrete sau publice; apoi toate împre-

¹⁾ Cf. Ioannis Chrysostomi, Ad illuminandos Cateches. II (Migne Patr. gr., T. XLIX, pag. 235).

²⁾ Pidalion, l. c., f. 419.

³⁾ Pidalion, l. c., f. 477.

jurările, cari stau în legătură cu mărturisirea sau cu păcatul mărturisit; nedispozițiunea mărturisitorului, oprirea sau amânarea deslegării, epitimia impusă; persoanele, cari ca cauză, ocaziune sau obiect al păcatului prin mărturisire vin la cunoștința spiritualului și în urmă păcatele conculpabilului.

Sigilul mărturisirii se poate viola, dacă prin cuvinte sau fapte exprese sau și prin oarecari împrejurări relative la mărturisire, se descopere păcatul oarecării persoane, cunoscut numai din scaunul mărturisirii. Sigilul mărturisirii s'ar viola așadară, dacă spiritualul ar descoperi cuiva păcatele penitenților sau ar vorbi despre acestea sau despre dispozițiunea penitenților sau despre epitimia neîndătinată, pe care li-a impus-o; dacă spiritualul în mod imprudent ar întreba pe penitent despre păcatul comis dimpreună cu altul sau despre împrejurări, din cari penitentul cu dreptul ar face concluziunea la păcatul altuia descoperit la mărturisire. Așisderea nu este iertat a întrebuița cunoștințele câștigate din mărturisire înaintea oarecării dirigătorii. Venind spiritualul prin mărturisirea penitentului la cunoștința oarecării pericol sau a oarecării daune, să se oblige penitentul a descoperi acest pericol aceluia, care-l poate împiedeca; iară neaplecându-se penitentul la aceasta să se priviască ca nedispus și să i se opriască deslegarea.

Pentru sine însuș poate spiritualul face întrebuițare de cunoștințele câștigate la mărturisire într'atâta, că el în cazuri extraordinare, nenumind persoana, se poate consulta cu alții, că el poate cugeta despre cele auzite și activitatea sa pastorală, și îndeosebi predicile sale le poate conforma necesităților comunei după experiențele făcute în scaunul mărturisirii, ferindu-se însă a zice, că lui această sau acea împrejurare îi este cunoscută din mărturisire.

Aici se naște întrebarea: Ce să facă preotul, dacă un păcătos nedeslegat în scaunul mărturisirii și oprit dela sf. euharistie se apropie la primirea sf. euharistii, să i se deie aceasta sau să i se opriască?

Biserica romano-catolică face deosebire între păcătoși notorici și secreți, și păcătoșilor notorici le oprește sf. sacrament necondiționat, iară păcătosului secret, cerând sf. sacrament în public, i se dă (deciziunea papei Eugenie IV †

1447), însă cerându-l în secret și fără de martori, i se oprește, doară dacă nedemnitățile subiectului ar fi cunoscute numai din mărturisirea făcută, căci în acest caz ultimul intră la mijloc privirea la sigilul mărturisirii (deciziunea papei Inocențiu XI † 1689) ¹⁾.

De această praxă a bisericii romano-catolice este diferită praxa bisericii ortodox-orientale, care pe toți cei nedemni, fără distincție de păcătoși notorii sau secreți, îi oprește dela primirea sf. euharistii. Biserica ortodoxă se conduce aici mai mult de privirea la sfințenia sacramentului, care desigur se desonorează prin primirea=i nedemnă, decât de privirea la sigilul mărturisirii, care numai se presupune, că s'ar putea viola prin oprirea dela împărtășire, evitându-se sacrilegiul, care s'ar comite atât de primitor prin nedemna împărtășire, cât și de ministru prin conștiința=i conlucrare la nedemna împărtășire. Astfel împiedică biserica, ca primitorul și ministrul să se facă vinovați de corpul și sângele Domnului, care zice: „Nu dați sfintele cânilor, nici aruncați mărgăritarele voastre înaintea porcilor, ca nu cumva să le calce cu picioarele și întorcându-se să vă rupă pe voi” ²⁾. Această necondiționată excludere a păcătoșilor secreți dela împărtășirea cu sf. euharistie se poruncește prin aceleași canoane, cari impun discrețiunea la mărturisire, și anume canoul 34 al sf. Vasile cel Mare și canoul 27 și 28 al sf. Nichifor Mărturisitorul ³⁾. Cu deciziune și claritate vorbește în privința aceasta și sf. Ioan Chrisostom. El zice: „Mulți plini de o mie de vicii, sosind sârbătoarea, și ca împinși de ziua însăși iau parte la sf. sacramente, la cari nu s'ar cuvâni nici să arunce ochii. Pe aceia dintre ei, cari ni sunt nouă cunoscuți, îi vom opri

¹⁾ Vezi: Franz Hayker, Praktische Anleitung zur christkath. Seelsorge. III. Aufl., Wien. 1856, pag. 227—228.

²⁾ Mat. 7. 6.

³⁾ Canonul 28 al sf. Nichifor Mărturisitorul sună: Preacurvarii și cei ce păcătoiesc cu dobitoace și ucigașii și alții de acest fel, deși vor mărturisi păcatul ce l-au făcut de bună voia lor, fiind ascuns la cei mulți, se opresc dela dumnezeiasca împărtășire și primesc canonul păcatelor lor. Intrând însă în biserică să steie până la rugăciunea celor ce se catehiesc și apoi să iasă. Iară de sunt arătate păcatele lor la alții, atunci se canonisesc după legile bisericești. Adică a nu intra în biserică, ci a sta cu ceata celor ce tânguiesc afară de ușa bisericești și cu a celor ce ascultă în portic. (Pidalion, l. c. f. 477).

dela ele cu totul, pe aceia însă, cari nu ne sunt cunoscuți, îi vom lăsa în seama lui Dumnezeu, care cunoaște secretele tuturor inimelor” ¹⁾. — Deci pretinde acest sfânt în explicarea psalmului 49, ca să se facă arătare despre păcătosul, care s'ar încumeta a păși la sf. comunicătură. „Dacă tu pe careva din aceia, cari sunt adunați dimpreună cu tine, îl știi culpabil de desfrânare și-l vezi pășind la sf. misterii, arată-l ministrului lor. Unul ca acesta nu este demn de misterii, oprește mâinile lui cele necurate; căci dacă nu este el demn, a lua parte la explicarea poruncilor, apoi recugetă, cât de mare va fi culpabilitatea lui, și nu numai însăși a lui, ci și a aceluia, care este cătră dânsul cu îndelungă răbdare, dacă unul ca acesta s'ar apropia de sf. masă” ²⁾. Tot așa pretinde sfântul, ca preoții să-i oprească pe păcătoșii, lor cunoscuți dela sf. comunicătură în omilia 82 al. 83 asupra lui Matei ³⁾.

Pentru aceea să-l faci atent spiritualul pe acel penitent, căruia trebuie să i se opriască deslegarea, ca să nu se apropie de sf. comunicătură, căci s'ar expune rușinării, deoarece nu i-ar putea da sf. comunicătură.

§ 262. Timpul și locul mărturisirii.

Mărturisirea se poate face în tot timpul, și spiritualul să fie gata în tot timpul la primirea ei. Spiritualul să nu depărteze dela mărturisire pe acei credincioși, cari poate la timp nepotrivit vin la mărturisire, el să nu deie de cunoscut nici prin cuvinte, nici prin semne, că el primește cu neplăcere mărturisirile lor și numai cu greutate, ci din contra să se poartă astfel, ca să vadă penitentul, că această afacere îi face spiritualului multă mângâiere și bucurie. Îndeosebi să îndemne spiritualul pe poporeni săi la împlinirea acestei datorii mai ales în timpul patruzecimii, și să anunțe anume, în cari zile și părți ale zilei în decursul patruzecimii, va asculta el mărturisirea.

Locul, unde se ascultă mărturisirea este, la cei sănătoși,

¹⁾ Ioannis Chrysostomi Homilia ad eos, qui absunt a div. officiis.

²⁾ Ioannis Chrysostomi Expositio in psalmum 49. n. 8. (Migne. Patr. gr. T. LV. p. 253).

³⁾ Vezi: § 236 Despre subiectul sf. sacrament al euharistiei.

de regulă, biserica, și nu numai din cauze binecuvântate se permite ascultarea mărturisirii și în locuințe particulare; iară la cei bolnavi, locul mărturisirii este locuința particulară, nepu-
tându-se aduce bolnavii la biserică.

§ 263. Ritul mărturisirii.

După începutul îndătinat, citește spiritualul spre deșteptarea senti-
mentului umilinței și al zdrobirii inimei pentru păcatele comise, psalmul
50, același, care l-a compus și recitat și împăratul David, căindu-se
de păcatul său. Deci urmează troparele: „Miluiește-ne pe noi, Doamne,
miluiește-ne pe noi...” „Mărire...” „Doamne miluiește-ne pe noi,
că întru tine am nădăjduit...” „Și acum...” „Ușa milostivirii des-
chide-o nouă binecuvântată...” Apoi se citesc asupra penitentului
rugăciunile de iertare: „Dumnezeule Mântuitorul nostru, care prin
mijlocirea prorocului tău Natan ai dăruit lui David cel ce s'a pocăit
iertare pentru păcatele lui ș. c. l. și: „Doamne Isuse Christoase,
Fiule al lui Dumnezeu celui viu, păstorule și mielule, cel ce ridici
păcatele lumii...”, cari rugăciuni dimpreună cu troparele premerse,
deșteaptă în inima penitentului ce se căiește, vie speranță în îndurarea
lui Dumnezeu, care nu voiește moartea păcătosului, ci să se întoarcă
și să fie viu.

Acuma se pune preotul în scaun înaintea icoanei Mântuitorului
și zice către penitent: *Iată, Fiule, Christos stă nevăzut, primind
mărturisirea ta cea cu umilință. Deci nu te rușina, nici te teme,
nici ascunde de mine nimic din cele ce ai făcut ș. m. d., iară
penitentul, și anume tot numai câte unul, își mărturisește păcatele.*
Deci urmează preotul precum s'a expus întru cele premerse, adică
ascultă mai întâi mărturisirea fiecărui penitent și o deplinește această
mărturisire cu întrebări.

Și, mai înainte de toate, îl întreabă spiritualul pe penitent despre
credința lui, și anume despre credința lui în sf. treime, în sfântă, ca-
tolică și apostolică biserică, în sf. sacrament al botezului, în răscumpă-
rarea omului prin Fiul lui Dumnezeu, în învierea morților și viața
vecinică, punându-l a recita simbolul credinței și neștiind simbolul
credinței, învățându-l despre articolile cele mai necesare ale lui, și
anume despre articolile sus amintite. Apoi îl întreabă spiritualul pe
penitent și despre purtarea lui morală, și anume pe fiecare penitent
conform stării, referințelor, sexului și vârstei lui. Pentru că în alt chip
trebuie să se cercce cel cult și în alt chip cel necult; altmintrelea cel
tânăr și altmintrelea cel bătrân; altmintrelea cel bolnav și altmintrelea
cel sănătos, prescriindu-se întrebări anumite conform stării și sexului
penitentului.

Mărturisindu-și penitentul toate păcatele, urmează îndemnările și
învățăturile corespunzătoare, cari s'au expus întru cele precedente.
Deci provocându-se penitentul, ca să-și plece capul, îi citește preotul

rugăciunea: „Doamne Dumnezeule, cea ce ești mântuirea servilor
tăi milostive și îndurate și îndelungrăbdătorule ș. c. l. și zicând încă
ectenia: „Cu pace Domnului să ne rugăm...” cu ecfonisul: „Că-
ție se cuvine toată mărirea...” face finalul. După final, plecându-și
penitentul genunchile, sau după cum zice în Euchologhiu, căzând jos,
se desleagă cel ce se căiește de păcatele sale, citindu-se formula des-
legării: „Domnul și Dumnezeuul nostru Isus Christos cu darul și cu
îndurărilor iubirii sale de oameni să te ierte pe tine fiule (N)...”.
La citirea acestei deslegări pune preotul mâna pe capul penitentului¹⁾,
iară la pronunțarea ultimilor cuvinte, face binecuvântare cu mâna în
semnul crucii. Deci zicând preotul încă: „Cuvine-se cu adevărat să
te ferim...” îi impune penitentului canonul sau epifimia corespunză-
toare, dupăcum s'a expus întru cele premerse. Însă la păcate mari îi
zice penitentului preotul anume, ce canon impun sf. părinți pentru
păcatul relativ, parte pentru a-l aduce pe penitent la cunoștința mă-
rimii păcatului lui, parte pentru a arăta motivele, cari îl indeamnă pe
spiritual la darea unui canon mai aspru.

V

Sfântul sacrament al preoției.

§ 264. Observări generale.

Spre a se continua opera mântuirii pe pământ și spre
a se conduce oamenii în toate timpurile și locurile la mân-
tuire, a instituit Christos biserica vizibilă, care conform pro-
misiunii lui are să existe până la finea timpurilor. Ca con-
ducători ai bisericii sale vizibile a așezat Christos pe apostoli,
dându-le deosebită putere, adică diregătoria învățării a preo-
ției și a păstoriei. Totodată a ales Domnul șaptezeci și doi
de învățăcei, cari așisderea luau parte la puterea spirituală,
fiind dimpreună lucrători și ajutători, ba chiar și locțiitori ai
apostolilor în comunele instituite de ei.

Instituindu-se biserica pentru toate timpurile și locurile
primară apostolii dela Isus Christos mandatul, a alege din
numărul credincioșilor iarăși pe alți oameni religioși și apți
pentru serviciul bisericii ca locușitori sau următori ai lor.
În urmarea acestui mandat predară apostolii altora prin im-
punerea mânilor și rugăciune sau toată puterea lor sau numai
o parte a acesteia. Cei dintâi se numiau episcopi, ceilalți
presviteri și diaconi.

¹⁾ Vezi: subînsemnarea la canonul 8. al sinod. I. ecum. (Didalion, l. c.
f. 86).

Apoi și apostolii le deteră episcopilor hirotoniși de ei mandatul, ca și aceștia pe alții să-i hirotonească și să-i așeze în oficiul lor ¹⁾. Aceasta se făcu în biserică în toate timpurile până în ziua de astăzi.

Prin impunerea mânilor și rugăciunea episcopului se împărtășește dimpreună cu puterea preoțească încă și darul, de a întrebuinta aceea putere spre mărirea lui Dumnezeu și spre mântuirea sufletelor; pentru aceea este hirotonia un sacrament, și anume este preoția acel sacrament, în care prin impunerea mânilor episcopului pe capul unui bărbat ales, împreună cu rugăciune, se pogoară asupra acestuia darul dumnezeiesc, care-l sfințește și-l așează în oarecare grad al ierarhiei bisericești, sprijinindu-l și întărindu-l întru împlinirea obligămintelor sale ierarhice ²⁾.

Partea vizibilă a preoției este impunerea mânilor de episcop asupra celui ales și chemat la hirotonie, împreună cu rugăciunea ³⁾: „Dumnezeiescul dar, care cele neputincioase le vindecă și cele lipsitoare le îplinește, hirotonește pe (N) cucernicul ipodiaton întru diacon, sau diacon întru presviter, sau presviter întru episcop; să ne rugăm așadară pentru dânsul, ca să vină peste el darul Duhului sfânt“.

Miniștrii preoției sunt după învățătura bisericei ortodoxe, numai urmașii, succesorii nemijlociți ai apostolilor, adică episcopii ⁴⁾. Canonul I al sf. apostoli prescrie: „Episcopul să se hirotonească de doi episcopi sau de trei“ și canonul 2 tot al sf. apostoli, poruncește: „Presviterul și diaconul și ceilalți clerici să se hirotoniască de episcop“. Împrejurarea, că episcopul este ministrul hirotoniei, este fundată în firea lucrului. Căci dacă episcopului îi este încredințată îngrijirea bisericei, apoi numai prin mijlocirea lui trebuie să se întregiască ierarhia ei.

¹⁾ Ep. c. Tit. 1, 5.

²⁾ Cf. Православн.-догмат. Вогословіе Макарія Т. V. 1853, p. 27.

³⁾ Cf. I Tim. 4, 14; 5, 22; II Tim. 1, 6; Tit. 1, 5; Fapt. ap. 6, 6; 14, 23; Canon 68 al sf. apost. (Pidalion, l. c. f. 59); Canon 13 al sin. din Anchir. (Pidalion, l. c. f. 258); Canon 10 al sin. din Antioh. (Pidalion, l. c. f. 279); Canon 59 al sin. din Cartag. (Pidalion, l. c. f. 331).

⁴⁾ Cf. Synodus Hierosolymit. adversus Calvinistas sub Desitheo celebrata la E. I. Kimmel, Monumenta fidei eccl. orient. Pars. I 1850, pag. 440.

Subiectul hirotoniei și în special al preoției, trebuie să fie un creștin, și anume un creștin ortodox, care e liber de defectele ce împiedică intrarea în starea preoțească și posedă calitățile ce se pretind dela un candidat de preoție.

Preoția este în general una, însă ea are trei grade, adică al diaconului, al presviterului și al episcopului. Toate aceste grade sunt diferite întru sine, fiind unul mai înalt și mai superior decât altul; pentru aceea la gradele cele superioare ajunge candidatul numai trecând prin gradele cele inferioare. Iară temeiul rânduielii ultime zace în însemnătatea funcțiunilor împreunate cu gradele superioare și în necesitatea, de a servi în fiecare grad al preoției, spre a se califica pentru cele superioare tot mai bine. Afară de aceste grade ale ierarhiei hirotoniei fondate pe orânduire dumnezeiască, sunt încă și alte grade ale acestei ierarhii, cari sunt fondate pe orânduire omenească, le premerg celor dintâi și se împărtășesc prin hirotesie. În biserică orientală îi premerg diaconatului, lectoratul și ipodiatonatul, de cari grade nu se face amintire în sf. scriptură ¹⁾.

Hirotesia de ipodiaton și hirotonia de diacon, presviter și arhieru se împărtășește, după Valsamon, la sf. liturghie a sf. Ioan Gură de aur sau a sf. Vasile cel Mare, și nu și la liturghia celor mai înainte sfințite, pentru că hirotonia este o serbare de bucurie și nu de întristare ²⁾. Așisderea numai un diacon și un presviter și un episcop se hirotonește la o liturghie și nu doi sau mai mulți; iară lectori și ipodiatoni se pot hirotesi mai mulți la una și aceeași liturghie ³⁾ sau și afară de liturghie.

¹⁾ În biserică antică au existat, afară de gradele ierarhiei amintite și servitori bisericești, cari în biserică orientală nu s'au dezvoltat la un grad deosebit al stării clericale și cari ca atari au dispărut din biserică, iară funcțiunile lor le îndeplineau mai târziu, parte ipodiatoni, parte lectori, parte și alți servitori ai bisericei. În biserică occidentală (rom. cat.) însă și până în ziua de astăzi se află grade mai joase ale clerului, ca grade de trecere la gradele mai înalte, și anume gradul acolujilor, al exorcistilor și al ostiarilor.

²⁾ Vezi: Subînsemnarea la can. 49 al sinod. din Laodic. și Pidalion tradus de Veniamin și îndreptat de N. Scriban, Neamtul 1844, f. 297. — După Veniamin de Veniamin și îndreptat de N. Scriban, Neamtul 1844, f. 297. — După Veniamin de Veniamin și îndreptat de N. Scriban, Neamtul 1844, f. 297) numai arhieru și diaconul se hirotonește la liturghia celor mai înainte sfințite, iară diaconul se poate hirotoni la această liturghie.

³⁾ Cf. Subînsemnarea I la can. 68 al sf. apostoli (Pidalion, l. c. f. 60) și Symeonis Thessalonicensis Responsa ad Gabrielem Pentapolitanum. Quaest. 39 (Migne, Patr. gr. T. CLV p. 888).

Hirotoniile diferitelor grade ierarhice nu se împărtaşesc deodată, ci după prescripțiile bisericești în oarecați intervale. Temeiul acestor prescripții este prea evident. Biserica pedeparte voiește a se asigura despre seriozitatea deciziunii, pe de altă parte despre demnitatea candidaților preoției. Însă ea totodată corespunde cu aceasta și cuvintelor clare ale sf. scripturi, căci sf. apostol Paul prescrie: „Mânile curând nimăruia să nu impui”¹⁾.

Canonul 10 al sinodului din Sardica prescrie în privința aceasta, următoarele: Trebuie cu toată amărănimea și sirguința a se cerceta. Ca, dacă vr' un bogat ori scholastic din for s'ar invrednici a se face episcop, să nu se așeze mai înainte, de nu va face serviciile anagnostului, și ale diaconului, și ale presviterului. Ca prin fiecare treaptă, de se va socoti vrednic, să poată trece la înălțimea episcopiei propășitor. Și va avea treapta fiecărei tagme lungime nu de puțin timp, prin care credința lui și bunătatea năravurilor și întărirea și blândeța va putea să se facă cunoscută. Și însuși socotindu-se vrednic de dumnezeiasca preoție, va dobândi cinstea cea prea mare. Că nu este lucru cuviincios... a veni la aceasta cu sumeție și cu ușurătate, ca cineva să se așeze episcop, ori presviter, ori diacon îndată cu ușurătate. În cazul acesta după cuviință neofit s'ar socoti. Căci și preafericitul apostol, care al neamurilor s'a făcut învățător, a oprit, a se face așezările grabnic. Că cercarea timpului celui îndelungat va putea nu cu necuviință a arăta petrecerea și moralul fiecăruia²⁾.

Relativ la locul hirotonei prescriu legile bisericești, ca acesta să fie dieceza episcopului ce hirotonește și un episcop poate hirotoni în altă dieceză numai cu știrea și cu voia episcopului acesteia³⁾. Așisderea să fie locul hirotonei public, adică mai ales biserica catedrală sau o biserică mai aleasă, frecventată de mulți.

Preoția îi întipărește celui hirotonit *caracter neștergibil* și pentru aceea se privește hirotonia ca și botezul, ca un sacrament, care nu se repetă⁴⁾.

¹⁾ I. Tim. 5, 22.

²⁾ Didalion, l. c. l. 309; vezi și Can. 2 al sin. I ecum. (Didalion, l. c. f. 89).

³⁾ Cf. Can. 35 al sf. apostoli (Didalion, l. c. f. 29) și Can. 22 al sinod. din Antioh. (Didalion, l. c. f. 283).

⁴⁾ Cf. Can. 68 al sf. apostoli și Subinsemnarea la acest canon (Didalion, l. c. f. 59 și 60).

§ 265. Ritul hirotoneiilor premergătoare preoției.

Rânduiala hirotoneiilor lectorului, care se numește și purtător de lumină, nu se face în altar, ci în mijlocul bisericii. Deci cel ce voiește să se facă purtător de lumină se aduce în mijlocul bisericii de ipodiaconi, și venind la arhiereu își pleacă capul, și-l înseamnă pe el arhiereul în chipul crucii cu mâna pe cap de trei ori, și după rugăciunea: „Doamne cea ce toată zidirea ai luminat-o cu lumina minilor tale...” și tropare, îi tunde capul în chipul crucii zicând: „În numele Tatălui, Amin, al Fiului, Amin și al sf. Duh, Amin”. Tunderea părului înseamnă sfințire pentru aceea, căci părul este așa-zicând floarea întregului corp și aducându-se el lui Dumnezeu, înseamnă aceasta începutul sacrificării omului pentru serviciul lui Dumnezeu. Părul se tunde în chipul crucii în amintirea lui Isus Christos, care cu răstignirea sa pe cruce a mântuit lumea. Tunderea părului la clerici este un uz străvechiu al bisericii. Despre dânsa mărturisește acum autorul opului „De ecclesiastica Hierarchia (cap. 6)” din secolul V, pe care timp să fi fost acum în uz general.

Forma tunderii nu era pretutindeni asemeni, căci în diferite biserici erau diferite tonzuri. Mai ales erau întrebuințate trei tonzuri, și anume tonzura sf. Petru, a sf. Paul și a sf. Iacob. Tonzura sf. Petru, uzitată mai ales la apus, consta întru aceea, că sau se tunde mai tot capul până la cunună, care înconjură partea tunsă a capului, ca la călugări, sau că se tunde numai creștetul capului, ca la preoții mireni¹⁾. A doua tonzură a sf. Paul, uzitată la răsărit, consta întru aceea, că se tunde tot capul; și în fine a treia, uzitată în Scoția și Irlanda, a sf. Iacob, care consta întru aceea, că se tunde partea dinainte a capului dela o ureche până la alta²⁾.

Apoi arhiereul pune pe lector un felon scurt diferit de felonul preotesc, care este începutul vesmintelor sfinte, și i se pune lectorului pe grumaz spre a însemna, că lectorul se pune sub jugul preoției și consfințindu-se serviciului lui Dumnezeu, pășește sub scutul lui Dumnezeu însuș. Și iarăși înseamnă arhiereul capul lectorului de trei ori în chipul crucii și punând asupra lui mâna, arătând prin aceasta puterea lui Dumnezeu cea ocrotitoare și că i se dă darul acestei ocrotiri dumnezeiești, se roagă arhiereul, ca însuș Domnul Dumnezeu Atotșitorul să-l alegă pe servul său acesta, să-l sfințească și să-i deie lui ca cu înțelepciune și înțelegere să facă citirea dumnezeieștelor sale cuvinte. Lectorul întărit prin rugăciune, ia dela arhiereu apostolul, din care în mijlocul bisericii citește începutul și sfârșitul oarecării pericope, spre a însemna cu aceasta, că primul obligământ al lui este citirea sfintelor cărți. După aceea primește stiharul, se îmbracă în el, și după ascultarea învățăturii, care i-o dă arhiereul: „Fiule, treapta cea din-

¹⁾ Vezi: Germani Rerum eccles. Contempl. la Migne, Patr. gr. T. XCVIII p. 392.

²⁾ Cf. Wetzer und Welte's Kirchenlexicon. II Band. Freiburg i/Br. 1899, p. 1877.

tâi a preoției este citețul, deci se cuvine fie în toate zilele să citești dumnezeieștele scripturi ș. c. l." îl declară arhiereul de lector prin cuvintele: „Bine este cuvântat Dumnezeu, iată s'a făcut servul lui Dumnezeu (N) citeț al sf. biserici (N) în numele Tatălui, și al Fiului, și al sf. Duh." Și-i dă lui arhiereul făclia, spre a o ține la locul cel însemnat, pentruca cei prezenți să vadă ridicarea lui la gradul purtătorului de lumină.

Cel ce voiește să primească hirotonia ipodiaconului, se încinge cu brăul stiharului, iară arhiereul însemnându-l pe el pe cap de trei ori, în chipul crucii și punând mâna pe capul lui, zice rugăciunea: „Doamne Dumnezeul nostru, cela ce prin unul și acelaș sf. Duh ai împărțit fiecăruia din cei ce i-ai ales ș. c. l." — Încingerea înseamnă, că candidatul din acest timp cu umilință, întreagă înțelepciune și curățire (deoarece ipodiaconului nu e mai mult permis a se căsători) se cuvine să câștige veșmântul curăției spirituale. După rugăciune îi dau ipodiaconii celui hirotesit, lighiașul și-i pun pe spate ștergarul și arhiereul își spală mâinile. Nu toate, ci numai unile funcțiuni i se impun aici nouhirotesitului, ca îndată după hirotesie să arate aplicarea sa la împlinirea serviciilor bisericesti, la cari s'a obligat. Iară episcopul își spală mâinile pentru începerea liturghiei și spre a însemna curăția sufletelor consfințite lui Dumnezeu.

§ 266. Ritul hirotoniei în diacon și în presviter.

Diaconul se hirotonește la liturghie după cântarea: „Cuvine-se cu adevărat a te ferici...”, și anume după cuvintele: „Și să fie milele marelui Dumnezeu...” spre a însemna, că el nu se așează spre săvârșirea sacramentelor, ci spre servire la ele. Doi diaconi îl duc pe cel ce are a se hirotoni, la ușile cele mari, exclamând: „Poruncește, porunciți, poruncește preasfințite, stăpâne”. Provocarea „porunciți” privește la popor, fiindcă în timpurile cele dintâi ale bisericeii erau prezenți la hirotonie înșiși aceia, cari legau pe servitorii altarului. Episcopul șade înaintea sf. mese, iară diaconii duc pe cel ce are a se hirotoni împrejurul sf. mese, sărutând acesta mai întâi cele patru colțuri ale mesei, spre a arăta stima sa cătră sfințenia altarului și a mesei și neinterupta aplicare, de a-i servi lui Dumnezeu și bisericeii, apoi mâna și genunchiul episcopului și în fine epigonatul de pe genunchiul lui ca semn de stimă a demnității episcopale și spre a mărturisi, că toată puterea, ce o primește dela însuș Dumnezeu, se pogoară asupra lui prin mijlocirea episcopului. De trei ori se repetă mersul cel misterios împrejurul mesei celei sfinte, iară în decursul lui cântă stranele imne solemne, cari deșteaptă inimele la pietate. Deci se scoală episcopul și înaintea lui pleacă cel ce are a se hirotoni genunchiul drept, punând mâinile pe sf. masă în chipul crucii: iară episcopul sleboade marginea omoforului pe capul celui ce are a se hirotoni, îl binecuvântă pe cap cu semnul crucii de trei ori, pune

mâna pe capul lui și citește rugăciunea: „Dumnezeescul dar ș. c. l.”. Cel ce are a se hirotoni în diacon pleacă numai un genunchiu, spre a arăta, că nu ia darul deplin al servirii dumnezeiești și este ca unul ce servește numai la lucrarea sfințelor sacramente, iară nu le plinește însuș. Pune mâinile pe sf. masă, plecându-și totodată capul, pentrucă masa înseamnă pe Christos capul tuturor, și pe dânsa este mirul darului Duhului, și Isus stă însuș înainte¹⁾. Impunerea mânilor pe capul celui ce se hirotonește este semnul vizibil al darului dumnezeesc ce se pogoară asupra nouhirotonitului. Prin impunerea mânilor sfințiau căreacănd apostolii pe diaconi, presviteri și episcopi și fără această impunere și în prezent succesorii lor nu pot înainta pe nimene la treapta sublimă a preoției. La rugăciunea episcopului: „Dumnezeiescul dar...” răspund preoții și stranele: „Doamne miluiește” de câte trei ori. Deci îl binecuvântă episcopul pe cap pe cel ce se hirotonește de trei ori și având mâna pe capul, lui citește în taină rugăciunile: „Doamne, Dumnezeul nostru ș. c. l.”, „Dumnezeule, Mântuitorul nostru...”, cerându-i acele daruri, care îi sunt necesare pentru chemarea lui. În timpul citirii acestor rugăciuni un diacon zice în taină ectenia: „Cu pace Domnului să ne rugăm...”. După aceste rugăciuni pune episcopul orariul pe umărul cel stâng al diaconului, pentruca diaconul umărul cel drept și mâna cea dreaptă să o poată întrebuința liber la împlinirea obligămintelor serviciului său. Episcopul predând diaconului veșmintele chemării sale exclamă la fiecare: „Ἀξιός, vrednic, prin care înseamnă, că l-a aflat demn pentru primirea gradului ierarhic de diacon. Noului diacon i se dă ripida, ca semn al serviciului său și sărutând acesta umărul episcopului, se pune cu ripida la sf. masă, spre a păzi sfințele.

La timpul împărțirii diaconul cel nou hirotonit primește sf. euharistie înaintea celorlalți diaconi, onorându-se mai mult pentru darul cel nou primit. În fine citește diaconul cel nou hirotonit ectenia: „Drepti primind dumnezeieștile...” mărturisind și arătându-se poporului, că s'a făcut servitor lui Dumnezeu și a luat dar a zice ecteniile cele pentru popor și a săvârși lucrările diaconiei²⁾.

Hirotonia presviterului se săvârșește la liturghie după cântarea heruvicului sau după aducerea darurilor pe sf. masă, spre a însemna, că acela, care are a câștiga preoția are chemarea de a sfinți însuș darurile puse înainte. Rânduiala la hirotonia presviterului este mai aceeaș, ca și la hirotonia diaconului. Cel ce are a se hirotoni în presviter, se conduce până la ușile împărătești de diaconi, iară dela aceste, mai departe se conduce împrejur mesei celei sfinte, de presviteria pentrucă el intră acuma în rândul acestora. Deci pleacă candidatul de preoție amândouă genunchile, pentrucă el ia acuma asupra-și întregul

¹⁾ Cf. Symeonis Thessalonicensis De sacris Ordinationibus c. 169 (Migne, Patr. gr. T. CLV d. 376).

²⁾ Cf. Symeonis Thessalonicensis De sacris Ordinationibus c. 184 (Migne, Patr. gr. T. CLV p. 393).

jug al preoției. După rugăciunea: „Dumnezeiescul dar ș. c. 1.” citește episcopul cu vocea înceată: „Dumnezeule cel fără de început...” și: „Dumnezeule cel mare întru putere...”. Apoi îi dă episcopul veșmintele corespunzătoare stării lui, exclamând la fiecare: „Ἄγιος, vrednic, Preotului celui nou hirotonit i se dă în mână Liturghierul, spre însemnarea serviciului său principal. Cel nou sfințit sărută omoforul și mâna arhierului, iară pe ceilalți dimpreună servitori preoți, îi sărută pe umeri și, spre a însemna identitatea chemării, se așează în rând cu dânșii. După prefacerea darurilor episcopul îi dă preotului celui noul sfințit în mână o parte a corpului lui Cristos cu îndemnarea, de a păzi acel amanet întreg și nevătămat până la răsuflarea sa cea mai de pe urmă. Deci ținând cel nou hirotonit în mâni sf. pâne, se roagă, pomenind pe arhierul, ce l-a hirotonit, pe sine, pe toți preoții și laicii, și tuturor le cere mântuire, căci pe însuș Domnul îl ține în mâinele sale, și Isus Christos este ungerea lui și a mâinilor și a capului lui ¹⁾. În timpul împărțirii, cel nou hirotonit pășind la cina cea misterioasă, primește înaintea celorlalți preoți sf. sacrament. În fine citește preotul nou hirotonit rugăciunea amvonului, arătându-se în mijlocul credincioșilor ca părinte înaintea fiilor săi cu semne invederate, că el ca preot este înaintea lui Dumnezeu mijlocitor pentru dânșii, căci în această rugăciune, fiind ultima la liturghie, se cere dela Dumnezeu, părintele luminilor, tot darul și toată darea cea bună.

VI.

Sfântul sacrament al cununiei.

§ 267. Conceptul și partea vizibilă a cununiei.

Precum propagarea spirituală a bisericii se mijlocește, prin preoție, așa se mijlocește cea corporală prin cununie, care este un sacrament, în care prin rugăciunile și binecuvântarea preotului se pogoară asupra a două persoane, adică bărbat și femeie, ce se însoțesc grația dumnezeiască, care întărește și sfințește libera lor legătură pentru ajutorul reciproc și legiuita naștere și creștere de prunci.

De partea cea vizibilă a sacramentului cununiei se tin două lucruri esențiale, adică mai întâi *declararea solemnă* a mirelui și a miresei în fața bisericii, că el cu învoire reciprocă și liberă încheie legătura căsătoriei, și apoi *binecuvântarea solemnă* a legăturii lor căsătoriale de preotul, care

¹⁾ Cf. Symeonis Thessalonicensis De sacris Ordinationibus c. 183 (Migne, Patr. gr. T. CLV p. 392).

punându-le cununa pe cap, vorbește cuvintele: „Cunune-se servul lui Dumnezeu (N) cu serva lui Dumnezeu (N) în numele Tatălui, și al Fiului și al sf. Duh, Amin”, cari cuvinte după rânduiala bisericii se pronunță de trei ori pentru mire și pentru mireasă.

§ 268. Ministrul și subiectul cununiei.

Ministrul cununiei este episcopul și presviterul, respective parohul propriu al unei părți, adică a mirelui sau a miresei, sau ministrul cununiei este alt preot delegat de parohul propriu al tinerilor. Iară diaconilor și credincioșilor mireni nu le este permis, a administra sf. sacrament al cununiei.

Subiectul cununiei sunt două persoane, un bărbat și o femeie, inzestrate cu proprietățile necesare spre încheierea căsătoriei.

Deoarece căsătoria este condițiunea ordinei bune a familiei, și o familie bine regulată este razimul bisericii și al statului și temeliea unei generațiuni mai bune, pentru aceea biserica și statul au emis în privința căsătoriei foarte multe prescripte, prin cari se intenționează căsătorii, cari întemeiază o viață familiară adevărat creștină și produc membri fideli atât bisericii cât și statului. Îngrijirea pentru încheierea unei căsătorii bune este așadară unul din cele mai importante obligăminte ale păstorului de suflete. Iară această îngrijire se va realiza, dacă păstorului de suflete îi va fi aminte, ca toate prescriptele menționate să se impliniască după literă și spirit. Întru cele următoare se vor expune obligămintele preotului la încheierea căsătoriei cu privire la prescriptele bisericii și ale statului.

Înfățișându-se așadară tinerii înaintea parohului, spre a-i face arătare despre căsătoria, care o intenționează, acesta să pretindă dela ei următoarele documente, resp. adevărniți:

1. *Testimoniul de naștere sau de botez* pentru constatarea vârstei și a religiei. Fără certificatul de botez și eventual de naștere, păstorul de suflete nu poate îndruma cele necesare pentru cununie, doară dacă tinerii ar fi născuți și botezați în loc și s'ar afla în matricula locală a născu-

cuților. Dela aducerea certificatului de botez se pot dispensa tinerii de prefectură, cari după pașii făcuți în cale oficială, îi dă parohului prin Consiliul eparhial corespunzătoare rezoluțiune.

2. *Testimoniul de moarte* a bărbatului sau a femeiei, dacă unul din miri a fost căsătorit, spre a adevări, că prima căsătorie s'a desfășurat prin moarte. Declarându-se prima căsătorie de invalidă sau de despărțită, partea respectivă are să se legitimeze despre aceasta cu sentința tribunalului țării. Femeia, a cărei căsătorie s'a declarat de invalidă sau s'a desfășurat prin moarte, fiind bănuială, că ar fi îngreunată, nu se poate căsători înainte de trecerea lunii a șasea. Iară dacă după împrejurări sau după testimoniul experților, îngreunarea nu este probabilă atunci cu dispensarea dirigătoriilor competente se poate căsători atare femeie și după trecerea lunii a treia¹⁾. Declarându-se tinerii de necăsătoriți și nefiindu-i parohului cunoscută această împrejurare să se oblige ei a dovedi afirmarea lor prin doi martori onești, bine cunoscuți parohului.

3. *Testimoniul de domiciliu* în orașe sau locuri mari spre constatarea domiciliului mirilor, căci vestirea căsătoriei trebuie să se facă în acea parohie, în care are să se încheie căsătoria, și dacă mirii nu locuiesc aici șase săptămâni, trebuie să se facă vestirea căsătoriei și în domiciliul lor de mai înainte, unde au locuit ei mai mult decât șase săptămâni, sau mirii trebuie să continue domiciliul lor șase săptămâni, în locul, unde se află, pentruca vestirea căsătoriei lor să fie suficientă²⁾. — Testimoniul de domiciliu se scoate dela proprietarul casei și se vizează de instanța polițică locală.

Mai departe are a cerea parohul, dacă n'are oarecare parte a mirilor, lipsă de licența sau consenzul vreunei dirigătorii. Astfel de licență se cere a) la persoane militare sau la persoane obligate la miliție; b) la cei minori sau minoreni și c) la cei străini.

În privința celor *minori* pentru Bucovina, prescrie codul civil general: Cei minori sau și cei majori cari

¹⁾ În Bucovina e încă în vigoare § 120 al codului civil general.

²⁾ § 72 al codului civil general.

din ocrecare cauză nu pot încheia pentru sine înșiși oarecare obligământ valid, nu pot nici a se căsători fără de consenzul părintelui lor legal. Dacă nu viețuiește părintele lor, sau nu este apt pentru reprezentare, atunci pe lângă declararea reprezentantului ordinar, se cere pentru validitatea căsătoriei lor, încă și consenzul judecătoriei¹⁾. La minori afară de cununie, se cere pentru validitatea căsătoriei lor, pe lângă declararea episcopului lor, încă și consenzul judecătoriei²⁾. Așadară parohul are a observa la mirele sau la mireasa minoră, adică care n'are încă 24 de ani, următoarea procedură: Dacă viețuiește părintele adevărat sau adoptiv al părții minore (minorene) să deie acesta consenzul la căsătorie bunăoară atunci, când se înfățișează tinerii la paroh. Iară dacă nu viețuiește acest părinte și partea minoră este declarată de majoră, atunci să se prezinte documentul relativ. Nefăcându-se încă această declarare să se aducă licența de căsătorie din partea judecătoriei.

Mai este prescripă păstorilor de suflete cu strictete, ca ei să ieie seama cu deosebire la următoarele: 1. Consenzul din partea părintelui legal trebuie să se facă în prezența a doi martori, să se însemne în matricula cununaților și să se întăriască cu subscrierea proprie sau cu subscrierea unui subscriitor poftit, întărită prin subscrierea marturilor, sau dacă n'ar fi prezent părintele legal să se adevăriască acest consenz prin un document scris de părintele propriu și legalizat de martori, păstrându-se între actele parohiale. 2. La minorii cei lipsiți de părinți și la majorii cei asemeni acestora, trebuie să se asigure consenzul legal prin un document dela judecătorie, în care să fie exprimat consenzul episcopului sau al reprezentantului și cel al judecătoriei însăși, păstrându-se și acest document între actele parohiale.

Preotul să încerce mai departe, dacă tinerii știu rugăciunile și dacă au cunoștința necesară despre învățăturile creștine. Spre acest scop se supun tinerii unui examen. Obiectul acestui examen sunt rugăciunile îndătinute, și mai ales: „*Împărate ceresc*“, „*Tatăl nostru*“, „*Cred întru unul Dumnezeu*“, „*Născătoare de Dumnezeu*“, cele zece

¹⁾ § 49 al cod. civ. gen.

²⁾ § 50 al cod. civ. gen.

porunci dumnezeiești și învățăturile fundamentale ale bisericei ortodoxe. Însă pentruca preotul să poată pretinde aceste cunoștinși, trebuie să și le împărtășiască tinerilor aceste rugăciuni, resp. învățături, la catehizație.

Preotul să încerce mai departe, dacă nu cumva îi stau căsătoriei în contra oarecari *impedimente bisericești sau civile*, despre cari se vorbește pe larg în Dreptul bisericesc. Descoperindu-se vr'un impediment în contra căsătoriei, se naște întrebarea, este acest impediment curat bisericesc, sau bisericesc și civil, apoi, se poate dispensa de el sau nu, și cine dă dispensa? Diregătoria pentru impedimente bisericești este, la noi, Episcopul. Acesta dispensează de regulă, de impedimentele înrudirii și ale cuscriei în gradele hotărâte de legile bisericești, și parohul este obligat a face în petițiunile relative arborele genealogic și a întări adevărul temeiurilor expuse.

La încheierea permisă a căsătoriei, nu arareori se cere dispensa și din partea diregătoriei politice. Cele mai îndătinate dispense de acest fel, sunt dispensele de vestiri și de impedimentele înrudirii și ale cuscriei.

Dacă mirii au implinit toate cerințele în privința căsătoriei valide și nu se arată nici un impediment în contra căsătoriei, atunci pășește parohul la *vestirea căsătoriei*. Această vestire se face după un formular, în care trebuie să se inducă numele de botez și al familiei, locul nașterii, starea și locuința ambilor miri. Vestirea bisericească se face în acea parohie, în care locuiesc mirii, și dacă fiecare parte locuiește în altă parohie, atunci trebuie să se facă vestirea în ambele parohii. Dacă tinerii nu locuiesc prin șase săptămâni în parohie, atunci trebuie să se vestiască și în acea parohie, în cari au locuit ei timp mai îndelungat. Certificatele de vestiri se dau acelu paroh, care oficiază cununia.

Vestirea căsătoriei intenționate se face în trei duminici sau sărbători, la serviciul dumnezeiesc, solemn. La fiecare vestire se adaugă provocarea la descoperirea oarecărei piedici ce ar sta în contra căsătoriei, zicându-se, ori de se vestește căsătoria întâia, a doua sau a treia oară, și dacă s'au dispensat mirii de vestirea a doua și a treia, că căsătoria se vestește odată pentru trei dăți, pentruca aceia, cari au

cunoștința vreunei piedici sau cari se țin de îndreptățiți a protesta în contra căsătoriei intenționate, să poată face pașii necesari încă la timp corespunzător. În fine e încă de observat, că vestirile ar trebui să se repete, dacă căsătoria nu s'ar încheia șase luni după promulgarea vestirilor.

După vestiri urmează, nearătându-se nici o piedecă în contra căsătoriei intenționate, *cununia*, respective declararea solemnă a învoirii la căsătorie. La cununie sau primirea acelei declarări, este îndreptățit parohul propriu al mirilor. Locuind mirii în diferite parohii, se poate face cununia sau declararea solemnă, atât înaintea parohului miresei cât și înaintea celui al mirelui sau și înaintea preotului locțiitor, pe care îl imputernicește parohul. În România cu legea promulgată în decretul No. 493 din 21 Febr. 1928 și cu Regulamentul legii privitoare la actele stării civile publicat în Monit. Of. No. 229 din 14 Oct. 1923, s'au introdus actele stării civile. În consecință, în virtutea acestei legi viitorii soți, înainte de celebrarea religioasă, trebuie să încheie căsătoria civilă și abia după ce aduc adeverință dela primărie, preotul poate să împărtășească taina cununiei. Ofițerul stării civile, îndată după înscrierea căsătoriei, e obligat să completeze buletinul statistic și să înmâneze soților buletinul de căsătorie ce va servi la săvârșirea ceremoniei religioase¹⁾.

La primirea demnă a sacramentului cununiei se pretinde din partea celor tineri, ca ei să se aple în *stare grațială*. Pentru aceea să li se aducă aminte, ca pentru cununie să se prepare prin primirea sf. sacramente al pocăinței și al comunicăturii.

§ 269. Căsătoriile mixte.

Biserica ortodoxă nu permite căsătoria între un iudeu sau păgân și un creștin ortodox²⁾ fiind în această privință în deplin acord cu legile civile³⁾, și desaproabă căsătoria

¹⁾ Vezi Regulamentul pentru aplicarea legii civile. Mon. Of. 14. Oct. 1928 Art. 127.

²⁾ Cf. *Can. 29* al sin. din Catarg. (*Pidalion*, l. c. f. 328) și *Cod. Theodos. Lib. XVI. tit. 8 lex. 6.*

³⁾ În *Austria* era § 64 al cod. civ. general care suna: „Eheverträge zwischen Christen und Personen, welche sich nicht zur christlichen Religion bekennen, können nicht gültig eingegangen werden”.

între creștini de diferită confesiune. Sinodul din Laodicea exprimă aceasta în canonul său al 10: „Nu se cuvine, ca cei ai bisericii, cu nebăgare de seamă să împreuneze spre împărtășirea nunții, pe fiii lor cu erefici”¹⁾. Și canonul 72 al sinodului VI ecumenic²⁾ nu iartă bărbatului ortodox a se împreuna cu femeie eretică, nici iarăș bărbatului eretic, a se însofi cu femeia ortodoxă și poruncește ca o căsătorie ca aceasta să se deslege ca o însofire nelegiuită. Aceasta însă o face biserica din cauză, că disparitatea în convingerea religioasă a soților adeseori este urmată de indiferentism în lucruri religioase și de pericolul că, sau soțul ortodox se seduce la apostazie, sau copiii prin creștere se instrăinează bisericii ortodoxe. Cu toate acestea este silită biserica prin îmbulzeala împrejurărilor, a tolera și de aceste însofiri însă numai sub condițiunea, ca partea neortodoxă nici într'un mod să nu se încerce a tulbura pe partea cea ortodoxă în credința ei și păstorul de suflete să stăruie ca copiii să fie crescuți în credința ortodoxă.

Drept aceea este obligat păstorul de suflete ortodox, a lucra în contra încheierii unei căsătorii mixte în mod prudent, și pe partea cea ortodoxă prin învățatură și îndemnări a o reține dela atare însofire. Deabia atunci, când toate ostenețele preotului sunt zădarnice, nu rămâne alta, decât a se învoi la încheierea căsătoriei intenționate. Totuș să îndemne păstorul de suflete, pe partea cea ortodoxă, ca să rămână deapururea fidelă credinței părinților ei, și în această credință să-și crească și copiii, cel puțin al genului său, în ceea ce e sprijinit fiecare cetățean și de legile statului.

Celelalte în privința căsătoriilor mixte s'au expus parte întru cele precedente, parte se propun ex professo în Dreptul bisericesc.

§ 270. Timpul și locul cununiei.

Cununia nu se poate săvârși în timpul postului. Canonul 52 al sinodului din Laodicea ordonă: „Nu se cade în patruzecime a face nunți sau zile de naștere”. Însă praxa

¹⁾ Pidalion, l. c. f. 288; vezi și *Can. 31* ale aceluiaș sinod. și *Can. 14* al sin. IV. ecum. (Pidalion, l. c. f. 129).

²⁾ Pidalion, l. c. f. 191.

bisericească extinde această oprire și asupra celorlalte posturi ale anului bisericesc, și anume nu se poate săvârși cununia dela duminica lăsatului de carne¹⁾ până la duminica Tomei, în postul nașterii Domnului dimpreună cu timpul între nașterea și arătarea Domnului; în postul sf. apostoli Petru și Paul, în postul adormirii Maicei Domnului, miercurile și vinerile de peste an²⁾, în ziua tăierii capului sf. Ioan Botezătorul și în ziua înălțării onoratei cruci³⁾. Aceste opriri se întemeiază pe considerațiunea bisericească, că sgomotul și bucuriile lumești, împreunate cu nunțile nu se invoiesc cu acele timpuri, cari sunt consfințite pentru rugăciune, ajunare și pocăință și în cari credincioșii cugetele lor se cuvine să le îndrepte mai ales la cele eterne și cerești. Așisderea se întemeiază această oprire pe cuvintele apostolului, care scrie: „Să nu opriți dătoria unul altuia fără numai cu învoire până la un timp, ca să vă ocupați cu postul și cu rugăciunea”⁴⁾. Și în fine se întemeiază această oprire și pe zisele sf. părinți⁵⁾, cari cer reținere în timpurile sfințite.

Din temeuri foarte importante se poate săvârși cu dispensarea episcopului, funcțiunea cununiei și în timpul postului, însă fără ospete și oarecare sgomot. Afară de timpurile oprite ale postului se poate săvârși cununia în toate zilele înainte de amiază, îndată după sf. liturghie și aceasta din motive de precauțiune pentruca mai ales finerii să fie și să se afle în stare trează și în dispozițiune potrivită importanței actului.

Cununia să se săvârșească în *biserică*. Biserica este locul pentru săvârșirea sf. sacrameinte, căci în ea curge binecuvântarea dumnezeiască într'o măsură mai mare, și numai excepționalmente și din temeuri importante se poate săvârși cununia și într'o casă particulară.

¹⁾ În toată săptămâna albă, iară mai ales miercuria și vineria în această săptămână, e oprită săvârșirea cununiei.

²⁾ Vezi: Subînsemnarea la can. 69 al sf. apostoli (Pidalion, l. c. f. 61).

³⁾ La noi în Bucovina o circulară episcopală din anul 1857, oprește sub grea răspundere, în timpul posturilor și promulgarea vestinilor prescrise de legea civilă.

⁴⁾ I. Cor. 7, 5.

⁵⁾ Cf. Ioannes Chrysostomus, Homil. 3 et 18 de statuis ad popul Antioh.

§ 271. Ritul sf. sacrament al cununiei.

Cununiei îi premerge logodna. Aceasta mai înainte, spre evitarea diferitelor cazuri de ușurătate a minții, se săvârșea separat de cununie, și anume în oarecare spațiu înainte de aceasta, acuma însă, de regulă, se împreună cu cununia.

După îndătinatul început, se zice ectenia cea mare, în care biserica după rugăciunile cele de rând se roagă pentru cei ce se logodesc unul cu altul, ca Dumnezeu să le, deie fii spre moștenire neamului, dragoste deplină și ajutor, un cuget și credință tare. Deci citește preotul rugăciunea: *„Doamne Dumnezeul nostru, care cele risipite le împreunezi ș. m. d. și rugăciunea: „Doamne Dumnezeul nostru, care cele din păgâni mai înainte ți-ai logodit biserica fecioară curată...”*. Apoi ia preotul mai întâi inelul cel de aur și făcând chipul crucii asupra bărbatului zice de trei ori: *„Logodește-se servul lui Dumnezeu (N) cu serva lui Dumnezeu (N) în numele Tatălui, și al Fiului, și al sf. Duh, acum și pururea și în vecii vecilor, Amin”*, și pune unul inelul în degetul mâinei celei drepte a mirelui. Așisderea și asupra miresei făcând preotul cu inelul de argint, chipul crucii, zice: *„Logodește-se serva lui Dumnezeu (N)...”* și pune nuna inelul în degetul mâinei celei drepte a miresei.

Inelul ce se întrebuințează la logodnă, ca un întreg în sine încheiat, fără început și fără sfârșit, este simbolul iubirii și al fidelității neschimbate¹⁾ și predarea reciprocă este declararea faptică, că cei logodiți își vor păstra fidelitatea căsătorală până la finea vieții și pentru aceea poartă ei de acuma înainte aceste inele spre aducerea aminte necontenită de această promisiune. Inelul de aur al mirelui indică prioritatea bărbatului față de femeie, asemănându-se cu soarele, iară inelul de argint al miresei se aseamănă cu luna deoarece femeia strălucirea sa o ia dela bărbat.

În rugăciunea ce urmează după însemnarea mirilor cu inelul se amintește logodna patriarhală a Rebechei cu Isaac prin servitorul lui Abraam, în Mesopotamia, apoi să roagă Dumnezeu, ca să binecuvânteze logodna de față în credință, într-un cuget, în adevăr și în dragoste, și în urmă se explică puterea și însemnarea inelelor, din exemple ale Testamentului vechiu. Logodna se încheie cu ectenia cea mică: *„Miluește-ne pe noi Dumnezeule ș. c. l.”*.

Săvârșindu-se cununia nemijlocit după logodnă, preotul mai întâi

¹⁾ Cf. Clementis Alexandrini Paedag. Lib. III cap. II (Migne, Patr. gr. T. VIII p. 632).

făcând cuvântare către cei fineri, îi întreabă pe ei, dacă se însoțesc de bună voie și fără vre o silă și urmând răspuns afirmativ se cântă psalmul 127: *„Mărire fie Dumnezeului nostru, mărire fie ș. c. l.”*, în care împăratul David reprezintă icoana unei căsătorii binecuvântate cu darurile lui Dumnezeu. Deci se începe cununia propriu zisă cu binecuvântarea împărăției Tatălui și a Fiului și a sf. D. h. și după ectenia cea mare, citește preotul trei rugăciuni lungi și solemne, în cari face amintire de misterioasa creare a femeii din coasta bărbatului, și de binecuvântarea împreunării căsătoriale în rai, care binecuvântare s'a revărsat asupra lui Abraam, asupra celorlalți patriarhi și asupra pretopărinților lui Christos după corp și se roagă, ca Mântuitorul însuș care s'a născut din fecioară și a binecuvântat nunta în Cana Galileii, să binecuvânteze nunta prezentă, precum a binecuvântat pe Abraam și pe Sara, pe Isaac și pe Rebeca, pe Iacob și pe toți patriarhii, pe Iosif și pe Asinefta, pe Moisi și pe Sephora, pe Ioachim și pe Anna, pe Zaharia și pe Elisaveta; și să vină peste dânșii acea bucurie, care a avut-o fericita Elena, când a aflat cinstita cruce. Preotul se roagă și pentru părinții celor fineri, căci rugăciunile părinților întăresc temelțiile caselor. El le cere celor fineri prunci buni, întocmire în cuget..., se roagă, ca Demnul să-i înalțe ca chedrii Libanului și să le deie lor sămânță de spic, ca teată indestularea având să sporiască spre tot lucrul bun și bineplăcut și să vadă pe fii fiilor lor, ca niște mlădite fine de maslin împrejurul mesei lor ș. c. l. După aceasta ia preotul cununile și, făcând cu dânsele chipul crucii întâi la mire, zice de trei ori: *„Cunună-se servul lui Dumnezeu (N) cu serva lui Dumnezeu (N) în numele Tatălui, și al Fiului, și al sf. Duh, și preotul pune cununa pe capul mirelui. Asemenea face și la mireasă, zicând de trei ori: „Cunună-se serva lui Dumnezeu (N) ș. c. l.”*. După aceea îi binecuvântă preotul de trei ori, zicând: *„Doamne, Dumnezeul nostru, cu mărire și cinste îi incununează pe dânși”*.

Cu privire la incununarea mirilor cu cununile, zice sf. Ioan Chrisostom: Cununile, ca semne ale invingerii se pun pe cap deaceea, pentru că ei (adică mirii), rămânând neaccesibili pentru desfrânare, intră în odaia nuntală nevinsi de aceasta¹⁾. Incununarea este așadar arătarea de onoare și remunerațiune pentru păstrarea curăției feciorești.

În apostol, care se citește după aceea, se expun soșilor reciproc cele lor obligăminte, iară în evanghelie se istorisește prezența Domnului nostru Isus Christos la nunta din Cana Galileii, și cu aceasta se întărește importanța sacramentului cununiei. După ectenia cea îndoită: *„Să zicem toți din tot sufletul...”*, apoi după rugăciunea: *„Doamne,*

¹⁾ Ioannis Chrysostomi In epist. I. ad Timoth. c. 2 Homil. 9 (Migne, Patr. gr. T. LXII p. 546).

Dumnezeul nostru . . . și ectenia : „*Apără, mântuiește, miluiește . . .*” se rostește rugăciunea domnească : „*Tatăl nostru*”. Deci se dă celor nou încununăți paharul comun și apoi înconjoară preotul cu ei tetrapodul, cântându-se troparele : „*Isaia dănuiește, fecioara a avut în pântec ș. c. l.*”, „*Sfinților mucenici ș. c. l.*”, „*Mărire fie Christoase Dumnezeule ș. c. l.*”. Troparul dintâi preamărește nașterea cea plină de binecuvântare și cerească a lui Emanuel, spre a le aduce soșilor binecuvântare de prunci ; iară în celelalte tropare se reprezintă bucuria și încununarea martirilor și a apostolilor, pentru că cei încununăți să nu steie pe lângă bucuria pământească, ci să se înalțe mai sus la bucuria celor fericiți.

Paharul comun se dă celor nou încununăți, pentru că ei cu bucurie să ia parte la comuna soartă a vieții lor, iară încununarea ce se face cu mirele și mireasa împrejurul tetrapodului, exprimă bucuria spirituală și este simbolul nedespărțirii legăturii nuptale.

După terminarea înconjurării solemne, le ia preotul tinerilor cununile și-i felicitează pe mire cu cuvintele pline de simplitate patriarhală : „*Mărit să fii mire ca Abraam, și binecuvântat să fii ca Isaac, și să te înmulțești ca Iacob, umblând în pace și lucrând întru dreptate poruncile lui Dumnezeu*” ; apoi pe mireasă : „*Și tu mireasă mărită să fii ca Sara, și să te veselești ca Rebeca, și să te înmulțești ca Rahila, veselindu-te cu bărbatul tău, și păzind hotarele legii, că așa a bine voit Dumnezeu*”. Încă odată se îndreaptă preotul în rugăciune către Dumnezeu Fiul, care a binecuvântat nunta în Cana Galileii, și apoi către Preasfânta Treime, ca să-i binecuvinteze pe cei nou încununăți, să-i umple de toate bunătățile pământești și să-i învredniciască desfătării bunătăților celor promise. Deci li se face tinerilor predică, de nu cumva li s'a făcut aceasta la începutul cununiei, înainte de declararea învoirii la căsătorie, și se zice finalul în mod îndătinat.

Căsătoria a doua și a treia la laici, nu este absolut oprită de biserică, ci numai la clerici. Însă ea se privia în biserică cea veche ca un semn de neabstinență și sf. părinți¹⁾ îi supuneau pe aceia, cari încheiau a doua căsătorie penitenței bisericești. Sf. Nichifor Mărturisitorul zice în al 2 canon al său : A doua nuntă nu se binecuvintează cu cunună, ci și se canonisește, a nu se împărtăși cu sf. euharistie 2 ani, iară nunta a treia, 3 ani. În sinodul ținut în Constantinopol în anul 921 sub patriarhul Nicolae Misticul, se decisese defi-

¹⁾ Vezi : Can. 4 al sf. Vasile c. Mare (Pidalion, l. c. f. 407) și Can. 7 atribuit sf. Ioan Ajunăt. (Pidalion, l. c. f. 461).

nitiv, că a doua și a treia nuntă este încă permisă și legală, totuși numai în legătură cu o penitență bisericească publică, chiar până la cinci ani ; iară căsătoria a patra este oprită și invalidă, și biserica dispensează de această împiedecare numai în cazuri foarte rare. Pentru aceea se și diferțește ritul nunții a doua și a treia de cel al nunții întâi, prin mai puțină solemnitate, și în cuprinsul rugăciunilor celor trei, cari se citesc înaintea încununării mirilor se exprimă privirea bisericii despre aceste nunți ca legături făcute din motive de neabstinență, cerându-li-se celor ce se însoțesc iertare de păcate, deslegare de fărădelegi, întoarcerea vameșului, lacrimile păcătoasei, mărturisirea tâlharului ș. m. d.

VII.

Sfântul sacrament al eleoungerii (sf. maslu).

§ 272. Observări generale.

Omul se vindecă de boale sufletești mai ales prin sf. sacrament al pocăinței ; însă în biserică este și un mijloc de vindecare destinat pentru creștinii bolnavi după corp, care are scopul, de a vindeca, nu numai defecte sufletești, ci și boale corporale. Acest mijloc de vindecare este sacramentul eleoungerii (sf. maslu), în care prin ungerea corpului bolnavului cu untdelemn, se invoacă asupra lui darul lui Dumnezeu, care vindecă boalele sufletului și ale corpului¹⁾.

Partea vizibilă a sacramentului eleoungerii, și anume materia lui este untdelemn preparat prin binecuvântare și sfințire. Alegerea acestei materii, își are baza în aptitudinea ei, de a simboliza efectele sacramentului. Căci precum untdelemn alinează durerile corporale, așa și darul sacramentului impuținează durerile sufletești. Așisderea dă untdelemn nutreț luminei și este un mijloc ales, de a înviașa din nou puterile corpului ostenit. Iară forma acestui sacrament sunt cuvintele, cari se rostesc de preot în timpul ungerii, zicând : „*Părinte sfinte, doftorul sufletelor și al trupurilor, cel ce ai trimis pe unul născut Fiul tău, Domnul nostru Isus Christos, să vindece toată boala și din moarte să mân-*

¹⁾ Cf. Православн. догмат. Вогословіе Макарія, Т. IV, 1852, p. 292.

tuiască, tămăduiește și pe servul tău acesta (N) de neputința trupească și sufletească ce-l cuprinde și fă să vieze cu darul Christosului tău pentru rugăciunile etc. . . .”

Lucrarea însăș a acestui sacrament este ungerea cea de șapte ori în chipul crucii la frunte, la nări, la fălci, la gură, la piept și la mâni, și la aceste de pe urmă pe amândouă părțile¹⁾, zicându-se totodată cuvintele formei, neincepându-se și neterminându-se ungerea înaintea începerii și terminării cuvintelor formei, pentruca materia și forma să steie în legătură morală.

Miniștrii sacramentului eleoungerii sunt preoții, căci apostolul Iacob zice: „Este cineva bolnav între voi să cheme pe presviterii bisericii și să se roage pentru dânsul, ungându-l pe el cu untdelemn întru numele Domnului. Și rugăciunea credinței va mântui pe cel bolnav și-l va ridica pe dânsul Domnul și de va fi făcut păcate i se vor ierta lui”²⁾. Apostolul amintește aici numai de presviteri, nu ca și când episcopii n’ar avea dreptul, de a săvârși acest sacrament, căci ei sunt săvârșitorii κατ’ ἐξουχίαν ai sacramentelor, ci numai, că episcopii, fiind împiedecați prin afacerile dirigătoriei lor, nu pot merge la toți bolnavii. — După uzul străvechiu al bisericii ortodoxe, se cer pentru săvârșirea acestui sacrament șapte preoți, căci prin înșeptita întindere a profetului asupra mortului s’a întors acestuia din urmă viața³⁾ și prin înșeptita înconjurare a Ierihonului s’a câștigat învingerea acestei cetăți⁴⁾. Însă deoarece apostolul nu fixează numărul și numărul de șapte nu se cere neapărat de ființa sacramentului, apoi se administrează acest sacrament, după împrejurări, de un număr mai mare sau mai mic de preoți. Simeon Tesalonicianul scrie: „Nu trebuie a cerca mult pentru număr, deoarece numărul nu se prescrie. Însă deși nu se prescrie numărul, totuș trebuie a se păzi așezământul cel dintâi și să fie adecă șapte, precum este datina cea dintâi, iară de nevoie și mai puțini, adică trei. . . . Iară numai un preot să nu facă maslul. Că precum pentru

¹⁾ Cf. Православн.-догм. Богослов. Макарія, Т. IV, р. 302.

²⁾ Iacob 5, 14—15.

³⁾ IV, Imp. 4, 35.

⁴⁾ Ius Navi 6, 16.

arhieriei scrie, să nu se hirotoniască de unul, așa și pentru maslu să nu se facă de un preot. Căci zice: Să cheme preoții bisericii, iară nu un preot. . . .”¹⁾. Alții însă din cauza lipsei numărului preoților și la caz de necesitate admit și un preot²⁾, ceea ce de regulă însă nu se practică. În Bucovina este uzul, că nu se săvârșește maslul de mai puțini preoți decât doi.

Subiectul sacramentului eleoungerii este un creștin ortodox bolnav. Însă nu se recere așa o slăbiciune a puterilor, ca bolnavul să n’aibă nici o speranță de însănătoșare. Căci într’un caz ca acesta el nici n’ar putea chema de bună voie pe preoți, nici n’ar putea primi sacramentul cu cuviincioasă dispozițiune a spiritului³⁾.

Pentruca subiectul acestui sacrament să se împărtășiască de fructele lui trebuie să-și mărturisiască păcatele sale la preot⁴⁾.

Locul săvârșirii acestui sacrament este biserica, iară dacă bolnavul nu poate merge la biserică, este acest loc în casa, în care locuiește bolnavul.

Acest sacrament se poate primi și mai adeseori în viață, precum și medicii se folosesc de medicină de atâtea ori de câte ori se îmbolnăvește cineva⁵⁾.

În urmă e de amintit, că în multe locuri ale bisericii ortodox-orientale se împărtășește sacramentul eleoungerii și celor sănătoși, și anume în Joia ori Sâmbăta mare, la care ocaziune preoții, cari săvârșesc sacramentul, se ung cu untdelemn pe ei înșiși și apoi ung pe toți cei prezenți. Despre

¹⁾ Symeonis Thessalonicensis De s. Euchelaeo, c. 283 (Migne, Patr. gr., T. CLV, pag. 517).

²⁾ Вениаминъ Новая Скрижаль, 1870, р. 450; Ὁμολογία Μητροπόλεως τοῦ Κριτοπόου la E. I. Kimmel Monum. fid. eccl. orient. II, р. 153; Прав.-догм. Богословіе Макарія, Т. IV, р. 301; Д. Смолодовичъ, Литургика, pag. 269.

³⁾ Caeterum hoc Euchelaeum non vocatur extrema unctio; neque enim extrema aegroti exspectamus et tunc ad hanc accedimus; verum bene adhuc de valetudine ipsius sperantes, utimur isto mysterio sive mystica ceremonia, precantes Deum, ut sanare eum velit atque a morbo quam citissime liberare. Μητροπόλεως τοῦ Κριτοπόου Ὁμολογία la E. I. Kimmel, l. c. p. 155.

⁴⁾ Cf. Μάρτυρ. ortod. . . . Cart. cit. Part. I, Răsp. la Intreb. 118.

⁵⁾ Cf. Ὁμολογία Μητροπόλεως τοῦ Κριτοπόου la E. I. Kimmel, l. c. p. 156.

datina aceasta, care s'a importat din orient, nu există însă nici o orânduire în tipicurile bisericești ¹⁾.

§ 273. Ritul sf. eleoungeri.

La eleoungere se face începutul îndătinat, după care se citește psalmul 142: „Doamne auzi rugăciunea mea ș. c. l.”, ectenia cea mică, troparele: „miluiește-ne pe noi, Doamne, miluiește-ne pe noi ș. c. l.”, psalmul 50 și canonul. Acest canon solemn s'a compus de marele Arsenie în pustie în secolul IX și lămurește puterea sacramentului. După terminarea canonului să imploră Dumnezeu în ectenie, ca să binecuvânteze untdelemn de față cu puterea, lucrarea și venirea Duhului sfânt, și după ectenie citesc toți șapte preoți, pe rând, rugăciunea untdelemn peste vasul cu untdelemn, rugându-se, ca untdelemn de față să fie celor ce se vor unge dintr'insul spre tămăduire, spre schimbarea a toată patima și spurcăciunea corpului și a sufletului și a toată răutatea ș. c. l. Deci se fac rugăciuni către Isus Christos, care este grabnic spre ajutor, către sfinții lui Dumnezeu, și anume către sf. apostol și fratele Domnului, Iacob, către sf. Nicolae, sf. Dimitrie, sf. Panteleimon, către sfinții cei fără de arginți și către prea sf. Năcătoare de Dumnezeu. Acuma urmează citirea a șapte pericope din cărțile apostolice și din evanghelie și a șapte rugăciuni, toate aceste citiri foarte solemne și edificatoare. Așa exclamă în prima citire apostolică sf. apostol Iacob: „Fraților! luați pildă de suferință grea și de răbdare îndelungată pe prorocii, cari au grăit nouă în numele Domnului. Iată fericim pe cei ce au răbdat. De răbdarea lui Iob ați auzit și sfârșitul Domnului ați văzut, căci mult milostiv este Domnul și îndurat” ²⁾, expunându-se și însăși porunca apostolului pentru eleoungere ³⁾. Iară evanghelia expune parabola despre Samaritanianul, care a vindecat ranele aproapelui celui căzut în tâlhari cu untdelemn și vin ⁴⁾. După evanghelie și ectenia cea mică, citește primul preot rugăciunea: „Cela ce ești fără de început ș. c. l.”, în care, amintindu-se binefacerile lui Dumnezeu către neamul omenesc, se cere dela Dumnezeu, ca să trimită pe Duhul său cel sfânt și să sfințească untdelemn de față, ca să devină untdelemn de bucurie, de sfințenie, îmbrăcăminte împărătească, pavază puterii, gonitor de toată lucrarea diavolească, pecete nestrucată, bucurie inimii, veselie vecinică ș. c. l. După această rugăciune, cântând cântăreții troparul: „Doamne armă

¹⁾ Cf. П. Ропѣтовъ Христіанскій Литургичскій. Въ Аѳѳонахъ 1869, р. 404; Новая Скрижаль, Part. IV, с. XIV, § 3; А. Ѳ. Хойнацкіій. Практическое Руководство для свящ.-служителей при совершении св. таинствъ. Москва, 1882, Part. II, р. 45.

²⁾ Iacob 5, 10—11.

³⁾ Iacob 5, 14.

⁴⁾ Luca 10, 25—37.

asupra diavolului crucea ta ai dat nouă ș. c. l.” unge preotul pe bolnav cu sf. untdelemn la părțile corpului mai înainte induse, zicând cuvintele (forma sacramentului): „Părinte sfinte, doftorul sufletelor și al trupurilor ș. c. l.”. În asemenea mod se citesc încă șase pericope din cărțile apostolice și din evanghelie, se zice ectenia cea mică și se fac șase rugăciuni și tot de atâtea ori se unge bolnavul cu untdelemn, zicându-se la fiecare ungeră forma sacramentului.

În a doua pericopă apostolică (Rom. 15, 1—7) admoniază învățătorul limbelor, Paul, pe cei tari, ca să poarte slăbiciunile celor slabi, și să nu placă lor înșiși, ci fiecare din ei să facă spre plăcere vecinului în bine spre zidire, căci și Christos nu lui-și singur a făcut spre plăcere... Că prin răbdare și mângăierea scripturelor nădejde să aibă... ¹⁾. În a treia pericopă apostolică ne aduce apostolul aminte, că noi suntem corpul lui Christos și mădulări în parte, enumără toate treptele și darurile bisericei și preainalță iubirea ²⁾. — În pericopa apostolică a patra numește apostolul pe creștini biserica Dumnezeului celui viu și-i provoacă a se curăți de toată spurcăciunea corpului și a sufletului, făcând sfințenie întru frica lui Dumnezeu ³⁾. — În a cincia pericopă apostolică se infățișează apostolul ca exemplu, cum l-a scăpat Dumnezeu din necazurile lui, cari erau așa de mari și periculoase, încât n'avea nici speranță de viață, și îndeamnă la încredere întru Domnul ⁴⁾. — În a șasea pericopă apostolică enumără apostolul rodurile Duhului și admoniază pe cei spirituali, de a îndrepta pe fratele ce greșeste, cu duhul blândețelor ⁵⁾. Și în urmă, în a șaptea pericopă apostolică (I. Tesal. 5, 14—23) îi roagă apostolul pe creștini, a-i înțelepți pe cei fără de rânduială, a-i mângăia pe cei slabi de inimă ș. m. d. și încheie cu cuvintele: „Iară însuș Dumnezeuul păcii să vă sfințească pe voi întru toate deplin; și întreg duhul vostru și sufletul și corpul să se păziască fără de prihană la venirea Domnului nostru Isus Christos” ⁶⁾.

În cele șase ulterioare lecțiuni din evanghelie, ni se infățișează: istoria despre mai marele vameșilor Zacheu, care se căi, intrând Isus în casa lui ⁷⁾; trimiterea celor doisprezece învățăcei, de a vesti în Iudea, dându-le putere peste duhurile cele necurate, ca să le scoată pe ele și să vindece toată neputința și toată boala ⁸⁾; vindecarea soacrei lui Petru și a multor alți bolnavi ⁹⁾; asemănarea despre cele cinci fecioare înțelepte și nebune, cari n'aveau untdelemn la întâmpinarea

¹⁾ Rom. 15, 1—4.

²⁾ I. Cor. 12, 27—13, 8.

³⁾ II. Cor. 6, 16—7, 1.

⁴⁾ II. Cor. 1, 8—12.

⁵⁾ Gal. 5, 22—6, 2.

⁶⁾ I. Tes. 5, 23.

⁷⁾ Luca 19, 1—10.

⁸⁾ Mat. 10, 1—2 și 5—9.

⁹⁾ Mat. 8, 14—23.

mirelui¹⁾; credința cea mare a femeii cananencei care nu înceta a ruga pe Domnul, ca să însănătoșeze pe fiica sa²⁾; și în urmă chemarea lui Matei vameșul la apostolie³⁾.

Iară cuprinsul celor șase rugăciuni este cererea pentru iertarea păcatelor și vindecarea boalei.

Dupăce preotul cel ultim a făcut ungera, deschide preotul cel dintâi evanghelia, o pune cu scrisoarea pe capul bolnavului și ținându-o toți ceilalți preoți, preotul cel dintâi zice rugăciunea: „*Împărate sfinte, îndurate și mult milostive, Doamne Isuse Christoase, Fiule și cuvinte al lui Dumnezeu celui viu... nu pun mâna mea pe capul celui ce a venit la tine intru păcate și cere dela tine prin noi iertare păcatelor, ci mâna ta cea tare și puternică, care este intru această sfântă evanghelie... însuși și pe servul tău acesta, căruia îi pare rău de păcatele sale primește-l cu iubirea ta de oameni, iertându-i lui toate păcatele ș. c. l.*”. Deci luând evanghelia de pe capul bolnavului o dă de o sărută apoi cântându-se o stihiră la sfinții cei fără de arginți, cari, pentru ostenelele lor, nu luau nici o plată, și la Născătoarea de Dumnezeu, care este ajutorul tuturor, bucuria și acoperământul, și zicându-se ectenia cea mică, se face incheierea rânduielii sacramentului cu finalul. După final închinându-se bolnavul și cerând binecuvântare și iertare dela sfinții servitori se predă deplin în voia lui Dumnezeu.

SECȚIUNEA II.

Despre sf. euhologii sau sacramentalii.

§ 274. Trecere.

Sacramentele îi comunică omului grația mântuirii în momentele principale ale vieții sale, însă cu ele încă nu se încheie cercul mijloacelor de mântuire ale bisericii. Afară de momentele indicate, mai sunt în viața omului încă multe alte momente, în cari are el trebuință de grația și ajutorul dumnezeiesc și precum Isus Christos, umblând pe pământ făcea bine, așa are și biserica chemare, de a face bine și a-i comunica omului binecuvântarea creatorului.

Această activitate de binecuvântare a bisericii pentru toate referințele și necesitățile credincioșilor se întemeiază pe cuvintele sf. scripturi, unde se zice, că chemând Isus Christos pe cei doisprezece învățăcei, li-a dat putere peste duhurile

¹⁾ Mat. 25, 1—13.

²⁾ Mat. 15, 21—28.

³⁾ Mat. 9, 9—13.

cele necurate, ca să le scoată și să vindece toată boala și toată neputința¹⁾. Deci intrând biserica în urmele apostolilor a păstrat această ereditate și neconținut a exercitat puterea primită de binecuvântare și sfințire, și anume prin euhologii sau sacramentalii.

§ 275. Conceptul, euhologiilor.

Grația, ce ni se derivă din sacrificiul de pe lemnul crucei, ni se împărtășește și prin sacramentalii sau euhologii (εὐχολογία, sacramentalia, молитвословія). Acestea sunt acele mijloace și sf. acte ale bisericii, în cari și prin cari exercitează ea puterea de binecuvântare și sfințire predată ei de urzitorul său²⁾.

Ele sunt de așisdere acte ale cultului divin pe cari le-a instituit biserica cu puterea dată dela Christos, spre a mijloci omului și pentru om chiar și naturei neînsuflețite, binecuvântarea și grația dumnezeiască.

În sens mai larg toate riturile cultului divin sunt euhologii sau sacramentalii, deci și sf. sacramente. Noi însă abstragem în sens mai îngust sf. liturghie și sf. sacramente și privim ca sacramentalii numai acele acțiuni, de săvârșirea cărora — în sine considerate — este legată conferirea grației divine după instituțiunea bisericii.

Euhologiile stau în legătură strânsă cu sacramentele, de aceea și numirea de sacramentalii. Ele premerg sau însoțesc sfintele taine. Premergând, prepară și dispun pe credincioși spre demna primire a sacramentelor. Așa sfințirea bisericii, a altarului, a vaselor sfinte, produc o anumită habilitare pentru demna celebrare a sf. liturghii și a sf. sacramente. Sacramentaliile însoțind sfintele sacramente deșteaptă simțăminte evlavioase și așa influențează asupra dispozițiunii lor sufletești și fac, ca ei să primiască cu mai mare demnitate și cu mai mult efect, sacramentele.

¹⁾ Mat. 10, 1.

²⁾ Cf. Arhim. Melhisedec, Manual de Liturgică, 1853, p. 153; Biserica ort. rom. Anul III. (1876—1877), p. 585; Д. Смолодовичъ. Литургика, Edit. 2, 1861, p. 271.

§ 276. Scopul și efectele sacramentaliilor.

Euhologiile au acelaș scop, pe care-l are și cultul întreg, adică preamărirea lui Dumnezeu și sfințirea omului. Îndeo- sebi însă au euhologiile de scop curățirea și sfințirea naturei. Căci prin păcatul lui Adam aceasta este așisderea supusă blestămului și expusă influențelor dușmanului celui viclean, fiindu-i omului mai vârtos contrară, decât sporitoare la ajungerea mântuirii. Deci și natura trebuie să se libereze de blestăm, spre a-i servi omului ca mijloc de mântuire și la preamărirea lui Dumnezeu, și această liberare se realizează prin euhologiile bisericesti.

Dar sacramentaliile se pot reduce la două clase. *Primul fel* de molitve are de scop de a elibera de sub domnia și influența diavolului. E un fel de exorcism. *Al doilea fel* de rugăciuni are scopul de a ne mijloci darurile și ajutorul dumnezeesc pentru binele nostru spiritual și temporal, res- pective a face anumite persoane și lucruri apte și a le destina pentru serviciul și cultul dumnezeesc.

a) *Exorcismul.* În urma păcatului strămoșesc, omul și din cauza lui, însăși natura neînsuflețită a ajuns sub domnia și influența diavolului, care pururea cearcă să ne strice. El cearcă să ne strice cu privire la suflet (pasiuni, ispite) și la trup (boale). Fiind diavolul numai creatură mărginită, influența lui asupra omului și naturei nu e absolută, ci condiționată de admisiunea lui Dumnezeu. Deci omul roagă pe Dumnezeu în euhologie ca să nu admită voia diavolească. Prin rugă- ciune de exorcism se invoacă ajutorul lui Dumnezeu pentru omul îndrăcit sau pentru lucrul spurcat. Exorcismul e provocarea demonului din partea bisericeii, făcută în numele lui Dumnezeu și în special în numele lui Isus Christos, să se depărteze dela om și dela lucrurile lui, și să nu-i strice.

Prin exorcim biserică a) sustrage lucrurile de sub domnia diavolului și le scutește de influența lui. β) Frânge puterea demonului asupra persoanei sau lucrurilor. γ) Omul și lucrul se desleagă de legătura cu care l-a legat diavolul cu voia sau fără voia Domnului.

b) *Binecuvântarea.* Clasa a doua de molitve o formează binecuvântarea. Cuvântul binecuvântare în genere înseamnă po-

lirea unui bine. Binecuvântarea se deosebește de exorcism prin aceea, că ea nu are forma imperativă, ci numai rugă- toare sau precativă. Instituirea n'are ca scop principal în- frângerea influenței diavolului, ci mijlocirea grației și puterei supranaturale. Prin binecuvântări exprimăm o rugă, ne eli- berăm pe de o parte de păcate mai ușoare, de daune tem- porale, se delătură dela creațiuni raționale și neraționale, corupțiunea, ce se derivă din păcate, pe de altă parte se împărtășește unor persoane pozitive putere sau autorizațiune specială spre anumite acte de devoțiune, ori anumite obiecte le fac aducătoare de grație, pentru cei ce se scrvesc de ele, ori chiar le imprimă un caracter sacru permanent. Așa ele nu împărtășesc numai grație actuală, ci și habituală spre un scop anumit, unele împreună chiar caracter indelibil, cum e ungerea cu oleu a catehumenilor, binecuvântarea monahilor.

Cele mai însemnate binecuvântări sunt :

a) *Referit. la persoane :* 1. Binecuvântarea la sf. litur- ghie și în decursul serviciului divin, ce o împărtășește preotul celebrant resp. episcopul. Ultimul o face ori la ce ocaziune în diecesa sa. Binecuvântarea se face cu mâna, cu crucea, cu sfințele, etc. 2. Binecuvântarea femeilor la 40 de zile după naștere. 3. Binecuvântarea mortului.

b) *Referit. la lucruri :* 1. A țarinelor. 2. A grâului sau a colivei. 3. A pânei, strugurilor, etc.

§ 277. Diferența între euhologiile bisericesti și sf. sacramente.

Între sf. sacramente și euhologiile bisericesti este mare analogie. Ambele își au izvorul în sacrificiul cel mare al lui Isus Christos, de unde izvorește toată mântuirea și tot darul; ambele au una și aceeaș țință finală, adică reducerea omului și a întregii creațiuni la Dumnezeu; la ambele de- pinde lucrarea grației dela oricari semne vizibile. Cu toate acestea euhologiile bisericesti se diferesc ființial de sf. sacra- mente. Căci 1. sfințele sacramente sunt așezate de Isus Christos însuși și sunt necesare; euhologiile bisericesti însă sunt așezate de biserică și se declară de biserică salutare și folositoare. 2. Se diferă sf. sacramente de euhologiile bi-

sericești prin efectele lor. Sf. sacrameinte împărtășesc grația justificătoare; euhologiile bisericești numai adaugă la justificare prin împărtășire de grație actuală. 3. Sf. sacrameinte lucrează prin sine însăși, independent de persoană; iară euhologiile bisericești lucrează prin mijlocirea rugăciunii bisericești și dispozițiunea primitorului și așadară este lucrarea lor condiționată parte de conlucrarea omului, parte de aceea, că ele în adevăr îi sunt omului de folos.

§ 278. Originea sacramentaliilor.

Sacramentaliile au fost prefigurate în T. V. Aron, din mandatul Domnului, a binecuvântat pe fii lui Israil (4 Moisi 6, 23) și sacrificiile lor (3 Moisi 22), a așezat leviți. În legea veche deja, era prescrisă rugăciunea asupra mamelor la 40 zile, după nașterea pruncului. Apoi Domnul nostru Isus Christos însuși a săvârșit acte, cari aparțin sacramentaliilor, așa b. o. a binecuvântat pe prunci, pe apostoli, a vindecat bolnavi prin impunerea mânilor, a binecuvântat pâinea, vinul și peștii.

Mântuitorul nostru a dat apoi puterea și porunca și apostolilor, ca să binecuvinteze (Luca 10, 55. Matei 10, 12) și chiar să vindece, prin impunerea mânelor, pe bolnavi. (Marcu 16, 13).

Dând Christos bisericeii puterea sfântă de a împărtăși grația divină și afară de sf. sacrameinte, și anume prin sacramentalii, nu a determinat numărul acestora, ci a lăsat în sama bisericeii să introducă atâtea sacramentalii, câte se recer de referinți.

Materia sacramentaliilor e obiectul destinat din partea bisericeii spre a se binecuvânta sau sfinți, s. ex. apa, oleul, etc.

Forma sacramentaliilor e de regulă rugăciunea care însoțește aplicarea materiei.

Locul e diferit conform sacramentaliilor: Unele în biserică, altele acasă și altele în câmp.

Timpul la unele e legat de sărbători, ca: Boboteaza, Floriile, la altele nu.

§ 279. Ministrul și subiectul euhologiilor bisericești.

Ministrul euhologiilor bisericești este episcopul și presviterul. Unele euhologii sunt rezervate numai episcopului, precum sfințirea bisericeii, a sf. mese, a antiminselor. Așisderea îi compete săvârșirea unor euhologii numai parohului propriu, precum rânduiala în ziua dintăi, când naște femeea pruncul, rugăciunea ce se citește după 40 de zile, femeii ce a născut, rugăciunea când pierde femeea pruncul, rânduiala la înmormântare și parastas. Celelalte euhologii se pot săvârși de orice preot. Totuși nu se pot săvârși euhologiile într'o biserică sau într'un paraclis sau într'o parohie străină fără de știrea și învoirea conducătorului bisericeii, respective a parohului propriu.

Subiectul sau primitorul binecuvântărilor și sfințirilor bisericești este numai omul, căci binecuvântările ori-cărui lucru se fac numai spre folosul omului. Iară omul, care voiește a primi binecuvântările bisericeii, trebuie să stea cu ea în legătură, căci numai unul ca acesta poate lua parte la darurile și binefacerile bisericeii. Pentru aceea ne-ortodocșii nu pot primi euhologiile bisericeii ortodoxe, doară cari voiesc să intre în sânul bisericeii ortodoxe și cari cred în puterea binecuvântărilor acestei bisericeii.

Însă preotul să săvârșească euhologiile cu inimă curată, cu credință vie, cu pietate și încredere tare. El să observe ritul prescris și să pronunțe cuvintele cu demnitate și accentuare. Toate să le facă cu circumspecțiune și luare aminte, ca să nu se producă scandală la cei prezenți sau la auzitori, ci sentimente religioase și pioase.

Dară și primitorul să primiască euhologiile cu dispozițiune adevărată și spre acest scop se cere dela dânsul credință tare și vie în Isus Christos și biserică, predare în voia lui Dumnezeu, și stare grațială. Cine se ține cu plăcere de păcat, acela în zădar va lua scăpare la binecuvântările bisericeii.

Biserica cu binecuvântările sale cuprinde toate acele lucruri, cari se țin de serbarea serviciului dumnezeiesc, precum și acelea, cari îi sunt omului de trebuință spre susținere sau îi periclitează aceasta. Așisderea se extind binecuvântările bisericeii și asupra acelor persoane, cari se con-

sfințesc serviciului ei și asupra însăși vieții omului în fazele ei cele mai importante și în întâmplările ei felurite.

În cele următoare se vor expune euhologiile cele mai însemnate ale bisericii, din punctul de vedere liturgic și pastoral și anume mai întâi euhologiile relative la lucruri, apoi cele la persoane și în fine cele la viața omului și întâmplările ei felurite.

ARTICOLUL I.

Euhologiile relative la lucruri.

§ 280. Sfințirea apei.

Sfințirea apei este de două feluri, adică mică și mare. Sfințirea apei își trage originea din timpurile prime ale bisericii creștine. În Constituțiunile apostolice se atribuie instaurarea sfințirii apei sf. apostol. Matei, unde scrie: Despre apă și untdelemn poruncesc eu, Matei, ca să binecuvinteze, adică să sfințiască apa și untuldelemn episcopul, iară dacă lipsește episcopul, atunci să o binecuvinteze presviterul dimpreună cu diaconul ¹⁾, și în aceste Constituțiuni se află și o rânduială deosebită pentru sfințirea apei ²⁾. Despre sfințirea apei vorbesc și Teodoret ³⁾, Ieronim ⁴⁾, Epifanie ⁵⁾ și mulți alții.

Efectele sfințirii apei sunt, după Constituțiunile apostolice, următoarele: Prin stropirea apei sfințite se câștigă întărirea sănătății, vindecarea boalelor, depărtarea spiritelor și a atacurilor rele ⁶⁾. — Apa pătrunde și invioșează toată creațiunea și pentru aceea este ea simbolul sângelui lui Christos, care are să pătrundă toate în mod împăcător, curățitor, sfințitor și invioșitor. Precum la piciorul arborelui de viață în mij-

¹⁾ Const. ap. Lib. VIII. c. 29 (Migne, Patr. gr. T. I. p. 1126).

²⁾ Const. ap. Lib. VIII. c. 29 (Migne, Patr. gr. T. I. p. 1126).

³⁾ Theodoretii Ecclesiasticae Historiae Lib. V. cap. 21 (Migne, Patr. gr. T. LXXXII. p. 1244).

⁴⁾ Hieronymi Vita s. Hilarionis Eremitae (Migne, Patr. lat. T. XXIII. p. 45).

⁵⁾ Epiphani Adversus Haereses Lib. I. Tom. II. Haeres 30 (Migne, Patr. gr. T. XLI. p. 421).

⁶⁾ Const. ap. L. VIII. c. 29.

Iscul raiului se revarsă izvorul, ce se împărți în patru râuri după cele patru regiuni ale lumii, spre a uda pământul; așa se revarsă de pe cruce un izvor mai înalt, ale cărui ape curg prin creațiune în diferite râuri, aducându-i acesteia învioșare și rod. Pentru aceea sfințirea apei e în biserică o funcțiune foarte adeseori uzitată, și pentru aceea apa sfințită se aplică de biserică la așa de multe euhologii bisericești.

Iară însăș sfințirea cea mică a apei (ὁ μικρὸς Ἀγιασμὸς τοῦ ὕδατος) se face în următorul mod: După îndătinatul început, se citește psalmul 142: „Doamne auzi rugăciunea mea...” apoi cântă troparele: „Cătră Născătoarea de Dumnezeu acum cu osârdie să alergăm noi păcătoșii și smeriții”, și „Nu vom tăcea Născătoare de Dumnezeu pururea a spune puterile tale noi nevrednicii...”, deci psalmul 50, apoi troparul: „Ceea ce ai primit bucurie prin inger—după șirul alfabetului grecesc, o preainaltă pe Născătoarea de Dumnezeu și pururea fecioara Maria.

În privința preainălțării Maicii Domnului la sfințirea apei sunt de observat următoarele: La păgâni există, după Valsamon, următoarea credință deșartă: În 23 Iunie, cătră seară, se adunau bărbații și femeile la malurile apelor și în oarecari case, și îmbrăcând pe o vergină întâi născută ca pe o mireasă, mâncau, jucau, umblau împrejur și cântau imne solemne. Deci turnând apă din mare într'un vas, fiecare punea în acesta un oarecare lucru. Atunci căpăta acea virgină facultatea, a vesti cele viitoare și toți o întrebau despre soarta lor. Virgina scotea din vas cele aruncate în el și le împărțea întrebătorilor. Primind aceștia lucrurile din mâinile virginei, și cu mai multă insistență o întrebau despre soarta lor cea viitoare. A doua zi tot cu aceleași dansuri și cântări și cu aceeaș virgină, mergeau la aceleași maluri și scoțând apă fără de a rosti vr'un cuvânt, stropiau cu ea casele lor. După aceea, toată noaptea făceau ruguri de foc, săriau peste ele și întrebau totodată despre soarta lor cea viitoare. Călea cătră acele ruguri și îndărăt precum și însăși casele le înfrumusețau în mod felurit, probabil, că spre arătarea onoarei și spre primirea aceluia duh, care îi preocupa cu puterea sa ¹⁾.

Spre stărpirea acestei credințe deșerte, creștinii onorând dintre toți sfinții mai mult pe Maica Domnului și pururea fecioară, ca mireasa Duhului sfânt, începură a-i aduce ei rugăciunile lor la sfințirea apei, care la începutul fiecărei luni se face la fântână sau în casă, pentruca cu ajutorul acestei ape să câștigăm ajutorul și apărarea Doamnei cerești, spor bun întru întreprinderile și faptele noastre, norocire în viața noastră cea temporală și fericire în viața cea viitoare. Pentru aceea constau toate troparele acestei rânduiei din cereri cătră preasfânta Născătoare de Dumnezeu, pentru aceea se exprimă în acele tropare călduroasa încredere și credința creștinilor în ajutorul ei, pentru aceea i se aduc ei cereri din toată inima, ca să ne feriască de tot răul, și în ea se pune toată speranța noastră. Dacă apa sfințită cu astfel de binecuvântare ne stropește pe noi, casele și câmpurile noastre și toate acelea ce avem,

¹⁾ Cf. Theodor Balsamon In Can. 65 Conc. in Trullo la I. P. Migne, Patr. gr. T. CXXXVII. p. 741.

atunci ea în faptă poate să alunge dela noi toate lucrările cele rele și poate să ne câștige ajutorul de sus și tuturor locurilor și lucrurilor, cari se stropesc cu ea ¹⁾.

Apostolul care se citește ²⁾ expune că cea ce sfințește și cea ce se sfințesc dintru unul sunt toți și pentru aceea îi numește pe ei frați... că și Christos intru tot s'a asemănat fraților, ca să fie îndurat și credincios arhieru în cele ce sunt cătră Dumnezeu, ca să curățiască păcatele poporului, că în ceea ce a păfimit, însuș fiind ispitit, poate și celora, ce se ispitesc, să le ajute. Iară în evanghelia dela Ioan ³⁾ se amintește scaldătoarea oilor din Ierusalim și însănătoșarea minunată a bolnavilor prin mișcarea apei de ingerul Domnului. În ectenia cea mare, care urmează după aceasta se face cerere, pentru ca să se sfințiască apa cu puterea, și cu lucrarea, și cu venirea sf. Duh, dela Dumnezeu Tatăl, ca trimițând darul prea sfântului Duh, să sfințiască apa, și prin împărțirea și stropirea ei să ne trimeată nouă binecuvântarea sa, care spală întinarea patimelor, să cerceteze neputința noastră și să tămăduiască boalele noastre cele sufletesti și trupești cu mila sa. În aceeaș rugăciune se cere dela Dumnezeu, ca să ne aducem aminte de cei ce ne urăsc și de cei ce ne iubesc pe noi, de frații noștri, cari servesc și stau înainte și de cei ce pentru cuvioase pricini nu s'au întâmplat la facerea rugăciunii, de părinții și frații noștri, cari sunt în robie și în scârbe, îndurându-se de dânsii după mare mila sa și mântuindu-i de toată nevoia. După o rugăciune scurtă rostită în taină și după ectonis luând preotul sf. cruce, așunându-o în chipul crucii de trei ori în apă și scoțându-o, cântă troparul: „Mântuiește Doamne poporul tău și binecuvintează moștenirea ta...” și apoi troparul: „Darurilor tale fă-ne pe noi vrednici Născătoare de Dumnezeu fecioară ș. c. l.”. Deci sărută preotul crucea, așisderea și cei prezenți, și stropind pe toți cu apa sfințită se cântă stihirile: „Izvorul tămăduirilor având sfinților cei fără de arginți ș. c. l.” și: „Caută spre rugăciunea servilor tăi ș. c. l.”. Sfințirea apei se termină așa, ca și liția, adică se citește ectenia indoită: „Miluiește-ne pe noi Dumnezeule după mare mila ta ș. m. d.”, cântându-se la a treia cerere: „Doamne miluiește” de 40 de ori și în urmă se citește rugăciunea: „Stăpâne mult milostive”, aceeaș, care se citește la capătul liției, incheindu-se toate cu finalul.

Sfințirea cea mică a apei se săvârșește: 1. În ziua înjumătățirii cincizecimii pentru aceea, căci Isus Christos în acel timp îi propuse poporului, aproape de Sichem, învățura despre apa cea vie, care curge în viața de veci ⁴⁾. 2. În ziua dintâi a lui August, în amintirea liberării Grecilor de

¹⁾ Cf. Венијаминъ Новая Скрижаль, р. 461.

²⁾ Ер. с. Еврей 2. 11—18.

³⁾ Ioan 5, 1—4.

⁴⁾ Ioan 4, 14.

Saraceni în secolul al XII, pe timpul împăratului Manuel Comnenos, cu ajutorul crucii Domnului ¹⁾. Această sărbătoare se și numește scoaterea cinstitelor lemne ale cinstitei și de viață făcătoare cruci ²⁾. În zile de sărbători mari și la fiecare zi dintâi a luni. După necesitatea fiecăruia se poate face sfințirea cea mică a apei în tot timpul în case, țărine, în grădini și în orice alt loc cuvios. Datina de a se face sfințirea apei în ziua întâi a lunii își are originea în următoarea datină a Iudeilor despre care scrie Valsamon ³⁾: La Iudei era datina, de a începe fiecare lună cu rugăciune, pentruca toată luna să o petreacă cu norocire. Mai târziu, urmând ei unei datine păgâne, făceau la lună nouă focuri înaintea prăvăliilor și caselor lor, și peste aceste focuri săriau unii cu scopul, de a cunoaște întâmplările cele norocite, cari aveau să vină asupra lor. Acestei datine, urmau și creștinii pe timpul sinodului VI ecumenic. Pentru aceea părinții sinodului acestuia opriră această datină superstițioasă, prin canonul 65, care sună: „Focuri dela luni nouă, ce se aprind de către unii înaintea prăvăliilor și a caselor lor, peste care săriau unii după oarecare veche datină, de acum poruncim a nu se mai face”.

În urmarea acestei orânduiri încetară între creștini sărbările lunilor nouă, cum se serbau ele la Iudei, iară în locul lor începură a se face prin biserici și în casele creștinilor rugăciuni și sfințirea apei, cu cari se stropiau creștinii.

Sfințirea cea mare a apei (ὁ μέγας ἁγιασμός τοῦ ὕδατος) la arătarea Domnului, se face în următorul mod: După terminarea liturghiei, în ziua ajunului arătării Domnului, ies toți în mijlocul bisericii, iar în ziua arătării însăși, la râu sau la un izvor de apă cântând troparele: „Glasul Domnului peste ape strigă grăind ș. c. l.”. Apoi se citesc trei parimii din cartea prorocului Isaia 35, 1—10; 55, 1—13 și 12, 3—6, în cari se arată fructele binefăcătoare ale vremii lui Christos pe pământ, se preamărește deșertul Iordanului și se provoacă credincioșii, de a scoate apă cu veselie. În apostol ⁴⁾ se face

¹⁾ Cf. Д. Смолодовичъ, I. с. р. 283.

²⁾ Cf. N. Nilles, Kalendarium manuale utriusque eccles. orient. et occid. ...

Tom. I. p. 229.

³⁾ Theodot Balsamon In Can. 65 Conc. in Trullo la Migne, Patr. gr. T. CXXXVII. p. 740.

⁴⁾ I. Cor. 10, 1—4.

aducere aminte de Israilteni, cari au trecut prin mare, au mâncat în deșert mana și au băut apă, care a izvorit din piatră, iară în evanghelia dela Marcu¹⁾ se expune istoria botezului lui Christos Mântuitorul. În ectenia cea mare ce urmează după aceasta se cere, ca să se sfințească apa prezentă cu puterea și cu lucrarea și cu venirea sf. Duh, ca să se dăruiască ei darul mântuirii și binecuvântarea Iordanului, ca să se sdrobească satana sub picioarele noastre, ca să ne luminăm noi cu luminarea cunoștinței și a buneii credinți prin venirea Duhului sfânt ș. a.; iară în rugăciunea solemnă, care se citește cu glas se preamăresc cele trei persoane dumnezeiești, se mărturisește mărirea lui Dumnezeu Tatăl, se roagă, ca însuș el, iubitorul de oameni, să vină acuma prin venirea sfântului său Duh și să sfințească apa prezentă. La cuvintele ultime, cari se pronunță de trei ori, binecuvântă preotul apa cu mâna, afundându-o în chipul crucii; iară la cuvintele: „*Însuși și acum, Stăpâne, sfințește apa aceasta cu Duhul tău cel sfânt*” o binecuvântă apa în cruce. După aceasta, luând preotul crucea, o afundă drept în apă de trei ori, făcând chipul crucii și cântând: „*În Iordan botezându-te Doamne ș. c. l.*”. Deci se stropește din sf. apă altarul, toată biserica și poporul, cântându-se stihira: „*Să cântăm credincioșii ș. c. l.*”²⁾. Deci se continuă liturghia, terminându-se cu finalul.

§ 281. Consacrările.

Acestea sunt acele funcțiuni sfinte, prin cari anumite persoane ori lucruri, scoțându-se din rândul celor profane, se dedică pentru totdeauna și se destinează spre serviciul lui Dumnezeu îndeosebi, conferindu-li-se spre acest scop anumită grație.

Efectul consacării e deci dublu. 1) Persoana sau lucrul, ce se consacră, se dedică sau se destinează spre serviciul divin și se înzețrează cu caracter sacru. Apoi 2) se prevede cu dar și cu putere de a mijloci grația divină pentru alții, și anume, persoanele prin funcțiunile sacre, ce le îndeplinesc, iară obiectele consacrate, prin întrebuințarea lor.

Consacrările sunt de persoane și de lucruri. Din acestea, unele le-am amintit. O deosebită importanță are consacarea sau sfințirea bisericii.

§ 282. Rânduiala ce se face la temelia bisericii.

Înainte de începerea zidirii bisericii, piatra fundamentală trebuie să se sfințească și să se așeze în mod solemn, invocându-se ajutorul și harul lui Dumnezeu pentru sporirea acelei zidiri. Apoi venind arhiereul sau presviterul delegat, la locul unde s'a pregătit temelia bisericii, după îndătinatul început, cântându-se troparul sfântului, întru al cărui nume are să se ridice biserica, precum și alte tropare, tă-

¹⁾ Marc. 1, 9-12.

²⁾ Cf. § 171. Rânduielele bisericești la arătarea Domnului nostru Isus Christos.

măiază arhiereul temeliile și săpăturile în chipul crucii și stând în locul unde are să se pună sf. masă, citește rugăciunea: „*Doamne, Dumnezeuul nostru, care ai voit pe această piatră a se zidi fie biserica ș. m. d.*”, cerând mulțimea bunătăților dumnezeiești pentru cei ce fac biserica și întărire și nevătămare pentru lucrători. După aceea luând una din pietre și însemnând pe dânsa cruce, o pune cu mâinile sale în temelie, zicând: „*Întemeiat-a pe dânsa cel din înălțime, Dumnezeu în mijlocul ei, și nu se va clăti, ajuta-i-va ei Dumnezeu dimineață*”. Apoi se ridică crucea în locul, unde are a se construi sf. masă, citindu-se rugăciunea: „*Prea puternice Doamne și Dumnezeule, care toiagul lui Moisi ai inchipuit ș. m. d.*” și se face finalul.

După gătirea și sfințirea bisericii se ia crucea de pe locul, unde era ridicată și se scrie pe dânsa: „*Această sf. masă s'a sfințit în biserica (sfântului cutare) sub împărăția împăratului sau regelui (cutare) după orânduirea mitropolitului sau episcopului (cutare) eparhiei (N) în anul . . . luna . . . și ziua . . .*”. Apoi se pune aceasta cruce în partea de răsărit a sf. mese¹⁾.

§ 283. Sfințirea bisericii.

Sfințirea bisericii este cea mai solemnă din toate euholegiile bisericești. Ea își are prototipurile sale acuma în Testamentul vechiu. Așa a sfințit Moisi cortul și vasele lui, și jertfelnicul și toate uneltele lui, și le-a uns și le-a sfințit pe ele²⁾. Și Solomon a sfințit templul din Ierusalim, și a făcut sărbătoare în ziua aceea și tot Israilul cu el adunare mare³⁾. În legea creștină sfințirea locurilor celor sfinte era o urmare cu atât mai naturală, cu cât mai înaltă este însemnătatea locurilor acestora. Însă, dacă din cele trei secole dintâi, nu se pot aduce mărturii determinate pentru sfințirea bisericilor, apoi se explică aceasta din referințele timpului de pe atunci, în urma cărora erau necesități creștinii de a face această sfințire, precum și tot serviciul lor dumnezeiesc, pe ascuns și numai în tăcere. Încetând însă persecuțiunile și dându-i-se bisericii dela Constantin cel Mare încoace, și libertate, sfințirea bisericii împreună cu cea mai mare solem-

¹⁾ Cf. Веніяминъ Новая Скрижалъ. 1870, р. 370; Д. Смолодовичъ Литургика, 1861, р. 285; M. Rajewsky, Euchologion der orth.-kath. Kirche...
²⁾ Theil, 1862, р. 142.

³⁾ IV Moisi 7, 1.
⁴⁾ III Impăr. 8, 65.

nitare era în uz general¹⁾, și acest uz deveni și lege, în urma căreia până în ziua de astăzi, nu se poate săvârși sf. liturghie nici într'o biserică nesfințită după rânduiala prescrisă²⁾. Ministrul sfințirii bisericilor este episcopul³⁾. În sfințirea bisericilor este numai un rezervat al episcopilor, și ei la săvârșirea ei, pot delega și presviteri. Și rânduiala sfințirii bisericilor se săvârșește în biserică ortodoxă în faptă și de presviteri imputerniciți sau delegați de episcopul eparhial⁴⁾. Drept aceea se află în Euhologhiile (Molitvenicile) bisericesti două rânduiele pentru sfințirea bisericilor, una ce se face de episcop și alta, care se numește și sfințirea mică, de arhimandrit, de protopresviter sau de presviter⁵⁾.

Ritul sfințirii bisericei (Ἀκολουθία τῶν Ἐγκαινίων τοῦ Ναοῦ) prin episcop e următorul:

În preșara sfințirii bisericei, se aduc în biserică cea nouă, sf. moaște, se pun pe disc, se acopăr cu steaua și cu acoperământ și să așeze pe analoghion înaintea icoanei Mântuitorului. Pe deosebită masă în mijlocul bisericei se pun sf. veșminte, cu cari se îmbracă sf. masă, apoi crucea, evanghelia și celelalte vase necesare pentru săvârșirea sf. liturghii, aprinzându-se la cele patru unghiuri ale mesei patru lumânări. Altă masă se pune în altar, pe care se așează sf. mir, vinul, apa de trandafir și alte materii ale sfințirii.

În ziua sfințirii după Utrenie se face sfințirea cea mică a apei. Apoi se duce apa sfințită și toate celelalte ale sfințirii în altar. Iară arhiereul și preoții se îmbracă peste veșminte cu cămașa albă. Acum se închid sf. uși și poporul iese din altar, ca nu cumva să se tulbure

¹⁾ Cf. Eusebius, De Vita Constantini Lib. IV c. 46 (Migne, Patr. gr. T. XX p. 1197) și Hist. eccl. Lib. X c. 3 (Migne, Patr. gr. T. XX p. 848).

²⁾ Cf. Can. 7. al sin. VII ecum, (Pidalion, l. c. f. 221).

³⁾ Vezi: Pseud-Dionysii Areopagitae De ecclesiastica Hierarchia, cap. 5, la Migne, Patr. gr. T. III p. 506.

⁴⁾ Vezi: Архимандрита Иоанна Опытъ курса церковнаго законовъдѣнія. Раздѣлъ II. С.-Петербургъ, 1851, p. 527 și Biserica ortodoxă Română, Anul II, (1875-76) și anul III, (1876-77), București, p. 213 și 586.

⁵⁾ Euhologhiile diferite ale bisericei nu consună într'olaltă relativ la urmatea rugăciunilor și a actelor sfințirii biserice de episcop, și anume nu consună Euhologhiile românești și mai nouă grecești deoparte, cu cele mai vechi grecești și cu cele rusești de altă parte. Cf. pe deoparte: I. Goar, Euchologium sive Rituale Graecorum (p. 832-844), Symeonis Thessalonicensis De sacro Templo eius Consecratione (Migne, Patr. gr. T. CLV, p. 309-344) și дополнительный Требникъ въ Киево-Печерской Лаврѣ 1863; pe altă parte; Slujba sfințirii biserice cu binecuvântarea episc. Filotei, Buzău, 1853; Slujba sfințirii biserice, Neamtul 1863 și Εὐχολόγιον τὸ μέγα, Ἐπιτύρσο, 1770.

actul cel sfânt prin imbulzeala poporului. Deci stropește arhiereul cu apă sfințită cei patru stâlpi ai sf. mese, după aceea materia cea topită, pe care o toarnă la colțurile mesei în semnul crucii. Materia topită, compusă din ceară cu mastic, smirnă, aloe, tămâie și alte arome închipuiește miresmele binemirositoare aduse spre onoarea înmormântării lui Christos, căci sf. masă închipuiește mormântul Mântuitorului¹⁾. După rugăciunea: „Doamne Dumnezeule Mântuitorul nostru, cela ce toate le lucrezi ș. c. l.” aduc preoții lespede pentru sf. masă, care se stropește pe amândouă părțile, și ia arhiereul lespede și o pune pe stâlpii mesei celei sfinte, ajutându-i preoții și ceilalți ce se află acolo. În timpul acesta se citește psalmul 144: „Înălța-te=voiu Dumnezeul meu ș. c. l.”. După terminarea psalmului zice arhiereul: „Binecuvântat este Dumnezeul nostru, totdeauna acum și pururea și în vecii vecilor”, căci i se cade lui a-l lăuda pe Dumnezeu la toate lucrurile ce se fac la preamărirea lui Dumnezeu și binele nostru. Deci se ia materia, care s'a scurs pe din afară de pe colțurile mesei și se curăță locul, unde s'a vărsat ea, citindu-se psalmul 22: „Domnul mă va paște ș. c. l.”. Apoi iarăș zice arhiereul: „Binecuvântat este Dumnezeul nostru...” și se aduc cele patru cuie, pe cari le stropește arhiereul cu apă sfințită și le așează în stâlpi. Așisderea se aduc cele patru pietre, cu cari se întărește lespede mesei. Apoi se așterne un covor și se pun două perine înaintea uși împărătești, care se deschide și din care citește arhiereul rugăciunea pătrunzătoare: „Dumnezeule cel fără de început și vecinic...”, în care se cere, ca Dumnezeu să nu se supere pe noi cei întunecați cu mulțimea păcatelor..., ci trimițând pe prea sf. Duh să-l sfințiască locașul de față, să-l umple pe dânsul de lumina cea vecinică, să-l facă pe dânsul locaș mării sale..., liman celor inviforați, vindecare patimilor, scăpare bolnavilor, gonire dracilor..., ca dumnezeieștile jertfe, ce se vor săvârși întru dânsul să ajungă la sfântul, cel peste ceruri și tainuitorul jertfelnic al lui Dumnezeu... După ectenia cea mare binecuvântă arhiereul apa cea caldă și vinul cu rugăciunea: „Doamne, Dumnezeule, cela ce cu arătarea ta cea mântuitoare ai sfințit repejunile Jordanului...” și varsă de trei ori apă peste masă, zicând: „În numele Tatălui, și al Fiului, și sfântului Duh, Amin”.

Simeon Tesalonicheanul zice: „Deoarece masa închipuiește pe Christos, care se chiamă piatra vieții și piatra unghiului, pentru aceea primește ea și cele ce sunt ale botezului său în două chipuri, adică sensibil și intelectual, pentru că și spălându-se curată să se facă, și să se sfințiască cu apă, primind curăția cu Duhul sfânt, deoarece și organ al Duhului sfânt se face”²⁾.

Apoi se aduc patru pânzături și luând arhiereul una din aceste,

¹⁾ Cf. Symeonis Thessalonicensis De sacro Templo, cap. 106 (Migne, Patr. gr. T. CLV, p. 312).

²⁾ Symeonis Thessalonicensis De sacro Templo, cap. 107 (Migne, Patr. gr. T. CLV, p. 313).

iară preoții celelalte, spală cu ele sf. masă, citindu-se în timpul spălării mesei psalmul 83: „Cât sunt de iubite locașurile tale Doamne...”. După spălarea mesei, zice arhiereul: „Mărire ție Doamne în vecii vecilor”. Acuma urmează a doua spălare încă mai însemnată. Pentru că pe această masă are să se înoiască sacrificiul de pe Golgotha, și Golgotha se stropi cu sânge și cu apă din coasta Mântuitorului, pentru aceea varsă arhiereul pe sf. masă vin roș amestecat cu apă de trandafir de trei ori în forma crucii, unge masa cu acestea, zicând de trei ori cuvintele (Ps. 50, 8): „Stropi-mă-vei cu isop și mă voi curăți, spăla-mă-vei, și mai vărtos decât neaua mă voi albii”. Apoi se zice și celelalte cuvinte ale psalmului: „Auzului meu vei da bucurie și c. l.”. Deci se aduc bureții și cu aceștia se șterge masa. Și iarăși zice arhiereul: *Binecuvântat este Dumnezeu nostru acum și pururea...*. Deci se face trecere la ungerea mesei cu sf. mir. Mai întâi adică provocând diaconul la luare aminte face arhiereul pe sf. masă cu sf. mir trei cruci, una la mijloc și două în cele două laturi, zicând la fiecare ca la botez: *Alleluia*, și prin aceste trei cruci se unge masa. „Căci deoarece mir vărsat este numele lui Christos Dumnezeu nostru, și masa, care îl arată pe el îngropat întru dânsa, cu mir se unge și toată se face mir, pentru că și însăși masa darul Duhului primește”¹⁾. Astfel unge el și stâlpii mesei de amândouă părțile, în mijloc și la margini, iară strana citește psalmul 132: „Iată acuma ce este bun sau ce este frumos, fără numai a locui frații dimpreună și c. l.”. Ungerea mesei cu sf. mir este o parte ființială a sfințirii bisericii, căci autorul cărții despre ierarhia ecleziastică scrie, că prin vărsarea sf. mir se îndeplinește sfințirea altarului²⁾. După aceea zice episcopul: „Mărire ție sf. treime, Dumnezeu nostru, în vecii vecilor”. Deci se aduce cămașa mesei sau acoperământul cel de desubt (καταβάρα), pe care îl stropește arhiereul cu apă sfințită și cu care se îmbracă sf. masă, precum se îmbracă cu veșmânt luminat și acela, care iese din apa botezului. Iară cămașa arată giulgiul, cu care a fost înfășurat corpul lui Christos după luarea lui de pe cruce și la punerea lui în mormânt. Și se incinge sf. masă cu sfoară așa, că semnul crucii apare în toate patru colțuri ale ei; iară stranele citesc acel psalm pã David și de dorința lui, de a-i ridica lui Dumnezeu un locaș, aceea ce se realiza deabia de fiul său Solomon³⁾. Mai departe se aduce acoperământul cel de asupra al sf. mese (ἐνδύσιον), care se stropește cu apă sfințită și cu care se îmbracă sf. masă, apoi se așează pe sf. masă ilitul, antiminsul, evanghelia, crucea, acoperindu-se toate aceste cu un veșmânt și stropindu-se cu apă sfințită. Isprăvindu-se aceste

¹⁾ Symeonis Thessalonicensis De sacro Templo, cap. 111 (Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 316)

²⁾ Pseud-Dionys. Arcop., De eccl. Hierarchia, cap. 4. § 12 (Migne, Patr. gr. T. III. p. 484).

³⁾ Adică psalmul 131: „Aduți aminte Doamne de David și c. l.”.

se cântă psalmul 92: „Domnul s'a împărățit, intru frumuseță s'a îmbrăcat și c. l.”. După cântarea psalmului zice arhiereul: „Binecuvântat este Dumnezeu nostru, totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor”. Gătindu-se astfel sf. masă se prepară de cel dintâi dintre preoți și proscomidiarul prin stropire cu apă sfințită, punându-se pe dânsul veșmintele și vasele corespunzătoare. Acuma se desbracă episcopul și presviterii de cămașa albă, și episcopul tămâiază sf. masă, biserica și poporul, citindu-se la strană psalmul 42: „Judecă-mă Doamne...”, iară doi presviteri urmează arhiereului, unul stropind păreții cu apă sfințită, iară altul ungându-i în forma crucii cu sf. mir mai întâi în altar deasupra tronului celui de sus, apoi la ușa bisericii despre apus, după aceea păretele despre partea de miazăzi a bisericii, și în urmă păretele despre partea de miazănoapte a bisericii.

După terminarea tămâierii și a psalmului intră arhiereul în altar și zice: „Mărire Tatălui și Fiului și sf. Duh, acum și pururea și în vecii vecilor”. Deci zice diaconul ectenia cea mică, și nu se pronunță ecfonisul, ci arhiereul citește rugăciunea: „Dumnezeule al cerului și al pământului și c. l.” și altă rugăciune, în care îi mulțumește lui Dumnezeu pentru împărțășirea necontenită a darurilor sale și-l roagă, ca să umple de mărire, de sfințenie și de dar jertfelnicul sfințit și c. l. Apoi i se aduce arhiereului candelă nouă și untdelemn și umplându-l el singur cu untdelemn, o aprinde și o pune la tronul cel de sus lângă sf. masă, deoarece aceasta s'a făcut jertfelnic al lui Christos, care strălucește cu lumina darului, și lumina aceasta o dă lumii¹⁾.

Domnului i s'a ridicat în biserică sf. masă, dară aceasta încă nu s'a întărit până ce nu se va întemeia pe părțile nevestejite ale sf. moaște, pentru că biserica creștină se zidia în cele dintâi trei secole ale persecuțiunii sângeroase, pe osemintele martirilor, și asupra mormintelor lor se ridică cele dintâi biserici creștine. Pentru aceea sinodul al VII ecum. poruncește ca în bisericile cari s'au consacrat fără de sf. moaște ale martirilor, să se facă punere de moaște într'insele cu îndătinata rugăciune, iară cel ce va consacra biserică fără de sf. moaște să se caterisiască. Conform așadară uzului străvechiu și poruncii răspicată a bisericii, se pun, la sfințirea bisericii, sub masă, sf. moaște, observându-se la această punere următoarea rânduială:

Arhiereul, după ce a predat în altar, preoților, evanghelia, crucea și lumânări, iară poporului lumânări în biserică de pe amvon, iese pe ușele împărătești și merge la biserica cea veche, spre a aduce de acolo sf. moaște, zicând: „Cu pace să ieșim” și cântând stranele tropare corespunzătoare. Ajungând la biserică, intră arhiereul în altar, iară diaconul zice ectenia cea mică. După aceea citește arhiereul rugăciunile: „Doamne, Dumnezeu nostru, cel credincios intru cuvintele tale și c. l.”. „Doamne, Dumnezeu nostru, pentru rugăciunile preasfintei stăpânei noastre, Născătoarei de Dumnezeu și c. l.”. Apoi

¹⁾ Symeonis Thessalonicensis De sacro Templo, cap. 114 (Migne, Patr. gr. T. T. CLV p. 320).

ridică arhiereul discul cu sf. moaște în cap și merg cu toții la biserică cea nouă, cântând stranele tropare corespunzătoare. Ajungând arhiereul la biserică cea nouă, o înconjură pe aceasta, iară un preot o stropește pe din afară cu apă sfințită și venind înaintea ușelor bisericeii cântă stranele: „Sfinților mucenici ș. c. l.” și: *Mărire ție, Christoase Dumnezeule* ș. c. l.¹⁾. Deci ia arhiereul discul de pe cap cu sf. moaște și-l pune pe analaghion, iară cântăreții intră în lăuntru bisericeii și închid ușa bisericeii. Apoi zice arhiereul: *„Binecuvântat este Dumnezeul nostru totdeauna, acum și pururea . . .”* și cântăreții răspund din lăuntru bisericeii. Apoi zice arhiereul: *„Amin”*. Arhiereul zice cu glas: *„Ridicați boieri porțile voastre cele vecinice, și va intra împăratul mării”*²⁾. Iară cântăreții cântă din lăuntru bisericeii: *„Cine este acesta împăratul mării?”* Arhiereul tămâiază din afară și zice iarăși: *„Ridicați boeri porțile voastre ș. c. l.”*. Cântăreții cântă: *„Cine este acesta împăratul mării? Apoi zicând diaconul: „Domnului să ne rugăm”* citește arhiereul în taină rugăciunea: *„Dumnezeule și părinte al Domnului nostru Isus Christos . . . ș. c. l.”* și rugăciunea intrării: *„Stăpâne Doamne Dumnezeul nostru, cela ce ai pus în ceruri cetele și oștile ingeresti ș. c. l.”*. Acuma ia arhiereul discul cu sf. moaște, face cu el semnul crucii spre ușa bisericeii și zice: *„Domnul puterilor, acesta este împăratul mării”*. Deci ia pe cap discul cu sf. moaște și intră în biserică, iară stranele cântă troparul: *„Cu bună podoabă a tăriei de sus ș. c. l.”*. Și intrând arhiereul cu preoții în altar și punând sf. moaște pe masă și tămâindu-le, le pune, ungându-le mai întâi cu sf. mir, în cutie și apoi toarnă asupra ei ceară de mastic și diaconul o așează sub sf. masă în stâlpul cel de mijloc. Apoi citește arhiereul rugăciunea: *„Doamne Dumnezeul nostru, care și această mărire ai dat sfinților tăi mucenici . . .”* și plecând genunchile citește altă rugăciune: *„Doamne Dumnezeul nostru, cela ce zidirea aceasta preînțelepțește o ai înfrumusețat ș. c. l.”*. Diaconul zice ectenia cea mică, iară arhiereul se așează pe amvon în mijlocul bisericeii și binecuvântă pe cei prezenți. Apoi zice diaconul ectenia cea mare: *„Miluește-ne pe noi Dumnezeule . . .”* Aducându-i-se arhiereului crucea, face cu aceasta semnul crucii de trei ori în cele patru părți ale bisericeii; iară diaconul tămâiază sf. cruce de trei ori și zice: *„Domnului să ne rugăm, să zicem cu toții”* și cântăreții cântă: *„Doamne miluește”*. Și după binecuvântarea popoului zice diaconul: *„Înțelepciune”*, strana: *„Binecuvântează”,* arhiereul: *„Preasfântă Născătoare de Dumnezeu . . .”* și ecfonisul. După ecfonis se cântă: *„Mulți ani”*. Apoi stropește arhiereul biserică în toate patru părțile cu apă sfințită și sărutând crucea el și ceilalți se stropesc cu apă sfințită.

In noul-sfințită biserică se săvârșește Dumnezeiasca liturghie în

¹⁾ În unele biserici ale răsăritului se înconjură biserică de trei ori și la fiecare înconjurare se cântă deosebite stihiri și se citește apostolul și evanghelia.
²⁾ Psalm. 23. 9.

toată ziua prin șapte zile, și aceasta spre inchipuirea darurilor Duhului sfânt, care și-a luat locaș în biserică și deapănarea are să petreacă întru dânsa. După sfințirea bisericeii, devine ziua Domnului sau a sfântului, într'al cărui nume s'a sfințit biserică, zi de sărbătoare anuală a bisericeii, petrecându-se cu serbare bisericească deosebită.

Spurcându-se biserică de păgâni sau de eretici prin intrare cu silă în ea sau prin săvârșirea orânduielilor lor în alt mod; sau spurcându-se biserică prin moartea de năprasnă a unui om sau a unei victăți sau prin vărsarea de sânge sau în alt chip, se face deschiderea ei prin rugăciuni deosebite și prin stropirea cu apă sfințită.

Iară inoirea sf. mese, fiind aceasta veche, putredă și stricată se face, înlocuindu-se părțile cele stricate cu altele mai bune, după o rânduială prescrisă analoagă sfințirii bisericeii.

Rânduiala la sfințirea bisericeii de un presviter este următoarea:

Primind preotul dela arhiereu antimins sfințit, merge la biserică ce are a se sfinți, și făcând în aceasta Vecernia cu litia, se pun în mijlocul bisericeii pe masă toate cele necesare pentru îmbrăcarea sf. mese și patru sfeșnice cu lumini aprinse în patru colțuri ale mesei. Deci se pune un analoghion înaintea icoanei Mântuitorului și un disc, și pe disc se pune sf. antimins, care se acopere cu stea și cu un acoperământ și se pune lângă analoghion un sfeșnic cu lumină, ca să ardă toată noaptea. A doua zi după Utrenie se face sfințirea cea mică a apei și terminându-se aceasta, duc preoții masa cu cele necesare pentru îmbrăcarea sf. mese în altar, cântându-se psalmul 144: *„Înălța-te-voiu Dumnezeul meu . . .”*. Apoi se ridică lespedeza mesei celei sfinte și se stropește cu apă sfințită stâlpul mesei celei sfinte și se pune lespedeza deasupra, și stropindu-se și cuiele cu apă sfințită, se întărește masa cu dânsule. Deci se aduce apă caldă și spală preoții masa, cântându-se psalmul indus, apoi se stropește toată masa cu apă sfințită, cântându-se psalmul 92: *„Domnul a împărțit întru podoabă s'a îmbrăcat . . .”*. Și se aduce cămașa mesei, și stropindu-se cu apă sfințită se îmbracă masa și stropind și sfoarele se înfășură aceasta. Apoi se stropesc și celelalte îmbrăcăminte ale mesei și se pun pe masă. Deci se aprinde o lumânare nouă, care n'a fost aprinsă și se pune pe sf. masă și se stropește și proscomidiarul și se pun pe dânsul toate veșmintele necesare. După aceea tămâindu-se biserică, un preot unge cu untdelemn păreții bisericeii și alt preot îi stropește cu apă sfințită. Deci ia preotul cel dintâi antiminsul de pe disc și punându-l pe cap cântă: *„Cela ce pe piatra credinței ai zidit biserică Christoase ș. c. l.”*. Apoi cântându-se troparele: *„Sfinților mucenici . . .”* și: *„Mărire ție Christoase Dumnezeule”*, înconjură biserică odată și un preot tot stropește cu aghiazmă, și venind la ușa bisericeii, fiind numai un cântăreț în lăuntru, zice preotul cel dintâi: *„Bine este cuvântat Dumnezeul nostru ș. c. l.”* și cântărețul răspunde în lăuntru bisericeii: *„Amin”*. Deci preotul cel dintâi zice: *„Ridicați boieri porțile voastre . . .”*. Iară cântărețul în lăuntru răspunde: *„Cine este acesta împăratul mării?”,* și citește preotul mai întâi rugăciunea: *„Dumne-*

zeule și părinte al Domnului nostru Isus Christos. . .” și rugăciunea: „Stăpâne Doamne, Dumnezeul nostru ș. c. l.”. Apoi întrebând cântărețul încă odată din lăuntru: „Cine este acesta împăratul măririi?” răspunde preotul cel dintâi: „Domnul puterilor, acesta este împăratul măririi”. Și însemnând ușa bisericii cu antiminsul în chipul crucii, se deschide ușa și intră toți în biserică, și merge preotul cel dintâi cu antiminsul drept în altar cântând cântăreții: „Cu bună podoaba tăriei de sus ș. c. l.” și pune antiminsul pe sf. masă. Deci citește preotul cel dintâi rugăciunea: „Doamne, Dumnezeul nostru ș. c. l.” și după ectenia cea mică, ia preotul cel dintâi crucea și stând în mijlocul bisericii și zicând: „Domnului să ne rugăm” și răspunzând strana: „Doamne miluiește”, face cu crucea semnul crucii. Apoi se întoarce spre apus și face aceeași și spre celelalte două părți ale bisericii. Și după ectonis și „Mulți ani” sărută crucea și se stropesc cu apă sfințită.

Comparându-se cele două rânduieli pentru sfințirea bisericii cu oaltă, adică rânduiala ce se face de episcop și rânduiala ce se face de presviter, bate la ochi la prima vedere solemnitatea și mulțimea rugăciunilor, a lecțiunilor biblice și a ceremoniilor la rânduiala sfințirii prin arhieru, înfățișându-se rânduiala sfințirii prin presviter față cu cealaltă, mult mai scurtă și mai simplă. Mai ales sunt două acte, prin a căror lipsă în ritul sfințirii bisericii de către un presviter s'ar părea pusă la întrebare validitatea și canonicitatea sfințirii bisericii, și anume lipsa moaștelor și a sf. mir, deoarece acestea se ordonă cu hotărâre, și așadară atât pentru aceea, cât și pentru interna putere și ființiala însemnătate a acestor acte, ele trebuie să se priviască ca esențiale la sfințirea unei biserici.

Lipsa punerii moaștelor și a ungerii cu sf. mir a altarului și a părților bisericii în rânduiala prescrisă pentru preoți trebuie să se explice în următorul mod: Dându-i-se presviterului din partea arhierului antimins sfințit, care se sfințește chiar așa, ca și biserica, și în care așadară se află sf. moaște, și peste care s'a vărsat sf. mir și aromate, și fiind antiminsul tot aceea, ce este sf. masă, și înlocuind el sf. masă, negreșit că s'a aflat de prisos a primi în rânduiala anume prescrisă pentru presviteri, încă și punerea moaștelor sub altar și ungera cu sf. mir, ci această rânduială s'a restrâns numai la acele acte și ceremonii, care nu se fac la sfințirea antiminsului, satisfăcându-se prin punerea antiminsului pe sf. masă cerințelor canonice și liturgice privitoare la sfințirea altarului și a bisericii. Privindu-se lucrul astfel, apare rânduiala prescrisă pentru presviteri la sfințirea unei biserici ca suficientă spre atingerea scopului.

Însă această rânduială n'a aflat recunoștință și primire în toate părțile bisericii ortodoxe, ci în unele părți ale ei, se săvârșește sfințirea bisericii și de presviteri după rânduiala compusă pentru episcopi și aceasta din cauză, că cu punerea sf. moaște sub masa altarului, cu ungera altarului cu sf. mir ș. c. l. se crede mai sigur a se corespunde hotărârii canonului 7 al sinodului al VII ecumenic, care ordonă observarea tradițiilor bisericești în privința aceasta.

În Pidalion, la explicarea canonului 7 al sinodului VII ecum., se zice, că sfințirea fiecărei biserici trebuie a se face după așezământul și arătarea Euhologhiului, că sfințiri mici Euhologhiul nu arată, și sunt aflări mai noi, și că sfințirea bisericii săvârșindu-se de arhieru sau presviteri, trebuie să se săvârșiască cu punerea moaștelor. Și arhierul Kesarie Răsmeriță scrie în cartea pentru slujba sfințirii bisericii, Neamțul 1863: „Nu știu, de unde au luat unii obicei, a da voie, de a sluji în biserici nesfințite cu desăvârșită sfințire, dând numai antiminsul, și puține oareșcari rugăciuni rânduind, numesc biserica sfântă, care acest fel de sfințire a doua nu se găsește în dumnezeiasca scriptură, ci numai o sfințire se hotărăște de sf. părinți ș. a.”¹⁾ Apoi sfințirea bisericii de presviteri după rânduiala prescrisă pentru episcopi, se practică de biserica, sau cel puțin de cea mai mare parte a bisericii ortodoxe din România²⁾.

Ce se atinge de originea formularelor de sfințire, nu este nici o îndoială, că cel prescris pentru arhieru este din timpurile străvechi, cel puțin după formele sale principale, se întrebuintează în toată biserica ortodoxă, și pentru aceea și provine în toate Euhologiile relative bisericești. Iară ce se atinge de formularul prescris pentru presviteri, originea lui nu se poate demonstra cu siguranță pozitivă. În însemnarea sublineară la canonul 7 al sinodului VII ecum., se numesc sfințirile mici aflări noi, cari nu se cuprind în Euhologhiu, și se aduce pe nume Moscva, unde (pe lângă alte locuri)

¹⁾ Slujba sfințirii bisericii. Tipărită acuma, a treia oară . . . Cu binecuvântarea preasfințitului locotenent de mitropol. Mold. și Suceava D. D. Kesarie Răsmeriță, episcop Synadon. . . Neamțul 1863, fil. 32.

²⁾ Vezi: Biserica ortodoxă română, Anul III (1876-77), pag. 586.

dau arhieriei voie arhimandriților a sfinți dumnezeieștile locașuri cu sfințiri ca acestea. De aici, adică din faptul că Grecii în privința aceasta anume se provoacă la biserica Rusiei, facem concluziunea, că sfințirile cele mici trebuiau să fie în uz mai ales în Rusia, și așadară că și formularul rânduiei sfințirii bisericilor de presviteri astfel, precum îl avem acum înaintea noastră, provine din Rusia. Această presupunere se întărește prin împrejurarea, că această rânduială se află în Euhologhiile rusești, pe când de altă parte lipsește în Euhologhiile grecești. Se vede, că pe timpul patriarhului rusesc Nikon, revăzându-se alte cărți bisericești, se va fi revăzut și cartea care cuprindea ritul sfințirii bisericilor, și la această ocaziune se va fi compus rânduiala sfințirii bisericilor de presviteri, care fără de îndoială, se observă în biserica Rusiei, deoarece este primită în Euhologhiul pentru presviteri.

La întrebarea așadară, că de care rânduială să se fiină preotul delegat la săvârșirea sfințirii bisericești, se pot răspunde următoarele: Rânduiala prescrisă pentru presviteri, fiind în acord cu menirea antiminsului și satisfăcând cerințelor canonice și liturgice relative la actul sfințirii bisericilor, este suficientă pentru acest act și ar trebui să fie acea rânduială, după care să se săvârșiască sfințirea bisericilor de preoți delegați la aceasta. Însă deoarece această rânduială n'are recunoștință generală în biserica ortodoxă, deoarece după tradițiunea bisericești pe lângă antimins se pun și moaștele martirilor sub sf. masă și să săvârșesc încă și altele, cari nu se cuprind în rânduiala prescrisă pentru presviteri, și canonul 7 al sinodului VII ecumenic cere observarea tradițiilor bisericești la săvârșirea sfințirii bisericilor, deoarece cerințelor acestor tradițiuni se poate pe deplin satisface numai prin rânduiala prescrisă pentru episcopi, deoarece, mai de parte, se cere de autorități însemnate, ca sfințirea bisericilor, dacă se săvârșește de presviteri, să se săvârșiască cu aromate, sf. mir, sf. moaște și celelalte, câte anume se arată în tipic; apoi să se săvârșiască sfințirea bisericești de presviteri după ritul prescris pentru episcopi, mai ales acolo, unde este aceasta în uz, cel puțin până atunci, până când nu se va face de o instanță canonică competentă, în privința aceasta, altă hotărâre.

În fine este încă a se răspunde la întrebările, dacă este a se privi sfințirea bisericești săvârșită de presviter ca interimară, dacă este ea în cazul ultim încă a se sfinți formal de episcop, și dacă este iertat episcopului a liturghisi într'o biserică, care nu este sfințită de arhieriu? Întrebări, dintre cari cele două dintâi se află răspunse și afirmativ, iară cea de pe urmă și negativ¹⁾. Noi răspundem la aceste întrebări conform explicării lui Teodor Balsamon la canonul 7 al sinodului VII ecumenic, că antiminsul sfințit de episcop și dat oarecărei bisericești, suplinește sfințirea formală a ei, fiindcă antiminsul indeplinește și înlocuiesc sf. masă a Domnului; iară episcopii nu liturghisesc în bisericești nesfințite de dânsii, nu pentru că astfel de bisericești n'ar fi sfințite, ci pentru că ar fi în scăderea demnității episcopale, liturghisind episcopul într'o biserică, în care nu se află scaunul cel înalt și în care lipsesc și altele, cari fac sfințenia și decorarea bisericești²⁾. În același mod se exprimă despre ființa și despre ce însemnează antiminsul, Manuil Haritopol (sec. XIII), patriarhul Constantinopolului³⁾, Ioan, episcopul Chitruului (în Macedonia, sec. XIII)⁴⁾, Simeon Tesalonicheanul (sec. XV)⁵⁾ ș. a. Și în fine citim în Trebnicul editat în Chiev în anul 1774, după expunerea rânduiei sfințirii bisericești de presviteri, că astfel de biserică devine sfințită și deplinită prin antiminsul sfințit de arhieriu și trimis către ea.

§ 283. Sfințirea antiminsului, a vaselor, veșmintelor, steagurilor și clopotelor bisericești, a crucii și a icoanelor.

Canoanele bisericești poruncesc, ca fiecare biserică să aibă masă sfințită cu binecuvântarea episcopului. Însă deoarece nu totdeauna au fost episcopii în pozițiune, de a sfinți bisericile și mesele, pentru aceea se prescrie de a întrebuința

¹⁾ Vezi: Compendiu de Dreptul canonic de Andrei baron de Șaguna, Sibiu, 1868, pag. 194.

²⁾ Theod. Balsamon, In Can. VII, Concil. VII ecumen. (Migne, Patr. gr., T. CXXXVII, pag. 912).

³⁾ Vezi: I. Leunclavii, Juris graeco-romani tam canonici quam civilis tomii duo, T. I, pag. 239.

⁴⁾ Ibidem, pag. 330.

⁵⁾ Symeonis Thessalonicensis, De sacro Templo, cap. 108 (Migne, Patr. gr., T. CLV, pag. 313).

antiminse, cari se sfințesc de arhieru deodată cu sfințirea bisericeii sau și separat de aceasta. Antiminsile se sfințesc, ca și mesele, prin stropire cu vin roș, cu apă de trandafir, cu ungera cu sf. mir și cu punerea părțicelilor din sf. moaște unse cu sf. mir, împreunându-se toate aceste acțiuni cu rugăciunile și psalmii expuși la sfințirea bisericeii.

Vasele bisericești, adică discul, steaua, potirul, copia, lingurița, tămâiarul ș. a., apoi veșmintele bisericești, adică stiharul, epitrahilul, felonul, brâul, mânecurile ș. a., steagurile și clopotele bisericești, crucea și icoanele se sfințesc după rânduieli anume prescrise, cari constau din psalmi și rugăciuni corespunzătoare, și cu invocarea darului Duhului sfânt și stropire cu apă sfințită.

§ 284. Sfințirea țințerimului.

Stând membrii cei vii ai bisericeii ortodoxe în legătură intimă și plină de pietate cu membrii ei cei morți, ale căror corpuri se află în țințerime, și având ei obligământul de a se ruga pentru dâșii, a face milostenii și a-și aduce pururea aminte de dâșii, îndăfinează creștinii a înfrumuseța mor-mintele fraților lor repausați, a le ținea în curățenie, a le cerceta adeseori, lângă mormintele fraților repausați a face rugăciuni, în scurt zis, creștinii privesc țințerimul de loc sfânt. Biserica, luând aceste motive în considerare, a așezat drept aceea și o rânduială anumită pentru sfințirea țințerimului, care în general se cuprinde din psalmi, rugăciuni corespunzătoare și citirea apostolului și a evangheliei, stropindu-se țințerimul și cu apă sfințită.

Rânduiala prescrișă pentru sfințirea țințerimului este următoarea: După sf. liturghie pentru cei morți, arhierul sau preotul delegat, iese din altar cu crucea și cu evanghelia în mâni, înaintea lui mergând diaconii cu tămâiare și toată procesiunea bisericească, și merg cu toții la locul destinat pentru înmormântarea morților, care totdeauna e îngrădit. Înaintea crucii, care mai înainte s'a implântat în pământ în mijlocul țințerimului, arhierul sau preotul pe masa așternută depune sf. evanghelie, sf. cruce și face aici sfințirea cea mică a apei, dară fără încheiere. De aici se trece la rânduiala sfințirii țințerimului, și anume se zice mai întâi: „*Veniți să ne închinăm...*” cu psalmul 50. Apoi zice diaconul ectenia cea mare, care cuprinde și cereri pentru sfințirea țințerimului, iară strana cântă troparul: „*Pe tine,*

Dumnezeul binevoitor, te rugăm, odihnește Christoase în sânul lui Abraam pe cei ce se mută la tine...”. Deci: „*Mărire Tatălui...*” cu troparul: „*Când după porunca ta Doamne, ne vom infățișa la judecata cea înfricoșată, nu ne rușina Doamne...*” „*Și acum și pururea...*” cu troparul: „*Cela ce ești fără de moarte preaputernice...*”. După aceasta preotul citește rugăciunea: „*Preaputernice Dumnezeule, păzitorul sufletelor, apărătorul mântuirii...*”, după care urmează apostolul¹⁾ și evanghelia²⁾. Zicând apoi preotul încă trei rugăciuni scurte, în cari se roagă pentru binecuvântarea și sfințirea țințerimului și cântând strana troparul: „*Izvorul tămăduirilor...*” se face încheierea rânduielii sfințirii celei mici a apei.

Cântând strana troparul: „*Izvorul tămăduirilor...*” și alte tropare corespunzătoare, preotul stropeste de amândouă părțile crucea înfiptă în țințerim și tot locul într'insul.

Cântările, rugăciunile, apostolul, evanghelia, ce se citesc la sfințirea țințerimului se raportă toate la îndurarea lui Dumnezeu de cei morți, la moartea și înmormântarea lui Isus Christos, precum și la curățirea și sfințirea locului odihnei, care după sfințire este și rămâne un loc de pietate pentru toți credincioșii.

§ 285. Sfințirea casei și a altor obiecte, cari îi sunt omului de lipsă spre susținere sau îi periclitizează susținerea.

Biserica trage în cercul sfințirilor tot aceea, ce posedă omul, ce-l înconjură pe dânsul și ce întrebuintează el. Însă în cea mai strânsă legătură cu omul stă casa lui. Biserica sfințește casa omului, spre a o curăți de tot răul, spre a o face neaccesibilă influențelor celor rele ale ispititorului și a o umplea de har și binecuvântare. Pentru legătura cea strânsă a omului cu casa sa și însemnătatea ei pentru viața lui, biserica are rugăciuni la *punerea temeliei casei* și la *intrarea omului în casa cea nouă*. La punerea temeliei casei se roagă preotul ca Dumnezeu să întărească casa pe piatra cea tare și să o întemeieze după glasul cel dumnezeiesc al evangheliei sale, pe care să nu o poată strica nici vântul, nici apa, nici altceva; ca Dumnezeu să o ducă la săvârșire, și pe cei ce vor locui în ea, să-i păziască de toată băntuiala celui potrivnic. Iară la intrarea creștinului în casa cea nouă se roagă preotul, ca Dumnezeu să-i păziască pe

¹⁾ Fapt. apost., 13, 26—37.

²⁾ Ioan 19, 38—42.

cei ce vor viețui în ea, nevătămați de toată stricăciunea, ca să le binecuvinteze locașul lor și să le păziască viața fără de băntuială, aducându-le totodată aminte de mântuirea, care a adus-o Christos casei lui Zacheu prin intrarea sa în ea ¹⁾.

Obiectul cel mai însemnat pentru viața omului pe lângă casa lui, este *fântâna*. Și aceasta o sfințește biserica, rugându-se preotul la săparea ei, ca Dumnezeu să dăruiască, apă în locul, unde se sapă fântâna, limpede, destulă și nevătămătoare spre băutură, ca și întru aceasta să se preamăriască preasfânt numele lui Dumnezeu, al Tatălui, și al Fiului și al sf. Duh.

Biserica binecuvintează *sămănăturile, holdele, via sau grădinile și câmpurile* creștinilor, și cere, ca Dumnezeu deschizând visteria îndurării sale, să verse binecuvântarea sa peste sămănătură, să feriască holdele de toată răutatea și de meșteșugirea oamenilor răi, și să goniască dela dânsele toată fiara, mânia și răutatea, care vine asupra lor cu stricăciune. Acestor binecuvântări le premerge — ca și binecuvântării casei și a fântânci — sfințirea apei, stropindu-se toate aceste obiecte cu apă sfințită.

În legea cea veche era poruncit, ca *primițiile sau pârga cea dintâi a roadelor* pământului să o aducă omul în casa Domnului Dumnezeu ²⁾, parte spre a mulțami lui Dumnezeu, parte ca prin pârgă să se binecuvinteze toate fructele. Aducerea primițiilor era în uz și în biserica creștină din vechime. Creștinii aduceau la biserică primițiile poamelor, ale strugurilor, ale vinului și ale altor fructe, rugându-se biserica, ca să le fie acelor, ce vor gusta din ele, spre bucurie, iară lui Dumnezeu să-i aducem prin ele dar spre curățirea păcatelor ³⁾.

Așisderea exista uzul, de a duce la biserică în zile de sărbători și duminici și în alte zile, *daruri*, cari constau din *vin, pâne și din alte bucate*. Acest uz e foarte vechiu, căci al își are originea în legea veche. Împărțindu-se pământul între semințiile Israelitenilor, Leviții n'au primit parte

¹⁾ Luca 19, 9.

²⁾ II. Măci 23, 19.

³⁾ Vezi: Rugăciunea la gustarea strugurilor în ziua a 6 a lui August. (*Liturghierul*, Neamtul 1860, I. 107).

de pământ, ci lor li s'a încredințat legea Domnului. Însă spre a putea ei împlini fără împiedecare și neprecurmat tot serviciul dumnezeiesc, se porunci poporului, a aduce Leviților, afară de primițiile fructelor și ale animalelor, încă și zeciuiala din acestea, căci legea zice, că aceea ce se aduce preoților se aduce lui Dumnezeu. Această datină a trecut și la creștini, cerându-se chiar prin canoanele bisericești ¹⁾. Darurile aduse de creștini le binecuvintează așa-dară biserica prin rugăciuni, cerând ca Dumnezeu să le înmulțiască celor ce le aduc.

Biserica binecuvintează *bucatele creștinului*, pentruca ele să se mănânce cu chemarea numelui celui sfânt al lui Dumnezeu spre sănătatea corpului și spre folosul sufletului și pentruca mâncând și bând noi să mâncăm și să bem spre onoarea lui Dumnezeu ²⁾ și în numele lui Isus Christos ³⁾. Sfințirea bucatelor în toate zilele se face înainte de mâncare prin rugăciuni corespunzătoare și prin binecuvântare preoțească, iară după mâncare prin rugăciuni de mulțămire, binecuvântându-se Dumnezeu, cel ce se îndură de noi și ne hrănește din darurile sale cele bogate, cu al său dar și cu iubirea sa de oameni. Iară în duminica paștelor se binecuvântă de preot brânza, ouăle și cărnurile aduse de creștini, cerându-se ca cei ce vor gusta dintr'însele să se umple de darurile lui Dumnezeu cele de prisos și de bună-nătatea lui cea negrăită.

Biserica în fine, prin puterea rugăciunilor sale *gonește toată spurcăciunea*, și lucrurile, cari prin orice întâmplare se înstrăinară de întrebuintarea cea îndătinată, le face ea prin rugăciunile și binecuvântările sale capabile pentru întrebuintarea bună și demnă. Astfel de rugăciuni se fac la întâmplarea, când ar cădea ceva spurcat în fântâna cu apă sau în vasul cu vin sau cu untdelemn sau cu miere sau cu alt nutrimânt, când se necurățește grâul sau făina sau altele deasemene. La toate aceste lucruri afară de rugăciunile corespunzătoare se face și stropire cu apă sfințită.

¹⁾ Vezi *Can. 3* al sf. apostoli (*Pidalion*, I. c. f. 4) și *Const. apost.* Lib. II. c. 25 (*Migne*, Patr. gr. T. I. p. 661).

²⁾ I. Cor. 10, 31.

³⁾ Col. 3, 17.

ARTICOLUL II.

Euhologii și sfințirile relative la persoane.

§ 286. Sfințirea (consacrarea) persoanelor bisericesti.

Treptele ordinii ierarhice de imediată așezare dumnezeiască se consfințesc serviciului dumnezeiesc și al bisericii prin sf. sacrament al preoției, însă pentru acele trepte, cari s'au format din spiritul și viața bisericii, a orânduit și a compus biserica sfințiri în formă de euhologii. Cele mai îndătinat sfințiri de acest fel sunt afară de sfințirile treptelor, cari preced diaconatului și presviteratului, precum lectoratul și ipodiaconatul, cari s'au expus pe larg la sacramentul preoției, sfințirea arhidiaconului, a protopresviterului și a membrilor cinurilor monahale cu treptele lor, adică a igumenului și a arhimandritului.

§ 287. Sfințirea arhidiaconului și a protopresviterului.

Arhidiaconul se sfințește în timpul liturghiei la intrarea cu evanghelia. Arhiepiscopul îl însemnează pe cap de trei ori cu mâna în chipul crucii și punând mâna pe capul lui, citește rugăciunea: „Stăpâne Doamne, Dumnezeu nostru, arhidiaconia neamului nostru ș. m. d.”. Apoi îl însemnează pe cap în chipul crucii, zicând: „Binecuvântat este Domnul, iată s'a făcut servul lui Dumnezeu (N) arhidiacon, în numele Tatălui, și al Fiului și al sf. Duh”. Și punând arhiepiscopul mâna pe capul lui, zice de trei ori „Vrednic” și cântăreții cântă „Vrednic”, de trei ori.

Și protopresviterul se sfințește la liturghie după intrare cu evanghelia tot cu aceeași rânduială ca și arhidiaconul, citind arhiepiscopul rugăciunea: „Stăpâne, Doamne, Isuse Christoase, Dumnezeu nostru, cela ce ai dăruit preoția neamului nostru ș. c. l.”, și zicând: „Binecuvântat Domnul, iată s'a făcut servul lui Dumnezeu (N) protopresviter al sf. bisericii a lui Dumnezeu (N) în numele Tatălui, și al Fiului, și al sf. Duh”. Deci pune arhiepiscopul mâna pe capul lui și exclamând: „Vrednic” de trei ori și cântând strana de trei ori „Vrednic”, se termină actul hirotesiei.

§ 288. Rânduiala la facerea rasoforului și a chipului celui mic.

Dacă intrarea într-o stare determinată în general este un act important în viața omului, apoi cu cât mai importantă trebuie să fie alegerea stării monahale și intrarea în

ea. Căci acela, care intră în această stare, se separă de lume, se supune la greutățile cele mari ale acestei stări, deoarece renunță la tot aceea, ce măgulește simțurilor omului, și se sacrifică numai serviciului lui Dumnezeu și din iubire către Dumnezeu, serviciului confrăților săi. Sfințirea membrilor cinurilor monahale corespunde nu numai necesității acelor, cari voiesc să ieie aceste cinuri, dară și iubirii bisericii față cu copiii săi, care la toate întâmplările importante ale vieții îi sprijinește cu binecuvântările sale.

Cei ce voiesc să intre în starea monahală trebuie oarecare timp să se prepare pentru starea aceasta, numindu-se începători (ἀρχαριοι) sau novici (novitii) sau și rasofori (ράσοφοροι), dacă cu binecuvântarea superiorului, poartă rasa (ράσα, ράσος sau ράσον) și camelauca (καμηλαύχισον sau καλομαύχισον). Iară monahii sunt sau monahi simpli, cari primesc chipul mic sau schimă mică (μικρόσχημοι), sau monahi perfecti, cari primesc chipul mare sau schima mare (μεγάλοςχημοι).

Noviciatul este numai prepararea pentru starea monahală. Adeseori durează mai mulți ani, în decursul cărora, monahul viitor are să documenteze parte seriozitatea și sinceritatea deciziei sale, parte calificarea sa la starea monahală, o instituțiune foarte înțeleaptă și potrivită, de a feri biserica de imputarea, că ar face asupra cuiva silă în favoarea vieții monastice.

Novicii se îmbracă în rasă și în potcap și camilaucă în următorul mod: După îndătinatul început se citește troparele: „Miluiește-ne pe noi, Doamne, miluiește-ne pe noi ș. m. d.” și în două rugăciuni următoare, se mulțamește lui Dumnezeu, că l-a mântuit pe servul său de viața sa deșartă lumească și l-a chemat la această cinstită făgăduință, și se cere, ca să-l învredniciască a vieții cu vrednicie în viața îngerească, să-l îmbrace în veșmântul sfințeniei, să-l arate nevoitor la toată înfrânarea și să-l învredniciască a rămâne întru insul darul cel deplin al darurilor lui Dumnezeu celor pământești și tr'insul darul cel deplin al darurilor lui Dumnezeu celor cerești și în vecii vecilor, Amin”. În fine se îmbracă cu rasa și i se pune în cap potcapul și camilauca, terminându-se actul cu finalul.

Cel ce voiește să primiască schima sau chipul cel mic (τὸ μικρόν σχῆμα) să scoate înaintea sf. liturghiei, în timpul citirii Orelor, în tinda bisericii, analog vechilor penitenți, și acolo se

desbracă de veșmintele sale și începându-se sf. liturghie, stă acolo descins, desculț și cu capul gol, asemenea fiului pierdut, care se în-
toarse la părintele său. După intrarea cea mică, cântându-se de
trei ori troparul: „*Bratele cele pământeste...*”, în care tropar se
exprimă starea cea tristă a fiului pierdut, se aduce cel ce voiește să
primiască chipul cel mic, în biserică. Aici în semn de căință și în-
frângerea inimei se închină la ușele bisericești, în mijlocul ei și înaintea
ușelor împărătești. Stând înaintea ușelor împărătești, igumenul îl în-
tâmpină aici mai întâi cu învățătura: „*Deschide-ți urechile inimei
tale, frate ș. c. l.*”, în care îl face atent, că Mântuitorul însuși și
Maica Domnului și toți sfinții săi stau de față și ascultă răspunsurile
lui, voind cu aceasta a-i arăta puterea și importanța promisiunilor
monastice. După aceea îl întreabă despre curăția și firmitatea inten-
țiunii, de a primi chipul ingeresc și ori de va primi promisiunile mo-
nastice până la finea vieții, adică de va rămâne în mănăstire, de va
păzi curăția, umilința și ascultarea și de va răbda toată greutatea
vieții călugărești. La fiecare întrebare urmează întăritorul răspuns dela
cel ce voiește să primiască chipul cel mic: „*Așa cu ajutorul lui
Dumnezeu*”, adică face promisiune cu recunoștința neputinței sale și
cu încredere în conlucrarea lui Dumnezeu. După aceste promisiuni îi
propune igumenul regulile vieții monastice, și anume îi indemnă, ca
să se curățească de toată spurcăciunea corpului și a sufletului, să-și
câștige umilință, să lepede sumeția năravului lumesc, să asculte pe
toți, în rugăciune să fie răbdător, în privighieri să nu se leniviască,
în ispite să nu se mâhniască, în post să nu slăbiască, de sărăcie să
nu se feriască, nici de traiul cel rău, nici de defăimarea dela oameni,
și-l întărește cu exemplul sf. martiri, al preacuvioșilor lui Dumnezeu
și al lui Christos însuși, care pentru noi a luat asupra-și sărăcie, fă-
cându-se ca și noi. Și după aceste propuneri îl mai întreabă igumenul,
ori de le mărturisește toate acestea, și ori de promite a petrece în
aceste promisiuni, și după răspunsul afirmativ, citește igumenul o ru-
găciune, în care cere, ca Dumnezeu cel prea bun să-l primiască pe
cel ce voiește să se tundă și să fie cu el pururea, indulcind și vese-
lind inima lui cu mângâierea sf. său Duh, invrednicindu-l împărtășirii,
cu sfinții și preacuvioșii părinți Antonie, Eutimie, Sava și cu cei
împreună cu dânsii. După rugăciunea aceasta, igumenul pune deas-
upra aceluia ce primește chipul cel mic, *paramanul* sau *paramandiul*
(τὸ παράμανδύ) ¹⁾, zicând o rugăciune, în care îl roagă pe Domnul să

¹⁾ *paramandiul* sau *paramanul* e un veșmânt în patru cornuri cu sferele,
ce-l poartă monahii pe spate, simbolizând jugul monahal. Despre acest veșmânt mo-
nastic, pe care de regulă se află cusută crucea Domnului, trestia și sulita, citim la I.
Goar (Euchologium, I. c. p. 519); Paramandyas porro vulgo παράμανδύ pan-
niculus est unius palmi quadratus, quem immisis in funiculos longiores ejus angulis
assutos, brachiis ac humeris astringunt Monachi... Cf. și D. Sokolow, Darstel-
lung des Gottesdienstes der orth.-katholischen Kirche. In's Deutsche übersetzt von G.
Morosow. Berlin 1893, p. 165.

primiască pe servul său (N), care s'a lepădat de cele lumești, în ceata
cuvioșilor, să-l povățuiască la adevăru! său, să-l îngrădiască cu puterea
sfântului său duh și să-i dăruiască răbdare, ca să facă cele bine
plăcute Domnului. În rugăciunea cea înainte de tunderea părului
se roagă igumenul, ca cel ce primește chipul cel mic întru lepădarea
nesimțitorului păr, împreună să lepede și dobitoceștile cugete și fapte,
și să se invredniciască a lua jugul lui Dumnezeu cel bun și sarcina
cea ușoară și luând crucea să urmeze lui Dumnezeu stăpânul. După
aceea arătând igumenul la evanghelie și inducând pe Isus Christos
înșuș ca martor al promisiunilor făcute, îl provoacă pe acela, ce ia
chipul cel mic, a-i da foarfecele cu însăși mâinile sale. De două ori
primește igumenul dela acesta foarfecele și de două ori le pune în-
poi pe evanghelie, probând cu aceasta ascultarea monahului și cons-
tanța intențiunilor lui. A trei oară dându-i monahul igumenului foar-
fecele și zicând acesta: „*Iată că din mâna lui Christos le iai. Vezi
cui te făgăduiești, către cine te apropii și de ce te lepezi*” și luând
igumenul foarfecele zice: „*Binecuvântat este Dumnezeu, care voiește
să se mântuiască toți oamenii și să vină la cunoștința adevărului,
cela ce este binecuvântat în vecii vecilor*”. Deci îl tunde igumenul
pe monah în chipul crucii, zicând cuvintele: „*Fratele nostru (N) își
tunde părul capului său, în numele Tatălui și al Fiului...*” și-i dă
numele; iară frații prezenți cântă de trei ori: „*Doamne miluiește-l*”.

Nemijlocit după aceasta, i se pune la piept celui ce ia chipul
cel mic, crucea, cu cuvintele: „*Fratele nostru (N) ia semnul crucii
Domnului pe pieptul său, ca să se nevoiască, cât îi va fi cu pu-
tință, a urma și în toată ora a-și aduce aminte de patimele, scui-
tință, a urma și în toată ora a-și aduce aminte de patimele, scui-
tință, a urma și în toată ora a-și aduce aminte de patimele, scui-
pările, defăimările etc. ale Domnului Dumnezeului și Mântuitorului
nostru Isus Christos*”. După aceea se îmbracă în rasă, care se nu-
mește haina veseliei, și se incinge cu brăul spre omorirea patimilor
și innoirea duhului. Apoi se dă *mantia* (ὁ μανδύας sau τὸ μανδύον),
care se numește haina mântuirii și platoșa dreptății și în cap i se
pune *potcapul*, care este coiful mântuirii, și *camilauca* ¹⁾, logodna în-
gerescului chip, iară în picioare i se pun *sandalele* spre gățirea evan-
gheliei păcii și în urmă i se dau *metaniile* (μετανοίαι) ²⁾, cari se nu-

¹⁾ Cu *camilauca* (καμηλαύχιον) se înscamă de prezent vâlul cu care se acopere-
pere potcapul, care vâl mai înainte se numia ἐπανωκαμηλαύχιον, pe când acoperă-
mântul capului ce-l purtau monahii sub vâl se numia καμηλαύχιον.

²⁾ Relativ la originea întrebunțării metaniilor din partea călugărilor sunt de
observat următoarele: După încetarea disciplinei penitențiale vechi, au început a se
răspândi prin mănăstiri forme noi de pocăință. Pocăința consta acum mai mult în
posturi prelungite, în mâncare de bucate uscate, xirofagie, în roșire zilnică a unui
număr hotărât de „Doamne miluiește”, în multe repetiri a *Tatălui nostru* și a *psal-*
mului 50 etc., și mai ales în facere a sute de metanii pe zi. Acestea primeau numirea
de μετανοίαι (acte de pocăință) chiar atunci când erau numai manifestări de supunere
sau de venerațiune. Și tot numirea aceasta μετανοίαι se da și aparatului, care acum
era necesar pentru numărarea sutelor de ingenuchieri și a multelor repetiri de rugă-

mesec sabia cea spirituală spre rugăciunea cea din tot timpul către Christos. La toate aceste cântă frații: „Doamne miluiește-1”. După îmbrăcarea noului frate îl binecuvântează igumenul, zicând: „Fratele nostru (N) a luat logodna marelui și ingerescului chip, în numele Tatălui și al Fiului...” și citește rugăciunea: „Doamne, Dumnezeuul nostru bagă pe servul tău acesta în curtea ta cea duhovnicească...”. Dacă îmbrăcarea se face la sf. liturghie, atunci i se dă fratelui nou îmbrăcat în mână o lumânare aprinsă și crucea (dacă e preot și evanghelia), și după sărutare se continuă sf. liturghie. Iară dacă îmbrăcarea se face afară de sf. liturghie, atunci zice igumenul o ec-tenie, în care cere dela Dumnezeu darul și ajutorul lui, pentruca cel ce a primit rânduiala chipului călugăresc fără prihană, fără osândă și fără poticneală să petreacă în această rânduială ș. a. Apoi după cântarea: „Căți în Christos v'afi botezat...” se citește apostolul¹⁾, care propune îndemnarea, de a se îmbrăca întru toate armele lui Dumnezeu, ca să putem sta împotriva meșteșugirilor diavolului. După apostol se citește evanghelia dela Matei²⁾, care învață abnegațiunea și mângâie prin aceea, că Domnul chiamă la sine pe toți cei osteniți și în-sărcinați și le face odihnă. Deci zice diaconul ectenia și după aceasta i se dă în mână fratelui celui nou crucea cu cuvintele: „Zis-a Dom-nul, cine vrea să vină după mine să se lepede de sine și să-și iele crucea și să vie după mine”³⁾. Așisderea i se dă fratelui celui nou lumânarea aprinsă cu cuvintele: „Așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, ca văzând ei faptele voastre cele bune, să mă-riască pe Tatăl nostru, care e în ceruri”⁴⁾. La fine își exprimă frații bucuria și iubirea față cu fratele cel nou prin sărutare, la care se cântă troparul: „Să cunoaștem fraților puterea tainei...”, termi-nându-se toată rânduiala cu finalul.

§ 289. Rânduiala la chipul sau schima cea mare.

Rânduiala la schima sau chipul cel mare (τὸ μέγα σχῆμα) e aproape aceeaș ca și la chipul cel mic. La Vecernie se cântă canonul de pocăință și stihiri compuse cu privirea la starea sufletească a fratelui celui nou, care se căiește de păcatele sale. După intrarea cea mică la liturghie, aducându-se cel ce voiește să primiască chipul cel mare înaintea ușilor împărătești chiar așa, ca și la chipul cel mic, se cântă mai întâi troparul zilei, apoi antifoanele umilitoare, cari exprimă sdre-

cini, pentru aceea călugărū, cari sunt chemați a petrece în pocăință toată viața lor, începură a purta cu sine acest aparat, care consta dintr'o sfoară încheiată în formă unei cununii, pe care erau înșirate boabe de lemn, ori de metal ori de altă materie. Cf. Eusebie Popovici, Istoria bisericăscă Vol. I, p. 599).

1) Efec. 6, 10—17.
 2) Mat. 10, 37 și 38 și 11, 28—30.
 3) Marcu 8, 34.
 4) Matei 5, 16.

birea inimei pentru păcate și plângerea sufletului către Dumnezeu: „Oaie sunt a turmei tale celei cuvântătoare și fug la tine, păstorule cel bun; caută-mă pe mine rătăcitul, Doamne, și mă mântuiește... Vișorul păcatelor mă cuprinde, Mântuitorule, nu pot purta valorile și cad înaintea ta, singurul cărmaciū. Tinde-mi ca și lui Petru mâna îndurării tale și mă mântuiește”. Deci se cântă troparul: „Brațele cele părintești grăbește a le deschide mie ș. m. d.”. Acuma ur-mează aceleași întrebări ca și la chipul cel mic și după acestea cu-vântarea îndemnătoare din partea igumenului și trei rugăciuni, cari se disting de cele dela chipul cel mic prin mai multă căldură, accent și rigoare. Deci ia igumenul din mână celui ce voiește să primiască schima cea mare, foarfecele în acelaș mod, ca și la chipul cel mic și-l tunde pe el. Apoi urmează îmbrăcarea fratelui nou, dându-i-se aceleași veșminte, ca și schimnului mic (τὸ μικροσχῆμα) afară de potcap și camilaucă. În locul acestora i se dau schimnicului mare (τὸ μεγαλοσχῆμα) cuculul (τὸ κουκούλιον)¹⁾ și analabul (ὁ ἀνάλαβος)²⁾,

1) Cuculul (τὸ κουκούλιον) se deosebește de potcapul cu camilauca numai prin aceea, că e la vârf ascuțit, acoperind capul și umerii și având cinci cruci roșii, în semn că-l apară pe cel ce-l poartă de dușmanii văzuți și nevăzuți. Cf. Symeonis Thessalonicensis De poenitentia c. 273 (Migne, Patr. gr., T. CLV, p. 497).

2) Analabul (ὁ ἀνάλαβος) e un veșmânt ce în forma epitrahilului acoperă pieptul și spatele, fiind ornat cu multe cruci. Cf. Symeonis Thessalonicensis De poenitentia c. 273. — La Du Cange (Glossarium ad scriptores med. et inf. Graecitatis, Lugduni 1688, p. 69) cetim despre analab: Ἀνάλαβος, Succinctorium Monachorum: Scapulare quidam esse putant. Cassianus Lib. I, Instit. cap. 6 de Monachis: Gestans etiam resticulas duplices Lanceo plexas, quas Graeci ἀνάλαβος vocant, nos vero succinctoria seu redimicula, vel proprie rebrachiatoria possumus appellare. Cf. și D. Sokolow, I. c. p. 165 și П. Лебедевъ, Наука о Бого-служении правосл. перкви. Часть II. Москва, 1881, p. 175, unde cetim: Кукуль служения правосл. перкви. Часть II. Москва, 1881, p. 175, unde cetim: Кукуль есть головное покрывало, соответствующее клобуку монаховъ. Онъ крутомъ покрываетъ голову и плеча, имѣть остроконечный верхъ и украшенъ пятью крестами, расположенными на челѣ, на груди, плечахъ и спинѣ. Кукуль былъ первоначально одеждою всѣхъ монаховъ. Съ раздѣленіемъ схимъ на малую и великую, что случилось съ развитіемъ уединенной жизни въ самыхъ монастыряхъ, принадлежностію малой схимы сдѣлался клобукъ, а великой схимѣ, въ отличіе ся отъ малой, усвоенъ былъ кукуль. Въ настоящее время кукуль, сохраняя общее съ клобукомъ символическое знаменованіе шлема спасительнаго упованія, указываетъ также высшую степень совершенства, свойственнаго великосхимникамъ. — беззловіе, равное младенческому. — Аналавъ соответствуетъ параманду, но онъ также, какъ и кукуль, украшенъ крестами. Первоначально аналавъ въ видѣ одежды, покрывающей крестообразно плеча, былъ въ употребленіи у египетскихъ монаховъ. Теченіемъ времени, какъ и кукуль, онъ сдѣлался отличіемъ великосхимниковъ. Украшеніе кукула и аналаба крестами имѣть отношеніе къ образу житія великосхимническаго, какъ житія крестовоснаго.

zicându-se la cel dintâi cuvintele: „*Fratele nostru (N) se acopere cu cucul nerăutății, cu coiful nădejdei mântuirii, în numele Tatălui...*”; iară la cel al doilea: „*Fratele nostru (N) primește analabul în numele Tatălui și al Fiului...*, primind crucea sa pe umerii săi și urmând lui Christos stăpânul”. La îmbrăcare se cântă troparele: „*Îmbrăcați-vă cu veșmântul mântuirii, incingeți-vă cu brâul curăției ș. m. d.*” și: „*Bucurase-va sufletul meu întru Domnul, că m'a îmbrăcat în haina mântuirii ș. m. d.*”. Apoi citește igumenul rugăciunea: „*Doamne, Dumnezeu nostru cela ce ești credincios întru făgăduințele tale ș. m. d.*” și rugăciunea: „*Doamne, Dumnezeu nostru, bagă pe servul tău acesta în curtea ta cea duhovnicească ș. c. l.*”. După aceea i se dă celui nou îmbrăcat în mână o lumânăre, evanghelia și crucea și apoi urmează sărutarea și sf. liturghie. Săvârșindu-se însă actul afară de sf. liturghie, se zice ectenia și se cântă: „*Câți în Christos v'ați botezat ș. m. d.*”, apoi urmează toate celelalte până la fine, ca și la chipul cel mic.

§ 290. Sfințirea igumenului.

Igumenul se sfințește ca și protopresviterul în timpul liturghiei după intrarea cu evanghelia. Arhiepiscopul îl înseamnă cu mâna pe cap de trei ori și punând mâna pe capul lui zice: „*Se aduce precuviosul ieromonah (N), ales și întărit fiind de a lua sfintele rugăciuni și a fi pus în scaun ca igumen și păstor al cinstitului locaș (N)*”. Și după a doua aducere, zice arhiepiscopul: „*Darul sf. Duh să fie cu tine, luminându-te și înțelepțindu-te pe tine în toate zilele vieții tale*”. Și zice preotul: „*Să luăm aminte*”, iară arhiepiscopul citește rugăciunea: „*Dumnezeule, cela ce totdeauna faci purtare de grijă pentru mântuirea oamenilor ș. m. d.*”. Apoi se zice ectenia și după două rugăciuni, în cari se cere, ca Dumnezeu să-l arate pe servul său, igumenul locașului (pentru care se sfințește), credincios și înțelept iconom al turmei celei cuvântătoare și cu credință și în adevăr să serviască trebuințelor locașului numit, îi dă arhiepiscopul mantie nouă și punându-l în mijlocul bisericii în jălț zice: „*Se pune în jălț servul lui Dumnezeu ieromonahul (N) ca igumen și păstor al cinstitului locaș (N)*”. Și-l înalță pe dânsul toți monahii de trei ori, zicând: „*Vrednic, vrednic, vrednic*”. Și sărută arhiepiscopul pe igumen și toți monahii și-i dă arhiepiscopul toiagul, zicând: „*Primește toiagul acesta, pe care sprijinindu-te vei conduce turma ta, pentru că ai a da pentru dânsa răspuns Dumnezeu nostru în ziua judecării...*”. Și după cântarea: „*Mulți ani*” se continuă liturghia.

§ 291. Sfințirea arhimandritului.

Și arhimandritul se sfințește la același timp al sf. liturghiei, ca și protopresviterul și igumenul. Dacă arhimandritul ce are a se sfinți n'a fost igumen, citește arhiepiscopul peste dânsul rugăciunile, cari se citesc

la sfințirea igumenului, iară dacă a fost igumen, rugăciunile igumenești, nu se citesc, ci arhidiaconul exclamând: „*Poruncește*”, arhiepiscopul citește rugăciunea: „*Doamne Isuse Christoase Dumnezeu nostru, împărate cel mai înainte de veci, Păstorul cel bun...*”, în care îl reoagă pe Domnul, ca prin harul sfântului său Duh pe servul său (N), care se hirotesește arhimandrit, să-l arate mădular neprihănit și ales al cetei monahale, să-i îndrepteze căile lui, să-i lumineze mintea, să sădiască în inima lui dumnezeiască frică etc... Deci punându-și arhiepiscopul mâna pe capul celui sfințit, exclamă: „*Vrednic*” de trei ori și cântăreții cântă: „*Vrednic*” tot de atâtea ori. Și dacă este a i se da arhimandritului mitra, arhiepiscopul îl binecuvântă cu mâna pe arhimandrit, și sărutând acesta mâna arhiepiscopului și mitra, i se pune aceasta în cap și se continuă sf. liturghie. Iară după terminarea sf. liturghiei arhiepiscopul în mijlocul bisericii dă arhimandritului toiagul, zicând: „*Primește acest toiag, cu care întărind turma ta să o îndreptezi ș. m. d.*”. Apoi îi dă arhiepiscopul hirotositului arhimandrit învățătură corespunzătoare, cum are să conducă turma-i increzută. Deasemenea le dă arhiepiscopul și fraților mănăstirii învățătură despre datorințele lor față cu arhimandritul și-i îndeamnă apoi pe toți la rugăciune reciprocă, ca să câștige dela Dumnezeu moștenirea eternei vieți.

ARTICOLUL III.

Euhologiile relative la viața omului și la întâmplările ei felurite.

292. Împărțire.

Euhologiile relative la viața omului și la întâmplările ei felurite sunt acelea, cari se fac din *motivul nașterii unui prunc* (în ziua dintâi, a opta și a patruzecia după naștere, rugăciunea când pierde femeia pruncul și rugăciunea moașei) sau la *nevoi generale și particulare*, și euhologiile, cari se fac din *pricina morții unui creștin* (euhologiile la moartea unui creștin și euhologiile la pomenirea morților). În legătură cu euhologiile din urmă se va trata în articolul de față și despre *prescripțiile bisericii și ale statului cu privire la înmormântări și la locul de înmormântare.*

§ 293. Euhologiile bisericesti cu prilejul nașterii unui prunc.

Euhologiile bisericesti din pricina nașterii unui prunc sunt afară de acele, cari sunt împreunate cu sf. botez și cari s'au expus la alt loc, încă: Rânduiala în ziua cea dintâi,

când naște femeia pruncul, rugăciunea la însemnarea pruncului, rugăciunea ce se citește după patruzeci de zile femeii, ce a născut, rugăciunea când pierde femeia pruncul și rugăciunea moașei, care ridică pruncul.

Biserica orânduind rugăciuni pentru maica, ce a născut, nu cere ieșirea ei din casă și mergerea ei la biserică, ci îndată după naștere mergând preotul însuși la casa, unde a născut femeia, liniștește durerile nașterii, citindu-i maicei rugăciuni corespunzătoare, cari se cuprind în cerere, ca Dumnezeu să-i dea celei ce a născut vindecare la timp și ridicare din patul durerilor, cari urmează după naștere, să-i ierte păcatele ei cele de voie și cele fără de voie și să o feriască de toată tirănia diavolului; iară pe prunc să-l feriască de toată răutatea, de spiritele cele viclene și să-l învredniciască a se închina bisericii lui Christos; așisderea se cere iertare și pentru toți cei ce s'au atins de maică la naștere și se află în casă, și făcându-se sfințirea cea mică a apei, stropește preotul casa, pe prunc și pe toți cei ce se află în casă.

Simeon Tesalonicheanul scrie în privința aceasta: Născându-se pruncul, îndată vine preotul și laudă pe Dumnezeu, mulțămind, că s'a născut om în lume, și însemnând binecuvântă pe cel născut și se roagă să viețuiască și să primiască botezul și ungerea, rugându-se și pentru mântuirea maicei lui și-i dă ei și femeilor celor împreună cu dânsa din dar și aghiasmă...¹⁾

A opta zi după naștere, însemnându-se pruncul la frunte, gură și piept, i se dă numele și i se citesc așisderea rugăciuni corespunzătoare. Copii nounăscuți nu arareori mor curând după naștere, pentru aceea Grecii și păgânii le dădea celor nounăscuți numele deabia atunci, când aveau speranța că vor viețui acuma, așadară deabia în ziua a șapta sau, la o samă, chiar în ziua a noua după naștere. Aceasta zi o determinară pentru darea numelui la copii și Romanii, pentru aceea se petrecea la ei în ziua a noua după naștere sărbătoarea zeiței așanumite Nundina (dela novem dies), iară ziua aceasta însăș se numia Lustricus dies și era o sărbătoare însemnată, așezată spre curățirea pruncilor de sexul bărbătesc, iară pentru pruncii de sexul femeiesc era deter-

¹⁾ Symeonis Thessalonicensis De sacramentis cap. 58 (Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 208).

minată ziua a opta. Legiuitorul cel mai înalt, Dumnezeu, a ales în Testamentul cel vechiu ziua a opta pentru curățirea pruncilor ebreiești de sexul bărbătesc prin tăerea împrejur, dându-li-se în această zi și numele. În ziua a opta și însuș Christos, Mântuitorul nostru, a binevoit a se supune tăierii împrejur și a primi numele. De aci și creștinii, urmând acestui exemplu, le dau pruncilor nounăscuți numele în ziua a opta după naștere și-i numără între cei vii.

Simeon Tesalonicheanul scrie: Iară a opta zi se aduce pruncul lui Dumnezeu, și anume înainte ușelor bisericii, pentru că încă nu este sfințit cu botezul. Și-l înseamnă preotul la frunte și la gură și la piept și-i dă lui prin sf. rugăciune nume, care vor voi cei ce l-au născut, cu care nume se și botează. Precum aceasta s'a făcut și la Domnul, căci a opta zi, făindu-se împrejur, s'a chemat Isus. Iară noi tăere împrejur nu avem, că a plinit Mântuitorul cele ce sunt ale legii în locul nostru și ne-a mântuit de sclăvia legii și a dat în toată firea altă tăere împrejur, dumnezeiescul botez, care nu taie corpul, ci curățește păcatele¹⁾.

În prezent, de regulă se împreună rânduiala în ziua cea dintâi când naște femeia pruncul cu rânduiala la însemnarea pruncului, urmând ele nemijlocit după olaltă.

Iară la a patruzecia zi se aduce pruncul de maica sa la biserică. Această datină își are originea în legea veche²⁾. în urma căreia maica, care naștea un prunc, era necurată prin 40 de zile, iară aceea, care naștea o pruncă, prin 80 de zile, fiind necesităta a veni la templu, spre a aduce acolo Domnului sacrificiu de curățire. Această lege a implinit-o și Maica Domnului, precum ne raportează evanghelistul Luca³⁾, și această datină trecu și în biserica creștină. Venind așadară maica la 40 de zile după naștere, la biserică, ia preotul pe pruncul în mâni, se roagă lui Dumnezeu, ca să o curățe pe maica de tot păcatul și de toată spurcăciunea, ca fără osândă să învrednicească a se împărtăși cu sf. sacrameinte; iară pe pruncul să-l binecuvânteze, să-l crească, să-l sfințiască, să-l înțeleptiască, să-l facă întreg la minte, bine priceput. Apoi îl înbisericează, adică îl introduce preotul pe prunc

¹⁾ Symeonis Thessalonicensis De sacramentis cap. 59 et 60 (Migne, Patr. T. CLV. p. 20).

²⁾ III. Moisi 12, 1-8.

³⁾ Luca 2, 22-24.

în biserică, zicând înaintea ușelor bisericeii : „*În biserică se servul lui Dumnezeu (N) în numele Tatălui, și al Fiului, și al sf. Duh, acum și pururea și în vecii vecilor, Amin*“, și în mijlocul bisericeii zicând aceeași ; și înaintea ușilor altarului zicând așisderea aceeași. Și apoi de va fi pruncu de parte bărbătească, îl bagă preotu în altar, iară de va fi de parte femeiească, îl duce numai până la ușele altarului și zice, închipuind pe dreptu Simeon, care a luat în brațe pe dumnezeiescu prunc : „*Acum slobozește pe servul tău stăpâne după cuvântu tău în pace...*“, cerând astfel, ca pruncu să se curățe de păcat și să vadă lumina spre descoperirea neamurilor, să vadă pe Christos. Din acel timp este pruncu chemat, iară maicei i s'a dat voie, fiindcă s'a curățit, a intra în biserică și a se împărtăși cu sf. sacrame, când va fi gata și va voi ¹⁾.

După o veche tradițiune și datină prea lăudabilă sf. biserică se roagă și pentru acele femei, cari pierd pruncu. Cu aceste rugăciuni deși biserică nu le iartă acestor femei păcatu neluării aminte sau al ușurătății minții, care se poate deslega numai prin sacramentu pocăinței ²⁾, și deși atari maice nu se dispensează de prescriptele bisericești relative la îngrijirea îndătorită pentru fructu corpului lor ; totuși biserică în puterea chemării sale ca mijlocitoare se adresează cu rugăciunile sale la Dumnezeu și pentru aceste femei, ca Dumnezeu să se îndure de ele, să le ierte păcatu lor, să le curățiască de spurcăciunea lor, să le vindece durerile, să le dăruiască sănătate și să le ridice din patu, în care zac. Și ce poate să liniștească muștrările conștiinței pentru lepădarea poate și culpabilă a pruncului mai bine decât rugăciunile bisericeii și mijlocirea ei la Dumnezeu cel atodrept și prea bun ? Pentru aceea este această rânduială a bisericeii bine întemeiată și să observă ca o datină foarte folositoare în toată biserică ortodoxă.

În urmă se roagă biserică și pentru moașa, care ridică

¹⁾ Cl. Symeonis Thessalonicensis De ordinationibus cap. 60 (Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 212) și Вениаминъ Новая Скрижалъ. 1870. p. 394.

²⁾ Vezi : Can. 23 al sin. din Anchira (Didalion, l. c. f. 263) și Can. 8 al sf. Vasile (Didalion, l. c. f. 409).

pruncu, cerând pentru dânsa binecuvântarea lui Dumnezeu și curățirea ei.

§ 294. Euhologiile bisericești relative la nevoi generale și particulare.

La nevoi generale și particulare îndăfinează biserică a chema îndurarea lui Dumnezeu prin rugăciuni. Și pe cât de felurite sunt nevoile pe atât de felurite sunt și rugăciunile de acest fel ale bisericeii. Ea are rugăciuni în timp de boale grele și de moarte năprasnică, rugăciuni în timp de foamete, rugăciuni la toată lifia, rugăciune în timp de secetă și în timp de multă ploaie, rugăciune pentru cei ce sunt în blăstămuri și pentru cei ce s'au legat pe sine cu jurământ, rugăciune la deslegarea de blăstăm, rugăciune la toată neputința, rugăciune la bolnavu, ce nu poate dormi, rugăciune de iertare de toate păcatele, rugăciune pentru casa ce se supără de dhuri rele, rugăciune pentru cei ce se tulbură de dhuri necurate și se bântuiesc, rugăciuni, adică blăstămuri cătră cei ce păfimesc dela diavoli, cari rugăciuni se atribue sf. Vasile cel Mare ș. a.

La nevoi generale se adună credincioșii în biserică, pentruca aici cu inimă înfrântă să ceară dela Dumnezeu ajutor, împreunându-se cu rugăciuni totodată și alte fapte bune, precum darea de elemozină, ajunarea ș. a. d. Aceste rugăciuni sunt pătrunse de duhu căinței și al mărturisirii păcatelor și se citesc de regulă cu plecarea genunchelor. Așisderea se fac la întâmplări ca acestea și procesiuni.

§ 295. Procesiunea sfântă.

Sub procesiune sacră înțelegem mergerea solemnă cu rugăciuni și cântări sfinte, ce o face cleru și poporu de regulă în afară de biserică, cu insigniile (steagurile, crucile, fânarile) bisericești, spre a mulțami lui Dumnezeu pentru binefaceri, a cere binecuvântare și a se ruga cu inimă înfrântă pentru scutirea de diversele calamități.

Originea lor o aflăm în T. V. Așa s'a dus sieriul lezei cu procesiune din casa lui Abinadab din Gabaa, în cetatea din Ierusalim, apoi după ridicarea templului s'a dus și s'a așezat în templu.

Pentru noi creștini intrarea solemnă a lui Christos în Ierusalim este prototipul tuturor procesiunilor creștine bisericesti. În biserica veche creștină aflăm din timpuri de tot vechi, procesiuni. Primele procesiuni fără îndoială au fost cele dela înmormântare și dela transportarea sfintelor oseminte ale martirilor. Dară au fost și alte procesiuni. Așa sf. Vasile cel Mare amintește despre niște litii din Neo-Cesarea (Ep. 63 al. 207). Iară sf. Ioan Chrisostom în o cuvântare (contra Iud. et theatr.) zice între altele: „Înainte cu trei zile, când cădea ploaie torențială și răpia tot cu sine, se făceau *litii și procesiuni*, și întreagă cetatea noastră grăbia ca și cu torente la pragurile apostolilor și noi ca mijlocitori ne-am adresat la sf. Petru și Andreiu“. *Amberger* zice: Procesiunile simbolizează și viața noastră aici pe pământ, unde suntem numai niște călători și unde nu avem cetate stătoare ci pe cea viitoare o căutăm, după cum exprimă ap. Paul (2 Cor. 5, 1 și la Evr. 11, 13).

Procesiunile, după cum le avem noi în euhologhion sunt unele rânduite cu scopul de a aduce mulțămită altele cu scopul de cerere și penitență. Cele dintâi se fac cu ocaziuni solemne de bucurie, ca în ziua de Paști.

Cele de cerere și penitență se zic și litii și se fac mai ales pe timpul ajunărilor sau cu alte ocaziuni spre a implora dela Dumnezeu iertare pentru păcate precum și dar și binecuvântare în diversele noastre lipsuri trupești și sufletești.

Afară de acestea sunt *procesiuni* extraordinare, cari se fac cu prilejul unei festivități întâmplătoare ca întâmpinarea arhierelui, a Domnitorului etc.

Procesiunile pot să se facă în biserică, (litia), sau în jurul bisericii (Sâmb. Patimilor, Lunia Paștilor la Hram), sau dela biserică până la un loc destinat în sat și înapoi, ca la Iordan, Sâmbăta morților. Toate purced dela altar și se reîntorc la altar.

În fruntea procesiei se duce crucea, gloria și speranța noastră, stindardul, sub care ne-am înrolat la botez. Crucea, ca simbol al răscumpărării noastre, ne este conducătoarea în călătoria pământească spre patria cerească.

Apoi urmează praporii cu icoanele sfinților prin care se înseamnă triumful creștinismului. Icoanele de pe prapori ni

arată sfinții, cari au să ne fie modele de imitat și cari binevoesc a primi rugele noastre și a le mijloci sau duce la Dumnezeu. La unele ocaziuni se poartă și relicvii sfinte. Apoi urmează poporul.

Râul rugăciunii bisericesti, care purcede dela altar, iese din malurile sale și se revarsă peste întreaga câmpie a comunei creștine. Stradele și șoselele, munții și văile, câmpurile și dumbrăvile, toate trebuie să se pătrundă de rugăciunea bisericii. În aer, care adeseori s'a pângărit prin vorbe și cântări păcătoase, trebuie să se înalțe mirosul de tămâie al rugăciunii, curățindu-l și îndreptându-l. Mireasma cea rea a păcatului și efectul cel stricăcios al lui trebuie în toată natura să dispară față cu puterea cea sfințitoare a rugăciunii și roua binecuvântării cerești trebuie să fie urmată de fructe mănoase de tot felul. De regulă se face la cele mai multe din întâmplările induse sfințirea apei și se stropesc creștinii și locurile, în cari se află sau viețuesc ei, cu apă sfințită.

§ 296 Peregrinajele sfinte.

Acestea sunt călătorii, cari se fac la locurile cele sfinte, unde a viețuit și lucrat Domnul nostru Isus Christos sau cutare sfânt, unde s'au întâmplat minuni și se împarte harul dumnezeesc cu abundență mai mare și în mod mai deosebit. Ele purced din același sentiment de credință și de încredere în Dumnezeu, de speranță, căință și pietate ca și procesiunile.

Baza acestora e încă de a se căuta în sf. scriptură. Israilitenii din depărtări mari călătoriau la Ierusalim și însuși Domnul nostru Isus Christos s'a conformat acestui obicei. Sfinții apostoli, îi aflăm încă peregrinând la sfânta cetate. (F. ap. 20, 16). Iară creștinii cei dintâi nici pe timpul persecuțiilor n'au încetat a cerceta locurile sfinte unde a petrecut Christos viața pământească. Așa la începutul sec. III episcopul Alexandru din Capadocia a mers la Ierusalim, spre a se ruga acolo și a cerceta locurile sfinte (Euseb. H. E. VI c. 11).

Peregrinările nu sunt cerute din partea bisericii ci admise și recomandabile.

Locurile cele mai însemnate pentru noi sunt Palestina,

și anume Vithleemul, Ierusalimul, Muntele Athos, (Constantinopolul) Mormintele sfinților, bisericile cu moaște etc. La noi sfântul Ion la Suceava și la Crisceațic.

La peregrinaj să-și aducă credincioșii aminte însă, că nu locul sfințește pe om, ci după cum spun Constit. apost. VIII c. 40, omul sfințește locul. Aceia ar însemna, că multe cereri, devoțiunea, încrederea în cel de sus contribuie încă la multe minuni ce se întâmplă, dar se înțelege că și devoțiunea și încrederea mai mare provine chiar din motivul, că acolo Dumnezeu a împărțit darurile în o măsură mai abundentă decât aiurea.

Deși peregrinajele în sine sunt foarte salutare, totuși trebuie a le recomanda numai cu precauțiune. Sunt de aceia cari peregrinează, ca să scape de sarcinile zilnice, alții își dau cu aceasta ocaziune curs liber pasiunilor lor, se petrec și privesc peregrinajele numai ca excursii de plăceri lumești.

Mai condamnabile sunt excesele de peregrinaj, la găzduirile în mase și călătoriile în timp de noapte. Grigorie din Nissa desfătuește pe Capadocieni în ce privește peregrinajele zicând: Atâta cale nu poate parcurge femeea, de nu va avea cine s'o păziască, fiindcă în acele cetăți orientale domnește libertatea și indiferența și aplecarea spre rău. Cine poate umbla prin fum și să nu-1 usture ochii? ... Cine poate trece prin locuri infectate fără a se infecta?

De aceea e recomandabil ca parohul să-și conducă pe oameni la peregrinaje și să-și supravegheze.

§ 297. Euhologiile bisericești la moartea unui creștin.

Precum în decursul întregii vieți biserica este fiilor săi maică duioasă, care le împărtășește mulțimea darurilor și a binecuvântărilor sale; așa le arată ea iubirea sa înainte și după moarte. Această iubire a bisericii se arată adevărat prin acele euhologii și rânduieli, cari sunt instituite din cauza morții unui creștin și cari urmează a se expune aici.

1. Spre a-și ușura creștinului ieșirea din lume biserica are o deosebită *rânduială la ieșirea sufletului*, care se citește de preot asupra celui bolnav. Și întru adevăr, când are creștinul mai multă trebuință de ajutorul mai înalt, decât în

acea oră infricoșată, în care se curmă firul vieții lui? Pentru aceea în aceste momente se roagă preotul pentru deslegarea sufletului bolnavului de toată legătura și cere, ca Dumnezeu să-și fie îndurat. Îndecosebi se îndreaptă preotul în aceste rugăciuni către preacurata Maica lui Dumnezeu, speranța creștinilor și a tuturor păcătoșilor, și o roagă, ca să asculte suspinurile celui bolnav și să-și tindă lui mâna de ajutor.

2. După repausarea creștinului biserica observă așisderea o *rânduială anumită*, care se cuprinde în următoarele: Repausând un creștin se trag clopotele. Această tragere a clopotelor, precum și cea la înmormântare le vestește creștinilor, că un membru acuma s'a dispărțit din mijlocul lor, îi provoacă la rugăciune pentru sufletul repausatului, le aduce aminte, că și lor le va veni ora morții și înseamnă cea trâmbiță ingeriască, care pe toți are să-și cheme din morminte la judecata infricoșată. — Corpul celui mort se scaldă în apă¹⁾ spre aducere aminte, că corpurile dreptilor vor învia oarecând cu mărire. — După aceea îl îmbracă pe cel repausat cu îmbrăcăminte nouă, spre a însemna, că acest corp trecător, care se predă mormântului, va învia la a doua venire a lui Christos îmbrăcat fiind în veșmânt nou al nestrucăciunii. — Corpul îmbrăcat se pune în raclă și se acoperă cu acoperământ spre a însemna, că cei repausați în credința lui Christos cea adevărată, se află sub acoperământul și scutul lui Christos. — Pe pieptul repausatului se pune sf. cruce sau o icoană, ca semn al credinței lui în Christos și spre a însemna, că el lui Christos și-a dat sufletul²⁾. — În cele patru părți ale raclii atât în casă, cât și la înmormântare se pun lumânări, cari înfățișează cea lumină dumnezeiască, cu care s'a luminat creștinul la botez și ne aduc aminte, că sufletul creștinului încă viează, deși corpul s'a dat stricăciunii. — Corpul celui repausat se stropește cu aghiasmă, prin care lucru se exprimă dorința, că sufletul celui repausat să se înfățișeze sfințit la infricoșata judecată.

Astfel gătit fiind corpul repausatului, se expune vr'o câteva zile, pentruca să dispară toată indoiiala despre moartea

¹⁾ Fapt. apost. 9, 37.

²⁾ Cf. Symeonis Thessalon. De ordine sepulturee cap. 362 (Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 676).

repausatului și parte pentru ca să li se conserve consângenilor și amicilor rămășițele iubitului lacugetaer de la care se vor despărți pe timp îndelungat. Așisderea se deșteaptă credincioșii prin vederea celui repaus atdes repausat, pre trecerea tuturor lucrurilor pământeste și se întăresc în convingerea, că numai acele fapte și lucruri au preț adevărat, prin cari câștigăm fericirea cea eternă. — După repausarea unui creștin se aduna în vechime poporul în casa lui și făcea rugăciuni sub conducerea unui preot sau diacon ¹⁾. Aceste rugăciuni durau și peste noapte și de aici își trag originea priveghiile la morți. Și acuma repausând unul din creștini face biserică, prin preoții săi, rugăciuni, poruncind ea, ca după repausarea unui creștin să se facă în casa mortului o rânduială deosebită, care se numește *panihidă*.

Panihida se face așa: După îndătinatul început se cântă tro-parele: „Cu duhurile dreptilor celor ce s'au săvârșit...”. „Intru odihna ta, Doamne, unde toți sfinții se odihnesc...”, „Mărire...” „Tu ești Dumnezeu, care te-ai pogorât în iad...”, „Și acum...” „Una curată și preanevinovată fecioară...”. Apoi se zice ectenia pentru cei morți: „Miluiește-ne pe noi Dumnezeule după mare mila ta...”, la care se citește rugăciunea: „Dumnezeul duhurilor și a tot trupul...”, în care se cere, ca Dumnezeu să odihnească sufletul repausatului în loc luminat, în loc cu verdeață, în loc de odihnă, de unde a fugit durerea, intristarea și suspinarea și să-i ierte toată greșala, ce a greșit, sau cu cuvântul, sau cu lucrul, sau cu gândul ș. m. d. În urmă se face finalul în care se cere, ca Dumnezeu să așeze sufletul mutat dela noi în corturile dreptilor, în sinurile lui Abraam să-l odih-niască și cu dreptii să-l numere și pe noi să ne miluiască ca un bun și de oameni iubitor.

După o datină străveche se citesc în casa repausatului evanghelia și psaltirea, acele cărți, în cari toată inima mahnită poate să afle corespunzătoare ușurare.

3. *Rânduiala înmormântării e următoarea*: Scoțându-se mortul din casă se duce la biserică, trăgându-se clopotele, cântându-se imnul: „Sfinte Dumnezeule, sfinte Tare...” și citindu-se evangheliile. Convoiul se deschide ducându-se înainte crucea, căci crucea este semnul mântuirii noastre. După cruce se duc steagurile bisericești ca expresiune a

¹⁾ Cf. Ioannis Chrysostomi In epist. ad Hebr. cap. 2. Hom. 4. n. 5 (Migne, Patr. gr. T. LXIII. p. 44) și Augustini Confessionum Lib. IX. cap. 12 (Migne, Patr. lat. T. XXXII. p. 776).

speranței despre mărita noastră înviere. Între steaguri se duce coliva (τὸ κολιβόν) adică grâu fiert cu miere și alte roduri de multe feluri, care grâu cu miere îl mănâncă în semn de comunitate cu mortul, toți cei ce iau parte la înmormântare. Sămânța de grâu la înmormântare înseamnă, că omul sămânță este și ca grâul care semănându-se în pământ răsare, așa și el, cu puterea lui Dumnezeu, va învia din morți ¹⁾; iară mierea înseamnă, că credincioșii învrednicindu-se de eterna fericire, se îndulcesc de locașurile cerești. — Înaintea raclii pășesc preoții, ca cei ce aici pe pământ sunt conducătorii celor vii întru învățarea credinței și împlinirea faptelor bune, iară după moarte îi merg creștinului înainte, cerându-i dela Dumnezeu iertarea păcatelor și eterna fericire; ceilalți credin-cioși pășesc după raclă. — Lumânările arzătoare în mâinile clerului și ale poporului sunt simbolul credinței luminate și semn de bucurie, că mortul și-a împlinit lupta ²⁾. — Tămâierea cea multă la înmormântare servește nu numai de a înăduși duhoarea putrejunii, ci și ca simbol al rugăciunii, care se înalță la Dumnezeu, precum scrie apostolul Ioan: „Și s'a suit fumul tămâilor cu rugăciunile sfinților” ³⁾. — Imnul: „Sfinte Dumnezeule...” arată, că serv al sf. treimi e cel repausat și pe dânsa a propovăduit-o și întru dânsa a adormit și la dânsa merge și va fi într'o ceață cu îngerii, cari ne-încetat cântă cântarea cea întreit sfântă. — Se citesc evan-gheii despre învierea morților și despre eterna viață, spre a-l apleca pe Dumnezeu la îndurare, iară pe cei ce se află în doliu a-i mângăia cu cuvintele evanghelice despre învierea morților și viața eternă. Acuma Sozomen raportează, că la transportarea rămășițelor sf. Meletie, arhiepiscopul Antiohiei (sec. IV), se opri convoiul pe cale și raclă se puse jos, spre a se face asupra ei rugăciune ⁴⁾.

Corpul adus la biserică, se pune cu fața spre răsărit, de unde Mântuitorul va veni la judecată ⁵⁾ și încotro toți

¹⁾ Ioan 12, 24.

²⁾ Cf. Ioannis Chrysostomi In epist. ad Hebr. cap. 2. Hom. 4. n. 5 (Migne, Patr. gr. T. LXIII. p. 43).

³⁾ Apocal. 8, 4.

⁴⁾ Sozomeni Hist. eccl. Lib. VII. c. 10 (Migne, Patr. gr. T. LXII p. 1441).

⁵⁾ Mat. 24, 27.

credincioșii își îndreaptă față la rugăciune. Apoi se face în biserică asupra corpului celui mort, următoarea rânduială foarte instructivă pentru cei vii: Făcându-se începutul îndătinat se citește psalmul 90: „Cela ce locuiește întru ajutorul celui înalt...”, în care se exprimă încrederea vie întru Dumnezeu și deosebita lui îngrijire pentru aceia, cari cu încredere în Dumnezeu și-au dat sufletul său în mâinile lui. Apoi se citește psalmul 118, care fericind pe împlinatorii poruncilor dumnezeiești ne arată, pe ce cale se ajunge adevărata norocire în viața aceasta și fericirea eternă în cea viitoare. Acest psalm se împărțește în trei stări sau mări. În starea primă și a treia se cântă după fiecare vers cântarea: „Alleluia”; iară în starea a doua se cântă după fiecare vers cântarea: „Miluiește pe servul tău”. După fiecare din cele două dintâi stări, se face ectenia cea mică a morților, iară după starea a treia, se cântă cele opt stihiri, cari se încep cu: „Ceata sfinților a aflat izvorul vieții ș. m. d.”, căror stihiri tot le premerge cântarea: „Bine ești cuvântat Doamne, învață-mă îndreptările tale”. În aceste stihiri îl rugăm pe Dumnezeu, ca să-l odihniască pe cel repausat și să-i treacă toate păcatele.

Deci se cântă canonul morților compus de Teofan Graptul († după 843), marele mărturisitor din timpul împăratului luptător de icoane, Teofil. În acest canon aducând biserica aminte de nevointele martirilor, a fraților noștri întâi născuți și a rugătorilor noștri înaintea lui Dumnezeu, își înalță ruga sa către învingătorul morții și ne învață și pe noi a ne ridica din lumea aceasta deșartă către cea netrecătoare. Drept aceea după a treia odă-se cântă sedea: „Cu adevărat deșertăciune sunt toate...”, iară după a șasa odă se cântă condacul: „Cu sfinții odihnește Christoase sufletul servului tău...” și icosul: „Tu însuși ești fără de moarte, cela ce ai făcut și ai zidit pe om ș. c. l.”.

După canon se cântă opt stihiri compuse de sf. Ioan Damascen pe toate opt glasuri, în cari cu voiciune se propune deșertăciunea lucrurilor pământești.

„Care desfătare lumească rămâne neimpreunată cu grija? Care mărire stă pe pământ neschimbată? Toate sunt mai neputincioase decât umbra, toate sunt decât visurile mai înșelătoare, într'o clipeală

pe toate acestea moartea le apucă, ci intru lumina feței tale Christoase și intru îndulcirea frumuseții tale, pe cel ce l-ai ales odihnește-l, ca un iubitor de oameni”. — „Toate cele pământești sunt deșertăciune, câte nu rămân după moarte, nu rămâne bogăția, nici călătorește împreună cu mărirea, căci venind moartea, toate acestea pier, pentru aceasta lui Christos celui fără de moarte să-i strigăm: Pe acesta ce s'a mutat dela noi odihnește-l, unde este locașul tuturor celor ce se veselesc”. — „Adusu-mi-am aminte de prorocul ce strigă: Eu sunt pământ și cenușă și iarăș m'am uitat în morământuri, și am văzut oase goale și am zis: „Oare cine este împăratul sau ostașul, sau bogatul sau săracul, sau dreptul sau păcătosul? Ci odihnește Doamne cu dreptii pe servul tău”. — Plâng și mă tânguiesc, când gândesc la moarte și văd în morminte zăcând frumusețea noastră cea zidită după chipul lui Dumnezeu, grozavă, ne-mărită, neavând chip. O minune! Ce taină este aceasta, care s'a făcut pentru noi, cum ne-am dat stricăciunii, cum ne-am înjugat cu moartea, cu adevărat după porunca lui Dumnezeu, precum e scris, El este acela ce dă repausatului odihnă”.

După aceea urmează fericirile, cari sunt de acelaș cuprins, adică cer odihnă celui repausat și arată deșertăciunea celor pământești. Însă spre mângâierea și liniștea celor ce plâng și se tânguiesc se propune învățătura apostolului¹⁾: „Că de credem, că Isus a murit și a înviat, așa și Dumnezeu pe cei adormiți întru Isus îi va aduce împreună cu el ș. c. l.”, și însuș cuvântul mângâietor al lui Isus Christos²⁾: „Amin, amin grăiesc vouă, cela ce aude cuvintele mele, și crede celuiia ce m'a trimis pe mine, are viața vecilor și la judecată nu va merge, ci va trece din moarte în viață...”. — Acuma se apropie părintele spiritual de fiul său spiritual ultima cară și-i citește rugăciunea de deslegare: „Dumnezeul duhurilor și a tot trupul...”, în care i se cere celui repausat iertare pentru toate păcatele, și așisderea se citesc rugăciunile de iertăciune la tot blăstăm și afurisenia: „Doamne, Dumnezeu nostru, cela ce cu înțelepciunea ta cea negrăită ai făcut pe om din țărină ș. c. l.” și: „Stăpâne mult îndurate Doamne, Isuse Christoase, Dumnezeu nostru ș. c. l.”. — Deci se face mortului sărutare, adică preoții și creștinii prezenți, în semn de iubire

¹⁾ I. Tesal. 4, 13-17.

²⁾ Ioan, 5, 24-30

frățiască cătră cel repausat, sărută crucea și evanghelia puse pe racla lui, iară strana cântă troparul: „*Veniți, fraților, să dăm mortului sărutarea cea mai de pe urmă...*” și alte tropare de cuprins asemănător, cari toate îndeamnă pe cei prezenți, a lua rămas bun dela repausat. După sărutare se zice ectenia morților și se face finalul, după care zicând preotul cuvintele: „*Vecinica pomenire fie, vrednice de fericire și pururea pomenite frate al nostru*” se cântă de trei ori „*Vecinica pomenire*”. — În fine se petrece corpul mortului cu procesiune și cu cântarea îngerească: „*Sfinte Dumnezeule, sfinte tare...*” la locul repausului său etern. Aici se pune corpul în mormânt și preotul aruncă pământ deasupra corpului în cruce, zicând cuvintele: „*Al Domnului este pământul și plinirea lui, lumea și toți cei ce locuiesc într'ansa*”. — Astfel biserica creștină chiar din început împlinește cuvintele: „*Că pământ ești și în pământ te vei întoarce*” în contra datinei păgânilor, cari ardeau corpurile morților, aceea ce creștinii o priviau ca incompatibil cu legea naturală a putrejunii succesive a corpului în sânul pământului. După aceea varsă preotul peste corp untdelemn din candelă, spre a însemna, că cel repausat a terminat ostenelele spirituale ale vieții și ca o ramură a arborelui de maslin al lui Isus Christos s'a nutrit din untdelemn al darului dumnezeiesc. Așisderea varsă preotul peste corp cenușa din tămâiar spre a însemna, că adevărate sunt cuvintele sf. scripturi (I. Moisi 18, 27) „*că pământ și cenușă suntem*”. În fine, zicându-se încă ectenia morților, se face finalul cu cântarea: „*Vecinica pomenire*”.

În timpul expunerii repausatului, se serba în vechime și sf. liturghie, despre care vorbește fericitul Augustin ca despre un uz general. La sf. liturghie aduceau creștinii jertfe sau daruri de pâne, cari le privește sf. Ioan Chrisostom ca o elemozină, prin care se onorează repausatul¹⁾. Aceste jertfe deveniră din secolul IV regulă. Așisderea se făcea sf. liturghie și la însăși înmormântarea. În Constituțiunile apostolice se provoacă creștinii, ca să aducă pentru frații lor adormiți

¹⁾ Cf. Ioannis Chrysostomi In Ioannem. 61. al. 62 (Migne, Patr. gr. T. LIX, p. 348).

întru Domnul sacrificiul euharistic în biserică și în țințerime¹⁾. Acestei datine, adică de a pune în legătură cu înmormântarea și serbarea sf. liturghii urmează unii creștini și în ziua de astăzi, cu toate că aceasta nu e prescripș cu hotărire. Ei o fac aceasta, căci săvârșirea sf. liturghii nu e numai un act, prin care se preamărește serbarea, ci ea e și un act de folos pentru mântuirea sufletelor celor repausați.

Cu serbarea înmormântării erau în vechime împreunate și agapele sau cum se numesc ele astăzi de poporul nostru, praznice. Despre aceste agape scrie autorul comentariului la Iob atribuit lui Origen: „*Noi îi invităm pe cei săraci și nevoiași la ospăț, pentruca astfel serbarea noastră să devină pomenire pentru odihna sufletului repausatului, iară pentru noi miros bineplăcut lui Dumnezeu*”²⁾. Și sf. Ioan Chrisostom motivează facerea agapelor la înmormântare sau — cum zice el — invitarea celor săraci după înmormântare, cu cuvintele: „*Ca cel repausat să se odihniască în pace și să aște îndurare la preabunul Dumnezeu*”³⁾. Constituțiunile apostolice admoniază, ca aceste agape să se facă cu decență și frica lui Dumnezeu⁴⁾. Însă această admonițiune nu se observa totdeauna. Pentru aceea, în biserica occidentală ieșiră de timpuriu din uz, iară în biserica ortodoxă sunt ele încă mai pretutindene în uz. La noi în Bucovina se opriră din motive sanitare prin ordinațiuni și astfel au încetat mai în tot locul.

4. *Rânduiala înmormântării pruncilor* e mai scurtă decât cea expusă și se face la acei prunci repausați, cari încă n'au ajuns vârsta de 7 ani și nu pot distinge între bine și rău și căroră așadară răul, ce-l vor fi comis, nu li se poate imputa ca păcat din cauza puterilor lor spirituale nedesvoltate. Biserica la rânduiala înmormântării pruncilor nu se roagă așa de mult pentru iertarea păcatelor lor, pentrucă pruncii sunt curățiti de păcate prin sf. botez, dară ea

¹⁾ Cf. Const. apost. L. VI. c. 30 (Migne, Patr. gr. T. I. p. 988).

²⁾ Anonymi in Iob Commentarius Lib. III (Migne, Patr. gr. T. XVII. p. 517).

³⁾ Ioannis Chrysostomi In Math. Hom. 31. al. 32. n. 4 (Migne, Patr. gr. T. LVII. p. 374).

⁴⁾ Const. apost. L. VI. c. 30 (Migne, Patr. gr. T. p. 989).

se roagă după o datină străveche creștină, ca Dumnezeu să-i facă părtași de bunățile cele mai pe sus de lume și de repaosul etern.

5. Iară *Rânduiala înmormântării preoților* este mai extinsă decât cea a laicilor. Rugăciunile sunt mai multe și mai lungi, cântările mai numeroase și așisderea se citește mai multe lecțiuni din cărțile sf. apostoli și din evanghelii, pentruca astfel și la moartea păstorului său să afle turma lui mai multă învățătură. Apoi preotul repausat nu se scaldă în apă, ca laicul, ci se spală cu burete muiat în untdelemn sau în chipul crucii ca la sf. botez la frunte, la ochi, la buze la piept, la genunchi și la mâni. Deci îl îmbracă pe preot în hainele ce le-a purtat, după aceea în toate veșmintele preoțești și-i acopăr fața cu un veșmânt nesfințit și se pune deasupra lui, pe piept, sf. evanghelie, după a cărei învățătură a viețuit. — Foarte frumoase în privința cuprinsului sunt toate rugăciunile, toate cântările și canonul la înmormântarea preotului, pentrucă ele se raportă la datoriile, la responsabilitatea preotului, la greșele urmate din neîmplinirea datoriilor lui și la îndurarea lui Dumnezeu, de a-i ierta. În ele se expune demnitatea cea mare a preoției și se promite servului celui bun și credincios cununa cea nevestițată a mării cerești.

6. Așisderea este o *rânduială de înmormântare a călugărilor*, diferită prin cântări și rugăciuni de cea a preoților mireni și corespunzătoare vieții și chemării monahilor. Corpul călugărului mort se spală cu un burete muiat în apă caldă în chipul crucii, și anume: pe frunte, pe piept, pe ambele mâni, pe genunchi și pe picioare. Apoi se îmbracă în cămașa curată, în veșmintele de rând, pe cap i se pune potcapul și camilauca¹⁾ care îi acopere fața. După aceea i se dă paramandiul²⁾, cingătoarea de piele și rasa și așezându-se pe mantie, marginile ei se rup, cu mantia se învâlește, iară cu marginile desprinse se înfașă cruciș tot corpul așa, că o cruce vine pe cap, a doua pe piept și a treia pe genunchi. — *Spălarea în cruciș cu apă a călugărului mort* se face spre a arăta, că el curățenia corporală

a păstrat-o toată viața sa. — *Învălirea* repausatului călugăr numai în mantie înseamnă, că el în sărăcie a viețuit și numai pentru Christos a trăit și a murit. — *Înfășarea în cruciș* a mortului înseamnă, că toată viața sa a purtat asupra-și crucea lui Isus Christos, căruia a urmat după cuvintele lui; iară crucile pe cap, pe piept și pe genunchi formate cu fașa înseamnă mai întâi sf. treime, apoi și aceea, că cel mort toată viața sa la cruce a cugetat, cu dânsa s'a laudat și cu dânsa a suferit.

Ce se aține de însăș rânduiala înmormântării călugărilor, apoi este ea diferită prin cântări și rugăciuni de rânduiala înmormântării preoților mireni, fiind corespunzătoare vieții și chemării monahale.

§ 298. Euhologiile bisericesti relative la pomenirea morșilor.

Învățându-ne biserica, că tot neamul creștinesc, frații noștri, cari au trecut din viață și aceia, cari petrec încă aici pe pământ, compun toți un corp, al cărui cap e Christos, și că între cei vii și între cei morți se continuă o legătură și comunicare vie, ne îndămorește chiar cu aceasta a ne ruga pentru frații noștri cei adormiți în credința și speranța învierii. Apoi și ea însăș se roagă deapururea pentru cei repausați, pentruca prin rugăciunile ei să se aplece preabunul Dumnezeu la îndurare și să le ierte celor repausați păcatele.

Sf. Ioan Chrisostom scrie în privința aceasta: Nu înzădar se fac aduceri pentru cei repausați, nu înzădar rugăciuni, nu înzădar milostenii. Toate acestea le-a poruncit Duhul sfânt, voind prin aceasta, ca noi unul altuia să aducem folos. Căci caută, el câștigă folos dela tine și tu dela dânsul. Nu înzădar zice diaconul: Pentru cei repausați în Christos, pentru aceia, pentru cari se săvârșește pomenirea, să ne rugăm. Acesta nu e glasul diaconului, acesta e glasul Duhului sfânt. Văzând aceasta, vom aduce mângăiere sufletelor celor repausați, cât vom fi în stare, în loc de lacrimi, în loc de tânguire, în loc de înfrumusețarea mormintelor prin milostenii, prin rugăciuni, prin aduceri pentruca și ei și noi să câștigăm promisiunile eternei fericiri prin darul și iubirea de oameni a unui născut Fiului lui Dumnezeu¹⁾.

¹⁾ Ioannis Chrisostomi In Acta Apostolorum Homil. 21 (Migne. Patr. gr., T. LX, pag. 170).

¹⁾ De a fost călugărul mort „schimnic”, i se pune în cap „cuculul”.

²⁾ Dacă a fost „schimnic”, apoi i se dă „analabul”.

Biserica însă se roagă pentru cei morți sau face pomenire generală a morților la proscomidie și la aducerea sacrificiului celui fără de sânge, precum și la alte rânduieli și rugăciuni ale sale. Apoi face biserica pomenire generală a celor repausați cu rânduială anume hotărâtă :

1. În *sâmbăta lăsatului de carne* ca și când ar fi înaintea a însăș zilei înfricoșatului județ, deoărece duminica lăsatului de carne este consfințită pomenirii înfricoșatului județ al lui Dumnezeu ;

2. *Sâmbăta înaintea pogorării Duhului sfânt*, pentru că în ziua cincizecimii s'a sigilat mântuirea lumii cu puterea preasfântului Duh, care își extinde lucrarea sa mântuitoare nu numai asupra celor vii, dară și asupra celor morți ;

3. În *sâmbăta a 2, a 3 și a 4 a postului celui mare*, și

4. În unele biserici ortodoxe, și în *sâmbăta* înainte de ziua amintirii sf. marele martir Dimitrie (26 Octomvrie)¹⁾.

Așisderea se face pomenire a morților în urma cererilor speciale ale particularilor, în ziua a treia, a noua și patruzecea după repausare, la trei, șase și nouă luni și la un an după repausare. Pomenirea morților în ziua a treia după repausare se face în onoarea învierii lui Christos celei de a treia zi ; cea la nouă zile după repausare se face cu privire la ora a noua, în care a murit Isus și în onoarea celor nouă cete îngerești, iară pomenirea la patruzeci de zile după repausare se săvârșește în onoarea înălțării lui Isus Christos la cer, ca înviind repausatul din morți, Domnul să-l facă demn de suirea în locașurile cele cerești²⁾. Pomenirea morților după trei luni, după șase luni, după nouă luni și la un an după repausare se face după exemplul bisericii, care în fiecare a treia lună, adică în fiecare anotimp a așezat sâmbetele în amintirea morților.

În urmă a așezat biserica pentru pomenirea morților, *sărindarul* (σάραντα, τεσσαράκοντα, un număr de 40) și *parusia* (παρουσία, prezență, dela παρῆναι, a fi prezent, a sta cuiva neîncetat în ajutor). Sărindarul este amintirea morților

¹⁾ Cf. П. Лебедевъ, Наука о Богослужении православной церкви. Часть II. Москва, p. 185 și A. Maltzew, Begräbnis-Ritus . . . , Berlin, 1898, p. XXIX.

²⁾ Cf. Const. apost. Lib. VIII, cap. 42 (Migne, Patr. gr., T. I, p. 1145)

la 40 de proscomidii și liturghii, iară parusia este amintirea neîncetată a morților, adică la toate liturghiile de peste an.

Rânduiala bisericească, care se face la pomenirea morților, se numește *panihida* (πῆξ, tot, νόξ, noapte, ᾄδω, cânt), cântarea sau serviciul dumnezeesc de toată noaptea. La început se numia „panihidă” serviciul dumnezeesc de toată noaptea, care se făcea de creștini cu deosebire înainte de sărbători mari. Fiind unele rugăciuni ale serviciului acestuia consfințite memoriei celor răpaușați, a trecut mai târziu numele „panihida” la serbarea rânduiei pentru cei morți numindu-se acuma rânduiala aceasta exclusiv „panihidă”. Panihida se numește și *parastas* (παράστημι, a veni în ajutor, παράστασις, mijlocire) sau mijlocire, pentru că, aducând colivă, stăm înaintea lui Dumnezeu și facem mijlocire, adică rugăciune pentru cei morți. După uzul vorbirii noastre numim noi *parastas* rânduiala mai extinsă pentru pomenirea morților (panihida mare), iară sub *panahidă* înțelegem numai firea acestei rânduiei (panihida mică).

Parastasul e prescurtarea rânduiei înmormântării mirenilor. El se începe ca și rânduiala înmormântării mirenilor cu binecuvântarea preotului : „*Sfinte Dumnezeule*” ș. c. l. și după psalmul 90 dimpreună cu Alleluia și cu ectenia morților se cântă troparul : „*Cela ce cu adâncul înțelepciunii pentru iubirea ta de oameni toate le chivernisești*” ș. c. l. Deci urmează toate ale rânduiei înmormântării mirenilor până după oda a noua a canonului morților. De aici apoi se face aceea ce numim noi panihidă, adică : „*Sfinte Dumnezeule*”, „*Cu duhurile dreptilor*”, ectenia morților și finalul cu „*Vecinica pomenire*”.

Precum la înmormântare așa și la parastas se aduce la biserică, afară de colivă, încă *pomul*, *paosul* și *pânea de grâu*. Pomul înseamnă paradisul, din care au fost scoși afară protopărinții noștri, dară în care acuma petrece sufletul răpaușatului ; dară el înseamnă și pomul cunoștinței binelui și a răului, din care au mâncat Adam și Eva în contra poruncei dumnezeiești, căreia a urmat moartea, de care este cuprins și răpaușatul, însă numai pe timp scurt, deoarece Isus Christos prin moartea sa a biruit moartea și ne-a dobândit raiul, a căruia icoană este pomul și în care acuma

petrece sufletul mortului. — Paosul (παός sau πρός, ó, cel înrudit, încamurit) și pânea (colacul) de grâu simbolizează corpul și sângele Domnului nostru Isus Christos. Precum așadar ne împărtășim toți ca membri ai bisericii lui Christos, cu elementele acestea de viață făcătoare, așa și din paosul adus să gustăm toți cei ce luăm parte la serbarea înmormântării sau a parastasului, căci prin această gustare indicăm legătura noastră ca neam creștinesc, ca seminția aleasă și răscumpărată de Isus Christos prin sângele său vărsat pe cruce. Această legătură între membrii cei vii și morți ai bisericii se simbolizează și prin ridicarea pomului, a paosului și a pâinii pe timpul plinirii panhidei ¹⁾.

§ 299. Prescripțiile bisericii și ale statului cu privire la înmormântări și la locul de înmormântare.

Dreptul înmormântării îi compete parohului răpăusatului; pentru aceea și atunci, când se strămută oarecare corp la alt loc, se cuvine să facă înmormântarea parohul propriu.

Înmormântarea se poate face în fiecare zi și la fiecare timp al zilei, și ea este o continuare a iubirii bisericii față cu membrii săi, un drept de onoare, care le compete numai acelor, cari au fost membrii bisericii și cari au răpăusat fiind în legătură cu biserica. Pentru aceea sunt excluși dela înmormântarea bisericească toți cei răpăușați afară de legătura bisericească, așadar cei nebotezați, chiar și copiii nebotezați ai părinților ortodocși, apoi ereticii, schismaticii și apostatii.

Ce se atinge de înmormântarea *celor ce se sinucid*, apoi trebuie de făcut deosebire, ori de s'a comis sinuciderea cu mintea întreagă și cu conștiință, sau la tulburarea minții. De regulă se îndrumează, la un caz de sinucidere, mai întâi o cercetare comisională, la care ar trebui să intervină și păstorul de suflete. Dacă constată acea comisiune, că sinuciderea era o urmare a tulburării minții — ceea ce cam de rândul se întâmplă — atunci se înmormântează cel sinucis după rânduiala prescrisă, numai că în tăcere și fără pompă mare. Dacă are însă păstorul de suflete siguranță

¹⁾ Cf. D. Edw. Murrill, *Lexidion der morgenl. Kirche...*, Leipzig 1838, pag. 12 și 66 și M. Повель, *Литургика...* Львовъ 1863, pag. 462.

positivă, că sinuciderea s'a comis cu mintea întreagă, dacă poate el expune temeuri importante, din cari rezultă fără dubiu, că sinuciderea s'a făcut cu mintea întreagă, atunci poate refuza înmormântarea creștină, totuși într'un caz ca acesta e consult a face raport la scaunul spiritual și a proceda după dispozițiunea primită. În Bucovina cu ordinațiunea ministerului de culte și instrucțiune din 29 Septembrie 1873 No. 11.437 se desființează ordinațiunile de mai înainte relative la înmormântarea sinucișilor și se stabili ca normă pentru organele politice de administrațiune, ca înmormântarea celor sinuciși să se facă în tăcere și în tinterim, lăsându-li-se organelor bisericești în seamă, ori de află ele cu cale a face înmormântarea sinucișilor, după prescripțiile rituale sau le opresc înmormântarea aceasta.

După legile existente în România, nu se poate înmormânta corpul unui om repausat fără autorizațiune dela ofițerul stării civile. Aceste autorizațiuni de înmormântare se dau conform Art. 171 în următorul mod ¹⁾: Îndată după înscrierea morții, ofițerul stării civile va completa, după indicațiunile date de declarant, buletinul statistic și va libera declarantului autorizațiunea de înmormântare care va arăta ziua și ora de când înmormântarea se va putea face.

Aceste date trebuiesc astfel fixate încât dela încetarea din viață și până la înmormântare să fie un interval de timp de cel puțin 36 ore. Dacă însă moartea a fost provocată de o boală infecțioasă, acest termen va putea fi scurtat în urma unei dispozițiuni cu caracter general a serviciului sanitar sau în urma avizului dat pentru acel caz de acelaș serviciu.

Autorizațiunea de înmormântare se va da și în cazul când un copil se naște mort.

Dacă sunt bănueli asupra cauzei morții, autorizațiunea de înmormântare nu se va putea libera decât în urma în-cuviințării parchetului. Ofițerii de poliție judiciară, cari fac cercetări pentru stabilirea cauzei morții, vor încunoștiința ofițerul stării civile de acest fapt, pentru ca autorizațiunea să nu fie liberată.

Iar art. 172. — Autorizațiunea de înmormântare se va

¹⁾ Vezi: Regulamentul pentru legea stării civile, publicat în „Monitorul Oficial” An. 14, Octombrie 1928, pag. 8488.

libera și în cazul când înmormântarea urmează a se face în alt loc decât comuna unde actul a fost înscris.

Transportul cadavrului se va face în acest caz potrivit regulamentului sanitar respectiv.

Ce privește *locurile de înmormântare*, chiar din timpurile cele dintâi ale creștinismului, creștinii țineau foarte mult la separarea locurilor de înmormântare a ortodocșilor de locurile de înmormântare a neortodocșilor. Pe timpul persecuțiilor, creștinii repausați se înmormântau în catacombe, cari adeseori erau foarte spațioase. După încetarea persecuțiilor, corpurile creștinilor repausați se înmormântau împrejurul bisericii sau în pronaosul, ori pridvorul bisericii. Dela înmormântare împrejurul bisericii și în pronaosul ei, se păși la înmormântare în biserică însăși. Aceasta însă era numai un privilegiu al împăraților, al episcopilor și al persoanelor binemeritate pentru biserică și stat. Încă Simeon Tesalonicheanul scrie, că înmormântându-se arhieriei în biserică, trebuie a-i pune mai aproape de altar, pe presviteri după dânșii ș. m. d.¹⁾.

În prezent se oprește în genere înmormântarea în lăuntrul bisericii și numai ca excepțiune se permite aceasta pentru dignitari supremi bisericești și mireni, și locul ordinar al înmormântării este ținterimul (*κοιμητήριον*, coemiterium). În ținterimele, cari sunt proprietate a comunei bisericești, se înmormântează numai membrii acestei comune.

După legislațiunea prezentă bisericească, ținterimele sunt proprietatea comunei bisericești și în astfel de ținterime nu se mai înmormântează și creștinii altor confesiuni.

— SFÂRȘIT —

¹⁾ Simeonis Thessal. De ordine sepulturac, cap. 364 (Migne, Patr. gr. T. CLV. p. 677).

REGISTRU

(Cifrele arată pagina).

A.

- Acatist* (*ᾠμνος ἀκαθίστος*), panegiricul Maicei Domnului 681, 682; compunătorul 682.
- Acoluși* (*ἀκόλουθοι*) numele și oficiul 95.
- Acoperământul Maicei Domnului*, când s'a introdus sârbătoarea aceasta și în amintirea cărei întâmplări 163—164).
- Acoperămintele* (*δισκοκάλυμμα, ποτηρικάλυμμα* și *ἀήρ*), numirile și însemnarea simbolică 247, 556, întrebuințarea lor la proscomidie 532.
- Acroteleuti* (*ἀκροτελεύτιον*) sau Pripeală 708, 712.
- Acte sfinte* ale cultului 21.
- „Acum slobozește în pace pe servul tău...”,* ca parte a rugăciunii de seară în biserică veche 462, în biserică de astăzi 478.
- Adormirea Maicei Domnului*, raportul lui Nichifor Calist 161; timpul introducerii 162.
- Aducătorii tăciunilor* (*οἱ καμισάτοι*, cei îmbrăcați cu cămașă) 100.
- Adunarea Maicei Domnului*, ziua serbării; 162, 633; de ce se numește „adunare” și când s'a introdus 163.
- Adunătorul poporului* (*ὁ λαοσυνάκτης*) 99.
- Aer* (*ἀήρ*) acoperământul cel mare 247, 532; clătinarea cu el la liturghie 564; ce înscamnă: 556.
- Aforism* *ἀφορισμός* 789.
- Atinoghen*, innograf 348, 476.
- Agape*, serbarea în ziua duminicii 138; 523, 601; împreunarea cu serbarea înmormântării 901.
- Agneț* (*agnus, ἄμνος*, miel) 529, 530, 549, 531, 664; prepararea agnețului pentru împărțirea bolnavilor în Joia mare 693—694; uscarea lui în Martia luminată 712.
- Ajun*, al nașterii Domnului 121, 626; al arătării Domnului 123, 634.
- „Ale tale dintru ale tale...”,* cuvintele sf. liturghii 571 sq.
- Alleluia*, formulă de încheiere a rugăciunilor 313; cântarea „Alleluia” înainte de citirea sf. evanghelii 546; după imnul heruvimic 553; la începutul liturghiei *τῶν προηγουμένων* 664; la acatist 683; la sfințirea untului de lemn în ritul botezului 749; la sfințirea bisericii ungându-se masa cu sf. mir 868.
- Altar*, a treia parte a bisericii 218; forma și întocmirea în biserică veche 218; întocmirea și decorarea în ziua de astăzi 219.
- Altar* vezi Masă sf.
- Ambrosie*, innograf 350, 400.
- Amin*, formulă de încheiere a rugăciunilor 312, 536.
- Amvon* (*ἄμβων*) 217, 229.
- Anafora* vezi Antidor.
- Anagnosti* (*ἀναγνώσται*) vezi Lectori.
- Anagratismă*, stihiră al cărei text e acomodat melodiei 386.
- Analab* (*ἀνάλαβος*) vesmântul schimnicului mare 885.
- Analoghion* (*ἀναλόγιον*) 217, 230.
- Anancotis* vezi Michail.
- Anastasimatar*, carte românească de psaltihic 396, 397.
- Anatolie*, patriarhul Constantinop., innograf 351.
- Anatolie*, arhiepiscopul Tesalonicului, innograf, 365, 628, 636, 675.
- Andrei Criteanu*, innograf 354, 631, 658, 680, 695.
- Antidor* (*ἀντίδωρον*) sau anafora (*ἀναφορά*) 601.

Antifoane (ἀντίφωνα), conceptul și felurile 343; antifoanele la liturghie 536-539; la liturghie sărbătorilor mari 623; la liturghia în ziua nașterii Domnului 632; a arătării Domnului 636; a înălțării onoratei cruci 641; la liturghia darurilor mai înainte sfințite 664; la liturghia în duminica florilor 689; în duminica paștelor 708; în ziua înălțării la cer a Domnului 715.

Antifonar, carte de cântare a bisericii latine 400.

Antimins (ἀντιμύνη) numele 222; introducerea antiminsilor era o urmare a necesității 247; însemnarea simbolică 248, 557; când nu se poate liturghisi pe antimins 509; desfacerea antiminsului la liturghie 551, 667; antiminsulele deplinesc și înlocuiesc sf. masă 876; sfințirea lor 876.

Antioh Pandecteanul, imnograf 480.

Antipaschă, numele pentru duminică II după Paști 713.

Autologhiu (αὐτολόγιον) carte liturgică 268.

Anul bisericesc, conceptul și împărțirea 108.

Anul nou civil, serbarea lui 125.

Apă, simbol natural al cultului 244; la sf. euharistic 510; apă caldă să toarnă în potir 588; stropire cu apă sfințită în ziua ajunului arătării Domnului 636; apă de trandafir la sfințirea bisericii 868; stropire cu apă sfințită a bisericii nou-sfințite 874; a corpului celui repausat 895; apă sfințită (aghiasmă) vezi Sfințirea apei.

Apolis (ἀπόλις), rugăciune încheietoare 330, 479; la proscomidie 533, la liturghie 602; la sărbători mari 623; în Joia cea mare la liturghie 694; și scara la Utrenie 696; la Vecernie în Vineria mare 699; la Utrenie, la liturghie în Sâmbăta mare 701 și 702; în Duminica Paștelor 709; la înălțarea Domnului 715; la pogorârea Duhului sf. la liturghie 716 și la Vecernie 716.

Apostihuri (ἀπόστιχα), stihurile stihovnei 306; la Vecernie 477, la Utrenie 491, 603.

Apostol sau *Praxapostol* (πραξαπόστολος), carte liturgică 263, 419; citirea la sf. liturghie 546, 694; ritul sf. botez 768; al cununiei 847; al cleougerii 852-853; la sfințirea cea mică a apei 862.

Apostoli, postul apostolilor 192; infățișarea apostolilor pe icoane 290.

Arătarea Domnului, începutul serbării 126; rânduicile bisericești la arătarea Domnului 634-639.

Arheologie, conceptul 43.

Arhidiaconi, instituțiunea 94; sfințirea 880.

Arhiepiscopi, gradul lor ierarhic 89.

Arhimandriți, numele și diferența de igumeni 93; sfințirea 886.

Arhipresbiteri vezi Protopresbiteri.

Arhonul condacelor (ὁ ἄρχων τῶν κοντακίων), oficiul 99, 383.

Arhonul lumânărilor (ὁ ἄρχων τῶν φούτων) 102.

Arsenie, imnograf 364.

Artos (ἄρτος), pâinea ce se sfințește în Duminica Paștelor 709.

Asemănătoare vezi Prosomie

Atanasie cel Mare, imnograf 348, 670.

Atriu (atrium, αἶθριον) 215.

Azime, numirea paștelor la iudei 135.

B.

Bardalis vezi Leon.

Baptisterii (φωτιστήρια) 736.

Basilică, numire pentru locul dumnezeiesc 207; stilul basilicii romane sau stilul vechiu creștin 212.

Berezovschi, maiestru de cântare al bisericii rusești 391.

Bima (βῆμα), numele altarului 215; βῆμα τῶν δικαίων 218; βῆμα ἀναγνοστών 217.

Binecuvântare (εὐλογία), însemnarea binecuvântării în cărțile T. V. 435; binecuvântarea liturgică 437; forma binecuvântării 438; binecuvântarea diaconului la liturghie 535, 543, 547; a poporului 597, 601; binecuvântarea pânilor, a grâului, vinului și untului de lemn la litie 619 sq; a pânilor, a vinului și untului de lemn în

Sâmbăta mare 702; a cărnurilor, ouălor etc. în Duminica Paștelor 709; a untului de lemn în împărțirea cleougerii 852; a bucatelor creștinului 879, 856.

„Binecuvântată este împărăția Tatălui...”, formulă de rugăciune începătoare 306, 536, 664.

„Bine este cuvântat Dumnezeu nostru...”, formulă de rugăciune începătoare 306, 472, 617.

Bizanție, imnograf 368.

Biserică, ca loc de cult, conceptul și numirile 207; forma, direcțiunea și situațiunea 209; profanarea și necurățirea 509, 871; ritul ce se plinește la temelia bisericii 864; sfințirea bisericii, de când e uzitată 865; miniștrii sfințirii bisericii 866; ritul sfințirii prin episcop 866; prin presviter 871; diferența acestor rituri 872; de care rit să se țină preotul delegat la săvârșirea sfințirii bisericii 874; este sfințirea bisericii săvârșită de presviter a se privi ca interimală 875.

Bortnianschi, maiestru de cântare al bisericii rusești 391.

Botez, conceptul, materia și forma 724-725; ministrul 727; subiectul 728; uzul botezării pruncilor datează din timpurile prime 729; botezului prosclijilor îi premerge catehizarea 730; ce are preotul a lua în considerare la botezul pruncilor 731; acest botez să nu se amâie mult după naștere 735; numele de botez 739; ritul botezului 740 sq.; săvârșirea botezului prin afundare 749; ritul botezului pe scurt 750; cum se primesc iudeii care vin la botez 750.

Brâu (ζώνη) 256.

Brumalii, sărbătoarea la Romani 124.

Bunavestirea Maicei Domnului, numirea și datul serbării 158; de când se serbează 159; rânduicile bisericești la bunavestirea 642.

Burete (σπόγγος) 249.

C.

„Că cu noi e Dumnezeu...”, imnul Paștelor mari în postul mare 657.

Căldura (ζέον) 588.

Calofonic, op muzical al lui Pann 327.

Cămășa mesei (καταζών) 221, 268.

Camilaucă (καμηλαύχον) 450, 881.

Campane (καμπάναι) 233; simbolică 234; tragerca campanelor la prefacere 577; în ziua nașterii Domnului 631; a arătării lui 636; la repausarea unui creștin 895 și la la înmormântarea lui 896; sfințirea campanelor 875.

Candelabre sau sfeșnice (καροπήγια, candelabra), felurile și simbolică 239.

Candelă (κενδήλα), vasul cu unt de lemn 240.

Canon (κάνων), imn bisericesc, de ce se numește așa și din ce constă 344; canonul lui Andrei Criteanul 354, 658, 673; canonul la acatistul Domnului Ius Christos 359; la acatistul sf. Nicolae 360; canonul la rânduiala cleougerii 364; canonul sfântului zilei sau întâmplării sfinte 486; al sf. treimi 605; canonul prea sf. Născătoare de Dumnezeu la Pavcența Vinerii mari 699; al Sâmbătei mari 700; al morților 898; canonul Utreniei Paștelor 704; compunătorul lui 704.

Canonarh (ὁ κανονάρχων) oficiul lui 99, 383.

Canthar (cantharus, κανθαρείον, χέρνυψ) 215.

Cântare bisericească, împărțirea 331; felurile cu privire la text 332; cântarea cu privire la ton 373; cântarea corală 374; mensurală 374; figurală și armonice 374; cântarea religioasă la iudei 375; cântarea bisericii creștine înainte de Ioan Damascen 376-380; regulară ei prin Ioan Damascen 380 sq; cântarea bisericească după Ioan Damascen 383-388; cântarea bisericească la Sârbi 388; la Bulgari 389; la Ruși 389-394; la Români 394-398; în Bucovina 399; istoria cântării bisericești în biserica occidentală 399-404; modurile cântării melodice 404-408; cântarea antifonică 408; executarea cântării melodice 410-411; cântarea treptelor 606.

„Cântând, strigând, glas înălțând și grând” 566, 568.

Cap, plecarea capului (καρποκλισία) 445; descoperirea și acoperirea capului 448; plecarea capului din partea diaconului la rugăciunea amvonului 600.

Capele sau paraclisuri 231—232.

Cărți liturgice 263—264; traducerea în limba slavonă și română 270—273.

Căsătorie, impedimentele căsătoriei și cine are dreptul de a dispensa de ele 842; căsătorii mixte, căsătoria a 2 și a 3 este încă permisă, a 4 nu 848.

Casia, imnografă 363, 569, 700.

Catacombe 236.

Catapeteasmă (καταπέτασμα), perdeaua ușelor sfinte 217, 225; tragerea ei după intrarea cea mare 557; la antifonul al 3 la liturghia τῶν προηγιασμένων 664.

Catavasia (καταβασία) imn bisericesc 345.

Catedră (καθίδρα), tronul episcopului 218, 223; ἡ ἅνω καθίδρα, mersul la ea 545.

Catehumenat, instituțiunea la biserică veche 741 sq.

Catehumeni sau chemați, în cari zile se săvârșia botezul lor în biserică veche 129, 146, 623, 668, 734; împărțirea în trepte sau clase 215, 742; ieșirea catehumenilor din biserică 428, 551, 562; catehumenilor la primirea lor în catehumenat li se impuneau mâinile 439; catehumenul se botează în pericol de moarte și înainte de terminarea învățurii catehetice 742.

Catisme (καθίσματα) 473, 486, 621.

„Căți în Christos v’afi botezat...” când se cântă în locul trisaghiului 637, 702.

Ceremonie, conceptul și însemnare 23; ceremoniile împreunate cu scrutiunile catehumenilor în biserică veche 743; cu ritul prezent al facerii catehumenului 744.

Citrea sf. scripturei (ἀνεργασίας, lectio), fundamente istorice 412.

Clidar (κιδάρις) vezi Mitră.

Chinclide (κινκλίδα, καρκίλλαι) 217, 224.

Chinonic (κινωνικόν), imnul ce se cântă la comunicare 594, 671, 709.

Chiriac 398.

Chivot (κιβωτός) 222.

Cibor (κιβώριον), cortul deasupra sf. mese 222.

„Cinei tale celei de taină...” 591.

Ciprian Studitul, imnograf 360.

Ciril, arhiep. din Alexandria, compunător al Orelor împărătești în Vineria cea mare 696.

Ciril și Metodie, traducătorii cărților bisericești în limba slavoă 271.

Clada Lampadarul vezi Ioan.

Clemens din Alexandria, imnograf 347.

Clementie Studitul, imnograf 360.

Cler (κλήρος) 81.

Clopotnițe sau campanarii 233; forma lor 235.

Colimbitră (κολυμβήθρα), vasul de botez 216, 230.

Colivă (κόλιβον, κόλιβα) 266, 673, 897.

Comemorare, a credincioșilor la intrarea cea mare 557; comemorare reciprocă a preotului și diaconului după intrarea cea mare 558; comemorarea diaconului după consacrarea sf. daruri 578, a Maicii Domnului 578, a sfinților 579 și a moșților și a viilor 578—79; comemorarea tuturor cuvioșilor părinți în sămbăta săptămânci brânzei 649.

Comunicare, preparare la comunicare în ritul liturghiei 582 sq; ritul comunicării 589; la liturghia τῶν προηγιασμένων 671; însemnarea simbolică a comunicării 593; deasa primire a comunicării 595; comunicarea neofitilor 768.

Conchă (κόγχη) 218.

Condac (κονδάκιον), imn bisericesc 341; condacul nașterii Domnului 630; al arătării 637; al onoratei crucei 641; condacul: „Apărătoare Doamnă!...” 683.

Constantin și Elena, ziua amintirii lor 172.

Contopetris vezi Gheorghie.

Copia (ἄγια λέξη) 248.

Cor (χορός), sfeșnicul cel mare sub cupolă 240.

Cor, corul cântăreților 407.

Cor, vezi Soleă.

Cosma Melodul, imnograf 357, 631, 636, 687, 688, 693, 696, 700.

Crin alb, simbolul inocenței 289.

Cruce, aflarea sf. crucei 150; înălțarea 152; forma crucei la biserică 209; crucea pe

sf. masă 222; crucea arhierului 261; felurile crucei 279; înfățișarea răstignirii lui Christos pe cruce 282; însemnarea cu sf. cruce 432 sq; facerea crucei la sfințirea darurilor euharistice 576; la sf. devașiune (înălțarea mielului) 586; la împreunarea sfântă 588; crucea se preamărește la serviciul divin de miercuri și vineri 610; zilele consfințite închinării onoratei crucei 149, 677; rânduiala închinării 679; sfințirea crucei 875; crucea se pune pe pieptul repausatului 895.

Cienas Domesticul, maiestru de cântare 383.

Ctesibios din Alexandria, inventatorul organelor idraulice 405.

Cuculu (τὸ κουκούλιον), camilauca schimnicului mare 885.

Cutul creștin-ortodox, conceptul 2; instituțiunea 3; scopurile și ființa 9; formele 13; cultul public 454, cel privat 454.

Cununia, conceptul, materia și forma 838; ministrul 839; subiectul 839; cari documente au a se preinde dela miri 839 sq; cari persoane au lipsă de licența oarecărui dregători 840; mirii trebuie să știe rugăciunile 841; să se afle în stare grațială 843; timpul și locul cununiei 844; ritul 846 sq.

„Cuvine-se cu adevărat să te ferim...”, imn bisericesc 357, 578.

Cvartodecimani 138.

D.

Damascen, vezi Ioan.

Daniil Furno-Agrafiotul, pictor bisericesc 278.

Daniil Protopsaltul 388.

Davidov, compozitor al imnelor bisericești în biserică rusească 394.

Delețchi Nicolai, promovător al cântării bisericești pe partituri în Rusia 390.

Depotați (δικοτάτοι) 100.

Diacon (διάκονος), gradul al treilea în ierarhia hirotonei 83, 89.

Diaconic (διακονικόν), vezi Scheuofilachiu.

Diaconițe (διακονίσσαι), oficiul lor 102.

Diavol, cum se înfățișază pe icoane 288.

Dichir (δισχίριον), sfeșnicul cu 2 lumini 240.

Dimitrescu Oprea, profesor de muzică 398.

Dimitrie, sf. m. martir, ziua amintirii lui 167.

Diptihe (διπτύχα) 578 sq.

Disc (δίσκος, patena), din ce să fie făcut și ce înscamnă 556; însemnarea lui la intrarea cea mare 556.

Discant (discantus) 401.

Domestici (οἱ δύο ὑπηρέται) oficiul lor 99, 383.

„Domnului să ne rugăm” cu răspunsul: „Doamne miluiește” anticitalca și întrebuințarea acestor formule de rugăciuni 307; de ce se spune „Doamne miluiește” de 3 ori 320; de 12 ori 323; de 40 ori 471; „Domnului să ne rugăm” la îmbrăcarea sf. veșminte 663.

Dosoftei, mitropolitul Moldovei, ca traducător de cărți bisericești 272.

Doxastar, op muzical al lui Pann 397.

Doxologhia cea mare 346, 460, 480, 490.

Doxologhia cea mică 309 sq, 490.

Duminică, numirea și serbarea 109 sq; duminica înainte și după luminare 129; a stălpărilor (floriilor) 134, 687; însemnarea duminicii 420; rânduieii bisericești 624; duminica înainte de nașterea Domnului 625; după nașterea Domnului 633; înainte și după botezul Domnului 639; înainte și după înălțarea sf. crucei 642; rânduieile bisericești în duminica vameșului și a fariseului 645; a fiului pierdut 646; a lăsatului de carne 647; a lăsatului de brânză 648, 650; duminica I a postului mare (a ortodoxiei) 674—676; a doua 676—677; a treia (a crucei) 677—679; a patra 679—680; a cincă 681—685; *Duminica Paștelor*, sărbătoarea sărbătorilor 135; modul serbării în biserică veche 136—137; rânduieile bisericești 703—710; duminica a doua după Paști (a Tomci) 713; a treia (a miropurătoarelor) 713; a patra, a cincă și a șasea 714; duminica a șaptea după Paști 716; *Duminica Cincizecimii*, numele și originea 144; serbarea în biserică veche 145; rânduieile

bisericești 716; duminica I după pogorirea sf. Duh (a tuturor sfinților) 717.
Dupăserbare, ce însemnă 612.

E.

Ecclesiarh 100.
Ecfonis (ἐκφώνησις), conceptul și felurile 310.
Ectenie, numirea și conceptul 328; împărțirea 329; ectenia mare 473, 486, 536; cu deadinsul 478, 484, 550; a cererilor 477, 490; pentru cei morți 896; pentru catehumeni 552, 667; ectenia: „Drepti, primind dumnezecestele, sfințele...” 599; ectenia pentru cei ce au să se lumineze 667.
Efrem Sirul, imnograf 348.
Efrem al Cariei, imnograf 365.
Eleoungere, conceptul, materia și forma 849; ministrii 850; subiectul 851; datina de a împărtași eleoungerea și celor sănătoși 851; ritual eleoungerii 852.
Endit (ἐνδύειν), îmbrăcământul sf. mese 221, 868.
Energumeni, ieșirea lor din biserică 428; rugăciunea pentru energumeni 459, 461.
Engolpiu (ἐγκόλπιον), vezi Panaghii.
Epiclesis (ἐπίκλησις) 515, 573, sq.
Epifanie (τὰ ἐπιφάνια), vezi Teofanie.
Epigonat (ἐπιγονάτιον) 258.
Episcopi (ἐπίσκοποι), gradul cel mai înalt în ierarhia hirotoniei 82; jurisdicțiunea episcopilor 89; este episcopului iertat a liturghisi în biserică care nu e sfințită de episcop 875.
Epistole pascale 130.
Epitemii (ἐπιτίμια), conceptul 814; calitățile și felurile 816 sq.
Epitrahil (ἐπιτραχήλιον) 257.
Euharistie (εὐχαριστία), ca sacrificiu, numele pentru sf. liturghie 503; partea principală a liturghiei 566, sq; cuvintele instituției sf. euharistii 571, sq; arătarea euharistiei (a corpului și sângelui Mântuitorului) către popor la finea liturghiei ca sacrament, materia și forma 773; ministrul 774; subiectul 775; cine nu se admite la euharistie 775; pregătirea spirituală și

corporală pentru primirea demnă a euharistiei 779; răstimpul primirii euharistiei 780; folosul primirii dese 782; ritual împărtașirii cu sf. euharistie 783; să se deie euharistia păcătoșului oprit dela ea 828; diaconul nou hirotonit primește euharstia înaintea celorlalți diaconi 837; așisderea și presviterul nou hirotonit înaintea celorlalți presviteri 838.
Euhologhiu (εὐχολόγιον) sau Trebnic 266.
Euhologii (εὐχολογίαι) sau sacramentalii, conceptul și scopul 855; efectele 856; ministrul și subiectul 859; împărțirea euhologiilor 856; euhologiile din pricina nașterii unui prunc 887; (în ziua dintăi când naște femecea 888; a opta când se dă numele pruncului 888; a patruzecca când se aduce pruncul la biserică 889); euhologiile relative la nevoi generale și particulare 891; la moartea unui creștin 894; (rânduiala la ieșirea sufletului 894; după repausare 895; la înmormântare 896; la înmormântarea preoților mireni 902; euhologiile relative la pomenirea morților 903 sq.
Eutalie, diacon alexandrin 416.
Evangelhie (evangelistar), se pune pe sf. masă 222; pe capul celui ce primește sacramentul eleoungerii 854; numirea 419; carte necesară pentru sf. liturghie 510; însemnarea 535; lecțiunile din evangelhie la liturghie în decursul anului 263; cetirea evangeliei la sf. liturghie 247; evangeliele învierii 607; evangelhia se citește la liturghie de diacon, la utrenie de preot 607, citirea evangeliei la liturghia τῶν προσηγιασμένων 667; în cele dintăi trei zile ale săptămâncii patimelor 690; evangeliele patimelor în Joia mare 693; ieșirea cu evangelhia în Duminica Paștelor 706; citirea evangeliei în Duminica Paștelor 708, 709; la ritual sf. mir 768; al sf. cununii 847; al eleoungerii 853; la sfințirea cea mică a apei 862; la înmormântare 896, 897, 899.
Exapostilar (ἐξαποσταίλματα), imn bisericese 346.

Exarhi (ἐξάρχου), gradul ierarhic 90.
Exorcisme la botez (ἄφορκισμοί) 745, 856.
Exorcisti (ἄφορκισταί), numele și oficiul 96.

F.

Faghifanie, amintirea minunii săfurarii a 5000 de oameni 127.
Față, aruncarea cu fața la pământ 445; îndreptarea feței la rugăciune spre răsărit 451; suflarea pe față a celui ce are să se boteze 744.
Felon sau *fenol* (φελόνιον, φαινόλιον) 257.
Fericiri la liturghie 609; la înmormântare 899.
Filotei, patriarhul Constantinopolului, imnograf 372, 677.
Forme ale cultului 21; calitățile 25; forme generale fundamentale ale cultului 297; forme accesorii 431 sq.
Fotie, patriarhul Constantinopolului, imnograf 364.
Franco din Colonia, cunoscător distins al muzicii bisericesti occidentale 402.
Frângerea mielului la liturghie 587, însemnarca simbolică 593.
Frimul, vezi Nectarie.

G.

Gheorghie, episcopul din *Amastris*, imnograf 358.
Gheorghie Contopetris, maestru de cântare 384.
Gheorghie Domesticul, maestru de cântare 384.
Gheorghie, sf. m. martir, ziua amintirii 171; se numără la sărbătorile de mijloc de felul întâi 613.
Gheorghie, mitropolit din Nicomedia, imnograf 364.
Gheorghie Sicheliotul, imnograf 353.
Gherasim monahul, maestru de cântare al bisericii rusești 387.
Gherman I, patriarhul Constantinopolului, imnograf 48, 355, 628.
Glichis, vezi Ioan;
Glinea, director al capelei curții împărătești din Petersburg 391.

Gramatica muzicală a lui A. Pann 397;
Grigorie cel Mare, cântarea lui 399-400, autorul liturghiei τῶν προσηγιασμένων 520, 661.
Grigorie dela Nazianz, imnograf 349.
Grigorie numit Palama, duminica consacrată memoriei lui 676-677.
Grigorie Protopsaltul, reformator al semiografiei muzicale bisericesti 388, 394.
Grigorie Sinaitul, imnograf 371.
Grigorie Tamblac, compunător de melodii bisericesti 389.
Guido de Arezzo 401-402.

H.

Heruvic, imn heruvimic (χερσοβυβός ἕρμος) 553; când a început a se întrebuinta 553; creștinii la cântarea imnului heruvimic închipuiesc Heruvimii 553.
Heruvico-Chinonicar, op muzical al lui A. Pann 397.
Heruvimi, cum se pictează pe icoane 287.
Hironomie 386.
Hirotesie (χεροθεσία) 440, 833; ritual hirotonei lectorului 835; a ipodiaconului 835.
Hirotonie (χεροτονία) 440, 834; locul hirotoniei 834; ritual hirotonei în diacon și presviter 836.
Horespiscopi (χερσοπισκοποι), numele și oficiul 91.
Hrisafas, vezi Manuil.
Hrisant, patriarhul Ierusalimului, reformator al semiografiei muzicale bisericesti 388.
Hrisant, mitropolit din Prusa, reformator al semiografiei muzicale bisericesti 388.
Hrisostom, vezi Ioan.
Hristofor, proconsul din Mitelene, imnograf 370.
Hurmuz Hartofilaxul, reformator al semiografiei muzicale bisericesti 388, 394.

I.

Icoane, de pe iconostas 227-228; întrebuințarea bisericescă a icoanelor 273 sq; înfățișarea Dumnezeu Tatălui pe icoane

283; a lui Isus Hristos 283—286; icoana edesină a lui Isus 284; de pe vâlul Veronichei 284; înfățișarea pe icoane a sf. Duh 286; a tuturor trei persoane dumnezeiești la un loc 286; a Maicei Domnului 287; a îngerilor 287; a sfinților T. V. 288; a sfinților T. N. 289; restabilirea definitivă a onorării icoanelor 674; sfințirea lor 875.

Iconostas (εικονόστασις) sau templu (ἱερόπλουν), cum s'a format 224; forma și decorarea în ziua de astăzi 224—225.

Icos (ἴκος), imn bisericesc 341, 488.

Idiomelă sau înșăș-glăsuitoare (ἰδιόμελον), imn bisericesc 343; idiomelele puse pe note în biserica română 396.

Ierarhie, conceptul și împărțirea 81; a hirotonei 81; a jurisdicției 88 sq.

Ignatie, episcopul Antiohiei, innograful 347.

Ignatie, mitropolitul Nicheei, innograful 364.

Igumeni (ἡγουμένους), conducători ai mănăstirilor 93; sfințirea lor 886.

Ilie Profetul, ziua amintirii 178; înfățișarea lui pe icoane 289.

Ili (ἱλίον) 222; 868.

Imne bisericești, biblice 338; compuse de creștini pioși 338 sq; imn triumfal (ἕνος ἐπινίκιος) 568.

Imnologhie, în biserica ortodoxă 347 sq.; imnologhia îngerilor (ἡμολογία τῶν ἁγγέλων) 543.

„Împărate ceresc Mângâietorul...”, rugăciunile începătoare 315; de ce se spune la începutul liturghiei 534.

Împreunarea cu Christos (συντάσσεισθαι Χριστῷ) la botez 746.

Împreunarea sfințelor la liturghie 588.

Împunerea mânilor (ἐπιθεσις τῶν χειρῶν), simbol și mediu de împărțire a darului mai înalt 439; cui i se impun mâinile 439.

Înainteserbare, ce înseamnă 614.

Înălțarea la cer a Domnului, cum se scriba în biserica veche 142, 143; rânduielile bisericești la sărbătoarea aceasta 715 sq.

Înălțarea onoratei cruci, baza istorică 149 sq; rânduielile bisericești la înălțarea

crucii 639 sq; ritul înălțării 640; postul în ziua înălțării crucii 641.

Înălțarea sf. miel la liturghie (ὑψώσις τοῦ ζωηφόρου ἔρτου) 585; însemnarea simbolică 593.

Încunjurare, ce se face la ritul sf. mir 767; la ritul cununiei 848.

Încununarea mirilor 847.

Ingenunchiare sau plecarea genunchelor (γονυκλίσις) la rugăciune 440, însemnarea 441; la liturghia darurilor mai înainte sfințite 665 sq; la hirotonia în diacon 837; în presviter 837; plecarea genunchelor ce se face la nevoi generale 891.

Inmormântare, prescripțiile bisericești și ale statului relative la înmormântare 906.

Inmormântarea cea după corp a Mântuitorului, rânduiala ei în Sâmbăta cea mare 699 sq.

Inmormântători (κοπιαταί, fossarii) 99.

„Înțelepciune. Drepti!” 475, 542, 547, 603.

Întâmpinarea Domnului, faptele cari au dat prilej la instituirea sărbătorii 130 sq.

Intrare (εἰσοδος) la Vecernie 603, 617, cea mică la liturghie (εἰσοδος μικρά) ritul 540; explicarea lui 540; originea istorică 540; însemnarea simbolică 541; *cea mare* la liturghie (εἰσοδος μεγάλη), originea istorică 554; ritul 554; însemnarea simbolică a intrării 556; intrarea mare la liturghia darurilor mai înainte sfințite 669.

Intrarea în biserică a Maicei Domnului, întâmplarea pe care se bazează sărbătoarea 157.

Intrarea solemnă a lui Isus în Ierusalim 134, 687.

„Învrednicește-ne Doamne în seara a ceasta...” 477, 490.

Ioan Ajunătorul (ὁ νηστειότης), cartea pe nitentia 798, 800.

Ioan Botezătorul, sărbătoarea nașterii 175; a tăierii capului 180; înfățișarea pe icoane a lui Ioan Botezătorul 289; el se preamărește la serviciile bisericești de marți 610; adunarea sf. proroc Ioan 639.

Ioan Clada Lampadarul, compunător de melodii bisericești 387.

Ioan Cucuzelis, reformator al teoriei muzicale bisericești 384—387.

Ioan Damascen, innograful 355, 631, 636, 704, 898; reformator al Octoihului 381, 382; îndreptător al Tipicului 265, 418.

Ioan, mitropolitul Evhaitei, innograful 369.

Ioan Glichis, protopsalt, 384.

Ioan Chrisostom, innograful 351; autor al liturghiei 518.

Ioan de Muris, cunosător distins al muzicii bisericești occidentale 402.

Ioan cel Nou, ziua amintirii lui 173.

Ioan Plusiadinul numit și *Cucuma*, domestic 384.

Ioan Protopsaltul 388.

Ioan Scărarul, duminica consfințită merțoriei lui 679.

Ioanichie, innograful 481.

Iosif Innograful din Sicilia 366.

Iosif Studitul, innograful 359.

Iracoi, imn bisericesc 343.

Iperthiriu (ὑπερθύριον) 225.

Ipodiaconi (ὑποδιάκονοι) 85.

Iropodiu (ὑποπόδιον, suppedancum) 280.

Irmologhiu (εἱρηολόγιον), carte liturgică 269; în biserica română 396, 397.

Irmos (εἱρμῶς), imn bisericesc 345; irmoasele puse pe note în biserica rusească 393; irmoasele canonului sfântului zilei 486.

Istoria cultului, disciplină teologică 34.

Iuvenilii, sărbătoarea la Romani 122, 630.

J.

Joia mare, rânduielile liturgice în această zi 692—696.

L.

Labarum (λάβραρον) steag imperial 281.

Lampadari (λαμπυδάριος), purtători de sfeșnice 100.

Lascaris vezi Teodor.

Laude (οἱ αἶνοι), imn bisericesc 346, 489.

Laude bisericești, numărul 456; originea 456; cuprinsul în biserica veche 459 sq; participarea credincioșilor la laudele bisericești 462 sq; însemnarea mistică 463 sq; timpul plinirii 468—470.

Lectori (ἀναγνώσται, lectores), în care secol se face prima dată amintire de ei 87.

Leon Bardalis, innograful 371.

Leon Înțeleptul, împărat, ca innograful 368.

Lepădările de satana (ἀποστάσεις) la botez 746.

Limba liturgică, 429.

Lingurița (λαβίς) 249; de când se întrebuințează la comunicare 249, 596; însemnarea simbolică 250.

Linie (λίτη), ce înseamnă și când se face 618; însemnarea ieșirii în pronaos 618; binecuvântarea pânilor, a grăului, vinului și untului de lemn 619 sq.

Litier, vasul la facerea linei 251.

Liturghie, însemnarea numelui 33, 34; liturghia partea principală a cultului ortodox 497; ființa și însemnătatea 502 sq; numirile pentru serbarea sacrificiului fără de sânge 503; cele necesare pentru serbarea sf. liturghiei 509—510; Ministrul sf. liturghiei 510—514; numai o liturghie se poate serba într'o zi și pe aceeași masă 514; împărțirea liturghiilor după patrie; liturghia lui Iacob 515; din cartea VIII a Constituțiilor apostolice 516; a lui Marcu 517; a sf. Vasile cel Mare 517; a sf. Ioan Chrisostom 518; integritatea liturghiei sf. Vasile și a sf. Ioan 519; părțile lor: Proskomidia 524, liturghia chemașilor 525 și liturghia credincioșilor 526; ritul Proskomidiei 526—534; al liturghiei chemașilor 534—552; al liturghiei credincioșilor 552—602; ce înfățișează serbarea liturghiei 538; liturghia darurilor mai înainte sfințite (a sf. Grigorie Dialogul) 519; dezvoltarea istorică și motivele așezării 520 sq; 659; prepararea sf. pâni pentru liturghia darurilor mai înainte sfințite 662; ritul ei 663; liturghia în duminică 609; la sărbători mari 623; în ajunul nașterii Domnului

628; liturghia în Joia mare 694; liturghia nu se săvârșește în Vineria mare 698; liturghia în Sâmbăta mare 701; în Duminică Paștelor 708 sq; săvârșirea liturghiei în biserica nou sfințită prin 7 zile 870; serbarea liturghiei în împreunărie cu înmormântarea 900.

Liturghier (λειτουργικόν) 266, 510.

Liturghică, conceptul 33; diferența de alte discipline afine 33; raportul cu celelalte discipline teologice 34-37; prețul și folosul 37-39; împărțirea 39-42; izvoarele și sfințele auxiliare 42-44; literatură 44-79.

Logodnă, săvârșirea ei separat de cununie 846.

Luminândă (φωταγωγικό), imn bisericesc 345, 490.

Lumină, întrebuințarea ei în cult 238; materia și simbolică 239, 240; câte lumini trebuie să ardă la sf. liturghie 510; ce însemnează lumina ce se duce înaintea sf. evangheliei 541; aprinderea luminii la citirea evangheliei 548; lumânările aprinse la botez 647; lumina ce se dă celui nou botezat 767; lumina ce se dă lectorului după hirotesic 836; luminile ce ard lângă racla repausatului 897.

Lumină lină... 476, 603, 629; compunătorul imnului acestuia 476.

Lupercaliu (Lupercalia), sărbătoare la Roma 133.

Lvov, director al capelei curții împărătești în Petersburg 391, 393, 394.

M.

Macarevschi vezi Tihon.

Macarie, cantor și distins cunosător de muzică al bisericii române 396, 397.

Malaxos vezi Nicolae.

Mandicevschi, 398.

Mâni, ridicarea lor la rugăciune (χειρονομία) 446; simbolică ridicării 447; când se ridică mâinile 447; punerea lor crucis pe piept 447.

Mânicușe (σημοεικία) 255.

Mantie (μανδύον), veșmânt arhieresc 260; veșmânt monahal 883.

Manuil Hrisafas, compunător de melodii bisericești 387.

Manuil Vrienios, scriitor de muzică bisericească 387.

Marcu, episcop al Idruntului, imnograf 367, 700.

Maria Egipteană, citirea vieții ei în Joia a cincina a postului mare 681; duminică consacrată memoriei sfinței Marie Egiptene 683; descrierea vieții ei 683 sq.

Mărimuri (μεγαλόπρῳα) 622.

Martiri, venerarea lor 164; înfățișarea martirilor pe icoane 291; martirii se preamăresc la serviciul divin de sămbătă 611.

Mărturisire, cum trebuie să fie mărturisirea păcatelor 803; cu cari penitenți fac abateri de la deplinătatea mărturisirii 787; timpul și locul mărturisirii 829; ritul mărturisirii 830.

Mărturisitori, sfinți, venerarea lor 164; înfățișarea mărturisitorilor pe icoane 291.

Măsurarea timpului, 467.

Masa sf. (τράπεζα ἱερᾶ) sau altar 219; construcțiunea și însemnarea mistică 219, 220, 557, 868; îmbrăcămintea mesei 221; moaștele sub sf. masă 221; obiceiurile de pe sf. masă 219-200; spălarea mesei la sfințirea bisericii 868; ungerea cu sf. mir 868.

Matronichiu (ματρωνίκιον) 217.

Melodie (μελωδία), conceptul 373; melodiile întrebuințate la Grecii vechi 377; melodiile bisericești 380.

Metafrast vezi Simcon.

Metanie, melania mare și cea mică 446; când se fac metaniile 651; când începează facerea lor în postul mare 692.

Metanii, aparatul întrebuințat de călugări pentru numărarea multelor repețiri de rugăciuni 883.

Methimon (μεθ' ἑμῶν) 672.

Metodie Mărturisitorul, imnograf 363.

Mezoore (μεσοόρια) sau Mijloceasuri, numărul și originea 496; cuprinsul 497.

Mezonoptica (μεσονοπτικόν), de toate zilele 481-183; în postul mare 652; a duminicii 605; când nu se face 692.

Michail Ananeotis, maiestru de cântare 386.

Michail și Gavriil, sf. arhangheli, sărbătorirea lor 167; cum se pictază arhanghelii Mihail Gavriil pe icoane 288.

Miel, chip simbolic al înfățișării lui Isus 283.

Miel vezi Agnet.

Mijloceasuri vezi Mezoore.

"Mila păcii, sacrificiul laudei", cuvintele sf. liturghiei, însemnarea lor 564.

Minei (μηνῶν), carte liturgică, 267; în dreptarea Mineiului 370.

Minologhion (μηνολόγιον) 270.

Mir (μύρον), din ce se compune 245; cum și când se face 755; vasele și uneltele necesare, 755; prepararea materiilor, 757; bincucvântarea materiilor, 758; fierberea mirului, 758; mulțumita Domnului după găfirea mirului, 761; sfințirea mirului 762; ungerea păreșilor bisericii 869; sacramentul mirului; numirile 751; conceptul, materia și forma 752; cum se săvârșea la început și cum mai târziu 752; ministrul 753; subiectul 753; ritul 754; la cari membre ale corpului se unge cel botezat cu mir 767.

Mitră (μίτρα, κίθαρις), veșmânt arhieresc 262, 450.

Mitrofan, episcopul Smirnei, imnograf 365.

Mitrofan, episcop din Buzău, traducător de cărți bisericești 272.

Mitropoliti (μητροπολίται), gradul lor ierarhic 90.

Moasă, obligămintele preotului față cu moașa 739 sq; rugăciunea pentru moasă 890.

Monahi, simpli (μνησχημοί) și perfecti (μεγαλόσχημοί) 881; ritul la primirea schimei mici 881-884; la primirea schimei mari 884-886.

Monștri, botezul lor 732.

Mulțămintă de duminică (εὐχαριστία ὑψηλῆ) 460.

Muzică religioasă vezi Cântare bisericească.

Muzicescu 398.

N.

Naos (ναός), partea II. a bisericii 215; forma și întocmirea în biserica veche 216; în biserica de astăzi 224-230.

Nartic (νάρις) 216, 495.

"Născătoare de Dumnezeu...", rugăciune comună mai multor rânduicli liturgice 327.

Nași (νάδοχοι), instituțiunea lor e străveche 737; obligămintele 737; ce se pretinde dela nași 738.

Nașterea Domnului, sărbătoare domnească, când a început a se serba 117; rânduiclile liturgice la nașterea Domnului 624-633.

Nașterea prea sf. Născătoare de Dumnezeu, sărbătoarea Maicii Domnului, însemnătatea 155; originea 156.

Nectarie Frimul, psalt român 396.

Neume, note muzicale 381.

Nichifor Calist Xantopol, imnograf 372, 596.

Nichitor Vlemidis, imnograf 371.

Nicolae Malaxos, imnograf 373.

Nicolae Mărturisitorul, imnograf 360.

Nicolae, arhiepiscop din Mira Lichici, ziua amintirii lui 168; se preamărește la serviciul divin de Joi 611.

Nicon, patriarhul Mosevei, ca sporitor al cântării bisericești 390.

Nifon Ploșteanul, 398.

Nimb (κνυβισκος, nimbus) 289.

Note muzicale moderne, inventarea lor 402; sistemul liniilor 402.

O.

Ore de rugăciune, numărul 457; însemnarea mistică 463 sq; Ora a noua 470-472; în postul mare 655; Ora întâia 491-492; în postul mare 652; Ora a treia 493; 634; în postul mare 654; Ora a șasea 493-494; în postul mare 654; Orele împărătești 121, 626, 634; rânduiala lor în ziua ajutorului nașterii Domnului 626-628; compunătorul acestei rânduicli 628; rânduiala Oreilor

628; liturghia în Joiă mare 694; liturghia nu se săvârșește în Vincria mare 698; liturghia în Sâmbăta mare 701; în Duminică Paștelor 708 sq; săvârșirea liturghiei în biserică nou sfințită prin 7 zile 870; scribură liturghică în impru-nare cu înmormântarea 900.

Liturghier (λειτουργικόν) 266, 510.

Liturghică, conceptul 33; diferența de altă disciplină afinc 33; raportul cu celelalte discipline teologice 34—37; prețul și fo-losul 37—39; împărțirea 39—42; iz-voarele și sfintele auxiliare 42—44; li-teratură 44—79.

Logodnă, săvârșirea ei separat de cuminec 846.

Luminândă, (φωτιστικός), imn bisericesc 345, 490.

Lumină, întruchimbarea ei în cult 238; ma-teria și simbolică 239, 240; cât lumina trebuie să ardă la sf. liturghic 510; ce însemnează lumina ce se duce înaintea sf. evangheliei 541; aprinderea luminei la citirea evangheliei 548; lumânările ap-rinse la botca 647; lumina ce se dă ochi nou botcat 767; lumina ce se dă lectorului după hirotonie 836; lumina ce ard lângă taca repositului 897.

*Lumină lină...** 476, 603, 629; com-punătorul imnului acestaia 476.

Lupercali (Lupercalia), sărbătoare la Ro-mani 135.

Lvon, director al caplei curții împărătești în Petersburg 391, 393, 394.

M.

Macarevchi vezi Tihon.

Macarie, cântor și diacon cunosător de muzică al bisericii române 396, 397.

Malaxos vezi Nicolae.

Manducevchi, 396.

Mâini, ridicarea lor la rugăciune (χειρονομία) 446; simbolică ridicării 447; când se ridică mâinile 447; punerea lor crucis pe rucept 447.

Mânucje (μαυνίκια) 255.

Mantie (μαντήριον), veșmânt arhieresc 260; veșmânt monahal 883.

Manuil Hrisitas, compunător de melodii bisericesti 387.

Manuil Vrieniș, scriitor de muzică bise-ricască 387.

Narcu, episcop al Idruntului, inno-graf 367, 700.

Maria Egipteană, citirea vieții ei în Joiă a cincia a postului mare 681; duminică consacrată memoriei sfintei Marie Egi-ptene 683; descrierea vieții ei 683 sq.

Mărimuri (μεγαλομύρια) 622.

Martiri, venerarea lor 164; înfățișarea mar-tirilor pe icoane 291; martirii se prear-măresc la serviciul divin de sâmbătă 611.

Mărturisire, cum trebuie să fie mărturisirea păcatelor 803; cu cari penitenți fac aba-tere dela deplinătatea mărturisirii 787; timpul și locul mărturisirii 829; ritul mărturisirii 830.

Mărturisitori, sfinți, venerarea lor 164; în-fățișarea mărturisitorilor pe icoane 291.

Măsurarea timpului, 467.

Masa sf. (τραπέζην ἱερὰν) sau altar 219; construcția și însemnarea mistică 219, 220, 557, 868; îmbrăcămintea mesei 221; moaștele sub sf. masă 221; obicei-tile de pe sf. masă 219—200; spălarea mesei la sfințirea bisericii 868; ungera cu sf. mir 868.

Matronichiu (ματρωνίκιον) 217.

Melodie (μελωδία), conceptul 373; melo-diile întruchimate la Grecii vechi 377; melodiile bisericesti 380.

Metraș vezi Simcon.

Metanie, metania mare și cea mică 446; când se fac metaniile 651; când înce-peză facerea lor în postul mare 692.

Metani, aparatul întruchimbat de călugări pentru numărarea multilor repetări de ru-găciuni 883.

Methimon (μαθ' ἱμῶν) 672.

Metodie Mărturisitorul, inno-graf 363.

Mezoore (μεσοόρια) sau Mijlocașuri, ori-mărul și originea 496; cuprinsul 497.

N.

Naos (ναός), partea II. a bisericii 215; forma și înlocuirea în biserică veche 216; în biserică de astăzi 224—230.

Nartic (νάртиς) 216, 495.

„Născătoare de Dumnezeu...”, rugăciune comună mai multor rânduieli liturgice 327.

Nași (νάσοι), instituțiunea lor e stră-veche 737; obligămintele 737; ce se prafinde dela nași 738.

Nașterea Domnului, sărbătoare domnească, când a început a se scriba 117; rân-duielile liturgice la nașterea Domnului 624—633.

Nașterea prea sf. Născătoare de Dumne-zeu, sărbătoare Maicii Domnului, însem-nătatea 155; originea 156.

Nectarie Frimul, psalt român 396.

Neume, note muzicale 381.

Nichifor Calist Xantopol, inno-graf 372, 596.

Nichifor Vlemidis, inno-graf 371.

Nicolae Malaxos, inno-graf 373.

Nicolae Mărturisitorul, inno-graf 360.

Nicolae, arhiepiscop din Mira Lichiei, ziua amintirii lui 168; se preamărește la ser-viciul divin de Joi 611.

Nicon, patriarhul Moscvei, ca sporitor al cântării bisericesti 390.

Nifon Ploesteanul, 398.

Nimb (νεφέλας, nimbus) 289.

Note muzicale moderne, inventarea lor 402; sistemul liniilor 402.

O.

Ore de rugăciune, numărul 457; însem-narea mistică 463 sq; Ora a noua 470—472; în postul mare 655; Ora întâia 491—492; în postul mare 652; Ora a treia 493; 634; în postul mare 654; Ora a șasea 493—494; în postul mare 654; Orele împărătești 121, 626, 634; rânduiala lor în ziua ajutorului naș-terii Domnului 626—628; compunătorul acestei rânduieli 628; rânduiala Oreilor

Mezonoptica (μεσονυκτιών), de toate zilele 481—183; în postul mare 652; a du-miniciei 605; când nu se face 692.

Michail Ananeotis, maestru de cântare 386.

Michail și Gavriul, sf. arhangheli, sărbă-țoarea lor 167; cum se pictază arhan-ghelii Mihail Gavriul pe icoane 288.

Miel, chip simbolic al înfățișării lui Isus 283.

Miel vezi Agneț.

Mijlocașuri vezi Mezoore.

„Mila păcū, sacrificiul laudei”, cuvintele sf. liturghii, însemnarea lor 564.

Minci (μηνύσιον), carte liturgică, 267; in-dreptarea Minciului 370.

Minolighion (μνηλοφυγιον) 270.

Mir (μύρον), din ce se compune 245; cum și când se face 755; vasele și uneltele necesare, 755; prepararea materiilor, 757; binecuvântarea materiilor, 758; fierberea mirului, 758; mulțumita Domnului după găirea mirului, 761; sfințirea mirului 762; ungera păreșilor bisericii 869; sacramentul mirului; numirile 751; con-ceptul, materia și forma 752; cum se săvârșia la început și cum mai târziu 752; ministrul 753; subiectul 753; ritul 754; la cari membre ale corpului se unge cel botcat cu mir 767.

Mitră (μίτρα, κίβρις), veșmânt arhieresc 267, 450.

Mitrofan, episcopul Smirnei, inno-graf 365.

Mitrofan, episcop din Buzău, traducător de cărți bisericesti 272.

Mitropoliji (μητροπολίται), gradul lor ierar-hic 90.

Moasă, obligămintele preotului față cu mo-așa 739 sq; rugăciunea pentru moasă 890.

Monahi, simpli (μνησχημοί) și perfecți (μεγαλόσχημοί) 881; ritul la primirea schimci mici 881—884; la primirea schi-mci mari 884—886.

Monștri, botzul lor 732.

Mulțumită de duminică (εὐχαριστία ἐξηρη-vί) 460.

Muzică religioasă vezi Cântare bisericască.

Muzicescu 398.

impărătești în ziua ajunului arătării Domnului 634; în Vineria cea mare 696.
Obedniță 494, 655.
Octoih (ὀκτώηχος), carte liturgică 267; îndreptarea și completarea Octoihului 379, 381.
Ode (ὕμναι), troparele canonului 332, cum se cântă odele canonului Utreniei Paștelor 705.
Odoghetria (ὀδογητήρια), icoana Maicii Domnului 683.
Omofoar (ὀμοφόριον) 259.
Orar (ὠράριον, orarium, stola) 255, încreta lui cu trei degete 255.
Organe idraulice și de vânt 405-406.
Orologhiu (ὠρολόγιον) sau *Ceaslov* 267.
Osanna 568; însemnarea 568.
Ostiași (ὀστιαρισί), numele și oficiul 97, 562.
Otpust vezi *Apolis*.
Ouă de paști 141.

P.

„*Pace tuturor*”, formulă de rugăciune 307, 560, 584.
Păharul comun ce se dă celor nou-încredințați 848.
Palestrina, Giovanni Pierluigi da, renumitul maestru de cântare al bisericii latine 403.
Panaghiu sau *Engolpiu* (πανήγιον, ἑγκόλιον) 261.
Panaret Pazadas, maestru de cântare 384.
Pâne, ca simbol natural al cultului 243; ca dar adus la biserică 878; ca element cuharistic 528, 573; prepararea sf. pâni pentru liturgia darurilor mai înainte sfințite 662.
Pantihidă (παννυχίς), rânduiala liturgică ce se face după repausarea creștinului 905.
Pann Anton, renumitul maestru de cântare al bisericii române 397.
Panselin Manuil, pictor bisericesc 278.
Pantocrator (παντοκράτωρ), icoana Mântuitorului ca împărat 227.
Paos și pom la înmormântare 905, 906.

Parabolani, îngrijitori de bolnavi 99.
Paraclis vezi *Capelă*.
Paraclitic (παρακλητικόν), carte liturgică 366.
Paradis (παράδεισος), pronaosul interior 216.
Paraecclesiasth 100.
Paraman sau *Paramandi* (τὸ παράμυθον), veșmânt monahal 882.
Paramonar (παράμυθρος) 100.
Parascheva, cuvioasa maică, ziua amintirii 166.
Parastas (παράστασις), însemnarea numelui 905; rânduiala parastasului 905.
Parimii (παροιμιαί) 617, la liturgia darurilor mai înainte sfințite 665; în *Joia mare* 693; în *Vineria mare* 698; în *Sămbăta mare* 701.
Partenichiu (παρθενίκιον) 217.
Parusie (παρουσία), amintirea mortului la toate liturgiile de peste an 904.
Pască, însemnarea cuvântului 136; πάσχα σταυρώτηριον και πάσχα ἀναστάσιμον 137; fixarea zilei pentru serbarea Paștelor 138; modul serbării Paștelor în biserică veche creștină 139.
Pastorali (παστορήρια), firidele din altarul bisericii vechi creștine 218.
Pateriză (πατερτζεζα), toiag arhieresc 262.
Patimele Mântuitorului, rânduiala lor în *Joia cea mare scara* 692.
Patriarhi, gradul lor ierarhic 91.
Patruzecime, postul patruzecimii 185; rânduielile bisericesti în timpul patruzecimii 651 sq.
Paul din Amorea, imnograf 349.
Pavecernița, 479, 631, 636, 657, cea mică, 480, 690.
Pazadas vezi *Panaret*.
Penitență bisericescă, disciplina ei în biserică veche creștină 798 (pe timpul apostolilor 788, în secolul III. 790; în secolul IV. 791), penitență publică 795, la penitența publică se admiteau păcătoșii numai odată în viață 795; clericii nu se supuneau la ea 796; administrarea penitenței după desființarea celei publice 798; cartea penitențială atribuită sf. Ioan Ajunătorul 799, ce prescrie canonul 102

al sinodului trulan relativ la administrarea penitenței 800.
Penitenți ai bisericii vechi; clasa cea mai de jos (κλιόντες, χημάζοντες) 215; clasa II. (ἀκροούμενοι) 216; ieșirea penitenților din biserică după cefirea sf. scripturi 428; penitenților li se impuneau mâinile 439; cele 4 clase sau stadii ale penitenților 791 sq.; când s'au desființat clasele acestea 797; desființarea excluderii penitenților din biserică după predică 798; penitenții în ziua de astăzi, tratarea lor specială 818.
Penitențiar, proși anume așezați pentru administrarea penitenței publice în biserică veche, oficiul lor 797; când s'a desființat institutul proșilor penitențiar 798.
Penticostar (πεντηκοστήριον), carte liturgică 269.
Perdeaua ușelor împărătești vezi *Catapeteasmă*.
Peregrinaje, 893.
Pericope (περικοπαι sau ἀναγνώσματα) 415; la Ebrei „parașe” 415; originea pericopelor bisericesti 415-419; punctele de vedere pentru alegerea lor 419; scopul întrebuintării pericopelor 422-424.
Pește, chip simbolic al înfățișării lui Isus 274, 283.
Petru și Paul, ziua amintirii lor 177; înfățișarea lor pe icoane 290.
Petru Peloponesiul sau *Lampadarul*, reformator al semiografiei muzicii bisericesti 388.
Pictura bisericescă, în secolile prime 277, tehnica picturii 277; cărțile de pictură 278.
Piscina vezi *Colimvitra*.
Plecarea genunchilor vezi *Ingenunchiare*.
Plusadinos vezi *Ioan*.
Pocăință ca sacrament, conceptul, materia și forma 784; ministrul 785; obligațiile lui înainte de mărturisire 801; la mărturisire 802; după mărturisire 826-829; subiectul pocăinței 785; cari condițiuni trebuie să le implinească 786.
Podir (ποδήρης) veșmânt liturgic al T. V. 254, 259.

Policandru 240.
Polieleu (πολύς și ἔλεος), psalmii 134 și 135, 622.
Polihroniiu pentru împărat 626.
Popescu Ștefan, distins cunoscător al muzicii bisericesti orientale 398.
Porumbescu Ciprian, 398.
Post oprirea postului în duminică 113; în ziua tăierii împrejur a Domnului 124; gradele postului (πανηγυρικάτα ξηροφασία etc.) 183, postul patruzecimii (τεσσαρκοστή) 185; al sf. apostoli 192; al Născătoarei de Dumnezeu 194; înaintea nasterii Domnului 196; miercuri și vineri 198; în ziua înălțării onoracii crucii 200; în ziua tăierii capului sf. Ioan Botezătorul 200; în ajunul arătării Domnului 201; posturile bisericesti occidentale 201.
Potir (ποτήριον), din ce să fie făcut și ce înseamnă 246; însemnarea lui la intrarea cea mare 556.
Prapori bisericesti vezi *Steaguri bisericesti*.
„Prea sf. treime miluiește-ne pre noi...”, rugăciune începătoare 319.
Predică ca parte integrantă a cultului, raportul predicii către cult 424 sq.; locul 428 sq.; predica la liturgie 549.
Preoție ca sacrament, conceptul, materia și forma 832; ministrii 832; subiectul 833; gradele preoției 833.
Prezentarea lui Isus în templu sărbătoare domnească 130.
Presvitere (προβύτης), instituțiunea și funcțiunea lor 101.
Presviteri (προβύτεροι), gradul al doilea în ierarhia ieroteonică 82; jurisdicțiunea 89-
Presviteriu (προβυτέριον) sau altar 218.
Primiceri (οἱ δύο πρῆμικήριοι), oficiul lor 99, 383.
Primichir (πρῆμικήριον), sfeșnicul cu o lumină 239.
Primirea în sânul bisericii ortodoxe, a Romano-Catolicilor și a Luteranilor 771, a acolora cari se lepădaseră de biserică ortodoxă și se întorc iarăși la ea 771.

Prizeală (πριζήλα) sau Acrotelcutiu, imn bisericesc 705, 708, 712.

Privighetea de toată noaptea (παννοχία, νόχτημα), baza istorică 615; când se făcea în biserică veche creștină 615; ca și serviciu dumnezeiesc se fac la ea 616.

Privighier, op muzical al lui A. Pann 397.

Procesiune sfântă, 891—

Prochimen (προκείμενος), conceptul și formulile 344; prochimenul la Vecernie 603; la liturghie 546.

Pronaos, forma și întocmirea în biserică veche 215—216; în ziua de astăzi 230.

Proschinatar (προσκηνητάριον), sau Tetrapod 230

Procomediă (προσκομιδή), însemnarea și originea 524; ritul 526; caracterul preparativ 534.

Proscomediar sau Jertfelnic vezi *Protesis*.

Prosfore, câte și cum trebuie să fie 510; cu ce se încamă 528; pentru cine se scoț pârfelele din ele 525 sq.

Prosomie (προσόμεν) sau *Asemănătoare* 343.

Protesis (προθεσις) 218, 223, 554; cum se prepară la sfințirea bisericii 869.

Protopresviteri, oficiul lor 91; sfințirea lor 880.

Protopsalt (προτοψάλτης), oficiul 98, 383.

Protosinceli (προτοσύνελλοι) 93.

Proximul (ὁ πρὸξμος) 99, 383.

Psalmi, întrebuințarea lor în biserică veche 332; întrebuințarea prezentă 335; psalmul de deminecă 459; psalmul luminei 461; al luminei la liturghia darurilor mai înainte sfințite 664; psalmul la începutul Vecerniei (προσημιακός) 472; cei șase psalmi ai Utrenii 484; psalmul la spălarea mânilor înainte de liturghie 527; psalmul 50 la liturghie 554, 572.

Psaltihie, îndreptarea și perfecționarea ei 384—388.

Psaltire (ψαλτήριον), carte liturgică 264; de câte ori se citește pe săptămână 473; citirea Psaltirii în cele trei dintâi zile ale săptămânii paștelor 690; în care timp nu se citește Psaltirea 690.

Psalmi (ψάλται) sau cantori 98, 103, 383.

Purificatio B. M. V., sărbătoarea bisericii romano-catolice 133.

R.

Ramuri de finic, întrebuințarea și însemnarea 134.

Rânduiala mesei (ἀκολουθία τῆς τραπέζης) 495.

Rasofor sau *Noviț* 880; rânduiala facerii rasoforului 880.

Relicvii (λείψανα) ale sfinților, onorarea în biserică veche creștină 293; cum trebuie onorate 293; relicvii sub sf. masă 221, 295, 869—870.

Ripidă (ριπίδιον, diminutiv dela ῥίπις), apă rătoare mică 250, 569, 578, 837.

Rit, 24.

Ritualistică, conceptul 34.

Roman Melodul, innograf 351, 630.

Rugăciune, starea dreaptă la rugăciune 112, 145, 442 sq; conceptul și împărțirea rugăciunii liturgice 297—302; raportul rugăciunii către cult 302—304, rugăciunea domnească 298; 320; rugăciunea domnească la sf. liturghie 583; la liturghia τῶν προσηγιασμένων 671; rugăciunea de deminecă în biserică veche creștină 459; rugăciunile pentru cei credincioși cari se făceau la serviciul divin de deminecă 459; rugăciunile luminei (τοῦ λοχνηκοῦ) 461; rugăciunea către sf. treime, a lui Ioanichie 481; pentru împărat la începutul Utrenii 483; cele 12 rugăciuni ale Utrenii 485; rugăciunea sf. Vasile cel Mare la Ora a șasea 494; rugăciunea intrării la liturghie 542; rugăciunile credincioșilor la liturghie 553; tot ale credincioșilor la liturghia darurilor mai înainte sfințite 668; rugăciunea proscomidiei 559; rugăciunile înainte de comunicare 590 sq.; rugăciunea după amvon 600, sq.; a sf. Efreim Sirul 652; rugăciunile în genuchierii la Vecernia în ziua pogorării Spiritului sf. 716; compunătorul lor

717; cele 7 rugăciuni ce se citesc la cleungere 853.

Rusalii, sărbătoarea cincizecimii 145.

S.

„Să iubim unii pre alții...”, provocarea diaconului la liturghie 560, 561.

„Să se umple gurile noastre...”, imn la liturghie 598.

Sacos (σάκος), veșmânt arhieresc 258.

Sacramente, conceptul și efectele 719; ministrul 720; primitorul 722.

Sacramentalii vezi *Euhologii*.

Sacrificiu, conceptul 498; sacrificiile T. V. 498 sq. sacrificiul lui Christos pe cruce și cel euharistic 500—502.

Sămbătă, serbarea ei în biserică veche creștină 114; desfătări de sămbătă 114; sămbăta înainte de duminică lăsatului de care 202; 648; rânduielele bisericești în această sămbătă 648; sămbăta a 2, 3 și a 4 a postului mare 203—204; înaintea duminicii pogorării Spiritului sf. 204; înaintea zilei de aminfire a sf. m. martir Dimitrie 205; însemnarea cuvântului „sămbătă” la Ebrei 506; sămbăta săptămânii dintâi a postului mare 673—674; a săptămânii a cincia a postului mare 681 sq.; a lui Lazăr 686; Sămbăta cea mare, rânduielele ei bisericești 699 sq.

Săptămâna ca timp al anului bisericesc 602; cui sunt consfințite zilele săptămânii 602; 609—612; săptămâna brânzei 192; în săptămâna întâia a postului mare 672—673; în săptămâna a șasa a postului mare 685 sq.; în cele dintâi trei zile ale săptămânii paștelor 689 sq.; în săptămâna luminată 710.

Sărbători, domnești (ἑορταὶ κυριακαί) 108 sq; ale Maicei Domnului 154 sq; ale sfinților mai aleși 164 sq; reducerea numărului sărbătorilor strâns obligatoare 181; sărbători anuale, împărțirea lor: sărbători mari 612; de mijloc 613, mici 614, nemutabile și mutabile 624.

Sărbindar 904.

Sărutare sfântă (φύσημα ἁγίου), ca expresiune și simbol de iubire sfântă 451; sărutarea obiectelor sf. 453, 534; ce înscamă sărutarea sf. evangheliei 542; sărutarea sf. ca parte a liturghiei 561; sărutarea evangheliei și a crucii în Duminica Paștelor 710; sărutarea de pace în această duminică 710; sărutarea crucii și a evangheliei de pe racla repausatului 900.

Saturnalii, sărbătoarea la Romani 122, 124; 630.

Sava, igumen al lavrei numite după el, compunător al Tipicului 265, 418.

Sava Savaitul, innograf 358.

Scheuofilachiu (σκευοφιλάχιον) 218, 224; 541.

Schimbarea la față a Domnului, începutul sărbătorii 148; scopul ei 149.

Scrutinii (ἐξέτασις), examene solemne cu catchumenii 668, 743.

Sedelna, 343.

Serafimi, cum se pictează pe icoane 287

Serghie Aghiopolitul, innograf 363.

Serghie, patriarhul Constantinopolei, compunător al acatistului Maicei Domnului 682.

Sfintele sfinților (Τα ἅγια τοῖς ἁγίοις), cuvintele sf. liturghii 585; 586; „Cele mai înainte sfințite sfintele sfinților” 671.

Sfinți, venerarea lor 164; de ce ni aduc aminte sărbătorile sfinților 421, 583.

Sfințirea apei, originea și efectele 860; sfințirea cea mică (ὁ μικρὸς Ἀγιασμός) 861; de ce se preamărește la acest rit Maica Domnului 861; când se săvârșește sfințirea cea mică 862; compunătorul ritului sfințirii celei mici 364; sfințirea cea mare (ὁ μέγας Ἀγιασμός) 637, 863; ritul ei 863 compunătorul ritului acestuia 364; sfințirea apei la botez 748.

Sfințirea casei și a altor obiecte, cari sunt omului de lipsă 877—879.

Sigil al mărturisirii pe ce se întemciază 826; ce cuprinde 827; cum se poate viola 827.

Silvestru Morariu, 399.
Simantir (σημαντήρ sau σημαντήριον),
 toacă de lemn 234.
Simbol, formă de cult 22, 24; simboale
 naturale ale cultului 238 sq; simbolul
 credinței 324; 562; introducerea lui în
 liturghie 563.
Simeon Tesalon, 48.
Simeon Metafrastul, compunător al vieților
 sfinților 270; innograf 369.
Sinapti (συναπτή), nume pentru ectenie 327.
Sinaxar (συναξαίριον), numirea 488; edito-
 rul sinaxarului grecesc 358; compună-
 torul unei părți a sinaxarului 372, 488.
Sinceli (σύγκλητοι), instituțiunea și oficiul
 lor 92.
Sintron (σύντρονος) 218, 545.
Sofronie, patriarhul Ierusalimului, innograf
 352, 476, 628, 638, 696; îndreptător al
 Tipicului 265, 418, biograf la Marici
 Egiptene 680, 685; 717.
Solea (σολέα, σολείον) 217, 228.
Solmusațiune 401.
Spălare, a mâinilor înainte de liturghie din
 partea preotului 527, a episcopului 836;
 spălarea membrilor corpului unse cu sf.
 mir 768, a mesei la sfințirea bisericii
 868; a corpului celui repausat 902.
Spiritual (πνευματικός ποτήρι) sau duhovnic,
 numele 803; spiritualul ca judecător în
 scaunul mărturisirii 803 (are 1. să în-
 depliniască mărturisirea cu întrebări de-
 terminatoare și deplinătoare 804, 2. să
 judece despre mărimea și greutatea pă-
 catelor mărturisite, despre datorințele cari
 urmează din păcat și despre dispozițiunea
 mărturisitorului 808 și 3. să execute
 sentința 810); ca învățător 812; ca me-
 dic 814.
Starca civilă 735.
Stăpân (σταπώνης), în ce înțeles să ia cu-
 vântul în limba liturgică 535.
Stăguri bisericesti, originea 279; sfințirea
 875.
Steara (στειρίζαρος), de ce s'a introdus și
 ce însemnă 246-247.
Stihar (στιχάριον) 254.

Stihiră (στιχηρόν), conceptul 342; felurile
 342.
Stihovna cu stihurile ei, 491.
Stiluri de construire bisericesti, stilul vechiu
 creștin 212; bizantin 212; romanic 213;
 gotic 213; Renaissance 214.
Strane bisericesti 230.
Suceavanul Dimitrie, psalt român 396.
 „Sus să avem inimile” 565-566.

S.

Ștefan, sf. arhidiacon și prim-martir, ziua
 amintirii lui 168.

T.

Tăierea împrejur a Domnului, începutul
 sărbătorii 122.
Tămâiar (θαυματήριον), întrebuințarea în
 biserică 250; însemnarea simbolică 251;
 cenușa din tămâiar se varsă peste racla
 repausatului 900.
Tămâie (θαμίαριον), întrebuințarea în biserică
 241; simbolică 241; 557; de unde pro-
 vine 242.
Templu (τάμελον) vezi Iconostas.
Teoctist Studitul, innograf 360.
Teodor Ducas Lascaris, împăratul Nicheei
 innograf 370.
Teodor Studitul, innograf 358.
Teodor Tiron, ziua consfințită memoriei
 lui 673, 674.
Teodul Monahul (Toma Tecara), innog-
 raf 372.
Teofan Graptul (Mărturisitorul), innograf.
 361, 898.
Teofanie (τά θεοφάνεια) 126.
Teoreticon, carte românească de psaltihie
 396.
Teoria cultului, conceptul 34.
Teosteric, monah din Bithinia, innograf
 361.
Tetrapod vezi Proschinar.
Tihon Macarevski, compozitor de cântări
 bisericesti în Rusia 390.

U.

Ușă, numărarea lui în biserică 467; în-
 ceperea serbării zilei de cu seară 468;
 timpul Triodului 644; al Pentecostarului
 644.
Ușă (ύσος) simbol profetic 22.
Ușă (ουσιόν), carte liturgică 264; com-
 punătorii cărții 265 sq.
Ușă, felurile ei în biserică veche 835.
Ușă vezi Euhologhiu.
Ușă (ουσιόλογιον), carte liturgică
 268.
Ușă ierarhi, ziua amintirii lor 170.
Ușă (ουσιόγραφον), sfeșnicul cu trei lumini
 240.
Ușă (ουσιόδον), carte liturgică 268; com-
 punătorul Triodului 359.
Ușă (ουσιόγραφος), numele, originea și
 cauza întrebuințării generale a acestui
 imn 316; se numește și χειροβητικός
 ύμνος 543; trisaghie la sf. liturghie
 543-544; la rânduiala înmormântării
 896-897.
Ușă, al episcopului (ύρνος) 218, 223,
 545; tronurile presviterilor (ύρνοι δεύ-
 τεροί) 218, 223, 545.
Ușă (ουσιόγραφον) derivarea cuvântului
 339; felurile troparelor 340; tropare:
 „Miluiește-ne pre noi Doamne...” —
 „Doamne miluiește-ne pre noi, că intru
 tine am nădăjduit...” — „Ușă milosti-
 virii...” 356; tropare liberatoare 478;
 troparele la liturghie 557, 623; troparul
 naștelii Domnului 630.
Ușă părului, la botez, originea și
 însemnarea 769; la hirotesia lectorului
 835; la rânduiala schimei mici 883; și
 a schimei mari 885.
Ușă anenov, maestrul de cântare al bi-
 sericii rusești 392.

Ușă de lemn, simbol natural al cultului
 244; sfințirea lui și ungerea cu el la
 botez 748; binecuvântarea untului de
 lemn la eleoungere 852; însemnarea
 acestui unt de lemn 749; vărsarea un-
 tului de lemn pe racla repausatului în
 mormânt 900.
 „Ușă sfânt, unșă Domn...”, imnul sf.
 liturghii 586, 594.
 „Ușă născut Fiule...” imn bisericesc
 538; compunătorul lui 539.
Ușă agnelului în Marșia luminată vezi
 Agnel.
Ușă bisericesti 216; simbolica lor 217;
 ușele împărătești 225; diaconești 225;
 decorarea lor 225; ușele ce duc în pro-
 naos și cele ce duc în naos 231; în-
 semnarea închiderii ușelor împărătești
 după intrarea cea mare 557.
Ușă, ușele; cu înțelepciune să luăm
 aminte”, provocarea diaconului la litur-
 ghie, ce însemnă cuvintele aceste 562,
 563.
Ușă (ύρνος) 483, 621, 653.
Ușă (ουσιόγραφον), carte românească de psaltihie
 396.

V.

Vasile Nomoflaxul, reformator al semio-
 graficii muzicale bisericesti 387.
Vasile liturgice 245 sq; vasul cu sf. mir
 251; cu sf. daruri pentru comunicarea
 bolnavilor 251; sfințirea vaselor litur-
 gice 875.
Vasile cel Mare, ziua amintirii lui 125;
 viața sfântului Vasile 169; sf. Vasile
 cel Mare ca autor al liturghiei 517.
Vasile Pegariotul, innograf 369.
Vasile 472; 603; 617, 651, 655, 688,
 698. în dumin. Paștelor 710; cea mică
 614, 615.
 „Veniți să ne închinăm Împăratului no-
 stru...” 323, 617.
Vasile alb cu care se îmbracă cel bo-
 tezat 750, 768.

T.

Tămbac vezi Grigorie.
Tămbac (ουσιόγραφον) 235; sfințirea lor
 876; prescripțiile bisericesti și ale sta-
 tului cu privire la tămbac 908.

Veșminte liturgice, la Iudei și păgâni 251 ;
la creștini 252 ; colorarea veșmintelor bi-
sericee creștine 252—253 ; veșmintele
liturgice în special 254 sq. ; îmbrăcarea
cu ei 527, 663 ; veșminte mohorâte în
săptămâna patimelor 689 ; veșminte albe
la botez 750 ; sfințirea veșmintelor litur-
gice 875.

Vestirea căsătoriei, cum și când are să se
facă 842 ; cine are dreptul de a dispensa
de vestiri 842.

Victor, ieromonah, compozitor de cântări
bisericești în biserica rusească 392.

Viețile sfinților, carte bisericască 270.

Vin, simbol natural la cult 244 ; la sf.
euharistie 510, 527 ; la sfințirea bisericăi
866 ; vin adus ca dar la biserică 878 ;

Vinceri cea mare, rânduiala liturgică în
această zi 696—699.

Vlendis vezi Nichifor.

Vriensos vezi Manuil.

X.

Xantopul vezi Nichifor.

Xenos din Corone, protopsalt 387.

Z.

Ziua învierii Domnului vezi Duminica
Paștelor.

Ziua luminilor (ἡμέρα τῶν φώτων) 129
633.

Ziua scrutiniului celui mai solemn în bi-
serica veche creștină 743.

Zile săptămânale de rând (adecă zilele
săptămânei afară de duminică), rânduie-
șile liturgice în aceste zile 609 sq.

Zilele morților 202 sq 904 ; de ce se
face pomenirea morților a treia, a noua,
a patruzecia zi, apoi la trei, șase și
nouă luni și la un an după repausare
904.